

JAHRBÜCHER

für

classische Philologie.

Begründet von

1823

Alfred Fleckeisen.

TG

ACHTUNDZWANZIGSTER SUPPLEMENTBAND.

Leipzig, 1903.
Druck und Verlag von B. G. Teubner.

Inhaltsverzeichnis.

DE APULEI

CLAUSULARUM COMPOSITIONE ET ARTE

QUAESTIONES CRITICAE

SCRIPSIT

ALFREDUS KIRCHHOFF
DR. PHIL.

Loci Apuleiani de quibus agitur:

Eduardus Norden in libro de artificioso veterum sermone, postquam alii viri docti de singulis scriptoribus eandem protulerunt sententiam, omne genus auctorum Graecorum et Romanorum persecutus ad eam universi libri pervenit summam, ut p. 11 haec statueret: „ein und derselbe Schriftsteller konnte nebeneinander in ganz verschiedenen Stilarten schreiben, indem er bald diese, bald jene ἰδέα verwendete, je nachdem sie ihm für das vorliegende Werk zweckentsprechend schien.“ Actum igitur est de ea sententia, qua dialogus propter peculiare dicendi genus Tacito auctori eripi potuit vel magno temporis spatio a ceteris scriptis segregari.[1]) Sed haec variatio stili — liceat mihi non quidem ex usu Ciceronis, sed tamen Quintiliani et Plini iunioris per metaphoram hoc verbo uti — potius est summatim affirmata quam certis exemplis omnibus comprobata, quod mirum esse non potest, quoniam haec unica veterum stili ars extremis demum temporibus urbi et orbi innotuit. Nequedum Apuleio, ex quo mea quidem sententia optime et accuratissime omnium scriptorum Graecorum et Romanorum illustrari potest, qualis ars illa sit, operam studiumque satis navaverunt viri docti. Apuleium ergo tractandum mihi proposui eo consilio ductus, ut diversorum librorum diversum genus dicendi patefacerem; imprimis autem evincere studebo, quod stili discrimen intercedat inter metamorphoses et reliqua scripta.

Facere autem non possum, quin hanc disputationem in qua saepius ex minutissimis rebus magna merito concludi videantur, incipiam ab ipsius Apulei verbis f 9, 14[2]): 'quis enim vestrum mihi unum soloecismum ignoverit? quis vel unam syllabam barbare pronuntiatam donaverit? quis incondita et vitiosa verba temere quasi delirantibus oborientia permiserit blaterare?'

In dissertationum Vindobonensium volumine sexto Fridericus Gatscha egit cum de aliis rebus tum de Apulei sermone numeris adstricto, neque potest dubitari, quin vir doctus numerosam Apulei

1) cf. F. Leo Gött. gel. Anz. 1898 p. 175 sq.

2) Locos afferam secundum has editiones Apuleianas: Vlieti metamorphoseon, Kruegeri apologiae et floridorum, Goldbacheri opusculorum philosophicorum; eam locos afferendi rationem ubique secutus sum, ut priore numero indicem paginam, posteriore versum ponam; numeris praeposui signa, ut primo obtutu appareret, de quonam Apulei scripto ageretur; velim ergo explices: a = apologia, f = florida, m = de mundo, p = de Platone et eius dogmate, s = de deo Socratis, as = [Asclepius]; numeris metamorphoseon signum non praemisi.

rationem tantum tetigerit, minime autem accurata investigatione Apulei numerorum artem absolverit, cum praesertim solum clausulas tractet; sed neque difficile intellectu neque probatu est numeros ab Apuleio in sublimi dicendi genere, quo in orationibus et artificiosis descriptionibus — ἐκφράϲειϲ dico — usus sit, valde adpetitos esse; interdum etiam versus integros formavit. Quae numerosa compositio optime cognosci posse mihi videtur ex metamorphoseon libro undecimo tam sensu difficillimo quam forma artificiosissimo; ut unum afferam, incipit prima asini deprecatio ab choliambo cf. XI cap. 2:

'Regina caeli sive tu Ceres alma.'

Accedunt alia exempla velut hi senarii:

15, 23 "en' inquam 'explere latice fontis lacteo."

182, 8 'rursum requirit annos aetatis meae.'

188, 10 'percoctum adpone domino cervini vicem.'

Etiam remotiora inveniuntur metra,

cf. hunc septenarium trochaicum:

91, 4 'iustitiam fidemque magnus comprobavit Iuppiter.'

Septenario adici potest tetrameter Ionicus:

152, 24 inscensu generoso multas mulas alumnas.'

Deinde Gatscha etiam in eis, quae revera sibi tractanda proposuit, nimis neglegens est; quamquam enim sententias ab Haveto[1]) et Meyero[2]) de clausularum hiatu prolatas bene novit, tamen oculis caligine quasi offusis id solum agit, ut virum doctum quendam secutus putet 'binis vocalibus hiantibus vim metricam prioris neglegendam esse.' Neque ei in mentem venit quaerere, num omnino in clausulis vocales collidantur. Quae cum ita sint, Gatschae dissertationem de clausulis Apuleianis omnino omittere possum.

Quaestionem de concursionibus vocalium, quae in clausulis fiunt, pauci adhuc viri docti tetigerunt. Nordenus l. l. quamquam ex litteris Graecis multa congessit, ut ostenderet vocalium concursus magno opere inde ab Isocratis temporibus esse evitatos, non quaesivit, num etiam apud auctores Latinos lex illa venustae compositionis ab Graecis tam diligenter observata vigeret. Quo factum est, ut etiam in appendice altera solum de numeris clausularum ageret hiatu neglecto, qui fit inter verbum ultimum et paenultimum. Primus, quod sciam, Havetus l. l. animum intendit in clausularum hiatum; in singulis rebus multum profecit. Tot autem vocalium concursiones invenit in Symmacho, ut ad certum finem non perveniret. Ad me pertinet Havetum putare verborum coniunctionem hiulcam esse, si ultimo a

---

1) L. Havet, La prose métrique de Symmaque et les origines du cursus, Bibliothèque de l'école des hautes études quatre-vingt-quatorzième fascicule, Paris 1892.

2) W. Meyer: Die rythmische lateinische Prosa und L. Havet . . . Götting. gel. Anzeig. 1893.

vocali incipienti verbo anteponatur verbum aliquod terminatum syllabis -am, -em, -im, -om, -um. Meyerus, cuius quidem auctoritas in his rebus gravissima est l. l. p. 15/16 [1]) hiatus quaestionem his verbis perstringit: „Die strenge Schule hielt in dem Satzschlusse die Regeln der Dichtkunst so weit fest, dafs sie innerhalb der Clausula auch den Hiatus meidet, d. h. das vorletzte Worte schliefst nicht mit Vokal oder m, wenn das Schlufswort mit einem Vokal anfängt."

Quos viros sequitur Haveti discipulus H. Bornecque [2]), qui in Ciceronis epistulis subtilem clausularum compositionem indagare conatus est. Aequo animo confiteor me illius libri consilium et rationem intellegere non posse. Quomodo quis in epistulis non publicae lectioni scriptis artificiosum genus dicendi quaerere potest? Qua ratione optimum illud Quintiliani testimonium negleget IX 4, 19 'est igitur ante omnia oratio alia vincta atque contexta, soluta alia, qualis in sermone et epistulis, nisi cum aliquid supra naturam suam tractant, ut de philosophia, de re publica similibusque' . . .

Sed non solum tota indole, verum etiam in singulis Bornecque naufragium fecisse mihi videtur, cuius rei unum exemplum afferre sufficiat. p. 3 Ciceroni epistulas scribenti supponit 'l'intention d'écrire une lettre métriquement.' Attamen iam Dionysius Halicarnassensis de comp. verborum p. 402 edit. Schaeff. de auctore illo, quem si orationes scriberet, numeros apposuisse, accurate spatia verborum observavisse, summa cum cura enuntiata ad limam elaboravisse homines cavillarentur, hoc severum iudicium facit: 'ἠλίθιος μεντἂν εἴη εἰς τοσαύτην σκευωρίαν καὶ φλυαρίαν ὁ τηλικοῦτος ἀνὴρ ἑαυτὸν διδούς.' Mea quidem sententia Bornecque, si orationes Tullianas praecipue publice habitas tractavisset, non frustra laborem et tempus consumpsisset.

Sed ad propositum redeamus. Bornecque eadem ratione in quaestione de m finali utitur qua Havetus p. 6 hanc normam atque regulam constituens: 'Toute voyelle ou toute syllabe en -am, -em, -im, -om, -um, placée en hiatus à la fin d'un mot, s'élide.'

Videmus ergo viros doctos, quicumque de clausularum hiatu egerint, arbitratos esse m finale sicut in oratione vincta omnino ulla vi carere clausulasque in quibus voci littera m terminatae altera ab vocali incipiens subiceretur, hiulcas esse. Qui viri quantopere erraverint, equidem perquisitis Apulei clausulis comprobare studebo.

Sed necesse est me pluribus disputare, praesertim cum ex libro, quem conscripsit idem ille Bornecque [3]), perceperim, quantopere in tenebris haec omnia iaceant. Ille enim p. 18/19 de 'elisione' agit putatque statuendum esse discrimen inter synaloepham et 'elisionem.'

---

1) cf. etiam p. 4.

2) H. Bornecque, La prose métrique dans la correspondance de Cicéron, Paris 1898.

3) H. Bornecque, Quid de structura rhetorica praeceperint grammatici ac rhetores Latini, Paris 1898.

Unde tales errores etiam extra scholarum muros orti sint, conicere facile potest qui in libro illo optimo de lingua Latina ab Lindsay composito p. 166 perversa de 'elisione' verba invenit.[1]) quod fieri mireris, postquam Corssenus[2]) vol. II p. 770—793 egregie **naturam synaloephes Latinae** exposuit.

Per elisionem Romani pronuntiaverint necne, si duae vocales concurrebant, bene cognosci potest ex ipsius vocis 'elisio' usu; nusquam Ciceronis et Quintiliani temporibus agitur de 'elisione', prorsus illis ignotum est vocabulum; 'eliditur' vocalis demum apud nonnullos grammaticos vergentis aevi, quorum testimonia non ad Ciceronis Quintilianique tempora referri possunt eaque de causa ut futtilia abicienda sunt. Contra, si de pronuntiatione vocalium concurrentium locuntur Cicero et Quintilianus, usurpant velut haec verba: 'coitus syllabarum' (Quint. IX 4, 59), 'conglutinatio verborum' (Cic. or. 23, 78); sed etiam apud grammaticos quarti quintique saeculi verae pronuntiationis vestigia servata esse ex Pompeio p. 298 K, Donato p. 396 K aliisque discimus. Dubiae autem auctoritatis sunt, cum Ciceronis Quintilianique praecepta recoquere soleant. Notum est illud Ciceronis (orator 44 [150]): 'quod (sc. duarum vocalium concursionem) quidem lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, qui nolit vocales coniungere'; idem or. 44 (152) haec disserit 'nobis ne si cupiamus quidem distrahere voces conceditur.' Ciceroni addere possumus hoc Quintiliani testimonium IX 4, 36 'coeuntes litterae, quae συναλοιφαί dicuntur.'

Satis mihi in promptu esse videtur alteram vocalium concurrentium pronuntiando Romanos non 'elisisse'; sed vocales in unum quasi corpus coalescebant, ut ex duabus vocalibus fieret unus sonus communis. Neque potest mirum esse, quod vocalium conexus hic artior sit quam illic, prout natura vocalium sit; consentaneum est conglutinationem saepe eo tantum processisse, ut vocales concurrentes quadamtenus remanerent, ut 'tamquam hiatus' (Quintil. IX 4, 37) efficeretur. cf. etiam ibidem IX 4, 33. Coitus autem ille vocalium quomodo factus sit, ex pluribus veterum auctorum locis apparet. Quintilianus IX 4, 33 sq. sic loquitur: 'pessime longae, quae easdem inter se litteras committunt, sonabunt: praecipuus tamen erit hiatus earum, quae cavo aut patulo maxime ore efferuntur. e planior littera est, i angustior, ideoque obscurius in his vitium. minus peccabit, qui longis breves subiciet, et adhuc qui praeponet longae brevem. minima est in duabus brevibus offensio. atque cum aliae subiunguntur aliis, proinde asperiores aut ⟨leniores⟩ erunt, prout oris habitu simili aut diverso pronuntiabuntur.' Quintiliano autem adicienda

---

1) cf. etiam F. Sommer, Handbuch der latein. Laut- und Formenlehre p. 319.
2) Corssen, Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der Lateinischen Sprache. 2. Aufl. 1868—1870.

sunt testimonia Diomedis p. 466 K, Pompei p. 287 K, Servi comm. in Donat p. 445 K, Iuli Victoris p. 432 Rh. Lat. min. ed. Halm.

Molestae ergo linguae Romanae vocalium concursiones erant, et, ut verbis auctoris ad Herennium IV 18, utar, vastam atque hiantem orationem reddebant. Quare rhetores praeceperunt hiulcam verborum compositionem esse fugiendam. Attamen fieri non potuit, quin saepe in contextu verborum vocales congrederentur; quae quomodo sese habeant, nos quidem ex Quintiliani aliorumque locis discere possumus, quos iam summatim expediam: confusio duarum longarum vocalium est gravissima, mediocri offensioni sunt concursiones vocalium longarum et brevium; breves vocales minime pronuntiationi laboriosae sunt; momentum autem facit non solum quantitas vocalium coeuntium, sed etiam qualitas.

Confiteor futurum fuisse ut multo melius de synaloepha Latina iudicare possemus, si Quintilianus subtiliore et uberiore quaestione usus esset, quod quidem eius nihil intererat, cum genus suum pronuntiationis Romanos docere ineptum fuisset. Sed hac in re ratiocinatione aliquantum proficere videmur. Verisimile est persaepe sonum illum coeuntibus litteris effectum, ut ita dicam, irrationalem fuisse; praevalebat enim tantopere altera vi et colore vocalis, ut altera evanesceret fere; non absurdum est putare Romanos pronuntiasse velut 'in memoria(e)rat' sic, ut ā longa multo magis exprimeretur quam ĕ brevis, praesertim cum haec littera subsequeretur. At si coniungerentur velut 'queaurum' synaloephes sonus diphthongo 'au' simillimus fuisse putandus est. Comprobantur ea, quae disputavi, copulae 'est' ratione; constat enim 'est' in conexu verborum accentu gravi privatum omni vi tantopere caruisse, ut suis pedibus stare non posset. Quo effectum est, ut etiam genuina vocalis 'e' natura extenuaretur, quae, si collidatur cum vocali antecedentis verbi velut 'multa est' prorsus fere evanescat. 'multast' pronuntiatum esse edocent nos grammatici, 'multarat' (intellege 'multa erat') autem praecipere non poterant, cum haec 'e' vocalis vocis esset non encliticae; 'e' certe in voce 'erat' obscurabatur non delebatur, cum in synaloepha poneretur.

Exposita igitur strictim synaloepha Latina deinceps dicendum est **de m finali**, quod in clausulis synaloephae omnino non obstare viri docti omnes persuasum habent. Id autem velim ubique respiciatur me tantum agere de m finali, cui subiungatur verbum aliquod a vocali incipiens; diversam apparet esse quaestionem, si consonans littera subicitur. In universum Seelmannus[1]) Corssenum secutus putat sic pronuntiatum esse m finale ante vocalem positum p. 356: „auslautendes m vor vokalischem Anlaut sinkt zu einem flüchtigen, nasalen, bilabialen w-artigen Spiranten herab, zu einem den Hiat

1) E. Seelmann, die Aussprache des Latein nach physiologisch-historischen Grundsätzen, Heilbronn 1885.

ausfüllenden blaseartigen Gleitlaut." Recte Seelmannus mihi intellexisse videtur m finale ante vocalem positum aliquo modo pronuntiatum esse; quod modum ipsum pronuntiationis attinet, noli quaeso Seelmanni verba urguere. Sed, ut in gravissima re par est, denuo retractanda quaestio illa mihi videtur. Tria adhuc subsidia suppetebant quaerentibus: testimonia rhetorum et grammaticorum Latinorum, deinde oratio vincta, quae et auctorum scriptis et lapidibus comprehenditur, tum inscriptiones, quibus quartum equidem clausulas Apuleianas adicio. Primo loco quaerendum est de grammaticorum et rhetorum doctrina; facere autem non possum, quin ipsa verba grammaticorum afferam:

Quintil. IX 4, 40: 'atqui eadem illa littera (sc. 'm'), quotiens ultima est et vocalem verbi sequentis ita contingit, ut in eam transire possit, etiam si scribitur, tamen parum exprimitur, ut 'multum ille' et 'quantum erat', adeo ut paene cuiusdam novae litterae sonum reddat. neque enim eximitur, sed obscuratur et tantum in hoc aliqua inter duas vocales velut nota est, ne ipsae coeant.'

Annaeus Cornutus apud Cassiodor. K. VII 147, 24: 'si duo verba coniungantur, quorum prius 'm' consonantem novissimam habeat, posterius a vocali incipiat, m consonans perscribitur quidem, ceterum in enuntiando durum et barbarum sonat.'

Melissi, grammatici circa annum centesimum vigentis [1]), doctrinam servavit Pompeius p. 287 K: 'Myotacismus est, quotiens inter duas vocales m positum exprimitur, ut si dicas 'hominem amicum', 'oratorem optimum.' non enim videris dicere 'hominem amicum', sed 'homine mamicum', quod est incongruum et inconsonans.' similiter videris dicere 'oratore moptimum.' bonam rationem dixit Melissus, quo modo vitandum est hoc vitium, ne incurramus in aliud vitium. plerumque enim aut suspensione pronuntiatur aut exclusione: suspensione pronuntiatur si dicas 'hominem amicum' 'oratorem optimum', aut certe, si velis excludere, 'homine amicum', 'oratore optimum.' nos quid sequi debemus? quid? per suspensionem tantum modo. qua ratione? quia, si dixeris per suspensionem 'hominem amicum' et hoc vitium vitabis, myotacismum, et non cades in aliud vitium, id est in hiatum. nam si volueris dicere 'homine amicum' vitas quidem myotacismum, non tamen vitas hiatum.' Hoc Pompei praeceptum iisdem fere verbis et exemplis repetit Servius comm. in Donat. p. 445 K.

Alia autem medela usus est in emendando myotacismi vitio Consentius p. 394 K: 'sicut plerumque passim loquuntur 'dixera millis' [2]) 'specie maceti' 'facie maiacis'; huius vitii remedium est primum, ut, quoties sic sonat, pars orationis aliqua interponatur non

---

1) cf. Gellius XVIII 6, 1.

2) perversam esse Keili distinguendi rationem non negare potest, qui Pompei disputationem de myotacismo intellexit. m littera coniungi debet cum verbo sequenti.

a vocali incipiens, ut si haec emendare velimus 'dixeram tunc illis' 'speciem boni aceti' 'faciem furentis Aiacis.''

His grammaticis pauci adiciendi sunt, qui putant m finale in enuntiatione non apparere, velut Vel. Long. p. 54 K, Caecil. Vindex apud Cassiod. p. 206 K, Diomedes p. 453 K; sic hi intellegendi esse videntur, ut parum tantum litteram 'm' expressam esse dicere velint.

Quattuor exscripsi testimonia inde a Quintiliani temporibus usque ad quintum post Chr. nat. saeculum; sed amplificari posse videtur hic ordo: quomodo enim fit, ut Cicero, qui multis et aptissimis verbis a Quintiliano summa laude elatis de concursione vocalium egerit; qui in oratoris § 153 locutus sit de elisione s litterae finalis, tam constanter de m finali taceat? Quae est in his rebus, quas etiam ante Quintilianum grammaticis cordi fuisse ex Verrio Flacco intellegimus, ratio Ciceronis? Ex silentio eius id efficere nobis licet m finale vocales concursu iam tunc prohibuisse.

Persuasum ergo habeo imperatorum Romanorum temporibus m finale subsequente vocali alterius vocis non solum scriptum, sed etiam sono quodam pronuntiatum esse grammaticorum testimoniis comprobari. Libenter autem concedo sonum illum valde debilem fuisse naturamque eius vix definiri posse; hac autem re factum esse videtur, ut pauci grammatici putarent omnino elidi litteram m. Causa, quae omnium fere animos ab vero percipiendo prohibuit, ea videtur fuisse, quod versuum ratio alia est. At ex prosa oratione auctoris cuiusdam Latini cognoscitur, quam recte grammatici de 'm' finali egerint. Est Apuleius: in eis, quae secuntur, evincam neminem scriptorum Latinorum, quoscumque hucusque tractaverint viri docti, tanto opere concursionem vocalium in clausulis effugisse quam Madaurensem; contra nusquam eum dubitare verbo in -m litteram cadenti vocalem vocabuli sequentis subiungere. Huic alterum validissimum argumentum accedit, quod numeri subministrant. Nam, si metricam vim syllabae quae exitum in -m habet non neglegimus, plurimis locis legitimum illum numerum creticum vel trochaicum assequimur, cuius in eis quae secuntur has quattuor species recipio[1]): 1) – ⏑ – | – ⏑ ∼ 2) – ⏑ – | – ∼ 3) – ⏑ | – ∼ 4) – ⏑ | – ⏑ | ∼.

Iam vero omnes **Apulei metamorphoseon clausulas** afferam, **in quibus verbum paenultimum in m litteram exit, extremum a vocali incipit.** In ordinem autem redactas proponam clausulas[2]), ut appareat, quatenus melior fiat rhythmus.

Primum congeram clausulas, in quibus -um + est invenitur; haec enim coniunctio peculiaris generis est neque numeri, si integras relinquimus syllabas -um + est, meliores fiunt neque peiores sicut

---

1) cf. ad 1—3 Norden l. l. p. 930. ad 4 Gatscha l. l. p. 167, qui immerito has clausulas trochaicas intellegere videtur creticas.

2) Respicio autem tantum plenos sensus colorum clausulis omissis. cf. ea quae pluribus disputavi p. 21 sq.

ex ipsis locis facile apparet. Non neglegendum est illud, quod Diehl[1]) statuit p. 118; perscrutatus est enim vir doctus inscriptionum volumina neque ullum exemplum indagavit, quo pronuntiatio usitata, quae est '-umst', comprobaretur; saepius autem scriptum invenit '-ust' pro 'um + est'. Observatio Diehli valde notabilis est. Sed hae sunt clausulae, quae exeunt in -um + est:

I) 30, 21 ‒ ‒ dīscēssŭm ēst — 87, 6 ◡ ‒ căpēssēndŭm ēst — 117, 4 ‒ ‒ cōncēssŭm ēst — 117, 20 ‒ ◡ spērnēndŭm ēst — 138, 22 ◡ ‒ lĭtātŭm ēst — 253, 23 ◡ ‒ ◡ vīsŭm ēst.

Iam enumerabo clausulas, quae, etiamsi -um syllaba valet neque per elisionem m litterae cum posteriore coalescit, tamen neutra ratione ad schemata illa quattuor redigi possunt:

II) 41, 11 praēsēntārĭăm ēxpĕrĭārīs — 106, 18 sēcŭm āltērcāntēs — 226, 7 sŭŭm īntērcēptūm — 235, 10 ĕpŭlōnŭm ēxpēctātŭr — 260, 28 Āegȳptĭōrŭm ēffĭgĭātā.

His clausulis eas subiungam quarum bonus numerus neutra ratione mutatur, cum omnibus fere locis clausula efficiatur uno verbo longissimo. Hac autem de causa in censum vocari non possunt. Sunt hae clausulae:

III) 2, 16 praesidium ēlĭquārēt — 4, 10 sum Aēgĭēnsīs — 7, 10 ipsum inlūmĭnārē — 30, 17 ‒ tŭŭm ădĕrō — 32, 29 peregrinātĭōnĕm incĭdānt — 35, 21 voluptatem īntĕgrāntīs — 37, 14 sepulturam āntĕvōrtūnt — 37, 27 quorundam īnsŏlēntĭā — 40, 6 cŭbĭcŭlŭm īndūcīt — 46, 1 ‒ căchĭnnŭm īntĕgrānt — 47, 16 carnificem ĭmāgĭnābūndūs — 85, 21 lăcĕrāntĕm ādvĕhēbānt — 88, 27 pĕrcūssŭm īntĕrēmīt — 93, 28 poenam ēffīāgĭtābāt — 110, 23 delapsum ēvŏlāssēt — 136, 18 fortissimorum ōccīsĭōnēs — 142, 17 officium īndĭcābāt — 147, 18 confestim īntĕrīvīt — 148, 29 damnosam ūltĭōnēm — 149, 1 vestram exērcŭĕrĭtīs — 197, 15 quadam ārbĭtrābār — 204, 28 fāmĭlĭārĕm īncĭdī — 208, 6 destinātăm ălĭī — 213, 2 cariem ēxŏlēscūnt — 218, 26 ăsĭnŭm īstūm — 234, 20 coram ārbĭtrātūr — 241, 8 secrētŭm ăpĕrŭit — 247, 11 Mercurium īndĭcābānt — 248, 23 commodum īnvŏlāssē.

Omnibus autem his clausulis, ut par est, omissis iam iis, quae restant, comprobare possumus syllaba illa in -m exeunte neglecta compositionis numerum malum, servata autem optimum fieri. Huc pertinent loci, quos iam affero:

IV) 8, 20 cīvĭtātĕm ābsōlvīt — 10, 3 glădĭŭm āltĕrā — 13, 12 lăquĕŭm īndŭō — 17, 3 laevōrsŭm ābĭĕrūnt

1) Diehl, de m finali epigraphica in Fleckeiseni suppl. XXV.

17, 19 cŏmĭtĕm hăbĕā̆t[1])
18, 17 incipiēntĕm īnvĕnĭō̆
22, 20 ventūrŭm ōrācŭlū̆m
26, 25 _ _ tēcŭm ēstō̆
28, 2 pulmēntŭm āppărā̆s
28, 3 dĭgĭtŭm īntīngĕrē̆
28, 11 explorāssĕm hăbĭtū-dĭnē̆m
33, 19 frūctŭm āmīttĕrē̆m
35, 29 commeātŭm īndūlsī̆t
38, 12 Larīssăm āccēssī̆
43, 5 credulitātĕm īmpēllī̆
43, 23 lūcĕm īnfūndē̆
44, 2 certātĭm ādrēxī̆t
45, 20 fortūnăm ādgrĕdĭō̆r
48, 4 renitēntĕm ōccĭpĭū̆nt
55, 28 ambulābăm ōbtēctū̆s
60, 10 utricīdăm āmplēctā̆r[2])
63, 27 lavācrŭm ēt pōcŭlū̆m
64, 30 retinēbăm hūmānū̆m
65, 10 stabulāntĕm īnvēnī̆
66, 6 deōrŭm īnfēstū̆m
66, 17 nōctĕm īllūmĭnā̆nt
66, 24 gerulōnŭm ēxcēdī̆t
69, 22 tulīssĕm aūxĭlĭū̆m
73, 27 agminātĭm īngēstī̆s
77, 19 vītăm ēvāsī̆t
79, 15 obeūndŭm ādrēxĕrā̆t
88, 22 fugiēntĕm ălĭēnī̆s
92, 5 marīnŭm ōbsĕquĭū̆m
100, 6 nequīquăm ēfflīgĭtī̆s
102, 11 conlātăm īndīgnā̆e

1) Quae tradita sunt, corrupta esse cum sensu tum concursu vocalium cognoscitur.

2) sic puto scribendum esse, sed adicienda sunt ea, quae secuntur; in codice hoc traditur: 'amplectereres at si lepido.' quae verba varie emendaverunt viri docti, tamen sic ut omnes 'amplecterer' in contextum verborum reciperent. Sed hoc perperam factum esse mihi videtur. Quis est, qui putet Fotidem ratiocinari posse Lucium eo consilio utres exanimasse, ut ipsa eum utricidam amplecteretur? Contra haec Fotidis sententia esse videtur: tu quidem exanimasti, quo factum est, ut ego nunc utricidam te amplectar. Atque inter haec ipsa verba ad Luci complexum currit. sed ut breviter comprehendam enuntiatum de quo agitur non est 'finale' quod dicitur, sed 'consecutivum'; sequitur, ut non liceat mutare 'amplectereres' in 'amplecterer' omissis duabus ultimis litteris, sed distinguendum esse puto post 'amplecter', quod facillime ex 'amplectar' prodire potuit. Restant ergo 'eres at si lepido sermone Fotidis et in vicem cavillatus . . . inquam.' Proficiscendum est ab eo, quod est 'cavillatus', nam valde erravit Oudendorpius, qui p. 206 sic disserit: 'eo sensu passivo cavillor numquam usurpatur. Certe non ab Apuleio.' Oudendorpium autem Hildebrandius p. 184 sequitur. p. 209, 11 haec habes: 'Talis sermonis blanditie cavillatum deducebat ad torum nolentem puerum.' Sed tamen sic nihil proficitur, cum 'et invicem cavillatus' passivo sensu intellegi nequeat. Quare 'cavillatus' hic esse debet id, quod solet, scilicet 'iocatus', et desideratur accusativus, qui pendeat ab 'cavillatus.' Ut sanetur locus corruptus, sic legendum esse puto ea, quae tradita sunt (nam nihil nisi legendo opus est): 'e re satis lepidos sermones Fotidis et invicem cavillatus . . . inquam,' quod Germanice sic vertendum est: die nach Lage der Sache hinreichend witzigen Worte der Fotis nun auch meinerseits scherzhaft behandelnd sprach ich. Verborum coniunctio, quae est 'e re' Apuleio tam familiarem esse quam 'e re nata' videas ex his locis, quibus recte certo emendatum est: 114, 20 et 219, 10, quibus addi potest 192, 23 'e re ⟨concin⟩nata fallacia.' Sic enim illo loco scribendum esse puto cf. 114, 21 'e re concinnato mendacio.' Sed redeamus ad locum, de quo agitur 60, 10; ei, qui 'e res at si' corruptum esse putat ex participio aliquo velut 'recreatus' vel ex alio longiore verbo opponere possum ea, quae infra de enuntiatorum initiis disputabo.

103, 9 sorōrĕm īnsōntēm
105, 22 nōstrăm hĭlărābīs
107, 7 puēllăm āppēllānt
116, 1 amīcăm ălĭquām
117, 18 conlŏquĭŭm hōrrēscō
118, 14 annōrŭm ōblītā es
123, 25 stŭdĭŭm ādrēxĕrāt
129, 8 īstăm ūrnŭlām
138, 10 rūrsŭm īncĭtāt
151, 15 conspēctŭm ēffūndĭtūr
154, 18 pēstĕm īnstrūxīt
155, 3 delibūtŭm ōbtūndĕrē
156, 30 ignīnŭm īstūm
157, 7 ⏑ ⏑ – ĕtĭăm āngīt
158, 30 mitiōrĕm ĕffĭcĕrē
178, 6 pavōrĕm īncūssīt
182, 1 repērtŭm ōbiēcīt
183, 27 nūnquăm īnpērtiās
186, 2 tēmplŭm īncēdĕrēm
196, 28 damnōsăm ēxērcŭī
205, 18 parātăm ādcŭmbĕrē
207, 28 nōmĕn ādscīvĕrīt
212, 9 disciplīnăm ēxpōnām
215, 22 proiēctŭm īrī
217, 19 vicīnŭm ălĭquēm
220, 3 caūsăm ēvādĕrēt
220, 11 civitātĕm ādvēntāt
223, 4 cothūrnŭm āscēndĕrē
229, 20 – – cōrăm ēxhĭbĕc̆
232, 6 Fortūnăm ēxpērtūs
233, 13 frātrĕm ārgŭĕrē
233, 20 latrōnĕm īnquīrī
238, 3 matrōnăm ōffēndĭmūs
241, 10 sorōrĕm īncūrrĕrēt
261, 15 sēnsĭm īnrēpō
261, 19 corōnăm ēxhĭbŭīt
273, 10 civitātĕm āccēdō.

Summa harum clausularum, in quibus, si syllabis in -m terminantibus unius morae auctoritatem attribuimus, numerus legitimus restituitur, est septuaginta duo.

Meo ergo iure contendi vim metricam syllabae -um -em -im et quae eius generis sunt negligi non debere. Neque impedior decem clausulis, in quibus numerus minus bonus efficitur, quominus sententiam illam teneam. Nam — id quod clausulis comprobatur, quas sub II congessi — exstant in Apuleio etiam clausulae, quae non ex rhetorum praeceptis formatae sunt. Iam enumerabo illas decem clausulas:

V) 2, 3 Graecānĭcam īncĭpĭmūs
10, 8 – fŭgam īnstrŭīt
18, 9 – tŭum ōffēndĕrīm
30, 1 sāvĭum īmprēssī
36, 1 pūblĭcam īnfēstāt
115, 3 pābŭlum īntĕrĭīt
119, 11 prōxĭmam īntŭlīt
137, 3 novīssĭmum ēxpēctās
140, 6 pērdĭtum ībīs
223, 2 privīgnum ădiēcīt.

Omnes Apulei metam. clausulas congessi, in quibus m finale antecedere ultimum verbum a vocali incipiens adnotavi, quas si computaveris, centum viginti duas numero habebis; insunt autem metamorphosibus duo milia quadringentae quadraginta tres clausularum. Quare inter centenas clausulas quinae inveniuntur m finali notabiles. Quam m finalis rationem etiam in ceteris scriptis Apulei et in eis in quibus concursiones vocalium evitentur et in quibus admittantur eandem esse hac tabula illustretur exemplorum loco:

scriptum Apulei de quo agitur	summa clausul.	clausulae propter m finale non hiulcae	numeri ad centenas relati
metamorph.	2443	122	5 %
apologia	1319	64	5 %
de deo Socratis	210	9	4,3 %
de Platone	439	16	3,9 %
de mundo	349	9	2,6 %
florida	412	16	· 3,9 %
[Asclepius]	478	12	2,5 %

Tabula adpicta edocet nos Apuleium omni consilio et studio praetermisso hic illic vocem in -m terminantem posuisse. Sed ad metam. redeamus. Centum viginti duae illae clausulae, in quibus m finale cum vocali verbi extremi concurrit, comparandae sunt cum viginti clausulis vere hiulcis, ut anticipem ea, quae alibi tractabo. Quid sequitur? Et comparatione illa et numerorum ratione comprobatur et evincitur in omnibus Apulei clausulis, in quibus verbum paenultimum in -m exeat et verbum ultimum a vocali incipiat, nullum fieri hiatum. Iam reminiscimur ea, quae grammatici de pronuntiatione m finalis inter vocales positi cum nobis communicaverunt. Unde fluxerit Apulei ratio, opinari possumus. Non secutus est poetarum usum, quos syllabas in -m exeuntes elisisse notum est, sed vivam pronuntiationem Apuleius. Nimirum non dubitarem, quin scholica eruditio et doctrina valuisset ad m finale conservandum nisi ex grammaticorum testimoniis appareret pronuntiationem in sermone vulgari talem fuisse, qualem paulo ante eruimus. Verisimile autem est, cum ambigi possit, num in prosa numeris adstricta versuum ratio an vulgaris pronuntiatio usurpanda sit, in rhetorum schola regulam et normam eam constitutam esse, ut poetarum consuetudine neglecta sermonis modus redderetur.

Sed quomodo factum est, ut versuum ratio plane diversa sit a pronuntiatione vulgari? Igitur paucis expediamus, quomodo poetae in illa re versati sint. In Plauti comoediis[1]) circa ducenti octoginta versus traduntur, in quibus m finale ante vocalem verbi sequentis servatur neque metro deletur syllaba. quorum quidem multi, cum non sint integri, eximendi sunt. Tamen restant tot versus omni suspicione vacantes, ut de m finali ante vocalem non eliso dubitari non possit.

Bis Ennium elisionem m finalis non admisisse ex fragmentis discimus. Priscianus I p. 30 K hunc Enni versum tradit:

'Insignita fere tum milia militum octo.'

---

1) cf. F. Leo, Plautinische Forschungen c. V; Maurenbrecher, Hiatus und Verschleifung im alten Latein p. 34 sq.

Accedit Festus p. 302:

'dum quidem unus homo Romanus toga superescit.'

Apud Terentium restant ceteris probabili iudicio remotis pro versuum multitudine tam pauci, ut appareat iamdudum rationem Plauto observatam in omittenda sive retinenda m finalis vi interiisse.

Aurea autem litterarum Latinarum aetate et sequentibus temporibus exceptis paucis monosyllabis verbis omnes auctores ubique syllabam in -m cadentem, cui vocalis verbi posterioris subicitur, metro excipiunt, quasi omnino non adsit. Ea, quae ex hac regula eximuntur, collegit et tractavit L. Müller de re metrica[2] p. 376 sq. Neque Apuleium peculiarem in his rebus normam observantem videmus; quod haec quattuor exempla[1]) comprobant:

93, 9 'sed saevum atque ferum vipereumque malum'

a 15, 3 'serta autem ut laeto tibi tempore tempora vernent.'

a 15, 9 'quod si[2]) animam inspires donaci iam carmina nostra.'

Riese anthol. Lat. 712 v. 2: 'fruantur alii: non moror, non sum invidus.'

Quae cum ita sint, quaestio gravissima oritur, quomodo tale discrimen inter versus et pronuntiationem prosae orationis intercedere possit. Vidimus Apuleium in clausulis ex usu sermonis m finale servavisse, in versibus ex more poetarum elisisse. Nisi fallor, sequitur, ut inde a vetustissimis temporibus poetae una et eadem ratione usi sint sic, ut semper imitatio veterum poetarum valuerit non pronuntiatio. Extremis illis litterarum temporibus poetarum usum ex ipsa vita profluxisse valde verisimile est. Plautus nos edocere videtur, quae m finalis natura in sermone fuerit: fortasse inter vocales tum saepe non pronuntiabatur. Cum autem talis anceps littera poetis intolerabilis esse deberet, mirum esse non potest, quod versuum arte convalescente paulatim una tantum usurpatio fieri potuit. Post Ennium artissime usus cohibitus est neque utroque modo m finali uti auctoribus licet.

Conatus sum demonstrare intercedere differentiam inter poetarum rationem et vulgarem sermonen. Ad hanc rem comprobandam bene apta sunt carmina epigraphica[3]), cum secundum naturam suam multa, quae ad vulgatam pronuntiationem spectent, complectantur liberiore modo. Diehl l. l. pg. 127 congessit octo exempla litterae m ante h extra caesuram non elisae, et. pg. 136 triginta tres versus, in quibus extra caesuram syllaba -m littera terminata ante vocalem servatur, id quod factum esse vidimus in clausulis Apuleianis. Exempla illa huius generis sunt: Buechel. Carm. Lat. Epigr. I 856,8:

---

1) cf. Bährens frgm. poet. Rom. p. 376 sq. Bährens poetae Lat. min. IV p. 104.

2) sic Hauptius correxit.

3) cf. etiam exempla m finalis non elisae quae ex versibus collegit L. Mueller de re metrica[2] p. 376 sq.

'cum qua ter denos dulcissimos egerim annos'.

Buecheler ibidem I 562,11:

'nutritor plus quam genitor qui solam amavit'.

Sed longum est plura vel omnia, quae huc pertinent, afferre. Contentus sum commemorare plurima exempla in versuum exitu inveniri aeque atque Ennianum illud 'militum octo'.

Sed ut quaestionem de m finali institutam ad finem perducamus: si ea, quae disputavi, recte habent, satis magna effecisse mihi videor. De aliis rebus potest esse dubitatio, illud autem, quod ad naturam m finalis in clausulis positae attineat, dubitari non potest. Sequitur, ut, quicumque viri docti hucusque de hiatu clausularum egerint, cum arbitrati sint plane eiusdem generis esse concursionem, quae fieret inter duas vocales, atque illam quae inserta m littera gigneretur, erraverint vel, ut omni cautela utar, erravisse valde probabile sit.

Qui enim fieri potest, ut ex rhetoricis scriptoribus qui numeris orationem vinxerint, alter hanc alter illam normam sequatur? Porro constat refutatum esse Lindsay l. l. p. 79 „für das römische Ohr ist wie es scheint eine auf -m endigende Silbe jederzeit gleichwertig gewesen mit einer auf langen Vokal endigenden Silbe im Hiat."

Ut m finale synaloephae vocalium obstat, sic videlicet **n finale**, quod his locis Apulei metamorphoseon comprobatur:

104, 7 Psychen admonet
207, 28 nomen adsciverit
221, 16 numen obtestantis.

Quoniam pluribus verbis, ut fundamentum quaestionis de hiatu iaceretur, de m finali agere necesse fuit, iam **h litteram** paucis absolvam. Notum est[1]) h initialem omnibus litterarum Latinarum temporibus debilem fuisse et tertio post Chr. n. saeculo in sermone vulgari prorsus evanuisse. Apparet haec h litterae natura etiam, ut par est, in Apuleio; in eis enim scriptis, in quibus concursionem vocalium fugit, summa cum cura studuit etiam h litterae antecedente vocali evitandae. In omnibus metam. libris nusquam subiungit Apuleius verbo, quod in vocalem exitum habet, ultimum a littera h incipiens. Nam 17,19 iamdudum recte correctum est in 'comitem habeat', et 193,10 'aes de malo habere' aperta explicatione absolvitur, de qua fusius alibi dicetur; eis autem, quae iam de m finali synaloephae vocalium obstanti disputavi, maxime congruit ratio h litterae antecedente m finali; ergo quoniam clausulas non hiulcas effecit, non dubitavit Apuleius sic scribere:

---

1) cf. Corssen l. l. I p. 112, Seelmann l. l. p. 256, p. 266; Lindsay l. l. p. 62. Ceterum cf. Birt, Der Hiat bei Plautus und die lat. Aspiration . . ., Marburg 1901.

28, 11 explorassem habitudinem
105, 22 nostram hilarabis
117, 18 conloquium horresco.[1])

In scriptis autem, in quibus nullum hiatus evitandi studium apparet, his locis h litterae vocalis antecedit:

a 12, 5 mitto haec
a 18, 3 impudicitiae habenda
a 25, 18 domi habuisse
a 64, 5 sudario habuisse
a 91, 8 se habebant
f 9, 14 pectore hiscere
f 19, 3 religiose humavit
f 26, 15 torpore hebetatur
f 33, 5 vivere hominem
f 36, 11 morbo haberi.

Quibus rebus expositis iam ad ipsam clausularum compositionem accedamus. In duas autem res animum intendam. Agam de hiatu, qui fit inter verbum ultimum et paenultimum, praeterea de extremo verbo monosyllabo.

Sed ut in quaestione gravissima altius repetendum est. Nemo eorum, qui **clausularum hiatum** observaverunt, rhetorum praecepta diligenter perquisivit, ex quibus compositio auctorum comprobari posset. Tantum Bornecque 'Quid de structura rhetorica praeceperint grammatici ac rhetores Latini' p. 18 paucis perversis verbis rem tetigit, sed, ut ipse confitetur, nihil effecit. Auctores Graecos insuper omnino neglexit. Attamen saepe etiam silentium ipsum nos docere aliquid potest.

Primum ergo quaerendum est, apud **rhetores Graecos** num omnino exstet doctrina hiulcarum clausularum vel qualis illa sit. Aristoteles in rhetorices libro tertio primus accurate exposuit, quibus rhythmis utendum sit in prosa oratione; concursionis vocalium autem nullam mentionem facit. Omnia quidem opera Theophrasti aliorumque, quae de arte rhetorica erant, perierunt; sed nos multum detrimenti inde cepisse non verisimile est, nam Dionysius Halicarnassensis in praefatione libri de compositione verborum p. 14 Sch. haec memorat: 'οὐδενὶ δ' ἀκριβῶϲ οὐδ' ἀποχρώντωϲ μέχρι τοῦ παρόντοϲ ἐξειργαϲμένην' (sc. τὴν τῆϲ ὀνομάτων ϲυνθέϲεωϲ πραγματείαν) cf. etiam ibid. p. 22 et 70.

Sed caremus, quod ad illa tempora attinet, non solum integris rhetorum operibus, sed etiam in eis, quae posteriores servaverunt, hiatus nulla fit mentio excepto uno Plutarchi loco; is in libro cui inscribitur περὶ Ϲτωικῶν ἐναντιωμάτων 1047 B his verbis in

1) ex Luetiohanni coniectura.

Chrysippum invehit: 'ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ περὶ τῆς τῶν φωνηέντων συγκρούσεως ὑπειπών 'οὐ μόνον' φησί 'ταῦτα παρετέον τοῦ βελτίονος ἐχομένους, ἀλλὰ καὶ ποιὰς ἀσαφείας καὶ ἐλλείψεις καὶ νὴ Δία σολοικισμούς, ἐφ' οἷς ἄλλοι ἂν αἰσχυνθείησαν οὐκ ὀλίγοι.' τὸ δὴ ποτὲ μὲν ἄχρι χειρῶν καὶ στόματος εὐπρεπείας ἐπιχωρεῖν τοῖς λέγουσιν ἐν κόσμῳ τὸν λόγον διατίθεσθαι· ποτὲ δὲ μήτ' ἐλλείψεων ἐπιστρέφεσθαι καὶ ἀσαφειῶν μήτε σολοικίζοντας αἰσχύνεσθαι τελέως ὅτι ἂν ἐπίῃ λέγοντός ἐστιν.' Apparet Plutarchum valde improbare Stoicorum doctrinam: attamen non cum Isocrate, cui hiatus evitatio inter summas compositionis leges fuit, Chaeronensem stetisse, non magis ex ipsius scribendi ratione[1]) comprobatur quam his salsis de Isocrate verbis in libro de gloria Atheniensium p. 350 E: 'πῶς οὖν οὐκ ἔμελλεν ἄνθρωπος ψόφον ὅπλων φοβεῖσθαι καὶ σύρρηγμα φάλαγγος ὁ φοβούμενος φωνῆεν φωνήεντι συγκροῦσαι.'

Tertium Plutarchi de hiatu testimonium invenimus Mor. p. 534 E sub finem: 'ἐνίους γοῦν ὁρῶμεν οὐδὲ φωνήεντι συγκροῦσαι φωνῆεν ἐν τῷ λέγειν ὑπομένοντας.'

Iamvero temporum ordine mutato Plutarcho scriptorem libelli de elocutione, cuius auctor Demetrius appellatur, adiungemus. Demetrius quattuor genera elocutionis esse statuit (cf. § 36): ἰσχνόν, quod latine dicitur tenue, μεγαλοπρεπές, grande vel sublime, quod genus variis nominibus etiam appellatur ἁδρόν, ὑψηλόν, σεμνόν, περιττόν κ. τ. λ.; tertium accedit γλαφυρόν vulgo τὸ μέσον, medium, dictum; his tribus quartum adiungit δεινόν. De concursionibus vocalium evitandis agit Demetrius § 68 sq. et § 207 et § 299. In praeceptis autem medium tenet locum et simillimus est Ciceroni et Quintiliano, cum praecipiat concursiones vocalium evitandas quidem neque solam iuncturam vocalium observandam esse; aptam autem esse mediocre studium evitandi grandi illi generi (§ 68) et tenui (§ 207)[2]), non quarto illi ab Demetrio constituto, nam § 299 sic dicit: 'ἡ δὲ λειότης ἡ περὶ τὴν σύνθεσιν, οἵᾳ κέχρηνται μάλιστα οἱ ἀπ' Ἰσοκράτους φυλαξάμενοι τὴν σύγκρουσιν τῶν φωνηέντων γραμμάτων, οὐ μάλα ἐπιτηδεία ἐστὶ τῷ δεινῷ λόγῳ.' Haec sunt quae Demetrius praecipit de verborum hiatu. Doctrina Dionysi autem non ita multum distat ab Demetrio, ceterum est amplior; Dionysius tripartitam speciem elocutionis agnoscit (cf. p. 290): αὐστηράν, quam Demetrius μεγαλοπρεπῆ appellare id est grandem solet; γλαφυρὰν ἢ ἀνθηράν, quam Demetrius ἰσχνήν id est tenuem dicit; κοινήν autem intellegit μέσην, mediam. Tenuis autem generis proprium esse studium hiatus evitandi dicit in libro de admiranda vi dicendi in Demosthene

1) cf. Caroli Sintenis de hiatu in Plutarchi vitis parallelis epistolam ad Hermannum Sauppium, quae inest in illius editionis Plutarcheae vol. IV.

2) nonne hic inserendum est: 'πάντα μὲν τὰ νέα ⟨καὶ⟩ καλά ἐστιν'? repetit enim iisdem verbis exemplum ante § 70 fictum.

p. 1076 ed. Reisk.: 'πολλὴν cφόδρα ποιουμένη φροντίδα τοῦ cυνέξεcθαι καὶ cυνειλῆφθαι καὶ προcπετεῖc ἁπάντων αὐτῶν εἶναι τὰc ἁρμονίαc. καὶ διὰ τοῦτο φεύγειν (scilicet τὴν γλαφυρὰν cύνθεcιν) μὲν ἁπάcῃ cπουδῇ τὰc τῶν φωνηέντων cυμβολὰc ὡc τὴν λειότητα καὶ τὴν εὐέπειαν διαcπώcαc.' Qua de causa laudat Dionysius auctores summa cum cura concursum vocalium fugientes imprimis Isocratem, quem floridum genus dicendi omnium quotquot soluta oratione utantur praestantissime effecisse putat. Isocratem memorat his locis: primum in libro de admiranda vi dicendi in Demosthene p. 963 R, deinde in libro, cui inscribitur de priscis scriptoribus censura p. 433 R et de Isocrate iudicium p. 538 R, tum in libro de compositione verborum p. 366 Sch. Sapphus versus laude effert de comp. verb. p. 356 Sch., quod vocalium inter se concursus, qui sonos perturbent, rarissimi carmini insint. Theopompum contra reprehendit de veter. script. censura p. 429 R, quia nimis artificiosus in fugiendis concursibus fuerit; nam dubium esse non potest, quin hic sensus in corruptis Dionysi verbis lateat, quod comprobatur Ciceronis orat. § 151 et Quintiliani IX 4, 35.[1])

Cognoscimus Theopompum praeter modum hiulcam compositionem fugientem reprehendi; at in una Demosthenis Philippica oratione perrara hiatus exempla offendunt Dionysium cf. de admir. vi dicendi in Dem. p. 1090 R: 'ὀλίγα δ' ἔcτιν παντάπαcιν ἃ διίcτηcι τὰc ἁρμονίαc καὶ τραχείαc φαίνεcθαι ποιεῖ αὐτάc. ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιόδῳ κατὰ δύο τρόπουc τὰ φωνήεντα cυγκρουόμενα, ἔν τε τῷ ''Ω ἄνδρεc 'Αθηναῖοι' καὶ ἐν τῷ 'εὐτυχοῦντα ὁρῶν' ἃ καὶ διίcτηcι τὸ cυναφέc.'

Supra dictum est Demetrium illum praecepisse, ne in grandi genere dicendi vocales committerentur, sed Dionysius hic ibidem admittit conflictus vocalium quod colligi potest ex ipsius verbis cf. de admir. vi dicendi in Dem. p. 1069 R, ubi compositioni αὐcτηρᾷ id est grandi proprium esse hoc dicit: 'τοῦτο τὸ cχῆμα τῆc ἁρμονίαc (sc. τῆc αὐcτηρᾶc) ποιοῦcιν αἱ τῶν φωνηέντων γραμμάτων παραθέcειc ὅταν ἥ τε προηγουμένη λέξιc εἰc ἓν τούτων λήγῃ καὶ ἡ cυνάπτουcα ταύτῃ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τούτων τινὸc λαμβάνῃ.' Huic autem doctrinae bene congruit laus illa qua perstringit antiquam Thucydidis pulchritudinem (cf. de comp. verb. p. 326 Sch.). Thucydides enim grandis (αὐcτηρᾶc) elocutionis speciem prae se fert (cf. ibidem p. 328 Sch.) Quare apud Thucydidem concursiones non offendunt (cf. ibidem p. 330, 332, 334 Sch.)

Spero me omnes locos, quibus hiatus vocalium tractetur apud rhetores Graecos, collegisse; frustra perquisivi rhetorum volumina ab Walzio edita; perraro hic hiatus mentio fit sic, ut appareat ad quaestionem propositam nullius omnino momenti esse.

---

1) cf. Dionysius de imitatione ed. Usener p. 25.

Iamvero quid lucrati sumus eis, quae disputata sunt de rhetorum Graecorum doctrina? Cognoscimus praecipi fugiendum esse hiatum; attamen nulla orationis pars eximitur; non exstat ulla de clausulis peculiaris doctrina; quod imprimis Dionysio ipso comprobari videtur; dicit enim ille in libro de comp. verb. p. 340 Sch.: 'καὶ τῶν περιόδων τὰς τελευτὰς εὐρύθμους εἶναι βούλεται (sc. ἡ ἀνθηρὰ σύνθεσις) καὶ βεβηκυίας ὡς ἀπὸ στάθμης.' Periodorum fines numerosi et quasi ad amussim incedere debent. Videmus Dionysium praecipere numeros esse observandos in clausulis; hiatum autem silentio omnino praeterit, quod certe fieri hic non potuisset, si exstitisset ulla doctrina. Postremo si summam subducimus, contendere possumus apud rhetores Graecos praeceptum illud de concursionibus vocalium in clausulis evitandis non inveniri. Quacum ratione dicendi genus scriptorum Graecorum, ex quorum numero fortasse auctores nonnulli post annum centesimum p. Chr. n. vigentes eximi debent, congruens esse equidem persuasum habeo.

Quoniam igitur Graecos **auctores** perlustravimus, iam ad **Latinos** accedamus. Confiteor me frustra Ciceronis et Quintiliani opera perlegisse. Bornecque quidem 'quid praeceperint . . .' p. 18 videtur putare — nam non magis inaccuratus hic quam obscurus est — Quintilianum praecepisse in clausulis συναλοιφάς admitti posse. Sed quid tandem sibi velit ille, equidem intellegere non possum. Primum enim Quintilianus IX, 4 109 non exemplum affert 'bene praesidium est', sed 'leve praesidium est', deinde quomodo haec cum eis quae antecedunt cohaerent in Bornecqi verbis? Tum Quintilianus docet synaloepham orationem 'leniorem', non 'leviorem' facere. Postremum non perspicio haec verba: 'addit (sc. Quintilianus) in clausulis se non negare quidquid sententiis aut elocutioni non nocebit.' Qualis haec Quintiliani ratio? Eum in disputando sequitur ordinem Quintilianus, ut agat de iunctura verborum (IX 4 §§ 32—43), membrorum incisorumque (§ 44), tum de numerorum universa natura (§§ 45—60); his autem praemissis exponit, ubinam maxime appareant numeri: in clausulis (§ 61) in initiis (§ 63) in mediis (§ 66). In aperto et promptu ergo est Quintilianum paragrapho sexagesima prima demum clausulas tetigisse; verba, quae facit § 59, ad clausulas referre non licet. Sed mittamus Bornecque eiusque levitatem. Ex Quintiliano nihil effici potest, quamquam in exemplis, quae maxima ex parte ex Ciceronis orationibus prompsit, nusquam in clausulis duae vocales committuntur cf. IX 3, 45, 46 et magnum clausularum numerum IX 4, 63—111. Paulo proficimus Diomedis grammatici praeceptis cf. p. 466 K. Is enim, postquam disseruit compositionem verborum sine hiatu esse debere, ad hanc doctrinam illustrandam solum utitur concursionibus vocalium talibus, quales fiunt in clausulis velut 'aere emit', 'illi incumbit', 'fore omnia'. In hoc vitium autem non incidere eum, qui scribat 'aere mercatur' 'illi totus incumbit' 'fore cetera'. His praeceptis multis exemplis patefacere studet,

quibus numeris in clausulis utendum sit. Illud vero mirum accidit nusquam in his clausulis ullam hiulcam admissam esse praeter unam Ciceronis (cf. p. 471): 'sanguine inbuta est'. Affert autem clausulam, ut demonstret nimiam curam 'odio dignam' esse. Diomedes ergo novisse videtur doctrinam illam de concursionibus in clausulis evitandis; tantum autem rem perstringit. Similiter inter [Probi] clausularum exempla (cf. Keil p. 42—43) nulla invenitur hiulca. Iamvero tria praestantissima rhetorum, qui dicuntur minores, praecepta afferam, quorum unum omni suspicione vacat. Fortunatianus p. 127 in Halmi editione rhetor. Lat. minor. haec praecipit: 'Quae in structura observanda sunt? . . . ne hiulca sit vocalium et maxime longarum crebra concursione.' Verisimile est haec verba ad clausulas referenda esse, sed, ut omni cautela utar, concedo hic non tam clausulas quam totius enuntiati formationem intellegi posse.[1]) Cum Fortunatiano plane concinit Julius Victor p. 432 H.: 'sequitur continuatio verborum ne sit hiulca vocalium et maxime longarum crebra concursione, quamquam Tullius dixit' . . . e. q. s. Dubitari autem non potest de tertio Martiani Capellae loco, quem scriptum videmus p. 475 H.: 'Hiulcae sunt, cum in ea parte quam diximus similes vocales ac similiter longae conlisam hiantemque structuram faciunt, ut si quis dicat 'suscepisse se liberos secundo omino' et ut Tullius pro Milone ait 'auctoritate publica armare.'' Pars enuntiati quam dicit Martianus est, ut ipsius verbis utar, 'inter paenultimum ultimumque verbum.'

Apparet igitur inveniri etiam rhetores Latinos, qui praecipiant hiulcam clausularum compositionem fugiendam esse ut 'barbaram'. Id autem nemo mirari potest, quod non omnes tam certam doctrinam nobis subministraverunt quam Martianus Capella. Quod mihi maxima ex parte ad Ciceronis ubique valentem auctoritatem referendum esse videtur, qui cum in libris rhetoricis artificiosam illam clausularum compositionem non tetigit, quia non potuit, tum in orationibus ipsis ab omnibus posterioribus rhetoribus et grammaticis, ut doctrinam exemplis comprobarent, usurpatis minutiosam talem elocutionem aspernatus est. Bene nimirum grammatici ac rhetores recoquebant ea, quae ab aliis petiverant, de suo autem nihil fere adiciebant.

Collegi et recensui omnia, quae auctores Latini de clausularum hiatu, quod sciam, praecipiunt. Iamvero quid ex rhetoribus Graecis et Latinis assumpta Apulei compositione concludere possumus de clausularum doctrina? Constat a Graecis non profectum esse praeceptum illud hiatus evitandi neque apud Ciceronem aut Quintilianum ullum vestigium apparere; Apuleium autem dedita opera et mirabili studio concursiones vocalium in clausulis fugisse in eis, quae secuntur, comprobabo. Rationem clausularum Apuleianarum propositam videmus apud nonnullos rhetores posteriores. Orta ergo esse videtur

1) cf. Fortun. p. 127.

doctrina illa inter Quintiliani et Apulei tempora in scholis rhetorum Latinorum. Sed incredibile est tantum praeceptum illud, quod ad vocalium concursus pertineat, seiunctis aliis quae artissime cum illo cohaereant a quodam rhetore vigente saeculo secundo p. Chr. n. ineunte excogitatum esse. Et revera invenimus non solum Apuleium hiatum in clausulis non admisisse, sed etiam observasse numerum illum legitimum creticum et ambitum verborum in clausulis diligenter respexisse. Gatscha in dissertatione supra allata agit de Apulei sermone numeris adstricto et evincit in Apulei metam. libris inter centenas clausulas esse sexagenas binas fere creticas.[1]) De ambitu verborum autem equidem paulo post agam. Quae cum ita sint, Meyeri verba, quae facit l. l. p. 25, „Im 2. Jahrhundert nach Christus wird für alle Deklamationspausen der gesprochenen Rede ein bestimmter Tonfall ersonnen“, sic emendanda esse videntur, ut statuamus iam inter Quintiliani et Apulei tempora circa annum fere centesimum vicesimum quintum commentum illud factum esse.

Haec habui de rhetorum doctrina quae dicerem; proximum est, ut videamus quas et quales vocalium concursiones Apuleius in clausulis admiserit. Primum ergo de metam. libris agam. Sed ne quis in errorem incidat, indico me solum clausulas plenum sensum terminantes tractare, ubi nos quidem graviter distinguere solemus, quamquam non ignoro etiam in colorum, quae dicuntur, clausulis similem vel eandem compositionem valuisse, et confiteor, quod sciam, Apuleium etiam colorum terminos eadem cum arte struxisse, qua sententiarum clausulas. Sed mihi, cum plerumque ambigi praecipue in periodis rhetorice formatis non possit, tamen haud ita facilis ad diiudicandum visa est quaestio, quae instituenda est de natura coli. Testimonia enim grammaticorum tam incerta quam vilia sunt; apparet autem quaestionem de pausis orationis omnino seiungi non posse ab ea, quae est de distinctione, praesertim cum verisimile sit veteres Romanos rhetoricam distinguendi rationem secutos esse; qua de re inspicias Ciceronem de or. III § 173, or. § 228; in grammaticorum Latinorum voluminibus a Keilio editis hae commentatiunculae de distinctione vel de posituris inveniuntur: Donati IV 372, Servi IV 484, [Sergi] IV 533, Sergi IV 484, Cledoni V 34, Pompei V 133; his locis addendi sunt liber primus et secundus Isidori minus aetate quam fontibus, ex quibus hausit ille, insignes. In summam apparet grammaticos triplicem illam Alexandrinorum positurarum rationem docuisse; agnoscunt enim primum 'distinctionem' (τελεία), deinde 'mediam' (μέση), tum 'subdistinctionem' (ὑποστιγμή); praecipiunt etiam, ubinam illis posituris utendum sit. Sed quid est 'medius sensus', de quo agunt? Quid colon vel comma ex eorum doctrina? Nam cola et commata idem esse contendunt velut Pompeius V 133

1) augetur autem hic numerus eis in censum vocatis, quae de m finali disputavi.

et Sergius IV 484. Accedit, quod in inscriptionibus ullius distinctionis vestigium[1]) non apparet, cum puncta eo tantum consilio insculpta sint, ut singula verba secernantur. Quibus de causis quaestionem de colorum clausulis seponam, praesertim cum satis multae clausulae restent. Omitto ergo enuntiatorum membra, quae nos 'commate' distinguere solemus. Plurimis autem locis a Vlieti aliorumque distinctione sic descivi, ut gravius distinguerem 'commate' in 'colon' quod nos dicimus permutato. Ea quae restant omnia in censum vocanda curavi; neque, quod Havet (cf. p. 23) fecit, neglexi minutissima illa enuntiata, quae propter brevitatem nullis numeris vincti sunt velut 5, 2 'quae facies? quod flagitium?'; 20, 7 'sed quid istud? voti gaudeo'; 20, 19 'in angulo sedebat'; 21, 21 'quid uxor? quid liberi? quid vernaculi? narro singula' et quae eius generis sunt. Unum est, quod praeterea praemoneam: solum respexi verbum ultimum et paenultimum; vix enim fieri potest, ut tribus verbis clausulae comprehendantur imprimis Apuleianae, in quibus verbum extremum longum esse solet. Quoniam saepius vidi viros doctos clausularum fines nimis extendentes commemorare volo Ciceronis verba in or. § 216: 'sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, saepe etiam tertium.'[2]) Apparet ergo legitimum vel solitum fuisse duobus pedibus clausulam comprehendere neque pluribus quam tribus.

Haec de universa disputationis ratione et indole praefatus iam, ut par est, **plures metam. hiulcas clausulas examinabo vel interpretabor,** ut seiungantur eae, quae corruptelis deformatae sint. Neque solum emendatione sed etiam interpretatione duobus locis uti debemus, cum verba tradita sana esse videantur.

4, 4 'porro exordiar'. Confiteor me non intellegere, quid hic sibi velit illud 'porro'. Lucius ab Aristomene petit, ut fabulam comiti molestam denuo sibi narret (cf. 30, 30 'fabulam remetire'); 'porro exordiar' ergo hic nihil valere potest nisi 'iterum'; talis autem vocis usus ab Apuleio prorsus alienus est; ubique excepto uno loco 'porro', ut solet, in conexa serie rerum vel argumentorum usurpatur cf. 57, 4; 258, 4; a 59, 26; a 89, 25; f 12, 11; f 19, 16; s 12, 25; s 13, 30; s 15, 26. Uno tantum loco peculiariter dictum est 186, 17 'porro Quirites' quod nos vertimus 'vorwärts, Quiriten!' Redeunt autem haec verba in Laberium com. 125. Puto ergo 4, 4 'porro' corruptum esse ex 'rursus'; numerus autem quo adstrictum est illud 'rursus exordiar' optimus et legitimus est: – ◡ – – ◡ –.

103, 13 sunt, qui post verbum 'eminus' graviter distinguant, quod falsum esse recte Vlietus ex apologiae loco a 4, 18 sq. colligit;

1) Huebner in praefatione libri cui inscribitur exempla scripturae epigraphicae Latinae pauca exempla distinctionis conquisivit.

2) Eadem de re agunt Cicero de or. III § 193; Probi catholica IV, 40 = Mari Ploti ars IV 492 sq.

apertum est 'velitatur eminus' et 'comminus congredietur' inter se opponi. 'Fortuna eminus' est coli finis, quae extra meam quaestionem esse iam dixi. Luce clarius autem est Georgium eosque, quos sequatur, erravisse ratos 'periculum velitatur' idem esse atque 'comminari'; ex Apulei vulgari usu ubique velitari — nam hac tantum forma usus est non activa quae dicitur — valet idem ac 'pugnare'; his enim locis praeter illos duos 103, 13 et a 4, 18 invenitur:

110, 9 veneris proeliis velitatus; 154, 7 ille . . . postremis velitatur calcibus; 183, 2 qui scurrilibus iam dudum contra me velitaris iocis; 188, 22 crebris calcibus velitatus; 199, 23 cum qua ientaculo . . . velitata; 210, 8 armis . . . velitatur; 216, 29 lapidibus . . . in eum velitantur.' Alterum est quod discere possumus. Verbum 'velitari' quod a Plauto[1]) mutuatus esse videtur, usurpat praeter illum apologiae locum, qui artissime cum metam. cohaeret, octies in metam., in ceteris scriptis nusquam invenitur; 'velitari' ergo est verbum metam. elocutioni familiarissimum. Quid inde sequitur? Puto id concludendum esse Apuleium illo apologiae loco vocabulum remotissimum et cum dictione Ciceroniana minime congruens non usurpavisse nisi certo consilio imitandi; ante oculos versabatur metam. elocutio; comprobatur autem sententia mea ex dictionis similitudine demonstrari posse Apuleium metam. libros composuisse ante apologiam.

Certo operae pretium est huius rei exempla congerere, ut tandem aliquando explanetur, quae temporis ratio intercedat inter singula Apulei scripta. Sed sufficiat unum locum tractare. s 8, 19 memoratur homines esse 'pervicaci audacia, pertinaci spe.' Quis est, quin cogitet Apuleium hic respicere locum illum de vitiis nequissimae feminae 198, 29: 'saeva scaeva, virosa ebriosa, pervicax pertinax'? His adiungendum esse videtur s 3, 21 in prologo, qui dicitur: 'ales oculis perspicax, unguibus pertinax.' Videtur Apuleius in memoria tenuisse speciosum illud 'pervicax et pertinax' sed, cum pervicax hic ineptissime dictum esset de alite, eius loco alterum simile adverbium posuit. Persuasum autem habeo Apuleium coniunctionem quae est 'pervicax et pertinax' ab Accio mutuatum esse. Hos dico Achillis versus:

'Tu pertinaciam esse Antiloche hanc praedicas
ego pervicaciam aio et ea me uti volo;
haec fortis sequitur, illam indocti possident.
Tu addis quod vitio est, demis quod laudi datur.
Nam pervicacem dici me esse et vincere
Perfacile patior, pertinacem nil moror.'

Accedit alterum Enni testimonium, quod affert Fronto ep. IV, 2 p. 60 Nab. 'ut Quintus noster ait: pervince pertinaci pervicacia.'

---

1) cf. Plaut. Men. 778: nescio quid vos velitati estis inter vos duos.

Verisimillimum ergo esse videtur non solum Frontonem, sed etiam Apuleium a cascis musis suam dictionem repetiisse.

115, 20 'indicat (sc. gavia) omnem Veneris familiam male audire.' 'male audire' idem est atque 'infamen esse'. Notum est apud Romanos saepissime verba genuino accentu privata esse in cursu pronuntiationis.[1]) Grammatici et inscriptiones hanc rem comprobant. Plurima exempla Corssenus affert, quae enumerare longum est. Mihi vero sufficere haec videntur, quae apta sunt ad sententiam confirmandam: 'benemerenti, benefacta, malefacta, maledicens, malesanus, malefida, benedicere, maledicere.' Non ergo dubitandum est, quin 'male audire' sub uno accentu prolatum sit. Sed longius procedere possumus. Nusquam admisit Apuleius hiatum in clausulis, qui accentus ratione excusari possit. Docet ergo concursio vocalium verba quae sunt 'male audire' non solum unum accentum acutum habuisse, sed etiam sic in unum corpus coaluisse, ut non de duobus verbis, sed de uno longiore cogitandum sit. Quod comprobatur usu vocis 'male audire', quam his locis scriptam videmus: a 6, 9 'cum male audiunt'; a 6, 11 'male audire'; a 6, 14 'imperitas auris ad male audiendum habens.' Apparet non posse dirimi compositum verbum 'male audire' ulla inserta voce. Quae si recte disputata sunt, melius erit etiam uno tenore scribere 'malaudire'[2]), praesertim cum cognoverimus Romanos iam Quintiliani temporibus omissa e vocali dixisse non 'calefacere' sed 'calfacere' cf. Quintilian I 6, 21. Mirum autem accidit illud, quod 'malaudire' in linguis romanicis non comparet.

169, 25 'toro adquiescas' ex usu poetarum bene Apuleius dicere potuit, sic enim Catullus XXXI 10 'desiderato acquiescere lecto' Tibullus I 1, 43 'requiescere lecto.' Sed symmetria dictionis Apuleianae non neglegenda[3]) est: Finem enim periodi, cuius structura rhetorica in aperto proposita est, componit ex tribus commatibus, quorum unum quodque ternis verbis constat particula nomine verbo: 'neve sermonem conferas nec mensam accumbas nec toro adquiescas.' Nemo negare potest formam 'toro' Apulei artem corrumpere, et magnopere desideratur 'torum', quod respondet prioribus 'sermonem' et 'mensam'. Nusquam apud auctores Romanos[4]) aut apud Apuleium ipsum certe haec dictio exemplis comprobari potest, neque hoc fieri debet; nam rationes peculiares et res ipsa peculiare

1) cf. Corssen II 833 sq; Lindsay p. 210.

2) Leo admonet in Senecae de beneficiis libri V 7, 4 codices optimos habere 'malaudit.'

3) cf. de hac sermonis figura quae disputavit Leo Anal. Plaut. II p. 28 sq. Tractavit etiam p. 29 et 30 duos Apulei locos.

4) Thesaurus l. L. hos tres locos ab extremo aevo repetitos affert: Jord. Get. 26, 134 'quid non auri sacri fames compellit adquiescere?' Greg. Tur. glor. conf. 77 'nec acquiesceret pontifex rem tam improbam': Idem Franc. 5, 15.

dicendi genus efficiunt simulque explicant.[1]) Apuleium autem ex analogia optime constituere posse 'torum adquiescas' facile demonstrabo. Draegerus[2]) I p. 377 dicit aureae aetatis scriptores Romanos verba composita cum praepositione quae est 'ad' cum accusativo non coniunxisse praeter quattuor fere: 'accolere, adire, adoriri, aggredi'; posterius autem ambitum horum verborum ampliatum esse; Apuleio autem usus ille familiaris est, scribit enim velut 18, 18 assidebat pedes, 120, 1 Psyche pedes eius advoluta, 48, 14 tribunal adstituor[3]), 73, 17 mensas . . . accumbunt, 98, 23 lectum . . . accubans, 97, 4 instrumentum cenatorium . . . accumbit, 98, 10 scopulum . . . aderunt, 30, 17 cubiculum tuum adero[4]); sed quid ego longinqua et aliena commemoro. Ipse Apulei locus, quem tractamus, omnium aptissimus est ad comprobandum meum 'torum adquiescas'. Antecedit enim 'mensam accumbas'. 'Torum acquiescere' sic intellegendum est, ut motionis quaedam intentio voci adquiescere simul insit; dicere vult Apuleius: nec torum eius adeas quietura, quod propter colorum conformationem comprehendit in 'torum adquiescas'. Artificiosissime ergo dictum est. Clausula, autem bona efficitur; nam ex eis, quae de m finali disserui, apparet 'm' litteram obstare concursioni vocalium; quod ad numerum attinet, nihil emendatione mea commutatur; ādquĭēscās est clausula dichorea, quam dicunt rhetores, pervulgata.

179, 15 'comparere illum' traditur in codice, sed manifesta esse videtur loci corruptela. Vix enim dici potest 'nec ullum senem comparere illum', id quod iam veteres interpretes offendit; Oudendorpius p. 563 putat aut in fine esse omittendum vocabulum 'illum', aut priore loco scribendum pro 'ullum' 'illum' omisso extremo verbo 'illum'. Oudendorpio contradicit Hildebrandius p. 710, cui tantum in parte adstipulari possum. Admonet 'nec ullum senem comparere' idem esse ac 'neque senem comparere', quod mihi recte fecisse videtur, cum 'nec ullum comparere' ex usu vestusto dici possit pro 'nullum comparere'. Duos affert locos 155, 2 et 211, 9 Hildebrandius comprobaturus 'nullum' valere saepe 'non'. certe de hoc vulgari usu dubitari non potest, duobus illis locis plures etiam addi possunt velut 178, 3 an nulli scitis, 176, 10 lupi . . . nulli contra nos aditum tulerant. Sed agnoscere non possum recte habere verba quae sunt 'nec ullum senem illum'; exemplis talis compositio aures ob-

---

1) cf. etiam emendationem meam sub finem factam.

2) cf. Draeger Historische Syntax der lat. Sprache; omisit autem scaenicos veteres. Plautus verbi causa coniungit 'scortum accumbere' cf. Bacch. 1189, Men. 475, quem Apuleium secutum esse verisimile est.

3) 'adstitui molae' est Plautinum; in aperto est Apuleium eo accusativum posuisse, quod concursum vocalium evitare voluit.

4) Singulariter haec dicta sunt, sed 30, 17 'cubiculum tuum adero' est clausula, et si scripsisset ex vulgari usu 'in cubiculo tuo adero' deterrimam compositionem effecisset.

tundens probanda est, qualem Apuleium admisisse non puto. Igitur deleamus vocabulum 'illum' sub finem enuntiati positum; clausula 'cōmpārērē' quidem dispondiaca est, sed esse eius generis in Apuleio Gatscha l. l. p. 169 statuit. Denique addere volo Leonem in Woelfflini archi vol. XII p. 96 demonstravisse, quam immerito omnes editores optimam codicis memoriam 'miserinum' respuerint.

193, 10 'nisi nos putas aes de malo habere'. Duplici ratione his verbis explanandis viri docti operam navaverunt (cf. Oudend. p. 604). Hi putant 'de malo' esse idem quod aliquo dolo malo, ἀπὸ κακοῦ, illi proverbium agnoscunt. Quantum haec explicatio illi antecedat, per se satis manifestum est. Etiam nos utimur illo proverbio „das Geld von den Bäumen schütteln." Evincitur autem et affirmatur explanatio illa a proverbi natura repetita concursione vocalium; admittit Apuleius hic hiatum, quia non suis, sed alienis verbis utitur. Per neglegentiam ergo Koziolus[1]) p. 248—249 et Otto, Sprichwörter der Römer hunc Apulei locum non tetigerunt.

196, 27 codex F traditit 'cibatu iri', quod φ in 'cibatum iri' mutavit. Infinitivi Futuri Passivi[2]) forma in -u iri raro invenitur. Vestigia huius infinitivi formae quae sola sic orta esse videtur, ut m littera pronuntiatione parum expressa omitteretur, ultimis his temporibus eruta sunt; exempla pauca promulgata sunt in Woelfflini archi vol. II 349, VIII 338, IX 492. In Apuleio antecedit alter infinitivus in -um iri 'leviorem laborem legatum iri', quod artificiose per allitterationem (ab Vlietio nimirum non intellectam) dictum est. Quibus de causis mihi scribendum videtur 'cibatum iri'; proficiscens ex eis , quae de m finali disserui, nemo arbitrari potest nullum discrimen intercedere inter 'cibatum iri' et 'cibatu iri'. -um iri autem invenitur velut 89, 10 taxatum iri, 134, 20 conventum iri, 215, 22 proiectum iri, 226, 18 damnatum iri.

Iamvero his septem clausulis emendatione vel explanatione seiunctis tandem aliquando enarrabo **enuntiatorum fines** — nam clausulas nominare non licet — **vere hiulcos:**

5, 22	operose effrico	Primi libri
6, 14	suo adplicat	
12, 13	stabuli absolve	
12, 13	volo ire	
13, 27	somno excussit	
14, 23	somniare autumant	
14, 26	atque impiatum	
16, 16	mendacio absurdius	
16, 26	taedio evasi	

1) Koziol, der Stil des Apuleius, Wien 1872.
2) cf. Neue-Wagener, Lat. Formenlehre III p. 177.

18, 13[1])	me opperimino	Primi libri
21, 15	trahere adoritur	
32, 22	vespera oriente	
87, 13	viva exurare	Reliquorum librorum
108, 27	denique altera	
130, 21	mihi ausculta	
146, 16	carpo ordinem	
150, 31	puellae ipsius	
177, 5	atque obteritis	
192, 5	sermone accipit	
198, 5	macie exasperati	
204, 1[2])	perfacile indipisci	
228, 4	adserere incipit.	

Insunt ergo in omnibus metam. libris viginti duae clausulae hiulcae, inter singula milia tantum novenae; ex inopinato autem accidit, quod ex viginti duabus illis clausulis, in quibus vocales sibi occurrunt, undecim primi libri, undecim tantum omnium ceterorum librorum sunt. Igitur inter centenas clausulas, quae efficiuntur excepto primo libro, 0,5 % hiulcae sunt. Mirum autem illud discrimen confirmabitur quaestione, quae exerceri debet de universis Apulei concursionibus vocalium. Hic autem quo modo explicanda sit haec res, in dubio relinquo; sufficit mihi statuisse esse discrimen. Iamvero ut parvum illum numerum clausularum satis aestimemus, necesse est meminisse, qua ratione quaestionem instituerim. Omnia enim enuntiata respexi etiam ea, quae propter brevitatem rhetorice formatae esse non possunt; apparet autem in talibus sensiculis vocalium concursionem maxima ex parte admissam velut 5, 22 'sordium enormem eluviem operose effrico', 12, 13 'stabuli absolve', 12, 13 'antelucio volo ire', 16, 16 'nihil isto mendacio absurdius', 32, 22 'commodum vespera oriente', 108, 27 'sic denique altera', 130, 21 'mihi ausculta', 146, 16 'sed rei noscendae carpo ordinem'. Haec exempla et plura alia tantum incisa sunt, periodus autem minime efficitur neque ea de causa hos enuntiatorum fines clausulas nominare licet; periodum omni rhetoris arte elaboratam tantum unam in clausulis illis supra allatis invenio 198, 5; media et ambigua sunt enuntiata 14, 23; 87, 13; 192, 5. Iam compara cum tribus vel quattuor vel quinque clausulis vere hiulcis Symmachi[3]) vocalium concursus in clausulis admissos et apparebit illum adeo diligentia ab Apuleio

1) 18, 15 ''rogat te' inquit', 30, 15 ''bono animo esto' inquit' eximenda sunt. Hic enim hiatus non solum tolerabilis, immo vero necessarius est, cum orationis pausa intersit inter verbum ultimum et paenultimum.

2) 224, 13 'tute ipse es' infra fusius tractabitur.

3) cf. Havet l. l. p. 80.

superari, ut omnis ars et consilium omne apud illum abesse videatur.

Sed quoniam de hiatu clausularum disputavi, nunc **de monosyllabis** sum dicturus. Clausularum hiulcam compositionem ex scholae doctrina post Quintiliani tempora evitandam esse supra pluribus exposuimus. Artissime huius generis praeceptis cohaerere videtur monosyllaborum ratio. Cicero omnesque, qui eum sectabantur, non dubitaverunt verbo monosyllabo sententiam claudere; Bornecque, la prose métrique dans la correspondance de Cicéron p. 180 sq. monosyllaba in fine sententiarum posita collegit ex Ciceronis epistulis, quibus mea quidem sententia tantum illud evincitur epistulas Ciceronis non ad artem rhetoricam et ad praecepta revocari posse. Nemo est, qui nesciat sermonis vulgaris proprium esse monosyllabis sensus claudere, quo factum est, ut satirici versus hac in re a reliquis valde distent, de qua re infra agam. Scholasticam autem eruditionem deprehendimus in grammaticorum et rhetorum libris, quorum testimonia Bornecque 'quid praeceperint . . .' p. 20 congessit. Docent nos grammatici verbo monosyllabo clausulam finire vitiosum esse.

Iamvero ad Apuleium ipsum accedamus. Satius autem esse puto universa disputatione totum Apuleium amplecti, ut melius perspici possit, quid de monosyllabis Apuleianis iudicandum sit. Omitto autem hic, id quod iam in disputatione de vocalium concursu factum est, omnes clausulas, quae in verbum substantivum cadunt; peculiari enim quaestione has absolvi opus est.

Tradita ergo sunt in omnibus Apulei scriptis, in quibus clausulae ex rhetorum praeceptis formatae sunt — sunt autem praeter metamorphoses scripta de Platone et eius dogmate, de deo Socratis, de mundo — haec tria[1]) monosyllaba in fine enuntiati posita:

214, 6 fons, 224, 21 non fit, m 133, 18 vis. Neque potest dubium esse, quin primus et tertius locus corrupti sint, neque ego primus in illis offendo.

214, 6 tractavit Petschenig in studiis Vindobonensibus IV p. 139/140 et demonstravit vestigia memoriae, quae in codice comparent, recte habere; nam in codice priora verba, quae fuerunt 'terra dehiscens ... largissimum emicuit sanguinis fontem', a correctore aliquo male deformata sunt; nam verbo 'emicare' Apuleius transitive usus est, quod comprobatur 254, 1 'rutunditas ... lumen emicabat'.

Alterum locum, quem corruptum esse constat, — m 133, 18 — Krollius in musei Rhenani vol. LV p. 584 recte emendavisse ipsa mea observatio demonstrat. Hoc autem modo Apulei verba sanavit distinguendo post vocem multiformis: 'fit multiformis. ⟨no⟩bis idem a iuvando Iuppiter dictus quem Ζῆνα Graeci . . . '

Iam duobus illis locis propter corruptelas semotis restat 224, 21

1) 20, 4 'intervisimus te' artissime cum eis quae secuntur cohaeret neque clausula enuntiati habenda est.

'nam quod nemo novit, paene non fit.' Quondam putavi verbum monosyllabum, cum esset prorsus singulare in Apuleio, indicare corruptelam. Sed nunc respuo hanc rationem, quam poetae ipsi improbare videntur. Nam quaeri debet, quibusnam modis poetae monosyllabis in fine versuum usi sint.[1]) Neque longo sermone opus esse arbitror ad hanc rem illustrandam. Inde ab Homeri temporibus videmus eam legem vel artem valuisse, ut monosyllabo versum claudere parum placeat. Apud Romanos autem monosyllabum in fine positum non prorsus intolerabile est, si praecedit alterum velut in hoc Sulpiciae versu:

> 'At mihi quid prosit morbos evincere, cum tu
> Nostra potes lento pectore ferre mala.'

Rarissime autem admiserunt poetae Romani monosyllabum non antecedente altero eiusdem ambitus eo certo consilio, ut gravitatem vel acumen assequerentur. Huc spectat illud Horati ep. II 139:

> 'parturient montes, nascetur ridiculus mus.'

His duabus rationibus omnia fere monosyllaba, quae in fine versuum posuerunt poetae Romani, explicari possunt. Nimirum encliticum verbum 'est' usurpare in ultima enuntiati sede licet, cum per enclisin fiat extrema pars verbi longioris. Pauca ergo pro multitudine versuum monosyllaborum exempla arte metrica non probata restant; inde autem ab Vergili temporibus, cum in dies poetae maiore cum cura versus excolerent, expolirent, limarent, rariores fiunt, id quod paucis exemplis Muellerum secutus illustrare volo: Vergilius quadraginta versus habet, in quibus monosyllabum ultimum eget explanatione ulla, at Ovidius, elegantissimus ille poeta, tantum undecim, Propertius unum, Lucanus unum, Silius duos, Valerius tres, Statius quattuor. Sed ut appareat, qualis ars huic compositioni insit, duos poetas comparare volo: Tibullum et Horatium, qualem sese praestat in satiris; has autem perscrutandas mihi proposui, cum manifestum sit has esse cum sermone cotidiano aliquo modo coniunctas. Afferam autem etiam eos versus, qui copula 'est' concluduntur.

Iam haec monosyllaba in Tibullo inveniuntur: viast I 3, 50, comast I 4, 4; ni sint I 4, 63; victost I 8, 49; causast I 8, 51; viast I 10, 4; puellast II 3, 31; umbrast II 4, 11; victast II 4, 33; Lavinist II 5, 49; tubast II 6, 10; bonast II 6, 44; tibist IV 4, 16.

Unum ergo monosyllabum in omnium Tibulli versuum finibus deprehendimus; neque illud offendit, cum antecedat verbum eiusdem longitudinis; prorsus autem evitat monosyllabum ultimum subiungere polysyllabo paenultimo. Copula 'est' ubique fere inclinatur ad nominativum singularis substantivi primae declinationis; semper fere ă + est

1) cf. L. Mueller de re metrica.

per synaloepham coeunt, singularia autem sunt victost, Lavinist, tibist.

Admirabili arte Tibullus non magis abundat, quam Horatius satirarum poeta indiget, ut par est huic generi versuum. Primo satirarum libro hi versus monosyllabis praecipui insunt: I 11 in urbem est, I 17 hinc vos, I 46 ut si, I 50 centum an, I 56 eo fit, I 62 habeas sis, I 69 de te[1]), I 81 habes qui, I 82 ut te, I 92 habeas plus, I 94 facias quod, I 96 ut se, I 101 aut sic, II 8 ingluvie rem, II 17 quis non, II 18 at in se, II 22 atque hic, II 25 est qui, II 48 in quas, II 49 at hic si, II 69 ego a te, II 72 puella est, II 77 paeniteat te; II 81 aut crus, II 82 togatae est, II 93 longo est, II 96 nam te, II 97 officient res, II 100 tibi rem, II 101 videre est, II 107 similis nam, II 111 modum quem, II 116 num si, II 117 in quem, II 120 exierit vir, II 131 egomet mi, III 5 suam non, III 9 velut qui, III 10 velut qui, III 13 tripes et, III, 19 quid tu, III 21 heus tu, III 30 eo quod, III 32 melior vir, III 39 ipsa haec, III 56 probus quis, III 68 ille est, III 69 aequum est, III 74 aequum est, III 77 cur non, III 78 ac res, III 81 ligurrierit ius, III 91 ob hanc rem, III 94 aut si, III 111 necesse est, III 121 pares res, III 124 sapiens est, III 125 est rex, III 128 sapiens qui, IV 2 virorum est, IV 3 ac fur, IV 14 si vis, IV 23 ob hanc rem, IV 29 eum quo, IV 31 ne quid, IV 32 ut rem, IV 41 uti nos, IV 43 atque os, IV 46 ac vis, IV 56 quae nunc, IV 57 eripias si, IV 58 verbum est, IV 64 tibi sit, IV 67 si quis, IV 70 metuas me, IV 74 medio qui, IV 93 si qua, IV 95 est mos, IV 102 de me, IV 103 liberius si, IV 105 hoc me, IV 110 patriam rem, IV 112 dissimilis sis, IV 116 est si, IV 120 sic me, IV 122 facias hoc, IV 125 malo cum, IV 130 et quis, IV 133 aut me, IV 134 hoc est, IV 142 veluti te, V 5 ac nos, V 56 equi te, V 59 faceres cum, V 78 et quos, V 87 non est, V 102 deos id, V 104 viaeque est, VI 2 est te, VI 27 impediit crus, VI 44 hoc nos, VI 52 non hoc, VI 60 est mos, VI 66 velut si, VI 87 hoc nunc, VI 90 suo pars, VI 98 tuo quod, VI 100 foret res, VI 111 libido est, VI 112 ac fur, VI 114 domum me, VI 119 quod cras, VI 120 qui se, VI 128 haec est, VI 130 ac si, VII 13 divideret mors, VII 19 uti non, VII 20 in ius, VII 33 deos te, VII 34 cur non, VII 35 tuorum est, VIII 32 ut quae, IX 1 est mos, IX 5 quae vis, IX 16 est te, IX 19 sequar te, IX 38 inteream si, IX 42 durum est, IX 47 dispeream ni, IX 49 ulla est, IX 57 hodie si, IX 62 venis et, IX 67 loqui te, IX 69 vin tu, IX 73 ac me, X 2 inepte est, X 5 nam sic, X 9 neu se, X 15 secat res, X 16 viris est, X 24 Falerni est, X 25 et cum, X 34 ac si, X 72 legi sint, X 78 cruciet quod, X 89 placeant spe.

---

1) Noli obicere praepositionem propter procliticam naturam cum voce 'te' in verbum bisyllabum coalescere; nam diversa esse videtur ratio diversorum poetarum; Tibullum nusquam tale quid admisisse modo exposui, contra Sulpicia his verbis versum concludit: 'quod iam tibi de me'. cf. quae infra de Apuleio disseram.

Pungunt animum tot Horati monosyllaba, cum in Tibulli mille trecentis quinquaginta versibus tantum unum, in Horati primi satirarum libri mille et triginta versibus centum quadraginta sex in fine posita sint.

Quoniam perstrinxi, qui sit usus monosyllaborum in fine versuum apud poetas Romanos, nunc redeo ad Apulei locum 224, 21 'nam quod nemo novit, paene non fit.' Supra exposui in versibus ferri posse id monosyllabum, quod subsequeretur verbum eiusdem generis; quae cum ita sint, num casu factum est, ut Apuleius scriberet 'non fit'? Non puto quemquam negare posse hic artem et consilium Apulei latere. Maxima cum cura fugit monosyllaba, prorsus autem ea, quae propter antecedens polysyllabum artificiosae compositioni non congruunt. Quod uno exemplo comprobabo: m 115, 12 scribit Apuleius 'hi cum maiore vi torti sunt, fit procella terrestris;' 'terrestris fit' vitiosum fuisset. Iamvero intellegimus nos recte arbitratos esse corruptas duas illas clausulas, quae sic concludant: 214, 6 'sanguinis fons', m 133, 18 'multiformis vis'.

Sed iure aliquis mihi opponat demonstrari oportere in scriptis non ex arte et doctrina rhetorum compositis diversam rationem secutum esse Apuleium. Ac potest haec res comprobari; nam in apologia, in qua, ut anticipem ea, quae paulo post tractaturus sim, Apuleius Ciceronis dicendi genus imitatus praecepta a schola rhetorica secundi p. Chr. n. saeculi ineuntis constituta neglexit, hae clausulae monosyllabae inveniuntur: a 39, 7 sed oro te, a 55, 21 mecum scis, a 55, 23 quid vis, a 89, 18 quid vis; inter has clausulas 'oro te' et 'mecum scis' propter bisyllabum paenultimum notabiles sunt.

Apuleius 224, 21 monosyllabo in fine posito offendere non videtur[1]; accedit illa quoque causa, quod tota oratiuncula, ut infra ostendere conabor, singulariter composita est, quod enuntiatum, de quo agitur, peculiarem speciem praeter trochaeorum rhythmum prae se fert; duo cola enim, quibus continetur, exeunt in 'novit' et 'non fit', agnominationis ergo figura rhetorica utitur Apuleius. Denique estne pro sententiae natura absurdum hic de proverbio cogitare? Videmus pluribus ratiocinationibus evinci posse recte habere clausulam 224, 21. Nullum ergo in eis Apulei scriptis, quorum clausulae artificiose compositae sunt, praeter illud restat monosyllabum. Studium autem Apulei in verborum monosyllaborum collocationibus apparet in metam.: 59, 23 dat vivis carbonibus adolendos, 62, 12 fit bubo Pamphile, 85, 11 clara lux oppressit, 126, 9 nox exanclata, 192, 20 secum rem suam ferat, 193, 29 sors haec erat, 228, 24 haec[2]) ad ordinem pertulit, 257, 7 sol exurgit aureus, 270, 12 sol curvatus intrahebat vesperam, 274, 1 res in ambiguo stetit.

1) Velim conferas 96, 16 'ibi non est' et p. 90, 6 'malum non est' m 117, 24 'nomen est' de quibus locis infra agetur.

2) Pronomen 'hic' in fine posuit Cicero ad Attic. IV 1 § 7 'Pompeius illam velle se dicit, familiares hanc.'

Ac ne diutius loquar de monosyllabis, unam tantum adicio rem dignam, quae non neglegatur. Notum est praepositiones[1]) per proclisin coniunctas cum verbo sequenti pronuntiatas esse, qua de causa non immerito aliquis putet coniunctiones velut 'ad te', 'in me', 'per se' 'a te' 'in ius' 'in spem' 'in re' et quae eius generis sunt in fine enuntiatorum admitti posse, cum ex duobus verbis unum bisyllabum factum sit. Certe improbanda est ratio, qua usus est Bornecque in libro de epistulis Tullianis, qui p. 180 dicit eliminanda esse monosyllaba ea 'qui s'appuient étroitement sur le mot précédent et forment groupe avec lui.' Hac nimirum doctrina putat explanari posse clausulas velut illam Ciceronis ad Attic. XVI 16 § 18 'Nemo nos in hac causa plus iuvare potest quam tu.' Quis dubitare potest, quin hic pronomen 'tu' plena cum vi proferatur et sui iuris sit; Gallice vertendum est illud non 'tu' sed 'toi'. Neque magis Cicero in epistulis quam Horatius in saturis explicatione ulla indiget. Sed haec alia quaestio, nos ad propositum revertamur; quaeritur, num admittantur ea **monosyllaba, quae cum verbo antecedenti propter accentum in unum coalescunt.** Apuleius talem quoque clausularum compositionem ex artis praeceptis vitandam fuisse ostendit. Nullum enim huius generis exemplum habet atque consulto id factum esse comprobari potest. Quamquam enim Apulei proprium est verbum ultimae voci anteponere — quod qua de causa factum sit, postea patefacere studebo — tamen haec inveniuntur: 98, 26 quid iam de te tuus maritus expecto, 156, 10 in me comminiscitur, 163, 4 a me pernicies, 177, 11 ad nos inquit, 208, 29 nihil triste de me tibi, fili, metuas, 223, 24 ad se vocari praecipit filium, 234, 5 ad me dirigunt animos, 253, 23 ante me constitisse visum est, 257, 2 in se recessit, 263, 26 in me populi fabulabantur, 275, 27 consuluerunt in me sacerdos uterque.

Haec habui de monosyllabis in fine enuntiatorum positis quae dissererem. Iamvero quaeramus, quomodo sese habeat **copula 'esse'** a nobis adhuc prorsus neglecta. Primum autem afferam omnes Apulei clausulas, in quibus 'est, es' in fine positum excipit vocabulum vocali terminatum. In metam. generis **-ă + 'est', 'es'** hae clausulae sunt:

1, 10	prosapia est	118, 14	oblita es
4, 2	deposita est	130, 22	sita est
4, 17	frustrata est	137, 4	comparata est
26, 2	nupta est	202, 23	auctorata est
27, 5	argutula est	243, 28	passa est
81, 10	exercitata est	250, 20	professa est
106, 26	exterminanda est	254, 28	dignata est

1) cf. Corssen II p. 862 sq.; Leo, Bemerkungen über plautinische Wortstellung und Wortgruppen, Nachr. d. Gött. Ges. d. Wissensch. 1895 p. 417 sq.

In libro de Platone et eius dogmate:

p 69, 9 sphaera est
p 69, 13 sortita est
p 71, 16 natura est
p 76, 1 intelligentia est
p 86, 3 medicina est.

In libro de deo Socratis:

prolog. I s 3, 16 adorta est
s 9, 5 passa est
s 17, 1 inpertienda est
s 21, 9 praedicta est.

In libro de mundo:

m 119, 3 fecunda est
m 127, 18 largita est.

In apologia:

a 26, 19 nutricata est
a 38, 2 exorta est
a 50, 14 usura est
a 73, 5 adempta est
a 81, 25 obsecuta est
a 88, 22 commenta est
a 89, 20 habenda est
a 94, 15 † femina est
a 103, 4 dotata est
a 103, 7 acceptissima est
a 106, 14 revolvenda est
a 113, 11 causa est.

In floridis:

f 8, 13 contumelia est
f 14, 19 ferula est
f 16, 12 insula est
f 30, 22 relinquenda est.

His clausulis, in quibus verbum paenultimum ubique exitum habet in ă, subiungam reliquas.

'-i + est, es':

Metam. 12, 12 ubi es
36, 19 ibi est.

'-e + est, es':

Metam. 224, 13 tute ipse es
271, 1 necesse est.

De Platone e. e. d.:

p. 97, 19 necesse est.

Apologia:

a 29, 8 necesse est
a 57, 8 accussare est
a 59, 5 difficile est.

Florida:

f 8, 10 perfacile est.

'-o + est':

De Platone e. e. d.:

p 69, 11 tertio est
p 78, 6 regio est.

De deo Socratis:
s 23, 28 studio est
s 27, 3 possessio est.

Florida:
f 1, 4 properatio est.

'-u + est':
f 34, 7 in casu est.[1])

Vix necesse est me de natura harum concursionum pluribus disputare. Omnes clausulas, quas modo congessi, non esse monosyllabas in aperto est. Voces enim 'est' et 'es' accentu, qui dicitur acutus, carentes in verborum contextu inclinant in vocem antecedentem[2]), id quod ratione et usu, qualis sese in inscriptionibus et manuscriptis praestat, satis comprobatum videmus. Prorsus poetae in versuum finibus concursiones cum vocibus 'est' et 'es' libere admittunt, quamquam monosyllaba diligentissime fugiunt. Velim reminiscaris ea, quae supra de compositione Tibulli exposui. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus, in aliud mentione dignum animum intendamus. Tabulam a me confectam, si examinamus, apparet ultimam illam vocalem cum 'est' et 'es' coeuntem esse semper fere ă vocalem correptam. In metam. libris quater decies committuntur in clausularum finibus ă + est, semel tantum 12, 12 i + est, hoc autem fit in enuntiato, quod omnino rhetorice formari non potest, cum tantum duobus his verbis constet in sermone, qui praeter hunc duo hiatus in clausula habeat, cum tribus commatibus constet. Hic igitur Apulei consilium rusticae confabulationis apertum est. 36, 19 'ibi est' corruptum esse mox ostendere conabor. Bis invenitur '-e + est, es', quorum locorum alter 224, 13 consulto sic compositus esse videtur, ut singultus novercae concursionibus reddatur. Clausula enim duplici hiatus vitio deformata est 'mihi tute ipse es'. Uti hic possum explanationis ea ratione, quam instituit Eusthatius ad λ 596 'ἐμφαίνει γὰρ τὴν δυσχέρειαν τοῦ τῆς ὠθήσεως ἔργου τῇ τῶν φωνηέντων ἐπαλληλίᾳ.' Totus autem novercae sermo suam stili speciem prae se fert; crebrae sunt concursiones vocalium et finis oratiunculae singulariter formatus est, quod iam supra dictum est. Nusquam autem in metam. ō vel ū vocales subsequitur 'est', quod eo magis mirandum est, quod dativus singularis u-nominum -u terminatus in metam.[3]) familiarissimus Apuleio est. cf. 15, 4 spiritu, 76, 8 manu, 93, 25 luctu, 109, 27 aestu, 134, 19 coetu, 135, 1 statu, 165, 16 prospectu, 167, 4 prosectu, 201, 14 progressu, 236, 16 magistratu, 242, 5 mandatu, 263, 11 habitu. Semel tantum in om-

---

1) a 113, 21 apparet 'natu est' vix tolerabile esse.
2) cf. Corssen II p. 646 sq., Lindsay p. 139, 191.
3) Vix autem has formas in ceteris scriptis invenias; collegit eas Vlietius in metam. editionis indice solita cum negligentia.

nibus Apulei clausulis invenitur 'ū + est', nusquam autem 'ae + est'; qua de causa f 14, 11 immerito Kruegerus vocem quae est 'avis' seclusit. Reliqua scripta autem paulo distare a metam. videmus; hic enim admittuntur praeter coniunctionem 'e + est, es' etiam p 69, 11 'tertio est', p 78, 6 'regio est', s 23, 28 'studio est', s 27, 3 'possessio est', f 1, 4 'properatio est'.

Iamvero qualis est ratio huius structurae, quam optime in metam. perspicimus? Apuleius maxime studet ei compositioni, quae abhorret a coniungendis omnibus verbis cum 'est' vel 'es' praeter participium perfecti passivi, quod est feminini generis; nam in metam. exemplis tantum unum substantivum et unum adiectivum inest 1, 10 'prosapia est' et 27, 5 'argutula est'. Cuius rei causa in aperto esse videtur: perfectum enim passivi non solum quod pronuntiationem sed etiam quod sensum attinet unum est; 'dignata est' eodem modo aestimandum est quo 'dignabatur'. Accedit alterum; certe non nego coniunctiones velut 'Romano est' et 'in exercitu est' bene per synaloepham pronuntiari posse, sed, si Quintilianum aliosque, quos supra attuli, sequimur, synaloepha pro natura vocalium coeuntium — tam pro sono quam quantitate — diversa erat. 'minima est in duobus brevibus offensio, atque cum aliae subiunguntur aliis, proinde asperiores ⟨aut leniores⟩ erunt, prout oris habitu simili aut diverso pronuntiabuntur.' Pro soni diversitate autem hac affinitate conexae sunt vocales, si ab angusti oris habitu pronuntiatis ad cavas et patulas procedimus[1]:

i e a o u;

e vocalis ergo minime distat ab i (cf. Quintil. IX 4, 34) et ab a, maxime autem ab o et u; verisimile ergo esse videtur 'professa est' lenius fuisse, paulo asperius autem velut 'Romano est.' Accedit, quod sonus ille per synaloepham a et e vocalium prognatus linguae Romanae familiarissimus erat. Nam etiamsi concedis Seelmannum p. 169 sq. nimium fuisse, tamen nemo negare potest saepissime pro natura litterarum vicinarum a Latinum assumpsisse sonum medium æ[2]); iamvero non absurdum est putare Romanos eadem illa ratione in synaloepha vocalium a + e pronuntiavisse.

Cognovimus diligentius et artificiosius metam. libros compositos esse quam ceteros. Huic sententiae alterum adminiculum est; nam in libris de Platone et eius dogmate non solum 'est' et 'es' in fine enuntiati admittuntur, sed etiam aliae copulae formae. Hae autem sunt: p 68, 23 redacta esse[3]), p 70, 15 natumque esse, p 82, 24 culpanda essent, p 83, 2 permixta esse, p 89, 21 inutilia erunt, p 90, 14 instabilesque esse, p 96, 7 mala esse, p 103, 25 genera esse; in libro de mundo semel m 126, 6 adpositi erant singulariter

---

1) cf. Seelmann p. 154.
2) cf. Lindsay p. 14 sq.
3) fortasse autem recte codex Laur. 'redacta esse dicitur'.

dictum est. His locis certe de enclisi non est cogitandum, sed analogia has vocalium concursiones creavit et explanat eas.

Reliquum est, ut dicam de 36, 19 'ibi est'. Pluribus de causis clausula corrupta esse videtur. Praeter 12, 12 qui locus quomodo intellegendus sit, supra exposuimus, nusquam in omnium Apulei librorum clausulis invenitur coniunctio '-i + est'. Intolerabile porro esse particulam 'ibi' post antecedentes 'hic — ibi — alibi' nemo negare potest. Accedit gravissima tertia causa, quam paulo post afferre liceat. Clausula ergo ita mihi videtur emendari debere, ut post vocem 'potest' distinguatur. Nova sententia incipienda est ab 'ibi' et pro 'est' scribendum 'et'. Redit igitur hoc 'ibi et', quod intellegi debet 'ibi etiam', ad initium capitis, ubi frequentem 'ibi' numerum epulonum fuisse percepimus; et sic disposuit Apuleius, ut mentionem cum multorum epulonum tum multorum servorum interpellet descriptione amplissimi et splendidissimi apparatus domestici; bene etiam verbum substantivum per dicendi genus omnibus scriptoribus usitatum omitti potest; immo vero melius hic non ponitur, cum etiam prius enuntiatum eodem plane modo formatum copula careat. Puto ergo satis constare de sententia inde a verbis 'ibi et' incipienda. Num autem ea, quae extrema restant — dico 'et quicquid fieri non potest —' recte habeant, dubius sum. Certe non intellegi possunt haec verba nisi per hyperbolen dicta et idem valere debent atque 'quicquid fieri non posse crederes'.[1]) Ceterum Apuleianae dictioni congruens esset inserere ⟨paene⟩ cf. 41, 13 'paene ibi non eram', 224, 20 'paene non fit'.

Sed dixi esse tertiam causam quae scrupulum mihi iniceret. Alterum enuntiatum vulgo incipitur a verbo quinquesyllabo 'diribitores', quod quia contra Apulei usum talis compositio est, intolerabile est. Sed non inutile esse mihi videtur hic occasione data **excursum de enuntiatorum Apuleianorum initiis** interserere:

Clausularum compositione commotus exordia enuntiatorum perquisivi, num fortasse et hic artificiosa auctoris compositio deprehendi posset. Movit me autem praeceptum quoque Quintiliani inst. or. IX 4, 63: 'proximam clausulis diligentiam postulant initia: nam et in haec intentus auditor est.' Quintilianus autem non nisi de numero, de ratione pedum cogitat his verbis. Cui rei congruens est, ut §§ 92 et 107 tantum numeros perstringat. Apertum autem est Quintilianum Aristotelis praecepta[2]) Rhet. 1409 a, 3 reddere. Quintiliani testimonio adiungi potest Iulius Victor p. 433 H.

Perquisivi igitur omnes Apulei metam. libros initia enuntiatorum congerens et inter se comparans.

Primum de ambitu verborum agam, a quibus enuntiata ex-

---

1) cf. 96, 16 'nec est quicquam quod ibi non est.'

2) De quibus v. B. Keil, Die Solonische Verfassung p. 28 sq. et quae contra dixit Kaibelius, Stil und Text der πολ. Ἀθην. p. 89 sq.

ordium sumunt. Iamvero initia ipsa in ordinem redacta hac tabula illustrentur:

Liber	Mono-syll.	Bisyll.	Trisyll.	Quadri-syll.	Quinque-syll.	Quae exced.	Summa enuntiatorum
I	126	47	36	8	1	—	218
II	150	56	25	2	2	—	235
III	134	37	15	3	—	—	189
IV	140	57	23	5	2	—	227
V	145	55	22	6	—	—	228
VI	169	32	18	5	—	—	224
VII	127	38	22	4	—	—	191
VIII	138	45	20	8	1	—	212
IX	186	66	24	2	1	—	279
X	144	60	20	9	—	—	233
XI	110	68	23	6	—	—	207
I—XI	1569	561	248	58	7 [1]	—	2443
I—XI	64,3 %	23 %	10 %	2,4 %	0,3 %	—	100 %

Pungit animum tantus numerus monosyllaborum. Inter dena enim enuntiata sena et quod excedit a monosyllabis incipiunt; discrimen autem inter singulos libros intercedit velut inter sextum monosyllaborum copia insignem ceterosque.

Certe concedendum est secundum naturam orationis in initiis enuntiatorum monosyllaba praesertim coniunctiones necessario egregium locum sibi vindicare, sed quantopere talis compositio Apuleio propria et ab ipso petita sit, facile ex aliis auctoribus intellegi potest.

Si Varronis de agricultura librum primum inspicies, invenies inter 343 enuntiata inesse 121 monosyllaba, 126 bisyllaba, 75 trisyllaba, 17 quadrisyllaba, 3 quinquesyllaba, 1 sexsyllabum; sunt ergo si ad centena refers triginta quinque monosyllaba, triginta septem bisyllaba, viginti duo trisyllaba, quinque quadrisyllaba, unum sexsyllabum.

Apud Livium in primo libro inde ab initio usque ad caput vicesimum sextum numeravi quadringenta septuaginta duo enuntiata: horum sunt initia 146 monosyllaba, 176 bisyllaba, 106 trisyllaba, 37 quadrisyllaba, 7 quinquesyllaba.

Ergo ex Varrone et Livio facile percipi potest non omnino naturae sermonis conveniens esse, quod monosyllaba longe maximam partem sibi arrogent. Nam apud hos scriptores praevalent initia bisyllaba. Sequitur, ut artificiosam componendi rationem Apuleius valde adpetierit. Haec explicatio comprobatur auctoritate Ciceronis, cuius duas orationes alteram pro lege Manilia alteram pro Archia poeta perquisivi. Illustratur res qualis apud illum est hac tabula:

1) Loci sunt hi: 5, 10 36, 20 43, 7 75, 24 125, 20 171, 15 192, 28.

Oratio	Monosyll.	Bisyll.	Trisyll.	Quadris.	Quinques.	summa
ProArchia	76	45	15	2	3	= 141
„ %	54	32	11	1	2	= 100 %
P.leg.Man.	140	96	42	14	3	= 295
„ %	47	33	14	5	1	= 100 %

Componam denique, ut melius inter se comparari possint, quattuor auctores:

Auctor	Monosyll.	Bisyll.	Trisyll.	Quadris.	Quinques.	summa
Varro	35	37	22	5	1	100 %
Livius	31	37	22	9	1	
Cicero	50,5	32,5	12,5	3	1,5	
Apul.	64,3	23	10	2,4	0,3	

Verisimile est talem scribendi rationem aliquid valuisse in collocandis verbis et omnino in sententiarum conexu efficiendo. Et revera invenimus usum coniunctionum proprium esse. Sunt apud Apuleium multae, quae prorsus vi carent et nihil nisi formulae vicem agunt. Sic puto multis locis intellegenda esse verba et verborum coniunctiones utpote 'nec mora cum, sic, et, et ecce, tunc, e re, e re nata, et cum dicto, nec diu et', et quae eius generis sunt. Sunt aliae coniunctiones, quae valido suo sensu privatae usurpantur: 'at' coniunctio saepe non contraria antecedentibus subicit, 'enim' non causam affert, sed conectit solum enuntiata cf. 84, 19 et 74, 11 et hic quidem primo loco positum est, id quod Apuleius ex Plauti sermonis genere ausus esse mihi videtur, apud quem causativa notio voci 'enim' non inest; neque mihi duobus illis locis 'enim' in 'enimvero' commutandum esse videtur.

His de universa Apulei ratione disputatis, opus esset plures locos recensere, sed ne in nimiam molem excrescat excursus, unum tractare contentus sum: 86, 22 traditum est 'lamentata sic'. De hac vocis 'sic' collocatione valde dubitari potest. Nam equidem observavi semper in metamorphosibus priore loco 'sic' particulam poni, posteriore participium. 'Sic' in initiis enuntiatorum his locis invenitur: 8, 19 et sic illa propitiata, 15, 11 sic denique eum, 22, 21 sic attonitus, 36, 11 sic paratus, 37, 28 sic ille commotus, 38, 3 ac sic aggeratis . . . stragulis, 40, 5 sic placito, 41, 1 sic desolatus, 41, 9 denique sic ad illam, 41, 17 sic inanimis, 42, 13 sic . . . laceratus, 43, 3 sic ille, 43, 27 Propheta sic propitiatus, 47, 3 sic proeliatus, 68, 4 sic enim, 75, 20 sic . . . territus, 84, 6 sic etiam, 84, 13 sic fatigati, 90, 7 sic immensum, 91, 29 sic effata, 92, 26 sic infortunatissimae (nb. sic = ita factum est, ut), 93, 23 sic adfectae, 94, 23 sic profata, 96, 6 sic cubicula, 99, 5 sic ille, 100, 17 sic allocuta, 101, 6 sic infit, 103, 6 ac sic . . . deserentes, 104, 6 tunc sic admonet, 105, 26

sic adfectione simulata, 107, 3 sic inflammatae, 108, 26 sic denique, 111, 15 sic ignara, 111, 27 sic inustus, 113, 17 sic locuto, 117, 28 sic effata, 118, 24 sic ... blandiebantur, 122, 9 sic ad dubium obsequium ... praeparata, 125, 9 sic assignato, 126, 8 sic ergo distentis, 127, 11 sic ... docebat, 128, 1 sic aiens, 128, 18 sic mutata, 129, 15 sic acceptam, 129, 19 nam sic ... appellat, 130, 13 sic enim rebatur, 132, 14 sic explicuit, 134, 18 sic fatus, 135, 20 sic ... convenit, 135, 23 sic ... narrabat, 140, 6 sic tendentes, 140, 25 dum sic ... iocatur, 141, 30 sic enim ... sustinebunt, 142, 16 sic enim ... indicabat, 145, 28 sic introgressus, 148, 14 sic reformatus, 149, 13 sic ille pertulerat, 150, 1 sic eo profecto, 154, 10 sic legeram, 160, 24 sic adseverans, 161, 22 sic effectum, 167, 12 sic ... conformatus, 173, 1 sic placuerunt, 177, 15 sic ille, 178, 27 sic deprecantis, 188, 16 sic... obarmabat, 190, 19 sic conferunt, 192, 13 sic confutatus, 208, 13 sic me cruciatum, 229, 17 sic inductus, 249, 26 sic ... celebratum, 257, 1 sic ... fine prolato, 267, 5 sic anxius, 271, 18 sic... exornato. Videmus Apulei collocandi constantiam, a qua nullum exemplum eximitur. qua de causa etiam loco de quo agimus 86, 22 pro 'lāmēntātă sic' scribendum esse puto 'sic lamentata.'

Quoniam de ambitu verborum initio sententiarum positorum quaesivi, iam de concursionibus vocalium, quae fiunt inter verbum primum et secundum, summatim ea, quae observavi, hic afferam: Numeravi in omnibus metam. libris centum undecim concursiones duorum priorum verborum. Hoc numero comprehenditur coniunctio 'ergo igitur'. Apparet autem ex magno exemplorum numero — ni fallor, sedecies invenitur — duo verba prorsus in unum coaluisse et sub uno accentu pronuntiata esse; nusquam quidem uno tenore scripta ea videmus, quod mihi ea de causa factum esse videtur, quia deerat nota quaedam, qua sonus ille ex synaloepha duarum vocalium ortus recte exprimi posset. Restant his locis demptis nonaginta quinque initia, in quibus ubique fere apparet ĕ priore ex parte collocatum. Quae cum ita sint, explanationem huius rei requirimus: scimus breves vocales in exitu verborum positas in lingua Latina pronuntiationis vi carere praesertim vocalem ĕ correptam. Optime hanc rem ex Plauto Skutsch[1]) comprobavit. Voces enim quales sunt: 'inde, unde, quippe, nempe, atque, ille, iste' etc. etiam ante consonantem verbi sequentis elidunt 'e' vocalem. Hac ratione plurimae concursiones Apuleianae explicantur. Porro si eximimus quattuordecim verborum coniunctiones, in quibus vox posterior est verbum substantivum vel 'enim, et, etenim, etiam', et si respicimus paucis locis pausam orationis, quae impedit, quin vocales per synaloepham pronuntientur, restant in Apulei metam. libris viginti tria initia hiulca, ad quae explicanda nulla suppetit ratio. Frustra autem me studuisse confiteor, ut numerosam aliquam compositionem in initiis investigarem.

---

1) cf. Fr. Skutsch, Forsch. z. lat. Gramm. u. Metrik, Leipzig 1892.

Verum ut eo redeat, unde deflexit disputatio, quoniam egi de clausulis, in quibus paenultimum verbum vocali terminatum sequitur 'est' vel 'es', iam enumerabo reliqua copulae genera monosyllabae, quae subiunguntur verbis in consonantem terminantibus. Agetur ergo de eis copulae formis, quas ex omnium poetarum usu praeter Plautum syllabas integras effecisse neque cum syllabis antecedentibus coaluisse intellegimus. Has ergo monosyllabas admisit Apuleius in clausulis, sed nullum est verbum usu magis tritum quam copula, et tantum per vim fieri potest, ut prorsus in fine evitentur 'es, est, sim, sum, sint, sunt.'

Primum afferam exempla in ordinem redacta earum clausularum, quae claudunt verbo 'est' vel 'es'. Signo autem A usus colligam **coniunctiones generis -s + est (es), B m et n + est, C reliquas.**[1])

A. In his clausulis committuntur -us + est (es):

I) Metam.

5, 3 conclamatus es
19, 15 fatigatus est
26, 15 eius es
32, 3 Chaldaeus est
33, 7 iugulatus est
37, 17 truncatus est
54, 28 perpessus es
83, 4 prolapsus est
94, 22 natus est
141, 14 orsus est
200, 14 commentus est
204, 17 furatus es
218, 28 opus est
231, 21 factus est.

II) De Platone e. e. d.

p 63, 2 dictus est
p 88, 17 fructus est.

III) De deo Socratis

s 13, 9 portus est
s 18, 1 deus est
s 18, 3 perfectus est
s 20, 22 exhortatus est[2])
s 26, 3 generosus est
s 26, 5 validus est
s 26, 6 formosus est
s 27, 8 egressus est
s 27, 10 ereptus est
s 27, 11 retentus est
s 27, 12 mutatus est.

IV) De mundo

m 114, 19 nŏtus est
m 116, 15 dictus est.

Coniunctionibus ŭs + est adicio eas, quae sunt generis -ĭs + est. Inveniuntur autem tantum in metam. et quidem his locis:

7, 6 mulieris est
69, 14 letalis est
165, 13 feritatis est.

Prorsus singulares sunt duae clausulae 131, 20 fās est, s 26, 4 dives est.

---

1) non respicio hic apologiam et florida. Qua de causa id factum sit, p. 49 exponetur.

2) nimirum non constat de hoc loco.

B. Ordinem propositum secutus iam enumerabo clausulas quae sunt formatae ad speciem -um + est:

I) Metam.

30, 21 discessum est
87, 6 capessendum est
117, 4 concessum est
117, 20 spernendum est
138, 21 litatum est
253, 23 visum est.

II) De Platone e. e. d.

p 78, 16 certum est
p 81, 20 hominum est
p 94, 26 manifestum est.

III) De deo Socratis

s 11, 14 arbitrandum est
s 12, 25 exordium est
s 18, 22 additum est
s 24, 19 sacramentum est.

His autem locis -n + est invenitur:

96, 16 ibi non est
p 90, 6 malum non est
m 117, 24 nomen est.

C. Restant haec tria enuntiata, quae exitus habent in 'est' vel 'es':

105, 21 iam mater es
192, 13 quid istic est
s 26, 5 pernix est.

Omnes clausulas congessi, quae desinunt in 'est' vel 'es'; his adicienda sunt **in fine posita 'sum, sunt, sim, sint.'**

I) Metam.

4, 9 gesta sunt
40, 17 ista sunt
51, 8 adgressus sum
62, 2 gesta sunt
88, 28 excussa sum
270, 24 vera sunt.

II) De Platone e. e. d.

p 66, 26 verba sunt
p 68, 2 vere sit
p 68, 12 plena sunt
p 68, 23 ducta sunt
p 84, 18 sitae sint
p 88, 25 fortunae sunt
p 89, 20 nuncupanda sunt
p 104, 2 violentique sunt.

III) De deo Socratis

prol. s 2, 7 caperrata sint
s 25, 12 aurata sunt
s 26, 1 aliena sunt.

IV) De mundo

m 107, 2 utriusque sunt
m 111, 12 sitae sunt.[1])

Ex universa harum clausularum congerie quid discere possumus? In eis clausulis, in quarum exitu ponitur 'sum' vel 'sim', 'sunt' vel 'sint' consilio et studio fit, ut claudere verbum paenultimum littera s prorsus fere evitetur. Nam -s + s- semel[2]) tantum in quattuor illis Apulei scriptis componitur 51, 8 'adgressus sum'. At-

---

1) m 120, 6 codd. tradunt 'extimati edictis', quod Scaligerus recte emendavit in 'chasmatiae dicti'; sine causa autem probabili interponitur 'chasmatiae dicti ⟨sunt⟩; quorum . . .'

2) p. 92, 8 ex Goldbacheri coniectura vulgo legitur 'cupidines sunt', sed dubitari potest, num recte locum corruptum emendaverit.

tamen pluralem substantivorum et adiectivorum tertiae declinationis et copulam 'sunt' committere usu tritissimum est velut 'homines sunt' et 'graves sunt'. Valde doleo, quod demum hoc tempore, quo calamum perfecto opusculo depositurus sum, animum in illam rem intendo. Oritur enim quaestio gravissima adhuc prorsus neglecta, num non solum in vocalium, sed etiam in consonantium concursionibus regulam et normam secuti sint scriptores rhetorici. Huc spectat illud praeceptum Quintiliani IX 4,37 [1]: 'Ceterum consonantes quoque, earumque praecipue, quae sunt asperiores, in commissura verborum rixantur, ut s ultima cum x proxima, quarum tristior etiam, si binae collidantur, stridor est, ut 'ars studiorum'.' Temporis angustiis coactus Apuleium hac nova ratione usus diligenter retractare non possum, illud autem cognovi in metam. librorum clausulis Apuleium stridorem illum effectum concursionibus binarum litterarum, quarum mediae -s + s- sint, omnino fugisse.

Sed de his rebus alias accuratius agendum est, nunc illud, quod statui, satis est. Redeo ergo, unde aberravi. Congessi omnes clausulas quae cadunt in 'est' vel 'es' antecedente consonanti littera. In his autem ratio quaedam valde mirifica inest, cui explicandae frustra me studuisse confiteor; rarissima verba paenultima sunt, quorum extrema littera non est 's' vel 'm'; pauca huius generis tantum exempla inveniuntur. Prorsus fere evitatur compositio -n + est, cum inter tot clausulas tantum ter exstet. Duo eximendi sunt sensiculi 'pernix est' s 26, 5, 'et quid istic est' 192, 13.[2]) Velim autem respicias illum sensiculum circumdatum esse his: 'dives est' et 'validus est' et 'formosus est'. 'dives est' tam singulariter dictum est quam 'pernix est'. Reliqua enuntiata paulo quidem longiora sunt, tamen adeo exigua, ut rhetorice formata esse non possint. Inter clausulas, in quibus -um syllabam sequitur 'est', semel tantum genetivus pluralis p 81,20 'hominum est' exstat. Magnus iam numerus verborum restat, quae ad schema '-s + est' pertinent; in his ter -īs + est colliditur, semel -ās + est (fās est 131, 20) semel -es + est (dives est s 26,4). Summa autem omnium, quae enarrata sunt, huc redit: excepto uno loco (131, 20 fās est) 'est' copula semper subiungitur syllabae brevi, sed etiam longius procedere possumus: non solum prorsus intolerabilis est syllaba longa, sed etiam ea syllaba brevis, quae olim poetarum usu longa aestimabatur, cum -s ortum esset ex -ss. Ut recte intellegantur, quae dicó, exemplis utar: nusquam in Apulei clausulis coniunguntur velut 'Romanīs est, diēs est, probitās est, pariēs (pariess) est, virtūs (virtuss) est', velut 'equĕs (equess) est, lapis (lapiss)

---

1) Dionysius Hal. de comp. verb. p. 366. Schaef. laudat Isocratis 'ἡμιφώνων δὲ καὶ ἀφώνων (sc. ἀντιτυπίας) ὀλίγας καὶ οὐ πάνυ ἐκφανεῖς οὐδὲ συνεχεῖς.' Apparet Quintilianum hos Dionysi de comp. v. locos reddere: p. 170 Sch. (-ς + σ-), p. 330 Sch. (-ς + ξ-).

2) Interrogari solet aut 'quid istic' aut 'quid est', sed illud Apulei proprium est cf. 30, 7 'Quid istic, inquam, est'.

est'. Iam dixi 'fās est 131, 20' prorsus singulare esse; tamen non est, cur verba tradita corrigamus; fortasse ante oculos versabatur Apuleio hic versus Vergiliani exitus Aen. I 77: 'mihi iussa capessere fas est.' Inopinatam Apulei compositionem deprehendimus; iam quaerendum est, num explicatio ulla suppetat. Duo adminicula nobis labentibus auxilio esse videntur: Leo in quaestionum Plautinarum p. 252 sq. e re metrica Plauti concludit verba quae sunt 'est' et 'es' solum cum praecedenti syllaba -s terminata in unam contrahi, si vocalis syllabae praecedentis sit brevis; non 'es' et 'est' voces debilitari inclinando, si vocalis illius syllabae longa sit. Alterum adminiculum prorsus alieni generis et originis Mari Victorini VI K p. 22 hoc est praeceptum: 'cum fuerit autem scriptum 'audiendus est' et 'scribendus est' et 'mutandus est' et similia generis masculini, primam vocem integram relinquetis, ex novissima autem 'e' et 's' detrahetis. idem facietis in femininis, ut prima vox, cuius generis sit, appareat, idemque in neutris.' Tantum ex parte aperta sunt quae praecipit Marius Victorinus. Quod ad masculina attinet, non est obscurus: pronuntiandum esse dicit velut 'audiendust'. In femininis autem et neutris inaccuratus est: nam si habes 'audienda est' et 'mutandum est' et eximis 'e' et 's' extremi verbi, nihil restare potest nisi 'audiendat' et 'mutandumt'; in promptu autem est Marium[1]) praecipere voluisse eam pronuntiationem, qua efficeretur 'audiendast' et 'mutandumst'.

Usus Plauti, quocum etiam in rebus minutissimis Apuleium congruentem videmus, et grammatici doctrina docent nos '-ust' pronuntiatam esse coniunctionem 'us + est'; et his quidem argumentis nisus aliquis non sine probabilitate concludat Apuleium tantum admittere syllabam brevem eo, quod haec sola cum copula 'est' coalescere potuerit. verba autem in -ās ēs -īs ōs in pronuntiatione cum copula 'est' non coniungi potuisse eaque de causa hic ultimam vocem 'est' monosyllabam aestimandam esse. Sed hanc explicationem amplecti cauti hominis mihi esse non videtur. In inscriptionibus Romani eandem ubique sibi congruentem rationem scribendi usurpant. Diehl l. l. p. 118 ingentem molem inscriptionum Latinarum examinavit, attamen tantum tria exempla scripturae '-ust' = '-us + est' invenit. Primum autem (= Buech. A. L. E. I 361) Enni fortasse aetatis est et 'ŭst' corripitur, secundum (= Buech. ibid. I 331 v. 7) ex sortibus Praenestinis petitum circiter Ciceronis aetatem vel aliquot decenniis post factum antiquissimam carminum Plauti aliorumque speciem prae se ferre adnotat Buechelerus in commentario. Tertium autem (= Buecheler ibid. I 98) incerto tempore compositum hoc est:

'cum primum natust Lucilianum Cassium'.

1) exstat ergo, id quod Leo quaest. Plaut. p. 253 negat, grammatici unius testimonium, quo comprobari possit pronuntiandi genus illud nobis usitatum '-umst'; contra recte Leonem de inscriptionum ratione scribendi iudicasse demonstrat Diehl de m finali epigraphica p. 118.

Putat Buechelerus propter longi nominis necessitatem positum esse '-ust'. Duos autem locos a Leone l. l. p. 253 allatos omisit Diehl[1]): C. I. L. I 199, 17 ('vocitatust') et Buecheler A. L. E. II 925 ('Theorost' compressum ex 'Theorŏs est'). Inscriptiones quomodo sese habeant, ex eis, quae dicta sunt, satis apparet; restat autem validissimum argumentum ex poetarum usu promptum; in versibus enim praeter Plautinos veteresque poetas scaenicos[2]) nusquam, quod sciam, per omne aevum litterarum Latinarum copula 'est' cum antecedenti syllaba '-us' contrahi potest.

Leviter perstrinxi, quibus de causis mihi repudianda esset explanatio illa, qua quis uti posset ad Apulei peculiarem dictionem intellegendam. Aliam autem rationem probabilem nullam indagare potui. Non puto verisimile esse ad tantam Plauti imitationem Apuleium processisse; at enim scholae rhetoricae praecepta secutus est Apuleius! Crederem, nisi desiderarem rationem huius doctrinae. Quae cum ita sint, facere non possum, quin contentus sim demonstravisse Apulei artificiosam compositionem etiam in his rebus deprehendi posse.

Haec fere habui, quae seorsum de metamorphoseon clausulis et in universum de copula 'est' et de monosyllabis dissererem. Age sis nunc de reliquis Apulei scriptis videamus. Conscripseram has quaestiones Apuleianas eo consilio, ut imprimis clausularum structura comprobarem Apuleium alio in metam. alio in reliquis scriptis dicendi genere usum esse; eum ergo ordinem disputandi sequor, ut proficiscens ab eis scriptis, quae aliquatenus metamorphoseon compositionem propter concursus vocalium non admissos notabilem repetant, procedam ad ea, in quibus nullum consilium hiatus evitandi insit. Primum autem quaerendum est de libris, quibus inscribitur **de Platone et eius dogmate.** Hae sunt in illis **clausulae hiulcae:**

p 68, 3	interire ait	p 89, 26	existimari oportet
p 73, 18	deo adscribi	p 90, 19	appellari oportet
p 77, 4	capiti oboediunt	p 95, 23	quodammodo[3]) intemporale
p 81, 2	fieri existimabat	p 100, 7	uti oportet
p 88, 21	atque infelicitatis	p 103, 19	conducta habeatur.
p 88, 30	voluntate adpetendam		

Sed has concursiones examinari necesse est. Duae sunt, quae in nonnullis codicibus sic traditae sunt, ut hiatus vitium tollatur; neque dubito, quin genuina verba servaverint. p 73, 18 'poterit deo adscribi' scriptum videmus in codice Monacensi, in aliis pluribus 'deo poterit adscribi'; immerito ergo Goldbacherus ab Oudendorpio et Hildebrandio descivit et illud in contextum verborum recepit;

1) Immerito Diehl posteriorem locum p. 119 affert.
2) cf. Leo Plautin. Forschg. p. 259.
3) in priore versu vulgo suppletur 'hoc ⟨est⟩'; equidem puto scribendum esse 'hunc', ut constituatur optima figura rhetorica.

utrumque autem eodem numero adstrictum est, cum clausula constituta a Goldbachero et prioribus editoribus his numeris comprehendatur:

⏖ ⏑ – – ⏓.

Altera clausula, cuius corruptelam in aliquot codicibus concursio vocalium ostendit, est p 88, 21: vulgo traditur 'miseriae atque infelicitatis', codex Florentinus vero 'miseriae et infelicitatis', quem sequi non dubito cum Elmenhorstio. Numerus autem clausulae ditrochaicae non mutatur.

His duabus clausulis, quas modo tractavi, seiunctis in novem reliquis non offendo. Insunt autem Apulei de Platone libris quadringenta undequadraginta enuntiata; inter centenas ergo clausulas in binis concursiones vocalium admittuntur.

Peropportune accidit, quod hiatus quaestione uti possumus in re gravissima et, ut videtur, adhuc obscura. In editione Hildebrandiana Apulei libros de Platone excipit opusculum, cui inscribitur περὶ ἑρμηνείας. Primus Hildebrandius in praef. p. XLIV intellexit et comprobare studuit illum librum spurium existimandum esse; eis, quae tam acute quam versute disputavit Hildebrandius, adstipulati sunt Goldbacherus in stud. Vindobon. vol. VII p. 253 et Becker in studiis Apul. p. 8. Attamen duobus viris Hildebrandius non persuasit, dico Prantl, Geschichte der Logik I p. 579 Anm. 1 et novissimum editorem scripti illius περὶ ἑρμηνείας Ph. Meiss[1]), qui p. 8 haec summatim proponit: „ich behaupte also: Unsere Schrift ist der von Apuleius versprochene dritte Teil von de dogmate Platonis." Quam perverse fecerit ille, neminem negare posse puto, qui comparaverit clausulas Apuleianas cum incerti scriptoris περὶ ἑρμηνείας compositione. Modo demonstravimus rarissime tantum in clausulis Platonicorum librorum hiatum admissum esse, scriptor ille incertus autem omnino non fugit vocalium concursiones. Nam inter ducentas quadraginta septem clausulas — omissis, ut par est, concursionibus cum copula 'est' — hae viginti quinque hiulcae inveniuntur[2]):

259, 12	falsitati obnoxia	263, 12	vera ostenditur
261, 11	uti oratione	263, 13	sive alterutra
261, 16	equi hinnire	265, 23	rationale animal
261, 25	alia innumera	266, 13	remota interrogatione
262, 12	se incongruae	267, 11	necessario evenire
263, 3	utique infirmat	268, 9	necessario evenire
263, 6	facile ostenditur	268, 20	fieri illationem
263, 10	falsa ostenditur	269, 16	abdicativa enuntietur

1) Apuleius περὶ ἑρμηνείας ed. Ph. Meiss, index scholarum Lörrach. 1886.

2) utor editione quam instituit Goldbacherus in stud. Vindob. VII (1885) p. 253 sq.

269, 18 differentia eorum
271, 4 impossibile approbatur
273, 9 dedicativa illatio
274, 26 sublata illatio
275, 1 sublata illatio
275, 3 solae octo
275, 14 quinque enumerant
276, 8 duae universales
276, 15 duae abdicativae.

Certissime ergo clausularum compositione ostenditur librum περὶ ἑρμηνείας nullo modo coniunctum esse cum libris Platonicis; in aperto autem est illo discrimine non comprobari opusculum esse spurium et omnino Apuleio abiudicandum, id quod persuasum me habere confiteor.

Cognovimus clausulas quales in libris de Platone formaverit Apuleius; vidimus concursionum admissarum numero illos libros postpositos esse metamorphosibus, iam docebimus eandem rationem intercedere inter illos de Platone libros et **scriptum Apuleianum**[1]) **de mundo**; sed antequam clausulas hiulcas enumerem, nonnullas ad integritatem redigere studebo; duobus locis iterum codex Florentinus fide praestare videtur m 113, 10 et m 118, 13; illic vulgo scriptum est in codicibus 'et mox gelatae summo rigore inhorrescunt' (sc. nives); in codice Florentino autem hoc modo totum enuntiatum variatur: 'et mox gelatus humor rigore frigoris inhorrescit'; igitur praeter reliqua verba mutata in codice F inseritur ⟨frigoris⟩, quod et omnes fere editores veteres et Oudendorpius (cf. vol. II p. 308) intercedere putabant debere; merito hi illud ⟨frigoris⟩ retinuerunt; eodem autem numero adstricta sunt verba Florentini codicis aliorumque; hoc enim modo concluditur: ⏖ ⏑ _ _ ~.

Etiam m 118, 13 codex F sincerum bene servasse videtur; variatur enim verborum ordo a reliquis codicibus traditus sic: ăllĭá stārĕ, quod accipiebant editiones veteres ante Iuntinam posteriorem. Dichoreus autem efficitur.

Duobus illis locis in codice F recte traditis adicienda sunt plures corrupti:

m 114, 6 'aestivo effundat'

puto emendandum esse in 'aestivus' Lipsium aliosque secutus, quos Oudendorpi auctoritate commoti immerito editores recentiores neglexisse videntur; haud ita multum me offendit adverbii forma, quae quamquam in litteris Romanis prorsus inusitata est, tamen analogia comprobari potest, sed sensus intolerabilis efficitur adverbio; Apuleius postquam quattuor primarios ventos enumeravit, agit de eis ventis, qui illis interpositi sunt. Inter boream autem et eurum duo inveniuntur caecias[2]) (καικίας) et apeliotes (ἀπηλιώτης); ille maxime ad septentrio-

1) nam ea, quae Beckerus studiorum Apuleianorum altera parte de hoc libro ab Apuleio abdicando disseruit, probare non possum.

2) codices falso hic 'apartias' tradunt, quod verbum irrepsit ex versu illius paginae 16; 'caecias' recte ex exemplari Graeco restituitur.

nes vergit, hic est medius inter caeciam et eurum; sic autem indicat Apuleius caeli regiones, ex qua quisque proruit, ut tres orientis regiones discernat pro solis ortu; hieme sol oritur a meridiana orientis parte ('hiemalis ortus'), autumno ab ipso oriente ('medianus[1]) exortus), aestate ab septentrionali orientis parte ('oriens aestivus'); apparet ergo numquam orientem effundere posse caeciam, sed tantum orientem aestivum, qua coniunctione certa orientis regio indicatur; non de tempore, sed de regione agitur; his autem argumentis accedunt haec exemplaris verba: 'ὁ ἀπὸ τοῦ περὶ τὰς θερινὰς ('aestivas') ἀνατολὰς ('oriens') τόπου πνέων.'

m 117, 5 'eo tempore aestatis, quod de Cane oritur'. 'De Cane oritur' sine dubio prorsus singulariter dictum est; Hildebrandius II p. 375 exemplis verba in codicibus tradita confirmare studuit; sed qualis haec ratio est? Quomodo Favorini dicendi genus comprobari potest Apuleiano? Nam in capitibus XIII et XIV libri de mundo Favorinum ipsis verbis recoctum esse intellegimus ex Gellio; de ratione quidem, quae intercedit inter Apuleium et Gellium magna inter viros doctos est dissensio. Alii[2]) putant Apuleium ipsum vel auctorem libri de mundo a Gellio mutuatum esse quae de ventis disputat, alii[3]) ab interpolatore aliquo posteriore inserta esse capita illa. Qua in controversia quibus adstipuler, non dubius sum; nam eodem studio concursionum in clausulis fugiendarum composita sunt haec enuntiata, quo reliqua libri de mundo. Verisimillimum ergo est Apuleium ipsum Gellio usum esse. Sed redeamus, unde degressi sumus; persuasum habeo verba m 117, 5 esse corrupta; Gellius II 22 § 25 autem non solum comprobat loci Apuleiani corruptelam, sed etiam emendationem subministrat. Comparemus ergo Gellium et Apuleium, cuius verba uncis inclusa et in loco inserta adscribo: ''etesiae' et 'prodromi' appellitantur [sunt 'etesiae' et 'prodromi'] qui certo tempore anni [eo tempore aestatis] cum canis oritur [†quod de Cane oritur] ex alia atque alia parte caeli spirant [spirantes ex omni parte]'; videmus, quam arte cohaereant auctores. Proficiscendum esse videtur in Apulei verbis emendandis ab voce 'canis', quae Gelli auctoritate satis confirmata est; sequitur, ut deleri debeat praepositio 'de'; iam restat 'quod' quod coniungendum est cum antecedenti 'eo tempore' eaque de causa in 'quo' mutandum. Hoc modo ergo cum aliquot editionibus veteribus locum constituo: 'eo tempore aestatis, quo canis oritur'.

m 132, 7 'obsidione innocenti'

est clausula enuntiati grammatica ratione egentis. Nam ea quae traduntur non nisi per anacoluthon quod dicitur intellegi possunt: 'namque eos, qui . . . sustinebant, illa flammarum fluenta . . . locum

1) ex coniectura Scaligeri.
2) cf. Becker studia Apuleiana p. 61.
3) cf. Büttner Porcius Licinus, Leipzig 1893 p. 112.

illum ambire maluerunt obsidione innocenti'; in aperto est verba 'eos' et 'locum illum' offendere. Accedit, quod enuntiatum sequens immerito non coniunctum esse videtur cum priore. Hac de causa 'locum illum' ut glossam expungere — id quod Barth ad Claudian. epigr. 25 proposuit — nolim, sed hoc modo scribendum esse puto: 'namque eos qui . . . sustinebant, illa flammarum fluenta . . . ambire maluerunt obsidione innocenti locum⟨que⟩ illum, ⟨in quo⟩ inerant . . .

Quibus clausulis examinatis et seiunctis iam restant[1]) hae hiulcae:

m 106, 7 singula extollunt
m 112, 9 ita se habent
m 119, 20 circumacta interimunt[2])
m 120, 4 graece appellantur
m 125, 4 diversa officia
m 126, 13 scitu opus
m 129, 12 vitae humanae
m 133, 2 in mundo aestimemus[3])
m 133, 20 rectissime appellant.

In libro de mundo ergo inter trecenta undequinquaginta enuntiata inveniuntur novem, in quibus concursiones vocalium admissae sunt, quae si ad centena referimus, efficimus 2,6%.

Haec de libro, cui inscribitur de mundo, disseruisse satis est. Sed antequam aggrediar ad ea Apulei scripta in quorum clausulis hiatus non evitatur, una quaestio mihi restat instituenda; Apulei enim liber '**de deo Socratis**' medium quendam locum obtinet inter scripta illa et ea, quae adhuc recensui. Duobus autem locis Goldbacherum non recte emendavisse puto.

s 20, 16 iterum codicis F auctoritatem et fidem exploratas habemus[4]); sic enim mutato verborum ordine scriptum legimus: 'seorsus sapientiae, seorsus divinationis officia'. s 22, 25 autem Floridus merito 'tempestive' post 'sibi' transponendum esse censuit.

His locis exemptis numerus haud ita parvus clausularum hiulcarum remanet:

s 7, 19 libero absoluto
s 12, 12 eo extingui
s 13, 21 neutro intellegentur
s 15, 3 Achilli intervenit
s 15, 20 tranquillitate exulant
s 16, 20 tempore aeterna
s 18, 12 suo abiurans
s 20, 25 dulcedine adfluere
s 21, 16 longe acceptior
s 21, 24 via adoriretur
s 23, 2 sui usurpasse
s 24, 2 ratione excolant
s 24, 13 dicere audebis
s 27, 1 viri audisti.

1) per mendum typographicum distinguitur gravius post vocem 'habitudine' m 123, 5.

2) sed in loco corrupto omnes codd. tradunt 'circumactas'.

3) in Graeco exemplari collocatur vox, quae congruens est, post 'ad hunc modum', cf. [Aristoteles] p. 400 b, 27: 'οὕτως ὑποληπτέον καὶ ἐπὶ τῆς μείζονος πόλεως, λέγω δὲ τοῦ κόσμου.'

4) saepius invenimus hunc codicem unice optimam memoriam retinuisse; comprobatur ergo id quod statuit Goldbacherus praef. p. XI; 'multis locis facere non possumus, quin eum sequamur.'

Quas concursiones si numeris comprehendimus, statuendum est, cum liber de deo Socratis ex ducentis decem enuntiatis constet, 6,7% clausulas esse hiulcas.

Supra dixi librum 'de deo Socratis' inter ipsa Apulei scripta pro dicendi genere clausularum compositione effecto medium locum obtinere; attamen universa natura et indoles illius libri oratorem ἐπιδεικτικόν indicant neque potest dubitari, quin oratio illa artissime cohaereat cum floridis. Mirum ergo videtur, quod philosophus Apuleius clausulas rhetorice formavit, orator autem hanc compositionem in libro 'de deo Socratis' satis neglexit; multo magis autem obstupescimus examinantes clausulas floridorum, in quibus Apuleius summam scholasticam ostentationem studiose affectavit, et apologiae, in qua perfecto Ciceroniano dicendi genere floruit. In his enim scriptis non solum artem illam concursionum in clausulis evitandarum, quam in metam. libris absolutissimam deprehendimus, valde neglexit, sed etiam totam prorsus aspernatus est. Sed exemplis discrimen hoc, quod intercedit inter Apulei scripta, comprobandum est. Primum ergo afferam **apologiae clausulas hiatu notabiles.** Universam autem apologiae compositionem exploratam fere habemus, si extremam clausulam perorationis, quae imprimis accurate formari debet, gravissimo hiatu deformatam invenimus 'viro improber'. Hae sunt illae apologiae clausulae:

a 4, 12	professo audet	a 33, 1	sollertia insigniores
a 5, 22	crimine aspernatur	a 33, 21	convitia aufertis
a 5, 24	loquacitate effutierunt	a 34, 16	Persae imbuant
a 6, 12	merito increpari	a 37, 27	maleficio experirentur
a 6, 16	vere obiectare	a 38, 22	me arguitis
a 6, 25	mihi opprobrasset	a 39, 16	pelago exorta
a 7, 10	Plato autumat	a 40, 20	eruditio adfuisset
a 12, 4	periculo exsculpit	a 40, 22	mihi adiutare
a 12, 5	mitto haec	a 42, 23	arte adquirunt
a 18, 3	impudicitiae habenda	a 43, 6	homo occidi
a 19, 18	attente audis	a 44, 5	omnino ommutescat
a 21, 21	assiduo explorare	a 46, 13	sedulo explorare
a 24, 15	discendo occupatus	a 47, 15	iudicio alienis
a 24, 18	aliena indagare	a 48, 7	me enuntiata
a 25, 18	domi habuisse	a 53, 4	sui excitatum
a 28, 6	usui exuberat	a 54, 15	mago indiget
a 29, 16	pabuli exprobrat	a 55, 5	te exhiberemus
a 30, 2	sui indigeant	a 55, 8	curriculo advehat
a 31, 1	Pudentillae invidisses	a 55, 14	hercle adesset
a 31, 5	familiae insignia	a 55, 15	situ interrogares
a 31, 19	modice imminutum	a 55, 19	postulasti exhibeo
a 31, 21	dote auxi	a 56, 12	nomine accusas
a 32, 7	duo exarabas	a 56, 17	aliqui incantavit

a 57, 10 calumnia insectari
a 58, 1 pauci adhibentur
a 58, 7 vincti ergastulum
a 59, 4 patrono indiget
a 60, 9 morbo adtemptatur
a 60, 17 modice angit
a 62, 12 te instigat
a 62, 20 tu arbitreris
a 62, 23 iudice egisti
a 63, 2 neque audisti
a 63, 9 quidni enim
a 63, 9 eo occultabantur
a 63, 23 somnio imperatum
a 64, 5 sudario habuisti
a 64, 27 sudario habuerim
a 66, 19 duo indita
a 67, 8 ego adservem
a 67, 22 longe exortum
a 69, 13 helluo attemptatur
a 69, 15 Aemiliane obructantem
a 70, 3 sobrie exspectaret
a 70, 13 nemini ignoratur
a 71, 5 vultu aspernantem
a 72, 1 lignea exsculperet
a 72, 4 se attulisse
a 72, 9 omnia audisti
a 73, 13 qui adsunt
a 74, 9 longe abes
a 75, 3 nemini effabilis
a 75, 14 libro auditurus
a 77, 7 diu exolevit
a 78, 10 loco obiecere
a 78, 12 maxime angebantur
a 78, 14 villa extorsisse
a 78, 19 reapse intellegetur
a 78, 21 suscepisse existimetis
a 80, 9 esse oportere
a 80, 11 Romae agebat
a 80, 12 da ipsi
a 80, 14 tua epistula
a 81, 7 plene allegavit
a 81, 10 industria auxisse
a 84, 4 ultro appetissem
a 84, 6 studio avebat
a 86, 2 inopinato invenerat
a 87, 6 sui ostentatio
a 87, 24 pertinaciae adiumentum
a 88, 8 animo oboritur
a 89, 10 si innocentem
a 89, 14 te amabat
a 89, 14 concedo interim
a 89, 17 mihi obfuturum
a 89, 24 ego insanio
a 90, 3 ego interloquar
a 91, 5 hercule incredibile
a 91, 8 se habeant
a 91, 14 scripta occultabat
a 91, 23 videri obnoxia
a 92, 5 epistulae ostendat
a 93, 3 Rufino absolutum
a 93, 6 calumniae se emergit
a 93, 14 etiamne amplius
a 93, 19 neque impelli
a 93, 22 more adservavit
a 94, 20 videnti offeruntur
a 95, 2 ducere uxorem
a 95, 9 immani impetibili
a 95, 15 propriae ultioni
a 95, 19 aliquo impedirere
a 96, 7 mei offuturas
a 96, 14 linguae imperitum
a 97, 17 causa idonea
a 99, 7 Ulixe erravit
a 100, 13 vestri agam
a 104, 12 spe invitaret
a 104, 15 pecunia auxi
a 104, 24 me impetrat
a 105, 2 Maxime opperiebatur
a 106, 8 eo invitavit
a 106, 23 negotio accusare
a 108, 20 facie agnosceres
a 111, 15 cetero exoret
a 111, 23 nomíne emisse
a 112, 21 difficile impetravi
a 113, 13 facere institui
a 113, 19 specula inspicis
a 114, 6 viro improber.

Congessi omnes apologiae clausulas, in quibus vocales committuntur; hae autem efficiunt computatione centum triginta tres

omissis nimirum, ut par est, viginti concursionibus cum copula 'esse'. Apologia mille trecenta undeviginti enuntiata comprehendit, inter centena ergo dena hiulcos exitus habent.

Haec de apologia disseruisse sufficiat; restat, ut referam **de floridorum clausulis**; his autem duo illi prologi, qui in codicibus falso libro 'de deo Socratis' attribuuntur, adiungendi sunt, cum non solum argumento, sed etiam dicendi genere artissime cum illis cohaereant. Illic hae concursiones inveniuntur:

prolog. s 4, 2 cantu amisit
prolog. s 4, 12 nostra atticissaverit

f 2, 3	ita ait	f 19, 3	religiose humavit
f 3, 8	rei experimentum	f 20, 13	certe aemulus
f 4, 7	fortuna egenus	f 20, 17	concessi amores
f 4, 9	fortuna opulentus	f 21, 7	sessui impertiant
f 4, 11	facundia aequipari	f 21, 10	sequentia expectare
f 4, 15	luxuriae accommodata	f 21, 15	libro impressum
f 6, 9	corpore oblidere	f 22, 7	diutule obrigui
f 7, 15	carmine inlustrare	f 22, 21	honore observandum
f 7, 20	caelamine excuderet	f 24, 5	testimonia exulto
f 8, 19	pauci eruditi	f 24, 8	modo astitit
f 9, 1	temere usurpare	f 24, 10	honeste inchoata
f 9, 14	pectore hiscere	f 24, 16	Carthagini adesse
f 9, 17	meritissimo ignoscitis	f 25, 9	mihi obtigit
f 10, 1	mendicabula obambulabant	f 25, 20	longe abest
f 11, 16	instrumento aemulari	f 26, 12	albugine obducti
f 12, 13	gratia obstrictus	f 26, 15	torpore hebetatur
f 13, 7	legato auctoritatis	f 27, 25	paucissima attingam
f 14, 16	ancora excipit	f 29, 1	me audiatis
f 15, 19	modo omnicana	f 29, 8	usu experior
f 16, 3	sibi optaverit	f 33, 5	vivere hominem
f 16, 8	posse invenire	f 33, 6	interea exortum
f 17, 2	oppido abest	f 33, 17	eloquentia armat
f 17, 3	cuiusmodi utensilibus	f 35, 12	atque arbiter
f 17, 4	spectabili opere	f 35, 17	memoria extat
f 17, 6	falso existimant	f 36, 11	morbo haberi
f 17, 14	cantico interquievit	f 36, 11	cibo interdicitur.

Ex his clausulis summam si efficimus, habemus octo concursionibus cum copula 'esse' in censum non vocatis quinquaginta quattuor; continent autem florida cum prologis quadringenta quinquaginta enuntiata; inter centena ergo duodena hiulca sunt in clausulis.

Perlustravimus omnia Apulei scripta, ut comprobaremus, quomodo ex vocalium concursionibus in clausulis admissis vel evitatis diversum Apulei dicendi genus perspici posset. Quod discrimen ut recte intellegatur et illustretur, non inutile esse puto opusculo fere absoluto omnes clausulas in ordinem redactas summatim componere; simul optime apparebit, quid lucrati simus:

Apulei script. de quo agitur	summa enuntiatorum	summa clausularum hiulcarum	**clausulae hiulcae ad centenas redactae**
metamorphos. omnes libri.	2443	22	0,9 %
metam. libri omisso primo.	2225	11	0,5 %
de Platone et eius dogm. libri II	439	9	2 %
de mundo	349	9	2,6 %
de deo Socratis	210	14	6,7 %
apologia	1319	133	10 %
[incerti auctoris περὶ ἑρμηνείας cum libris de Platone falso coniunct.]	247	25	10 %
florida duobus prologis additis	450	54	12 %

Tota quaestio tractata esse videtur, sed priusquam huic disputationi finem impono, duas res gravissimas patefacere et singulis exemplis comprobare iuvat. Eam clausularum compositionem, quam modo cognovimus, maximi momenti et ponderis esse non solum in Apuleio emendando[1]), sed etiam in emendato intellegendo nemo negare potest. Ad peculiarem et artificiosissimam suam compositionem Apuleius non nisi insolita et nova via ac ratione pervenire potuit; imprimis in hiatus quaestione collocatio verborum respicienda est. Igitur uno exemplo demonstrabo, quomodo propter conflictum vocalium usitatus ordo verborum invertatur. Observaverunt iamdudum viri docti[2]) Apulei proprium id esse, ut sententiam non verbo clauderet, sed ut verbum paenultimo loco poneret. Fit autem hoc ex Quintiliani praeceptis; is enim, quamquam docet verbo claudere longe optimum esse, tamen adicit IX 4, 26 ab hac collocatione descisci debere, si compositio deterior fiat 'si id asperum erit, cedet haec ratio numeris.' Concursiones vocalium quidem non commemorat; sed numeri et concursiones vocalium quam arte inter se cohaereant, satis puto explanatum esse; merito ergo Apulei ratio verba collocandi ad Quintilianum referre mihi videor. Restat, ut ad argumentationem ipsam aggrediar. Iam affero eas metam. clausulas, in quibus, si in exitu positum esset verbum, hiulcam clausulam effecisset. Cum his clausulis coniungo eas, in quibus verbum paenultimo loco interponitur, ne vocales concurrant[3]):

7, 15 audire facta; 9, 6 aufugiamus istinc quam pote longissime; 11, 3 stilla compareret usquam; 15, 24 explere latice fontis

1) refutatae sunt coniecturae Vlieti velut hae: 83, 22; 227, 4; 243, 4.
2) cf. Koziol, l. l. p. 337 sq.
3) noli contra dicere non ad clausulam pertinere hiatum, qui fiat inter verbum paenultimum et id, quod antecedat; etiam extra clausulas Apuleius studuit evitandis concursibus, quam rem paulo post perstringam.

lacteo; 16, 18 accedis huic fabulae; 18, 25 adside, inquit, istic; 21, 11 rogat te, inquit, hospes; 23, 22 educavi ... socia; 27, 4 famula petatur enixe; 27, 26 quae iacebant ante; 29, 17 ornata non possit audire; 30, 25 Liber advenit ultro; 32, 17 exosculatur artissime; 32, 25 viae confeceris iter; 37, 2 praeterea pollemus affatim; 38, 18 mortui solent aufugere; 39, 8 ferme offeruntur aurei; 41, 9 mihi turbarit animum; 43, 1 hereditariam extinxit veneno; 44, 9 vitae reducitis officia; 44, 14 mortis illuminas arcana; 45, 8 magicae nituntur obsequia; 55, 4 venustate laetabit adsidue; 57, 6 culpae non potest addicere; 58, 14 clanculo praecepit auferre; 62, 28 adsistam tibi; 68, 8 partae videbantur indicare; 69, 22 mihi tulissem auxilium; 75, 7 nostro suscitaret exitio; 79, 26 festinus inrepsit ipse; 88, 2 domus ... lucida constrepebat hymenaeum; 93, 16 sortis enodat infaustae; 95, 14 placido resurgit animo; 99, 11 postea contingat amplexum; 100, 12 vectura deportat illas; 101, 6 denique infit altera; 109, 18 te iungemus homini; 110, 3 suae distrahitur affectibus; 112, 11 amator advolavi tibi; 113, 19 Psyche pergit ire; 115, 29 solidum exclamat repente; 125, 11 expeditum approbato mihi; 126, 12 Venus infit talia; 128, 23 animae latuit aerumna; 130, 5 atque contrivit omne; 131, 13 de tuo sumat ore; 131, 17 inlicita adflectare pietate; 135, 7 erunt perpetuae nuptiae; 135, 24 illa narrabat anicula; 137, 27 protinus adplodo; 140, 1 scilicet iretur via; 142, 22 possumus esse securi; 145, 17 hauriendo potius exerceret auro; 146, 13 temporis amisi spatio; 148, 6 milia profudit aureorum; 151, 27 spectator optabam fieri; 152, 17 honores habituri mihi; 153, 2 utique reperturus aliquas; 153, 29 capitale processit exitium; 157, 25 poenale reliquisset exitium; 159, 13 funesta proserpit ursa; 162, 5 se praesumit innocentem; 164, 6 contumelia fuerat aspersus; 164, 9 facinori quaerebat accessum; 165, 8 facile videtur effectu; 165, 22 dissonisque miscent omnia; 167, 25 ei reddidit animam; 168, 26 maerore carpebat animum; 171, 18 studio postponens omnia; 172, 5 facile sepelivit ad somnum; 174, 5 en adest victima; 180, 5 admoto combussit igne; 180, 22 funestae cohaererent arbori; 182, 18 mea percontatur anxie; 185, 3 effici vel aegroti; 189, 24 efferari simili rabie; 190, 28 morbo scirent expeditum; 191, 4 adhuc offerunt mihi; 196, 15 beatitudo duravit ulterius; 197, 10 liberatum adplicant praesepio; 199, 7 me persequebatur odio; 205, 7 sic expectatur adulteri; 206, 11 alienae percenset infortunium; 206, 18 iuvene miscebatur in Venerem; 208, 6 quippini destinatam alii; 208, 18 vindictae subministravit occasionem; 210, 9 impellere conatur animum; 218, 21 cohibere quivit insolentiam; 218, 31 arreptum incipit trahere; 220, 7 supergesto delitescit orificio; 225, 19 privigni praeparat exitio; 227, 13 saeculo proderetur exemplum; 232, 4 usibus erant necessaria; 234, 5 ad me dirigunt animos; 234, 27 fercula iussit adponi; 240, 1 oculis iterabat illa; 242, 29 emeret mortem mariti sui; 243, 12 partem hauseris ipse; 243, 21 de potione gusta-

vit ampliter; 245, 1 inminebat et capiti; 248, 4 erant scaenici pueri; 251, 22 adluitur ... mari; 255, 19 adsum favens et propitia; 255, 28 mente debebis opperiri; 257, 17 blando mulcentes adfamine; 257, 27 studiis exornata pulcherrume; 268, 1 mihi permulcebat animum; 268, 12 audeat ... contrahere; 270, 19 si liceret audire; 270, 28 adoravi de proxumo, 274, 5 amplae denuntiaret epulas.

Multis exemplis puto comprobatum esse verbum extremo loco pro vulgari dicendi consuetudine non positum esse propter concursionem vocalium; eadem de causa autem descivit Apuleius a sua collocandi ratione, si anteponendo verbo vocales concurrerent. Huius generis sunt in metam. hae clausulae:

3, 29 amplexibus inhaerere; 7, 28 ille causas agit; 6, 2 in has aerumnas incidi; 7, 10 ipsum inluminare; 11, 4 oculis aspexi; 12, 4 illo redi; 14, 19 extrema somniasti, 18, 3 pulsare vocaliter incipio; 18, 17 cenare incipientem invenio; 20, 9 in te video; 25, 15 officio carere; 39, 28 tui fidenter accessit; 40, 2 expergite munus obeas; 40, 3 idoneum compara; 41, 13 cubiculo protinus exterminatur; 44, 19 adultero mancipavi; 44, 22 marito resistens altercat; 45, 24 sudore diffluens evado; 45, 28 adglutinato decenter obtexi; 48, 6 densitate nos insequitur; 48, 14 reusque tribunal adstituor; 51, 18 pectore offenso peremo; 54, 29 animi depelle; 55, 19 id facere; 58, 19 te constanter obiciam; 60, 16 utres coaequando; 61, 4 ista nihil antepono; 71, 20 frugi dominis exhibere; 72, 19 structi parietis attenduntur; 72, 23 ducti noctibus excubabant; 76, 10 socia volens occumberet; 77, 11 illa fortunas arbitraturus; 80, 13 minaci frequenter inhibebat; 82, 27 ipse prospicio; 85, 11 clara lux oppressit; 85, 21 sua lacerantem advehebant; 97, 22 tempore sic agebantur; 100, 10 praecepti maritalis admonet; 102, 18 opibus deiecero; 104, 15 infortunio libera; 112, 31 edocens reccinere; 116, 9 efflicte cupere; 118, 13 lepidae libenter adrisit; 119, 11 sese proximam intulit; 120, 17 opitulari cupio; 120, 21 optimi consule; 121, 15 ultro subvenire; 124, 14 intervisere venisti; 125, 15 consternata silens obstupescit; 125, 25 conspectu perniciter abeunt; 126, 10 tetra nox exanclata; 126, 17 afferas censeo; 129, 5 omnino contingere; 133, 20 cetera egomet videro; 137, 21 effugere potui; 139, 11 atrio dedicabo; 148, 15 poculisque magnis inauguratur; 148, 26 ad asinum redire; 150, 12 grandibusque singulos ingurgitat; 152, 3 obtruncatos reliquere; 154, 18 denuo pestem instruxit; 156, 25 exitio liberatus evado; 158, 30 vervece mitiorem efficere; 161, 20 isto asino demetere; 163, 16 incomitata Manis adivit; 166, 16 studio bestiam insequentes; 169, 10 ineffabiles detegere; 172, 27 oculis parentabo; 175, 29 proelii manus obarmaverant; 181, 3 beata celebritas invitabat; 181, 14 ferocissimi deterruit animos; 182, 1 mire repertum obiecit; 185, 15 effeminati madescere; 190, 13 humanum quievi; 190, 19 saevitia prorsus extinctum; 191, 2 observari solere; 191, 10 liquido cunctis adprobarem; 193, 23 adulteri perferre; 194, 24 fessus evadere potui;

197, 15 delectatione quadam arbitrabar; 198, 20 adferre decrevi; 200, 15 ingenium compara; 200, 17 acritudine vulgus appellat; 205, 6 mensa largiter instructa; 205, 29 cenula praematurus adforet; 210, 15 eius instigare; 212, 9 mei disciplinam exponam; 215, 4 immaturas obterendo; 216, 21 abigere canes adgrediuntur; 216, 25 ilico laniatus interisset; 222, 22 ad librum profero; 225, 4 Fortunae saevientis evadere; 227, 31 omnibus oportere; 230, 14 noxii facinoris evadere; 233, 20 dispendii latronem inquiri; 235, 6 mulsi libenter adpetat; 235, 13 uno haustu perduxi; 243, 26 veneni festinans extinguere; 243, 29 medicinae proventus appareat; 244, 3 medullae penitus adtraxerant; 246, 10 muneri destinatus aderat; 248, 23 mari commodum involasse; 253, 9 te fas est invocare; 256, 6 corio te protinus exue; 262, 11 deae gratias agerem; 265, 15 populi clamor insecutus; 269, 13 obsequium flagitare; 270, 14 me muneribus honorantes; 270, 26 elementa remeavi; 272, 26 efficere curabo; 276, 11 illustrari posse; 277, 10 obvio gaudens obibam.

His igitur, quae dicta sunt, contentus ad id, quod gravissimum restat, transeo. Praeter figuras numerosque auctores Graeci inde ab Isocratis temporibus imprimis studuerunt concursionibus evitandis; iamvero in Apulei, scriptoris Romani, metamorphoseon libris ars illa Graecorum redintegrata est[1]); in disputatione demonstrare conatus sum, quantopere in clausulis Apuleius ab hiulca compositione abhorruerit; sed etiam extra clausularum fines vocales committere noluit; rarissime admittit vocales longas, quarum plures coniunctae omnino non inveniuntur velut 'ae + ae', 'ū + ū', 'ā + ā', 'ā + ē', 'ā + ū', 'ā + au'. 'ā + ae', 'ē + ae', 'ī + ū', 'ō + ū'[2]), 'ū + ae'; summa cum cura autem eae metamorphoseon partes elaboratae sunt, in quibus grande sermonis genus sequitur Apuleius, orationes[3]) dico et ἐκφράϲειϲ, quales in schola exercebant iuvenes. Sed de hac Apulei artificiosissima ratione dicendi, quae in litteris Romanis adhuc prorsus non respecta est, me alias tractaturum esse spero. Nunc sufficiat rem gravissimam uno exemplo exponere. In secundi libri capite quarto ampla Byrrhaenae domus describitur; verba Apulei lima polita et ad lineam composita sunt; toti ecphrasi, quae dicitur, tantum hae concursiones excepto loco corrupto 25, 17, quem paulo post tractabo, insunt: 25, 1 'exire, et' 25, 8 'poma et'; particula 'et' autem tam usu pervulgata est, ut evitari non possit haec concursio vocalium; etiam auctores Graeci praestantissimi 'καί' particulam admittunt; accedit,

---

1) erravit ergo Blaſs, die Attische Bereds.^{2} II p. 141: 'in der Prosa hat seit den Griechen niemand wieder dem Wohlklang und der Glätte (in Bezug auf den Hiat) mit solcher Sorgfalt nachgestrebt.'

2) uno loco 221, 20 'ō + ū' coniungitur; sed longa orationis pausa interest inter duas voces, ut taceam de brevitate syllabae 'o' vocabuli 'gestio'.

3) in orationibus nullum fere vocalium concursum inesse Kaibelius primus mecum communicavit, quod grato animo hic commemoro.

quod vox Latina 'et' tam accentu quam sono levissima est. Priore autem loco, quem attulimus, etiam inter duo verba distinguitur, concursio vocalium ergo bene congruit cum orationis pausa. Quae cum ita sint, dubitari non potest, quin verba 25, 17 'curioso optutu in deam' corrupta sint, praesertim cum totum enuntiatum offendat. Sed mitto verba, quae sunt 'lapidis' et 'simulacrum', et quaero tantum de loco illo concursionibus vocalium deformato. In codice sic tradi-
ſ ũ
tur: 'curioso optutu in deã ṭ ụ proiectus.' In editionibus vulgo legitur 'in deam versum', quod refutavit Beckerus l. l. p. 47; nusquam enim Apuleius ex Ciceronis more 'versus', cuius particulae rarior forma 'versum' est, coniungit cum praepositionibus 'ad' vel 'in'; neque referam, quam variis rationibus viri docti Apulei verba emendare studuerint; in aperto enim est proficiscendum esse ab vocalium concursionibus; sic autem Apuleium scripsisse persuasum habeo: 'Actaeon . . . curiosum optutum in deam proiectus.' Peculiare quidem dicendi genus hoc est, sed est Apuleianum et exemplis plurimis comprobari potest. Accusativum illum Graecum vel Italicum[1]) in his metam. coniunctionibus inveni: 10, 19 viscera quatior; 43, 16 pedesque palmeis baxeis inductum; 125, 27 totumque revincta corpus rosis; 132, 29 mentem capitur; 142, 6 nares aestuabit[2]) 170, 7 toro faciem impressa; 151, 16 laeti faciem. Sed quid ego exemplis alienis utor, cum certissimum adminiculum emendationis meae paulo ante reperiatur cf. 23, 12 'illa optutum in me conversa.' Porro id, quod proposui, in ipsis verbis traditis latet et facile erui potest; nam corruptela hoc modo orta esse videtur: scriba aliquis, cum inusitatam et Apuleio propriam elocutionem cognitam non haberet, 'curiosum optutum' correxit in 'curioso optutu'; servavit autem sincera verba superscribens 'sum' et 'tum'; optime codex F has syllabas integras retinuit, et tantum opus est syllabas illas '-tum' et '-sum'
sum tum
cum suis verbis sic coniungere: 'curioso optutu'.

Haec mihi fere in mentem veniebant, quibus varium Apulei dicendi genus pro virili parte illustrari posse crederem. Penes alios erit iudicium, quantum in clausularum quaestione profuerim, alios etiam, si summae earum rerum, quas tractavi, adstipulari possunt, quaerere oportet, qui auctores Romani eadem vel simili compositione usi sint atque Madaurensis.

1) cf. Quintil. IX 3, 17 et 'perca anovihimu' = virgam induimino in tab. Iguv. VI. versu 49.

2) sic corrigendum est traditum 'aestuet' propter ea, quae antecedunt et secuntur.

DE NOMINE VERBALI LATINO QVAESTIONES GRAMMATICAE

SCRIPSIT

THEODORVS BOEGEL
DR. PHIL.

Prooemium.

Antiquissimis quae nobis nota sunt Italorum temporibus nomina, quae in *-tus* (*-a,-um*) exeuntia ex verbi stirpe deducuntur, tam certum inter verbi formas locum occupaverunt, ut nisi eorum auxilio declinatio verbi fieri non posset. Itaque factum est, ut ea grammaticorum veterum consensu nomine et loco participiorum perfecti temporis passivorum in verbi declinationem reciperentur. De liberiore autem eorum condicione, quam eis ante tempora nobis nota fuisse veri simile est, perpaucis admodum reliquiis admonemur, quas investigavit Brugmannus in Quaest. Indog. V 89 ostendens transitum eorum ad verbi tempora et modos paulatim progredientem. Haec igitur nomina, etsi eisdem suffixis, quibus haec participia fiebant, fieri non desinebant, plurima tamen speciem dant non modo similium participiis sed participiorum exigua sensus mutatione nominum vice positorum.[1]) Quia igitur in eis derivatio suffixorum ope facta non distingui potest a traductione participiorum ad nominum usum significatumque, a verbalibus sola derivatione factis secernenda sunt. Sed hoc ipso apparet verbalia in *-tus* e nominibus, si modo olim sui iuris erant, plane verbi formas esse factas. Idem accidit nominibus in *-turus* (*-a, -um*) exeuntibus; quo suffixo non nomina sed participia futuri temporis deducebantur; nam quorum ultima est syllaba *-tura* nomina feminina neque usu neque sensu temporibus notis cum participio coniuncta sunt.

Praeterea cognatae genere derivationis supini formae exstabant duae. Hae quoque plane ad sensum usumque formarum verbi abierunt, eaedemque tamen nominum quartae declinationis formae sunt. His omnibus fines, quibus secernuntur nomen et verbum, perturbantur. Inde colligi potest etiam eis nominibus, quae similibus suffixis eodem modo ex verbo derivantur, vel eundem vel similem fuisse conexum cum verbo, quem quas adhuc commemoravi classes testabantur studio miscendi se inter verbi formas. Sunt autem praeter nomina verbalia quartae et primae declinationis, verbalia quae in *-tor -trix -tio* exeunt. Quorum in fictione et usu quid eadem verbalis origo valuerit, primum grammaticorum veterum doctrina docemur. Gramma-

---

1) cf. Brugmann l. l. p. 140. Tammelin de part. prisc. Lat. quaest. synt. Helsingfors 1889 p. 27 et 51. Wuesecke de Plauti et Terenti usu adiectiva et participia substantive ponendi p. 31, 46; 44, 50.

tici enim veteres, praeterquam quod sparsim de singulorum verbalium forma et significatu multa et utilia adnotabant, duobus imprimis artium suarum locis nomen verbale tractaverunt.

Primum verbalia enumerantur inter **nominis species** (Jeep, d. Lehre v. d. Redeth. p. 142 sqq.) eodem artium loco, isdem fere verbis a Charisio, Anonymo Bobiensi, Dositheo.[1]) Vnius igitur Charisii verba instar omnium possunt esse: *sunt etiam quae ab his* (i. e. Graecis) ῥηματικά *dicuntur, nos non absurde verbalia dixerimus, ut a verbo lego lectio et dico dictio et oro oratio et raptor et percussor ab eo quod est rapio et percutio* Charis. I 155, 27 sqq.[2]), cf. Anon. Bob. I 535, 29 sqq., Dosith. VII 396, 5 sqq.

Paulum recedit Diomedes et additamentis et exemplis et loco; qui quod I 323, 2 verbalia derivativis attribuit, agnovit Boeltius Dionysii Thracis artem, a quo ea sic definiuntur: ῥηματικὸν δέ ἐστι τὸ ἀπὸ ῥήματος παρηγμένον, οἷον Φιλήμων Νοήμων (p. 635b, 19). Doctrina, ut ipsi fatentur grammatici, Graecorum est, exempla tamen Latinorum. Quibus apparet eos satis angustis finibus verbalia circumscripsisse; nulla sunt, nisi quae in *tor* et *tio* desinunt. Mire autem Diomedes exempla elegit I 324, 10 sqq: *ut dico dictio; item in compositione praedico, quod est tertiae coniugationis, praedictio, at in altero, quod est primae coniugationis, praedicatio; item lego lectio, oro oratio, parco parsimonia.*[3]) Omisit ille masculina, feminina Donatus IV 374, 12: *alia facta de verbo ut doctor lector.* Quem secuti sunt, qui eius artem commentariis instruxerunt additamentisque auxerunt; Servio enim et Pompeio et Consentio[4]) verbalia semper in *tor* exeunt IV 430, 26 sqq., V 149, 1 sqq., V 340, 16 sqq. Eiusmodi tantum exempla afferuntur etiam a Cledonio V 37, 7 sqq. et in explan. ad. Don. IV 539, 14 sq., cf. 19. Quorum quae alius alia addiderit, hic curari non opus est.

Ab eis multum differt Priscianus (Jeep p. 150 sq.); qui quamquam ut Diomedes verbalia inter derivativorum proprias species nominat II 60, 1 sqq. (cf. partit. XII vers. Aen. III 494, 26 sq.), toto tamen quarto libro[5]) copiose tractavit ea una cum denominativis secundum primi casus terminationes. Multo igitur plura sunt apud

---

1) de consensu Charisii, Anon. Bob., Dosithei, etiam Diomedis et Donati v. in universum Boelte, de art. script. Lat. quaest.; hac de parte p. 11 et 18 sq.

2) grammaticos Latinos (neque Priscianum segregavi) per totum opusculum sic laudabo, ut volumina et paginas et versus editionis Keilianae numerem.

3) cf. Prisc. II 119, 27: *inveniuntur tamen quaedam, quae in monia desinunt, a nominibus sive verbis derivata, castus casti castimonia, parco parsi parsimonia, queror querimonia.* Macrob. exc. gramm. V 636, 15.

4) cui *a nomine venientia in s litteram desinunt, ut montanus; a verbo autem r littera terminantur, ut lector.*

5) *quartus de denominativis et verbalibus et participialibus et adverbialibus: quot eorum species, ex quibus primitivis, quomodo nascuntur* II 3, 19 sq. in indice librorum.

eum quam apud ceteros genera, quoniam si verbum et nomen eiusdem stirpis exstabant, hoc ex illo formatum putavit. Praemisit II 117 sq. denominativorum et verbalium terminationes non separatas, in singulis tamen tractandis adnotavit, utram quaeque efficerent classem, et quae utramque.

Hunc modum enumerandi secundum suffixa licuit restituere Lenzio ex Herodiani libri reliquiis, quo περὶ ῥηματικῶν ὀνομάτων actum erat (Herod. II 897 sqq.); eundem enim ordinem observavit Herodianus in Catholica prosodia et in libro, quem scripsit περὶ παρωνύμων, Lenz I p. CXV. Priscianus autem se illius libros adhibuisse non negavit.[1]) Eo igitur auctore Priscianum quartum librum composuisse putandum est, praesertim cum magis veri simile sit, quam hic reddere possum, eum in hunc librum congessisse, quae ab eo ipso aliisque aliis locis artium doceri solebant.[2]) Accedit quod etiam grammatici Latini nominativi terminationes enumerantes[3]) ad suffixa animum intendere coacti erant.

Prisciano autem auctore Eutyches, ut ipse ait, derivationem et nominis ex verbo et verbi ex nomine tractavit. Coniunxit in verbo, quae Priscianus separatim docuerat in nomine et in verbo (v. II 427 sqq., cui libri parti inscribitur: *de specie verborum)*. Sed iam Priscianus interdum huius rationis inter utramque orationis partem exstantis mentionem fecit, (II 563, 9 sqq., III 462, 35, cf. Eut. V 451, 34). Conatus autem est Eutyches nomina secundum tempora verbi disponere, a quibus deducenda essent. Saepe erravit; bene complexus est ea, quae ex eadem stirpe verbali creabantur atque supina et aliorum verbalium classes, quas dixi, V 455, 23: *in reliquis autem in tio vel in tor vel in trix vel in tivus vel in sio vel in sor vel in sibilis vel in tilis vel in ticius desinentibus nominibus ante clausulam nominum invenitur vocalis vel consonans, quae ante tum vel sum in futuro infinitivi verbi erat, mutatione um syllabae in praedictas facta terminationes*[4]) e. q. s. Quod hunc tractatum inseruit arti[5]), quam scripsit de verbo, testimonium fortasse est eum fictionem verbalium potius verbi quam nominis declinationi adiudicavisse.

Ad plenam enim **verbi declinationem** pertinere etiam verbalia tres grammatici inter se consentientes persuasum habebant, qui altero

---

1) Graecorum quae in libro quarto affertur doctrina, propter Χαρύβδεως vel *Charybdis* declinationem Herodiani esse ostendit Lenzius I p. CCXXVI; quae tamen alio Herodiani libro explicata erat (v. Lenzi ind. s. h. v.).

2) cf. II 120, 23 cum III 513, 17 et III 456, 33 de suffixo *tura*; II 134, 17 cum III 456, 29 et III 463, 21 de nominibus in *tus* exeuntibus; cf. infra p. 66 de suffixo *trix*.

3) Jeep p. 161 et 169; idem ordo ad dinoscenda genera etiam post declinationes institutas usui erat Jeep, p. 161, adnot. 1.

4) cf. ibid. 452—455, nomina a praesenti deducta; addidit Eutyches eis, quae Priscianus enumerat, quae in *tivus* exeunt; reliqua iam Priscianus praebet (*ilis* II 131, 23 sqq., *ticius* II 135, 19 sqq.).

5) cf. Jeep, p. 97 sq.

artis loco, ubi omnes formas verbi notabilis aut exempli vice fungentis per personas tempora modos enumerabant, verbalibus locum dederunt. Sunt Charisius, Probus (de quibus cf. Jeep p. 255), Priscianus in partit. XII vers. Aen. et minore quam reliquit arte (III 456).

Velut Charisius in exemplis quattuor declinationum I 169, 33: *appellatio amatio, nomen amator [adverbium amabiliter].*[1])

170, 23: *appellatio exercitatio, nomen exercitator.*
171, 13: „ *pressio,* „ *pressor.*
173, 16: „ *auditio,* „ *auditor.*

Charisium verbalium exempla attulisse solum in *tor* et *tio* desinentia iam ostendi p. 60. Eidem in verbi declinatione *nomen* semper in *tor* exit, *appellatio* in *tio*; alia desunt.[1]) Probus et Priscianus cur haud raro ab hoc usu discesserint, infra monstrabitur.

Eadem vocabula nominis et appellationis his vocibus indita sunt omnibus a Charisio et Probo. Prisciano autem in *tor* terminans est *nomen verbale* aut *nomen verbale masculinum* vel *femininum* (in *trix*), *nomen verbale vel participiale* semel in verbo fandi, in *tio* exiens est *rei nomen* et *ipsa res.*

Haec non quasi appendicis loco, sed eadem brevitate atque aliae verbi formae enumerantur ubique a Charisio; magis verbosus est Probus IV 165, 30: *nomen ab hoc verbo fit doctor*, *appellatio doctrina,* sim. 161, 33 sq., praeterea ubique ordinem invertit. Charisium secutus est de ordine Priscianus velut III 489, 33: *nomen verbale immissor, ipsa res immissio.*[2]) Plerumque tamen ab eodem alia verbalia adduntur et enumeratio in praeceptum mutatur.

Eodem totius declinationis loco, in fine, post supina vel participia[3]), inseruntur a Charisio et Prisciano. Probus autem consulto de loco verbalibus assignato ab illis dissensit; docet enim IV 161, 33: *nomen ab hoc verbo activo fit probator, appellatio probatio.*[4]) Et posuit ea semper post activas formas, excepto verbo eundi IV 179, 26. A partibus activi ei etiam in deponentibus et communibus nomen et appellatio stant IV 180, 1.

Huic receptioni verbalium inter verbi formas factae a Charisio et Probo, repudiatae a ceteris praeter Priscianum eo magis ad

---

1) verba quae sunt *adverbium amabiliter* I 169, 33 addita esse Jeepius l. l. vidit. antecedunt: *passiva impersonalia, amatum amatu,* quibus adscriptum fortasse fuit: *vel adverbia,* cf. 21: *supina vel adverbia, amandi amando amandum,* 172, 18 sq.: *supina vel adverbia, audiendi audiendum auditum auditu;* item 170, 11 post activum.

2) v. infra p. 64.

3) hoc ideo non praetermittendum censui, quia ne supina quidem tam certo loco collocantur a Charisio, I 172 in fine, 170 et 171 media in declinatione post activum, 169 in fine sed separata a gerundi formis, quas hic post activum posuit (cf. supra adnot. 1).

4) contradicere videntur IV 181, 12—17, quod etiam nomen et appellatio *a qualitate passiva vel deponenti vel communi ad suam formam* redigitur. Si formam tantum spectas, res sic se habet; id ita intellegendum esse docent quae deinceps 181, 17 de excepto *morituro* dicit.

verbalem eorum vim cognoscendam confidere possumus, quia non temere verbalia ascripserunt, sed id quoque consideraverunt, quae re vera in usu essent.

Silentio enim praeteriit nomen verbale Charisius in singulis verbis defectivis similibusque, quae inde ab I 248 declinavit, Probus inde ab IV 187; hic ab illo tamen differens ex eundo fecit *itorem* et *itionem* IV 179, 26, ex ferendo *latorem laturam* ibid. 190, 31. Imprimis negavit Charisius inveniri tale quid in eo quod est esse: *nec appellationem nec nomen nec participium praebet; sed nec passivum facit* I 260, 20.[1]) Omisit verbalia Priscianus in lacrimando III 486 sq. et arcendo III 498 sq.; etiam in tenendo III 474, quo in verbo ea ascripsit ibid. 484, 4.

Alienum verbale irrepsit, si id, quod exspectandum est, minus in usu erat. Accidit Charisio I 170, 23: *appellatio exercitatio, nomen exercitator*. Declinavit autem exercendi verbum neque alias formas ab exercitando derivatas immiscuit.

Eiusdem verbi derivationem alius figurae quam in *tio* et *tor* exeuntem substituit Probus:

nomen raptor, appellatio raptura IV 172, 24
nomen scriptor, appellatio scriptura 169, 8
nomen lator, appellatio latura 190, 31

Id quoque consulto fecit, v. IV 180, 20: *appellationes verborum duabus his formis definiuntur a et o, ut puta lectio, scriptura. nunc quando hae appellationes in o et quando in a litteram exeunt, hoc in sonis competenter tractabimus.* Cui loco si additur 181, 29: *quoniam omnia verba ex gerundi novissimo um litteras omittunt, et ura vel io accipiunt et appellationem suae qualitatis ostendunt, ut puta scriptum scriptura, lectum lectio*, contradicit suae ipsius legi cedens usui hoc[2]) loco IV 165, 30: *nomen ab hoc verbo fit doctor, appellatio doctrina.*

Discrepat igitur Probus a Charisio addens appellationum alterum genus, omnino plura explicans de verbalibus, praemittens denique quaestionibus de singulis verbis duas verbalia tractantes IV 181, 22 et 28, cf. 192, 15. Liber autem, ubi etiam plura se prolaturum esse promisit, non superest (Jeep p. 78 sq.).

Tertiam rationem praebet Priscianus; quae breviter et aperte patet in eius libello, qui inscribitur *de nomine et pronomine et verbo;* ideo nonnullis in codicibus additum est *et participiis et verbialibus nominibus* (III 443 adnot.; cf. Keil p. 395). Ibi post explicatam verbi declinationem docet III 456, 26 sqq:

---

1) I 261, 4: *nam potens nomen est sive appellatio, non participium.* hic *appellatio* aut eo sensu vocabuli posita est quo Quint. Inst. I 4, 18—21 (cf. I 4, 27 *nam et quaedam participia an verba an appellationes sint, dubitari potest.* cf. Thes. l. l. II 272, 24 sqq.) aut Charisi aliusve errore addita, cf. Diom. I 360, 27: *nam potens nomen est,* ὁ δυνατός, οὐχ ὁ δυνάμενος. Probo IV 189, 21 participium est.

2) ubi appellatio in *a,* sed non in *ura* exit

nomina verbalia plerumque a participio praeteriti fiunt mutata finali us in or, ut amatus amator, doctus doctor.
in tor vero desinentia mutant tor eam in trix et faciunt femininum, ut amator amatrix, doctor doctrix, lector lectrix, auditor auditrix.
rerum quoque incorporalium vocabula plerumque praeteriti temporis participiis similia inveniuntur, sed quartae declinationis, ut iudicatus monitus habitus auditus.
fiunt etiam a genetivo supra dicti participii addita o, correpta i, ut coniunctus coniuncti coniunctio, ratus rati ratio, paenultima correpta.
est tamen, quando participiis futuri temporis femininis in ra desinentibus similia sunt, ut scriptura pictura armatura.
est quando in um etiam desinunt [vel in or] ut factum dictum [labor amor].

Nescio an additicia sint, quae uncis inclusi; desunt enim in simili verbalium tractatione p. 463 sq., ubi tamen participiis similia addita sunt. Accedit, quod quae sequuntur 456, 35, non apte addita sunt: *in o desinentia omnia activorum regulam servant, in or vero passivorum, de quorum speciebus in tribus libris, quos de verbo scripsimus, latius dissertum esse invenies.* Haec ad verbum ipsum pertinent et declinationi praemittenda sunt; quod factum est in eiusdem Prisciani institutione maiore II 373, 11: *et omnia verba perfectam habentia declinationem et aequalem vel in o desinunt vel in or.* Itaque etiam in hac minore institutione aptius eadem ante declinationem collocata essent, velut post verba 450, 12: *omnia verba, quae secundum analogiam declinantur, in o vel in or desinunt* (cf. 456, 35: *desinunt [vel in or]*) aut post verba (ibid. 450, 13): *et habent coniugationes quattuor.*

Omissis igitur verbis quae post 456, 35 sequuntur et eis, quae uncis induxi[1]), constat Priscianum verbalia in *tor trix tus tio tura tum* exeuntia verbi declinationi asseruisse. Addidit igitur, si cum Charisio et Probo in comparationem vocatur, neutra. Non casu factum est, ut post verbi declinationem finitam hanc rem tractaret (cf. Eutych. supra p. 61). Nam iam commemoravi eum in partit. XII vers. Aen. a verbis et alias formas et nomina verbalia fingere solere. Vbi nomina plerumque eiusdem figurae sunt atque in minore arte:
fac nomen verbale a participio praeteriti temporis, armator armatrix e. q. s. 463, 10.
fac alia derivativa ab eodem supra dicto participio, armatio armatura, quae rem ipsam significant 463, 20.[2])

---

1) quod in quarto instit. l. (II 127, 20) verbalia in *or* terminata sunt, eo nihil contra probatur; at in partit. III 513, 19: *rarissime in or rerum nomina inveniuntur, ex quibus magis verba nascuntur, non ex verbis nomina, ut labor laboro, color coloro, amor amo, honor honoro.* hoc post verbalia ab infringendo derivata.

2) sequuntur pauca de nominibus exeuntibus in *tus* 463, 23, in

et a frequentativis [duo autem sunt, canto et cantito] cantatus et cantatio et cantator et cantatrix III 467, 4.

nomen verbale masculinum tentor, femininum tentrix, ipsa res tentio 484, 4.

nomen verbale immissor, ipsa res immissio 489, 33. *nomen verbale nutritor nutrix, ipsa res nutritio* 495, 33. *et ipsa res gesticulatio* 503, 40.

dic ab eo quod est surgo nomen verbale, surrector et surrectrix, ipsa res surrectio et surrectus 509, 16.

nomen verbale relictor relictrix, ipsa res relictio; potest tamen et relictus dici, sed quartae declinationis 510, 34.

nomen verbale masculinum infractor, femininum infractrix, ipsa res infractio et infractus et infractura 513, 15 (cf. p. 64 adn. 2).

Omittuntur igitur ubique neutra (sed v. i. *fatum*), neque reliquae earum classium, quas in arte minore enumeravit, omnes ab omnibus verbis derivantur; hoc modo, quamquam de additis omissisque tali in libello caute iudicandum est (Keil III 398), tamen Priscianum ipsum sermoni suo et auctorum indulgere voluisse suspicer, id quod etiam Charisius et Probus omissis inusitatis verbalibus praestabant. Priscianus praeterea eo eandem rationem atque illi iniit, quod pro verbali inusitato usitatum vocabulum alius figurae substituit his locis:

fac ab eis (sc. participiis) *nomina, cantus* ἡ ᾠδή *et cantio et cantor et cantrix et cantilena* III 467, 3. *ipsa res conticinium* 472, 7.

Ipse quaedam de usu et auctoribus adnotavit, velut de passoris nomine forma feminina carente 505, 6, de discernendis passu et passione 505, 9. De fando 286, 11: *ipsa res fatus et fatio et fatum,* paulo tamen antea 7: *nomen verbale vel participiale fandus fanda fandum,* et consideravit, num etiam *fator* posset fieri. Similiter in conticendo 472, 7: *conticitor conticitrix quae quamvis regula concedat dicere, tamen nisi in usu inveniamus auctorum, non temere debemus proferre.*[1])

Alia quoque derivativa Priscianus praeter verbalia ex verbo deduxit, sed ea neque nomen neque ipsa res neque appellatio neque verbale dicuntur:

III 467, 6: *concinnus quoque a canendo compositum est.*

472, 9: *a taceo simplici fit taciturnus et taciturnitas et taciturius et tacitus participiale.*

---

tio 464, 4, de rerum vocabulis ut *factum* 464, 24, intermixta de participialibus doctrina; similia sequuntur p. 513, 15.

1) de auctoritate cf. II 442, 7: *nec incongruum vel absonum mihi videtur, posse verba quoque ex his ipsis ad similitudinem eorum, quibus usa est auctoritas, proferre. quid enim impedit nos quoque aliquid copiae ad opulentiam latinae conferre eloquentiae et ad imitationem armo et armor armatus dicere tunico et tunicor tunicatus* e. q. s., ibid. 14: *si enim auctoribus timiditas obstitisset, ut nullis novis uterentur dictionibus, ipsa natura et significatione rerum exigente, perpetuis latinitas angustiis damnata mansisset,* cf. II 371, 15.

III 477, 30: *hinc est versutus et Vertumnus et vertex et vertigo et verticulum et versura.*
486, 19: *inde putant quidem fas et nefas dictum esse.*
490, 10: *ab admitto admissarius, ab emitto emissarius nascitur, et a simplici missus hic et hacc missilis* e. q. s.
503, 38: *dic ab eo alia derivativa, gerulus* e. q. s.
510, 35: *hinc derivatur et reliquus reliqua reliquum, et reliquiae* e. q. s.

Inter haec nullum verbale eius figurae invenitur, cuius sunt, quae in arte minore III 456 enumeravit, excepta *versura* 477, sed hoc loco desunt reliqua verbalia a vertendi verbo derivata, *versor* et sim.; *versura* ipsa deest 514, 29: *vertigo quoque et vertex a verto verbo fiunt et Vertumnus et Vericordia compositum dea;* de omissis igitur ceteris verbalibus aut de interpolata *versura,* si quis velit, cogitare licet, cf. 505, 10 sqq., 474, 13 sq. (exceptis his fortasse verbis, quae sunt *derivativa tenax tenacitas),* sed licuit Prisciano nomen verbale ut *versura* etiam inter alia derivativa enumerare; nam in quarto institutionis libro omnia verbalia ei derivativa sunt.

Hic igitur consensus est inter partit. XII vers. Aen. et institutionis librum quartum: in utroque libro Prisciano praeter ea, quae proprie verbalia dici possunt, etiam alia multa a verbo derivantur; haec in part. XII v. Aen. ab illis segregavit; in quarto libro instit. et haec et illa ei verbalia sunt, quia utraque a denominativis distinguenda erant. In arte minore praeter suffixa *tor trix tus tio tura tum* cetera exclusit, quia praeter haec ex participio orta alia verbi declinationi addicere noluit.

Consentit igitur Priscianus cum ceteris grammaticis de suffixo *tor* et *tio*[1]), praeterea eo, quod feminina ex masculino deducit et in minore arte et III 463, 13 (cf. 494, 26) et in quarto l. inst. II 154, 23 cum Charis. I 44, 3, Exc. Bob. I 543, 34. Quod autem nomina in *tura* terminantia verbali ut ita dicam systemati attribuit, in memoriam revocandus est Probus, cui appellatio in a et o exit. (cf. supra p. 63). De nominibus quartae declinationis facit cum Charisio: compara eius verba III 464, 7: *quamvis igitur regula det nobis copiam in us quam in io terminationibus uti in significationibus rerum, tamen auctorum usus nobis magis sunt observandi* et Charisii I 44, 29[2]): *sed si non fallor, omnium verborum appellationes etiam in o terminantur. quae cum in o terminatae fuerint, genere feminino declinantur, haec coitio* e. q. s.; quae Charisius docet, postquam nomina in *us* terminata in appellationes et nomina discrevit.

Nomina ergo in *tor* (et *trix*) et *tio* exeuntia satis vetusta doctrina in verbum recepta sunt, de *tura* consentiunt Probus et Priscianus, de *tus* Charisius et Exc. Bob. et Priscianus, suffixum *tum*

1) neque enim forte factum est, ut sub specie verbalium nomina in *tor* et *tio* desinentia exempla essent. v. supra p. 60.
2) consentiunt Exc. Bob. I 547, 11.

addidit Priscianus. Huic grammaticorum doctrinae non plus auctoritatis est, quam nostro iudicio, non minus tamen, quam eorundem de participiis et supinis doctrinae. Nam etsi non nisi usitata verbalia afferre audebant, inusitata aut omittebant aut cum alius figurae usitatis commutabant, tamen certam consuetudinem eos sequi constat. Itaque eorum doctrina testimonio nobis est, temporibus eius grammatici, qui huius doctrinae auctor erat, verbalia tam prope a verbo afuisse, ut eius declinationi ascribi possent.

Causa erat facilis eorum fictio, qua similiter ex verbi stirpe derivabantur atque participia supina aliaeque eiusmodi formae. Itaque tractanti nomina his suffixis formata id primum curae esse debebit, ut artissimum eorum cum verbo conexum detegat. Quod sic incipere conatus sum, ut ex prisca latinitate exempla colligerem nominum in *tor trix tio tura tus* exeuntium, quae quasi nasci ex verborum contextu ipsi videmus; praemisi tamen, unde aeque verbalis eorum natura cognoscitur, quaestionem de verbali eorum syntaxi. Omisi autem paene omnia, quae ad formam attinent, neque curavi magnam multitudinem eorum verbalium congerere, quae ad has quaestiones nihil conducere videbantur; nam laterculi nominum ex Plauti Terenti aliorumque scriptis collectorum secundum suffixa ab aliis confecti iam praesto sunt.

CAPVT PRIMVM.

De nominibus syntaxin verbalem arripientibus.

Cognationis, quae inter nomina verbalia et verba ipsa exstat, indicium manifestissimum ex verborum constructione petitur. More enim veterum grammaticorum, quo melior adhuc non inventus est, etiam a nobis poscitur in nomine pendens genetivus, in verbo quartus casus vel tertius vel sextus. Hac in re infinitivi et supina verbi usum plane sequuntur, participia autem duplicem suam naturam prae se ferunt, quae plerumque verbi casum, interdum tamen nominum more genetivum assumant. Ab utra parte participia singulis scriptorum locis starent grammatici veteres in commentariis observabant, velut ad Ter. Phorm. IV 3, 18 (623):

erus liberalis est et fugitans litium Donatus: *genitivo casui vim nominis habet fugitans iunctum, accusativo vim tantum participii.* Quae observatio simul cum exemplo Terentiano in artes grammaticas multas tralata est.[1]) Ad eundem modum illi nomina ex participiis perfecti passivi nata, prout cum ceteris enuntiationis partibus coniungebantur, aut pro nomine aut pro verbo habebant, velut praefecti appellationem Charisius I 292, 11, Prisc. III 217, 23. Haec nomina, masculini certe et neutri generis, quod ad syntaxin attinet, verbi formae esse numquam plane desierunt.[2]) Accidit ut eiusmodi nomina quamvis usitata eodem loco adverbium et adiectivum simul reciperent: Plaut. Amph. 285: *istis tuis pro dictis et male factis.* Nam *male* etiam *dicta* sunt.[3]) Cuius permixtae verborum constructionis exempla plura collegit Wuesecke (de Plauti et Terenti usu adiectiva et participia substantive ponendi) p. 11 sq.; eadem licentia participia praesentis temporis utuntur; Capt. 935: *ut beneficium bene merenti nostro*

1) Diom. I 311, 28; Charis. I 100, 1; Dosith. VII 426, 9; Prob. IV 142, 18; Cled. V 72, 12; Arus. Mess. VII 475, 6; Prisc. III 217, 20; 293, 19; 488, 3; Priscianus III 353, 6 ut Charis. Prob. Cled. exemplum attulit, omisso Terenti auctoris nomine. — cf. praeterea participii et nominis participio similis distinctiones Charis. I 291, 20; 292, 30; Cled. V 37, 31; Pomp. V 150, 1; Prisc. II 550, 4.

2) cf. Brugmann Quaest. indog. V 136.

3) Leo, Anal. Plaut. I 39. cf. Curc. 124 sq.: *nolo huic male dici. — faciam igitur potius;* ne composita verba dixeris, obstat ibid. 130: *male tibi di faciant;* cf. infra *malefactor; benefactor* C G L. IV 211, 5; 585, 44; 591, 48.

merito muneres (Wuesecke p. 15). Attamen id tenendum est participia ab initio linguae Romanae verbi formas fuisse, non partes orationis sui iuris. Ratio ergo eorum syntactica haec erat, ut verborum condiciones paterentur, recedentia autem a verbo, cuius recessus causae et viae hic neglegi possunt, nominum etiam syntaxin adipisci possent.

Qua cum participiorum duplici condicione ratio verbalium syntactica comparetur cum aliorum tum eorum, quae imprimis prope a verbi declinatione fuisse prooemio ostendi; qua comparatione[1]) his verbalibus non minus syntaxi verbali uti licuisse quam illis nominali apparebit. Plerumque autem genetivi, qui nominibus conveniebant, etiam ex iis pendebant, id quod, quantum ad hanc quaestionem pertinet, infra exemplis illustrabitur. Eos locos, quibus talia nomina syntaxi verborum praedita sunt, quamquam ab aliis iam hic et illic eorum mentio facta est, ex priscae latinitatis reliquiis collectos, quoscumque inveni, huc conferam.

Incipiam ab eis nominibus, quibus **adverbia** aut, quae **adverbii vice** fungebantur, adiuncta sunt. Inter adverbia autem sunt, quae non verbis, sed adiectivis adiungi solebant; quae si nominibus recepta sunt, indicio non sunt verbalis nominum naturae, sed nominum ad adiectiva traductorum.

Sic adverbium quod est *tam* nominibus agentis adiungebatur, ut eorum tamquam adiectivorum vis augeretur vel in comparationem vocetur. Qui usus ex Ciceronis epistulis cognoscitur; ad. Q. fr. I 1, 19: *in tanto imperio, tam depravatis moribus, tam corruptrice provincia*; ep. VI 18, 5: *non tam sum peregrinator iam, quam solebam;* ep. VIII 10, 3: *quam tardus et parum efficax sit itemque Servius quam cunctator*. Quibuscum exemplis Becherus (Der Sprachgebrauch des Caelius) p. 13 comparavit Hor. sat. I 10, 2: *quis tam Lucili fautor inepte est ut* e. q. s.; cf. etiam Hor. ep. II 1, 23: *sic fautor veterum ut;* cf. Cic. Verr. III, 224. (Phil. II, 64: *quisnam esset tam impius, tam demens, tam dis hominibusque hostis qui).* Non plane similis est Terenti versus, quem Becherus solum ex litteris vetustis attulit Eun. 1052: *ita nostrae omnist fautrix familiae.* Neque omnino inter talia enumerandus est Plaut. Mil. 11: *tum bellatorem — Mars haud ausit dicere* e. q. s., quia non *tam* sed *tum* et codicibus traditum et loco aptum est (cf. G. Hermann, mus. Rhen. XI 78 sq.). Ne ceteris quidem exemplis quae ab interpretibus[2]) et grammaticis[3])

1) comparatio a veteribus grammaticis instituta est in eo nomine verbali, quod significatu participiis respondebat. genetivo enim participiis iuncto commemorato pergit Diomedes I 311, 33: *item omnes appellationes, quae in tor terminantur, derivatae a verbis eundem genitivum casum admittunt veluti cupitor sum huius rei, curator sum huius rei, victor sum laboris.* eodem loco artis Charis. I 292, 34. [Sergius] IV 566, 14. Pomp. V 150, 9. Prisc. III 217, 24, cf. ibid. 215, 23 et II 550, 4.

2) a Lorenzio ad Mil. 734, Brixio et Vssingio ad Mil. 11, Haulero ad Ter. Phorm. 508.

3) a Kuehnero II 1, 165 sq., Draegero I 131, Nevio II[3] 35.

laudantur, probatur opinio adverbia ita addita testimonio esse naturae nominum verbalis. Nam ut prioris tantum aetatis exempla afferam, neque *leno* (Phorm. 508: *ne parum leno sies,* Persa 686: *ne non sat esses leno*) neque *matula* (Persa 533: *te tam esse matulam*) neque *amicus* Mil. 741 neque *nota* Mil. 901 verbalia sunt, neque sequentibus temporibus, ut ex exemplis adhuc collectis cognosci potest, adverbia, quibus gradus augetur aut minuitur, saepius verbalibus quam alius figurae nominibus coniungebantur. Velut a Cicerone *tam* nomini proprio praemittitur ep. IX 2, 2: *quis est tam Lynceus, qui* e. q. s., ep. I, 10 *nam illo si veneris tam*[1]) *Vlixes, cognosces tuorum neminem.* Sic Mendelssohnius in Fleckeis. ann. 143 p. 69 verba distinxit; eidem videtur Valerius comparatus esse a Cicerone cum Vlixe patriam cognoscente; sed veri similius est solis verbis, quae sunt *tam Vlixes,* contineri comparationem, ita ut timuerit Cicero, ne Valerius post longam absentiam suorum neminem cognosceret. Nomina agentis adverbio eiusmodi praedita afferuntur[2]) ex Liv. VI 2, 12: *minime largitore duce,* XLVIII 22, 7 *nemo tam famae contemptor est cuius,* ex Corn. Nep. Att. 13, 1: *nemo illo minus fuit emax, minus aedificator.* Verbali igitur origine non factum est, ut adverbium nominibus reciperetur, ne id quidem, ut nomina ad adiectivorum usum verterentur. Nam adiectivorum modo neque ea, quae attuli, omnia adhibentur neque possunt adhiberi rei nomina; quorum uni in vetusta et trita locutione hominum gratias agentium tribus locis Plautinis item adverbium *tam* antecedit Men. 387: *tam gratiast,* item Pseud. 713, Stich. 472. Cui locutioni quasi alteram partem detractam esse Ribbeckius putavit (Beitr. z. Lehre v. d. lat. Part. p. 28 adnot.), integram eius speciem fuisse similem versui Horatiano ep. I 7, 18: *tam teneor dono, quam si dimittar onustus.* Sed parum excogitari potest, quid locutioni illi detractum sit; praeterea adverbium demonstrativum pronominis relativi vel coniunctionis non indigebat, quamvis saepe eiusmodi supplementa ei succederent[3]); rei igitur nomini hic praemittitur *tam* eodem modo quo in ceteris exemplis hominis appellationi.

Cur tamen nominibus agentis adverbium *tam* vetustis temporibus non recipiatur, suspicari tantum licet. His enim nominibus accidit, quod alius figurae nomina non patiebantur, ut antecedente adverbio adiectivorum significatui et usui appropinquarent, cf. supra Cic. ep. VIII 10, 3, Corn. Nep. Att. 13, 1. Cavebant autem priscis temporibus Romani, ne haec nomina, quae quidem ad adiectivorum naturam inclinabant, adiectivorum modo adhiberent. Quod etiam aliis argumentis

---

1) *tu ut* R.

2) velut a Landgrafio ad Reisigi scholarum vol. III p. 151 adn. 391.

3) sic nascitur comparationis figura, qua non rarius nomina comparantur quam verba Plaut. Capt. 543 *equidem tam sum servos quam tu.* Asin. 490 *tam ego homo sum quam tu.* Ter. Ad. 422 *tam flagitiumst quam.* Cic. Att. VII 3, 10 *tam est oppidum Sunium quam Piraeus.* cf. IV 2, 3. Sest. 120. Rabir. 17.

probabitur; hic satis erit ostendere Plautum nomini agentis maluisse adiectivum quam adverbium adiungere. Praetulit enim, ubi adverbium ita ut Cicero postea fecit, ponere poterat, eam gradationem, cuius Priscianus mentionem fecit II 60, 8 sq.: *dicimus enim magnus imperator laudantes et magnus latro vel fur vituperantes,* Prisciano enim *magnus* inter ea adiectiva est, quae *media* vocat. Eodem adiectivo gradationis causa Plautus usus est Men. 268: *tu magnus amator mulierum es*; cf. Ter. Eun. 665: *at pol ego amatores audieram mulierum esse eos maxumos;* cf. etiam Plaut. Mil. 775: *erus meus ita magnus moechus mulierum est;* Amph. 105 sq.:

> *quam liber harum rerum multarum siet*
> *quantusque amator sit quod complacitum est semel;*

de huius nominis syntaxi verbali cf. infra; Men. 259: *voluptarii atque potatores maxumi;* Capt. 275: *nimius nugator fuit.* Alia adiectiva laudandi vituperandique gratia similiter nominibus adiuncta ut *probus* praetermitto, quibus qualitas magis praedicetur, quam gradatio nominis efficiatur.

Etiam ea adverbia, quibus locus tempus modus indicantur, priscis temporibus raro verbalibus adiungebantur.

Adverbio tempus indicante instructum videtur verbale Truc. 62: *unde anteparta demus postpartoribus.* Quo nomine novo ei dicuntur, qui postea bona parient, sed quod ne simplicis quidem verbi nomen agentis exstabat, compositum ex partibus antecedentis participialis adnominandi studio factum esse apertum est (cf. Leonis Anal. Plaut. II 28 sqq.). Ille igitur adverbiorum usus, quem supra de participialibus attigi, hic ad nomen agentis transfertur. Id non refert, utrum unum vocabulum fuisse putaveris *antepartum* (cf. Truc. 343. Truc. 643. Naev. com. 84. Titin. 144) an duo, id quod probatur his locis, Cic. Cat. m. 19, 70: *ante partorum bonorum memoria et copia,* Poen. 844: *male partum male disperit,* Naev. trag. 51: *male parta male dilabuntur,* Ter. Phorm. 788: *mei patris bene parta.* In eo igitur est, ut verbum pariendi cum adverbio, quod est *ante,* coalescere coeperit; itaque *anteparta* et *postpartoribus* non longe absunt ab eis nominibus, quae non ipsa ex partibus componebantur, sed ex verbo et adverbio ad unum vocabulum coalescentibus deducebantur, velut *maledictores* (v. Cap. III) et *malefactorem* (v. Cap. II) ex male dicendo et male faciendo, vel *bene suasor: bonus consiliator* C G L. II 569, 47, cf. 215, 32, vel C I L. XI 1146, 15: *repromissio satisve d⟨a⟩tio fierei ⟨iubeatur⟩.*

Eadem res est de *circumitione* Ter. Andr. 202: *ita aperte rem modo locutu's, nil circum itione usus es*, ubi eandem mensuram esse Bentleius (ad h. l. I 2, 31) statuit atque verbi Asin. 742: *círcum íit,* Pseud. 899: *nám circum íre in hunc diem;* ceteris locis (cf. Spengel ad Andr. I 2, 31) altera praepositionis syllaba servatur (circu-ire); itaque nomen quoque compositum dici debet.

Comparavit hac de re cum hoc nomine *domum itionem,*

Klotzius (Altröm. Metr. p. 68 sq.), quod nomen in sermone tragico frequens fuisse videtur. Nam ad eorum usum (Pacuv. 173. Acc. 173) pertinent etiam Lucil. 549 L., ad Her. III 21, 34, sive is auctor laudat versum tragoediae (Ribbeck, Scaen. Rom. poes. frg. I[2] p. LXX), sive imitatus est (Marx Proll. p. 132), et Cic. de divin. I 68 (de quo loco v. Landgraf, in Woelfflini arch. X 402). Hoc quoque nomen ex duabus partibus, quarum prioris ultima syllaba elisione periit, constitisse et versibus docemur, nisi eis proceleusmaticum inculcare vis, et testimonio artis ad Her. scriptae, cuius scriptori Domiti nomen similiter sonuit. Nemo tamen ideo putaverit *domum* pendere ex itionis nomine, sed *domum itio,* ut postea pro composito habebatur, (cf. Landgraf l. l.) ita his temporibus unius nominis loco habebatur sicuti *domum ire* unius verbi. Quae sententia firmatur tertio nomine ex eodem verbo facto; nam Cicero cum scripsit ad Att. IX 16, 1: *de obviam itione,* ibid. XIII 50, 4: *quaeris quid cogitem de obviam itione. quid censes? nisi Alsium?,* non nomini adverbium *obviam* adiunxit, sed nomen deduxit ex verbo paene composito quod est *obviam ire.* In altero tamen exemplo oppidi accusativus *Alsium* ex nomine itionis pendet.

Ad hoc nominum compositorum genus pertinet etiam *parumloquium* Merc. 31, quod dictum est ut *parum loqui,* neque in eorum compositorum nominum numero est, quorum prior pars vocabuli stirpe efficitur, velut eodem loco 31 et 37: *multiloquium,* 34: *pauciloquium,* Mil. 296: *stultiloquium* dicitur, sed eorum, quorum prior pars integra voce efficitur, posterior talis est, qualis non nisi in compositis exstat. Id quoque fortasse considerandum est, hoc compositionis genus in *parum loquium* praelatum esse, ne dubitatio existeret, utrum prior pars esset adiectivum *par* an adverbium *parum.*

Liceat mihi hic statim adicere cetera huiuscemodi composita. Sunt enim nomina, quae Sagaristio sibi indit, Graecorum patronymicorum terminatione finita, Persa 702: *Virginesvendonides,* 703: *Argentumexterebronides,* 705: *Quod semelarripides Nunquam eripides,* in quibus exterebrare[1]) (Persa 237) arripere eripere obiectis adverbiisque praedita sunt. Quorum ultima (705) a ceterorum ratione eo recedunt, quod correlatione inter se conectuntur et in sequente pronomen demonstrativum ex antecedente relativo suppletur. Reliqua a specie talium compositorum, qualium νουνεχής est, non longius absunt quam id quod Timon in epigrammate ap. Diog. L. X 3 (Usener, Epicurea p. 360) finxit γραμμαδιδασκαλίδης.[2])

Revertor nunc ad adverbia nominibus adiuncta. Non plane deest sermoni comico figura, qua adverbium pro adiectivo positum esse

1) traditum est: *Argentumextenebronides.* de mutatis litteris n et r contulit Leo Epid. 476, v. Buecheler Fleck. ann. 105, 113; cf. C G L. III 160, 56 *tenebra⟨t⟩ = terebra⟨t⟩,* ibid. 79, 49: *tenebra = terebra* (cf. s. v. *furfuraculum).*

2) sic F[1], altera codicum classis γραμμοδιδασκαλίδης.

grammatici dicunt; nam praeter exempla supra allata exstant Plaut. Persa 385: *non tu nunc hominum mores vides,* Ter. Andr. 175: *eri semper lenitas.* Recte igitur iudicatur hanc figuram omnino raro admissam in verbalibus spretam fuisse priscis temporibus. Quae inde a Ciceronis temporibus crebrior fit, sed ne his quidem temporibus res sic se habet, ut verbalia huic adverbiorum usui imprimis faverint. Id exemplis haud paucis apparet, quae a Kuehnastio Synt. Liv. p. 52 sq. afferuntur. Hic igitur rem etiam a Rothio in ed. Tac. Agric. p. 215—218 aliisque tractatam retractare non opus est, praesertim cum iam ab eis, qui nomen et adverbium hoc modo coniuncta ὑφ' ἕν posita esse dixerunt, res quomodo se habuerit, cognita sit. Collocatione enim verborum, sensu, fortasse etiam accentu nomen et adverbium quasi colligantur; quam, ut ita dicam, figuram Haasius (schol. ed. Eckstein. I p. 131) segregavit ab eis adverbiis, quae ex nominibus sic pendent ut ex verbis solent, a quibus nomina illa orta sunt. Huiuscemodi exemplum est ei Verg. Aen. I 21: *populum late regem* i. e. late regnantem. Quod discrimen fieri posse quamquam concedo, exempla tamen ab illo ipso allata sic divisa esse mihi non videntur, et id fieri posse negaverim, cum quia in eis quoque adverbiis, quae pendent ex nomine verbali, studium ὑφ' ἕν ponendi observari potest, ut omnino in nominibus verbalibus verbali syntaxi praeditis, tum quia multa adverbia modum et tempus indicantia inter utramque partem medium tenent et huic divisioni obstant.

Tamen Haasium adhuc secutus sum, quia sic facile cognoscitur, quid priscis temporibus vis verbalis ad hoc dicendi genus conduxerit. Sunt enim praeter ea quae commemoravi nulla adverbia verbalibus adiuncta nisi quibus locus indicatur. Nam Amph. 34: *nam iuste ab iustis iustus sum orator datus* corrigendum esse infra ostendetur. Sed ne illa quidem libero modo nominibus adiunguntur; nam Truc. 622: *quid tibi huc ventio est?* (sim. Ter. Eun. 671. Most. 377. Trin. 709), Rud. 503: *quidve hinc abitio,* Truc. 259: *accessio . . . prope* ad id dicendi genus pertinent, quo omnino verbalia verbali syntaxi ornantur (v. infra p. 92). Cui cognata sunt haec exempla (de quibus cf. ibidem), Mil. 143: *qua commeatus clam esset hinc huc mulieri*[1]); ibid. 339: *scin tu nullum commeatum hinc esse a nobis*[2]), Mil. 609: *sterilis hinc prospectus usque ad ultumam est plateam probe.* Itaque unum exemplum exstat, ubi nomini ipsi adverbium se applicat Truc. 552: *foras ⟨e⟩gerones.* Similiter a Lucretio demum dictum est IV 959 sq.:

fit ratione eadem coniectus partim animai
altior, atque foras eiectus largior eius.[3])

1) pergit 340: *neque solarium neque hortum, nisi per impluvium.*

2) videas imitatorem in argum. II 10 sq.: *commeatus clanculum qua foret amantum.*

3) sequitur 961: *et divisior inter se ac distractior intus.* Lachmanni coniectura *actus* ad ea exempla pertineret, quae infra tractabuntur, sed coll. v. 946 conicere malim nomen *coniunctus* et plura deesse post 961.

Foras eiectus ut *foras eicere* 917, 923. Ibid. V 262 sq.: *magnus decursus aquarum undique declarat;* cf. VI 609: *quo sit tantus decursus aquarum.*

Adverbia ea quibus indicatur, unde et quo eatur, propter significatum raro aliis nominibus adiunguntur nisi eis, quae actionem eundi vel movendi significant, neque aliis nominibus ea poscuntur adverbia; inter verbalia autem a verbis eundi vel movendi derivata in *tor tio tus* exeunt plurima; sic igitur fit, ut haec imprimis huic dicendi generi favere videantur. Quorum in numero habendum est etiam *fuga,* nam aliud verbale a fugiendo non derivabatur; affertur Liv. VI 15, 7: *fugam magis retro quam proelium. Iter* quoque saepe verbale est, Cas. 162: *iter huc mi incepi*[1]), cf. Truc. 130.

Adverbia quibus indicatur, quo loco aliquid sit, cuilibet nomini adiungi possunt; sed exempla non inveni; adverbiis autem si similes esse putaveris eos nominum casus, locativum accusativum ablativum, quibus locus indicatur, ostendi potest eandem figuram admissam esse a Plauto in nomine, quod etiam inter pronomina numerari potest, quam Terentius in verbali usurpavit; comparetur enim Plaut. Cas. 662: *insectatur omnis domi per aedes* secundum Leonis interpretationem πάντας τοὺς κατ' οἶκον et Ter. Phorm. 1012 sq.:

> *haecine erant itiones crebrae et mansiones diutinae*
> *Lemni?*

Verborum coniunctio utroque loco eadem est; locativus nomini adiungitur. Discrimen est, quod ex *mansiones,* manendi verbali, pendet, nomine, quod est *omnis,* ne poscitur quidem. Comparandus est cum Terentiano loco simillimus Ciceronianus ad Att. IX 5, 1: *sunt ista quidem quae disputas, difficillima, iter ad superum, navigatio infero, discessus Arpinum, ne hunc fugias, mansio Formiis, ne obtulisse nos gratulationi videamur* e. q. s. Hoc enim loco et *mansio* et *navigatio* ablativos sensu locali instructos receperunt. Congruunt et Ciceronis et Terenti et Plauti loci eo inter se, quod ubique locativus nomini, cui adiungitur, succedit.

De accusativo locali Landgrafio ea collocatio primaria fuisse videtur (arch. X 401), qua accusativus verbali antecedit. Sed *domum itio,* quo exemplo haec opinio fulciri posse videtur, eam potius impugnat, quia paene compositum est. Neque exemplum, quod modo attuli, *discessus Arpinum* hanc collocationem praebet neque

---

1) hunc locum attuli, quamquam adverbium ex coniuncto nomine itineris et verbo incipiendi pendet. cf. Bacch. 325. Asin. 386. Cas. 968. Persa 221. Pacuv. 226, fortasse 121. Acc. 500. Amph. 865: *huc adventum adporto.* exclusi autem propter verbum et nomen coniunctum talia ut Stich. 452: *per hortum utroque commeatus continet.* Lucr. VI 492 sqq.: *undique quandoquidem per caulas aetheris omnis et quasi per magni circum spiracula mundi exitus introitusque elementis redditus exstat;* sim. Lucr. IV 719 sq.

Landgrafius ipse negat iam a Cicerone Caesareque eam non semper observatam esse. Vetustiora autem exempla non inveniuntur praeter *domum itionem*, nisi huc spectare vis versum Terenti Phorm. 1012, ubi ad *itiones* supplendum sit *Lemnum* vel Plauti Truc. 622: *quid tibi hanc aditiost?*, ubi accusativum etiam obiecti dicere possis pendentem ex adeundo (Poen. 1304); certe syntaxis verbalis est, sed id dicendi genus quo ea admitti solet (de quo v. infra). Exempla autem accusativi locali sensu nominibus assumpti haud pauca ex Ciceronis aliorumque scriptis collegit Landgrafius l. l.; locis, quibus *iter* ita ponitur, addendus est etiam ad Att. XVI 4, 4: *iter illud Brundisium;* codicibus accusativus traditur, deletur immerito a C. F. W. Muellero alios secuto, qui scripserunt: *Brundisi⟨n⟩um.*

Item ablativi localis adiuncti nomini exempla inde a Ciceronis demum aetate usu recipiebantur; afferuntur (a Draegero I 497, Kuehnero II 163) Phil. II 30, 76: *qui vero Narbone reditus!* ad Att. XI 18, 1: *de illius Alexandria discessu;* quibus locis ex Ciceronis epistulis addatur ep. XI 14, 1: *tua praeclara Mutina eruptio*, cf. *Bruti eruptio* ad Brut. I 4, 1; I 2, 2; *erupisset Mutina* ep. XII 5, 2. Ad hunc modum verbali a fugiendo orto addidit etiam Tacitus ablativum Hist. V 2: *Iudaeos Creta insula profugos.*[1])

Ab his accusativis, ablativis, locativis, quae verbalibus adiunguntur, non differunt, quod ad verborum syntaxin attinet, eae loci indicationes, quae **praepositionum** ope adduntur. Eae quoque poscuntur imprimis nominibus, quae ex verbis eundi movendique oriuntur. Eius modi autem nomina sola hac de re cum verbo consentire possunt.

Exempla autem eius modi indicationum loci plura sunt quam in nudo accusativo et ablativo locali, quia hi non in usu erant nisi paucorum nominum. Saepe accidit, ut uni verbali addantur duae loci indicationes, altera nudo casu significata, altera praepositione coniuncta. Quod multis eorum locis factum est, quos Landgrafius propter accusativum localem tractavit; similiter Mil. 609 ad *prospectus* adiunguntur *hinc* et *usque ad ultumam . . . plateam*, similiter Trin. 709: *quid tibi . . . in consilium huc accessio est?* Rud. 503: *quidve hinc abitio quidve in navem inscensio?* Truc. 259: *quid tibi ad hasce accessio aedis est prope?* ibidem 511: *quid illi ex utero exitiost prius* e. q. s. Asin. 920: *quid tibi hunc receptio ad te est meum virum?* Quae omnia rursus ad id dicendi genus, quod infra tractabitur, pertinent.

Liberiore modo locus indicatur in nomine, quod iam bis commemoratum est. Turpil. com. 171 sq.:

eho dic mihi an oblita, obsecro, es eius crebras mansiones
ad amicam, sumpti largitatem?

---

1) cf. iam hic Asin. 499: *Periphanes Rhodo mercator dives* (v. alia apud Vssingium).

Qui versus simillimi sunt Terentianis, quos ex Phormione (1012) attuli; utroque loco indicatio loci exitu versus a nomine, ex quo pendet, abscissa est et nomini succedit, item Plaut. Merc. 664 sq.:

post ad praetorem ilico
ibo orabo ut conquaestores det mi in vicis omnibus.

In vicis omnibus non praetor conquaestores dabit, sed conquaestores conquirent; cf. Lex. Acil. 31: *iubetoque⟩ conquaeri in tota Italia, in oppedeis foreis conciliab ⟨oleis ubei* e. q. s. et CIL. I 551: *et eidem praetor in Sicilia fugiteivos Italorum conquaeisivi;* Cic. ep. V 9, 2: *terra marrique ut conquireretur* (sc. *tuus servus anagnostes fugitivus*).

Etiam in sermone pedestri sic dicebatur, velut a Catone de re mil. frg. 12 (p. 82, 3) *tertia e castris eductio celeris properaque est* et a C. Graccho in oratione, cuius verba a Gellio N. A. XI 10, 6 servata sunt: *legationes autem a regibus cum putant eos sua causa reticere* e. q. s.; cf. *legatio ad* Thes. l. l. I 477, 67, *Romam* Cic. Verr. II 106.

In Lucreti carmine verbalia quartae declinationis et facile et audacter loci indicationem sibi conectunt; velut III 1016: *horribilis de saxo iactus deorsum; (deorsum* emendatio Lambini est ex *eorum). Decursus aquarum* Lucretio confluvium aquarum decurrens est; additur, quo et unde decurrat, per adverbia VI 609, V 262 sq. (v. s.), per praepositionem V 946: *montibus e magnis decursus aquai,* I 283: *montibus ex altis magnus decursus aquai* e. q. s.; cf. Verg. Aen. XII 523 sq.: *aut ubi decursu rapido de montibus altis dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt.* Vergilio igitur *decursus* actio est, Lucretio id quod decurrit, similiter *haustus* quod hauritur, I 412 sq.:

usque adeo largos haustus e fontibus magnis
lingua meo suavis diti de pectore fundet e. q. s.

Actio hauriendi est II 453: *namque papaveris haustus itemst facilis quasi aquarum:* itaque *amnes* I 412 interpretamentum fuerit, quod in quadrato et schedis (v. Lachm. ad. h. l.) vocis *magnis* locum occupavit. De praepositione addita cf. CIL. V 3849: *accessit iter a⟨c⟩tus ad puteum, haustus aquae ex suburbano Rutiliano.*

IV 416 sq.:

despectum praebet (sc. conlectus aquae) *sub terras*
inpete tanto,
a terris quantum caeli patet altus hiatus,
nubila despicere et caelum ut videare videre
corpora mirande sub terras abdita caeli.

Vt *despicere*[1]) 417 audacter cum accusativo coniungatur, de sensu

1) quod verbum Lachmannus proprio sensu in usu fuisse immerito

tamen et significatu verbi dubitatio exstare non potest, qui idem proprius est atque nominis antecedentis.

Lucretius etiam itineris nomen[1]) sic posuit II 515 sq.:

> *denique ab ignibus ad gelidas iter usque pruinas*
> *finitumst retroque pari ratione remensumst.*

Idem nomen praepositionem regit ad Att. XIII 42, 1: *iter ad bellum* et iam Ter. Phorm. 66: *iter illi in Lemnum ut esset nostro in Ciliciam ad hospitem antiquom;* eodem modo cum verbo substantivo coniungitur Cic. ad Att. III 6: *nobis iter est in Asiam, maxime Cyzicum,* cum habendi verbo ad Q. fr. II 5, 3: *in Sardiniam iter habebat,* cum dandi ad Att. III 19, 2: *iter ad salutem dabit,* imprimis cum faciendi verbo ad Att. V 9, 1: *Actio maluimus iter facere pedibus;* sic etiam ad Att. VIII 11 D, 1, ibid. 3, ep. V 4, 1 al.; v. etiam quae supra p. 74 adnot. 1 attuli. *Iter facere* igitur inter eas verbi circumscriptiones habendum est, quae graecis auxilio verbi, quod est ποιεῖϲθαι, factis comparari debent. Quae facile syntaxin eius verbi adipiscuntur, a quo verbale derivatum est, quod cum faciendi verbo conectitur. Sic dicitur Truc. 396: *reversionem ut ad me faceret denuo,* Bacch. 296: *revorsionem ad terram faciunt vesperi;* Rud. 598 sq.:

> *ad hirundininum nidum visa est simia*
> *ascensionem ut faceret admolirier.*

Sed etiam alius figurae verbale sic positum praepositionem assumpsit. Truc. 716: *istic dum sic faciat domum ad te exagogam.* Capt. 43: *reducemque faciet liberum in patriam suam;* similiter saepius.

In omnibus exemplis, quae adhuc attuli, loci indicatio praepositionis ope nomini, quod ex verbo eundi vel movendi ortum est, adiungitur; sed iam *conquaestores* et *haustus* hos fines excedunt, neque haec exempla coniunctionis nominum per praepositionem factae segregari debent a reliquis. Eodem enim modo alia quoque nomina alias praepositiones recipiunt atque quae locum indicant. Sed ex vetusta latinitate non multa exempla congeri poterant, ubi praepositio pendens indicio est naturae verbalis vigentis in nomine.

Plaut. Cas. 556: *esset mecum postulatio* dicitur ut Mil. 697: *expostulavit mecum,* Andr. 639: *cum eo iniuriam hanc expostulem;* cf. Cic. ad. Q. fr. II 1, 1: *fuerunt non nulli aculei in Caesarem, contumeliae in Gellium, expostulationes cum absente Pompeio.*

---

negavit, v. Plaut. Cist. 693: *ad terram aspice et despice;* Mil. 287. 553. Lucr. II 9. IV 421 *dispicere* traditum est. cf. Brieger, Philol. XXIX p. 444.

1) etiam *fuga,* quod nomen supra cum itineris nomine comparavi, praepositionem secum habet ad Att. VII 17, 1: *fuga ex Italia,* ad Att. VII 21, 1: *fugam ab urbe turpissimam, timidissimas in oppidis contiones;* affertur etiam Liv. XXXVI 32, 1: *fuga ab Thermopylis Antiochi.*

Plaut. Aul. 485 sq.:

in maximam illuc populi partem est optimum,
in pauciores avidos altercatio est.

Exspectatur *cum paucioribus* e. q. s., sed *in* facile omni condicioni accommodatur; ad hanc praepositionem praeferendam adductus est Plautus eadem praepositione in initio versus antecedentis posita; ubi ita ut Aul. 144 *optimum in* dicitur. Vssingi autem opinio priori parti subesse *non altercatio est,* i. e. non pugnandum est, ideo probari non potest.

At Lucil. 758 L: *deletionem nostri ad unum exercitus* dicitur ut *delere ad* bell. Afr. 52, 4; sed *ad unum* trita locutio est.

Item ut *emere ab* dictum est CIL I 200, 54: *emptor siet ab eo quoius homin⟨is* e. q. s.

Hic rursus ea nomina comparanda sunt, quae per praepositiones varias sic coniunguntur, ut eorum verbalis origo nihil ad hanc rem conduxerit.[1]) Ter. Eun. 87 sq.: *ceterum de exclusione verbum nullum,* cf. Cic. ad Att. XIV 6, 2: *ut audire cupiant mea verba de re p.* Suetum, quia bis ponitur, fuisse videtur Plaut. Epid. 640: *anellum aureolum in digitum,* item Cas. 709. Ter. Eun. 165: *cupere te ex Aethiopia ancillulam.* Haec et similia[2]) diligentius dividi possunt secundum consilium, quo adverbia praepositionesque nominibus adiuncta sunt. Notum enim est ad locum tempus modum originem finem qualitatemque indicanda nominibus adverbium vel nomen cum praepositione appositionis vice adiungi. Nam haec omnia a Kuehnero usui appositionali merito subiunguntur Gr. Lat. II 163 sqq.; qui quam creber in variis scriptorum generibus fuerit, exemplis ab eo allatis iam perspicitur. Aliis igitur non opus erit, quamvis multa ex Ciceronis epistulis solis conferri possint.

Sed ut appareat, quid ad hanc verborum constructionem conduxerit nominum origo verbalis, pauca, quibus id satis illustretur, proferam.

Extant enim in Ciceronis epistulis pauca nomina agentis sic adhibita; ad Att. II 9, 1: *hic noster Hierosolymarius traductor ad plebem;* Att. VI 18, 3: *quod sponsor es pro Pompeio*; *spondeo pro* ad Att. VII 14, 2, XII 17, XIII 10, 3. Inter rei nomina ceteris classibus antecedunt nomina in *tio* exeuntia. Nomina quartae declinationis, quae praepositionem assumpserunt, omnia ni fallor a verbis eundi

1) in his praeterea verbum et nomen coniunctum praepositionem regit: Truc. 94: *cum eo quoque etiam mihi fuit commercium,* cf. Cic. ep. XI 28, 5: *multam communionem cum improbis esse posse.* Phorm. 860: *sed opus est mihi Phormionem ad hanc rem adiutorem dari,* cf. ibid. 105: *nil aderat adiumenti ad pulchritudinem.* Cic. ad Brut. I 4, 1: *maximo ad victoriam adiumento. de aditu* v. i.

2) cf. Pradel de praepositionum in prisca latinitate vi atque usu, ann. phil. suppl. XXVI (1901) p. 480 *(ad)* 512 *(cum)* 527 *(de)* 532 *(erga)* 541 *(ex)* 555 *(apud)*; sed non omnia huc pertinent velut Plaut. Vid. 36.

vel movendi orta sunt, exceptis duobus Att. IV 7, 3: *Arpinatium fremitus est incredibilis de Laterio*, ad Att. XV 7: *sensus eius de re publica.* Eandem praepositionem recepit, quod primae declinationis nominum solum afferri potest, *coniectura* ad Att. VII 13 A 3: *quae tua coniectura de rebus futuris.* Sed huius imprimis praepositionis usum si observabis, invenies eam alius figurae nominibus haud rarius coniungi quam verbalibus. In Ciceronis quidem epistulis hanc receperunt non modo eiusmodi nomina, quae a verbo non longe absunt, velut *opinio* ep. I 7, 9; *metus* ad Att. III 8, 4; *dolor* ep. XIV 9; *timor* ep. XI 2, 3, ad Brut. I 4 A 3, sed etiam, quae minus cum verbo cohaerent, velut *auguria* ad Att. X 8, 6; *consilium* ep. XI 31, 5, XV 21, 4; *contio* ad Att. XIV 11, 1; *facetiae* ad Att. XIV 14, 1; *fama* ep. X 14, 1; *iudicium* ep. XV 21, 4, VI 17, 2, ibid. 18, 4, ad Att. XIV 13; *lex* ad Brut. I 5, 3; *rumor* ad Att. XV 1, 5, ep. XI 9, 1; *sollicitudo* ep. XV 21, 2; *spes* ep. XIII 29, 8; *studium* ad Brut. I 16, 1; saepe *litterae* e. g. Att. V 12, 2; *nuntii* ad Att. V 20, 2; etiam quae omnino nomina appellativa non sunt, *illud* ad Att. XI 17 A 3; *nihil* ad Att. XII 22, 4; *multa* ad Att. XV 2, 1. Quorum numero, qui fortasse augeri potest, ideo comparari debent verbalia, quae eandem praepositionem receperunt, quia in eis plerumque conexus inter nomen regens et pendens artior est quam in illis; dicitur *gratulatio de* ad Att. IX 5, 3, sed etiam *actio* ad Att. IX 9, 2, X 1, 3; *cogitatio* ad Att. VII 3, 2; ibid. IX 7 C 1 (cf. ibid. XIV 20, 4, ep. IX 20, 1); *contentio* ad Att. IV 2, 2; *dubitatio* ad Att. III 7, 3; *exspectatio* ad Att. IV 4, 1; *oratio* ep. X 11, 1; *rogatio* ad Att. III 4, 1, ad Q. fr. II 3, 4. Quae omnia excepto fortasse exspectandi verbo de usu praepositionis cum verbo, unde nata sunt, consentiunt.

De reliquis praepositionibus eadem paene ratio est, ut alius figurae nomina non rarius neque difficilius eas receperint quam verbalia, verbalia autem raro praepositiones receperint nisi eas, quae verbo, unde derivata sunt, flagitabantur. Quod factum est ad Att. VII 11, 1: *unam mehercule tecum apricationem in illo lucrativo tuo solo;* ad Att. X 8, 4: *non esse iudicium de tota contentione in Hispaniis*; ad Att. XI 14, 1: *omnes enim Achaici deprecatores itemque in Asia.* Nam neque apricandi neque contendendi verbo poscitur praepositio *in,* et *in Asia* attributum est ut *Achaici.*

Reliquorum exemplorum pauca hic commemoraverim, quibus cognoscatur etiam Ciceronis temporibus genetivum, quo nomen cum nomine iungi solebat, suffecisse ad reddendas rationes, quae in verbalibus reddi debebant. Dicebatur *aditus ad* a Cicerone ad Att. II 17, 1: *nisi ad alias res pestiferas aditus sibi compararent,* cf. ep. XIII 59, XIII 58; ad Att. VI 2, 5, ep. XIII 78, 2, ad Att. XIV 14, 3; ad Att. VII 11, 1; ibid. XV 8, 1; ep. VI 13, 3; genetivum idem praetulit (cf. similia Thes. l. l. I p. 699, 53) de leg. II 25: *cur eam sumptu ad sacra addito deorum aditu arceamus.* — ep. V 8, 1: *suscepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis*, iteratur

praepositio; genetivus praefertur ep. I 9, 2: *propter tuam propugnationem salutis meae,* item ep. I 7, 2. — Eadem ratio est inter ad Att. IV 19, 2: *cum Caesare suavissimam coniunctionem diremissem quam novam conciliassem,* (sim. ad Att. II 3, 4, ep. XI 15, 1) et ep. III 10, 9: *hominis nobilissimi atque honoratissimi coniunctio.* — ad Att. IX 5, 3: *prae his de victoria gratulationibus;* sed ep. V 7, 3: *res eas gessi, quarum aliquam in tuis litteris . . . gratulationem exspectavi,* cf. ad Att. I 17, 6. — ep. IX 20, 1: *cogitationem de dicenda in senatu sententia* (cf. supra), sed ep. VII 3, 1: *cogitatio cum officii tum etiam periculi.* — *metus de* ad Att. III 8, 4, genetivus adiungitur ad Q. fr. I 3, 1; *sermo de* ad Att. V 10, 2, sequente genetivo V 12, 2 ad evitandam duplicem praepositionem: *tuas de eius iudici sermonibus et mehercule omni de rei publicae statu litteras.* Non durius dicitur ad Att. IV 2, 6: *votivam legationem sumpsissem prope omnium fanorum, lucrorum;* quem locum Hofmannus ad h. l. recte ita explicavit, ut legatio ad omnia fana lucraque fieret, quae prope essent.

Ne in eis quidem exemplis quae Draegerus I p. 468 sqq. collegit, genetivus nobis minus audacter positus esse videtur; quibus addas, si genetivum saepe cum adiectivo mutatum esse memineris, quae Kuehnerus II 158 sqq. congessit. Apparet igitur dictionem praepositionalem non solam rationem fuisse, qua nomini additamenta, quibus opus erat, adiungebantur, leviorem tamen et errores minus admittentem, quam genetivum. Hac de causa illam inde a Plauto usque ad Ciceronem increbruisse, locis singulis hic ostendi non potest, sed per se veri simile est. Vnum exstat exemplum ubi nomini, ne duplici genetivo aut pronomine possessivo dubitatio existeret, praepositio adiuncta est, quae ne verbo quidem succedere solebat: Sisenna ann. ap. Non. 133, 2: *cultu erga se mortalium.*

Restat ut pauca de collocatione verborum dicam, quae in hoc dicendi genere observata sit. Neque adverbium neque quod praepositione adicitur attributum semper nomini antecedit. Qua licentia non vetus usus collocandi verba tollitur; nam quia inde a Plauto etiam accrescit hoc dicendi genus, non veri simile est, antea id crebrius fuisse; praeterea ne Graeci quidem, quamquam articulo multo facilius attributivam verborum collocationem efficere potuerunt, hanc semper servabant. Velut Thucydides I 128, 5: μετὰ τὴν ἐκ Κύπρου ἀναχώρηϲιν, cf. IV 132, 1, IV 76, 1; III 102, 3; V 65, 2[1]; sed I 12, 2: ἥ τε ἀναχώρηϲιϲ τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἰλίου χρονία γεγενομένη; VII 36, 6: τὴν ἐπίπλευϲιν ἀπὸ τοῦ πελάγουϲ τε καὶ ἀνάκρουϲιν; II 52, 1: ἡ ξυγκομιδὴ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐϲ τὸ ἄϲτυ; III 51, 3: τὸν ἔϲπλουν ἐϲ τὸ μεταξὺ τῆϲ νήϲου. Neglectae autem ab eis suetae collocationis eadem causa est, qua Romanis liber et creber verbalium aliorumque nominum eiusmodi usus permittebatur: praepositio ipsa quasi vinculum nominum iungendorum fiebat et

1) et IV 2, 4: μετὰ τὴν ἀναχώρηϲιν τὴν ἐξ' Ἀκαρνανίαϲ.

loquentibus satis erat hoc quamvis laxo vinculo nomini attributa adiungere; nam eiusmodi ea erant, ut dubitatio fieri non posset, ad quas enuntiationis partes ea referenda essent.

Id quoque accidit, ut ambiguitas, quae sensui non oberat, admitteretur velut Plaut. Capt. 67 sq.:

valete iudices iustissimi
domi duellique duellatores optumi.

Merito interpretes inde ab Acidalio (cf. Vssingi et Brixi adnot.) eosdem belli bellatores, domi iudices appellatos esse putant; sed praeterea prologus eos domi bellique valere iussit. Huius ambiguitatis multa inveniri possint exempla velut Cic. ep. XII 25, 5: *accipio tuam excusationem de Sempronio;* ad Att. XII 37, 2: *valde probo rationem tuam de Tusculano.* A Cicerone interdum consulto collocatione verborum efficiebatur; ep. XII 19, 3 *litteras ad te numquam habui cui darem*[1]); ep. X 11, 3: *omniaque ei obsequia polliceor*; ep. VI 4, 1: *illa in dies singulos magis magisque opinio hominum confirmatur;* ep. IV 11, 1: *plurimum valuisse apud me tuam semper auctoritatem* e. q. s., sim. ad Brut. I 8, 1; de leg. I 2: *sempiternam in arce oleam tenere potuerunt;* I 5: *alias in historia leges observandas;* ep. XIII 29, 2: *hanc a me commemorationem esse factam;* ep. IX 16, 3: *est enim adhibita in ea re ipsa summa a nobis moderatio.*

His in exemplis verbum nomini quasi auxilio venit, quo facilius attributa ferat; collocatione autem verborum factum est, ut adverbia similiaque verbo assumpta etiam ad nomina referri possent; paulum igitur recedit Cicero his in enuntiationibus a sueto more collocandi verba; cursus enim sermonis, qui exspectatur, ab eo quasi interrumpitur.[2]) Talis autem dictio nimis artificiosa et difficilis est, quam ut dialogo saepe adhibeatur. Haec quoque est causa, cur scaenici poetae ea raro usi sint, et interrogationum genus, quod infra tractaturus sum, certam collocationis verborum legem sequens postea ex usu remotum sit. Discrimen autem verbalium et alius figurae nominum neque est neque exspectari potest, quia imprimis exemplis Ciceronianis apparet ad recipienda eiusmodi attributa non opus fuisse verbalem nominum originem.

Similia de collocatione etiam in eis verbalibus observari possunt, quae nunc tractanda sunt, recipientia dativum accusativum ablativum, ut verba ipsa, a quibus derivata sunt, praeterea ablativum instrumentali sensu positum. Nam in his quoque fit, ut, quamquam syntaxis

1) differunt igitur simplicitate a Ciceronianis exempla Plautina talia: *quem ad epistulam Mnesilochus misit super amica* Bacch. 177, *quam techinam de auro adversum meum fecit patrem* ibid. 392; sim. ibid. 307; *fecisti furtum in aetatem malum* ibid. 166.

2) quod audire potes si legis: von der Belagerung und mit gestürmter Hand Eroberung der Stadt e. q. s.; titulus libelli est quem G. Freytag laudavit in Imaginibus, quibus mores et vitam pop. Germ. depinxit, III p. 77.

verbo conveniens verbali nominis vi arripitur, collocatione haec coniunctio partium orationis insueta adiuvetur. Exempla secundum suffixa distribuantur

Nomina in *tor* exeuntia inde ab antiquissimis litterarum initiis genetivum recipere solebant. Dicuntur enim Plaut. Curc. 474 *symbolarum collatores,* Epid. 523 *legum atque iurum fictor conditor,* Poen. 816 *corruptorem civium,* sim. Trin. 240 a, Amph. 1065 *caeli cultor,* Asin. 656 *amorisque imperator,* Persa 419 *scortorum liberator,* Mil. 1055 *occisor regum,* Asin. 859 *osorem uxoris suae,* Bacch. 1167 *probri perlecebrae et persuastrices,* Rud. 50 *urbis proditor,* Epid. 300 *raptor hostium,* Capt. 661 *sator sartorque scelerum et messor,* Persa 420 *compedium tritor,* sim. ibid. 795, Ter. Phorm. 374 *bonorum extortor, legum contortor,* Eun. 1034 sq. *mearum voluptatum omnium inventor, inceptor, perfector,* cf. Enn. trag. 108 *vitis inventor sacrae.*

Alteri tamen casui tertium eadem praeferebant, ubi eiusmodi nomina cum verbo, quod est esse, coniungebantur: Plaut. Trin. 204: *verbis falsis acceptor fui;* Asin. 57: *tune es adiutor nunc amanti filio?;* hoc nomen saepius sic ponebatur, v. Epid. 676, Ter. Hec. 721, femininum Plaut. Poen. 973: *aliqua Fortuna fuerit adiutrix tibi,* Ter. Heaut. 991 sq., Hec. 705, Eun. 885; ubique forma terti casus adest; Plaut. Mil. 1431: *quis erat igitur? — Philocomasio amator;* Curc. 498: *nec vobis auctor ullus est nec vosmet estis ulli,* Pseud. 231: *quid mi es auctor?,* ibid. 1166, Cist. 249, Mil. 1094, Poen. 410, 721, Stich. 128: *mi auctores ita sunt amici,* ibid. 581, Ter. Ad. 939, 671: *auctor his rebus quis est?* (cf. infra p. 85); Persa 770: *tu hic eris dictatrix nobis;* Bacch. 976: *Priamo nostro si est quis emptor,* item Cic. ad. Q. fr. II 2, 1: *Tusculano emptor nemo fuit;* Merc. 853: *egomet sum mihi imperator, egomet mihi oboedio;* Cist. 558: *nam illaec tibi nutrix est;* Mil. 643: *neque ego oblocutor sum alteri in convivio;* Capt. 629: *an tu fortasse fuisti meae matri obstetrix?;* Truc. 840: *tu es praetor mihi;* Aul. 430: *nisi tu mi es tutor.*[1]) — Ter. Heaut. 1007: *quin tu in ea re mi fueris advorsatrix?;* Hec. 48: *meae auctoritati fautrix adiutrixque sit.* Dubitationem utrum alter an tertius sit casus, admittunt Plaut. Trin. 365: *qui se fictorem probum vitae agundae esse expetis;* Capt. 307: *ut ipse fui imperator familiae;* Cist. 537 sq.: *ut illaec hodie quot modis moderatrix* ⟨*linguae*⟩ *fuit*; sic Vssingius (303) versum restituit; comparavit Schoellius (praef. XXVI) Curc. 486; cf. etiam Persa 297. — Ter. Hec. 32: *si erit adiutrix nostrae industriae,* sim. Ad. 146; Eun. 1052: *ita nostrae omnist fautrix familiae;* cf. Lucil. 779.

Rarius haec nominis verbalis et verbi substantivi coniunctio genetivum recepit; rei genetivus est Cist. 373 L.: *datores negotioli bellissimi senices soletis esse,* Pseud. 807: *hoc ego fui hodie solus obsessor fori,* ibid. 979: *es perfossor parietum* (i. q. τοιχωρύχος, v. Cap. II.), Ter. Eun. 566: *quam elegans formarum spectator siem;* per-

1) Rud. 1014: *si tu proreta isti navi es, ego gubernator ero.*

sonae genetivus est Rud. 9: *qui est imperator divom atque hominum Iuppiter,* Merc. 842: *divom atque hominum quae spectatrix atque era eadem es hominibus;* utroque loco *divom atque hominum* i. e. ἀνδρῶν τε θεῶν τε sollemniter dictum est, ut praeterea Amph. 1121: *summus imperator divom atque hominum Iuppiter,* Aul. 300: *quin divom atque hominum clamat continuo fidem;* similiter Plaut. Pseud. 872 sq.: *eho, an etiam es veneficus? — immo edepol vero hominum servator.* — Plaut. Men. 268: *tu magnus amator mulierum es;* item Ter. Eun. 665. Restant Plaut. Stich. 490: *at ei oratores sunt populi,* Poen. 1117: *si illarum est nutrix,* Ter. Andr. 232: *quia compotrix eius est.*

Antiquis igitur temporibus res sic se habet, ut verbalia coniuncta cum *esse* et alterum et tertium casum recipere potuerint, praetulerint tertium, tertium autem non receperint, nisi huic verbo coniuncta; nisi forte huc spectare vis Asin. 513: *tu mi accusatrix ades.* In verbali appositionis vice posito primus Accius dativum admisit, fortasse Cato frg. p. 79, 1: *illi imperator tu, ille ceteris mediastrinus* (sc. *est?*); Accius trag. 522: *Achivis classibus ductor* (*auctor* trad.), *gravis Dardaniis gentibus ultor.* De sequentibus temporibus nihil accuratius contenderim, quam verbalia non desiisse dativum recipere; exempla praebet Landgrafius arch. VIII 67; quorum pauca ab usu antiquo recedunt, velut Liv. XXXIX 14, 10: *adiutores triumviris quinqueviri,* Apul. flor. 6, p. 19 Oud.: *eois regnator aquis.* Affirmatur autem id, quod exemplis supra allatis apparet, doctrina Prisciani gramm. II 550, 4: *omne enim nomen a quocumque verbo natum vel genetivum sequitur casum, vel dativum figurate per compassionem quam Graeci* cυμπάθειαν *vocant, ut amicus illius, speculator illius, auditor illius, victor illius, et dativum ut amicus illi est, lector illi est, speculator illi est, victor illi est. et nota quod plerumque substantivum verbum, quod Graeci* ὑπαρκτικόν *vocant, solet adiungi huiuscemodi figurae.* Sed Priscianus, quamquam imprimis ad verbalia eius verba spectant, praemittit tamen exemplis originis verbalis *amicus,* quo vocabulo admonemur hunc dativi usum non proprium esse verbalium; constat enim multa alia vocabula, quibus cognatio et quaevis alia ratio inter homines intercedens significatur, eundem recipere dativum inde ab antiquissimis temporibus (Loch, de genetivi apud priscos scriptores latinos usu p. 24) usque ad extrema (Landgraf, arch. VIII p. 69). Quorum vocabulorum morem verbalia facile sequuntur, quia nonnulla ut *amator* et *tutor* similes rationes exprimunt et unumquodque verbale agentem significans sic intellegi potest, ut talem rationem indicet; sed ne illorum quidem nominum finibus ille dativi usus continetur (Loch p. 26); quantum igitur verbalis origo ad praeferendum dativum conduxerit, vix explorari possit.

Sunt autem inter verbalia, dativum recipientia, quae a verbis dativum poscentibus orta sunt; in eis dativus etiam ad verbum sic referri potest, ut obiecti loco positum sit, velut supra[1]) Plaut. Merc. 853,

1) non Plaut. Persa 770 *(dictatrix)*, Capt. 629 *(obstetrix)*, Truc. 840 *(praetor)*, quia his non verba aderant, ad quae facile eorum origo redu-

Capt. 307, Cato frg. p. 79, 1 *(imperator)*; Cist. 538 (*moderatrix)*; Mil. 643 (*oblocutor)*; Ter. Heaut. 1007 *(advorsatrix)*; Eun. 1052, Lucil. 779 *(fautrix)*. Haec sententia eo probari videtur, quod *moderatrix oblocutor advorsatrix* suo loco ex verbo facta sunt (v. cap. II), *imperator* quoque ad verbi significatum interdum redit (v. cap. II); de syntaxi verbali in eodem vocabulo cogitari potest etiam Plaut. Men. 444: *dicto me emit audientem, haud imperatorem sibi,* et in favendi verbali Cic. Planc. 1: *bonos viros eius honori viderem esse fautores;* sim. Scaur. 17, ep. XII 25, 3: *tuorum comitiorum auctor dignitatique* (M H, *-tisque* D) *fautor.*

At dativum ad verbalem vim solam referre eis nominibus prohibemur, quae a verbis accusativum poscentibus orta nihilo minus dativum receperunt, ut locis supra allatis *acceptor, adiutor, adiutrix, amator, emptor, fictor, nutrix (tutor)*; eodem loco (Ter. Hec. 48) *fautrix* et *adiutrix* eundem dativum regunt. Forte igitur factum est, ut in nominibus, quae a verbis dativum regentibus derivata sunt, idem dativus et ad totam dictionem, ut in ceteris eiusmodi exemplis, referri possit et a nomine verbali pendere videatur. Vix enim in his nominibus cum verbo *esse* coniunctis meliore iure de syntaxi verbali cogitare licet quam in eis exemplis, quae non, ut illorum nonnulla, speciem circumscriptionis verbi praebent, Plaut. Amph. 67: *si cui favitores delegatos viderent,* sim. Lucil. 228 sq.; Plaut. Mil. 681: *nolo mi oblatratricem ... intromittere*, cf. Sen. dial. V 43, 1: *oblatrantem tibi;* Plaut. Pseud. 606: *precator et patronus foribus processi;* Ter. Heaut. 1002: *eum mihi precatorem paro,* sim. 975 sq., cf. Schol. Verg. Aen. VIII 127: *sane veteres et precor illi pro precor pro illo dicebant* (sequitur ibid. Plaut. Amph. frg. 13 L); cf. Asin. 477. Quamvis dativi ad *favitores oblatratricem precator* referri possint, hic eos ad verba delegendi intromittendi parandi referre nemo dubitat, vel, id quod dativi imprimis proprium est, ad totam enuntiationem.

Nihilo certiora exempla accusativi additi nomini agentis sunt. Trin. 240a: *celatum indagator* sic dictum esse possit ut Laber. mim. 96: *alienum appetonibus viae expeditae deverticula s⟨unt⟩*; ubi formam *alienum* pro accusativi singulari habueris, si comparas Sall. Cat. 5, 4: *alieni adpetens*, *sui profusus*, Phaedr. I 4, 1: *amittit merito qui alienum appetit.* Sed forma etiam genetivi pluralis esse potest; quae interpretatio praeferenda est Truc. 763 comparatis aliis exemplis, quae facile p. 82 et 83 inveniuntur, in quibus eodem augendi consilio genetivus pluralis nomini adiungitur, velut re contradicente Plaut. Persa 419: *scortorum liberator* de unius scorti liberatione dictus est; item Truc. 763: *suppostrix puerum* dicta ex unius pueri suppositione. Item, quia in universum dicitur Poen. 74: *cupienti liberorum, osori*

---

ceretur; nam *dictare* his temporibus non *imperare* significat (cf. Mommsen Staatsrecht II³ 144), neque obsistendi significatus ad *obstetrix* quadrat, neque *praetor* ante viros doctos (Lucil. ap. Varr. l. l. V 80) a praeeundo deducebatur.

mulierum merito pluralis numerus ab editoribus ex tradito singulari *mulierem* restitutus est; singularis ratione grammatica non vetatur, vetatur tamen sensu; nam senex ille caelebs est.

Praeterea accusativum pronominis haud raro recepit *auctorem esse* Plaut. Pseud. 231: *quid mi es auctor?* Eadem interrogatio est Cist. 249, Mil. 1094, Poen. 410, 721, Pseud. 1166[1]), sim. Ter. Ad. 939: *idne estis auctores mihi?* Plautus plurali numero adverbium adiungere maluit Stich. 128: *mi auctores ita sunt amici,* 581, 129: *aliter auctores sumus,* fortasse, quia hic non ut in illa interrogatione nomen et verbum substantivum ad unius verbi sensum coaluerunt; nam ex utriusque partis coniunctione pronomina illa pendere veri similius est quam ex verbo ignoto, a quo *auctor* factum est. Ex simili coniunctione nominis et verbi substantivi pendent eaedem pronominum formae Plaut. Capt. 3: *hoc vos mihi testes estis me verum loqui.* Poen. 565 *testes esse,* sed *ad rem,* Aul. 421 absolute. Si modo accusativus obiecti dici potest, *testis* a testando vim et sensum nominis verbalis reciperavit. Quaerere autem, utrum accusativi obiecti vice positi fuerint, an potius adverbiorum, in his formis neutri generis vix opus sit.[2])

Restat igitur Amph. 34: *nam iusta ab iustis iustus sum orator datus.* Sed ne hic quidem *iusta* traditum est, sed correctum a Bothio ex tradito adverbio *iuste,* quae correctura probatur et versu antecedente (33: *iustam rem et facilem esse oratam a vobis volo*) et succedentibus (35 sq.: *nam iniusta ab iustis impetrari non decet, iusta autem ab iniustis petere insipientiast).* Eo enim tendit argumentorum ordo, ut auribus inculcetur, iusta impetrari, iniusta negari decere.

Accusativi locum enuntiatio relativa occupavit, quae quasi obiectum verbo amandi apposita est Amph. 105 sq.:

quam liber harum rerum multarum siet
quantusque amator sit quod complacitum est semel.

Si ante relativum pronomen desideraveris demonstrativum, optio erit supplenti tibi inter *id* et *eius;* nam etiam genetivus pronominis demonstrativi sic opprimitur Aul. 605: *ut quae fierent, fieret particeps.*

Instrumentalis ablativus[3]) verbali recipitur Plaut. Epid. 676: *mihi nunc auxilio adiutores sunt et mecum militant,* cf. Pseud. 905: *si umquam quemquam di immortales voluere esse auxilio adiutum,*

---

1) Cic. epist. VI 8, 2; Att. XIII 40, 2.

2) huc pertineret, si sine ulla dubitatione *cosmis* pro *comes* intellegi posset, *nei ted endo cosmis virco sied* (inscr. vasculi, ed. Dressel, Ann. dell' inst. arch. 1880 p. 158.)

3) mentio hic fieri potest ablativi, quem obiecti loco adiunctum F. Schoellius in Woelfflini arch. II 202 eruit ex Donati verbis Ter. Andr. I 2, 31 (202): *legitur et usor es* (sic secundum Wessneri editionem traditum est). codicibus enim Terenti traditur: *ita aperte ipsam rem modo locutus, nil circum itione usus es.* adverbium *modo* etiam ad alteram enuntiationis partem pertinet, in qua perfectum tempus ut in antecedente poscitur; praeterea his temporibus *or* verbalium longam syllabam efficere vix desierit; de alius autem comici versu nos cogitare vetat Donatus.

Rud. 258: *miseras inopis aerumnosas ut aliquo auxilio adiuvet.* — Amph. 75: *virtute dixit vos victores vivere, non ambitione neque perfidia,* cf. Cas. 87: *vincite virtute vera,* item Cist. 197; praeterea alios ablativos multos *vincere* in Plauti comoediis recepit. — Men. 186 sq.: *in eo uterque proelio potabimus, uter ibi melior bellator erit inventus — cantharo;* 'uterque' non parasitus cum Menaechmo, sed Menaechmus cum amica dicitur ut Most. 305 amator et amica, sim. Curc. 187; etiam 'uter' Men. 187 de eisdem dicitur (ut Cas. 274 et Persa 205 de viro et muliere), si interrogatio ad versum antecedentem sic pertinet quasi non dixerit 'potabimus' sed, ut exspectatur, 'certabimus'. Sed 188 'utro' non nisi ad Menaechmum et parasitum referri potest, sive verba parasiti sunt, sive versus una cum 184—187 additicius est, quos omnes Langenus in Stud. Plaut. p. 298 in suspicionem vocavit, quia non modo hi versus ipsi inter se non bene cohaerent, sed 184 praeterea cum 174 non consentitur. Sunt igitur praeter Plaut. Epid. 676 et Amph. 75 nulla exempla plane certa, ubi in nomine agentis syntaxis verbalis admissa est; his autem locis et reliquis, quos attuli, paene omnibus nomen cum verbo substantivo coniunctum est.

Inter nomina **actionis,** quae **primae** declinationis sunt, pleraque non talem significatum nacta sunt, ut genetivi aut alius casus pendentis egeant. Invenitur autem in eis quoque dativus ille, qui ad enuntiationem totam pertinet, vix tamen ad nomen referri potest, Plaut. Epid. 25: *nobis praeturam geris.* Duo nomina professiones significantia eodem modo cum verbo substantivo coniuncta ablativum instrumentalem receperunt, Plaut. Rud. 931: *navibus magnis mercaturam faciam,* Mil. 990: *viden tu illam oculis venaturam facere atque aucupium auribus?* Arripuit igitur etiam *aucupium facere* ablativum; sed haec quoque locutio praecedenti similis est, verbi ipsius loco posita, coniuncta ex artis appellatione et faciendi verbo. — Genetivum[1]) recepit *usura* Plaut. Amph. 108: *usuramque eius corporis cepit sibi,* 1135: *primum omnium Alcumenae usuram corporis cepi;* quae locutio etiam tragico sermoni apta erat, v. Acc. trag. 507: *atque hanc postremo solis usuram cape.* Eadem verbo capiendi adnominationis gratia cum usurpandi commutato ablativum obiecti loco positum assumpsit Plaut. Pseud. 135: *quibus nisi ad hoc exemplum experior, non potest usura usurpari.* Ad verba *usura usurpari* ablativum referendum esse iam interpretes Lorenzius et Vssingius viderunt.

Eiusdem verbi nomen **actionis quartae** declinationis solum huius generis nominum casum verbi recepit; sed ne *usus* quidem libero modo, sed duabus in dictionibus ablativo potitus est, et veteribus tantum, ut videtur, linguae temporibus. Ne saepius ablativum adsumpsisse videatur, quam re vera factum est, omnia eiusmodi exempla

---

1) Cato agr. 162, 1: *salsura pernarum et ofellae Puteolanae;* quae verba ex rubrica initio capitis Keilius repetivit (v. eius comm.); sed capitulum titulo non caret: *pernas sallire sic oportet in dolio aut in seria.*

ex scriptis usque ad Ciceronis tempora enumerabo. Iure Schoellius in Woelfflini arch. I 207 sqq. contendit eam dictionem e sermone submotam esse alia, quae est *opus est,* a cuius significatu ab initio litterarum Romanarum vix differt.

Huic igitur locutioni ablativus nominis adiungitur his locis[1]: Plaut. Asin. 89: *viginti iam usust filio argenti minis.* Bacch. 706: *militi nummis ducentis iam usus est pro Bacchide.* Bacch. 763: *sed nunc truculento mi atque saevo usus senest.* 972: *nunc alteris etiam ducentis usus est.* Persa 328: *ad eam rem usus est tua mihi opera. — utere ut vis.* Pseud. 385: *ad eam rem usust homine astuto, docto, cauto et callido;* hic accusativi *hominem astutum* traditi sunt, deinde in Ambrosiano ablativi sequuntur, *cauto et callido,* in Palatinis accusativi, *scitum et callidum.* Accusativus ne verbo quidem iungitur nisi neutri generis pronominis aut in formulis *utendum oro, rogo, peto;* quod observavit Langenus in Woelfflini arch. III 329 quattuor versuum oppugnantium suo iure Plauto abdicens Stich. 450 a, corrigens Poen. 1088; Epid. 264 *consilium* subiectum verbi placendi est, id quod Langenus Stud. Plaut. 389 agnoscere veritus est, cf. Leo Anal. Plaut. I 24; Rud. 1241: *diutine uti bene licet partum bene,* hic explicari potest, cur Plautus accusativum admiserit; nam participii neutri generis pro substantivo positi non plus ter posuit genetivum, nusquam dativum, non ablativum nisi absolutum aut praepositione instructum; id Wueseckius in dissertatione, quam p. 68 attuli, docuit p. 32.

Dativo carent Mil. 790: *sed quid ea usus est?* Rud. 100: *luto usust multo.* Curc. 383: *usus est pecunia.* Bacch. 747: *obsecro quid istis ad istunc usust conscriptis modum?* Praeterea in exemplis nonnullis sequentibus dativus abest. Participii additur ablativus Asin. 312: *nunc audacia usust nobis inventa et dolis.* Bacch. 749: *obsecro quid istis ad istunc usust conscriptis modum?* Pseud. 50: *quam subito argento mi usus invento siet.*

Pronominis neutri generis nominativus simul cum ablativo participii ponitur Amph. 505: *citius quod non facto est usus fit quam quod facto est opus.* Cist. 129: *tacere nequeo misera quod tacito usus est.* Men. 753: *ut aetas mea est atque ut hoc usus facto est.* Rud. 398: *iam istoc magis usus factost.* [Stich. 57: *nobis quid facto usus sit*]. Trin. 503: *ubi usus nil erat dicto, spondeo dicebat.*

Deest participii ablativus Merc. 731: *si nihil usus esset* et loco fortasse non Plautino (v. Leonis. adnot.) Merc. 854: *egomet mihi fero quod usust.* Has pronominum formas nominativos esse apparet ex Bacch. 705: *sed nunc quantillum usust auri tibi;* potuit autem etiam ablativus pronominis ut nominum poni, Pseud. 182: *cur ego vestem, aurum, atque ea, quibus est vobis usus, praehibeo? —*

Iam Terentio haec locutio minus sueta et perspicua erat; nullum alium ablativum ea recipit nisi *facto.* Hec. 878: *quod facto usus sit.*

---

1) huc pertinet Most. 250, de quo versu v. infra.

Ad. 429: *quid facto usus sit.* Quae forma supplenda est ex succedente enuntiationis parte Heaut. 80: *mihi sic est usus; tibi ut opus factost, face.* Ad Hec. III 1, 47 Donatus merito adnotavit *abundat facto;* nam praeter id participium etiam infinitivus pendet (Hec. 327): *non usus factost mihi nunc hunc intro sequi.* Putaveris Terentio formulam fuisse *usus facto est*, quae ei non magis valeret quam Plauto *usus est.* Sed praeterea semel ab eo ponitur ablativo carens sequente enuntiatione consecutiva Heaut. 81: *an quoiquamst usus homini, se ut cruciet? — mihi.* Item iam Plaut. Epid. 168: *quom usus est, ut pudeat.* Mil. 1132: *nunc ad me ut veniat usust Acroteleutium.*[1])

Terenti igitur usus signum est senescentis dictionis atque a rivali celeriter victae. Non modo potestatem recipiendi ablativum amisit, sed ipsa e sermone prope detrusa est. Legitur in indice sermonis Catoniani a Krumbiegelio confecto p. 74 sub nomine usus agr. 68: *omnia, quis usus erit, in suo quidque loco reponito;* vereor ne verbum sit; altero enim futuro opus est, quia oleitate facta instrumenta suo quodque loco reponere iubetur custos aut persona quae appellatur. Cicero hanc formulam vetustarum legum sermonis propriam fuisse sibi persuasum habuit; quam imitatus scripsit de leg. III 10: *quod extra magistratus coerari oesus erit;* ibid: *idem ad plebem, quod oesus erit, ferunto.* Ipse nusquam alibi sic dixit aut scripsit; itaque ei satis antiquum visum esse putandum est etiam Terenti versum Heaut. 80, quem de fin. V 29 laudat. Vetustiori, quam quo tum Romani utebantur sermone, magistratuum generi scribendi, Schoellius arch. II 209 attribuit etiam ad Att. IX 6, 3: *naves quibus usus non est, omnes aut praecidisse aut incendisse dicunt.* Sed *usus est* perfectum verbi est, quod tempus flagitatur; ex eadem verbi forma etiam subiectum infinitivo sumendum est, id quod in dictione *usus est* vix liceret.[2]) At Liv. XXX 41, 8 iure idem stilum referentis magistratus agnovit et Gell. N. A. II 15, 3 antiqui sermonis imitationem.

Quod autem haec locutio ab omnibus paene pedestris sermonis et iocosae poeseos scriptoribus spernebatur, eo idonea facta est severae poesi; Lucretius eam non repudiavit IV 831: *ut facere ad vitam possemus quae foret usus,* V 844: *quod foret usus.* Ablativus accedit I 219: *nulla vi foret usus enim,* dativus quoque I 184: *nec porro augendis rebus spatio foret usus seminis ad coitum.* Vergilius perseveravit in hoc epicae poeseos studio servandi vetusta vocabula. Aen. VIII 441: *nunc viribus usus, nunc manibus rapidis, omni nunc*

---

1) Ad. 21 Slaughterus in indicem nominum rettulit; sed verbum hic legitur.

2) magistratus autem epistulae verba esse, quae Cicero laudat, non certum est. litterae Capua nescio a quo allatae sunt; earum argumentum statim Cicero ascripsit epistulae Attico iam scriptae. tum de nuntii auctore et unde is Capuae versatus rem cognoverit pergit: *de hac re litterae L. Metello tribuno pl. Capuam allatae sunt a Clodia socru, quae ipsa transiit.*

arte magistra. Schoellius praeterea attulit l. l. Georg. III 559: *nam neque erat coriis usus nec viscera quisquam aut undis abolere potest aut vincere flamma.* Sensu poscitur hic usionis significatus, non necessitatis; illi tamen genetivus iungi solebat, non ablativus velut Lucr. IV 840 sq.: *et omnia denique membra ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus; haud igitur potuere utendi crescere causa,* Cic. top. 23: *ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus,* ibid: *quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium* Lex XII tab. Bruns, font. i. R. VI 3; de nat. deor. II 156: *earumque omnium rerum hominum est et usus et cura.* Vergili loco allato similis est sensus atque haud paucis locis Livianis, ubi 'usus est rei alicuius vel personae' sic dicitur, ut potestas vel occasio utendi significetur, velut XXIX 2, 7 *ei parti usum equitis fore ratus,* imprimis addita negatione XXVI 38, 12 *nec usus equorum in urbe erat.* Nonnulla exempla prope absunt ab eo sensu, qui locutioni antiquis temporibus erat, velut V 44, 2 *ubi usus erit mei vobis.*

Quibus locis utendi significatus servatus est; pertinent autem haec exempla ad illud genus per nomen actionis et verbum substantivum dicendi, quod infra tractabitur. Eorum igitur ope origo locutionis, quae est *usus est,* cognoscetur; nam *usus est* sic intellegi poterat, ut esset ius potestas necessitas utendi. Eisdem autem exemplis docemur, cur Romani dictionem *usus est* aboleverint. Nam etsi nominativus *usus* hac in locutione rigescebat, neque is neque reliqui casus eiusdem nominis et significatu simplici utendi et aliis significatibus inde natis rarius usitabantur. Similis eiusdem formae duplex usus et significatus facilius ferri poterat in forma, quae est *opus,* si modo formula *opus est* nominativus nominis, quod est *opus,* continetur. Nam in locutione *opus est* forma *opus* a nomine operis multo longius abest quam *usus est* ab *usu* et significatu et eo, quod illi vocabulo etiam *sunt* succedit, *usus* ne in formula quidem singularem numerum poscere desiit.

Idem nomen cum verbo veniendi coniunctum ablativum interdum recepit; cuius coniunctionis exempla Plautina praebet Langenus (in Symb. crit. p. 162), non optimo iure propter exiguum numerum ablativorum omnino additorum negans non Plautinam esse dictionem Epid. 535: *credo ego illi hospitio usus venit.* Nam quin in Palatinis *invenit* sic corrigendum sit, cum multis non dubito; in A versus in fine mutilus est. Accedit Cato agr. 4: *si quid bona salute usus venerit.*[1])

Praeterea quartae declinationis nomen Lucretius ablativo instruxit III 381 sq.:

> *nam neque pulveris interdum sentimus adhaesum*
> *corpore nec membris incussam sidere cretam* e. q. s.

Corpore ad *adhaesum* pertinet ut *membris* ad *incussam sidere* (v. Heinzi interpretationem ad h. l.); de mero ablativo locum indicante

1) ibid. 157, 7: *nihil istorum usu veniet [morbis] morborum* (Keil. ad h. l.) scribendum est, aut *istis* corrigendum et *morborum* delendum.

v. Holtzi synt. Lucret. lin. p. 8; cf. V 842: *vinctaque membrorum per totum corpus adhaesu; 'per totum corpus'* ad *adhaesu* referendum est. Sed adhaesum his locis et IV 1242, VI 472 pro adhaesionis nomine versui resistente positum esse ab Heinzio probatur; nam tertiae declinationis nomine ab eadem stirpe derivato usus est Cic. fin. I 19 *ita effici complexiones et copulationes et adhaesiones atomorum inter se.* De electu suffixorum, qui versu cogente fit, v. cap. III.

Nomina **tertiae declinationis** genetivum recipere his exemplis apparet. Plaut. Capt. 1031: *nec pueri suppositio nec argenti circumductio.* Mil. 942: *facta erit conlatio nostrarum malitiarum.* Pseud. 66: *compressiones artae amantum corporum.* Epid. 282: *consultatio nuptiarum.* Pseud. 70: *harunc voluptatum ... distractio discidium vastities venit.* Ter. Phorm. 293: *neque testimoni dictio est.* Plaut. Asin. 534: *inopiae excusatio.* 257: *ad eri fraudationem.* Trin. 976: *auri feci mentionem,* sim. 1069, Bacch. 253, Rud. 1289, Truc. 195. Trin. 1053: *duarum rerum exoritur optio.*[1])

Inter ea quoque pauca sunt, quae libero modo syntaxin verbi arripuerunt. Vnum tamen exemplum testimonio nobis est ne a tragico quidem sermone alienum fuisse hunc verbalium usum.

Ennianae ut videtur Iphigeniae versus est, defensus a Vahleno (Ind. lect. Berol. 1878 p. 5 sqq.) contra interpretum mutationes (frg. trag. 199 sqq.):

astrologorum signa in caelo quid sit observationis
cum capra aut nepa aut exoritur nomen aliquod beluarum.
quod est ante pedes nemo spectat, caeli scrutantur plagas.

Sit non cum Vahleno in *fit* mutaverim, cum antecesserit fortasse verbum, ex quo interrogatio pendeat. Etiam sic enim talis verborum ordo est, ut ex pronomine *quid* pendeat genetivus *observationis;* huic autem nomini adiungenda sunt genetivus *astrologorum,* qui observationem faciunt, accusativus *signa,* pendens ex observandi verbo, loci indicatio *in caelo,* ubi signa observantur. Miratur igitur qui loquitur, quot vel quales observationes in caelo fiant; sequente versu exempla enumerantur signorum, quae astrologi observant, tertio denique opponitur, quod magis observatione dignum sit, iterato arrogantis illius aut inutilis observationis opprobrio.

Cetera exempla rursus comicorum poetarum sunt. Plaut. Aul. 201 sq.: *nunc hic eam rem volt, scio, mecum adire ad pactionem.* Paciscendi verbi activa forma accusativum recipit Bacch. 870, 879 (v. Leo ad 866); cf. *habeon rem pactam* Stich. 566, Poen. 854, 1157; *pacisci cum illo* dicitur Bacch. 855; Aul. 201 praepositio et accusativus ex nomine pendent; ad quam *rem* incerto vocabulo alluserit, spectatoribus notum est ex senis verbis 185, 188 sqq., 194 sqq., 200, cf. 216, 242, 265 sqq.; similis incertitudo 207.

1) explicationis vim habent genetivi recepti nominibus sollicitationis Ter. Andr. 261 et occasionis Plaut. Capt. 116, Epid. 271, Ter. Heaut. 895; talia cum verbi syntaxi comparari non possunt.

Plaut. Stich. 283: *quae misera in expectatione est Epignomi adventum viri.* Hic rursus, ut iam de Enni versu modo tractato, putaveris ideo quartum casum alteri praeferri, ne duplex genetivus ex eodem nomine pendeat; sed exempla genetivi adiuncti alteri exstant (v. Loch, de gen. apud. prisc. script. lat. usu p. 6). Pendet autem accusativus ex circumscriptione verbi exspectandi, quae per nomen verbale et *esse* facta est. Alibi, qui in expectatione est, expectatur Mil. 1279: *vide ne sies in exspectatione.* Cael. ad Cic. ep. VIII 14, 1: *quod iudicium nunc in expectatione est.* Sim. Cic. ep. XII 24, 2, ep. II 3, 2: *summa scito in expectatione esse eaque a te expectari;* sim. ad Att. VIII 11 D 3. Eundem significatum, quem Plautus huic locutioni esse voluit, dedit ei Plancus Cic. ep. X 4, 3: *sum in exspectatione omnium rerum quid* e. q. s.[1]) De activa et passiva nominis vi cf. Tyrelli adnotationem ad h. l. The corr. of. C. VI p. 42.[2]) Inflexio igitur locutionis tritae a Plauto facta est, qua etiam aliam locutionem a passiva, si vis, ad activam vim duxit. Abscedentes enim sic admonebantur Pseud. 663: *sed vide sis ne in quaestione sis, quando arcessam, mihi,* Cist. 593: *ne in quaestione mihi sit, si quid eum velim,* Cas. 530: *sed tu cave in quaesitione mihi sis,* Capt. 253: *edepol tibi ne in quaestione essemus cautum intellego.* Eius locutionis vetustatem forsitan forma, quae est *fuat,* testetur Persa 51: *sed recipe, quam primum potes, cave fuas mi in quaestione.* Afran. com. 280: ◡ _ ◡ *cáve ne pendeas si fuas in quaestione.* Eandem Plautus sic flectebat Trin. 1011 sq.: *cave sis tibi, ne bubuli in te cottabi crebri crepent, si aberis ab eri quaestione,* quasi meminerit servus, qui loquitur, verborum discedenti sibi saepe dicta; cf. *recipe te ad dominum domum* 1007 cum Persa 51, et condicionalem formam enuntiationis cum Afran. 280. Quod autem eadem locutio modo activam, modo passivam vim habere videtur, nomini omnino genus quod dicitur verbi deest. Num verbalia vel eiusmodi ut attuli locutiones verbalium ope factae exstiterint, quae plane ad alterum utrum sensum versa essent, hic observari non potest. —

De dativo, quem Terentius Andr. 44 exprobrationis nomini adiunxit, v. infra cap. III.

Ablativus instrumentalis nomini adiungitur Plaut. Pseud. 67: *teneris labellis molles morsiunculae.* Nominis deminutiva forma statim ex radice facta est, non derivata ex simplici nomine. — Asin. 307: *verbis velitationem fieri compendi volo.* Transfertur 'velitatio' ad ver-

---

1) cf. Gell. N. A. III 7, 12: *in exspectando sunt.*

2) curantur *qui in curatione sunt* Gai. inst. I 199; cf. Quint. inst. or. I pr. 13: *nam ut primum lingua esse coepit in quaestu;* sed possident *si quis cum in possessione bonorum esset* edict. perp. frg. XXXVIII 2 (Bruns f. i. R.), cf. 1 et 3. Ter. Ad. 355 sq.: *Ctesiphonem audivi filium una fuisse in raptione cum Aeschino* non circumlocutio est, sed i. q. *cum illa raperetur,* hanc rem novo fortasse vocabulo reddere studuit Terentius; nam etsi de his temporibus non constat, postea *raptus* verbale erat rapiendi.

borum certationem (v. Non. p. 3, 2, Paul. Fest. p. 28 et 369); cf. Turpil. com. 145: *comperce verbis velitare.*

Restat denique ea locutio, ubi imprimis verbalis usus nominis adhibebatur et a grammaticis observabatur; qua, ut in enuntiationum generibus quibusdam certi modi ac tempora poscuntur, semper nomina in *tio* exeuntia flagitata esse videntur. Itaque non modo de verbali nominum constructione, sed de nominibus ipsis iam hic agendum est. Sunt autem interrogationes incipientes ab interrogantis pronomine, desinentes in verbo substantivo; his quasi terminis concluduntur hoc fere ordine dativus pronominis, alia additamenta, obiectum, nomen verbale.

Hoc loquendi genus olim usitatum fuisse hoc uno iam exemplo probatur, quod compluribus locis legitur, ubi eadem aguntur. Velut Curculionem a Therapontigono verberatum *(em tibi* Curc. 625) tuiturus est Phaedromus 626: *quid tibi istum tactio est?* Respondet ille 627: *quia mihi lubitum est.* Collocatio, quae versu poscitur, *quid tibi istum,* a Guieto ex tradito *quid istum tibi* iam restituta confirmatur a Bachio (Stud. stud. II 243 sq.) pronominum collocationem tractante, quae in his interrogationibus adhiberi solebat. — Similis verberatio fit in Casina; intercedunt autem senex et uxor patroni pro suo quisque cliente a rivale verberato. Respondent inter se, quia utraque a parte eadem iniuria et defensio paratur, interrogationes et responsa

406: *quid tibi istunc tactio est? — quia Iuppiter iussit meus.*
408: *quid tibi tactio hunc fuit? — quia iussit haec Iuno mea.*

Mutata paulum verborum collocatione ea, quae opponuntur, magis aures feriunt. — Coquus cum discipulis fustibus male contusus (Aul. 409 sqq., 422) ipse queritur Aul. 423: *sed quid tibi nos tactiost, mendice homo?* Caesus denique pugnis Menaechmus exclamat Men. 1016: *quid me vobis tactiost?* Pronomina suetum ordinem hic non tenuerunt, quia quod brevius est *me*, ut solet, initium enuntiati et interpositionem petit. — De hoc tangendi verbo usu nobis quoque solito comparetur Pacuv. 344: *ut ego, si quisquam me tagit,* Plaut. Rud. 1010, Truc. 614.

At non caedenti sed re vera tangenti virginem dicitur Poen. 1308: *quid tibi hanc digito tactio est?* Hic ut Curc. 627 respondetur: *quia mihi lubet.* Quasi explicationes sunt Ter. Ad. 686: *virginem vitiasti, quam te non ius fuerat tangere,* Heaut. 819: *amicam adduxti, quam non licitumst tangere* (cf. Eun. 638 sq.). Comparentur etiam minationes Rud. 810: *si hercle illic illos hodie digito tetigerit,* 720, 784 sq., Ter. Phorm. 438 sq. Hunc tangendi usum omnibus notum in animum vocat audientibus Aul. 784: *quid tibi ergo meam me invito tactiost?* Sic enim ab adulescente verba intelleguntur, qui filiam senis compressit. Sed senex 'tangere' ita dicit, ut de rebus alienis adhibetur, quas tangere non licet; cf. ibid. 740: *ut id quod non tuom esset tangeres* (cf. 754 sq.), Cato de agr. 145, 2: *oleum ne tangito utendi causa neque furendi causa.* Quod autem ad figuram interrogationis attinet, includitur praeter ea, quae omnibus his

communia sunt, particula *ergo* et ablativus absolutus, illa (Poen. 1308) ablativus instrumenti.

Et per se et quia bis legitur usitatam fuisse etiam hanc interrogationem putandum est, cuius alterum exemplum est Most. 34 sq.:

quid tibi, malum, me aut quid ego agam curatiost?
an ruri, quaeso, non sunt quos cures boves?

Praeter accusativum enuntiatio interrogativa ex nomine pendet; similiter *cautio est ne* dicitur (v. i.); cf. Cic. ad Att. XIV 20, 4: *ut suscipiam cogitationem quidnam,* sim. ad Brut. III 3, 6, ad Att. I 17, 1: *admiratione quidnam accidisset;* ep. XV 21, 1: *reliquisti dubitationem, quantum* e. q. s.; ad Att. VII 16, 2: *nunc has exspectationes habemus duas, unam quid ... alteram quid;* cf. ad Att. III 14, 1. Plaut. Merc. 121: *curaest negoti quid sit aut quid nuntiet;* Enn. ann. 86 V: *omnibus cura viris, uter esset induperator;* pendent coniunctiones finales Cic. ep. XII 11, 2: *te cohortatione non puto indigere, ut;* ep. III 10, 6: *ubi enim ego cuiquam legationi fui impedimento, quo minus* e. q. s.; ep. X 22, 2: *quod ne nostro arbitratu componeretur, quis fuerit impedimento;* cf. Thucyd. I 16, 1: ἐπεγένετο δὲ ἄλλοις τε ἄλλοθι κωλύματα μὴ αὐξηθῆναι; ad Att. V 21, 13: *summum esse periculum, ne,* cf. ad Q. fr. II 10, 5. Eiusmodi enuntiationes pro natura et origine sua facile et laxe adnectuntur magis, quam pendent; verbalibus autem maior potestas et necessitas est eas assumere; eadem tamen facultas non deest aliis nominibus[1]); nam omnino coniunctionum usus non tam certis finibus circumscriptus est, ut dici possit, quibus quaeque nominibus verbisve obsequantur. — Alterum eiusdem interrogationis exemplum est Amph. 519: *quid tibi hanc curatio est rem, verbero, aut muttitio?* Obiectum duabus ex vocibus constans dividitur; quarum altera interrogatione includitur, altera relicta sequitur antecedens vocativo extra ordinem posito (item Aul. 423); continuatur interrogatio novo nomine propter hanc continuationem ex muttiendo (520) derivato; alibi non invenitur *muttitio.*

Bis legitur *accessio* sic adhibita. Plaut. Trin. 709: *quid tibi interpellatio aut in consilium huc accessio est?* Servus repulsus respondet intellectu interrogationis detorto 710: *eodem pacto quo huc accessi apscessero.* Interpellandi nomini obiectum deest; *accessio* praeter ultimae latinitatis exempla actus accedendi hic tantum est et Truc. 259: *quid tibi ad hasce accessio aedis est prope aut pultatio?;* de loco indicato v. s. p. 75, de obiecto diviso et addito altero nomine cf. s. Amph. 519; eodem loco apparet non opus esse forma verbi, quae Palatinis praebetur *est;* nusquam alibi *pultatio* legitur.

Bis legitur etiam *reditio.* Plaut. Most. 377: *quid illi reditio etiam huc fuit?* Ter. Eun. 671: *quid huc tibi reditiost? quid vestis*

---

1) cf. Mil. 158: *mi equidem iam arbitri vicini sunt, meae quid fiat domi.*

mutatiost? Plautino loco adverbium loci nomini, ex quo pendet, succedit, cf. s. p. 74; causa autem nominis a fine in initium enuntiationis traducti adverbium *etiam* fuerit. Ter. Eun. 671 codice Bembino praebetur collocatio verborum a sueta abhorrens *quid huc tibi;* Calliopianis codicibus *tibi* omnino omittitur; mendum igitur vetustum est, quod cum Bachio (Stud. stud. II 244) ad ceterarum interogationum exemplum corrigendum erit: *tibi huc.*

Sequentes interrogationes semel leguntur, item haud pauca verbalium, quae eis continentur.

Plaut. Most. 6: *quid tibi, malum, hic ante aedis clamitatiost?*

Obiectum verbo non poscitur; *clamitatio* alibi non invenitur; et vocativus et adverbia loci inter dativum et nomen verbale inseruntur. —

Truc. 511: *quid illi ex utero exitiost prius quam poterat ire in proelium?*

'Exitus' ab omnibus dicitur, a nullo ut videtur *exitio.*[1]) — Asin. 920: *quid tibi hunc receptio ad te est meum virum?* De nominis usu, quod ex patribus ecclesiasticis et iurisconsultis affertur, disceptari non potest, utrum hic ortum an ex sermone vulgari sumptum sit; suffixum *tio* interrogationis genere flagitatur; obiectum in partes divisum est ut s. p. 93; accedit ut appositio *meum virum* fortasse gradationis causa in fine positum sit. Hic simile opprobrium per verba expressum comparandum est Ter. Ad. 799: *quor nunc apud te potat? quor recipis meum? quor emis amicam, Micio?*

Appositio in fine collocatur etiam Truc. 623; est coacervatio trium interrogationum 622 sq.:

quid tibi huc ventio est? quid tibi hanc aditio est?
quid tibi hanc notio est, inquam, amicam meam?

Non exstabat *ventio;* nam M. Aurelius forsitan ostentaverit se Plauti lectorem Fronto ep. ad M. Caes. II 15: *nam illa cottidie tua Lorium ventio, illa in serum expectatio* (cf. Stich. 283); si in usu fuisset verbale a veniendo factum, quartae certo fuisset declinationis, ut *itus* et alia nomina derivata a similibus verbis eundi. Et finxit hac forma nomen Varro, ut deduceret ling. V 94: *venator a ventu quod sequitur verbum adventum et inventum.* Ad hanc formam in usu non exstantem Plautus adludit Curc. 314: *facite ventum ut gaudeam*[2]); eadem ambiguitas est Cist. 14 sq., quo loco Varro testimonio usus est ling. V 72: *Venelia a veniendo ac vento illo, quem Plautus dicit* e. q. s. Et quartae declinationis est verbale, quod postea semel factum est, inventum a Weymanio arch. IX p. 139. *Aditio* praeterea bis hoc sensu affertur

---

1) nisi Plaut. Capt. 519 adverbio loci praeditum; vel *hinc* vel *usquam* Leo suspicatur; ne *auxilium* quidem in *exilium* latere (Bentl. ad Ter. Heaut. II 3, 20) veri simile est post 517.

2) v. Vssingi interpretationem.

in Thes. l. l. ex Ennodio et Julio Valerio; a sueta figura *aditus*, quae inde ab Accio nota est, recedit Plautus, quia interrogationis figura *tio* postulabatur. *Notio* postea censoria aut iudicialis notio est aut apud Ciceronem ἔννοια, πρόληψις (Linderbauer, de verb. mutuat. et peregr. ap. Cic. usu et compensat. II 37).

Abeundi verbale quartae declinationis esse solebat. Sed: *abitionem antiqui dicebant mortem* Paul. Fest. p. 23 M., εὐφημοῦντες scilicet ut Cas. 19 dicitur: *qui nunc abierunt hinc in communem locum.* In litteras hic abitionis significatus non pervenisse videtur. Eandem formam pro abitu Terentius substituit Heaut. 190: *propter cam haec turba atque abitio evenit.* Noluit genere nominum mutato pronomen quoque iterare, ne fieret 'haec turba' atque 'hic abitus'. Insuetum vocabulum Eugraphius interpretatus est I 2, 16: *hoc est discessio*, cf. C G L. IV 4, 45; 481, 29. Postremorum temporum scriptorum usum hic curare non opus est. Praeterea semel *abitio* interrogatione flagitata posita est Rud. 502 sq.:

quid mihi scelesto tibi erat auscultatio?
quidve hinc abitio, quidve in navem inscensio?

Ordo rursus trium interrogationum; dativus 502 ex auscultando pendens eo magis animadvertendus est, quod alter personae agentis dativus iam aderat; extremum versus locum 502 nomen, non verbum substantivum occupavit. Vt *abitio* ita *auscultatio* et *inscensio* occasioni originem debent; 503 non rursus ponitur *mihi*, etsi *tibi* Truc. 623 iteratur; coniunctio particula *ve* fit, imprimis legum sermonis propria. Sensus autem hic non multum abest ab interrogatione incipiente ex *cur*; sed mutata persona, quae interrogatur, causa mutati sensus est; nam, qui loquitur, se ipsum interrogat.

Id genus interrogationum a Plauto ex sermone receptum in fabulis palliatis saepius, quam nos legimus, auditum esse duo testimonia sunt, Terentianus versus Eun. 671, quem attuli[1]), et Caecilianus 62 sq.[2]): *quíd tibi accéptio*[3]) *árgumentum aut dé meo amore vérbificatióst patri?* Propter longitudinem *argumentum* post ceteras partes collocatum est; *patri* dativus obiecti est; *verbificatio,* novum nomen ex verbo novo factum, acceptionis voci accommodatum est, quae ipsa hoc sensu non in usu erat; dicitur enim hic ab accipiendo auribus; cf. Plaut. Men. 5: *argumentum accipite.* Opprobrio datur, quod, qui increpatur, argumentum vel argumenta amoris, quae audire non debebat, tamen audiebat, et cum patre loquentis communicabat. De versu trochaico creticos excipiente cf. Amph. 222, Truc. 626.

Itaque ad explicationem grammaticam transeo. Primum, quod

---

1) cf. infra cap. III.
2) Donat. Ter. Eun. 671: *sic veteres. Plautus in Trinummo* (709) '*quid tibi interrogatio* (codd. Plaut. *interpellatio) aut* ⟨*in*⟩ *consilium huc accessio?' Caelius in* 'Αρπαζομένῃ e. q. s.
3) sic codd., *aucupatio* editio princeps.

ad syntaxin verborum pertinet, eis[1]) astipulandum est, qui verbale cum verbo substantivo coniunctum idem valuisse contendunt atque verbum ipsum; itaque non e verbali, sed e verbi circumscriptione pendere casus, quos verbalia assumpsisse videantur. Perpauca enim verbalia sine hoc adiumento casum, qui verbo convenit, receperunt.

Sed neque origo neque sensus huius dicendi generis hoc modo satis explicantur, neque quo differat haec circumscriptio a verbo simplici. Huius enim ope similiter interrogatur Cas. 98: *quid in urbe reptas, vilice haud magni preti?* similiterque respondetur: *lubet;* cf. s. Poen. 1308, Curc. 627. Et potuerunt Romani verbo et particula *cur*[2]) eadem cum indignatione interrogare, v. supra Ter. Ad. 799; circumscribere autem eis etiam aliorum nominum ope licebat, ut Poen. 1322 sq: *quid tibi lubido est, obsecro, Antamonides, loqui inclementer nostro cognato et patri?,* cf. Ad. 686: *quam te non ius fuerat tangere.* Hoc imprimis versu explicationis vice uti possumus. Nam merito Slaughtero (The subst. of Terence p. 26 sq.) interrogari videtur, quod alteri ius fuerit sic agendi. Quae interpretatio optime convenit interrogationibus, ubi *tactio* inest, non tamen Rud. 502, ubi enuntiatio a particula *cur* incipiens magis idonea est, quae etiam alibi eodem iure, quo circumscriptio aliorum nominum verborumque ope facta eiusmodi interrogationis loco substitui possit. Id tamen officium vertentis est, qui haud raro cogitur in vertendis nominibus latinis, imprimis verbalibus, a talibus circumscriptionibus auxilium petere (cf. Naegelsbach Lat. Stilistik[8] p. 225 sqq.). Notiones enim occasionis, rationis, modi, quas nos vertentes latinis verbalibus simul contineri putamus, eorum significatui non meliore iure adicimus, quam quo in imperfecto verbum conandi, quod supplere solemus. Quodsi in interrogationibus, de quibus hic quaestio est, merito notio iuris potestatisve agnoscitur, ne hic quidem res sic se habet, ut verbalibus haec vis fuerit. Fuit autem toti verborum coniunctioni. Quod ostendi potest comparatis aliis enuntiationibus, quae praeterquam quod interrogationis pronomine carent, illis verborum constructione et sensu similes sunt. Qua comparatione etsi non origo huius dictionis nominalis aperitur, cognatio tamen magis quam adhuc patet, quae inter hanc et alias latini vetusti sermonis proprias erat. Cognatas autem eas dictiones puto, quibus haec tria continentur: personae agentis tertius casus aut alter, nomen verbale, verbum substantivum. Quartus saepe accedit genetivus aliusve casus pendens ex nomine verbali; sed ne in interrogationibus quidem, quas modo tractavi, omnibus aderat (cf. *muttitio* Amph. 519, *pultatio* Truc. 259, *interpellatio* Trin. 709). Alia nominalis dictionis genera consulto exclusi, ne multitudine eorum, quae ab hoc usu magis differunt, perturbatio fieret.

1) Haase ad Reisigii schol. p. 616, adnot. 511. Ziemer Junggrammat. Streifzüge p. 95. 2) Lorenzi explicatio ad Most. 6.

Ex sermone comico hae dictiones similes afferri possunt.[1])

Poen. 445 sq.: *nunc mihi cautio est,*
ne meamet culpa meo amori obiexim moram.

Item Bacch. 597 sq.: *mihi cautiost, ne* e. q. s. Vetustam dictionem etiam Terentius admisit Ad. 421: *ei mihi ne corrumpantur cautiost,* Andr. 400: *puerum autem ne resciscat mi esse ex illa cautiost,* ubi Donatus bene circumscribit: *cautione opus est, hoc est, cavendum est.* Differunt igitur necessitatis notione verbis expressa et neglecta Cist. 531: *amens ne quid faciat, cauto opust* et Pseud. 170: *i puere prae, ne quisquam pertundat cruminam cautiost.*

Dativi locum pronomen possessivum obtinuit Plaut. Persa 586: *indica, fac pretium. — tua mers est, tua indicatiost.* Hic nomen non gerundivo par est, ut Lorenzius ad Most. 6 adnotavit; neque enim indicandum est, sed emptor a venditore callido pretium facere iussus negat, id suum officium esse dicitque venditorem decere pretium indicare. Re autem, de qua agitur, probatur et interrogationem et responsum in mercatu tum saepe audita esse (cf. 575, 588, Aul. 373 sq.).

Bene accidit, ut hic rursus *curatio* nominari possit. Cas. 261: *me sinas curare ancillas, quae mea est curatio.*[2]) Ibi pro genetivo pronominis relativi nominativus ponitur nomini regenti genere et numero se subiungens. Eadem res est Cas. 290 sq.

sed utrum nunc tu caelibem te esse mavis liberum
an maritum servom aetatem degere et gnatos tuos?
optio haec est: utram harum vis condicionem accipe.

Cf. Cas. 190: *nec mihi ius meum optinendi optio est* (de quo significatus abusu cf. Cap. II). Lex Acil. de repet. 86: *de ea re eius ⟨optio est⟩o, utrum velit vel in sua ceivitat⟨e,* cf. Lex Salpens. C I L. II 1963, I 11: *idque ius tutoris optandi habeto.*

Etiam alia exempla ex legibus, quas Brunsius edidit in font. i. R. a., collecta cum his Plautinis plane congruunt; in omnibus statuitur, cuius officium ius potestas aliquid agendi sit.

Personae agentis casus genetivus est in his: *ad praetorem quoius ex hace lege quaestio erit* Lex Acil. C I L. I 198, 78, ibid. 76 et 83; sim. frg. Clus. C I L. I 209, 7: *q⟩uoius h. l. quaestio erit.* Lex Acil. 9: *⟨quei ex h.⟩ l. pequniam petet nomenque detuler⟨it, quoius eorum ex h. l. ante K. Sept. petitio erit;* sim. ibid. 58: *ab eo quod quisque petet, quoius ex hace lege peti⟨tio erit* e. q. s. In mutilata lege, quam servavit Fest. 340: . . . *⟩s iudicatio esto;* cuius magistratus genetivus ante-

1) quas iam Holtzius synt. prisc. lat. p. 13 attulit.

2) Poen. 354 similis verborum structura tradita est: *namque istaec magis meast curatio,* quae in versu restituendo servanda est, sive supples *tua quam* (Leo), sive cum Italis *tuast* ex *meast* mutes comparatione non ad finem perducta, cf. Thuc. I 3, 5: ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν στρατείαν θαλάσσῃ ἤδη πλείω χρώμενοι ξυνῆλθον, Plaut. Amph. 669.

cesserit, incertum est (v. Mommseni adnot. 2 ad Brunsi f. i. R. p. 266), censoris fortasse aut aedilis (Bruns p. 48 adnot. 2); cf. Mommsen ius publ. II[3] 462, adnot. 3. *Venditio locatio aedilis esto* Lex Furf. C I L. I 603, 8 sq.; ibid. 14 sq.: *aedilis multatio esto quanti volet.*[1])

Genetivi locum pronomen possessivum occupavit (cf. *optio, curatio, indicatio)*. Lex Ant. de Term. C I L. I 204, II 2: *magistratus pr⟨ove⟩ magistratu, quoia de ea re iuris dictio erit* e. q. s., cf. Edict. perpet. V 3 (p. 206 Bruns): *cuius de ea re iuris dictio fuit,* item frg. XXXV 2; XXVIII (p. 217): *cuius de ea re iuris dictio fuit quae mea est,* item XXXVIII 3.

Genetivus obiectivus pendet ex nomine verbali iam in hoc exemplo et in sequentibus. Lex Vrson. C I L. II 5439, III 1, 27 sq.: *ne quis in hac colon. ius dicito neve cuius in ea colon. iuris dictio esto*[2]) *nisi II vir. aut quem II vir[i] praef. reliquerit aut aedil.* e. q. s. Lex Acil. 6: *quaestio* (sc. de ea re) *eius pr. esto, ioudiciu⟨m⟩ ioudicatio litisque aestumatio, quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum h. l. esto.* Lex Acil. 4: *de ea re eius petit⟨i⟩o nominisque delatio esto, pr. quaestio esto, ioudicium ioudicatio leitisque aestumatio, ... ⟨eorum esto⟩* (cf. ibid. 3). Lex Iul. munic. C I L. I 206, 27 sq.: *quae pars quoique aed. ita h. l. ob venerit, eius aed. ineis loceis, quae inea partei erunt, viarum reficiendarum tuemdarum procuratio esto, utei h. l. oportebit*[3]), cf. ibid. 68 sqq. — Lex agr. C I L. I 200, 63: *ab eo, quoius eius agri locei hominus privati venditio fuit tum* e. q. s. Lex Iul. agr. (Bruns p. 97): *deque ea re curatoris, qui hac lege erit, iuris dictio reciperatorumque datio addictio esto,* cf. Lex agr. C I L. I 200, 33 et 35, sim. frg. Atest. (Bruns p. 103) 11: *quoiusque II vir. eiusve ... iuris dict⟨i⟩o iudicis arbitri recuperatorum datio addictio⟨ve fuit⟩.*

Personae agentis tertius quoque casus non raro invenitur. Alternandi gratia iam Lex Acil. 41: *quoius ex h. l. ⟨n⟩ominis delatio erit, ei eius rei pe⟨titio esto ... de⟩que ea re hace lege iudicium litisque aestumatio essto* e. q. s. Sed sine hac causa ponitur ibid. 88: *quoi ex h⟨ace lege provo⟩catio erit esseve oportebit.* Frg. Atest. 17: *quo magis privato Romae revocatio sit.* Lex Quinct. (Bruns p. 117) 42: *eoque nomine iis pignoris capio*[4]) *multae dictio coercitioque esto.* Lex met. Vipasc. C I L. II 5181, 41: *conductori socio actorive eius pignoris captio esto,* cf. ibid. 17, 35, 53; Lex coll. funerat. Lanuv. C I L. XIV 2112, I 33: *neque patrono neque patronae neque d⟨omino⟩ neque dominae neque creditori ex hoc collegio ulla petitio esto;* cui loco propter negationem compares Ter. Hec. 650: *nulla tibi, Pamphile, hic iam consultatiost.*[5])

---

1) pendet enuntiatio relativa, cf. *curatio* supra p. 93.

2) patet hic discrimen inter verbum ipsum et nomen actionis.

3) recens fortasse figura: *eiusque rei procurationem habeat* ibid. 26. cf. *optio, factio.*

4) *captio* recens, *capio* vetus nomen fuerit.

5) cf. Cic. top. 50: *cui testamenti factio nulla esset,* Sen. de benef. III 14, 2: *nulla actio erit, nulla repetitio.*

Lex Malac. CIL. II 1964, I 49 sq.: *eisque in ea curia suffragi latio esto.* Lex Vrson. III 2, 35 sq.: *post ei earum rerum, quarum h. l. quaestio erit, actio ne esto.* Semper *vocatio* dativum recepit velut Lex Acil. 77: *militiaeque eis vocatio*[1] *esto* (item 84, ⟨79⟩ ⟨85⟩); Lex Iul. munic. 93: *aut ei vocat⟨i⟩o rei militaris legibus pl. ve sc. exve foidere erit;* ibid. 103; Lex Vrson. I 3, 24 sqq.: *iis omnibus eo anno . . . militiae vocatio esto;* ibid. I 4, 37 sq.: *iisque pontificibus auguribusque . . . liberisque eorum militiae munerisque publici vocatio sacro sanctius esto, uti pontifici Romano est erit.*

Casus personae agentis non cognoscitur Lex agr. 35: *cos. pr. cens. quei quom⟨que tum erit, de ea re iu⟩ris dictio iudici iudicis recuperatorum datio esto* e. q. s., Lex Spolet. CIL. XI 4766: *eius piacli moltaique dicator⟨ei⟩ exactio est⟨od⟩,* Lex Vrson. III 5, 7: *eique* (aes: *isque*) *II vir aut quem II vir armatis praefecerit idem ius eademque animadversio (anima adversio* aes) *esto.*

Omittitur persona agens, si antecedente enuntiatione relativa contineri potest. Lex Iul. agr. (Bruns p. 97): *eiusque pecuniae qui volet petitio hac lege esto.* Lex Iul. munic. 19: *eiusque pecuniae quei volet petitio esto,* ibid. 97, 107, 125, 140 sq.; cf. frg. Mediol. CIL. I 1502, 3 sq.: *eiusque pecuniae⟩ qui volet acti⟨o esto.* Lex Malac. III 3, III 69, V 43, Lex Vrson. II 2, 22.

Omisso demonstrativo relativum pronomen eius casum quasi eius officium partim administrans usurpavit. Lex Salpens. II 9 sqq.: *eiusque pecuniae deque ea pecunia municipum eius municipi cui volet, cuique per hanc legem licebit, actio petitio persecutio esto.* Lex Vrson. II 2, 7: *eiusque pecuniae cui volet petitio persecutio exactioq. esto;* sim. II 2, 15; II 3, 28; III 1, 17 et 25; 5, 19, quo loco probatur dativum recentiorem esse hac in formula quam nominativum relativi pronominis[2]); nam verba legis Vrson. III 5, 19: *eiusq. pecun. cui volet petitio p. q. esto* cum toto capitulo CIIII sumpta sunt a. 710 ex lege Iulia agraria data a. 695 (Bruns adnot. 6, p. 134), in qua sic scriptum est (Bruns p. 97): *eiusque pecuniae qui volet petitio hac lege esto.* Etiam verba *cui volet* genetivum, quem partitivum dicunt, recipiunt Lex Vrson. III 3, 22: *eiusque pecuniae colon. eius colon. cui volet petitio esto,* et saepe verba *cui eorum volet* hac in formula eiusdem legis[3]): *eiusque pecuniae ⟨c⟩ui eorum volet rec. iudicio aput II vir. praef. ve actio petitio persecutio ex h. l. i. potest. que e.* IV 1, 26—28; 2, 36 et 50; 3, 12[4]) et 31.

---

1) *vocatio* per *o;* cf. Lex Iul. munic. 86: *coaptato;* v. Mommseni adnot. CIL. I p. 71.

2) Mommsen ap. Bruns f. i. R. p. 136 adnot. 6.

3) animadvertas ablativum instrumentalem *recuperatorio iudicio,* et locum *aput* e. q. s.

4) *ius potestasque* stulti scribae esse monet Fabricius Herm. XXXV 209: desunt ea verba tab. I—III; etiam aliae formulae quarta in tabula permixtae sunt. sed verba *i. p.* praedicati loco nescio an posita sint, ut eorum ope id reddatur, ad quod reddendum antea nominalis dictio sufficiebat.

Tantum IV 1, 46 *cui volet* genetivo omisso legitur. **Est igitur** novatum ab eo, qui hanc legem incidit.

Verbalem verborum coniunctionem semel adnotavi; cui non verba *ex h. l.* attribuerim, neque magis quae ex praepositione *de* pendent passim, velut Lex Vrson. I 5, 3: *de auspiciis quaeque ad eas res pertinebunt augurum iuris dictio iudicatio esto.* Lex de imp. Vespas. C I L. VI 930, 38: *neve cui de ea re actio neve iudicatio esto neve quis de ea re apud ⟨s⟩e agi sinito.* Nam *de* etiam aliis nominibus recipitur velut Lex Malac. V 8 sq.: *de ea decurionum conscriptorumve iudicium esto.* Videas quae p. 79 de ea re disserui; conferas propter praepositionalem verborum coniunctionem Lex. XII tab. V 7 a (Bruns p. 23) *adgnatum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto.* C I L. XI 10298, 9: *idcirco nihilominus deieratio esto apud magistros* e. q. s. Lex Acil. 75: *quom eis hace lege actio nei esto,* idem mutilatum 82, sim. 56, supplendum C I L. VI 10298, 12, Lex agr. 100: *ab ipsis here⟩dibusque eorum persequtio e⟨sto,* cf. C I L. III 2, p. 924 sqq.: *ab eis aliquem petitionem funeris habiturum.*

Vna autem invenitur formula, ubi nomen verbali syntaxi ornatum est. *Manus* enim genetivus esse videtur Lex Vrson. I 3, 1 sq.: *cui quis ita ma⟩num inicere iussus erit, iudicati iure manus iniectio esto* e. q. s. Manus una inicitur Plaut. Persa 70 sq., Aul. 197, Gai. Inst. IV 24[1]), *manus depellitur* Gai. Inst. IV 21 et 24; singularis iam Lex XII tab. I 2 (Bruns): *manum endo iacito.* Vt Romani *inicere* ita Osci *pru medicatud manim aserum eizazunc egmazum* e. q. s. tab. Bant. 24; rursus Latini alia de re manu liberali asserebant Plaut. Curc. 491, 668, 709, Persa 163, 717, Poen. 905, 964, 1102, Ter. Ad. 194. Singularis igitur in lege Vrsonensi (cf. s.) est, antecedente singulari numero; item C I L. VI 3823: *in ⟨eum H. S .... ma⟩nus iniectio pignoris ca⟨pio siet.* Item Lex XII tab. III 2 (Bruns p. 20): *post deinde manus iniectio esto,* cf. Plaut. Truc. 762: *postid ego te manum iniciam quadrupuli.* Singularis ergo etiam accusativus est Lex Lucer. C I L. IX 782: *sei quis arvorsu hac facit ⟨in⟩ ium quis volet, pro ioudicatod n. manum iniect⟨i⟩o estod.*

Hanc figuram, qua non mandatur, sed actio alicui addicitur, legum sermonis propriam fuisse manifesta sunt testimonia. Cicero in libro, quem de legibus scripsit, in ipsis legum exemplis cum temperantia legum sermone usus (de leg. II 18) eam admisit, carentem partim dativo vel genetivo personae agentis; omnia exempla uno loco inveniuntur III 6: *ad quos provocatio esto;* ibid.: *per populum multae poenae certatio esto;* dativus vel genetivus adest ibid.: *militiae ab eo qui imperabit provocatio nec esto.* In eandem dictionem Cicero transiit de magistratuum officiis locutus ad Att. III 17, 1: *quod Appi quaestio est,* ep. I 9, 15: *non enim illae manubiae meae, sed operis*

---

1) sed 21: *manus inicio* scriptum est in cod. Veron., errore scilicet propter *manus iniectionem.*

locatio mea fuerat, ad Att. XVI 16 C 12: *consulum quorum et lege et senatus consulto cognitio et iudicium fuit.* Item Livius II 33, 1: *ut plebei sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilii latio adversus consules esset, neve* e. q. s., II 18, 8: *neque enim* (sc. in dictatore) *ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque provocatio erat* e. q. s., III 6, 9: *circumitio ac cura aedilium plebi erat,* Liv. IV 41, 2: *non militis de imperatore existimationem esse, sed populi Romani fuisse* e. q. s., Liv. XXXIX 19, 5 ab Haasio l. infra l. affertur. Idem transitus in legum sermonem fit Ter. Phorm. 292: *servom hominem causam orare leges non sinunt neque testimoni dictio est;* bene Donatus animadvertit (II 1, 63): *varie; non enim dixit: neque testimonium dicere.*

Talia si quaererentur, in scriptis cum aliorum tum iuris consultorum invenirentur (v. *actio* Thes. l. l. I 442, 64, praeterea sparsim 441 et 443)[1]; tria exempla ex digestis et Vlpiano attulit Haasius in schol. de l. l. habitis II (ed. 1880 a Petero) p. 99 *(actio, factio, repetitio);* plura colligere nolui, quia vix quicquam novi eis doceremur, quod non eis, quae ex vetustis legibus huc congessi, notum esset. Inutile igitur est novam eorum molem effundere, nisi simul comparantur locutiones cum his certantes velut *actionem habere* (Thes. l. l. I 442, 70); cf. Varro de l. l. VI 82: *qui habent spectionem qui non habeant,* Cic. Phil. II 81: *nos enim nuntiationem solum habemus, consules et reliqui magistratus etiam spectionem* (cf. Fest. p. 333, 9), Cic. ep. VII 21: *qui factionem testamenti non habuerit;* praeterea circumscriptionem nominis, quod est *ius,* ope factam velut Lex Quinct. (Bruns p. 116) 23: *tum ei praetori eo nomine cogendi coercendi multae dicendae sive pignoris capiendi ius potestasque esto,* cf. Lex Vrson. I 5, 8, Varro de l. l. VI 13: *quibus ius ibi parentare* (cf. VI 25, Lex Vrson. I 3, 14; I 4, 29; I 5, 8—10; III 4, 7), Gai. I 2: *qui ius edicendi habent.* Etiam Graecorum eundem verbalium usum conferre operae pretium fuerit, velut Demosth. πρ. Μακ. 16: καθ' ὃν (sc. νόμον) ἡ πρόσχησις ἐστι παρὰ τοῦ ἔχοντος τὸν κλῆρον, ibid. in lege: τὴν δ' ἀμφισβήτησιν εἶναι τῷ ἔχοντι (cf. Isae. IX 2); pendent παρά et dativus ex nominibus, nam dicitur προσκαλεῖσθαι παρά ibid. 7, ἀμφισβητεῖν τινι e. g. ibid. 6; Dittenb. Syll.² 510, 3: τοῦ δὲ χρέους μὴ εἶναι ἀντιτίμησιν. Num apud Graecos quoque hoc dicendi genus legum sermonis proprium fuerit et quomodo cum aliis eorum locutionibus cognatum sit, in quibus verbi locum nomen actionis et verbum substantivum usurpaverunt (cf. Diels, Rel. acad. bor. 1901, p. 188 sqq.), hic quaeri non potest. Apud Romanos certo res sic se habet, ut ei ipsi hanc legum propriam esse dictionem usu testati sint. Quod iam Haasius l. l. cognovit; eundem non fugit, qua cognatione cum hac locutione interrogationes illae (v. s. p. 92 sqq.) coniunctae sint, propter

1) sed animadvertendum est in nonnullis verbalibus hanc locutionem non excultam esse, velut in adrogatione.

quas ego quoque eam tam copiose tracto. Qua cognatione perspecta Haasius in illas interrogationes traductam esse dictionem nominalem ex legum formulis contendit, iniuria ut opinor. Nam per se non veri simile est, si modo Romanis sic dicere licebat, eis in legibus magis licuisse quam in sermone cottidiano; quod re vera in eo quoque licuisse testatur Varro Sat. Men. 143: *quod eo die mea erat praebitio, in ianuam 'cave canem' inscribi iubeo* apud Non. 153, 1: *praebitio a praebendo, id est exhibendo* cenam scilicet, vel epulas, quas praebere per ordinem singulorum erat officium. Praeterea si singulas partes, ex quibus haec locutio composita est, spectas, non dubitabis, quin in sermone cottidiano non difficilius oriri potuerit quam in iudiciali. Notionem enim iuris vel officii, quam in iuris consultorum sermone nonnullis nominibus ipsis velut actioni adhaerere videri non ignoro, hae dictiones genetivi noto usui debent; nam a tali exemplo quale est Lex Furf. CIL. I 603, 16: *pelleis coria fanei sunto*[1]), illae eo tantum differunt, quod enuntiationis subiectum verbale est. Verbalis ope autem eo facilius circumscriptio verbi facta est, quo propius a mero actionis sensu aberat; circumscriptiones igitur meliore iure appellantur interrogationes illae quam cetera exempla. Dativus autem personae agentis si pro genetivo ponebatur, effecit creberrimam illam locutionem: *est mihi aliquid;* in interrogationibus semper eligebatur, fortasse quia locutiones medium inter nominalem et verbalem dictionem tenentes omnino eum praeferebant, qui ad utrius syntaxin pertineret incertum erat, ut supra nomina agentis assumpto verbo substantivo eum praetulisse ostendi, ut praeterea in gerundivo praeferebatur praepositioni quae est *a*. Idem igitur dicendi genus in sermone legum, cui maxime idoneum erat, excolebatur crebroque usitabatur, quod in sermone cottidiano saepius, quam nobis notum est, adhibebatur; nam hic etiam in interrogationis formam redactum est. Negatione instructum hic et illic invenitur (cf. s. p. 98); eo quoque probatur illas interrogationes originem non ex sermone legum duxisse, sed eandem locutionem ex eadem quasi radice, Latinorum vel Italorum sermone, et in legibus et in sermone cottidiano provenisse.

Nomina quartae declinationis in hoc dicendi genere vetustis quidem temporibus multo rariora sunt, fortasse quia in re iudiciali nomina actionis plerumque in *tio* exeunt. Lex CIL. I 1291 *itus actusque est in hoc delubrum Feroniai*[2]), cf. Lex Vrson. II 3, 1: *ad eos rivos fontes lacus aquasque stagna paludes itus actus aquae haustus iis item*

---

1) cf. Plaut. Persa 343: *meum, opino[r], imperiumst in te, non in me tibi.*

2) quasi non sufficeret verbum substantivum, eius loco patendi verbum substituerunt, Front. aq. 125 S. C. CIL. VI 12133, 15, X 444, 27. *aditus est* et *patet* utrumque inde a Cicerone dicebatur, *aditus est* in praediorum iure non crebro, velut Cic. Att. XII, 44, 2, cf. Verr. IV 99; V 30, Vlp. dig. 7, 6, 1, 2, Pap. dig. 42, 5, 12, Scaev. dig. 8, 2, 41 pr. in lapidibus formula *itus aditus ambitus funeri faciendi sit* (Pomp. dig. 47, 12, 5) corrumpitur.

esto, qui eum agrum habebunt, possidebunt, uti iis fuit e. q. s. Plautina haec huc pertinent: Asin. 766 *tuos arbitratus sit, comburas si velis*, verba pactionis inter adulescentem amatorem et lenam factae; eisdem verbis legi convenientibus abutitur leno Rud. 1355: *meus arbitratust, lingua quod iuret mea.* Alibi eadem non leguntur neque alibi *arbitratus* nominativus ponitur. Praeterea *commeatus* et *prospectus* item cum verbo substantivo a Plauto coniunguntur (v. supra p. 73). Tali ex formula, quae iam ante Plautina tempora viguerat, locutio *usus est* prodiit (cf. supra p. 89); etiam haec in interrogatione illis, quas attuli, simili simul cum responso illas interdum sequente posita est Bacch. 749: *obsecro quid istis ad istunc usust conscriptis modum?* 751: *quia mi ita lubet.* In eodem nomine ostendi potest ab initio licuisse nomina et quartae et tertiae declinationis eodem modo usurpare; nam eadem formula, unde latina locutio *mihi usus est* prodiit, apud Oscos haec erat Cipp. Abell. 40: *íním íúk tríbarakkiuf, pam núvlanús tríbarakattuset, íním úíttiúf, núvlanúm estud;* idem cum genetivo *abellanúm* 44. Quamquam non plane idem nomen est atque Romanorum *usio*, quia t + t iam ante Oscorum tempora in s abiit[1]); suffixo igitur, quod est *io*, a verbi stirpe deductum est, et inter Oscorum et Romanorum formas eadem ratio est, quae inter Romanorum *capio* et *captio*, v. supra p. 98, adnot. 4.

Redeo ab explicata hac dictione ad nomina verborum casu instructa. Restant enim pauca exempla nominum alius figurae, quae partim naturae eorum verbali, partim audaciae scriptorum aut coniunctioni cum verbo substantivo verbalem debent syntaxin.

Rursus nomen ex utendo derivatum referendum est. Epid. 634: *satin ego oculis utilitatem optineo sincere an parum?* Quod latine dictum esse immerito Vssingius negat; ablativus ex verbis quae sunt *utilitatem optineo* pendet ut Pseud. 135 a simili circumscriptione (v. p. 86), ut Epid. 5 a simplici verbo: *satis recte oculis uteris.*

Dativus pendet ex *servitus* Amph. 166: *opulento homini hoc servitus dura est*[2]) (Holtzius synt. I p. 14); 'servitus' dicitur ita ut in locutione *servitutem servire* Capt. 391: *et servitutem servire huic homini optumo;* cf. Trin. 302, 304, Rud. 747, Persa 7 [Aul. 592]; sine dativo Capt. 334, 544, Curc. 40, Mil. 95, 482, 745, Persa 34 a; *servitutem colere* Poen. 829. Verbalis igitur loco etiam Amph. 166 posita est et Capt. 272: *quamquam non multum fuit molesta servitus*, Andr. 35 sq.: *a parvolo ut semper tibi apud me iusta et clemens fuerit*

1) quamquam exemplorum, quae R. v. Planta attulit, dubitatione caret tantum Fερcoρει (Inscr. 4, Pl.); ceterorum origo ne ei quidem satis certa est; *úíníveresím* 134 legi negat II 633. — duplici littera t per se non poscitur *utitio (Osthoff Hist. perf. 557), quia haec geminatio ante vocalem i saepe legitur, v. Planta I 538 sq.

2) cf. Pseud. 767: *cui servitutem di danunt lenoniam puero* i. e. quae lenoni servitur.

servitus et tali verbalium usui conferendum est, qualis est Poen. 1096: *acerba amatiost*, Rud. 1204: *nimis paene inepta atque odiosa eius amatiost.*

Obiectum agnoscere dubitavit Holtzius (Synt. prisc. script. Lat. I p. 15) Ter. Ad. 617: *id anus mi indicium fecit.* Idem legitur pendente praeterea enuntiatione interrogativa Ter. Hec. 546: *id nunc res indicium haec fecit, quo pacto factum volueris;* de accusativo obiecti dubitare non licet Caecil. com. 144: *ita me uxor forma et factis facit, si taceam, tamen indicium. Indicium facere* autem paene ad unum verbum, quod ad notionem attinet, coaluit. Nam *indicium* a Plauto tantum cum faciendi verbo adhibetur; *indicio esse* similis coniunctio est; *indicium facere* absolute vel cum dativo dicitur[1]) a Plauto Aul. 671, Capt. 1014, Mil. 306, Most. 745, Rud. 959, utraque locutio praepositionem *de* recipit, Aul. 188: *anus hercle huic indicium fecit de auro,* Ter. Ad. 4: *indicio de se ipse erit, vos eritis iudices.* Enuntiatio pendet Rud. 428: *sapienti ornatus quid velim indicium facit;* cf. ibid. 429, fort. Cist. 678, Heaut. 384: *nam mihi, quale ingenium haberes, fuit indicio oratio.* Etiam *indicio esse* quartum casum recipit Lex agr. CIL. I 200, 90: *quei eam rem* ⟨*ita*⟩ *indicio fuerit.*[2]) Nam ne cum Schneidero (Dial. Lat. prisc. et Fal. exempl. sel. p. 59) suppleveris ⟨*ita esse*⟩, Mommsenus negavit (CIL. I p. 106 ad v. XC) spatium partes distinens admittere nisi duas tresve litteras. Genetivum Lucretius adiunxit IV 1019: *indicioque sui facti persaepe fuere.*

In hoc exemplo id observatur, quod in plerisque antecedentibus observari poterat, nomen non per se eadem vi esse, qua verbum est, sed coniunctum cum verbis *esse* vel *facere* vel aliis circumscriptionem quandam eius verbi efficientibus, a quo ortum est. Accedit, quod etiam horum exemplorum plurima in vetusto dictionis genere servata sunt. Quamvis igitur angustis finibus hic verbalium usus circumscriberetur, ne postea quidem plane desiit (cf. Cap. III). Itaque causa raritudinis forsitan non tam verbalium debilis vis fuerit quam coniunctio nominum ipsa, loquentium sermoni, qui in fabulis apparet, minus apta, quam scribentium stilo.

---

1) *indicio esse:* CIL. I 1012, 7: *monumentum indiciost.*

2) cf. Plin. n. h. XV 87: *et has e Perside regibus translatas indicio sunt Graeca nomina.*

CAPVT ALTERVM.

Verbalia facta a Plauto et Terentio.

Inter verbalia quae in *tor trix tio tus tura* exeuntia priscis Romanorum litteris servantur, haud pauca semel aut raro leguntur, nonnulla ultimis Romanorum demum temporibus sic iterum usurpantur, ut inter vetustum illum et recentem hunc usum conexus non agnosci possit. Quae tamen inter rara vocabula referre non satis est; nam raritudinis causa inveniri potest. Sunt enim nomina usu omnino non recepta, sed suo quodque loco nata. Haec eorum origo sermonis contextu probatur. Itaque ex Plautinis et Terentianis comoediis huiusmodi exempla nunc conquiram. Quibus imprimis apparet has verbalium classes magna fuisse fertilitate et facilitate procreandi nova ex uno quoque verbo.

Exordiar a **nominibus agentis**; Plaut. Stich. 385: *malivoli perquisitores auctionum perierint.* Quid sibi vellent *perquisitores auctionum,* vix quisquam ex hoc versu sciverit; sed eosdem devovit parasitus, quorum antea depinxit mores 201 sq.:

> *si quando quem auctionem facturum sciunt,*
> *adeunt perquirunt, quid sit causae ilico.*

Haec ad versum antecedentem delegatio a Plauto, non ab interprete nimis subtili facta est; nam totius scaenae acumen in eo positum est, ut parasitus consilia, quae absente rege cepit, eodem redeunte mutet. Contraria igitur sunt 221: *ridiculos logos vendo* et 383: *non vendo logos,* 218 (cf. 172, 195 sqq.) et 384, 232 sq. et 386; cf. etiam 217 et 382, 159 et 387. Eadem in scaena post 388 iterum mentem mutavit parasitorum adventu nuntiato; nunc contraria sunt 389 et 375, 393 et 383, 395 et 386, 394: *ilicet, iam meo malost, quod malevolentes gaudeant* et 385, de quo versu agitur; idem spectat etiam ad 198: *sed curiosi sunt hic complures mali* et ad 208: *nam curiosus nemo est quin sit malevolus.* Placebat Ammiano XIV 5, 7: *perquisitor malivolus.*

Aliorum origo non tam longa via repetenda est. Most. 843 sqq.:

> *eho istum, puere, circumduce hasce aedis et conclavia.*
> *nam egomet ductarem, nisi mi esset apud forum negotium.* —
> *Th.* *apage istum a me perductorem, nil moror ductarier.*
> *quidquid est, errabo potius quam perductet quispiam.* —
> *Si:* *aedis dico. Th.: ergo intro eo igitur sine perductore. Si: ilicet.*

Luditur igitur ambiguo sensu circumducendi, ductandi, perductoris, perductandi. *Perductor* hic ortus est[1]), eius gratia a ductando perductandi verbum alibi non lectum.[2])

Pseud. 427—429:

> *homines qui gestant quique auscultant crimina,*
> *si meo arbitratu liceat, omnes pendeant,*
> *gestores linguis, auditores auribus.*

Eidem qui 427 enuntiationibus relativis, 429 dicuntur nominibus agentis; ablativi *linguis* et *auribus* ad *pendeant* referendi sunt, non ad nomina verbalia, ut Holtzius voluit (Synt. I 15); Lorenzius ambiguam dictionem esse putat (ad h. l.); quod formis et grammatica ratione admittitur, vix sensu. Quod a gerendo et audiendo nomina facta sunt, antecedentibus gestandi et auscultandi verbis inconcinnitas est, cuius plura exempla invenientur, velut supra Most. 843 sqq. quadriplex varietas est. Causa hic fuerit divisio et ordo versus 429, cui conferri possit Asin. 129: *bene merenti mala es, male merenti bona es,* Curc. 178: *sibi sua habeant regna reges, sibi divitias divites,* Bacch. 827: *quanto in periclo et quanta in pernicie siet,* Persa 304: *ubi se adiuvat, ibi me adiuvat.*

Nomen derivatum ipsum causa derivationis est Men. 274: *bonum anteponam prandium pransoribus.*

Ex verbo synonymo dandi petitur *facere* ad complendam notionem, et ex hoc nomen formatur eiusdem figurae atque antecedens Curc. 296 sq.:

> *tum isti qui ludunt datatim servi scurrarum in via,*
> *et datores et factores omnis subdam sub solum.*

Cui nulla cognatio significationis cum Catonis factoribus est; omnino hi *factores* non sui iuris sunt neque hoc ex verborum contextu evelli possunt (Leo Anal. Plaut. II 37). Item adnominatione gignitur *fugitor, bellatori* oppositus Trin. 723: *credo ad summos bellatores acrem fugitorem fore.* Incipit comparatio; quae παρὰ προσδοκίαν exit (Brix ad h. l.).

Asin.[3]) 856 sqq.:

> *at scelesta ego praeter alios meum virum frugi rata,*
> *siccum, frugi, continentem, amantem uxoris maxume.—*
> *at nunc dehinc scito illum ante omnes minimi mortalem preti,*
> *madidum, nihili, incontinentem atque osorem uxoris suae.*

---

1) nescio an iterum Cicero ab alio sensu perducendi formaverit Verr. I, 33: *lenonum aleatorum perductorum,* quem locum imitatur Lact. inst. VI 17, 19: *perductores aleatores lenonesque.*

2) 846 et 845 sic mutatus: *vin qui perductet? — apage istum perductorem, non placet* a retractatore post 816 positi sunt, ut compendi faceret versus 817—847.

3) quid de *frugi* et 856 et 857 posito iudicandum sit, plane nescio;

Opponuntur 856 et 858; singulis versus 857 adiectivis contrarium succedit 859: participio quod est *amantem* e. q. s. opponitur nomen verbale *osorem* e. q. s.; odisse enim participio caret; participium autem *amantem*, quamquam adverbium *maxume* recepit, assumpto genetivo *uxoris* syntaxin nominis adeptum est. Idem nomen participii loco positum est Poen. 74: *cupienti liberorum, osori mulierum* (cf. s. p. 84). Nescio an ex Pauli (p. 196, 5 M) glossa et Isidori veriloquio (Orig. X 197), et ceteris recentis temporis locis, qui afferuntur, crebriorem vocem fuisse suspicari licet.

Similiter adiectivum oppositum causam fingendi novi nominis verbalis dedit Bacch. 395: *malefactorem amitti satius quam relinqui beneficum;* alibi *maleficus* nominis vice ponebatur Trin. 551.

Rationi, quae inter rogandum et respondendum est, originem debet *responsor* Rud. 226: *neque quem rogitem responsorem quemquam interea convenio* i. e. qui mihi respondeat.

Chorago enumeranti, qui homines quibus fori locis conveniri soleant, nominibus opus erat; itaque Curc. 474: *symbolarum collatores apud forum piscarium* esse dicit, eandem rem paene duplici modo reddens; nam ut eos, qui symbolas dant, significaret, graecum verbum, quod in symbolarum nomine erat, latine vertit et inde nomen agentis formavit.[1])

Bacch. 826: *cum illum rescisces criminatorem meum* e. q. s. Servus erum dicit, de quo idem antea 783: *men criminatust?* Pronomen possessivum non alio modo additur quam si diceretur *mea nutrix* Aul. 691 (item Poen. 1265, Ter. Eun. 913, *tonstricem Suram ... nostram* Truc. 405, cf. 772, 856), *calator meus est* Pseud. 1009; *amatori suo* Pseud. 41 (cf. 210: *quoius amatores)*, Mil. 239, 245, 384, 440, Epid. 214, Truc. 46. In his pronomen re vera possessivum est; sed in aliis, quorum vis verbalis minus evanuit, pronomen eorum variorum additamentorum loco positum videtur, quae verbo flagitantur, quae genetivo reddi posse iam commemoravi (v. supra p. 79).[2]) Truc. 616: *adventores meos,* quasi qui ad me adveniunt. Cas. 299: *ibi ego te et suffragatores tuos ulciscar,* qui tibi suffragantur. Trin. 866: *ille conductor meus,* qui me conduxit. Cas. 24: *flagitatorem suom.*

---

nam 857 aptum est propter contrarium 859: *nihili,* neque minus aptum 856 et propter contrarium 858: *minimi preti,* et propter versum paene iteratum 861: *ego quoque hercle illum antehac hominem semper sum frugi ratus.*

1) eadem in enumeratione sequuntur 476: *in medio propter canalem, ibi ostentatores meri.* de quibus incertum est, quam rem ostentaverint et num inter Plauti inventa habendi sint: haec dubitatio in nonnullis aliis est e. g. Amph. 287: *ubi sunt isti scortatores, qui soli inviti cubant, haec nox scita est exercendo scorto conducto male;* cf. Hor. sat. II 5, 75: *scortator erit;* fieri potest, ut et hoc nomen et alia, quae raro leguntur velut *palpator, amatio,* in sermone palliatarum crebriora fuerint quam nunc videatur.

2) utrum igitur genetivi obiectivi an subiectivi loco pronomen possessivum positum sit, vix disceptari potest neque opus est.

Ter. Hec. 856: *servatrix mea.* Imprimis nova ad hanc interpretationem adducunt; praeter *criminatorem* sunt Amph. 693: *te ut deludam contra, lusorem meum;* ubi *lusor* ex deludendo neglecta concinnitate ut in gestore et auditore p. 106 natus est. — *Meus* ad tria nomina pertinet, quorum ultimum novum est, Ter. Heaut. 875: *sed hic adiutor meus et monitor et praemonstrator Chremes* i. e. qui me adiuvat, monet, mihi praemonstrat (velut Plaut. Trin. 342). Amicam, a qua se contemni credit, adulescens inde appellat Bacch. 530 sq.: *nunc ego illam me velim convenire, postquam inanis sum, contemptricem meam.*

Quorum nonnulla cognominibus similia sunt, quae ex facto dari grammatici veteres docebant (cf. Cap. III); talia certo sunt, quae Amori induntur Trin. 240 sq.:

> *despoliator,*
> *latebricolarum hominum corruptor,*
> *[blandus] inops celatum indagator,*

in quibus verbis *despoliator* et *indagator* se applicaverunt nova noto iam vocabulo corruptoris (cf. s. *praemonstrator*); *celatum* genetivus pluralis numeri est; nominum igitur auctoritatem haec tria omnia habent post multa antecedentia adiectiva. Dantur autem cognomina Amori ex eis factis, quae loquenti imprimis curae sunt; quae nomina non exstabant, finguntur; 238 sqq. eiusdem facta per verba narrat.

Etiam in sermone hominum accidit, ut alter alterum alloquatur nominibus ex factis laudabilibus vel vituperabilibus. Quam ob rem, qui alias nulla nisi sueta vocabula ex memoria produnt, ad fingenda nova adducuntur, ira vel benevolentia impulsi. Amph. 722: *ob istuc omen, ominator, capies quod te condecet;* sic devovens Alcumena servi vaticinium reicit, neque in allocutione eius nomine utitur, sed ex voce *omen* verbum petit, ex quo allocutionem ei aptam formet.

Menaechmus medicum se percontando (cf. Men. 922: *mane modo, etiam percontabor alia)* obtundentem detestatur 930: *qui te Iuppiter dique omnes, percontator, perduint.*

Defendit Paegnium ancillam nimis blandam Persa 227: *ne me attrecta, subigitatrix,* ubi adiumento est fictioni, quod de eadem re *attrectare* et *subigitare* dicitur.

Inter multa, quibus leno vexat Toxilum, convicia, duo sunt verbalia Persa 419: *scortorum liberator,* 420: *compedium tritor.* Illud ex re sumptum est, de qua agitur, v. 425: *leno te argentum poscit, solida servitus, pro liberanda amica,* hoc ex nota servorum castigatione, propter quam alibi nominantur *ferriteri mastigiae* Trin. 1021, *plagipatidae ferritribaces viri* Most. 356; contulit Vssingius ad Capt. 882 (i. 888) praeterea Aul. 602, Most. 743. Sed vereor ne id nomen inter comici sermonis propria numerandum sit; nam rursus legitur Persa 795: *quid ais, crux, stimulorum tritor.*

Militem ancilla blanditura appellat Mil. 1055: *exprome benignum*

ex te ingenium, urbicape, occisor regum; quod spectat ad facta, ut ipsa paulo ante, quasi gnara sit grammaticorum de epithetis doctrinae, eum dicit 1042: *hominem tam pulchrum et praeclarum virtute et fama* ⟨*et*⟩ *factis;* ad formam spectat *pulcher* 1037, quod adiectivum miles ipse suum *cognomentum* esse contendit 1038.

Truc. 954: *ubi est quod tu das? solve zonam, provocator? quid times?* Deridet alter amator alterum antea ad pecuniam meretrici promendam provocantem (951), nunc a se celeritate superatum.

A suppositione pueri, quam cum eo communicavit meretrix Truc. II 4, adulescens exclusus eam quamvis absentem alloquitur Truc. 762 sq.: *venefica, suppostrix puerum. Puerum* genetivus pluralis est, cf. supra p. 84.

Laris prologo spectatores iam ita certiores facti sunt, ut intellegant vociferationem avari anum domo expellentis Aul. 40 sq.: *exi, inquam, age exi . . . circumspectatrix cum oculis emissiciis.* Circumspectare ei non difficile fuerit, *quae in occipitio quoque habet oculos pessima* (64). Sed circumspectant explorantes Ter. Eun. 602, Trin. 863 *(se).* Apul. apol. 76 imitatoris fuerit, ut locum non verbum alio modo in suum usum arcessivit Tertullianus (Vssing ad h. l.) pall. 3.

Restant haec Terentiana, Eun. 1034 sq.:

> *o Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium*
> *inventor inceptor perfector, scis me in quibus sim gaudiis?*

Ad inventoris usitatum vocabulum adiciuntur duo nova; cf. supra p. 108; priora ex eadem littera incipientia artius continentur, cf. hac de re Capt. 661: *sator sariorque scelerum, et messor maxume*, ubi tertium non ἀσυνδέτως dicitur. *Perfectorem* Cicero denuo finxit de orat. I 257: *ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse ac magistrum.*

Phorm. 374: *bonorum extortor, legum contortor.* Donatus recte adnotavit (II 3, 27): *ingeniose de ipso negotio sunt inventa convicia.* Eandem novorum nominum inventionem idem in animo habet altero loco, etiam de verbo saepe nominibus verbalibus excepto recte iudicans. Nam ad Ter. Ad. 741 sq.:

> *illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas.* —
> *corrector! nempe tua arte* e. q. s.

Donatus ascripsit (IV 7, 24): *quia dixit 'arte ut corrigas'. sed moris est iratis ab ultimo verbo contra dicentis incipere.* Hoc quoque nomen ex verbo quasi prodiisse concedi potest, quamquam *corrector* postea non rarum vocabulum est. Sed fortasse id inter usitata vocabula est, quae saepe ad eandem rem sufficiebant et loquentibus et poetis, velut *nugator* Mil. 1077, Trin. 972, *monitor* Ter. Phorm. 234, quo loco rursus Donatus de nomine vituperandi vel laudandi gratia indito adnotavit.

Iam p. 82 et 84 commemoravi Mil. 642 sq.:

vel cavillator facetus vel conviva commodus
item ero, neque ego oblocutor sum alteri in convivio.

Quia antecedentis enuntiationis praedicata per nomina facta sunt, etiam pro obloquendi verbi forma nominalis dictio praefertur (v. Leo, Anal. Plaut. II 6); accedit haec causa, quod cavillatoris est inauditis verbis delectare; talis enim cavillationis exemplum praebet miles, ut urbanitatem prae se ferat Truc. 682 sqq.:

heus tu, iam postquam in urbem crebro commeo,
dicax sum factus. iam sum caullator probus,

ubi caullatoris nomen ad ambiguitatem detorquet, cf. 685 sq: *cavillationes* — *cavillibus*, 688 sqq.: *rabonem* — *arrhabonem*, 691: *conia* — *ciconia*. Eodem igitur consilio senex quoque ille elegans sermonem novis nominibus ornat; rursus pro verbali insuetam dictionem nominalem substituit Mil. 647: *minime sputator, screator sum, itidem minime mucidus*. Pergit in virtutibus suis enumerandis per verba 651: *plus dabo* e. q. s.

Ad efficiendam hanc circumscriptionem, quae verborum obloquendi sputandi screandi hic facta est, facile nomen verbale se obtulit. Eius circumscriptionis gratia facta sunt feminina *moderatrix* (cf. supra p. 82 sqq.), *assentatrix* (v. p. 114), et praeter masculina iam allata *acceptor* Trin. 204: *qui illorum verbis falsis acceptor fui*. Quod pro simplici verbo dicitur ut in Act. l. saec. Aug. CIL. VI 32 323, 97: *et uti huius . . .〉 sacrifici acceptricis sitis VIIII agnarum* e. q. s., Act. l. saec. Sev. CIL. VI 32 328, 3, 74: *acceptor sis bo〈*. Pseud. 807: *hoc ego fui hodie solus obsessor fori;* is obsidendi significatus est qui Ter. Ad. 717 sq.: *nunc vero domi certum obsidere est, donec redierit.*

Terentius quoque in prologo ausus est hac circumscriptione uti novi nominis auxilio, quod oratoris nomine ei quasi eliciebatur (cf. Leo Anal. Plaut. II 25) Hec. 9 sq.:

orator ad vos venio ornatu prologi;
sinite exorator sim.

Donatus explicavit: *orator est dum rogat, exorator cum impetraverit;* ambiguum autem sensum *orator* habet et dicendi et petendi. *Exorator sim* admonet de dictione, quae est *sine te exorem* Ad. 936; *sine 〈me〉 hoc exorare abs te* Bacch. 1170; *sine, mea pietas, te exorem* Bacch. 1176; cf. de eadem ratione orandi et exorandi Cas. 697, 705.

Huius circumscriptionis speciem praebet Pseud. 979: *ut vestitu's, es perfossor (perforor P) parietum.* Nam *perfossor parietum* graecus τοιχωρύχος est, ut explicatur CGL. II 456, 52 τοιχωρύχος *perfossor*[1]), cf. Asin. 563: *ubi parietes perfoderis, in furto ubi sis prehensus* et quae Lorenzius attulit ad Pseud. 979.

1) Apul. apol. 32 *qui vectem* (quaesierit scil.), *perfossor* (erit).

Versionis igitur gratia (cf. Leo Quaest. Plaut. p. 93) nomen factum est. Non satis perlucida alia est Plaut. Trin. 862: *ni illic homost aut dormitator aut sector zonarius*; βαλαντιοτόμον et ἡμερόκοιτον his duabus vocibus versos esse viderunt interpretes, quarum *sector* propter insuetum attributum etiam Romanis iocum praebuit, speciem artificis gerens; sed *dormitator* non intellegi poterat. Id Plautum non fugit; postea enim hoc quoque nomen suo more explicavit 983: *properas an non properas ire actutum ab his regionibus? dormitator* e. q. s.; sic reicit senex convicium sycophantae 981: *dormitas, senex.* Hic igitur, ubi ex verbo nomen deducitur, huic idem sensus est, qui verbo; qui tamen illo loco non aptus est.

Restant ea nomina, quae secundum recentiorem usum ficta sunt, quo eadem syllaba *tor* etiam nominum stirpes induebantur. Nam imprimis multis artificum nominibus loquentes ad eam opinionem pellecti sunt huic suffixo esse vim significandi eos, qui aliqua re, officio, munere fungerentur. Is suffixi abusus antiquior est litteris Romanis; quod nominibus ipsis evincitur, quae huius figurae in Plautinis fabulis inveniuntur.[1]) Velut *balneator* eo tempore fictum esse veri simile est, quo balnearum *nomen ut graecum introiit in urbem* (Varro de l. l. IX 68). Vigebat autem eiusmodi nominum fictio Plautinis temporibus et sequentibus. Duae autem classes sunt; quarum in altera praemittitur syllabae, quae est *tor, i* vocalis, mutilato stirpis exitu; sic deducitur ab *hol-er-e holitor,* ab *ian-u-a* aut ab *ian-o ian-i-tor,* a *port-u port-i-tor,* cf. *ficitor, olivitor, vinitor; imporcitor a porca* Paul. p. 108 M; *balnitor* C G L. III 217, 3 ad eandem figuram mutatus est, ad quam *librator* funditoris exemplo perductus Tac. Ann. II 20: *funditores libritoresque* (ibid. XIII 39).[2]) In altera classe *a* vocalis syllabae finienti praecedit, velut *balne-a-tor ale-a-tor, gral-a-tor, praestigi-a-tor.* Huius classis sunt, quae Plautus nova finxit. A clava sic *clavator* dicitur; Paul. 62, 8 M: *is quoque, qui huius modi telo utitur, clavator appellatur.* Nescio utrum Herculem in animo habuerit clava usum (v. ibid.), an quemquam alium clavatorem; nam nobis is solus servatus est locus, ubi paene ante oculos vel aures nomen derivatur; Rud. 798 sq. enim imperatur:

i dum Turbalio, curriculo, adfert⟨o domo⟩
duas clavas. — clavas? — sed probas. propera cito.

---

1) quae enumerat Stolzius, Grammat. ling. lat. hist. I 550, Rassowi indicem secutus; omisit *gralatorem* Poen. 530, erravit de *opsonatore* et de *quadruplatore;* quadrupulandi verbum exstat Persa 62, obsonandi compluries; rem breviter explicavit Paucker Vorarb. z. lat. Sprachgesch. p. 28 sq.; iam antea in Meletem. lexist. alter. p. 67, adnot. 16 exempla enumeravit; omnia desinunt aut in *itor* aut in *ator.*

2) possint etiam *advorsitores* Stich. 443 ab *advorsum* deduci, ut *circitores* a *circa* deduxit Stowasser Stud. Vindob. XXII p. 125; sed verba, a quibus probabilius deducuntur, exstant.

Servum redeuntum aspiciens senex exclamat 805:

ehem, optime edepol eccum clavator advenit.

Est igitur, qui duas clavas attulit, quarum *alteram clavam* v. 807 alteri servo senex dat, paulo post 816 imperans: *extemplo amplectitote crura fustibus.*

Eodem modo a virgis, quibus caedunt, dicuntur *virgatores* Asin. 864 sq.:

ubi saepe causam dixeris pendens adversus octo
astutos, audacis viros, valentis virgatores.

Qui versus explicantur a conservo convicium reiciente:

574 sq.: *ubi saepe ad languorem tua duritia dederis octo*
validos lictores, ulmeis adfectos lentis virgis.

Quamquam propter numerum (v. Mommseni Ius publ. I[3] 374 adnot. 6) magis de graeco magistratu cogitandum est, ut in praetore et dictatore, ubicumque in Plauti fabulis leguntur, tamen lictoris officium et appellatio ad novi muneris inventionem impulit.

Haec a nominibus primae declinationis oriuntur, a *clava* et *virga;* a nomine alterius declinationis, ut *gladiator* a *gladio, caduceator* a *caduceo,* unum novavit Plautus Pseud. 162: *tu esto lectisterniator.* Sequuntur imperativi: *tu argentum eluito, idem exstruito.* Circumscriptio tamen verbi non est, sed quasi magistratus novus appellatur; nam edictionem (143) habet leno; appellatio a lectisternio derivata est, quasi id non rei divinae vocabulum esset, sed etiam de lectis in lenonis aedibus sternendis dici possit ut Stich. 357: ⟨*vos*⟩ *lectos sternite,* Men. 353: *sternite lectos.*

Mulierum nomina in trix exeuntia duabus viis gignuntur, et motione, intercedente masculina forma, et derivatione ex verbo ipso. Vtriusque classis feminina formavit Plautus. Dictatoris appellationem ad significandum summum quendam magistratum Pseud. 416, Trin. 695 adhibuit, eandem dignitatem ei, qui convivium regit, indidit, quem alibi strategum dicit (Stich. 702), Horatius *arbitrum* Carm. II 7, 25. (Vssing ad Stich. v. l.); sed quia mulier meretrix convivium regere iubetur, feminino suffixo eam alloquenti opus est, itaque Persa 770: *tu hic eris dictatrix nobis.* Item movendo ex usitata viri appellatione feminina forma derivatur prope adiectivi loco posita Curc. 76: *anus hic solet cubitare custos ianitrix.* Postea feminina forma adiectivi vice fungitur, ab arborum peritis lauri nomini distinguendi gratia addita (Plin. n. h. XV 127); feminina autem forma non in usu erat, quia ostiarii officium a viris administrari solebat.

Amatrix ex hoc ipso acumen petit, quod virum decebat amatorem esse et dici, mulierem autem amicam, Poen. 1304:

sed adire certum est hanc amatricem Africam.
heus tu, tibi dico, mulier, ecquid te pudet?

Opinatur enim, qui loquitur, propter vestitum sibi ignotum Hannonem esse mulierem, vel simulat se id opinari, et hoc uno verbo amatricis ei opprobrio dat, quod res viris convenientes agat; postea compluribus verbis utitur 1310 sq.:

tune hic amator audes esse, hallex viri,
aut contrectare quod mares homines amant?

Idem nomen iterum factum secundum illum, quem Donatus observavit iratorum morem (p. 109) ab ultimo contradicentis verbo incipiendi, legitur Asin. 510 sq.:

neque quae recte faciunt culpo, neque quae delinquont amo. —
satis dicacula es, amatrix.

Praeterea loquenti iam in animo versantur, quae mox de amore prolatura est. Nam ea *amatrix* dici potest, quae contra meretricum morem ultro amat adulescentem 526; id enim imprimis postulat Philaenium, ut animi causa quem velit (542) amet (cf. 515, 537), idem vetat lena 521 sqq. 536.

In eadem scaena paulo post eadem lena filiam similis appellationis ope vituperat Asin. 513: *ego te volui castigare, tu mi accusatrix ades.* Quod excipit Philaenium 514: *neque edepol te accuso* e. q. s. Ibi de motione aut derivatione iudicium difficile est. Vocabulum propter usum Romanorum iudicialem insuetum erat, nam *accusatores* apud iudices causam dicebant, non *accusatrices;* sed postea etiam mulieres accusabant. Itaque nomine opus erat Plin. ep. ad Tr. 60: *Furiae Primae accusatricis* (sim. 59). Reliquus vocabuli usus (de quo v. Thes. l. l.) non iudicialis est excepto loco Canon. 15 (Migne 56), sed ne Plautus quidem *accusare* tantum iudiciali sensu ponit.

Item faenerandi negotium virorum erat; faeneratoris igitur appellatio sola a faenerando derivata erat (Cato agr. prooem. 1); itaque Plautus cum fabulae nobis non servatae (Leo II p. 534) nomen *Faeneratrici* inderet, iam hoc nomine allusit ad mulierem contra morem faenerantem; eodem consilio scripsit Val. Max. VIII 2, 2: *ex amica obsequenti subito destrictam faeneratricem agere coepit.*

Iam *accusatrix* inter eorum numerum recipi potest, quae eodem libero modo, qui in nominibus viros significantibus observabatur, ex stirpe verbali oriuntur. Etiamsi ab eadem stirpe ortum nomen verbale masculinum inveniatur, nullus tamen inter utramque formam conexus est. Quorum nominum partem occasione data iam cum simili masculinorum usu contuli.

Nam eorum quoque auxilio circumscriptio verbi fit. Cist. 537: *ut illaec hodie quot modis moderatrix* ⟨*linguae*⟩ *fuit atque immemorabilis.* Duplex adverbium modi, *ut* et *quot modis,* aptum est inconsiderantiae exclamantis, cf. Asin. 581; haec abundantia sermoni vulgari etiam convenit v. Brixi adnot. ad Mil. 401 et 432. Quasi transsiluit eius narratio, quid ipse fecerit (536: *anum sectatus sum),* in

qua postea pergit (539: *quot illi* e. q. s.), ad describendum, qualem anus illa se praebuerit; depingit autem eius morem inauditum per nomina, quae ipse fingit. *Immemorabilis* est, quae nihil commemorat vel loquitur, v. Brixi adnot. ad Capt. 56. Feminino *moderatrix* nihil est cum illo masculino, quo utitur Naevius trag. 59 *trionum hic moderator rusticus;* quod Cicero in definiendo vel explicando (cf. Cap. III) saepiuscule *moderatrix* adhibuit, eius est novatio. Idem eodem modo, quo Plautus fecit, verbum nominis ope circumscripsit ep. I 9, 22: *tu eris omnium moderator consiliorum meorum;* ibid. X 9, 3: *et temporis et rei te moderatorem facile patior esse;* verbalem tamen constructionem sprevit, quam Plauti verba agnoscere sinunt (v. p. 84).

Eiusdem circumscriptionis gratia facta sunt etiam haec.[1]) Merc. 842: *divom atque hominum quae spectatrix atque era eadem es hominibus; spectatrix* latere in verbo tradito *speratrix* probabilius, quam per se est, comparato versu graeco fit, quem Leo attulit[2]), et loco imitatoris Amm. XXII 3, 12: *humanorum spectatrix Adrastia,* cf. Apul. de dogm. Plat. 2, 6: *spectatrix diiudicatrixque omnium rerum* e. q. s.

Most. 257: *nunc adsentatrix scelesta est, dudum adversatrix erat.* — *Advorsatricis* voce utitur etiam Ter. Heaut. 1007: *quin tu in ea re mi fueris advorsatrix, Sostrata?* Cui formae femininae masculina est *adversarius.*[3]) Incertum est, utrum *advorsatrix* in usu fuerit, an factum sit a Plauto et receptum a Terentio. Id quidem constat non ex masculina forma deductam esse femininam; nam *adversator* his temporibus non in usu erat[3]), sed *adversarius.* Feminina tamen forma *adversaria* inde a Cicerone demum invenitur. Cuius locum si *adversatrix* antea obtinuerit, *assentatrix* eius gratia a Plauto opposita est.

Iam dixi p. 108 sq. de eis, quorum vocativo casu appellatur, *circumspectatrix, subigitatrix, suppostrix,* propter additum pronomen possessivum iam memoravi *contemptrix* (p. 108), propter dativum pendentem *oblatratrix* (p. 84) Mil. 681: *sed nolo mi oblatratricem in aedis intro mittere.* Hoc nomen testimonium est etiam verbum oblatrandi, quamvis non legatur in Plautinis fabulis, tamen exstitisse; de uxore cum cane comparata confert Vssingius Cas. 320, Men. 714.

---

1) cf. quae a Buechelero Fleck. ann. CV p. 572 ex reliquiis traditis eruta est *monetrix* Truc. 501, cuius nominis attributum esse *mala* vidit Leo; corruptela igitur paucorum vocabulorum est, emendatio ab utroque facta.

2) com. Att. frg. 1326 K. ἡ τὰ θνητῶν καὶ τὰ θεῖα πάντα ἐπισκοποῦσα ἀεί.

3) *adversator* ex Apul., Iul. Val., Aug. affertur, sed tribus his locis simul cum aliis nominibus eiusdem formae legitur, ad quorum exemplum (*fautor* bis, *approbator* Aug.) fictum esse veri simile est, id quod Cicero consulto vitavit Planc. 88 *adversarios . . . ultores,* Mil. 39 *illius adversarii, defensores mei,* cf. Verr. act. I 36. Flacc. 5, 23. Apuleius dativum ex eo et eius comitibus dependentem facit Socr. 5: *quem miseris auxiliatorem, quem fautorem bonis, quem adversatorem malis in omni vita ciebo?*

Acceptrix eo minus ex *acceptore* motione derivata est, quia id nomen ipsum suo loco factum est (v. p. 100); *acceptrix* autem factum est, ut opponatur *datori* et notio, quae est nemo, duobus nominibus inter se oppositis praemissa negatione redderetur Truc. 571: *des quantumvis, nusquam apparet neque datori neque acceptrici;* de qua nascendi occasione cf. supra *factores* p. 106.

Mil. 1072: *quomque me oratricem haud sprevisti sistique exorare ex te;* orator non solet hunc orandi significatum possidere (de Amph. 34 et Ter. Hec. 9 sq. v. p. 110 et 143), a quo Cicero rursus deduxit de rep. II 14: *quae ex Sabinis virgines raptae postea fuerant oratrices pacis et foederis;* neque dubitare licet loco Plautino de sensu orandi, quia exorandi verbum statim sequitur.

Bacch. 1166 sq.: *eunt eccas tandem probri perlecebrae et persuastrices;* nomen agentis rei nomini ex eadem syllaba incipienti se applicavit; spectant verba ad Bacchides; cf. Asin. 133: *perlecebrae permities, adulescentum exitium;* 'perlecebrae' utroque loco de mulieribus pellicientibus dicitur; sic etiam *inlecebra,* quamquam Men. 355, Cas. 887, rei nomen est, tamen lena dicitur Asin. 151: *atque eccam inlecebra exit tandem,* cf. Truc. 184, 759.[1])

Eadem ratio, quae inter 'oratricem' et 'exorandum', est inter nomen et verbum Cas. 778 sq.: *novi ego illas ambestrices; corbitam cibi comesse possent.* Versu postulatur ut *ambas estrices* (AP) ita restituatur, ut nunc editur; *ambedere* autem est rem edere totam, nullam partem intactam relinquere. Merc. 240 sq.: *mi illud videri mirum, ut una illaec capra uxoris simiae dotem ambederit,* ibid. 239; affertur Amm. XXIX 3, 9: *cum duas haberet ursas saevas hominum ambestrices.* Amator ex occulto audiens amicam ab ancilla sollicitari, quod uni amatori placere studeat, et ad mores meretricios incitari, exclamat Most. 203: *vix comprimor, quin involem illi in oculos stimulatrici.* Nomen a stimulando[2]) factum, quod ex re illi indidit, repetivit, qui versus 208—223 scaenae inseruit, (v. Lorenzi adnot. ad. v. 199) 219: *atque enicem scelestam stimulatricem.* Sed ei id magis curae erat, ut amatorem conviciis utentem faceret: nam antecedit 218 *veneficae* et additur adiectivum *scelestam* ad *stimulatricem.*

Mil. 695: *tum plicatricem clementer non potest quin munerem. Plicatrix* ab eo officio appellata[3]) est, a quo *vestiplica* dici solebat Plaut. Trin. 251, Loewe gloss. nom. 204, cf. Marquardti Vit. Rom. priv. p. 143. Ficta est ad exemplum earum artes exercentium, quae et ante nominantur, *praecantrix* et *coniectrix* 693, et post,

---

1) coniunguntur sic rei et agentis nomen Truc. 552: *foras egerones, bonorum exagogae.* Paul. Fest. p. 76, 5 M: *elecebrae argentariae meretrices ab eliciendo argento dictae* interpretatio est versus Plautini Men. 377.

2) *stimulo* Plaut. Capt. 598, Cist. 206 adulescens amor estimulatur, cf. Bacch. 1159 *cor stimulo foditur,* sim. Truc. 853.

3) *plicare* Plauto deest.

opstetrix 697, *nutrix* 698. Quarum omnium professiones et appellationes in usu erant, etiam *praecantricis,* cf. Varro ap. Non. 494, 22. *Coniectrix* hic solum appellatur; dubium igitur est, utrum haec ars et a mulieribus et a viris sit exercita, et inter coniectoris et coniectricis nomina eadem ratio fuerit, quae inter *praestigiatoris* (Amph. 830, Aul. 630, Poen. 1125) et *praestigiatricis* (Amph. 782, Truc. 134), *tonsoris* (Aul. 312, Asin. 394) et *tonstricis* (Truc. 405, 772, 856), an hoc solum loco coniectoris nomen (Amph. 1128, Poen. 444, Curc. 249) suffixum masculinum cum feminino mutaverit, quia matronam, de qua agitur, mulierum officiis uti deceret (v. Brixi adnot. ad Mil. 692); qua de causa etiam *hariolae* et *haruspicae,* non *harioli* et *haruspicis* nomina 693 leguntur; praeterea adest *ceriaria* 696 et, quae vix uno nomine dici potuit, *quae supercilio spicit* 694.

Magis continuus est ordo servorum servarumque, qui Trin. 251 enumerantur, quorum in numero sunt 252: *cantrices cistellatrices* nominatae post alias ancillas 251: *flabelliferae sandaligerulae; cantrix* magis in usu fuerit, quam nobis cognoscere licet; *cistellatrices* a cistella, rursus primae declinationis nomine (cf. p. 111), derivatae, sunt, quibus cistella servanda portandaque traditur, ut in Cistellaria Haliscae III sq.

Restat *compotrix* Ter. Andr. 232: *quia compotrix eius est.* Non a compotando facta est, quod verbum non exstabat, neque a *compotore,* quod nomen Cicero Phil. II 42, V 22 sibi finxit vituperans Antoni socios, quos similiter II 102 post *prandiorum apparatus* commemoratos *compransores* et *collusores* appellavit. Praepositio ita praefixa est, ut in *coepulonus* Plaut. Persa 100, *collibertus* Poen. 910, *commaritus* Cas. 797, *contubernalis* sim.[1]) Si *potrix* non in usu erat[2]), statim compositum cogitato tantum simplici ex potando compotrix facta est.

Nominum **tertiae declinationis** partem iam in primo capite tractavi, ea scilicet, quae illis in interrogandi enuntiationibus (v. p. 92) nata sunt: *abitio accessio aditio auscultatio clamitatio exitio inscensio muttitio notio pultatio receptio* (?) *ventio.* Sed etiam liberiore modo haec quoque nomina ex verborum contextu oriuntur.

Amph. 521: *nequiter paene expedivit prima parasitatio.* Verba Mercuri sunt in subparasitando patri operam perdentis 515: *accedam atque hanc appellabo et subparasitabor patri,* item postea 993: *amanti subparasitor* e. q. s., cf. Mil. 348: *sed hic illi subparasitatur semper; parasitor* legitur Stich. 634, Persa 56; quod ex verbo composito nomen simplex derivatur, cf. similem inconcinnitatem Cas. 584: *blanda es parum* et 586: *subblandirier;* cf. etiam p. 108 *deludam . . . lusorem.*

Antecedit nomen novum verbo, a quo derivatum est (cf. p. 115 *oratrix*), si iam in nomine proferendo loquenti verbum in

---

1) cf. C G L. V 531, 40: *compotrix eius est, una bibit.* alia eiusmodi composita Paucker, Mél. Gréco-Rom. III p. 527 adnot. 12.
2) affertur Phaedr. IV 5, 25.

animo versatur, velut Curc. 509 sq.: *rogitationes plurimas propter vos populus scivit, quas vos rogatas rumpitis* e. q. s. Vt numerum augeret, nomen ex intensivo verbo maluit derivare quam ex simplici, quod sequitur, sic tamen, ut id nomen modo ex rogitando fictum sensum accipiat a sequente rogandi verbo, non ab rogitando ipso, quod interrogare significat.

Itaque ideo, quod consensus inter nomen derivatum et verbum desideratur, verba tradita mutare non opus est Trin. 692 sq.: *haec famigeratio te honestet, me conlutulentet, si sine dote duxeris.* Respiciunt verba ad v. 689: *sed ut inops infamis ne sim, ne mi hanc famam differant;* traditur autem *famiferatio* hoc loco (692) Palatinis, in Ambrosiano 672—735 desunt; sed traditur *famigeratio* a Nonio p. 84, 26 et isdem codicibus Plautinis post 704 eosdem versus 692—694 iterantibus; praeterea *famigeratori* 219, *famigeratorum* 215 exstant. Itaque quamquam dixerunt Romani velut Trin. 186: *maledicas famas ferunt* (cf. Persa 351, Acc. trag. 458: *quis erit qui non me spernens ... turpi fama differet,* sim. Trin. 689), tamen compositum praetulerunt ex *fama* et *gerendo* facere, inde etiam *famigerabilis, famigeratus, famigerulus,* quibus omnibus nomen *famiger* subest, quod, num in usu fuerit, non constat.

Flagitatur autem verbale cum verbo plane congruens Capt. 799: *quae illaec eminatiost nam?* Nam verba non modo ad minantem Ergasili orationem spectant, sed imprimis ad eius initium 791: *eminor interminorque, ne mi obstiterit obviam* e. q. s., quod propter duplex minandi verbum spectatoribus in animo et auribus manebat. Figura autem interrogationis mirantis est, cf. Poen. 1296: *sed quid hoc est? quid est? quid hoc est? quid ego video? quo modo? quid hoc est conduplicationis? quae haec est congeminatio?* Ibi adulescens Hannonem filias amplexas tenentem vidit; aspectum sibi acerbum insuetis ei rei verbis[1]) et nominibus depingit; nominibus ei opus est, quia in interrogandi modo incepto perseverat; de interrogationum genere v. infra p. 141.

In enumeratione, ubi complura usitata nomina deinceps ponuntur, facile nova ad illorum figuram ficta admiscentur. Capt. 1030 sq.:

neque in hac subigitationes sunt neque ulla amatio
nec pueri suppositio nec argenti circumductio

Amatio vocabulum Plauti proprium est, sed satis crebrum; quinquies enim nobis servatum est; *suppositio* quoque alibi a Plauto dicitur Cist. 144, 152, Truc. 437. *Subigitationes* autem ad complendum im-

---

1) *conduplico* Pseud. 1261, *congemino* intransitive Amph. 786; postea *conduplicatio* Rhet. Her. IV 38 ἀναδίπλωσις (cf. Gloss. III 363, 14) rhetorum graecorum est, item *congeminatio* Diom. Gramm. I·445, 11 (Donat. IV 398, 1, Beda rhet. p. 609, 4); Isid. orig. II 21, 3; Gloss. III 488, 61; 508, 13; haec artis oratoriae vocabula cum Plautino eorundem verbalium usu non cohaerent.

pudicorum morum ordinem fingebantur, qui aliis in fabulis videbantur. Cas. 964, Merc. 203, 204, Mil. 652, 1402, Heaut. 567 invenitur *subigitare*, id est proprie 'manibus tractare', quod panis depsticius patitur Cato de agr. 74: *farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito subigitoque pulchre. ubi bene subegeris* e. q. s.; sed ab hoc libero usu intensivum *subigitare* ad sensum tangendi mulieres inceste reductum est[1]), cf. Cic. epist. IX 22, 4: *et quidem iam etiam non obscena verba pro obscenis sunt. batuit, inquit, impudenter, depsit multo impudentius. Circumductio* quoque suo loco (Capt. 1031) orta est, nam alibi non decipiendi sensus ei est; genetivus ei (v. p. 90) adiungitur, ut nomini solet; verbum sextum casum poscit, v. Trin. 959 et quos Vssingius ad Asin. 96 contulit locos. Cetera autem per nomina proferre neque ausus est neque potuit poeta; sic enim pergit Capt. 1032: *neque ubi amans adulescens scortum liberet clam suom patrem.* Terentius eadem occasione data postquam fabularum personas nominum auxilio enumeravit Eun. 36 sqq., transit ad argumenta verbis indicanda 39: *puerum supponi, falli per servom senem, amare, odisse, suspicari.*

Stich. 657 sqq.: *quot ego voluptates fero, quot risiones, quot iocos, quot savia, saltationes, blanditias, prothymias. Risiones* significant aut *ridicularia* (Plaut. Asin. 330, Trin. 66) vel *ridicula* (Amph. 917, Stich. 455, Mil. arg. 1, 9) aut probabilius convivarum risus, qui identidem fiunt. Suetum rei nomen *risus* est; plurima enim verba sonum significantia quartae declinationis nomina faciunt, velut: *cantus crepitus fremitus gemitus luctus plausus ructus sonitus strepitus*, Plautina omnia; eadem figura est, quod Terentius novavit aut primus et solus adhibuit Heaut. 373: *gemitus screatus tussis risus abstine. Questus eiulatus* Acci sunt (555). A quibus, si modo exstabat, sensu differebat nomen tertiae declinationis; velut *cantio* Plaut. Stich. 707, 788, 760, Cato de agr. 160 modum et verba significat, quae canuntur; Bacch. 38 idem esse potest, opposita orationi (v. 37)

> *pol ego magis metuo, ne defuerit mi in monendo oratio.* —
> *pol ego metuo, lusciniolae, ne defuerit cantio.*

Praeter *eiulatus eiulatio* quoque in usu erat Capt. 201: *eiulatione haud opus est.* Videtur haec forma magis ad actum et habitum spectare quam ad sonum, ut fortasse etiam *lamentatio* Merc. 870, cf. *clamitatio, muttitio* p. 94 et 93. Sed ad id probandum haec pauca exempla non sufficiunt; itaque satis habeo hac sonandi verborum ad quartam declinationem proclivitate nominum secundae declinationis abusum explicare, quem admisit Sisenna hist. frg. 131 (Prisc. II 264, 5), *procul sibilu significare consuli coepit*, similiter frg. 26 (Non. 491, 26): *sonu signorum*, frg. 72 (Non. 142, 3) *magno cum molimento ac per-*

---

1) itaque glossae C G L. IV 180, 4 *(subigitionibus)* et V 514, 19 *(subigionibus) subigitationibus*: *sollicitationibus* praeterquam quod casus non ad Plautinum locum quadrat, alium locum interpretantur.

petuo sonu.[1]) Adductus est non modo nota alterius et quartae declinationis commutatione, sed etiam reliquis sonandi vocabulis secundum quartam declinationem formatis; quod probatur duobus exemplis[2]), ubi *sonus* una cum aliis nominibus quartae declinationis ponitur Apul. metam. VIII 30: *tinnitu cymbalorum et sonu tympanorum* et Flor. 80 Oud.: *lyra concentu variatior et tibia questu delectabilior et fistula susurru iucundior et bucina significatu longinquior.*

Plaut. Men. 607: *aufer hinc palpationes.* Repellit matrona maritum *palpantem* (Amph. 507, Merc. 169) i. blandientem, ut postea denuo 627: *aufer manum*, cf. Amph. 507 totamque illam scaenam Amph. I 3 simillimam a Iove Alcumena Mercurio actam. Sed vereor, ne id nomen casu semel in his fabulis inveniatur; *palpator* huius sermonis proprium fuisse videtur (Men. 260, Rud. 126, v. p. 107 adnot. 1); de dictione cf. Ter. Phorm. 857: *quin tu hinc pollicitationes aufer,* et quos locos Brixius ad Men. 609 contulit, Poen. 1035, Persa 797.

Propter sequentium temporum usum de novitate dubitatio est Pseud. 70: *distractio discidium vastities venit.* Si usitatum vocabulum est, artificium utriusque nominis ab eadem syllaba incipientis ad eligendum, non ad fingendum vocabulum aliquid valuit.

Paul. Fest. p. 61 M: *consuetionem Plautus pro consuetudine dixit.* Id quoque nomen suo loco natum fuerit, ex *consuescere cum* (Amph. 1122, Cist. 87, cf. *consuetudines* Pseud. 64), sed ubi restituendum videtur Amph. 490: *et clandestina ut celetur consuetio* (*suspicio* codd, *consuetudo* Don. Ter. Ad. IV 5, 32) cum toto suo versu et antecedente[3]) argumento repugnat, v. Langeni stud. Plaut. p. 236. Si non Plauti versus sunt, aliunde sumpti sunt, sed nescimus, unde, nam de puella clam gravida in palliatis non semel agebatur. — Bacch. 115: *Suavis Saviatio* in fine deorum enumeratorum nominatur, quos adulescens colit; omnium hic ultimo loco commemoratus maxime praeceptorem offendit, maximeque ei ignotus est 120: *an deus est ullus Suavis Saviatio?* Huius dei utroque Bacchidum loco et Pseud. 65, ubi Bacchidum versus denuo legitur, duplex nomen est, ex adiectivo et nomine constans. *Saviatio* etiam ex Gell. XVIII 2, 8 pluraliter adhibita adfertur.

Pseud. 67: *teneris labellis molles morsiunculae;* deminuta vocabuli forma, quam Apul. met. VII 22 imitatus est, epistulae ab amica ad amatorem datae convenit; antecedit 66: *compressiones artae amantum corporum,* sed sequitur 68: *papillarum horridularum oppressiunculae.*[4]) Differunt autem *morsiunculae* ab aliis deminutivis eo, quod ex radice, non ex nomine *morsio* prodierunt; hoc non exstabat[5]), nam *mor-*

1) sed traditum est *sona* Non. 142, 3; hoc loco Sisennae verba non propter *sonu* afferuntur.

2) elegi ex eis, quae a Nevio Formenl. I³ p. 786 sq. praebentur.

3) 489 *et ne in suspicione ponatur stupri.*

4) ne hoc quidem deminutivum alibi legitur, sed *oppressio* in usu erat, nusquam tamen, ut videtur, hoc opprimendi sensu (cf. Pseud. 1261).

5) sed v. C G L. II 269, 6 δῆγμα *morsum, hic morsus, morsio.*

sus verbale a mordendo factum est. Amicae igitur verba Plautus hic eodem artificio blanda reddidit, quo similem parasiti orationem ornavit, qui post *unctiones graecas sudatorias* (Stich. 226) et *cavillationes* (227) ibidem 227 sq.: *adsentatiunculas*[1]) *ac pericratiunculas parasiticas* vendit. Quorum ultimum loquenti illi in mentem venit, fictum ad antecedentis exemplum, neque alibi legitur ipsum, neque omnino nomen in *tio* exiens a perierando ortum. Quae praeterea huius figurae nomina in fabulis Plautinis leguntur, *aratiuncula* Truc. 148, *occasiuncula* Trin. 974, *ratiuncula* Curc. 371, Capt. 192, a nominibus in *tio* exeuntibus derivata sunt. Illis tamen duabus, *morsiunculae* et *pericratiunculae,* satis docemur, suffixo, quod est *tiuncula,* ex radicibus ipsis, etiamsi deerat nomen tertiae declinationis, eiusmodi deminutiva fingi posse.

Terentius praeter *ratiuncula* Phorm. 36 nullum admisit, nedum nova fingeret. Sunt tamen tertiae declinationis nomina nova etiam in eius fabulis.

Clitipho ambulatum mittitur Heaut. 588: *abi deambulatum. — deambulatum? quo?* — Deinde abiit neque in scaenam prodit usque ad scaenam IV 6; tum rediens ab ambulando queritur se antea extrusum esse 806 sq.: *vel me haec deambulatio, quam non laboriosa, ad languorem dedit.*

Similiter ad eam scaenam spectatores revocat, ex qua abiit, senex fratre frustra quaesito lassus rediens Ad. 713 sq.: *ut, Syre, te cum tua monstratione magnus perdat Iuppiter.* Syrus ei per ambages viam describens sic inceperat 570: *scio, ubi sit, verum hodie nunquam monstrabo.*

Eun. 87 sq. *ceterum de exclusione verbum nullum?* haec verba *dicit tantum de iniuria, unde intellegi licet, quod hic exclusionem posuit; quia servus accusatoris animo dicit ad illa supra, quod intromissus non est* (Eugraph. ad h. l. I 2, 7). Respicit igitur hoc vocabulum (cf. etiam 98 *exclusti)* ad primam scaenam, ubi exclusum se esse querens Phaedria auditus est (v. 49: *exclusit).*

Phorm. 1012 sq.: *haecine erant itiones crebrae et mansiones diutinae Lemni* (cf. p. 74); *itiones* mansionum gratia dixit; nam *itio* non dicebatur, nisi in *obviam itione* (v. p. 72), *domum itione* (v. p. 72) aliisque compositis nonnullis; reliqua exempla infimae latinitatis sunt. Prioribus temporibus omnino eundi nomen verbale non exstabat, nisi alia verbalia ei supplemento et fulcimento erant; *itum pro incessu Titinius Setina* (Non. 123, 9) non dixisset, nisi alia similia sequerentur: *itum gestum amictum qui videbant eius* (com. 117). Eandem rem esse in formula *pro itu et reditu* Leo (Anal. Plaut. II 31 adnot. 1) animadvertit, quam Cicero suis verbis intexuit ad Att. XV 5, 2:

---

1) utitur etiam Cicero in epistulis I 12, 6; fortasse igitur inter blanda sermonis cottidiani vocabula habendum est; praeterea Ambr. off. min. II 23, 117.

quis porro noster itus reditus vultus incessus inter istos? Eadem res est in formula iuris praediorum *itus actus,* quam commemoravi p. 102. Non repugnat Lucretius, cui hoc ut aliis rei nominibus magis opus erat quam aequalibus III 388: *nec repentis itum cuiusviscumque animantis sentimus.* Quartae autem declinationis nomen praetulit, quamquam tertiae versui heroico non resistebat (cf. Cap. III); v. quae de *ventio* et *ventus* p. 94 dixi. Etiam cur *abitionem* Terentius (Heaut. 190) aut elegerit aut finxerit, p. 95 probare studui.

His nominibus et numero et facilitate subito nascendi ea classis superatur, quae in **tura** exit, neque eodem libero modo pauca, quae Plauti propria sunt, ficta sunt.

Senex filium erroris convicturus est:

Trin. 363: *nam sapiens quidem pol ipsus fingit fortunam sibi:*
eo non multa quae nevolt eveniunt, nisi fictor malust.

Adulescens amicum excusat:

365: *multa illi opera opust ficturae, qui se fictorem probum*
vitae agundae esse expetit: sed hic admodum adulescentulust.

Id est illi, qui se fictorem probum vitae agendae esse expetit, multa ficturae opera opus est. Pergit ergo, qui respondet, eadem in imagine, quae in duplici fingendi sensu posita est; translatio est 363 et 365, itaque etiam *fictor* 364 et 365 sic intellegitur; sed *fictor* etiam de proprio sensu admonet, quasi artifex sit e cera aliave materia fingens, *fictura* autem non tam actionis quam artis appellatio, cf. *mercator* et *mercatura, venator* et *venatura.* De fingendis libis, unde alii fictores nomen ceperunt (Varro de l. l. VII 44, Marquardt-Mommsen VI[2] 249), nemo cogitare vetatur, quia 368 quoque ex cena comparatio arcessitur; similiter luditur Epid. 523; coqui denique Sardinienses ex eadem ambiguitate incipiunt: *gonlegium quod est aciptum aetatei aged⟨ae⟩* Buechel. Carm. epigr. 2, 1. *Fictura* praeterea ante Gellium X 5, 3 nusquam legitur; nam Plaut. Mil. 1189: *satis placet pictura* et traditum et aptum est.

Desultoris ars in usu propria appellatione caruisse videtur; nam Apuleius met. I 1: *desultoriae scientiae* eius loco substituit; *desulturam* tamen, si quis dixit, quasi artis appellationem intellectam esse veri simile est. Id accidisse puto Plautino loco

Mil. 278 sqq.: *ne hercle hodie, quantum hic familiariumst,*
maxumum in malum, cruciatumque insuliamus. — tu sali
solus, nam ego istam insulturam et desulturam nil moror.

Iocatio incipit ab insiliendo pro incurrendo posito (v. Brixi adnot.); verbum nomine excipitur, addito pronomine demonstrativo; suffixum quod est *tura* eligitur propter sequens artis vocabulum eodem modo natum; *desulturam* autem additur, ut spectatores plane ad talis exercitationis cogitationem perducant, qualem Vegetius testatur tironum,

mil. I 18: *tantaque cura erat, ut non solum a dextris, sed etiam a sinistris partibus et insilire et desilire condiscerent* e. q. s. Vnde docemur etiam insiliendi notionem aliam esse v. 279 (cf. Rud. 366), aliam in nomine insulturae 280.

Mil. 990: *viden tu illam oculis venaturam facere atque aucupium auribus. Venaturam,* quae hic solum legitur, huic versui inventam esse non contenderim, quia alia artis appellatio deest; iungebantur autem artis nomina sic cum faciendi verbo, velut Rud. 931: *navibus magnis mercaturam faciam,* C I L. I 206, 123: *queive lanistaturam artemve ludic⟨r⟩am fecit fecerit;* ne hoc quidem nomen aliunde adfertur.

Filia meretrix matri tarditatem opprobrio danti se purgat (Cist. frg. 7; v. 379 L.):

> *pol ad cubituram, mater, magis sum exercita*
> *fere quam ad cursuram. eo sum tardiuscula.*

Cubituram nemo dixit, Plautus hic ante *cursuram.* Eiusdem formarum similitudinis gratia Terentium *curatura* dixisse Sloughter (the substant. of. Ter. p. 11) vidit; opponitur enim a Terentio curatura naturae Eun. 316: *tam etsi bonast natura, reddunt curatura iunceam.* Huic de hoc vocabulo iudicio non obstat *curatura* C I L. XIII 1954 (saec. II) et 1960, curatoris officium significans, neque quam Priscianus gramm. III 480, 9 sq. inseruit ceteris a cura derivatis, *curiosus curagulus curator curatio curatura curia curialis,* neque Donati explicatio iam a Sloughtero allata: *cura mentis est, curatio medicinae, curatura diligentiae* (Eun. II 3, 25); nam etsi de *curatura* nobis ignota iudicare non possumus, ne *cura* quidem deest medicorum arti, v. Cato de agr. 157, 10: *cito sanum facies hac cura;* ibid. 157, 8: *hac eadem curatione sanum facies; curatio* autem etiam magistratuum est, et cuiusvis hominis, v. p. 97.

Nomina rei **quartae declinationis** paucis dicendi generibus exceptis libera nascendi potestate paene carent. Nam Bacch. 54 sq.: *quid est? quid metuis? ne tibi lectus malitiam apud me suadeat? — magis illectum tuom quam lectum metuo* '*illectus*' nomen sui iuris non est, sed deducitur praemissa praepositione ex antecedente *lectus,* quasi verbale eius verbi simplicis esset, a quo *illicere* affixa praepositione compositum factum est; ludus, de quo conferatur Asin. 221 *lectus inlex est,* initium capit a forma *lectus* verbali simili[1]); *illectu* postea exstabat, sed nullus praeter sextum casum adfertur.

Non certum iudicium est de Trin. 260 sq.: *fugit forum, fugitat suos cognatos, fugat ipsus se ab suo contutu. Contutu* alibi non legitur, sed *contuitus* postea in usu erat; in hoc igitur nomine eadem formae varietas est, quae in verbis tuendi contuendi intuendi obtuendi; in eis altera et tertia verborum declinatio confunduntur (Neue Formenl. III[3]

1) sunt loci ubi quartae declinationis casus facit, v. Neue, Formenlehre I[3] p. 785; cf. Trin. 651 *in lecto* A, *intellecto (intellectu* B) *P.*

p. 278); sed Plauto non placebat secundum tertiam ea declinare, nisi in fine versus colive (Leo ad Bacch. 668); nomina secundum tertiam declinationem deducebantur, *obtutus*, *tutus* adiectivum, *tutrix;* sed eadem ambiguitas, quae in *contutu* et *contuitu* est, est in *tutore* et *tuitore;* ex altera declinatione *tuitio* provenit.

Restat *screatus* Ter. Heaut. 373, quod nomen adhuc aliunde lexicis non affertur; si Terenti inventum est, ordini similium usitatorum eum hoc quoque inseruisse vidit iam Slaughterus l. l. p. 11; idem fulcimentum etiam reliquis a Terentio novatis adest, quae sunt *praemonstrator, gerro, contortor*, *curatura.*

Non deest quartae declinationis nominibus fictio novorum plane, sed angustis finibus circumscripta est; quibus, exemplis insequentibus ostendetur.

Trin. 1139 sq.: *is mille nummum se aureum meo datu tibi ferre et gnato Lesbonico aibat meo*; ibid. 1142 sqq.: *meo adlegatu venit, quasi qui aurum mihi ferret aps te, quod darem tuae gnatae dotem, ut filius tuos, quando illi a me darem, esse allatum id aps te crederet* e. q. s. His ultimis verbis interpretatio continetur verborum quae sunt *meo datu;* in eisdem praeter id iam aliud exemplum adest, *meo adlegatu*, i. quia ego adlegavi, me adlegante. Vtrumque novum est; ne *adlegatu* quidem nobis aliunde notum est, etsi Gellius contendit XIIII 21, 19: *hic quoque adlegatus et hic arbitratus pro adlegatione proque arbitratione*[1]) *dicuntur, qua ratione servata arbitratu et adlegatu meo dicimus.* Nam ut de *peccatu* (ibid. 16) et *factu* (ibid. 15) non ad suum sermonem, sed ad Ciceronis quosdam locos spectat, ita fortasse etiam de *adlegatu* ad Plauti versum.

Trin. 167: *me apsente atque insciente, inconsultu meo.* Apud Nonium p. 525, 27 legitur mutatio a quibusdam facta, qui antecedentibus ablativis absolutis perducti scripserunt: *inconsulto me.* Sed ut *meo datu, meo adlegatu,* ita *inconsultu meo* dicitur; qui ablativus negatione affixa hic ortus est; nam simplex consulendi nomen non exstat, nisi errore cum *consulto* permixtum (v. Neue I^{3} p. 785). Causa fictionis erat adiectivum ab eadem syllaba incipiens, quod antecedit; sequitur autem *inconsultu* eorum nominum analogiam, quorum ex *in* incipientium sextus tantum casus exstabat (v. Lachmanni adnot. ad Lucr. I 454); talium alius casus fortasse numquam adhibebatur, nisi adiuvante adnominatione quadam, velut a Lucretio tactui *intactus* oppositus est I 454 (v. Leonis Anal. Plaut. II 33), ab auctore artis ad Her. scriptae II 7 *inapparatio apparationi,* a Cicerone versum est de fin. I 21: *infinitio ipsa, quam* ἀπειρίαν *vocant.* Simili igitur adiumento Plautus usus est, cum *inconsultu meo* post

1) haec forma hic pro stirpe verbi ponitur: item *adlegatio*; id apparet ex XIIII 21, 19 *hic enim peccatus quasi peccatio recte latineque dicitur*, ubi *peccatio* idem valet.

insciente diceret; quo caret aliud vocabulum eodem modo formatum Ter. Hec. 704: *nam puerum iniussu credo non tollent meo,* item 562, Phorm. 231; nam et *iniussu* crebro in usu erat, v. Cato de agr. 5, 3: *iniussu domini,* sim. 143, 1, 144, 1, et *iussu* Merc. 102: *hospitis iussu,* Curc. 329: *tuo iussu,* Asin. 147, *eius iussu* Amph. 989, *cuius iussu* Amph. 17, 26 (cf. 25: *iussit*), *Iovis iussu* Amph. 19; exempla ex prologo Amphitruonis sumpta non omnia Plauti sunt; Cato agr. 139: *iussu meo* in verbis precum conceptis; casu factum est, ut in Terenti fabulis non legatur, nam etiam postea hic ablativus saepe invenitur (velut Sisenna hist. frg. 119, Rhet. Her. I 25, II 19, Helvius Mancia ap. Val. Max. VI 2, 8), nusquam tamen usque ad Sallustium praepositione praemissa; si alio casu opus erat, tertiae declinationis nomen erat, frg. Tudert. CIL. I 1409, 9 sq. ⟨*quod eius contra leges publicas populi Romani . . . senatusve populi Romani iu*⟩*ssionem factum non erit.*

Merc. 845 sqq.: *sex sodales reperi, vitam amicitiam civitatem laetitiam ludum iocum; eorum inventu res simitu pessumas pessum dedi.*[1]) Verbum repperiendi excipitur, ut in enuntiationibus relativis participio saepe, interdum nomine verbali verbum excipitur velut Cic. ad Att. IV 2, 5: *aestimaverunt* . . . *quae aestimatio,* ad Att. XIII 22, 1: *id, quod cogitamus; quae cogitatio*, Cic. de sen. 74: *meditatum esse* . . . *sine qua meditatione,* Cic. fat. 22 *declinat* . . . *quam declinationem,* Scip. Afr. minor (Orat. frg. 16 p. 215): *saltare* . . . *quam saltationem.* Sed hoc dicendi genus[2]) scribenti potius quam loquenti convenit; tamen ne *eorum repertu* quidem dicit[3]); quod nomen ut aspernaretur, alternandi studio adductus est. Id artificium ne immerito in Plauti fabulis agnovisse videar, aliis eius exemplis collatis opus erit. Mil. 621 sq.: *atque ea te facere facinora, quae istaec aetas fugere facta magis quam sectari solet.* Curc. 618 sq.: *ego quidem pro istac rem solvi ab trapezita meo; quam ego pecuniam quadruplicem abs te et lenone auferam.* Alternantur *pulsare* et *pultare,* quorum hoc pulsando antiquius fuisse docet Quint. inst. I 4, 14, Bacch. 578: *pulta,* 579: *pulsat,* 581: *pultare,* 583: *pulsatio; tangere* et *attingere* Truc. 276: *ne attigas me. — egon te tangam?* Rud. 720 sq.: *tange utramvis digitulo minimo modo. — quid si attigero?,* cf. Asin. 385 sq., Ter. Ad. 178[4]); *curare* et *accurare* Men. 207: *scin*

---

1) *inventu* fortasse alibi invenietur; quae adhuc adferuntur exempla reicienda sunt, id quod a Forcellinio ipso factum est de Plin. nat. XVII 67; de Plin. nat. XVII 162 v. Mayhoffi adnot.; utroque loco neutrum est; Tert. de anima 2 in.: *eventus.*

2) eandem verborum constructionem efficere voluit, qui post Trin. 427 *nempe quos spopondi. — immo quas dependi inquito* inseruit: *qua sponsione pronuper tu exactus est;* quae verba post 427 in Palatinis leguntur, ante 427 in Ambrosiano; inde evincitur versum irrepticium esse; quid sibi voluerit ascriptor, v. Leonis adnot.

3) hoc nomen ex Apul. met. XI 2 et 11 adfertur.

4) idem verbum compluries positum Most. 455 sqq.: *eho an tu tetigisti has aedis? — cur non tangerem?* 457: *tetigistin? tetigi* e. q. s.;

quid volo ego te accurare? — scio curabo quae voles; similiter *aspice... specto* Amph. 750 sq.; *morior ... emoriri* Pseud. 1221 sq.; *usus est* et *opus est* (cf. Schoell. arch. II 211 sq.) Amph. 505, Bacch. 705 sq. et 707; Most. 250 sq.: *usu est ... opus est.* — Merc. 262 sq.: *non ita amo ut sani solent homines, sed eodem pacto ut insani solent;* hic *ita* non iteratur, sed *solent;* Men. 657 sqq.: *sed sic utendam dedi. — equidem ecastor tuam nec chlamydem do foras nec pallium cuiquam utendum. mulierem aequum est vestimentum muliebre dare foras.* Capt. 362 sq.: *novus erus ... veteri domino;* ibid. 766 sq.: *ex vinclis ... in catenas;* ibid. 690: *periit ... interit;* Amph. 7: *incepistis ... inceptabitis* Variatur etiam verborum collocatio (v. p. 92) et accentus Curc. 166: *Pálinure Palinúre ... Palinurúm,* Mil. 539: *magís facete vidi et mágis miris modis,* cf. quae Leo quaest. Plaut. p. 270 adnot. 3 comparavit. Sed his exemplis, quarum partem Leo mecum communicavit, id saltem apparebit, varietatis studium in Plauti fabulis tam saepe animadverti, ut hic res absolvi non possit, praesertim cum inter varietatem et neglectam concinnitatem, cuius exempla hic illic attuli, observanti distinguere difficile sit.

Itaque revertor ad ablativorum in *tu* exeuntium usum; qui cum paucis nominibus suo loco natis non perspiciatur, reliqua Plautina Terentianaque eius exempla congeram, ut quantum haec dictio in deducendis illis nominibus praestiterit, aperte cognoscatur.[1])

Stich. 327: *salve, tuo arcessitu venio huc;* adfertur nominis nullus nisi sextus casus ex Cic. nat. deor. I 15: *ipsius rogatu arcessituque,* Amm. XXXI 10, 3: *arcessitu Valentis patrui.*

Truc. 498: *quam gravidam hic reliqui meo compressu,* cf. Amph. 109, Macr. sat. 5, 19, 18, Epid. 542: *quae meo compressu peperit filiam,* Ter. Ad. 474 sq.: *virgo ex eo compressu gravida factast.* Terentius igitur praepositionem praemittit (ut Hyg. fab. 60, 63) adductus vocabulo *gravida,* cf. Andr. 216 *gravida e Pamphilost;* dicitur autem *ex eo compressu*[2]) ut Hyg. fab. 63: *concubuit; ex quo compressu natus est Perseus.* Attributo nusquam caret; genetivus obiectum significat Hyg. fab. 60 *ex compressu Tyronis.* Plin. nat. XI 98 *pinnarum hiatu refulgentes ... compressu obumbratae* a primario comprimendi sensu denuo deducitur, fortasse etiam Cic. de sen. 51 *tepefactum vapore et compressu suo* (i. terrae) sc. semen. Sed de

---

461 sq.: *tetigistin foris? — tangerem;* at 468: *aedes ne attigatis. tangite* e. q. s.; cf. Aul. 740: *tangeres,* 744: *tactiost,* 754: *attactam,* 755: *tangere;* Rud. 784 sq.: *tange dum. — tangam hercle vero;* repetitur vocabulum a respondente et iussum faciente Rud. 1333, 1336.

1) eiusmodi nominum laterculum confecerunt Neue et Wagner (Formenlehre I³ p. 751, ubi etiam sequentium temporum exempla referuntur; quem et adhibui et correxi ita, ut non singulis in nominibus nominem.

2) spectat ad narrationem antecedentem, qua 467 *vitiavit* continetur; itaque Goetzius merito C G L. V 532, 32 *compressu* (cod. *-sso) vitio* sic emendavit, ut ad hunc Terenti versum referretur.

unius ablativi usu omnia exempla congruunt. Repugnat tantum C G L. II 447, 21 ϲυνοχή *pressus compressus*. II 510, 33 *compressus* φθορά. Liberius Plautus cognato rei nomine usus est Pseud. 66: *compressiones artae amantum corporum*.

Plaut. Cas. 775: *illarum oratu faciunt;* Cic. Flacc. 92: *oratu tuo,* cf. Eun. 956: *et quidem orante, ut ne id faceret, Thaide.*

Amph. 657: *eos auspicio meo atque ductu primo coetu vicimus.* Codicibus *inductu* traditur, sed eadem imperatoris verba sunt, quae Amph. 196: *ductu imperio auspicio suo;* eadem a Mummio in titulo dedicatorio inscripta sunt Buech. Carm. epigr. 3, 1: *duct(u) auspicio imperioque eius.* Videtur — nam alia exempla vetusta desunt — sextus tantum casus vocabuli hoc sensu in usu fuisse; nam Cicero demum hanc locutionem sic flexit, ut accusativum faceret, ep. III 11, 4: *se ad Pompei ductum adplicaverunt;* nomen etiam ad ducis vocabulum referri potest, ita ut eadem ratio sit inter *me duce* et *meo ductu,* quae inter *me consule* et *meo consulatu.*

Arbitratu antiquissima harum dictionum est. Vocis originatio ut omnium verbalium facilis est, sed huius quoque significatus et ad verbum arbitrandi et ad nomen arbitri referri potest, ut et actio arbitrandi et officium arbitri sit. Ad verbum adluditur Amph. 931 sq.: *arbitratu tuo ius iurandum dabo me meam pudicam esse uxorem arbitrarier.* Sed iocus in arbitrandi verbo positus est; nam iam antea de re, quam alter scit, altera scire sibi videtur, *arbitrari* dicitur 905, 908. Arbitro succedit *arbitratu* Rud. 1004 sq.: *nisi das sequestrem aut arbitrum, quoius haec res arbitratu fiat.* De coniunctione per relativum facta v. supra p. 124 et Rud. 1002. Sed haec quoque muneris significatio ex verbo deduci potest, nam *arbitrari* arbitri munus est, a quo ad cuiusvis hominis disceptationen transferebatur. Quid autem significaverit haec formula ex ablativo *arbitratu* et genetivo vel pronomine possessivo constans, cognoscitur ex eis, quae quasi explicandi causa adduntur Truc. 211 sq.: *nunc quidem meo arbitratu loquar libere, quae volam et quae lubebit.*[1]) Casu igitur factum est, ut *arbitratu* ablativus instrumentalis esse videatur Persa 566: *evortes tuo arbitratu homines fundis familiis.* Ceteris locis ab ablativi vi longius abest, quam ut huius casus usu explicari possit. Iam ab Italis sic adhibebatur, ut de alius quoque quam de arbitri sententia diceretur; testimonium, ex quo id nobis colligere licet, Vmbrorum locutio congruens cum Romanorum est tab. Iguv. Va 12: *ad̄putrati fratru Atiiediu.* Sic enim in eorum quoque sermone ablativus honoris publici ponebatur (cf. *ductu*), Inscr. min. 1, 4 (Buech.): *maronatei Vois. Ner. Propartie,* cf. tab. VII B 1: *sveso fratrecate* (Buecheler Vmbr. p. 172). Confunduntur verbale et participium vel altera et quarta declinatio[2])

1) Mil. 1223: *meo arbitratu [ut volui]* interpres idem voluit; sed in B legitur: *me arbitrii* i. *me arbitro.*

2) sed hoc adnotandum est, easdem formas in *e* vel *ei* vel *i* exuntes etiam a nominibus secundae declinationis deduci posse.

(Buecheler p. 174) Inscr. min. 2: *su maronato V. L. Varie* e. q. s.; rursus tempus indicatur, sed huius tituli auctori ablativus nudus non sufficere videbatur; itaque praepositionem praemisit.

In Romanorum titulis *arbitratu* accedente genetivo haud raro legitur, neque aliter in CIL. I[1]) dicitur; excipitur CIL. I 198, 1: *quoive in arbitratu dicione potestate amicitiav<e* e. q. s., alia igitur formula, cuius altera figura exstat Plaut. Amph. 258 sq.: *deduntque se divina humanaque omnia, urbem et liberos, in dicionem atque in arbitratum cuncti Thebano poplo* (item Solin. 5, 1). Plautus hoc loco solo accusativum posuit, bis nominativum in eo dicendi genere, quod inter legum locutiones habendum esse supra p. 103 ostendi, ceteris locis ablativum addito plerumque *meo* vel *tuo, suo* Bacch. 1126, Men. 91, Persa 600, Curc. 428, *huius* Pseudol. 271; Trin. 990: *meo arbitratu et novorum aedilium;* Rud. 1002 sq.: *cuius arbitratu nos vis facere — viduli arbitratu.* Ibi nominis genetivus fine versus a nomine regente divellitur, quamquam pronomen possessivum infirmis tantum voculis ab ablativo *arbitratu* dirimitur velut Epid. 688: *tuon arbitratu?,* Most. 793: *tuo usque arbitratu,* Bacch. 1126 sim., sed Rud. 1005: *quoius haec res arbitratu fiat.* Genetivus omnino non certam collocationem obtinuit aut ante aut post ablativum, ne *tuo* quidem; sed *meo,* quae forma saepius ceteris adiungitur, nullo loco ab *arbitratu* statim succedente dissolvitur neque post ablativum collocatur nisi alio attributo de loco depulsa Pseud. 271: *vel huius arbitratu vel meo* (cf. Epid. 688). Idem igitur coalescendi studium observari potest de *meo arbitratu,* quod de *quo modo, quo pacto, causa* accedente attributo vel genetivo, observavit Leo, Nachr. d. Gött. Ges. d. Wiss. 1895, p. 426 sqq. Exempla, quae in Catonis libro de agr. inveniuntur, ad legum sermonem pertinent; nam sunt in capitibus 144—149, quibus, ut ipse ait, leges dicit faciendi locandi vendendi oleam vinum pabulum hibernum (145, 1, 146, 1, 147, 149, cf. rubricas cap. 144 et 148); sequitur genetivus 144, 2: *arbitratu L. Manli,* 144, 1: *arbitratu domini,* item 146, 2, antecedit in locutione, quae est *viri boni arbitratu* 145, 3, 148, 1, 149, 2 bis, quos genetivos merito supplevit Keilius 144, 2. Nusquam igitur genetivo caret; nullus alius casus a Catone adhibetur. Hoc in usu locutio perseverabat; nobis tamen temporibus usque ad Ciceronem intercedentibus latet; nam Terentius hoc nomine abstinuit. Ne posterior quidem usus longe ab hoc discedit[2]); pendet accusativus a sequendo Pomp. dig. 40, 7, 21 pr., a ferendo Fronto IV 13, ablativus a *dignus* Hier. epist. 51, 2, a fungendo Ambr. fid. II 11, 97, praemittitur *ad* Itin. Anton. 28, *ex* quasi debilitatis signum Vlp. dig. 7, 1, 13, 8. Sol. 1, 80, adiungitur ablativo adiectivum, bis ab Ambrosio. Neque solum in litteris, sed etiam in sermone vivebat haec dictio;

1) tritam locutionem testatur scripturae compendium *arb.*
2) cf. Thes. l. l. II 408 sq.

testimonium est colloquium a Cicerone et Caesare habitum ad Att. IX 18, 1: *meone, inquam, arbitratu?* Sed his temporibus etiam a Cicerone ipso in eandem dictionem iam irrepserat sextus casus nominis usitati, quod est *arbitrium*, velut ad Att. IV 5, 7: *arbitrio Catonis* (cf. ep. XI 28, 3); dicitur de eadem re, de qua ad Q. fr. II 14, 4: *eius arbitratu;* cf. Verr. I 140 *eius mulieris arbitratu gessisse praeturam* et IV 136 *quarum* (i. e. mulierum) *iste arbitrio praeturam... gesserat.* Eandem vocem elegit, quia versui heroico non resistebat, Catullus 108, 1: *populi arbitrio.* Sed a comparando utriusque vocabuli usu desisto, quia haec comparatio a Ciceronis demum temporibus incipere potest; nam antea tantum Ter. Heaut. 25 et Rhet. Her. III 32 arbitri vocabulo utuntur, et si verba non mutata sunt, lex XII tab. (Fest. p. 376, 29 M)· XII 3 Bruns.

Impulsu alieno is agit, qui facit, quod sua sponte non fecisset[1]). Plaut. Trin. 10: *sed ea huc quid introierit impulso meo;* Luxuria enim Inopiam in adulescentis domum intromisit. Aul. 795: *per vinum atque impulsu adulescentiae;* adulescentis opprobri excusatio est. Ter. Hec. 687: *inpulsu duxisti meo* i. quod tua sponte numquam fecisses. Hec. 242: *ubi duxere inpulsu vostro, vostro impulsu easdem exigunt;* hic magis quam ceteris locis persona agens auribus inculcatur, sed iterationis artificio; cf. Cic. ep. IX 25, 3: *hominem non sapientem, inpulsu inimicorum suorum eo progressum esse.* Hac ratione disceptatio fieri potest de Plaut. Persa 597; nam imprimis alio adverbio, quod hoc loco *temere* est, evincitur his ablativis modum agendi significari. Itaque hoc loco praeferendum est, quod Palatinis codicibus traditur: *ne temere hanc te emisse dicas suasu atque impulsu meo*[2]), i. te non empturum fuisse, nisi te impulissem. Nam verbis, quae in Ambrosiano leguntur: *me impulsore aut inlice,* alius sensus est, quam qui hoc loco poscitur. Ablativi enim sic absolute positi ab illo genere dicendi olim eo differebant, quod ablativus personae maiore vi poneretur quam appellativi ablativus, ita ut diceretur Persa 597 'me, non alio impulsore'. Argumento sunt primum magistratuum nomina sic adhibita accedentibus nominibus propriis; cuius usus exempla antiquissima[3]) sunt Cato frg. p. 66, 5: *C. Licinio praetore;* Sent. Minuc. C I L. I 294, 5: *L. Caecilio Q. f., Q. Muucio Q. f. cos.* Nam in his locutionibus, quae inde ab antiquissimis exemplis tempori indicando serviunt, interest, quis consul praetorve fuerit, non quempiam consulem praetoremve fuisse. Alterum argumentum exempla Plautina Terentianaque dant; Stich. 602 sq.: *non me quidem faciet auctore,* ubi particula pronominis vim auget; Ter. Eun. 1013 sq.: *an paenitebat flagiti, te auctore quod fecisset adulescens, ni miserum insuper etiam patri indicares?* Totius scaenae iocus inde

---

1) cf. Cic. de nat. deor. II 32: *non alieno impulsu, sed sua sponte.*
2) accedit *suasu*, ut *impellere* et *suadere* dicitur Phorm. 157 sq.
3) v. Bombe de abl. absol. p. 24.

nascitur, quod idem et auctor et indicator est. Afran. com. 129: *me auctore, mater, abstinebis*; haec locutio omnium creberrima est. Persa 580: *atqui aut hoc emptore vendes pulchre aut alio non potes.* Nescio an re probetur hunc ablativum usitatum fuisse; vocabulum certe fuit; eadem res fuerit Trin. 1161: *impetrabit te advocato atque arbitro*[1]), i. quia tu advocatus atque arbiter eris; Curc. 434: *quod te praesente isti egi teque interprete.* Ter. Heaut. 969: *te ipso herede,* Hec. 255: *te iudice ipso.*[2]) Trin. 13: *is rem paternam me adiutrice perdidit,* quod non mirum est, si luxuria ipsa adiuvit; adiutoris ablativus postea haud raro absolute ponebatur v. Thes. l. l. I p. 714, 34 sqq. — Restat ipsius impulsoris nomen, cuius ablativus, si absolute dicebatur, pronomen assumebat, quo ipse vi et auctoritate superabatur. Ter. Ad. 560: *me impulsore hanc emptam esse ait.* Versus Plautino illi simillimus est; sed hic iam pugnis caeditur servus, vel fingit id factum essé, quasi Ctesipho culpam de se in eum verterit. Ter. Eun. 988: *ere ne me spectes. me impulsore haec non facit;* res hic aperta est; excusatio servi est. Most. 916: *me suasore atque impulsore id factum audacter dicito, qui subegi, faenore argentum ab danista ut sumeret.* Praedicat servus sua de domo empta merita (cf. 910, 918). His igitur locis pronominis vis praevalet. At Persa 597 Toxilus id impedire studet, ne emptor deceptus postea queratur se non emisse nisi pellectum illius verbis persuadentibus; itaque operam dat, ut leno sua sponte ac libero iudicio usus emisse sibi videatur.

His ablativis omnibus genetivus aut pronomen possessivum adiungitur excepto *compressu* Ter. Ad. 475. Sunt praeterea, quae attributo carent, haec:

Stich. 428 sq.: *ad cenam ibone? — si vocatu's, censeo. — sic hoc placet; rogatu necne nil moror.* '*Sic hoc placet*', scil. ut ad cenam eam; sibi enim non curandum esse iactat, utrum vocatus sit necne; cenam enim iam condictam esse ipse scit, ero nondum aperte dixit; rursus varietas animadvertenda est inter vocandi et rogandi verbum, cf. p. 124; omittitur attributum, quia nullum addi potuit, nisi forte *alicuius*, quod additum brevitati nocuisset neque omissum desideratur. Alibi genetivum habere solet *rogatu* Cic. ad Att. VI 3, 6: *Bruti rogatu;* cf. ad Att. XIV 1, 2. 2, 3; epist. IV 14, 2. X 12, 3; ad Att. I 9, 2: *Thyillus te rogat et ego eius rogatu* e. q. s.; epist. VII 1, 4: *rogatu eorum;* epist. XIII 36, 1: *rogatu meo,* cf. ad Att. XIV 20, 3.[3])

Cum *compressu* comparari potest *concubitus* Amph. 1136: *et*

---

1) forte factum est, ut hic quoque codicibus rei cum hominis appellatione mutaretur; legitur in C et D: *arbitrio* cf. Mil. 1223 (supra p. 126, 1).

2) Boeot. frg. I 4: *me puero* quoque huc pertinet, sed id adiectivis magis affine est, quorum ablativus absolute ponitur; pleraque locutionibus sollemnibus continentur (Bombe p. 22 sqq.).

3) a Neuio I³ p. 255 affertur *ex rogatu patronae* CIL. VI 2, 4909/10; cf. *iussu, arbitratu.*

concubitu gravidam feci filio.[1]) Sed iam Cicero accusativum pluralem fecit rep. IV, 4, nat. deor. I 42; Varro de ling. l. VII 78: *concubium a concubitu dormiendi causa dictum* fortasse ita dicitur, ut sit 'a concumbendo' (v. infra p. 157).

Natu nescio an umquam alia figura dictum sit; Bacch. 124: *tantus natu,* Persa 350: *parva natu,* Capt. 1019 (non Plauti) *grandis grandem natu,* cf. Ter. Ad. 930. Ter. Ad. 881: *qui sum natu maxumus;* Heaut. 645: *quanto tuus est animus natu gravior, ignoscentior,* ubi *natu* inde a Bentleio editores excluserunt, fortasse immerito (v. Wagneri adnotationem)[2]); Lucil. 192 L: *maior erat natu.* Retinuit igitur ablativus *natu*[3]) simplicem nascendi significatum, quem et *natura* et *natio* amiserunt.[4])

Hi ablativi magis quam illi, qui genetivum vel pronomen possessivum recipiebant, speciem et vim adverbiorum nacti sunt, quia nullum indicium nominalis naturae extrinsecus eis additum est. Innatum autem nominibus quartae declinationis fuisse studium minuendi liberum declinationis usum, nonnulla nomina testantur, quorum ablativus recepto adiectivo similibus in locutionibus adhibebatur.

Cist. 526: *et equidem hercle nisi pedatu tertio omnis efflixero,* re vera *tertio,* nam primum impetum minatur 524, alterum 525; cf. Cat. frg. p. 85, 4: *alteras oppidum vi captum, alteras primo pedatu et secundo;* Non. p. 64, 19 sqq.: *pedatu positum pro repetitu vel accessu, quasi per pedem, sicuti nunc vulgo dicitur tertio pedatu. Cato Originum lib. I: igitur tertio pedatu bellum nobis facere. Idem in Dissuasione de Faeneratione: tertio autem pedatu item ex faenore discordia excrescebat.* Vt Onions fecit, pro eo, quod hoc loco traditum est, *pedato, pedatu* scripsi: ablativum quartae declinationis testantur Plaut. Cist. 526: *perdatu,* Charis. I 215, 20 Catonis locum laudans, Caper VII 100, 23: *primo pedatu non pidatu dicendum;* hoc nescio an Noni fortasse temporibus *pedato* dictum sit. Nobis aliunde nomen non notum est; a pedando ne deducamus, significatus prohibet; denominativum igitur est a pede suffixo *atus* derivatum.

---

1) *situ* Truc. 915 iam appellativum fuerit, etiamsi quasi explicatio esse videtur 916: *cubando in lecto*; sed sequitur etiam *expectando; astu* plane adverbium erat ab initio litterarum Romanarum usque ad primi p. Chr. n. saeculi finem, ut lexicis docemur.

2) *animus natu gravior* exemplis similibus vix comprobari potest; sed id quoque non veri simile est, tantam versus partem corruptam esse, quanta mutari solet. de omisso *tanto* comparari possit Eun. 507 *profecto quanto magis magisque cogito, ni mirum dabit haec Thais mihi magnum malum.*

3) qui auctori appendicis Probi cum adiectivo antecedente compositum efficit Keil, Gramm. IV 194, 4 sqq.; cf. Diomedes I 309, 14.

4) ubi primum legantur *natio* et *natura,* videas apud Classenum, de hist. vocis quae est natura p. 10; *naturae* tamen notionem magis philosophorum more explicavit, quam significatum deduxit.

Plaut. Amph. 657: *eos auspicio meo atque ductu primo coetu vicimus*[1]); cf. Ter. Phorm. 346: *prima coitiost acerrima* cum Donati explicatione ad h. l. II 2, 33: *translatio est a proelio. nam et congredi milites et coire dicuntur.*

Mil. 53: *uno ictu*[2]); huius locutionis exemplum aliud formavit Plaut. Bacch. 968: *eum ego adeo uno mendacio devici, uno ictu extempulo cepi spolia;* cf. Lucr. IV 746: *facile uno commovet ictu.* Quam imaginem imitari studebat retractator Bacch. 975: *eos ego hodie omnis contruncabo duobus solis ictibus.* 'Duobus' dicit, quia bis ducentis nummis opus erat (971); oblitus tamen est retractator Chrysalum alteros iam cepisse ducentos neque de utroque ictu futuro tempore licere loqui (cf. Brachmann, Stud. Lips. III 107). Praeterea invenitur Truc. 659: *hoc ictu,* cf. Acc. praetext. 24: *eoque ictu;* liberius Plaut. Most. 621: *ictus perpetior argenteos* et postea Lucretius.

Servato sensu nominis actionis dicitur Amph. 487: *uno ut fetu fieret, uno ut labore absolvat* e. q. s., cf. 878: *faciamque ut uno fetu pariat;* liberiorem usum Pacuv. 142, Acc. 244, imprimis Lucretius praebent; Varro agr. *fetura* praefert; tantum II 5, 3: *a . . . fetu vitulorum.*

Amph. 1138: *uno partu duos peperit simul;* temporis ablativus est Ter. Andr. 230: *quoi committas primo partu mulierem.* Sed etiam ablativus iam abit ad significanda ea, quae pariuntur Enn. trag. 61: *qui suo partu arduam* ⟨*arcem*⟩ *perdat Pergama* (cf. Pacuv. 68: *triplicem virili sexu partum procreat).* Ratio, quae inter *partum* et *partionem* antiquis temporibus valebat quaeque fortasse sequentium temporum usu confirmatur, est haec: quartae declinationis erat accusativus (Lucil. 48 L., Pacuv. 68, Ter.), nominativus (Ter.), ablativus (Plaut. Amph. 1138[3]), Enn. trag. 61, Ter. Andr. 230) singularis; genetivus aut alterius erat declinationis (Pacuv. 70: *propinquitati parti),* aut tertiae (Truc. 195: *mentio quotiens fit partionis* cf. Prisc. II 256, 2 sqq.), Afran. 346: *non dolorum partionis veniet in mentem tibi.* Similis ratio fuisse videtur inter abortionem et abortum Truc. 201: *ut abortioni operam daret;* Ter. Hec. 398: *dicam abortum esse.*[4])

1) cf. Ter. Hec. 39: *primo actu placeo.*

2) cf. C. Scribonius Curio or. frg. M. p. 247: *nemo potest uno adspectu neque praeteriens in amorem incidere.*

3) Amph. 1061 *partuis* Bothius coniecit (inde Rassowius in indice nominum Plautinorum, sed coniectura non opus est).

4) haec ultima exempla iam inter ea habenda sunt multa quartae declinationis nomina, quae aut usu aut casu plena declinatione privata sunt. *adventus* a Plauto quarto et sextu casu adhibebatur, v. de singulorum casuum usu Thes. l. l. I p. 837, 9; usus ablativi, cui pronomen vel genetivus (cf. Ter. Hec. 816, Turp. 152) additur, huius casus vi non satis explicatur, velut Most. 381: *sicut ego adventu patris nunc quaero quid faciam miser,* Cato agr. 142: *uti adventu* (fort. dativus est) *domini quae opus sunt parentur.* rursus igitur ad ablativi, liberiorem et vetustiorem usum, quem supra descripsi, refugiendum est. nominativus est Caecil.

Idem studium amittendi plenam declinationem testatur alius nominum in *tus* exeuntium ordo, quorum aut solus dativus exstabat aut postea demum alii casus fingebantur. Dativi autem idem usus est in eis, qui in alius figurae nominibus: significat finem simili modo, quo gerundium praemissa praepositione *ad*. Etiam hoc dicendi genere fictionem novarum formarum adiutam esse veri simile est.

Curc. 578: *linteumque extersui* (codd. *extersum*, corr. Palmerius) inter alia lenonis instrumenta domestica enumeratur. Ne in hac quidem voce semel lecta novitas certa est; potest sermonis domestici esse (Landgraf, arch. III 63 et 56), ut similes formae Varr. Men. 262: *ceteras res esui usuique*, cf. Nov. Atell. 14: *iam ego illi subiens sublabrabo esui illud sinciput.*[1]) Pendet autem dativus ex nomine, ut Cato agr. 5, 3: *satui semen, cibaria, far* e. q. s.; haec nominum coniunctio inter ea exempla nominis e nomine pendentis habenda est, quae in Cap. I commemoravi (p. 74 sqq.), cf. etiam Landgraf, l. l. p. 63. Ad nomen et verbum referri potest dativus Cato agr. 60: *praeterea granatui videto uti satis viciae seras.* Hoc quoque denominativum factum ex grano semel legitur; sed non totum callemus huius aetatis sermonem rusticum.

Poen. 1281: *tum profecto me sibi habento scurrae ludificatui.* Eiusmodi dativi cum habendi verbo saepius coniunguntur. Plaut. Men. 693 sq.:

> *quando tu me bene merentem tibi habes despicatui,*
> *nisi feres argentum, frustra me ductare non potes.*
> *aliam posthac invenito quam habes frustratui.*

---

com. 35, Ter. Phorm. 608, genetivus alterius declinationis (cf. supra *partus*) Phorm. 154: *ubi in mentem eius adventi veniat.* — *ritu*, cuius origo obscurata est, sexto casu cum attributo dicitur Plaut. Men. 395 (Cas. 747 in Palatinis rarum vocabulum *bliteo* cum crebriore *ritu* commutatum est), Cato frg. p. 48, 14 (cf. Varro de l. l. VII 88), Pacuv. trag. 393, Lucil. 861 (*rito* trad. Non. p. 33, 2), aliter nusquam a veteribus scriptoribus; eo differt a *rite* quod plane adverbium est, ut *astu*. — *plausum* semper Plautus dixit pendentem ex dando, Terentius plaudendi nomen omnino non scripsit, alia fabularum conclusione usus (*plaudite* Hec. Ad. Andr., *valete et plaudite* Eun. Heaut. Phorm., cf. Curc. Epid. Mil. Persa Poen. Trin., sim. al.); Naevius autem com. 72: *his meis probavi plausibus.* Ennius ablativo, sed singulari usus est, proprio significatu, trag. 357: *plausuque premunt alas*; ann. 419 V: *it eques et plausu cava concutit ungula terram.* — *conspectus* ablativus creber erat, cum praepositione, quae est *ex*, Ter. Hec. 182, Pacuv. 184, Acc. 32, semper apud Plautum excepto Trin. 279: *me abs tuo conspectu occultabo*, cf. Eun. 293: *a conspectu amisi meo*; cum praepositione, quae est *in*, Crassus or. frg. p. 267, 270 (cf. Cic. epist. I 7, 5, Verg. Aen. I 184, II 21 et 67); accusativo semper praemittitur *in* a Plauto, sed novator Terentius est, a quo accusativus (cum infinitivo coniunctus) subiecti loco positus est Hec. 788, obiecti Heaut. 434. — dicebatur *usus est* vel *venit*, *usui est* (v. infra), *ex usu* Merc. 394, Persa 563, Eun. 1077, Hec. 548, 616, Heaut. 210, 221. liberiore modo positum est *usu* Stich. 241, Amph. 375, 845, *in usu* Bacch. 63, Most. 145, *in usum* Most. 123, *usus* Most. 113, Merc. 832, Mil. 810, Ad. 856. — cf. *in promptu (esse)* Neue l. l. p. 754.

1) de casibus postea fictis v. Neue I[3] p. 758.

Cf. Cic. Flacc. 65: *si quis despicatui ducitur,* Fronto, princ. hist. p. 205 N: *sagittarum ictus ... despicatui habentibus.* Verbum despicandi perrarum est (Plaut. Cas. 186); exstant autem derivata *despicabilis*, *despicatus* adi. (Plaut. Cas. 189), *despicatio.* Spernitur forma *despicatui* et loquendi figura Rhet. Her. IV 51: *ludibrio et despectui paternis inimicis erunt oppositi* (cf. C G L. V 190, 35, emendavit Goetzius). *Frustratui* post longum temporis spatium Nonius dixit p. 6, 23: *calvitur dictum est frustratur, tractum a calvis mimicis, quod sint omnibus frustratui.* Rei nomen ex frustrando factum inde a Plauto *frustratio* est.

Servavit Ambrosianus codex Cist. 365 sq.: *quam ob rem me meumque filium quom* ⟨*matr*⟩*e remque nostram habes perditui et praedatui.* Rursus casus, ut ita dicam, semel lecti. — Eadem verborum structura est Epid. 520: *me impune irrisum esse, habitum depeculatui*[1]); versus cum 518 sq. in Palatinis codicibus additus est. Traditum est *depeculatum,* ut *extersum* Curc. 571.

Adiectivis adiunctus dativus supino appropinquat. Bacch. 62: *quia istaec lepida sunt memoratui;* cf. Cist. 228: *estne hoc miserum memoratu?*

Restat dativus nominis usitati, cuius verbum periit[2]), Cist. 70: *gustui dat dulce, amarum ad satietatem usque oggerit;* traditum est *gustu.*

Vetustatem et largum usum huius dativi etiam ea nomina testantur, quorum alii quoque casus in usu erant. Sunt Rud. 294: *hisce hami atque haec harundines sunt nobis quaestu et cultu,* Poen. 626: *ut quaestui habeant male loqui melioribus,* Most. 125: *nec sumptus ibi sumptui esse ducunt.*[3]) Sed hi appellativorum non verbalium dativi sunt; quod discrimen manifestum est in utendi nomine, cuius dativus a Plauto sine verbo substantivo non positus est; significatus vocis hac in dictione ab utendo recessit; qui qualis sit, synonymi auxilio intellegitur Men. 358: *qui mi est usui et plurimum prodest* et ex contrario Mil. 601: *neque potest quin, si id inimicis usuist, obsit tibi.*[4]) Traductio autem facta ab utendi sensu ad eum, qui est verbo *prodesse,* facile fieri poterat et cogitari potest. Colligi igitur potest hac in locutione *usui* dictum esse olim eo sensu, quo Varro Men. 262 et quo a Catone *usioni* agr. 38, 4: *quae tibi usioni supererunt,*

---

1) a depeculando; explicatur a Festo p. 75, 11 M: *depeculatus a pecore dicitur; qui enim populum fraudat, peculatus poena tenetur;* nescio unde *depeculatus* ei notus fuerit; nomen enim simplex esse solebat.

2) intensivum, quod est *gustare,* eius vice fungitur; *gunere* formam simplicis verbi fuisse colligit O. Mueller ad Fest. p. 71, 2: *degunere degustare,* cf. C G L. II 41, 27.

3) Mil. 672: *tanto sumptui esse,* sim. 740, ad alium usum non minus notum traducit.

4) dativi figura *usu* legitur vel poscitur Truc. 721, Rud. 1083, Pseud. 306 (restituta ex *iustus* cf. Langen Beitr. 162); Most. 250 in verbis *elusa est* latet *usus est* (sic Camer. all.); ibidem ablativus *speculo* adiungitur.

149, 2: *domini usioni recipitur*, 145, 3: *accedet oleum et sale suae usioni quod satis siet*, sive hae reliquiae sunt potestatis vetustae inter utrumque suffixum eligendi, sive tertiae declinationis dativus, postquam ille cum verbo substantivo coniunctus ad significatum *prodesse* abiit, subrogatus est in quartae locum.

Horum dativorum duos, *memoratui* et *gustui*, supinis prope accedere dixi; neque desunt, qui freti mutatione ex *-ui* in *-u* non raro facta (v. Neue Formenl. I³ p. 539) contenderint supina, quae dicuntur altera, dativos quartae declinationis esse.[1]) Et sensu et forma haec sententia ita commendatur, ut videamur totam viam respicere, quam supinum alterum decurrerit, ortum ex dativo finali verbalium quartae declinationis, imprimis idoneum ad supplendam adiectivorum notionem, sive verbum substantivum adiungitur sive deest. Nam his tantum formis in *tu* exeuntibus supini alterius nomen indo, quae similiter atque infinitivus adiectivis adiungi possunt, secutus Richterum (de supinis Latinae linguae III 1858 p. 1 sqq.); possint ex dativi usu deduci etiam eae formae, quae recipiuntur dictionibus: *nefas fas opus scelus est* (Richter IV 2); de *pudet dictu* v. infra p. 137, 2.

Sed huic supini deductioni nocet, quod altera non minus veri similis est. Nam altera quoque ratione conexus supini et formae nominis aperiri videtur. Richterus (III p. 6 sqq.) formarum syllaba *tu* finitarum non paucas ablativi vi facile explicari animadvertit; ubi adiunguntur adiectivis *dignus indignus* et dictioni *opus est*, ablativus ratione grammatica poscitur. Idem observavit congruere cum supino interdum ablativum, quem dicunt limitantem aut qualitates indicantem, et interdum uno loco utramque formam eodem significatu positam esse (IV p. 15 sqq.). Constat discrimen fieri non posse inter nomen et supinum talibus locis, qualis est Cato agr. 157, 2: *haec est natura et aspectu bona*, cf. Lucil. 1039 L: *quaeque aspectu sunt spurca et odore*, Plaut. Stich. 59: *servos is habitu hau probust*, cf. Poen. 238: *modus omnibus rebus, soror, optimus est habitu*, cf. 288; de ablativo agnoscendo minus dubitamus in nomine usitato Mil. 101: *qui est amor cultu optimus;* sed 685: *bona uxor suave ductust*[2]) et Trin. 679: *facilest inventu* plane supini sensum et usum ostentant.

Ex duplici deducendi potestate non sequitur licentia deducendi supini, prout cuique magis probatur, ex ablativo aut ex dativo, sed cautio, ne unius casus vis in tam trita locutione nimis quaeratur. Nam satis constare mihi videtur etiam alterum supinum iam pristinis Romanarum litterarum temporibus formam fuisse suo sibi proprio significatu praeditam. Accedit, quo haec sententia firmetur, ut gramma

1) Reisig schol. III p. 796; editorum adnot. ibid. 800; Schmalz Synt. p. 320; Kuehner, Gr. L. I p. 553, cf. I p. 450 sq.

2) nomini *ductus* alius significatus est; ubi nomen usitatum et forma in *tu* exiens sensu discedunt aut omnino eadem stirpe nomen non derivatur, supinum intellegendum erit velut Cas. 588: *vilis emptu est* (AP: *emptus*). — ablativis ego inserui *natu*, supinis Richter III p. 16.

ticis supinum a declinatione iam avulsum esse visum est; quorum antiquissimum testimonium est Quintiliani Inst. I 4, 29: *quaedam simile quiddam patiuntur vocabulis in adverbium transeuntibus; nam ut noctu et diu, ita dictu factuque. sunt enim haec quoque verba participialia quidem, non tamen qualia dicto factoque.* Manifestum est a grammatico originem formae recte cognitam esse, quae temere loquentibus iam pro adverbio valebat. Itaque non exspectari potest unam explicationem ex nonnullis exemplis casu perspicuis sumptam omnibus reliquis aptam esse; fortasse non una est origo, sed et dativus et ablativus ad totam exemplorum multitudinem suam quisque partem contulerint. Ne locativus quidem, qui forma commendatur (cf. Brugmanni compend. II p. 1414), ad explicationem conducit, et quia intercessit casuum confusio et quia iter non tam facile est, quam Deeckius putavit[1]), ab ablativo localem sensum possidente (e. g. *adventu Caesaris*) ad supinum vel etiam ad ablativum limitantem, (e. g. *facile factu).* Incerta igitur sunt, quae de supini origine conicimus: licet nobis animo proponere prodiisse hanc formam ex tali dativi aut ablativi usu, qualem observare possumus. Ne in ablativis quidem, quos antea tractavi, ablativi vis ad eorum usum plane explicandum sufficit.

Ab hoc igitur conatu desistens processum malim constituere nominis quartae declinationis rigescentis et transeuntis ad adverbialem sensum: Ineuntibus litteris Romanis supinum, quod dicitur primum, iam declinationis verbi pars erat, cui postea a grammaticis insertum est[2]), iam obiectum et similia verbo convenientia recipit (Richter I p. 33 sq.), a nominis declinatione avulsum est suo significatu et usu non nimis libero (Richter I p. 29 sq.) praeditum; forma accusativi est; sensus ab eo accusativo non longe abest, quo indicatur, quo quis eat; transitum ab eo ad supinum haud difficile est excogitare, sed conexus inter hunc accusativi usum et supini iam interruptus est (cf. Richter I p. 11 sqq., II p. 8). Hoc modo excultum supinum iam Italicorum temporibus fuisse Vmbrorum supinum docet.[3]) Rigescendi studium vel periculum huic nominis formae in verbi declinationem paulatim irrepenti innatum erat, quantum nobis respicere licet, si Italicorum supinum, Indorum infinitivus in syllaba *tum* exiens (v. Brugmanni Compend. II p. 1414) similesque eiusdem nominis verbalis (v. Delbruecki Synt. comp. II p. 475) cognatarum linguarum formae continuationes eiusdem primordii sunt; sed neque eadem celeritate omnes linguae procedebant neque ad eundem finem pervenerunt.

Supinum alterum, cuius linguas cognatas participes esse negat Delbrueckius l. l., postea eandem viam ingressum est; id quoque in

---

1) Beiträge zur Auffassung der lat. Inf. Gerund. u. Sup.-Constructionen, Progr. Mühlhausen 1890, p. 48 sq.; cf. Haasi adnot. 598 ad Reisigi schol. III et I adnot. 279.

2) Jeep, Lehre v. d. Redeth. p. 259.

3) pendens ex eundi verbo, v. Buecheler Vmbr. p. 197; antiquissima latina Landgrafius praebet arch. XI p. 103.

verbi declinationem a grammaticis receptum est; a nominis declinatione non eodem modo dirimendum est, etsi eius usus non minus angustis finibus circumscriptum est quam illius; dependent ex eo nec casus, sed praepositio *de* et enuntiationes (Richter IV p. 6).

Dativorum similis usus non creber erat, fortasse prohibitus supinis, fortasse latens in eis; significatu et usu arte cum verbo cohaerent; longissime a verbo distant ablativi, quorum solum *rogatu* attributo, certissimo signo nominalis naturae, caret; usu tamen ei quoque paulum ab ablativi sensu soluti sunt et suum dicendi genus efficiunt.

Ad talium formarum exemplum nomina quartae declinationis omnia ficta sunt, quae antiquissimis temporibus nova esse videntur. Sed me ipsum de nonnullorum vetustate aut novitate dubitare supra adnotavi neque, quia de locutione antiquitus tradita agitur, *certo* effici posse puto, quae exempla Plautus a maioribus acceperit quaeque in eius sermone nata sint.

Aliter res se habet in genere dicendi, quod hic omitti non potest, quia id quoque a nonnullis[1]) supini alterius usui adscribitur. Sunt enim ablativi pauci eo sensu positi, qui ab auferendo dicebatur. Quae cum ex Plautino ablativi usu non satis explicari possint neque postea usus latius pateat, veri simile est, vetustum quoddam genus dicendi his paucis exemplis, ad quae reductus est, servari.

Sunt Men. 277: *opsonatu redeo* (item Men. 288, Cas. 713); ablativus nominis verbalis est, etsi Mil. 749: *opsonatum pergam* supinum est (item Cas. 441, Stich. 451.), participium Truc. 740: *praeterea unum in obsonatum*, quae verba Leo coll. v. 444 sq. sic correxit: *praeterea una mina obsonatum;* cf. Men. 320: *satin hoc quod vides tribus vobis opsonatumst (-tust* codd.) *an opsono amplius,* Bacch. 143: *an hoc ad eas res opsonatumst,* cf. Ter. Andr. 451: *vix, inquit, drachmis est obsonatum decem.*

Cato agr. 5, 5: *primus cubitu surgat, postremus cubitum eat, cubitum* supinum est, cf. ibid. 143, 2, *cubitu* ablativus nominis, cuius pluralivus ablativus legitur Amph. 1122: *is se dixit cum Alcumena clam consuetum cubitibus.*

Praeterea[2]) adfertur Stat. Ach. I 119: *venatu rediturum;* sed id quoque nomen est Plaut. Rud. 970: *hunc qui cepi in venatu meo.*

Merito Draegerus Synt. hist. II p. 867 ex his exemplis supini alterius localem sensum consequi negavit. Omnino non video, qua via ab his ablativis ad supinum veniatur. De hoc igitur usu item iudicandum est atque de ablativis et dativis quartae declinationis, quos supra tractavi, exempla locutionis rigescentis ea esse.

---

1) ab editoribus schol. Reisigi III adnot. 800, Schmalzio Synt. histor. p. 322, Kuehnero, Gr. L. I 450 sq., Stolzio, Gr. histor. p. 434.

2) Stich. 359: *quos* (sc. pisces) *piscatu rettuli,* correxit sic Lipsius tradita verba: *piscator attulit* A P; cf. 289.

Inter argumenta, quae pro ablativo supini afferuntur, inde a ;eisigio (schol. III p. 796, cf. Richter III p. 6) ablativus est, quem *opus* *t* poscit, velut Cist. 111: *si quid opus tibi erit promptu*, *promito*. er. Heaut. 941: *sed ita dictu opus est,* Ad. 740: *si illud quod* *axume opus est iactu non cadit.*[1]) Huic sententiae participii ablavus eadem in dictione positus adiumento est, quem non tam partipii formam quam nominis verbalis dixit Brugmannus (Quaest. ıdog. V p. 148 sqq.) talibus locis: Amph. 169: *quod facto aut dicto* *leost opus.* Bacch. 604: *celeriter factost opus.* Trin. 807: *quod iam* *roperatost opus.* Andr. 715: *ita factost opus,* item Ad. 601. Heaut. 0: *tibi ut opus factost face.* Ad. 342: *quapropter quoquo pacto taci-* *st opus.* Trin. 584: *de dote ut videat quid opus sit (possit* codd.) *icto.* Hec. 431 sq.: *in arcem transcurso opus est. — quoi homini? —* *bi. — in arcem? quid eo?* Cist. 531: *amens ne quid faciat*, *cauto* *pust,* similiter Most. 902, Merc. 333, 466, 566: *equidem hercle opus* *oc facto existimo, ut illo intro eam* e. q. s. Merc. 330: *hoc nunc mihi* *iso opust*, *huic persuadere quomodo potis siem.* — Consulto ea exemla elegi, ubi adverbia vel praepositiones ad participium referri ossunt; sed quae sic pendent, eadem sunt atque quae ex quolibet omine, etsi non verbale est, pendere possunt. Corrigenda autem est Brugmanni opinio, qui forma neutrius generis facilius speciem noıinis praebente adductus est; in femininis de participii natura nemo ubitabit velut Hec. 665: *remissane opus sit vobis redductan do-* *ıum;* praeterea sunt exempla, ubi participium attributi loco noıini adiunctum est Pseud. 50: *quam subito argento mi usus in-* *ento siet*, Pseud. 732, Persa 584, Cas. 502, Curc. 302, 322. Eaem verborum constructio in neutro pronominis plurali admittitur Iil. 914: *quid istis nunc memoratis opust quae commeminere?*, Men. 55: *ut parentur*, *quibus paratis opus est.* Itaque etiam in singulari ıumero participium agnoscendum est.

Si quis contenderit formas in *tu* exeuntes velut *promptu* supina sse, cum etiam ex nominibus *fas* et *nefas* supina pendeant, non efutari potest. Nam utri orationis parti, nomini an verbo, haec orma dubia hac in locutione addicenda sit, diiudicari non potest. Iam infinitivi sensui et appropinquat ipsa[2]) et forma illa participii, uacum commutatur. Vtraque igitur non longe abest ab eis infinivis perfecti passivi, quos verbo *esse* carentes verba *velle nolle malle* *ortet* accipiunt (Tammelin l. l. p. 105, p. 77, p. 84 adnot. 1); hi cum

1) reliqua, quae Tammelinus l. l. p. 107 adnot. 5 attulit, neque supina ·que, si sensum spectas, verbalia sunt, sed appellativa, ut *sumptu* Phorm. 6, Bacch. 707. — haec forma sub duplici memoria latere possit s. 587: *quod facto est opus* P, *factust* A; Poen. 519: *non factost opus* P, *ctust* A.

2) certant supinum alterum et infinitivus saepe de loco, v. Richter IV . 12 sq.; etiam Tac. Agr. 32 *pudet dictu* non aliter supinum adhibetur uam si dicitur *opus est dictu.*

infinitivis praesentis temporis facile in eisdem verbis commutantur; praesentis autem infiniti, qui in artibus grammaticis et in usu loquentium cum gerundi casibus conectuntur, a nomine verbali proxime absunt. Itaque inter accusativum verbalis quartae declinationis et infinitivum perfecti passivi interdum distinguere difficile est, velut Plaut. Cist. 31: *cas si adeas, abitum quam aditum malis,* cf. Persa 448: *reditum oportuit* (Capt. 793: *hic homo pugilatum incipit).* Tammelinus l. l. p. 81 iure infinitivos Cist. 31 agnovit, sed forma etiam nominis est, id quod sensu non plane vetatur.[1]) Signum est incipientis confusionis, in quam postea ineruditi incidebant, cf. CIL. VI 10247, 14 sq.: *et at id monumentum itum, aditum, ambitum, adque*[2]) *haustum, coronare, vesci,... ossa inferre uti liceat;* sim. VI 9404, 14 sq.: *uti liceat itum, aditum, ambit, haustum aquae, ligna sumere,* cf. VI 13823, 9 sq., 10231, 13 sq., 10562, 5 sqq. In his inscriptionibus formae, quae in *tum* exeunt certo nomina sunt; nam pendet genetivus *aquae* ex eo, quod est *haustum.* Easdem formas nominativorum vice positas attulit Diehlius (de m finali epigraphica Ann. phil. Suppl. XXV p. 199) ex CIL. VI 26355: *itum ambitum ... permissum.* Sed ne hae quidem ab infinitivi sensu longe absunt; illae verbo, quod est *licet,* simul cum infinitivis adiunguntur. Idem accidit CIL. VI 3626: *itu ambitu coronare sacrificare,* sive hae formae amissa littera m factae sunt (Diehl p. 270), sive supina altera sunt infinitivi modo adhibita.

Legi, quam de nominibus quartae declinationis valuisse ostendi, praeter ea, quae iam attuli, unum nomen repugnare videtur. Sed ne id quidem, cum eius non plane eadem condicio sit atque eorum, quae adhuc pro novis vindicavi.

Rud. 296: *pro exercitu gymnastico et palaestrico hoc habemus.* Piscatores se mane piscatui operam dantes cum adulescentibus in palaestra se exercentibus comparant. Dicitur igitur *exercitus* eo sensu, quem praeterea solus Priscianus testatur gramm. III 444, 31: *hic exercitus* ὁ cτρατὸc καὶ ἡ γυμναcία *huius exercitus* (II 256, 9).[3]) Nam in reliquo usu exercitus cτρατόc est, inde a priscis temporibus velut Naevio Plauto Terentio Catoni. Exercendi nomen tum tertiae declinationis erat, Cato frg. (Gell. XI 2, 6): *si exerceas* (ferrum) *conteritur; si non exerceas, tamen robigo interficit; item homines exercendo videmus conteri; si nihil exerceas, inertia atque torpedo plus detrimenti facit, quam exercitio.*[4]) Postea praeferebantur cum *exercitium* tum

1) etiam accusativi hortando adiuncti (praeter pronominum formas *hoc id*) supinum causam fuisse probabilis Landgrafi coniectura est arch. XI p. 104.

2) sic lapis, Wilmanns Ex. inscr. lat. nro. 311, 10 coniecit *aquae.*

3) ne reliqui quidem grammatici hunc significatum novisse videntur, sed nomen et adiectivum distinguebant Paul. Fest. p. 81, 8 M, Probus inst. IV 116, 2 sqq., Agroec. VII 116, 7 (item Beda VII 272, 9, Albin. VII 301, 2).

4) *exercitio* praeterea a Paulo servata est p. 81, 8, ubi C. O. Mueller antiquam hanc vocem a iuris consultis redintegratam esse adnotavit, certo tamen sensu, cf. Heumann-Thon Handlex. s. v. *exerceo, exercitio.*

exercitatio.[1]) Cur Plautus Rud. 296 vocabula usitata spreverit, nescimus. Hoc uno loco fretus contendere non ausim Romanis tum verbalia in *tus* tam libero modo facere licuisse; nam obstant, quae de hac verbalium classi disserui. Ex variis formis *exercitio exercitatio exercitium exercitus* id concludi potes in hoc verbo non plane inter loquentes convenisse, quali figura verbale fieret; quo modo accidere poterat, ut loquentes adducti fortasse figura usitati vocabuli *exercitus* (στρατός) quartae quoque declinationis suffixum eligerent. Quam explicandi rationem non temere excogitavi; nam cum alia verbalia similiter interdum ab usitato significatu ad verbi reducuntur vel, si mavis, ex eo quasi denuo finguntur, tum vox *exercitus* verborum ludi gratia idem aliis quoque locis patitur.

Capt. 153: *quia nunc remissus est edendi exercitus.* Verbo edendi fit, ut exercitui sensus exercitandi poscatur, sed et remittendi verbo et sequentibus verbis (154—166), ubi exercitus Romanorum more *imperatur*, animus ad cogitandos milites impellitur. Hac enim vocis ambiguitate, quam forma admittit, poeta transitum ad digressionem sequentem suorum spectatorum gratia Graecae fabulae insertam sibi paravit.

Similis ludus est praeterea Cist. 58: *noli, obsecro, lacrumis tuis mi exercitum imperare* sive hic mens a nomine exercitus ad exercendi i. e. cruciandi sensum vertitur (cf. Vssingi adnot. ad h. l.); sive ambiguitas ea est, ut imperetur exercitus (στρατός) lacrimarum aut exercitus (γυμνασία) lacrimandi.

Ad cruciandi sensum nomen agentis flectitur Trin. 225 sq.: *egomet me coquo et macero et defetigo, magister mihi exercitor animus nunc est;* simplicem exercitandi notionem habet Trin. 1015 sq.: *huic, quisquis est, gurguliost exercitor*; *is hunc hominem cursuram docet.* Illo loco (Trin. 225) de duplici sensu dubitari non potest; nam ad rem non opus erat post *magister* adicere *exercitor;* quod nomen agentis alteri nomini attributi vel oppositi loco adiungitur, cf. Persa 710: *pessimus hic mi dies hodie inluxit corruptor*, Cato agr. 1, 4: *de domino bono colono bonoque aedificatore*, Stich. 746: *mulier meretrix*, Men. 261 sq.: *meretrices mulieres*, sim. Poen. 1094, Curc. 76: *custos ianitrix,* Pacuv. trag. 403: *Calidonia altrix terra exuperantum virum.* Postea haud pauca eiusmodi verbalia adiectivorum more nominibus adiungebantur. Plauti temporibus ea non plane adiectivorum vim nancisci, etiam si iuxta nomina ponebantur, apparet ex Amph. 188: *victores victis hostibus legiones reveniunt domum.* Non enim dicit *victrices,* quamquam feminina forma facile derivari poterat, nisi in usu fuisset, v. Plaut. Cas. 818: *vincasque virum, victrixque sies;* paulo post

1) cf. Varronis originationem de l. l. V 87: *exercitus, quod exercitando fit melior;* Cassiod. Gramm. VII 204, 9 (ab ex et arceo): *ut exercitus, qui sub disciplina certa arcetur, unde exercitatio.*

adiectivum est Pall. inc. 13 (Varro de l. l. V 62): *victrix Venus.*[1]) Qui usus eo facilius profecit, quo verbalia cum verbo substantivo coniuncta (velut Cas. 818 et supra p. 110) ad eum prope accederent.

Propter ambiguitatem cum Cist. 58 et Trin. 225 comparari potest Epid. 522 sq.: *qui omnium legum atque iurum fictor, conditor cluet.* Condĭtor cum condītore uno in vocabulo coniunctus est, referendus ad condendas leges aut condienda iura[2]); ne *fictor* quidem duplici sensu caret, et translate dictus de legibus et iure intellegi potest, et proprie de fingendis legibus, tamquam libis, ut erant fictores inde appellati Varro de l. l. VII 44. Hic igitur acumen sermonis eo positum est, ut nomen ad id verbum referatur, a quo derivatum esse possit, re vera non deducendum est.

Repudiata hac licentia, quae poetae comico ipso poeseos genere conceditur, alibi Plautus satis habet usitatis vocabulis verbi significatum usu amissum aut mutatum reddere. Velut imperatoris vocabulum iam tum a verbo abalienatum erat. Summum ducem militum significat; abiit igitur in dignitatis publicae appellationem (cf. Varro de l. l. V 87); qua si quis utebatur non imperantem quemquam cogitabat, sed eum, qui exercitui aut Romano aut alius nationis praeerat. Sed cum origo nominis perspicua esset, facile sic intellegi poterat, ut imperans aut dux aut quilibet significaretur. Hoc sensu est Plaut. Curc. 115: *imperator quis est?* Antecedunt imperantis verba 114: *redi et respice ad me, Leaena.* Circumscriptio verbi est, quam saepe observare licebat (cf. supra p. 110).

Ex verbo antecedente simplex imperandi sensus repetitur Mil. 1159 sq.: *nunc hanc tibi ego impero provinciam. — impetrabis imperator* e. q. s.; paulo post 1162: *voluptatem mecastor mi imperas.* Similiter ad verbum redit Capt. 306 sq., 166 et 155, Poen. 4 et 44.[3]) Adiuvante verbo substantivo (ut Plaut. Curc. 115 fit) etiam *amator* Amph. 106 (v. supra p. 85) amantis vice ponitur, cf. Men. 268, Eun. 665. Item *spectator,* qui a spectandis ludis Plauto et Catoni (frg. p. 59, 1) dicitur, ad alium spectandi sensum refertur Ter. Eun. 566: *quam elegans formarum spectator siem;* comparari possit Plaut. Persa 440: *quoi . . . dem spectandum* sc. aurum. Eodem modo fortasse *conciliatrix* a lenae significatu, quem Lucil. 277 L., Cic. nat. deor. I 77, nomen togatae ab Atta scriptae (com. p. 189) testantur, ad conciliandi bonum sensum revocatur Mil. 1410: *ancilla conciliatrix quae erat,* cf. 1212, 801.[4])

---

1) v. hoc de nomine Reisigi schol. (ed. Hase) p. 158; de reliquo usu Kuehner, Gramm. Lat. II p. 17, 2, I p. 349 adnot. 4, Neue et Wagner, de formis latinis II³ p. 35.

2) Leo contulit Cic. pro Cluent. 71 sq., Quint. decl. p. 63, 5.

3) deorum epitheton *imperator* omnino propius ab imperandi sensu abest, quam honoris publici appellatio, Amph. 1121, Pacuv. trag. 295 (v. Ribbeck coroll. I² p. XLVI), Cic. Verr. IV 28 sq., Carm. epigr. 2, 5.

4) Cic. de leg. I 27: *orationis vim, quae conciliatrix est humanae*

Factio iam Catonis temporibus partes dicuntur a quibus, qui in re publica versatur, stat, v. Cato frg. p. 54, 4: *utrinde iram, utrinde factiones tibi pares*, p. 88, 2: *inter se natinari atque factiones esse,* C. Gracch. orat. frg. p. 232: *inimicorum meorum factio.* In comoediis homines, qui cognatione, fortuna, vitae agendae ratione magis inter se quam cum ceteris congregantur; Caecil. com. 172, Turpil. 208, Titin. 108, (Brix ad Trin. 452). Ab hoc significatu fortasse dirimenda sunt Bacch. 842: *quae haec factiost?* Rud. 1371 sq.: *quae haec factio est? non debes?* Vtroque loco alter alterius rationem agendi erga se queritur. Trita locutio esse potest, qua primarius faciendi sensus nomini servabatur[1]) vel, quotiescumque ea usurpabatur, a loquente reddebatur. Figura quidem interrogationis trita erat, et ea, cuius gratia etiam nova nomina eiusdem speciei fingerentur, velut *congeminatio, conduplicatio, eminatio* (cf. supra p. 117). Eadem figura est Bacch. 583: *quid istuc? quae istaec est pulsatio?* Rud. 676: *quid est? quae illaec oratiost?* Hec. 198: *quod hoc genus est, quae haec est coniuratio?*[2]) Sed praeter verbalia etiam alia nomina admittebantur; trita locutio est imprimis *quod hoc est negoti?*[3])

Quaestio quoque, quae plerumque iudicis quaestio est, simplicem quaerendi sensum retinuit in dictione, cuius exempla attuli p. 91. *Accessio* in cottidiano sermone translate dicebatur, plerumque res accedentes significans Cato agr. 144, 5: *accessiones . . . accedent,* sed actus accedendi praeter exempla recentis aevi tantum in interrogatione est, quam p. 93 commemoravi.

Censionem facere dicebatur censor, cum multam equiti inrogabat Paul. Fest. p. 54, 5 M, sic Plaut. Aul. 601: *abstinebit censione bubula,* cf. Paul. ibid. 3: *censio hastaria.* Vtut de nonnullis exemplis dubiis[4]) iudicandum est, constat censionem de censoris officio dici. Sed Rud. 1273: *adsum equidem, ne censionem semper facias* ad verbum *censeo* respicitur, quo servus etiam atque etiam ero interroganti inde a versu 1269 respondebat. Et ad illam censoris censionem alluditur, ad quam

---

maxime societatis (cf. de off. I 12), similiter Lael. 37: *conciliatrix . . . fuerit* aut pro *conciliat* dicitur aut appellativum τροπικῶς ponitur (cf. Sest. 21: *nobilitate ipsa, blanda conciliatricula.* Paul. Fest. p. 62, 13 M Brixius ad Mil. 1410 spectare vidit (adnot. ad Trin. 136). ex Isidori originatione X 63 uterque significatus colligi potest.

1) eum praeterea iuris consulti servabant, v. supra p. 98.

2) cf. Cic. ep. XI 27, 4: *quae tua fuerit adsessio, oratio, confirmatio animi mei fracti* e. q. s., Plin. n. h. XI 110: *quae tunc eorum concursatio, quam diligens cum obviis quaedam conlocutio atque percontatio!*

3) exempla collegit Bachius in Studemundi Studiis II p. 167 et 222.

4) Varro de l. l. V 81: *censor ad quoius censionem, id est arbitrium, censeretur populus;* Varro forsitan derivandi gratia censionem dixerit (cf. infra p. 157); ipse enim id vocabulum, quo censoris originem detegere studet, explicat *id est arbitrium.* cf. Paul. Fest. p. 65, 9 M: *censio aestimatio, unde censores.* Gell. XVI 10, 13: *et non capitis censione, sed prosperiore vocabulo;* X 28, 2: *ex ista censione Servi Tulli*, sed ibid. 1: *census faciendi gratia.*

Vssingius rettulit verba: *dic ergo, quanti censes* 1272, et ad dictionem assentientis saepe auditam *censeo* (exempla congessit Vssingius ad Amph. 959). Sed quia eundem ludum denuo coeptum sic concludit 1279: *nunc non censet, cum volo*, etiam 1273 circumscriptionem subaudiri apparet, qua censendi notio acrius quam nudo verbo auribus imprimitur, quasi dicat, ne tu semper *censeo* facias. Sic hunc versum intellegendum esse praeterea docemur scaena simillima IV 6, quam haec in memoriam revocat; hic enim adulescens ab eodem servo adducitur, qui illic (IV 6) a patre amicae eum quaerere iubetur. Illic a servo 1211 sqq. et a domino 1217 luditur verbo, quod est *licet*. Concluditur prior pars sermocinationis 1216: *omnian licet?*, altera 1225 sq.: *Hercules istum infelicet cum sua licentia, ita meas replevit auris, quidquid memorabam, licet.* Accedente adnominatione *infelicet ... licentia*[1]) '*cum sua licentia*' sic dicitur, ut non servi mores liberi significentur, sed illud *licet* perpetuum. Voluisse poetam ludum repetendi eandem vocem locis ipsis manifestum est; idem artificium adhibetur Poen. III 4, ubi *quippini* inde a 731 series respondetur, cf. *scivimus* 724 et 725, sed *vidimus* 723, *meminimus* 727, similiter Men. 621 sqq.: *nugas agis* quinquies in fine versus, Asin. 921 sqq.: *surge amator, i domum* item quater.

Quod contendi *censionem facere* dictum esse pro nudo verbo censendi, alia eiusdem circumscriptionis exempla adsunt Plaut. Rud. 599: *ad hirundininum nidum visa est simia ascensionem ut faceret admolirier*, Truc. 395 sq.: *ut esset aliquis laqueus et redimiculum, reversionem ut ad me faceret denuo,* item Bacch. 296: *revorsionem ad terram faciunt vesperi*, Poen. 41 sq.: *in popinam pedisequi inruptionem facite* (versus non Plautinus). Pro verbo transitivo: Cist. 144: *suppositionemque eius facere gratia;* sed obiecto caret, cf. 136: *eapse quod sibi supponeret.* Passive eo facilius circumscriptio praeferebatur, quia *fieri* a verbo substantivo paulum differt.[2]) Mil. 942: *ubi facta erit conlatio nostrarum malitiarum* (cf. Iuvent. com. 2), Capt. 366 sq.: *mutatio inter me atque illum ut nostris fiat filiis,* item Ter. Hec. 633: *mutatio fit,* Hec. 831: *inde est cognitio facta, Philumenam compressam esse,* cf. 830: *eum haec cognovit.* In locum verbi amissi[3]), cuius perfectum reflexivo sensu praeditum exstabat, tamquam causativum *mentionem fieri* substitutum est; Persa 108 sqq.: *sed ⟨tu⟩, ecquid meministi, here qua de re ego tecum mentionem feceram? — memini* e. q. s. Semper *fit mentio,* aut aliquis *facit mentionem,* vel rei vel de re, cum aliquo, sequente *ut* aut accusativo infinitivum secum habente: talis[4]) usus in Plautinis fabulis est et Ter. Eun.

---

1) de neglecta quantitatis syllabarum differentia cf. supra *condĭtor.*

2) Landgraf, Bl. f. bayer. Gymnas. 327. Thielmann ibid. 206.

3) ex auctione novum deducebatur verbum auctionandi; antea *auctionem facere* dicere coacti erant, sed *auctio* semper sine faciendo adhiberi poterat Men. 1161, Stich. 207, 235, pluraliter 385; *praedicatur* Stich. 195, 245, 208a. 4) Liv. Andr. (Prisc. II p. 198, 10): *escas habemus mentionem.*

137. Postea autem rursus verbo carens adhibebatur a Caecilio com. 159: *taedet mentionis* aliisque. Sonandi verba item circumscribebantur Mil. 1377: *hinc sonitum fecerunt foris,* Caecil. com. 20 sq.: *numquid iam fores fecere soniti,* Naev. com. 114: *tantum ibi molae crepitum faciebant,* Plaut. Poen. 377: *iam hercle ego facio ploratillum, nisi te facio propitiam* (Leo, Vind. Plaut. 7 sq.[1]) Sed in eis faciendi verbum sensum efficiendi habet; itaque circumscriptivi generis dicendi exemplis nonnullis allatis hic consistam, etsi haud pauca verbalia faciendi verbo iungebantur.[2])

Vt ad fictionem novorum verbalium, ita ad restituendum verbi primarium significatum verbum ipsum antecedens adiumento est. Quod in exercitus et imperatoris nominibus factum est; item in oratoris. *Orator* ab orando, id est dicendo, appellatus significat eos, qui legati mittebantur, et qui dicendi periti erant; ab alio tamen orandi sensu, qui petendo rogandove similis est, ducitur Poen. 357 sq.: *exora, blandire, expalpa. — faciam sedulo. sed vide sis, ne tu oratorem nunc pugnis pectas postea.* Item post 380: *exorarier* 384: *oratorem verberas,* deinde 386: *sicine ego te orare iussi? — quo modo ergo orem?* 387: *sic enim diceres.* Item Amph. 34 orator ex antecedente versu (*iustam rem et facilem esse oratam a vobis volo)* sensum petendi accepit, cf. 31: *petere,* 35: *impetrare;* eodem loco etiam legati significatus perlucet, cf. Most. 1126: *nunc ego de sodalitate solus sum orator datus,* sed etiam hic ad petendum sensus flectitur, v. 1167: *non potuit venire orator magis ad me impetrabilis.* De Hec. 9 sq. v. supra p. 110; eandem ambiguitatem restituit Ribbeck Afran. 92: *sic est orator, si quod oretur, tulit;* traditum est Fest. p. 202, 11 T *oritur* et *tale.*

Optio quem sensum[3]) habuerit, cognosci potest Trin. 1053: *duarum rerum exoritur optio vel . . . vel,* cf. Cas. 292 (supra p. 97); sed Mil. 669: *quid ad illas artis optassis, si optio eveniat tibi?* Hic quadrat interpretatio Pauli p. 184, 13 M: *optio est optatio;* afflatur nomini sensus verbi antecedentis; dicitur igitur 'si tibi optandi potestas est'. Sed sive nominale genus dicendi causa est[4]), sive nominis ipsius significatus, ne hic quidem plane sensus potestatis vel copiae exuitur (Leo Anal. Plaut. II p. 8); qui manifestus est Cas. 190: *nec mihi ius meum optinendi optio est,* ubi non de eligendo agitur. Iam Ciceronis aetate potestas iuxta ponitur, et ita obsolevit eligendi notio, ut ab eodem

1) quod ad *ploratillum* finxit *verberetillum* 378, non ad eam verborum fictionem pertinet, quae sine artificio ab uno quoque loquente fit, sed ad eam, cuius causa adnominatio est, Leo Anal. Plaut. II p. 29.

2) rem tractare inceperunt Koehler, Acta sem. Erl. I p. 450, Hellmuth ibid. I p. 140, Thielmann, Landgraf l. l. p. 206 et 326, Heraeus, die Sprache des Petronius und die Glossen, Offenb. 1899 p. 35 sq.

3) eligendi sensus verbo erat, a quo derivatum est; quod ab Vmbris servatum est (Buecheler, Vmbr. p. 30), a Romanis partim in optando, melius in adoptando cooptando adoptione.

4) cf. quae supra p. 96 de verbalibus sensum potestatis vel occasionis arripientibus disserui.

id verbum ipsum explicandi gratia arcessatur div. in Caec. 45: *qu*
tiens ille tibi potestatem optionemque facturus sit, ut eligas, de f
I 33: *cum soluta nobis est eligendi optio.*

Etiam haec exempla, quae inde a p. 183 contuli, testantur, qu
inter verbum et verbalia quasi commercium fuerit. Verbalia en
a verbo significatum accipiebant; quem altera servabant, altera n
tabant; illa igitur artiore in conexu cum verbo manebant, ut pa*t*
cipiis ideo comparari possent, haec sensu et usu alius figurae app *ei*
lativis appropinquabant comparabilia illis participiis, quae adie*cti*
vorum loco posita suum sibi proprium significatum nanciscebant*ur*.
Sed ut ab eisdem verbis, quorum participia adiectivorum vice in *usu*
erant, participia ipsa eiusdem figurae Romani formare pergebant, ita
etiam verbalia eiusdem figurae atque illa olim derivata denuo ex
verbo derivari poterant, praedita aut eo sensu, quem illa amiserant,
aut alio verbi illius non minus proprio; nam verbale factum ex verbo
varios significatus continente non omnes verbi significatus accipit; sed
id quoque in exemplis, quae hoc capite proposita sunt, haud semel
observabatur, verbale eiusdem figurae ex eodem verbo his temporibus hoc, illis temporibus illo sensu denuo fictum esse. Id autem non
in omnibus vocabulis neque omnibus locis disceptari potest, utrum
nomen praeter eum, quem adhuc gerebat, alio significatu verbi oneretur, an ex alio verbi usu hoc demum loco fingatur; nam utrumque
in derivatorum classe, quae facile gignuntur, loquentibus paene idem
est: res similiter se habet atque in adverbiis comparativis superlativis
participiis, quae utrum usitata usurpet an ipse fingat, nemo sibi
conscius est. Itaque ut ea, ita etiam verbalia, quae suo loco nata
esse ostendi, non tam singula perquirenti linguae sortes pretii sunt
quam iuncta testimonio hac nominum classe non certum vocabulorum numerum tradi, sed fines eius facili derivandi potestate continuo mutari.

CAPUT TERTIVM.

Verbalia facta post Plautum et Terentium.

Quae in capite antecedente de verbalium natura exemplis Plautinis et Terentianis probare studui, exemplis ex aliis scriptorum generibus petitis confirmare opus est, ne linguae ipsius licentiam me existimavisse arguar, quam comicorum libidinem me ducere oportebat. Observatione autem confirmata et latius extenta utrumque apparebit, et verbalibus in *tor trix tio tus tura* exeuntibus eandem potestatem gignendi nova nomina mansisse et aliorum quoque generum auctores ex hac potestate ad varias res personasve significandas fructum cepisse.

Terentium adhuc a Plauto non diiunxi; nam de tota re consentit cum Plauto; conspectum autem eorum nominum, quae solus primusve usurpaverit, Slaughterus (The subst. of Terence p. 10 sqq., p. 12 sqq.) dedit utriusque sermonem comparans, quantum laterculorum ope fieri potest. Differunt autem Plautus et Terentius imprimis electu significatuque vocabulorum; veretur Terentius nomina verbalium specie a nominibus derivare; quae ne Plautus quidem in *tio* et *tus* et *tura* fecit. De verborum constructione non multum a Plauto differt; nam ne hic quidem plane libero modo verbalibus eos casus adiunxit, qui verbo accipi solent; a Terentio idem admittitur in tritis locutionibus, quae sunt *usus est* cum ablativo (v. supra p. 68 sqq.), *indicio esse* cum accusativo pronominis (supra p. 104); praeterea locativus semel nomini adiungitur, qui etiam nomine non verbali recipitur. Noluit autem accusativum nomini subiungere, quamquam locutione ipsa talis verborum constructio admittebatur Ter. Eun. 671: *quid huc tibi reditiost? quid vestis mutatiost?* Non igitur ausim alio in versu hanc verborum coniunctionem, quam eum fugisse constat, ex coniectura ei addicere. Benteius enim ad Andr. I 1, 17 (44) refutans Donati errores scripsit *nam istaec commemoratio quasi exprobratiost immemori benefici* genetivo *immemoris*, qui traditur, mutato in dativum. Quam mutationem Vmpfenbach et Dziatzko receperunt[1]), Spengel (ad v. 43) praeterea loco Liviano firmavit XXIII 35, 7: *ne qua exprobratio cuiquam veteris fortunae discordiam inter ordines sereret.*[2]) Differt igitur Terentius a Livio; *exprobratiost immemoris* dicitur ut Donat. Ter. Eun. 802:

1) a Fleckeiseno *(immemorist* ⟨*tui*⟩ *benefici)* immerito argumentum ab omnibus ad unum coercetur.

2) omittitur a Slaughtero ubique.

a militis assentatione discessit, sim. 1085: *serpat . . . in horum assentationem ex vituperatione militis,* Liv. XXXIV 34, 1: *in adsensum consilii sui traduxit,* cf. Hier. epist. 127, 9, Leo M. epist. 120, 4, Avell. p. 6, 19. Quod autem alter ex altero pendet genetivus, attulit Liebig (de genetivi usu Terentiano p. 23) Hec. 318: *matris vox visast Philumenae,* cf. Rud. 241: *uxoris simiai dotem.*

Ex intactis fabulis Plauti et Terenti coniecturam facere nobis licet in deperditis comoediis, quarum lacerae reliquiae nimis brevi verborum contextu sunt, verbalia rara vel semel lecta suo loco ficta esse, etsi causam et consilium fictionis detegere non possumus. Id fieri potest Plaut. frg. Colacis II (II p. 531 L): *qui data fide firmata fidentem fefellerint, subdoli subsentatores, regi qui sunt proximi, qui aliter regi dictis dicunt, aliter in animo habent.* Sed ex his quamvis paucis verbis continuis perspicitur *subsentatores* non plane ad hanc, quam quaerimus, nominis fictionem pertinere; nisi forte ex nomine verbum subsentandi colligere vis, ut *assentari* exstabat. Sensu flagitatur, ut existimaveris Plautum paris syllabae incipientis gratia ex assentatoribus mutilato[1]) verbo fecisse *subsentatores,* qui clam vel caute assentiantur[2]), ut manus *subadsentientibus umeris movetur* Quint. Inst. XI 3, 100. Similiter factos esse indicavit Ribbeckius (Coroll. com. p. LXXXVIII) *suppolitores* ex politoribus a Laberio mim. 139: *quae nam mens, quae deleritas vos suppolitores facit?* Huic quoque nomini verbum deest. Similiter Caecilius gubernatorem syllaba auxit (Non. p. 536, 10): *cui progubernator propere vertit prosumiam.*[3]) Si veri itineris maritimi narratio est, *progubernator* re vera mire dicitur; sed nescimus, quis hoc loco gubernandi officium ita administraverit, ut ad exemplum propraetoris similiumve appellationum, quas Paucker (Mél. Gréco-Rom. de l'acad. de St. Petersbourg III p. 536, adnot. 17) collegit, *progubernator* dici posset.[4])

Sine auctoris nomine Paul. Fest. p. 61, 15 M servavit: *custoditio est opera ad custodiendum quid sumpta.* Plauto hoc nomen cum glossis vicinis attribuit Reitzenstein (Quaest. Verr. p. 58 sqq.); nescimus cur Plautus pro *custodia* vel *custodela*[5]) nomen tertiae declinationis praetulerit; sed credere licet hoc ex ipso sermone ortum esse ut multa alia; in usu non fuisse videtur; Vulg. sap. 6, 19 *custodia legum,* deinde *custoditio . . . legum* testimonio est, illum, qui hunc libellum Latine vertebat varietatem Graecorum vocabulorum τήρησις et προσοχή melius reddere non potuisse.

---

1) nam etiam *subsentire* Ter. Heaut. 471 proprie dicitur, neque quicquam huic verbo cum illo nomine est.

2) ut in Naevi versu com. 111 a M. Caesare laudato Fronto p. 83 N: *linguis faveant, atque adnutant aut subserviunt;* cf. *subparasitor.*

3) pro *cui* fort. *quo;* Ribbeckius com. 110 *(cum ultro gubernatur)* et Buechelerus ibid. *(Cupro gubernator)* demunt Caecilio hoc nomen.

4) accedit iteratio eiusdem syllabae primae: *progubernator propere.*

5) quod nomen codicibus Plautinis non servatur, sed custodis et custodiae formis loco depulsum restitutum est.

Naevius ex nomine, quod est praemium, novam praedonum appellationem deduxit, sed immerito explicantur CGL. V 645: *praemiatores: praedones,* nam explicandi erant *praemiatores nocturni: praedones* (Non. p. 150, 28); de prosodia v. Buecheleri adnot. ad Naev. com. 17 R; legitur *nam in scaena vos nocturnos coepit praemiatores tollere.* Potest a praemio deduci; sed *praemiari* Suet. Tit. 7 sic usurpatur, ut praemiatores[1]) ii dici possint, qui sibi praemium attribuant; cf. CGL. IV praef. XVIII *praemiator: praemii atque praedae appetens.*

Certiora quam reliqua virorum nomina[2]) mulierum sunt. Titin. com. 77: *quam ego hodie extorrem hac domo faciam, pilatricem pallae evallavero pulchre.* Nonius p. 150, 33 sqq.: *possestrix a possidendo Afranius Liberto: eius monilis possestricem. ita tonstrix, ita inpulstrix, ita curstrix, ita plaustrix, ita adsestrix.* Quorum ultimum idem Nonius etiam p. 73, 29 servavit: *adsestrix femininum est ab eo, quod est assessor. Afranius Fratriis: dimittit adsestricem, me ad sese vocat.* Nonius femininum ex masculino deduxit et more grammaticorum et, quia hoc illo magis notum erat; sed Afranio in fingendo feminino hanc viam inire non opus erat (v. supra p. 113); sed ex ipsa verbi stirpe feminina derivare ei licebat. Ceterorum exemplorum, quae Nonius enumeravit, *tonstrix* inde a Plauto in usu erat; *impulstrix, curstrix, plaustrix* unde petiverit, nescimus, fortasse ex comoediis; *tonstricis* et *curstricis* forma etiam grammaticis curae erat (Ribb. coroll. com. p. LXXII sq.

Rei nominum iam commemoravi *acceptio* et *verbificatio* (p. 95); asseri potest Afran. com. 268: *silentio opus est; multa inest paratio.* Nam ex Noni comparatione p. 219, 28: *paratus generis masculini, paratio feminini* non colligi debet, utramque vocem usitatam fuisse; quod ne Sallustius quidem testatur Iug. 31, 8: *sed sane fuerit regni paratio plebi sua restituere.* Nam ortum est ex verbo, ad quod respicit, v. 31, 7: *quem regni parare aiebant.* Eadem res est Paul. dig. 30, 39, 1 *constat ... res alienas legari posse, utique si parari possint, etiamsi difficilis earum paratio sit.*[3])

Legem, qua praeter paucos casus nomina quartae declinationis nova fingi non solebant, sequitur Laberius aliquem sic respondentem faciens mim. 70: *meo licentiatu.* A nomine licentiae hic ablativus eo suffixo *-atu* deductus est, quod ex *arbitratu magistratu* arcessitum est; quae quamquam a verbis primae declinationis deducenda sunt[4]),

1) λωποδύτας eos esse suspicatur Leo Quaest. Plaut. p. 93, adnot. 3.

2) Caecil. com. 191: *fur! depopulator! gerrae!* sed *cur* Noni codicibus traditur (118, 33). Novi Atellanae nomen erat *Ficitor* (Non. 109, 22), sed neque haec neque *ficitatis* vox (ibid.) eius inventum est, sed ex rustico sermone petitum, nobis casu semel servatum, cf. *vinitor, olivitor;* de *coloratore* v. Ribb. com. frg. p. 344 [3].

3) Ter. Eun. 542: *parati nil est.*

4) magistrandi verbum ministrando contrarium memoriae prodidit Fest. p. 153, 11 M (Paul. p. 152, 2, 126, 6): de vetustissima notione et usu v. Paul. Fest. p. 126, Mommsen Ius publ. I 8 sq. et adnot. 3.

tamen ad nomina *arbiter magister* referri poterant; nam eodem suffixo condicio vel munus indicatur in denominativis *concubinatus senatus* (Plaut.) *optionatus decurionatus* (Cato frg. p. 39, 4) et aliis (v. Stolzi Gramm. histor. I p. 549). Eiusmodi nominis accusativum Lucretius invenit ad complendam antecedentis accusativi notionem, qui est *imperium* V 1142: *imperium sibi cum ac summatum quisque petebat.* Hoc nomen non in sermonem receptum est, ut paene omnia suo loco ficta. Hac de receptione discipulos Quintilianus admonuit inst. I 6, 42, ne imitentur *parricidatum, quod in Caelio vix tolerabile videtur.*[1]) Sed idem eiusmodi figurae nomen nobis servavit, quod contra hanc doctrinam, qua inter derivationem ex stirpe verbali et electum obsoleti et rari verbi non distinguitur, in usum transisisse etiam aliunde scimus.[2]) Nam Inst. VIII 3, 34 sic docet: *nam et quae vetera nunc sunt, fuerunt olim nova et quaedam sunt in usu perquam recentia, ut Messalla primus reatum* dixit. Talia autem denominativa neque Plautus neque Terentius ipsi finxerunt.

Vetustarum tragoediarum frustula vix inter se conferri possunt, nedum cum fabulis integris, sed, ut fecit Ploenius[3]), ea quoque cum sermone comico et alius poeseos comparare cogimur. Qui quia delectum verborum et copiam laterculis rettulit, pauca a me ea afferenda sunt, quae cum ipso verborum contextu orta esse aut suspicari aut evincere liceat.

Ad complendam notionem verbi etiam nomen eiusdem stirpis adnominandi studio adductus addit Naevius trag. 39: *sic quasi omnis cita rapit, sed tamen inflexu flectitur.*[4]) Verbalis sextum casum in alio Naevi versu non mutandum esse, quia alteri ablativo oppositum sit, vidit Leo Anal. Plaut. II 29: *ingenio arbusta ubi nata sunt, non obsitu* (trag. 23). Pacuv. trag. 266 sq: *nam attrectatu et quassu saevum amplificatis dolorem* utraque forma, gerundii sensui similis hic solum legitur; similiter pro succutiendo propter antecedens[5]) nomen

1) veri simile est *parricidatum* suo loco tam apte dictum fuisse, quam Caelius scripsit inventis novis Cic. ep. VIII 1, 4: *quod ad Caesarem, crebri et non belli de eo rumores, sed susurratores dumtaxat veniunt,* VIII 11, 4: *multa transi, imprimis ludorum explosiones et funerum et ineptiarum ceterarum.*

2) legitur in ictorum scriptis, v. e. g. Heumann-Thon, Handl. z. d. Quellen d. röm. Rechts s. v. *reatus.*

3) de copiae verborum differentiis inter varia poeseos Rom. ant. genera intercedentibus, Diss. Argent. 1882.

4) Non. p. 192, 1 *cis,* Buecheler *cita;* hoc vel aliud adiectivum, cuius genus forma cognosci potest, poscitur, quia omnia exempla inde a p. 191, 35 femininum genus ostendunt.

5) ordinem verborum in eandem syllabam exeuntium ad electum et fictionem vocabulorum conduxisse supra compluries ostendi; eadem res ubique observari potest: velut Apul. Socr. p. 120 Oud. post *situ* et *flexu* etiam *obstitu* ex tradito *abstituto* restituendum esse ostendit Leo, arch. XII (1902) p. 99; adde exempla a me ex eodem Apuleio allata p. 114 adnot. 3; de commutatis syllabis *-tu* et *-to* alios eiusdem scripti locos contulit Leo; v. supra p. 123.

quartae declinationis *nisu* novarit *succussu* Pacuv. trag. 256 sq.: *pedetemptim ac sedato nisu ne succussu arripuit maior dolor.* Supini alterius sensui, quem supra p. 134 commemoravi, affinis est ablativus, quem Festus servat p. 330, 21 M: *spectu sine praepositione Pacuvius in Duloreste usus est, cum ait: amplus, rubicundo colore et spectu protervo*[1]*, ferox.* Verbum simplex, etsi non in crebro usu erat, tamen exstabat. A transmittendo fit Pacuv. trag. 56: *transmissu patris* (cf. 342).[2]) Quorum omnium sextus casus fingebatur; itaque in versu sine nomine poetae ac fabulae adlato *praeter rogitatum sile* (sic cum Buechelero Trag. inc. 157 R) formam dubiam pro neutro habeo, id quod sensu verborum comprobatur: rogitato responde, cetera retice. In *tio* fecit Pacuv. praet. 5: *qua vix caprigeno generi gradilis gressio est,* ubi duplex adnominatio dubitationem de consilio poetae amovet; *gressio est* potestatem, copiam gradiendi significat, cf. p. 96, sed accedit hic praeterea adiectivum *gradilis* eundem sensum efficiens; in usu erat *gressus;* Diom. I 505, 14 et 30 *gressio* artis metricae vocabulum est.[3])

Agentis nomina exempla non certa sunt, partim propter reliquum eiusdem vocis usum velut Pacuv. trag. 195: *blandam hortatricem adiugat voluptatem,* partim propter memoriam velut Acc. trag. 219: *epularum fictor, scelerum fratris delitor* (v. Ribb. ad h. l.). Pacuvius a manticulando dixit 376: *mendicus manticulator*[4]), cf. C G L. IV 344, 37: *fraudator nubilo, manticulator.*[5])

Pedestris sermonis testis Cato nobis est, quem hac licentia, quae lingua ipsa oblata erat, pro artificio in orationibus usum esse paucis exemplis ostendi potest. Nam *senatorem non ignobilem, Caelium, spatiatorem et Fescenninum* eum appellavisse Macrobius Sat. III 14, 9 tradit; de sensu v. Popma ap. Meyer orat. frg. p. 194, qui merito *ambulatorem* Cato agr. 5, 2 (de quo infra) contulit; pro erratore positum esse Festus contendit p. 344, 34 M.

Festus 237, 2 M: *penatores qui penus gestant. Cato adversus M. Acilium quarta* (frg. p. 45, 10): *postquam navitas ex navibus eduxi, non ex militibus atque nautis piscatores penatores feci, sed arma dedi.* Alligatur novum vocabulum ex peno factum usitato incipienti ex

---

1) *propterro* traditum est.

2) differt igitur hic *transmissu* ab eo sensu locali et proprio, qui voci in usu erat Caes. Gall. V 13, 2: *sed pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam.* a quo vocabulo Sallustium praeferentem transgrediendi nomen et verbum abhoruisse Gellius X 26, 1 sqq. narrat. (cf. Kritz ad frg. hist. I 69 sq.). Gellio *transfretatio* sueta erat, sed eum offendebat non tam fictio nominis quam gradiendi verbum de navibus dictum.

3) Enn. trag. 42: *missa sum superstitiosis hariolationibus* ideo novis non inseruerim, quia aliud actionis nomen deest. Gell. XV 18, 3: *ea Cornelii sacerdotis hariolatio.*

4) traditum est Fest. p. 133, 24 M: *modici manticulator,* emendavit Grotius.

5) emendavit Goetzius s. v. *fraudator.*

eadem littera, exeunti in eandem syllabam; accedit, quod copula omissa est; significatum *penatores* suffixo artium exercentes significante accipit; eiusmodi nomen ipsum antecedit; intellegi possunt, qui peni quaestum ita exercent, ut piscatores piscatum, vel quasi curatores peni (cf. Plaut. Pseud. 608 *procurator peni).*

Fortasse etiam *maledictores* praeter unum locum nobis non noti non omnino ab antiquis, ut opinatur Fest. p. 154, 8 M (cf. Paul. p. 152, 8), sed semel cum acumine sive a Catone (frg. p. 93, 13) sive ab alio dicti sunt.

Festus p. 242, 21 M (cf. Paul. p. 243, 4): *pelliculatio⟨nem Cato a pellicien⟩do, quod est inducen⟨do dixit in ea oration⟩e, quam scribsit de* e. q. olim secuta sunt. Quod ad formam attinet, *pelliculatio* verbale a pelliculando derivatum est; itaque, si deductio non adscripta esset, non dubitaremus nomini simplicem sensum pelliculandi i. pelliculis involvendi attribuere; quamquam etiam tum concedendum est fieri potuisse, ut Cato pelliculandi verbo alium sensum inderet, velut curandi pelliculam (cf. Hor. sat. II 5, 38).[1]) Sed quoniam adscriptum est *a pelliciendo*, quaestio oritur, utrum interpreti glossarum vocabulum pelliculationis a pelliciendo dictum et ortum visum sit, an Cato ipse hoc vocabulo sic usus sit, ut ad pelliciendi verbum referret vel inde deduceret. Si igitur Catonis verbis ipsis Festus ad miram vocabuli explicationem adductus est, Catonis verborum talis conexus forsitan fuerit, ut vellet illas pelliculas, quas pro scortis rustici in Atellanis ducebant (Varro de l. l. VII 84, Fest. p. 330, 4 M, Paul. 331, 1), in mentem vocare, quae cum nullo verbo aptius quam cum pelliciendo coniungi poterant[2]); *pelliculationem* igitur dixerit de scortorum moribus pellicientibus.

Proditioni ex verbo antecedente insolitum significatum dedit Cato (Fest. p. 242, 14 M): *te C. Caecili, diem pro⟨di⟩disse militibus legionibus III, cum proditionem non haberent* frg. p. 73, 9; de hoc prodendi sensu inspicias lexica; sed *proditionem habere* dicitur ut *factionem testamenti habere* et similes locutiones, quibus ius agendi continetur (v. p. 101); itaque *proditio* fortasse vetustum vocabulum est hac in dictione servatum.

Eis quae Catonis ex orationibus petivi exemplis, unum asserere liceat C. Gracchi, quod Festus p. 201, 11 M servavit: *ostentum, quo nunc utimur interdum prodigii vice, quin participialiter quoque dici solitum sit, non dubium facit etiam C. Gracchus de legibus a se promulgatis quom ait: quod unum nobis in ostentum, ipsi in usum adportatur.* Quae verba recte Meyerus or. frg. p. 235 interpretatus est:

---

1) id quoque excogitari potest Catonem *pelliculare* sic usurpavisse, ut esset cum pelliculis, quae supra a me commemorantur, consuetudinem habere.

2) etiam *illecebrae* dicuntur meretrices Cist. 321, Truc. 481; cf. Asin. 133 *perlecebrae* de meretrice et lena.

alteris nescimus quid ad utendum adportatum esse, alteris tantum ostendi. Si nomen ipsum, etiam quarti casus usurpatio nova est, quem fingere non ausus esset, nisi fretus eadem verborum structura sequente; postea huius nominis tertius casus in usu erat, sextum fecit Gellius XX 1, 48: *atrocitatis ostentu novisque terroribus.*

In libro, quem de re rustica scripsit, Catoni non saepe occasio neque necessitas fingendi nomina erat; nam quae ei ibi opus erant, iam exstabant. Propter nominalem dictionem circumscriptivam, quam pro simplici coniugationis forma substituit, facta sunt, quae leguntur agr. 5, 2: *vilicus ne sit ambulator*[1] (cf. 5, 5: *minus libebit ambulare).* 143, 1: *ad cenam ne quo eat neve ambulatrix siet.* Non ei inventori attribuendum est, quod legitur 144, 3: *legulos, quot opus erunt, praebeto et strictores;* item 144, 4: *adsiduos homines L praebeto, duas partes strictorum praebeto.* A nullo alio id operarum genus a stringendis oleis (144, 1) appellatum commemoratur. Tamen inter multa operarum et artificum nomina habendum est, quae in sermone cottidiano hoc suffixo idoneo ad significandos artem exercentes derivabantur, *factores* 145, 2 (64, 1. 67, 1. 13, 1) et alii, quos omnes enumerare longum est. Hic satis habeo Prisciani observationem exscribere, qui vidit, quanto usui hac in re huius figurae nomina essent, gramm. II 434, 1: *artium vero nomina tam apud Graecos pleraque quam apud nos omnia post verba naturaliter sunt accipienda, doceo post doctor, profiteor post professor, suo post sutor, scribo post scriptor, oro post orator. et sunt fere omnia professionum nomina apud Latinos verbalia et in or desinunt; nam grammaticus et philosophus et architectus et sophista et poeta Graeca sunt.*[2])

Quae de rei nominibus Catonianis dici possunt, ad historiam significatus et comparationem synonymorum vocabulorum, non ad novorum fictionem pertinent; hic igitur praetermittenda sunt.

Lucili unum iam p. 78 attuli exemplum, 758 L, cuius versus sensus apertus est, sed ignoramus, qua de causa nove *deletionem* dixerit, quod nomen nemo praeterea usurpabat.[3]) Cur *bovinator* ab eodem fictus sit, nihilo magis nescimus; in usu non erat; nam obsoletorum vocabulorum amator, qui eo Gell. XI 7, 7 utitur, eius notitiam ex Lucili versu habet, qui ab eo ipso laudatur: *si tricosus bovinatorque*

---

1) laudatur locus a Colum. I 8, 7; Martialis ambulatorem dicit et circulatorem sulphura vendentem I 41, 3 et spatiantem in porticu II 11, 2.

2) sequuntur verba denominativa philosophandi, architectandi, poetandi. Varroni eorundem nominum origo non aeque perspicua est; sed quia nondum formam deducere consuevit, etiam verbalia originem prae se ferentia ex arte, scientia, spatio deducit (de l. l. V 93), divisionis genus observans, quod Graeci in etymologicis observabant; cf. hoc de capitulo Reitzenstein, M. Terentius Varro u. Johannes Mauropus v. Euchaita (1901) p. 41, adnot. 2.

3) C G L. V 640, 24 *deletio pernicies* Goetzius ad eundem Lucili versum rettulit.

ore improbus duro (350 L). Ex eadem Gelli narratiuncula comperimus eius aetate nemini hoc vocabulum notum fuisse; idem docet Nonius p. 79, 27; is quoque versum Lucili affert. Idem docent glossae, quarum V 18, 11 et 50, 33 *bovinator tricosus et inconstans* ad Lucili versum spectant, ubi *tricosus* bovinatori adiungitur; inde glossae *bovinatores: inconstantes*[1]) omisso interpretationis dimidio factae sunt; V 638, 48: *bovinatores malitiosos* ad Noni explicationem *(quos nunc malitiosos et tergiversatores dicimus)* spectare Goetzius vidit; altera Noni explicatio, quae est *tergiversatores*, ex Gelli narratiuncula petita est. Praeter has explicationes de sensu congruentes alia exstat C G L. II 31, 13 *bovinatores* θορυβοποιοί, θρυλὸν ποιοῦντες ἢ ταραχήν. Quae a verbo bovandi originem eiusdem nominis deducere studet, neque veri simile est hanc alius loci explicationem esse. De sensu ex versu ipso nihil discimus, sed in veterum explicationibus acquiescere cogimur. Nam verbum, a quo *bovinator* ortus est, non nisi glossis traditum est. Quarum altera pars (*bovinatur: tricat insidiatur)*[2]) ad crebram illam nominis explicationem pertinet, altera (*bovinor*: *convicior*, *clamo*, Fest. p. 30, 12 M *bovinatur: conviciatur)* ad illam, quae semel legitur. Itaque Solmsen (Studien zur latein. Lautgeschichte p. 147 sqq.) probabiliter putavit verbum ab explicantibus, velut Verrio Flacco, ex nomine explicandi gratia deductum esse.[3])

A ficto amore (Lucr. IV 1192) meretricem appellatam esse *fictricem* ostendit Marx (Stud. Vindob. XVIII p. 312 sq.) Plautina nomina similia comparans[4]) et Lucili versus (268 L) sic restituens: *cum poclo bibo eodem*, *amplector labra labellis, fictrices compono*, *hoc est cum* ⟨ψ⟩ωλοκοποῦμαι. Cicero idem nomen denuo formavit de nat. deor. III 92: *quod non ex ea* i. materia *quamvis subito fingi convertique possit; eius autem universae fictricem et moderatricem divinam esse providentiam.*[5])

---

1) forma pluralis fortasse Noni lemmati et explicationi debetur.

2) vereor, ne altero ordine glossarum omnino non verbum sed nomen explicatur; nam tres sic leguntur

IV 26, 23 *bounator: tricat insidiosus*
V 443, 50 *bobinatur: tricat insidiosus*
V 563, 30 *bobinator: tricat insidiosus.*

adiectivo, quod est *insidiosus*, nomen explicatur; *tricat* igitur in *tricat⟨or⟩* supplendum aut in *tricosus* corrigendum est. nam suffixis confusionem accidisse, etsi verborum formas esse putas, ostendunt reliquae huius ordinis glossae IV 602, 2 *bovinator: tristatur* (corrige *tricator*) *insidiatur* (aut *insidiator* aut *insidiosus* antea fuerat); similiter V 271, 38 *bibinatur: tricatur insidiat.* quod si merito coniecerim, restant eae tantum verbi *bovinandi* explicationes, quae cum Festi glossa congruunt.

3) Loewe Prodromus p. 317 duplicem bovinandi sensum fuisse glossis fretus existimavit.

4) hic de novorum nominum fictione consensus Lucili et Plauti accedit illi, quem inter eius et comicorum copiam verborum fuisse statuit Fischer, de vocibus Lucilianis sel. cap. p. 70.

5) C G L. II 580, 24 sine interpretamento.

Recepit Lucilius formam vulgarem vocis, quae est *accipiter*, cui cum accipiendo nihil est, cf. Thurneysen Arch. XIII p. 19; sed propter similitudinem stirpis ad speciem verbalis transformabatur. Testantur hanc formam glossae s. v. *acceptor accipiter*, derivativum *acceptorarius*, Charisius I 98, 9 sq. (Caper VII 264, 33, cf. 107, 8): *acceptor quoque et accipiter. Vergilius enim accipiter, Lucilius autem 'exta acceptoris et unguis'* aliique, v. Thes. l. l. I p. 322, 37. Adluditur ad hanc formam vel hunc accipitris formae intellectum a Plauto Persa 409: *pecuniae accipiter avide atque invide*[1]), cf. 412: *accipin argentum? accipe sis argentum, impudens;* cf. 414. Quod ideo attuli, quia haec formae mutatio vi verbalium similiter sonantium facta est; comparetur, quae de *sonu* supra p. 119 dixi.

Dubitari potest de duabus vocibus Lucilianis, *succussor* 424 L et *succussator* 72 L, an ex equisonum sermone petitae sint; praeterea enim Nonius gradarii appellationem explicans *succussatura* utitur p. 17, 23.

Propter generis poetici similitudinem pauca exempla ex Varronis saturis Menippeis sumpta addam. Men. 436 B: *aemulum illius artis atque obstrigillatorem, quapropter aliquot annos quaesti nihil fecerit. Obstrigillator* ab obstrigillando dicitur, quod verbum ex Enni sat. 4, Varronis agr. I 2, 24, fragmentis Varronianis (Nön. p. 147), Sen. epist. 115, 6, Isid. orig. X 199, Non. p. 147, 7 sensum obtrectandi invidendi adversandi habuisse videmus. Comparari cum toto fragmento potest imprimis Isidori interpretatio obtrectatoris orig. X 199: *obtrectator: malignus et qui obstringillando officiendoque non sinat progredi et augescere.* Varro Men. 75: *ubi rivus praecipitatu in nemore deorsum rapitur* sextus casus nominis in *tus* exeuntis fictus a Buechelero restitutus est, sed *praecipitatur* (Non. p. 75, 20) apte traditur.

De nomine, quod est *praebitio* v. supra p. 102. *Depolitionem* fecit a depoliendo, ut idem significaret, quod *politiones* a poliendo derivatae, *agrorum cultus diligentes* Non. p. 66, 19. Itaque Nonius Varronis verba sub *politiones* affert. Sed verba ipsa eundem sensum nomini fuisse docent, Men. 589 B: *quid mirum? ex agri depolitionibus eiciuntur, hic in cenaculo polito recipiuntur.* Qui in agris depolitis versabantur, nunc inde eiecti in cenaculo polito versantur; manserunt igitur loco, ut assueverunt, polito, itaque interrogatur *quid mirum?* Quod autem non utrimque plane idem verbum positum est, non duplex poliendi et depoliendi sensus causa erat, sed eadem grata neglegentia, quae saepe observatur.

Hoc modo nonnulla nomina semel rarove lecta sic explicavisse me spero, ut linguae natura poscit; si quaestio eodem modo continuaretur, multa alia verbalia raro vel semel lecta rectius pro testimoniis haberentur, qua fecunditate hae verbalium classes nova semper no-

---

1) cf. Isid. orig. XII 7, 55 *est enim avis rapiendis aliis avibus avida.*

mina crearent, quam pro vocabulis obsoletis vel ex quibusdam latebris sermonis raritudinis studio arcessitis.

Sed nunc aliam describendi rationem ingrediar. Reservavi usque ad hunc locum epicam poesin; de ea non a primordiis, sed a Lucreti carmine disserere incipiam. Nam ei utrumque accidit, et ut propter argumentum magna rerum nominum multitudine ei opus esset, et ut dactylico metro in eligendis formandisque vocabulis impediretur. Interest igitur ostendere, quanto auxilio hae verbalium classes ei fuerint latine vertenti et reddenti graecae doctrinae nomina.

Primae declinationis Lucreti propria esse comprobavit Wolffius (de Lucreti vocabulis singularibus p. 13): *formatura, circumcaesura, dispositura.* Quorum primum[1]) significatu simile est *figurae* IV 550: *formaturaque labrorum pro parte figurat* verba scil.; eodem in conexu IV 556: *servat enim formaturam servatque figuram* vox, si breve spatium ab ore usque ad aures percurrit. Vt ad figuram pertinet *figuro,* ita a formando *formaturam* Lucretius deduxit, quod nomen IV 556 vicinitate notae vocis, 550 verbo figurandi fulcitur. — *Circumcaesura* cum eisdem attributis bis posita περικοπή est III 219: *exstima membrorum circumcaesura*, item IV 647.[2]) Eodem versus loco tertium horum nominum dicitur bis I 1027: *tandem deveniunt in talis dispositura*s item V 192: *in talis dispositura*s e. q. s.; significat corpora res efficientia composita et disposita, vel corporum compositionem et dispositionem.

Nam his versibus allatis cognoscitur, nullum horum verbalium re vera nomen actionis esse, sed omnia de rerum condicione dici, quae prodiit ex antecedente actione. Idem significatus etiam in aliis eiusmodi figurae nominibus, quae Lucretius non invenit, sed primus in litteras recepit (Ploen. l. l. p. 26), observari potest; plane actionis nomina sunt sola *cultura* V 1367: *inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli temptabant,* cf. V 1448 et Cato de agr. 61, 2, et *sepultura* VI 1278: *nec mos ille sepulturae remanebat in urbe.* Haud scio an toti huic verbalium classi hoc studium mutandi actionis significatum cum condicionis innatum sit, ideoque ea Lucretio idonea visa sit ad rerum condicionem describendam; sed ad hanc rem evincendam nova et alia opus est quaestione, cui hic non locus est.

De ceteris classibus nominum actionis simul agendum est. Nam alteram ex alterius inutilitate fructum cepisse apparet; nomina enim tertiae declinationis omnia dactylico metro repugnabant, si suffixo *tĭōn* antecedebant aut longa syllaba aut duae breves; quae res prosodiam et artem metricam consideranti perspicua[3]) (Ploen. p. 43 sq.,

---

1) Arnob. II 23 *formaturas varias* instrumentorum.

2) Arnob. III 13: *terrenorum corporum circumcaesura;* Plin. nat. XVI 219: *circumcisura.*

3) abstinuit a correpta vocali finiente *ŏ*, quam Horatius admisit

7 sqq.) affirmatur numero perparvo nominum tertiae declinationis, quae in epica poesi primum leguntur (v. Ploeni laterculos p. 24, 28 sq., numeros p. 36). Eisdem autem evincitur non alia de causa Lucretium haec nomina repudiavisse; admisit, quae versui inseri poterant, velut duo uno in versu V 1361: *at specimen sationis et insitionis origo ipsa fuit rerum primum natura creatrix.* Vtrumque ex eadem sermonis regione ortum est, unde imaginem petivit; utrumque in Catonis de agri cultura libro legitur. Praeterea *rationis* vocabulum in Lucreti carmine non rarum est. *Statio* legitur VI 193: *in statione locata,* invenitur etiam in dictione, quae est *manere in statione* IV 388, cf. *stare* 387, 396, V 478 et 518, quam respondere graecae κατὰ χώραν μένειν vidit Lachmannus ad v. VI 193.

Quoniam haec nominum classis metro paene tota exclusa erat, quartae declinationis nomina cum illis cognata proximum refugium praebebant, neque mirum est, quod eorum numerus novis nominibus haud paucis a Lucretio adauctus est. Quae probabiliter Lucretio inventori attribuenda sunt, a Wolffio l. l. p. 24 sqq. enumerantur.[1]) Quae non repeto, sed quod ex eis colligi potest, propono: non tam procul altera ab alterius classis sensu et significatu aberat, ut non facile commutatio fieri posset; potestas creandi nova verbalia quartae declinationis imminuta adhuc manserat, sed Lucretius terminos fictioni eorum constitutos eo transcendit, quod praeter sextum tertiumque alios quoque casus derivabat.

Sed ne nimis abusus esse Lucretius videatur his nominibus, primum id commemorandum est eum aliis quoque rationibus damnum reficere studuisse, quod inutilitate nominum tertiae declinationis fiebat. Dixit *retinentia* III 675, ubi *memoria* et *recordatio* extra versum dixisset (cf. Heinzi adnot. ad l. l.), et *repetentia* III 851. Etiam eorum, quae Wolffius p. 18 sq. in *men* exeuntia attulit, complura eum finxisse veri simile est. Praeterea arcessivit infinitivos IV 475: *unde sciat, quid sit scire et nescire vicissim,* IV 836 sq., 850, 843, 848, al.; v. adnotationes Lachmanni ad IV 244, Munronis ad I 331, 418.

Deinde, si multitudo nominum quartae declinationis diligentius percensetur, evincitur Lucretium multa consentientem cum usu loquentium secundum quartam declinationem finxisse et elegisse. Nam opinari licet ab initio optionem fuisse loquentibus eligendi inter suffixa *tus, tio,* fortasse *tura.* Inde factum est, ut eiusdem verbi complura verbalia exsisterent, significatu et usu paulatim digredientia. Velut Oscis erat *statif*[2]) idem, quod Latinis *statua,* sed forma respondet Latinorum *stationi* (Buech. Vmbr. p. 212); *statio* in Lucreti carmine locum, ubi quis stat, significat, item *status* Plaut. Poen.

---

sat. 1, 4, 93 *mentio siqua* (v. Kiefsling praef. p. XX); paulatim haec correptio crebrior fiebat, v. Marx, Goett. gel. Anz. 1896 p. 91.

1) cf. etiam Schubert, de Lucretiana verborum formatione 1865 p. 20 sq. Ploen. p. 28 sq. Heinze ad Lucr. III 381.

2) in tabula Agn., R. v. Planta., Gramm. des osc.-umbr. Dial. II. nro 4.

268; *status* habitum corporis significans certabat cum *statura;* nam statum pro statura Accium posuisse tradidit Nonius p. 226, 28, item Plaut. Amph. 266. Ceterae antiquissimae cognatorum verbalium familiae sunt *natio* (*natine* abl. Vmbr.) *natu natura*, *usio* (*úittiuf* Oscorum p. 103) *usus usura*. Aliae latinae facile laterculis Rassovi p. 622 sq., Slaugtheri p. 30, Ploeni tabellis p. 26 et 28 componi et comparari possunt. Accidit, ut uni harum formarum verbi significatus maneret, cum ceterae in alias significationes abibant, nisi occasione data forte uno loco ficta sunt. Sed haec comparatio et distinctio non fieri potest, nisi singulis locis diligenter explicatis; itaque hic satis habeo ea quartae declinationis verbalia afferre, ad quorum exemplum Lucretius nova finxit:

Auctus rei nomen et aliis et Lucretio erat, *auctio* ab augendo iam Plautinis in fabulis soluta est; *adauctus* igitur consuetudinem secutus Lucretius secundum quartam declinationem dixit II 1122: *hilaro grandescere adauctu;* antecedit 1121 *auctum*.

Ab oriendo nascitur *ortus* (Lucr. I 212, V 211), itaque etiam *coortus* II 1106, VI 671, *subortus* V 303 (cf. *obortis ignibus* 300) (de significatu v. Wolff l. l. p. 26).

Ab agendi sensu proprio *actus*[1]) derivatus est, ab adigendo *adactus* V 1330.

Eundi verbale neque *itus* neque *itio* sui iuris erat (v. p. 120); in compositis nomina quartae declinationis sensum proprium accipere solebant, *abitus aditus exitus reditus*. Tertiae declinationis non nisi accedente alia causa fingebantur (v. supra p. 94 sqq.); secundum morem igitur Lucretius *initum* fecit (locos praebet Wolffius p. 26).

Intactus I 454 omnino non sui iuris est, sed nihil nisi *tactus* oppositionis causa negatione instructus (Leo Anal. Plaut. II p. 33 sqq.).

A speciendo nomina quartae declinationis derivabantur; *spectio* tantum in magistratuum sermone erat; sed exstabat *spectu* (v. supra p. 149), *aspectus* Plaut. Epid. 572, *conspectus* inde a Plauto, *prospectus* Plaut. Mil. 609, *despectus* Lucr. al.; congruit cum his *transspectus* Lucr. IV 272, cf. *transspiciuntur* 271.[2])

Haec nomina in *tus* exirent, etiamsi pedestris sermonis scriptor Lucretius fuisset; attamen de ceteris novis et de reliquis eligendis concedendum est Lucretium versu adductum esse, ut quartam declinationem praeferret; quod ostendit Heinze ad Lucr. III 381 de *adhaesu*, ad III 388 (cf. I 634 al.) de *concursu*. quorum nominum loco Cicero posuit *adhaesionem* (v. supra p. 89 sq.) et *concursionem* fin. I 17 et 20. Omnino si totam artis nominum multitudinem percensueris, quae Cicero ex graecis latine vertit[3]), numero creberrima tertiae declinationis nomina esse invenies. Sed interdum ne is quidem uno

1) cf. Woelfflin arch. IX p. 166; cf. *actio* et *actus* Thes. l. l.

2) de *summatus* v. supra p. 148.

3) quae collegit tractavitque Linderbauer, de verborum mutuatorum et peregrinorum apud Ciceronem usu et compensatione II 1892/93.

in suffixo perseveravit; fin. III 23: *appetitio animi quae* ὁρμὴ *Graece vocatur,* fin. V 17: *appetitum animi quem* ὁρμὴν *Graeci vocant* (Linderb. II p. 54), cf. *prima appetitio naturalis* fin. IV 25 cum *primum appetitum* fin. V 17.[1]) Permixtim etiam *assensio* et *assensus* dicuntur, ut συγκατάθεσις Graecorum exprimatur. *Visum visio visus* pro φαντασία usurpatur.[2]) Hic numerus synonymorum facile ex eorum copia augeatur, quae non plane artis nomina erant; Tusc. IV 20 *auditum* vocat ut Lucretius, sed *tactionem* et *odorationem,* idem tamen nat. deor. II 158 *odoratum* praetulit, etiam *tactum* ac. II 20: *nihil necesse est de gustatu et odoratu loqui, . . . quid de tactu?*

Adde etiam Varronis artis nomina non tam certa, ut non ab eodem *declinatio* et *declinatus* scribantur (Stuenkel, de Varroniona verborum formatione p. 16), utrumque l. l. VI 36; idem praetulit in derivando modo formam tertiae, modo quartae declinationis; dixit enim *impositionem* V 3 (ⁱ. θέσιν), sed *nominatum* compluries, rursus V 6: *demptionem, additionem, litterationem.*[3]) Eidem ex verbi notione vel stirpe nomen deducenti verbalia et infinitivi aeque valent (Stuenkel p. 14); nam stirpem declinationis suffixo carentem nostro more non posuit neque inter formarum et rerum conexum distinguere didicit.[4]) Hac in re nomina tertiae declinationis nominibus quartae numero superantur.[5]) Quod Stuenkel sic explicavit (p. 13), ut Varro ‚ad analogiam formae supini alterius in *u* exeuntis haec nova fingeret'. Id factum esse potest, sed quoniam supinum alterum semper ex adiectivo, nomine, verbo, numquam ex praepositione pendet, id rursus admonere maluerim, quod iam tetigi, hanc supini formam tantum a sexti casus sensu afuisse, ut potius infinitivi vice interdum fungi videretur. Itaque ut infinitivi ipsi, ita haec imprimis formae idoneae fuerint ad deducenda ex eis quasi ex stirpibus nomina.

Comparanti nunc Lucreti nova rei nomina cum Varronianis Ciceronianisque constabit in artis nominibus fingendis licentiam eligendi inter suffixa fuisse; qua non nimis Lucretius abusus est. Accedit, quod alia quoque re ad praeferenda nomina in *tus* exeuntia impulsus est, genere poeseos. Non dubito, quin poeta et qui carmen legebant haec nomina epicae poeseos propria esse putarent. Nam qui antea carmina dactylico metro composuerant, etiamsi non tanta rei nominum copia indigebant, quanta is, qui philosophiae doctrinas

---

1) cf. *enuntiatio* fat. 1, *enuntiatum* ibid. 19 (Linderb. II p. 40). *illa rhetorum ex contrariis conclusa, quae ipsi* ἐνθυμήματα *appellant* top. 55, sed ibid. 56: *illa ex repugnantibus sententiis . . . conclusio; quae a dialecticis tertius modus, a rhetoribus* ἐνθύμημα *dicitur* (Linderb. II p. 16).

2) compara in Thes. l. l. *appetitio* II 1 et *appetitus* I 1.

3) v. Stuenkel p. 17 et 25.

4) Stuenkel p. 14. eadem vi varia suffixa sunt e. g. V 176: *damnum a demptione*, ibid. *detrimentum a detritu.* — V 62: *a vinctura dicitur vieri,* ibid.: *et horum vinctionis vis Venus.* — V 72: *ab nuptu id est opertione* insolitum prioris vocis sensum altera nova explicat.

5) cf. Woelfflin, arch. VIII p. 426.

latino carmine reddebat, non minus versu impediti erant quam Lucretius et ad idem deverticulum adducebantur, quo Lucretius refugit. Forte accidit, ut uno Enniano exemplo haec dactylicae poeseos proprietas ad huus generis auctorem referri possit. Festus nobis prodidit p. 178 M: *quo vocabulo* (sc. occasu) *Ennius pro occasione est usus in l. II: 'hic occasus datust, at Oratius inclutus saltu', item in l. V: 'inicit inritatus; tenet occasus, iuvat res', item in l. VIII: 'aut occasus ubi tempusve audere repressit'.* Huic nomini cum solis occasu nihil est, sed praeter suffixum cum occasione convenit, cf. Plaut. Capt. 116: *si data est occasio*, Men. 552, et coniunctum cum temporis voce ad opportunum tempus significandum Men. 552, Pseud. 285, Trin. 999, Asin. 278 (cf. Leo ad h. l.). Ennius igitur occasionem ita ad occasum mutavit, ut Lucretius adhaesionem ad adhaesum. Quomodo autem utrumque verbalium genus in epica poesi mixtum sit, in Vergili Aeneide videmus, qui non modo nomina, quae sunt *ratio* II 314 et *statio* II 23, V 128, IX, 181, admisit, sed etiam *seditio* I 149, XI 340, *proditione* II 83, *superstitio* XII 817. Cuius in carmine quamquam multo maior est numerus nominum quartae declinationis, pauca in eis sunt nova, quia argumento non ut Lucretius eis rebus nomina indere cogebatur, quae latinis appellationibus carebant; tres sunt[1]): IV 284: *quo nunc reginam ambire furentem audeat adfatu?*, ablativus nove fictus ut multa alia (cf. p. 123) V 442: *variis adsultibus,* VI 579: *quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum,* IX 527: *turris erat vasto suspectu et pontibus altis,* cf. *aspectus* sim. supra p. 156.

Tamen ad fingenda nomina epica poesis hoc modo conduxit: In Vergili carmine veteres grammatici observare consueverunt inter alia epitheta esse[2]) *addita a qualitate facti, ut est 'Lausus equum domitor debellatorque ferarum'* (Verg. Aen. VII 651) *et ipse doli fabricator*[3]) *Epeus* (II 264); quorum hoc vituperandi, illud laudandi gratia additum esse. Inde detracto nomine, cui apponitur epitheton, antonomasia fit, cuius Vergiliana rursus exempla grammatici laudant, Charis. I 273, 23: *ut cum domitor maris dicitur* (Aen. VI 799) *et intellegitur Neptunus.*[4]) Talia epitheta ab actu Vergilius non paucis dedit neque veritus est eorum gratia nova verbalia fingere; nam

---

1) cf. Ladewig, de Vergilio verborum novatore p. 11; sed *latratus* usitatior et vetustior est, v. Varro de l. l. VII 32.

2) attuli verba Diomedis I 323, 11, quocum consentiunt Anonymus Bob., Charisius, Dositheus, Donatus (locos affert Jeep, Lehre v. d. Redeteilen p. 143 et 158 sqq.); omnes epitheton inter nominis qualitatem enumerantes secuti Dionysium Thracem, cf. Boelte de art. script. Lat. quaest. p. 19.

3) cf. Lucr. III 472: *morbus leti fabricator.*

4) consentiunt non verbis neque omnibus exemplis, sed re Charis. I 273, 22. Diom. I 459, 5. Don. IV 400, 15. Pomp. V 307, 12. Sacerd. VI 463, 8 quod his artium locis denuo epitheton et antonomasiam tractant, causa est doctrina rhetorica, qua posteriores artium partes completae sunt (cf. Quintiliani de eo).

omnia huius figurae nomina, quorum inventor dici potest[1]), sic posita sunt, quorum tantum genetivo attributivo carentia affero, adiectivis similia (v. supra p. 139): Aen. VIII 698: *latrator Anubis* (cf. Prop. III 11, 41: *latrantem . . . Anubim.)*, XI 680: *iuvenco pugnatori*, IX 175: *Ida venatrix.* Praecessit hac in re Lucretius; sed ne eorum quidem, quae primus recipiebat nomina (Ploen p. 25), inventor fuit[2]) praeter VI 926: *exesor moerorum* sc. aestus. Enni inventum possit esse ann. 424 V: *spiritus austri imbricitor,* qui Plauto est *auster imbricus* Merc. 876, sed id quoque considerandum est, an hoc epitheton ex cultu deorum petitum sit (cf. Preller-Jordan, Mythol. Rom. I p. 190). Nam saepe non discerni potest inter cognomina deis a poetis et a colentibus indita. Sed haec quaestio et observatio, a quibus eadem cognomenta primum indita sint, a quibus quae iam inventa erant adhibita, plane ad genus poeseos describendum pertinent.

Cognatus autem esse Ciceronis usus videtur, quo eiusmodi nominúm auxilio res, quae proprie agere non possunt, explanandi gratia personas fecit, velut de leg. I 39: *perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam,* I 58: *quoniam vitiorum emendatricem legem esse oportet, commendatricemque virtutum,* cf. Tusc. IV 69: *o praeclaram emendatricem vitae poeticam,* de leg. I 62: *earum parens est educatrixque sapientia,* de nat. deor. II 86: *omnium autem rerum, quae natura administrantur, seminator et sator et parens, ut ita dicam, atque educator et altor est mundus* e. q. s.; de nat. deor. III 66: *qui est versus omnium seminator malorum.*[3]) Huc pertinet etiam quod Bentleius ad Hor. carm. IV 9, 39 adnotavit, optimos quosque scriptores non aliter interdum de animo, quam de persona quapiam loqui. Idem incipiens a Sall. Iug. 64, 1: *contemptor animus* longum exemplorum ordinem attulit cum verbalium tum alius figurae nominum animi vocabulo adiunctorum; ex eisdem autem apparet verbalia hac in figura non magis adiectivorum more posita esse, quam *rex, adulter carnifex,* vel Horati loco *vindex* et *consul.*

Comparavi Lucretium et cum Vergilio Ennioque, et cum Cicerone. Cum hoc eo consentitur, quod uterque philosophorum Graecorum doctrinam Romanos docere studebat. Ciceronem pro graecis philosophiae vocabulis latina creare createque tractando usitatiora et tritiora facere voluisse ultro scimus ex acad. I 27 aliisve eius dictis.[4]) Antea in scriptis ad artem rhetoricam pertinentibus eius artis vocabula graeca latine vertit. Totam hanc quaestionem, quae nomina

---

1) cf. Ladewig l. l. p. 3 et 11.
2) III 1036: *repertores doctrinarum atque leporum,* III 9: *inventor* εὑρέτης est, ut Terent. Eun. 1035 Enn. trag. 108. Non vertit latine VI 424: *presteras Grai quos ab re nominitarunt.*
3) v. Linderb. l. l. II p. 45.
4) collegit Bernhardt, de Cicerone Graecae philosophiae interprete p. 1 sqq.

graeca Cicero receperit, quae verterit, solvit Linderbauer[1]), ex cuius libellis id apparet, perpauca nomina ad nullam artem pertinentia latine versa esse; quod artis grammaticae vocabula perrara sunt, scriptorum argumenta in causa sunt. Vicerunt numero nomina tertiae declinationis; nominibus agentem significantibus minus opus erat quam rei nominibus; itaque rariora his illa sunt.

Interdum id adiumentum in vertendis graecis artis nominibus non sprevit, quo uti per verbalium naturam licebat. Adiunxit enim dativum nomini de orat. III 207: *sibi ipsi responsio*.[2]) Quae inter multa ornamenta sententiarum et verborum enumeratur, quarum appellationes *sine definitionibus et exemplis*, ut Cottam dicentem facit (208), effudit 202—207; haud raro hoc loco praepositiones aliaeque voces ex nominibus pendent, sed praeter exemplum allatum et 202: *plus ad intellegendum quam dixeris significatio* nullus casus, sed talia quale 202: *rerum ... quasi gerantur sub adspectum paene subiectio*. Alibi autem in definienda notione per nomina ita loquitur, ut per verba, de leg. I 42: *quod si iustitia est obtemperatio scriptis legibus institutisque populorum* e. q. s., cf. alias definitiones hac tamen licentia carentes inv. I 9, Tusc. IV 11 et 14: *ut aegritudo sit animi adversante ratione contractio*.

In arte rhetorica Cicero saepe Quintiliano auctor erat; id etiam ex artis vocabulis manifestum est; velut in capite de figuris Quintilianus IX 1, 25 non modo illius doctrinam, sed totum Ciceronis locum de orat. III 201 sqq. in suam institutionem transtulit et similem locum ex orat. 134 sqq., ubi eadem lumina orationis a Cicerone enumerantur, sed verborum ope nominata. Haec latina artis rhetoricae vocabula Quintiliani temporibus nondum sic in usu rhetorum percrebruerant, ut is graeca non saepe adderet, interdum de variis aliorum vertendi conaminibus iudicaret. Nam ne Cicero quidem primus solusve de rhetorica sic scripserat, ut latinis vocibus uteretur. Cum eo in eodem studio et multis in artis vocabulis consentit, qui ad Herennium de ratione dicendi scripsit (cf. Marxi Proll. p. 130 sq.), velut in partibus eloquentiae I 3 totus cum Cic. de inv. I 9; in partibus orationis I 4 paucis exceptis cum Cic. de inv. I 9 congruit. Huic quoque scriptori artis vocabula maximam partem in *tio* exeunt[3]); hic quoque adverbia et praepositiones in vertendis vocabulis graecis nomini adiungit velut IV 34: *identidem subiectiones*, II 22, 34: *hac quoque ab ultimo repetitione*. Item in definitionibus IV 62: *imago est*

---

1) de verborum mutuatorum et peregrinorum apud Ciceronem usu et compendio I 1891/92, II 1892/93.

2) affertur hoc exemplum a Draegero synt. hist. I p. 444, Kuehnero Gramm. II p. 234; recte iudicat de eo Naegelsbach, de arte scribendi p. 259. Kuehner praeterea attulit top. 28: *traditio alteri nexu aut in iure cessio*. ea quoque definitio est, et exemplum definitionis.

3) collegit graecaque adscripsit Thielmann, de sermonis proprietate apud Cornutum et in primis Ciceronis libris p. 95.

formae cum forma cum quadam similitudine conlatio; comparetur imprimis I 3 cum Cic. de inv. I 9. Talia igitur non ex vulgari scriptoris sermone originem duxerunt, sed ex genere scribendi, quod huius disciplinae scriptores sibi concedebant; item fortasse de nonnullis eorum exemplorum iudicandum est, quae Marxius Proll. p. 169 vulgaris sermonis esse putavit; sed restant, quae eius stilo attribuenda sunt II 25: *si nulla* ⟨*aut*⟩ *a nostris civibus aut ab aliqua civitate vituperatio ex ea re suscipietur,* III 25: *in distributione vocis ab imis faucibus exclamationem quam clarissimam adhibere oportet.*[1]) Sed talia a sueto more coniungendi nomina per praepositiones non differunt. Consentiunt autem hic auctor ignotus et Cicero, quia eiusdem rhetoris praecepta repetunt. Ab eo haec artis vocabula, quae uterque praebet, exceperunt; ab eodem uterque studio vertendi artis vocabula imbutus est, id quod quisque, quantum potuit, praestabat. Hoc ex studio Marxius cognovit, qualis rhetor doctor eorum esset; nam ut in expellendis exemplis graecis, ita fortasse etiam vocabulis a L. Ploti partibus stabat et inter 'rhetores latinos' habendus est (Proleg. p. 150). Itaque eos et Ciceronem in rhetorica, Ciceronem et Lucretium in philosophia testium loco habere possumus studii illius iam vetustioris, quod in arte grammatica vicisse admonuit Marx p. 81, docendi alienas doctrinas vernaculo sermone. Quo in studio adiuvabantur verbalibus imprimis in *tio* exeuntibus; hoc modo multa verbalia ficta sunt, quae rhetoribus grammaticis rhetoribus scribentibus et docentibus opus erant, sed in cottidiano sermone non exstabant neque eo recipiebantur. Interdum ad illam licentiam scriptores refugerunt, qua nomini verbi iura addicebantur.

Id ne in hominibus eruditis mirum videatur, etiam ea scientia commemoranda est, quae sola Romanorum propria fuisse videtur, cuius eundem usum dicendi artes extrinsecus apportatae sequebantur. Iuris consultorum enim sermo ex ingenua Latinorum, vel si mavis, Italorum lingua ita prodiit, ut in eo, quae vulgaria sunt, minime mira sint. Nam in magna multitudine nominum actionis, quibus sermonis copiam ut facienda factaque diligenter nominarent, augebant, sunt, quae additamenta verbo convenientia per praepositiones assumpserunt. Qualia pauca afferam; in legibus antiquis non inveniuntur; incipit nobis Cicero a talibus de leg. III 42: *deinceps sunt cum populo actiones;* cf. Edict. perp. XIV 1 (Bruns, fontes i. R. p. 209): *de Publiciana in rem actione* (cf. 6 item saepius). S. C. Vellaean. Bruns p. 186: *mutui dationes pro aliis;* ibid. *ne eo nomine ab his petitio*[2]) *neve in eas actio daretur.* Edict. perp. Bruns p. 207, IX 5: *dabo in integrum restitutionem. Manumissio* a Gaio inst. I 18 sq. al. primum dicta esse videtur, sed iam *manu mittere* paene compositum erat; nomen ipsum pro composito haberi potest, cf. *acupictura.* Gai inst. III, 24: *per in*

1) *vocis* cum Corb. et Herbipolit; cett. *vocem.*
2) fort. ⟨*sit*⟩ supplendum est cum Mommseno.

manum conventionem. In definitione IV 15: *causae coniectio quasi causae suae in breve coactio.* Similia multa ex ceteris iuris consultorum libris colligi possunt, fortasse etiam talia, quae addito casu magis quam haec praepositionibus coniuncta verbalem structuram ostendant velut Papinian. dig. 48, 5, 40 (39) 3: *nuptias denuntiatio.* His autem iuris consultorum studium retinendi in nomine actionis, quae verbo conveniunt, iam satis adumbratum est. Singulorum tempus fictionis plerumque ignotum est; creberrima rursus tertiae declinationis nomina sunt, quartae e. g. *reatus*, cf. supra p. 158.

Etiam nomina agentis in sermone iudiciali tot sunt, ut paene ab omni actu personae agentes appellatae esse videantur; quorum sermoni sic cognatus, ut saepe inter utrumque distingui non possit, emptorum venditorumque est. Ab hac quoque parte iuris consultorum sermonem leviter tetigit Cicero, nam huc pertinent talia nomina: leg. II 48: *de creditoribus eius* e. q. s., III 40: *actor* item 42., III 47: *publice constitutis accusatoribus*, III 34: *itaque isti rationi neque lator quisquam est inventus nec auctor umquam bonus.* III 11: *intercessor rei malae salutaris esto;* dativi, qui sunt *rei malae*, nisi genetivi sunt, pendent ex nomine[1]); verba autem legis sunt a Cicerone fictae, repetita III 43. Iam *intercessor* inter nomina publica est (cf. III 42); qualia multa in orationibus adhibere Cicero coactus est; itaque eius modi nomina permulta ex eius scriptis collegit Schaefferus[2]), iudicialia II p. 1 sqq., alia vitae publicae I p. 14 sqq., magistratuum nomina I p. 10. Nam ad horum quoque appellationes fingendas magno usui erant nomina huius figurae. Sed hac de re satis habeo Priscianum laudare, qui hanc rem eodem loco observavit, quo de artificum nominibus loquitur gramm. II 432, 21: *et sciendum quod frequenter apud Graecos ex nominibus dignitatum solent derivari verba, quae actum vel administrationem ipsius dignitatis significant, ut* οἰκονόμος οἰκονομῶ, πρύτανις πρυτανεύω. *apud Latinos autem dignitatum nomina pleraque ex verbis vel nominibus nascuntur, quae faciunt verba, ut consul a consulendo, dictator autem a dictando, quaestor a quaestu, et aedilis ab aedibus, praetor a praeeundo, ductor a ducendo, imperator ab imperando. ergo rex solum, quod a regendo nascitur, peperit ex sese aliud verbum regno.*[3])

Idem igitur quasi fons sermonis semper vivi est huic multitudini nominum, quae ignorantes creatorem et tempus creationis linguae ipsi creatrici addicimus, et illis paucis, quae homines docti, sive iuris consulti erant, sive grammatici, sive rhetores, sive philosophi, magnam partem nobis noti fingebant.

---

1) cf. ad Q. fr. III 8, 6: *intercessorem dictaturae si iuverit.*
2) Über den Gebrauch der Derivaten auf -tor und -trix. Prenzlau I 1868, II 1869.
3) cf. Varro de l. l. V 80 sqq. et 87.

Quoniam autem usque ad Ciceronis tempora descendi, aliud testimonium eiusdem vivacitatis non praetermittendum est. Nam hic id nobis contingit, ut imago sermonis, quo loquentes tum utebantur, nobis servata sit, epistulis scilicet Ciceronis. Magnam in eis numerum esse nominum in *tor* et *tio* exeuntium, alii animadverterunt comparantes delectum verborum cum aliis cottidiani sermonis auctoribus; mea interest hos locos eligere, quibus epistulae speciem sermonis cottidiani eo praebent, quod verbalia suo loco nata facilitate nascendi currenti scribentis stilo non impedimento, sed commodo erant.[1])

Longo ordine nominum nova quasi elici iam compluries ostendi; ad Att. VIII 3, 3: *ille aluit auxit armavit, ille legibus per vim et contra auspicia ferendis auctor; ille Galliae ulterioris adiunctor, ille gener, ille in adoptando P. Clodio augur, ille restituendi mei quam retinendi studiosior, ille provinciae propagator, ille absentis in omnibus adiutor, idem . . . postquam esse defensor rei publicae coepit* e. q. s. *Adiunctor* et *propagator* inseruntur ceteris nominibus, quae partim eiusdem figurae sunt. Item ad Att. XVI 7, 2: *etsi, quamvis non fueris suasor et impulsor profectionis meae, adprobator*[2]) *certe fuisti.* Plancus ep. IX 7, 1: *nec te magis in culpa defensorem mihi paravi, quam praedicatorem meritorum meorum esse volui;* fortasse item Balbus ad Att. VIII 15 A 2: *auctore te, illo relatore.*

Verbo antecedenti succedit nomen ex illo, ut videtur, sumptum ep. IX 8, 1: *ut admoneam te, non ut flagitem. misi autem ad te quattuor admonitores non nimis verecundos*, etiam top. 5 admonendi verbum antecedit[3]), Ad Brut. I 16, 6: *cum in graecis civitatibus liberi tyrannorum oppressis illis eodem supplicio adficiantur, petitur, ut vindices atque oppressores dominationis salvi sint?* Ex verbo hic *oppressores* derivatum esse Becker cognovit Philol. XLIV p. 473; sed hac in origine nominis verbalis nihil contra consuetudinem factum est.

Ad Att. IV 16, 3: *huic ioculatorem senem illum, ut noras, interesse sane nolui;* Cicero ipse additis verbis, quae sunt *ut noras*, indicat illum hoc nomine dignum esse. Huc pertinet fortasse ad Att. I 13, 2: *praepositumque esse nobis pacificatorem Allobrogum,* huc *traductor susurratores peregrinator corruptrix;* quae nomina omnia occasione data commemoravi.

---

1) fictionis mentio fit a P. Meyero, de Ciceronis in epistulis ad Att. sermone p. 18. enumerationem et studium varia genera dividendi invenies apud Stinnerum, de eo quo Cicero in epist. usus est sermone 1874, p. 6 sqq; cf. Opitz, quo sermone ei qui ad Cicer. litteras dederunt usi sint p. 15; non nullas voces ex verborum contextu (p. 68) et scribentis voluntate (p. 70) prodire memor est etiam Tyrellius, The corresp. of Cicero I², quamquam exemplorum electus non idoneus est ad rem probandam; Cramer, Über die Verbalsubst. auf tor und trix bei Cicero (1848) p. 18 rem cognovit.

2) postea inde a Gellio in usu est.

3) praeterea, si recentiora tempora omittis, dicitur ab Ovidio met. 4, 663 Lucifer *admonitor . . . operum.*

Ex nominibus in *tio* exeuntibus, quae solum in epistulis Attico datis leguntur[1]) (P. Meyer l. l. p. 18), unum a verbo antecedente originem cepit, ad Att. I 1, 1: *prensat unus P. Galba . . . illius haec praepropera prensatio.* Gerundi loco positum est ad Att. I 13, 1: *nisi eam pellectione relevarit,* i. e. pellegendo, cf. cum hoc usu ad Q. fr. III 4, 6: *in ludum discendi non lusionis* et nomen infinitivi locum occupans ad Att. XVI 2, 4: *facilior enim et exploratior devitatio legionum fore videtur quam piratarum.*

Iam haec duo non inter ea sunt, quae semel leguntur; tamen ex verborum contextu forsitan prodierint; item ad Att. IV 3, 3: *ipse domum P. Sullae pro castris sibi ad eam impugnationem sumpserat; eam* dixit, quia antea: *expugnare et incendere ita conatus est;* de usu v. Meyer l. l. p. 20, Ad Att. XI 22, 1: *istas impetrationes nostras nihil valere;* nomen actionis de eadem re hic ponitur, de qua participium ad Att. XI, 20, 1: *si ista nobis impetrata quicquam ad spem explorati haberent;* sic pluralis numerus explicari possit, sed hac explicatione non opus est[2]), cf. Meyer p. 18, Stinner p. 8 adnot. 2. Ad Att. XI 18, 1: *quodvis . . . supplicium enim levius est hac permansione;* idem vocabulum ep. I 9, 21, ubi sine dubio usus cum illa definitione congruit, propter quam idem nomen finxit de inv. II 164. Etiam *relaxatio* et in epistula et in philosophico libro sic usurpatur, ut inter utrumque usum nullus conexus sit, ep. VII 26, 1: *vel animi etiam relaxatio,* ubi *relaxatio* inter *loci mutatio* et *morbi remissio* posita est, et de orat. II 22: *animi non contentio, sed relaxatio;* de fin. II 95: *ista relaxatio* spectat ad *relaxat* ibid. 94. Ad Att. I 16, 5: *etiam noctes certarum mulierum atque adulescentulorum nobilium introductiones;* rursus pluralis numerus transitum ad nomen actionis facilem reddidit.

In ordine ceterorum ortum est[3]) *compilatio,* sed quia libellum significat, qui compilando conscriptus erat, antecedentium pluralem non accepit ep. II 8, 1: *ut mihi gladiatorum compositiones, ut vadimonia dilata et Chresti compilationem mitteres, et ea* e. q. s.; hic

---

1) *inhibitio* et *remigatio* ad Att. XIII 21, 3 nautarum vocabula duxerim, quamquam id quoque fieri potuit, ut verba inhibendi (ibid.) et remigandi in eorum sermone essent, non nomina. sed obstat *retentio aurigae,* quod nomen ita a Cicerone, ut a Carneade ἐποχή in philosophia adhibita est ac II 59: ἐποχή. *id est adsensionis retentio,* cf. ibid. 78; praeterea iuris consultorum est. — ad Att. VI 3, 7: *huius nebulonis oratione* a Lambino ex *operatione* correctum est, sed quod Bosius praebet vel coniecit *obiratione,* aptum videtur post *abiit iratus.*

2) cf. etiam ep. IX 16, 7: *nunc venio ad iocationes tuas;* ad Att. II 8, 1 idem singulariter; Ciceronis tamen proprium esse potest; nam ad Her. III 23 artis vocabulum est, cf. Meyer p. 20.

3) ad Q. fr. I 1, 12: *aut ex domesticis convictionibus aut ex necessariis apparitionibus; apparitio* ad personae sensum abiit, ut *optio,* idem patitur *convictio,* incertum est, num alterum altero attractum sit; *apparitio* apparitoris officium est ep. XIII 54, *convictio* rei nomen ep. XVI 21, 4.

solum legitur. Sequentium formam antecepit *assessio* epist. XI 27, 4: *quae tua fuerat assessio, oratio, confirmatio animi mei fracti.* Ad Att. XI 3, 1: *et tam gravi tempore periculum tantae pecuniae et dubio rerum exitu ista, quam scribis abruptio;* revocat Atticum ad eius epistulam, qua de abrupto matrimonio[1]) scripserat, fortasse eodem vocabulo abruptionis, certe verbo abrumpendi usus. Praeterea abruptio corrigiarum in augurum sermone tunc dicebatur Cic. div. II 84, cf. Fest. p. 270, 31 M. Similiter ad epistulam antea missam legentem revocat Q. Cicero ep. XVI 27, 1: *mirificam mi verberationem cessationis epistula dedisti; verberatio* spectat ad epistulam antea missam ep. XVI 26, 1: *verberavi te cogitationis tacito dumtaxat convicio.*

Vt verteret graecum vocabulum, novum latinum finxit ep. IX 24, 3: *illi* cυμπόcια *aut* cύνδειπνα, *id est compotationes aut concenationes, nos convivia, quod tum maxime simul vivitur.* Eadem versio ab eodem iam facta erat Cato 45.[2]) Comparantur utroque loco Graecorum et Latinorum eiusdem rei variae appellationes.

Etiam de aliis multis iudicari potest ea suo loco nata esse, velut de *aberratione* ep. XV 18, 1: *aliam aberrationem a molestiis nullam habemus,* sed rursus ad Att. XII 38, 3: *hanc aberrationem a dolore,* cf. 1 (in epistula ab illa dirimenda) *scribendo . . . nihil . . . levor, sed tamen aberro;* nomen aliunde non affertur. Huc alia quoque forsitan pertineant. Sed his satis erit demonstratum etiam in Ciceronis epistulis verbalium rarorum multa sic explicari, neque licere talia eis vocabulis immiscere, quibus auctoris genus scribendi agnoscatur. Nam etsi insuetum est *interfectio* ad Brut. II 3, 5[3]), nemini sic scribere non licebat. Magna igitur verbalium copia in haec duo genera segreganda est: sunt quae occasione data orta sunt, et sunt quae munerum publicorum, artificum, similiumque rerum personarumve nomina certo non a scribente ficta sunt[4]); sic nomina agentis dividere coepit Stinner l. l. p. 6 sq.

Restant nomina quartae declinationis; nam primae declinationis non inveniuntur ficta. Sunt illa quoque pauca; ep. VII 5, 2: *ut initio mea sponte, post autem invitatu tuo* e. q. s.; hic solum legitur; fictum est propter similem dictionem ablativi ope factam, quae prae-

---

1) cf. Catull. 68, 84: *abrupto . . . coniugio.*

2) ibidem, ne appellationes ipse praesumeret, ad significandam rem finxit *accubitionem epularem amicorum;* additamentis opus erat, ne corporis motus intellegeretur; qui hoc nomine ab eodem dicebatur nat. deor. I 94 et off. I 129 simili in ordine verborum.

3) Becher, Philol. XLIV p. 473.

4) Velut P. Meyer inter nomina in *or* exeuntia rariora enumeravit *glutinator* p. 22, *praediator* p. 23, *structores* p. 23, inter rei nomina *erogatio* p. 20, *cretio delegatio* p. 21; ibidem ipse ad *repraesentationis* vocabulum ascripsit e sermone iuris consultorum vocabulum desumptum esse; inutile igitur est ad describendum stilum epistularum proprium; hanc rem et alias multas Cicero non potuit nisi nominibus, quae eis erant, nominare, sive epistulam scripsit sive orationem habuit.

cedit *mea sponte* ad exemplum illorum, quae supra p. 123sqq. commemoravi; ibidem iam ex epistulis Ciceronis locos ascripsi; hic eiusdem dictionis reliqua exempla ex eis colligam.

Quorum plurima non uno loco inveniuntur, sed crebrioris usus sunt; velut *admonitu,* cui ablativo adiungitur genetivus Cic. ep. XV 2, 5: *admonitu senatus,* ep. X 12, 3: *pullariorum admonitu,* pronomen possessivum ad Att. XIII 18: *admonitu tuo,* adiectivum ad Att. IX 10, 5: *tali admonitu,* cf. rep. II 67: *levi admonitu,* har. 56: *nulla haruspicum admonitu;* sed praeter ablativum vario modo[1]) adhibitum alius casus neque a Cicerone neque ab alio derivatur; excipitur Mart. Cap. IX 896: *edictorum tuorum admonitus . . . innotescunt.* — Ad Q. fr. II 3, 6: *magno adsensu omnium,* cf. dom. 101, nat. deor. II 4, Brut. 185[2]); sed accusativum admittit Cicero Brut. 191; omnino liberius ab eodem ponitur, ubi philosophorum graecorum cυγκατάθεcιc est. — Ad Brut. I 17, 1: *coactu tuo;* affertur idem ablativus ex Verr. II 34, V 75, Caes. Gall. V 27, 3, Lucr. II 273. — Ep. IX 14, 7: *omnium concessu,* cf. ep. IV 6, 3: *illius concessu.*[3]) — Ad Att. III 24, 1: *consensu consulum*, sic saepius. — Ad Att. IV 3, 2: *fracta coniectu lapidum ex area nostra*, cf. ibid. *coniectis ignibus;* nominativus legitur Sest. 115 ex coniectura, accusativus Planc. 21, ablativus de orat. III 322 de oculis coniciendis. — Ad Q. fr. II 3, 6: *maximo conventu;* dictio usitata. — Ep. XIII 29, 7: *aliorum consilio hortatu auctoritate;* sic saepius, alii casus paulatim accedunt; nominativum pluralem fecit Tacitus, dativum singularem Macrobius, pluralis inde ab Ovidio a poetis dactylicis usurpatur. — Ep. II 11, 2: *mandatu meo;* alia exempla praebet Neue I³ p. 753. — Ad Att. VIII 9, 4: *missu Caesaris;* ab hoc solo mittendi sensu dictum esse videtur.[4])

Haec omnia Ciceronis aetate in usu erant; ad huius dictionis exemplum ipse finxit ad Att. IV, 9, 2: *dispersu enim illorum actio de pace sublata est;* et paulo liberius praepositione praemissa, sed adiunctum nomini vetusto ep. VI 6, 7: *non igitur ex alitis involatu nec e cantu sinistro occinis.*

Abstinuit Cicero etiam in epistulis ab ea licentia, qua nomine casus verbo flagitatus assumitur; excipiuntur *fautor* cum dativo coniunctus (supra p. 84) et loci indicationes (p. 72 sqq.); de ceteris eiusdem scriptis nihil affirmare possum; constat eum artis vocabula pauca hoc modo finxisse; praeterea attulit Lorenzius ad Plaut. Pseud. 409 duos locos, ubi ablativus instrumentali vi nomini adiunctus est; rep. I 2: *virtus in usu sui tota posita est; usus autem eius est maximus civitatis gubernatio et earum ipsarum rerum, quas isti in angulis per-*

---

1) antecedit *ab* Ov. Pont. I 2, 54 causam significans.

2) antecedit *cum* Cic. Cato 62.

3) plura praebet Neue I³ p. 752; affert *ex concessu* CIL. VI 1, 461; compara ad Att. III 24, 1: *nostra concessione,* cf. CIL. XIV 1398 *ex concesi⟨one.*

4) adiciantur ablativi *nutu* ep. XIII 1, 5; 65, 1. *casu* e. g. ep. II 7, 2, ad Att. IV 1, 4.

sonant, reapse non oratione perfectio. Hic igitur locus definitioni similis est; altero loco Cicero post sex nomina in *tio* exeuntia pergit interrogando Pis. 40: *an exercitus nostri interitus ferro, fame, frigore, pestilentia.* Dativus pendere videtur loco a Kuehnastio (Synt. Liv. p. 130) allato Phil. I 36: *gladiatoribus clamores innumerabilium civium, quid? populi versus, quid? Pompei statuae plausus infiniti.* Forma, quae est *statuae*, sic intellegi potest; sed paulo post pergit: *quid? Apollinarium ludorum plausus.*

Ne Livi quidem exempla a Kuehnastio (l. l. p. 131) afferuntur praeter nomina praepositionibus coniuncta [1]), *usus est* c. abl., *exprobratio* (p. 145) cum dat.; addendum est ex Schaefferi tractatu (laudato p. 162) II p. 4: *accusatorem parricidii et reum* Liv. XL 8, 7, ubi accusator eundem genetivum arripuit, qui reo et accusando conveniebat, si minus in genetivis ex nomine pendentibus sic distinguere licet; nam nominalis dictio a verbali non plane discerni potest, v. Liv. VIII 32, 9: *eundem accusatorem capitis sui ac iudicem esse* et quae similia in Thesauro l. l. I p. 348, 78 sqq. suppeditantur.

Plura ex eius aliorumque libris forsitan conquiri possint; nam haec vis verbalibus usque ad ultima tempora servata est. Velut nomina agentis ex recentibus scriptis P. Geyer (arch. IX p. 577) collegit, quibus audacius accusativi adiunguntur, quam antea factum esse vidimus. [2]) Et genetivum et ablativum localem eidem nomini agenti adiunxit Gilda (chron. min. III) 33: *multorum tyrannorum depulsor tam regno quam etiam vita supra dictorum.* Instrumenti sensu ablativum eiusdem figurae nomini Nonius in interpretatione apposuit p. 35, 25 *nugator: nugis turbator.* [3]) Vt adligare alicui rei dicitur, ita etiam adligatores cum dativo coniunxit Aug. civ. XII 27: *nec institutores,*

---

1) nam ut alia, quae huc non pertinent, omittam, II 36, 2: *sibi ludis praesultatorem displicuisse, ludis* sextus casus temporalis (similia Kuehnastius attulit p. 181) est; XXIV 10, 13: *et supplicatio omnibus deis . . . indicta est* et X 47, 7: *unum diem Aesculapio supplicatio habita est* ea ambiguitas est, qua dativi et accusativus temporalis ad nomen et ad verbum referri possunt, v. supra p. 81. eadem res est Caes. Gall. II 35, 4, quem locum Kuehnastius p. 156 attulit.

2) sunt Passio Perpet. 1: *omnia donativa administrator (-tur* A, *-strans* rell. recte, cf. graecum διοικοῦν). Vita Hugberti p. 54 (Arndt, Kleine Denkm. aus der Merovingerzeit): *non surdus auditor ad se clamantes.* Vita Wandreg p. 33, 5 (Arndt ibid.): *erat homo multum index coronam capitis decoratam.* in longo advocationum ordine Mone, Lat. u. gr. Messen p. 36: *tu caecorum inluminator, peccatorum veniam promissor, caeli et terrae fabricator, gentibus intellectum* ⟨*donator*⟩, *cateiumenus ad baptismum provocator, presbiteris sacerdotium, episcopis apostolatum dator* (*-um* cod.). Excerpta latina barbari Frick, chron. min. p. 266, 8: *Fideas statuas compositor,* cf. ibid. 7: *Euripidus cantoconpositor.*

3) dativus obiecti loco positus agnosci potest in versu Corneli Severi allato a Charisio gramm. I 86, 7: *ignea iam caelo ducebat sidera Phoebe fraternis successor equis;* sed hic dativi usus propius ad eum accedit, quo nomini agentis et verbo substantivo saepe adiungitur; cf. supra p. 82 sq.

sed inlusores adligatoresque nostras ergastulis aerumnosis et gravissimis vinculis. Sed usque ad haec tempora viam eis exemplis monstrare non possum, quae mihi praesto sunt, si praetermitto nomina praepositiones sueto more recipientia. Nam talia sunt etiam quae Koffmane ex ecclesiasticorum scriptis collegit (Histor. latin. eccl. p. 117) paene omnia[1]; est tamen inter ea *boni existimatio;* dicitur ut *boni existimare.* Sed ne recentis aetatis scriptores hac licentia nimis abusi esse videantur[2], Quintilianus testis est hoc dicendi genus etiam erudito eloquentiae magistro convenisse; nam inst. I 1, 28: *verus ille profectus et altis radicibus nixus* ex nomine actionis ablativus pendet, ut ex verbo nitendi pendere solebat. Sed haec exempla magis casu reperta quam consulto quaesita sunt.

Item ad continuandam fictionis verbalium descriptionem observationes a me institutae non plane sufficiunt. Sed id iam laterculis, quos Paucker[3]) verborum argenteae, ut dicitur, latinitatis confecit, discitur, paulatim, ut exspectandum est, ab unoquoque scriptore copiam et aliorum vocabulorum et verbalium augeri, vel paulatim, ut antea ita horum quoque temporum scriptis plura linguae latinae vocabula nobis innotescere. Nam praeterquam, quod omnino non multa quisque toti vocabulorum copiae addidit[4]), nisi, ut Vitruvio

---

1) Itala (Lucif. moriendum esse 2) Phil. 3, 14: *ad bravium sursum (rursum* cod.) *vocationis tendimus,* item restitutum est Itala Novatian. cib. Iud. 1 (ed. Landgraf et Weyman arch. XI p. 226, 25), ubi codices *cursum* praebent. vertitur τῆς ἄνω κλήσεως; Vulg. *supernae vocationis.* Itala cod. Bezae Cantabr. act. 13, 11: *ad manum deductores* vertitur χειραγωγούς, Vulg. *qui ei manum daret.* Itala (Tert. adv. Marc. 5, 17) Ephes. 1, 9: *secundum boni existimationem* vertitur κατὰ τὴν εὐδοκίαν, Vulg. *beneplacitum;* idem restituit Iunius Itala (Tert. adv. Marc. 5, 20) Phil. 1, 15 ubi traditur *per sermonis existimationem,* vertitur δι' εὐδοκίαν, Vulg. *propter bonam voluntatem.* ex scriptorum verbis ipsis sumpta sunt Cypr. epist. 73, 2: *ad spem vitae aeternae salutaris ingressio et purificandis ac vivificandis Dei servis dignatio;* dativus finalis additur sic ut infinitivus verbo succedit. Ps. Cypr. rebapt. 12: *post invocationem nominis eius super eos* dicitur, quia auctor antea ibid. *invocatio nominis* et compluries *invocare* sic scripserat, ut loco quem laudavit, legerat Vulg. act. 15, 17: *gentes super quas invocatum est nomen meum super eas.* Ps. Cypr. rebapt. 8: *descensione spiritus sancti et super eum mansione.* Ps. Cypr. mont. Sina. 9: *resurrectione die tertio* (cf. Serm. Ar. frg. II 17 Migne P. L. 13 p. 624 B.) cf. cum *supplicatione* supra allata p. 167 adnot. 1.

2) Nonius p. 239, 5 Sallusti verba (hist. frg. III 88 M) sub *aemulus* affert: *facta consultaque eius quidem aemulatus erat;* merito L. Mueller admonet etiam *aptare* sub *aptum* a Nonio afferri; sed p. 502, 1 idem locus a Nonio iterum affertur sub titulo *accusativo pro genetivo,* omittuntur tamen corruptela codicum haec totius loci ultima verba; verbis Noni poscitur hoc loco nomen, contra consuetudinem accusativum pro genetivo regens, aut *aemulus,* cui voci p. 239 locus subicitur, aut *aemulator,* quam formam in *aemulatus erat* p. 239, 5 latere Dietschius haud improbabiliter suspicatus est.

3) Vorarbeiten z. lat. Sprachgeschichte II: Übersicht des der sog. silb. Latin. eigenth. Wortschatzes. p. 5: *tio,* p. 9: *tus,* p. 10: *tura,* p. 11: *tor.*

4) inspiciendi sunt laterculi, quos Paucker praebet in Meletem. lexist.

accidit, artis vocabula adhibere cogebatur, etiam in eis, quae solum aut primum a singulis ponebantur, discernenda sunt et inventa et recepta. Velut eorum quae ex Plini epistulis et panegyrico attulit Paucker (Melet. lex. spec. p. 43) *indictio* paneg. 29 et *duumviratus* IV 22, 1 iuris consultorum sunt; *praelusio* et *praecursio* VI 13, 6 ex aliis artibus transferuntur; sed ad Trai. 120, 1: *quam perpetuam servationem meam* e. q. s. *servatio* facta videtur, ut per relativum coniunctio fieri possit, etsi servandi verbum non ipsum antecedit (cf. supra p. 124). Fortasse suo loco nata sunt etiam *adnotator, commendator, firmator, reformator*, quae paene omnia vocabulis eiusdem figurae usitatis succedunt. Paneg. 49: *spectator adnotatorque*[1]); ep. VI 23, 5: *fautor etiam commendatorque;* ad Trai. 29, 1: *te conditorem disciplinae militaris firmatoremque,* sed idem nomen Tac. ann. II 46: *missus tamen Drusus, ut rettulimus, paci firmator;* ep. VIII 12, 1: *reductor ac reformator*. Sunt certo nove ficta, quae semel leguntur *declarator* post *suffragator* paneg. 92: *ut idem honoribus nostris suffragator in curia, in campo declarator existeres;* pro *cunctator* fortasse varietatis gratia *haesitator* ep. V 10, 2: *sum et ipse in edendo haesitator, tu tamen meam quoque cunctationem tarditatemque vicisti.* Ep. I 7, 2: *simili nutu ac renutu* et figura adnominationis et antecedente verbo graeco, quod vertit, ἀνένευσεν fulcitur. Tali fulcro caret, cuius contra consuetudinem non sextus casus, si modo fictus est[2]), fingebatur paneg. 20: *cum abactus hospitum exerceret.*

Imprimis quartae declinationis verbalibus, quae raro novabantur nisi tertio sextove casu, iudicari potest, quam libere aut, si ultima tempora spectas, quorum vulgaritas vituperatur, quam temere scriptores lingua usi sint. Sed, ut magnum temporis spatium intermittam, ne Ammianus quidem Marcellinus ab hac consuetudine recedere ausus est. Quattuor enim nomina in *tus* desinentia inde ab eo nota sunt[3]), duo denominativa quorum *clarissimatus* XXI 16, 12 re et significatu, *obsidatus,* cuius alter casus semper pendet ex *pignore* XVI 12, 25, *sorte* XVII 12, 16, *specie* XXV 7 13[4]), crebro usu specie novitatis privatur; quae restant, a verbis nata sunt; XXII 2, 3: *ob rapidos circumgressus,* repetitur sensu ambitus positum ibid. 8, 30: *prope palus est Maeotis amplissimi circumgressus;* alterius sextus casus exstat XV 11, 18: *ventorum difflatu iactari;* quorum de alterius novitate dubitari potest; addendum est *imperatu* (omisit L.) XXXI 7, 4: *imperatu eiusdem Gratiani,* ibid. XVIII 6, 10: *imperatu ducis;* haec

---

spec. vocabulorum a Sallustio (p. 1), Velleio (p. 4), Valerio Max. (p. 6), Vitruvio (p. 8), Hygino (p. 17), Frontino (p. 19), Columella (p. 21 cf. 41), Petronio (p. 27), Suetonio (p. 33), Plinio min. (p. 42), primum solumve receptorum.

1) cod. Theod. XII 6, 3 iuris consultorum vocabulum est.

2) *abactus* hoc sensu alibi non legitur.

3) Liesenberg, die Sprache des Amm. Marc. I p. 14.

4) sed schol. Iuv. II 164: *qui in obsidatum datus fuerat.*

duo formata sunt ad exemplum multorum similium ablativorum etiam Ammiani temporibus usurpatorum vel ut *aevi tamen progressu* XXXI 2, 17, cf. XIV 5, 5: *aetatis progressu*[1]); *permissu imperatoris* XXXI 4, 5, cf. XXX 10, 6: *absque sui permissu; petitu Valentis* XXXI 7, 3, *aggerum obiectu celsorum* XXXI 8, 2, cf. *obiectu pulveris* XXXI 13, 2, *obiectu corporis et vocis iurgatorio sonu* XXVII 1, 5; *Gratiani monitu* XXXI 9, 1, cf. *monitu cuiusdam somnii* XXV 10, 16; *hoc monitu* XVI 7, 9; *cadendi contemptu* XXXI 13, 3; *impulsu* et alia iam inde a prioribus temporibus notissima petas ex Liesenbergi opusculo.[2])

Parvus igitur numerus novorum est, item nominum tertiae declinationis (Liesenberg I p. 11), nominum agentis (I 3); nominum in *tura* exeuntium numerus, ut solet, exiguus est; forte enim factum est, ut *praetentura* XIV 3, 2 et XXVIII 3, 7, artis militaris vocabulum, ab Ammiano primum nobis proderetur, sic ut *gladiatura* non ante Tacitum, (Dräger, Über Syntax und Stil des Tacitus p. 96).[3]) Ne quis miretur his parvulis accessionibus tantum denique multitudinem effectam esse, quantam nominum in *tio* et in *tor* exeuntium ex auctoribus post Hadrianum scribentibus Paucker Mél. Gréco-Rom. III p. 496 et 518, (cf. Meletem. lexist. altera part. I p. 33 et 53)[4]) collegit, admonendum est interea Christianorum doctrinam Romam pervenisse et lingua Romana eorum defensores et laudatores verbosa volumina scribere coepisse. Versione sacrae scripturae multa vocabula flagitabantur, et multa his suffixis fingebantur (cf. Roensch, Itala und Vulgata). In vertendo et excolendo sermone ecclesiastico, quantum ex exemplis a Koffmanio tractatis (p. 41 sqq.) video, non tam saepe ad haec verbalium genera scriptores refugiebant, saepius alius figurae nomina magno usui erant (Koffmane p. 91, 100 sqq., 105). Hae autem notiones Christianorum doctrinae extrinsecus apportatae et latine redditae cum philosophiae aliarumque artium notionibus antea ex graeco sermone petitis et versis comparandae sunt.[5]) Ab his doctrinae nominibus etiam in ecclesiasticorum sermone secernenda sunt, quae quisque sermoni, quo ipse usus est, fortasse paulum cedens praeterea copiae verborum addidit.[6])

---

1) cf. XVIII 7, 7: *saeculi progressione* (cf. supra p. 166 adnot. 3).

2) sunt etiam, quae Ammianus ex vetustorum auctorum scriptis sumpsit; etiam talia in suum usum convertit, quae vetustis temporibus non in usu erant, sed occasione data ficta et bono casu usque ad eius tempora litteris servata erant, velut *ventio, perquisitores, ambestrices arcessitu.*

3) cf. quae supra p. 122 de *venatura* et *lanistatura* dixi.

4) nomina in *tura* exeuntia, Zeitschrift f. öst. Gymn. XXVI p. 897.

5) in his quoque scriptis definitionum gratia verbalia fiunt; velut Lact. inst. V 22, 3: *patientia est . . . malorum . . . cum aequanimitate perlatio* a perferendis periculis dicitur.

6) Velut Jos. Schmidt, de nom. verb. in tor et trix desinentium apud Tert. copia ac vi, p. 11 sq. animadvertit Tertullianum interdum easdem res per nomina reddidisse, quae alibi per verba dictae essent.

Accedit denique, ut lingua ipsa paulatim numerum auxerit. Nam paulatim factum erat, ut haec verbalium classis, quia facile ex verbis deduci poterant eorumque formae perspicuae erant, aliis nominum classibus praeferrentur. Velut *aleo* ex urbano sermone expulsus est ab *aleatore* (iam Plaut. Rud. 359), unde *aleatorius* quoque deductus est; *aleo* convicii loco ponebatur a Naevio com. 118: *pessimorum pessime, audax, ganeo, lustro, aleo;* a Catullo 29, 2: *nisi impudicus et vorax et aleo* (cf. 10), a Tert. fug. in pers. 13: *inter tabernarios et ianeos et fures balnearum et aleones et lenones;* praeterea Aleones Atellana Pomponi erat.[1]) A Paulo p. 29, 5 M. Naevi versus huius vocis gratia laudatur praemissa explicatione: *aleonem aleatorem.* Contra vocabulum crebro usurpatum non item verbali superatur velut Lucr. V 1040: *et a pinnis tremulum petere auxiliatum.* Interpretatur Nonius p. 74, 15: *auxiliatum ut suppetiatum,* C G L. V 638, 14: *auxiliatum adiutum.* Similis ratio inter *poena* et *poenitio* est Cic. part. orat. 130: *quod in beneficio gratia, in iniuria poenitio nominatur.* Suspicari licet suffixa, quae sunt *io* (cf. *capio* et *captio)* et *ura,* hoc modo cum suffixis *tio* et *tura* certavisse neque satis resistere potuisse.

Sed de suffixorum certamine nihil effici potest, nisi etiam eorum verbalium significatus et usus diligentissime observatur, quae antiquitus in usu erant et lingua ipsa per annos quasi tradebantur. Haec enim, nisi nova cum eis comparanda erant, paene omnia omisi, id imprimis ostendere studens licuisse et priscis latinitatis temporibus et sequentibus verbalia in *tio tor trix,* fortasse etiam *tura,* ubicumque occasio eveniebat, fingere, et verbalia in *tu* exeuntia observatis quibusdam legibus. Nam ne id quidem aliter evinci poterat ac si exempla novorum afferebantur et causa fictionis exquirebatur. Alterum, quod ostendisse me spero illud est, scriptores cuiuslibet generis non veritos esse hac licentia ad res personasve nove significandas uti. Quod eo magis commemoratione dignum est, quo anxius artis rhetoricae magistri praescribebant, ne sine auctoritate scriptoris ab omnibus probati vocabula reciperentur[2]), neque deerant, qui oratorem nova fingere vetabant. Talem fuisse Celsum Quintilianus nobis prodidit (inst. VIII 3, 35). Cui tamen Quintilianus ipse non plane adsentitur non item adquiescens in tradita paupertate sermonis; repetit igitur eorum sententiam, quam antea iam Horatius versibus expressit (ars 48—62); eandem *propter egestatem linguae et rerum novitatem* (Lucr. I 139) Cicero et Lucretius sequi cogebantur. Qui omnes sic de ea re loquuntur, ut appareat non ab omnibus eis concessum esse, quod sibi postula-

---

1) Sall. Cat. 14, 2: *nam quicumque impudicus adulter ganeo* <*aleo*> *manu ventre pene bona patria laceraverat.* Sumpsi *aleo* ex codd. C. (Jord.), quibus *alea* traditur; turbatio ordinis tradita est, nam in *P ganeo* et *pene* a correctore addita sunt; restituitur autem ordo trium personarum et inversus ordo trium rerum, praemittitur *impudicus* cf. Naevi versum.

2) v. locos, quos supra p. 65, 1 attuli, cf. etiam quae Norden, de arte sermonis pedestris, hac de scriptorum abstinentia scripsit I p. 180.

bant, neque Cicero id omisit, quod Quintilianus postea commendat inst. VIII 3, 37: *sed si quid periculosius finxisse videbimur, quibusdam remediis praemuniendum est: 'ut ita dicam', 'si licet dicere', 'quodam modo', 'permittite mihi sic uti'.*

Sed talibus locutionibus Cicero non tam fictionem novorum ipsam excusabat quam sensum et usum inauditum non modo nomini sed iam verbo inditum; velut neque eum neque legentem offendebat *assensus* et *assensio* ex assentiendo facta; sed nomina et verbum pro συγκατάθεσις et συγκατατιθέναι posita explicatione et excusatione egebant. Inter novorum exempla a Quintiliano allata (inst. VIII 3, 30—37), quamquam plurima re vera derivata sunt, tamen ibidem etiam de *cervice* pro *cervicibus* posita agitur et alio loco (inst. VI 3, 53) de talium nominum fictione, quale est *Pacisculus* ex *Acisculus* factum. Accedit quod neque Horatius neque Quintilianus eam verborum fictionem intermiscere dubitat, quam Graeci ὀνοματοποιίαν vocabant, qua *balare* et *hinnire* et similia facta sunt v. Inst. I 5, 72. Haec enim est, quam Graecis magis licere opinabantur quam Romanis (cf. Inst. I 5, 72 cum VIII 3, 30 et Hor. ars 52). Haec nobis rerum confusio videretur, nisi coniunctis Quintiliani locis appareret, hanc rhetorum doctrinam a grammaticis vel philosophis petitam esse, qui de verborum origine scripserunt. Vt illorum quidam inter impositionem verborum et declinationem distinguere coeperunt[1]), ita Quintilianus praescribit. inst. VIII 3, 36: *ut iam ponere alia, quam quae illi rudes homines primique fecerunt, fas non sit, at derivare, flectere, coniungere, quod natis postea concessum est, quando desiit licere?* Verbalia igitur quae ad verbi declinationem ipsam nonnullis grammaticis veteribus pertinuisse in prooemio ostendi, inter eas voces erant, quae non frigida quadam fictione *adiectis, detractis, mutatis litteris* (Quint. inst. VI 3, 53 cf. Varro l. l. V 6), sed derivando fiebant, et ex rhetorum quoque doctrina fingere licebat.

1) cf. Reitzenstein, M. Terentius Varro und Johannes Mauropus von Euchaita p. 81.

ORDO RERVM.

Numeris indicantur paginae huius voluminis.

Index rerum notabilium.

Index verbalium.

Inseruntur pauca nomina alius figurae propter usum verbalibus comparata.

DIE TENDENZ
VON CICEROS ORATOR

VON

SEBASTIAN SCHLITTENBAUER,
DR. PHIL.

Die Tendenz von Ciceros Orator

von

Sebastian Schlittenbauer.

Einleitung.

In den meisten Werken über römische Litteratur wird als Zweck von Ciceros Schrift „Orator“ die Absicht des Verfassers hingestellt, ein detailliertes Idealbild des vollendeten Redners zu entwerfen. Bei dieser Angabe stützt man sich auf Ciceros eigene Äufserungen. Denn an nicht wenigen Stellen bekundet dieser ausdrücklich sein Bestreben, nicht rhetorische Vorschriften zu geben (§ 43, 123), sondern zu zeigen, quae sit optima species et quasi figura dicendi (§ 2), quale sit illud summum et perfectissimum eloquentiae genus, cui nihil addi possit (§ 3), quod sit illud, quo nihil esse possit praestantius (§ 7). Cicero will uns vor Augen führen veram illam et absolutam eloquentiam (§ 17), excellentis eloquentiae speciem et formam (§ 43), das genus ipsius orationis optimum (§ 52) oder illum perfectum (sc. oratorem), quem nunquam vidit Antonius aut qui omnino nullus fuit (§§ 19, 100). Ähnlich drückt er sich aus §§ 44, 45, 47, 59, 69, 113.[1])

Demnach scheint sich Cicero in seinem Orator wirklich zur Aufgabe gemacht zu haben, das Idealbild des vollendeten Redners zu zeichnen. Aber eine nähere Betrachtung des Inhaltes und der Komposition legt dem einsichtigen Leser sofort den Gedanken nahe, dafs Cicero im Orator nicht ein allgemein giltiges Idealbild entworfen hat, sondern ein Idealbild, das sich in jeder Beziehung an seine eigenen rednerischen Vorzüge anschliefst. Ein objektives Idealbild konnte und wollte Cicero nicht geben. Er konnte es nicht, weil er mitten im Kampfe litterarischer Parteien stehend dazu nicht die notwendige Ruhe und den erforderlichen ungetrübten Blick besafs; er wollte es nicht, weil er in ein solches Bild manche Züge hätte aufnehmen müssen, die seinen eigenen Reden fehlten. Die Aufnahme solcher Züge aber hätte seinen Ruhm verdunkelt zu einer Zeit, wo es für ihn galt, denselben gegen eine Menge litterarischer Gegner zu verteidigen.

---

1) Siehe Piderit, Cic. Or. p. 3 f.

Dafs das im Orator gezeichnete Musterbild ein subjektives sei, ist schon vordem von bewährten Autoren[1]) ausgesprochen worden. Aber man hat dabei den Begriff „subjektiv“ zu enge gefafst. Man erblickte im Orator jenes Idealbild, das den Anschauungen Ciceros entsprach, jenes Idealbild, dessen individuelle Züge wir in Ciceros eigener oratorischer Praxis verkörpert finden. Von diesem Standpunkte aus hat man die einen so breiten Raum einnehmenden polemischen Erörterungen mehr als Episoden angesehen. Ich gehe in meiner Auffassung des Orator weiter und sage: Der Orator ist in höherem Grade subjektiv, er ist das Produkt eines litterarischen Streites und stellt seinem Charakter und seiner Komposition nach eine polemische Tendenzschrift dar, gerichtet gegen alle Feinde der ciceronianischen Beredsamkeit, besonders gegen die „Neu-Attiker“ und deren Verbündete unter den Grammatikern. Nächste Absicht Ciceros ist, die Angriffe dieser litterarischen Widersacher abzuweisen und ihnen gegenüber seine Vorzüge ins richtige Licht zu stellen; seine weitere Absicht ist, den Brutus von der Schar der Attiker zu trennen und für seine Anschauungen zu gewinnen.

Dafs in diesen beiden Zwecken die wahre Aufgabe des Orators enthalten ist, wird klar werden, wenn wir die damaligen Strömungen auf dem Gebiete der Beredsamkeit verfolgen und untersuchen, wie sie sich zu Cicero und Cicero sich zu ihnen stellte.

I.

§ 1. Bevor wir auf den Kern unserer Aufgabe eingehen, dürfte es sich empfehlen, in aller Kürze Ciceros Stellung zu der damaligen Entwicklung der politischen Verhältnisse ins Auge zu fassen, weil wir auch daraus ein Bild gewinnen von dem subjektiven Geiste, in welchem Cicero seine rhetorischen Schriften überhaupt, insbesondere aber den Orator geschrieben hat.

Noch in jungen Jahren, zu einer Zeit, da Hortensius das Forum beherrschte, hatte Cicero durch seine erste öffentliche Kriminalrede für Sextus Roscius aus Ameria sich beim Volke so sehr empfohlen, dafs er mit einem Schlage einer der gefeiertsten und gesuchtesten Anwälte wurde.[2]) Als designierter Ädil hatte er durch das patrocinium Siciliense den Hortensius aus dem Felde geschlagen und damit in Rom die höchste Stufe der Beredsamkeit erklommen. Im Jahre seiner Prätur hatte er durch eine glänzende Rede vor dem Volke den Oberbefehl im Kriege gegen Mithridates an Pompeius gebracht; als Konsul hatte er durch seine Umsicht die hochverräterischen Pläne Catilinas entdeckt und durch die Macht seiner Rede gebrandmarkt,

1) Otto Jahn, Cic. Or. XXVIII ff.; Piderit, Cic. Or. Einl. § 11—18.
2) Cicero, Brut. 312.

eine That, durch die er den Staat vor dem Umsturze bewahrt, sich selbst aber den Ruhmestitel eines pater patriae erworben hatte.

Und dieser Mann, der sich als homo novus durch die Kunst der Rede zu den höchsten Ehrenstellen emporgeschwungen, der im Senate, vor dem Volke und vor den Richtern durch sein Wort oft den entscheidendsten Einfluſs ausgeübt hatte, sah sich plötzlich durch die Entwickelung, welche die innerpolitischen Verhältnisse Roms in den letzten Dezennien nahmen, im öffentlichen Leben kalt gestellt. Schwankend und unentschlossen in kritischen Momenten, muſste er das Feld räumen vor Männern, die mit Energie und Rücksichtslosigkeit gewappnet den willenlosen Haufen mit sich fortrissen. Und dies Miſsgeschick muſste einem Manne zustoſsen, dessen Seele von Jugend auf vor Ruhmbegierde flammte, einem Manne, der im Staate durch sein Wort etwas gelten wollte, der da glaubte, lieber jede Gefahr auf sich nehmen zu müssen als auf den erhofften Rednerruhm verzichten zu sollen[1]), und das zu einer Zeit, wo er am Ende seiner Ehrenlaufbahn und an der Wende seiner Jahre ungestört des erworbenen Ruhmes zu genieſsen gedachte. Der „pater patriae" ward im Jahre 58 verbannt und zwar gerade wegen der That, durch die er das Vaterland gerettet zu haben glaubte. Mit welchem Seelenschmerze wird er die Worte niedergeschrieben haben: „qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximae moles molestiarum et turbulentissimae tempestates exstiterunt!"[2]) Allerdings ward er wieder ehrenvoll zurückgerufen, aber jetzt war er politisch ein toter Mann. In Rom focht man jetzt mit anderen Waffen, als die waren, deren Handhabung Cicero erlernt hatte.[3]) Da war es ihm unmöglich, sein altes Ansehen als Redner und Staatsmann wieder zu gewinnen. Bei dem Prozesse des Milo versagte dem Ängstlichen auf dem waffenstarrenden Forum sogar die Kunst der Rede. So war er in einer bedeutsamen Angelegenheit auch auf dem Gebiete geschlagen, auf dem er solange allein geherrscht. Die Niederlage, die er hier erlitten, konnte er nicht leicht mehr gut machen. Im Jahre 51/50 weilte er im fernen Asien in Cilicien, dann folgte der Krieg zwischen Cäsar und Pompeius, der mit dem Siege Cäsars endete. Jetzt konnte der groſse Redner die Reden für seine Clienten zwischen vier Mauern halten, vor dem Allgewaltigen, der, durchdringenden Geistes und dazu selbst ein bedeutender Redner und Ciceros litterarischer Gegner, sich nicht leicht durch schöne Worte täuschen lieſs. Den rauschenden Beifall der Menge, der früher Ciceros Lohn gewesen, konnte ihm ein huldvolles Lächeln des Alleinherrschers nicht ersetzen.

---

1) Cicero, l. c.: quodvis potius periculum mihi adeundum quam a sperata dicendi gloria discedendum putavi.

2) Cicero, De orat. I 2.

3) Cicero, Brut. 7.

Das Verhängnis des Staates hatte Ciceros Stimme zum Schweigen gebracht, aber noch nicht erloschen war seine flammende Begierde nach Ruhm. Um diese wenigstens einigermafsen zu befriedigen, warf er sich, was psychologisch sehr natürlich war, mit seiner Schriftstellerei zunächst auf das Gebiet, auf dem er einst König gewesen. Hier bot sich tausendfache Gelegenheit, seine Person in den Vordergrund zu stellen, den Römern ins Gedächtnis zurückzurufen, was er einst seiner Vaterstadt gewesen, welche Ehren und Triumphe er ihr gebracht, Triumphe, die höher anzuschlagen seien als die glänzendsten Siege auf den Schlachtfeldern. „Plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam quam illi, qui Ligurum castra expugnaverunt (Brut. 255)." Die Stimme des Redners und die Weisheit des Rechtsgelehrten hatten ihren Einflufs verloren[1]), das entscheidende Wort sprach der Wille des Gewalthabers. In solcher Zeit galt für Cicero das Wort: Meminisse iuvat. Diese Gestaltung der politischen Verhältnisse hat nicht wenig dazu beigetragen, den beiden rhetorischen Schriften Brutus und Orator das starke subjektive Gepräge zu geben, das sie von den übrigen rhetorischen Schriften wesentlich unterscheidet.[2])

§ 2. Zu dieser schlimmen Wendung der politischen Verhältnisse trat um das Jahr 50 für Cicero das Verhängnis, dafs eine neue Richtung auf dem Gebiete der Beredsamkeit auch noch den oratorischen Ruhm, der ihm geblieben, zu vernichten drohte. Es war dies die Richtung der sogenannten Neu-Attiker.

Wilamowitz[3]) setzt die Anfänge des Streites zwischen Cicero und den Neu-Attikern in die Zeit zwischen 70 und 50 v. Chr., Harnecker[4]) datiert ihn auf das Jahr 48. Die Möglichkeit einer Festlegung auf ein einzelnes Jahr scheint mir ausgeschlossen zu sein. Denn neue Strömungen in Kunst und Wissenschaft pflegen das Produkt einer längeren Entwicklung zu sein, nicht aber Erscheinungen, die über Nacht kommen. Darin stimmen Wilamowitz und Harnecker überein, dafs sie den Streit nach den Daten zu bestimmen suchen, welche uns die Überlieferung über das Auftreten Ciceros und der bedeutendsten Attiker in denselben Prozessen aufbewahrt hat. Bei dieser Methode darf man nur nicht aufser acht lassen, dafs jene litterarische Fehde keineswegs das Produkt eines blofs äufserlichen Antagonismus in der Praxis war; ihre Wurzeln liegen vielmehr in Meinungsverschiedenheiten prinzipieller Natur. Und diese lassen sich

1) Cicero, Brut. 7; 157. Or. 141; 148.
2) Vgl. F. Müller, Brutus, eine Selbstverteidigung Ciceros, Progr. Kolberg 1874, S. 1—4.
3) Wilamowitz-Moellendorf, die Thukydideslegende, Hermes XII (1887), S. 322.
4) Harnecker, Cicero und die Attiker, Neue Jahrb. f. Phil. 125 (1882), S. 601.

ohne Zweifel auf die Verschiedenheit der Lehrer zurückführen, deren Unterricht die Vertreter beider Richtungen genossen hatten. Cicero war Schüler der Asianer und des Akademikers Philon gewesen, die Anschauungen der Attiker waren durch die Lehre der Stoa bestimmt.

Um aber die Beziehungen des Orator zu dieser neuen Richtung gehörig zu erfassen und damit seine Tendenz in vollstem Umfange würdigen zu können, müssen wir vorher das Fundament legen; wir müssen uns Klarheit verschaffen über den allgemeinen Stand der Beredsamkeit zur Zeit Ciceros; wir müssen fragen, wer seine Gegner waren, und wie sie über ihn als Redner geurteilt haben, wir müssen auch wissen, welche Meinung er selbst von seiner Bedeutung als Redner gehabt hat.

Mit dem Aufhören der politischen Selbständigkeit Griechenlands war der grofsen Beredsamkeit der Nährboden entzogen, aus dem sie einst Kraft, Leben und Würde geschöpft hatte. Vertrieben vom Markte und aus dem Rate flüchtete die Kunst der Rede in die Schule.[1]) Als dann durch Alexanders des Grofsen Thaten sich hellenischer Geist und hellenische Kultur über die ganze Welt verbreitet hatten, entstanden aller Orten, namentlich in den Städten Kleinasiens, Rhetorenschulen, aus denen sehr häufig Redevirtuosen hervorgingen, die ihre Kunst nicht ernsten Dingen widmeten, sondern es zunächst darauf absahen, das Publikum durch rednerische Deklamationen zu ergötzen. Da mufste die schlichte Anmut und der lautere Geschmack der attischen Diktion weichen vor dem Flitter, dem Bombaste, dem üppigen Wortschwalle, wie er dem halborientalischen Geschmack der Asiaten entsprach.[2]) Treffend bemerkt Cicero Or. 25 über diesen neuen Stil folgendes: Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur ad eamque et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque Caria et Phrygia et Mysia, quod minime politae minimeque elegantes sunt, asciverunt aptum suis auribus opimum quoddam et adipatae dictionis genus.[3]) Doch diese schlimme Wandlung beschränkte sich nicht auf Asien. Auch anderwärts hatten bei der allgemeinen Verderbtheit des Geschmackes Schwulst und Künstelei die natürliche Einfachheit und die echte Kunst verdrängt. Quintilian zeichnet scharf die Unterschiede zwischen der neuen Richtung und der guten alten Beredsamkeit, deren Verehrer und Nachahmer nie ganz ausstarben: „Et antiqua quidem illa divisio inter Atticos atque Asianos fuit, cum hi pressi et integri, contra inflati illi et inanes haberentur; in his nihil superflueret, illis iudicium maxime et modus deesset. Quod quidam

1) Vgl. Cicero, Brut. 37; Quintilian I. O. II, 4, 41.

2) Wilh. Schmid, Griech. Renaissance in der Römerzeit. Leipzig 1898, S. 3.

3) Vgl. Cicero, Brut. 51; 325; de opt. gen. or. 8.

hoc putant accidisse, quod paulatim sermone Graeco in proximas Asiae civitates influente nondum satis periti loquendi facundiam concupierint ideoque ea, quae proprie signari poterant, circuitu coeperint enuntiare ac deinde perseveraverint. Mihi autem orationis differentiam fecisse et dicentium et audientium naturae videntur, quod Attici limati quidam et emuncti nihil inane aut redundans ferebant, Asiana gens, tumidior aliqui et iactantior, vaniore etiam dicendi gloria inflata est.“[1])

Die abfälligste Kritik des Asianismus giebt Dionys von Halikarnafs, der Attiker vom reinsten Wasser, in seiner Schrift über die alten Redner Kap. 1: Ἐν γὰρ δὴ τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις ἡ μὲν ἀρχαία καὶ φιλόσοφος ῥητορικὴ προπηλακιζομένη καὶ δεινὰς ὕβρεις ὑπομένουσα κατελύετο, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος τελευτῆς ἐκπνεῖν καὶ μαραίνεσθαι κατ᾽ ὀλίγον, ἐπὶ δὲ τῆς καθ᾽ ἡμᾶς ἡλικίας μικροῦ δεήσασα εἰς τέλος ἠφανίσθαι. ἑτέρα δέ τις ἐπὶ τὴν ἐκείνης παρελθοῦσα τάξιν ἀφόρητος ἀναιδείᾳ θεατρικῇ καὶ ἀνάγωγος καὶ οὔτε φιλοσοφίας οὔτ᾽ ἄλλου παιδεύματος οὐδενὸς μετειληφυῖα ἐλευθερίου, λαθοῦσα καὶ παρακρουσαμένη τὴν τῶν ὄχλων ἄγνοιαν οὐ μόνον ἐν εὐπορίᾳ καὶ τρυφῇ καὶ μορφῇ πλείονι τῆς ἄλλου διῆγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμὰς καὶ τὰς προστασίας τῶν πόλεων, ἃς ἔδει τὴν φιλόσοφον ἔχειν, εἰς ἑαυτὴν ἀνηρτήσατο καὶ ἦν φορτική τις πάνυ καὶ ὀχληρὰ καὶ τελευτῶσα παραπλησίαν ἐποίησε γενέσθαι τὴν Ἑλλάδα τοῖς τῶν ἀσώτων καὶ κακοδαιμόνων οἰκίαις. Dieses Urteil ist zweifellos nicht objektiv genug und zu allgemein; aber immerhin treffen viele seiner Vorwürfe auf die Mehrzahl der Asianer zu.

Das war der Stand der griechischen Beredsamkeit zur Zeit, als in Rom die politischen Verhältnisse eine Wendung nahmen, welche der Beredsamkeit, die in dem Freistaate zuvor schon einen entscheidenden Einflufs ausgeübt hatte[2]), den weitesten Spielraum im öffentlichen Leben gewährte. Es war das Ringen der schrankenlosen Demokratie mit der Übermacht der selbstsüchtigen Aristokratie, das auf beiden Seiten die bedeutendsten Streiter auf der Rednertribüne und im Felde in Anspruch nahm. Mit Recht bemerkt Grellet-Dumazeau von dieser Epoche: „Un ancien a dit que la grande éloquence est fille de la licence. Ce mot est profondément vrai. Jamais on ne vit l'éloquence s'élever si haut que dans le temps de crise, où Rome fut livrée aux désordres des séditions, aux déchirements de l'anarchie, aux fureurs de la guerre civile.“[3]) Ähnlich äufsert sich John Dunlop: „The political situation of Rome and their internal inquietude which now succeeded its foreign wars, were the great promoters of eloquence.“[4])

1) Quintilian I. O. XII, 10, 16 ff.

2) Grellet-Dumazeau, Le Barreau Romain. Paris 1851, S. 34. John Dunlop, History of Roman Litterature II. London 1824, S. 177.

3) ibid. S. 41. 4) a. a. O. S. 183; vgl. Ellendt, Brut. Einl. § 34.

Und das war die Zeit, wo neben den griechischen Wissenschaften auch die griechische Beredsamkeit in reichster Fülle und Macht in Rom einströmte. Das letzte Jahrhundert der Republik offenbart auch auf diesem Gebiete die siegende Kraft des Hellenismus. Schon die bedeutendsten Redner vor Cicero und Hortensius, Antonius und Crassus, hatten aus dem nie versiegenden Quell griechischer Geisteswissenschaft geschöpft und sich zum Teil an den grofsen oratorischen Mustern der Griechen gebildet. Im Zeitalter des Hortensius ward der Sieg der griechischen Beredsamkeit ein vollständiger. Aber nicht die alte klassische Redekunst schlug in Rom ihre Heimstätte auf, es war die neue asianische Manier, die sich mit ungehemmter Gewalt Bahn brach. Hortensius, der viele Jahre hindurch die Vorherrschaft auf dem Forum führte, war ganz und gar Asianer.[1]) Seine Reden fanden ungeheuren Beifall. Die jüngere Generation folgte seinem Beispiele.[2]) Von dieser Zeit an wurde die Sitte allgemein, dafs jeder junge Römer, der einmal im öffentlichen Leben etwas bedeuten wollte, zu seiner rednerischen Ausbildung nach Griechenland und Kleinasien ging, um dort die bedeutendsten Lehrer der griechischen Beredsamkeit zu hören. Und dieser jungen Leute waren nicht wenige. Nam postquam imperio omnium gentium constituto diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adulescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Cic. de or. I, 14.

Aber die Mafslosigkeit und Übertreibung der asianischen Manier erweckte bei Griechen und Römern schliefslich das Mifsfallen ernster Männer. So erhob sich auf beiden Seiten eine Reaktion gegen dieselbe. Bei den Griechen wurde sie eingeleitet von der Rednerschule auf Rhodos, deren Häupter Molon und Apollonius aus Alabanda waren. Das Bestreben der Rhodier ging dahin, an die Stelle des Schwulstes sprachliche und stilistische Reinheit und Einfachheit zu setzen, sorgfältig zu sein in der Auswahl schöner Worte und Wendungen, die Periode mit passenden Kadenzen zu schliefsen. Die Reaktion der Rhodier bedeutete jedoch keine unbedingte Rückkehr zum Atticismus; sie stellt vielmehr eine Vermittelung dar zwischen der alten und neuen Beredsamkeit. Der energische Kampf der Attiker gegen den Asianismus fällt zeitlich später; er knüpft an die nie erstorbenen und besonders in Pergamum gehegten attischen Traditionen an.

In Rom erfolgte die Reaktion ebenfalls von zwei Seiten. Cicero folgte den Spuren der Rhodier und spielte die Rolle des Vermittlers. Er wollte nicht Vernichtung, sondern nur Beschneidung und Abschwächung des Asianismus; das Gute an ihm sollte bleiben, die

1) Cicero, Brut. 317 ff.

2) So der spätere Triumvir Antonius: „ἐχρῆτο δὲ τῷ καλουμένῳ μὲν Ἀσιανῷ ζήλῳ τῶν λόγων ἀνθοῦντι μάλιστα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον." Plutarch, M. Antonius 2.

Auswüchse beseitigt werden. Die sogenannten Neu-Attiker aber, die der jüngeren Generation angehörten, wollten nicht Abschwächung, sondern gänzliche Ausrottung des Asianismus.

W. Schmid bemerkt zu diesen Bestrebungen: „Es ist hier der erste Fall, dafs Rom bestimmend in die griechische Kultur eingriff und eine seiner weltgeschichtlichen Aufgaben anfafste, das Unsterbliche des Hellenismus zu erhalten.“[1]) Und Dionys von Halikarnafs rühmt Rom nach, das Ansehen und die Macht der asianischen Beredsamkeit gestürzt zu haben. „ὁ καθ' ἡμᾶς χρόνος — ἀπέδωκε τῇ μὲν ἀρχαίᾳ καὶ σώφρονι ῥητορικῇ τὴν δικαίαν τιμήν, ἣν καὶ πρότερον εἶχε, καλῶς ἀπολαβεῖν, τῇ δὲ νέᾳ καὶ ἀνοήτῳ παύσασθαι δόξαν οὐ προσήκουσαν καρπουμένῃ καὶ ἐν ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς τρυφώσῃ. — αἰτία δ' οἶμαι καὶ ἀρχὴ τῆς τοσαύτης μεταβολῆς ἐγένετο ἡ πάντων κρατοῦσα Ῥώμη πρὸς ἑαυτὴν ἀναγκάζουσα τὰς ὅλας πόλεις ἀποβλέπειν.“[2])

Cicero, in seiner Jugend selbst ein Anhänger des üppigen, überschäumenden Stiles der Asianer, hatte sich durch ein tieferes Studium der klassischen griechischen Litteratur allmählich zu einer reineren Auffassung und zu einem besseren Verständnis für Schönheit der Form durchgerungen. Treffend bemerkt ein alter Humanist über seine Sprache: „Ille sermo non in Italia natus est, sed e Graecorum disciplina in Italiam traductus.“[3]) Nicht ohne tiefgreifenden Einflufs auf die Entwicklung seines Stiles blieb seine Reise nach Griechenland und Kleinasien, die er, wie Tacitus (Dial. 30) berichtet, unternahm, „ut omnem omnium artium varietatem complecteretur.“ In Griechenland und Kleinasien hörte er die bedeutendsten Rhetoren jener Zeit[4]), vor allem den Molon auf Rhodus, dessen Einwirkung auf die Bildung seines Stiles und Vortrages er selbst mit folgenden Worten schildert: „is dedit operam, ut nimis redundantes nos et superfluentes iuvenili quadam dicendi impunitate et licentia reprimeret et quasi extra ripas diffluentes coerceret; ita recepi me biennio post non modo exercitatior, sed prope mutatus; nam et contentio nimia vocis resederat et quasi deferverat oratio lateribusque vires et corpori mediocris habitus accesserat.“[5])

So kehrte Cicero aus Asien zurück mit Hilfsmitteln ausgerüstet, die es ihm leicht machten, dem Hortensius mit dem Sachwalterprinzipat auch die Sprach- und Geschmacksdiktatur zu entreifsen.[6])

So ward durch Cicero auf milde Art die asianische Manier verbessert und umgewandelt und damit ein grofser zeitgemäfser Fortschritt gemacht. Dieser Fortschritt offenbarte sich nicht blofs in

---

1) a. a. O. S. 13. 2) a. a. O. 2 f.

3) Ashams Werke v. Giles II, 99. Siehe darüber Ed. Norden, Antike Kunstprosa. Leipzig 1898 I, S. 215.

4) Cicero, Brut. 315.

5) Cic. Brut. 316; vgl. Brut. 8; de leg. I, 14, 41.

6) Mommsen, Röm. Gesch. III⁸ (Berlin 1889) S. 575.

seinen Reden, sondern auch in seinen philosophischen und rhetorischen Schriften. Treffend urteilt Schmid: „Cicero hat aus eigener Kraft den Römern eine Litteratur geschaffen im klassischen Geschmacke, welche zwar weder in ihrer Art und Stimmung den römischen Nationalcharakter ausdrückt noch dem Gehalte und der Form nach die klassischen Werke der Griechen erreicht, aber doch das Höchste darstellt, was von dem hellenisierten Römertum in der Kunst der Prosarede geleistet worden ist.“[1])

Das ist die wahre Bedeutung Ciceros in der römischen Litteratur, und ungerecht ist Mommsen, wenn er sich durch einige Fehler verleiten läſst, ihn geradewegs für einen gedankenlosen, handwerksmäſsigen Vielschreiber zu erklären. Nehmen wir Cicero hinweg, und es fehlt ein sehr bedeutendes Bindeglied in der Überlieferung der griechischen Geistesbildung!

§ 3. Die wahren Verdienste Ciceros um die römische Litteratur im allgemeinen und um die Beredsamkeit im besonderen wurden indessen nicht von allen seinen Zeitgenossen anerkannt. Wohl fanden sich viele Lobredner, aber noch mehr Tadler.

Caesar hat, obwohl sein Geschmack ein ganz anderer war, neidlos Ciceros Vorzüge gewürdigt, dabei aber freilich auch die Berechtigung seiner eignen Diktion betont: „Ac si ut cogitata praeclare eloqui possent, nonnulli studio et usu laboraverunt, cuius te (sc. Ciceronem) paene principem copiae atque inventorem bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus: hunc facilem et cotidianum novisse sermonem num pro reiculo esse habendum?“[2]) Begeisterter klingt das Lob, das er dem Cicero nach dem älteren Plinius spendet, und das in den Worten gipfelt: „omnium triumphorum laurea maior.“[3]) Vielleicht stammt auch noch der Zusatz von Caesar: „quanto plus est ingenii Romani terminos in tantum promovisse quam imperii.“ Mag Caesar hier dem eitlen Mann zu liebe mit seinem Lobe etwas überschwänglich gewesen sein, wir haben keinen Grund zu zweifeln, daſs es ihm in der Hauptsache Ernst war.[4])

Andere Zeitgenossen haben ihre Anerkennung nicht so offen ausgesprochen, aber doch im stillen voll Bewunderung zu ihm aufgeblickt. Seine Vorherrschaft ist unumwunden anerkannt worden[5]), ja sogar Hortensius, den er doch von der ersten Stelle verdrängt hatte, hat Ciceros Beredsamkeit gebührend geschätzt.[6]) Manche freilich hinderte persönliche oder politische Feindschaft das Verdienst nach seinem Werte zu schätzen.[7])

---

1) a. a. O. S. 14. 2) Cic. Brut. 253. 3) Plin. Nat. hist. VII, 117.

4) Vgl. Drumann, Römische Geschichte. Königsberg 1844, VI, 7, § 134.

5) Quint. l. c. X 1, 112 sagt: „Ab hominibus aetatis suae regnare in iudiciis dictus est.“

6) Cic. Brut. 323. 7) Vgl. Tac. Dial. 25.

Den Lobrednern Ciceros stand unter seinen Zeitgenossen eine nicht geringe Zahl von Tadlern gegenüber. Diese setzten sich zusammen teils aus böswilligen Neidern [1]), die durch hämische Kritik Ciceros Rednerruhm schmälern und den ihrigen heben wollten [2]), teils aus Leuten, welche aus Überzeugung opponierten. Diese letzteren scheiden sich wieder in solche, die da meinten, der vollendete Redner könne mit Fug und Recht der Philosophie, der Rechtswissenschaft, der Geschichte, der Kenntnis aller übrigen Disciplinen entraten, wenn er nur über Talent verfüge, eine dreiste Stirne habe und die gewöhnlichsten rhetorischen Regeln kenne [3]), und in solche, die Ciceros Stil für verkehrt ansahen und deshalb seine ganze Richtung in der Beredsamkeit bekämpften. Am heftigsten und erbittertsten wurde Cicero von den sogenannten „Attikern" befehdet. „Es hatte sich in Rom ein Kreis junger Männer gebildet, der sich zur Aufgabe stellte, dasjenige Ideal rednerischen Stiles scharf zu formulieren, welches der herben Art des stoisierenden römischen Republikanismus am meisten zusagte. Nicht Abdämpfung des Asianismus wurde hier verlangt, sondern energische Abwendung von ihm und Rückkehr zur alten attischen Strenge, Nüchternheit und Knappheit des Ausdruckes, für welche man in Lysias und Thukydides die richtigen Vorbilder fand. Diese extremsten Vertreter des Atticismus nannten sich Attiker und ärgerten den Cicero, indem sie ihn seiner rednerischen Fülle wegen zu den Asianern rechneten." [4]) Die Bundesgenossen der Attiker waren die novi poetae, welche in der Nachahmung der Alexandriner die Vollendung der Poesie suchten und den Cicero zuweilen hart angriffen wegen seiner unbedingten Verehrung für die alten Dichter. [5])

Der Älteste von dem Kreise der „Neu-Attiker" war M. Calidius, nach der Charakteristik in Ciceros Brutus § 274—278 ein vorzüglicher Vertreter attischer Einfachheit und Schönheit, aber im Ausdrucke und Vortrage aller Kraft und alles Feuers bar. Er ist nie feindlich gegen Cicero aufgetreten, wohl aber hat er es versucht, als Anwalt mit diesem zu wetteifern. [6])

Der Tüchtigste unter den Neu-Attikern und ihr Stimmführer [7]) im Streite gegen Cicero war G. Licinius Calvus, der Sohn des Lici-

---

1) Cic. Or. 140: occurrebat — posse reperiri non invidos solum, quibus referta sunt omnia.

2) Tac. Dial. 25.

3) Solcher gab es in Rom viele. S. Piderit, Einl. zu de orat. §§ 6, 7; Jahn, Einl. zum Or. S. 4; vgl. Cic. de orat. I 19; 53. Acad. II 2, 5. de fin. I 1 ff. Tusc. II 1. Or. §§ 169, 170. Nach de orat. I 2 ist selbst Quintus Cicero hierher zu rechnen. Diese Anschauungen waren auch zu Quintilians Zeiten noch weit verbreitet; s. I. O. II 11, 1. Vgl. Drumann a. a. O. VI, § 103, S. 354.

4) Wilh. Schmid, a. a. O. S. 13. 5) Jahn, a. a. O. S. 6.

6) Cic. Brut. 277.

7) Cic. Brut. 284: et ipse errabat et alios errare cogebat.

nius Macer, den Cicero als Prätor wegen Erpressungen angeklagt und in den Tod getrieben hatte. Calvus, ein vertrauter Freund Catulls, war zugleich Dichter und gehörte als solcher der von Cicero wenig geachteten Schule der Alexandriner an. Als Redner war er unzweifelhaft der bedeutendste unter den Gegnern Ciceros. Ja er hat diesem geradezu den Vorrang in der Beredsamkeit streitig gemacht.[1]) Seine Leistungen blieben in der Folgezeit nicht ohne Anerkennung. Noch zu Quintilians Zeiten gab es viele, die den Calvus allen übrigen Rednern Roms vorzogen.[2]) Und Quintilian[3]) selbst, dieser unbedingte Verehrer Ciceros, spricht mit Achtung von ihm. Er nennt seine oratio „sancta et gravis et castigata et frequenter vehemens quoque“. Seneca[4]) bezeichnet ihn als einen actor violentus et concitatus, der in der Hitze des Gefechtes in grofses Feuer geraten konnte. „Solebat — excedere subsellia sua et impetu latus usque in adversariorum partem transcurrere“; doch habe ihm eine geschmeidige rhythmische Komposition gefehlt. Tacitus[5]) endlich berichtet, dafs noch zu seiner Zeit die Reden des Calvus gegen Vatinius allgemeine Bewunderung fanden.

Weniger günstig, aber immerhin noch anerkennend lautet Ciceros Urteil über ihn. „Calvus orator fuit cum litteris eruditior quam Curio tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitius adferebat genus; quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se atque ipse sese observans metuensque, ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata doctis et attente audientibus erat illustris, a multitudine autem et foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.“[6]) An Trebonius schreibt er über Calvus:[7]) „Genus quoddam sequebatur, in quo, iudicio lapsus quo valebat, tamen adsequebatur, quod probarat. Multae erant et reconditae litterae; vis non erat . . ., de ingenio eius valde existimavi bene.“ Gelehrsamkeit und Begabung des Calvus anerkennt Cicero, aber als Redner schätzt er ihn nicht allzu hoch. Calvus ist ein starrer Attiker, und darum fehlt seinen Worten die durchschlagende Kraft.[8]) Aber immerhin hielt ihn Cicero für einen so achtbaren Gegner, dafs er sich wie mit Brutus, so auch mit ihm schriftlich über die beste Art der Beredsamkeit auseinandersetzte.[9])

Die Urteile Ciceros, Tacitus', Senecas und Quintilians über Calvus stimmen nicht ganz überein. Wahrscheinlich ist, dafs Calvus als Redner schwankte zwischen dem Triebe seiner ungestümen Natur

---

1) Seneca, controv. VII, 4, 6: Calvus, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu habuit.

2) Quint. I. O. X 1, 15: inveni, qui Calvum praeferrent omnibus.

3) l. c. 4) Seneca, controv. VII 4, 6—8. 5) Tac. Dial. 34.

6) Cic. Brut. 283. 7) Cic. Ad fam. XV 21, 4.

8) Cic. Brut. 284 f.

9) Cic. Ad fam. XV 21, 4. Tac. Dial. 18.

und dem Zwange der Schule. Seine Natur trieb ihn zur Leidenschaft in Rede und Geberde, die Schule bannte ihn in die engen Schranken lysianischer Einfachheit und Trockenheit. Ciceros Kritik läfst mit Sicherheit darauf schliefsen, dafs bei Calvus die Schule gegen die Natur einen schweren Kampf kämpfte. Die Ausdrücke: „nimium inquirens in se atque ipse sese observans metuensque, ne vitiosum colligeret", „oratio nimia religione attenuata" lassen erkennen, dafs ihm zu einem gewaltigen Redner weniger die Kraft fehlte, als vielmehr die nötige Freiheit vom Zwange der Regel. Sein Können war zweifellos ein vielseitiges. Er verstand es wohl das Pathos zu handhaben, zuweilen wurde er auch, ganz gegen sein Vorbild, süfs und weich.[1]) Darnach ist das Urteil zu modifizieren, welches Aper bei Tacitus[2]) über ihn fällt: „(secunda oratio Vatiniana) est verbis ornata et sententiis, auribus iudicum accommodata, ut scias ipsum quoque Calvum intellexisse, quid melius esset, nec voluntatem ei, quo minus sublimius et cultius diceret, sed ingenium et vires defuisse."

Der angesehenste Neu-Attiker nach Calvus war M. Junius Brutus, der spätere Caesarmörder. Über seine Stellung zur ciceronianischen Beredsamkeit werden wir an anderer Stelle ausführlich zu sprechen haben.

Eine weitere hervorragende Persönlichkeit aus dem Kreise der Attiker war der reichbegabte G. Scribonius Curio, der berüchtigte Volkstribun und Parteigänger Caesars. Anfangs Freund und Schüler Ciceros, trennte er sich beim Ausbruche des Bürgerkrieges zwischen Caesar und Pompeius nicht blofs von der Politik Ciceros, sondern auch von dessen Beredsamkeit; er ging in das Lager der Attiker über. Nicht ohne Schmerz gedenkt Cicero im Brutus dieser Schwenkung; denn er hatte grofse Hoffnungen auf Curio gesetzt. „Curio" sagt er, „facile soluteque verbis volvebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic parum a magistris institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum; industriam non sum expertus, studium certe fuit. Qui si me audire voluisset, ut coeperat, honores quam opes consequi maluisset.[3])

Auch Quintus Cornificius gehörte zum Kreise der Attiker. Cic. ad. fam. XII 17 und 18 lassen deutlich erkennen, dafs er über die beste Art der Rede andere Anschauungen hatte als Cicero; das hinderte ihn jedoch nicht, mit diesem auf freundschaftlichem Fufse zu stehen.

---

1) Seneca, controv. VII 4, 8: Hic (sc. Calvus) tamen in epilogo, quem pro Messio tunc tertio causam dicente habuit, non tantum leniter componit, sed etiam dicit: „credite mihi, non est turpe misereri." — omnia in illo epilogo fere non tantum emollitae compositionis sunt, sed infractae.

2) Tac. Dial. 21.

3) Cic. Brut. 280.

Der jüngste der Attiker war G. Asinius Pollio. Herb und trocken wie der Mann war auch sein Stil. Quintilian[1]) rühmt Pollios Erfindungsgabe und Sorgfalt, tadelt aber die Dürre und Nüchternheit seiner Diktion: „a nitore et iucundidate Ciceronis ita longe abest, ut videri possit saeculo prior.“ Nur düstere, trockene Seelen ahmen ihn nach.[2]) Seneca[3]) sagt von ihm: „Floridior erat aliquanto in declamando quam in agendo. Illud strictum eius et asperum et nimis iratum ingenio suo iudicium adeo cessabat, ut in multis illi venia opus esset, quae ab ipso vix impetrabatur.“ Scharf zeichnet Tacitus im Dialogus[4]) Pollios ausgeprägten Archaismus und seine Härte und Trockenheit in der Diktion: Asinius quoque, quamquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios et Appios studuisse. Pacuvium certe et Accium non solum tragoediis, sed etiam orationibus suis expressit; adeo durus et siccus est.“ Seneca, der Jüngere[5]), vergleicht seine Diktion mit der Ciceros und kommt dabei zu folgendem Resultate: „Lege Ciceronem: compositio eius una est, pedem servat lenta et sine infamia mollis. At contra Pollionis Asinii salebrosa et exiliens et, ubi minime exspectes, relictura. Denique omnia apud Ciceronem desinunt, apud Pollionem cadunt, exceptis paucissimis, quae ad certum modum et ad unum exemplum adstricta sunt.“ Ein Mann mit einem solchen Stile war der natürliche Antipode eines Redners wie Cicero. Von Natur noch dazu ein bissiger Polemiker stand er zeitlebens in schärfster Opposition gegen alles Ciceronianische.[6]) Diesen Geist pflanzte er auch seinem Sohne Gallus ein. Beide haben Ciceros Stil nicht blofs im allgemeinen angegriffen, sondern auch an einzelnen Wörtern und Wendungen vom grammatikalischen Standpunkte aus heftige Kritik geübt. Quintilian[7]) steht nicht an, dieses ihr Verhalten gegen Cicero als illoyal und feindselig zu bezeichnen: „nec Asinio utrique (Cicero satis perfectus), qui vitia orationis eius etiam inimice pluribus locis insequuntur.“

Harnecker[8]), Teuffel[9]), Wegehaupt[10]), Curcio[11]) rechnen auch den berüchtigten M. Caelius Rufus zu den Attikern. Caelius Rufus

1) Quint. I. O. X 1, 113. 2) Quint. a. a. O. X 2, 17.
3) Seneca, controv. IV, praef. 3. 4) Tac. Dial. 21.
5) Seneca, Ep. 100, 7.
6) Sein Hafs gegen Cicero ging aufs äufserste. Als Messala Corvinus in seinem Hause in Gegenwart Pollios ein Gedicht vorzulesen begann, welches den Tod Ciceros beklagte, verliefs Pollio unter Protest das Haus. Seneca Suas. VI 27. Selbst Ciceros Tod hat Pollio in hämischer Weise glossiert. Seneca a. a. O. VI 24. Weiter heifst es VI 14 von ihm: Asinius Pollio infestissimus famae Ciceronis permansit. Vgl. auch VI 15.
7) Quint. I. O. XII 1, 22.
8) Harnecker, Cicero und die Attiker, Berl. Phil. Wschr. IV (1884), S. 228; Neue Jahrb. f. Philol. 125 (1882), S. 604; 129 (1884), S. 47.
9) Teuffel-Schwabe, Röm. Litteraturgesch. 209, 5.
10) Wegehaupt, M. Caelius Rufus, S. 23, Anm. 5.
11) G. Curcio, De Ciceronis et Calvi reliquorumque Atticorum de arte dicendi quaestiones. Acide prope Catinam 1899, p. 15.

ward als Jüngling von seinem Vater in Ciceros Haus geführt[1]), um von diesem in der Beredsamkeit ausgebildet zu werden. Der Schüler wurde bald auch zum politischen Parteigänger seines Meisters. Als aber die Spannung zwischen Caesar und Pompeius zur Entscheidung drängte, verliefs er ganz unerwartet die Sache der Optimaten und schlofs sich Caesar an. Ob er damals auch seine Stellung zur ciceronianischen Beredsamkeit geändert hat und in das Lager der Attiker übergetreten ist, läfst sich nicht entscheiden. Harnecker hat es zwar behauptet und sich dabei auf die Stelle Cic. Brut. 273 berufen, welche lautet: „Hic (sc. Caelius) cum summa voluntate bonorum aedilis curulis factus esset, nescio quo modo discessu meo discessit a sese ceciditque, posteaquam eos imitari coeperat, quos ipse perverterat.“ Dem ganzen Zusammenhange nach kann sich diese Stelle nur auf die politische, nicht aber auf die rednerische Thätigkeit des Caelius beziehen. Was sollte denn pervertere mit Bezug auf oratorische Thätigkeit auch bedeuten? Ercole bemerkt zu perverterat in seiner Ausgabe des Brutus ganz richtig: „Allude a Clodio combattuto da Celio.“ Unter „eos“ haben wir keine Redner zu verstehen, sondern die Anhänger der Volkspartei; „eos“ ist der natürliche Gegensatz zu dem weiter obenstehenden „bonorum“, unter denen die Optimaten zu verstehen sind. Aus dieser Stelle läfst sich also die Zugehörigkeit des Caelius zur Partei der Attiker nicht erweisen. Allenfalls könnte man ihn wegen seiner compositio hians[2]) zu diesen rechnen. Doch ist es zweifellos, dafs Caelius kein blinder Nachahmer irgend eines attischen Vorbildes war. Die feine Ironie seiner Rede, der beifsende Witz und Spott, den er über den Gegner ausgofs[3]), die Heftigkeit seines Tones und Vortrages[4]), die Härte seiner Komposition, seine Vorliebe für kräftige, archaistische Ausdrücke, das Triviale mancher der Sprache des niederen Volkes entlehnter Wendungen[5]), all das war der natürliche Ausflufs seines ungestümen, leidenschaftlichen Herzens. An Atticismus kann man hier kaum denken. Die Beiwörter, welche Cicero[6]) seiner Diktion giebt: „splendida“, „grandis“, „faceta“ „perurbana“ lassen uns ebenfalls hinter Caelius keinen trockenen Attiker vermuten. Sehr gut stimmt zu seinem aggressiven Charakter auch die Nachricht, dafs er in der Anklage stärker war als in der Verteidigung.[7])

Einen hochangesehenen Bundesgenossen hatten die Neu-Attiker an G. Julius Caesar. Caesar, als Redner und Schriftsteller ein Liebhaber attischer Einfachheit, Klarheit und Eleganz[8]), sympathisierte

1) Quint. I. O. XII 11, 6. 2) Tac. Dial. 21.
3) Quint. I. O. IV 2, 123; VIII 6, 53.
4) Seneca de ira III 36: Caelium oratorem fuisse iracundissimum constat.
5) Tac. Dial. 21. 6) Cic. Brut. 273.
7) Cic. Brut. 273; Quint. I. O. VI 3, 69.
8) Siehe O. Weifsenfels, Recension von O. Weises „Charakteristik der lat. Sprache“. Berl. Phil. Wschr. XX 4.

in ausgesprochener Weise mit den Bestrebungen der Attiker; doch war er gerecht genug, Ciceros eigentümliche Vorzüge nicht zu unterschätzen. Auch M. Valerius Messala Corvinus, der bekannte Gönner Tibulls und feinfühlige Übersetzer der Rede des Hyperides für die Phryne[1]), ist dem Kreise der Attiker nahe gestanden durch sein Streben nach attischer Eleganz und Anmut.[2]) Dabei hielt er sich frei von verkehrter Nachahmung, so dafs selbst Cicero über ihn schreiben konnte: „Ita gravi iudicio multaque arte se exercuit in verissimo genere dicendi.“[3])

Es ist sehr wahrscheinlich, dafs in dem Streite über die beste Art der Rede auch Attikus, der Busenfreund Ciceros, mit seinen Sympathien auf der Seite der Attiker stand. Denn schwerlich dürfen wir die Worte, mit denen ihn Cicero um sein Urteil über die Capitolina des Brutus bittet, als blofsen Witz auffassen. Die Stelle lautet: „Tu tamen velim orationem legas, nisi iam legisti, certioremque me facias, quid iudices ipse; quamquam vereor, ne cognomine tuo lapsus ὑπεραττικὸς sis in iudicando. Sed recordabere Δημοσθένους fulmina, tum intelleges posse et ἀττικώτατα gravissime dici.“[4]) Eine solche Stellungnahme entspräche ganz seiner Erziehung und seinem Charakter. Treffend bemerkt darum Ercole[5]): „(Attico) non fu oratore, ne ebbe mai occasione di recitare o scrivere un discorso. Ma, in fatto di eloquenza, l'ammirazione grandissima verso i Greci et la freddezza dell' indole lo avvicinavano più a Calvo ed a Bruto che ad Ortensio ed a Cicerone.“

Zwei Seiten der ciceronianischen Beredsamkeit waren es vor allen, gegen welche sich die Kritik dieser Neu-Attiker richtete: Ausdruck und Komposition. Unzweideutige Stellen bei Quintilian und Tacitus bestätigen dies. So schreibt Quintilian Inst. Or. IX 4, 1: De compositione non equidem post M. Tullium scribere auderem, cui nescio an nulla pars operis huius magis sit elaborata, nisi et eiusdem aetatis homines scriptis ad ipsum etiam litteris reprehendere id conlocandi genus ausi fuissent.

IX 4, 53: Cicero — reprehenditur a quibusdam, tamquam orationem ad numeros adliget.

IX 4, 64: cum Demosthenis severa videatur compositio „τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις“, et illa, quae ab uno, quod sciam,

1) Quint. I. O. X 5, 2: Vertere Graeca in Latinum Messalae placuit, multaeque sunt ab eo scriptae in hunc modum orationes, adeo ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis sublimitate contenderet.

2) Quint. I. O. X 1, 113: M. Messala nitidus et candidus et quodammodo praeferens in dicendo nobilitatem suam. Seneca controv. II 4, 8: fuit M. Messala exactissimi ingenii quidem in omni studiorum parte, latini utique sermonis observator diligentissimus. Tac. Dial. 18: Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus.

3) Cic. ad. Brut. I 15, 1. 4) Cic. ad Att. XV 1.

5) Ercole, Cic. Brut., Turin 1891, Introd. p. LIV.

Bruto minus probatur, ceteris placet „κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ“, Ciceronem carpant (abhängig von fit ut) in his „familiaris coeperat esse balneatori“ et non minus dura „archipiratae.“

XII 1, 22: transeo illos, qui Ciceroni ac Demostheni ne in eloquentia quidem satis tribuunt; quamquam neque ipsi Ciceroni Demosthenes videtur satis esse perfectus — nec Cicero Bruto Calvoque, qui certe compositionem illius etiam apud ipsum reprehendunt.

XII 10, 12 ff.: quem (sc. Ciceronem) tamen et suorum homines temporum incessere audebant ut tumidiorem et Asianum et redundantem et in repetitionibus nimium et in salibus aliquando frigidum et in compositione fractum, exultantem ac paene, quod procul absit, viro molliorem. — — praecipue vero presserunt eum, qui videri Atticorum imitatores concupierant. Haec manus quasi quibusdam sacris initiata ut alienigenam et parum superstitiosum devinctumque illis legibus insequebantur, unde nunc quoque aridi et exsuci et exsangues. Hi sunt enim, qui suae imbecillitati sanitatis appellationem, quae est maxime contraria, obtendant; qui quia clariorem vim eloquentiae velut solem ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt.

Bei Tacitus, Dial. 18 lesen wir über den Streit Ciceros mit den Attikern folgende bezeichnende Stelle: satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens nec satis pressus, sed super modum exultans et superfluens et parum Atticus videretur; legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistolas, ex quibus facile est deprehendere Calvum quidem visum Ciceroni exsanguem et aridum, Brutum autem otiosum atque diiunctum rursusque Ciceronem a Calvo quidem male audisse tamquam solutum et enervem, a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam fractum atque elumbem.

Doch mit den genannten Rednern ist die Zahl der Gegner Ciceros noch nicht voll. Cicero stand auch mit den Philosophen seiner Zeit auf nicht gerade freundschaftlichem Fuſse.[1] Als nach dem Tode Alexanders des Groſsen hauptsächlich durch die Bemühungen der Ptolemäer griechische Wissenschaft und Poesie ihren Wohnsitz in Alexandria aufgeschlagen hatten, da wurde es Sitte, die alten Schätze der Litteratur zu sammeln und zu sichten und vom sprachlichen, ästhetischen und historischen Standpunkte aus zu erläutern und zu kritisieren. Diese Studien, in denen die Grammatiker Zenodot, Aristophanes von Byzanz, Aristarch, Kallimachus und viele andere sich auszeichneten, fanden bald auch in Rom Eingang. Man begann auch hier, die durch Beobachtung gefundenen Regeln der Grammatiker auf die vorhandenen Schriftwerke anzuwenden und mit pedantischer Nörgelei gegen alles Ungewohnte und Neue zu Felde

1) Cic. Brut. 183—193; de opt. gen. or. 4, 11.

zu ziehen. Zur Zeit Ciceros spielte die Frage, ob Analogie oder Anomalie die Sprache beherrschen solle, eine grofse Rolle. Wie mächtig diese Frage die Geister bewegte, können wir am besten daraus ersehen, dafs ein mit so vielen und so grofsen Dingen beschäftigter Mann wie Cäsar sich noch Zeit nahm, ein Buch über Analogie zu schreiben. Die Bestrebungen dieser Kritiker standen in innigem Zusammenhange mit jenen der Attiker.[1]) Kein Wunder deshalb, dafs sie häufig auch die Bundesgenossen der letzteren waren im Kampfe gegen Cicero, zumal dieser kein ausgesprochener Analogist war und bei seinen litterarischen Arbeiten sich viele Neubildungen gestattete. Zwar hütete sich Cicero lange, dem Tadel dieser Männer zu verfallen; so oft er ein neues Wort schuf, entschuldigte er sich mit dem Zwange der Notwendigkeit.[2]) Aber trotz aller Sorgfalt konnte er ihrer nörgelnden Kritik nicht entgehen, und so trat er zuletzt polemisch gegen sie auf.[3])

Da so viele und so bedeutende Männer Ciceros Position als Redner bedrohten, war es ganz natürlich, dafs dieser zur Wahrung des mühevoll erworbenen Ruhmes mit aller Schärfe gegen die Feinde loszog und das um so mehr, als er in sich selbst die feste Überzeugung trug, dafs er vermöge seiner ausgezeichneten Anlage, seiner vielseitigen Bildung, seiner unablässigen Übung, vor allem aber vermöge seiner glänzenden, ruhmreichen Praxis die Vollendung der römischen Beredsamkeit darstelle. Dieser seiner Überzeugung verleiht er nicht selten selbstbewufsten, energischen Ausdruck, obwohl er einmal mit eignem Munde den Satz gesprochen: „cum omnis arrogantia odiosa est tum illa ingenii atque eloquentiae molestissima."[4]) Schon in den Büchern über den Redner spielt er mehrmals auf sich als den vollendetsten Redner der Römer an, so I 79: quid censes, si ad alicuius ingenium vel maius illa, quae ego (Crassus) non attigi, accesserint, qualem illum futurum? Ferner I 95, wo er dem Antonius die Worte in den Mund legt: ego enim, quantum auguror coniectura quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quam nos sumus atque fuimus, et otio ac facultate dicendi maiore ac maturiore et labore atque industria superiore cum se ad audiendum legendum scribendumque dederit, talis existat orator, qualem quaerimus, qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit; qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus aut s i q u i s pari fuerit ingenio

1) Diesen Zusammenhang hat schon Cicero angedeutet Brut. 283, wo er von Calvus sagt: Calvus d o c t i s et attente audientibus erat illustris; auch Mommsen hat ihn erkannt Röm. Gesch. III 7, S. 578; E. Norden endlich hat ihn glücklich bewiesen Ant. Kunstprosa I, S. 184 ff.

2) Vgl. P. Linderbauer, De verborum mutuatorum et peregrinorum apud Ciceronem usu et compensatione. Metten Progr. 1892/93, II, p. 3—6.

3) Siehe unten S. 231. 4) Cic. Divin. in Caec. 36.

pluraque quam hic et audierit et lectitarit et scripserit, paulum huic aliquid poterit addere.[1])

Schärfer betont Cicero seine glänzende Ausnahmestellung unter den Rednern Roms im Brutus, der ja zu einer Zeit entstand, wo der Kampf gegen Cicero schon auf allen Linien entbrannt war. Voller Selbstbewufstsein hebt da Cicero seine einschneidende Bedeutung für die Entwicklung der römischen Beredsamkeit hervor § 123: certe et boni aliquid attulimus iuventuti, magnificentius quam fuerat genus dicendi et ornatius; et nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras — — a plerisque legi sunt desitae. § 150 f. vindiziert er sich durch den Mund des Brutus die erste Stelle in der Beredsamkeit; § 161 nennt er das Jahr 106, in welchem der bedeutendste Vertreter der ersten Blüteperiode der römischen Redekunst, Crassus, seine berühmte Rede für die lex Servilia gehalten hatte, stolz als sein Geburtsjahr und fügt dann mit durchsichtiger Anspielung auf sich selbst hinzu: quod idcirco posui, ut dicendi Latine prima maturitas in qua aetate exstitisset, posset notari et intellegeretur iam ad summum paene esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a iure civili, ab historia fuisset instructior. Auf die Frage des Brutus: „erit aut iam est iste, quem exspectas?“ erfolgt als Antwort Ciceros ein vielsagendes „nescio“ (§ 162). Mit grofser Selbstgefälligkeit tritt er §§ 253 ff. das begeisterte Lob breit, das Cäsar seiner Beredsamkeit gespendet, um daraus den Schlufs zu ziehen, dafs er für Rom Gröfseres und Herrlicheres gethan als alle seine Feldherren, Gröfseres und Herrlicheres als selbst der angebetete Cäsar. In Cicero hat Rom Griechenland auch auf geistigem Gebiete überwunden (§ 255), et hat ihm παιδείαν καὶ λόγον entrissen.[2]) § 231 ff. nimmt Cicero wiederum Anlafs, auf die Vorzüge hinzuweisen, die ihn von den übrigen Rednern Roms wesentlich unterscheiden: cum propter assiduitatem in causis et industriam tum propter exquisitius et minime volgare orationis genus animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Auf ein bescheidenes „nihil de me dicam“ folgt dann in ununterbrochenem Flusse der Rede die bekannte Stelle[3]), in der er den übrigen Rednern Roms alle Vorzüge abspricht, die den wahren, den vollendeten Redner ausmachen: nihil de me dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius quam volgus hominum studuisse litteris, quibus fons perfectae eloquentiae continetur; nemo qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum beneque dictorum; nemo, qui

1) Vgl. de or. III 53; 95.

2) Nach Plutarch, Cic. 4 sagte Molon zu Cicero: cὲ μέν, ὦ Κικέρων, ἐπαινῶ καὶ θαυμάζω, τῆς δὲ Ἑλλάδος οἰκτείρω τὴν τύχην ὁρῶν, ἃ μόνα τῶν καλῶν ἡμῖν ὑπελείπετο, καὶ ταῦτα Ῥωμαίοις διὰ coῦ προςγενόμενα, παιδείαν καὶ λόγον. Dieser Auspruch scheint historisch zu sein; denn Brut. 255 enthält eine unzweideutige Anspielung darauf.

3) Cic. Brut. 322.

ius civile didicisset, rem ad privatas causas et ad oratoris prudentiam maxume necessariam; nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret; nemo, qui breviter arguteque incluso adversario laxaret iudicum animos atque a severitate paulisper ad hilaritatem risumque traduceret; nemo, qui dilatare posset atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis ad communem quaestionem universi generis orationem traducere; nemo, qui delectandi gratia digredi parumper a causa; nemo, quid ad iracundiam magno opere iudicem, nemo, qui ad fletum posset adducere, nemo, qui animum eius, quod unum est oratoris maxume proprium, quocumque res postularet, impellere. Der Schlufs, dafs alle die Fähigkeiten, welche den anderen mangelten, er besitze, wird zwar nicht direkt gezogen, aber er ergiebt sich aus dem ganzen Zusammenhange von selber. Die Überzeugung, dafs er die Höhe und Vollendung der römischen Beredsamkeit darstelle, war Cicero in Fleisch und Blut übergegangen.

Dieser grofse Zwiespalt zwischen der eigenen Schätzung und dem Urteile der Gegner mufste naturgemäfs allmählich zur gegenseitigen Befehdung führen. Cicero, durch die Zahl und das Ansehen seiner Widersacher und durch die Ungunst der politischen Verhältnisse in eine mifsliche Position gedrängt, sah sich zuletzt zur Wahrung seines alten Rednerruhmes genötigt, dem Feinde energisch zu begegnen. Zu diesem Zwecke schrieb er den Brutus, den Orator und die kleine Schrift de optimo genere oratorum; zu diesem Zwecke übersetzte er auch die Rede des Äschines gegen Ktesiphon und die Kranzrede des Demosthenes, um seinen Feinden Muster wahrer Beredsamkeit vor Augen zu führen.

Wir glauben, durch die bisherigen Darlegungen die Basis gegeben zu haben, auf der sich uns ein volles Verständnis der wahren Tendenz des Orator erschliefsen wird. Wir können somit zum zweiten Hauptteile unserer Abhandlung übergehen, dessen Aufgabe sein wird zu untersuchen, welche Beziehungen zwischen dem Orator und den oben geschilderten Verhältnissen obwalten.

II.

§ 5. Die studia Graeca erfreuten sich bei den Römern von echtem Schrot und Korn lange Zeit hindurch keiner besonderen Beliebtheit; am verhafstesten waren ihnen ihre Spuren bei den Gerichtsverhandlungen und im Rate des Volkes. Darum haben selbst so bedeutende Redner wie Crassus und Antonius kein Bedenken getragen, die griechischen Wissenschaften vor dem Volke zu verleugnen. Nach dem Zeugnisse Ciceros wollte Crassus zwar den Ruhm, etwas gelernt zu haben, nicht einbüfsen; doch stellte er sich, als ob er alle griechische Wissenschaft für nichtigen Tand halte und die Intelligenz seiner Nation höher schätze als die der Griechen. Antonius aber meinte,

seine Rede werde bei der Menge umsomehr Anklang finden, wenn man glaube, er habe sich überhaupt nie mit derlei Dingen befafst. Und doch waren beide Redner in der griechischen Litteratur und Wissenschaft wohl zu Hause, weil sie die lebendige Überzeugung hegten, dafs sich ohne deren Kenntnis eine vollendete Kunst der Rede nicht erreichen lasse.[1])

Diese Geringschätzung griechischer Bildung, diese Mifsachtung ihres Wertes für den Redner fand Nahrung in dem Aufkommen lateinischer Rhetorenschulen und in der Entwicklung der innerpolitischen Verhältnisse.

Die lateinischen Lehrer der Beredsamkeit, grofsenteils Männer ohne tieferes Wissen, mafsten sich an, mit ihren, in wenigen Traktaten zusammengefafsten Vorschriften den Redner für seine gewaltige, allumfassende Aufgabe heranbilden zu können. Allgemeine Bildung, speziell philosophische Propädeutik hielten sie für überflüssig. Hart, aber gerecht scheint Crassus' Urteil über sie im dritten Buch de oratore 93 ff.: etiam Latini, si dis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt; quos ego censor edicto meo sustuleram, non quo, ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia adulescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Graecos, cuicui modi essent, videbam tamen esse praeter hanc exercitationem linguae doctrinam aliquam et humanitate dignam scientiam, hos vero novos magistros nihil intellegebam posse docere nisi ut auderent. — — — hoc cum unum traderetur et cum impudentiae ludus esset, putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere.[2])

Die politischen Verhältnisse waren nicht dazu angethan, dieser impudentia zu steuern; sie mufsten dieselbe vielmehr befördern. In dem gewaltigen Kampfe zwischen Aristokratie und Demokratie herrschte nicht die Stimme der Vernunft und Einsicht, sondern die Stimme der Willkür und Leidenschaft, und so konnte es manchem Redner, der, wenn auch wenig Bildung, so doch eine gute Naturanlage und eine dreiste Stirne besafs, gelingen, die unruhigen, häufig von Vorurteilen befangenen Geister mit sich fortzureifsen. In ihre Zahl scheint der berühmte Volkstribun Curio, ebenfalls ein litterarischer Gegner Ciceros, gehört zu haben. Wenigstens sagt Cicero von ihm Brut. 280: atque hic parum a magistris institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum. Solche Beispiele mochten viele Jünglinge verlocken, den gleichen bequemen Weg einzuschlagen. Gewifs sind diese Verhältnisse zum Teil Ursache, dafs Cicero Or. 143 sagen konnte: Atque haud scio an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint quam doctrina.

Cicero war der erste Römer, der mit Bewufstsein und Energie das Ziel verfolgte, seinen Mitbürgern zu beweisen, dafs weder die

1) Cic. de or. II 4.
2) Vgl. Cic. de or. I 19; II 10; 54; III 121. Tac. Dial. 35.

natürlichen Anlagen noch die Schulregeln der Rhetoren noch die blofse Routine genügten, um einen vollendeten Redner zu schaffen, dafs hiezu vielmehr etwas Höheres erforderlich sei, eine harmonische, vorzugsweise auf dem Studium griechischer Kunst und Wissenschaft beruhende Bildung und ein universelles Wissen, verbunden mit einer vielseitigen Praxis des Lebens. Kurz wir haben hier das rhetorisch-philosophische Bildungsideal in seiner ausgeprägtesten Form. Für dieses Ideal hat Cicero gekämpft durch sein eigenes Beispiel, wie wir aus Quintilian, Tacitus, Plutarch und schliefslich aus seinem eigenen Munde wissen[1]); dieses Ideal hat er energisch vertreten in seinen rhetorischen Schriften. Ihm zum Siege zu verhelfen, war sein heifsestes Bemühen.

Warm und begeistert sucht er in den Büchern vom Redner darzuthun, wie notwendig für den Redner Kenntnis der Philosophie, der Rechtswissenschaft, der Geschichte, namentlich der römischen, sei, wie ungemein es ihm nütze, auch in den übrigen Disciplinen nicht ganz unbewandert zu sein, damit er allenfalls an der Hand eines Fachmannes über jeden beliebigen Gegenstand sich mit Sachkenntnis und Fülle der Worte verbreiten könne. Nichts schreckte Cicero ab, diesen Standpunkt fortwährend zu vertreten, mochten ihn auch viele als Γραϊκός und σχολαστικός verschreien.[2])

Was er in den Büchern de oratore über diesen Gegenstand gepredigt, das wiederholt er neun Jahre später mit demselben Eifer, mit demselben Nachdrucke im Brutus. Galt es doch, die entgegenstehende Meinung von der Überflüssigkeit aller griechischen Bildung für den Redner endlich aus der Welt zu schaffen und darzuthun, dafs dem rhetorischen Bildungsideal der Zeit durch die Philosophie ein würdiger Inhalt gegeben werden müsse.

Die Frage nach der Art des oratorischen Bildungsideals war damals augenscheinlich noch eine aktuelle. Darum nimmt Cicero auch im Orator, der doch dem Brutus unmittelbar folgte, nochmals Veranlassung, die Unentbehrlichkeit allgemeiner Bildung für den Redner zu betonen.

Cicero, Redner und Philosoph zugleich, schlägt im Begriffe, das Idealbild des vollendeten Redners zu zeichnen, neue, ungewohnte Wege ein. Er ist unter den Römern der erste, der von einem philosophischen Gesichtspunkte, der Lehre Platons von den Ideen, ausgehend die Forderungen an das vollkommene oratorische Musterbild behandelt. Wie wenig Verständnis seine Zeit für dieses Verfahren gehabt, läfst uns Ciceros bestimmt ausgesprochene Erwartung erkennen, dafs er mit dieser seiner Einleitung Tadel und Staunen zugleich hervorrufen werde. Die einen werden staunen, weil sie den Zusammenhang zwischen der Philosophie und seinem Thema nicht

---

1) Quint. I. O. X 1, 81; XII 2, 6; 2, 23. Tac. Dial. 30. Plut. Cic. 5. Cic. Brut. 313 ff. Or. 146. 2) Plut. Cic. 5, 10.

zu finden vermögen; die andern werden ihn tadeln, weil er die betretenen Wege verläfst und neue Bahnen einschlägt. Aber die Philosophie ermöglicht nicht nur die richtige begriffliche Erfassung des Redners, sie bietet auch in Hülle und Fülle Mittel dar, den verschiedensten, der Beredsamkeit gesetzten Aufgaben gerecht zu werden. Der Redner kann der Logik nicht entbehren. Die Scheidung von Gattung und Art, die Teilung in Unterarten, die Bestimmung der Begriffe, die Erkenntnis des Wahren und Falschen, der Folgen, der Widersprüche, des Zweideutigen, alles das lernt der Redner durch die Logik. Die Logik ist für den Redner die beste Vorschule; steht sie doch in innigem Zusammenhange mit der Beredsamkeit; sie ist nach Aristoteles eine ratio loquendi contractior im Gegensatze zur ratio dicendi latior, welche die eigentliche Redekunst darstellt. Or. 15—17; 113—117.

Unentbehrlich ist für den Redner auch die Ethik. Sind doch all die Begriffe, die in ihr Gebiet fallen, wie vita mores virtutes, vitia officia, religio pietas caritas patriae, bona mala, dolor voluptas, perturbationes errores animi zugleich auch Begriffe, die hundertmal bei Prozessen vorkommen. Ein Redner ohne Kenntnis dieser Wissenschaft kann nur mühsam einige saft- und kraftlose Erörterungen hierüber geben, während der Eingeweihte mit Nachdruck, mit Reichtum an Inhalt, mit Fülle der Form über den gleichen Gegenstand sprechen wird. Or. 16; 118.

Von grofsem Nutzen sind für den Redner auch Kenntnisse in der Physik.[1]) Sie geben ihm eine unendliche Menge von Stoff an die Hand. Und dieser Stoff ist seiner Natur nach so geartet, dafs er in den Gefühlen wie im Ausdruck eine gewisse Höhe und Erhabenheit erzeugt, die nicht zu unterschätzen ist in ihrer Wirkung auf die Gemüter. Or. 17; 119. — Die Philosophie war es, die dem Perikles Blitze lieh; die Philosophie war es, die bei Demosthenes jene wunderbare Kraft erschuf (Or. 15)[2]); die Philosophie war es, die auch den bedeutendsten Redner der Römer gebildet: „fateor me oratorem, si modo sim aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis exstitisse“.[3])

Hier drängt sich uns die Frage auf: Gab es in jener Epoche der römischen Geschichte, in der nach dem allgemeinen Urteile Rom seiner welthistorischen Aufgabe, Vermittlerin der hellenischen Geisteskultur zu sein, so nahe gekommen war, gab es in jener Epoche wirklich so wenig philosophierende Römer, wie uns Ciceros Polemik vermuten lassen könnte? Unsere Kenntnis jener Zeit spricht dagegen. Schon vor Cicero hat es viele Römer gegeben, die in der Beschäftigung mit Philosophie eine des römischen Mannes würdige Thätigkeit erblickten. Man denke nur an den Kreis um den jüngeren Scipio, in

1) Physik im Sinne der Alten als Naturphilosophie.

2) Cicero glaubt der Überlieferung, dafs Demosthenes Platons Schüler gewesen sei. 3) Cic. Or. 12.

dem neben der Litteratur auch die Philosophie der Griechen eifrige Pflege fand. Auch Redner hat es vor ihm schon gegeben, die zugleich Philosophen waren[1]; zur Zeit Ciceros selbst war ihre Zahl nicht unbedeutend gestiegen.[2] Ja wir wissen aus seinem eigenen Munde, dafs die Häupter der gegnerischen Richtung, Calvus und Brutus, in der Philosophie wohl zu Hause waren.[3]

Und dennoch hatte Cicero eine gewisse Berechtigung, immer wieder die Notwendigkeit der Philosophie für den Redner zu betonen und auf sich selbst als empfehlenswertes Beispiel zur Nachahmung hinzuweisen. Denn, wie wir gesehen[4], gab es damals in Rom auch unter den Rednern noch immer eine genügende Anzahl solcher, welche alle Philosophie verachteten, und die litterarischen Gegner Ciceros, welche wirklich Philosophie studiert hatten, verzichteten darauf, eine lebendige Wechselwirkung zwischen Philosophie und Beredsamkeit herzustellen. Sie folgten ja fast ausschliefslich Systemen, welche für die Redekunst wenig oder gar keine Bedeutung hatten, wie dem der Stoiker und Epikureer.[5] Cicero hingegen war ein Anhänger der Akademie und des ihr verwandten Peripatos, deren Manier, jeden Gegenstand nach dem Für und Wider zu erörtern, ungemein befruchtend auf die Beredsamkeit wirken mufste. Dieses System stand in enger Beziehung zu allen Fragen des öffentlichen Lebens und genofs wegen seiner Gemeinverständlichkeit grofse Popularität. Cicero sagt von ihm de fat. II 3: nam cum hoc genere philosophiae, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem; subtilitatem enim ab Academia mutuatur et ei vicissim reddit ubertatem orationis et ornamenta. Tusc. II 3, 9: itaque mihi semper Peripateticorum Academiaeque consuetudo de omnibus rebus in contrarias partes disserendi — placuit —, quod esset ea maxuma dicendi exercitatio. Dieses System befähigte deshalb besser als die „eruditissimae disputationes" der Stoiker „cum explanatius tum etiam uberius et ad commune iudicium popularemque intellegentiam aptius rem definire."[6]

Cicero war also der erste Römer, der die Philosophie in die engste Verbindung mit der Beredsamkeit brachte. Ihm schwebte gewifs jene φιλόσοφος ῥητορική als Ideal vor, der nach Dionys von Halikarnafs die προστασίαι τῶν πόλεων gebühren.[7] Cicero steht auf Grund seines Bildungsideales und vermöge seiner schöngeistigen Anlage in innerer Verwandtschaft zur ersten Sophistik. Die Sophisten

1) Cic. Brut. 114, 117, 132.

2) Deuerling, Ciceros Bedeutung für die römische Litteratur, Augsburg 1866, S. 46. 3) Cic. Brut. 120; 283. Ad fam. XV 21.

4) Siehe Anm. 3 auf Seite 192.

5) Cic. de or. II 159; III 65 ff. Brut. 114; 118; 132. Dionys. de comp. p. 31. Vgl. Arnim, Dio v. Prusa, Leipzig 1898, S. 73—89. Schmid a. a. O. S. 13.

6) Cic. Or. 117. 7) Siehe oben S. 188.

waren es, die als zeitliche Nachfolger der Naturphilosophen die Philosophie auf die Fragen des praktischen Lebens übertrugen und sie nach ihrer Brauchbarkeit für dasselbe schätzten; sie waren Redner und Philosophen zugleich. Cicero beklagt die durch Sokrates und Platon erfolgte Scheidung von Philosophie und Rhetorik in zwei getrennte Disziplinen.[1]) Sokrates ist der eigentliche Begründer der subjektiven Philosophie; aber seine Ethik sowohl wie die seines Schülers Platon und die des Aristoteles ist noch immer die Ethik des Staatsbürgers, nicht des Individuums. Diese wird erst geschaffen durch die Stoiker und Epikureer. Indem Cicero in seinen Anschauungen von der praktischen Verwertbarkeit der Philosophie auf jene ältere Zeit zurückging, gab er ihr eine aktuelle, für die politische Beredsamkeit weittragende Bedeutung. Diese Thatsache ist es, die ihn von den übrigen philosophierenden Rednern Roms wesentlich unterscheidet. Wenn Cicero wie in den Büchern de oratore und im Brutus, so auch im Orator die Gelegenheit nicht vorübergehen läfst, um mit Nachdruck philosophische Bildung als notwendige Voraussetzung oratorischer Thätigkeit hinzustellen, nimmt er zweifellos Stellung zu dem hitzigen, auch zu seiner Zeit noch nicht ausgefochtenen Streite zwischen Philosophen und Rhetoren über die Existenzberechtigung und die praktische Nützlichkeit der Rhetorik und über die Gebietsabgrenzung zwischen Philosophie und Rhetorik. Wie in der Streitfrage über die beste Art des Stiles, so nimmt er auch hier eine vermittelnde Stellung ein, indem er für den Redner Philosophie und Rhetorik als zwei sich gegenseitig ergänzende Bildungsmittel fordert. Eine Untersuchung auf diesem Wege würde sicher zu dem Resultate führen, dafs auch die Bücher de oratore eine Art Tendenzschrift sind, gerichtet gegen die landläufigen Rhetorenschulen jener Zeit.[2]) Der Geist, der jenes Werk durchzieht, weht in diesem Punkte noch nach im Brutus und Orator.

Neben philosophischem Wissen fordert Cicero vom Redner auch, dafs er im bürgerlichen Rechte zu Hause sei, dessen er bei den Gerichtsverhandlungen nicht entraten könne. Er erklärt es für eine Anmafsung, ohne Kenntnis der Gesetze und des Rechtes in Gesetzes- und Rechtsstreitigkeiten Verteidigungen zu übernehmen. Or. 120.

Cicero hatte schon in früher Jugend unter Anleitung der Mucier eifrig Rechtsstudien betrieben[3]); er hat auch, wie wir aus Gellius[4]) erfahren, selbst „de iure civili in artem redigendo“ geschrieben. Quintilian[5]) bezeugt von ihm: M. Tullius non modo inter agendum nunquam est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de

1) Cic. de or. III 122. Or. 17. Diese Anschauung Ciceros ist nicht ganz richtig. Die Scheidung wurde zwar von Sokrates und Plato angebahnt, aber erst von Aristoteles wissenschaftlich vollzogen. Vgl. Arnim, a. a. O. S. 66.
2) Vgl. Norden a. a. O. I S. 122 f. Arnim a. a. O. 97 ff.
3) Cic. Brut. 306. 4) Gellius, Noct. Att. I 22, 7.
5) Quint. I. O. XII 3, 10.

eo coeperat.[1]) Cicero war also auch dieser Forderung an das oratorische Ideal in eigener Person vollends gerecht geworden, so sehr zwar, dafs er sich im Brutus nicht ohne Stolz als rechtsgelehrten Redner dem beredten Rechtsgelehrten Servius Sulpicius an die Seite stellen und sich dabei den Vorzug geben läfst.[2])

Wie die Kenntnis des Rechtes und der Gesetze, so hat Cicero auch die weitere Forderung, die er an die Bildung des vollendeten Redners stellt, den Besitz eines hinreichenden historischen Wissens, von sich selbst abstrahiert. Cicero verlangt Kenntnis der Thaten und Ereignisse in chronologischer Reihenfolge, vor allem Kenntnis der eigenen Nation, aber auch jener Staaten, die im Rate der Völker ein gewichtiges Wort gesprochen. Unkenntnis der vergangenen Zeiten bedeute so viel als ewig ein Kind bleiben. Die Gegenwart gewinnt Wert und Leben, wenn man sie mit der Vergangenheit zusammenhält. Or. 120.

Cicero hatte sich viel mit Geschichte beschäftigt.[3]) Abgesehen von dem Vergnügen, das sie ihm in Mufsestunden gewährte, war sie von grofser Wichtigkeit für seine Praxis als Redner. Die Kenntnis der Geschichte bot ihm für seine Ausführungen eine reiche Fülle trefflicher Beispiele —, und wir wissen, welch hohen Wert die Alten auf die exempla legten —; an der Hand der Geschichte konnte er Zeugen aus dem Reiche der Toten aufrufen, seine Zuhörer durch Einflechtung schöner Episoden unterhalten, rühren, ihre Aufmerksamkeit von der Schwäche der vertretenen Sache ablenken. — So ward bei ihm auch die Geschichte zur Gehilfin der Beredsamkeit. Und was er an sich für gut befunden, das forderte er auch vom Ideale des vollkommenen Redners oder vielmehr, er stellt sich mit seinen Vorzügen als das vollendete oratorische Ideal hin. Dieses Verfahren wird uns bei der Untersuchung des Kernpunktes vom Orator noch klarer und deutlicher vor Augen treten.[4])

§ 6. Es mag auffallend erscheinen, dafs Cicero bei seiner tiefen Überzeugung von der Notwendigkeit allgemeiner Bildung für den Redner diese Forderung im Orator so kurz behandelt, während er ihr in der Schrift de Oratore ein ganzes Buch gewidmet und auch im Brutus noch einen breiteren Raum zugestanden hat. Unsere Verwunderung hierüber wird aufhören, wenn wir bedenken, dafs der Orator durch und durch eine polemische Tendenzschrift ist, die naturgemäfs ihre Hauptstöfse gegen die Seite der Hauptangriffe richtet.

---

1) Vgl. Cic. de or. I 42; II 19; 33. Was er hier den Crassus sagen läfst, gilt natürlich von ihm selbst. Drumann, Röm. Geschichte VI §§ 73 und 140.

2) Cic. Brut. 150 ff.

3) Nach Plut. Cic. 41, 1 ging er am Ende seines Lebens mit dem Gedanken um, ein historisches Werk gröfseren Umfanges zu schreiben.

4) Vgl. zu diesem Abschnitte Brut. 322.

Der gewöhnlichste und schwerwiegendste Vorwurf, den die litterarischen Widersacher gegen Cicero schleuderten, war der des Schwulstes, der Aufgeblasenheit, des hohlen Pathos, kurz der Vorwurf des Asianismus.[1])

Cicero war in seiner Jugend ausgesprochener Asianer gewesen. Diese Thatsache hat nichts Auffallendes, wenn wir uns die damals auf dem Gebiete der Beredsamkeit herrschende Richtung vor Augen halten. Auf dem Forum führte Hortensius den Reigen, der extremste Asianer, den es unseres Wissens in Rom gegeben hat. In vorgerückteren Jahren jedoch hat Cicero durch den guten Geschmack, den er sich in Athen und auf Rhodos, ferner durch das Studium der bedeutendsten klassischen Schriftsteller der Griechen, besonders des Demosthenes und Platon, angeeignet hatte, die Fehler und Auswüchse der asianischen Manier erkannt und sie in seinen Reden zu vermeiden gesucht. Aber durch seine Vorliebe für schlagende Effekte und prunkende Schönheit der Form ist er in den Augen seiner Gegner immer Asianer geblieben. Die Neu-Attiker übersahen von ihrem engbegrenzten Ideale aus Ciceros Entwicklungsgang zum Besseren.

Wie rechtfertigt sich nun Cicero im Orator gegen den Vorwurf des Asianismus? Cicero bemüht sich, den Gegnern zu beweisen, daſs ihre Anschauungen über die beste Art des Stiles falsch seien, daſs dagegen er die richtige theoretische Auffassung besitze und auch in der Praxis den richtigen Standpunkt vertreten habe. Das Verfahren mit Rücksicht auf den Zweck des Orator ist einleuchtend: zuerst widerlegt Cicero die Meinung der Gegner, dann stellt er seine Forderungen an das Ideal, und zuletzt zeigt er an seinen eigenen Reden, wie er selbst jenen Forderungen nach Kräften gerecht geworden sei.

Cicero läſst die herkömmliche Unterscheidung von drei genera dicendi* gelten. Er spricht von einem genus tenue, einem genus grande und einem genus medium oder modicum, aber er hütet sich, von diesen drei Gattungen nur eine als ausschlieſslich berechtigt anzuerkennen. Er ist vielmehr bemüht, aus der Natur und den Aufgaben der Beredsamkeit die Berechtigung einer jeden Gattung für sich und die Notwendigkeit einer gleichzeitigen Verbindung von allen dreien zu erweisen. Von den beiden ersten Gattungen, dem genus grande und dem tenue, hat jede ihre Ausartung (παρέκβαcιc): Or. 20 et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et sententiarum gravitate et maiestate verborum, vehementes varii copiosi graves, ad permovendos et convertendos animos instructi et parati — quod ipsum alii aspera tristi horrida oratione neque perfecta neque conclusa [assequebantur] — die Naturalisten! — et contra tenues, acuti, omnia docentes et dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam et pressa oratione limati; in eodemque genere alii callidi, sed impoliti et consulto rudium similes et imperi-

1) vgl. oben S. 197 f.

torum (die thörichten Nachahmer des Thukydides!), alii in eadem ieiunitate concinniores, idem[1]) faceti, florentes etiam et leviter ornati. Das genus medium sucht die Extreme der beiden anderen zu vermeiden; dafür mangelt ihm aber die Kraft des genus grande und die lichtvolle Klarheit des genus tenue. Zum Ersatze hierfür glänzt es durch Gefälligkeit und Gleichmäſsigkeit der Form und durch maſsvollen Schmuck in Inhalt und Ausdruck. In jeder Gattung giebt es eine gewisse Vollkommenheit, deren Besitz eine Anwartschaft auf den Namen eines groſsen Redners giebt. Der vollendete Redner jedoch zeichnet sich in allen drei Gattungen gleich aus; er beherrscht die eine so gut wie die andere. Bei den Griechen hat dieses Ideal nur einer erreicht: Demosthenes. Dieser ist callidus, also im tenue kein Fremdling; dieser ist temperatus, er wandelt also in den Bahnen des genus modicum; dieser ist gravis, er beherrscht das genus grande. Auch bei den Römern hat dieses Ideal nur einer erreicht — Cicero. Zwar spricht Cicero dies nicht offen aus; aber jeder, der weiſs, mit welcher Feinheit er es versteht, auch da sein Lob zu verkünden, wo er scheinbar davon schweigt, der wird wissen, was er meint, wenn er im Anschluſs an das Beispiel des Demosthenes den Wunsch äuſsert: Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos.[2]) Wir werden ja später sehen, daſs er auch bei den Lateinern ein solches „simulacrum" findet und zwar in sich selbst.

Weil die Vollkommenheit des wahren Redners in der Verbindung und Beherrschung aller drei genera dicendi besteht, darum ist es verkehrt, ein genus einseitig zu bevorzugen und alle, die demselben nicht folgen, zu verdammen. Dieses Fehlers machen sich die sogenannten Neu-Attiker schuldig, die sich als Wächter und Fortpflanzer des wahren Atticismus gerieren, dabei aber nicht einmal wissen, worin das Attice dicere eigentlich besteht.

Cicero scheidet die Attiker deutlich in drei Gruppen: Die erste Gruppe bilden die tenues, acuti, omnia docentes et dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam et pressa oratione limati.[3]) Gegen den Stil der Attiker dieses Schlages hat Cicero nichts einzuwenden, doch widerstreitet er der Behauptung, daſs diese „λέξις" allein attisch sei.[4]) Die zweite Gruppe der Attiker bilden die callidi, sed impoliti et consulto rudium similes et imperitorum[5]); das sind diejenigen, welche in übertriebenem Streben nach Natürlichkeit und Einfachheit alle Regeln der Kunst vernachlässigten. Sie sind die Hauptfeinde Ciceros und ihrem Atticismus gilt hauptsächlich die vernichtende Kritik Ciceros im Brutus und Orator. Die dritte Gruppe nennt

1) idem P¹, id est P², F M, id est O.; idem Stangl und Heerdegen, id est Jahn, Piderit, Sandys.
2) Or. 23. 3) Or. 20. 4) Brut. 284 ff. 5) Or. 20.

Cicero „in eadem ieiunitate concinniores, idem faceti, florentes etiam et leviter ornati.[1]) Gegen die Attiker dieser Art kann er nur denselben Einwand wie gegen die erste Gruppe erheben; ihren Stil billigt er; denn auch er verlangt von dem wahren attischen Redner Gefälligkeit der Form, mafsvollen Schmuck der Rede und feinen Witz.[2])

Gegen die falschen Attiker, die trotz ihrer verkehrten Anschauungen den Meister der römischen Beredsamkeit beinahe aus seiner Position als Redner geworfen hätten, zieht Cicero derb und rücksichtslos zu Felde: Itaque (i. e. weil Demosthenes in allen Gattungen glänzte) nobis monendi sunt ei, quorum sermo imperitus increbruit, qui aut dici se desiderant Atticos aut ipsi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. Quid enim sit Atticum, discant eloquentiamque illius viribus, non imbecillitate sua metiantur; nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo praeditos docere, quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto.[3]) Hier haben wir also die Veranlassung zu den breiten theoretischen Erörterungen über das genus Atticum, das sich bei Cicero nicht ganz mit dem genus tenue deckt; hier auch den Grund zu den Exkursen über das genus Asianum und Rhodium.

Die Entstehung dieser drei Stilgattungen hatte nach Cicero ihren natürlichen Grund in der geistigen Beschaffenheit und Geschmacksrichtung der jeweiligen Zuhörer.[4]) Die halborientalischen Asiaten hatten eine gewisse Vorliebe für Prunk und Schwulst; es fehlte ihnen an gesundem Urteile und richtigem Mafshalten; ihre „civitates“ waren minime politae minimeque elegantes“; daher ihr Hang zu der ihnen eigentümlichen, an Hypertrophie leidenden Manier.[5]) Dieses genus war bei den Attikern Roms eins mit dem genus grande. Darum nimmt Cicero später[6]) Veranlassung, zwischen beiden die Grenzlinien zu ziehen. Die Rhodier, zu denen einst der gefeiertste Redner nach Demosthenes, Aeschines, die attische Redekunst gebracht haben soll, waren, durch die Lage ihrer Insel Griechenland näher als die Asiaten, bereits „saniores“, gesünder, geschmackvoller als jene.[7]) Sie sind die Vertreter des genus modicum oder temperatum. Die vera sanitas aber war bei den Attikern zu Hause; diese besteht in dem „prudens sincerumque iudicium“, welches nur für das ein feines

---

1) ibid. 2) Or. 76 ff. 3) Or. 24.

4) Or. 24: Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur ad eamque et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant.

5) Or. 25: Asciverunt aptum suis auribus opimum quoddam et adipatae dictionis genus.

6) Or. 98 f. 7) Or. 25.

Ohr hat, was „incorruptum et elegans" ist. Diese „sanitas" ist der ausgesprochene Sinn der Attiker für das „decorum". Nur wer dieses feine Gefühl für das „decorum" befriedigt, der ist ein wahrer Attiker.[1]) Mit dieser Definition schafft sich Cicero eine breite Basis zur Bekämpfung der engherzigen Anschauung, welche die Neu-Attiker vom Wesen des Atticismus hatten. In diesem Sinne dünkte er sich selbst mehr Attiker als irgend einer seiner Gegner[2]), die mit dem Namen Attiker prunkten. Denn die „vera sanitas" besteht nicht, wie diese in ihrer einseitigen Bevorzugung des Lysias[3]) meinten, in der bloſsen äuſsern Schlichtheit und Klarheit, Eigenschaften, die sich wohl vertrügen mit einer rauhen schmucklosen Diktion (Or. 28); eine solche Auffassung würde die gewaltigsten Redner Athens, einen Perikles und Demosthenes (27; 29) aus der Zahl der wahren Attiker ausschlieſsen. An Lysias selbst, dem übrigens Cicero volle Gerechtigkeit widerfahren läſst, liegt das wahre Attische nicht in der Einfachheit der Diktion, sondern in dem bewuſsten Sinne und Gefühle für feine Urbanität, für richtiges Maſs, in dem völligen Mangel an Geschmacklosigkeit (29). Übrigens hält es Cicero für eine groſse Verkehrtheit, einen Lysias, der doch nur Gerichtsredner war, als maſsgebendes Muster für all die verschiedenen Arten der Beredsamkeit zu wählen (30).

Doch das scheint nicht die gröſste Verirrung gewesen zu sein. Es hat unter den Attikern sogar Redner gegeben, die sich den Thukydides zum ausschlieſslichen Vorbilde erkoren hatten. Diese Leute begriffen nicht, daſs die Redekunst naturgemäſs eine andere Diktion verlangt als die Geschichtschreibung. Cicero versucht es (Or. 30 u. 31), sie hierüber zu belehren: Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur, — qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat et proelia, graviter sane et probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum. — Ita (laudatus est) ut rerum explicator prudens severus gravis, non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret; itaque nunquam est numeratus orator.[4]) Und dasjenige, was diese Attiker an Thukydides nachahmen, das sind nicht seine Vorzüge, der Reichtum und die Erhabenheit der Gedanken, der Ernst und die Würde des Ausdruckes, sondern seine Fehler, der

---

1) Or. 26 f. 2) Nach Or. 104: siqui Λ, si qui F, si quid O P M, „quid sit, quod deceat, videmus", Piderit und Jahn; „quid sequi deceat" Stangl und Heerdegen.

3) Mommsen, Röm. Gesch. III 5, behauptet, daſs diese Attiker neben Lysias den Demosthenes als höchstes Muster verehrt hätten. Für diese Anschauung konnte ich nicht einen einzigen Beleg finden. Wie käme dann Cicero dazu, ihnen an Stelle des Lysias stets den Demosthenes als nachahmenswertes Vorbild vor Augen zu rücken? Mommsen scheint diese extremen Attiker mit der folgenden Generation zu verwechseln, deren Stimmführer Dionys von Halicarnaſs und Caecilius von Calacte waren. 4) Vgl. Brut. 287.

Mangel an Gefälligkeit, Wohlklang und Rhythmus; sie wollen kurz sein und kernig wie ihr Muster, doch über diesem Bestreben wird ihr Satzbau rauh und klaffend. Or. 32: (Thucydidis) tamen nemo neque verborum neque sententiarum gravitatem imitatur, sed cum mutila quaedam et hiantia locuti sunt, quae vel sine magistro potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Da zeigen die griechischen Rhetoren schon besseres Verständnis als diese Attiker; von ihnen hat noch keiner dem Thukydides etwas entnommen (31).[1]) Noch verkehrter aber als die Nachahmung des Thukydides ist die des Xenophon. Seine Diktion ist zwar honigsüfs, aber für den Lärm des Forums ganz und gar nicht geschaffen (32).

Bei dieser Verwirrung der Geister in stilistischen Dingen, die durch die beiden eben besprochenen Beispiele verkehrter Nachahmung genügend gekennzeichnet ist, darf es uns nicht wunder nehmen, wenn Cicero es für notwendig hält, die oratorische Diktion von der der Philosophen, Historiker und Dichter genau zu scheiden (Or. 62—69).

Wenn es in Rom Redner gegeben, die sich einen Thukydides und Xenophon zum Vorbilde genommen, kann es da nicht auch solche gegeben haben, die in irgend einem Philosophen oder Dichter ihr Ideal verehrten? Leider sind wir über die litterarischen Strömungen jener Zeit zu wenig unterrichtet, um all die Beziehungen verstehen zu können, die Ciceros Orator nach dem ihm inne wohnenden polemischen Geiste haben mufs. Doch wenn er von der Diktion der Philosophie sagt: nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil miserabile, nihil astutum, was hindert uns, hiermit auch die Diktion eines Teiles der Attiker gekennzeichnet zu sehen, besonders wenn wir damit zusammenhalten, was Cicero im Brutus 276 ff. über die tote Art des M. Calidius, 283 über die auf die Anerkennung der nüchtern urteilenden „docti" zugeschnittene Manier des Calvus und ep. ad Att. XV 1 über die trockene, alles Feuers entbehrende kapitolinische Rede des Brutus sagt? Erinnern wir uns ferner, dafs aus vielen dieser Attiker der stoische Philosoph sprach; und Nachahmer Platons wird es unter ihnen ebensogut gegeben haben, wie wenige Jahre später unter den griechischen Rhetoren.[2])

Die Rede des Philosophen hat ein anderes Objekt, einen anderen Zweck, andere Zuhörer. Ihr Objekt sind Fragen der Wissenschaft, „res placatae minimeque turbulentae"; ihr Zweck ist das „docere",

---

1) Ob diese Annahme Ciceros auf Wirklichkeit beruht, bleibt dahingestellt. Nach Dionys de Thuc. 53 war Demosthenes ein Nachahmer des Thukydides. Jedenfalls hat es unter den Zeitgenossen des Dionys genug griechische Rhetoren gegeben, welche ihr Ideal in Thukydides sahen. Dionys de Thuc. 52; de Din. 8.

2) Dionys de Dem. 23: ἀξιοῦσί τινες αὐτὸν (sc. Πλάτωνα) ἀποφαίνειν φιλοσόφων τε καὶ ῥητόρων ἑρμηνεῦσαι τὰ πράγματα δαιμονιώτατον, παρακελεύονταί τε ἡμῖν ὅρῳ καὶ κανόνι χρῆσθαι καθαρῶν τε ἅμα καὶ ἰσχυρῶν λόγων τούτῳ τῷ ἀνδρί.

ihre Hörer sind „docti“. Das Objekt der eigentlichen Beredsamkeit sind „causae“ und „deliberationes“, ihr erster Zweck heifst „movere“, ihre Zuhörer stellt die Volksmenge, die weniger durch Belehrung, als durch Rührung und Willenserregung gewonnen wird. Dazu aber braucht die Rede „nervos et aculeos oratorios ac forenses.“ Or. 62—64.

Ob es unter den damaligen römischen Rednern und Rhetoren auch solche gegeben hat, die in irgend einem Dichter ihr Vorbild erblickten, wissen wir nicht. Thatsache aber ist, dafs das Eindringen metrischer Redeweise in die gesamte und speziell in die oratorische Prosa schon zur Zeit Ciceros nicht mehr zu den Seltenheiten gehörte. Und zwar waren es gerade zwei prinzipielle Gegner der ciceronianischen Beredsamkeit, die in dieser Richtung sich vergingen: M. Junius Brutus und G. Asinius Pollio. Beide hatten die bestimmte Absicht, dadurch ihrer Diktion im Gegensatze zu dem weichen Rhythmus des ciceronianischen Stiles eine gewisse Härte zu verleihen; wenigstens berichtet Quintilian: versus hi fere excidunt, quos Brutus ipso componendi durius studio saepissime facit, non raro Asinius.[1]) Zwar unterliefen auch Cicero in der oratorischen Praxis Verse, aber theoretisch erblickte er hierin einen Verstofs gegen die Reinheit des Stiles (Or. 172; 189) und bemühte sich darum, den Unterschied zwischen dem oratorischen und dem poetischen Rhythmus festzustellen. Or. 67 f.; 188 ff.; 220.

Aber warum scheidet Cicero auch die Diktion der sophistischen Prunkredner von dem Stile der Beredsamkeit?[2]) Gab es etwa unter den nüchternen und trockenen Pseudo-Attikern Leute, die sich einen schöngeistigen, blumenreichen Sophisten zum Muster genommen? Gewifs nicht. Oder gehört die epideiktische Gattung nicht zur Beredsamkeit? Gewifs. Wenn Cicero sie dennoch ausscheidet, dann folgt er einerseits einem alten Herkommen[3]) und handelt andrerseits dem Zwecke seines Orator entsprechend, sich selbst als Ideal des Redners hinzustellen, „qui non in ludis versatur atque pompa, sed in acie dimicationeque.“[4]) Dabei hat er auch unverkennbar ein naheliegendes persönliches Interesse. Den wissenschaftlich höher Gebildeten unter den Neu-Attikern ist die Verwandtschaft der Diktion Ciceros mit dem Stile der Sophisten sicher nicht entgangen. Hätten wir anderweitig kein Zeugnis für diese Annahme, der Vorwurf des Asianismus allein müfste sie beglaubigen. Denn der Asianismus hat eine entschiedene Verwandtschaft mit der alten sophistischen Kunstprosa.[5])

---

1) Quint. I. O. IX 4, 76. 2) Or. 65.
3) De or. I 22. 4) Vgl. Or. 42.
5) Norden, a. a. O. I S. 138 und 147. Gegen Nordens Ansicht von der Verwandtschaft des Asianismus mit der alten Sophistik polemisiert Wilh. Schmid, Berl. Phil. Wschr. XIX (1899). Schmids Gegenbeweis scheint mir nicht stichhaltig. Er verliert sich in kleinlichen Details, während bei der Verschiedenheit der Zeiten und Individuen in solchen Fällen natürlich nur von einer Ähnlichkeit in den wesentlichsten

Sollten sich die Alten dieses inneren Zusammenhanges nicht ausdrücklich bewufst gewesen sein, gefühlt haben sie ihn sicherlich, wie wir aus den Beweisstellen bei Norden[1]) ersehen. Die Attiker aber waren nach ihrer ganzen Auffassung der Beredsamkeit entschiedene Gegner der Sophisten. Ciceros Vorliebe für diese, besonders seine Neigung zu Isokrates ist ihrem Tadel nicht entgangen; unter den Tadlern war kein geringerer als Brutus: huic aetati successit Isocrates, qui praeter ceteros eiusdem generis laudatur semper a nobis, non nunquam, Brute, leniter et erudite repugnante te.[2]) Cicero setzt sich allerdings, gestützt auf das Zeugnis, welches Sokrates und Plato dem Isokrates ausstellen, leicht über diesen Tadel hinweg.[3]) Aber er hat dennoch eben wegen dieses Tadels ein begreifliches Interesse, zwischen dem epideiktischen Prunkredner und dem Gerichts- und Staatsredner die rechte Grenze zu ziehen. Er betont die Verschiedenheit des beiderseitigen Zweckes; dort heifst es „placare" und „delectare", hier „persuadere" und „perturbare", dort gilt es die „voluptas aurium", hier das „certamen iudiciorum". Die Verschiedenheit des Zweckes bedingt notwendig eine Verschiedenheit der Mittel. Doch läfst Cicero der epideiktischen Gattung alle Anerkennung widerfahren ob der hohen Bedeutung, welche sie für die formelle Gestaltung und für den unentbehrlichen Schmuck der Rede überhaupt hat.

§ 7. Nachdem sich Cicero durch Widerlegung der falschen Meinungen die Wege geebnet, geht er daran, seine positiven Anschauungen zu entwickeln und der Einseitigkeit der Attiker gegen-

Zügen gesprochen werden kann. Der Gegenbeweis geht ferner von der falschen Voraussetzung aus, als ob Norden von einer bewufsten Nachahmung der alten Sophisten durch die Asianer spräche, während sich doch Norden I S. 147 ausdrücklich gegen eine derartige Auffassung verwahrt. Schmid operiert ferner stark mit dem sachlichen Moment, während doch Norden die Ähnlichkeit beider Richtungen auf die formelle Seite beschränkt. Dafs in dieser Beziehung die alte Sophistik und der Asianismus grofse Ähnlichkeit aufweisen, liegt in der Natur der Sache: beide wollten durch das Wort nicht überzeugen, sondern überreden, durch den Glanz der Sprache die Zuhörer ergötzen und mit sich fortreifsen. Bei der Gleichheit der Aufgabe, die sie der Beredsamkeit setzten, verfielen sie notwendig auf die Anwendung derselben Mittel, ohne dafs man deshalb an eine bewufste Nachahmung der Sophisten durch die Asianer zu denken braucht. Dieser innere Grund ist meines Wissens weder von Norden noch von Schmid gebührend gewürdigt worden. Eine nähere Untersuchung dieser Streitfrage würde sicher zu dem Resultate führen, dafs beide Richtungen nicht blofs äufserlich, durch die Form der Rede, verwandt sind, sondern auch innerlich, durch den Geist, der sie beseelt, und durch das Bildungsideal, das sie verfolgen. Platons Polemik gegen die Sophisten und des Dionys von Halikarnafs Kampf gegen die Asianer würden für eine derartige Arbeit sichere Anhaltspunkte geben. Vgl. die treffliche, von tiefer Auffassung zeugende Schrift Hans von Arnims „Dio von Prusa", Kap. I.

1) a. a. O. S. 138—147. 2) Or. 40. 3) Or. 41.

überzustellen. Er sucht eine innere Berechtigung jeder einzelnen Stilgattung und zugleich die Notwendigkeit einer Verbindung der drei Gattungen in der vollendeten Beredsamkeit zu erweisen, um so darzuthun, dafs die ausschliefsliche Bevorzugung einer einzigen Stilart eine Verkennung des Wesens und des Zweckes der Redekunst involviere. Den Gegnern werden schliefslich Beispiele wahrer Beredsamkeit vorgeführt und zwar aus Ciceros eigenen Reden.

Die dreifache Aufgabe des Redners besteht im probare, delectare, flectere; jede dieser drei Aufgaben wird erfüllt durch Anwendung der entsprechenden Stilgattung; denn quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi (69). Das probare wird erreicht durch das genus subtile, das delectare durch das medium oder modicum, das flectere, in quo omnis vis oratoris est, durch das grande oder vehemens. Aufgabe des vollendeten Redners ist es, jedesmal herauszufinden, welches genus dem Thema, das ihm vorliegt, den Personen und Verhältnissen, mit denen er es zu thun hat, angemessen ist. Das „decorum“, den richtigen Ton zu finden, erfordert grofse theoretische Einsicht und eine eminente Befähigung für die Praxis. In Rom hat man hierin zu Ciceros Zeit oft schwer gefehlt; man hat in Bagatellsachen vor dem Einzelrichter das Pathos des genus grande, man hat da, wo es sich um die souveräne Hoheit des römischen Volkes handelte, das ruhige, leidenschaftslose genus subtile angewandt. Hätte uns doch Cicero hier auch Namen genannt! Doch für den Kenner der Verhältnisse unterliegt es keinem Zweifel, dafs er in den einen die extremste Richtung der Asianer, in den andern jene der Neu-Attiker in gleicher Weise verwirft. Cicero reifst sich los vom Banne der Schule, er forscht nach dem Wesen der Sache und kommt so zu dem Schlusse, dafs den einzelnen Teilen, sowie der Rede als Ganzem jenes Stilgepräge zukommen müsse, das ihr Inhalt und ihr Zweck erfordern. Or. 69—75.

Wenn Cicero im folgenden (76—99) eingehend die charakteristischen Merkmale der verschiedenen Stilgattungen angiebt und erläutert, so liegt hierin unverkennbar eine persönliche Tendenz. Es ist der Antagonismus gegen die Neu-Attiker, der diese weitläufigen Erörterungen diktiert. Wer dies bezweifelt, der möge bedenken, dafs Cicero der Analyse des genus subtile, das doch an Bedeutung in seinen Augen auf der untersten Stufe steht, sechzehn Paragraphen widmet, während die beiden andern genera mit acht Paragraphen abgethan werden. Cicero hatte ein Interesse daran, mit seinen Anschauungen von dem genus, das seine Gegner allein und noch dazu in verstümmelter Gestalt als attisch gelten lassen wollten, nicht hinter dem Berge zu halten. Wer an der persönlichen Spitze dieser Ausführungen zweifelt, der möge ferner bedenken, dafs Cicero selbst mit unzweideutigen Worten seine polemische Absicht zu erkennen giebt: ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum (76); hic subtilis, quem nisi quod solum ceteroquin recte quidam vocant Atticum (83); huius ipsius oratoris, de

quo loquor (84) mit nachdrücklicher Betonung im Gegensatz zu der orator der Attiker; sic utetur sale et facetiis, ut ego ex istis novi Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe sid quam maxim Atticum (89); hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magr tamen et germani Attici (90).

Die Attiker Roms haben das Wesen des Attischen in der reine ἀφέλεια gesucht, die auf harmonische Gestaltung der Rede keine Wert legt[1]) und allen oratorischen Schmuck als überflüssiges, di Klarheit der Gedankenfolge beeinträchtigendes Beiwerk verpönt.[2] Bei dem Streben, alles Übermafs zu meiden, gerieten sie von de Mittellinie des Lysias ab und verfielen in Fehler, wie sie ihr an gebetetes Vorbild nicht hatte, in Fehler, welche alle tiefere Wirkun der Rede aufheben mufsten. Einen Teil der Attiker schildert Cicer als impoliti et consulto rudium similes[3]), als exsangues und aridi[4]) als exiles, denen der wahre Saft mangle, die nur die Knochen, nich auch Fleisch und Blut der alten Attiker nachbilden können.[5])

Dem gegenüber läfst Cicero für das genus subtile die Schlicht heit und Einfachheit als oberstes Prinzip gelten, verlangt aber auch dafs es dabei nicht trocken werde und alles Lebenssaftes entbehre Er erläfst dem orator subtilis eine peinlich genaue rhythmische Kom position, alles starke Ethos und Pathos, doch fordert er von ihm bi zu einer gewissen Grenze die Anwendung oratorischen Schmuckes Der orator subtilis kann und soll in bescheidenem Mafse von de rhetorischen Figuren Gebrauch machen. Neubildungen, archaisierend Ausdrücke, Metaphern, Allitterationen, Anaphoren, kurz alle lumin verborum et sententiarum dürfen sich auch beim „attischen“ Redne finden, nur nicht in der Stärke und Ausdehnung wie beim orato medius oder grandis (76—85). Ohne Zweifel hat Cicero damit da wahre Wesen der lysianischen Beredsamkeit besser getroffen als di blinden Nachahmer des schlichten attischen Meisters.[6])

Wie die Diktion, so mufs auch der Vortrag des orator subtili von edlem Mafse getragen sein. Kein tragisches Gebaren, kein wechsel volles Spiel der Mienen und Geberden ist hier angebracht (86). Cal vus wollte ein Attiker nach lysianischer Art sein, und doch war sei Vortrag ungemein mafslos und leidenschaftlich, wie wir aus Seneca[7] wissen.

Unerläfslich ist für den attischen Redner das attische Salz feiner Spott und Witz. Aber wie jämmerlich sah es da bei der

1) Or. 28. 2) De opt. gen. or. 12. 3) Or. 20.
4) Tac. Dial. 18.
5) Brut. 68. Vgl. ad fam. XV 21 und Brut. 284—292.
6) Vgl. O. Weifsenfels, Einl. zu den rhetorischen Schriften Cicero S. 10—15.
7) Sen. controv. VII 4, 6—8. Diese Notiz läfst uns übrigens er kennen, dafs die Attiker in der Praxis ihre theoretischen Forderunge ebenso wie Cicero nicht immer befolgten. Vgl. S. 193.

Attikern Roms aus! Wie weit blieben sie da hinter ihren Vorbildern zurück (86—90)! Und wie überlegen war ihnen hierin der als Asianer verschrieene Cicero, dessen Witz allbekannt war, dessen bons mots eine gewisse Berühmtheit genossen!

Das ist nach Cicero der wahre attische orator subtilis, und der, den sich die Pseudo-Attiker ausmalen, ist vom wahren nur ein Zerrbild.

Das genus medium, als dessen Repräsentant dem Cicero Demetrius der Phalereer gilt (Or. 92 ff.), ist das schöngeistige, mit Tropen und Figuren reich gezierte, das mit seiner Pracht die Phantasie gefangen nimmt und durch überfliefsende Anmut die Ohren der Zuhörer bezaubert (91—95). Diese Stilgattung hat ihren Ursprung bei den Sophisten (65; 96), sie erfreute sich der besonderen Vorliebe der neueren Akademie; denn an diese Schule, deren Bildungsideal das philosophisch-rhetorische war, haben wir zu denken, wenn Cicero sagt: e philosophorum scholis tales (sc. oratores) fere evadunt. Cicero hatte teils durch seine Naturanlage, teils durch den Unterricht, den er in Rhodus, der Hauptpflegestätte dieser Gattung, genossen, teils durch die Einwirkung seines Lehrers in der Akademie, des Philon von Larissa[1]), eine entschiedene Hinneigung zu dieser Diktion; davon legen seine noch vorhandenen Reden hinlänglich Zeugnis ab. Doch seine Zeit hat dieser Stilart wenig Liebe entgegengebracht. Die ernsten, nüchternen Attiker verachteten sie, die Asianer mit ihrem Pathos wollten erst recht nichts davon wissen; es fehlte ihr das Überwallende des Gefühls, der Leidenschaft, die Tiefe und Gewalt des Pathos. Bescheiden würdigt darum Cicero den orator medius also: nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur (91—97).

Wie die einseitige Anwendung des genus subtile, so verurteilt Cicero auch die einseitige Bevorzugung des genus grande. Wohl ist das genus grande das erhabenste, das wirksamste; huius eloquentiae est tractare animos, huius omni vi permovere (97); im permovere aber liegt „omnis vis oratoris“; das permovere bedeutet den Sieg.[2]) Wohl ist der orator copiosus, amplus, gravis jener, dessen Beredsamkeit alle Völker anstaunen, der im Rate das entscheidende Wort spricht; aber dieses genus in seiner reinen, unvermischten Gestalt allenthalben ohne Unterschied anzuwenden, wäre Thorheit, ja Wahnsinn (97—99). Ciceros Grundsatz ist: nec semper nec apud omnes nec pro omnibus nec cum omnibus eodem modo dicendum est (123). Damit sind nicht nur die allezeit trockenen Attiker, sondern auch die immerdar in bacchantischem Taumel[3]) deklamierenden Asianer verurteilt.

---

1) Vgl. v. Arnim a. a. O. S. 97 f. und v. Wilamowitz, „Asianismus und Atticismus“, Herm. XXV (1890) S. 18.
2) Vgl. Or. 69. 3) Or. 99.

Wer ist dann der wahre, der vollendete Redner, wenn keine der drei Stilgattungen für sich zur Vollkommenheit führen kann? Der ideale Redner ist jener, der alle drei Arten in schöner Harmonie verbindet, der es versteht, das „decorum" zu finden, der imstande ist, „humilia subtiliter, magna graviter, mediocria temperate dicere" (100). Hat es einen solchen Redner je gegeben? Bei den Griechen stand Demosthenes[1]) auf dieser Höhe. Aber wer kann sich bei den Römern mit dem grofsen Griechen messen? Nach Ciceros Meinung niemand anders als er selbst. Darüber läfst er keinen Zweifel obwalten. Zwar legt er dem Brutus auf obige Frage die Antwort in den Mund: „nemo is unquam fuit", und er selbst fügt mit scheinbarer Zurückhaltung ein „ne fuerit" hinzu. Aber aus der fein bedachten Zusammenreihung der Gedanken klingt es deutlich heraus: „Ich selbst bin jener vollendete Redner." Darauf zielten seine Erörterungen über das genus im allgemeinen hin. „Is erit igitur eloquens, ut idem illud iteremus, qui poterit parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere" (101). Und die Beispiele für solch vollendetes oratorisches Können holt er zunächst nicht bei dem anerkannten Muster aller Beredsamkeit, bei Demosthenes; er schöpft sie — und das mufste er wohl nach so heftigen Angriffen — aus seinen eigenen Reden, um den Gegnern zu beweisen, wie er in der Praxis seinen theoretischen Forderungen an das Ideal gerecht geworden sei. Mit welcher Wärme, mit welchem Feuer führt er seine Reden für Caecina, für die lex Manilia, für C. Rabirius, für Avitus und Cornelius, seine accusatio in Verrem als lebendige Zeugen seiner Fähigkeit vor, in jeder Gattung den richtigen Ton zu treffen (102 f.)! — Cicero ist warm geworden; er hat seinen Widersachern gezeigt, was der vollendete Redner leisten mufs; er kann es jetzt nicht unterlassen, auch zu sagen, was er bei seinem Ringen nach der Höhe jenes Ideals geschaffen: „Nulla est ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua si non perfectio, at conatus tamen atque adumbratio (103); non adsequimur, sed quid sequi[2]) deceat videmus (104). Er selbst ist also jener moderator et quasi temperator illius tripartitae varietatis mit der hohen theoretischen Einsicht (magni iudicii), mit der eminent praktischen Befähigung (summae facultatis), der überall das πρέπον findet (70).

Sonderbar, anfangs (22) konnte Cicero unter den Lateinern keinen Redner finden, der Schmuck und Pathos mit Klarheit und natürlicher Einfachheit vereinigt hätte, und jetzt hat er einen gefunden, und zwar keinen anderen als sich selbst. Jetzt wissen wir, welchen Hintergedanken er unterdrückte, als er die Worte niederschrieb: „Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! esset egregium non quaerere externa, domesticis esse

1) Or. 23.
2) Siehe S. 211 Anm. 2.

contentos![1]) Jetzt wissen wir auch, was er meint, wenn er an Lepta[2]) schreibt: „Qui (Orator) si est talis, qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum."

In der Einleitung war Demosthenes allein das rednerische Ideal; jetzt ist Cicero neben ihn getreten; darum gilt es, beider Verdienst nach Recht und Billigkeit abzuwägen. Demosthenes hatte nach der Meinung Ciceros einen leichten Stand; er hatte grofse Vorgänger und grofse Zeitgenossen; es fehlte ihm also nicht an tüchtigen Vorbildern. Wenn er selbst nicht die gleiche Höhe wie der grofse Grieche erreichte, so kam dies daher, dafs er ohne nachahmenswerte Vorbilder in der Stadt, in welcher nach dem Zeugnisse des Antonius ein eloquens noch nie gehört worden war, sich selbst die Wege bahnen mufste zur Beherrschung und Durchdringung aller drei genera. Aber trotz jenes gewaltigen Vorteiles ist selbst Demosthenes nicht immer allen Anforderungen an das Ideal gerecht geworden; um so weniger darf man ihn, Cicero, tadeln, wenn er bisweilen hinter der erstrebten Vollendung zurückbleibt. Er ist dennoch der einzige eloquens unter den Römern; Antonius war es nicht, nicht Crassus, nicht Cotta, nicht Sulpicius, auch nicht Hortensius. Cicero glaubte es zu sein: „Ieiunas huius multiplicis et aequabiliter in omnia genera fusae orationis aures civitatis accepimus easque nos primi — — ad huius generis audiendi incredibilia studia convertimus." Und getrieben von dem Drange, diese Wahrheit seinen Gegnern eindringlich ans Herz zu legen, rückt er ihnen nochmal einige schlagende Beispiele aus seinen Reden vor Augen. Und den Schlufs seines Selbstlobes bildet ein Verdienst, das nicht einmal der Grieche mit ihm teilen konnte: „Nemo orator tam multa ne in Graeco quidem otio scripsit quam multa sunt nostra eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem." Or. 104—109.

Mit so nachdrücklicher Hervorkehrung, ja Übertreibung der eigenen Vorzüge schreibt kein Schriftsteller, der ein objektives Bild vom vollendeten Redner zeichnen will, so kann nur ein Angegriffener schreiben, der sich gezwungen sieht, seine eigene Stellung zu verteidigen.[3])

Cicero — der vollendete Redner: das ist das Resultat, das er erzielen wollte; er besitzt die reichhaltigste Bildung als Voraussetzung, er hat das Wesen der Redekunst richtig erfafst, und diese richtige Erkenntnis hat im Bunde mit einer glücklichen Naturanlage in der Praxis die schönsten Früchte gezeitigt.

§ 8. Aber braucht denn der vollendete Redner aufser jenen

1) Or. 22. Vgl. S. 209. 2) Ad fam. VI 18.

3) Für die Charakteristik Ciceros hat man bisher sein Eigenlob zu einseitig ausgebeutet; man hat vergessen, wie oft er der Angegriffene und Gereizte war, wie viel für ihn auf dem Spiele stand. Ein objektives Charakterbild müfste diese Umstände gebührend berücksichtigen.

Vorzügen nichts mehr? Cicero hat den Demosthenes, wenn er ihn zunächst auch nur von der formellen Seite betrachtete, sicher mit soviel Verständnis und Gefühl gelesen, um zu der Überzeugung zu gelangen, daſs die unerbittliche Logik der Thatsachen, die jener so häufig sprechen läſst, die geschickte Gruppierung der einzelnen Punkte — man denke nur an die Kranzrede — von einschneidender Bedeutung für die Wirkung einer Rede sein muſs. Warum behandelt er aber dann im Orator die inventio und collocatio nur in wenigen Paragraphen (44—50), sozusagen in der Form der praeteritio? Cicero schützt als Grund vor, diese Dinge seien zunächst Sache der natürlichen Klugheit und ständen zum Redner nicht in dem nahen Verhältnis wie die elocutio (44). Gewiſs; aber was ist die zierlichste Rede ohne inneren Gehalt, ohne Klarheit und schlagende Logik? Nichts als leeres Phrasengeklingel. Cicero weiſs das wohl: er hat ja dieser Überzeugung glänzenden Ausdruck verliehen in dem oratorischen Bildungsideale, das seine Bücher vom Redner aufstellen. Wenn er dennoch im Orator die inventio und collocatio als nebensächliche Dinge fast übergeht, so ist dies ein neuer Beweis, daſs der Orator Tendenzschrift ist. Als Tendenzschrift bilden seinen eigentlichen Vorwurf nur die Streitfragen zwischen Cicero und seinen Gegnern; diese drehten sich, wie wir oben[1]) gesehen, zunächst um das genus und die compositio; von dem inneren Gedankengehalte der Rede wird nirgends gesprochen; darum wird das Kapitel von der Auffindung und Anordnung des Stoffes, dem in den Büchern de oratore eine so eingehende Würdigung zuteil geworden, im Orator mit wenig Worten abgethan. Der Kampf zwischen dem Asianismus, dessen man ja Cicero bezichtigte, und dem Atticismus drehte sich nicht um die διάνοια, sondern um die λέξις.[2])

Mehr aktuelles Interesse als die διάνοια bot in jenem litterarischen Kampfe noch die Frage nach der besten Art der actio; denn sie steht in engerem Zusammenhange mit der Frage nach dem besten genus. Und bei manchem der Attiker gab es in dieser Beziehung zu tadeln. M. Calidius[3]) und M. Junius Brutus[4]) verbanden mit der Trockenheit und Dürre der Diktion Kälte und Monotonie des Vortrages; Calvus[5]) war sich nicht konsequent; einmal geriet er im Widerspruch zu seinem genus und Vorbild in übermäſsige Heftigkeit[6]), das andere Mal ermangelte er wieder aller Frische und Kraft.[7]) Darum wird im Orator der actio allein soviel Raum gewährt als der inventio und collocatio zusammen, § 54—60. Cicero fordert vom wahren Redner ein eindrucksvolles, mit Schönheit und Anmut gepaartes Geberdenspiel, vor allem aber eine der Verschiedenheit des jedesmaligen Inhaltes und Zweckes entsprechende Modulation der

1) Siehe S. 197. 2) v. Wilamowitz a. a. O.
3) Brut. 278. 4) Or. 110. 5) Vgl. S. 193.
6) Sen. controv. VII 4 6—8. 7) Brut. 284; ad fam. XV 21, 4.

Stimme. „Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, et contenta voce atrociter dicere et summissa leniter et inclinata videri gravis et inflexa miserabilis" (57). An dieser Stelle kann es der als Asianer Verschrieene nicht unterlassen, ein verurteilendes Wort zu sprechen über den manierierten, singenden Vortrag, durch welchen die echten Asianer die Herzen rühren und gewinnen wollten, dagegen mit Worten der Anerkennung und Empfehlung auf die vocis flexiones eines Demosthenes und Aeschines hinzuweisen. Diese beiden hatten auf eine geschickte Modulation der Stimme, auf einen an Abwechslung reichen Vortrag sehr viel Gewicht gelegt; ersterer ging hierin so weit, dem Vortrag die erste, zweite und dritte Rolle zugleich zuzuschreiben. (54—60). Cicero seinerseits hatte der actio von Jugend auf grofse Sorgfalt zugewandt; er war eigens bei Roscius, Roms berühmtestem Schauspieler, in die Schule gegangen, und er selbst gesteht, seiner Kunst im Vortrage zum Teil seine grofsen Erfolge zu verdanken[1]), Grund genug, um die Frage nach der Art der actio in seiner Selbstverteidigung etwas stärker zu betonen.

§ 9. Der kurze Abrifs über Auffindung und Anordnung des Stoffes und über die Art des Vortrages ist zwischen die Einleitung und die fast das ganze Buch füllende Behandlung der elocutio eingeschoben. In der Einleitung, in der Cicero § 11—19 in gedrängter Kürze das zu behandelnde Thema skizziert, ist mit keinem Worte jener drei für den Redner so wichtigen Punkte gedacht, ein Zeichen, dafs Cicero von vornherein eine ihrem Werte entsprechende Behandlung nicht beabsichtigt hatte, aus dem einfachen Grunde, weil er sich gleich mit aller Kraft auf den Kern seines Streites mit den Attikern, auf die Frage nach der Form, werfen wollte. Wie Cicero über die beste Form der Rede denke, das war es auch, was Brutus von ihm wissen wollte.[2]) Der gewaltige Unterschied in dem Umfange der vier Teile: inventio, collocatio, actio und elocutio giebt uns einen deutlichen Fingerzeig für die richtige Auffassung des Orator. Nicht den Idealredner in seiner Totalität wollte Cicero darin zeichnen, sondern den unübertrefflichen Meister der Form und zwar in ausgesprochenem Gegensatze zu den Anschauungen der Neu-Attiker. Darum drängt die Frage nach der formellen Gestaltung der Rede alle übrigen Punkte weit in den Hintergrund.

Wir haben bisher Ciceros Anschauungen über den Stil im allgemeinen, über seine Arten, über deren Verhältnis zum Zwecke der

1) Or. 129 f.

2) Or. 2: — — iudicare, quae sit optima species et quasi figura dicendi. 52: Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id sciscitari, qualem ego in inveniendo et in collocando summum esse oratorem vellem, sed id mihi quaerere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. 54: tibi tantum de orationis genere quaerenti.

Rede kennen gelernt; im folgenden werden wir sehen, welche Anschauungen er über den eigentlichen ornatus dicendi hegt: über die Wahl der Worte, die Anwendung von Tropen und Figuren, über Ethos und Pathos und über rhythmische Komposition. Die persönliche Tendenz, die wir bisher beobachten konnten, tritt in diesen Partieen noch markanter hervor; denn hier trennte ihn eine Welt von den Attikern.

§ 10. Die elocutio im engeren Sinne war es in erster Linie, die dem Cicero bei seinen litterarischen Gegnern den Vorwurf des Asianismus eintrug[1]), aber gerade sie war es auch, die seine eigentümliche Stärke bildete; in hoc genere (sc. ornatu) eminet Cicero, sagt Quintilian.[2])

Welches waren nun die Hauptfehler der Asianer? Hören wir zuerst, wie Cicero selbst über den Asianismus und dessen hervorragendste Vertreter urteilt!

Cicero unterscheidet innerhalb des Asianismus zwei Richtungen: genera Asiaticae dictionis duo sunt: unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis quam concinnis et venustis ...; aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum quam verbis volucre et incitatum, quali nunc est Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato et facto genere verborum.[3]) Die erstere Art ist zweifellos dem zierlichen Stile des Hegesias verwandt; ob man sie aber ohne weiteres mit der kommatischen Redeweise dieses Asianers identifizieren darf, wie Norden dies gethan[4]), möchte ich bezweifeln. Das gute Zeugnis, das Cicero den bedeutendsten Vertretern jener Gattung zu seiner Zeit, den Brüdern Hierokles und Menekles aus Alabanda, erteilt[5]), steht in zu schroffem Widerspruche zu der Geringschätzung, mit der er von Hegesias spricht, als daſs man annehmen könnte, diese drei Asiaten hätten denselben Stil gehabt. Hegesias' Stil war wohl die äuſserste Übertreibung, das Zerrbild dieser Richtung. Daſs die zweite Art identisch ist mit der periodisierenden und stark an dithyrambischem Schwulste krankenden Redeweise des vor nicht gar langer Zeit entdeckten Dekretes des Antiochus von Commagene, darüber hege ich mit Norden[6]) keinen Zweifel.

Der Tadel, den Cicero gegen den Asianismus richtet, ist schonend. Als Fehler erscheinen ihm vor allem der Mangel an prägnanter Kürze und der schwülstige Bombast im Ausdrucke; aber er

1) Siehe S. 197. 2) Quint. I. O. VIII 3, 64.

3) Brut. 325. Auch Diomedes (K. I 451) unterscheidet diese zwei Richtungen, wenn er von einem nimius cultus einerseits und einem nimius tumor andererseits spricht.

4) a. a. O. S. 134. Cicero Or. 231 scheidet ausdrücklich die Diktion der Gebrüder Menecles und Hierocles von jener des Hegesias.

5) Brut. 325. Or. 231. 6) a. a. O. S. 141.

findet hierfür natürliche Milderungsgründe in der historischen Entwickelung der Beredsamkeit. „Ut semel e Piraeo eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus omnemque illam salubritatem Atticae dictionis et quasi sanitatem perderet ac loqui paene dedisceret.“[1]) Und ähnlich sagt er im Orator[2]): „Caria et Phrygia et Mysia, quod minime politae minimeque elegantes sunt, asciverunt aptum suis auribus opimum quoddam et tamquam adipatae dictionis genus.“[3])

Aufser diesen allgemeinen Urteilen über den Asianismus, welche die vitiosa abundantia[4]) der Asianer auf natürliche Weise zu erklären versuchen, haben wir von Cicero noch spezielle Urteile über einzelne Vertreter desselben.

Den schärfsten Tadel richtet Cicero gegen die zerhackte Redeweise des Hegesias von Magnesia. Dieser hatte an die Stelle der langen und vollen Perioden lauter kleine, streng rhythmisch gebaute Kola gesetzt und damit seinem Stile etwas Hüpfendes, Springendes gegeben. Ein derartiger Stil mufste naturgemäfs auch den Inhalt der Rede ungünstig beeinflussen. An die Stelle längerer, logisch korrekt entwickelter Gedankenreihen traten kleine, sorgfältig abgezirkelte Sentenzchen, deren Inhalt oft ganz nichtig war. Trotz alledem wollte Hegesias als Attiker gelten: ac Charisi volt Hegesias esse similis isque se ita putat Atticum, ut veros illos prae se paene agrestes putet. at quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, conncinnitate puerile (Brut. 286)? Ähnlich urteilt Cicero Or. 226: Hegesias saltat incidens particulas: et is quidem non minus sententiis peccat quam verbis, ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Leider blieb Hegesias mit diesem Stile nicht allein; er fand Nachahmer: Sunt etiam, qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis concidendisque numeris in quoddam genus abiectum incidant versiculorum simillimum (Or. 230). Bei dem Streben nach solcher Art von rhythmischer Gestaltung der Rede konnte es natürlich nicht ausbleiben, dafs zur Ergänzung der Rhythmen häufig nichtssagende Flickwörter eingeschoben wurden: apud alios autem et Asiaticos maxime numero servientes inculcata reperias inania quaedam verba quasi complementa verborum (230).

Im Gegensatze zu Hegesias und dessen Nachahmern werden andere Vertreter des Asianismus von Cicero ziemlich günstig beurteilt, so z. B. Hierokles und Menekles aus Alabanda Brut. 325: Hierocles Alabandeus ... Menecles, frater eius, quorum utriusque orationes sunt

---

1) Brut. 51. 2) Or. 25.
3) Vgl. de or. III 43: eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus non verbis, sed sono vocis nec tam bene quam suaviter loquendo facile superabit. 4) De opt. gen. or. 8.

in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles; ähnlich Or. 231: fratres illi Asiaticorum rhetorum principes Hierocles et Menecles minime mea sententia contemnendi; etsi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate vel copia. Aber einen Fehler, an dem fast alle Asianer kranken, haben auch sie; sie schliefsen fast alle Perioden mit ein und demselben Versfufse: sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo (231). Dieser Lieblingsschlufs der Asianer war der Ditrochäus: insistit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur ... Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum quam si semper est idem (212).

In der zweiten Art der asianischen Manier zeichneten sich Äschylos von Knidus und Äschines von Milet aus. An beiden bewundert Cicero den staunenswerten Flufs der Rede, tadelt dagegen den Mangel an schöner Harmonie des Inhalts (Brut. 325).

Mit dem Vortrag der Asianer kann sich Cicero nicht einverstanden erklären; er verwirft das „inclinata ululantique voce more Asiatico canere“[1]) und warnt vor dem „cantus e Phrygia et Caria rhetorum, in epilogis paene canticum.“[2])

In diesem Zusammenhange, wo es sich darum handelt, Ciceros Urteil über den Asianismus kennen zu lernen, dürfen wir die Kritik nicht aufser acht lassen, die er an dem bedeutendsten der römischen Asianer, an seinem Rivalen Hortensius, übt. Ebenso wenig dürfen wir das Urteil übersehen, das er über seinen eigenen Asianismus in der ersten Periode seiner oratorischen Thätigkeit fällt.

Hortensius zeichnete sich nach Cicero[3]) in beiden Gattungen der asianischen Manier gleich aus; seine Rede war „venusta“ wie die des Menekles und zugleich „incitata et vibrans“ wie die des Äschylos von Knidos oder die des Äschines von Milet. Er war ein orator ornatus et acer mit angenehmem Organ und frischem, feurigem Vortrag. Der Erfolg seiner Beredsamkeit war ein grofsartiger: mirabantur adulescentes, multitudo movebatur, sagt Cicero, der in seiner Jugend selbst hingerissen war von solcher Beredsamkeit. Freilich, den älteren, ruhigeren Leuten gefiel diese, auf die Erregung der Leidenschaften abzielende Art nicht. Und weil Hortensius in vorgerückten Jahren nicht von ihr liefs, mufste er es erleben, dafs die Führerrolle auf dem Forum auf einen andern überging.[4])

Dieser andere war Cicero. Wandelnd in den Spuren des Hortensius[5]), hatte er in seiner Jugend selbst sehr stark an dem Haupt-

1) Or. 27. 2) Or. 57. Vgl. Quint. I. O. XI 3, 57 f.
3) Charakteristik des Hortensius siehe Brut. 317—329.
4) Brut. 320 f.
5) Brut. 308: possis et videre, quemadmodum simus in spatio Quintum Hortensium ipsius vestigiis persecuti.

fehler der Asianer, an Schwulst und Übermaſs, gekrankt; er war nach seinem eigenen Zeugnisse „nimis redundans et superfluens et quasi extra ripas diffluens“ gewesen; maſslos wie der jugendliche Überschwang (iuvenilis dicendi impunitas et licentia) war auch sein Vortrag gewesen (nimia contentio vocis). Er ist den Rhodiern dankbar, daſs sie ihn von diesen Gebrechen befreiten.[1]) Und doch konnte er über seine Amerina, die doch noch vollends unter all jenen Gebrechen litt, das Urteil fällen: prima causa publica pro Sexto Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quae non digna nostro patrocinio videretur.[2])

Diese Art der Beredsamkeit war eben die zeitgemäſse, dem Geschmacke des Volkes zusagende; und darum hat Cicero auch dann noch, als er bereits durch das Studium der Griechen zu gröſserer Reife in Kunst und Geschmack durchgedrungen war, den Asianismus nie ganz verdammt, sondern sich jederzeit bemüht, über diese ganze Richtung ein objektives, gerechtes Urteil zu gewinnen. Er hat die Asianer den pedantischen Atticisten nicht bedingslos ausgeliefert und seinen eigenen Zusammenhang mit jenen offen eingestanden.[3]) Es ist darum falsch, wenn Grellet-Dumazeau behaupten, er habe sich mit Heftigkeit gegen die Insinuation gewehrt, jemals die leiseste Neigung für jene Beredsamkeit verspürt zu haben.[4])

Ähnlich wie Cicero urteilt Quintilian[5]) über den Asianismus. Was aber die gestrengen Atticisten unter Asianismus alles verstanden, das war im Grunde genommen nicht mehr und nicht weniger als die gesamte Prosalitteratur der κοινή. Das generelle Verdammungsurteil, das Dionys von Halikarnaſs, der Atticist vom reinsten Wasser, über die ganze Epoche von Alexander bis Augustus fällt[6]), läſst uns das nur zu deutlich erkennen. Daſs die römischen Nachahmer eines Lysias und Thukydides nicht weniger streng in ihrem Urteile waren, ergiebt sich zur Genüge aus der an Cicero geübten Kritik. Ihr Prinzip war starre Reaktion, unbedingte Rückkehr zum Atticismus des Lysias und Thukydides. Darum konnten sie mit Leichtigkeit an den Reden Ciceros alle Fehler der Asianer finden.

Die Asianer waren groſse Freunde der Metapher, die Attiker schalten den Cicero „nimium in repetitionibus[7]); die Asianer liebten Wortwitze, die Attiker schalten Cicero ob seiner Witzeleien[8]); die Asianer liebten dithyrambischen Schwulst, starkes Pathos, die Attiker schalten Cicero inflatum, tumidum, superfluentem[9]); die Asianer suchten durch Diktion und Vortrag zu rühren, Cicero that ein Gleiches, den Attikern schien dies unmoralisch[10]); die Asianer hielten

1) Siehe S. 190. 2) Brut. 312. 3) Brut. 316.
4) Grellet-Dumazeau, Le Barreau Romain S. 77.
5) Siehe S. 187f. 6) Siehe S. 188f. 7) Quint. I. O. XII 10, 12.
8) Ibid. 9) Tac. Dial. 18. 10) Or. 170.

etwas auf concinnitas und venustas, ebenso Cicero, die Attiker verachteten allen oratorischen Schmuck[1]); die Asianer sahen auf peinlich genaue rhythmische Komposition mit weichem musikalischen Klange, die Attiker schalten den Cicero in compositione fractum, exultantem ac paene viro molliorem.[2])

Ciceros Gegner haben gerade in den besonderen Vorzügen seiner Beredsamkeit den Asianismus erblickt; darum kam es Cicero darauf an, diese seine Vorzüge als im Wesen und Zwecke der Beredsamkeit begründet zu erweisen.

§ 11. Oberster Zweck der Beredsamkeit war bei den Neu-Attikern das probare, bei Cicero ist der oberste Zweck das flectere, permovere. Für die Erreichung dieses Zweckes spielt die θέcιc, die Hinüberführung eines speziellen Falles auf die ganze Gattung, also die Verallgemeinerung, eine ungemein wichtige Rolle; ihr Pendant bilden die αὔξηcιc, die Vergröſserung und Aufbauschung einer Sache, und die μείωcιc, die Herabsetzung dessen, was der Gegner vorbringt. Diese Mittel steigern die Wirkung der Rede ungemein (Or. 125—128). Cicero hatte Grund, diese Punkte besonders hervorzuheben; sie bildeten einen Teil seiner Stärke. Er war nach seiner Meinung der erste Römer, der diese Hilfsmittel mit durchschlagendem Erfolge angewandt hat; vor ihm hat kein Redner in Rom dies fertig gebracht: nemo erat, qui dilatare posset atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis ad communem quaestionem universi generis orationem traducere.[3])

Höher als die θέcιc, die αὔξηcιc und ihr Gegenteil müssen zwei andere Mittel, Wirkungen zu erzielen, angeschlagen werden: das ἠθικόν, die Kunst, des Herzens mildere Saiten zu stimmen, um Wohlwollen und Erbarmen hervorzurufen, und das παθητικόν, die Kunst, die stärkeren Affekte zu erregen, die Herzen mit Ekel und Widerwillen, mit Jammer und Schmerz, mit Groll und Haſs zu erfüllen. Das ἠθικόν und παθητικόν, von den trockenen Attikern gemieden und als unmoralisch angesehen, waren in Ciceros Hand zwei mächtige Waffen. Vorzüglich mit Rücksicht darauf konnte Quintilian ihn summum tractandorum animorum artificem[4]) nennen und die Behauptung aufstellen: commiseratione Graecos vicit[5]) (sc. Tullius). Die glückliche Anwendung von Ethos und Pathos war von ausschlaggebender Bedeutung in der peroratio. Darum ward diese immer Cicero überlassen, wenn mehrere Redner gemeinsam eine Sache führten.[6]) Denn bis auf Cicero gab es keinen, „qui ad iracundiam magnopere iudicem, qui ad fletum posset adducere, qui animum eius, quod unum est oratoris maxime proprium, quocunque res postularet, impellere.[7])

1) De opt. gen. or. 12. 2) Quint. I. O. XII 10, 12.
3) Brut. 322. 4) Quint. I. O. XI 1, 85. 5) Quint. I. O. X 1, 107.
6) Brut. 190. 7) Brut. 322.

Darf es uns da wunder nehmen, wenn Cicero in dem Idealbilde, das er entwirft, mit Wärme und Nachdruck diese seine Gröfse hervorhebt? Quo genere nos mediocres aut multo minus, sed magno semper usi impetu saepe adversarios de statu omni deiecimus (Or. 129). Vor dieser Kunst verstummte Hortensius, verstummte der sonst so verwegene Catilina; diese Kunst Ciceros raubte dem älteren Curio auf der Rednerbühne Gedächtnis und Sprache, diese Kunst hat das Forum mit Jammer und Klage erfüllt (Or. 130 f.). Von der Gröfse dieser Kunst legen seine Anklagen und Verteidigungen lautes Zeugnis ab; „nullo enim modo", sagt er, „animus audientis aut incitari aut leniri potest, qui modus a me non sit temptatus" (132). Und für diese Kunst giebt es aufser seinen Reden in der lateinischen Litteratur keine Beispiele. Nicht Crassus, nicht Antonius, nicht Cotta, nicht Sulpicius, nicht Hortensius, neben ihm Roms bedeutendste Redner, können hier an seine Seite treten (133); er hat auch hier nur einen Partner, den unübertrefflichen Demosthenes (134).

Ich wiederhole: Mit solcher Hervorkehrung des eigenen Verdienstes, mit so gänzlicher Ignorierung aller grofsen Vorgänger und Zeitgenossen hätte selbst ein Cicero nicht sprechen können, wenn nicht bei der Abfassung des Orator von vorne herein die persönliche Spitze, das Motiv der Selbstverteidigung gegeben gewesen wäre. Mit welchen Gefühlen mag Ciceros Widersacher die Erinnerung an diese thatsächlichen, glänzenden Triumphe ihres Gegners erfüllt haben, sie, die, wenn wir Cicero glauben dürfen, auf dem Forum häufig verlacht und vom Auditorium verlassen wurden: cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur.[1]) — qui (Attici) iam conticuerunt ab ipso foro irrisi.[2])

§ 12. Der erste Zweck der Beredsamkeit ist für Cicero das movere; sehr wichtig, in vielen Fällen wichtiger als das docere, ist ihm auch das delectare. Diesem Zwecke dient vor allem der oratorische Schmuck im engsten Sinne des Wortes: der Gebrauch der Tropen und Figuren, der lumina verborum et sententiarum (σχήματα λέξεως καὶ διανοίας). Die Attiker verwarfen, wie wir wissen, den Prunk des γένος ἀνθηρόν, für Cicero ist er eine Notwendigkeit; ohne ihn ist der Redner vielfach aufser stande, sein Ziel zu erreichen. Was gewinnt ihm die Ohren der Zuhörer mehr als das süfs Einschmeichelnde einer glanzvollen, bilderreichen Sprache, was ist mehr geeignet, die Herzen auf seine Seite zu ziehen als die Befriedigung ihrer ästhetischen Bedürfnisse? Ist der Redner Meister im oratorischen Schmuck, dann lenkt und leitet er die Zuhörer nach Belieben. „Nam et singulorum verborum et collocatorum lumina attigimus, quibus sic abundabit orator, ut ex ore nullum nisi aut elegans aut

1) Brut. 289. 2) Tusc. II 1, 3.

grave exeat verbum ex omnique genere tralationes erunt, quod eae propter similitudinem transferunt animos et referunt ac movent huc et illuc; qui motus cogitationis celeriter agitatus per se ipse delectat (Or. 134). Die ornamenta sententiarum rufen noch mehr wie die lumina verborum die verschiedensten Gefühle hervor und fördern so mächtig des Redners Ziel. In der Anwendung beider Arten zeigt sich so recht des Redners Gröfse (136—199).

Uns Deutschen dünkt der Gedanke, dafs der blofse äufsere Prunk eine solche Macht auf die Gemüter ausübe, freilich etwas befremdend. Aber die Griechen und Römer brachten hiefür — wie heute noch die romanischen Völker — von Natur aus ein besseres Verständnis und ein feineres Gefühl mit.[1]) Mit Recht betont darum Cicero im Gegensatz zu den Attikern die Notwendigkeit des äufseren Schmuckes. Auch hier beruft er sich wieder, wie an so vielen anderen Stellen, auf den gröfsten der alten Attiker, auf Demosthenes (136), von dem er schon Brut. 141 sagte: quo genere (sc. sententiarum ornamentis et conformationibus) quia praestat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps iudicatus.

§ 13. Cicero erklärt Brut. 321: Cum propter assiduitatem in causis et industriam tum propter exquisitius et minime volgare orationis genus animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Worin bestand denn diese novitas dicendi hauptsächlich? Sie bestand hauptsächlich in der rhythmischen Periodisierung der Rede. Das war eine Kunst, welche die alten römischen Redner noch nicht gekannt hatten; non erat hoc apud antiquos (168); conclusio sententiarum, quam non habent (sc. antiqui) (169). Nur Zufall, oder besser gesagt, der natürliche Geist der Sprache schufen zuweilen eine rhythmisch fallende Periode. Cicero ist der erste römische Redner, der mit Bewufstsein und theoretischer Einsicht das musikalische Element der Sprache kultivierte und auf kunstvolle Periodisierung grofse Sorgfalt verwandte (171). Dieses Zeugnis aus Ciceros eigenem Munde klingt sehr verdächtig. Die Asianer waren doch Anhänger des Rhythmus, und Hortensius, vor Cicero Roms bedeutendster Redner, war doch ausgesprochener Asianer. Wenn wir auch mit Deuerling[2]) annehmen, dafs Hortensius und sein Anhang noch kräftige Naturalisten waren, dafs sie sich in der rhythmischen Gestaltung der Rede noch nicht zu festen Kunstformen durchgerungen, dafs manches rauh und unvollkommen klang, so müssen wir doch sagen: Cicero vindiziert sich hier ein Verdienst, das er zweifellos mit andern teilt. Dafs er seine künstlerischen Leistungen in dieser Richtung mit so nachdrücklicher Betonung hervorhebt und alle anderen in den Schatten zu stellen sucht, hat seinen guten Grund; denn gerade die starke Kultivierung des musikalischen Elementes war der Punkt, wo ihn die

1) Vgl. Norden a. a. O. Einl. 2) Deuerling a. a. O. S. 17.

Neu-Attiker am heftigsten und erbittertsten angriffen. Der Rhythmus bildete neben der Gattung einen der Streitpunkte, über die er sich mit Brutus und Calvus in litterarischem Briefwechsel[1]) endgiltig auseinanderzusetzen suchte. Aber die Attiker waren nicht zu überzeugen. Daraus erklärt sich der leidenschaftliche Ton, der in diesem Teile des Orator auf einmal mit ungehemmter Kraft losbricht; daraus erklärt sich die Erscheinung, dafs Cicero einem Punkte, dem vor ihm die Theoretiker in der Redekunst nur wenig Aufmerksamkeit geschenkt hatten[2]), fast die Hälfte seines Buches (§ 140—236) widmet. Und diese wissenschaftliche Erörterung des rhythmischen Elementes der Rede findet sich in solchem Umfange in einem Werke, das nach des Verfassers ausdrücklicher Erklärung keine theoretischen Vorschriften geben (43; 123), sondern ein konkretes, fafsbares Bild vom vollendeten Redner entwerfen soll. In den Büchern de oratore, die doch die Theorie der Beredsamkeit enthalten, sind der Besprechung des Rhythmus nur 28 Paragraphen gewidmet (III 171—199). Diese Disharmonie findet ihre Erklärung einzig und allein in der litterarischen Fehde Ciceros mit den Attikern, in welcher die Frage nach der compositio eine hervorragende Rolle spielte. Zweifellos ist nicht blofs der Brief, in dem Brutus den Cicero um seine Anschauungen über Stil und Rhythmus befragt[3]), und der den äufseren Anlafs zur Abfassung des Orator gab, sondern auch der Orator selbst ein Glied der litterarischen Korrespondenz Ciceros mit Brutus und Calvus, die wir oben[4]) erwähnt haben. Und die wichtigsten Fragen dieser Korrespondenz bildeten die Fragen nach der besten Art des Stiles und nach der Zulässigkeit rhythmischer Gestaltung der Rede.[5]) Aus diesen Thatsachen erklärt sich die breite Behandlung, welche der Rhythmus im Orator findet.

Dunlop sagt in seiner Geschichte der römischen Litteratur[6]) über diesen Abschnitt des Orator: „This tract is rather confusedly arranged and the dissertation on prosaic harmonie, though curious, appears to us somewhat too minute in its object for the attention of an orator. Cicero, however, set a high value on this production.“ Freilich scheint dieser Gegenstand für das Ideal des Redners nicht von so einschneidender Bedeutung zu sein. Cicero hat das wohl selbst gefühlt und es deshalb für nötig erachtet, sich von vornherein gegen den Vorwurf zu sichern, dafs er Lappalien, die eines ernsten Mannes unwürdig seien, solche Aufmerksamkeit widme und über so

1) Dieser Briefwechsel ist bezeugt: Cic. ad fam. XV 21; Quint. I. O. VI 3, 20; VIII 3, 6; IX 1, 75; Tac. Dial. 18. Vgl. Harnecker, Neue Jahrb. für Phil. 125 (1882), S. 601.

2) Or. 226: Plura de numerosa oratione diximus quam quisquam ante nos. Vgl. Aristot. Rhet. III 8.

3) Or. 1; 54; 174. 4) Siehe S. 197f.

5) Vgl. Anm. 1 S. 229 und S. 197 f.

6) John Dunlop, History of Rom. Litt. II S. 331.

nichtige Dinge gleichsam Schule halte. Cicero beruft sich zu seiner Rechtfertigung auf die Bedeutung der Beredsamkeit im Staate und auf das Beispiel der gleichfalls Schule haltenden Juristen; er appelliert an die Logik der Römer: eine Kunst zu lehren, deren Ausübung so ehrenvoll sei, könne unmöglich als eines Mannes und Römers unwürdig angesehen werden. Und welch billig Denkender wollte ihm solche Beschäftigung verargen zu einer Zeit, wo ihm alle Möglichkeit, sich im öffentlichen Leben zu bethätigen, abgeschnitten war (140—149)?

Sonderbar, dafs ein Mann, der vor neun Jahren eine vollständige Theorie der Beredsamkeit geschrieben, ohne sich deshalb auch nur mit einem einzigen Worte zu entschuldigen, jetzt nach so langer Zwischenzeit, in der das Interesse für die Beredsamkeit nicht ab-, sondern eher zugenommen hatte, es für angebracht hält, wegen der gleichen Thätigkeit sich bei seinen Zeitgenossen zu entschuldigen. Es ist wahrscheinlich, dafs bei dem damaligen hitzigen Streite zwischen Cicero und den Attikern wirklich mancher ernste Mann, der noch ein Gefühl hatte für die Not des Staates und ein warmes Herz für die bedrohte Freiheit, Worte der Mifsbilligung[1]) über Cicero gesprochen, weil er von einem Manne, dem die Patrioten den Ruhmestitel „pater patriae" gegeben, erwartet hätte, dafs er seine Künste in einem besseren und notwendigeren Kampfe bethätige. Aber Cicero war an einer empfindlichen Stelle angegriffen, und darum wehrte er sich.

§ 14. Wie hat sich nun Cicero im Orator gegen die Neu-Attiker und ihre Bundesgenossen unter den Grammatikern wegen des Vorwurfes allzu weitgehender Kultivierung des rhythmischen Elementes in der Rede verteidigt? Wiederum nicht durch Ableugnung des als fehlerhaft Getadelten, sondern durch wissenschaftliche Begründung desselben.

Das musikalische Element der Rede besteht nach Cicero in der Wahl wohlklingender Wörter, in der Stellung derselben nach den Gesetzen des Wohllautes, in der natürlichen Symmetrie und der Periodisierung nach den Regeln des kunstmäfsigen oratorischen Rhythmus (149). Nach diesen Gesichtspunkten präzisiert Cicero seine theoretischen Anschauungen, nach ihnen verteidigt er seine Praxis. Leider ist gerade dieser Teil des Orator, der doch wegen seiner Eigenart unser besonderes Interesse in Anspruch nimmt, ziemlich verworren; es fehlt ihm an Ordnung, Klarheit und Tiefe, vor allem an wissenschaftlicher Genauigkeit in der Begriffsbestimmung. Die Ausführungen dieser Partie machen sofort den Eindruck, dafs sie nicht das Produkt tiefen Forschens und reiflichen Überlegens sind, sondern ein Produkt des Augenblickes; behaftet mit dem Gepräge

1) Sicher hat Trebonius Ciceros Korrespondenz mit Calvus über rhetorische Fragen mifsbilligt, wie aus ep. ad fam. XV 21 hervorgeht.

des Eilfertigen und durchsetzt mit bissiger Animosität gegen die litterarischen Gegner, kennzeichnen sie ebenfalls wieder in hervorragendem Maſse den Charakter des Orator als den einer polemischen Gelegenheitsschrift.

§ 15. Die Forderung, bei der Wahl und Stellung der Worte die Gesetze des Wohllautes zu beachten, schlieſst die Meidung des Hiatus und allzu harten Zusammenstoſses mehrerer Konsonanten in sich. Das Prinzip, von dem Cicero hier sich leiten läſst, ist die voluptas aurium. Damit stellt er sich von selbst in Gegensatz zu jener mit den Neu-Attikern enge verbündeten Schar von Grammatikern und Gelehrten, die für die Regelung des Sprachgebrauches einzig und allein die auf der ratio beruhende Analogie als bestimmende Norm gelten lassen wollten. Diese Analogisten sind gemeint, wenn Cicero sagt: in quo (sc. Meidung des Hiat) quidam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tantopere fugit (151); sie sind gemeint, wenn er an anderer Stelle spöttisch bemerkt: atque etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui haec (sc. einige Beispiele von Anomalie) reprehendunt; nam pro „deum atque hominum fidem“ „deorum“ aiunt; id, credo, illi (sc. maiores) nesciebant (155). Die Analogisten sind angegriffen, wenn er an einer weiteren Stelle voll Ironie schreibt: quid quod sic loqui „nosse“, „iudicasse“ vetant, „novisse“ iubent et „iudicavisse“? quasi vero nesciamus in hoc genere et plenum verbum recte dici et imminutum usitate (157); die Analogisten gehen in thörichter Konsequenzmacherei so weit, daſs sie pertisum wollen statt pertaesum nach Analogie von iniquum, concisum (159).[1])

Ist nun Cicero im Kampfe gegen die Analogisten, die an seinem Stile zweifellos viel herumgenörgelt haben[2]), etwa der Stimmführer der entgegengesetzten Richtung der Anomalisten gewesen, die als sprachregelndes Prinzip nur den usus gelten lieſsen, deren Standpunkt jener war, den auch Horaz als den seinen bekennt, wenn er Ars poëtica 67—71 schreibt:

> „mortalia facta peribunt;
> nedum sermonum stet honos et gratia vivax;
> multa renascentur, quae iam cecidere, cadentque,
> quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
> quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi?“

Cicero wollte wie in der Frage nach der besten Stilgattung, so auch hier die goldene Mittelraſse wandeln; er sucht auch hier wie früher

1) Diese Bestrebungen gehen bis auf den jüngeren Scipio zurück. Festus p. 273. Reitzenstein, M. Terentius Varro, Leipzig 1901. Varro ist um so mehr zu beachten, als er seine libri de ling. lat. dem Cicero gewidmet hat.

2) Siehe S. 199 und F. Müller, Brutus eine Selbstverteidigung Ciceros, S. 7.

eine in der Natur der Sache liegende Basis zu finden, und von dieser aus entscheidet er in den einzelnen Fällen, ob Analogie oder Anomalie, ob usus oder ratio. Dieses vermittelnde Prinzip ist die voluptas aurium; überall, wo das Verlangen des menschlichen Ohres befriedigt wird, hat die consuetudo oder der usus die gleiche Berechtigung wie die Analogie; für den Redner verdienen sie vor letzterer den Vorzug. Nicht wenige Stellen präzisieren diese Auffassung Ciceros: quamvis suaves gravesve sententiae tamen, si inconditis verbis efferuntur, offendunt aures, quarum iudicium est superbissimum (150); obscenius concurrerent litterae, wenn man im Einklange mit den Analogisten cum nobis statt nobiscum sagen würde (155); nec vero reprehenderim „scripsere alii rem"; „scripserunt" esse rectius sentio, sed sonsuetudini auribus indulgenti libenter obsequor (157); impetratum a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret (159); consule veritatem, reprehendet; refer ad aures, probabunt; quaere cur? ita se dicent iuvari; voluptati aurium morigerari debet oratio (160); „lacrimas" dicimus, quia per iudicium aurium licet (160). Dieses „iudicium aurium" ist auch die Norm, nach der sich der Gebrauch von Fremdwörtern zu regeln hat (ibid.).

Die voluptas aurium als sprachregelndes Prinzip brachte Cicero naturgemäfs den Anomalisten näher; denn der Sprachgebrauch des Volkes gestaltet sich weniger nach theoretischen konsequenten Regeln als nach der täglichen Gewohnheit, die sich meist nach dem Gehöre richtet. Cicero hat dies wohl gefühlt; denn er bemerkt § 160: aliquando idque sero, convicio aurium cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. Dieser Satz läfst uns zugleich erkennen, dafs Cicero von der Schule her Analogist war und erst in der Praxis zu einem anderen Standpunkte sich bekehrte.

Für Ciceros Stellung in diesem Streite zwischen Analogisten und Anomalisten spricht der Charakter der lateinischen Sprache, das Beispiel der Alten, der Vorgang bedeutender Autoritäten bei den Griechen. Quintilian[1]) bemerkt über diesen Punkt: non mirabor Latinos magis indulsisse compositioni quam Atticos, cum minus in verbis habeant severitatis et gratiae, nec vitium duxerim, si Cicero a Demosthene in hac parte descivit. Die lateinische Sprache besitzt in geringerem Grade als die griechische natürliche Würde, Anmut und milden Klang. Dieser Mangel mufste ausgeglichen werden durch sorgfältige Vermeidung alles dessen, was der Würde und Gefälligkeit der Diktion Eintrag thun konnte.

Cicero hat diesen Unterschied beider Sprachen wohl gekannt und zu seiner Verteidigung ins Feld geführt (Or. 151 f.). Das Beispiel der Altvordern, die ohne theoretische Einsicht nur der Führung ihres Gehöres folgend die Kontraktion bei Vokalen und Konsonanten anwandten, die ängstliche Sorgfalt, mit welcher der sonst so rauhe

1) Quint. I. O. IX 4, 146. Vgl. a. a. O. XII 10, 27 ff.

Cato den Hiatus vermied, die Freiheit, mit welcher Ennius, Pacuvius, Accius, Terentius nach den Gesetzen des Wohllautes die Silben behandeln, legen Zeugnis dafür ab, wie tief begründet bei den Lateinern das Streben nach Wohlklang war. Cicero unterläfst es nicht, sich mit Nachdruck auf jene Beispiele zu berufen (152 ff.). Dabei setzt es auch einen Hieb ab gegen die novi poëtae, die Freunde der Attiker, die unter dem Einflufs der Grammatiker nach dem Muster der alexandrinischen Dichter in Gelehrsamkeit und Sauberkeit der Technik das Höchste zu leisten suchten, weshalb sie Cicero geradewegs mit den docti in einen Topf wirft.[1]) Das sind die Dichter, von denen er schon § 68 sagt: vocibus magis quam rebus inserviunt. Zu diesen novi poëtae gehörte auch, was wir nicht vergessen dürfen, Calvus, das Haupt der Attiker.

Das streng rationelle Sprachregulativ der Analogisten legte naturgemäfs auf Kontraktion oder Distraktion keinen Wert; der Hiat beleidigte die Ohren dieser Leute nicht; im Gegenteile, sie tadelten dessen sorgfältige Meidung; euphonische Gründe waren für sie nicht mafsgebend. In diesem Punkte trafen sie mit den Neu-Attikern zusammen, die getreu ihren Vorbildern Lysias und Thukydides auf die Meidung des Hiatus nichts gaben, das lag im Geiste ihrer „dictio horrida et inculta."[2]) Aber hier konnten sie sich auf den göttlichen Platon berufen; freilich übersahen sie dabei den gewaltigen Unterschied zwischen dem Geiste der lateinischen und griechischen Sprache. Für Cicero zeugt wieder das grofse oratorische Muster des Demosthenes, der das Zusammenstofsen der Vokale im allgemeinen als Fehler mied; für Cicero zeugt die Thatsache, dafs, was der griechischen Sprache erlaubt sein konnte, nicht in gleicher Weise der lateinischen entsprach. Nicht mit Unrecht sagt er: sed Graeci viderint; nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur (152). Sein Dilemma, dem zu entrinnen den Gegnern schwer fallen mochte, lautete: aut neglegenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars eius conciliandae reperienda (163). Und weil die voluptas aurium Ciceros leitendes Prinzip ist, so verurteilt er den Hiat nicht unter allen Umständen, sondern läfst ihn überall gelten, wo er besondere Wirkung thut: habet ille tamquam hiatus et concursus vocalium molle quiddam et quod indicet, non ingratam neglegentiam de re (sic!) hominis magis quam de verbis laborantis (77).

Cicero war ohne Zweifel in dem Streite zwischen Analogisten und Anomalisten stark engagiert: darauf läfst mit Sicherheit die Thatsache schliefsen, dafs Cäsar seine Schrift über die Analogie ihm gewidmet hat. Und Quintilian[3]) bezeugt von ihm: „artis grammaticae diligentissimus erat et in filio recte loquendi asper exactor." Daher diese weitläufigen Erörterungen eines so untergeordneten Punktes in

1) Ad Att. VII 2. 2) Vgl. Or. 28.
3) Quint. I. O. I 7, 34.

dem Idealbilde des vollendeten Redners. Der Orator sollte eben eine Abrechnung mit allen litterarischen Gegnern sein.[1])

§ 16. Die natürliche Eurhythmie der Prosarede liegt nach Cicero in der antithetischen Gegenüberstellung der Glieder oder in der Wahl natürlich symmetrischer Worte, „in quibus ipsa concinnitas inest“, die also an sich entweder ὁμοιόπτωτα oder πάρισα oder ἀντίθετα sind. In der Verwendung solcher Redefiguren ging die zierliche asianische Stilgattung ebenso wie die alte sophistische Kunstprosa bis an die äufserste Grenze.[2]) Den Attikern waren sie fremd und mufsten es sein der Natur der Sache nach. Cicero selbst giebt dies zu: nam illa, de quibus antea dixi, huic acuto (sc. oratori subtili) fugienda sunt: par paribus relata et similiter conclusa eodemque pacto cadentia immutatione litterae quasi quaesitae venustates (84). Wenn das genus tenue diese natürliche Eurhythmie meidet, so hat es von seinem Standpunkte aus Recht; aber Unrecht haben die Attiker, wenn sie jene Eurhythmie überhaupt aus der Prosarede verbannen wollen. Mochten sie das Streben darnach auch als Asianismus brandmarken, Cicero rühmt sich dennoch seiner grofsen Kunst in der Verwendung jener Redeformen; hierfür führt er ein Beispiel aus seiner Miloniana und eines aus dem vierten Buche der Anklage gegen Verres an (164—168).

Das Hauptmittel jedoch, rhythmischen Flufs der Rede zu erzeugen, ist die Stellung der Worte nach den Gesetzen des kunstmäfsigen oratorischen Rhythmus. Cicero widmet diesem Punkte, in dem er von Seite der Attiker viele Vorwürfe erfahren hat, den ganzen grofsen Schlufsteil des Orator § 168—237. Ob die Ansichten, die er hier ausspricht, auf Richtigkeit beruhen, ist eine andere Frage, doch es ist hier nicht unsere Aufgabe, zu untersuchen, ob seine Anschauungen über Ursprung, Wesen und Zweck des kunstmäfsigen Numerus haltbar sind oder nicht[3]), unsere Aufgabe ist es vielmehr, zu betrachten, wie und womit sich Cicero wider die Vorwürfe verteidigt, welche gegen die rhythmische Komposition seiner Reden geschleudert wurden.

Dem eigentlichen Nachweise, dafs der Numerus eine natürliche und historische Berechtigung habe, geht eine längere, stark polemisch gefärbte Einleitung voraus (168—174), welche, von dem Bestreben getragen, die Haupteinwände der Gegner a limine zurückzuweisen, die späteren Ausführungen zum Teil antizipiert. Darum fällt es

1) Auf Zwiespalt Ciceros mit den Philologen lassen auch die Auslassungen im Brutus über das Verhältnis des Urteils der Menge zum Urteile der docti schliefsen. Brut. 183—193. Vgl. Jahn, Brut. S. 9.

2) Vgl. Norden a. a. O. S. 134 ff.

3) Eine zusammenhängende Darstellung über den Prosarhythmus der Alten fehlt noch. Wertvolle Beiträge s. Blafs, Attische Beredsamkeit III Leipzig 1880. Dazu die Rezension von Drerup, Berl. Phil. Wschr. XIX 12. Norden, Antike Kunstprosa II, Anhang.

schwer, in dieses Chaos einige Ordnung zu bringen, um so mehr als die Disposition keine streng logische ist, indem die historische Berechtigung vor der natürlichen behandelt und ohne feste Begriffsbestimmung von einem „numerosum orationis“ und von einem eigentlichen kunstmäfsigen Rhythmus gesprochen wird.[1])

Der kunstvolle Rhythmus ist nach Cicero berechtigt durch die natürliche Forderung des Gehörs. Nicht ohne überlegenen Spott ruft er den Verächtern desselben zu: quod qui non sentiunt, quas aures habeant aut quid in eis hominis simile sit, nescio; meae quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent et curta sentiunt nec amant redundantia. Quid dico „meas“? contiones saepe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent (168). Die Gegner verdammen die rhythmische Periodisierung als eine gegen die Autorität der Alten gerichtete Neuerung: „non erat hoc apud antiquos (168)“; Cicero bemerkt spöttisch: „nominibus veterum gloriantur (169)“ und verteidigt sich durch den Hinweis auf die innere Notwendigkeit des Fortschrittes und auf die natürliche Ursache des Numerus, die so mächtig wirke, dafs selbst den Alten unbewufst viele rhythmische Perioden entschlüpften (170). Die Gegner machen sittliche Bedenken geltend: „nimis insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur (170).“ Cicero erklärt, die Anwendung des Numerus schliefse die Forderung eines sittlichen Gehaltes der Rede nicht aus. Die Gegner fänden freilich in jenem schönen Vorwande eine günstige Entschuldigung, um ihr Unvermögen, in dieser Richtung wirklich Künstlerisches zu leisten, zu verschleiern (170). Im übrigen giebt es auch viele Leute, die eine rhythmische Diktion als Ohrenschmaus empfinden, ohne zu fürchten, dafs ihr gewissenhaftes Urteil durch die Kunst der Komposition getrübt werde (208). Die Feinde berufen sich auf die Autorität der Alten, Cicero beruft sich auf das Beispiel der in solchen Fragen mafsgebenden Griechen, auf Isokrates und Aristoteles und ihre Schulen. Den Attikern, die ja nach unserer Kenntnis der Verhältnisse hier allein gemeint sein können, wird dabei in bitterem Tone der Vorwurf gemacht, dafs ihnen künstlerisches Vermögen und Empfinden, ja auch theoretisches Wissen mangle: quod (sc. concludere orationem) qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt; ego autem illos ipsos laudo idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero; hos vero minime, qui nihil eorum nisi vitium sequuntur, cum a bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas (171 f.). — Quid, ipsi suis sensibus non moventur, nihilne eis inane

1) Es wäre interessant, den Quellen nachzuforschen, aus denen Cicero seine Anschauungen über den Numerus geschöpft hat. Or. 172 sind genannt Isokrates und Aristoteles.

videtur, nihil inconditum, nihil acutum, nihil claudicans, nihil redundans (173)? — Quis istos ferat, qui hos auctores (sc. Aristoteles u. s. w.) non probent? nisi omnino haec ab eis praecepta nesciunt (172). Dieser geradezu bissige Ton des Vorwortes beweist zur Genüge, welchen wirkenden Ursachen die folgende wissenschaftliche Besprechung des Rhythmus ihren Ursprung verdankt.

Der kunstmäfsige oratorische Rhythmus hat eine historische und eine natürliche Berechtigung; seine Heimat liegt nicht in den Städten Asiens; er ist entstanden auf attischem Boden. Sein Erfinder ist nach Cicero Thrasymachos; Gorgias und Isokrates haben ihn weiter gebildet (175—177). Merkwürdig! den natürlichen und den kunstmäfsigen Rhythmus, beide von den Attikern als etwas speziell Asianisches verschrieen, führt Cicero auf die alten Sophisten zurück. Und doch spricht er nirgends mit deutlichen Worten den inneren Zusammenhang der asianischen Stilgattung mit der alten sophistischen Kunstprosa aus. War er sich etwa dieses Zusammenhanges nicht bewufst? Ohne Zweifel[1]); aber er scheut sich, die gerade Linie von den Sophisten zu den Asianern, von dem künstlerischen Mafse, das wir bei Isokrates finden, zur Ausartung zu ziehen. Der Hinweis auf Isokrates konnte Cicero nützen, die Verbindung der Asianer mit Isokrates seine Verteidigung nur beeinträchtigen.

Die natürliche Berechtigung des Rhythmus liegt in der Beschaffenheit des menschlichen Ohres: aures vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem (177 f.).[2]) Dieses angeborne Gefühl (natura atque sensus 194) für das musikalische Element der Sprache verlangt Befriedigung; diese wird ihm zu teil durch die rhythmische Gestaltung der Rede, wodurch die voluptas oder delectatio aurium erzeugt wird (198—203). Der Rhythmus mufs Ebenmafs zeigen; unbefriedigt bleibt das Ohr, wenn allzugrofse Kürze sein Verlangen täuscht oder übermäfsige Länge sein Gefühl abstumpft (221). Besondere Befriedigung verlangt das menschliche Ohr am Schlusse eines Satzes: cum aures extremum semper exspectent in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet, sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehensio et tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat (200). Ein schöner rhythmischer Schlufs erregt bisweilen die stärksten Beifallsstürme.[3]) Wenn daher Cicero gleich den Asianern der rhythmischen Gestaltung der clausula grofse Sorgfalt zuwendet, so hat diese Erscheinung ihren Grund in der Natur der Sache, nicht in kritikloser Nachahmung.

Der Nutzen des oratorischen Rhythmus ist grofs; er verleiht der Rede Schönheit und Kraft, Eigenschaften, die nicht fehlen dürfen, wenn der Redner sein Ziel erreichen will.

---

1) Siehe Norden a. a. O. S. 138 ff. 2) Vgl. Brut. 34.
3) Vgl. S. 135.

Cicero begnügt sich nicht, von der historischen und der natürlichen Berechtigung des Numerus zu sprechen; er geht weiter und erörtert, um seinen Standpunkt genauer zu präzisieren und dem Gegner sein reiches Wissen[1]) in diesem Punkte vor Augen zu führen, auch das Wesen desselben und giebt Vorschriften über seinen Gebrauch. Die Begriffsbestimmung (182) ist ihm freilich jämmerlich mifsglückt; besser ist, was er § 187 sagt, dafs der Numerus zu suchen sei in dem Wechsel gröfserer und kleinerer Kola. Doch eine nähere Untersuchung nach dieser Seite liegt nicht im Zwecke unserer Schrift. Für uns kommen hier zwei Erscheinungen in Betracht: einmal die Thatsache, dafs Cicero die meisten und die schlagendsten Beispiele für richtige Verwendung des Numerus wieder seinen eigenen Reden entnommen hat, und zweitens der Tadel, den er gegen den verkehrten Gebrauch desselben erhebt, und der beifsende Spott, den er über die Verächter des Rhythmus ausgiefst.

Cicero hat den kunstmäfsigen oratorischen Rhythmus geschickt für alle Gattungen der Rede angewandt (210). Er hat damit Erfolg gehabt, wenn auch nicht das Höchste erreicht: id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus, quod plurimis locis perorationes nostrae voluisse nos atque animo contendisse declarant (210). Von kunstvoller, wirksamer Formierung der κόμματα und κῶλα zeugt besonders seine Corneliana. Mit Stolz spricht er nach Anführung eines Beispieles aus dieser Rede die Worte aus: „nec ullum genus est dicendi aut melius aut fortius quam binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulo alias pluribus, inter quae variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio (226).“ Er war ja Meister in dieser Art. Ausnahmsweise hat er an jener Stelle auch einmal zwei Beispiele aus einem anderen römischen Redner, Crassus, angeführt (222 ff.); aber zu dem einen bemerkt er: omnino melius caderet „prodeant ipsi“ statt „ipsi prodeant“ und zu dem andern setzt er tadelnd hinzu: „sed in spondeos cadit.“[2]) Von Crassus, dem bedeutendsten Redner der ersten Blüteperiode der römischen Beredsamkeit, und von sich, dem bedeutendsten der zweiten, hat er Beispiele rhythmischer Komposition neben einander gestellt. Wozu? „Ego illa Crassi et nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret (226).“ Der Leser soll vergleichen, soll entscheiden, wem der Vorzug gröfserer Kunst gebühre. Natürlich beansprucht ihn Cicero für sich.[3]) Darüber läfst er keinen Zweifel; nachdem er nämlich an dem einen Beispiele aus Crassus die spondeische Kadenz bemängelt hat, fährt er unmittelbar fort: Sed quae incisim aut membratim efferuntur, ea vel aptissime cadere debent, **ut est apud me:** domus tibi deerat e. c. 223. Könnten wir uns einen schlagenderen

1) Vgl. Or. 226. 2) Vgl. Quint. I. O. IX 4, 101.
3) Vgl. Brut. 161.

Beweis denken für die Behauptung, daſs es Cicero auch in diesem Teile darauf abgesehen hat, seine eigenen Leistungen als das Höchste und Vollendetste in der römischen Beredsamkeit hinzustellen?

Man hat Cicero wegen der ausgedehnten Verwendung des oratorischen Rhythmus zu den Asianern gerechnet; aber Cicero scheidet seine rhythmische Kunst wohl von jener der Asianer. Der rhythmische Bau der Periode muſs künstlerisches Fühlen und Können verraten; stümperhafte Hantierung, wie sie uns in dieser Beziehung bei fast allen Asiaten entgegentritt[1]), findet sich bei Cicero nicht. Bei den Römern hat sich nach asianischer Manier L. Caelius Antipater in rhythmischer Komposition versucht; wenn seine Versuche so miſsglückt sind, daſs sie den beiſsenden Spott herausfordern, den Cicero über sie ausgieſst (230), dann sind sie kläglich genug ausgefallen. Ciceros Kunst ist eine andere als die der Asianer.

Der Grund, warum Cicero so viele Beispiele verkehrter Anwendung des Numerus anführt, nachdem er kurz zuvor aus seinen eigenen Reden Beispiele für den richtigen Gebrauch gebracht hatte, wäre durchsichtig genug, um von jedem einsichtigen Leser erkannt zu werden, und Cicero hätte gar nicht nötig, ihn noch eigens auszusprechen. Er sagt 231: quae vitia qui fugerit, is omnia fere vitia vitaverit; nam de laudibus multa diximus, quibus sunt illa perspicue vitia contraria. Die Fehler anderer sollten also seine Vorzüge erst ins rechte Licht setzen.

Wir haben gesehen, wie Cicero seine Ausführungen über den Numerus mit einer scharfen Polemik gegen die Attiker (168—174) eingeleitet hat. Dieser polemischen Einleitung entspricht ein ebenso polemischer Schluſs; dadurch tritt der Zweck der dazwischenliegenden Erörterungen erst recht klar und deutlich mit seiner persönlichen Spitze hervor. „Hoc modo“, bemerkt Cicero am Schlusse mit Emphase, „dicere nemo unquam noluit nemoque potuit, quin dixerit; qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt. Ita facti sunt repente Attici, quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes. cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur (234).“ Den Neu-Attikern fehlt das künstlerische Können; um diesen Mangel zu verbergen, stellen sie sich auf einen theoretischen Standpunkt, der sie der Mühe überhebt, ihr künstlerisches Vermögen zu zeigen. Was sie geleistet haben, ist von der gewöhnlichsten Art, und wenn sie ihre Reden auflösen, dann zerlegen sie einen Besen, nicht den Schild des Phidias in seine Teile; sie suchen in Thukydides ihr Vorbild; aber Thukydides zeigt doch in den einzelnen Partien rednerischen Schmuck, wenn ihm auch die kunstvolle Periodisierung mangelt (235); bei den Neu-Attikern dagegen ist weder das eine noch das andere vorhanden.

---

1) Vgl. Seite 228 f.

So ist der theoretische Kampf ausgekämpft; Cicero fühlt sich als Sieger. Im Bewufstsein seiner Überlegenheit und Kraft fordert er seine Gegner auf, in der Praxis mit ihm zu wetteifern und einmal Leistungen im Geiste eines Isokrates, Äschines, Demosthenes hervorzubringen. Dann will er an ihre wissenschaftliche Überzeugung glauben und von dem Gedanken lassen, dafs nur der Mangel an schöpferischer Kraft sie hindere, Gleiches wie er zu schaffen (235).

III.

§ 17. Unter den Neu-Attikern war nach G. Licinius Calvus der bedeutendste M. Junius Brutus, der spätere Cäsarmörder. Seiner ganzen Anlage nach zu tiefsinnigem Ernste geneigt, war er naturgemäfs auf dem Gebiete der Beredsamkeit ein Feind gleifsender Glätte und glänzenden Prunkes, dagegen ein Freund anspruchsloser Schlichtheit und einfacher zum Verstande sprechender Klarheit. Darum war er, obwohl sonst durch das Band warmer Freundschaft mit Cicero enge verknüpft, in allen rhetorischen Fragen wie auch in der oratorischen Praxis dessen Antipode.

Leider ist uns keine seiner Reden erhalten, an der wir die Eigentümlichkeiten seines Stiles und seines Charakters als Redner beurteilen könnten. Um so wertvoller erscheinen uns daher die von ihm erhaltenen Briefe[1]) und die bei Cicero, Quintilian, Tacitus und Plutarch zerstreuten Angaben über seine theoretischen Anschauungen und über das Gepräge seiner thatsächlichen Reden; denn sie ermöglichen es uns, wenigstens annähernd ein richtiges Urteil zu gewinnen.

Für Brutus' Anschauung vom Wesen und der Aufgabe aller Beredsamkeit ist die Äufserung ungemein charakteristisch, die ihm Cicero Brut. 24 gewifs im Einklange mit der Wirklichkeit in den Mund legt: „Dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intellegit; quare qui eloquentiae verae dat operam, dat prudentiae.“ Bei einer solchen Auffassung der Beredsamkeit schwärmte er natürlicher Weise für jene Stilgattung, deren Charakter die gröfste Gewähr bot für klaren, unmittelbaren Ausdruck der logischen Gedankenfolge, für jene Stilgattung, die am wenigsten durch künstlerisches Beiwerk das scharfe Hervortreten das Gedankengehaltes hemmte. Und diese Stilgattung war das genus tenue, für dessen unbedingte Anerkennung die Neu-Attiker in heftigem Kampfe stritten. Brutus hält das docere

1) Aus den bei Curcio a. a. O. p. 83 gesammelten Fragmenten von Reden des Brutus läfst sich kein Schlufs auf dessen Beredsamkeit ziehen. Die Echtheit seiner Briefe an Cicero, welche eine Beurteilung seines Stilcharakters einigermafsen ermöglichten, wird bestritten. Siehe Teuffel Röm. Litt. 188, 4, 2. Dort heifst es u. a.: „Der schlichte Charakter dieser Briefe ohne rhetorische Geblähtheit sieht nicht nach Fälschung aus, stimmt vielmehr ganz zu Brutus' attischer Richtung.“

für die oberste Aufgabe der Beredsamkeit; daher seine Vorliebe für die logisch konsequente Dialektik der Stoiker, eine Vorliebe, die den Cicero mehrmals veranlaſste, die Wertlosigkeit der stoischen Philosophie für die wahre Beredsamkeit darzuthun (Brut. 118 f.; Or. 117). Wenn Cicero dennoch Brut. 220 bemerkt: „Quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum philosophorum (sc. Academicorum et Peripateticorum) sectam secutus es, quorum in doctrina atque praeceptis disserendi ratio coniungitur cum suavitate et copia“, so entsprach diese Anerkennung wohl mehr einem frommen Wunsche Ciceros als der Wirklichkeit. Brutus' Lehrer in der Philosophie war Antiochus von Askalon, der es sich zur Aufgabe gesetzt hatte, die Stoa und die Akademie zu versöhnen, indem er beide auf Plato zurückführte.[1]) Nach welcher Seite Brutus neigte, läſst uns leicht sein ernstes Wesen und seine stoische Lebensführung erraten.[2]) Er war sozusagen von Natur zugeschnitten auf die knappe Diktion der Stoiker, und Plutarch[3]) bezeugt ausdrücklich von ihm: „Ἑλληνιστὶ τὴν ἀποφθεγματικὴν καὶ Λακωνικὴν ἐπιτηδεύων βραχυλογίαν.“ Daher auch sein Bestreben durch logische und grammatische Korrektheit den Beifall der „docti“ zu erzielen, während Cicero den Beifall der Menge als den schönsten Lohn des Redners betrachtet und darum an Brutus schreibt: „Eloquentiam, quae non habet admirationem, nullam iudico.“[4]) Wessen „admiratio“ da gemeint ist, geht aus einer anderen Stelle hervor, an der er sich über den ungelehrigen Schüler also äuſsert: „Ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem 'mihi cane et populo (sc. non doctis), mi Brute', dixerim.“[5])

Durch seine Natur festgelegt für den Standpunkt der Attiker verschmähte er alles Pathos im Ausdrucke und Vortrage und behandelte alle Themen ohne Rücksicht auf ihre innere Verschiedenheit auf ein und dieselbe Weise. Unwillig fragt ihn Cicero. Or. 110: „Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in eisdem causis perpetuum et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis?“ Von Wärme, Feuer und Begeisterung war bei Brutus selbst dann nichts vorhanden, wenn der Gegenstand hiezu wie geschaffen war. Darum konnte Cicero über seine kapitolinische Rede also urteilen: „Ego si illam causam habuissem, scripsissem ardentius. Ὑπόθεσιν vides quae sit, quae

---

1) Über Antiochus von Askalon siehe Zeller, Philosophie der Griechen III³ S. 597 ff.

2) Ercole, Il Bruto LXI: „Nella morale nessuna scuola filosofica poteva soddisfare l'animo suo rigidamente e severamente inamorato della virtù più dello stoicismo; e fu stoico anche per influenza di Catone. Cato, der rigorose Stoiker in der Philosophie, der rauhe Attiker in der Beredsamkeit, war für Brutus nach dem Tode seines Vaters „il principale ispiratore della sua giovinezza.“ l. c. LV.

3) Plut. Brut. 2.

4) Quint. I. O. VIII 3, 6. Vgl. Cic. Brut. 290. Tusc. II 1, 3; ad Att. I 14. 5) Brut. 187.

persona dicentis; itaque eam corrigere non potui; quo enim in genere Brutus noster esse vult et quod iudicium habet de optimo genere dicendi, id ita consecutus est in ea oratione, ut elegantius nihil esse possit; sed ego totus alius sum sive hoc recte sive non recte."[1]) Deutlicher als mit diesen Worten hätte Cicero seinen Gegensatz zu Brutus nicht zum Ausdrucke bringen können.

Mit Ciceros Kritik über die Beredsamkeit des Brutus stimmt auch jene des Tacitus überein, der Dial. 21 schreibt: „(Brutum) in orationibus minorem esse fama sua etiam admiratores eius fatentur: nisi forte quisquam aut Caesaris pro Decio Samnite aut Bruti pro Deiotaro rege ceterosque eiusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui et carmina eorundem miratur."

Wie Wärme und frische Begeisterung, so mangelte dem Brutus auch die Fülle des Ausdruckes und zwar in einer Weise, daſs selbst Cäsar, der doch den Atticisten so nahe stand und bei Tacitus derselben Nüchternheit und Langweiligkeit wie Brutus geziehen wird, gestehen muſste, die Lektüre von Ciceros „Cato" habe seinen Wortschatz bereichert, bei der Lektüre von Brutus „Cato" aber sei er sich selbst beredt vorgekommen.[2])

Als Atticist vom reinsten Wasser war Brutus auch ein Feind aller fein gedrechselten rhythmischen Komposition. Diesen seinen Standpunkt verhehlte er so wenig, daſs er offen und ungescheut den Numerus der ciceronianischen Reden tadelte[3]) und selbst die Komposition eines Demosthenes nicht ungerügt lieſs; das wunderschön klingende „κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ" miſsfiel ihm ganz und gar.[4])

Wenn Brutus eine Sache vertrat, dann vertrat er sie aus innerer Überzeugung. Das that er auch in dem litterarischen Streite zwischen Cicero und den Neu-Attikern; wenigstens macht ihm Tacitus dieses Kompliment, und wir haben bei unserer Kenntnis von Brutus' Charakter keine Ursache, dem Tacitus nicht beizupflichten, wenn er sagt: „Solum inter hos (sc. Calvum, Asinium e. c.) arbitror Brutum non malignitate nec invidia, sed simpliciter et ingenue iudicium animi sui detexisse (Dial. 25)."

Und diesen überzeugten Antipoden seiner eigenen Beredsamkeit wollte Cicero von der Schar der Attiker trennen und für seine Anschauungen gewinnen. Das war eine schwere, und, wie der klägliche Erfolg zeigte, auch vergebliche Aufgabe, die Cicero wohl nicht auf sich genommen hätte, wenn er nicht einerseits die Gaben seines jungen Freundes überschätzt und andererseits ein so tief begründetes Interesse daran gehabt hätte, den Brutus für seinen Standpunkt zu begeistern. Zweimal hat Cicero den Versuch gemacht, den Brutus auf seine Seite zu ziehen: in seiner Geschichte der römischen

1) Ad. Att. XV 1. 2) Ad. Att. XIII 46.
3) Siehe S. 198. 4) Siehe S. 198.

Beredsamkeit, die er nach dem jungen Freunde betitelte[1]), und im Orator, den er ihm widmete. Im „Brutus“ ist der Grund jenes Versuches anscheinend noch ein sehr sachlicher. Cicero erblickt in dem zu seinem Standpunkte bekehrten Brutus die Hoffnung der römischen Beredsamkeit für die Zukunft; er erwartet von ihm, dafs er die Redekunst, die unter den augenblicklichen politischen Verhältnissen wie eine reine, züchtige Jungfrau zu Hause in edler Haft gehalten werden müsse, seiner Zeit befreien und dem Volke wieder in ihrer ganzen Herrlichkeit zeigen werde. Mit tiefer Wärme spricht er den Wunsch aus, Brutus möge bei seinen reichen Talenten, seiner vielseitigen Bildung, seinem anerkannten Eifer und Fleifs sich nicht damit begnügen, zu dem Haufen gewöhnlicher Sachwalter gerechnet zu werden, sondern zu höherem Flug die Flügel spannen und den Gipfel der Vollendung zu erreichen suchen (Brut. 333). Dazu müfste er freilich, was Cicero nicht offen ausspricht, aber deutlich durch die Zeilen blicken läfst, sein gläubiger Schüler werden.[2])

Derselbe zarte, schmeichelhafte, zuweilen von inniger Liebe, von warmem Empfinden zeugende Ton begegnet uns im Orator nur einmal und zwar an der Stelle, wo Cicero den Brutus ob seiner rein menschlichen Eigenschaften und ob seines beharrlichen Strebens nach wissenschaftlicher Weiterbildung preist (33—36). Aber in allen die Beredsamkeit betreffenden Fragen ist der Ton ein anderer geworden. In dieser Beziehung besteht zwischen dem Brutus und dem Orator ein psychologisch sehr interessanter Unterschied.

Nach all dem, was wir über des Brutus rhetorischen Standpunkt und seine Eigenschaften als Redner vernommen, unterliegt es keinem Zweifel, dafs alle an die Adresse der Neu-Attiker gerichteten Ausführungen über Stil, Schmuck und Rhythmus in demselben Grade auch ihm gelten; ja den Brutus, dessen Streben absichtlich auf harte, rauhe Komposition ging[3]), berühren in erster Linie die Erörterungen über Wesen und Gebrauch des Prosarhythmus und über sein Verhältnis zum Rhythmus der Poesie. Die ironische, derbe, zuweilen grobe Art, wie Cicero im Orator die Attiker behandelte, mag ihren litterarischen Parteigänger nicht angenehm berührt haben; Brutus war sicher einsichtig genug, um zu erkennen, dafs Ciceros bittere Kritik auch seinem Standpunkte gelte. Diese Erkenntnis mufste

---

1) Siehe F. Müller a. a. O. S. 7. Müller will den Brutus nicht schlechterdings zu den Attikern rechnen. Nach der Charakteristik, die wir auf Grund antiker Zeugnisse von ihm soeben entworfen, entscheidet sich diese Frage von selbst.

2) Ercole a. a. O. IX führt als dritten Zweck von Ciceros Brutus an: „esortare Bruto a coltivare con amore quest' eloquenza per conservarne pura ed intatta la gloria dagli assalti di quelli che cercavano trascinarla nel fango.“ Brutus sollte nach der Intention Ciceros der Erbe und Fortpflanzer der ciceronianischen Beredsamkeit werden.

3) Quint. I. O. IX 4, 76: versus saepissime facit ipso durius componendi studio.

sich ihm um so mehr aufdrängen, als Cicero im Orator — was er im Brutus sorgfältig vermieden — keinen Anstand nimmt, seines Freundes Anschauung und Art direkt anzugreifen. Mit Entschiedenheit hebt er im Widerspruche zur Meinung des gelehrten Brutus die Verdienste des epideiktischen Prunkredners Isokrates hervor (40). Die Art und Weise, wie er sich dabei auf Sokrates und Platon beruft, ist für die Tadler jenes Redners nicht gerade schmeichelhaft: „me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate et Platone errare patiantur (42).“ Aus diesen Worten klingt es wie höhnischer Spott: „Was ist gegen solche Autoritäten euer Zeugnis?“ Eindringlich und fast im Tone des Vorwurfes hält er dem Brutus vor, wie alle Dichter, von Homer angefangen, nach „varietas“ strebten, wie selbst Schauspieler sich bemühten, die verschiedensten Rollen zu geben und entgegengesetzte Charaktere darzustellen; und ihm wollte man es verargen, wenn er als Redner alle Monotonie vermeide und nach jener „triplex varietas“ strebe, die den grofsen Redner ausmache (109)? Unwillig stellt er an Brutus die Frage: „ego non elaborem?“, und bedeutungsvoll fährt er fort: „Cum dico me, te, Brute, dico; — nam in me quidem iam pridem effectum est, quod futurum fuit.“ In Brutus aber lebten noch die Keime künftiger Gröfse, wenn er nur horchen wollte auf die Worte des Meisters. Unwillig und vorwurfsvoll geht es weiter: „tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in eisdem causis perpetuum et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis (110)?“ Wenn wir die letzten Worte festhalten, erinnern wir uns sofort der eingehenden Vorschriften über die Abwechslung im Stile, die Art der actio im allgemeinen und die Modulation der Stimme im besonderen; sie sind in erster Linie an die Adresse des Brutus gerichtet. Nicht ohne Ironie ist ferner die Art, wie Cicero dem einseitigen Attiker für die Notwendigkeit einer Verbindung der drei genera das Beispiel des Demosthenes vorrückt: „Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas ac tuorum — quod eum, credo, amares — imaginem ex aere vidi, nihil Lysiae subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nihil levitate Aeschini et splendore verborum (110).“ Mit energischen Worten rückt er endlich dem Brutus die Notwendigkeit rhythmischer Kunst vor Augen: „Hanc igitur, sive numerum vocari placet, adhibere necesse est, si ornate velis dicere (228)“, und nicht recht schmeichelhaft für den starren Attiker schreibt er weiter: „Itaque qualis eorum motus, quos ἀπαλαίϲτρουϲ Graeci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias; tantumque abest, ut — quod ei, qui hoc aut magistrorum inopia aut ingenii tarditate aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere — enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus nec vis esse possit (229).“ Erinnern wir uns an die oben (S. 198) citierte Stelle aus Tacitus Dial. 18 über die Kritik, welche Calvus und Brutus

an Ciceros Komposition übten, wie sie Cicero als enervem und elumbem bezeichneten, und wir wissen, wem jene wenig schmeichelhaften Worte im Orator gelten. Es ist thatsächlich grobes Geschütz, das Cicero da auffahren läſst, um einen letzten Versuch zu machen, den Brutus von den Attikern zu trennen. Der Schluſs des Orator, in dem er sich wieder direkt an den ungelehrigen Schüler wendet, zeigt nicht viel Hoffnungsfreudigkeit bei dem Verfasser, daſs er sein Ziel erreichen werde, im Gegenteile, stille Resignation. „Habes meum de oratore iudicium; quod aut sequere, si probaveris, aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum; in quo neque pugnabo tecum neque hoc meum — — unquam adfirmabo esse verius quam tuum (247).“ Welch ein gewaltiger Unterschied mit dem Schlusse des „Brutus“! Dort der warme Ausdruck inniger Liebe, wie sie wohl der Lehrer hegt zum Schüler, dort die stolze Hoffnung, daſs der jugendliche Freund, bekehrt zum Standpunkte des bewährten Altmeisters, einst eine glänzende Zier in der Reihe der römischen Redner, ja nicht bloſs eine Zier, sondern überhaupt der Träger der römischen Beredsamkeit für eine Epoche sein werde; hier Unwille, Kälte, Resignation. Ohne Zweifel hatte Brutus auf jenen Versuch gar nicht reagiert; die Folge war, daſs Cicero im Orator auf andere Weise sein Ziel zu erreichen suchte, indem er den Standpunkt des Brutus als unberechtigt und in vielen Stücken lächerlich und verkehrt nachwies.

Freilich hatte in der Zeit zwischen dem Erscheinen des „Brutus“ und der Abfassung des Orator der litterarische Kampf zwischen Cicero und seinen Gegnern zugenommen an Schärfe und Ausdehnung, und so lieſs jener von der Bitterkeit, in die er sich hineingelebt, auch den auf der feindlichen Seite stehenden Freund kosten. Wenn er jetzt noch den Versuch machte, den Brutus zu gewinnen, dann bewogen ihn dazu nicht mehr ausschlieſslich die Hoffnungen, die er auf ihn als den vornehmsten Träger der Beredsamkeit für die Zukunft setzte, sondern es wirkten dabei näherliegende, selbstsüchtigere Absichten bestimmend mit.

Piderit[1]) schlieſst aus der Stelle de off. II 67 (Die Stelle lautet: „Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem, ni vererer, ne de me ipso aliquid viderer queri. Sed tamen videmus, quibus exstinctis oratoribus quam in paucis opes, quanto in paucioribus facultas, quam in multis sit audacia“), Cicero habe vorausgesehen, daſs mit den gänzlich veränderten politischen Verhältnissen, mit dem Umsturz der alten Verfassung und dem Übergang zur Alleinherrschaft auch die Gestalt der Beredsamkeit eine andere werden müsse, wie es denn auch so gekommen. Da habe er denn an der Schwelle einer neuen Epoche das Bild der „eloquentia civilis et forensis“ in ihrer höchsten Entwicklungsstufe fixiert und im Orator den Schwa-

1) Orator, Einl. § 14.

nengesang der untergehenden Beredsamkeit gedichtet und diesen Schwanengesang dem M. Brutus als teueres Vermächtnis hinterlassen.

Cicero, dem noch niemand tiefen staatsmännischen Blick zugeschrieben, hat nach Piderit bei dem Gährungsprozesse, in dem die alternde Republik sich auflöste, die künftige Gestaltung der Dinge vorausgesehen, als ob in Fragen der äufseren und inneren Politik in Perioden des Werdens auch nur der Klügste ahnen könnte, was da kommen werde. Wer bei Beginn der grofsen Revolution in Frankreich die Gestaltung der folgenden Jahrzehnte vorausgesehen, der war ein gottbegnadeter Prophet. Cicero erkannte wohl, dafs die augenblickliche, der Beredsamkeit so feindliche Lage des Staates bei Lebzeiten ihres energischen Schöpfers, Cäsars, keine Änderung erfahren würde; aber er hoffte andererseits sicher auf eine spätere Rückkehr der Freiheit, wo die Kunst der Rede wieder demosthenische Blitze schleudern und Triumphe feiern könnte. Auf kurze Zeit ist ihr diese Möglichkeit nach Cäsars Ermordung auch geworden. Doch abgesehen von diesen gegen Piderit sprechenden Gründen enthält die angezogene Stelle nichts, was unmittelbar zu jenem kühnen Schlusse berechtigte. Der Verfall der Redekunst wird in erster Linie zurückgeführt auf den Mangel an einem hoffnungsvollen, fähigen Nachwuchs, nicht auf die Gestaltung der politischen Verhältnisse. Halten wir jene Stelle zusammen mit dem Bilde, das wir im Vorhergehenden von den Strömungen auf dem Gebiete der Beredsamkeit am Ende der Republik gewonnen haben, dann werden wir eine bessere Erklärung für sie finden.

Cicero hatte nicht die Absicht, dem Brutus im Orator den Schwanengesang der absterbenden Beredsamkeit zu hinterlassen; er hatte seinem jungen Freunde jene Schrift aus höchst eigennützigen Gründen gewidmet, die er auch unverhohlen ausspricht: „In quo tamen longius progredimur, quod videmus non te haec solum esse lecturum, qui ea multo quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora, s e d h u n c l i b r u m e t i a m s i m i n u s n o s t r a c o m m e n d a t i o n e, t u o t a m e n n o m i n e d i v u l g a r i n e c e s s e e s t (112).

Cicero hatte in Fragen der Beredsamkeit keine gewichtige Stimme mehr; unter der heranwachsenden Generation fand er keine gelehrigen Schüler; das schmerzte ihn tief; daher sein krampfhaftes Bestreben, einen Mann zu gewinnen, der seine Richtung empfehlen konnte.

Brutus stammte aus einem angesehenen Hause; er war ein Mann von tiefer Gelehrsamkeit und hoher Geistesbildung und darum in den Kreisen der Litteraten sehr geschätzt. In politischer Beziehung war er ein glühender Anhänger der alten republikanischen Freiheit und schon deshalb mit Cicero, seinem politischen Gesinnungsgenossen, durch die Bande inniger Freundschaft verknüpft. Zu alledem war er noch ein Charakter von seltener Lauterkeit und von hohem sittlichen Ernste. Die Stimme eines solchen Mannes hatte in

allen Angelegenheiten ein bedeutendes Gewicht. Wie sollte es uns da wunder nehmen, wenn Cicero in dem hitzigen Streite mit den Attikern die ernstesten Versuche gemacht hat, einen solchen Mann auf seine Seite zu ziehen! Der Übergang eines solchen Gegners, der nicht aus kleinlicher Eifersucht, sondern aus Überzeugung kämpfte, mufste den Feind entwaffnen und Ciceros gefährdete Stellung in ungeahnter Weise befestigen. Der Name eines in Rom und in den Provinzen bekannten und hochangesehenen Mannes an der Spitze einer polemischen Streitschrift konnte für diese nur die beste Empfehlung sein, besonders unter der jüngeren Generation, auf deren Anerkennung und Beifall Cicero bei seiner Fehde mit den Attikern spekulierte. Schreibt er doch an Cornificius: „Proxime scripsi de optimo genere dicendi; in quo saepe suspicatus sum te a iudicio nostro sic scilicet ut doctum hominem a non indocto paululum dissidere. Huic tu libro maxime velim ex animo, si minus gratiae causa suffragere; dicam tuis, ut eum, si velint, describant ad teque mittant.“ [1])

Piderit[2]) zieht hier auch die Stelle ad fam. XII 18 an, was freilich nur durch ein grobes Mifsverständnis möglich ist. Er übersetzt nämlich die Worte „animum adverti enim hoc vos magnos oratores facere nonnunquam“ also: „Hin und wieder richte ich mein Augenmerk darauf, euch zu grofsen Rednern zu machen.“ Diese Übersetzung der angezogenen Stelle involviert eine Unkenntnis des ganzen Zusammenhanges und damit auch der feinen Ironie, die in jenen Worten liegt. Cicero schreibt an Cornificius: „Quod extremum fuit in ea epistola, quam a te proxime accepi, ad id primum respondebo; animum adverti enim hoc vos magnos oratores facere nonnunquam.“ Die richtige Übersetzung lautet: „Auf den letzten Punkt des Briefes, den ich jüngst von Dir erhalten, will ich zuerst antworten; ich habe nämlich die Bemerkung gemacht, das ihr grofse Redner das zuweilen thut“, (i. e. ad extremum primum respondere). Das hoc ist also Objekt zu facere, nicht zu animum adverti; ebenso gehört nonnunquam zu facere, nicht zu animum adverti. Der Zusammenhang ist klar; Cicero hat an Cornificius seinen Orator geschickt; derselbe hat den Beifall des Cornificius nicht gefunden; daher der feine Spott, der in dem „vos magnos oratores“ liegt.

An den jungen Lepta schreibt Cicero[3]): „Oratorem meum tantopere a te probari vehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo me, quidquid habuerim iudicii de dicendo, in illum librum contulisse. Qui si est talis, qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum; sin aliter, non recuso, quin quantum de illo libro tantundem de mei iudicii fama detrahatur.“

Je gröfser Ciceros Interesse war, in dem Streite mit den Attikern Recht zu behalten und seine bedrohte Position zu behaupten, um so

1) Ad fam. XII 17. 2) a. a. O. § 16. 3) Ad fam. VI 18.

tiefer mußte er es empfinden, daß er denjenigen nicht für seine Richtung gewinnen konnte, dessen Name den Orator empfehlen sollte. Voll schmerzlicher Resignation schrieb er im Mai des Jahres 44 an Attikus: „Meum mihi placebat, illi (sc. Bruto) suum. Quin etiam quum ipsius precibus paene adductus scripsissem ad eum de optimo genere dicendi, sed etiam tibi scripsit sibi illud, quod mihi placeret, non probari. Quare sine, quaeso, sibi quemque scribere. 'Suam cuique sponsam, mihi meam, suum cuique amorem, mihi meum.'[1])

Doch erlebte Cicero die Genugthuung, daß die Zeit ihm Recht gab. Nicht lange nach dem Erscheinen des Orator konnte er die Worte niederschreiben: „Atticorum . . ., qui iam conticuerunt, paene ab ipso foro irrisi.“[2])

IV.
Schlußwort.

Wir haben gesehen, wie in den letzten Jahrzehnten der römischen Republik auf dem Gebiete der Beredsamkeit unter der jüngeren Generation eine energische Reaktion gegen die asianische Manier der Rede sich erhob, wie bei dieser Reaktion Cicero, der Fürst der römischen Beredsamkeit, stark in Mitleidenschaft gezogen wurde, indem man ihn zur Schar der Asianer rechnete und zugleich mit diesen verdammte; wir haben gesehen, wie diese Verhältnisse eine heftige litterarische Fehde zwischen Cicero und den Attikern hervorriefen; wir haben gezeigt, daß der Orator ein Produkt dieser litterarischen Fehde ist und als solches eine ausgeprägte persönliche Tendenz hat.

Eine Kritik von Ciceros Standpunkt in diesem Streite liegt außerhalb der Aufgabe, die wir uns gestellt. Da jedoch nach Mommsens Vorgang manche Gelehrte Ciceros Stellung in diesem Kampfe verurteilt und die Bestrebungen der Attiker rückhaltlos anerkannt haben, so können wir es uns nicht versagen, hier wenigstens die Grundlinien zu ziehen, nach denen Ciceros Standpunkt beurteilt werden muß, wenn anders man ihm Gerechtigkeit widerfahren lassen will. Ciceros Theorie und Praxis muß gemessen werden nach dem nationalen Geiste der Römer, nach dem Geiste ihrer Sprache, nach dem Sinne der Alten für Schönheit und Harmonie der Rede, nach den natürlichen Anlagen Ciceros selbst, nach der Schule, die er genossen, nach den Zielen, die er seiner Beredsamkeit gesetzt, nach der Berechtigung dieser Ziele in den politischen und sozialen Verhältnissen seiner Zeit. Endlich darf das Zeugnis der Mit- und Nachwelt nicht außer acht gelassen werden; hier ist aber größte Vorsicht geboten, damit man unterscheiden könne, welche Urteile das Gepräge

1) Ad Att. XIV 20. 2) Tusc. II 1, 3.

der Objektivität an sich tragen, und welche „cum ira et studio“ als Ergebnis vorgefaſster Meinungen niedergeschrieben sind. Nach gleichen und ähnlichen Gesichtspunkten messe man die Bestrebungen der Attiker, und das Resultat wird notwendig eine, wenn auch in manchen Punkten modifizierte Billigung der Stellungnahme Ciceros sein.

DE VERSUUM LYRICORUM INCISIONIBUS QUAESTIONES SELECTAE

SCRIPSIT

WILHELMUS DOEHRMANN
DR. PHIL.

Postquam pridem animadverterunt poetas Graecos in lyricis ıngendis eam saepe fecisse synaphiam ordinum, ut vocabulum ex ıo in alterum continuaretur, Aug. Boeckhius is, qui ad versus re-›cavit quam libri manuscripti exhibent per cola dimensionem, duo nnino invenit esse synaphiae genera, quae sic circumscripsit, de etr. Pind. p. 177: *in compositis enim rhythmis aut diaeresis est, axime ubi intercedit silentium, aut caesura, quae fit in vicinia com-issurae ordinum, sive paullo ante sive paullo post, adeo ut unum emque vocabulum in utrumque ordinem porrectum sit, quasi cardo quo versentur ordines compositi velut geniculo coniuncti.* Idem itatiora quaedam caesurae specimina ostendit p. 178 sqq., cum in ctyloepitritico genere, ea quidem hic, quibus non solum carmina ndarica, sed omne omnino illud genus temperatum est, tum in olico, de quo sic Boeckhius, p. 179: *sed illud nolo praeterire, qui mediis rhythmis basin habent, eos versus caesura gaudere maxime media basi, idque tum praesertim, quum basis est spondiaca, quam-am aliquoties etiam post spondeum baseos est.*

Ac nobis hunc poetarum usum considerantibus id potissimum sum est dignum quaesitu, si quae fuerint in eo regulae ac tiones metricae. Quas valuisse cum nobis persuasissemus, re-irere eas instituimus, requisitas suis quamque exemplis illustrare. rum hic locus cum tam late pateat, ne in vastum abripiamur ›dum quendam adhibendum rati, hac scriptione partem dumtaxat, ae tamen per se stare possit, tractabimus, sed eo usque rem per-cere in animo est, ut palam fiat, quanti momenti fuerint in lyricis tris eae, quas dicimus, verborum terminationes.

Ex toto genere primum ea in medium venire par est, quae non n in uno numerorum genere versantur, quam omnibus aut pluribus nmunia sunt. Ea res duplex est, una, quod persaepe poetae, ubi ıras aliquas dictioni adhibent, metrorum finibus eas terminari unt, quod artificium imprimis pertinere videtur ad vim earum ex-mendam. Maxime autem illud invenitur in vocibus iteratis. Quae n alias ita collocata sint, ut utraque aut diversum metri locum ineat[1]), ut apud Alcaeum

mt. 56 B δέξαι με κωμάζοντα, δέξαι, λίσσομαί σε, λίσσομαι,

1) Wilamowitz, Her.[2] II p. 151. Bruhn, Anh. p. 160.

aut, etsi in pari sede posita, tamen intra metrum definiatur, ut

Soph. OC. 229—31 ὧν προπάθῃ τὸ τίνειν· ἀπάτα δ' ἀπάταις ἑτέραις ἑτέρα παραβαλλομένα,

sunt etiam, ubi consentiunt figurarum cum metris fines. Sed potuit figura aut singulari aut pluribus metris contineri aut denique ordinibus. Singulari quidem metro in iambico trochaico anapaestico generibus, si vocis iteratio totum, utraque dimidiam metri partem explebat, ut

Eur. Phoen. 1019 ἔβας ἔβας, ὦ πτεροῦσσα, γᾶς λόχευ-μα.

Eundem in modum metra inter se distincta sunt

Anacr. frgmt. 89 B καὶ μαίνομαι κοὐ μαίνομαι.

Neque dubium est, quin figurae collocatio adiumenti aliquid praebere possit ad numeros dignoscendos, ut

Eur. Alc. 218, 19 δῆλα μέν, φίλοι,
δῆλά γ', ἀλλ' ὅμως
θεοῖσιν εὐχώμεσθα· θεῶν.
= 231, 32 τὰν γὰρ οὐ φίλαν
ἀλλὰ φιλτάταν
γυναῖκα κατθανοῦσαν ἐν,

ubi duo, quos priores posuimus, ordines quamvis facile ad tertii mensuram in trimetrum iambicum comprehendi possint, ipsa figurae distributio suadere videtur, ut pro dimetro dochmiaco anaclomeno accipiantur, qua de coniunctione infra dicendum erit.

Huic rei altera est affinis, quod vulgo vocabuli terminatione metrum definiunt, ubi solutis arsibus celerius quodammodo et concitatius decurrit. Quo artificio iambi trochaei anapaesti saepenumero in dimidia metra dispertiuntur, ut

Eur. Andr. 484 ἑνός, ἃ δύνασις ἀνά τε μέλαθρα κατά τε πόλιας
= 491 ἄθεος ἄνομος ἄχαρις ὁ φόνος· ἔτι σε, πότνια.

Pertinet hic usus per quemcumque numerum, qui quidem solutionem arseos admittit, adeo ut hic illic nisi ex vocabuli terminatione quod genus sit vix possis diiudicare, ut

Aristoph. Av. 240 τά τε κατ' ὄρεα, τά τε κονιτοτράγα, τά τε κομαροφάγα,

undeviginti sunt breves syllabae, una anceps; quodsi digesseris τά τε κατ' ὄρεα, τά τε et κονιτοτράγα et τά τε κομαροφάγα, dochmium habes, creticum, dochmium, quae synaphia cum alias usitatissima est tum huic loco maxime conveniens.[1])

1) Hermannus, elem. p. 72, duas monet res suppetere, quibus metra

Et haec quidem pro natura sua, utpote quae unum perinde at-
ie alterum genus attineant, coniunctim tractavimus. Reliqua, quae
synaphia observata sunt, alia comparent in alio numero, eaque
esse est singillatim perquiri. Omnino autem, id, quod recte nota-
Boeckhius (v. p. 251), in lyrica compositione synaphia aut diae-
i facta est, i. e. ita, ut κατὰ μέτρον ordines constituantur, aut
sura, quae intra ordinem cadit. Singuli ordines pars diaeresi seiun-
ιtur, alii caesura cohaerent, denique sunt — ea maxima est pars —
modo diaeresi modo caesura, ita tamen, ut vel hoc pariter ac
illa, quae antea diximus, ad certas normas derigatur. Ex primo
ere notandum quamcumque formam a duabus brevibus incipientem,
ιlii ordini adnexa est, sive in arsin desinenti sive in thesin, non
se non verbi terminatione ab illo dirimi. Rem eximie illustrat

h. OR. 173—76 ἰηίων καμάτων ἀνέχουσι γυναῖκες·
ἄλλον δ' ἂν ἄλλῳ προσίδοις ἅπερ εὔπτερον
ὄρνιν.
= 184—87 λυγρῶν πόνων ἱκετῆρες ἐπιστενάχουσιν.
παιὰν δὲ λάμπει στονόεσσά τε γῆρυς ὅμαυλος.

rum versuum prior ex iambico metro est compositus et enhoplio
uabus brevibus incipiente, alter ex eodem iambico metro et tetra-
ro dactylico catal. in bisyll.; sed in hoc versu commune vocabulum
inter utramque partem, in illo diaeresis intermitti debuit. Eandem
causam Eur. Heraclid. 748—50 = 759—61

748 γᾶ καὶ παννύχιος σελά-
να καὶ λαμπρόταται θεοῦ
φαεσίμβροτοι αὐγαί,

mquam duorum qui antecedunt glyconeorum commissura cadit
mediam vocem, alter, quia succedit ordo Reizianus bisyllaba in-
itus thesi initiali, integro vocabulo concluditur, cum Soph. Ant.
—41 = 857—59

839 οἴμοι γελῶμαι. τί με, πρὸς θεῶν πατρῴ-
ων, οὐκ οἰχομέναν ὑβρί-
ζεις, ἀλλ' ἐπίφαντον;

idem ordo Reizianus incipiebat a thesi monosyllaba, nihil ob-
ret, quominus cum praeeunte glyconeo uno vocabulo conecteretur.
Caesura autem, qua praeter diaeresin synaphiam fieri supra
imus, ne haec quidem temere fere ponitur, sed certo aut prioris
subsequentis ordinis loco aut denique utriusque. In quo tanta
varietas, ut vix ullus sit numerus, qui unam ubique et eandem

---

ιta distinguantur, unum proximorum numerorum genus, verborum
entum alterum. His igitur terminationes verborum accenseri possunt.

caesuram prae se ferat. Pluribus ut de ea disseramus nunc quidem non opus est, quia satis exemplorum infra apparebit.

Res quoniam ita se habet, nihil iam supererit negotii, si forte stropha et antistrophus minus concinere videntur, cum hic diaeresis est, illic caesura, ut

Soph. OR. 1092—94 καὶ τροφὸν καὶ ματέρ' αὔξειν,
καὶ χορεύεcθαι πρὸc ἡμῶν, ὡc ἐπὶ ἦρα
φέροντα.
= 1104—06 εἴθ' ὁ Κυλλάναc ἀνάccων
εἴθ' ὁ Βακχεῖοc θεὸc ναίων ἐπ' ἄκρων
ὀρέων,

in stropha enim diaeresis est post ἡμῶν, in eodem antistrophi loco verbi ναίων altera syllaba in proximum ordinem porrigitur.

OC. 1211—14 ὅcτιc τοῦ πλέονοc μέρουc
χρῄζει τοῦ μετρίου παρεὶc
ζώειν, cκαιοcύναν φυλάc-
cων ἐν ἐμοὶ κατάδηλοc ἔcται.
= 1224—27 μὴ φῦναι τὸν ἅπαντα νι-
κᾷ λόγον· τὸ δ', ἐπεὶ φανῇ,
βῆναι κεῖθεν ὅθεν περ ἥ-
κει, πολὺ δεύτερον, ὡc τάχιcτα,

tres sunt glyconei II et alcaicus decasyllabus continua synaphia iuncti; inter primum et alterum glyc. in stropha diaeresis intercedit, in antistropho vocabulum finitur post primam alterius glyconei syllabam; alter a tertio utrubique diaeresi est diremptus, alcaicus cum tertio caesura post prioris dactyli arsin cohaeret. Discrepantia igitur aliqua est et in Oed. Regis et Oed. Colonei versibus. Sed attendendum esse existimo in Oed. R. ordinem anteire in stropha et antistr. diaeresi a sequenti diiunctum, in Oed. C., ut primus cum altero dispari modo copulatus est, ita post alterum in str. et ant. diaeresin cadere. Quare nullus iam dubito in Oed. R. alterum ordinem cum tertio artius quodammodo compactum esse quam cum primo, neque aliter in Oed. C. primum cum altero artius quam alterum cum tertio, ut totum versum haud immerito dicas e duobus constare longioribus ordinibus intermissa diaeresi, quorum unus compositus est e duobus glyconeis, alter e glyc. et alcaico decasyllabo.

Ea, quae hucusque disputavimus, de integris ordinibus velimus intellecta. Alia enim fere eorum est res, qui suppressam habent thesin finalem. Dactylicos autem ordines in syll. catalecticos verbi fine determinare solent, itidem, si quos iambici aut trochaici generis decurtato metro concludunt. Quamquam haec quidem non utique observata sunt. At singula metra decurtata si iungebant, maximopere vereor, ne non tam metricis rationibus ducti sint — quatenus omnino certi aliquid consilii internosci potest — quam animi commu-

.m affectioni sive alii rei acrius depingendae ea adaptaverint, quippe m ibi potissimum thesium suppressionibus gauderent, ubi altius irarent, coniunctionem metrorum in eandem rem conferre malu-unt, ut

.esch. Agam. 179—82[1]) πνοαὶ δ' ἀπὸ Στρυμόνος μολοῦσαι
κακόσχολοι, νήστιδες, δύσορμοι,
βροτῶν ἄλαι, ναῶν τε καὶ
πεισμάτων ἀφειδεῖς,

rtificium illud, quo Wilamowitzius praedicat effectum esse, ut me-ica tam egregie cum ipsa re consentiat, nonne in eo potissimum ersatur, quod singula metra vocabulorum finibus terminata sunt? militer Sophocles

. 124—28 τὸν πάλαι ἐκ δολερᾶς ἀθεώτατα
ματρὸς ἁλόντ' ἀπάταις Ἀγαμέμνονα
κακᾷ τε χειρὶ πρόδοτον; ὡς ὁ τάδε πορὼν
ὄλοιτ', εἴ μοι θέμις τάδ' αὐδᾶν.

re pinxit chori mentem misericordia Electrae pariter agitatam ac ore percussorum Agamemnonis; quod ad significandum cum duos rametros dactylicos acatalectos rapido cursu decurrentes et trime-m iambicum bis solutis arsibus acceleratum tam repente ac paene lenter trimeter excipit ter suppressis thesibus, quod singula eius tra verbi fine inter se diiuncta sunt, adaugere etiam hanc vim que amplificare videtur.

DE FIGURIS METRA TERMINANTIBUS.

Haec praefati primas ut aiunt lineas quoniam duxisse nobis lemur, singillatim de unaquaque re disputandum est. Initium au-n capimus unde etiam supra, a schematis rhetoricis ad numerorum usensum conformatis. Quod quomodo factum sit, in generibus nbico anapaestico dactylico dochmiaco commonstrabimus, quorum compositione praecipue usurpatum invenimus illud artificium. rum numerorum quae ex quoque exempla collegimus ita digere-us, ut primum locum habeant quae singulis metris contineantur — quidem quattuor illorum cadit in iambos et anapaestos — deinde ae pluribus metris, denique quae ordinibus. In metra ubi figura tribuebatur aut in ordines, duplex eius fiebat collocatio, aut enim paribus illorum sedibus, aut in prioris fine, posterioris in initio.

Ex iambico genere haec fere notanda sunt:

Figura metrum explet

Aesch. Agam. 1521 φέρει φέροντ', ἐκτίνει δ' ὁ καίνων.
Choeph. 448 Ἄρης Ἄρει ξυμβαλεῖ, Δίκᾳ Δίκα.

1) Aeschyli tragoediae ed. Kirchhoff. 1880.

Pers. 1012 δόςιν κακὰν κακῶν κακοῖς.
Prom. 583 ἄδην με πολύπλανοι πλάναι.
Sept. 833 τί δ' ἄλλο γ' ἢ πόνοι πόνων.

cf. Pers. 979 = 985. 980. 1010. Sept. 853 = 859.

Soph. Ai. 359 cέ τοι, cέ τοι μόνον δέδορ-κα.
415 πολὺν πολύν με δαρόν τε δή.

Constat versus ex iambico metro et dochmio. In stropha quae libri praebent v. 397 ἔλεcθέ μ' ἔλεcθέ μ' οἰκήτορα sic scribenda censeo:

ἔλεcθ' ἔλεcθ' ἔμ' οἰκήτορα.[1])

866 πόνος πόνῳ πόνον φέρει.
OC. 1453 ὁρᾷ ὁρᾷ ταῦτ' ἀεί.
Phil. 135 τί χρή, τί χρή, δέςποτά, μ' ἐν ξένᾳ ξένον.

cf. OC. 536. 544. OR. 905. Phil. 1169. 1209.

Eur. Alc. 872 πρόβα πρόβα· βᾶθι κεῦθος οἴκων.
= 889 τύχα τύχα δυςπάλαιςτος ἥκει.
Her. 763 χοροὶ χοροὶ καὶ θαλίαι.
= 772 θεοὶ θεοὶ τῶν ἀδίκων.
Phoen. 1726 τί τλάς; τί τλάς; οὐχ ὁρᾷ Δίκα κακούς.
Suppl. 614 δίκα δίκαν δ' ἐκάλεσε καὶ φόνος φόνον.

cf. Andr. 1208. 1211. El. 1201. Hel. 648. Her. 1081. Hipp. 877. Ion. 713. Or. 1444. Phoen. 1723. 1725. Suppl. 71. 805 = 818. 1123 = 1132. 1127 = 1134. Troad. 1077.

Sed fieri potuit, ut ipsi numeri missa diaeresi alteram figurae partem in proximum metrum porrigi iuberent, ut in integris trimetris intercedente caesura penthem.:

Aesch. Choeph. 344 φίλος φίλοιςι τοῖς ἐκεῖ καλῶς θανοῦ-ςιν.
Pers. 1017 ἔρεςς' ἔρ·ςςε καὶ ςτέναζ' ἐμὴν χάριν.
Soph. El. 476 Δίκα, δίκαια φερομένα χεροῖν κράτη.
= 492 ἄλεκτρ' ἄνυμφα γὰρ ἐπέβα μιαιφόνων.
Eur. Andr. 1221 μόνος μόνοιςιν ἐν δόμοις ἀναςτρέφῃ.
Suppl. 1154 φίλον φίλημα παρὰ γένυν τιθέντα σόν.

Praeterea — ut infra demonstrabimus — inter integrum metrum et anaclomenum coniuncta magnum fuit studium interponendae caesurae post priorem huius arsin. Post figuram in priore integro metro collocatam haec caesura facta est

Aesch. Suppl. 507 ἄναξ ἀνάκτων, μακάρων.
Eur. Or. 811 πάλαι παλαιᾶς ἀπὸ ςυμφορᾶς δόμων.

---

1) G. Jakob, de aequali stropharum et antistropharum in tragoedia Graecae canticis conformatione, Berol. 1866; qui (p. 8) duo eius generis esse ostendit, aut enim eadem vocabula in iisdem stropharum et antistr. locis collocari, aut (id quod in hunc locum cadit) vocabulo in stroph. iterato aliud in antistr. iteratum respondere. Cf. Christ, Metrik² p. 642—4. Kaibel, Electra p. 264.

Metra diximus distingui aut utraque figurae parte in eadem ede posita aut priore parte in antecedentis metri fine, altera in uccedentis initio. Figura autem, qua metra distinguuntur, aut moιosyllabis aut plurium syllabarum verbis confici potest, ut

Aesch. Agam. 235 τὰ δ' ἔνθεν οὔτ' εἶδον οὔτ' ἐννέπω.
Choeph. 931 διπλοῦς λέων, διπλοῦς Ἄρης.
Prom. 116 θεόσυτος ἢ βρότειος ἢ κεκραμένη.
Sept. 977 ὀλοὰ λέγειν. — ὀλοὰ δ' ὁρᾶν.
Suppl. 551 τὰν μὲν βοός, τὰν δ' αὖ γυναι-κός.

:f. Prom. 115. Sept. 936, 37. 938, 39. 940, 41. 951, 52 = 966, 67. ▸79, 80. Suppl. 132.

Soph. Ant. 852 μέτοικος οὐ ζῶσιν, οὐ θανοῦσιν.
873 κράτος δ' ὅτῳ κράτος μέλει.
OC. 130 ἀδέρκτως ἀφώνως ἀλόγως τὸ τᾶς,

ιbi baccheus praemissus est glyconeo II.

OR. 1215 τεκνοῦντα καὶ τεκνούμενον.
Phil. 1172 τί μ' ὤλεσας; τί μ' εἴργασαι;

:f. Ai. 1205. OC. 119, 20 = 151, 52. 123, 24 = 155, 56. OR. 483. ▮85. 1098. 1205. 1337, 38.

Eur. Alc. 234 βόασον ὦ, στέναξον, ὦ Φεραία.
El. 1185 ἰὼ τύχας, τᾶς σᾶς τύχας, μᾶτερ τεκοῦσ'.
Her. 1047 ἑκαστέρω πρόβατε, μὴ κτυπεῖτε, μὴ βοᾶτε, μή.
Or. 1476 ὁ μὲν πέτρους, ὁ δ' ἀγκύλας.
Phoen. 1292 δι' ἀσπίδων, δι' αἱμάτων.

:f. Alc. 86. 222. Bacch. 1181 = 1197. El. 1230. Her. 914. Phoen. 1022. 1293. Suppl. 990. 1148.

Pauca sunt, ubi figurae prior pars antecedentis finem, initium subsequentis metri conficit. Quibus adnumerari possunt quos supra laudavimus ordines

Aesch. Pers. 1012 δόσιν κακὰν κακῶν κακοῖς.
Soph. Ai. 866 πόνος πόνῳ πόνον φέρει.
Phil. 1169 πάλιν πάλιν παλαιὸν ἄλ-γημ'.
Addimus Soph. OR. 660 οὐ τὸν πάντων θεῶν θεὸν πρόμον.
1214 δικάζει τὸν ἄγαμον γάμον πάλαι.

Denique ordines figura inter se terminati sunt

Aesch. Choeph. 419, 20 ἄνευ πολιτᾶν ἄνακτ',
ἄνευ δὲ πενθημάτων.
= 440, 41 τὰ μὲν γὰρ οὕτως ἔχει,
τὰ δ' αὐτὸς ὀργᾷ μαθεῖν.
Suppl. 358, 59 μονοψήφοισι νεύμασιν σέθεν,
μονοσκήπτροισι δ' ἐν θρόνοις χρέος.

cf. Agam. 457, 58. Pers. 548—50 = 558—60. Sept. 151, 52. 721, 22.

Soph. Ant. 781, 82 ἔρως ἀνίκατε μάχαν,
ἔρως, ὃς ἐν κτήμασι πί-πτεις.
El. 823, 24 ποῦ ποτε κεραυνοὶ Διὸς ἢ
ποῦ φαέθων Ἅλιος, εἰ ταῦτ' ἐφορῶν-τες
OR. 200, 01 τὸν ὦ ⟨τᾶν⟩ πυρφόρων
ἀστραπᾶν κράτη νέμων,

τᾶν ex Hermanni speciosa coniectura, qua etiam in mediis ordinibus figura efficitur homoeoteleuti, et ipsa metrorum finibus insignita.
cf. Ai. 1199, 1200. Ant. 873, 74. OR. 211, 12. Trach. 947, 48 = 950, 51.

Eur. Hec. 629, 30 ἐμοὶ χρῆν συμφοράν,
ἐμοὶ χρῆν πημονὰν γενέσθαι.
Her. 765, 66 μεταλλαγαὶ γὰρ δακρύων
μεταλλαγαὶ συντυχίας.
Suppl. 833, 34 πικροὺς ἐσεῖδες γάμους,
πικρὰν δὲ Φοίβου φάτιν.

cf. Bacch. 414, 15. El. 1194, 95. 1203, 04. Her. 114, 15. Phoen. 339, 40. 1033, 34. 1036, 37 = 1060, 61. 1720, 21. Suppl. 73, 74. 622, 23. 1139, 40. 1148, 49. Troad. 527, 28.

Figura in finem antecedentis et initium subsequentis ordinis distributa est

Aesch. Sept. 717, 18 ἐπειδὰν αὐτοκτόνως
αὐτοδάϊκτοι θάνω-σιν.
865, 66 δι' εὐωνύμων τετυμμένοι,
τετυμμένοι δῆθ', ὁμο-σπλάγχνων.
= 876, 77 διήκει δὲ καὶ πόλιν στόνος,
στένουσι πύργοι, στένει,

quorum ordinum prior compositus est ex dochmio et metro iambico.

Soph. El. 171, 72 ἀεὶ μὲν γὰρ ποθεῖ,
ποθῶν δ' οὐκ ἀξιοῖ φανῆναι.
Eur. Suppl. 1163, 64 ὦ τέκνον, ἔβας· οὐκέτι φίλον
φίλας ἄγαλμ' ὄψομαί σε ματρός.

DE TRIMETRIS IAMBICIS QUAESTIUNCULA.

Idem artificium — placet enim hanc rem breviter tangere — ne a diverbiorum quidem trimetris alienum est, ubi tamen quodam modo coercetur caesurae necessitate. Etenim si quam adhibebant poetae his trimetris figuram, ne quid in numeris peccatum esset, salva eam caesura collocare debebant. Quae causa est, cur figura

in unum metrum artata non nisi in prima aut tertia sede inveniatur, utrubique tamen est maxime frequentata, ut

Aesch. Choeph. 900 τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὃν δ' ἐχρῆν φιλεῖν στυγεῖς.
Eum. 650 τίκτει δ' ὁ θρώςκων, ἡ δ' ἅπερ ξένῳ ξένη.
Pers. 673 Πέρςαι γεραιοί, τίνα πόλις πονεῖ πόνον;
Prom. 269 ἑκὼν ἑκὼν ἥμαρτον, οὐκ ἀρνήςομαι.
Suppl. 951 φίλους πικρῶς ἤκουςαν αὐτανεψίοις.

cf. Agam. 1211. Pers. 793. Prom. 29. 314. 762. 908. 954. Sept. 179. frgmt. 38, 1 N.[2]

Soph. Ai. 994 ὁδός θ' ὁδῶν παςῶν ἀνιάςαςα δή.
El. 1056 φρονεῖν, φρόνει τοιαῦτ'· ὅταν γὰρ ἐν κακοῖς.
OR. 380 ὦ πλοῦτε καὶ τυραννὶ καὶ τέχνη τέχνης.
Phil. 1002 πέτρᾳ πέτρας ἄνωθεν αἱμάξω πεςών.
Trach. 1234 μεταίτιος ςοί τ' αὖθις ὡς ἔχεις ἔχειν.

cf. Ai. 467. 522. 1283. 1391. Ant. 441. 1057. 1067. El. 672. 675. 1410. OC. 595. 613. 844. 1025. 1099. 1388. OR. 248. 320. 581. 610. 629. 783. 1071. 1182. 1250. 1396. 1403. 1496. Phil. 38. 776. 816. 959. 981. 1269. Trach. 593. 1089. 1143. frgmt. 142, 2. 399, 4. 666, 3. 686. 770.

Eur. Bacch. 179 ςοφὴν ςοφοῦ παρ' ἀνδρός, ἐν δόμοιςιν ὤν.
Hel. 498 ὀνόματα ταὔτ' ἔχουςι καὶ πόλις πόλει.
Hipp. 32 ἐρῶς' ἔρωτ' ἔκδηλον· Ἱππολύτῳ δ' ἔπι.
Med. 776 μολόντι δ' αὐτῷ μαλθακοὺς λέξω λόγους.
Troad. 1040 πόνους τ' Ἀχαιῶν ἀπόδος ἐν μικρῷ μακρούς.

cf. Alc. 352. 369. 377. 1119. Andr. 245. 678. 802. 976. 1235. Bacch. 254. 296. 344. 349. 655. El. 361. 842. 926. Hec. 328. 588. 800. 1050. Hel. 1426. Her. 593. 947. Heraclid. 73. 413. 807. Hipp. 384. 597. 649. 874. Ion. 1279. 1535. Iph A. 313. Iph T. 282. 512. Med. 321. 513. 587. 805. 955. Or. 34. 219. 510. 589. 891. Phoen. 161. 925. Suppl. 193. 493. 844. Troad. 621. 1212. frgmt. 296, 2. 608, 1.

Restant haud pauci versus, ubi instante caesura penthemimere figura in prima sede collacata verbi continuatio facta est in alterius metri priorem thesin, ut

Aesch. Agam. 523 ποθεῖν ποθοῦντα τήνδε γῆν ςτρατὸν λέγεις.
Coeph. 684 ξένου ξένοιςίν ἐςτιν εὐμενέςτερον;
Eum. 140 ἔγειρ', ἔγειρε καὶ ςὺ τήνδ', ἐγὼ δὲ ςέ.
Prom. 221 ἑκόνθ' ἑκόντι Ζηνὶ ςυμπαραςτατεῖν.
971 χλιδῶ; χλιδῶντας ὧδε τοὺς ἐμοὺς ἐγώ.

cf. frgmt. 179, 2.

Soph. Ai. 293 γύναι, γυναιξὶ κόςμον ἡ ςιγὴ φέρει.
OC. 477 χοὰς χέαςθαι ςτάντα πρὸς πρώτην ἕω.
OR. 284 ἄνακτ' ἄνακτι ταὔθ' ὁρῶντ' ἐπίςταμαι.

Phil. 470 ἱκέτης ἱκνοῦμαι, μὴ λίπῃς μ' οὕτω μόνον.
Trach. 1144 ὄλωλ' ὄλωλα, φέγγος οὐκέτ' ἔστι μοι.

cf. El. 985. 1445. OC. 955. 1203. 1259. Phil. 297. 389. 805. frgmt. 330. 598, 4. 633.

Eur. Andr. 1250 γένος γενέσθαι δεῖ τὸ σὸν κἀμόν, γέρον.
Bacch. 247 ὕβρεις ὑβρίζειν, ὅστις ἔστιν ὁ ξένος;
El. 89 φόνον φονεῦσι πατρὸς ἀλλάξων ἐμοῦ.
IphA. 669 μόνη, μονωθεῖς' ἀπὸ πατρὸς καὶ μητέρος.
Or. 222 ἀδέλφ' ἀδελφῇ χειρὶ θεραπεύειν μέλη.

cf. Alc. 531. Bacch. 186. 193. 470. 694. 1358. El. 679. Hec. 53[illegible]3. 689. Hel. 483. 499. 785. Her. 708. 741. 1136. Ion. 831. 143[illegible]0. IphA. 75. IphT. 62. Or. 472. 1349. 1615. Phoen. 67. 750. 91[illegible]5. 1280. Suppl. 722. 743. Troad. 304. 347. frgmt. 68, 2. 108. 12[illegible]6. 160. 908, 3.

Saepissime metra illum in modum distinguuntur, plerumque bina inter se, sed etiam, si figura in primo et tertio metro posita est, singula a binis. Nam ut quaevis figura, praesertim si utraque eius pars ictu feritur, gravius ad aures accidit, ita, ubi in initia sive fines metrorum distributa erit, fieri non potest, quin dilabi, ut ita dicam, metra videantur. Ac poetae non solum plurium syllabarum verba sed etiam monosyllaba in unius atque alterius metri posterioribus arsibus collocare amaverunt; itaque pro certo habemus, quod supra diximus, etiam in tales versus cadere, quales

Aesch. Agam. 1197 ξυνῆκα καὶ πέφρικα, καὶ φόβος μ' ἔχει.
Choeph. 737 εἰ λιμὸς ἢ δίψη τις ἢ λιψουρία.
Eum. 607 οὐκ ἀνδρός, οὐ γυναικός, οὐ πόλεως π[illegible].
Pers. 834 ἢ πολλὰ καὶ παρόντα καὶ μέλλοντ' ἔτι.
Prom. 494 ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ συνεδρίαι.

cf. Eum. 789. 852.

Soph. Ai. 970 θεοῖς τέθνηκεν οὗτος, οὐ κείνοισιν, οὔ.
Ant. 689 λέγει τις ἢ πράσσει τις ἢ ψέγειν ἔχει.
OR. 380 ὦ πλοῦτε καὶ τυραννὶ καὶ τέχνη τέχνης.
Phil. 936 ὦ λιμένες, ὦ προβλῆτες, ὦ ξυνουσίαι.
Trach. 1060 οὔθ' Ἑλλὰς οὔτ' ἄγλωσσος οὔθ' ὅσην ἐγώ.

cf. Ant. 4. 176. 667. 891. El. 890. 1196. OC. 95. 474. OR. 14[illegible]1. Phil. 221. 345. Trach. 3. frgmt. 133. 855, 12.

Eur. Alc. 430 αὐλῶν δὲ μὴ κατ' ἄστυ, μὴ λύρας κτύπος.
Bacch. 1290 ποῦ δ' ὤλετ'; ἢ κατ' οἶκον; ἢ ποίοις τόποις;
Her. 849 ἀνὴρ ὅδ' οὐκ ἄσημος οὔτ' ἐπὶ χθονί.
Ion. 758 εἴπωμεν ἢ σιγῶμεν; ἢ τί δράσομεν.
Med. 288 τὸν δόντα καὶ γήμαντα καὶ γαμουμένην.

cf. Andr. 92. Bacch. 313. Hec. 837. 850. Hel. 816. Her. 1271. 1272. Heraclid. 383. 404. Hipp. 354. 621. 1322. IphT. 89. Or. 137. Suppl. 551. frgmt. 403, 4.

Neque quicquam refert alterum aut utrumque monosyllabum cum proximo verbo synecphoneseos artificio conglutinari, ut

Aesch. Sept. 184 ἤκουcαc ἢ οὐκ ἤκουcαc, ἢ κωφῇ λέγω;
Soph. El. 13 ἤνεγκα κἀξέcωcα κἀξεθρεψάμην.
Eur. Her. 459 ὕβριcμα κἀπίχαρμα καὶ διαφθοράν.

Sed acrius metra distinguuntur si figura ex verbis plurium syllabarum constituitur, ut

Aesch. Choeph. 1007 ἔδραcεν ἢ οὐκ ἔδραcε; μαρτυρεῖ δέ μοι.
Eum. 640 οὑμόc, τὰ δ' ἄλλα πάντ' ἄνω τε καὶ κάτω.
Prom. 92 ἴδεcθέ μ' οἷα πρὸc θεῶν πάcχω θεόc.
263 ἥμαρτεc; ὡc δ' ἥμαρτεc οὔτ' ἐμοὶ λέγειν.
277 πίθεcθέ μοι, πίθεcθε, cυμπονήcατε.

f. Choeph. 117. Sept. 184. frgmt. 43, 3.

Soph. Ant. 484 ἦ νῦν ἐγὼ μὲν οὐκ ἀνήρ, αὕτη δ' ἀνήρ.
757 βούλει λέγειν τι καὶ λέγων μηδὲν κλύειν.
El. 791 οὔτοι cύ· κεῖνοc δ' ὡc ἔχει καλῶc ἔχει.
OR. 1230 ἑκόντα κοὐκ ἄκοντα. τῶν δὲ πημονῶν.
Phil. 336 ἀλλ' εὐγενὴc μὲν ὁ κτανών τε χὠ θανών.

f. Ai. 479. 981. 1359. Ant. 99. 551. 565. 1026. 1030. 1068. El. 52. 1470. OC. 273. 617. 828. 832. 847. 976. 982. 1109. OR. 26. 528. 555. 569. 582. 1152. 1256. 1275. 1397. 1484. Phil. 28. 29. 503. 771. 814. 971. 1045. Trach. 34. 671. frgmt. 307, 2. 17, 1. 561, 1. 755. 852, 1.

Eur. Alc. 1066 δοκῶ γὰρ αὐτὴν εἰcορῶν γυναῖχ' ὁρᾶν.
Andr. 1083 πῶc δ' οἴχεταί μοι παῖc μόνου παιδὸc μόνοc;
Bacch. 741 ῥιπτόμεν' ἄνω τε καὶ κάτω· κρεμαcτὰ δέ.
Hel. 138 τεθνᾶcι κοὐ τεθνᾶcι· δύο δ' ἐcτὸν λόγω.
Phoen. 713 ποῖ; μῶν νεάζων οὐχ ὁρᾷc ἃ χρή c' ὁρᾶν;

f. Alc. 685. 1017. Andr. 357. Bacch. 332. 364. 504. 753. 786. 339. 924. 927. 1050. 1123. 1248. 1323. El. 39. 289. 296. 391. 507. 924. Hec. 566. 612. 751. 830. Hel. 842. 1012. 1029. 1048. 1052. Her. 40. 585. 953. 1234. Heraclid. 320. Hipp. 412. Ion. 307. 320. 1444. IphA. 56. 473. 669. 1007. 1271. IphT. 575. Med. 1011. 1329. Or. 424. 441. 613. 676. 904. 1579. 1587. 1676. Phoen. 357. 536. 537. 1095. 1194. 1704. Suppl. 268. 689. 952. Troad. 625. 630. 647. 1154. frgmt. 208, 3. 250, 2. 271, 2. 439, 4. 464, 1. 597, 3. 610. 635, 3.

Rarius fit ut figura antecedentis metri finem, sequentis initium conficiat, ut

Aesch. Agam. 1272 ὅταν γυνὴ γυναικὸς ἀντ' ἐμοῦ θάνῃ.
Choeph. 82 πότερα λέγουσα παρὰ φίλης φίλῳ φέρειν.
Prom. 388 ἔα με τῇδε τῇ νόσῳ νοσεῖν, ἐπεί.
Sept. 619 σοὶ ξυμφέρεσθαι καὶ κτανὼν θανεῖν πέλας.
1033 παθὼν κακῶς κακοῖσιν ἀντημείβετο.

cf. Agam. 1594. frgmt. 391.

Soph. El. 1361 χαῖρ', ὦ πάτερ· πατέρα γὰρ εἰσορᾶν δοκῶ·
OC. 1335 πτωχοὶ μὲν ἡμεῖς καὶ ξένοι, ξένος δὲ σύ.
OR. 337 ὀργὴν ἐμέμψω τὴν ἐμήν, τὴν σὴν δ' ὁμοῦ.
Phil. 1035 κακῶς ὄλοισθ'· ὀλεῖσθε δ' ἠδικηκότες.
Trach. 619 κἀμοῦ ξυνελθοῦσ' ἐξ ἁπλῆς διπλῆ φανῇ.

cf. Ai. 362. OC. 779. OR. 100. 600. Phil. 816. Trach. 28. 198. frgmt. 855, 14.

Eur. Hec. 736 δύστην', ἐμαυτὴν γὰρ λέγω λέγουσα σέ.
Her. 284 ἡμᾶς δ', ἐπειδὴ δεῖ θανεῖν, θνῄσκειν χρεών.
Ion. 1417 σκέψασθ' ὃ παῖς ποτ' οὖσ' ὕφασμ' ὕφην' ἐγώ.
Med. 521 ὅταν φίλοι φίλοισι συμβάλωσ' ἔριν.
Troad. 904 ὡς οὐ δικαίως, ἢν θάνω, θανούμεθα.

cf. Hel. 611. 764. Her. 1279. Ion. 1289. 1452. Phoen. 492. frgmt. 360, 16; 34.

Sunt etiam ubi figura in primum et tertium metrum distributa est ita, ut singula cum binis metris concertare videantur, ut

Aesch. Agam. 1273 ἀνὴς τε δυσδάμαρτος ἀντ' ἀνδρὸς πέσῃ.
Choeph. 226 τοὺς φιλτάτους γὰρ οἶδα νῷν ὄντας πικρούς.
1058 ὑμεῖς μὲν οὐχ ὁρᾶτε τάσδ', ἐγὼ δ' ὁρῶ.
Prom. 37 τί τὸν θεοῖς ἔχθιστον οὐ στυγεῖς θεόν.

Soph. Ai. 79 οὔκουν γέλως ἥδιστος εἰς ἐχθροὺς γελᾶν;
Ant. 73 φίλη μετ' αὐτοῦ κείσομαι, φίλου μέτα.
OC. 1391 καλῶ δὲ τάσδε δαίμονας, καλῶ δ' Ἄρη.
OR. 312 ῥῦσαι σεαυτὸν καὶ πόλιν, ῥῦσαι δ' ἐμέ.
Trach. 814 ξυνηγορεῖς σιγῶσα τῷ κατηγόρῳ.

cf. Ai. 765. 1137. Ant. 898. 1279. El. 796. OC. 987. OR. 5[illegible] 610. frgmt. 215, 2. 759, 1.

Eur. Hel. 329 γυναῖκα γὰρ δὴ συμπονεῖν γυναικὶ χρή.
Heraclid. 229 γενοῦ δὲ τοῖσδε συγγενής, γενοῦ φίλος.
Hipp. 914 οὐ μὴν φίλους γε κἄτι μᾶλλον ἢ φίλους.
Phoen. 424 ἆρ' εὐτυχεῖς οὖν τοῖς γάμοις ἢ δυστυχεῖς;
Troad. 913 δώσω τόδ' αὐτῇ, τῆσδε δ' οὐ δώσω χάριν.

cf. Alc. 382. Andr. 976. 1153. Bacch. 655. 960. El. 579. 124[illegible] Hec. 810. Hel. 497. Her. 280. 593. Heraclid. 27. IphT. 902. Phoe[illegible] 161. 461 frgmt. 414, 1. 420, 3. 547, 2. 551, 2. 564, 1.

Restat figura ita collocata, ut trimeter in duas aequas partes dividatur, ubi vulgo caesuram statuunt quam dicunt mediam. Sed ut vere de hac re iudicari possit, totum illud mediae caesurae genus retractandum duximus[1]), idque eo magis, quod neque ex omni parte soluta nobis videtur haec quaestio et quae inde efficiuntur etiam ad alia melius intellegenda usui sunt. Rem tamen, ne tritiora repetere videamur, quam poterimus brevissime absolvemus.

Negant autem mediae incisionis esse offensionem, si aut vocem tertia arsi definitam excipit monosyllabum artius cum illa cocohaerens[2]), ut in pronuntiando pro uno paene sint verbo, ut

Aesch. Prom. 42 ἀεί τε δὴ νηλὴϲ ϲὺ καὶ θράϲουϲ πλέωϲ,

aut monosyllabum in tertia arsi positum ad sequentia magis quam ad antecedentia pertinet[3]), ut

Soph. El. 660 ξέναι γυναῖκεϲ, πῶϲ ἂν εἰδείην ϲαφῶϲ,

aut post tertiam arsin elisio[4]) fit, ut

Aesch. Sept. 989 δοκοῦντα καὶ δόξαντ' ἀπαγγέλλειν με χρή.

In talibus autem versibus ne superbissimas quidem facile contenderim aures offendisse. Iam vel hoc satis erat quo media caesura deleniretur, dummodo eam vocem, cuius syllaba finalis tertiam arsin conficiebat, monosyllabum sequeretur, sive ad antecedentia verba sive ad subsequentia propius sensu tractum, aut monosyllabum in tertia arsi esset sive huc sive illuc pertinens, ita ut, quamquam secundaria, intercederet tamen caesura, hic penthem., illic hephthem. Quae cum ita essent ferebant tales trimetros, quales

Aesch. Prom. 6 ἀδαμαντίνων δεϲμῶν ἐν ἀρρήκτοιϲ πέδαιϲ.
Soph. Ai. 377 τί δῆτ' ἂν ἀλγοίηϲ ἐπ' ἐξειργαϲμένοιϲ.
Phil. 1064 ὅπλοιϲι κοϲμηθεὶϲ ἐν Ἀργείοιϲ φανῇ;

Usitatius est alterum genus, ex quo monosyllabum in tertia arsi collocatur sive — admissa solutione — duarum brevium vocabulum, ut

1) Fr. W. Kohlrausch, de diaeresi in medio trimetro iambico apud Sophoclem, Gotting. 1838. A. Schmidt, de caesura media in Graecorum trimetro iambico, Bonn. 1865.

2) Kohlrausch, p. 16—19. 3) p. 19—25.

4) Ambiguum est elisionis quae sit vis ac ratio: in quo non possumus Wilamowitzii sequi sententiam (Her.[2] II p. 170), qua arguit intermissa elisione duo in unum coalescere vocabula. Quod si fieret, satis multi versus, in quibus post alterius metri priorem thesin elisio est, quos nemo negat caesura penthem. incidi, hoc artificio carerent, haud exiguae parti etiam media incisio obtruderetur, ut

Soph. Ant. 89 ἀλλ' οἶδ' ἀρέϲκουϲ' οἷϲ μάλιϲθ' ἁδεῖν με χρή.

At dubium non est quin aliquantulum spatii relictum sit inter elisam syllabam et proximum verbum, cf. Bruhn ad OR. 64.

Aesch. Agam. 245 ἥκω σεβίζων σόν, Κλυταιμήστρα, κράτος·
Soph. OC. 607 ὦ φίλτατ' Αἰγέως παῖ, μόνοις οὐ γίγνεται.
Eur. Bacch. 841 ὁδοὺς ἐρήμους ἴμεν· ἐγὼ δ' ἡγήσομαι.

Ac vel brevissimo spatio interiecto inter monosyllabum et praecedentem vocem sublatum esse videtur quod aures pungat, ut

Aesch. Pers. 343 ἀλλ' ὧδε δαίμων τις κατέφθειρε στρατόν,

ubi encliticum tertiam arsin conficit,

Soph. Ant. 1073 θεοῖσιν, ἀλλ' ἐκ σοῦ βιάζονται τάδε,

ubi praepositio,

Phil. 988 εἴ μ' οὗτος ἐκ τῶν σῶν ἀπάξεται βίᾳ,

ubi articulus,

OR. 626 οὐ γὰρ φρονοῦντά σ' εὖ βλέπω. — τὸ γοῦν ἐμόν,

ubi elisio praeit. Ac ne quis miretur tantillo intervallo compensari graviorem post monosyllabum incisionem, idem spatium minutissimum etiam alia docent in caesurae condicione collocari potuisse. Nam cum cautum esset ne uno verbo comprehenderetur alterum trimetri metrum[1]), ad iustam caesuram efficiendam satis fuisse videtur id, quod est spatii inter articulum praepositionemve et proximum nomen, aut quod enclisis relinquit sive alius subsequentis artior cum antecedenti vocabulo conexus. Itaque caesuram penthem. iudicabimus esse in his versibus:

Soph. Ai. 1228 σέ τοι, τὸν ἐκ τῆς αἰχμαλωτίδος λέγω.
OR. 615 κακὸν δὲ κἂν ἐν ἡμέρᾳ γνοίης μιᾷ,

hephthem. in his:

Aesch. Choeph. 1020 ἐξωτέρω· φέρουσι γὰρ νικώμενον.
Soph. OR. 809 κάρα διπλοῖς κέντροισί μου καθίκετο.
Eur. Bacch. 479 τοῦτ' οὖ παρωχέτευσας εὖ, κοὐδὲν λέγω—

Elisionem autem nihil offecisse legitimae incisioni permulti testificantur loci, velut

Aesch. Agam. 20 νῦν δ' εὐτυχὴς γένοιτ' ἀπαλλαγὴ πόνων.

Has ad rationes ingens numerus conformatus est eorum versuum, qui mediam prae se ferunt incisionem. Quibus rationibus perspectis nihil iam discriminis videmus remanere inter vulgare genus et eos trimetros, ubi media caesura schemate aliquo facta est: his enim eadem quae reliquis molliendae illius incisionis remedia adhiberi solent. Et quattuor quidem locis verbum plurium syllabarum integrum in tertia arsi desinens excipit vox monosyllaba,

1) Porson. ad Hec. p. XXVIII.

Aesch. Sept. 1030 ἀλλ' ὃν πόλις στυγεῖ, σὺ τιμήσεις τάφῳ;
Soph. El. 1038 ὅταν γὰρ εὖ φρονῇς, τόθ' ἡγήσῃ σὺ νῷν.
Eur. Hel. 86 ἀτὰρ τίς εἶ πόθεν; τίν' ἐξαυδᾶν σε χρή;
Iph A. 306 κλαίοις ἄν, εἰ πράσσοις ἃ μὴ πράσσειν σε δεῖ.

Saepissime unius longae vocabulum aut duarum brevium in tertia arsi positum est, ut

Soph. Ant. 555 σὺ μὲν γὰρ εἵλου ζῆν, ἐγὼ δὲ κατθανεῖν.
El. 1036 ἀτιμίας μὲν οὔ, προμηθίας δὲ σοῦ.
OC. 610 φθίνει μὲν ἰσχὺς γῆς, φθίνει δὲ σώματος.
Phil. 1009 ἀνάξιον μὲν σοῦ, κατάξιον δ' ἐμοῦ.
1298 ἐάν τ' Ἀχιλλέως παῖς ἐάν τε μὴ θέλῃ.

cf. Ai. 1377. OR. 1155. Phil. 503. 907. 1021. 1049. 1237.

Eur. Hec. 253 δρᾷς δ' οὐδὲν ἡμᾶς εὖ, κακῶς δ' ὅσον δύνῃ;
Heraclid. 424 ἀλλ' ἢν δίκαια δρῶ, δίκαια πείσομαι.
Ion. 742 τὸ τοῦ ποδὸς μὲν βραδύ, τὸ τοῦ δὲ νοῦ ταχύ.
Or. 1076 σοὶ μὲν γὰρ ἔστι πόλις, ἐμοὶ δ' οὐκ ἔστι δή.
Phoen. 521 πρὸς ταῦτ' ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγανα.

cf. Hec. 879. Hel. 575. 987. Her. 1301. Hipp. 313. 888. Ion. 1019. 1527.

In reliquis eiusmodi trimetris elisio facta est post tertiam arsin, nonnumquam accedente caesura penthem., ut

Soph. Ai. 942 σοὶ μὲν δοκεῖν ταῦτ' ἔστ', ἐμοὶ δ' ἄγαν φρονεῖν.
Ant. 80 σὺ μὲν τάδ' ἂν προὔχοι'· ἐγὼ δὲ δὴ τάφον.
OC. 266 σῶμ' οὐδὲ τἄργα τἄμ'· ἐπεὶ τά γ' ἔργα μου.
OR. 419 βλέποντα νῦν μὲν ὄρθ', ἔπειτα δὲ σκότον.
Phil. 359 κεῖνος μὲν οὖν ἔκειτ'· ἐγὼ δ' ὁ δύσμορος.

cf. Ai. 690. 780. Ant. 77. El. 938. OR. 328. 1163. 1409. Phil. 1437.

Eur. Andr. 373 ἀνδρὸς δ' ἁμαρτάνουσ' ἁμαρτάνει βίου.
Her. 537 καὶ τἄμ' ἔθνησκε τέκν', ἀπωλλύμην δ' ἐγώ.
Hipp. 1042 εἰ γὰρ σὺ μὲν παῖς ἦσθ', ἐγὼ δὲ σὸς πατήρ.
Phoen. 928 ἄλλοις μελήσει ταῦτ', ἐμοὶ δ' εἰρήσεται.
Suppl. 466 σοὶ μὲν δοκείτω ταῦτ', ἐμοὶ δὲ τἀντία.

cf. Hel. 49. Her. 174. 1402. Suppl. 776.

Addimus

Soph. Phil. 589 ὅρα τί ποιεῖς παῖ. — σκοπῶ κἀγὼ πάλαι.
Eur. Iph A. 1460 πέπλων ἐχομένη σῶν — ἐμοί, μῆτερ, πιθοῦ.
Or. 1239 δακρύοις κατασπένδω σ'. — ἐγὼ δ' οἴκτοισί γε,

ubi media caesura personae mutatione facta perinde atque in reliquis trimetris deminuitur aut antecedente monosyllabo aut elisione post ipsam tertiam arsin. Quin etiam — libere iam profiteor — in omnibus iis trimetris, qui manifestiorem habent mediam incisionem sive

figura sive personae mutatione, ut delenirent illam magis operam dederunt poetae quam in vulgaribus trimetris, quos ne nuda quidem ea intermissa incisione tantopere offendisse apertum sit.

Quae cum ita sint decoxisse credo eorum opinionem, qui tragicos, ubi figurae artificio trimetrum in duas dimidias distribuerunt, lenocinium ab foeda ista caesura petivisse clamant.

Hactenus de iambico genere.

Ex anapaestis, qui pro indole sua vehementiore persaepe figuris distinguuntur, haec notavimus:

Figura singulari metro comprehenditur

Aesch. Agam. 92 ἄλλη δ' ἄλλοθεν οὐρανομήκης.
Choeph. 304 ἀντὶ δὲ πληγῆς φονίας φονίαν.
Pers. 25 βασιλῆς βασιλέως ὕποχοι μεγάλου.
Prom. 1041 ἐχθρὸν ὑπ' ἐχθρῶν οὐδὲν ἀεικές.
Suppl. 23 ὧν πόλις, ὧν γῆ καὶ λευκὸν ὕδωρ.

cf. Agam. 56. 85. 1451 = 1474. Eum. 971. Pers. 911. 958. Prom. 554. Sept. 1042. Suppl. 34. 607.

Soph. Ai. 1414 φησὶ παρεῖναι, σούσθω, βάτω.
Ant. 942 οἷα πρὸς οἵων ἀνδρῶν πάσχω.
OC. 226 ἔξω πόρσω βαίνετε χώρας.
OR. 479 μέλεος μελέῳ ποδὶ χηρεύων.
Phil. 166 πτηνοῖς ἰοῖς στυγερὸν στυγερῶς.

cf. Ant. 941. El. 102. 198. 852 = 863. Phil. 1186. Trach. 1008.

Eur. Alc. 863 ποῖ βῶ; πᾷ στῶ; τί λέγω; τί δὲ μή;
Hec. 84 ἥξει τι μέλος γοερὸν γοεραῖς.
Hipp. 1289 ἀφανῆ φανερὰν δ' ἔσχεθες ἄτην.
Med. 142 δέσποινα, φίλων οὐδενὸς οὐδέν.
Troad. 233 τί φέρει; τί λέγει; δοῦλαι γὰρ δή.

cf. Alc. 278. Andr. 520. El. 1357. Hec. 138. 171. 175. 177. 194. 199. 213. Hipp. 184. Iph T. 152. Med. 148. Or. 1428. 1496. Troad. 173. 790. 792. 1118.

Sed est genus anapaestorum, ubi inter bina metra legitime existit caesura penthem., ut

Soph. El. 223 ἀλλ' ἐν γὰρ δεινοῖς οὐ σχήσω,

in quo si figura prius metrum constituit, in alterius metri priorem thesin ea porrigi debet, ut in stropha eius cantici

= 203 ὦ νύξ, ὦ δείπνων ἀρρήτων.

Figura in paribus plurium deinceps metrorum sedibus collocata est, ut

Aesch. Agam. 352 μήτε πρὸ καιροῦ μήθ' ὑπὲρ ἄςτρων.
Choeph. 301 ἀντὶ μὲν ἐχθρᾶς γλώςςης ἐχθρὰ
γλῶςςα τελείςθω.
Prom. 120 τὸν Διὸς ἐχθρόν, τὸν πᾶςι θεοῖς.
Suppl. 11 καὶ βούλαρχος καὶ ςταςίαρχος.

cf. Agam. 69, 70. 85, 86. 90. 749. 750. 1488. 1502. Choeph. 706, 07. 1072. Pers. 14. 19. 49. 531. Prom. 554. 1076, 77. Sept. 1042. 1043, 44. 1061, 62. frgmt. 96.

Soph. Ant. 144 πλὴν τοῖν ςτυγεροῖν, ὣ πατρὸς ἑνὸς
μητρός τε μιᾶς φύντε καθ' αὑτοῖν.
El. 197 δόλος ἦν ὁ φράςας, ἔρος ὁ κτείνας.
OC. 141 δεινὸς μὲν ὁρᾶν, δεινὸς δὲ κλύειν.
Phil. 1462 λείπομεν ὑμᾶς, λείπομεν ἤδη.
Trach. 1000 τίς γὰρ ἀοιδός, τίς ὁ χειροτέχνης.

cf. Ant. 379, 80. 1350, 51. OC. 190. 1762. Trach. 979. 1271, 72. frgmt. 248, 3. 531, 1.

Eur. Alc. 108 ἔθιγες ψυχᾶς, ἔθιγες δὲ φρενῶν.
El. 1305 κοιναὶ πράξεις, κοινοὶ δὲ πότμοι.
Hec. 161 φροῦδος πρέςβυς, φροῦδοι παῖδες.
Hipp. 1357 διά μ' ἔφθειρας, κατὰ δ' ἔκτεινας.
Med. 111 ἔπαθον τλάμων ἔπαθον μεγάλων.

cf. Alc. 29. 861. 911, 12. Andr. 1168. 1226. Bacch. 1368. El. 1235. 1351. 1354, 55. Hec. 68. 100. 144. 146, 47. 155. 159, 60. Heraclid. 704, 05. Hipp. 177. Ion. 865. 868, 69. 878. 916. Iph A. 1327—29. Iph T. 137, 38. Med. 99. 131. 1087. 1095. 1103, 04. 1401. Or. 1426. 1486, 87. Phoen. 1285. 1576. Troad. 102. 110, 11. 115. 187, 88. 796, 97. frgmt. 153, 3. 264, 1. 503, 1.

Figura finem antecedentis, initium alterius metri obtinet, ut

Aesch. Agam. 1532 ψυχῇ τ' ἄχαριν χάριν ἀντ' ἔργων.
Eum. 970 τάςδε γὰρ εὔφρονας εὔφρονες ἀεί.
Pers. 151 φάος ὁρμᾶται μήτηρ βαςιλέως,
βαςίλεια δ' ἐμή, προςπίτνω.
Prom. 98 φεῦ φεῦ, τὸ παρὸν τό τ' ἐπερχόμενον.
Suppl. 606 εὐχὰς ἀγαθὰς ἀγαθῶν ποινάς.

cf. Eum. 990, 91. Sept. 1055, 56. Suppl. 933.

Soph. Ai. 214 πῶς δῆτα λέγω λόγον ἄρρητον;
Ant. 156 Κρέων ὁ Μενοικέως ⟨ταγὸς⟩ νεοχμὸς
νεαραῖςι θεῶν ἐπὶ ςυντυχίαις.
OC. 1773 δράςω καὶ τάδε καὶ πάνθ' ὁπός' ἄν.
Phil. 1412 ἀκοῇ τε κλύειν λεύςςειν τ' ὄψιν.
Trach. 994 ἱερῶν οἵαν οἵων ἐπί μοι.

cf. Ai. 233. Ant. 142.

Eur. Alc. 882 ζηλῶ δ' ἀγάμους ἀτέκνους τε βροτῶν.
Hipp. 1371 καὶ νῦν ὀδύνα μ' ὀδύνα βαίνει.
Ion. 109 ὡς γὰρ ἀμήτωρ ἀπάτωρ τε γεγώς.
Iph T. 137 ἔμολον· τί νέον; τίνα φροντίδ' ἔχεις;
Troad. 790 ὦ τέκνον, ὦ παῖ παιδὸς μογεροῦ.

cf. Alc. 887, 88. Hec. 172, 73. 192, 93. Hipp. 258. Iph A. 1325. Troad. 153.

Dimetri figuris distincti sunt, ut

Aesch. Eum. 985, 86 τὸ μὲν ἀτηρὸν χώρᾳ κατέχειν,
τὸ δὲ κερδαλέον.
Sept. 1054, 55 καὶ γὰρ γενεᾷ κοινὸν τόδ' ἄχος,
καὶ πόλις ἄλλως.
Soph. Ant. 819, 20 οὔτε φθινάσιν πληγεῖσα νόσοις
οὔτε ξιφέων ἐπίχειρα λαχοῦσ'.
OR. 1299, 1300 προσέκυρσ' ἤδη. τίς σ', ὦ τλῆμον,
προσέβη μανία; τίς ὁ πηδήσας;
1308—10 sic scribo cum Hermanno:
αἰαῖ φεῦ φεῦ
δύστανος ἐγώ, ποῖ γᾶς φέρομαι
τλάμων; πᾷ μοι φθογγὰ φοράδην;

deleto verbo διαπέταται ante φοράδην.

cf. Ant. 834, 35. 930, 31. 935, 36. El. 239, 40. OC. 1761, 62. OR. 1297, 98. Trach. 1265, 66. 1270, 71.

Eur. Hec. 59, 60 ἄγετ', ὦ παῖδες, τὴν γραῦν πρὸ δόμων,
ἄγετ' ὀρθοῦσαι τὴν ὁμόδουλον.
Hipp. 173, 74 τί ποτ' ἔστι μαθεῖν ἔραται ψυχή,
τί δεδήληται.
Med. 1394, 95 στεῖχε πρὸς οἴκους καὶ θάπτ' ἄλοχον.
— στείχω, δισσῶν γ' ἄμορος τέκνων.

cf. Alc. 77, 78. 275, 76. 868, 69. Hipp. 223—25. 1364, 65. Iph T. 227, 28. Troad. 201, 02.

In dactylico genere aut metra figuris diiunguntur aut ordine metra, ut

Aesch. Eum. 974 χαίρετε χαίρετ' ἐν αἰσιμίαισι πλούτου.
= 992 χαίρετε, χαίρετε δ' αὖθις, ἔπη διπλοΐζω.
Prom. 885 ἦ σοφὸς ἦ σοφὸς ἦν.
= 892 μήποτε μήποτέ μ', ὦ.
Soph. Ant. 340 ἰλλομένων ἀρότρων ἔτος εἰς ἔτος.
OC. 245 ὄμμα σὸν ὄμμασιν, ὥς τις ἀφ' αἵματος.
251 ἢ τέκνον ἢ λέχος ἢ χρέος ἢ θεός.

Phil. 860 οὐ χερός, οὐ ποδός, οὔ τινος ἄρχων.
Trach. 96 Ἅλιον, Ἅλιον αἰτῶ.

OC. 1700. Phil. 1197. Trach. 98. 1024 = 1042.

Eur. Bacch. 116 εἰς ὄρος εἰς ὄρος, ἔνθα μένει.
595 σύμφλεγε σύμφλεγε δώματα Πενθέως.
Or. 1303 δίπτυχα δίστομα φάσγανα πέμπετε.
Phoen. 1500 δάκρυσι δάκρυσιν, ὦ δόμος ὦ δόμος.
Troad. 806 Ἴλιον Ἴλιον ἐκπέρ-σων.

Andr. 1181. 1186. Bacch. 165. Hec. 930. 948. Hel. 384. Hipp. 24. Or. 1299. Phoen. 190.

In quibusdam ordinibus dactylicis caesura penthem., latissime ens in hac compositione, figurae alteram partem in proximam in porrigi iussit, ut

Soph. El. 169 ὧν τ' ἔπαθ' ὧν τ' ἐδάη. τί γὰρ οὐκ ἐμοί.
1413 ὦ πόλις, ὦ γενεὰ τάλαινα.
Phil. 1205 ἢ γένυν ἢ βελέων τι προπέμψατε.
Eur. Phoen. 351 εἴτ' ἔρις εἴτε πατὴρ ὁ σὸς αἴτιος.

Ordines figura distincti sunt:

Soph. El. 187, 88 ἅτις ἄνευ τοκέων κατατάκομαι,
ἅς φίλος οὔτις ἀνὴρ ὑπερίσταται.
Phil. 1197, 98 οὐδέποτ' οὐδέποτ', ἴσθι τόδ' ἔμπεδον,
οὐδ' εἰ πυρφόρος ἀστεροπητής.
Heraclid. 613, 14 τὸν μὲν ἀφ' ὑψηλῶν βραχὺν ᾤκισε,
τὸν δ' ἀτίταν εὐδαίμονα τεύχει.
626, 27 ἄξια μὲν πατρός,
ἄξια δ' εὐγενίας τάδε γίγνεται.
Phoen. 351, 52 εἴτ' ἔρις εἴτε πατὴρ ὁ σὸς αἴτιος,
εἴτε τὸ δαιμόνιον κατεκώμασε.
814, 15 οὐ γὰρ ὁ μὴ καλὸν οὔποτ' ἔφυ καλόν,
οὐδ' οἱ μὴ νόμιμοι.
Troad. 1096, 97 ἢ Σαλαμῖν' ἱερὰν
ἢ δίπορον κορυφάν.

Figura conficit praecedentis ordinis finem, initium sequentis:

Soph. OC. 243, 44 πατρὸς ὑπὲρ τοῦ μόνου ἄντομαι,
ἄντομαι οὐκ ἀλαοῖς προσορωμένα.
OR. 155, 56 ἀμφὶ σοὶ ἁζόμενος τί μοι ἢ νέον
ἢ περιτελλομέναις ὥραις πάλιν.

Ex dochmiaco genere metra figuris distinguuntur, ut

Aesch. Pers. 655 βαλλὴν· ἀρχαῖος βαλλὴν ἴθι, ἱκοῦ.
Prom. 579 πυρί με φλέξον, ἢ χθονὶ κάλυψον, ἤ.

Sept. 124 ἐπίλυσιν φόβων ἐπίλυσιν δίδου.
156 κλύετε παρθένων κλύετε πανδίκως.
Suppl. 415 ἱππηδὸν ἀμπύκων πολυμίτων πέπλων
τ' ἐπιλαβὰς ἐμῶν,

homoeoteleuton, quae figura usitatissima est in dochmiis.
cf. Eum. 823, 24 = 854, 55. Pers. 916. Suppl. 389.

Soph. Ai. 879 τίς ἂν δῆτά μοι, τίς ἂν φιλοπόνων.
= 925 ἔμελλες, τάλας, ἔμελλες χρόνῳ.
Ant. 1329 φανήτω μόρων ὁ κάλλιστ' ἐμῶν
ἐμοὶ τερμίαν ἄγων ἁμέραν
ὕπατος· ἴτω ἴτω,
ὅπως μηκέτ' ἆμαρ ἄλλ' εἰσίδω.
El. 1233 γοναὶ σωμάτων ἐμοὶ φιλτάτων.
OC. 884 ἰὼ πᾶς λεώς, ἰὼ γᾶς πρόμοι.
OR. 1329 Ἀπόλλων τάδ' ἦν, Ἀπόλλων, φίλοι.

cf. Ai. 349, 50. 357. 881—83. Ant. 1276, 77. 1310, 11. 1321. El. 243, 44. 1247. 1387. OC. 836. 842 = 885. 1480.

Eur. Bacch. 997 ὃς ἀδίκῳ γνώμᾳ παρανόμῳ τ' ὀργᾷ.
Hel. 667 πετομένας κώπας,
πετομένου δ' ἔρωτος ἀδίκων γάμων.
Ion. 1474 οὐχ ὑπὸ λαμπάδων οὐδὲ χορευμάτων.
Or. 142 ἀποπρὸ βᾶτ' ἐκεῖσ', ἀποπρό μοι κοίτας.
Phoen. 1291 ὁμογενῆ δέραν, ὁμογενῆ ψυχάν.

cf. Hec. 695, 96. 719. 1064. Hel. 676. Hipp. 571. 826. 836. Iph T. 847. Med. 1273. 1282. Or. 154. 180. 323 = 339. 324. 1353. 1537. 1541.

Figura terminat antecedens incipit proximum metrum

Soph. Ant. 1266 ἰὼ παῖ, νέος νέῳ ξὺν μόρῳ.
1329 φανήτω μόρων ὁ κάλλιστ' ἐμῶν
ἐμοὶ τερμίαν.
OC. 885 μόλετ'· ἐπεὶ πέραν περῶσ' οἵδε δή.
Eur. Bacch. 602 ὁ γὰρ ἄναξ ἄνω κάτω τιθεὶς ἔπει-σι.
Hec. 1056 ὤμοι ἐγώ, πᾷ βῶ, πᾷ στῶ, πᾷ κέλσω;
Hipp. 587 διὰ πύλας ἔμολεν ἔμολε σοὶ βοά.
830 αἰαῖ αἰαῖ, μέλεα μέλεα τάδε πάθη.
Or. 177 ἐρεβόθεν ἴθι μόλε μόλε κατάπτερος.

cf. Bacch. 987. Ion. 1453. Or. 335.

Figura longiores ordines dispertit

Soph. Ai. 380, 81 κακῶν ὄργανον, τέκνον Λαρτίου,
κακοπινέστατόν τ' ἄλημα στρατοῦ.
Ant. 1319, 20 ἐγὼ γάρ σ' ἐγὼ ἔκανον, ὢ μέλεος,
ἐγώ, φάμ' ἔτυμον. ἰὼ πρόσπολοι.

Respondent in antistropho

1341, 42 cέ τ' αὖ τάνδ', ὤμοι μέλεος· οὐδ' ἔχω
ὅπα πρὸc πότερον ἴδω, πᾷ κλιθῶ (πάντα γάρ),

τᾷ κλιθῶ Musgravius ex πᾷ καὶ θῶ restituit. In eodem ordine, abundantibus sicut libri tradunt pluribus syllabis, cum Weckleinio censemus πάντα γάρ delendum esse, qua coniectura non solum forma singulorum metrorum ad amussim strophae aequatur, sed etiam duorum ordinum fines homoeoteleuto insigniuntur, figura ad hoc genus aptissima.

Eur. Her. 885, 86 ταχὺ τὸν εὐτυχῆ μετέβαλεν δαίμων,
ταχὺ δὲ πρὸc πατρὸc τέκν' ἐκπνεύcεται.

Hactenus de figuris metra terminantibus.

DE SOLUTIONIBUS METRA TERMINANTIBUS.

Quod alterum posuimus soluta metra persaepe concludi finibus verborum aggressi iam explanare, singulos deinceps numeros perscrutabimur iambicum trochaicum anapaesticum dochmiacum.

Ex iambico genere haec invenimus

Aesch. Choeph. 25 ὄνυχοc ἄλοκι νεοτόμῳ.
= 34 μυχόθεν ἔλακε περὶ φόβῳ,

quos ordines errant qui trochaico numero ascribunt, nam in iambico genere post solutam antecedentis metri alteram arsin ubique permissum est supprimere sequentis priorem thesin, modo inter utrumque vocabuli finis intercedat, qua de re infra videbimus. Praeter diaeresin inter utrumque metrum collocatam altera in initio duos tribreves seiungit; haec diaeresis plerumque cum illa coniuncta existit in iambica trochaica anapaestica compositione.

Choeph. 28 λακίδεc ἔφλαδον ὑπ' ἄλγεcιν.
= 37 θεόθεν ἔλακον ὑπέγγυοι.
40 τοιάνδε χάριν ἀχάριτον ἀπότροπον κακῶν.
= 50 cέβαc δ' ἄμαχον ἀδάματον ἀπόλεμον τὸ πρίν,

ibi trimetri primum metrum soluta altera arsi in integrum vocabulum desinit.

Prom. 899, 900 ἐμοὶ δ' ὅτι μὲν ὁμαλὸc ὁ γάμοc
(ἄφοβοc) οὐ δέδια, μηδὲ κρειccόνων,

ἄφοβοc tamquam ineptum additamentum a plerisque eiectum video.

Suppl. 105 λιγέα βαρέα δακρυοπετῆ.
= 144 ἐπίδρομ' ὁπόθι θάνατοc ἐπῇ.

Aeschylus igitur tribus locis priora dimetrorum metra solut desinente vocabulo terminavit, Choeph. 25 = 34. 28 = 37. Suppl 105 = 114, semel duo deinceps metra soluta, Prom. 899, semel tri metri primum metrum solutum, Choeph. 40 = 50.

Soph. Ant. 360 παντοπόρος· ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται.
= 370 ὑψίπολις· ἄπολις, ὅτῳ τὸ μὴ καλόν,

primum metrum soluta altera arsi vocabuli fine terminatur, accedent quae et ipsa primum ab altero metro distinguat, figura paronomasiae

El. 209 οἷς θεὸς ὁ μέγας Ὀλύμπιος
ποίνιμα πάθεα παθεῖν πόροι.
= 229 ἄνετε μ' ἄνετε, παράγοροι·
τάδε γὰρ ἄλυτα κεκλήσεται.
OC. 186 τέτροφεν ἄφιλον ἀποστυγεῖν.
= 205 τίς ὁ πολύπονος ἄγῃ; τίν' ἄν.
537 ἔπαθες — ἔπαθον ἄλαστ' ἔχειν.
= 545 ἔκανες — ἔκανον· ἔχει δέ μοι.
Phil. 1210 τί ποτε; — πατέρα ματεύων.
Trach. 947 πότερα πρότερον ἐπιστένω,
πότερα μέλεα περαιτέρω.
= 950 τάδε μὲν ἔχομεν ὁρᾶν δόμοις,
τάδε δὲ μένομεν ἐπ' ἐλπίσιν.

Vide, quam angustis finibus in hac re Sophocles se contin erit, nusquam enim plus unum metrum solutum ita disterminav integra vero non nisi quae priorem dimetrorum sedem obtinent, na Ant. 360 = 370 id, quod diaeresi terminatum est, solutum metru initiale suppressam habet priorem thesin. Contra maiorum ordinu integra metra soluta non est apud Sophoclem, ubi non commu vocabulo cum proximis cohaereant, ut in trimetris

Ant. 588 Θρῄσσαισιν ἔρεβος ὕφαλον ἐπιδράμῃ πνοαῖς.
= 600 ῥίζας ὁ τέτατο φάος ἐν Οἰδίπου δόμοις.
Trach. 824 ὅ τ' ἔλακεν, ὁπότε τελεόμηνος ἐκφέροι
δωδέκατος ἄροτος, ἀναδοχὰν τελεῖν πόνων.
= 834 ὃν τέκετο θάνατος, ἔτεκε δ' αἰόλος δράκων,
πῶς ὅδ' ἂν ἀέλιον ἕτερον ἢ τανῦν ἴδοι.

Iam accipe Euripidea haec:

Andr. 484 ἑνός, ἁ δύνασις ἀνά τε μέλαθρα κατά τε πόλιας.
= 491 ἄθεος ἄνομος ἄχαρις ὁ φόνος· ἔτι σε, πότνια.
Bacch. 107 βρύετε βρύετε χλοήρει.
= 122 Διογενέτορες ἔναυλοι.
414 ἐκεῖ Χάριτες, ἐκεῖ δὲ Πόθος.
= 430 τὸ πλῆθος ὅ τι τὸ φαυλότερον.
Hec. 928 ἀνὰ δὲ κέλαδος ἔμολε πόλιν.
= 938 τὸν ἐμὸν ἅλιον ἐπὶ πέλαγος.

Her. 767 ἔτεκον ⟨ἔτεκον⟩ ἀοιδάς.
= 776 δύναςιν ἄδικον ἐφέλκων.

In stropha alterum ἔτεκον suppl. Bothius.

Hipp. 1382 ἔμολέ τ' ἐπ' ἐμὲ τί ποτε ὄτν οὐδ-έν.
Ion. 122 παναμέριος ἅμ' ἁλίου πτέρυγι θοᾷ.
= 138 τὸν δ' ὠφέλιμον ἐμοὶ πατέρος ὄνομα λέγω.
497 στάδια χλοερὰ πρὸ Παλλάδος.
Med. 205 λιγυρὰ δ' ἄχεα μογερὰ βοᾷ.
211 δι' ἅλα νύχιον ἐφ' ἁλμυράν.
Or. 968 ἔλεος ἔλεος ὅδ' ἔρχεται.
= 979 ἕτερα δ' ἕτερος ἀμείβεται.
999 τὸ χρυσόμαλλον ἀρνὸς ὁπότ'
ἐγένετο τέρας ὀλοὸν ὀλοόν.
Phoen. 1030 ἔφερες ἔφερες ἄχεα πατρίδι
φόνια· φόνιος ἐκ θεῶν.
= 1054 τέκεα μέλεος. ἀγάμεθ' ἀγάμεθ',
ὃς ἐπὶ θάνατον οἴχεται.
1041 ὁπότε πόλεος ἀφανίσει-εν.
= 1065 ὅθεν ἐπέσυτο τάνδε γαῖ-αν.
1734 τάδε σ' ἐπέμενε μέλεα πάθεα
φυγάδα πατρίδος ἄπο γενόμενον.
1756 ἱερὸν ὄρεσιν ἀνεχόρευ-σα.
Suppl. 366 ἐκλύετε τάδε γ' ἐκλύετ' ἄνα-κτος.
= 370 ἱκόμενος ἔτι ματέρος ἄγαλ-μα.
919 ἔτρεφον ἔφερον ὑφ' ἥπατος.
978 δάκρυσι νοτερὸν ἀεὶ πέπλων.
Troad. 565 νεανίδων στέφανον ἔφερεν.
1082 σὺ μὲν φθίμενος ἀλαίνεις.
= 1101 μέσον πέλαγος ἰούσας.
1313 Πρίαμε Πρίαμε σὺ μὲν ὀλόμενος ἄταφος ἄφιλος.
= 1328 τρομερὰ τρομερὰ μέλεα, φέρετ' ἐμὸν ἴχνος. ἴτ' ἐπί,

ubi in antistropho inter alterum et tertium metrum neglecta est diaeresis.

Ex his apparet, quanto maiorem indulserit sibi libertatem Euripides, qui non solum duo, ut Bacch. 414 = 430, Ion. 138, sed etiam tria, ut Andr. 484 = 491, Or. 999, Phoen. 1030, 31 = 1054, 55, Troad. 1313, ac vel quattuor deinceps metra, ut Phoen. 1734, 35, soluta aut utraque arsi aut altera, verbi terminatione inter se distinxerit; in quo pariter atque Aeschylus et Sophocles saepissime tribreves terminavit.

Haec quidem satis sint ad genus illud illustrandum, quatenus in iambicis locum habet. Quo, iterum velim monitum, permultis locis clarius atque expressius numeri significantur, ut

Soph. OC. 184—87 τόλμα ξεῖνος ἐπὶ ξένης,
ὦ τλάμων, ὅ τι καὶ πόλις
τέτροφεν ἄφιλον ἀποστυγεῖν
καὶ τὸ φίλον σέβεσθαι,

ubi praecedunt duo glyconei II, tertium ordinem, etsi glyconeus I, si solutas feceris basin et choriambi — ut ita dicam — priorem arsin, eundem praebet syllabarum ordinem, dimetrum iambicum quivis censebit, sicut

Eur. Suppl. 976—79 Ἀπόλλων οὐκ ἐνδέχεται·
γόοισιν δ' ὀρθρευομένα
δάκρυσι νοτερὸν ἀεὶ πέπλων
πρὸς στέρνῳ πτύχα τέγξω.

hanc ipsam in eodem loco mensuram statuere non dubitabimus, praesertim cum etiam insoluti admisti sint glyconeis dimetri iambici, ut

Soph. Ant. 1115—19 πολυώνυμε, Καδμείας νύμφας ἄγαλμα
καὶ Διὸς βαρυβρεμέτα
γένος, κλυτὰν ὃς ἀμπέφεις
Ἰταλίαν, μέδεις δέ.

Quibus cum ordinibus, nisi quod discrepant verborum terminationes plane consentit is, qui ultimus est

Soph. Trach. 1007—09 πᾷ ⟨πᾷ⟩ μου ψαύεις; ποῖ κλίνεις;
ἀπολεῖς μ' ἀπολεῖς.
ἀνατέτροφας ὅ τι καὶ μύσῃ.
= 1028—30 θρῴσκει δ' αὖ, θρῴσκει δειλαία
διολοῦσ' ἡμᾶς
ἀποτίβατος ἀγρία νόσος.

Sed ea est in hoc ordine incisio, quae omnino excludere videatur iambicam mensuram. Per totam enim hanc compositionem nihil tantopere offendit, quam ictus in vocabuli hyperdisyllabi brevi finali positus. Quod vitium in stropha simul et antistropho Sophoclem admisisse — id quod necesse est concedi iambica quidem adhibita mensura — num quis sibi persuadebit? Quapropter pro certo habeo glyconeum II esse istum ordinem soluta basi et choriambi priore arsi, ut eadem hic sit numerorum coniunctio, quae

Phil. 1186—89 αἰαῖ αἰαῖ, δαίμων δαίμων.
ἀπόλωλ' ὁ τάλας·
ὦ πούς πούς, τί σ' ἔτ' ἐν βίῳ
τεύξω τῶν μετόπιν τάλας;

cf. Eur. Ion. 222—225.

Alterum soluti glyconei exemplum apud Sophoclem esse videtur in fine versus Trach. 841—44 = 852—55, quem sic discribi velim:

ὧν ἅδ' ἁ τλάμων ἄοκνον
μεγάλαν προσορῶσα δόμοισι βλάβαν νέων ἀ-
ϊσσόντων γάμων τὰ μὲν οὔ-
τι προσέβαλε, τὰ δ' ἀπ' ἀλλόθρου.
= ἔρρωγεν παγὰ δακρύων·
κέχυται νόσος, ὢ πόποι, οἷον ἀναρσίων οὔ-
πω κρᾶθ' Ἡρακλέους ἀγακλει-
τὸν ἐπέμολε πάθος οἰκτίσαι.

2 δόμοις libri, δόμοισι Triclinius. 854 οὔπω ἀγακλειτὸν Ἡρα-
ους L, Ἡρακλέα P. Dedimus κρᾶθ' Ἡρακλέους ἀγακλειτόν, qua
locutione cf. OR. 1207 ἰὼ κλεινὸν Οἰδίπου κάρα.

Initialis huius versus ordo est glyconeus III, isque, proximo
piente a duabus brevibus, diaeresi terminatus. Alter est arche-
ius, ex quattuor anapaestis et baccheo constans; vide Hephaestionem
4 Gaisf., qui tres eius formas discrevit, unam, quae purum ser-
it primum anapaestum, ut apud Callimachum

ἀγέτω θεός, οὐ γὰρ ἔχω δίχα τῶνδ' ἀείδειν,

ram, quae spondeum supposuit, ut

νύμφα, σὺ μὲν ἀστερίαν ὑφ' ἅμαξαν ἤδη,

iam, quae iambum, ut

φιλωτέρα ἄρτι γὰρ ἁ Σικελὰ μὲν Ἔννα.

le, quod quarti anapaesti contractionem patitur is ordo, et pro
cheo finali admittit amphibrachum. Est enim id proprium quor-
am ordinum in baccheum desinentium, praeter eos, qui — ut
laeceus hendecasyllabus — ab ionicis oriundi sunt, ut vel intra
sum in brevem exire possint, ut sapphicus hendecasyllabus

Eur. Hipp. 553, 54 Ἀλκμήνας τόκῳ Κύπρις ἐξέδωκεν·
ὢ τλάμων ὑμεναίων.
= 563, 64 δεινὰ γὰρ πάντᾳ γ' ἐπιπνεῖ, μέλισσα
δ' οἷα τις πεπόταται,

elisio synaphiam indicat. cf. Pind. Ol. XIV. str. 1. Bacchyl. III. 3.

Eam ultimae brevis licentiam, simulque contracti quarti ana-
sti praebet ordo archebulius

Soph. Ant. 1115 πολυώνυμε, Καδμείας νύμφας ἄγαλμα
καὶ Διὸς βαρυβρεμέτα.
= 1126 σὲ δ' ὑπὲρ διλόφοιο πέτρας στέροψ ὄπωπε
λιγνύς, ἔνθα Κωρύκιαι,

όφοιο enim recte Dindorfius scripsisse videtur pro διλόφου. Se-
itur, ut in Trach., glyconeus III, quod et ipsum eosdem hic et

illic numeros consociatos esse comprobat. Euripides ordine archebulio usus est Heraclid. 356, 57 = 365, 56

μεγαληγορίαισι δ' ἐμὰς φρένας οὐ φοβήσεις.

Bis eum anapaestis subiunxit,

Andr. 862—64 κυανόπτερος ὄρνις εἴθ' εἴην,
ἢ πευκᾶεν
σκάφος, ἃ διὰ Κυανέας ἐπέρασεν ἀκτάς.
Her. 882—84 ὡς ἐπὶ λώβᾳ Νυκτὸς Γοργὼν
ἑκατογκεφάλοις
ὀφέων ἰαχήμασι, Λύσσα μαρμαρωπός,

ubi in iambum contractus est is, qui baccheum antecedit, quartus anapaestus.

In Trach. et ordo archebulius cum proximo glyconeo communi vocabulo coartatus est et hic cum clausula; quae quia post quintam brevem, eamque verbi polysyllabi ultimam, inciditur, in glyconeis II habenda erit.

Incisionem post quintam brevem si respicimus, eundem ordinem opinabimur esse

Eur. Alc. 907, 08 ἔφερε κακὸν ἅλις, ἄτεκνος ὤν,
πολιὰς ἐπὶ χαίτας.
= 930, 31 ἔθανε δάμαρ, ἔλιπε φιλίαν·
τί νέον τόδε; πολλούς,

ubi ad eum, quem glyconeum dicimus, pro clausula accedit ordo Reizianus. Priorem autem ordinem praeterquam quod incisionis illius cum Trachiniis summa similitudo glyconeum probare videtur, alterum est, quamobrem ne potest quidem ad iambicum numerum referri. Nam ut omittam iambicam mensuram ictum requirere in ἔλιπε trium brevium vocabuli ultima syllaba, ubicumque in iambicis ordinibus antecedens metrum in solutam arsin exit, subsequentis prior arsis soluta est, ea inter metra aut diaeresis fieri debet aut caesura post subsequentis priorem thesin, ultra caesuram nisi intercedente commissura verbi compositi, nulla fieri potest verbi continuatio. At hic ordo in antistropho neque diaeresin habet neque caesuram eam, quam iambi soluti stipulantur, quarum tamen altera utra, ex numero vere iambico profectus, carere non posset. Cuius legis confirmandae infra occasio erit, sed postulavit res nunc iam ad eam provocare, ut illum ordinem contra falsam mensuram defenderemus. Glyconeo posito — nolim id praeterire — similis est in hoc loco synaphia atque in eadem fabula 252, 53 = 259, 60

ὁρῶ δίκωπον ὁρῶ σκάφος
νεκύων δὲ πορθμεύς.

Denique sola incisione post quintam brevem qui contentus

erit, nulla accedente re, quae omnino tollat iambicam mensuram, in glyconeis numerabit priorem ordinem

Iph T. 1249, 50 ἔτι μιν ἔτι βρέφος, ἔτι φίλας
ἐπὶ ματέρος ἀγκάλαιςι θρῴςκων.
= 1274, 75 γέλαςε δ' ὅτι τέκος ἄφαρ ἔβα
πολύχρυςα θέλων λατρεύματα ςχεῖν,

ubi adnexus est enhoplii generis ordo Reiziano cognatus.

Plures deinceps arses solvi non est, quod a glyconeo alienum ducas, quia idem sibi permiserunt Aeschylus Sophocles Euripides in glyconeo II una syllaba aucto, Sapphico illo, quem Hephaestio dicit, enneasyllabo[1]), quem ordinem, soluta basi et choriambi priore longa dochmiis subiunxerunt Aeschylus

Sept. 188, 89 ἱππικῶν τ' ἄπυον πηδαλίων δία
ςτόμια πυριγενετᾶν χαλινῶν.
= 196, 97 δή τότ' ἤρθην φόβῳ πρὸς μακάρων λιτάς,
πόλεος ἵν' ὑπερέχοιεν ἀλκάν,

ubi in stropha ςτόμια Lachmannus emendavit pro ςτόμα.

Soph. Ai. 607, 08 ἔτι μέ ποτ' ἀνύςειν
τὸν ἀπότροπον ἀΐδηλον Ἅιδαν.
= 619, 20 ἄφιλα παρ' ἀφίλοις
ἔπεϲ' ἔπεςε μελέοις Ἀτρείδαις.
Eur. Or. 328, 29 οἴων, ὦ τάλας, ὀρεχθεὶς ἔρρεις,
τρίποδος ἄπο φάτιν, ἃν ὁ Φοῖβος.
= 344, 45 λάβροις ὀλεθρίοιςιν ἐν κύμαςιν
τίνα γὰρ ἔτι πάρος οἶκον ἄλλον,

quorum versuum alterum ordinem sincerum esse Sapphicum enneasyllabum docet

Aesch. Sept. 549, 50 κλύων ἀνοςίων ἀνδρῶν. εἴθε γὰρ
θεοὶ τούςδ' ὀλέςειαν ἐν γᾷ.
= 612, 13 ἐκτρέπον-τες γᾶς ἐπιμόλους· πύργων δ' ἔκ-
τοθεν
βαλὼν Ζεύς ςφε κάνοι κεραυνῷ,

ubi insoluta eius forma dochmiis adnexa est. cf. Pers. 267, 68 = 273, 74.

Operae pretium est horum versuum similes quosdam afferre ideo, quod, vera quae sit eorum natura, non satis perspectum mihi videtur. Ergo, ut supra sapphicum enneasyllabum dochmiis subiunctum invenimus, ita simplicem glyconeum II

---

1) p. 62: (ἐν τῷ ἀντιςπαςτικῷ) δίμετρον . . . ὑπερκατάληκτον, τὸ καλούμενον Σαπφικὸν ἐννεαςύλλαβον, ἢ Ἱππωνάκτειον· οἷον
καὶ κνίςῃ τινὰ θυμιήςας.

Eur. El. 1148, 49 τότε μὲν ἐν λουτροῖϲ
ἔπεϲεν ἐμὸϲ ἐμὸϲ ἀρχέταϲ.
≐ 1156, 57 μέλεον ἃ πόϲιν
χρόνιον ἱκόμενον εἰϲ οἴκουϲ,

quem ordinem pro dimetro iambico accipi vetat longa, quae in antistropho est, paenultima, quae eadem in glyconeis apud Euripidem nihil offensionis habet.

Or. 170—72 οὐκ ἀφ' ἡμῶν, οὐκ ἀπ' οἴκων
πάλιν ἀνὰ πόδα ϲὸν εἰλίξειϲ
μεθεμένα κτύπου;
= 191—93 ἐξέθυϲ' ὁ Φοῖβοϲ ἡμᾶϲ
μέλεον ἀπόφονον αἷμα δοὺϲ
πατροφόνου ματρόϲ,

versum compositum arbitramur ex dimetro trochaico, glyconeo II, dochmio. De trochaeis aeolico ordini praemissis cf. Bacch. 903—906. Alterum ordinem ne dimetrum iambicum faciamus — praeterquam quod tota via abhorrent a poetarum arte trochaei et iambi synaphia consociati — eadem obstat, quae El. 1157, longa paenultima in str. 171 intercedens. Eae autem in El. et Or. responsiones altera alteram tueri videtur ita, ut non opus sit verbis transpositis sic scribere cum Porsono:

πάλιν ἀνά, μεθεμένα κτύπου,
πόδα ϲὸν εἰλίξειϲ;

Or. 1253, 54 τί δέ με τόδε χρέοϲ ἀπύειϲ,
ἔνεπέ μοι, φίλα.
= 1273, 74 ἄφοβοϲ ἔχε· κενόϲ, ὦ φίλα,
ϲτίβοϲ ὃν οὐ δοκεῖϲ,

ubi priorem ordinem cur glyconeum velimus esse, per se iam intellegitur.

Ac verisimillimum credo vel omnibus solutis arsibus glyconei esse generis eum, qui medius est inter duos dochmios

Eur. Bacch. 1169—71 φέρομεν ἐξ ὄρεοϲ
ἕλικα νεότομον ἐπὶ μέλαθρα,
μακάριον θήραν.
= 1185—87 νέοϲ ὁ μόϲχοϲ ἄρ-
τι γένυν ὑπὸ κόρυθ' ἁπαλότριχα
κατάκομον θάλλει.

Haec soluti glyconei species tam singularem se praebet, ut suspicionem inde periclitari possis de illius origine. Digna autem res est, in qua paulisper immoremur, praesertim cum dissentiendum nobis esse existimemus ab ea, quae inde a veterum temporibus ducta nuper plerisque recepta est, sententia, ex qua glyconeum in duo iambica

metra discindunt, prius antispasticum, alterum integrum.[1]) Nam quae supra exposuimus solutis arsibus metrorum fere esse cum verborum finibus consensum, eius rei, sicut isti glyconeum volunt compositum, nec vola apparet nec vestigium in iis, quae modo dedimus, exemplis. Immo maxima eorum pars significata est incisione post quintam brevem, ut

Soph. Trach. 1009 ἀνατέτροφας ὅ τι καὶ μύςῃ.
= 1030 ἀποτίβατος ἀγρία νόσος,

et hoc unum indicium est, quod subsidii aliquid praestet ad glyconei naturam enucleandam. Incisio autem post quintam brevem posita sic fere eum dividit:

∪ ∪ ∪ ∪ ∪ | ∪ ∪ _ ∪ _

quarum alteram partem clare demonstrari potest tamquam sui iuris ordinem nonnumquam adhibitam esse, idque in dochmiacis versibus, ut

Eur. Alc. 395—97 πάτερ, ὑφ' ἁλίῳ.
προλιποῦςα δ' ἀ-
μὸν βίον ὠρφάνιςεν τλάμων,

qui sunt dochmius, ordo ∪ ∪ _ ∪ _ et _ ∪ ∪ _ ∪ ∪ _ _ _, de quo infra dicendum erit.

Or. 185, 86 ςτόματος ἀνακέλαδον
ἀπὸ λέχεος ἥ-
ςυχον ὕπνου χάριν παρέξεις, φίλα;
= 206, 07 ἄγαμος, ἔπιδ', ἄτεκνος
ἅτε βίοτον ἁ
μέλεος εἰς τὸν αἰὲν ἕλκω χρόνον,

ubi primus ordo est dochmius solutus, alter ∪ ∪ _ ∪ _ soluta priore arsi, tertius dimeter dochmiacus.

Or. 1483, 84 τότε δὴ τότε διαπρεπεῖς
ἐγένοντο Φρύγες,
ὅςον Ἄρεος ἀλκὰν ἥςςονες Ἑλλάδος,

praecedit ordo telesillius, de quo infra videbimus, sequitur ∪ ∪ _ ∪ _ altera soluta arsi, dimeter dochmiacus.

Or. 1501, 02 Μενέλαος ἀναςχόμενος
ἀνόνητον ἀπὸ
Τροίας ἔλαβε τὸν Ἑλένας γάμον,

ubi primus est ordo telesillius soluta ultima arsi, alter ∪ ∪ _ ∪ _ eadem arsi soluta, tertius compositus ex iambico metro et dochmio, nisi cum Dindorfio scribendum est Τροίας ἔλαβ' ἔλαβε, quo dimeter dochmiacus restituitur. Annotandum legem de solutis metris verbi

1) P. Masqueray, traité de métrique grecque, Paris. 1899. p. 257 sqq.

fine terminandis diligentissime in ordine ⏑ ⏑ – ⏑ – servatam esse, nam Alc. 396. Or. 185 ex insoluta altera eius arsi vocabulum in proximum ordinem continuatur, Or. 1483. 1501 soluta ea in integrum verbum desinit.

Altera, quae ad glyconeum pertinet, particula explorata de quinque illis, quae priorem eius partem efficiunt, brevibus non iam est laborandum; quae nihil sunt nisi solutus sive baccheus sive creticus, quos in initio ordinum aeolicorum vicem subire ionici a min. luculentissime exposuit Wilamowitzius in commentatione, quae est de versu Phalaeceo in Mélanges H. Weil, p. 459. Cf., qui a puro baccheo orsi hanc rem illustrant, glyconeos

Eur. Hel. 1301 ὀρεία ποτὲ δρομάδι κώ-λῳ.
= 1319 δρομαίων δ' ὅτε πολυπλανή-των,

ubi baccheus initialis exeunte vocabulo terminatur. Quae cum ita sint, non ita grave videtur esse peccatum Euripidis, quod hunc glyconeum conformavit ⏑ ⏑ – – ⏑ ⏑ – ⏑ –, quem ei obicit Aristophanes Ran. 1323; neque est ob eam causam Euripides reprehendendus, nisi quod integrum ionicum pro decurtato admittens ab Aeolensibus, qui primi ordinem glyconeum excoluerunt, descivit. Idem quod Bacchylides fecit

XVII. 1 Bl βασιλεῦ τᾶν ἱερᾶν 'Αθα-νᾶν,

etiam minus, ut in homine Ionico, mirabimur.

Aequali compositione Sapphicum enneasyllabum creatum esse apparet. Ab ionico enim decurtato eum initium capere documento est — ut in glyconeo — incisio post quintam brevem facta si duae priores arses solutae sunt, ut

Soph. Ai. 608 τὸν ἀπότροπον ἀΐδηλον Ἅιδαν.
= 620 ἔπεσ' ἔπεσε μελέοις 'Ατρείδαις.

Altera eius ordinis pars est ionica Reiziani forma ⏑ ⏑ – ⏑ – –[1]), quae et cum aliis numeris coniuncta invenitur, et ionicis pro clausula adnexa, ut Eur. Bacch. 384, 85 = 400, 01

κισ-σοφόροις δ' ἐν θαλίαις ἀνδράσι κρατὴρ
ὕπνον ἀμφιβάλλῃ.

Sed in viam redeamus. Praeter glyconeos alterum numeri genus esse videtur, quod, si verborum terminationes attenderis, ab iambis discerni possit, ut

Aesch. Choeph. 146—49 ἵετε δάκρυ καναχὲς ὀλόμενον
ὀλομένῳ δεσπότᾳ,
πρὸς ἔρυμα τόδε κακῶν κεδνῶν
τ' ἀπότροπον ἄγος ἀπεύχετον.

1) Wilamowitz, Her.² II. p. 146.

Primus ordo, quem duodecim breves conficiunt, cur nequeat esse dimeter iambicus, satis apertum fit ex iis, quae supra ad Eur. Alc. 930 brevius, infra uberius explanabimus. Sed noli cogitare de glyconeo, quam mensuram proximi ordines detrectant. Probabilius, credo, dochmium terminabimus solutum et proceleusmaticum, siquidem totius carminis dochmiaca est natura. Alter ordo est dimeter creticus, quo de genere cum dochmiis coniuncto cf. p. 252, tertius et quartus uterque compositus ex proceleusmatico et dochmio. Proceleusmaticus autem saepius immiscetur versibus dochmiacis, ut

Aesch. Agam. 1361, 62 τί κακόν, ὦ γύναι, χθονοτρεφὲς
ἐδανὸν ἢ ποτόν.
= 1380, 81 μεγαλόμητις εἶ, περίφρονα
δ' ἔλακες. ὥσπερ οὖν.
Pers. 266, 67 ὀτοτοτοῖ, μάταν τὰ πολέα
βέλεα παμμιγῆ.
= 272, 73 ὀτοτοτοῖ, φίλων ἁλίδονα
σώματα πολυβαφῆ.

Pers. 266 τὰ πολέα scripsimus ex Lachmanni emendatione pro τὰ πολλά. Omnibus his locis proceleusmaticus utrimque verbi fine terminatur, id quod numerorum ambiguitatem expellit. Ii autem, qui tales dimetros iambicos constituunt, quales

Agam. 1362 χθονοτρεφὲς ἐδανὸν ἢ ποτόν.
= 1381 περίφρονα δ' ἔλακες. ὥσπερ οὖν,

rationes reddere debebunt, cur ubique a proceleusmaticis incipiant isti iambici ordines.

Addimus ex Euripide

Med. 1280, 81 σίδα-ρος, ἅτις τέκνων ὃν ἔτεκες
ἄροτον αὐτόχειρι μοίρᾳ κτενεῖς.
= 1291, 92 γυναικῶν λέχος πολύπονον,
ὅσα βροτοῖς ἔρεξας ἤδη κακά.
Or. 179, 80 τὸν Ἀγαμεμνόνιον ἐπὶ δόμον.
ὑπὸ γὰρ ἀλγέων ὑπό τε συμφορᾶς.
= 200, 01 ὀλόμεθ' ἰσονέκυες, ὀλόμεθα.
σύ τε· γὰρ ἐν νεκροῖς, τό τ' ἐμὸν οἴχεται.

Proceleusmaticum dochmio praemissum iudicabimus

Hec. 1031 ὀλέθριον ὀλέθριον κακόν,

ubi nulla est causa alterius ὀλέθριον expungendi.

Or. 1307 δορὶ παρὰ ποταμὸν ὀλομένους.
1500 πολύπονα δὲ πολύπονα πάθεα.

Haec quidem hactenus.

Eadem res est in trochaeis, quorum ubi arses solutae sunt, saepenumero non solum metra sed etiam singuli tribreves vocabuli fine distinguuntur, ut

Soph. OC. 1689 κατά με φόνιος Ἀΐδας.
= 1715 τίς ἄρα με πότμος αὖθις ὧδ'.
1732 ἄταφος ἔπιτνε δίχα τε παντός.
= 1745 τοτὲ μὲν ἄπορα, τοτὲ δ' ὕπερθεν.
frgmt. 219 πρόποδα μέλεα· τὰ δ' ὅσα κλύομεν.
τρόχιμα βάσιμα χέρεσι πόδεσι,

quos trochaeos esse testantur Choeroboscus, exeg. et Anonymus Ambrosianus apud Studemund, anecd. var. I pp. 60. 226.

Eur. Hel. 172 τοῖς ἐμοῖσι σύνοχα δάκρυα,
πάθεσι πάθεα, μέλεσι μέλεα.
= 184 ἔνθεν οἰκτρὸν ὅμαδον ἔκλυον,
ἄλυρον ἔλεγον, ὅ τι ποτ' ἔλακεν.
176 φόνια φόνια, χάριτας ἵν' ἐπὶ
δάκρυσι παρ' ἐμέθεν ὑπὸ μέλαθρα
= 188 ὄρεσι φυγάδα νόμον ἱεῖσα
γοερόν, ὑπὸ δὲ πέτρινα μύχατα.
180 ἔτυχον ἕλικά τ' ἀνὰ χλόαν.
195 ἔμολεν ἔμολε δάκρυα δάκρυσί μοι φέρων.
= 214 ἔλαχεν ἔλαχεν, ὅτε σε τέκετο ματρόθεν.
203 ὁ δ' ἐμὸς ἐν ἁλὶ πολυπλανὴς
πόσις ὀλόμενος οἴχεται.
= 222 χθόνα δὲ πάτριον οὐχ ὁρᾷς,
διὰ δὲ πόλεας ἔρχεται.
364 τὰ δ' ἐμὰ δῶρα Κύπριδος ἔτεκε
πολὺ μὲν αἷμα, πολὺ δὲ δάκρυον,
ἄχεά τ' ἄχεσι, δάκρυα δάκρυσιν ἔλαβε πάθεα.
Phoen. 645 καλλιπόταμος ὕδατος ἵνα τε.
= 664 κρᾶτα φόνιος ὀλεσίθηρος.
1567 δάκρυα γοερὰ φανερὰ πᾶσι τιθεμένα,
τέκεσι μαστὸν ἔφερεν ἔφερεν ἱκέτις ἱκέτιν ὀρομένα.

Similiter in tertio, quem vocamus, glyconeo, qui constat ex metro trochaico et choriambo, illud, si solutas habet arses, verbi fine terminari solet, saepissime in duos tribreves distribuitur, ut

Soph. Ai. 1185 τίς ἄρα νέατος ἐς πότε λή-ξει.
= 1192 ὄφελε πρότερον αἰθέρα δῦ-ναι.
Ant. 108 φυγάδα πρόδρομον ὀξυτέρῳ.
= 125 πάταγος Ἄρεος ἀντιπάλῳ.
Eur. Bacch. 874 παραποτάμιον ἡδομένα.
= 894 ὅ τι ποτ' ἄρα τὸ δαιμόνιον.
Hel. 1347 τύπανά τ' ἔλαβε βυρσοτενῆ.
= 1363 κύκλιος ἔνοσις αἰθερία.

Eur. Her. 682 παρά τε Βρόμιον οἰνοδόταν
παρά τε χέλυος ἑπτατόνου.
Ion. 1067 πάθεςι πάθεα δ' ἐξανύτουϲ'.
Iph A. 1059 θίαϲοϲ ἔμολεν ἱπποβόταϲ.

Facit haec res ne solutos, quos supra diximus, glyconeos III iambica metra existimemus subiunctis anaclomenis. His enim in componendis metris, ne nimis distracta viderentur collisis utrimque arsibus, maximum fuit studium poetarum, ne vocabuli finis inter ea intercederet; plerumque autem caesuram posuerunt post priorem anaclomeni arsin, ut

Aesch. Suppl. 507 ἄναξ ἀνάκτων, μακάρων.
= 514 τὸ πρὸϲ γυναικῶν ἐπιδών.
Soph. Ai. 705 ἐμοὶ ξυνείη διὰ παντὸϲ εὔφρων.
= 718 θυμῶν 'Ατρείδαιϲ μεγάλων τε νεικέων.
Eur. IphA. 1036 τίϲ ἄρ' ὑμέναιοϲ διὰ λωτοῦ Λίβυοϲ.
= 1058 ἀνὰ δ' ἐλάταιϲι ϲτεφανώδει τε χλόᾳ,

etsi in his ordinibus altera iambici metri arsis non soluta est. Verum ne soluta quidem illa vocabuli fine metrum terminari voluerunt; quare

Eur. Hipp. 147 ἀνίεροϲ ἀθύτων πελάνων τρύχῃ.
= 157 λιμένα τὸν εὐξεινότατον ναύταιϲ,

soluta utraque arsi in stropha nihilominus caesura adhibetur post priorem anaclomeni arsin. Eandem ob causam — ne solitario defungamur exemplo —

Eur. El. 169 ἔμολέ τιϲ ἔμολε⟨ν⟩ γαλακτοπόταϲ ἀνήρ.
= 192 χρύϲεά τε χάριϲι⟨ν⟩ προθήματ' ἀγλαΐαϲ,

(supplendum enim est ν paragog. in stropha et antistr. ut numeri restituantur), inter iambicum metrum solutum et glyconeum II (antistr.: glycon. III[1])) caesura collocatur post primam glyconei syllabam perinde atque insoluto praegrediente metro, ut

Soph. Ai. 599 ἐγὼ δ' ὁ τλάμων παλαιὸϲ ἀφ' οὗ χρόνοϲ.
= 612 ὃν ἐξεπέμψω πρὶν δή ποτε θουρίῳ.

At in glyconeo III, composito illo ex trochaico metro et choriambo, quia facilis erat transitus ex thesi in arsin, diaeresi intermissa longius spatium fieri non poterat.

Anapaesticorum nonnumquam solvuntur arses, theses in longam coalescunt ita, ut in dactylicam speciem converti videantur; in quo

1) Haec responsio tam saepe admissa est a Sophocle et Euripide, ut non intellegamus cur Weckleinius strophae verba transposuerit, cf. Hermann, elem. p. 529. Christ, Metrik² p. 522.

magnopere falsus est Klotzius[1]), quod negavit intra metrum posse existere alterum dactylum nisi prior ipse quoque dactylus sit, obstat enim haud exiguus metrorum numerus, ubi, ipso non reluctante sensu verborum, memoria librorum tuetur hanc formam ◡◡ – – ◡◡ sive hanc – – – ◡ ◡, neque per totam metricam simile aliquid invenitur, quod eodem referendum sit. Nam quod Engerum[2]) secutus ille urget etiam in dochmiis alteram arsin non posse solvi nisi prima soluta, male haec dochmii forma ◡ – ◡ ◡ ◡ – in suspicionem vocata est, quae mille locis optima librorum fide defenditur[3]), ut

Aesch. Sept. 106 θεοὶ πολίοχοι χθονός, ἴτ' ἴτε πάντες.
= 120 σύ τ', ὦ Διογενὲς φιλόμαχον κράτος.

Sed haec minus ad rem. Ea autem, ut ad propositum revertamur, solutionis in anapaestis videtur esse vis, ut ne in mediis quidem dimetris diaeresis neglegi possit omissa hic illic si antecedit pura anapaestica forma sive spondiaca. Ex solutis anapaestis hos notavimus

Aesch. Agam. 1512 κάππεσε, κάτθανε, καὶ καταθάψομεν.
Eum. 929 ἢ τάδ' ἀκούετε, πόλεως φρούριον.
Pers. 14 κοὔτε τις ἄγγελος οὔτε τις ἱππεύς.
Prom. 137 τῆς πολυτέκνου Τηθύος ἔκγονα.
Suppl. 5,6 χθόνα σύγχορτον Συρίᾳ φεύγομεν,
οὔτιν' ἐφ' αἵματι δημηλασίαν.

cf. Agam. 62. 63. 68. 92. 345. 761. 765. 767. 1539. Choeph. 389. Eum. 303. 970. 971. Pers. 48. 52. Prom. 154. Sept. 809. 844. 846. 1040. 1053. Suppl. 20. 33.

Soph. Ai. 1404 χερσὶ ταχύνετε, τοὶ δ' ὑψίβατον.
El. 115 ἔλθετ', ἀρήξατε, τείσασθε πατρός.
OC. 1773 δράσω καὶ τάδε καὶ πάνθ' ὁπόσ' ἄν.
Phil. 193 καὶ τὰ παθήματα κεῖνα πρὸς αὐτόν.
Trach. 1086 δέξαι μ', ὦ Διὸς ἀκτίς, παῖσον.

cf Ant. 129. El. 112. 201. OC. 146. 1777. 1778. Trach. 1275. 1277. frgmt. 492, 1.

Euripides ut in reliquis etiam in hoc genere eos, quos Aeschylus et Sophocles sibi constituerant, fines egressus est. Aeschylus enim tribus admodum locis duo deinceps metra dactylis conclusit (Agam. 1512. Eum. 929. Suppl. 5, 6), quorum tamen locorum in duobus alterum utrum metrum ab anapaesto incipit, prius Suppl. 5, 6, alterum Eum. 929; Sophocles omnino nusquam plus singula, Euripides ne duo ne tria quidem deinceps metra solvere temperavit. Notavimus

1) R. Klotz, de numero anapaestico quaestt. metr. Lips. 1869 p. 14.
2) Philol. XII p. 457.
3) cf. Wilamowitz, Her.² II p. 219. C. Pickel, de versuum dochmiacorum origine, diss. phil. Argent. III pp. 168. 193.

Eur. Hec. 70 δείμαςι φάςμαςιν; ὦ πότνια Χθών.
Hipp. 1361 πρόςφορά μ' αἴρετε, ςύντονα δ' ἕλκετε
τὸν κακοδαίμονα καὶ κατάρατον.
Ion. 224 ςτέμμαςί γ' ἐνδυτόν, ἀμφὶ δὲ Γοργόνες.
Med. 160 ὦ μεγάλα Θέμι καὶ πότνι' Ἄρτεμι.
Troad. 112 δύςτηνος ἐγὼ τῆς βαρυδαίμονος.

cf. Alc. 865. Andr. 1227. 1228. El. 1319. 1322. 1331. 1335. 1350. 1353. Hec. 68. 79. 88. 145. 151. 173. 181. 214. Hipp. 198. 215. Ion. 82. 105. 107. 108. 176, 77. 226. 229. 232. 866. 918. 921. IphA. 129. 130. 161. 598. IphT. 176. 223. Med. 166. 360. 1397. 1405, 06. Or. 1395. Troad. 102. 107. 145. 177. 199.

Anapaestica metra, sicut supra diximus, cum in dactylum exeunt non posse non vocabuli fine terminari pro certo habemus. Nam ex dimetris legitima diaeresi carentibus, quos collegit Gaisford. II pp. 94, 95, ii, qui dactylum praebent in altera sede collocatum, aut prave digesti sunt aut verba aperte corrupta, Aesch. Agam. 1528 (1487, 88 Kirchh.). Soph. Ant. 156. Eur. IphT. 461. Neque est in quo offendamus praeter

Eur. Hec. 96 ἀπ' ἐμᾶς οὖν ἀπ' ἐμᾶς τόδε παιδός,

ubi tamen suspectus esse videtur ordo verborum. Neque enim in anapaestis 59—153 alter est dimeter qui diaeresi careat, et anaphoram ἀπ' ἐμᾶς — ἀπ' ἐμᾶς aptissime credimus pro se metrum anapaesticum conficere (cf. p. 266). Quapropter lenissima transpositione genuinum verborum ordinem restituisse mihi videor, scribens

ἀπ' ἐμᾶς ἀπ' ἐμᾶς οὖν τόδε παιδός.

Quin etiam in dimetris catalecticis, qui alioquin nihil diaereseos postulant, post solutum prius metrum diaeresis facta est, ut

Aesch. Pers. 925 κλάγξω δ' αὖ γόον ἀρίδακρυν.
958 μυρία μυρία πεμπαςτάν.
Soph. OR. 1311 ἰὼ δαῖμον, ἵν' ἐξήλου.
Eur. Hec. 97 πέμψατε, δαίμονες, ἱκετεύω.
174 αὐδάν, ὦ τέκνον, ὡς εἰδῇς.
IphA. 123 παιδὸς δαίςομεν ὑμεναίους.
IphT. 215 ψαμάθων Αὐλίδος ἐπέβαςαν.

Quae cum ita sint, Soph. Trach. 986, qui ordo sic legitur in libris:

ὀδύναις; οἴμοι ἐγὼ τλάμων,

malim cum Brunckio ferre alterum insertum μοι, ut sit dimeter acatal. iusta diaeresi incisus

ὀδύναις; οἴμοι μοι ἐγὼ τλάμων,

quam paroemiacum soluto priore metro non incisum. At

Eur. Hec. 206—08 μόςχον δειλαία δειλαίαν
εἰςόψει χειρὸς ἀναρπαςτὰν
ςᾶς ἄπο λαιμότομόν τ' Ἀΐδᾳ,

quod tertius ordo inciditur post eam syllabam, quae sequitur alterum dactylum, palam facit sinceri dactylici generis esse eum ordinem caesura penthem. incisum.

Solutos anapaestos quantum fuerit studium exeuntibus vocabulis terminandi quo magis eluceat, quosdam locos Aristophaneos adiungimus ex proceleusmaticis magnam partem compositos, ut

Av. 328—30 προδεδόμεθ' ἀνόσιά τ' ἐπάθομεν· ὃς γὰρ
φίλος ἦν ὁμότροφά θ' ἡμῖν ἐνέμετο
πεδία παρ' ἡμῖν.
= 344—46 ἔπαγ', ἔπιθ', ἐπίφερε πολέμιον ὁρμὰν
φονίαν, πτέρυγά τε παντᾷ περίβαλε
περί τε κύκλωσαι.
Lys. 481—83 Κραναὰν κατέλαβον, ἐφ' ὅ τι τε
μεγαλόπετρον, ἄβατον ἀκρόπολιν,
ἱερὸν τέμενος.

Antistrophi verba sic ut tradita sunt scribenda censemus

= 546—48 ἔνι φύσις, ἔνι χάρις, ἔνι θράσος,
ἔνι δὲ σοφόν, ἔνι δὲ φιλόπολις
ἀρετὴ φρόνιμος,

nam eo, quem vulgo receperunt, verborum ordine

ἔνι δὲ θράσος, ἔνι δὲ σοφόν, ἔνι φιλόπολις

responsio turbatur; numeros enim opinamur esse anapaestum (antistr.: proceleusmaticum), duos proceleusmaticos, dochmium solutum (malim sic vocare quae sequuntur quam duplicem proceleusm.), proceleusmaticum, metrum anapaesticum. Addimus

Aristoph. frgmt. 698 K τίς ὄρεα βαθύκομα τάδ' ἐπέσυτο βροτῶν.
schol. Heph. p. 168 ἴθι μόλε ταχύποδος ἐπὶ δέμας ἐλάφου.

Praeterea Gaisford. II pp. 106, 07 affert Timothei

τεταμένον ὀρίγανα διὰ μυελοτρεφῆ (frgmt. 7 B),

ex Diogene Laertio VI, 79

Διόγενες ἄγε, λέγε, τίς ἔλαβέ σε μόρος
ἐς Ἄϊδος; ἔλαβέ με κυνὸς ἄγριον ὄδαξ.

Par fuit in dochmiis consuetudo, ut soluta metra verborum finibus terminarentur; sed facile perspicitur singulos poetas non eandem semper in omnibus numerorum generibus solvendi libertatem sibi sumpsisse, Aeschylus enim, quem in anapaestis largiorem solutionum vidimus quam Sophoclem, in dochmiaco numero multo rarius iis usus est.

Dochmios solutos invenimus

Aesch. Agam. 1130 γοερὰ θανατοφόρα· τέρμα δ' ἀμηχανῶ.
Coeph. 146 ἵετε δάκρυ καναχὲς ὀλόμενον,

quem ordinem supra diximus dochmium cum proceleusmatico coniunctum.

Eum. 824 = 855 ἐμὲ παλαιόφρονα, κατά τε γᾶς οἰκεῖν.
Soph. Ant. 1273 θεὸς τότ' ἄρα τότε μέγα βάρος μ' ἔχων.
1319 ἐγὼ γάρ σ' ἐγὼ ἔκανον, ὦ μέλεος,
ἐγώ, φάμ' ἔτυμον. ἰὼ πρόσπολοι.
= 1341 σέ τ' αὖ τάνδ', ὤμοι μέλεος· οὐδ' ἔχω
ὅπα πρὸς πότερον ἴδω, πᾷ κλιθῶ.
El. 1246 ἀνέφελον ἐνέβαλες οὔ ποτε καταλύσιμον
οὐδέ ποτε λησόμενον ἁμέτερον
οἷον ἔφυ κακόν.
= 1266 τᾶς πάρος ἔτι χάριτος, εἴ σε θεὸς ἐπόρισεν
ἁμέτερα πρὸς μέλαθρα· δαιμόνιον
αὐτὸ τίθημ' ἐγώ,

constat hic versus ex duobus dochmiis solutis, tribus creticis, dochmio, qui diaeresi accuratissime inter se distincti sunt.

OC. 1479 διαπρύσιος ὅτοβος.
ἵλαος, ὦ δαίμων, ἵλαος, εἴ τι γᾷ.

Antistrophi verba sic habet cod. Laurentianus:

1493 ἐπιγύαλον *(hic relictum est litterarum fere octo spatium; nihil erasum est,* Iebb)
ἐναλίῳ
Ποσειδαωνίῳ θεῷ τυγχάνεις.

Primum dochmium Hermannus constituit:

ἐπιγύαλον ἐναλί —
ῳ Ποσιδωνίῳ θεῷ τυγχάνεις,

verum insolens est Ποσιδωνίῳ nominis proprii forma, neque probabile dochmium solutum in medio verbo terminari. Me si vis audire, inter ἐπιγύαλον et ἐναλίῳ vocabulum in archetypo fuit, obscuratum tamen ab librario omissum est, sed ita, ut satis relinqueretur spatii ad illud postea addendum, verba ex sensu repleta sunt. Quapropter quid aptius quam τυγχάνεις mutari in ἔτυχες et post ἐπιγύαλον collocari? Deinde apparet voce τυγχάνεις semel illata ita transposita esse verba, ut diaeresis caderet inter alterum et tertium dochmium; restituto autem verbo ἔτυχες hoc verborum ordine scribendum videtur:

ἐπὶ γύαλον ἔτυχες
ἐναλίῳ θεῷ Ποσειδωνίῳ.

Solutos dochmios vide

OR. 661 Ἄλιον· ἐπεὶ ἄθεος ἄφιλος ὅ τι πύματον.
= 690 ἴςθι δὲ παραφρόνιμον, ἄπορον ἐπὶ φρόνιμα.
1314 νέφος ἐμὸν ἀπότροπον, ἐπιπλόμενον ἄφατον.
= 1322 cὺ μὲν ἐμὸς ἐπίπολος ἔτι μόνιμος· ἔτι γάρ.
1340 ἀπάγετ' ἐκτόπιον ὅτι τάχιστά με.
1345 τὸν καταρατότατον, ἔτι δὲ καὶ θεοῖς.
= 1365 εἰ δέ τι πρεσβύτερον ἔτι κακοῦ κακόν.

At unus est dimeter dochmiacus apud Sophoclem, ubi ex soluto priore dochmio verbum continuatur, OC. 1464 enim haec habet Laurentianus:

κτύπος ἄφατος ὅδε διόβολος· ἐς δ' ἄκραν.

Hermannus scripsit:

κτύπος ἄφατος ὅδε γε δίβολος· ἐς δ' ἄκραν,

qua coniectura etiam diaeresis restituta foret. Fateor desiderare memet diaeresin ex animi sententia, neque tamen nimiae temeritatis esse videtur transposita voce ἄφατος sic fere hunc dimetrum conformare:

κτύπος ὅδε διόβολος ἄφατος· ἐς δ' ἄκραν,

ubi neglegentia librariorum quam facile potuerit ordo verborum turbari, vix opus est ut memoretur. In stropha Hermannus adiecto vocabulo νέα dimetrum dochmiacum restituit iusta diaeresi incisum:

1449 ⟨νέα⟩ βαρύποτμα κακὰ παρ' ἀλαοῦ ξένου.

Restant iam ordines

Phil. 853,54 εἰ ταύταν τούτῳ γνώμαν ἴςχεις,
μάλα τοι ἄπορα πυκινοῖς ἐνιδεῖν πάθη,

sic enim plerique scribunt. Prior versus — sicut videtur — constat ex molosso et dochmio huius formae _ _ _ _ _ _[1]) intercedente diaeresi; quos molossos haud numquam Sophocles cum dochmiis coniunxit perinde atque creticos, ut

OC. 1570, 71 φαςὶ πολυξέςτοις
εὐνᾶςθαι κνυζεῖςθαί τ' ἐξ ἄντρων.
Trach. 661, 62 τᾶς πειθοῦς παγχρίςτῳ ςυγκραθεὶς
ἐπὶ προφάςει θηρός.

Alter versuum Phil. 853, 54 non dubium est quin ex duobus dochmiis componatur, sed qui vulgarem lectionem defendunt praetermissae post solutum dochmium diaereseos offensam inculcant. L praebet

---

1) Kaibel, Electra p. 147.

κινοῖϲιν, unde nos suspicamur Sophoclem dedisse πυκνοῖϲιν, ver-
a ita scripsisse:

μάλα τοι ἄπορα πυκνοῖϲιν ἐνιδεῖν πάθη,

κνοῖϲιν autem in πυκινοῖϲιν mutatum a magistello quodam, qui
ucto brevium syllabarum numero aliquid proficere sese putaret.
cepto πυκνοῖϲιν prior dochmius hanc habet formam ∪ ∪∪ ∪ ∪∪ ∪ –,
e. ∪ – ∪ – ∪ – solutis prima et altera arsibus, quae saepissime in
hmiaca compositione invenitur.[1]) In stropha respondent

837, 38 καιρόϲ τοι πάντων γνώμαν ἴϲχων
πολὺ παρὰ πόδα κράτοϲ ἄρνυται,

orum in altero versu plures syllabae desunt; ad lacunam referciën-
n Hermannus duo proposuit:

⟨πολύ τι⟩ πολὺ παρὰ πόδα κράτοϲ ἄρνυται
πολὺ παρὰ πόδα κράτοϲ ⟨ἀνδράϲιν⟩ ἄρνυται,

umtamen vereor, ne ex sententiarum structura melior prolici
sit emendatio. Chorus enim postquam in stropha dixit: *oppor-
um tempus cuiusvis rei consilium habens magnam ilico vim com-
at,* in antistr. manifesto haec respiciens *si hoc,* inquit, *consilium
es de isto (Philocteta), prudentibus inextricabilia apparebunt mala.*
de quod duo vocabula (γνώμα et ἴϲχειν) in paribus strophae et
istr. locis collocata sunt. Quare non video quo probabilius expleri
sit illa lacuna quam inserto πυκνοῖϲι in eadem sede qua in
istr., praesertim quod sine ulla in collocandis verbis mutatione
; a Sophocle autem scriptum esse opinamur

πολὺ παρὰ πόδα πυκνοῖϲι κράτοϲ ἄρνυται.

ae coniectura etiam eo commendari videtur, quod verbum πυκ-
ϲιν in antistr. vel minus ad sensum accommodatum est, neque
ellegitur quid sibi velit, nisi appareret Sophoclem artificium ad-
uisse vocabuli iterandi in eodem strophae et antistr. loco.[2]) De
hmiis autem ita coniunctis, ut vocabuli finis post alterius priorem
sin cadat, cf.

Soph. El. 1385 τὸ δυϲέριϲτον αἷμα φυϲῶν Ἄρηϲ.
= 1392 δολιόπουϲ ἀρωγὸϲ εἴϲω ϲτέγαϲ.

Collegimus omnia — nisi quae nos fugerunt — dochmiorum
utorum exempla quae exstant apud Aeschylum et Sophoclem. Unde

1) Kaibel, Electra p. 263.
2) cf. p. 256. Simillimam rem Bruhn notat ad OR. 179, ubi respon-
nt inter se

168 ὦ πόποι, ἀνάριθμα γὰρ φέρω.
= 179 ὧν πόλιϲ ἀνάριθμοϲ ὄλλυται.

credimus palam fieri utrumque operam dedisse ut integris vocabulis metra dochmiaca terminaret, adeo ut tuo iure dubitare possis num omnino permiserint solutum dochmium cum proximo una voce cohaerere. Neque perquam dissentit Euripides, qui etsi nonnumquam diaeresin neglexit, tanto saepius observavit, ut de discribendis metris ubiubi ambigitur, ea utique videatur praeferenda discriptio, quae quam maxime vocabulorum finibus adaptetur; quod quousque pateat ut percipi possit, iam ea quae deprompta habemus ex Euripide exempla sub uno aspectu ponimus.

Andr. 842 ἀπόδος, ὦ φίλος, ἀπόδος, ἵν' ἀνταίαν.
Bacch. 979 ἀνοιςτρήςατέ νιν
ἐπὶ τὸν ἐν γυναικομίμῳ ςτολᾷ.
= 999 μανείςᾳ πραπίδι
παρακόπῳ τε λήματι ςτέλλεται.
987 ἐς ὄρος ἐς ὄρος ἔμολ' ἔμολεν, ὦ Βάκχαι;
= 1007 θηρεύου-ςα τάδ' ἕτερα μεγάλα φανερά τ' ὄντ' ἀεί.
990 λεαίνας δέ τινος ὅδ' ἢ Γοργόνων.
= 1010 τὰ δ' ἔξω νόμιμα δίκας ἐκβαλόν-τα.
992 = 1012 ἴτω δίκα φανερός, ἴτω ξιφηφόρος.
995 = 1015 τὸν ἄθεον ἄνομον ἄδικον 'Εχίονος.
1021 περίβαλε βρόχον ἐπὶ θανάςιμον ἀγέλαν
πεςόντα τὰν Μαινάδων,

dimeter dochmiacus et dimeter iambicus suppressa alterius metri priore thesi, quae est clausula versuum dochmiacorum apud Aeschylum et Euripidem frequentata.

1162 εἰς γόον, εἰς δάκρυα.
καλὸς ἀγών, ἐν αἵματι ςτάζουςαν.
1169—71 φέρομεν ἐξ ὄρεος
ἕλικα νεότομον ἐπὶ μέλαθρα
μακάριον θήραν.
= 1185—87 νέος ὁ μόςχος ἄρ-
τι γένυν ὑπὸ κόρυθ' ἁπαλότριχα
κατάκομον θάλλει.

Dochmius 1169, postremam arsin solutus verbi fine terminatur; idem in antistr., insoluta postrema arsi, in medio vocabulo desinit. Alterum ordinem, ut p. 278 exposuimus, glyconeum II solutum arbitramur esse.

El. 1170 ςχέτλια μὲν ἔπαθες, ἀνόςια δ' εἰργάςω.
Hec. 702 ὤμοι, αἰαῖ, ἔμαθον ἐνύπνιον ὀμμάτων.
1063 χρῄζων 'Ιλιάδας, αἵ με διώλεςαν.
1067—69 εἴθε μοι ὀμμάτων αἱματόεν βλέφαρον
ἀκέςαι' ἀκέςαιο τυφλόν,
῞Αλιε, φέγγος ἀπαλλάξας.

In dimetro dochmiaco 1067 alterum metrum, soluta arsi finali, a proximo ordine diaeresi seiungitur. Quae sequuntur verba (1068, 69) ut in eundem numerum quadrarent sic scripsit H. Weilius:

ἀκέσσαιο τυφλόν, ἀκέσσαι', Ἅλιε,
φέγγος ἀπαλλάξας,

tres enim effecit dochmios, quorum primus et alter ultimam arsin soluti legitima diaeresi terminantur. Eximia sane coniectura viri eximii, quae auribus valde blandiatur. Sed quos supra dedimus ordines neque per se quicquam habent suspecti, neque in dochmiorum vicinia. Quod ut comprobemus paulo altius repetendum est. Numeros statim cognoscimus Euripidem compositos voluisse ex telesillio, qui vocatur, soluta postrema arsi et ordine _ ◡ ◡ _ ◡ ◡ _ ⏓ _, de quo mox videbimus. De telesillio vide Hephaestionem p. 67: ἔστι τοίνυν ἐπίσημα ἐν τῷ ἰωνικῷ (ἀπὸ μείζονος) ἑφθημιμερῆ μέν, τὰ τοιαῦτα οἷς ἡ Τελέσιλλα ἐχρήσατο,

ἅδ' Ἄρτεμις, ὦ κόραι,
φεύγοισα τὸν Ἀλφεόν,

quamquam id minus recte Hephaestio, quod dimetrum ionicum a mai. catal. hunc versum dicit. Vera eius quae sit natura clare elucet ex

Soph. OC. 178—80 ἔτ' οὖν; — ἔτι βαῖνε πόρσω.
— ἔτι; — προβίβαζε, κούρα,
πόρσω· σὺ γὰρ ἀΐεις.
Eur. El. 730—32 λευκόν τε πρόσωπον ἀοῦς,
τὰ δ' ἕσπερα νῶτ' ἐλαύνει
θερμᾷ φλογὶ θεοπύρῳ,

ubi telesillius enhopliorum ordinem concludit; equidem nullus iam dubito, quin enhoplius et telesillius eiusdem sint generis, telesillium autem pro clausula esse enhoplii eundem fere in modum quo pherecrateum glyconei; quae cognatio etiam inde videtur apparere, quod telesillius eadem qua enhoplius licentia fruitur theseos initialis sive solvendae in duas breves sive contrahendae in unam longam brevemve. Neque recusat solutionem arsium, ut

Eur. IphA. 1055 εἱλισσόμεναι κύκλια.
= 1077 τᾶς εὐπάτριδος γάμον,

ubi in stropha soluta est arsis finalis, insoluta in ant.

Hel. 1314 μέτα κοῦραι ἀελλόποδες.
= 1332 πόλεων δ' ἐπέλειπε βίος,

soluta est postrema arsis in stropha et ant.

Vel duae arses solutae sunt

1119 Λακεδαίμονος ἄπο λέχεα.

Eius autem ordinis certa suppetunt exempla cum dochmiis synaphiae artificio coniuncti, ut

Or. 1483, 84 τότε δὴ τότε διαπρεπεῖς
ἐγένοντο Φρύγες,
ὅσον Ἄρεος ἀλκὰν ἥσσονες Ἑλλάδος.
1501, 02 Μενέλαος ἀνασχόμενος
ἀνόνητον ἀπὸ
Τροίας ἔλαβε τὸν Ἑλένας γάμον,

cf. quae p. 279 de numeris horum versuum disputavimus.

Clausula denique in versu Bacch. 1067 — 69 est ordo – ◡◡ – ◡◡ – ⏓ –; is haud raro invenitur subiunctus ordini *Quid dedicatum*, ut

Eur. Hec. 650 στένει δὲ καί τις ἀμφὶ τὸν εὔροον Εὐρώταν.
Ion. 685 οὐ γάρ με σαίνει θέσφατα, μή τιν' ἔχῃ δόλον.
= 704 ὄλοιτ' ὄλοιτο πότνιαν ἐξαπαφὼν ἐμάν.
717 λαιψηρὰ πηδᾷ νυκτιπόλοις ἅμα σὺν Βάκχαις,

aut annectitur enhoplio, ut

Her. 1029 ἴδεσθε, διάνδιχα κλῇθρα
κλίνεται ὑψιπύλων δόμων.
1032 ἴδεσθε τάδε τέκνα πρὸ πατρὸς
ἄθλια κείμενα δυστάνου.
Or. 1256 σταθεὶς ἐπὶ φοίνιον αἷμα
πήματα πήμασιν ἐξεύρῃ.
= 1276 δὸς ἀγγελίαν ἀγαθάν τιν',
εἰ τάδ' ἔρημα τὰ πρόσθ' αὐλᾶς,

aut enhoplii generis ordini ◡◡ – ◡◡ – ◡◡ – ◡◡ – ◡, ut

Her. 1017 τότε μὲν περισαμότατος καὶ ἄπιστος
Ἑλλάδι τῶν Δαναοῦ παίδων,

ubi non possumus probare eam, quam Wilamowitzius proposuit, distributionem Her.[2] II p. 218.

Cum dochmiis coniunctus est ordo – ◡ ◡ – ◡ ◡ – ⏓ –

Aesch. Sept. 203, 04 ἀστυδρομουμέναν πόλιν καὶ στράτευμ'
ἁπτόμενον πυρὶ δαΐῳ.
= 210, 11 κἀκ χαλεπᾶς δύας ὕπερθ' ὀμμάτων
κρημναμενᾶν νεφελᾶν ὀρθοῖ.

Eur. IphT. 828—30 ἔχω σ', Ὀρέστα, τηλύγετον χθονὸς ἀπὸ πατρίδος
Ἀργόθεν, ὦ φίλος,

qui sunt ordines *Quid dedicatum*, – ◡ ◡ – ◡ ◡ – ◡ – soluto cretico finali, dochmius.

His rebus expositis quoniam ab omni parte sanam ostendimus et telesillii et ordinis – ◡ ◡ – ◡ ◡ – ⏓ – cum dochmiis synaphiam,

satis nobis videmur Bacch. 1068, 69 contra coniecturam Weilianam defendisse.

Ex dochmiis solutis ordine sequuntur

Eur. Hel. 628 περιπετάcαcα χέρα φίλιον ἐν μακρᾷ,

prior dochmius formam habet ◡ – ◡ – ◡ – soluta prima et tertia arsi; qualem dochmium legitimum esse in hac compositione supra expositum est, cf. etiam

Soph. Ant. 1275 οἴμοι, λακπάτητον ἀντρέπων χαράν.
= 1299 τάλας, τὸν δ' ἔναντα προcβλέπω νεκρόν.

Soluti sunt dochmii

Eur. Hel. 634 περὶ δὲ γυῖα χέρας ἔβαλον, ἡδονάν.
650 πόcιν ἐμὸν ἔχομεν ἔχομεν, ὃν ἔμενον
ἔμενον ἐκ Τροίας πολυετῆ μολεῖν,

non ferenda videntur; probabiliter coniecit Nauckius:

πόcιν ἔχομεν ἔχομεν, ὃν ἔμενον Τροίας
πολυετῆ μολεῖν.
684 τὰ δὲ cὰ κατὰ μέλαθρα πάθεα πάθεα, μᾶ-τερ.
687 δι' ἐμὲ κατεδήcατο δύcγαμος αἰcχύνᾳ.
694 ἐμὲ δὲ πατρίδος ἄπο κακόποτμον ἀραίαν
ἔβαλε θεὸς ἀπό τε πόλεος ἀπό τε cέθεν,
ὅτε μέλαθρα λέχεά τ' ἔλιπον οὐ λιποῦc'.
Her. 745 πάλιν ἔμολεν ἃ πάρος οὔποτε διὰ φρενὸς ⟨ἂν⟩
ἤλπιcεν παθεῖν γᾶς ἄναξ.
= 758 ἄφρονα λόγον οὐρανίων μακάρων κατέβαλ'
ὡς ἄρ' οὐ cθένουcιν θεοί;

in stropha voculam ἂν addidit Fix ad numeros cum antistropho exaequandos.

876 cὸν ἄνθος πόλεος, ὁ Διὸς ἔκγονος.
887 ἰώ μοι μέλεος.
888 ἰὼ Ζεῦ, τὸ cὸν γένος ἄγονον αὐτίκα.
919 λέγε, τίνα τρόπον ἔcυτο θεόθεν ἐπὶ μέλαθρα
κακὰ τάδε τλήμονάς τε παίδων ψυχάς;

ψυχάς scripsit Wilamowitzius pro τύχας; de primi et tertii dochmii forma vide ad Hel. 628.

1020 τὰ δ' ὑπερέβαλε παρέδραμε τὰ τότε κακά.
1023 cὺ δὲ τέκνα τρίγονα τεκόμενος, ὦ δάιε.
1052 οἴμοι φόνος ὅcος ὅδ' — ἃ ἃ διά μ' ὀλεῖ-τε.
1061 ὕπνον ὕπνον ὀλόμενον, ὃς ἔκανεν ἄλοχον, ἔ-
κανε δὲ τέκεα τοξήρει ψαλμῷ.
1070 ἀπόκρυφον δέμας ὑπὸ μέλαθρον κρύψω.

1084 ⟨ἢ⟩ τάχα φόνον ἕτερον ἐπὶ φόνῳ βαλών,
ἢ add. Wilamowitzius.
1178 ὦ τὸν ἐλαιοφόρον ὄχθον ἔχων ⟨ἄναξ⟩.
1180 ἐπάθομεν πάθεα μέλεα πρὸς θεῶν.
1183 τεκόμενος δ' ἔκανε φόνιον αἷμα τλάς.
1192 ἐμὸς ἐμὸς ὅδε γόνος ὁ πολύπονος ὃς ἐπὶ
δόρυ γιγαντοφόνον ἦλθεν σὺν θεοῖ-σι.
1205 πέπλον, ἀπόδικε, ῥέθος ἀελίῳ δεῖξον.
1212 δρόμον ἐπὶ φόνιον ἀνόσιον ἐξάγῃ.
Hipp. 363 τυράννου πάθεα μέλεα θρεομένας.
369 τίς σε παναμέριος ὅδε χρόνος μένει,

ubi in antistr., insoluta prioris dochmii ultima arsi, neglecta est diaeresis,

= 676 πάρεδρος ἢ ξυνεργὸς ἀδίκων ἔργων.
587 διὰ πύλας ἔμολεν ἔμολε σοὶ βοά.
830 αἰαῖ αἰαῖ, μέλεα μέλεα τάδε πάθη.
831 πρόσωθεν δέ ποθεν ἀνακομίζομαι.
853 δάκρυσί μου βλέφαρα
καταχυθέντα τέγγεται σᾷ τύχᾳ.
Ion. 707 καλλίφλογα πέλανον ἐπὶ
πυρὶ καθαγνίσας.
715 ἔχουσαι σκόπελον οὐράνιόν θ' ἕδραν.
764 ἔλαβον ἔπαθον ἄχος ἀβίοτον, φίλαι.
767 διανταῖος ἔτυπεν ἔτυπεν ὀδύνα.
776 τόδ' ἐπὶ τῷδε κακὸν ἄκρον ἔλακες ἔλακες
ἄχος ἐμοὶ στένειν.
782 πῶς φῄς; ἄφατον ἄφατον ἀναύδητον.
789 ὀτοτοτοῖ· τὸ δ' ἐμὸν ἄτεκνον ἄτεκνον ἔλαβεν
ἄρα βίοτον, ἐρημίᾳ δ' ὀρφανούς.
IphT. 647 σὲ δὲ τύχας μάκαρος, ὦ νεανία.
655 ἔτι γὰρ ἀμφίλογα δίδυμα μέμονε φρήν.
832 κατὰ δὲ δάκρυα, κατὰ δὲ γόος ἅμα χαρᾷ.
834 τὸν ἔτι βρέφος ἔλιπον ἀγκάλαισι νεαρὸν τροφοῦ.
870 σύγγονε. παρὰ δ' ὀλίγον
ἀπέφυγες ὄλεθρον ἀνόσιον ἐξ ἐμᾶν.
Or. 149 κάταγε κάταγε, πρόσιθ' ἀτρέμας, ἀτρέμας ἴθι·
λόγον ἀπόδος ἐφ' ὅ τι χρέος ἐμόλετέ ποτε.
= 162 ἄδικος ἄδικα τότ' ἄρ' ἔλακεν ἔλακεν, ἀπό-
φονον ὅτ' ἐπὶ τρίποδι Θέμιδος ἄρ' ἐδίκασε,

in stropha et antistr. quattuor deinceps dochmii soluti verborum finibus terminantur, nam quod semel in ant. dochmius in medio vocabulo finiri videtur, commissura haec est verbi compositi, quae saepenumero pro terminatione verbi admittitur. Diaeresin autem quo clarius fiat solutorum potissimum dochmiorum propriam esse, duos

addimus longiores versus, quorum inter singula metra, insolutis postremis arsibus, nulla paene diaeresis relicta est,

Her. 1042—44 Καδμεῖοι γέροντες, οὐ cῖγα cῖ-
γα τὸν ὕπνῳ παρειμένον ἐάcετ' ἐκ-
λαθέcθαι κακῶν;

Med. 1258—60 διογενές, κάτειργε κατάπαυcον, ἔξ-
ελ' οἴκων τάλαιναν φονίαν τ' Ἐρι-
νὺν ὑπ' ἀλαcτόρων.

= 1268—70 ὁμογενῆ μιάcματ' ἐπὶ γαῖαν αὐ-
τοφόνταιc cυνῳδὰ θεόθεν πίτνοντ'
ἐπὶ δόμοιc ἄχη,

in stropha numeri postulant mutato ordine scribi τάλαιναν φονίαν pro φονίαν τάλαιναν.

Ex solutis dochmiis praeterea sunt

Or. 177 ἐρεβόθεν ἴθι μόλε μόλε κατάπτεροc.
= 198 πατέρα τέκνα τε τάδε cέθεν ἀφ' αἵματοc.
179 τὸν Ἀγαμεμνόνιον ἐπὶ δόμον.
= 200 ὀλόμεθ' ἰcονέκυεc, ὀλόμεθα.
185 cτόματοc ἀνακέλαδον ἀπὸ λέχεοc ἥ-cυχον.
= 206 ἄγαμοc, ἔπιδ', ἄτεκνοc ἅτε βίοτον ά.
330 ἔλακεν ἔλακε, δεξάμενοc ἀνὰ δάπεδον.
= 346 ἕτερον ἢ τὸν ἀπὸ θεογόνων γάμων,

in stropha alterum, in antistr. prius metrum solutum est, utrumque diaeresi terminatum. Sed omissa est diaeresis in stropha post insolutam prioris metri arsin finalem, cf. Hipp. 369 = 676.

Or. 335 μέλεον, ᾧ δάκρυα δάκρυcι cυμβάλλει.
1247 τὰ πρῶτα κατὰ Πελαcγὸν ἕδοc Ἀργείων.
= 1267 κόραc διάδοτε διὰ βοcτρύχων πάντῃ,

responsio est, quam ad Hipp. 369 = 676 et Or. 330 = 346 modo notavimus.

1305 τὰν λιποπάτορα λιπόγαμόν θ', ἃ πλείcτουc,

pro diaeresi est commissura verbi compositi, ut Or. 162.

1307 ὅθι δάκρυα δάκρυcι ἔπεcε cιδαρέοιc.
1364 διὰ τὸν ὀλόμενον ὀλόμενον Ἰδαῖον.
= 1548 ἔπεc' ἔπεcε μέλαθρα τάδε δι' αἱμάτων.
1436 φάρεα πορφύρεα δῶρα Κλυταιμήcτρᾳ.
1456 ἅπερ ἔδρακον ἔδρακον ἐν δόμοιc τυράννων.
Phoen. 114 χαλκόδετ' ἔμβολά τε
λαϊνέοιcιν Ἀμφίονοc ὀργάνοιc.
165 πρὸc ἐμὸν ὁμογενέτορα, περὶ δ' ὠλέναc.
296 πότνια, μόλε πρόδρομοc, ἀμπέταcον πύλαc.

1288 δίδυμα τέκεα πότερος ἄρα πότερον αἱμάξει.
= 1300 τάλανες, ὅ τι ποτὲ μονομάχον ἐπὶ φρέν' ἠλθέτην,

praemissus est dimetro dochmiaco singularis tribrevis.

1295 πότερον ἄρα νέκυν ὀλόμενον ἀχήσω.
= 1306 πότμος ἄποτμος ὁ φόνος ἕνεκ' Ἐρινύων.
Troad. 239 τόδε, φίλαι Τρῳάδες, ὃ φόβος ἦν πάλαι.
244 τίν' ἄρα τίς ἔλαχε; τίνα πότμος εὐτυχής.
253 παρθένον, ᾧ γέρας ὁ χρυσοκόμας ἔδωκ'.
260 τί δ' ὃ νεοχμὸν ἀπ' ἐμέθεν ἐλάβετε τέκος.
287 φίλα τὰ πρότερ' ἄφιλα τιθέμενος πάντων.
325 πάλλε πόδ' αἰθέριον, ἄναγε χορόν, εὐάν.

Hi fere apud Euripidem dochmii soluti. Licentia eius in solvendis metris non minus hoc genere quam reliquis conspicua fit; Aeschylus quidem non nisi singulos dochmios solvit, Sophocles binos, Euripides ternos, ut Hel. 695, 96. Her. 1192, 93, quaternos, ut Or. 149, 50 = 162, 63. Ceterum diaereseos vix minor cura apud Euripidem, qui in centum fere et septem dochmiis solutis quindecies admodum eam neglexerit; quod ad unam solutionem referendum esse ne dubium relinquatur, in Hippolyto ex quadraginta duobus locis, ubi expectamus diaeresin — nam in dochmiis omnino diaeresis magis usitata est — quindecim, in Medea ex triginta sex vel sedecim loci desiderant. In solutis dochmiis tum, cum omissa est diaeresis, plerumque verbi terminatio cadit aut post priorem solutae ultimae arseos brevem, ut Andr. 842. Bacch. 995 = 1015. El. 1170. Her. 1023. 1061. 1070. 1212. IphT. 871. Or. 1364. Phoen. 1295. Troad. 244, aut post subsequentis dochmii priorem thesin, ut Her. 758. Ion. 767. Phoen. 165. Troad. 260. Ex iis, quos in priore loco posuimus, ordines Her. 1070 et Troad. 244, ubi duarum brevium vocula finem antecedentis initium proximi metri comprehendit, utraque incisione ornati sunt. Sed eas res nunc quidem tetigisse satis habemus.

Tragicos sectatus Aristophanes poeta comicus diaeresin neglectam aliquoties in insolutis dochmiis nusquam praetermisit post solutam arsin finalem, ut

Ach. 360 ὅ τι ποτ', ὦ σχέτλιε, τὸ μέγα τοῦτ' ἔχεις;
= 388 λαβὲ δ' ἐμοῦ γ' ἕνεκα παρ' Ἱερωνύμου.
362 πάνυ γὰρ ἔμεγε πόθος ὅ τι φρονεῖς ἔχει.
= 390 σκοτοδασυπυκνότριχα τὴν Ἄϊδος κυνῆν.
Av. 234 ὅσα τ' ἐν ἄλοκι θαμὰ
βῶλον ἀμφιτιττυβίζεθ' ὧδε λεπτόν.
240 τά τε κατ' ὄρεα, τά τε κοτινοτράγα, τά τε κομαροφάγα,

cf. p. 252.

310 ποποποποποποποποῦ μ' ἄρ' ὃς ἐκάλεσε; τίνα
τόπον ἄρα νέμεται;

315 τιτιτιτιτιτιτιτι τίνα λόγον ἄρα ποτὲ
πρὸς ἐμὲ φίλον ἔχων;
631 ἣν cὺ παρ' ἐμὲ θέμενος ὁμόφρονας λόγους.
1192 ἀέρα περινέφελον, ὃν Ἔρεβος ἐτέκετο.
= 1265 μηδέ τιν' ἱερόθυτον ἀνὰ δάπεδον ⟨ἂν⟩ ἔτι,

ἂν add. Meineke.

Lys. 482 μεγαλόπετρον, ἄβατον ἀκρόπολιν.
= 547 ἔνι δὲ cοφόν, ἔνι δὲ φιλόπολιc,

cf. p. 286.

Ran. 1347 τάλαι-να προcέχουc' ἔτυχον ἐμαυτῆc ἔργοιc.
Thesm. 676 ὅcια καὶ νόμιμα μηδομένουc ποιεῖν.
frgmt. 697 K τί γὰρ ἐπὶ κακότροπον ἐμόλετον βίον.

Iam nobis videmur ad liquidum perduxisse id, quod voluimus, solutis metris mirum quoddam diaereseos studium inesse, maxime in anapaestico et dochmiaco generibus, quae etiam insolutis arsibus inprimis sunt propensa ad diaeresin; in iambis solutis maior pars ordinum diaeresin, minor caesuram praetulit; denique in trochaeis solutis saepissime occurrit diaeresis, caesuram quaesitam esse nusquam invenimus. Pari consuetudini reliqui numeri sunt obnoxii, quod tamen, quoniam de re ipsa dubitari non potest, amplius persequi facile supersedemus.

DE FORMIS
IAMBICI METRI EARUMQUE INTER SE RATIONIBUS.
I. DE CRETICA FORMA.

Priore parte huius disputationis absoluta reliquum est ut videamus quasnam in singulis numerorum generibus sibi scripserint synaphiae leges. Quod tamen per omnes numeros nunc quidem neque potest investigari propter huius scriptionis angustias neque, si quid video, opus est, quia id ipsum evincere nobis propositum est observatas fuisse in lyricis numeris certas incisiones, quas si in uno genere probaverimus, exsecuti nobis videmur eam quam suscepimus rem tractandam. Itaque missis iam reliquis iambicum numerum considerabimus, cuius apud poetas usus eximiam in hac re artem protulit. In quo bipartitam rem tractabimus. Videlicet separatim dicendum erit de ea compositione, quae fit ex meris iambis, et ea, quae iambicum genus cum alienis numeris copulavit, quia utraque compositio suis legibus utitur. Sunt autem quae versibus struendis adhibuerunt sive metra sive ordines, qui et ipsi duo aut plura metra comprehendunt. Et ex metris quidem constitutos dicimus versus, quorum nomen indidem est ductum, ut dimetros trimetros tetrametros. Sed satis magna pars est lyricorum versuum, quos non tam ad metra quam ad metrorum longiores minoresve complexus referri necesse est, ut Soph. Ant. 853—56 = 872—75

872 σέβειν μὲν εὐσέβειά τις,
κράτος δ', ὅτῳ κράτος μέλει,
παραβατὸν οὐδαμᾷ πέλει,
σὲ δ' αὐτόγνωτος ὤλεσ' ὀργά,

quem quominus unum versum esse dicamus nihil obstat, rectius dicas ex quattuor ordinibus constitutum, tribus prioribus dimetris, ultimo trimetro; sic enim distinctum hunc versum voluisse Sophoclem inde apparet, quod ad sextum usque metrum et in stropha et in antistropho post alterum quodque diligentissime diaeresin observavit, cum in prioribus cum alteris iungendis nihil eiusmodi artificii quaesiverit. Pariter ubique invenies versus ex ordinibus compositos: cui rei significandae ut in eo, quem modo ex Antigona attulimus, versu diaeresis, ita alias aliud inservit indicium; in praesens tamen satis est probavisse utraque ad versus condendos adhiberi, et metra et ordines. Quod discrimen eo usque patet, ut alius fere usus in metris

coniungendis alius obtineat in ordinibus, quae causa est, cur in utraque earum, quas supra discripsimus, parte primum de metris, deinde de ordinibus dicturi simus.

Hac via progressi a metris inter se colligandis initium capimus disputationis. Hic enim regulam quandam servasse poetas quodvis docet carmen iambico numero conscriptum. Ex tribus autem iambici metri formis quas vulgo usurpaverunt, una quae utramque thesin expressam habet, altera, quae suppressam priorem, tertia, quae posteriorem, maxime nobilitata est integra illa, cuius adhibendae usus non cohibetur nisi admista cretica bacchiacave forma — his enim uti licet nominibus quamquam ex specie magis quam e natura metrorum repetitis. Huic formae non ita multum discrepat altera, quae tamen non tam late patet, ut quovis loco legitime collocetur. Nam ut in mediis ordinibus sive versibus saepissime cum reliquis duabus alternat, ita in ineunte versu rarius locum habere videtur, ut haud immerito diu dubitatum sit, num omnino possit a cretico incipere versus iambicus. Sed confirmavit rem Aristoxeni quod nuper Oxyrhynchi repertum est frgmt. col. III, vide Blass, Neue Jahrb. 1899. p. 42. Quam ab causam non iam ausim negare intra versum, praegrediente alieno numero, supprimi posse iambici ordinis thesin initialem, quamquam haud facile adducor ut iambicam mensuram esse concedam tum, cum antecedit ordo dactylicus, praesertim catalecticus in syll., ut

Soph. Trach. 211—215 βοᾶτε τὰν ὁμόσπορον
"Αρτεμιν 'Ορτυγίαν ἐλαφαβόλον, ἀμφί-
πυρον,
γείτονάς τε νύμφας
ἀείρομ' οὐδ' ἀπώσομαι,

mihi quidem nemo persuadebit in concursu numerorum, unius in thesin exeuntis, incipientis a thesi alterius, utramque simul excidere posse. Itaque, etsi versus "Αρτεμιν — νύμφας medius intermissus est inter iambicos, tamen γείτονάς τε νύμφας, quem ordinem iambis subiunctum non dubitaremus ad iambicum numerum referre, praecedente ordine dactylico malimus in trochaicis numerare, quam coniunctionem etiam apud Aeschylum et Euripidem in iambici generis canticis occurrere ostendit Wilamowitzius, comm. metr. II p. 16; I pp. 16. 26. Neque in exeunte versu ad arbitrium fere posuerunt metrum iambicum suppressa priore thesi; sed minus evitabant si etiam praecedens ordo in creticam formam desinebat, ut Aesch. Sept. 888—91 = 899—902

888 σιδηρόπληκτοι μὲν ὧδ' ἔχουσιν,
σιδηρόπληκτοι δὲ τοὺς μένουσιν,
τάχ' ἄν τις εἴποι, τίνες;
τάφων πατρῴων λαχαί.

Tribus hoc canticum constat versibus, quorum duo priores catalexi

clare discreti sunt; tertius efficitur iterato hoc ordine ⏑ – ⏑ – – ⏑ –, quali iteratione mitigari cretici finalis offensionem diximus.

Soph. OC. 1453, 54 = 1468, 69

1468 τί μὰν ἀφήcει τέλος; δέδια τόδ'· οὐ γὰρ ἅλιον,

de soluta cretici priore arsi infra videbimus.

Quare etiam Soph. El. 481—484 = 498—501

481 οὐ γάρ ποτ' ἀμναcτεῖ c' ὁ φύcαc Ἑλλάνων ἄναξ,
οὐδ' ἁ παλαιὰ χαλκόπακτοc ἀμφάκηc γένυc

unum credimus versum, compositum ex duobus tetrametris huius formae – – ⏑ – – – ⏑ – ⏒ – – – ⏑ –.

Eur. Suppl. 832, 33 πικροὺc ἐcεῖδεc γάμουc,
πικρὰν δὲ Φοίβου φάτιν.

Deinde creticus versum concludere potest si antecedens metrum eandem formam exhibet, ut Aesch. Eum. 148 = 154

148 ὕπνῳ κρατηθεῖc' ἄγραν ὤλεcα.

Soph. Ant. 876—78 ἄκλαυτοc ἄφιλοc ἀνυμέναιοc ταλαίφρων
ἄγομαι
τάνδ' ἑτοίμαν ὁδόν.

Phil. 391 = 507

391 ὀρεcτέρα παμβῶτι Γᾶ, μᾶτερ αὐτοῦ Διόc.

Eur. Phoen. 312—18 sic versus discribendos censeo:

τί φῶ cε; πῶc ἅπαντα καὶ
χερcὶ καὶ λόγοιcι πολυέλικτον ἁ-
δονὰν ἐκεῖcε καὶ τὸ δεῦρο περιχορεύ-
ουcα τέρψιν παλαιᾶν λάβω χαρμονᾶν;
ἰὼ τέκοc,
ἔρημον πατρῷον ἔλιπεc δόμον,

ubi etsi ἰὼ τέκοc praecedenti versui alligari potest ita, ut in integrum metrum ille desinat, tamen propter gravem post χαρμονᾶν interpunctionem multo probabilius hoc ipso loco versus terminatio constituitur. Qua discriptione ἰὼ τέκοc singulare metrum iambicum pro sui iuris versu dochmiis praemittitur, quod haud raro factum est, ut

Soph. El. 1232 ἰὼ γοναί,
γοναὶ cωμάτων ἐμοὶ φιλτάτων
= 1253 ὁ πᾶc ἐμοί,
ὁ πᾶc ἂν πρέποι παρὼν ἐννέπειν.

Creticus finalis qua condicione placuerit supra expositum est. Contra si neque ordo praecedit cretico finitus, neque creticum est

metrum paene ultimum, sed unum in exeunte versu, id, nedum aptam faciat clausulam, ut natura eius est concitatior, etiam obluctari videtur aequabili numerorum flumini. A quo tamen crimine defendendum putamus Aesch. Choeph. 424, 25 = 429, 30

429 μόρον κτίcαι μωμένα
ἄφερτον αἰῶνι cῷ,

ubi vel interrupta synaphia, propterea quod uterque versus in fine creticum habet, non maior paene est offensio quam in eo, qui paulo antecedit, versu 419—21 = 440—42

419 ἄνευ πολιτᾶν ἄνακτ'
ἄνευ δὲ πενθημάτων
ἔτληc ἀνοίμωκτον ἄνδρα θάψαι,

ubi elisio apertam facit synaphiam. Quapropter nulla iam difficultas relinqui videtur Choeph. 609—11 = 617—19

609 γυναικοβούλουc τε μήτιδαc φέρων
ἐπ' ἀνδρὶ τευχεcφόρῳ,
ἐπ' ἀνδρὶ δῄοιcιν ἐπικότῳ cέβαc,

quippe, alterum versum a tertio longiore intervallo separari non posse primum docet anaphorae figura in initia eorum distributa, deinde, quod etiam tertii versus in altera sede creticus est.

Extant tamen Euripidis quidam versus cretico terminati, quibus neutrum eius offensionis remedium allatum est, ut quaesita esse violentia quaedam videatur, velut

Suppl. 807 ἐπάθομεν ὤ — τὰ κύντατ' ἄλγη κακῶν.
= 820 ἀΐετέ μου — cτένειc ἐπ' ἀμφοῖν ἄχη.
826 κατὰ μὲν ὄνυξιν ἠλοκίcμεθ', ἀμφὶ δὲ
cποδὸν κάρα κεχύμεθα.
Troad. 1310 ἀγόμεθα φερόμεθ' — ἄλγοc ἄλγοc βοᾷc.

in antistr. sic scribit Wilamowitzius:

= 1325 ἐμάθετ', ἐκλύετε; — περγάμων ὁ κτύποc.

Haec tamen deflectere ab vulgari usu nemo non iudicabit — quatenus quidem ad versus mere iambicos pertinent, nam dochmiis facillime potuit iambicus ordo ⏑ ‒ ⏑ ‒ ‒ ⏑ ‒ pro clausula subiungi, id quod supra dictum est, alia eiusdem generis exempla suo loco apparebunt.

Cretici duae formae discernendae sunt, una quae communi vocabulo coniungi patitur cum praecedente metro, ut passim in eis, quos supra ex tragicorum triade attulimus, versibus, altera quae non potest nisi ab integro vocabulo initium ducere; illa ubique contractam servat eam, quae suppressam thesin sequitur, arsin, haec admittit solutam. Quarum una haec locum habet, cum antecedentis metri soluta

est utraque aut altera arsis, lex enim est sacra atque sancta, ut inter solutum iambicum metrum et creticum utique intercedat diaeresis, ut

Aesch. Choeph. 25 ὄνυχος ἄλοκι νεοτόμῳ.
= 34 μυχόθεν ἔλακε περὶ φόβῳ.

At

Choeph. 393, 94 πόποι δᾶ, νερτέρων τυραννίδες
ἴδετε πολυκρατεῖς ἀραὶ φθινομένων.
= 406, 07 τί δ' ἂν φάντες τύχοιμεν ἢ τάπερ
πάθομεν ἄχεα πρός γε τῶν τεκομένων;

ubi alterum versum iambicum esse vult Wilamowitzius, Choeph. p. 190, aperte repugnat quod in stropha sexta et quae sequitur longa syllaba uno vocabulo comprehenduntur; itaque quam Wilamowitzius concedit adhiberi posse mensuram, unam esse legitimam hoc loco dochmiacam pro certo affirmare possumus; neque est cur dubitemus de hac mensura quod nulli per totum canticum sunt praeterea dochmii, quorum etiam minores ordines saepissime inveniuntur cum aliis tum imbico generi admisti, qua de re infra dicemus. Eidem qui Choeph. 393, 94 = 406, 07 versus sunt Soph. OR. 660, 61 = 689, 90

600 οὐ τὸν πάντων θεῶν θεὸν πρόμον
Ἅλιον· ἐπεὶ ἄθεος ἄφιλος ὅ τι πύματον.

Sophocles, quantum quidem ex iis, quae aetatem tulerunt, fabulis colligi potest, soluto metro nusquam subiunxit creticum. Apud Euripidem plura extant eius generis exempla; unde simul apparet — quod desideramus apud Aeschylum — insoluto cretico ‒ ◡ ‒ posse respondere solutum ◡ ◡ ◡ ‒. Extat is creticus

Eur. Andr. 484, 85 ἑνός, ἃ δύνασις ἀνά τε μέλαθρα κατά τε πόλιας,
ὁπόταν εὑρεῖν θέλωσι καιρόν.
= 491, 92 ἄθεος ἄνομος ἄχαρις ὁ φόνος· ἔτι σε, πότνια,
μετατροπὰ τῶνδ' ἔπεισιν ἔργων.
1205 ὦ φίλος, δόμον ἔλιπες ἔρημον.
= 1219 ἀμπτάμενα φροῦδα πάντα κεῖται,

trimeter iambicus, cuius in primo et altero loco est creticus, in tertio baccheus. In stropha alter creticus utramque habet arsin solutam, in antistr. prior alteram, ut solutionum permutatae sedes videantur.

Or. 998—1000 τὸ χρυσόμαλλον ἀρνὸς ὁπότ'
ἐγένετο τέρας ὀλοὸν ὀλοὸν
Ἀτρέος ἱπποβώτα,

dubitari potest Ἀτρέος ἱπ – utrum pro cretico metro habeatur an

pro anaclomeno. Sed creticum esse reliqua suadent exempla, anaclasis vero paene nusquam fit post solutum iambicum ordinem.

Phoen. 1030, 31 ἔφερες ἔφερες ἄχεα πατρίδι
φόνια· φόνιος ἐκ θεῶν.
= 1054, 55 τέκεα μέλεος. ἀγάμεθ' ἀγάμεθ',
ὃς ἐπὶ θάνατον οἴχεται,

ubi quartum metrum est creticum.

1041, 42 ὁπότε πόλεος ἀφανίσει-
εν ἁ πτεροῦσσα παρθένος τιν' ἀνδρῶν
= 1065, 66 ὅθεν ἐπέσυτο τάνδε γαῖ-
αν ἁρπαγαῖσι δαιμόνων τις ἄτα,

soluto cretico in stropha respondet insolutus in antistropho.

1734—36 τάδε σ' ἐπέμενε μέλεα πάθεα
φυγάδα πατρίδος ἄπο γενόμενον
ὦ πάτερ, θανεῖν που,

ubi post solutum quartum metrum clausula a cretico initium capit.

1756, 57 ἱερὸν ὄρεσιν ἀνεχόρευ-
σα, χάριν ἀχάριτον ἐς θεοὺς διδοῦσα;

versus est ut 1041, 42 = 1065, 66.

Eadem haec forma etiam insolutis metris subiuncta invenitur, ubi tamen, non soluta priore cretici arsi, utrum haec ipsa forma sit an altera non omnino diiudicari potest ideo, quod persaepe etiam casui tribuenda est diaeresis intermissa, ut

Aesch. Agam. 205 ἐπεὶ δ' ἀνάγκας ἔδυ λέπαδνον.
= 215 λιτὰς δὲ καὶ κληδόνας πατρῴους,

ubi in stropha creticus communi vocabulo cohaeret cum praecedente metro, in antistr. ab integro vocabulo incipit. Quamquam verisimile est hanc formam esse ubi in stropha et antistr. diaeresis intercedit, ut

Soph. OR. 649 πιθοῦ θελήσας φρονήσας τ', ἄναξ, λίσσομαι.
= 678 γύναι, τί μέλλεις κομίζειν δόμων τόνδ' ἔσω;

ubi eo acrius exprimitur diaeresis ante quartum metrum, quod quae antecedunt metra caesura colligata sunt, vide p. 357.

Eur. Phoen. 1019 ἔβας ἔβας, ὦ πτεροῦσσα γᾶς λόχευ — μα
= 1043 χρόνῳ δ' ἔβα Πυθίαις ἀποστολαῖ — σιν,

diaeresis enim creticum antecedit ut in eiusdem cantici vv. 1030, 31 = 1054, 55. 1041, 42 = 1065, 66. Utut est, ad id quod volumus

satis videtur ea congerere, ubi soluta est prior arsis et si qua insoluta solutae respondet.[1]) Quo ex genere apud Aeschylum sunt

Prom. 164, 65 τεοῖϲι, δίχα γε Διόϲ; ὁ δ' ἐπικότωϲ ἀεὶ
θέμενοϲ ἄγναμπτον νόον.
= 184, 85 ἐμὰϲ δὲ φρέναϲ ἐρέθιϲε διάτοροϲ φόβοϲ·
δέδια δ' ἀμφὶ ϲαῖϲ τύχαιϲ,

ubi alter ordo a soluto cretico orditur.

Sept. 402—04 τρέμω δ' αἱματη-
φόρουϲ μόρουϲ ὑπὲρ φίλων
ὀλομένων ἰδέϲθαι.
= 437—39 δόμον, πωλικῶν
θ' ἑδωλίων ὑπερκόπῳ
δορί ποτ' ἐκλαπάξαι.

Ab hac lege discrepat

Suppl. 780, 81 γένοϲ γὰρ Αἰγύπτιον ὕβριν
δύϲφορον ἀρϲενογενέϲ,

ubi sicut libri tradunt metrum anaclomenum uno vocabulo cohaeret cum soluto cretico; sed prohibent tam pravos numeros strophae verba

773 μέλη λιτανὰ θεοῖϲι καί,

quae ut sint ipsa corrupta, nullo pacto gravissimo vitio patrocinantur. Praeterea sensu commendatur Hermanni emendatio, qua relativum οἵ post ἀρϲενογενέϲ additur, unde evadit legitimus dimeter

δύϲφορον ἀρϲενογενέϲ, οἵ.

De tali autem locutione, qualis est γένοϲ, οἵ, cf. Oberdick, Suppl. p. 169.
Sophocles habet

El. 207, 208 αἳ τὸν ἐμὸν εἷλον βίον
πρόδοτον, αἵ μ' ἀπώλεϲαν.
= 227, 28 πρόϲφορον ἀκούϲαιμ' ἔποϲ,
τίνι φρονοῦντι καίρια;
OC. 1451, 52 ὁρᾷ ὁρᾷ ταῦτ' ἀεὶ χρόνοϲ, ϲτρέφων μὲν ἕτερα,
= 1468, 69 τί μὰν ἀφήϲει τέλοϲ; δέδια τόδ'· οὐ γὰρ ἅλιον,

in stropha ϲτρέφων Hartungius scripsit pro ἐπεί.

---

1) Creticam formam soluta priore arsi ab antecedente metro vocabuli fine terminari pridem demonstravit C. Pickel, de origine versuum dochmiacorum, Diss. phil. Argent. III (1880) p. 161 sqq., hactenus utique probandus. Ceteroquin quam hac una re confisus p. 165 proposuit metrorum discriptionem Phoen. 1019—42 = 1043—66 non ab omni parte veram esse ex iis quae hucusque disputavimus satis manifestum fit; de dochmii vero origine quae inde odoratus est, esse tripodiam iambicam suppressa altera thesi, ut refellamus non opus videtur.

OR. 189 Ἀρεά τε τὸν μαλερόν, ὅς.
= 203 Λύκει' ἄναξ, τά τε cὰ χρυ-cοcτρόφων.
194 ἔπουρον εἴτ' ἐc μέγαν
θάλαμον Ἀμφιτρίταc.
= 207 Ἀρτέμιδοc αἴγλαc, ξὺν αἷc
Λύκι' ὄρεα διᾴccει.
1214 δικάζει τὸν ἄγαμον γάμον πάλαι.

In stropha turbatum ordinem verbarum sic restituit Hermannus:

= 1205 τίc ἄταιc ἀγρίαιc, τίc ἐν πόνοιc,

qua emendatione recepta numeri postulant ut prima verbi ἀγρίαιc syllaba producatur, quo fit solutae et insolutae arseos responsio.

Phil. 201 εὔcτομ' ἔχε, παῖ. — τί τόδε; — προὐφάνη κτύποc.
= 210 ἀλλ' ἔχε, τέκνον, — λέγ' ὅ τι. — φροντίδαc νέαc.

Euripidea sunt:

Andr. 1205 ὦ φίλοc, δόμον ἔλιπεc ἔρημον,

de responsione cf. p. 302.

El. 479, 80 τοιῶνδ' ἄνακτα δοριπόνων
ἔκανεν ἀνδρῶν, Τυνδαρί.
Her. 116, 17 μᾶ-τερ, ἃ τὸν Ἀΐδα δόμοιc
πόcιν ἀναcτενάζειc.
= 128, 29 ξυνῆν ποτ', εὐκλεεcτάταc
πατρίδοc οὐκ ὀνείδη.
411, 12 τίν' οὐκ ἀφ' Ἑλλανίαc
ἄγορον ἁλίcαc φίλων.
= 428, 29 ἵν' ἐκπεραίνει τάλαc
βίοτον οὐδ' ἔβα πάλιν.
Phoen. 1027—29 τόπων νέουc πεδαίρουc'
ἄλυρον ἀμφὶ μοῦcαν
ὀλομέναν τ' Ἐρινύν.
= 1051—53 δι' αἱμάτων δ' ἀμείβει
μυcαρὸν εἰc ἀγῶνα
καταβαλὼν ἀραῖcι,

duo sunt ordines huius formae ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ – –, prior cum antecedente ⏑ – ⏑ – ⏑ – – synaphia coniunctus, posterior utrimque disterminatus.

1744 ὃc ἐκ δόμων νέκυc ἄθαπτοc οἴχεται.
1745, 46 μέλεοc, ὅν, εἴ με καὶ θανεῖν, πάτερ, χρεών,
cκότια γᾷ καλύψω.
1747, 48 πρὸc ἥλικαc φάνηθι cάc.
— ἅλιc ὀδυρμάτων ἐμῶν.
1749, 50 cὺ δ' ἀμφὶ βωμίουc λιτάc.
— κόρον ἔχουc' ἐμῶν κακῶν.

Suppl. 75, 76 χορὸϲ τὸν Ἅιδαϲ ϲέβει,
διὰ παρῇδοϲ ὄνυχα λευ-κόν.
= 83, 84 τὸ γὰρ θανόντων τέκνων
ἐπίφορόν τι κατὰ γυναῖ-καϲ.
622, 23 εἰδείηϲ ἂν τύχαϲ.
— ἔτι ποτ' αἶϲα τίϲ ἄρα πό-τμοϲ.
= 630, 31 γενοῦ τᾷδ' εὐμενήϲ.
— τὸ ϲὸν ἄγαλμα, τὸ ϲὸν ἵδρυ-μα.
824 ἴδετε κακῶν πέλαγοϲ, ὤ.
827 ϲποδὸν κάρα κεχύμεθα.
Troad. 319, 20 ἐγὼ τόδ' ἐπὶ γάμοιϲ ἐμοῖϲ
ἀναφλέγω πυρὸϲ φῶϲ.
= 335, 36 βοᾶτε τὸν Ὑμέναιον, ὤ,
μακαρίαιϲ ἀοιδαῖϲ.
529, 30 κεχαρμένοι δ' ἀοιδαῖϲ
δόλιον ἔϲχον ἄταν,

de corruptis antistrophi verbis 549, 50 infra videbimus.

580, 81 ὦ Ζεῦ. — καὶ ϲυμφορᾶϲ;
— τέκεα, — πρίν ποτ' ἦμεν.
= 585, 86 κακῶν — οἰκτρὰ τύχα
— πόλεοϲ, — ἃ καπνοῦται.
1301 ἰὼ γᾶ τρόφιμε τῶν ἐμῶν τέκνων.
= 1317 ἰὼ θεῶν μέλαθρα καὶ πόλιϲ φίλα.
1307 διάδοχά ϲοι γόνυ τίθημι γαίᾳ.
= 1322 ὄνομα δὲ γᾶϲ ἀφανὲϲ εἶϲιν· ἄλλᾳ.

Duae igitur cum nobis distinctae sint cretici formae, iam quaeramus, num possit altera alteri respondere; quod ad confirmandum inde nihil lucri fieri, si nulla adhibita solutione in stropha diaeresis interiecta est, in antistr. non est interiecta, supra ostendimus; immo, ut indubitata sit responsio, necesse est aut hic antecedat metrum solutum, sequatur creticus legitima diaeresi intercedente, illic inter utrumque insolutum omittatur diaeresis, aut solutae cretici priori arsi respondeat insoluta, quae cum praegrediente metro una voce cohaereat. Et illius quidem responsionis nullum invenimus exemplum, huius unum

Eur. Suppl. 809, 10 ὁρῶϲι κἀμὲ τὰν τάλαι-
ναν, τέκνων ἄπαιδα.
= 822, 23 ἐμὸν δὲ μήποτ' ἐζύγη
δέμαϲ ἐϲ ἀνδρὸϲ εὐνάν.

Hactenus de cretici duabus formis.

II. DE BACCHIACA FORMA.

Sicut creticus ita etiam baccheus duplici forma est, nam praeter vulgarem illam, cuius exemplum praebet Aesch. Agam. 183 = 196

183 παλιμμήκη χρόνον τιθεῖςαι,

altera obvenit incisione ante posteriorem arsin insignita, qua incisione enascitur alterius arseos solvendae licentia. Sed hae bacchei formae usu maxime inter se differunt; itaque primum quae sit utriusque provincia quaerendum videtur. Vulgaris formae triplex est usus; nam certis eum terminis circumscriptum esse a poetis non mirabimur quia indoles huius formae prorsus contraria est integro metro et cretico; quare saepius versus fererunt ex omnibus bacchiacis metris compositos, exclusis reliquis duobus, ut

Aesch. Prom 115 τίς ἀχώ, τίς ὀδμὰ προςέπτα μ' ἀφεγγής;
Soph. Phil. 396 ὅτ' ἐς τόνδ' Ἀτρειδᾶν ὕβρις πᾶς' ἐχώρει.
= 511 ἐγὼ μὲν τὸ κείνων κακὸν τῷδε κέρδος.
Eur. Bacch. 1181 τίς ἄλλα; — τὰ Κάδμου — τί Κάδμου; — γένεθλα.
= 1197 περιςςὰν — περιςςῶς. — ἀγάλλῃ; — γέγηθα.
Hel. 642 πρὸς ἄλλαν ἐλαύνει θεὸς ςυμφορὰν τᾶςδε κρείςςω.
Or. 1437 προςεῖπεν δ' Ὀρέςτας Λάκαιναν κόραν· ὦ Διὸς παῖ, θὲς ἴχνος πέδῳ δεῦρ' ἀποςτᾶςα κλιςμοῦ.

Ubi notandum singula metra plerumque verborum terminationibus inter se discreta esse. Thesin baccheorum brevem maluerunt esse quam longam; potuit tamen longa existere in initio versuum sive ordinum, ut

Soph. Trach. 523, 24 ἁ δ' εὐῶπις ἁβρὰ τηλαυγεῖ παρ' ὄχθῳ.
Eur. Phoen. 1039, 40 βροντᾷ δὲ ςτεναγμὸς ἀχά τ' ἦν ὅμοιος.
= 1063, 64 Καδμείαν μέριμναν ὁρμήςας' ἐπ' ἔργον,

Intra ordinem longa thesis non admittitur, nisi tot metra antecedunt, quot per se ordinem conficiunt, i. e. duo minime, ut

Soph. El. 481, 82 οὐ γάρ ποτ' ἀμναςτεῖ ς' ὁ φύςας Ἑλλάνων ἄναξ,

ubi tertium metrum est bacchiacum. In plurium baccheorum ordine prohibitum erat, ne decursus eorum interiecto sive integro metro sive cretico turbaretur, ita ut, ubicumque duo dumtaxat bacchei sunt, si quae sequuntur metra alterius utrius formae, versus fine ab illis

seiungi debeant. Neque tamen alienus numerus synaphia alligari nequibat, id quod perspicitur ex

Aesch. Agam. 1057, 58 ἄφερτον φίλοιςιν, δυςίατον; ἀλκὰ
δ' ἑκὰς ἀποςτατεῖ.
= 1064, 65 τάχος γὰρ τόδ' ἔςται, προτείνει δὲ χεὶρ ἐκ
χερὸς ὀρέγματα,

ubi tetrametro bacchiaco dochmius synaphiae artificio adnexus est; quae res clarrissime docet, ut supra diximus, aliud observasse poetas in iambis inter se colligandis, aliud in adiciendo alieno numero, sicut longe recedunt a compositione mere iambica Aesch. Pers. 130, 31 = 137, 38

137 τὸν αἰχμήεντα θοῦρον εὐνα-
τῆρα προπεμψαμένη.
Eur. Hel. 636—38 ὦ φιλτάτη πρόςοψις, οὐκ ἐμέμφθην·
ἔχω τὰ τῆς Διός τε λέκτρα Λήδας θ',
ἃν ὑπὸ λαμπάδων κόροι λεύκιπποι,

trimetri enim iambici in baccheum exeuntes, quales sunt Pers. 130 = 137. Hel. 637, qui inter iambos aut pro se versum faciunt aut in fine versus collocantur, eisdem alieni generis ordines synaphiae artificio adiuncti sunt, in Persis dactylicus, in Helena dochmiacus.

Iam apparet baccheum, intra synaphiam sequente sive integro metro sive cretico, non posse non solitarium esse. Ac plerumque invenitur cretico praemissus, ut Aesch. Agam. 361 = 378

361 ἀτολμήτων Ἄρη.

Sed ut praecedenti integro metro saepissime plures intra unum ordinem cretici adiuncti sunt, ut Aesch. Agam. 232 = 242

232 ἔμελψεν· ἁγνᾷ δ' ἀταύρωτος αὐδᾷ πατρός[1]),

ita baccheus ut singulis creticis in ordinem consociari solet, nam Soph. OR. 200, 01 = 213, 14

200 τόν, ὦ τᾶν πυρφόρων
ἀςτραπᾶν κράτη νέμων

duo sunt ordines diaeresi distincti; et sic plerumque, neque omissa est diaeresis praeter

Aesch. Choeph. 26 δι' αἰῶνος δ' ἰυγμοῖςι βόςκεται κέαρ,

servata tamen in antistropho,

= 35 γυναικείοιςιν ἐν δώμαςιν βαρὺς πίτνων.

---

1) cf. Aesch. Agam. 225 = 235. 357 = 374. 364 = 381. 388 = 404. 389 = 405. Sept. 152 = 159. 270 = 287. 275 = 292. Suppl. 91 = 98. Soph. El. 1085 = 1093. 1407 = 1428. OR. 649 = 678. Eur. Phoen. 316. Troad. 1091 = 1110.

Quapropter si quando hunc ordinem porrectum volebant, aut baccheo continuandus erat, ut Aesch. Agam. 183 = 196

183 παλιμμήκη χρόνον τιθεῖcαι,

aut integro metro, ut Sept. 749 = 755

749 τέλειαι γὰρ παλαιφάτων ἀρᾶν,

ubi ἀρᾶν ex ἀραί restituit Bothius. Rarissime integris metris hic baccheus praemittitur, neque nisi dimetros ordines cum iis efficere solet. Sed paulum temperavisse poetas his metris colligandis num quid mirum? Scilicet tardior erat bacchei, celerior integri metri incessus, quam ut tam repentina commutatio iucunde fieri posset. Eius ordinis tria invenimus apud Aeschylum exempla, duo

Choeph. 74, 75 δακρύω δ' ὑφ' εἱμάτων
ματαίοιcι δεcπόταν,

tertium

Sept. 749, 50 τέλειαι γὰρ παλαιφάτων ἀρᾶν
βαρεῖαι καταλλαγαί.
= 755, 56 τίν' ἀνδρῶν γὰρ τοcόνδ' ἐθαύμαcαν
θεοὶ καὶ ξυνέcτιοι.

De strophae verbis transponendis quae disseruit Wilamowitzius comm. metr. II. pp. 27, 28, ut mitteremus traditum ordinem nobis non persuaserunt. Proximi in hoc cantico numeri cuius generis esse videantur mox dicendum erit. Duobus praetera locis, ubi Wilamowitzius ponit baccheum praemissum integro metro,

Agam. 229 φιλοίκτῳ, πρέπουc' ὅπωc ἐν γραφαῖc, προcεννέπειν.[1])
= 239 τὸ μέλλον δ' ἐπεὶ γένοιτ' ἂν κλύοιc· προχαιρέτω.
712 λέγοιμ' ἂν φρόνημα μὲν νηνέμου γαλάναc.[2])
= 723 τέτυκται, μέγαν τελεcθέντα φωτὸc ὄλβον,

non minus apte baccheus praecedenti versui clausulae loco adnectitur, quo fit ut sequens ab integro metro incipiat, hunc fere in modum:

227 ἔβαλλ' ἕκαcτον θυτήρων ἀπ' ὄμ-
ματοc βέλει φιλοίκτῳ,
πρέπουc' ὅπωc ἐν γραφαῖc, προcεννέπειν.

In antistropho eicienda est δέ vocula post μέλλον, Elmsleio demum auctore illata,

= 237 Δίκα δὲ τοῖc μὲν παθοῦcιν μαθεῖν
ἐπιρρέπει· τὸ μέλλον
ἐπεὶ γένοιτ' ἂν κλύοιc· προχαιρέτω.

---

1) comm. metr. II. p. 6. 2) p. 17.

De asyndeti figura ab Aeschylo admissa cf. quae Wilamowitzius dixit comm. metr. II. p. 14.

In altero loco ita disterminandum erit:

711 πάραυτα δ' ἐλθεῖν ἐς Ἰλίου πόλιν λέγοιμ' ἂν
φρόνημα μὲν νηνέμου γαλάνας.
= 722 παλαίφατος δ' ἐν βροτοῖς γέρων λόγος τέτυκται,
μέγαν τελεσθέντα φωτὸς ὄλβον.

Reliqui versus Aeschylei, qui speciem praebent huius bacchiacae formae integrum metrum antecedentis, ad unum omnes ei sunt, quibus nisi dochmiacam mensuram adhibueris, verear ne omnis numerus tolli videatur, ut

Sept. 865—67 δι' εὐωνύμων τετυμμένοι,
τετυμμένοι δῆθ', ὁμο-
σπλάγχνων τε πλευρωμάτων
⏑ ⏑⏑ ⏑⏑ ⏑ –
= 876—79 διήκει δὲ καὶ πόλιν στόνος,
στένουσι πύργοι, στένει
πέδον φίλανδρον· μενεῖ
κτέανά τ' ἐπιγόνοις,

ubi si ita discriberetur: δι' εὐω-|νύμων τετυμ-|μένοι τετυμ-|μένοι δῆθ'| ὁμοσπλάγ-|χνων τε πλευ-|ρωμάτων, praeterquam quod ex duobus baccheis in creticum prorogaretur synaphia, quod fieri non posse supra demonstravimus, plane repugnaret antistrophus; qua ad idem exemplum discripta quia prior vocis πέδον syllaba respondet tertiae verbi ὁμοσπλάγχνων, necesse est non arseos hanc sed theseos partes subire; adde quod figurae τετυμμένοι τετυμμένοι omnis frangeretur vis ac robur, si in media verba caderent metrorum fines. Praestat igitur in ineunte hoc versu dochmium distinguere et iambicum metrum, praesertim quae etiam diaeresis exprimat. Proximi ordines alter et tertius facillime iambici generis agnoscuntur, quartus dochmiaci.

Eadem mensura videtur esse

Choeph. 41—43 ἰὼ γαῖα μαῖα, μωμένα
μ' ἰάλλει δύσθεος γυνά. φοβοῦ-
μαι δ' ἔπος τόδ' ἐκβαλεῖν.
= 51—53 δι' ὤτων φρενός τε δαμίας
περαῖνον νῦν ἀφίσταται. φοβεῖ-
ται δέ τις. τὸ δ' εὐτυχεῖν,

ubi sic discripsit Wilamowitzius:

ἰὼ γαῖα μαῖα, μωμένα μ' ἰαλ-
λει δύσθεος γυνά. φοβοῦμαι δ' ἔπος τόδ'
ἐκβαλεῖν,

iambicum numerum per totum versum constituens. Quam discriptionem non negabimus aliquid commodi habere ex hac numerorum aequabilitate, neque, ut Sept. 865—67 = 876—79, syllabarum ordo iambicae mensurae resistit. Sed facit contra Wilamowitzium integri metri ἰάλ-|λει δύϲθεοϲ = περαῖ-|νον νῦν ἀφί-|ϲταται longa thesis initialis in hac compositione, ubi reliquae breves servatae sint. Deinde verborum terminationes suadent eos quos ipsi supra dedimus ordines. Nam et primus ordo 41 = 51, quem compositum fecimus ex dochmio et integro iambico metro, sicut Sept. 865 = 876 diaeresi finitur in str. et ant., et quod sequitur vocabulum ἰάλλει = περαῖνον clamat bacchiacum metrum collocandum esse, bacchei enim longe maximam partem cum verbis consentiunt, ut

Soph. Trach. 651 τάλαιναν δυϲτάλαινα καρδίαν.
= 659 ἀμείψαϲ, ἔνθα κλῄζεται θυτήρ,

cf. p. 307. 357.

Sept. 717—22 = 725—30

725 παλαιγενῆ γὰρ λέγω
παρβαϲίαν ὠκύποι-
νον· αἰῶνα δ' ἐϲ τρίτον μένει·
Ἀπόλλωνοϲ εὖτε Λάϊοϲ
βίᾳ τρὶϲ εἰπόντοϲ ἐν
μεϲομφάλοιϲ Πυθικοῖϲ.

Bis posuimus ordinem ex dochmio constantem et integro metro iambico, unum in fine prioris versus, alterum in initio sequentis; quare simillimus fit numerus ei de quo modo diximus versui; Wilamowitzius, comm. metr. II. p. 26 scribens αἰῶνα δ' ἐϲ τρίτον μένειν, Ἀπόλλωνοϲ εὖτε Λάιοϲ unum versum confecit, eumque, qui per iambica metra discribi possit. Qua tamen mutatione, quantum video, neque numeri neque sensus egent. In stropha, verbis ab sensu insuspectis, numerorum est ab antistr. discrimen, quod prioris dochmii locum tenet hic syllabarum ordo: θάνω-|ϲι καὶ χθονία, quam rem expedire equidem non audeo.

Sept. 761—63 ἐπεὶ δ' ἀρτίφρων
ἐγένετο μέλεοϲ ἀθλίων
γάμων, ἐπ' ἄλγει δυϲφορῶν.
= 768—70 τέκνοιϲ δ' ἀρχαίαϲ
ἐφῆκεν ἐπικότουϲ τροφᾶϲ,
αἰαῖ, πικρογλώϲϲουϲ ἀράϲ,

ubi ἀρχαίαϲ scripsimus ex Wilamowitzii coniectura pro ἀραίαϲ. Duae autem res sunt, quae in ea, quam Wilamowitzius comm. metr. II. p. 28 commendavit, discriptione improbandae videntur, primum, quod αἰαῖ interiectionem in exeunte ordine pro mero iambo ponit, quae mensura alias non nisi ineunte ordine admissa est, cf. Pers. 1010 = 1018. Sept. 868, 69 = 880, 81, deinde, quod, cum reliqua sint

metra aut integra aut bacchiaca, in fine versus singularem creticum constituit[1]), nam versus finem post ἐπ' ἄλγει δυςφορῶν intercedere probabile est; at sicut nos discripsimus aptissima fit duplex diaeresis, neque interiectionis collocatio ullam habet offensionem, neque versus clausula.

Quibus locis Aeschyleis adicimus

Eur. El. 1177—79 ἰὼ Γᾶ καὶ Ζεῦ πανδερκέτα
βροτῶν, ἴδετε τάδ' ἔργα φόνι-
α μυσαρά, δίγονα cώματ' ἐν.
= 1190—92 ἰὼ Φοῖβ', ἀνύμνηcαc δίκαν,
ἄφαντα φανερὰ δ' ἐξέπρα-
ξαc ἄχεα, φόνια δ' ὤπαcαc.

Primum ordinem dochmium coniunctum cum iambico metro statuendum existimamus; quem qui volet esse trimetrum iambicum, comprobare debebit posse baccheum iteratum intra versum antecedere integro metro aut cretico, id quod fieri vetuit tragicorum usus[2]), neque intra trimetrum ordinem molossus (καὶ Ζεῦ παν-) pro baccheo admittitur, vide p. 307.

Praeterea duo sunt loci, ubi dochmius cum baccheo consociatus pro clausula est iambici versus,

Aesch. Suppl. 90—92 ἰάπτει δ' ἐλπίδων
ἀφ' ὑψιπύργων πανώλειc βροτούc,
βίαν δ' οὔτιν' ἐξοπλίζει.
= 97—99 ἰδέcθω δ' εἰc ὕβριν
βρότειον, οἵα νεάζει πυθμὴν
δι' ἁμὸν γάμον τεθαλώc.

Eur. Suppl. 802—04 ὦ παῖδεc, ὦ πικρὸν φίλων
προcηγόρημα ματέρων,
προcαυδῶ cε τὸν θανόντα.
= 815—17 δόθ', ὡc περιπτυχαῖcι δὴ
χέραc προcαρμόcαc' ἐμοῖc
ἐν ἀγκῶcι τέκνα θῶμαι.

Praeter vulgarem dochmii formam extat ⏑ – ⏑ – ⏑ –, quam illorum compositioni saepius admisceri supra diximus. Ea solutis duabus arsibus, media est interposita inter dactylicos ordines Aesch. Sept. 764—66 = 771—73

764 μαινομένᾳ κραδίᾳ
δίδυμα κάκ' ἐτέλεcεν·
πατροφόνῳ χερὶ τῶν.

Iambico denique generi coniuncta est

Eum. 158—61 ὑπὸ φρέναc, ὑπὸ λοβόν.
πάρεcτι μαcτίκτοροc δαΐου δαμίου
βαρὺ τὸ περίβαρυ κρύοc ἔχειν.

---

1) cf. p. 299, 300. 2) p. 308.

= 165—68 περὶ πόδα, περὶ κάρα.
πάρεστι γᾶς ὀμφαλὸν προσδρακεῖν αἱμάτων
βλοσυρὸν ἀρόμενον ἄγος ἔχειν,

numerus enim iambicus per totum versum deduci omnino nequit, sed dochmiacum ordinem disterminandum esse praeter diaeresin inde apparet, quod hic unus arsibus solutis insignitus est, nulla in altero ordine adhibita solutione.

Pers. 550—52 Ξέρξης δὲ πάντ' ἐπέσπε δυσφρόνως
βαρίδεσσι ποντίαις.
τίπτε Δαρεῖος μὲν οὔ-τω.
= 560—62 νᾶες πανωλέθροισιν ἐμβολαῖς,
ἠδ' Ἰαόνων χέρες.
τυτθὰ δ' ἐκφυγεῖν ἄνακτ'.

Iambica metra per hunc versum continuari non possunt. Et stropha quidem — etsi plane singularis existit metrorum ordo — hanc mensuram adhiberi patitur, siquidem metra distinguuntur: Ξέρξης δὲ πάντ' | ἐπέσπε δυσ-|φρόνως βα-|ρίδεσσι ποv-|τίαις τί-|πτε Δαρεῖ-|ος μὲν οὔ-|τω κτλ. Sed in ant. eo ipso loco, quem in str. altera longa vocabuli Δαρεῖος explevit, brevis est syllaba verbi ἐκφυγεῖν, quo apparet in thesi utramque collocandam esse. Neque video, quinam numeri sint, nisi primum ordinem compositum fecerimus ex integro iambico metro et dochmio ⏑ – ⏑ – ⏑ –. Idem iambis interpositus est Sept. 751 = 757, ubi tales ordines constituendi erunt:

749 τέλειαι γὰρ παλαιφάτων ἀρᾶν
βαρεῖαι καταλλαγαί·
τὰ δ' ὀλοὰ πενομένους
παρέρχεται, πρόπρυμνα δ' ἐκβολὰν φέρει,

tertium pro se esse ordinem dochmiacum ut in Eum. pariter diaeresis pariter solutae in hoc uno arses ostendunt.

Verum ne decurtatus quidem dochmius ab iambica compositione videtur remotus esse; eius tamen coniunctionis, ut plane paucissimi sunt dochmii decurtati, non plus duo exempla inveni, unum

Aesch. Choeph. 370, 71 Ζεῦ Ζεῦ, κάτωθεν ἀμπέμπων
ὑστερόποινον ἄταν.
= 384, 85 φεῦ φεῦ, κάρανα δαΐξας;
πιστὰ γένοιτο χώρᾳ,

qui versus compositus est ex integro iambico metro, dochmio decurtato, dimetro iambico anaclom. catalect., quae clausula haud ita raro ordinibus dochmiacis subiungitur; nam Wilamowitzio ne adstipulemur, qui Choeph. p. 189 duabus primis syllabis extra numerum positis iambicum metrum dicit subiuncto sapphico enneasyllabo, obstat,

quod, ubi iambicum metrum praemissum est eius generis ordinibus, caesura cadit post priorem baseos syllabam, id quod infra demonstrabitur. Alter est dochmius decurtatus in eadem fabula

622, 23 τόδ' ἄγχι πλευμόνων ξίφος
διανταίαν ὀξυπευκὲς οὐτᾷ.
= 628, 29 Δίκας δ' ἐρείδεται πυθμήν·
προχαλκεύει δ' Αἶσα φασφανουργός.

Alterum enim ordinem, quem vulgo dicunt ex baccheo compositum, integro metro, baccheo, decurtatum dochmium esse sequente dimetro iambico fortiter defendimus. Dissuadet illam mensuram longa syllaba post eum, quem in initio opinantur, baccheum pro thesi posita, integrum enim metrum praecedente baccheo in altera sede collocatum a brevi thesi necessario incipit. At nobis favent vocabulorum terminationes: baccheus quidem consuevit integro verbo definiri, in hoc ordine studio quodam post quartam syllabam diaeresis quaesita est. Quocirca potius decurtatum dochmium quam baccheum in initio huius ordinis constituendum esse existimavimus.

Sophocles semel tantum hanc bacchiacam formam cum integro metro in dimetrum coniunxit,

Trach. 209 Ἀπόλλωνα προστάταν,

unde tamen nulla fit necessitas scribendi cum Dindorfio

Ἀπόλλω προστάταν,

licet multo usitatior sit bacchei cum cretico coniunctio.

Denique Euripides hoc ordine rarissime — si omnino — usus est. Quae dubitatio inde nascitur quod nusquam apud Euripidem, quantum nosmet vidimus, in compositione mere iambica obvenit is baccheus cum integro metro consociatus, neque, ubi agnosci potest, responsione firmatur. Concedimus haud inepte hunc ordinem fieri

Or. 1441—44 Πέλοπος ἐπὶ προπάτορος ἕδραν
παλαιᾶς ἑστίας,
ἵν' εἰδῇς λόγους ἐμούς.
ἄγει δ' ἄγει νιν· ἃ δ' ἐφεί -πετ',

gravis enim, quae est post λόγους ἐμούς, interpunctio eam discriptionem commendare videtur, qua ἵν' εἰδῇς et λόγους ἐμούς uno ordine consociantur. Sed non ausim tantum tribuere interpunctioni, ut eam ob causam omnem fidem ponam in metrorum coniunctione valde singulari, neque negaverim baccheo in fine versus constituto etiam sic discribi posse:

Πέλοπος ἐπὶ προπάτορος ἕδραν
παλαιᾶς ἑστίας, ἵν' εἰδῇς
λόγους ἐμούς. ἄγει δ' ἄγει κτλ.,

id quod proposuit Leo, Plaut. cant. p. 80.

Phoen. 1350, 51 ἀνάγετ' ἀνάγετε κωκυτόν,
ἐπὶ κάρα τε λευκοπήχεις κτύπους χεροῖν,

quae libri manuscripti exhibent merito a plerisque in suspicionem vocata esse videntur. Prior versus nihil habet ab metrica difficultatis, vocabimus aut dochmium ⏑ ⏑⏑ ⏑ _ _ _ praemisso tribrevi aut metrum iambicum coniunctum cum dochmio decurtato; utrumque enim probabile. Alterum autem versum in trimetrum dochmiacum complendum esse consensus est virorum doctorum, quibus ex emendationibus elegantissima est Kirchhoffii .

ἐπὶ κάρα τε λευκοπήχεις κτύπους ⟨τιθεμένα⟩ χεροῖν.

Denique eximius pro clausula usus est eius, de quo nunc loquimur, bacchei, sive ordinem intra versum concludentis, quod quatenus fieri possit mox videbimus, sive versum. Sed medius inter reliquas iambici metri formas hic baccheus intercalari non potest, nisi aut praecedunt duo minime metra, ut

Soph. El. 481, 82 οὐ γάρ ποτ' ἀμναστεῖ σ' ὁ φύσας Ἑλλάνων ἄναξ,

ubi tetrametri tertiam sedem obtinet baccheus, aut sequuntur, ut

Eur. Phoen. 1730, 31 παρθένου κόρας αἴνιγμ' ἀσύνετον εὑρών,

ubi alterum tetrametri metrum bacchiacum est. Antecedunt simul et sequuntur plura metra

Aesch. Agam. 184—86 τρίβῳ κατέξαινον ἄν-
θος Ἀργείων. ἐπεὶ δὲ καὶ πικροῦ
χείματος ἄλλο μῆχαρ.
= 197—99 λύθροις πατρῴους χέρας
πέλας βωμοῦ. τί τῶνδ' ἄνευ κακῶν;
πῶς λιπόναυς γένωμαι,

λύθροις ex Wilamowitzii coniectura pro ῥεέθροις.

Eur. Troad. 1307—09 διάδοχά σοι γόνυ τίθη-
μι γαίᾳ τοὺς ἐμοὺς καλοῦσα νέρ-
θεν ἀθλίους ἀκοίτας.
= 1322—24 ὄνομα δὲ γᾶς ἀφανὲς εἶ-
σιν, ἄλλᾳ δ' ἄλλο φροῦδον, οὐδ' ἔτ' ἔ-
στιν ἁ τάλαινα Τροία.

Itaque, ut medius interponi possit baccheus inter integra metra et cretica aut inter utrumque creticum, cum quattuor minime debeat esse metrorum ordo, trimetrum ita conformatum esse a poetis negabimus. Repugnare huic legi videtur unus versus

Soph. Trach. 888 ἐπεῖδες, ὦ ματαία, τάνδ' ὕβριν,

ubi sicut quidem libri scribunt in trimetri prima sede est integrum metrum, in altera baccheus, in tertia creticus. Sed hunc versum ipse sensus in integrum trimetrum redigendum esse arguit, qua de re vide p. 386.

Baccheus ubi clausulae locum obtinet singularis fere est, sive versus ex uno ordine constat, ut trimeter

Agam. 179 πνοαὶ δ' ἀπὸ Στρυμόνος μολοῦςαι,

sive ordo in baccheum desinens singulis pluribusve ordinibus ad versus clausulam conficiendam adnexus est, ut Agam. 184—86, quem versum supra attulimus. De synaphia hanc post clausulam continuanda interrumpendave simile aliquid observatum est atque quae de singulari baccheo cum integro metro aut cretico colligando p. 308, 09 exposuimus; unde statim apparet ex ordine in baccheum exeunte non posse prorogari synaphiam tum, cum proximus ab integro metro incipit, nam quod vel singula metra consociari bacchiacum et integrum tam longe abest a vulgari usu, idem ab ordinibus inter se iungendis exclusum esse videtur. Itaque etiam inter brevissimos ordines ubi concurrunt baccheus et integrum metrum versus finem collocabimus, ut

Soph. Trach. 893—95 ἔτεκεν ἔτεκεν μεγάλαν
ἀνέορτος ἅδε νύμφα
δόμοιςι τοῖςδ' Ἐρινύν.

In universum quae de integro etiam de anaclomeno metro dici possunt, praesertim cuius simillima sit indoles. Quo fit, ut exeunte iambico ordine in baccheum, si proximus incohatur a metro anaclomeno, hic ab illo versus terminatione seiungendus sit. Res ipso hiatu confirmatur

Aesch. Prom. 566, 67 ὃν οὐδὲ κατθανόντα γαῖα κεύθει.
ἀλλ' ἐμὲ τὰν τάλαιναν.

Sed etiam in vv. Agam. 211—14 = 221—24

221 λαβεῖν ἀέρδην, cτόματόc
τε καλλιπρῴρου φυλακᾷ καταcχεῖν
φθόγγον ἀραῖον οἴκοιc

non dubia est versus terminatio post alterum ordinem. Propria tamen quaedam condicio est dimetri anaclomeni in baccheum exeuntis. Nam ubicumque eius formae duo aut plures ordines sese excipiunt, eorum primus si ex antecedente aliquo ordine iambico synaphiam continuat, ab altero versus terminatione definiri debet, ut recte fecisse videatur Wilamowitzius, comm. metr. II. p. 4, quod Aesch. Agam. 184—87 = 197—200

184 τρίβῳ κατέξαινον ἄν-
θος Ἀργείων. ἐπεὶ δὲ καὶ πικροῦ
χείματος ἄλλο μῆχαρ
βριθύτερον πρόμοιςιν

inter dimetrum 186 = 199, qui pro clausula est versus 184—86 = 197—99, et inter 187 = 200 incisam esse voluit synaphiam. At non alligatus ad antecedentem ordinem iambicum is dimeter progredi synaphiam in alterum tertiumque eiusdem formae patitur. Est omnino eorum, qui vulgo pro clausulis sunt, ordinum insigne specimen, quod in clausula collocati solitarii fere inveniuntur; si minus, plures in unum versum artari possunt. Quae causa est, cur post singularem ordinem telesillium enhopliis subiunctum Soph. OC. 178—80 = 194—96, Eur. El. 730—32 = 740—42[1]) versus finis statuendus sit, contra non praecedente enhoplio tres intra versuum telesillii iungantur Soph. OC. 1044—48 = 1059—63

1059 ἢ που τὸν ἐφέσπερον
πέτρας νιφάδος πελῶς'
Οἰάτιδος ἐκ νομοῦ
πώλοισιν ἢ ῥιμφαρμάτοις
φεύγοντες ἁμίλλαις,

cf. OR. 466—68 = 476—78.

Sic etiam pherecratei II, quos nemo nescit singulos glyconeis versibus clausulae loco assignari, inter se plures colligari possunt, ut

Soph. Ai. 631, 32 θρηνήσει, χερόπλακτοι
δ' ἐν στέρνοισι πεσοῦνται.
= 643, 44 παιδὸς δύσφορον ἄταν
ἃν οὔπω τις ἔθρεψεν.

Quae res in iambicis istis dimetris quid sibi velit colligandis disterminandisve non habeo quibus melius explicem quam versibus

Aesch. Choeph. 374—78 ἐφυμνῆσαι γένοιτό μοι πυκά-
ἐντ' ὀλολυγμὸν ἀνδρὸς
θεινομένου, γυναικός
τ' ὀλλυμένας· τί γὰρ κεύ-
θω φρενὸς οἷον ἔμπας.
= 398—402 πέπαλται δ' αὖτέ μοι φίλον κέαρ
τόνδε κλύουσαν οἶκτον.
καὶ τότε μὲν δύσελπις,
σπλάγχνα δέ μοι κελαινοῦ-
ται πρὸς ἔπος κλυούσᾳ,

qui omnes, nullam si habueris versuum desinentium rationem, quinque sunt ordines, primus trimeter, de qua forma cf. p. 309, reliqui dimetri anaclomeni in baccheum exeuntes; quorum 375 = 399, quia clausula est trimetri 374 = 398, versus fine terminari debet. Reliqui tres 376 = 400, 377 = 401, 378 = 402, nullo antecedente ordine, ad quem tamquam clausula referendus sit 376 = 400, pro

1) vide p. 291.

se collocati sunt; ii ne continua synaphia comprehenderentur, nullum iam erat obstaculum. Atque inter dimetros 376 = 400 et 377 = 401 diaereseo sest artificium, ita tamen, ut elisio (376) indicet synaphiam, inter 377 = 401 et 378 = 402 caesurae, qualem latissime patere in his ordinibus iungendis pp. 369 sqq. demonstrabimus. Quo cum usu optime congruunt versus

Eur. Bacch. 72—77 ὦ μάκαρ, ὅςτις εὐδαί-
μων τελετὰς θεῶν εἰ-
δὼς βιοτὰν ἁγιςτεύει
καὶ θιαςεύεται ψυ-
χάν, ἐν ὄρεςςι βακχεύ-
ων ὁςίοις καθαρμοῖςιν.
= 88—93 ὅν ποτ' ἔχουϲ' ἐν ὠδί-
νων λοχίαις ἀνάγκαι-
ςι πταμένας Διὸς βροντᾶς
νηδύος ἔκβολον μά-
τηρ ἔτεκεν, λιποῦς' αἰ-
ῶνα κεραυνίῳ πλαγᾷ,

ubi cum non antecederet iambicus ordo, cuius clausula esset dimeter 72 = 88, ipse versum incipiens alterum sibi adiungere potuit synaphiae artificio; sequitur pro clausula ordo – ⏑⏑ – ⏑ – – –, i. e. choriambus coniunctus cum antispasto.[1] Proximus versus 75—77 = 91—93 ex iisdem ordinibus compositus est quibus 72—74 = 88—90. Synaphia per utrumque versum tam inter primum et alterum quam inter alterum et tertium ordinem caesurae artificio facta est.

105—07 ὦ Σεμέλας τροφοὶ Θῆ-
βαι στεφανοῦσθε κιςςῷ·
βρύετε βρύετε χλοήρει.
= 120—22 ὦ θαλάμευμα Κουρή-
των ζάθεοί τε Κρῆτας
Διογενέτορες ἔναυλοι,

dimetro – ⏑⏑ – ⏑ – – 105 = 120 in initio versus posito caesura alligatus est alter eiusdem formae; tertium, ab integro metro orsum soluto, apparet versus fine diiungendum esse.

Quodsi vera sunt, quae modo diximus, ordines in baccheum

---

1) cf. Soph. Trach. 947—49 = 950—52

947 πότερα πρότερον ἐπιςτένω,
πότερα μέλεα περαιτέρω,
δύςκριτ' ἔμοιγε δυςτάνῳ,

ubi idem ordo duobus dimetris iambicis adnexus est. cf. Ai. 699 = 711. OR. 872 = 882. Eur. Hec. 469, 70 = 478, 79. vide Blass, Neue Jahrb. 1899. p. 35.

desinentes magis minusve propensos esse ad synaphiam cum proximo ineundam, prout hic ab integro sive cretico metro incipiat, non omnino dissolvi illam iudicabimus, si in proximi ordinis initio creticus est, quocum facilius coniungi baccheum p. 308 cognovimus. Cuius synaphiae, alienae illius, nisi fallor, ab usu Aeschyleo ac Sophocleo, certa prodeunt exempla apud Euripidem. Verum non laxa quaedam est in hac re licentia, sed omnium qui huc pertinent versuum proprium esse videtur primum, ut singularis sit dimeter usque ad versus finem, ita, ut non nimium distet a desinente versu catalexis interior, deinde, ut hic dimeter in baccheum et ipse exeat, quod ni erat intra versum extitisset catalexis, ipse ea careret. Talia enim observata sunt

Phoen. 1026—29 Διρκαίων ἅ ποτ' ἐκ
τόπων νέους πεδαίρους'
ἄλυρον ἀμφὶ μοῦςαν
ὀλομέναν τ' Ἐρινύν.
= 1050—53 μιαίνει δὲ πτόλιν·
δι' αἱμάτων δ' ἀμείβει
μυςαρὸν εἰς ἀγῶνα
καταβαλὼν ἀραῖςι.

Synaphia inter duos dimetros in baccheum catalecticos 1027, 28 = 1051, 52 est propter elisionem in ordine 1027; nam in dimetros hunc versum dilabi — etsi trimetris distribuendis non obstat metrorum ordo — confirmatur et totius cantici structura et librorum consensu. Ex tribus autem dimetris ordinibus baccheo definitis, ne tertio quidem per se repudiante synaphiam cum altero, post ipsum alterum versus terminationem constituit Euripides, quo factum est, ut tertius, quamvis esset brevis, solus versum conficeret.

Suppl. 606—608 κτύποι φανήςονται, τάλαι-
να, τίνα λόγον, τίν' ἂν τῶνδ'
αἰτία λάβοιμι;
= 615—17 κακῶν τ' ἀναψυχὰς θεοὶ
βροτοῖς νέμουςι, πάντων
τέρμ' ἔχοντες αὐτοί.

Una videtur legitima esse huius versus in tres dimetros discriptio; potest sane in duos trimetros distribui, unum integrum, alterum compositum ex baccheo cretico baccheo, id quod procul dubio cadit in

Aesch. Agam. 1497, 98 δίκην δ' ἐπ' ἄλλο πρᾶγμα θηγάνει βλάβης
πρὸς ἄλλαις θηγάναιςι Μοῖρα.
= 1524, 25 τίς ἂν γονὰν ἀραῖον ἐκβάλοι δόμων;
κεκόλληται γένος πρὸς ἄτᾳ,

cf. Soph. El. 1420, 21 = 1440, 41.
Sed apud Eur. in Supplicibus malim tetrametrum et dimetrum ideo, quod duobus distinctis trimetris priori gravissima obtruderetur

caesura media, quae quamquam in canticis non pari studio evitata est atque in diverbiis, tamen quaevis alia discriptio, modo fieri possit, praeferenda videtur.

Quae cum ita sint, synaphiam existimabimus esse inter paenultimum et ultimum ordinem

Troad. 527—30 τίς οὐκ ἔβα νεανίδων,
τίς οὐ γεραιὸς ἐκ δόμων;
κεχαρμένοι δ' ἀοιδαῖς
δόλιον ἔσχον ἄταν.
= 547—50 βοὰν ἔμελπον εὔφρον'· ἐν
δόμοις δὲ παμφαὲς σέλας
πυρὸς μέλαιναν αἴγλαν
◡ ◡ ἔδωκεν ὕπνῳ.

Ubi non probanda videtur Wilamowitzii coniectura, comm. metr. I. p. 30: ἐν δόμοις δὲ παμφαὴς σελάνα πυρὸς μέλαιναν αἴγλαν ἔδωκεν ὕπνῳ, quae, antistrophi lacuna expleta, paenultimi ordinis baccheum finalem removit. Nam praeterquam quod requirit in stropha verborum mutationem neque sensu neque numeris probatam, tam elegans sunt antithesis παμφαὲς σέλας πυρός et μέλαιναν αἴγλαν, ut nulli ea verba suspicioni obnoxia videantur. Itaque iam in eo versatur quaestio, cuiusnam sit ille niger splendor, quem ignis in domibus incensus somno dederit; et aptissimum est duarum brevium vocabulum ante ἔδωκε supplere. Quod non invenisse me libere confessus acquiescendum censeo in emendatione Heimsoethiana: πυρὸς μέλαιναν αἴγλαν ἀπεδίωκε νυκτός, i. e. *fulgor ignis in domibus incensi expulit noctis nigrum splendorem,* quae coniectura cum numeris tum sensui optime satis facit.

Denique considerandum est, num synaphia continuari possit ex ordine in baccheum exeunte in proximum incipientem a baccheo. Quam interrumpendam esse si sequentis ordinis baccheo initiali succedit sive integrum metrum sive creticum ex iis apparet quae p. 307 explicavimus, ut consentiamus cum Wilamowitzio, quod disterminavit inter se versus Aesch. Agam. 362, 63 = 379, 80

362 πνεόντων μεῖζον ἢ δικαίως,
φλεόντων δωμάτων ὑπέρφευ.

Quapropter in ordinem ex omnibus baccheis compositum propagari synaphiam posse ratio defendere videtur. Neque tamen contenderim quemlibet ordinem bacchiacum synaphia alligari posse cuivis ordini in baccheum exeunti, nam

Aesch. Choeph. 378, 79 κεύ-θω φρενὸς οἷον ἔμπας
ποτᾶται; πάροιθεν δὲ πρῴρας
= 402, 03 κελαινοῦ-ται πρὸς ἔπος κλυούσᾳ.
ὅταν δ'. αὖτ' ἐπαλκὲς ◡ – –

etiam hiatus 402 obstat, ne synaphiam faciamus prioris cum altero ordine. Neque verisimile est synaphiam continuari ex trimetro in tetrametrum, ut Choeph. 339, 40 = 355, 56

339 λιπὼν ἂν εὔκλειαν ἐν δόμοιϲιν
τέκνων τ' ἐν κελεύθοιϲ ἐπιϲτρεπτὸν αἰῶ,

neque ex trimetro in dimetrum, ut

Eur. Ion. 1463—65 ἄπαιδεϲ οὐκέτ' ἐϲμὲν οὐδ' ἄτεκνοι·
δῶμ' ἑϲτιοῦται, γᾶ δ' ἔχει τυράννουϲ·
ἀνηβᾷ δ' Ἐρεχθεύϲ.

Immo haec synaphia in dimetris fere iungendis constitisse videtur; sicut inter dimetros ea est

Eur. Troad. 318—321 φίλαν καταϲτένουϲ' ἔχειϲ,
ἐγὼ τόδ' ἐπὶ γάμοιϲ ἐμοῖϲ
ἀναφλέγω πυρὸϲ φῶϲ
ἐϲ αὐγάν, ἐϲ αἴγλαν.
= 334—37 φέρουϲα φιλτάταν βάϲιν.
βοᾶτε τὸν Ὑμέναιον, ὤ,
μακαρίαιϲ ἀοιδαῖϲ
ἰαχαῖϲ τε νύμφαν.

Concluditur versus duobus dimetris 320 = 336 et 321 = 337 (dimetri enim sunt ordines inde ab initio), uno composito ex cretico et baccheo, ut Phoen. 1028, 29 = 1052, 53, altero ex duobus baccheis.

Quam ad compositionem proxime accedit

Soph. El. 1242, 43 περιϲϲὸν ἄχθοϲ ἔνδον
γυναικῶν ὂν αἰεί.
= 1263, 64 ἐπεί ϲε νῦν ἀφράϲτωϲ
ἀέλπτωϲ τ' ἐϲεῖδον,

nisi quod pro cretico initiali est integrum metrum; quapropter si quis hunc versum malit constare ex duobus dimetris quam ex tetrametro, praesertim obsecundante librorum memoria, equidem non litigabo. Sed diserte notandum existimamus talem ordinem bacchiacum synaphia non posse alligari nisi cum is qui antecedit et ipse baccheo terminatur, nusquam iis, qui integro metro aut qui cretico; itaque, ut schematis rem illustremus, ut solemnis haec est clausula:

⏑ – ⏑ – (⏑) – ⏑ –
⏑ – ⏑ – ⏑ – –,

sive haec:

⏑ – ⏑ – (⏑) – ⏑ –
– ⏑ ⏑ – ⏑ – –,

sive haec:

⏑ – ⏑ – (⏑) – ⏑ –
– ⏑ – ⏑ – –,

ita omnino reformidavit usus poetarum hanc:

⏑ – ⏑ – (⏑) – ⏑ –
⏑ – – ⏑ – –.

Haec fere dicenda sunt de vulgari baccheo; de quo ita disputavimns, ut ex indole eius — quantum quidem assequi poteramus — quae ratio ipsi cum reliquis iambici metri formis intercederet perspiceretur. Iam alterius bacchei, eius, qui diaeresin habet ante posteriorem arsin, quae sit propria condicio, paene ultro sese offerre videtur. Is enim, quia celerius paulo decurrit patiens solvendae posterioris arseos, media quasi indole inter integrum metrum et eum, de quo hucusque diximus, baccheum esse censebitur. Quo fit, ut iis potissimum locis adhibeatur, unde vulgarem aut omnino exclusum aut evitatum cognovimus; itaque sicut vulgari baccheo ea potissimum metra adiungi solent, quorum altera utra thesis suppressa est, i. e. aut idem baccheus (p. 307) aut creticus (p. 308), ita huic alteri integrum anaclomenumve. Deinde in clausula si volebant duplicem baccheum, cum vulgaris eius forma ordinem concludens solitaria esse deberet (p. 316), priorem posuerunt eum, qui media diaeresi insignitus est. Novissime in exeuntibus ordinibus vulgaris bacchei vice necesse erat hunc usurpari ad proximum ordinem alligandum, si vulgaris baccheus synaphiae offecisset (p. 316). Singulos qui hanc rem attingunt locos mox perlustrabimus; nunc quaedam videamus, ubi non tam ad unam earum, quas supra diximus, necessitatum quam ad arbitrium poetarum referendus est hic baccheus, maxime ubi cum vulgaribus coniunctus invenitur. Facillime enim baccheorum alter cum altero potuit in versum colligari, modo praegrederetur is, qui diaeresin habet, quia ne hoc quidem impediri licebat retardatum alterius decursum, quod reliquis metris fieri non posse p. 307 ostendimus. Ea baccheorum coniunctio esse videtur

Aesch. Agam. 210 τάλαινα παρακοπὰ πρωτοπήμων. ἔτλα δ' οὖν.
= 220 πέπλοιςι περιπετῆ παντὶ θυμῷ προνωπῆ.

Tetrameter est versus (nam de duobus dimetris nulla est suspicio) primo metro integro, reliquis bacchiacis. Integrum metrum initiale soluta altera arsi acceleratur, in proximum baccheum acriter incidit media diaeresis in stropha et antistr., quam ob rem veri non est dissimile ex eo genere profectum esse hunc baccheum, quod optimo iure habet diaeresin, ut Aeschylus videatur progrediente versu gradatim numeros inhiberi voluisse.

Sept. 940—42 ἴτω γόος — ἴτω δάκρυ
— πρόκειςαι — κατακτάς,

duo priores bacchei sunt quorum propria existit media diaeresis; eaque fecit solvendi alteras arses potestatem.

979—82 ἰὼ πόνος — ἰὼ κακά.
— δώμασι καὶ χθονί. — καὶ τὸ πρόσω γ' ἐμοί,

bacchei sunt in initio versus ut Sept. 940, sequitur tetrameter dactylicus in aeolicam clausulam.

Soph. Trach. 218 ἰδού μ' ἀναταράσσει

duo sunt inter se consociati bacchei, prior, qui mediam diaeresin praebet solutamque posteriorem arsin, alter ex vulgari genere.

Iam ad eos ordines nos convertimus, ubi numerorum rationibus exigi videatur baccheus diaeresi incisus, quae rationes quales sint supra dictum est. Ac primo loco posuimus hunc baccheum praemissum integro metro aut anaclomeno, eam enim coniunctionem, sicut vulgaris formae cum decurtatis metris, iustam esse atque legitimam. Exempla prostant plura, ut

Aesch. Sept. 984 ἰὼ πάντων πολυπονώτατοι,

ἰώ interiectio extra numeros versatur; in dimetro ordine prior est huius generis baccheus soluta altera arsi, sequitur integrum metrum.

Sept. 987 ἰὼ ὅπου τιμιώτατον,

etsi insoluta est altera arsis eundem baccheum esse arbitrabimur. Res probabilior fit inde, quod, ut semel dicam, uno vocabulo artissime cohaeret is baccheus cum subsequente integro metro, at vulgaris, si proximum metrum a thesi incipit, verbi terminatione definiri solet.

Suppl. 124, 25 ἀχείματόν μ' ἔπεμπε σὺν
πνοαῖς, οὐδὲ μέμφομαι.
= 134, 35 ἔχουσα σέμν' ἐνώπι' ἀ-
σφαλές, παντὶ δὲ σθένει,

tetrameter iambicus certissimum praebet in tertia sede huius bacchei exemplum, scilicet vulgaris forma ne poterat quidem nisi in dimetros ordines cum integris metris consociari, cf. p. 309.

Eandem igitur exclusam iudicabimus a medio trimetro, quali

Soph. El. 1273 ἰὼ χρόνῳ μακρῷ φιλτάταν ὁδόν,

non offendit ea, quae diaeresi inciditur.

Phil. 1155—58 ἕρπετε· νῦν καλὸν
ἀντίφονον κορέσαι στόμα πρὸς χάριν
ἐμᾶς σαρκὸς αἰόλας·
ἀπὸ γὰρ βίον αὐτίκα λείψω,

dimetrum iambicum 1157, qui compositus est ex baccheo et integro metro, antecedunt dactylici ordines celerrime decurrentes, subiungitur (nam synaphiam esse inde coniecerim, quod integrum est alterum iambici ordinis metrum, cf. OR. 168—70 = 178—80) enhoplius

triplici anapaesto acceleratus; quibus tam rapidis numeris num credibile est immisceri posse baccheum nisi eius generis, quod propius esse ab integro metro supra explanatum est? In stropha amissa est bacchei thesis; verba 1130—35 sic fere leguntur:

ἦ που ἐλεινὸν ὁρᾷς, φρένας εἴ τινας
  ἔχεις, τὸν Ἡράκλειον
ἄθλιον ὧδέ σοι
  οὐκέτι χρησόμενον τὸ μεθύστερον,
  ⏑ ἀλλ' ἐν μεταλλαγᾷ
  πολυμηχάνου ἀνδρὸς ἐρέσσῃ.

Sed gravior, ut videtur, verborum corruptela est. Inter omnes enim constat verba τὸν Ἡράκλειον ἄθλιον nullo accedente substantivo stare non posse, itaque aut Ἡράκλειον aut ἄθλιον mutari necesse est. Quae emendatio apte fieri possit equidem non habeo, neque quomodo amissa bacchei thesis expleatur: sed apparet ita fieri debere hanc medelam, ut diaeresis sit inter utramquae arsin.

Soph. Trach. 893, 94 ἔτεκεν ἔτεκεν μεγάλαν
  ἀνέορτος ἅδε νύμφα

priorem ordinem efficit baccheus cum anaclomeno metro coniunctus caesurae artificio. Baccheus mediam habet diaeresin, arsium utramque solutam. Qui tantillus ordo mirum quantum vexavit homines doctos, cum pars alterum ἔτεκεν exulare iuberent, alii haererent in vocabulo μεγάλαν, alii, in quibus etiam Iebbium video, inserta inter ἔτεκεν et μεγάλαν vocula δή — panacea illa, ubicumque longa syllaba desideratur — glyconeum III refici vellent. Sed traditorum verborum numeris nihil inesse suspecti iam apparere credo.

Eur. Andr. 138—40 ἔνθ' οὐ φίλων τιν' εἰσορᾷς
  σῶν, ὦ δυστυχεστάτα,
  παντάλαινα νύμφα.
= 144—46 οἴκτῳ φέρουσα τυγχάνω,
  μὴ παῖς τᾶς Διὸς κόρας
  μ' εὖ φρονοῦσαν εἰδῇ.

Alter ordo constat ex baccheo et integro metro; baccheum in hoc idem genus referendum esse observata in stropha et antistr. diaeresis persuadet.

Her. 386, 87 περῶν δ' ἀργυρορρύταν
  Ἕβρον διεπέρασε μό -χθον.
= 400, 01 κτανών· ποντίας θ' ἁλὸς
  μυχοὺς εἰσέβαινε, θνα -τοῖς.

Duorum ordinum uterque compositus est ex baccheo et integro metro; diaeresis per omnes hos baccheos patet, semel (387) accedit soluta altera arsis. cf. quae ad Aesch. Sept. 987 annotavimus.

Med. 207—09 θεοκλυτεῖ δ' ἄδικα παθοῦ-
ςα τὰν Ζηνὸς ὁρκίαν
Θέμιν, ἅ νιν ἔβαcεν.

Tetametri iambici 207, 08 tertium metrum est bacchiacum diaeresi incisum, ut Aesch. Suppl. 124, 25 = 134, 35; sequitur pro clausula ordo Reizianus.

Versus Or. 1478—82 ita discribendi esse videntur:

ἔναντα δ' ἦλθεν Πυλάδης ἀλίαcτοc,
οἷοc οἷοc Ἕκτωρ
ὁ Φρύγιοc ἢ τρικόρυθοc Αἴ-
αc, ὃν εἶδον εἶδον ἐν
πύλαιcι Πριαμίcιν· φαc-
γάνων δ' ἀκμὰc cυνήψαμεν.[1])

De singulari iambico metro antecedente dactylicum ordinem cum ithyphallico coniunctum cf. Eur. Alc. 903—05 = 926—28. Qui sextum proximi iambici versus explet metrum baccheus, medius insertus inter integra metra diaeresi incidi debuit.

1492, 93 ἄθυρcοι δ' οἷά νιν δραμόντε
Βάκχαι cκύμνον ἐν χεροῖν ὀρείαν.

Duo sunt trimetri, a baccheo incipiens uterque. Hic locus maxime idoneus est ad duo baccheorum genera distinguenda, nam in prioris versus altera sede cum creticus esset, vulgaris poterat anteire baccheus, in proximo versu, ubi integrum est alterum metrum, debebat is, qui diaeresi inciditur. Sed quod in priore versu baccheus initialis ab brevi thesi incipit, in altero ab longa, ea re cave credas discrimen inter utrumque baccheum confirmari, vulgaris enim et is, qui mediam habet diaeresin, baccheus aeque ab longa thesi initium capere potuerunt, neque vulgaris ille cretico praecedens longam thesin fieri noluit, ut

Eur. Suppl. 622 εἰδείηc ἂν φίλων
εἰδείηc ἂν τύχαc.

Or. 1497, 98 ἤτοι φαρμάκοιcιν ἢ
μάγων τέχναιc ἢ θεῶν κλοπαῖc

versus ab eodem baccheo incipit, quam 1493 deprehendimus.

Troad. 523 Τρῳάδοc ἀπὸ πέτραc cταθείc.
= 543 νύχιον ἐπὶ κνέφαc παρῆν,

ordo compositus est ex baccheo et integro metro; baccheus media diaeresi inciditur, arses eius solutae sunt, ut Soph. Trach. 893. Mirum

1) Exscripsimus totum hunc locum, quia paulum declinandum nobis esse duximus a Wilamowitzii discriptione, Nachr. d. Goett. Ges. 1896. p. 218.

artificium ad hunc ordinem struendum attulit Euripides, quo factum est, ut simul intra baccheum diaeresis exprimeretur, simul post alteram arsin, utpote solutam. Itaque a tribrevi (in str. dactylo) et pyrrhichio incipit hic ordo, sicut passim ii, qui in initio habent integrum metrum solutum, a duobus tribrevibus, ut

Eur. Suppl. 978 δάκρυσι νοτερὸν ἀεὶ πέπλων,

cf. p. 271.

Troad. 560—64 λόχου δ' ἐξέβαιν' Ἄρης,
κόρας ἔργα Παλλάδος.
σφαγαὶ δ' ἀμφιβώμιοι
Φρυγῶν, ἔν τε δεμνίοις
καράτομος ἐρημία,

quinque deinceps ordinibus hic baccheus cum integro metro comprehenditur; in 564 καράτομος ἐρημία pro diaeresi est commissura verbi compositi, quam in lyricis iustae incisioni sufficere communis poetarum usus confirmavit; in eodem ordine soluta est ea, quae diaeresin sequitur, arsis.

Denique huc pertinet

Troad. 1295, 96 λέλαμπεν Ἴλιος περ-
γάμων τε πυρὶ καταίθεται τέραμνα,

ubi cur alterum metrum eidem baccheorum generi ascribendum sit, satis superque apparet ex iis quae ad Aesch. Suppl. 124, 25 = 134, 35 alias annotavimus.

Clausulae bacchiacae hunc baccheum praemissum invenimus

Eur. Suppl. 366—68 ἐκλύετε τάδε γ', ἐκλύετ' ἄνα-
κτος ὅσια περὶ θεοὺς καὶ
μεγάλα Πελασγίᾳ καὶ κατ' Ἄργος
= 370—72 ἱκόμενος ἔτι ματέρος ἄγαλ-
μα φόνιον ἐξέλοι, γᾶν
δὲ φίλιον Ἰνάχου θεῖτ' ὀνήσας.

De altero huius versus ordine mox dicendum erit; tertii ordinis paenultimum metrum est bacchiacum diaeresi incisum in stropha et antistropho; quod unum, nisi integrum sive creticum metrum volebant, baccheo finali anteire poterat. Factum est prioris bacchei incisione, ut plerique, numeris non satis perspectis, cum καὶ κατ' Ἄργος = θεῖτ' ὀνήσας peculiarem ordinem opinati ab antecedentibus seiunxissent, versum ponerent in trochaicum metrum exeuntem.

374—76 χάριν τ' ἔχει τὰν ἐς αἰ-
εί. τί μοι πόλις κρανεῖ,
ποτ'; ἆρα φίλιά μοι τεμεῖ,
καὶ τέκνοις ταφὰς ληψόμεσθα;

= 378—80 νόμους βροτῶν μὴ μιαί-
νειν. σύ τοι σέβεις δίκαν,
τὸ δ' ἧσσον ἀδικίᾳ νέμεις
δυστυχῆ τ' ἀεὶ πάντα ῥύῃ.

Antistrophi verba quae libris tradita sunt ἀεὶ τὸν δυστυχῆ πάντα ῥύῃ apparet vitio laborare; itaque cum Nauckio scripsimus δυστυχῆ τ' ἀεὶ πάντα ῥύῃ. Ordo finalis 376 = 380, praeterquam quod in initio creticus existit pro integro metro, in altera et tertia sede praebet eadem metra atque antecedentis carminis 368 = 372, in altera baccheum diaeresi insignem, in tertia vulgarem.

Denique baccheum diaeresi incisum pro vulgari diximus usurpari in exeunte ordine, cum synaphiam continuari volebant in talem ordinem, quo non poterat ex vulgari baccheo. Quod expectabimus fieri in quovis iambico ordine in baccheum catalect. si proximus ordo ab integro anaclomenove metro incipit (p. 316), aut in dimetro anacl. in baccheum catalect. si ad antecedentia ipse alligatus cum proximo eodem dimetro synaphiae artificio coniungitur (p. 316, 17). Illud grandi exemplo illustratur

Aesch. Agam. 233, 34 φίλου τριτόσπονδον εὔποτμον παι-
ῶνα φίλως ἐτίμα.
= 243, 44 θέλει τόδ' ἄγχιστον Ἀπίας γαί-
ας μονόφρουρον ἕρκος.

Ordines sunt coniuncti trimeter iambicus baccheo terminatus et dimeter anaclomenus catalect., qua vix ulla clausula est apud Aeschylum magis frequentata. Sed trimetri baccheus finalis diaeresi est incisus, unde omnis pendet synaphia; cf.

Prom. 566, 67 ὃν οὐδὲ κατθανόντα γαῖα κεύθει.
ἀλλ' ἐμὲ τὰν τάλαιναν,

ubi in iisdem paene ordinibus vulgaris baccheus trimetrum concludens manifestam facit versus terminationem.

Aesch. Suppl. 777—79 ὄμμασιν ἐνδίκοις. σεβί-
ζου δ' ἱκέτας σέθεν, γαι-
άοχε παγκρατὲς Ζεῦ.
= 785—87 σὸν δ' ἐπίπαν ζυγὸν ταλάν-
του· τί δ' ἄνευ σέθεν θνα-
τοῖσι τέλειόν ἐστιν;

Tribus ex dimetris anacl. qui synaphia cohaerent alter et tertius in baccheos exeunt; quorum alter si vulgari forma definitus esset, clausulae partes obtinens versum terminare deberet, sicut versus finem intercedere supra diximus inter duos dimetros anacl. catalect. Agam. 184—87 = 197—200

184 τρίβῳ κατέξαινον ἄν-
θος Ἀργείων· ἐπεὶ δὲ καὶ πικροῦ
χείματος ἄλλο μῆχαρ,
βριθύτερον πρόμοισιν.

Synaphia ut fieri posset inter dimetros Suppl. 778, 79 = 786, 87 inde manavit, quod baccheus finalis 778 = 786 diaeresi incisus est, quare non difficilior fuit horum ordinum coniunctio quam in eadem fabula 94—96 = 101—03,

101 καὶ διάνοιαν μαινόλιν
κέντρον ἔχων ἄφυκτον, ἅ-
τας δ' ἀπάταν μεταγνούς,

ubi in integrum metrum alter ordo desinit.

Eur. Suppl. 366—68 ἐκλύετε τάδε γ', ἐκλύετ' ἄνα-
κτος ὅσια περὶ θεοὺς καὶ
μεγάλα Πελασγίᾳ καὶ κατ' Ἄργος.
= 370—72 ἱκόμενος ἔτι ματέρος ἄγαλ-
μα φόνιον ἐξέλοι, γᾶν
δὲ φίλιον Ἰνάχου θεῖτ' ὀνήσας.

Versum supra attulimus, ut ostenderemus ex baccheis 368 = 372 priorem esse diaeresi insignitum. Eiusdem generis est qui ordinem 367 = 371, claudit, inserviens producendae synaphiae in ordinem 368 = 372, qui ab integro metro incohatur, nam synaphiam esse, ut apud Aeschylum commune intercedens vocabulum, ita apud Euripidem indicat δέ encliticum in ineunte 372 collocatum. Euripides igitur, quia diaeresi distinxit ordines 367 = 371 et 368 = 372, baccheum finalem 367 = 371 monosyllaba voce (in str. καί, in ant. γᾶν) terminare debuit.

Apparuit duos fuisse baccheos tam specie similes quam diversos indole et usu; neque magna est fides potuisse alteri alterum respondere. Equidem quo probabilis fiat haec responsio non inveni, eamque — pro tanta, quae est inter utrumque baccheum, discrepantia — condemnatam esse a poetis fidens affirmare possum.[1])

1) Quae in hac parte de bacchei apud tragicos usu disputavimus probe scimus, sicut alia quaedam, omnino dissentire a carmine Bacchyl. XVI Bl, quod Wilamowitzius, Goett. Gel. Anz. 1898. p. 137 sqq. iambico numero conscriptum censet. Sed non hic est locus enarrandi, quae differant in hac re inter tragoediam et Bacchylidem. Nos quid sentiamus de numeris eius carminis separatim aliquando explicabimus.

DE INCISIONIBUS IN IAMBICO GENERE OBSERVATIS.

I. DE INCISIONIBUS INTER SINGULA METRA.

Quoniam satis expositum est, quas praecipue colligandas iambici metri formas admiserit usus poetarum, altera nobis quaestio esse videtur, si qui fuerit colligandi certus modus ac ratio ita, ut sive diaeresis intercederet sive caesura. Res est, in qua maxime sit cavendum, ne quod casui potius debetur ad artem referamus. Saepissime enim fieri poterat in aliquo versiculo struendo, ut in stropha et antistropho vocabuli terminatio aut inter duo metra caderet aut quodam sive prioris sive alterius loco, cum tamen nemo sit, qui quaesitum synaphiae genus esse suspicetur. Itaque iam cum iis versibus nobis est res, ubi inter singula metra diaeresin aut caesuram de industria factam esse eluceat. Quod genus etsi ad decurtata metra magis videtur accommodatum esse, qua de re cf. quae p. 255 strinximus, tamen aliquatenus etiam ad integra pertinere videtur, ut

Aesch. Choeph. 25—28 ὄνυχος ἄλοκι νεοτόμῳ·
δι' αἰῶνος δ' ἰυγμοῖσι βόσκεται κέαρ,
λινοφθόροι δ' ὑφασμάτων
λακίδες ἔφλαδον ὑπ' ἄλγεσιν.
= 34—37 μυχόθεν ἔλακε περὶ φόβῳ,
γυναικείοισιν ἐν δώμασιν βαρὺς πίτνων.
κριταὶ δὲ τῶνδ' ὀνειράτων
θεόθεν ἔλακον ὑπέγγυοι.

Dimetri 25, 27, 28 = 34, 36, 37 in stropha et antistropho mediam intermissam habent diaeresin. Sane necesse erat eam fieri in ordine 25 = 34[1]), ut inter solutum metrum et creticum; neque tamen

---

1) Nuper Blassius (Herm. 1898. p. 181) antistrophi ineuntis quam cum numeri tum sensus patefaciunt corruptelam τορὸς γὰρ φοῖβος ὀρθόθριξ δόμων ita sanare conatus est, ut eiecto verbo φοῖβος neque alio substituto hos ordines constitueret:

τορὸς γὰρ ὀρθόθριξ δόμων
ὀνειρόμαντις ἐξ ὕπνου κότον πνέων
ἀωρόνυκτον ἀμβόαμα μυχόθεν ἔλακε περὶ φόβῳ,
γυναικείοισιν ἐν δώμασιν βαρὺς πίτνων.

Cui emendationi, quamquam haud improbabili eo nomine, quod nullam postulat in stropha mutationem, suffragari non possumus. Nam verbum

tantopere eam desiderabant 27, 28 = 36, 37, quamobrem Wilamowitzius, Choeph. p. 154 merito videtur notare singula horum ordinum metra verborum finibus disterminata esse.

Choeph. 71—74 δίκαια καὶ μὴ δίκαι'
ἀρχὰς πρέπον βίᾳ φρενῶν αἰνέςαι,
πικρὸν ςτύγος κρατούςῃ.

Sic scribimus cum Wilamowitzio, qui, postquam Ahrensius dittographias βίου φερομένων delevit, mutato quod traditum est πρέποντ' in πρέπον, verba πρέπον et ἀρχάς transponens apte sensum et numeros restituit. Is versus quosnam in ordines dispertiendus sit, intercedente diaeresi inter singula metra, non ab omni parte diiudicari potest. Facile tamen post μὴ δίκαι' dimetrum terminandum statuerim, quia antecedente metro decurtato, si intra eundem ordinem sequebatur metrum a thesi incipiens, illa non fere poterat esse nisi brevis, praesertim reliquis omnibus brevibus. Id vero utique apparet Aeschylum in hoc versu operam dedisse, ut singula metra verborum finibus notaret, neque solum ubi integrum metrum concurrit cum decurtato, sed etiam ubi integra inter se.

ὀνειρόμαντις maximopere vereor ne ab ea, quam Blassius vult, significatione alienum sit, quod, sicut ὀνειροπόλος apud Homerum, nihil significet nisi hominem sive rem somnium interpretantem; unde protinus efficitur substantivum desiderari, ad quod ὀνειρόμαντις tamquam adiectivum trahatur, ut Wilamowitzius οἶκτος posuit. Deinde quod Blassius postulante illa emendatione strophae tertium ordinem hunc facit:

πρέπει παρῇς φοίνιςς' ἀμυγμοῖς ὄνυχος ἄλοκι νεοτόμῳ,

vix probabitur vox παρηίς bisyllaba. Quacum mensura neque faciunt loci a Blassio allati (p. 182) neque qui iis adici potest Eur. Suppl. 76 διὰ παρῇδος ὄνυχα λευκόν, ubi in unam vocalem coalescere syllabas -ηι- numeri docent. In casibus obliquis enim, qui ex trisyllabo fiebant tetrasyllabi, vocales -ηι- facilius in unam conglutinari poterant. Postremo metrorum responsionem paulum claudicare apertum est. Nam brevi thesi respondere longam in minoribus fere haec licentia ordinibus versari videtur, neque non in ineunte ordine magis quam in medio. In hoc certe carmine, praesertim in quo alioquin tam accurata sit responsio, tetrametrum ordinem, qualem ponit Blassius, orsum a brevi thesi in stropha et ant., alterius et tertii metri priores theses longas habere in stropha, in antistropho breves, nemo concedet, neque id, quod, cum soluta tertii metri utraque arsi tam repente accelerati sint numeri, in stropha pro priore thesi longa syllaba est. Quibus de causis praestare videtur recepta Stanlei emendatione φοινίοις pro φοίνιςς' trimetrum distinguere in exitu versus

πρέπει παρηίς φοινίοις ἀμυγμοῖς.
= πνέων ἀωρόνυκτον ἀμβόαμα,

ubi in str. longam alterius metri thesin facile probamus propter caesuram penthem., qua thesium inaequalitas in hoc trimetro aeque excusatur atque

Choeph. 411 ἔκοψα κομμὸν Ἄριον ἔν τε Κιςςίας.
= 432 λέγεις πατρῷον μόρον· ἐγὼ δ' ἀπεςτάτουν.

Choeph. 622—27 τὸ δ' ἄγχι πλευμόνων ξίφος
διανταίαν ὀξυπευκὲς οὐτᾷ
διαὶ Δίκας. τὸ μὴ θέμις γὰρ οὐ
λὰξ πέδοι πατούμενον,
τὸ πᾶν Διὸς σέβας παρεκ-
βάντες οὐ θεμιστῶς.
= 628—33 Δίκας δ' ἐρείδεται πυθμήν·
προχαλκεύει δ' Αἶσα φασγανουργός.
τέκνον δ' ἐπεισφέρει δόμοις
αἱμάτων παλαιτέρων
τίνει μύσος χρόνῳ κλυτὴ
βυσσόφρων Ἐρινύς.

Necesse visum est propter gravem in 624 corruptelam totam stropham et antistrophum exscribere, etsi ad eam, de qua nunc loquimur, rem alter demum eius cantici versus pertinet. Praeter illam corruptelam si qua erat, facile se obferebat emendatio, ut pro προσχαλκεύει (629) restitutum est προχαλκεύει, pro διμασε δωμάτων (630) ex scholiis δόμοις αἱμάτων. Sed verba 624 adeo depravata sunt, ut non modo ipsorum sed etiam totius strophae sensus obscurari videatur. Quapropter, ut propius accedamus si non ad genuinam lectionem, ad sententiarum saltem conexum, proficiscendum est ab interpretando enuntiato initiali, si quid subsidii inde parari possit. Quo chorum, postquam proximis strophis commentatus est, quam perniciose cesserit nefaria nex Agamemnonis, iam spectantem ad ultionem imminentem hoc significare apparet: *ipsam Iustitiam* (cf. διαὶ Δίκας 624) *supplicium sumere de iis, qui tanto scelere obstricti sunt.* Et ita quidem Iustitiae fit mentio, ut in extrema sententia collocetur, quo artificio non solum maiore quadam vi denotatur sed etiam ad sequentia commode traducit. Etenim chorus ratiocinandi inde capit copiam de indebilitata vi Iustitiae, quam ut illustret duo ponit sancta vulgo hominibus habita, quae licet ipsa neglegantur tamen Δίκας ἐρείδεται πυθμήν. Quamquam haec interpretatio, qua, ut verum dicam, non video, quae aptius conveniat ad hunc locum, postulat ut vocula δέ, quam exhibent libri manuscripti inter Δίκας et ἐρείδεται, cum Wilamowitzio expungatur. Duorum autem illorum unum ait chorus λὰξ πέδοι πατούμενον, alterum παρεκβάντες, simillima sane significatione, nisi quod illud passive dictum est, hoc active, eorum qui transcenderunt recordationem movens. Unde palam fit, sicut τὸ πᾶν Διὸς σέβας tamquam res obiecta pertinet ad παρεκβάντες, ita in corruptis verbis 624 delitescere, quod ad πατούμενον relatum subiecti vice fungatur. Felici autem casu factum est, ut artius corruptelae sedem circumscribere possimus. Credo, genuinae lectionis vestigium relicta est vocula τό 624, nam priora eius enuntiati membra, versata in eadem re, optime decet ab eodem vocabulo initium capere: τό...... πατούμενον, τὸ πᾶν Διὸς σέβας παρεκβάντες, ut anaphorae figura

acrius exprimi videantur. Neque minus verba 625 λὰξ πέδοι πατούμενον — ne his quidem a quibusdam temperatum video — suspicione vacare velim; quorum simillima est locutio apud Aeschylum

Eum. 110 καὶ πάντα ταῦτα λὰξ ὁρῶ πατούμενα.

Quae cum ita sint, vitium haerere arbitrabimur in verbis 624 μὴ θέμις γὰρ οὐ, sed ea relinquunt tantum ambigui, ut certa emendatio desperanda esse videatur. Etenim γάρ vocabulum, ad sensum haud male conveniens, utrum Aeschylo debeatur an a grammatico adiectum sit ad condicionem totius enuntiati illustrandam, merito dubitabimus. Potuit quidem ἀσυνδέτως fieri huius sententiae cum antecedentibus coniunctio, perinde atque in proximis τὸ πᾶν Διὸς σέβας, ubi scholiasta: λείπει ὁ γάρ, καὶ ἔστι, τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Διός, vide annot. p. 333. Si retinemus γὰρ in ordine 624, ableganda sunt μὴ θέμις et οὐ, nec subsidii quicquam praestant ad emendationem, quia neutrius generis vocabulum requirimus, quod ad articulum τό referatur, simul dimidium metrum suppeditans. Quod vocabulum apparet ex iis rebus petendum esse, quae pertinent ad ius divinum humanumve. Ac sufficere crediderim ad sententiam numerosque restituendos verbum καλόν aut φίλον post γάρ insertum, quorum alterum eodem sensu usurpatum est

Soph. OC. 184—87 τόλμα ξεῖνος ἐπὶ ξένης,
ὦ τλάμων, ὅ τι καὶ πόλις
τέτροφεν ἄφιλον ἀποστυγεῖν
καὶ τὸ φίλον σέβεσθαι.

Hac voce recepta sic fere scribi debebit Choeph. 624, 25:

διαὶ Δίκας. τὸ γὰρ φίλον
λὰξ πέδοι πατούμενον.

Ex his verbis quod in libris est τὸ μὴ θέμις γὰρ οὐ ita potuit fieri, ut οὐ θεμιστῶς 627, ascriptum ordini 624, pro genuinis substitutum in qualemcumque sensus speciem transformaretur.

Et haec quidem, si retinetur γάρ, erit emendatio. Sed aegre patimur extirpatam vocem θέμις eam ob unam causam, ut γάρ servari possit. Nihil enim tam dignum est ex propria sententiarum indole, quod dicamus λὰξ πέδοι πατούμενον, quam ipsum ius divinum, id quod significat vocabulum θέμις, scilicet ad id omnia redeunt, ut Iustitiae vis opponatur iuri divino, hoc violari posse, illam infractam durare; sic etiam quae sequuntur 626 τὸ πᾶν Διὸς σέβας παρεκβάντες de migrato divino iure Aeschylus intellecta voluit. At vetat admitti θέμις vocem articulus τό, quam supra diximus veram lectionem videri. Ergo, missa vocula γάρ, dabimus θέσμιον adiectivum pro substantivo usurpatum. Qua ex coniectura hanc recuperamus strophae formam adiecto antistrophi primo ordine:

τὸ δ' ἄγχι πλευμόνων ξίφος
  διανταίαν ὀξυπευκὲς οὐτᾷ
διαὶ Δίκας. τὸ θέσμιον
  λὰξ πέδοι πατούμενον,
  τὸ πᾶν Διὸς σέβας παρεκ-
  βάντες οὐ θεμιστῶς
Δίκας ἐρείδεται πυθμήν.

Sententiarum autem haec est summa: *gladius pectori penitus infigitur auctore Iustitia. Nam cum divinum ius conculcatur, cum quemvis Iovis metum migraverunt contra omne deorum fas, Iustitiae stant fundamenta.* Duas res addere velim ad hanc coniecturam. Posuimus asyndetum in ordine 624; ea figura apud Aeschylum maxime est usitata in elato genere orationis, et cum aliae sunt sententiarum inter se rationes, et — sicut hoc in loco — cum posterior causam indicat.[1]) Sed error grammaticorum parum intellegens poeticae sublimitatis haud numquam intulit eam, quam sensus commendabat, particulam; quo errore in hunc versum crediderim γάρ irrepsisse. Deinde nostra coniectura ornatus quidam verborum restituitur, qui, opinor, totius loci sensum magnopere adiuvat. Id enim, quod opposita est Iustitia iuri divino, ea antithesis non potuit clarius exprimi quam ita, ut unum iuxta alterum collocaretur διαὶ Δίκας, τὸ θέσμιον. Sane haec est germana Aeschyli ars, qui paulo infra (627, 28) composuerit οὐ θεμιστῶς | Δίκας.

Hucusque de sententia restituenda disputavimus, sed opus est pauca de eius structura adicere, quia haudquaquam ex trito sermone esse videtur participium in nominativo positum mutato in sententia primaria subiecto. Est autem is, quem grammatici dicunt nominativum absolutum, qualem testantur scholiasta ad Soph. OR. 101, qui Atticae eum dialecto proprie accenset: χειμάζον: Ἀττικῶς ἀντὶ τοῦ αἵματος χειμάζοντος τὴν πόλιν. schol. ad Eur. Phoen. 283: μέλλων δὲ πέμπειν μ': σολοικοφανὲς τοῦτό ἐστιν· ἤτοι μέλλοντος πέμπειν με ἐν τῷδ' ἐπεστράτευσαν Ἀργεῖοι (quae subsequuntur verba ex interpretatione sunt, quae singulari illi locutioni praetendatur) et: ἀντὶ τοῦ μέλλοντος, εὐθεῖα ἀντὶ γενικῆς. Eiusdem nominativi abs. perhibet exemplum Thuc. IV 23: καὶ τὰ περὶ Πύλον ὑπ' ἀμφοτέρων κατὰ κράτος ἐπολεμεῖτο, Ἀθηναῖοι μὲν δυοῖν ἐναντίαιν ἀεὶ τὴν νῆσον περιπλέοντες τῆς ἡμέρας . . . Πελοποννήσιοι δὲ ἐν τῇ ἠπείρῳ στρατοπεδευόμενοι καὶ προσβολὰς ποιούμενοι τῷ τείχει.

Tandem de numeris videamus. Alter igitur illius strophae versus ex quattuor dimetris compositus est diaeresi inter se distinctis, nam

---

1) G. Bromig, de asyndeti natura et apud Aeschylum usu, Monast. 1879. p. 22 sqq., unde eius asyndeti exemplum sumpsimus

Suppl. 1014—16 ὅ τί τοι μόρσιμόν ἐστιν, τὸ γένοιτ' ἄν.
  Διὸς οὐ παρβατός ἐστιν μεγάλα φρὴν ἀπέρατος.

quod in stropha tertii ordinis finis cadit post alteram verbi παρεκ-βάντες syllabam, commissura ea est verbi compositi, quae omnino non officit diaeresi, sicut non diffitebimur dimetrum 649

τέκνον δ' ἐπεισφέρει δόμοις,

ubi prius metrum exit in ἐπεισ-, media incisione distribui. Horum ordinum primus et tertius integri sunt, alter et quartus theses initiales suppressas habent, qua de compositione infra dicendum erit. Diaeresis autem vel singula metra disterminat: quod in tanta multitudine, in summa strophae et antistrophi congruentia, apparet ex certo Aeschyli consilio ortum esse.

Sept. 402—04 πρόμαχος ὄρνυται· τρέμω δ' αἱματη-
φόρους μόρους ὑπὲρ φίλων
ὀλομένων ἰδέσθαι.
= 437—39 πρὶν ἐμὸν ἐσθορεῖν δόμον, πωλικῶν
θ' ἑδωλίων ὑπερκόπῳ
δορί ποτ' ἐκλαπάξαι.

Versus incipit a dimetro dochmiaco, sequuntur duo dimetri iambici, unus integer, alter ex cretico et baccheo compositus. Uterque ordo iambicus media est diaeresi incisus in stropha et antistropho; quae hic quidem inde profecta esse videtur, quod dochmii praecedunt tam accurata diaeresi ipsi quoque inter se distincti, nam cum praecipue in dochmiis vigeat positura κατὰ μέτρον, quid mirum eam continuari, si qui iambici ordines succedunt? Nec profecto temere est, quod in dochmiorum potissimum vicinia iambici ordines interiecta diaeresi in metra dilabuntur, ut

Soph. Ai. 405—09 εἰ τὰ μὲν φθίνει,
φίλοι, τοῖσδ' ὁμοῦ πέλας,
μώραις δ' ἄγραις προσκείμεθα,
πᾶς δὲ στρατὸς δίπαλτος ἄν
με χειρὶ φονεύοι.
= 423—27 ἐξερῶ μέγ', οἷ-
ον οὔτιν' ἁ Τροία στρατοῦ
δέρχθη χθονὸς μολόντ' ἀπὸ
Ἑλλανίδος· τανῦν δ' ἄτι-
μος ὧδε πρόκειμαι.

In antistropho cum Gleditschio pro οὔτινα scripsimus οὔτιν' ἁ. At remanet corruptela in strophae v. 406, ubi numeri requirunt integrum metrum pro baccheo φίλοι, τοῖσδ', qua iactura etiam sensui aliquid detractum videtur. Nam quod in libris verba significant: *si haec quidem, amici, pereunt* (quod ad belli gloriam amissam plerique volunt pertinere, quia scholiastae interpretatio, qua ad arma Achillis denegata referuntur, parum fulcitur toto sententiarum conexu) *una cum istis*, scil. quae iugulatae iacebant ab Aiace boves armentales, ea lo-

cutio prorsus indigna Sophocle iudicanda est. Quare ne Hermanni quidem emendationem probare possum, qui pro τοῖcδ' scribens τοιοῖcδ' ut numerorum sustulit ita verborum reliquit offensionem. Praeter hanc quas Jebbius (Ai. p. 225, 26) congessit emendationes, eae vereor ne nimium a tradita lectione recedant. Tamen verum, opinor, invenit Meklerus, qui pro φίλοι: φίλοιcι proposuit, quod adeo aptum videtur, ut omnino satis sit ad hunc locum restituendum. Itaque sic strophae verba scribenda censeo:

εἰ τὰ μὲν φθίνει,
  φίλοιcι τοῖcδ' ὁμοῦ πέλαc,

i. e. *si haec pereunt, simul amicis istis, qui proximi sunt.* Interpretatio verborum τὰ μὲν φθίνει, quae secundum hanc coniecturam non possunt spectare ad ablatam belli gloriam, ex antecedentibus inde a v. 364 repetenda est. Queritur hoc et proximis versibus Aiax, quod occisis pecudibus vitiata sit pristina sua virtus (367). Deinde furorem effundit in eos, a quibus in tantam ignominiam detrusus esse sibi videtur, Ulixem et Atridas; quibus necem precatus (390), suae condicionis memor ipse sibi mortem concupiscit; implorat Tartarum ut se recipiat (395). *Nam,* sic enim pergit, *neque a deis neque ab hominibus dignus sum, quem maneat aliquid adiumenti. Sed Iovis me filia pessumdat. Quo igitur confugiam, ubi consistam?* Sequuntur verba, quorum de interpretatione ambigitur. Atqui fieri omnino nequit, ut duodequadraginta intercedentibus versibus inter ea verba (405) et gloriae perditae mentionem (367) ad hanc illa redeant; quod si voluisset Sophocles, clarius certe rem expressisset. Immo verba τὰ μέν nude sic posita, deficiente ullo substantivo, ad proxima quaeque trahi necesse est. Hoc autem loco ea comprehendunt, quae Aiax deploravit vv. 497—502, quorum haec est summa: *tam deorum quam hominum a se alienatas esse voluntates, qui Minervae ira in perniciem atque contumeliam deiectus sit.* Sed etiam quae mox dicit Aiax, 407 μώραιc δ' ἄγραιc προcκείμεθα, et quae sequuntur huic interpretationi magis favere videntur. Nam in enuntiato illo trimembri 405—09 εἰ τὰ μέν — φονεύοι quod prima posita sunt τὰ μέν, alterae μῶραι ἄγραι, cum ipsis demum μώραιc ἄγραιc factum sit, ut Aiacis gloria bellica perderetur, satis apparet hanc quidem verbis τὰ μέν non posse significari. Itaque probabilior est ea, quam supra dedimus, interpretatio horum verborum, ut quae sint desperantis de deorum aut hominum auxilio umquam sibi futuro, illos vero dudum infestos in se esse certum habet (401. 450 sqq. 455). Huc cum spectet Aiax, non video cur non suo iure metuat, ne eadem amicis suis, choro praesertim, impendeant, quin etiam optime se habere verba φίλοιcι τοῖcδ' ὁμοῦ πέλαc cum chori condicio tum Aiacis mores commonstrant. Ille enim quicumque est per Aiacem est (158, 59), Aiax rursus nititur chori in officiis (161), itaque alterius in altero omnis fortuna sita est, ut chorus Aiacis facinore per castra divulgato

in eiusdem cum illo supplicii timore versetur (254, 55). Aiacem autem vel maxime decet ista chori rerum providentia, quem insania modo solutus sic alloquitur amantissime:

349, 50 φίλοι ναυβάται, μόνοι ἐμῶν φίλων,
μόνοι ἔτ' ἐμμένοντες ὀρθῷ νόμῳ.

Neque audiendi sunt, qui vocabulum πέλας iuxta ὁμοῦ positum tamquam inutile condemnant, cum hoc ad tempus referendum sit, illud ad locum neque non ad familiaritatem.

Duo sunt quos supra exscripsimus versus (interruptam enim synaphiam indicat syllaba anceps in stropha et ant.), unus constans ex dochmio anaclomeno et duobus dimetris iambicis[1]), alter ex dimetro eiusdem generis accedente clausula Reiziana, de qua infra dicendum erit. Praecedunt hos versus quinque dochmii (400—04 = 418—22) et ipsi anaclomeni; nisi quod tertius ampliore hac est forma ⏗ ⏑⏑ – – –.[2]) Quos ita voluit diiunctos Sophocles, ut singuli pro se versum conficerent. Ea igitur cum facta sit compositio, non nimium interest in antistropho

423, 24 ἐξερῶ μέγ', οἷ-
ον οὔτιν' ἁ Τροία στρατοῦ

inter dochmium et proximum ordinem iambicum diaeresin omissam esse, nam tres deinceps dimetri iambici in stropha et antistropho mediae diaereseos artificio incisi satis superque ostendunt operam datam esse diaeresi. Neque tamen in quovis ordine iambico idem sibi indulserunt poetae, ut omnes, quorum adhuc vidimus singula metra verborum finibus terminari, dimetri sunt. Trimetros vero, quos constat vel canticis immistos aequali paene diverbiis caesurae necessitati subiectos esse, nisi si crebriores erant solutiones — id quod apud Euripidem invenimus — non facile admiserunt poetae neglecta caesura in tria metra dissecatos. Itaque ne cum dochmiis quidem consociati trimetri carent caesura, ut

Soph. El. 853—57 εἴδομεν ἃ θρόεις.
— μή μέ νυν μηκέτι παραγάγῃς,
ἵν' οὐ — τί φῄς; — πάρεισιν ἐλπίδων ἔτι.
= 864—68 ἄσκοπος ἁ λώβα.
— πῶς γὰρ οὔκ; εἰ ξένος ἄτερ ἐμᾶν
χερῶν — παπαῖ. — κέκευθεν, οὔτε του
τάφου.

---

1) De dochmio anaclomeno iambis praemisso cf. Aesch. Prom. 582, 83 = 603, 04. Eur. Alc. 218, 19 = 231, 32. Med. 155, 56 = 180, 81. Or. 993, 94.

2) Kaibel, El. p. 147. Quem tamen ordinem specie magis decepti dochmiis accensemus quam quod de natura eius constet. De quo et similibus quibusdam formis ubi primum tempus erit disputare nobis in animo est.

Numeri sunt dochmius, creticus, dochmius, trimeter iambicus, quem proximis synaphiae artificio adglutinatum esse nemo, opinor, infitiabitur. In reliquis autem cum Sophocles diligentissime observaverit diaeresin, ipsum trimetrum una caesura hephtem. incidi voluisse videtur.

Pariter cum antecedit trimeter, sequuntur dochmii, ad eandem diverbiorum normam fit illius structura, ut

Eur. Or. 1489, 90 νεκροὶ δ' ἔπιπτον, οἳ δ' ἔμελλον, οἳ δ' ἔκειντ'.
ἔμολε δ' ἁ τάλαιν' Ἑρμιόνα δόμους,

ubi trimetro adhibita est caesura penthem.

Quod discrimen intercedens inter dimetros et trimetros commode illustratur versibus

Soph. El. 1387—90 μετάδρομοι κακῶν πανουργημάτων ἄφυκτοι κύνες,
ὥστ' οὐ μακρὰν ἔτ' ἀμμενεῖ
τοὐμὸν φρενῶν ὄνειρον αἰωρούμενον.
= 1394—97 νεακόνητον αἷμα χειροῖν ἔχων· ὁ Μαίας δὲ παῖς
Ἑρμῆς σφ' ἄγει δόλον σκότῳ
κρύψας πρὸς αὐτὸ τέρμα κοὐκέτ' ἀμμένει.

Prior versus est trimeter dochmiacus syllaba ancipiti a proximis diremptus; sequuntur duo ordines iambici, unus dimeter alter trimeter. Et dochmii praeter primum in ant. νεακόνητον αἷ- μα omnes exeunte vocabulo terminati sunt, pariter iambici dimetri prius metrum ab altero; at trimeter in stropha habet caesuram hephthem., in antistropho penthem., nullo relicto inter singula metra diaereseos vestigio. Quapropter verisimile est ex antecedentibus dochmiis in dimetrum ordinem translatam esse diaeresin, cum in trimetro integra caesura observari deberet.

Ex dochmiis in iambos continuatam diaeresin apud Euripidem comprobat

Ion. 690—94 ἄτοπος ἄτοπα γὰρ παραδίδωσί μοι τάδε θεοῦ φῆμα.
ἔχει δόλον τύχαν θ' ὁ παῖς
ἄλλων τραφεὶς ἐξ αἱμάτων.
τίς οὐ τάδε ξυνοίσεται;

Scripsimus ex Nauckii coniectura τάδε θεοῦ φῆμα pro τόδε τ' εὔφημα. Prior versus, ut in iis, quae supra ex Soph. Electra attulimus, ex tribus dochmiis compositus est, quorum singulos diaeresis concludit; ea in tribus qui sequuntur dimetris iambicis ita servata est, ut prius ab altero metro vocabuli terminatione seiungatur, quo eadem horum ordinum evasit structura, quam Soph. Ai. 406—08 = 424—26 deprehendimus. Antistrophus in magna clade verborum

idem diaereseos studium ostendit; quae servata sunt sic fere distribuenda opinor:

708—12 πυρὶ καθαγνίcαc· τὸ δ' ἐμὸν εἴcεται ◡ ◡◡ – ◡̄ –
τυραννίδοc φίλα ◡ –
ἦ δὴ πέλαc δείπνων κυρεῖ
παῖc καὶ πατὴρ νέοc νέων.

In quo nihil nisi cum Seidlero πελάcαc v. 711 in πέλαc mutavimus, numeris aeque ac sensu postulatum. Desiderari autem existimamus dochmium post τὸ δ' ἐμὸν εἴcεται et post φίλα dimidium iambici metri. Sed agitur de sententia, quae fuerit verborum 709, 10. Suspicari aliquid licet ex vv. 704—07, quibus postquam chorus gravissime invectus est in Xuthum, quod dominam suam deceperit, proximis verbis se ipsum in fide mansurum commode potuit affirmare, ut sic fere interpretandum esse videatur: *meum vero animum fidelem* (748 δούλευμα πιcτόν) *sciet in veterem* (ἀρχαίαc suppl. Hermann) *dominatum era carissima.* Neque tamen habeo ex hac interpretatione quae verba substituam; quod qui temptabit, diaeresin — id autem metrica subicit adiumentum — iis quos supra diximus locis intermittendam curabit, cuius rei non ab omnibus sicut debuit rationem habitam esse video.

Eur. Phoen. 1291—93 ὁμογενῆ δέραν, ὁμογενῆ ψυχὰν
δι' ἀcπίδων, δι' αἱμάτων;
τάλαιν' ἐγὼ τάλαινα.
= 1303—05 μελομέναν νεκροῖc δάκρυcι θρηνήcω.
cχεδὸν τύχα πέλαc φόνου·
κρινεῖ ξίφοc τὸ μέλλον.

Versus compositus est ut Aesch. Sept. 402—04 = 437—39 (p. 334) ex dimetro dochmiaco et duobus dimetris iambicis; horum alter apud Aesch. a cretico, apud Eur. ab integro metro incipit. Ceterum diaereses tota via consentiunt; apud Euripidem per omnes tres strophae ordines etiam anaphorae artificio insigniuntur.

Hos locos invenimus, ubi studio quodam terminationes verborum inter singula metra interpositae sunt. Fateor haud ita magnum esse numerum, sed quaesitam esse diaeresin duo suppetunt indicia, unum, quod in dimetris est ea res, alterum, quod in dochmiorum plerumque vicinia, qui si quod aliud genus illi consuetudini morigerantur.

Subiungimus integra metra caesurae vinculo colligata; ubi non opus est trimetros cumulare quicumque post priorem alterius metri thesin incisi caesuram penthem. prae se ferunt, quippe quae tam familiaris sit trimetris, ut hoc non iam peculiare incisionum genus agnosci debeat. Nec, quantum videtur, exculta fuit trimetri forma,

in qua simul post alterius simul post tertii metri priorem thesin caesura intercedit, ut versui

Soph. Trach. 207 ὁ μελλόνυμφος, ἐν δὲ κοινὸς ἀρσένων

caesuram penthem. facile concedemus, post tertii metri priorem thesin casu factam esse verbi terminationem arbitrabimur. Detractis trimetris admodum pauca relinquuntur, ubi inter singula metra caesurae artificium factum sit; eius generis per plures ordines propagati unum extat — quantum equidem vidi — exemplum, id tamen, quod pondere suo plurium instar sit,

Soph. OR. 889—96 εἰ μὴ τὸ κέρδος κερδανεῖ δικαίως
καὶ τῶν ἀσέπτων ἕρξεται
ἢ τῶν ἀθίκτων ἕξεται ματᾴζων.
τίς ἔτι ποτ' ἐν τοῖσδ' ἀνὴρ θυμῷ βέλη
εὔξεται ψυχᾶς ἀμύνειν; εἰ γὰρ αἱ
τοιαίδε πράξεις τίμιαι,
τί δεῖ με χορεύειν;

= 903—10 ἀλλ' ὦ κρατύνων, εἴπερ ὄρθ' ἀκούεις,
Ζεῦ, πάντ' ἀνάσσων, μὴ λάθοι
σὲ τάν τε σὰν ἀθάνατον αἰὲν ἀρχάν.
φθίνοντα γὰρ Λαΐου ⏒ – ⏑ –
θέσφατ' ἐξαιροῦσιν ἤδη, κοὐδαμοῦ
τιμαῖς Ἀπόλλων ἐμφανής·
ἔρρει δὲ τὰ θεῖα.

Verba 892, 93 sicut in libris leguntur graviter corrupta sunt; de reliquis ne praeproperam suspicionem moveamus, verbum ἕρξεται id, pro quo nos cum Musgravio εὔξεται scripsimus (893), etsi defendi videtur priore scholiastae Laurent. interpretatione, plerique consentiunt abominandum esse. Nam infinitivus ἀμύνειν in hac enuntiati structura eget verbo finito ad quod referatur, neque immerito, credo, omnes amplexi sunt Musgravii εὔξεται, quod perfacile potuit depravari in ἕρξεται propter idem verbum 890, et ad sensum optime se accommodat. Verba ἐν τοῖσδ' 892 eodem spectant quo paulo infra αἱ τοιαίδε πράξεις, i. e. ad deorum religionem ludibrio ab Iocasta habitam. De interpretandis θυμῷ βέλη dissentire video homines doctos. Pars enim, θυμῷ in θυμοῦ mutantes sic voluerunt intellectum[1]: *quisnam est, qui in tam nefasta incuria iram velit coercere ac reprimere?* scil. *in Iocastam.* Alii missa lectione θυμῷ cum Hermanno scripserunt θεῶν βέλη, i. e. *quisnam talia committens deorum iram sese effugere posse gloriabitur?* Quae coniectura ipsa quoque veteribus ac probatis testimoniis nititur, siquidem altera est scholiastae Laurent. interpretatio: τίς ἂν ἀπελάσειεν αὑτοῦ τὴν τιμωρίαν τοιαῦτα πράσσων; et codex Paris. A, qui numeratur

1) Ritter, König Oedipus p. 203.

inter principalia subsidia emendationis Sophocleae, super θυμῷ βέλη scriptum habet τὴν θείαν δίκην. Nos in neutram partem rem diiudicantes unam quae explorata videtur Musgravianam correctionem εὔξεται recepimus. In antistrophi eodem loco quo in stropha θυμῷ βέλη numeri ostendunt integri metri lacunam, qua de explenda, quoniam sensui nihil deest, dubitare possis. Sed haud inepte Arndtius proposuit παλαίφατα, commendatum etiam memoria Laurentiani, qui in margine παλαιά exhibet, lacunae signo post Λαΐου posito.

Discripsimus quinque versus partim catalexi finali partim hiatu sive ancipiti syllaba ducti; quorum quattuor priores ex singulis ordinibus constant, primus, tertius, quartus trimetro, alter dimetro. Quintum versum tres conficiunt ordines diaeresi quisque definiti, trimeter, dimeter, clausula Reiziana, eadem, quae obvenit Ai. 409 = 427. Gravissimum quoddam hoc iamborum genus conspicitur propter longas theses tanto studio observatas, ut vel antecedente cretico 894 = 908 quod sequitur integrum metrum longam in initio habeat, quae res perquam est rara in hac compositione. Ad productas theses alterum accedit non minus singulare, quod per cunctos hos ordines, ubi integra metra inter se concurrunt, caesura est post alterius priorem thesin, praeter unum antistrophi v. 905, ubi paronomasiae figura uno metro comprehensa caesurae intermittendae obstitit, cf. p. 256. V. 894 = 908 etiam interpunctione caesura significatur, quo decepti plerique hoc loco versus terminatione posita in trochaicum numerum omnia converterunt, hos ordines esse arbitrati:

εὔξεται ψυχᾶς ἀμύνειν;
εἰ γὰρ αἱ τοιαίδε πράξεις τίμιαι.
= θέσφατ' ἐξαιροῦσιν ἤδη,
κοὐδαμοῦ τιμαῖς 'Απόλλων ἐμφανής.

Soph. OC. 1077, 78 τᾶν δεινὰ τλασᾶν, δεινὰ δ' εὑ-
ρουσᾶν πρὸς αὐθαίμων πάθη.
= 1088, 89 σθένει 'πινικείῳ τὸν εὔ-
αγρον τελειῶσαι λόχον.

1078 αὐθαίμων scripsit Bothius pro αὐθομαίμων, 1088, ubi libri tradunt ἐπινικείῳ σθένει, transpositis iis verbis Hermannus numeros restituit. His iambis primum ea similitudo est cum istis ex Oedipo Rege, quod excepto primo antistrophi metro ab longa thesi incipiunt; iidem vero suum in modum colligati sunt, primum enim et alterum strophae metrum sicut in OR., in reliquis, congruentibus stropha et antistr., caesura cadit post subsequentis metri priorem arsin. Tam artificiosa enim compositio dubitari non potest quin ad certum caesurae genus referenda sit.

Soph. OR. 864 εὔσεπτον ἁγνείαν λόγων
= 874 πολλῶν ὑπερπλησθῇ μάταν.

Utrumque huius ordinis metrum longa thesi insignitur, verbi fit

terminatio eadem, quam superare invenimus OC. 1077, 78 = 1088, 89. Veram etiam in ordine OR. 864 = 874 caesuram esse agnoscet qui consideraverit, quam diligenter in reliquis metris v. 863, 64 = 873, 74 caesura observata sit, id quod infra videbimus.

Apud Euripidem paucula sunt eius modi, et ob id ipsum minus perspicua est caesura. Sed ea tam prope accedunt ad Sophoclem, ut praeteriri non posse videantur. Dimeter est eadem, qua OR. 864 = 874, forma

IphT. 1253, 54 τρίποδί τ' ἐν χρυσέῳ
θάσσεις, ἐν ἀψευδεῖ θρόνῳ.
= 1278, 79 ἀπὸ δὲ λαθοσύναν
νυκτωπὸν ἐξεῖλεν βροτῶν.

Prior ordo aeolici generis est *Maecenas atavis* soluta basi; alter dimeter iambicus[1]), cuius utrumque metrum ab longa thesi incipit, in eoque vocabulum finitur post alterius priorem arsin tam in stropha quam in antistropho.

Ac nescio quo pacto conspirare videntur producta thesis et caesura, hanc quidem suspicionem movet

Suppl. 606, 07 κτύποι φανήσονται, τάλαινα, τίνα λόγον, τίν' ἂν τῶνδ'.
= 615, 16 κακῶν τ' ἀναψυχὰς θεοὶ βροτοῖς νέμουσι, πάντων,

ubi cum reliquorum breves sint theses priores, alterum metrum ab longa initium capit in stropha et antistr.; simul post priorem eius arsin gravissime incidit vocabuli terminatio. Quas duas res temere convolasse haud facile quisquam sibi persuadebit.

Deinde caesura locum habuit in solutis metris, sed una fuit post alterius priorem thesin. Quam caesuram diximus non sic velimus intellectam, tamquam in talibus ordinibus ea, quae passim est post solutas arses, diaeresis (p. 271 sqq.) propter necessitatem quandam verborum non potuerit fieri (quam ob causam in dochmiis solutis interdum omissa esse videtur, cf. p. 296), sed, ut alii loci sunt, ubi solutionem diaeresis sequitur, ita alii, in quibus caesura quaesita est. In quo tantum rursus discriminis oboritur inter dimetros et trimetros, quantum in insolutis his ordinibus supra invenimus. Nam sicut omnino dimetris non propria erat certa caesura, contra trimetris adeo, ut paene nusquam deesset, ita soluto initiali metro dimetri permulti praebent diaeresin (p. 271 sqq.), trimetri nisi solutionum abundantia aliquantum a vulgari forma recedebant, caesura non poterant carere (p. 336). Re sic constituta primo loco collocabimus trimetros post solutum metrum initiale iusta caesura temperatos; caesura autem

1) Sic etiam compositus est Hipp. 530, 31 = 540, 41. Ubi tamen alterum dimetri metrum a brevi incipit, neque caesurae species servata est.

plerumque est ea, quae per totum trimetrorum genus latissime patet, penthem., ut

Aesch. Suppl. 104, 05 τοιαῦτα πάθεα μέλεα θρεομένα δ' ἐγὼ
λιγέα βαρέα δακρυοπετῆ.
= 113, 14 θεοῖς δ' ἐναγέα τέλεα πελομένων
καλῶς
ἐπίδρομ' ὁπόθι θάνατος ἐπῇ.

Subiecimus eum, qui statim sequitur, dimetrum ordinem soluto priore metro, quo magis perspiceretur quod differre diximus inter dimetrum et trimetrum. In trimetro enim ordine 104 = 113 uno vocabulo cohaerent soluta primi metri arsis ,posterior et proxima thesis, factaque est caesura penthem., dimetri 105 = 114 in initio diaeresis duos tribreves terminans prius metrum solutum et medium secat et ab altero diiungit.

Soph. Ant. 588 Θρῄσσαισιν ἔρεβος ὕφαλον ἐπιδράμῃ πνοαῖς.
= 600 ῥίζας ὃ τέτατο φάος ἐν Οἰδίπου δόμοις.

Eodem iure tenetur trimeter catalecticus, ut

El. 164 ὅν γ' ἐγὼ ἀκάματα προσμένουσ' ἄτεκνος.
= 185 ἀλλ' ἐμὲ μὲν ὁ πολὺς ἀπολέλοιπεν ἤδη.

164 ὅν γ' ἐγὼ ἀκάματα scripsimus ex Hermanni emendatione pro ὃν ἔγωγ' L. Sed hac ex coniectura necesse est Sophocli vindicemus libertatem in iambica compositione vocalis corripiendae longae finalis cum proximum verbum incipit a vocali, cf. Kaibel, El. p. 97.

Trach. 824 ὅ τ' ἔλακεν, ὁπότε τελεόμηνος ἐκφέροι
δωδέκατος ἄροτος, ἀναδοχὰν τελεῖν πόνων.
= 834 ὃν τέκετο θάνατος, ἔτεκε δ' αἰόλος δράκων,
πῶς ὅδ' ἂν ἀέλιον ἕτερον ἢ τανῦν ἴδοι.
Eur. Andr. 1032 μαντόσυνον, ὅτε νιν Ἀργόθεν πορευθείς.
= 1042 δύσφρονες ἐπέπεσον, οὐ φίλοισι, λῦπαι.
El. 1183 διὰ πυρὸς ἔμολον ἁ τάλαινα ματρὶ τᾷδ'.
1209 τιθεῖσα γόνατα μέλεα; τακόμαν δ' ἐγώ.
Hec. 642 ὀλέθριον ἔμολε συμφορά τ' ἀπ' ἄλλων.

In stropha, quoniam primum metrum exeunte vocabulo finitur, caesura hephthem. iniecta est,

= 634 ἐτάμεθ', ἅλιον ἐπ' οἶδμα ναυστολήσων,

etsi verbum desinit etiam post alterius metri priorem thesin.

656 δίαιμον ὄνυχα τιθεμένα σπαραγμοῖς.
950 ἂν μήτε πέλαγος ἅλιον ἀπαγάγοι πάλιν.
Hel. 1117 ὅτ' ἔμολεν ἔμολε, πεδία βαρβάρῳ πλάτᾳ
ὃς ἔδραμε ῥόθια, μέλεα Πριαμίδαις ἄγων.

= 1132 ἀλίμενα δ' ὄρεα μέλεα, βαρβάρου cτολᾶc
ὅτ' ἔcυτο πατρίδοc ἀποπρὸ χειμάτων πνοᾷ.

Versus mira arte conditi, qui binis in str. et ant. caesuris ornati sunt, et penthem. et hephtem., tam aequali verborum collocatione, ut in unoquoque proceleusmaticus tribrevis tribrevis sese excipiant.

1162 τείχεα δὲ φλογερὸc ὥcτε Διὸc ἐπέcυτο φλόξ.

Huic versui qui respondet in stropha, eum libri tradunt vitio laborantem,

= 1148 ἄδικοc προδότιc ἄπιcτοc ἄθεοc· οὐδ' ἔχω,

ea enim maior videtur esse canticorum severitas, quod anapaestus ne in prima quidem trimetri sede conceditur. Itaque transpositis verbis ἄδικοc et προδότιc ἄπιcτοc sic malim scribere cum Hermanno:

προδότιc ἄπιcτοc ἄδικοc ἄθεοc· οὐδ' ἔχω,

qua emendatione praeter sublatam difficultatem metricam etiam caesura penthem. restituitur. Immo verborum is, quem dedimus, ordo haud scio an aptior sit ad usum Euripidis et aliorum, ut qui ament verba, quae figuram faciunt, confinia inter se ponere, ut

Aesch. Agam. 736 δαίμονά τε τὰν ἄμαχον ἀπόλεμον ἀνίερον.
Choeph. 50 cέβαc δ' ἄμαχον ἀδάματον ἀπόλεμον τὸ πρίν.
Soph. Ant. 876 ἄκλαυτοc ἄφιλοc ἀνυμέναιοc ταλαίφρων ἄγομαι.
OC. 130 ἀδέρκτωc ἀφώνωc ἀλόγωc τὸ τᾶc.
Eur. Andr. 491 ἄθεοc ἄνομοc ἄχαριc ὁ φόνοc· ἔτι cε, πότνια.
Bacch. 995 τὸν ἄθεον ἄνομον ἄδικον Ἐχίονοc.
IphT. 220 ἄγαμοc ἄτεκνοc ἄπολιc ἄφιλοc.
Or. 310 ἀνάδελφοc ἀπάτωρ ἄφιλοc; εἰ δὲ cοὶ δοκεῖ.

Sed in viam redeamus; post solutum igitur primum metrum caesura penthem. est

Her. 109 ἔρειcμα θέμενοc, ἐcτάλην ἰηλέμων.

In antistropho gravissima corruptela numeri pariter ac verba depravata sunt, Weckleinius quidem hanc affert librorum lectionem:

= 121 λέπαc ζυγηφόρον πῶλον ἀνέντεc ὡc
βάροc φέρον τροχηλάτοιο πώλου,

quae ad sananda plurimum contulit Nauckius, qui et ζυγοφόροc restituit et ἅρματοc et πῶλοc. Idem suo iure verba πῶλον ἀνέντεc ὡc in suspicionem vocavit, quamquam quod nihil substitui voluit ultra modum progressus, nam quae ex hac coniectura delenda sunt strophae verba ὥcτε πολιόc vix dici potest, quantopere ad sensum quadrent. Eo autem usque pristina verba recuperata esse videntur,

ut appareat chorum eas, quibus ipse laborat, in aedes Amphitryonis ascendendi molestias pares ponere equo plaustri onus sustinenti. Quae comparatio simillime expressa est quam ea, quae fit in eodem strophae loco:

ἔρειςμα θέμενος, ἐςτάλην ἰηλέμων
γέρων ἀοιδὸς ὥςτε πολιὸς ὄρνις,

ubi γέρων debetur Nauckii emendationi pro γόων. Quapropter ad ipsum sensum sic conformanda esse antistrophi verba apparet: μὴ πόδα κάμητε . . . ὥςτε πῶλος . . . ἅρματος βάρος φέρων πρὸς πετραῖον λέπας, ut non opus esse videatur verbo finito ad comparationem stabiliendam, id quod voluit Wilamowitzius, qui ἔκαμε supplevit. In corruptis autem verbis cum vix aliud latere possit, quam quo depingatur molestia illa, valde probabilis est eiusdem coniectura, qua pro ἀνέντες scripsit ἄναντες. Deest ad numeros reficiendos alterius metri prior arsis, in qua quaenam vocula collocari possit nihil certi habemus. Wilamowitzius sic scripsit:

λέπας ζυγοφόρος ἔκαμ' ἄναντες ἅρματος
βάρος φέρων τροχηλάτοιο πῶλος.

Her. 779 νόμον παρέμενος, ἀνομίᾳ χάριν διδούς.

In stropha, ubi altera primi metri arsis ut Hec. 634 in integrum verbum desinit, caesura hephthem. intermissa est,

= 770 κρατεῖ, λιμένα λιπὼν γε τὸν Ἀχερόντιον.
IphA. 1487 ὦ πότνια πότνια μᾶτερ, ὡς δάκρυά γέ σοι.
Or. 986 ὃς ἔτεκεν ἔτεκε γενέτορας ἐμέθεν δόμων.
1495 ἐγένετο διαπρὸ δωμάτων ἄφαντος.
Phoen. 1737 ποθεινὰ δάκρυα παρὰ φίλαιςι παρθένοις.
Troad. 1085 ἄθαπτος ἄνυδρος, ἐμὲ δὲ πόντιον σκάφος.
= 1102 δίπαλτον ἱερὸν ἀνὰ μέσον πλάταν πέσοι.
1303 ὦ τέκεα, κλύετε, μάθετε ματρὸς αὐδάν.
= 1318 τὰν φόνιον ἔχετε φλόγα δορός τε λόγχαν.

Denique in hoc genere numerari velim versum

Troad. 1310 ἀγόμεθα φερόμεθ' — ἄλγος ἄλγος βοᾷς.
= 1325 ἐμάθετ' ἐκλύετε; — Περγάμων ὁ κτύπος,

qui suppressa tertii metri priore thesi, in caesura penthem. cum vulgaribus trimetris consentit.

Qui omnes trimetri ad diverbiorum morem iusta caesura devincti sunt; et ea quidem maxima est pars, nam praeter hos pauci admodum extant, qui propriam quandam structuram, eamque a diverbiis alienam habent. Quorum de vv. Eur. Andr. 484 = 491, Ion. 122 = 138, Troad. 1313, ubi propter solutas per totum ordinem arses singula metra diaeresi finiuntur, p. 273 explicavimus. Alius generis est trimeter

Aesch. Agam. 736 δαίμονά τε τὰν ἄμαχον ἀπόλεμον ἀνίερον.
= 743 ὄμμασι λιποῦς' ὅσια προςέβα τοῦ
δύναμιν οὐ ςέβουςα πλούτου.

In stropha τόν Hermannus mutavit in τάν, in antistropho paulo difficilior ad sanandum est corruptela. Sed articulus τοῦ, qui hoc loco non potest referri nisi ad πλούτου, tam incommode collocatus est, tam denique inutilis, ut eum quidem delendum esse plerique consentiant. Itaque Hermannus pro προςέβα τοῦ proposuit προςέμολε, alii προςέςυτο, quorum tamen utroque aptius fortasse est ad reliquam locutionem verbum προςέβαλε, i. e. *attendit.* Nam cum chorus praegressis verbis iustitiam ea, quae reformidet, dixerit παλιντρόποις ὄμμασι λιποῦςαν, quid probabilius quam transeuntem eum ad ὅσια, quae diligit iustitia, ad id ipsum significandum contraria notione uti? Ea autem vis est verbi προςβάλλειν, in hoc praesertim conexu, ubi quivis facile intelleget τὰ ὄμματα, ut παλιντρόποις et προςέβαλε alterum alteri opponi videatur. Eodem attendendi sensu usurpatum est verbum προςβάλλειν

Soph. Trach. 580 χιτῶνα τόνδ' ἔβαψα, προςβαλοῦς' ὅςα
ζῶν κεῖνος εἶπε.

841 sqq.: ὧν ἁ τλάμων . . . τὰ μὲν οὔτι προςέβαλε, quem ad locum scholiasta: οὐκ ἔγνω, οὐ ςυνῆκεν. Ubi quaecumque verbi προςέβαλε facta est mutatio e falsa interpretatione enata videtur.
Iam sic credo restitutum v. Agam. 743:

ὄμμασι λιποῦς' ὅσια προςέβαλε δύναμιν οὐ.

In hoc trimetro longa est prima thesis, reliquae breves, ut

Aesch. Suppl. 572 αὐτὸς ὁ πατὴρ φυτουργὸς αὐτόχειρ ἄναξ
= 577 οὔτινος ἄνωθεν ἡμένου ςέβει κάτω,

ubi in stropha αὐτὸς ὁ, quod in cod. Med. excidit, ex scholiis suppletum est ab Heimsoethio. In Agamemnonis versu 736 = 743 solutae sunt initialis metri prior arsis, alterius utraque, tertii prior. Diaeresis est inter primum metrum et alterum, sed noluit Aeschylus alterum simul a tertio disterminari, itaque vel in tanto solutionum numero colliganda ea curavit interiecto caesurae artificio post tertii metri priorem thesin.
Haud dissimilis est compositio

Choeph. 40 τοιάνδε χάριν ἀχάριτον ἀπότροπον κακῶν.
= 50 ςέβας δ' ἄμαχον ἀδάματον ἀπόλεμον τὸ πρίν.

Solutae sunt primi metri altera arsis, utraque sequentis, tertium insolutum relictum est. Et primum quidem metrum diaeresi definitur, progrediente autem ordine non solum alterum et tertium communi

vocabulo coniunguntur, sed etiam efficitur caesura hephthem. eo, quod alterum metrum a verbo quattuor brevium incipit.

Prom. 164 τεοῖcι, δίχα γε Διός; ὁ δ' ἐπικότωc ἀεί.
= 184 ἐμὰc δὲ φρέναc ἐρέθιcε διάτοροc φόβοc.

Solutum primum metrum in stropha et antistropho in integrum verbum exit, ita tamen, ut in antistr., succedente voce enclitica γέ, ad irritum paene cadat diaeresis; sed licet concedamus voluisse Aeschylum eam fieri, in reliquis certe nulla iam comparet. Hactenus de trimetris solutis.

Videndum deinceps est de dimetris, qui quidem solutis prioribus metris et ipsi saepius caesuram penthem. intermissam habent, ut.

Aesch. Eum. 161 βαρὺ τὸ περίβαρυ κρύοc ἔχειν.
= 168 βλοcυρὸν ἀρόμενον ἄγοc ἔχειν.
381 ἄτιμ' ἀτίετα διέπομεν..
= 389 δοθέντα τέλεον; ἔπι δέ μοι,

ubi διέπομεν 381 ex διόμεναι restituit Heathius.

Suppl. 131 ἄγαμον ἀδάματον ἐκφυγεῖν.
Soph. OR. 168 ὦ πόποι, ἀνάριθμα γὰρ φέρω
πήματα· νοcεῖ δέ μοι πρόπαc.
= 178 ὧν πόλιc ἀνάριθμοc ὄλλυται·
νηλέα δὲ γένεθλα πρὸc πέδῳ.

Duo sunt dimetri coniuncti, qui praeclare ostendunt peculiarem caesurae rationem in solutis metris valere. Nam prior ordo, soluta altera arsi in stropha et antistropho, utrubique caesura penthem. incisus est; in altero ordine, cuius insoluta est altera arsis in stropha, soluta in antistr., illic omissa est caesura, hic pari studio observata. Cui rei simillimam quandam infra notabimus.

Eur. El. 1186 ἄλαcτα μέλεα καὶ πέρα.
= 1203 φρονεῖc γὰρ ὅcια νῦν, τότ' οὐ.
Hec. 923 ἐγὼ δὲ πλόκαμον ἀναδέτοιc.
= 933 λέχη δὲ φίλια μονόπεπλοc.

In eodem cantico paulo post ordo est dimeter, ubi inter prius metrum solutum et alterum diaeresis existit in str. et ant.,

928 ἀνὰ δὲ κέλαδοc ἔμολε πόλιν.
= 938 τὸν ἐμὸν ἅλιον ἐπὶ πέλαγοc,

quo manifestum est tam caesuram quam diaeresin ex certo artificio manavisse.

Hel. 1308 κρόταλα δὲ Βρόμια διαπρύcιον
ἱέντα κέλαδον ἀνεβόα.
= 1326 πέτρινα κατὰ δρία πολυνιφέα·
βροτοῖcι δ' ἄχλοα πεδία γᾶc

Her. 114 ὦ τέκεα τέκεα πατρὸς ἀπάτορ'.
= 127 ᾧ ξύνοπλα δόρατα νέα νέῳ,

vv. 127 et 126, qui inverso ordine libris traduntur, in suas sedes rettulit Musgravius.

Phoen. 1716 γενόμεθα γενόμεθ' ἄθλιοι.
Suppl. 1156 ἀέρι φερόμενον οἴχεται.
= 1162 στυγνότατον· ἔθιγέ μου φρενῶν.
Troad. 553 τότ' ἀμφὶ μέλαθρα παρθένον.
557 βρέφη δὲ φίλια περὶ πέπλους.
1067 χιόνι κατάρυτα ποταμίᾳ
τέρμονά τε πρωτόβολον ἕῳ.
= 1078 οὐράνιον ἕδρανον ἐπιβεβὼς
αἰθέρα τε πόλεος ὀλομένας.

In stropha 1068 ἕῳ scripsimus ex Wilamowitzii emendatione pro ἀλίῳ. Horum ordinum compositio quantopere aequiperet iis, quos ex Oedipo Rege supra attulimus, nemo non videt; neque opus est ut verbum adiciamus ad eam explicandam, nam cum etiam ex his Troadum ordinibus ii tantum caesuram expressam habeant, quorum prius metrum desinit in solutam arsin (1067. 1078. 1079), is vero, cuius in insolutam (1068), ne caesurae quidem particeps sit, apparet ipsa solutione duobus his locis, Oedipi Regis et Troadum, partam esse caesuram, neque ad insoluta metra eam pertinere.

Adhuc dum disputamus de caesura post solutum metrum intercedente, ad id unum intenti nihil quaesivimus de subsequente metro, solutumne sit an insolutum. In quo tamen aliquid est, quod, ut mea fert opinio, silentio praeteriri non oporteat. Spectat haec res, sicut par est cum agitur de altero metro adnectendo, ad priorem eius arsin. Ea enim si insoluta relinquebatur, diaeresis poterat fieri, ut

Aesch. Choeph. 28 λακίδες ἔφλαδον ὑπ' ἄλγεσιν.
= 37 θεόθεν ἔλακον ὑπέγγυοι,

aut caesura post priorem ipsius thesin, ut

Eur. Suppl. 1156 ἀέρι φερόμενον οἴχεται.
= 1162 στυγνότατον· ἔθιγέ μου φρενῶν,

sed non omnino debebat altera utra intercedere, ut

Aesch. Agam. 207 ἄναγνον ἀνίερον, τόθεν.
= 217 ἔθεντο φιλόμαχοι βραβῆς.

At si et ipsa soluta erat ea arsis, ita, ut duorum concurrentium metrorum solutiones se exciperent, nihil omnino poterat intercedere nisi aut diaeresis aut ea, quam supra diximus caesura; illa, ut

Aesch. Suppl. 105 λιγέα βαρέα δακρυοπετῆ.
= 114 ἐπίδρομ', ὁπόθι θάνατος ἐπῇ,

haec, ut

Eur. Troad. 1067 χιόνι κατάρυτα ποταμίᾳ.
= 1078 οὐράνιον ἕδρανον ἐπιβεβώς.

Quapropter, ut exemplo huius rei indolem illustremus,

Aesch. Choeph. 40 τοιάνδε χάριν ἀχάριτον ἀπότροπον κακῶν

verbum colligans solutum alterum et insolutum tertium metrum continuari potuit usque ad priorem huius arsin, at

Agam. 736 δαίμονά τε τὰν ἄμαχον ἀπόλεμον ἀνίερον,

ubi soluta est prior tertii metri arsis, ultra priorem thesin verbum progredi non potuit. Hanc contra legem revera non facit versus

Eur. Troad. 520, 21 βρέμοντα χρυσεοφάλαρον ἔνοπλον ἐν πύλαις Ἀχαιοί,

nam post alterius metri priorem thesin intercedit verbi compositi χρυσεοφάλαρον commissura, qualem in lyricis utriusque incisionis loco fieri posse dudum cognovimus. Itaque caesuram ponimus inter primum et alterum sicut inter alterum et tertium metrum; qua cum compage optime consentit ant.,

= 540, 41 λάϊνα δάπεδά τε φόνια πατρίδι Παλλάδος θέσαν θεᾶς,

unde sequitur de industria hoc caesurae genus immissum esse. Diaeresis et caesura intra unum ordinem sunt

Aesch. Prom. 902 ἀπόλεμος ὅδε γ' ὁ πόλεμος, ἄπορα πόριμος· οὐδ' ἔχω τίς ἄν,

primum enim inter et alterum metrum diaeresis, inter alterum et tertium caesura cadit; quamquam is est verborum ordo, ut etiam primum et alterum metrum ad caesuram revocari possint, quod haud inepte fieri tota huius ordinis compositio testificatur.

Sed diaereseos quae extant exempla inter soluta metra intercedentis cum p. 271 sqq. congesta sint, ad eam, quam supra statuimus legem confirmandam restare videtur, ut reliquos locos afferamus, ubi in solutis metris post alterius cuiusque priorem thesin caesura facta est. In quibus duo sunt Sophoclei

Ant. 876 ἄκλαυτος ἄφιλος ἀνυμέναι-ος.
Trach. 649 χρόνον, πελάγιον, ἴδριες οὐδ-έν.

Praeterea Euripidei

El. 1178 βροτῶν, ἴδετε τάδ' ἔργα φόνια μυσαρά, δίγονα σώματ' ἐν,

ubi inter metra soluta alterum et tertium caesura intermittitur;

eadem — ne quid omittamus, quod huc pertinere videatur — etiam per reliquum ordinem patet, ac vel inter primum et alterum metrum, ubi, vocabuli terminatione intercedente post alteram arsin, proximum est monosyllabum, caesuram malimus quam diaeresin agnoscere, praesertim cui normae antistrophus conveniat, quae sic habet:

= 1191 ἄφαντα φανερὰ δ' ἐξέπραξας ἄχεα, φόνια δ' ὤπασας.
IphA. 1477 στέφεα περίβολα δίδοτε, φέρετε· πλόκαμος ὅδε καταστέφειν.
Phoen. 1710 ἴθ' εἰς φυγὰν τάλαιναν· ὄρεγε χέρα φίλαν,

quo in trimetro, solutis alterius metri posteriore arsi tertii priore, caesura posita est post tertii priorem thesin.

Phoen. 1751 ἴθ' ἀλλὰ Βρόμιος ἵνα τε σηκὸς ἄβατος ὄρεσι μαινάδων.

Soluta sunt primum et alterum metrum, eaque caesurae artificio coniuncta; idem simul inter reliqua metra cadit, quo fit, ut huius versus compositio similis evadat Electrae 1178 = 1191, si detraxeris solutiones, quae quidem non ab omni parte congruunt.

Troad. 316 γόοισι τὸν θανόντα πατέρα πατρίδα τε,

inter alterum et tertium metrum caesura est ut Phoen. 1710; neque eam postulavit antistrophus, ubi insoluta est tertii metri prior arsis,

= 333 ἕλισσε τᾷδ' ἐκεῖσε μετ' ἐμέθεν ποδῶν.
835 βεβᾶσι· σὺ δὲ πρόσωπα νεαρὰ χάρισι παρὰ Διὸς θρόνοις.
= 855 ὃν ἀστέρων τέθριππος ἔλαβε χρύσεος ὄχος ἀναρπάσας,

ubi inter soluta metra alterum et tertium caesura intercedit.

1315 μέλας γὰρ ὄσσε κατεκάλυ-
ψε θάνατος ὅσιον ἀνοσίαις σφαγαῖσιν,

κατεκάλυψε ex Hermanni emendatione pro κατακαλύψει. Caesura est inter solutum tertium et quartum metrum, et sic etiam in reliquis praeter quarti et quinti commissuram. In antistrophum idem cadit, quod supra ad primum metrum El. 1178 diximus, inter alterum enim et tertium, tertium et quartum metrum ita facta est caesura, ut integro verbo alteram antecedentis metri arsin claudenti subiungatur monosyllabum artius cum illo cohaerens,

= 1331, 32 ἰὼ τάλαινα πόλις. ὅμως
δὲ πρόφερε πόδα σὸν ἐπὶ πλάτας Ἀχαιῶν,

quod cum saepius fieri videamus, non dubitabimus in eadem caesurae condicione habere.

Denique

Troad. 1313 Πρίαμε Πρίαμε cὺ μὲν ὀλόμενος ἄταφος ἄφιλος.
= 1329 τρομερὰ τρομερὰ μέλεα, φέρετ' ἐμὸν ἴχνος. ἴτ' ἐπί,

ubi diaeresin reliquis locis servatam prohibuit verborum ordo inter alterum et tertium antistrophi metrum intercedere, una fieri potuit horum colligatio per caesuram post tertii priorem thesin collocatam.

Inter soluta igitur metra quia legitimas esse aut diaeresin aut caesuram post alterius priorem thesin evincit usus poetarum, unam, ut

Aesch. Suppl. 105 λιγέα βαρέα δακρυοπετῆ,

alteram, ut

Eur. Hel. 1326 πέτρινα κατὰ δρία πολυνιφέα,

apparet, si ita fere transpositum erit:

πολυνιφέα πέτρινα κατὰ δρία,

funditus perire iambicum numerum. Quam observationem secuti brevium syllabarum ordinem vel tum, cum reliqua quadrant in iambicam mensuram, si discrepant verborum terminationes ad alium numerum relegare debemus, in quo cuiusnam ille generis sit, ex ipsis verborum finibus diiudicandum erit, ut

Aesch. Choeph. 146 ἵετε δάκρυ καναχὲς ὀλόμενον,

quae duodecim breves syllabae, nisi essent certae incisionum regulae, facillime constituerent dimetrum iambicum solutum. At obstat trium brevium vox καναχές ita collocata, ut tertia eius syllaba totius ordinis octava sit, quo neque diaeresis efficitur neque ea, quam soluta metra flagitant, caesura. Ea causa fuit, cur p. 281 profiteremur non posse referri hunc ordinem ad iambicum numerum, sed dochmium eum diximus adnexo proceleusmatico.

Alterum exemplum est

Eur. Alc. 907 ἔφερε κακὸν ἄλις, ἄτεκνος ὤν.
= 930 ἔθανε δάμαρ, ἔλιπε φιλίαν,

ubi propter stropham quidem non omnino exclusa videtur iambica mensura, siquidem vocabuli terminatio est post septimam brevem, i. e. eo ipso loco, quo legitime cadit caesura penthem. Sed, praeterquam quod probabilem facit alienum numerum incisio post quintam brevem immissa in stropha et ant., quae nulla est caesura in iambis, quamcumque eius mensurae suspicionem tollit antistrophus, ut quae sexta septima octava syllabis uno verbo comprehensis iambico numero neque diaeresin relinquat neque caesuram. Ordinem propter illam incisionem p. 276 in glyconeis II numeravimus. Haec fere sunt, quae de diaeresi sive caesura inter integra metra collocata dicenda videbantur.

Iam de decurtatis metris tractandum est, quam quaestionem ita instaurabimus, ut primum in universum quaedam de eo genere disputemus, deinde singulis locis quaenam propria inesse artificia videantur. Ex toto autem hoc genere ea inprimis considerabimus, ubi alterum metrum suppressa priore thesi ab arsi incipit, quae est cretica forma. Ad hoc metrum cum antecedente colligandum multum intererat, uter esset creticorum, isne, qui insolutam habet priorem arsin, an, cuius solvi possit, vide p. 301. Quorum unus, sicut exposuimus, et diaeresin patitur intercedere neque communi vocabulo iuncturam fieri vetat, alter diaeresi debet a praegresso metro disterminari. Itaque apparet esse, ubi una diaeresis permissa sit inter antecedens aliquod metrum et proximum creticum, scil. tum, cum prior huius arsis aut soluta est aut quae possit solvi, ut

Eur. Phoen. 1041, 42 ὁπότε πόλεος ἀφανίσειεν ἁ πτεροῦσ-
ca παρθένος τιν' ἀνδρῶν.
= 1065, 66 ὅθεν ἐπέσυτο τάνδε γαῖαν ἁρπαγαῖ-
σι δαιμόνων τις ἄτα,

ubi in altera sede creticus est eius generis, cui necessario diaeresis praemittatur. Neque aliter credo rem sese habere in versu

1019, 20 ἔβας ἔβας, ὦ πτεροῦσσα, γᾶς λόχευ-
μα νερτέρου τ' Ἐχίδνας.
= 1043, 44 χρόνῳ δ' ἔβα Πυθίαις ἀποστολαῖ-
σιν Οἰδίπους ὁ τλάμων,

ubi in aequali ac v. 1041, 42 = 1065, 66 metrorum ordine, etiamsi certi indicii nihil accedit, diaeresis, quae est inter primum et alterum metrum, ex eodem fonte fluxisse videtur, cf. p. 303. Et mirum sane, quod cum hoc versu ut reliqua sic etiam diaeresis consentit in versu

Her. 111, 12 ἔπεα μόνον καὶ δόκημα νυκτερω-
πὸν ἐννύχων ὀνείρων.
= 123, 24 λαβοῦ χερῶν καὶ πέπλων, ὅτου λέλοι-
πε ποδὸς ἀμαυρὸν ἴχνος.

Quae cretica forma eodem iure diaeresin requirit si baccheus praegreditur, id quod docent

Soph. OR. 1214 δικάζει τὸν ἄγαμον γάμον πάλαι.
Eur. Troad. 1301 ἰὼ γᾶ τρόφιμε τῶν ἐμῶν τέκνων.

Hactenus ab ipso cretico pendet, quomodo fiat eius ad antecedentia alligatio; reliqua, si quidem universum poetarum usum spectas, omnia ad id quod praecedit metrum revertuntur. Ea enim consuetudo obtinuit, ut, integrum metrum ubi praeibat, commune vocabulum mallent intercedere, ubi baccheus, diaeresin, ita, ut in quadringentis ordinibus, qui coniuncta habent integrum metrum et creticum, ducenties sexagies communi vocabulo facta sit colligatio,

centies quadragies diaeresis, in ducentis fere ordinibus, quibus coniuncti sunt baccheus et creticus, sexagies quinquies commune vocabulum, centies tricies quinquies diaeresis intermittatur. Quibus numeris ea non accensuimus, quae p. 302 sqq. congesta sunt, ubi omnino non poterat nisi diaeresis existere. Baccheus autem quod tanto enixius expetit verbi terminationem quam integrum metrum, id ex natura eius provenire videtur, de qua p. 307 diximus; etsi sequente cretico non idem fuit diaereseos studium atque in meris baccheis. Cuius rei causam nemo non videt. Nam in concursu bacchei cum cretico quia duae sese excipiebant arses suppressis thesibus retardatae, una bacchei posterior, altera prior cretici, qua re idem fiebat illius exitus idem huius initium, apparet facilius communi vocabulo eos conglutinari potuisse, ut consentientibus stropha et antistropho

Eur. Her. 408 τὸν ἱππευτάν τ' Ἀμαζόνων cτρατόν.
= 425 δρόμων τ' ἄλλων ἀγάλματ' εὐτυχῆ.

In omnibus autem ordinibus, ubi communi vocabulo consociatur integrum metrum aut baccheus cum cretico, latissime patet is, qui in his vv. Euripideis, colligandi modus, quo verbum definitur post cretici priorem arsin, ut

Aesch. Sept. 888—91 cιδηρόπληκτοι μὲν ὧδ' ἔχουcιν,
cιδηρόπληκτοι δὲ τοὺc μένουcιν,
τάχ' ἄν τιc εἴποι, τίνεc;
τάφων πατρῴων λαχαί,

ubi per quattuor ordines inter integrum metrum et creticum totiens ea verbi terminatio facta est. Omnino ex ducentis sexaginta ordinibus, ubi communi vocabulo diximus integrum metrum et creticum consociari, centum octaginta vocabuli finem habent post cretici priorem arsin, in reliquis octoginta verbum ultra extenditur. Deinde dimetrorum pro rata parte plures sunt cum illa incisione quam trimetrorum longiorumque ordinum, id quod non solum ad universum poetarum usum sed etiam ad singulos pertinet. Ex omnibus autem nonaginta quinque dimetris, qui sunt in istis ducentis sexaginta, quaternorum terni, ex centum sexaginta quinque longioribus ordinibus ternorum bini eam verbi terminationem exhibent. Denique in baccheis cum cretico coniunctis etiam maiorem partem ea facta est, quinquagies in sexaginta fere quinque, quos invenimus uno vocabulo cohaerentes. In quo discrimen inter dimetros et trimetros pro minusculo numero statuere non ausim.

Hae computationes ex omnibus, qui praemissa habent creticis integra metra aut baccheos, ordinibus desumptae satis ostendunt certum aliquid in colligandis iis metris observatum esse; itaque iam videamus, si qui loci inveniantur, ubi consilio quodam aut diaeresis ascita sit aut caesura, qualis artificii plerumque indicium est strophae et antistrophi consensus. Quam ad normam in integris metris cum

cretico coniunctis haud raro diaeresis diaeresi respondet, caesura caesurae, sed haec responsio saepius est quam illa, sicut apparet ex iis numeris, quos p. 351, 52 dedimus. Diaereses sunt

Aesch. Choeph. 396, 97 ἔχοντα καὶ δωμάτων
ἄτιμα. πᾷ τίς τράποιτ' ἄν, ὦ Ζεῦ;
= 409, 10 λύκος γὰρ ὥστ' ὠμόφρων
ἄσαντος ἐκ ματρός ἐστι θυμός,

qui sunt dimeter et trimeter, uterque intermissa diaeresi inter integrum metrum et creticum.

Soph. OR. 1337 τί δῆτ' ἐμοὶ βλεπτόν, ἤ.
= 1357 οὔκουν πατρός γ' ἂν φονεύς.
El. 155 πρὸς ὅ τι σὺ τῶν ἔνδον εἶ περισσά.
= 175 Ζεύς, ὃς ἐφορᾷ πάντα καὶ κρατύνει.
Eur. Suppl. 798 στεναγμόν, ὦ ματέρες.
= 811 προσάγετε τῶν δυσπότμων.
Andr. 1212 διπλῶν τέκνων μ' ἐστέρησε Φοῖβος.
= 1225 πανώλεθρόν μ' ὄψεαι πίτνοντα.

cf. Aesch. Agam. 229 = 239. 230 = 240. 357 = 374. Suppl. 574 = 579. Soph. OC. 536 = 544. Eur. Alc. 872 = 889. Her. 111 = 123. 417 = 435. Or. 970 = 981. Phoen. 1019 = 1043. Suppl. 78 = 86. 805 = 818. Troad. 1304 = 1319. In quibus notandum est plerosque trimetros esse longioresque ordines, et ita quidem eos superare, ut palam fiat dimetros minus paratos esse ad diaeresin recipiendam.

Caesurae sunt

Aesch. Choeph. 932 ὁ πυθοχρήστας φυγάς.
= 942 βροτοὶ τυχόντες καλῶς.
Agam. 208 τὸ παντότολμον φρονεῖν μετέγνω.
βροτοὺς θρασύνει γὰρ αἰσχρόμητις.
= 218 φράσεν δ' ἀόζοις πατὴρ μετ' εὐχὰν
δίκαν χιμαίρας ὕπερθε βωμοῦ.
Soph. El. 207 αἳ τὸν ἐμὸν εἷλον βίον.
= 227 πρόσφορον ἀκούσαιμ' ἔπος.
OR. 1204 τανῦν δ' ἀκούειν τίς ἀθλιώτερος.
= 1213 ἐφεῦρέ σ' ἄκονθ' ὁ πάνθ' ὁρῶν χρόνος.
Eur. El. 1154 σποραῖσιν ἐλθόντ' ἐμάν.
= 1162 τάλαιναν ἔσχεν κακόν.
Heraclid. 773 πόρευσον ἄλλᾳ τὸν οὐ δικαίως.
= 780 νέων τ' ἀοιδαὶ χορῶν τε μολπαί.

Praeterea duos locos afferri velimus, qui caesura per plures deinceps ordines adhibita insigne praebent eius artificii exemplum,

Soph. Ant. 357, 58, 61 πάγων ἐναίθρεια καὶ
δύcομβρα φεύγειν βέλη.

τὸ μέλλον· Ἅιδα μόνον.
= 368, 69, 72 νόμους γεραίρων χθονὸς
θεῶν τ' ἔνορκον δίκαν.

ξύνεστι τόλμας χάριν,

ubi in stropha v. 357 scripsimus ἐναίθρεια pro αἴθρια ex Helmkii, in ant. v. 368 γεραίρων pro παρείρων ex Reiskii coniectura.

Eur. Suppl. 73—75 ἴτ' ὦ ξυνῳδοὶ κακοῖς,
ἴτ' ὦ ξυναλγηδόνες,
χορὸν τὸν Ἅιδας σέβει.
= 81—83 ὑγρὰ ῥέουσα σταγών,
ἄπαυστος ἀεὶ γόων·
τὸ γὰρ θανόντων τέκνων.

Satis conspicua est caesura. Nam in senis ordinibus Antigonae et Supplicium quini incisionem habent post cretici priorem arsin, in singulis (Ant. 357. Suppl. 74) nuda facta est vocabuli continuatio, quia caesurae resistebant verborum difficultates.

cf. Aesch. Agam. 358 = 375. 420 = 437. Choeph. 395 = 408. 419 = 440. 422 = 427. Eum. 378 = 386. Sept. 275 = 292. 919 = 931. 921 = 933. Suppl. 91 = 98. Soph. OC. 700 = 713. 1567 = 1578. Eur. Alc. 464 = 474. Suppl. 1140 = 1147. Troad. 1306 = 1321.

Quod supra diximus distinguendum esse in hac metrorum coniunctione inter diaeresin et caesuram, ad eam rem optime faciunt quidam loci, ubi intra unum carmen hic ordo diaeresin habet, ille caesuram, ita quidem, ut stropha et antistrophus consentiant, ut

Aesch. Choeph. 395, 97 ἴδεσθ' Ἀτρειδῶν τὰ λοίπ' ἀμηχάνως.
ἄτιμα. πᾷ τίς τράποιτ' ἄν, ὦ Ζεῦ;
= 408, 10 πάρεστι σαίνειν, τὰ δ' οὔτι θέλγεται.
ἄσαντος ἐκ ματρός ἐστι θυμός.
Eur. Troad. 1304, 06 ἰαλέμῳ τοὺς θανόντας ἀπύεις.
καὶ χερσὶ γαῖαν κτυποῦσα δισσαῖς.
= 1319, 21 τάχ' ἐς φίλαν γᾶν πεσεῖσθ' ἀνώνυμοι.
ἄϊστον οἴκων ἐμῶν με θήσει.

In Choephoris prior versus 395 = 408 est integer, isque caesura incisus, alter 397 = 410 catalecticus intermissa diaeresi; Troadum in praecedente integro versu 1304 = 1319 diaeresis adhibetur, in altero catalectico 1306 = 1321 caesura. Verum etiam inter vicinos sibi ordines et synaphiae artificio coniunctos extat illa diaereseos et caesurae discrepantia, ut

Aesch. Agam. 358, 59 ὅcοις ἀθίκτων χάρις
πατοῖθ᾽· ὁ δ᾽ οὐκ εὐcεβής.
= 375, 76 κακοῦ δὲ χαλκοῦ τρόπον
τρίβῳ τε καὶ προcβολαῖc.
Sept. 918, 19 ὁ πόντιος ξεῖνος ἐκ πυρὸς cυθεὶc
θηκτὸc cίδαροc· πικρὸc δὲ χρημάτων.
= 930, 31 τετραμμένου παντρόπῳ φυγᾷ γένουc.
ἕcτακε δ᾽ Ἄταc τροπαῖον ἐν πύλαιc.

Ordines Agam. 358, 59 = 375, 76 duo sunt dimetri ex integro metro et cretico uterque compositus, quorum prior caesura ornatus est, alter diaeresi. In Septem duorum trimetrorum 918, 19 = 930, 31 prior diaeresin habet, alter caesuram.

In quibusdam ordinibus eadem quae inter integrum metrum et creticum diaeresis aut caesura etiam ad proximum metrum allata est, ut

Aesch. Choeph. 443 cέ τοι λέγω, ξυγγενοῦ, πάτερ, φίλοιc.
= 448 Ἄρηc Ἄρει ξυμβαλεῖ, Δίκᾳ, Δίκα

nemo dubitabit, quin, sicut inter integrum metrum, quod initium facit eius versus, et sequentem creticum, ita inter hunc et tertium metrum diaeresis quaesita sit, praesertim quam in antistropho conduplicationis figura tam vehementer exprimat.

Soph. OR. 892 τίc ἔτι ποτ᾽ ἐν τοῖcδ᾽ ἀνὴρ θυμῷ βέλη.
= 906 φθίνοντα γὰρ Λαΐου παλαίφατα.

Diaereses sunt ut Aesch. Choeph. 443 = 448. Quae cum ita sint, quivis facile sentit, quantopere ab hac structura discrepet versus

Soph. OR. 863, 64 εἴ μοι ξυνείη φέροντι μοῖρα τὰν
εὔcεπτον ἁγνείαν λόγων.
= 873, 74 ὕβριc φυτεύει τύραννον· ὕβριc, εἰ
πολλῶν ὑπερπληcθῇ μάταν,

hic enim in aequali ordine trimetro et creticus praegredienti integro metro caesura adnexus est et quod sequitur integrum metrum cretico. Caesura in priore loco post cretici priorem arsin, in altero post proximi integri metri priorem thesin posita est. Quare in discribendis ordinibus similis fuit error ei quem p. 340 ad OR. 894, 95 = 908, 09 notavimus. Nam cum esset vocabuli finis post tertii metri priorem thesin, accedente interpunctione in antistropho, hoc ipso in loco versum terminatum voluerunt, ut tales formae existerent a quovis numero alienae:

εἴ μοι ξυνείη φέροντι
μοῖρα τὰν εὔcεπτον ἁγνείαν λόγων.
= ὕβριc φυτεύει τύραννον·
ὕβριc, εἰ πολλῶν ὑπερπληcθῇ μάταν.

Sed nihil est in hoc versu nisi artificiosum caesurae genus; quapropter in subsequente dimetro 864 = 874 verbi terminationem factam post alterius metri priorem arsin haud immerito et ipsam caesurae nomini vindicari putamus, cf. p. 341.

Soph. OC. 1565—67 πολλῶν γὰρ ἂν καὶ μάταν
πημάτων ἱκνουμένων
πάλιν cφε δαίμων δίκαιος αὔξοι.
= 1576—78 ὁρμωμένῳ νερτέρας
τῷ ξένῳ νεκρῶν πλάκας·
cέ τοι κικλήcκω τὸν αἰένυπνον.

In stropha 1567 cφε scripsimus cum Reiskio pro cε. Versus memorabilis est eam ob causam, quod utramque, diaeresin et caesuram, prae se fert. Primus ordo, qui est dimeter ex integro metro et cretico compositus, et alter, qui ex cretico et integro metro, apertam habent diaeresin. At in eo, qui sequitur, trimetro et integrum metrum initiale cum proximo cretico et creticus cum baccheo eadem caesura colligata sunt, quam OR. 863 = 873 deprehendimus, nam etiam in vocabulum αἰένυπνον ea caesura cadit, ut quod compositum sit ex duobus verbis bisyllabis.

Duos inveni longiores ordines, ubi caesura, quae creticum cum praegrediente integro metro coniungit, pariter ad reliqua pertinet, ita, ut alterius cuiusque syllaba initialis ultima sit eius verbi, quo antecedens metrum concluditur,

Soph. Ant. 876 ἄκλαυτος ἄφιλος ἀνυμέναιος ταλαίφρων ἄγομαι
τάνδ' ἑτοίμαν ὁδόν.

Creticus in tetrametro, qui priorem ordinem conficit, tertium locum obtinet. Caesura, quae cum antecedente metro eum colligat, post priorem ipsius arsin est, in primo cum altero iungendo post alterius priorem thesin, in tertio cum quarto, quod est anaclomenum, post priorem huius arsin. Servata est caesura in proximo dimetro 877, qui, compositus ex duobus creticis, post alterius priorem arsin inciditur.

Soph. El. 249 ἔρροι τ' ἂν αἰδὼc ἁπάντων τ' εὐcέβεια θνατῶν,

cuius structuram facile iam perspici posse arbitramur.

Aequales inter se metrorum ordines hic diaereseos alias caesurae artificio ornari supra idoneo exemplo demonstratum est. Neque vero id egerunt poetae, ut ubique per totos ordines aut diaeresin facerent aut caesuram, sed quosdam magna varietate ita condiderunt, ut alternarent incisiones, quod ex arte fluxisse declarat stropha cum antistropho consentiens. Quo ex genere est trimeter ex integro metro et duobus creticis compositus, qui vide quas incisionum species praebeat:

Aesch. Suppl. 91 ἀφ' ὑψιπύργων πανώλεις βροτούς.
= 98 βρότειον, οἷα νεάζει πυθμήν.

Agam. 357 θεοὺς βροτῶν ἀξιοῦσθαι μέλειν.
= 374 πρέπει δέ, φῶς αἰνολαμπές, σίνος.
420 ὁ χρυσαμοιβὸς δ' Ἄρης σωμάτων.
= 437 βαρεῖα δ' ἀστῶν φάτις ξὺν κότῳ.

Quorum ordinum, quamvis sint alioquin similes, plane diversae existunt incisiones. Nam in eo, quem primo loco posuimus, nulla immissa diaeresi et initiale metrum cum proximo cretico caesura copulatur et hic cum sequente. Alterius ordinis primum metrum diaeresi definitur, cretici eadem caesura colligati sunt. In tertio denique inter primum metrum et proximum creticum caesura cadit, alter ab iis diaeresi diiunctus est.

Soph. El. 1419 τελοῦσ' ἀραί· ζῶσιν οἱ γᾶς ὑπαὶ κείμενοι.
= 1439 δι' ὠτὸς ἂν παῦρά γ' ὡς ἠπίως ἐννέπειν.
OR. 649 πιθοῦ θελήσας φρονήσας τ', ἄναξ, λίσσομαι.
= 678 γύναι, τί μέλλεις κομίζειν δόμων τόνδ' ἔσω;

Iterum in paribus ordinibus quanta incisionum diversitas! Est diaeresis inter singula metra intermissa per totum Electrae tetrametrum, in Oedipo Rege ad tertium usque metrum caesurae sunt, quartum diaeresi ab antecedentibus disterminatur.

Iam eandem viam secuti in baccheos cum creticis coniunctos inquiramus. Quorum id proprium esse diximus, ut plerumque diaeresin interpositam habeant. Itaque plurimi sunt, ubi diaereses inter se respondeant, ut

Aesch. Suppl. 90 ἰάπτει δ' ἐλπίδων.
= 97 ἰδέσθω δ' εἰς ὕβριν.
Sept. 749 τέλειαι γὰρ παλαιφάτων ἀρᾶν.
= 755 τίν' ἀνδρῶν γὰρ τοσόνδ' ἐθαύμασαν.
Soph. Ant. 589 κυλίνδει βυσσόθεν
κελαινὰν θῖνα, καί.
= 601 κατ' αὖ νιν φοινία
θεῶν τῶν νερτέρων.
Trach. 651 τάλαιναν δυστάλαινα καρδίαν.
= 659 ἀμείψας, ἔνθα κλῄζεται θυτήρ.
Eur. El. 1208 ἰώ μοι, πρὸς πέδῳ.
= 1216 παρῄδων τ' ἐξ ἐμᾶν.
Suppl. 600 τίν' αὐδὰν τάνδε προσφέρεις νέαν;
= 610 δικαίους δαίμονας σύ γ' ἐννέπεις.

cf. Aesch. Agam. 355 = 372. 362 = 379. 363 = 380. Choeph. 42 = 52. Sept. 112 = 126. 272 = 289. 315 = 327. Suppl. 126 = 136. 357 = 368. 521 = 530. 539 = 547. 570 = 575. 571 = 576. 664 = 670. 742 = 749. Soph. Ant. 954 = 965. El. 128 = 144. 1421 = 1441. Eur. Andr. 121 = 130. 275 = 285. Ion. 214 = 233. 218 = 236. 687 = 706. Phoen. 1021 = 1045. 1026 = 1050.

Suppl. 603 = 613. 620 = 628. 622 = 630. Troad. 579 = 584. 1307 = 1322.

Qui tantus numerus aperte commonstrat diaeresin tamquam legitimam incisionem constitutam esse usu poetarum; at caesura inter baccheos et creticos num in pari iure habita sit, in suspenso relinquere malim, certe consensus strophae et antistrophi his tantum locis extare videtur:

Aesch. Agam. 184 ἄν-θος Ἀργείων. ἐπεὶ δὲ καὶ πικροῦ.
= 197 πέλας βωμοῦ. τί τῶνδ' ἄνευ κακῶν;
361 ἀτολμήτων Ἄρη.
= 378 δικαιωθείς, ἐπεί,

sed casu ortum esse liquet strophae et antistrophi consensum in hoc ordine, quia is qui proxime antecedit dimeter eiusdem formae,

360 πέφανται δ' ἐγγόνους.
= 377 μελαμπαγὴς πέλει,

divergentes praebet incisiones, in stropha diaeresin, in antistr. caesuram.

Sept. 116 κινύρονται φόνον χαλινοί
= 130 ἀΰτοῦσαι πελαζόμεσθα,

ubi librorum lectionem ἀπύουσαι in ἀΰτοῦσαι mutavit Seidlerus.

Suppl. 555 Ζεὺς αἰῶνος κρέων ἀπαύστου.
= 562 δι' αἰῶνος μακροῦ πάνολβον,

quo in ordine caesurae consensum effecit vox αἰῶνος in paribus strophae et antistrophi sedibus collocata.

Soph. El. 482 οὐ γάρ ποτ' ἀμναστεῖ σ' ὁ φύσας Ἑλλάνων ἄναξ
= 498 τοῖς δρῶσι καὶ συνδρῶσιν. ἤτοι μαντεῖαι βροτῶν,

ubi inter baccheum et creticum, qui ordinem concludunt, caesura intercedit; quam tamen quaesitam esse similes atque Agam. 361 = 378 occurrunt dubitationes, proximi enim ordinis, ex iisdem metris compositi,

484 οὐδ' ἁ παλαιὰ χαλκόπακτος ἀμφάκης γένυς.
= 500 οὐκ εἰσὶν ἐν δεινοῖς ὀνείροις οὐδ' ἐν θεσφάτοις,

inter baccheum et creticum caesurae in stropha, in antistr. diaereseos artificium est.

OR. 660 οὐ τὸν πάντων θεῶν θεὸν πρόμον.
= 689 ὦναξ, εἶπον μὲν οὐχ ἅπαξ μόνον.
Eur. Her. 408 τὸν ἱππευτάν τ' Ἀμαζόνων στρατόν.
= 425 δρόμων τ' ἄλλων ἀγάλματ' εὐτυχῆ.

Verum ut sint, qui talia pro arte venditent, non tamen ne vestigium quidem reperitur caesurae in progredientem ordinem continuatae, id

quod integro metro antecedente fieri posse loci ostendunt supra allati Aesch. Suppl. 91 = 98. Soph. Ant. 876. El. 249. OC. 1567 = 1578. OR. 649 = 678. 863 = 873, immo una diaeresis esse videtur, quae, cum ordo ultra baccheum et creticum extenditur, ad subsequens metrum iungendum pertinere possit. Quod noli mirari in hoc genere, quod tantopere diaeresi indulgeat. Ac

Soph. El. 128 ὄλοιτ', εἴ μοι θέμις τάδ' αὐδᾶν.
= 144 τί μοι τῶν δυςφόρων ἐφίῃ;

quam bene sese habeat duplex diaeresis, et ea, quae priorem baccheum dirimit a cretico, et quae hunc a baccheo finali, supra exposuimus. Idem artificium, ut alias saepissime, est

Eur. Ion. 218 ἐναίρει Γᾶς τέκνων ὁ Βακχεύς.
= 236 παρούσας δ' ἀμφὶ τάσδ' ἐρωτᾷς.

Quam ad rationem longior versus formatus est, dimeter consociatus cum trimetro,

Soph. El. 171, 72 αἰεὶ μὲν γὰρ ποθεῖ,
ποθῶν δ' οὐκ ἀξιοῖ φανῆναι.
= 191, 92 ἀεικεῖ σὺν στολᾷ,
κεναῖς δ' ἀμφίσταμαι τραπέζαις,

ubi ad clausulam usque bacchiacam diaeresis intercedit inter singula metra strophae et antistrophi, nam in antistr. id quod spatii relinquitur inter ἀμφί praepositionem et verbum ἵσταμαι pro diaeresi est. Et sic eosdem ordines compegit Euripides

Hec. 629, 30 ἐμοὶ χρῆν συμφοράν,
ἐμοὶ χρῆν πημονὰν γενέσθαι.
= 638, 39 πόνοι γὰρ καὶ πόνων
ἀνάγκαι κρείσσονες κυκλοῦνται.

II. DE ORDINIBUS IAMBICIS IN VERSUS CONIUNCTIS.

Iam nobis videmur absolvisse eam, quam primam in hac disputationis parte posuimus, de singulis metris iungendis quaestionem. Unde, sicut proscriptum est, ad ordines contemplandos pergimus, quid, ubi plures synaphia colligabant, poetae observaverint. Etenim eam partitionem ipsa res commendavit, ex qua distinguendum est inter eos versus, qui ex metris compositi sunt et qui ex ordinibus, id quod supra explanavimus, dedimusque, quo istam per ordines compagem illustraremus, versum Soph. Ant. 872—75. Eius autem generis versum recte censebimus non nisi in ordines discribi posse, singula vero metra ad ipsum quidem versum constituendum nihil momenti affere, sed ad ordines, qui illum conficiunt. Quamobrem,

ut in singulis ordinibus metra, ita ordines, cum duo vel plures in unum versum iunguntur, quasi materia sunt compositionis; ita

Eur. Her. 384, 85 κάθαιμα cῖτα γένυcι, χαρμοναῖcιν ἀν-
δροβρῶcι δυcτράπεζοι

singularis est ordo quinque metrorum, versus munere fungens, cuius clausulam facit metrum bacchiacum, at

Her. 125—29 γέρων γέροντα παρακόμιζ',
ᾧ ξύνοπλα δόρατα νέα νέῳ
τὸ πάροc ἐν ἡλίκων πόνοιc
ξυνῆν ποτ', εὐκλεεcτάταc
πατρίδοc οὐκ ὀνείδη

versus quinque comprehendit ordines, isque non solitario metro concluditur, sed dimetro in baccheum catalectico. Deinde, ut metra existunt aut integra utraque thesi aut priore suppressa aut altera, ut variatio fiat numeri, sic etiam ordines, prout ab integro metro initium capiunt sive a baccheo sive a cretico, diversam indolem accipere necesse est. Et propinquiores inter se sunt qui ab integro metro et qui a baccheo, quia consentiunt in initiali thesi, a cretico autem qui sunt, eorum naturam in contrariam partem spectare apparet tam, quam thesis arsi contraria est. Unde duo efficiuntur compositionum genera, quorum utroque poetae maxime delectati sunt, unum, ex quo plures ordines aut a thesi quisque aut ab arsi incipientes consociantur, ut in eo, quem modo ex Eur. Heracle attulimus, versu quattuor dimetri ab omni thesium suppressione immunes. Neque haec compositio postulavit ut in progressu ordinum omnia essent eadem metra quae in initio, modo ipsorum ordinum inter se aequalitas maneret, ut Eur. Suppl. 73—75 = 81—83 tres deinceps dimetros ex integro metro et cretico compositos invenimus. Quali structurae simillimus est versus Aesch. Eum. 377—79 = 385—87

377 μένει γάρ. εὐμήχανοί
τε καὶ τέλειοι κακῶν
τε μνήμονεc, cεμναί,

in quo per tres ordines dimetros alterius metri prior thesis suppressa est; quapropter tertius, cum simul catalexeos officium susciperet, in spondiacam iambici metri formam exire debuit. Sunt etiam, ubi ordinum concinnitati ita satisfactum est, ut initialia tantum metra congruant discrepantibus alteris, ut Aesch. Suppl. 745, 46 = 752, 53

745 μέλαc γενοίμαν καπνὸc
νέφεccι γειτονῶν Διόc,

ubi prioris ordinis alterum metrum creticum formam habet, posterioris integram. Sed rarius, ut videtur, hoc genus usurpatum est.

Et hi quidem dimetri fere; nihil tamen obstat, quominus longiores ordines, ab iisdem metris orsi, immisceantur, ut Aesch. Sept. 273—76 = 290—93

273 τὸν ἀμφιτειχῆ λεών,
δράκοντας ὥς τις τέκνων
ὑπερδέδοικεν λεχαίων δυσευνήτορας,

ubi duobus dimetris ex integro metro et cretico compositis adicitur tetrameter ordo ab integro metro in tres creticos transiens. Sept. 917—21 = 929—33

917 πικρὸς λυτὴρ νεικέων
ὁ πόντιος ξεῖνος ἐκ πυρὸς συθεὶς
θηκτὸς σίδαρος· πικρὸς δὲ χρημάτων
κακὸς δατητὰς Ἄρης,
ἀρὰν πατρῴαν τιθεὶς ἀλαθῆ,

quo in versu per quinque ordines, partim dimetros partim trimetros, patet ea, quam supra diximus, convenientia, initiale enim singulorum metrum integra, alterum cretica forma est.

A baccheis plures deinceps ordines incipiunt, ut duo dimetri Soph. Ant. 589, 90 = 601, 02, quos p. 357 exscripsimus; ut trimetri Aesch. Suppl. 357—59 = 368—70

357 κρατύνεις βωμόν, ἑστίαν χθονός,
μονοψήφοισι νεύμασιν σέθεν,
μονοσκήπτροισι δ' ἐν θρόνοις χρέος,

synaphia enim hi ordines cohaerent; quod ad perficiendum integra sunt in finibus metra pro baccheis.

Denique in hoc genere ii versus numerandi sunt, ubi pars ordinum ab integris metris pars a baccheis initium capiunt, quia sic ordinum in introitu consensus servatur, ut Aesch. Agam. 358—62 = 375—79

358 ὅσοις ἀθίκτων χάρις
πατοῖθ'· ὁ δ' οὐκ εὐσεβής.
πέφανται δ' ἐγγόνους
ἀτολμήτων Ἄρη
πνεόντων μεῖζον ἢ δικαίως,

ubi primus et alter ordo ab integro metro, reliqui a baccheo incipiunt.

Ea compositio, qua aequales ordines consociantur — aequales autem dicimus, quorum idem est initium, sive a thesi sive ab arsi — maxime vulgaris est si ordines a thesi incipiunt, contra qui thesi initiali suppressa ab arsi ordiuntur, eos poetae singulos collocare praetulerunt. Ac paene anxie caverunt, ne plures vicinos inter se ponerent, nullo intermisso, qui a thesi inciperet, ordine. Velut

Aeschylus, si a cretico fiebat initium ordinis, sequebatur integrum metrum, eaque vicissitudo continuabatur, etiamsi facili negotio dimetri constitui poterant a cretico singuli orsi integro metro terminati, Aeschylus maluit ex hoc in proximum creticum vocem porrigi, ut quasi in unum ordinem omnia coalescerent, ut Agam. 424—26 = 441—43

424 ψῆγμα δυcδάκρυτον ἀν-
τήνοροc cποδοῦ γεμί-
ζων λέβηταc εὐθέτουc.

cf. Suppl. 758—61 = 766—69.

Tamen apud Euripidem diaeresis est

Phoen. 1720—22 τᾷδε τᾷδε βᾶθί μοι,
τᾷδε τᾷδε πόδα τίθει
ὥcτ' ὄνειρον ἰcχύν (ἔχων).
1740—42 φεῦ τὸ χρήcιμον φρενῶν
εἰc πατρόc γε cυμφορὰc
εὐκλεᾶ με θήcει.

Uterque versus ex ternis dimetris constat diaeresi inter se distinctis.

Altera compositio est, qua tamquam contraria contrariis opponuntur ita, ut alter ordo a thesi incipiat alter ab arsi. Quo artificio, tam efficaci ad numeros variandos, vix est, quod magis celebratum sit a poetis, ut in dimetris Eur. Or. 968, 69 = 979, 80

968 ἔλεοc ἔλεοc ὅδ' ἔρχεται
τῶν θανουμένων ὕπερ,

ubi prior ab integro metro, alter a cretico initium capit.

Saepius accidit, ut prior ordo in creticum desinat, quo cum exaequantur antecedentis exitus et sequentis initium, ipsa controversia adaugeri videtur, ut Soph. El. 207, 08 = 227, 28

207 αἳ τὸν ἐμὸν εἷλον βίον
πρόδοτον, αἵ μ' ἀπώλεcαν.

Sunt etiam, qui opponantur, longiores ordines, ut Aesch. Agam. 733, 34 = 740, 41

733 φιλεῖ δὲ τίκτειν ὕβριc
μὲν παλαιὰ νεάζουcαν ἐν κακοῖc βροτῶν.

Soph. OR. 652, 53 = 681, 82

652 τὸν οὔτε πρὶν νήπιον,
νῦν τ' ἐν ὅρκῳ μέγαν καταίδεcαι,

quibuscum ordinibus, quo magis perspiciatur huius generis natura, conferas, quos p. 361 ex Aesch. Septem dedimus vv. 273—76 = 290—93.

Neque solum in binis ordinibus versatur ista discrepantia, sed etiam in plures propagari potest, ut Aesch. Choeph. 624—27 = 630—33

630 τέκνον δ' ἐπειςφέρει δόμοις
αἱμάτων παλαιτέρων
τίνει μύσος χρόνῳ κλυτὴ
βυσσόφρων Ἐρινύς.

Soph. OR. 198—201 = 211—14

198 τέλει γὰρ εἴ τι νὺξ ἀφῇ,
τοῦτ' ἐπ' ἦμαρ ἔρχεται·
τόν, ὦ ⟨τᾶν⟩ πυρφόρων
ἀστραπᾶν κράτη νέμων.

Eur. Her. 411—14 = 428—31

411 τίν' οὐκ ἀφ' Ἑλλανίας
ἄγορον ἁλίσας φίλων,
κόρας Ἀρείας πέπλων
χρυσεόστολον φάρος.

cf. Phoen. 1747—50.

Qui omnes versus in eo consentiunt, quod primus et tertius ordines a thesi incipiunt, alter et quartus ab arsi; quo fit', ut primus cum altero, alter cum tertio, tertius cum quarto concertare videatur.

Denique nolim praeteriri, quo eximie illustratur hoc genus, versum Eur. Suppl. 779—81 = 787—89

779 πόλει μὲν εὐδοξία
καὶ στρατηλάταις δορὸς
διπλάζεται τιμά.

Primus et tertius ordines iidem sunt qui in versu Aesch. Eum. 377—79 = 385—87 (p. 360), tertius vel clausula spondiaca tenus, quae rarissima est iambici metri forma. At medius totam rem convertit, apud Aeschylum enim sicut primus et tertius a thesi incipiens aequabilem facit compositionem, apud Euripidem suppressa thesi initiali utrimque discrepantiam.

Quidam versus partim ad aequalium partim ad contrariorum ordinum normam conformati sunt, ut Aesch. Agam. 454—57

πυρὸς δ' ὑπ' εὐαγγέλου
πόλιν διήκει θοὰ
βάξις· εἰ δ' ἐτήτυμος,
τίς οἶδεν, εἴ τοι θεῖόν ἐστι μὴ ψύθος,

ubi primus et alter ordo ab integro metro, tertius iis oppositus a cretico, quartus ab integro rursus metro incipit.

Soph. Ant. 357—62 = 368—73

357 πάγων ἐναίθρεια καὶ
δύσομβρα φεύγειν βέλη
παντοπόρος· ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται
τὸ μέλλον· Ἅιδα μόνον
φεῦξιν οὐκ ἐπάξεται,

primus enim et alter ordo consentiunt in integro metro initiali. Contrarius tertius, qui est trimeter a cretico orsus. Discrepantia ut continuetur facit quarti integrum metrum initiale, quinti creticus. Aesch. Agam. 420—24 = 437—41

420 ὁ χρυσαμοιβὸς δ' Ἄρης σωμάτων
καὶ ταλαντοῦχος ἐν μάχῃ δορὸς
πυρωθὲν ἐξ Ἰλίου
φίλοισι πέμπει βαρὺ
ψῆγμα δυσδάκρυτον ἀν-τήνορος.

Incipit versus ab ordinibus contrariis inter se; primus enim integrum habet metrum initiale, duos creticos, alter in initio duos creticos, tertium integrum metrum, cui vicissitudini quanta gravitas insit, nemo non sentit; alteri ordini opponitur tertius, qui ab integro metro initium ducit; aequalis est quartus, quintus denique, a cretico orsus, discrepantiam resuscitat.

Maxime eum ordinem, qui clausulae vice fungitur, a reliquis dissentire voluerunt, quod vel tum factum est, cum ceteroquin omnis aequalitas obtinet, ut in eo, quem p. 360 attulimus, versu Her. 125—29, ubi quattuor sunt integri dimetri, quintus, is, qui versum concludit, suppressa thesi initiali in trochaicam speciem commutatus ithyphallici similem se praebet. Et haec quidem clausula incredibile est, quam saepe usu veniat, quo contra trimetri a cretico incipientes vix tres occurunt pro clausula, ut Eur. Suppl. 375, 76 = 379, 80

375 ποτ'; ἆρα φίλιά μοι τεμεῖ,
καὶ τέκνοις ταφὰς ληψόμεσθα;

Praeter trochaicam — sic enim licet nuncupare — clausulam, solemnis est ea, quae ab anaclomeno metro orditur, ut Eur. Alc. 86—88 = 98—100

86 κλύει τις ἢ στεναγμὸν ἢ
χειρῶν κτύπον κατὰ στέγας
ἢ γόον ὡς πεπραγμένων;

Dimeter anaclomenus in baccheum catalect. pro clausula est, ut Soph. Trach. 825, 26 = 835, 36

825 δωδέκατος ἄροτος, ἀναδοχὰν τελεῖν πόνων
τῷ Διὸς αὐτόπαιδι.

Trimeter ab anaclomeno metro incipiens versum concludit, ut Aesch. Suppl. 359, 60 = 370, 71

359 μονοςκήπτροιςι δ' ἐν θρόνοις χρέος
πᾶν ἐπικραίνεις· ἄγος φυλάςςου,

quam clausulam notandum est medium flagitare creticum, equidem, ubi integrum metrum sit, non ad manum habeo.

III. DE CAESURA LONGIORIBUS ORDINIBUS IAMBICIS INIECTA.

Id quod inter singula metra pp. 339—359 cognovimus caesurae artificium, idem inter bina fieri potuit vel plura, i. e. tot, quot pro se ordinem efficiunt. Est autem ea caesura, ut plerumque, post sequentis metri primam syllabam, sive post priorem thesin, sive, suppressa ea, post priorem arsin. Neque vero utrumque genus pariter ab omnibus excultum est, id quod mox apparebit. Iam eos locos damus, qui hanc caesuram exhibent, in quo ordines ita distribuemus, ut ea syllaba, post quam caesura est, prima fiat in proxima linea. Et prius quidem genus vereor ne alienum sit ab usu Aeschyleo, ut qui unum praebeat eius caesurae specimen

Suppl. 122, 23 πλάτα μὲν οὖν λινορραφής
τε δόμος ἅλα cτέγων δορός.
= 132, 33 θέλουςα δ' αὖ θέλουςαν ἁ-
γνά μ' ἐπιδέτω Διὸς κόρα,

nam in stropha τε vocula cum antecedente verbo paene in unum confluit. Verum tamen casui tribuere malim tantillam rem in tanta apud Aeschylum iamborum multitudine.

Sed confirmant eam caesuram versus Sophoclei, ut

Ai. 351, 52 ἴδεςθέ μ' οἷον ἄρτι κῦ-
μα φοινίας ὑπὸ ζάλης.
= 359, 60 cέ τοι, cέ τοι μόνον δέδορ-
κα πημονὰν ἐπαρκέςοντ'.
Ant. 591, 92 δυςάνεμοι cτόνῳ βρέμου-
cιν ἀντιπλῆγες ἀκταί.
= 602, 03 ἀμᾷ κοπίς, λόγου τ' ἄνοι-
α καὶ φρενῶν ἐρινύς.
El. 482, 83 οὐ γάρ ποτ' ἀμναςτεῖ c' ὁ φύ-
cας Ἑλλάνων ἄναξ.
= 498, 99 τοῖς δρῶςι καὶ ςυνδρῶςιν. ἤ-
τοι μαντεῖαι βροτῶν.
484, 85 οὐδ' ἁ παλαιὰ χαλκόπα-
κτος ἀμφάκης γένυς.
= 500, 01 οὐκ εἰςὶν ἐν δεινοῖς ὀνεί-
ροις οὐδ' ἐν θεςφάτοις.

Tetrametri sunt ordines ex duobus integris metris, baccheo (molosso, cf. p. 307), cretico compositi; caesura post bacchei thesin intercedit.

El. 1087, 88 τὸ μὴ καλὸν καθοπλίςα-
ςα δύο φέρειν ἐν ἑνὶ λόγῳ.
= 1095, 96 βεβῶςαν, ἃ δὲ μέγιςτ' ἔβλα-
ςτε νόμιμα, τῶνδε φερομέναν.
OC. 1482, 83 ἐναιςίου δὲ ςοῦ τύχοι-
μι, μηδ' ἄλαςτον ἄνδρ' ἰδών.
= 1496, 97 ὁ γὰρ ξένος ςε καὶ πόλι-
ςμα καὶ φίλους ἐπαξιοῖ.
1693, 94 ὦ διδύμα τέκνων ἀρί-
ςτα, τὸ φέρον ἐκ θεοῦ καλῶς.
= 1720, 21 ἀλλ' ἐπεὶ ὀλβίως γ' ἔλυ-
ςε τὸ τέλος, ὦ φίλαι, βίου.
OR. 463, 64 τίς ὅντιν' ἁ θεςπιέπει-
α Δελφὶς εἶπε πέτρα.
= 473, 74 ἔλαμψε γὰρ τοῦ νιφόεν-
τος ἀρτίως φανεῖςα.
1086, 87 εἴπερ ἐγὼ μάντις εἰ-
μὶ καὶ κατὰ γνώμαν ἴδρις.
= 1098, 99 τίς ςε, τέκνον, τίς ς' ἔτι-
κτε τῶν μακραιώνων ἄρα.
1331, 32 ἔπαιςε δ' αὐτόχειρ νιν οὔ-
τις, ἀλλ' ἐγὼ τλάμων.
= 1351, 52 ἔρρυτο κἀνέςωςεν οὐδ-
ὲν εἰς χάριν πράςςων.
Trach. 649, 50 χρόνον, πελάγιον, ἴδριες οὐδ-
έν· ἃ δέ οἱ φίλα δάμαρ.
= 657, 58 πρὶν τάνδε πρὸς πόλιν ἀνύςει-
ε, ναςιῶτιν ἑςτίαν.

Hos apud Sophoclem invenimus eius generis ordines; qui omnes tetrametri sunt intermissa caesura post tertii metri priorem thesin. Apud Euripidem praeter tetrametros etiam longiores ordines eum in modum incisi sunt, pars commutari caesurae sedem postulavit. Notavimus autem hos ordines Euripideos:

Her. 107, 08 ὑπόροφα μέλαθρα καὶ γεραι-
ὰ δέμνι', ἀμφὶ βάκτροις
= 119, 20 μὴ πόδα κάμητε βαρύ τε κῶ-
λον, ὥςτε πρὸς πετραῖον.

In antistropho v. 119 κάμητε ex Wilamowitzii emendatione pro προκάμητε. Eadem caesura, quae inter alterum et tertium metrum, inter primum et alterum cadit; utramque ex arte fluxisse alii quidam loci docent.

111, 12 ἔπεα μόνον καὶ δόκημα νυκτερω-
πὸν ἐννύχων ὀνείρων.
= 123, 24 λαβοῦ χερῶν καὶ πέπλων, ὅτου λέλοι-
πε ποδὸς ἀμαυρὸν ἴχνος.
Phoen. 1019, 20 ἔβας ἔβας, ὦ πτεροῦσσα, γᾶς λόχευ-
μα νερτέρου τ' Ἐχίδνας.
= 1043, 44 χρόνῳ δ' ἔβα Πυθίαις ἀποστολαῖ-
σιν Οἰδίπους ὁ τλάμων.
1038, 39 ἄλλος ἄλλ' ἐπωτότυ-
ζε διαδοχαῖς ἀνὰ πτόλιν.
= 1062, 63 Παλλάς, ἃ δράκοντος αἷ-
μα λιθόβολον κατειργάσω.

In stropha v. 1038 ἄλλ' ἐπωτότυζε Valckenarius restituit pro ἄλλον ἐπετότυζε.

1041, 42 ὁπότε πόλεος ἀφανίσειεν ἁ πτεροῦσ-
σα παρθένος τιν' ἀνδρῶν.
= 1065, 66 ὅθεν ἐπέσυτο τάνδε γαῖαν ἁρπαγαῖ-
σι δαιμόνων τις ἄτα,

qui versus duplicem caesuram habet, inter secundum tertiumque et inter tertium quartumque metrum.

Addimus propter magnam cum his similitudinem

1732, 33 Σφιγγὸς ἀναφέρεις ὄνει-
δος. ἄπαγε τὰ πάρος εὐτυχήματ' αὐδῶν.
1756, 57 ἱερὸν ὄρεσιν ἀνεχόρευ-
σα, χάριν ἀχάριτον ἐς θεοὺς διδοῦσα,

qui pentametri easdem caesuras praebent, quas 1041, 42 = 1065, 66, priorem etiam interpunctione denotatam.

Suppl. 366, 67 ἐκλύετε τάδε γ' ἐκλύετ' ἄνα-
κτος ὅσια περὶ θεοὺς καί.
= 370, 71 ἱκόμενος ἔτι ματέρος ἄγαλ-
μα φόνιον ἐξέλοι, γᾶν.
623, 24 ἔτι ποτ' αἶσα, τίς ἄρα πό-
τμος ἐπιμένει τὸν ἄλκιμον.
= 631, 32 τὸ σὸν ἄγαλμα, τὸ σὸν ἵδρυ-
μα πόλεος ἐκκόμιζέ μοι.

Est caesura, ut Her. 107 = 119, etiam inter primum et alterum metrum, eaque interpunctionis artificio aucta.

Troad. 1307—09 διάδοχά σοι γόνυ τίθη-
μι γαίᾳ τοὺς ἐμοὺς καλοῦσα νέρ-
θεν ἀθλίους ἀκοίτας.
= 1322—24 ὄνομα δὲ γᾶς ἀφανὲς εἶ-
σιν, ἄλλᾳ δ' ἄλλο φροῦδον, οὐδ' ἔτ' ἔ-
στιν ἁ τάλαινα Τροία.

Apud Euripidem igitur tetrametri sunt cum usu Sophocleo consentientes Her. 107, 08 = 119, 20. Phoen. 1038, 39 = 1062, 63. Suppl. 366, 67 = 370, 71. 623, 24 = 631, 32, nisi quod caesurae post primum metrum interpositae nulla sunt certa exempla apud Sophoclem, nam

Trach. 133, 34 νὺξ βροτοῖςιν οὔτε κῆ-
ρες οὔτε πλοῦτος, ἀλλ' ἄφαρ,

qui est tetrameter suppressa prima thesi, parum affert argumenti, quia responsione caret. Reliqui versus apud Euripidem, pentametri Her. 111, 12 = 123, 24. Phoen. 1019, 20 = 1043, 44. 1041, 42 = 1065, 66. 1732, 33. 1756, 57, heptameter Troad. 1307—09 = 1322—24 ex propria eius arte profecti sunt.

Haec caesura, si suppressa est proximi metri prior thesis, post arsin collocari debet. Ordines ita constitutos plures habet Aeschylus, quem adeo apparet in hoc genere Sophocli et Euripidi praestare: quod satis mirum videbitur ei, qui reputaverit, quantopere Aeschylus abstineat a caesura post thesin intermittenda. Idem post cretici priorem arsin caesuram interposuit

Agam. 364, 65 ὑπὲρ τὸ βέλτιςτον. ἔ-
ςτω δ' ἀπήμαντον, ὥςτ' ἀπαρκεῖν.
= 381, 82 λιτᾶν δ' ἀκούει μὲν οὔ-
τις θεῶν· τῶνδ' ἐπίςτροφον δέ.

Antistrophi verba 382 corrupta sic tradita sunt: τὸν δ' ἐπίςτροφον τῶνδε. Dedimus Weyrauchii emendationem, quae numeros restituit.

Choeph. 42, 43 ἰάλλει δύςθεος γυνά. φοβοῦ-
μαι δ' ἔπος τόδ' ἐκβαλεῖν.
= 52, 53 περαῖνον νῦν ἀφίςταται· φοβεῖ-
ται δέ τις. τὸ δ' εὐτυχεῖν.
Pers. 989 πῶς δ' οὔ; στρατὸν μὲν τοςοῦ-
τον τάλας πέπληγμαι.
= 999 ἀγανόρειος· κατεῖ-
δον δὲ πῆμ' ἄελπτον.
Suppl. 543 Τυφῶ μένος χύδωρ τὸ Νεί-
λου νόςοις ἄθικτον.
= 551 τὰν μὲν βοός, τὰν δ' αὖ γυναι-
κός· τέρας δ' ἐθάμβουν.

In stropha χὔδωρ scripsimus cum Weilio pro ὕδωρ. In antistropho caesura interpunctione augetur.

Apud Sophoclem nullum est eius generis exemplum, duo apud Euripidem, utrumque tamen ita, ut de caesura dubitari non possit,

Her. 387, 88 Ἕβρον διεπέραςε μό-
χθον, Μυκηναίῳ πονῶν τυράννῳ.

= 401, 02 μυχοὺς εἰσέβαινε, θνα-
τοῖς γαλανείας τιθεὶς ἐρετμοῖς.

Ad caesurae artificium post cretici priorem arsin collocatum altera accedit res maxime singularis, quod integrum metrum 388 = 402 cretico subiunctum longam habet thesin initialem, quae in ea ipsa compositione tam procul a vulgari usu recedit, ut de industria illata esse videatur. Idem metrum inciditur post priorem arsin. Quocirca persuasissimum habeo eam hic comparere caesuram, ad quam praeter alios referendum diximus ordinem

Soph. OR. 864 = 874 εὔσεπτον ἁγνείαν λόγων,

de quo cf. p. 340. In tali structura maxime probabile est, quam Her. 387, 88 = 401, 02 post cretici priorem arsin posuimus, et ipsam quaesitam esse caesuram.

Suppl. 374, 75 χάριν τ' ἔχει τὰν ἐς αἰ-
εί. τί μοι πόλις κρανεῖ.
= 378, 79 νόμους βροτῶν μὴ μιαί-
νειν. σύ τοι σέβεις δίκαν,

quo in ordine gravissima interpunctio caesuram adiuvat.

De anaclomenis ordinibus separatim dicendum est, cum quia a reliquis iambis divergunt, tum propter magnam incisionum varietatem. Sed eo usque valuit consuetudo eos ordines certis incisionibus distinguendi, ut vix ullus sit, qui omni huiusmodi artificio careat. Quam ob causam, modo incisiones perspectae sint, iusta discriptio paene ubique inveniri potest. Id enim curae sibi habuerunt poetae in omnibus iis versibus, qui aut ex meris anaclomenis constant, aut quibus admista sunt metra anaclomena, ut certis spatiis interpositis sive diaeresin facerent sive caesuram, plerumque post bina metra, interdum, idque in initio potissimum versuum, post terna. Utra incisio esset, metrorum concursus aliquod discrimen ferebat. Nam si eorum, inter quae incisionem cadere volebant, metrorum alterum integrum erat, una poterat intermitti diaeresis, ut Aesch. Prom. 128—30 = 145—47

128 μηδὲν φοβηθῇς· φιλία
γὰρ ἥδε τάξις πτερύγων
θοαῖς ἁμίλλαις προσέβα
τόνδε πάγον, πατρῴας,

ubi, alternantibus integris metris et anaclomenis praeter clausulam, singuli dimetri extiterunt diaeresi distincti. cf. Aesch. Agam. 211, 12 = 221, 22. Soph. Ant. 781, 82 = 791, 92. Phil. 1136, 37 = 1159, 60. Trach. 116—18 = 126—28. Eur. Hel. 1451, 52 = 1465, 66. Her. 763—66 = 772—75.

Caesura maxime usurpari solebat tum, cum eorum, inter quae

incisionem cadere volebant, metrorum alterum anaclomenum erat, fiebatque ea caesura post priorem huius arsin, ut

Soph. Ai. 227, 28 οἴμοι φοβοῦμαι τὸ προσέρ-
πον· περίφαντος ἀνήρ.
= 251, 52 τοίας ἐρέσσουσιν ἀπει-
λὰς δικρατεῖς Ἀτρεῖδαι.
OR. 1211, 12 πῶς ποτε, πῶς ποθ' αἱ πατρῷ-
αί σ' ἄλοκες φέρειν, τάλας.
= 1221, 22 ἐκ στομάτων. τὸ δ' ὀρθὸν εἰ-
πεῖν, ἀνέπνευσά τ' ἐκ σέθεν.

Neque tamen, sicut integrum metrum unam patiebatur diaeresin praemitti, ita anaclomenum unam caesuram; quae etsi frequentatior erat, licebat etiam diaeresin intercedere, ut

Aesch. Eum. 546, 47 λαῖφος ὅταν λάβῃ πόνος
θραυομένας κεραίας.
= 554, 55 ἕρματι προσβαλὼν δίκας
ὤλετ' ἄκλαυστος, ᾄστος.

Itaque, ut summam faciamus totius rei, ubi integra metra alternabant cum anaclomenis[1]), quando incisio cadebat in commissuram anaclomeni et integri, nulla poterat esse nisi diaeresis, quando inter integrum et anaclomenum aut inter utrumque anaclomenum, tam diaeresis quam caesura legitima erat.

Haec sunt, quibus exhausta videri potest eius generis compositio, universa si quis contuebitur. Sed id ipsum, quod in parte ordinum anaclomenorum diaeresis et caesura promiscue adhibitae sunt, ea causa nos adduxit, ut quosdam versus subiungeremus, unde libertas incisionum patefieret. Tetrameter est anaclomenus cum media diaeresi

Eur. Med. 643, 44 ὦ πατρίς, ὦ δώματα, μὴ
δῆτ' ἄπολις γενοίμαν.

---

1) Digna res est, quam attendas, quod in tetrametro

Soph. OR. 463, 64 τίς ὅντιν' ἁ θεσπιέπει-
α Δελφὶς εἶπε πέτρα.
= 473, 74 ἔλαμψε γὰρ τοῦ νιφόεν-
τος ἀρτίως φανεῖσα,

cuius unum est metrum anaclomenum id, quod alteram sedem obtinet, caesura fieri potuit, at tetrameter

Phil. 1136, 37 ὁρῶν μὲν αἰσχρὰς ἀπάτας,
στυγνὸν δὲ φῶτ' ἐχθοδοπόν,
= 1159, 60 πόθεν γὰρ ἔσται βιοτά;
τίς ὧδ' ἐν αὔραις τρέφεται,

ubi vicissitudo est inter integra metra et anaclomena, media debuit diaeresi incidi.

= 652, 53 εἴδομεν, οὐκ ἐξ ἑτέρων
μῦθον ἔχω φράσασθαι.

cf. Heraclid. 353, 54 = 362, 63.
Idem tetrameter caesura incisus est

Her. 637, 38 ἁ νεότας μοι φίλον· ἄ-
χθος δὲ τὸ γῆρας αἰεί.
= 655, 56 εἰ δὲ θεοῖς ἦν ξύνεσις
καὶ σοφία κατ' ἄνδρας.

In antistropho, vocabulo post alterum metrum anaclomenum terminato, ita facta est caesura, ut proximum verbum monosyllabum sit, quomodo et alias caesurae necessitati obtemperari infra videbimus.
Et hi quidem catalectici in baccheum. Acatalecti sunt cum caesura

Aesch. Pers. 631, 32 ἦ ῥ' ἀΐει μου μακαρί-
τας ἰσοδαίμων βασιλεύς.
= 638, 39 ἀλλὰ σύ μοι Γᾶ τε καὶ ἄλ-
λοι χθονίων ἀγεμόνες.
Soph. OR. 483—86 δεινὰ μὲν οὖν, δεινὰ ταράσ-
σει σοφὸς οἰωνοθέτας
οὔτε δοκοῦντ' οὔτ' ἀποφά-
σκονθ'· ὅ τι λέξω δ' ἀπορῶ.
= 498—501 ἀλλ' ὁ μὲν οὖν Ζεὺς ὅ τ' Ἀπόλ-
λων ξυνετοὶ καὶ τὰ βροτῶν
εἰδότες· ἀνδρῶν δ' ὅτι μάν-
τις πλέον ἢ 'γὼ φέρεται.

Eadem caesura est inter dimetrum anaclomenum et ordinem – ⏖ – ⏑ – ⏑ – –, quae saepissime clausula anaclomenis adnectitur, ut

Aesch. Agam. 664, 65 τὰν δορίγαμβρον ἀμφινει-
κῆ θ' Ἑλέναν; ἐπεὶ πρεπόντως.
= 680, 81 πρασσομένα τὸ νυμφότι-
μον μέλος ἐκφάτως τίοντας.
Pers. 645, 46 ἦ φίλος ἀνήρ, φίλος ὄ-
χθος· φίλα γὰρ κέκευθεν ἤθη.
= 650, 51 οὔτε γὰρ ἄνδρας ποτ' ἀπώλ-
λυ πολεμοφθόροισιν ἄταις.

Altera est compositio, qua primus dimeter diaeresi definitur, in reliquis post bina metra caesura cadit, ut

Aesch. Agam. 188—91 μάντις ἔκλαγξεν προφέρων
Ἄρτεμιν, ὥστε χθόνα βάκ-
τροις ἐπικρούσαντας Ἀτρεί-
δας δάκρυ μὴ κατασχεῖν.

= 201—04 παυσανέμου γὰρ θυσίας
παρθενίου θ' αἵματος ὀρ-
γᾷ περιοργῶς ἐπιθυ-
μεῖν θέμις. εὖ γὰρ εἴη.

Anaclomena metra et integra ubi perpetua vicissitudine decurrunt, caesura fieri solet inter singula integra et anaclomena metra, ut

Aesch. Agam. 429—32 ἀλλοτρίας διαὶ γυναι-
κός. τάδε σῖγά τις βαΰ-
ζει. φθονερὸν δ' ὑπ' ἄλγος ἕρ-
πει προδίκοις Ἀτρείδαις.
= 446—39 ἀΐ-στοις τελέθοντος οὔτις ἀλ-
κά· τὸ δ' ὑπερκόπως κλύειν
εὖ βαρύ· βάλλεται γὰρ ὄσ-
σοις Διόθεν κεραυνός.

Soph. Phil. 687—90 πῶς ποτε, πῶς ποτ' ἀμφιπλή-
κτων ῥοθίων μόνος κλύων,
πῶς ἄρα πανδάκρυτον οὕ-
τω βιοτὰν κατέσχεν;
= 702—05 παῖς ἄτερ ὡς φίλας τιθή-
νας, ὅθεν εὐμάρει' ὑπάρ-
χοι πόρου, ἁνίκ' ἐξανεί-
η δακέθυμος ἄτα.

Ordines Agamemnonis 448 Philoctetae 689, quia proxime antecedentes Agam. 447 Phil. 688 integro verbo terminabantur, ut caesura fieret a vocabulo monosyllabo initium ceperunt, quod remedium supra diximus adhibitum esse, si idem vocabulum in proximam anaclomeni arsin extendi non poterat.

Diaeresis et caesura intra unum eundemque versum sunt

Aesch. Suppl. 93—96 πᾶν ἄπονον δαιμόνιον·
θᾶσσον ἄνω φρόνημά πως
αὐτόθεν ἐξέπραξεν ἔμ-
πας ἑδράνων ἀφ' ἁγνῶν.
= 100—03 δυσπαραβούλοισι φρεσίν,
καὶ διάνοιαν μαινόλιν
κέντρον ἔχων ἄφυκτον, ἄ-
τας δ' ἀπάταν μεταγνούς.

V. 93 πᾶν ἄπονον scripsimus pro τὰν ἄποινον ex Wellaueri, v. 94 θᾶσσον pro ἥμενον ex Weilii coniectura. Diaeresi finiuntur dimeter 93 = 100, qui ex duobus anaclomenis constat, ut Agam. 188 = 201, et, qui ex anaclomeno et integro, 94 = 101. Denique qui sequuntur ordines 95, 96 = 102, 03 vulgarem caesuram habent inter integrum et anaclomenum metrum. cf. Soph. Trach. 119—21 = 129—31.

Versum Sept. 703—09 = 710—16, qui totam stropham conficit, unaquaque expressa incisione sic discribendum esse docet strophae et antistrophi consensus:

703 πέφρικα τὰν ὠλεσίοι-
κον θεόν, οὐ θεοῖς ὁμοί-
αν, παναλαθῆ, κακόμαν-
τιν, πατρὸς εὐκταίαν Ἐρι-
νὺν τελέσαι τὰς περιθύ-
μους κατάρας Οἰδιπόδα βλαψίφρονος·
παιδολέτωρ δ' ἔρις ἅδ' ὀτρύνει.

Ad decimum igitur usque metrum alterum quodque cum succedente, quod est anaclomenum, caesura colligatum est. Inter trimetrum anaclomenum, quem in sexto ordine collocavimus, et clausulam diaeresis intercedit. Est ea clausula alcaicus decasyllabus, specie compositus ex duobus dactylis et metro trochaico. Quo ex ordine, correpta alterius dactyli thesi, putaverim evasisse eum, de quo supra diximus, – ⏑⏑ – ⏑ – ⏑ – –, et – ⏑⏑ – – – ⏑ – –, ut

Prom. 408 τοῖς πάρος ἐνδείκνυσιν αἰχμήν.
= 416 πήμασι συγκάμνουσι θνατοί.

Cum tantum sit in versibus anaclomenis diaereseos sive caesurae studium, omnis inde ordinum discriptio repetenda videtur. Quare probare non possumus Gleditschium, qui, neglecta quacumque incisione, sic nuper[1]) discerpsit versum Soph. El. 1058—62 = 1070—74:

1058 τί τοὺς ἄνωθεν φρονιμω-
τάτους οἰωνοὺς ἐσορώ-
μενοι τροφᾶς κηδομένους
ἀφ' ὧν τε βλάστωσιν ἀφ' ὧν
τ' ὄνησιν εὕ-
ρωσι, τάδ' οὐκ ἐπ' ἴσας τελοῦμεν,

dimetros ordines dispertiens ex integro metro et anaclomeno compositos 1058—61 = 1070—73, singulare integrum metrum, alcaicum decasyllabum. Dimetros autem illos si voluisset Sophocles distribui, sicut voluit Aeschylus Prom. 128—30 = 145—47 (p. 369), diaeresi eos terminare debuit, vocabuli vero continuatio ex priore in alterum, i. e. ex anaclemeno metro in integrum, omnino fieri nequibat. Itaque alia incisio circumspicienda est. Et vera caesura esse videtur, quae est inter tertium metrum et quartum, i. e. integrum inter et anaclomenum, quae usitatissima est in hoc genere. Primo igitur ordine trimetro posito proximos dimetros faciemus ex anaclomeno et integro metro compositos, clausulam alcaicum decasyllabum, ut haec

1) Metrik³, p. 159.

digestio adhibenda sit, quam plerisque placere video, eaque simul ad antistrophi incisiones sese acommodat:

τί τοὺς ἄνωθεν φρονιμωτάτους οἰω-
νοὺς ἐσορώμενοι τροφᾶς
κηδομένους ἀφ' ὧν τε βλά-
στωσιν ἀφ' ὧν τ' ὄνησιν εὕ-
ρωσι, τάδ' οὐκ ἐπ' ἴσας τελοῦμεν;

Alter ordo consentientibus stropha et antistropho diaeresi definitur; reliqui usque ad clausulam continua caesura cohaerent, in antistr. ea, quam vulgarem diximus, quae est post subsequentis ordinis arsin initialem. In stropha paulum ab ea deflectere coegit verborum forma, quapropter incisio facta est post proximam brevem, non tam aliena a vulgari caesurae genere, ut in graviorem discrepantiam verti possit. Antistrophi verba cum sic leguntur:

1070 ὅτι σφιν (Schaefer, σφίσιν LP) ἤδη τὰ μὲν ἐκ δόμων νοσεῖ,
τὰ δὲ πρὸς τέκνων διπλῆ,

desiderant alterius ordinis primam arsin. Quae ad metricam aptissime ita restituitur, ut antecedentis ordinis ultimum vocabulum in eam procurrat, ut in hac emendatione:

ὅτι σφιν ἤδη τὰ μὲν ἐκ δόμων νοσώ-
δη, τὰ δὲ πρὸς τέκνων διπλῆ.

Hactenus de ordinibus iambicis.

IV. DE INCISIONIBUS INTER SINGULA IAMBICA METRA ET ALIENOS NUMEROS OBSERVATIS.

Miraberis fortasse, quod, cum iambicis ordinibus adiecerimus anaclomenos, in ea parte, quae praecedebat, ubi de metris inter se colligandis sermo erat, omisimus integra metra cum anaclomenis coniuncta, etsi artis aliquid iis inesse pp. 256. 283. indicatum est. Quam quaestionem merito nobis videmur in eam partem distulisse, ad quam nunc accedimus, quae ex proposito nostro erit de synaphiae inter singula iambica metra et alienos numeros rationibus. Nam cum idem fuerit colligandi usus, sive alius quidam numerus sequeretur, sive metrum anaclomenum — nisi quod in hoc genere paulo minor severitas erat quam in illo — ne distraherentur quae natura conciliata essent, omnia uno tempore transigere maluimus. Inter singula igitur metra et anaclomena, ut in trimetris mediam, quam dicimus, caesuram, caverunt, ne diaeresin intermitterent. Cuius rei causam eam opinamur esse, ne inter duas concurrentes arses quod spatii necesse erat fieri vocabuli terminatione augeretur. Quod ad evitandum satis erat, si verbum quatenuscumque ex antecedente integro metro in anaclomenum porrigebatur, sed tulit poetarum ars, ut plerumque

verbum post anaclomeni priorem arsin definirent, quae eadem caesura est, quam in ordinibus anaclomenis latissime patere invenimus. Caesura si fieri non poterat, diaereseos offensioni tollendae primum ita consuluerunt, ut vocabulum ex integro metro in anaclomenum continuarent. Reliqua, quae adhibuerunt remedia eadem sunt, quibus mediam caesuram in trimetris sublevaverunt, qua de re cf. p. 263 sqq. Itaque, si erat diaeresis, aut verbum praeire debebat monosyllabum, aut elisio, aut denique sequi verbum monosyllabum. Iam videamus, qui sit uniuscuiusque in hac re usus.

Apud Aeschylum longe maxima pars horum ordinum caesuram habet, ut

Agam. 211—13 θυτὴρ γενέcθαι θυγατρόc,
γυναικοποίνων πολέμων ἀρωγάν.

cf. Agam. 133. 221—23. 738 = 745. Pers. 990. 991 = 1001 Prom. 128—30 = 145—47. 133. 134 = 151. 404. 409. Sept. 710. Suppl. 507 = 514. 511. 748 = 755.

Missa caesura ubi verbo continuando, sicut diximus, operam dederunt, saepius priore anaclomeni thesi illud terminatum est, ut apud Aeschylum

Choeph. 48 δνόφοι καλύπτουcι δόμουc.
= 58 μένει χρονίζονταc ἄχη (βρύει),

sic enim Dindorfius emendavit pro χρονίζοντ' ἄχη postquam Her mannus βρύει delevit.

Pers. 1000 τραπέντα ναύφαρκτον ἐρεῖc ὅμιλον.
Prom. 131 μόγιc παρειποῦcα φρέναc.
Suppl. 518 γενοῦ πολυμνῆcτορ ἔφαπτορ Ἰοῦc.

Nulla est certa incisio

Prom. 148 πέτρᾳ προcαυαινόμενον.
150 νέοι γὰρ οἰακονόμοι.

Mitigatur diaeresis antecedente verbo monosyllabo in tribus ordinibus

Prom. 401 cτένω cε τᾶc οὐλομέναc.
411 cτένουcι τὰν cὰν cυνομαι-μόνων.
Sept. 703 πέφρικα τὰν ὠλεcίοι-κον.

Haec fere apud Aeschylum integra metra cum anaclomenis coniuncta. In omnibus his ordinibus nullus est, ubi nuda diaeresis intercedat.

Cum Aeschylo Sophocles in eo consentit, quod caesuram praevalere vult, ut

Phil. 1136 ὁρῶν μὲν αἰcχρὰc ἀπάταc.

cf. Ai. 227. 390. 705 = 718. 1199. Ant. 791. 792. 795. 839. El. 823. 1058 = 1070. Phil. 1159. 1160. Trach. 117, 18 = 127, 28.

Dimeter Ai. 1211, qui respondet versui 1199, corruptus legitur in libris

καὶ πρὶν μὲν ἐννυχίου,

ut ambiguum sit, quae fuerit eius incisio. Emendationem dedit G. Wolffius hanc:

καὶ πρὶν μὲν αἰὲν νυχίου,

qua probabilem utique in modum caesura huic ordini restituitur.

Verbi terminatio cadit post priorem anaclomeni brevem

Ai. 251 τοίας ἐρέσσουσιν ἀπει-λάς.
Ant. 781 ἔρως ἀνίκατε μάχαν.
Trach. 126 χρῆναί σ'· ἀνάλγητα γὰρ οὐδ'.

Alia est verbi continuatio

Ant. 785 φοιτᾷς δ' ὑπερπόντιος ἔν.
857 ἔψαυσας ἀλγεινοτάτας.

Diaeresin praecedit vocula monosyllaba

Ant. 782 ἔρως, ὃς ἐν κτήμασι πί-πτεις.
806 ὁρᾶτ' ἔμ', ὦ γᾶς πατρίας πολῖται.
= 823 ἤκουσα δὴ λυγροτάταν ὀλέσθαι.
OR. 463 τίς ὅντιν' ἁ θεσπιέπει-α.
= 473 ἔλαμψε γὰρ τοῦ νιφόεν-τος.
Phil. 135 τί χρή, τί χρή, δέσποτά, μ' ἐν ξένᾳ ξένον.
Trach. 116 οὕτω δὲ τὸν Καδμογενῆ.

Duobus locis praegrediente elisione diaeresis lenitur,

El. 836 οἶδα γὰρ ἄνακτ' Ἀμφιάρεων.
Phil. 1137 στυγνὸν δὲ φῶτ' ἐχθοδοπόν,

ubi elisio simul monosyllabum facit antecedens verbum.

Restat unus, ubi Sophocles nullo adhibito levamento diaeresin sibi permisit, versus

Ai. 375 κλυτοῖς πεσὼν αἰπολίοις.

Totum igitur usum si spectamus, Sophocles paulum recessit ab Aeschyli severitate, hic enim in triginta septem, quos numeramus, ordinibus viginti septem habet caesura incisos, ille in triginta quinque undeviginti. Euripides denique tantum fere distat a Sophocle quantum Sophocles ab Aeschylo, id quod praeclare ostendit tempore progrediente lapsam paulatim esse artem, ut iam non caesurae tantopere

studere viderentur, quam evitandae diaeresi. Sed singillatim videamus de Euripide. Caesura est, ut

Her. 639 βαρύτερον Αἴτνας σκοπέλων.

cf. El. 181 = 205. 472. Hel. 521. 1338. 1452. 1457. Her. 369. 657. 764. Hipp. 128 = 138. 147. IphA. 1036 = 1058. Med. 431 = 439. Or. 811 = 823. Phoen. 236. Suppl. 975.

Post anaclomeni metri priorem brevem verbum terminatur

El. 460 ἁλὸς ποτανοῖσι πεδί-λοισι.
Hel. 1468 χρόνῳ ξυνελθοῦσα χοροῖς.
Her. 368 ξύνοιδε Πηνειὸς ὁ καλλιδίνας.
Or. 826 Τυνδαρὶς ἰάχησε τάλαι-να.

Verbum ultra extenditur

Hel. 1451 Φοίνισσα Σιδωνιὰς ὦ.
1466 παρ' οἶδμα Λευκιππίδας ἢ πρὸ ναοῦ.
1471 ὃν ἐξαμιλλησάμενος.
Hipp. 157 λιμένα τὸν εὐξεινότατον ναύταις.
Or. 814 οἰκτρότατα θοινάματα καί.

Diaeresin praecedit vocabulum monosyllabum

Hel. 1454 χοραγὲ τῶν καλλιχόρων.
Her. 352 ἐγὼ δὲ τὸν γᾶς ἐνέρων τ' ἐς ὄρφναν.
687 παιᾶνα μὲν Δηλιάδες.
773 μέλουσι καὶ τῶν ὁσίων ἐπᾴειν.
Hipp. 1142 ἐγὼ δὲ σᾷ δυστυχίᾳ.
Phoen. 1509 τίς Ἑλλὰς ἢ βάρβαρος ἢ.

Elisio facta est ante diaeresin

Hel. 1337 ἐπεὶ δ' ἔπαυσ' εἰλαπίνας.
Her. 353 μολόντα, παῖδ' εἴτε Διός νιν εἴπω,

quem in ordinem idem cadit, quod supra ad Soph. Phil. 1137 annotavimus.

Duos ordines Hel. 1353, 54

ὧν οὐ θέμις οὔθ' ὁσία
ἐπύρωσας ἐν θαλάμοις

strophae numeri arguunt in dimetros redigendos esse ex integro metro et anaclomeno compositos. Dubia est emendatio, quia ne de sensu quidem satis constat. Hermannus sicut scribi voluit,

ὧν οὐ θεμίστ' οὐδ' ὁσία,
πύρωσας ὄμμ' ἐν θαλάμοις,

in utroque ordine diaeresi elisio praemissa est.

Potuit diaeresis ita mitigari, ut monosyllabum in priore anaclomeni metri arsi collocaretur; id artificium, ab Aeschylo et Sophocle repudiatum, Euripides in usum vocavit, ut

Hel. 1465 ἦ που κόρας ἂν ποταμοῦ.
Her. 673 οὐ παύcομαι τὰς Χάριτας.
Ion. 1074 αἰcχύνομαι τὸν πολύυ-μνον.

Singularis quaedam condicio est ordinum

Her. 763, 65, 66 χοροὶ χοροὶ καὶ θαλίαι.
μεταλλαγαὶ γὰρ δακρύων,
μεταλλαγαὶ cυντυχίας.
= 772, 74, 75 θεοὶ θεοὶ τῶν ἀδίκων.
ὁ χρυcὸc ἅ τ' εὐτυχία
φρενῶν βροτοὺc ἐξάγεται,

quorum singula metra suo iure laudavit Wilamowitzius[1]) desinentibus vocabulis significari. Tamen diaereseos offensionem deminutam certe voluisse Euripidem apparet. Nam in v. 774 simul monosyllabum simul elisio praecedit, sequitur monosyllabum in 763, 65, 72. Denique in 766 = 75 ea, quae anaclomenum explent, verba ita composita sunt, ut etiam hic monosyllabum diaeresi succedere videatur.

Idem remedium, opinor, adhibitum est dimetro

Ion. 1090 ὁρᾶθ' ὅcοι δυcκελάδοι-cιν.

Postremo

Hipp. 877 βοᾷ βοᾷ δέλτος ἄλαcτα. πᾷ φύγω

antecedente conduplicationis figura βοᾷ βοᾷ propter verba diaeresis molliri non potuit.

Hi fere sunt ordines Euripidei, qui consociatum habent integrum metrum cum anaclomeno. Itaque, quod supra adumbravimus inde ab Aeschylo magis magisque crevisse caesurae incuriam, certis iam numeris comprobari licet. Apud Aeschylum autem et Sophoclem quae rationes intercedant inter observatas caesuras et neglectas, brevi ante indicavimus, apud Euripidem in quinquaginta duobus ordinibus viginti admodum duo caesurae artificio insigniti sunt. Ad centena ut omnia revocemus, apud Aeschylum septuageni terni sunt cum caesura, apud Sophoclem quinquageni quaterni, apud Euripidem quadrageni bini.

Quaerendum deinceps est, quomodo singula iambica metra cum alienis numeris colligata sint, scilicet aeolico et dactylico, eae enim compositiones imprimis colebantur a poetis. Et solemnis erat ordo

1) Her.² II. p. 166.

ex integro metro et glyconeo II compositus, is, cui Hephaestio nomen indidit alcaico dodecasyllabo.[1]) Quo in ordine summopere caesuram consectati sunt post primam glyconei syllabam, eaque apud ipsum Alcaeum est in eo, quod Hephaestio servavit, exemplo

frgmt. 62 B κόλπῳ c' ἐδέ-
ξανθ' ἁγναὶ Χάριτες Κρόνῳ.
Soph. Ai. 599, 600 ἐγὼ δ' ὁ τλά-
μων παλαιὸς ἀφ' οὗ χρόνος.
= 612, 13 ὃν ἐξεπέμ-
ψω πρὶν δή ποτε θουρίῳ.
601, 02 Ἰδαῖα μί-
μνων λειμῶνι' ἔπαυλα μή-λων.
= 614, 15 κρατοῦντ' ἐν Ἄ-
ρει· νῦν δ' αὖ φρενὸς οἰοβώ-τας.

v. 602 scripsimus λειμῶνι' ἔπαυλα ex Lobeckii elegantissima coniectura pro λειμωνίᾳ ποίαι.

622, 23 ἦ που παλαι-
ᾷ μὲν cύντροφος ἁμέρᾳ.
= 635, 36 κρείccων γὰρ Ἅι-
δᾳ κεύθων ὁ νοcῶν μάταν.
624, 25 λευκῷ δὲ γή-
ρᾳ μάτηρ νιν ὅταν νοcοῦν-τα.
= 637, 38 ὃc ἐκ πατρῴ-
αc ἥκων γενεᾶc ἄρι-cτοc.
Trach. 856 ἰὼ κελαι-
νὰ λόγχα προμάχου δορόc.

Praeterea tres loci sunt, ubi Sophocles neglecta caesura diaereseos difficultatem sublevavit, iisdemque remediis, quae sequente metro anaclomeno adhibita esse invenimus. Bis enim glyconeo praemisit verbum monosyllabum, quos locos valde mirum alterum alteri respondere,

El. 479, 80 ὕπεcτί μοι
θάρcοc, ἁδυπνόων κλύου-cαν.
= 495, 96 πρὸ τῶνδέ τοι
μ' ἔχει μήποτε μήποθ' ἡ-μίν.

480 θάρcοc scripsimus sicut L²P, θράcοc L. 496 ἔχει ambigua lectio propter sensum et numerorum responsionem, sed vide Kaibel, Electra p. 151; de trochaica et iambica basi inter se respondentibus cf. Phil. 1125 = 1148.

---

1) p. 64.

Trach. 845 γνώμας μολόντ'
ὀλεθρίαισι συναλλαγαῖς,

sic enim plerique scribunt pro ὀλεθρίαις ξυναλλαγαῖς. Quae si genuina est lectio, diaeresis lenitur intermissa elisione, in quo nihil esse, quod contra metricam faciat, quivis iam intellegit. Quamquam nulla est apud Sophoclem praeter hunc locum solutae et insolutae (856) baseos responsio. Et eam ob causam haud improbabilis videtur Hermanni coniectura

γνώμας μολόν-
τα στυγναῖσι συναλλαγαῖς,

quae praeter restitutam caesuram bases inter se aequavit. Sed ut istam responsionem in medio relinquamus, talis, qualem supra diximus, diaeresis non facit mutandi necessitatem.

Eur. El. 169 ἔμολέ τις ἔμο-
λεν γαλακτοπότας ἀνήρ.
= 192 χρύσεά τε χάρι-
σιν προθήματ' ἀγλαΐας,

de responsione vide p. 283 annot.

Hec. 925, 26 χρυσέων ἐνόπ-
τρων λεύσσουσ' ἀτέρμονας εἰς αὐγάς.
= 935, 36 σεμνὰν προσί-
ζουσ' οὐκ ἤνυσ' Ἄρτεμιν ἁ τλάμων.

Ordo compositus est ex integro metro et glyconeo III, accedentibus duabus longis, quarum natura adhuc parum mihi explorata est.

Integrum illud metrum si in bacchiacam formam vertebatur, diaeresi a proximo glyconeo terminari debebat, ut

Pind. Nem. VI. str. 1, 2 ἓν ἀνδρῶν
ἓν θεῶν γένος· ἐκ μιᾶς.

Sophocles, qui, quantum equidem video, unus tragicorum eo genere usus est, aequabilitatis causa glyconeum ab iambica basi incipientem fecit, ut

Ai. 1205, 06 ἐρώτων
δ', ἐρώτων ἀπέπαυσεν, ὤ-μοι.
1217, 18 γενοίμαν
ἵν' ὑλᾶεν ἔπεστι πόν-του.
OC. 119, 20 ὁ πάντων
ὁ πάντων ἀκορέστατος.
= 151, 52 δυσαίων
μακραίων θ' ὅσ' ἐπεικάσαι.

123, 24 πλανάτας
πλανάτας τις ὁ πρέςβυς, οὐδ'.
= 155, 56 περᾷς γάρ,
περᾷς· ἀλλ' ἵνα τῷδ' ἐν ἀ-φθέγκτῳ.
130, 31 ἀδέρκτως
ἀφώνως ἀλόγως τὸ τᾶς.
= 162, 63 φυλάξαι·
μετάςταθ', ἀπόβαθι. πολ-λά.

Quorum in pluribus figurae artificio diaeresis denotatur, cf. p. 257.

Sequitur, quae memoranda sit, integri metri cum ordine dactylico coniunctio. In quo ad eandem, quam alias cognovimus, normam caesura interposita est post primi dactyli arsin, ut adnexo tetrametro catalect. in bisyllabum

Aesch. Agam. 108 ὅπως 'Αχαι-
ῶν δίθρονον κράτος, 'Ελλάδος ἥβας.
= 122 χρόνῳ μὲν ἀ-
γρεῖ Πριάμου πόλιν ἅδε κέλευθος.
113 φανέντες ἴ-
κταρ μελάθρων χερὸς ἐκ δοριπάλτου.
= 127 στρατωθέν. οἴ-
κῳ γὰρ ἐπίφθονος Ἄρτεμις ἁγνά.
frgmt. 132 Φθιῶτ' 'Αχιλ-
λεῦ, τί ποτ', ἀνδροδάϊκτον ἀκούων.
282 κυρεῖν παρα-
σχὼν ἰταμαῖς κυςὶν ἀεροφοίτοις.
Soph. OR. 175 ἄλλον δ' ἂν ἄλ-
λῳ προςίδοις ἅπερ εὔπτερον ὄρνιν.
= 186 παιὰν δὲ λάμ-
πει στονόεςςά τε γῆρυς ὅμαυλος.
Eur. Hipp. 1104 λύπας παραι-
ρεῖ· ξύνεςιν δέ τιν' ἐλπίδι κεύθων.
= 1113 τύχαν μετ' ὄλ-
βου καὶ ἀκήρατον ἄλγεςι θυμόν.

Ordo igitur ex integro iambico metro et tetrametro dactylico compositus ad communem poetarum usum redit. Praeterea pro tetrametro dactylico pentameter est

Aesch. frgmt. 238 κύδιςτ' 'Αχαι-
ῶν 'Ατρέως πολυκοίρανε μάνθανέ μου παῖ.

Alios ordines dactyl. subiunxit Euripides

Hec. 654 τέκνων θανόν-
των τίθεται χέρα δρύπτεταί τε παρειάν,

versus constat ex metro iambico, trimetro dactylico, dimetro, utroque catalect. in bisyllabum.

Or. 1478, 79 ἔναντα δ' ἦλ-
θεν Πυλάδης ἀλίαστος,

ubi trimeter dactylicus adiunctus est catal. in bisyll.

Duobus locis satis habuit Euripides cavere, ne nuda diaeresis esset,

Alc. 903, 04 ἐμοί τις ἦν
ἐν γένει, ᾧ κόρος ἀξιόθρηνος.
= 926, 27 παρ' εὐτυχῆ
σοὶ πότμον ἦλθεν ἀπειροκάκῳ τόδ',

in stropha ita, ut monosyllabum poneret id, quod diaeresin antecedit, verbum, in antistropho id, quod sequitur. Hoc tamen remedio ad leniendam diaeresin nemo usus est nisi Euripides, ut manifestus sit eorum error, qui iambicum metrum praeire dictitant

Soph. Trach. 94 ὃν αἰόλα νὺξ ἐναριζόμενα τί-κτει.
= 103 ποθουμένᾳ γὰρ φρενὶ πυνθάνομαι τάν,

ipsa enim diaeresis antecedente plurium syllabarum verbo hanc mensuram excludere videtur, neque in dubio habeo, quin illa pro suppressa thesi accipienda sit, ut vulgo thesium suppressiones diaeresi significantur. Quapropter catalecticum hunc ordinem vocabimus Reizianum *Quid dedicatum*. qui et integer et decurtatus numero dactylo-epitritico admisceri solet.

Diaeresin necesse est intercedere — eam autem rem supra perstrinximus — si is, qui iambico metro adnexus est, ordo a duabus brevibus incipit, ut

Soph. OR. 173 ἰηίων καμάτων ἀνέχουσι γυναῖκες.
= 184 λυγρῶν πόνων ἱκετῆρες ἐπιστενάχουσιν.
Eur. Med. 206 τὸν ἐν λέχει προδόταν κακόνυμφον.
Phoen. 128 γίγαντι γηγενέτᾳ προσόμοιος,

ubi pro diaeresi est commissura verbi compositi.

V. DE INCISIONIBUS INTER ORDINES IAMBICOS ET ALIENOS NUMEROS OBSERVATIS.

In meris iambis ut distinguendum erat inter eam compositionem, quae fit ex singulis metris, et eam, quae ex ordinibus, ita etiam, ubi alii praeter iambos numeri adhibentur. Singula enim metra, cum breviora essent, quam ut per se ordinem conficere possent, nisi quod baccheus ad diaeresin propensior erat (p. 380), sequens thesis bisyllaba verbo continuando resistebat (p. 382), quam artissime cum proximo ordine colligari voluerunt, quocum quasi in unum coalescerent. Itaque maxime caesurae operam dederunt, diaeresin nisi artificiis quibusdam lenitam aspernati sunt. Contra ordines iambici, i. e. plurium metrorum complexus, et diaeresin patiuntur intercedere et caesuram, quod

certis finibus circumscripsit usus poetarum. Ea autem res, quoniam exposita sunt, quae ad singula metra cum aliis numeris iungenda pertineant, reliqua esse videtur ad disputandum.

Diaeresi solent definiri ordines iambici, perinde ac metra, si succedit thesis bisyllaba, ut Soph. OR. 168—70 = 178—80

168 ὦ πόποι, ἀνάριθμα γὰρ φέρω
πήματα· νοςεῖ δέ μοι πρόπας
ςτόλος, οὐδ' ἔνι φροντίδος ἔγχος.

cf. Phil. 1134, 35 = 1157, 58. Eur. Her. 639, 40 = 657, 58. Hipp. 1122, 23 = 1133, 34.

Eur. Med. 207, 08 θεοκλυτεῖ δ' ἄδικα παθοῦ-
ςα τὰν Ζηνὸς ὁρκίαν
Θέμιν, ἅ νιν ἔβαςεν.

Itidem dactylici et iambici ordinum concursus, quia duae deinceps theses proferri nequibant nullo intermisso spatio, diaeresin postulavit, sive acatalectus erat ordo dactylicus, ut Soph. OC. 676, 77 = 689, 90

676 φυλλάδα μυριόκαρπον ἀνήλιον
ἀνήνεμόν τε πάντων,

sive catalecticus in bisyll., ut

Aesch. Prom. 429, 30 εἰςιδόμαν θεὸν Ἄτλανθ',
ὃς αἰὲν ὑπέροχον ςθένος κραταιόν,

sive catalecticus in syll., ut Soph. Ai. 222, 23 = 246, 47

222 ἀνέρος αἴθονος ἀγγελίαν
ἄτλατον οὐδὲ φευκτάν.

Varia est ac multiplex ordinum iambicorum cum aeolicis et ionicis coniunctio. Et eam fere iambici ordines sedem obtinent in hac compositione, ut aut praegrediantur aut medii admisti sint aut denique clausulae vice fungantur. In quo partim caesurae partim diaereseos artificium intercedere poetae voluerunt. Ac primum quidem de iis versibus videamus, ubi initiales sunt ordines iambici, sequuntur aeolici sive ionici. Haec synaphia diaeresi facta est, ut Aesch. Sept. 737, 38 = 745, 46

737 ςπείρας ἄρουραν, ἵν' ἐτράφη,
ῥίζαν αἱματόεςςαν,

qui versus compositus est ex dimetro iambico et pherecrateo. Cf. Aesch. Suppl. 556, 57 = 564, 65. Eur. Bacch. 137, 38. 412, 13 = 427, 28.

Is, qui praecedit, dimeter iambicus alterumutrum anaclomenum habet metrum Aesch. Agam. 714, 15 = 725, 26

714 μαλθακὸν ὀμμάτων βέλος,
δηξίθυμον ἔρωτος ἄνθος,

ubi alter ordo est sapphicus enneasyllabus.

Choeph. 48, 49 = 58, 59

48 δνόφοι καλύπτουσι δόμους
δεσποτῶν θανάτοισιν.

Eur. Hel. 1454—56 = 1468—70

1454 χοραγὲ τῶν καλλιχόρων
δελφίνων, ὅταν αὔραις
πέλαγος νήνεμον ᾖ,

ubi succedit tetrameter ionicus a min. catalecticus.
Hel. 1457, 58 = 1471, 72

1457 γλαυκὰ δὲ Πόντου θυγάτηρ
Γαλάνεια τάδ' εἴπῃ.

Her. 639, 40 = 657, 58

639 βαρύτερον Αἴτνας σκοπέλων
ἐπὶ κρατὶ κεῖται.

Alter ordo est Reizianus, quem orsum a thesi bisyllaba necesse erat ab antecedente ordine iambico diaeresi definiri.

De alcaico decasyllabo pro clausula in hoc genere adhibito quoniam supra dictum est, nunc quidem satis habemus duos afferre versus, qui ex singulari ordine anaclomeno et alcaico illo constant, iisque diaeresis intermissa est,
Aesch. Prom. 131, 32 = 148, 49

131 μόγις παρειποῦσα φρένας.
κραιπνοφόροι δέ μ' ἔπεμψαν αὖραι.

Suppl. 632, 33 = 642, 43

632 μηδ' ἐπιχωρίοις ⟨στάσις⟩
πτώμασιν αἱματίσαι πέδον γᾶς,

v. 632 στάσις supplevit Bamberger.

Plures ordines iambicos pherecrateo conclusit Aeschylus Pers. 551—54 = 561—64

551 βαρίδεσσι ποντίαις.
τίπτε Δαρεῖος μὲν οὕ-
τω τότ' ἀβλαβὴς ἐπῆν
τόξαρχος πολιήταις.

Euripides duobus locis clausulam subiunxit praxillium [1]) ordinem,

---

1) Heph. p. 47.

i. e. alcaicum decasyllabum dactylo in initio auctum, Alc. 118—20 = 128—130

118 ψυχάν· μόρος γὰρ ἀπότομος
πλάθει· θεῶν δ' ἐπ' ἐςχάραις
οὐκ ἔχω ἐπὶ τίνα μηλοθύταν πορευθῶ,

ubi soluta est alterius dactyli arsis.

Troad. 1067—70 = 1078—81

1078 οὐράνιον ἕδρανον ἐπιβεβὼς
αἰθέρα τε πόλεος ὀλομένας,
ἃν πυρὸς αἰθομένα κατέλυςεν ὁρμά.

Addimus, ubi diaereseos artificio inter se distinguuntur duo dimetri iambici anaclomenis posterioribus metris, glyconeus II, pherecrateus,

Bacchyl. II. 11—14 καλεῖ δὲ Μοῦς' αὐθιγενὴς
γλυκεῖαν αὐλῶν καναχάν,
γεραίρους' ἐπινικίοις
Πανθείδα φίλον υἱόν.

Glyconeus II tribus dimetris iambicis immistus est eadem diaeresi interposita

Soph. Trach. 881—84 αὐτὴν διηίςτωςε. — τίς
θυμὸς ἢ τίνες νόςοι
τάνδ' αἰχμὰν βέλεος κακοῦ
ξυνεῖλε; πῶς ἐμήςατο.

Scripsimus sicut codex Laurentianus alii. Ubi tamen nemo non videt verba 883 vitio laborare, nam quae ad ea explicanda scholiasta annotat, αἰχμάν pro Deianira dictum esse, adeo absurda sunt, ut ipsa paene clarius corruptelam indicare videantur. Hermannus αἰχμάν mutavit in αἰχμᾷ, unde hic sensus existit: *quae ira aut qui morbi hanc corripuerunt acie ferri?* αἰχμᾷ etiam Wunderus retinuit, merito tamen, ut opinor, offensus verbo ξυνεῖλε ad νόςοι relato pro τίνες νόςοι scripsit τίνος νόςος, quod ad Herculis in Iolam amorem spectare voluit. Sed, ut alia omittam, undenam, obsecro, compertum habebat chorus gladio sese interemisse Deianiram, id quod isti ponunt? Quare valde miror equidem, quod Hermannus plane abiecit Triclinii emendationem, qui, αἰχμάν in αἰχμά mutans, τάνδ' — ξυνεῖλε nutrici dedit. Quamquam τάνδ' pronominis sic usurpati si quis causam defendet, frustra absumet verba, quod neque in initio enuntiati collocari potuit, et omnino veri dissimile est nutricem eo usam esse ad denotandam Deianiram, postquam brevi ante de eadem dixit αὐτὴν διηίςτωςε. At omnia perbene quadrant, modo τάνδ' choro tribuatur, ut sic fere in utramque personam verba distribuenda sint:

ΤΡ αὐτὴν διηίστωσε. ΧΟ τίς
θυμὸς ἢ τίνες νόσοι
τάνδ' ΤΡ αἰχμὰ βέλεος κακοῦ
ξυνεῖλε. ΧΟ πῶς ἐμήσατο.[1])

Sententiarum nexus qui fiat in propatulo est. Nutrix: *se ipsa interfecit.* Quaerit chorus: *quae ira aut qui morbi hanc*, ubi apparet dicturum eum esse *corripuerunt,* verum occupari a nutrice. Ea autem, ut fere est illud genus mulierum, ita perturbata novo facinore, ut de causis eius cogitare neque velit neque possit, cui nihil obversetur nisi ipsa necis formido, haec opponit quasi adversans choro: *acies mali gladii corripuit.* Porro sciscitante choro: *quomodo molita est neci necem sola adiciens,* ne tum quidem aliud habet, nisi eadem paene eiulare: *luctuosi ictu ferri.* Impatiens chorus harum lamentationum, ut attentiorem reddat nutricem in sua verba, simul castigans eam (ματαία 888), quaerit num ipsa viderit illud scelus committi. Sed ad id, quo tendebat perpetrandum omnino necesse erat missis lyricis numeris ad diverbiorum gravitatem eum redire, nam quod subinde vel nutrix eo usque erecta est, ut integro trimetro respondere possit (889), num poterat, nisi a choro id commonefacta? Quapropter quae leguntur chori verba v. 888

ἐπεῖδες, ὦ ματαία, τάνδ' ὕβριν;

sic fere scribenda censeo:

ἐπεῖδες, ὦ μάταιε, τάνδε τὰν ὕβριν;

Vana mulier, lamentata modo interfectam Deianiram flebilibus modis, gloriose iam se iactans, quod ipsa sit, quae omnia viderit, haec respondet, 889

ἐπεῖδον, ὡς δὴ πλησία παραστάτις.

Sed ad propositum revertamur. Trimetri iambici praemissi sunt ordinibus aeolicis intercedente diaeresi, ut Aesch. Suppl. 539, 40 = 547, 48

---

1) Minime casu factum credo, quod, cum singuli ordines diaeresi definiti sint, tres, quas significavimus, personae mutationes in medios ordines cadunt. Et res ubique vertitur in vocabulo monosyllabo. In primo enim ordine ab ipsa ultima arsi incipiunt chori verba, tertii, qui est glyconeus, initialis vox τάνδ' — ex nostra quidem coniectura — chori est, reliqua nutricis. In quarto denique ad chorum pertinent quae sequuntur inde a vocabulo πῶς, collocato illo in prioris metri altera arsi. Quo artificio Sophocles perfecit, ut secundum totius loci naturam concitatior exprimeretur chori et nutricis altercatio, nam personae mutatione ne nimium spatii fieret obstabat, quod intra unum et eundem ordinem erat, ne exeunte ordine, quod eiusdem personae verba in proximum transibant.

539 ἱκνεῖται δ' εἰςικνουμένου βέλει
βουκόλου πτερόεντος,

synaphia enim hos ordines iunctos esse inde colligam, quod is, qui praecedit, trimeter iambicus in integrum metrum desinit, qui si baccheum habet finalem, interruptae id est synaphiae indicium, ut

Suppl. 562, 63 δι' αἰῶνος μακροῦ πάνολβον·
ἔνθεν πᾶσα βοᾷ χθών,

ubi syllaba anceps versus terminationem facit. Cf. Sept. 910, 11 = 922, 23.

Quam ob causam non dubito, quin synaphiae vinculo cohaereant trimetri iambici cum ordinibus phalaeceis Soph. Phil. 135, 36 = 150, 51

135 τί χρή, τί χρή, δέςποτά μ' ἐν ξένᾳ ξένον
στέγειν ἢ τί λέγειν πρὸς ἄνδρ' ὑπόπταν;

Phil. 201—03 = 210—12

201 εὔςτομ' ἔχε, παῖ. — τί τόδε; — προυφάνη κτύπος,
φωτὸς ςύντροφος ὡς τειρομένου του.

Apud Euripidem sunt ex hoc genere

Hec. 950, 51 ἂν μήτε πέλαγος ἅλιον ἀπαγάγοι πάλιν,
μήτε πατρῷον ἵκοιτ' ἐς οἶκον,

ubi alter ordo est alcaicus decasyllabus.

Hel. 515, 16 ἤκουςα τᾶς θεςπιῳδοῦ κόρας,
ἃ χρήζους' ἐφάνη 'ν τυράννοις,

sequitur sapphicus enneasyllabus.

Iph A. 1036, 37 = 1058, 59

1036 τίς ἄρ' ὑμέναιος διὰ λωτοῦ Λίβυος
μετά τε φιλοχόρου κιθάρας,

ubi trimeter iambicus alterum et tertium metra anaclomena habet; proximus ordo est glyconeus III.

Or. 811, 12 = 823, 24

811 πάλαι παλαιᾶς ἀπὸ ςυμφορᾶς δόμων,
ὁπότε χρυςείας ἔρις ἀρνός.

Trimetri iambici alterum metrum anaclomenum est. Sequitur glyconeus III una syllaba in fine auctus.

Nonnulli loci sunt, ubi dimeter iambicus in baccheum exiens ionicum ordinem sive aeolicum praecedere videtur, sicut p. 380 de singulari baccheo exposuimus. Is autem ut diaeresi terminari debuit, ita etiam ii, de quibus nunc loquimur, dimetri, ut succedente dimetro ionico a min. anaclomeno

Sapph. frgmt. 90 B γλυκεῖα μᾶτερ, οὔτοι
δύναμαι κρέκην τὸν ἱcτόν,
πόδῳ δαμεῖcα παιδόc,
βραδίναν δι' Ἀφροδίταν.
Bacchyl. VI. 1, 2 Λάχων Διὸc μεγίcτου
λάχε φέρτατον πόδεccι.
= 9, 10 νεανίαι βρύοντεc.
cὲ δὲ νῦν ἀναξιμόλπου.

Sophocles subiunxit dimetrum ionicum a min. catalecticum

Ai. 398, 99 ἕλεcθέ μ'· οὔτε γὰρ θεῶν
γένοc οὔθ' ἁμερίων.
= 416, 17 κατείχετ' ἀμφὶ Τροίαν
χρόνον· ἀλλ' οὐκέτι μ', οὔκ.

Sequentis ordinis aeolici tria invenimus exempla apud Euripidem

Alc. 455, 56 εἴθ' ἐπ' ἐμοὶ μὲν εἴη,
δυναίμαν δέ cε πέμψαι.
= 466, 67 ματέροc οὐ θελούcαc
πρὸ παιδὸc χθονὶ κρύψαι.
Ion. 1058, 59 μηδέ ποτ' ἄλλοc ἄλλων
ἀπ' οἴκων πόλεωc ἀνάccοι.
= 1071, 72 ζῶcά ποτ' ὀμμάτων ἐν
φαενναῖc ἀνέχοιτ' ἂν αὐγαῖc,

quibus locis ab anaclomeno metro incipit is, qui praecedit dimeter; idem in tertio, quem habemus, loco ex duobus baccheis compositus est,

Suppl. 990, 91 τί φέγγοc, τίν' αἴγλαν
ἐδίφρευε τόθ' ἅλιοc.
= 1012, 13 ὁρῶ δὴ τελευτάν,
ἵν' ἕcτακα· τύχα δέ μοι,

in eo tamen tres hi loci consentiunt, quod subsequentes aeolici ordines iambicam habent basin, eodem concinnitatis studio partam, quod apud Sophoclem in singulis baccheis cum glyconeis coniunctis notavimus.

Altera pars eorum versuum, qui constant ex iambico ordine et aeolico ionicove, sunt, ubi caesura hunc cum illo coniungit, et ea quidem plerumque caesura, quae cadit post alterius ordinis primam syllabam. Sed anaclomenos ordines iambicos magis ad caesuram inclinare reperies quam integros, ex his enim unum extat exemplum

Aesch. Choeph. 315—17 τέκνον, φρόνημα τοῦ θανόντοc οὐ δαμάζει πυρὸc μαλερὰ γνάθοc
φαίνει δ' ὕcτερον ὀργάc.

= 344—46 φίλος φίλοισι τοῖς ἐκεῖ καλῶς θανοῦ-
σιν, κατὰ χθονὸς ἐμπρέπων
σεμνότιμος ἀνάκτωρ,

ubi inter trimetrum iambicum et proximum glyconeum caesura, hunc inter et pherecrateum diaeresis posita est.

Post anaclomenos ordines saepius haec caesura occurrit apud Sophoclem et Euripidem. Quo ex numero primum in medium proferre placet duos versus, quorum non satis intellecto caesurae artificio adhuc falsa discriptio esse videtur,

Soph. Ai. 1199—1204 ἐκεῖνος οὔτε στεφάνων
οὔτε βαθειᾶν κυλίκων
νεῖμεν ἐμοὶ τέρψιν ὁμι-
λεῖν, οὔτε γλυκὺν αὐλῶν ὄτοβον, δύσ-
μορος, οὔτ' ἐννυχίαν τέρψιν ἰαύειν.
= 1211—16 καὶ πρὶν μὲν αἰὲν νυχίου
δείματος ἦν μοι προβολὰ
καὶ βελέων θούριος Αἴ-
ας· νῦν δ' οὗτος ἀνεῖται στυγερῷ δαί-
μονι. τίς μοι, τίς ἔτ' οὖν τέρψις ἐπέσται;
El. 823—27 ποῦ ποτε κεραυνοὶ Διὸς ἢ
ποῦ φαέθων Ἅλιος, εἰ ταῦτ' ἐφορῶν-
τες κρύπτουσιν ἕκηλοι; — ἓ ἕ αἰαῖ.
= 836—40 οἶδα γὰρ ἄνακτ' Ἀμφιάρεων
χρυσοδέτοις ἕρκεσι κρυφθέντα γυναι-
κῶν· καὶ νῦν ὑπὸ γαίας — ἓ ἕ ἰώ.

Ordines anaclomeni coniuncti sunt cum ionicis a min., ut Eur. Hel. 1454—56 = 1468—70, quem locum p. 384 dedimus. Sed apud Euripidem diaeresi inter se distinguuntur, apud Sophoclem inter ipsos quidem anaclomenos diaeresis est, is vero, qui ionicum ordinem tangit, caesura cum eo colligatur post primam longam molossi, quod saepissime est ionici ordinis metrum initiale.

Ant. 781—84 ἔρως ἀνίκατε μάχαν,
ἔρως, ὃς ἐν κτήμασι πί-
πτεις, ὃς ἐν μαλακαῖς παρει-
αῖς νεάνιδος ἐννυχεύεις,
= 791—94 σὺ καὶ δικαίων ἀδίκους
φρένας παρασπᾷς ἐπὶ λώ-
βᾳ, σὺ καὶ τόδε νεῖκος ἀν-
δρῶν ξύναιμον ἔχεις ταράξας.

Versus simillimus est ei, quem p. 385 ex Bacchylide attulimus, nisi quod pro clausula apud Bacchyl. pherecrateus est, apud Soph. sapphicus enneasyllabus. Et illic diaeresin diximus per totum versum pertinere, hic diaeresis est et caesura. Primum autem ordinem cur

necesse fuerit ab altero diaeresi disterminari, p. 369 expositum est. Alter cum tertio, qui est glyconeus, caesura colligatus est, tertius eadem caesura cum quarto.

Ant. 839, 40 οἴμοι γελῶμαι. τί με, πρὸς θεῶν πατρῴ-
ων, οὐκ οἰχομέναν ὑβρί-ζεις.
= 857, 58 ἔψαυσας ἀλγεινοτάτας ἐμοὶ μερί-
μνας, πατρὸς τριπόλιστον οἶ-κτον,

trimeter iambicus, cuius alterum metrum anaclomenum est, caesurae artificio cum glyconeo II colligatur.

Singularem in modum compositus est versus

Ai. 1187—89 τὰν ἄπαυστον αἰὲν ἐμοὶ δορυσσοή-
των μόχθων ἄταν ἐπάγων.
= 1194—96 κεῖνος ἀνήρ, ὃς στυγερῶν ἔδειξεν ὅ-
πλων Ἕλλασι κοινὸν Ἄρη,

incipit enim, pariter ac glyconei III, a trochaico metro, eoque diaeresi definito; proximus est dimeter iambicus, priore metro anaclomeno; is cum proximo glyconeo III caesura colligatus est.

Semel apud Sophoclem caesura est post alteram succedentis glyconei syllabam,

Ant. 332, 33 πολλὰ τὰ δεινὰ κοὐδὲν ἀν-
θρώπου δεινότερον πέλει
= 343, 44 κουφονόων τε φῦλον ὀρ-
νίθων ἀμφιβαλὼν ἄγει,

quod caesurae genus etiam in meris glyconeis obvenit, ut

Ant. 100, 01 ἀκτὶς ἀελίου, τὸ κάλ-
λιστον ἑπταπύλῳ φανέν.
= 117, 18 στὰς δ' ὑπὲρ μελάθρων φονώ-
σαισιν ἀμφιχανὼν κύκλῳ,

ubi φονώσαισιν pro φονίαισιν ex scholiastae interpretatione Bothius restituit.

Euripides dimetrum anaclomenum coniungens cum glyconeo II caesuram intermisit post primam huius syllabam

Heraclid. 910, 11 ἔστιν ἐν οὐρανῷ βεβα-
κὼς θεὸς γόνος, ὦ γεραι-ά.
= 919, 20 συμφέρεται τὰ πολλὰ πολ-
λοῖς· καὶ γὰρ πατρὶ τῶνδ' Ἀθά-ναν.

Eadem caesura est inter singularem dimetrum iambicum anaclomeno altero metro et ordinem praxillium

Ion. 1074, 75 αἰσχύνομαι τὸν πολύυ-
μνον θεόν, εἰ παρὰ καλλιχόροισι παγαῖς.

= 1090, 91 ὁρᾶθ' ὅσοι δυσκελάδοι-
cιν κατὰ μοῦcαν ἰόντες ἀείδεθ' ὕμνοις.

Denique hac caesura conglutinati sunt iambicus dimeter priore metro anaclomeno et dactylicus heptameter catalect. in bisyllabum

Her. 381—83 καὶ ψαλίοις ἐδάμαcε πώ-
λους Διομήδεος, αἳ φονί-
αισι φάτναις ἀχάλιν' ἐθόαζον.
= 395—97 ἤλυθεν ἑσπέριον ἐς αὐ-
λάν, χρύσεον πετάλων ἀπὸ
μηλοφόρων χερὶ καρπὸν ἀμέρξων.

Iambici igitur ordines si in initio versus sunt, diaeresi synaphia fieri potest aut caesura. At ii, qui medii admisti sunt aliis numeris, tanto saepius diaeresi terminantur, ut, sicubi ex eo, qui praecedit, in iambicum ordinem verbum continuatur sive ex hoc in proximum, ad neglectam id malim diaeresin referre quam ad caesuram. Sophocles accuratissime diaeresin observavit, vel tum, cum, iambico illo ordine in paenultimo loco posito, is, qui pro clausula adnectitur, et ipse iambici generis est, ut Ant. 1115—19 = 1126—30

1115 πολυώνυμε, Καδμείας νύμφας ἄγαλμα
καὶ Διὸς βαρυβρεμέτα
γένος, κλυτὰν ὃς ἀμφέπεις
Ἰταλίαν, μέδεις δέ.

OC. 184—87 = 203—06

184 τόλμα ξεῖνος ἐπὶ ξένης,
ὦ τλάμων, ὅ τι καὶ πόλις
τέτροφεν ἄφιλον ἀποστυγεῖν
καὶ τὸ φίλον σέβεσθαι,

uterque enim versus dimetro anaclomeno catal. concluditur.

Utrimque alienus est numerus OC. 1044—48 = 1059—63

1044 εἴην ὅθι δαΐων
ἀνδρῶν τάχ' ἐπιστροφαὶ
τὸν χαλκοβόαν Ἄρη
μίξουσιν, ἢ πρὸς Πυθίαις
ἢ λαμπάσιν ἀκταῖς,

ubi dimetrum iambicum tres praecedunt ordines telesillii, subsequitur clausula Reiziana.

OC. 1054—56 = 1069—71

1054 ἔνθ' οἶμαι τὸν ἐγρεμάχαν
Θησέα καὶ τὰς διστόλους
ἀδμῆτας ἀδελφάς,

quorum ordinum primus est glyconeus III, alter dimeter iambicus priore metro anaclomeno, tertius Reizianus.

Quibus locis apparet Sophoclem praeter diaeresin spectavisse, ut proximus esset a clausula is, quem aliis numeris inseri vellet, ordo iambicus, deinde, ut duobus metris conficeretur. Quod exemplum Euripides secutus est

El. 483—86 τοιγάρ cέ ποτ' οὐρανίδαι
πέμψουcιν θανάτοιcι· κἂν
ἔτ' ἔτι φόνιον ὑπὸ δέραν
ὄψομαι αἷμα χυθὲν cιδάρῳ.

Primus ordo est generis enhoplii, alter glyconeus II, tertius dimeter iambicus suppressa alterius metri priore thesi, quartus alcaicus decasyllabus, si recte emendavit Erfurdtius ὄψομαι pro ὄψομ'.

Hel. 520—22 ἀλλ' ἔτι κατ' οἶδμ' ἅλιον
τρυχόμενος οὔπω λιμένων
ψαύcειεν πατρίας γᾶς,

incipit versus ab ordine enhoplii generis, alter et dimeter iambicus in anaclasin desinens, tertius pherecrateus.

Med. 210—12 Ἑλλάδ' ἐς ἀντίπορον
δι' ἅλα νύχιον ἐφ' ἁλμυρὰν
πόντου κλῇδ' ἀπέραντον,

quae simillima est ordinum coniunctio atque Hel. 520—22

Suppl. 977—79 Ἀπόλλων οὐκ ἐνδέχεται·
γόοιcιν δ' ὀρθρευομένα
δάκρυcι νοτερὸν ἀεὶ πέπλων
πρὸς cτέρνῳ πτύχα τέγξω.

Praecedunt duo glyconei III, tertius est dimeter iambicus, quartus pherecrateus.

Bis Euripides dimetri loco posuit trimetrum, El. 180—82 = 204—06

180 εἱλικτὸν κρούcω πόδ' ἐμόν.
δάκρυcι νυχεύω, δακρύων δέ μοι μέλει
δειλαίᾳ τὸ κατ' ἦμαρ,

ubi consociati sunt glyconeus III, trimeter iambicus altero metro anaclomeno, pherecrateus.

Ion. 120—24 = 136—40

120 μυρcίνας ἱερὰν φόβαν,
ᾇ cαίρω δάπεδον θεοῦ
παναμέριος ἅμ' ἁλίου πτέρυγι θοᾷ
λατρεύων τὸ κατ' ἦμαρ.

Antecedunt duo glyconei II, sequitur trimeter iambicus, pherecrateus.

Restant nonnulli loci Euripidei, ubi longius abest a clausula is, qui interiectus est ordo iambicus, ut

Ion. 495—500 ἵνα χοροὺς στείβουσι ποδοῖν
'Αγραύλου κόραι τρίγονοι
στάδια χλοερὰ πρὸ Παλλάδος
ναῶν, συρίγγων
ὑπ' αἰόλας ἰαχᾶς
ὕμνων, ὅταν αὐλίοις,

haec enim synaphia cohaerere probabile est, quam vel usque ad v. 502 continuari crediderim. Quos supra exscripsimus duo sunt glyconei III, dimeter iambicus, dochmius utraque longa thesi, enhoplii generis duo ordines.

Dubitari potest, ubinam versus terminandus sit

Phoen. 234—238 νιφόβολόν τ' ὄρος ἱερόν, εἱ-
λίσσων ἀθανάτας θεοῦ
χορὸς γενοίμαν ἄφοβος
παρὰ μεσόμφαλα γύαλα Φοί-
βου Δίρκαν προλιποῦσα,

nam v. 235 vox θεοῦ incertum est, utrum pro monosyllabo an bisyllabo accipiatur; si pro monosyllabo, pherecrateus est ordo, qui, praegrediente glyconeo, cum necessario faciat versus finem, is, qui proximus est dimeter iambicus, in alterius versus initio collocandus erit; si bisyllabum ponimus θεοῦ, glyconeus existit, ex quo ne prorogetur synaphia nihil obstat.

Suppl. 973—77 κεῖται μνήματα, πένθιμοι
κουραὶ καὶ στέφανοι κόμας,
λοιβαί τε νεκύων φθιμένων
ἀοιδαί, τὰς χρυσοκόμας
'Απόλλων οὐκ ἐνδέχεται.

Dedimus tantum, quantum satis est ad sententiam nostram comprobandam, etsi synaphia pertinet usque ad v. 979. Est autem is, quem dicimus, dimeter tertius in quinque istis ordo.

Duo deinceps dimetri interpositi sunt Hel. 1305—11 = 1323—29

1305 βαρύβρομόν τε κῦμ' ἅλιον
πόθῳ τᾶς ἀποιχομένας
ἀρρήτου κούρας·
κρόταλα δὲ Βρόμια διαπρύσιον
ἱέντα κέλαδον ἀνεβόα,
θηρῶν ὅτε ζυγίους
ζεύξασα θεὰ σατίνας,

ordines 1310, 11 graviter corrupti sunt; sed nulla adhuc inventa probabili emendatione dedimus quae libri praebent. Nullum est interruptae synaphiae indicium in his ordinibus. Versum igitur compositum facimus ex duobus glyconeis III, dochmio utraque producta thesi, duobus dimetris iambicis, duobus enhopliis huius formae _ _ ∪ _ ∪∪ _, quam saepius apud Euripidem invenimus.

Vocabuli continuatio ubi intercedit in hac compositione, non tam caesuram eam diximus, quam neglectam diaeresin, ut apud Aeschylum in eo, quem unum habet ex hoc genere, versu

Sept. 311—13 ἱππηδὸν πλοκάμων, περιρ-
ρηγνυμένων φαρέων· βοᾷ
δ' ἐκκενουμένα πόλις.
= 323—25 ἄλλος δ' ἄλλον ἄγει, φονεύ-
ει, τὰ δὲ πυρφορεῖ· καπνῷ
χραίνεται πόλισμ' ἅπαν,

qui sunt glyconeus II, dimeter iambicus priore metro anaclomeno, dimeter suppressa thesi initiali. In antistropho inter glyconeum et proximum dimetrum, ut in genuina caesura, verbi terminatio cadit post primam huius arsin. In stropha, si omnino certae quicquam incisionis Aeschylus quaesivit, non nisi de diaeresi cogitari potest, quando glyconeus finitur post alteram syllabam vocabuli περιρρηγνυμένων, quae est commissura verbi compositi. In tanta autem strophae et antistrophi discrepantia ne nomen quidem caesurae relinquitur.

Eur. Or. 813—15 ἦλυθε Τανταλίδαις,
οἰκτρότατα θοινάματα καὶ
σφάγια γενναίων τεκέων.
= 825—27 θανάτου γὰρ ἀμφὶ φόβῳ
Τυνδαρὶς ἰάχησε τάλαι-
να· τέκνον, οὐ τολμᾷς ὅσια.

Primorum ordinum responsio turbata est librorum memoria, quod tamen nihil ad rem facit. Alter ordo est dimeter iambicus anaclomeno posteriore metro, tertius glyconeus III. Inter eos legitima diaeresis est in stropha, quae res commonstrare videtur vocabuli continuationem in antistropho factam a caesura alienam esse.

Ab iambicis ordinibus mediis illatis in alienos numeros ad eos pervenimus, qui clausulae partes agunt. Potuit ea iambica clausula aut diaereseos aut caesurae artificio adiungi, quae res pluribus rationibus subiecta est. Ac primum quidem plurium quam duorum metrorum ordines glyconeis II adnexi diaeresi ab illis terminari solent, ut Aesch. Choeph. 337, 38 = 353, 54

337 πρός τινος Λυκίων, πάτερ,
δορίτμητος κατηναρίσθης.

De '

Soph. El. 248—50 ¦

τ

τ' t

Eur. Heracl. 771—73 = 778—80

771 γᾶς cὸν καὶ πόλις, ἇς cὺ μά-
τηρ δέcποινά τε καὶ φύλαξ,
πόρευcον ἄλλᾳ τὸν οὐ δικαίως.

At inter glyconeum III et trimetrum anaclomenum caesura intermissa est post arsem huius initialem

Soph. Ai. 1185, 86 τίc ἄρα νέατοc ἐc πότε λή-
ξει πολυπλάγκτων ἐτέων ἀριθμόc.
= 1192, 93 ὄφελε πρότερον αἰθέρα δῦ-
ναι μέγαν ἢ τὸν πολύκοινον Ἅιδαν.

Duobus apud Sophoclem locis aeolico ordini adnexus est anaclomenus dimeter, isque diaeresi ab illo distinctus, Ant. 609, 10 = 620, 21

609 κατέχειc Ὀλύμπου
μαρμαρόεccαν αἴγλαν.

Phil. 712, 13 = 723, 24

712 πτανῶν πτανοῖc ἀνύcειε γαcτρὶ φορβάν.
ὦ μελέα ψυχά.
Eur. Alc. 255, 56 ἐπείγου· cὺ κατείργειc. τάδε τοί με
cπερχόμενοc ταχύνει.
= 262, 63 τί ῥέξειc; μέθεc. οἵαν ὁδὸν ἁ δει-
λαιοτάτα προβαίνω.

Inter trimetrum ionicum a min. et dimetrum iambicum anaclomenum servata est diaeresis in stropha, neglecta in antistropho.

In glyconeis cum iambica clausula coniungendis diaeresis aut caesura intercedere potuit; diaeresis, ut

Aesch. Choeph. 313, 14 κέκληνται γόοc εὐκλεὴc
προcθοδόμοιc Ἀτρείδαιc.
= 329, 30 τί τῶνδ' εὖ, τί δ' ἄτερ κακῶν;
οὐκ ἀτρίακτοc ἄτα,

caesura, ut

Pers. 569, 70 _ _ ⁚ cτένε καὶ δακνά-
ζου, βάρυ δ' ἀμβόαcον.
= 577, 78 πενθεῖ δ' ἄνδρα δόμοc cτερη-
θείc· τοκέεc δ' ἄπαιδεc.

Sophocles ubi pluribus ordinibus subiunxit iambicam clausulam,

id observavit, ut eadem fieret clausulae colligatio quae antecedentium ordinum; itaque diaeresin interposuit

Ant. 1123—25 ναιετῶν παρ' ὑγρῶν
'Ιcμηνοῦ ῥείθρων ἀγρίου
τ' ἐπὶ cπορᾷ δράκοντος.
= 1134—36 ἀμβρότων ἐπέων
εὐαζόντων Θηβαΐας
ἐπιcκοποῦντ' ἀγυιάc,

qui ordines sunt *Maecenas atavis,* glyconeus III, dimeter iambicus catalecticus.

Trach. 637—39 χρυcαλακάτου τ' ἀκτὰν κόρας,
ἔνθ' Ἑλλάνων ἀγοραὶ
Πυλάτιδεc καλέονται.
= 644—46 ὁ γὰρ Διὸc 'Αλκμήναc (τε) κόροc
cοῦται πάcαc ἀρετᾶc
λάφυρ' ἔχων ἐπ' οἴκουc.

644 τε delevit Triclinius. Duo, qui praecedunt, ordines ex enhoplio genere sunt.

Quam ob causam in eo, quem p. 385 attulimus, versu

Trach. 881—84 αὐτὴν διηίcτωcε. — τίc
θυμὸc ἢ τίνεc νόcοι
τάνδ' — αἰχμὰ βέλεοc κακοῦ
ξυνεῖλε. — πῶc ἐμήcατο.

dimeter iambicus 884 a praegrediente glyconeo diaeresi terminatus est.

Caesurae artificio clausula debuit alligari, si in antecedentibus caesura erat, ut

Ai. 624—26 λευκῷ δὲ γή-
ρᾳ μάτηρ νιν ὅταν νοcοῦν-
τα φρενομόρωc ἀκούcῃ
= 637—39 ὃc ἐκ πατρῴ-
αc ἥκων γενεᾶc ἄρι-
cτοc πολυπόνων 'Αχαιῶν.

Ac pro caesura cum supra viderimus posse collocari mitigatam diaeresin, in eodem genere numerabimus versum

El. 479—81 ὕπεcτί μοι
θάρcοc, ἁδυπνόων κλύου-
cαν ἀρτίωc ὀνειράτων.
= 495—97 πρὸ τῶνδέ τοι
μ' ἔχει μήποτε μήποθ' ἡ-
μὶν ἀψεγὲc πελᾶν τέραc,

ubi id, quod ante diaeresin in v. 479 = 495 vocula monosyllaba est, caesurae vice fungitur (p. 379).

Ad eandem normam Euripides synaphiam moderatus est. Diaeresin enim ex more Sophocleo intermisit

Hec. 635—37 Ἑλένας ἐπὶ λέκτρα, τὰν
καλλίςταν ὁ χρυςοφαὴς
Ἅλιος αὐγάζει.

In antistropho inter primum et alterum ordinem omissa est diaeresis, quod a nomine proprio excusationem habet,

= 644—46 ἐκρίθη δ' ἔρις, ἂν ἐν Ἴ-
δᾳ κρίνει τριςςὰς μακάρων
παῖδας ἀνὴρ βούτας.

Caesuram continuari fecit Euripides

Heraclid. 358—61 μήπω ταῖς μεγάλαιςιν οὔ-
τω καὶ καλλιχόροις Ἀθά-
ναις εἴη. cὺ δ' ἄφρων ὅ τ' Ἄρ-
γει Σθενέλου τύραννος.
= 367—70 ἕλκεις, οὐ βαςιλεῦςιν εἴ-
ξας, οὐκ ἄλλο δίκαιον εἰ-
πών. ποῦ ταῦτα καλῶς ἂν εἴ-
η παρά γ' εὖ φρονοῦςιν;

Constat versus ex tribus glyconeis II, accedente pro clausula dimetro iambico anaclomeno. Caesura autem, tanta cum diligentia glyconeis immissa, usque ad clausulam ducta est.

Hipp. 123—25 βαπτὰν κάλπιςι ῥυ-
τὰν παγὰν προϊεῖςα κρη-
μνῶν, ὅθι μοί τις ἦν φίλα.
= 133—35 οἴκων, λεπτὰ δὲ φά-
ρη ξανθὰν κεφαλὰν σκιά-
ζειν. τριτάταν δέ νιν κλύω.

Ordines sunt dochmius[1]) soluta ultima arsi, glyconeus II, dimeter

1) Peculiare id est dochmiorum genus propter tantum caesurae studium, ut vel post solutam ultimam arsin ea fiat. Praeterea tribus tantum locis hunc dochmium invenimus,

Soph. Ant. 1137, 38 τὰν ἐκ παςᾶν τι-
μᾷς ὑπερτάταν πόλεων.
= 1146, 47 ἰὼ πῦρ πνεόν-
των χοράγ' ἄςτρων, νυχίων.
1140, 41 καὶ νῦν, ὡς βιαί-
ας ἔχεται πάνδαμος πόλις ἐπὶ νόσου.
= 1149, 50 παῖ Ζηνὸς γένε-
θλον, προφάνηθ', ὦναξ, σαῖς ἅμα περιπόλοις,

iambicus priore metro anaclomeno. Et caesura ut dochmium cum glyconeo, ita glyconeum coniungit cum iambico ordine, qui totius versus clausulam facit.

---

ubi v. 1149 Ζηνός scripsit Bothius pro Διός, v. 1150 προφάνηθ', ὦναξ Bergkius pro προφάνηθι ναξίαις.

Eur. Ion. 190—93 ἰδοὺ τάνδ', ἄθρη-
cον, Λερναῖον ὕδραν ἐναί-
ρει χρυcέαις ἅρπαις ὁ Διὸς
παῖς· φίλα, πρόcιδ' ὄccοις.
= 201—04 καὶ μὰν τόνδ' ἄθρη-
cον πτεροῦντος ἔφεδρον ἵπ-
που· τὰν πῦρ πνέουcαν ἐναί-
ρει τριcώματον ἀλκάν.

DE ORDINE REIZIANO COMMENTATIUNCULA.

Huic iambicae clausulae bene consentiens Reizianus ordo cum iambicos aut aeolicos versus concludit — qui vulgaris est eius usus — et caesura et diaeresi synaphiam cum praecedente ordine fieri patitur, videlicet ea Reiziani forma, quae a thesi monosyllaba incipit, nam in eam, quae a duabus brevibus, synaphia uno diaereseos artificio protendi potest, cf. p. 253. Quapropter hoc loco quaestio erit de forma ⏓ – ⏑⏑ – –. Sophocles quidem id egisse videtur, ut tum, cum plures ordines praecederent diaeresi distincti, hanc clausulam eodem artificio ab illis secerneret, ut

OC. 1044—48 εἴην ὅθι δαΐων
ἀνδρῶν τάχ' ἐπιστροφαὶ
τὸν χαλκοβόαν Ἄρη
μίξουσιν, ἢ πρὸς Πυθίαις
ἢ λαμπάσιν ἀκταῖς.
= 1059—63 ἤ που τὸν ἐφέσπερον
πέτρας νιφάδος πελῶς'
Οἰάτιδος ἐκ νομοῦ
πώλοισιν ἢ ῥιμφαρμάτοις
φεύγοντες ἁμίλλαις,

ordines sunt tres telesillii, dimeter iambicus, Reizianus, singuli diaereseos artificio inter se terminati, cf. p. 391.

1054—56 ἔνθ' οἶμαι τὸν ἐγρεμάχαν
Θησέα καὶ τὰς διστόλους
ἀδμῆτας ἀδελφάς.
= 1069—71 ἀμπυκτήρια ⟨στομίων⟩
ἄμβασις, οἳ τὰν ἱππίαν
τιμῶσιν 'Αθάναν,

in antistr., ubi libri ἀμπυκτήρια φάλαρα πώλων, Weckleinii coniectura numeros restituit. Versum conficiunt glyconeus III, dimeter iambicus priore metro anaclomeno, ordo Reizianus, cf. p. 391.

OR. 466—68 ὥρα νιν ἀελλάδων
ἵππων σθεναρώτερον
φυγᾷ πόδα νωμᾶν.

= 476—78 φοιτᾷ γὰρ ὑπ' ἀγρίαν
ὕλαν ἀνά τ' ἄντρα καὶ
πέτρας ἅτε ταῦρος.

ἅτε scripsimus ex Dorvillei coniectura pro ὡς. Coniuncti sunt duo telesillii et ordo Reizianus.

894—96 εὔξεται ψυχᾶς ἀμύνειν; εἰ γὰρ αἱ
τοιαίδε πράξεις τίμιαι,
τί δεῖ με χορεύειν;
= 908—10 θέσφατ' ἐξαιροῦσιν ἤδη, κοὐδαμοῦ
τιμαῖς Ἀπόλλων ἐμφανής·
ἔρρει δὲ τὰ θεῖα,

de lectione vide p. 339. Numeri sunt trimeter iambicus suppressa thesi initiali, dimeter iambicus, ordo Reizianus.

Idem Sophocles, si aut singularis ordo antecedebat aut plures caesura coniuncti ad ipsum Reizianum alligandum caesuram usurpare solitus, post primam eius thesin interiecit, ut

Ai. 405—09 εἰ τὰ μὲν φθίνει,
φίλοισι τοῖσδ' ὁμοῦ πέλας,
μώραις δ' ἄγραις προσκείμεθα,
πᾶς δὲ στρατὸς δίπαλτος ἄν
με χειρὶ φονεύοι.
= 423—27 ἐξερῶ μέγ', οἷ-
ον οὔτιν' ἁ Τροία στρατοῦ
δέρχθη χθονὸς μολόντ' ἀπὸ
Ἑλλανίδος· τανῦν δ' ἄτι-
μος ὧδε πρόκειμαι,

de verbis cf. p. 334. Versus discribendi erant duo, unus ex dochmio anaclomeno et duobus dimetris iambicis, alter ex dimetro iambico et Reiziana clausula compositus. Et prioris versus inter utrumque ordinem dimetrum diaeresis interposita est, alterius inter antecedentem ordinem dimetrum et clausulam caesura, nam etiam in stropha non tam diaeresis est post ἄν quam caesura post με, quia ἄν με propter encliticam voculae με condicionem pro uno paene verbo accipiuntur. Quae caesura inde extitit, quod singularis intra versum ordo clausulam praecedit, etenim si inde ab ordine 406 = 424 aut 407 = 425 usque ad clausulam continuata esset synaphia nullo intermisso versus fine, ut ordines 406—08 = 424—26 aut 407, 08 = 425, 26 inter se, ita ex more Sophocleo etiam Reiziana clausula 409 = 427 ab ordine 408 = 426 diaereseos artificio terminari debuit, qualem compositionem supra ostendimus esse OC. 1044—48 = 1059—63. 1054—56 = 1069—71. OR. 466—68 = 476—78. 894—96 = 908—10.

Ant. 139, 40 ἄλλα δ' ἐπ' ἄλλοις ἐπενώμα στυφελίζων μέγας Ἄ-
ρης δεξιόσειρος.

= 153, 54 παννυχίοις πάντας ἐπέλθωμεν, ὁ Θήβας δ' ἐλελί-
ζων Βάκχιος ἄρχοι,

in hoc versu tetrameter choriambicus et Reiziana clausula caesurae artificio colligantur.

839—41 οἴμοι γελῶμαι. τί με, πρὸς θεῶν πατρῴ-
ων, οὐκ οἰχομέναν ὑβρί-
ζεις, ἀλλ' ἐπίφαντον;
= 857—59 ἔψαυσας ἀλγεινοτάτας ἐμοὶ μερί-
μνας, πατρὸς τριπόλιστον οἶ-
κτον τοῦ τε πρόπαντος,

versum componunt trimeter iambicus, glyconeus II, ordo Reizianus, eadem inter singulos caesura observata.

Unus tamen apud Sophoclem restat versus, cuius compositio paulum a vulgari eius usu recedere videatur,

OR. 1194—96 τὸν σὸν δαίμονα, τὸν σόν, ὦ
τλᾶμον Οἰδιπόδα, βροτῶν
οὐδὲν μακαρίζω.
= 1201—03 ἐμὸς καὶ τὰ μέγιστ' ἐτι-
μάθης, ταῖς μεγάλαισιν ἐν
Θήβαισιν ἀνάσσων,

qui versus constat ex duobus glyconeis II et Reiziana clausula. In stropha quidem omnia ad regulam, in antistr. ex primo ordine in alterum vocis est continuatio, alterum inter et clausulam diaeresis. Sed rem nimii ponderis nemo arbitrabitur. Nam primum continuato verbo in antistr. 1201 respondet in stropha diaeresis, deinde per totum canticum tantopere ea praevalet, ut in ordine 1201 non nisi propter verba omissa esse videatur.

Euripides in reliquis haud multum a Sophocle discrepans, perinde habens eam Reiziani formam, quae a thesi bisyllaba, et eam, quae a monosyllaba incipit, diaeresin etiam tum intermisit cum Sophocles caesuram. Itaque ad Sophocleam artem ea tantum redeunt, ubi plures intra versum antecedunt ordines diaereseos artificio seiuncti, ut

Heraclid. 751—54 ἀγγελίαν μοι ἐνέγκατ',
ἰαχήσατε δ' οὐρανῷ
καὶ παρὰ θρόνον ἀρχέταν
γλαυκᾷ τ' ἐν Ἀθάνᾳ.
= 762—65 μῆνιν ἐμᾷ χθονὶ κεύθειν·
κακὸν δ', ὦ πόλις, εἰ ξένους
ἱκτῆρας παραδώσομεν
κελεύσμασιν Ἄργους.

765 καὶ λεύσιμον ἄργος libri; scripsimus κελεύσμασιν Ἄργους ex

Reiskii coniectura. Primus ordo enhoplii generis est, sequuntur duo glyconei II, clausula Reiziana.

Ion. 461—64 Φοιβήιος ἔνθα γᾶς
μεσόμφαλος ἑστία
παρὰ χορευομένῳ τρίποδι
μαντεύματα κραίνει.
= 481—84 ἀλκά τε γὰρ ἐν κακοῖς
σύν τ' εὐτυχίαις φίλον,
δορί τε γᾷ πατρίᾳ φέρει
σωτήριον ἀλκάν,

versus compositus est ex duobus telesilliis, glyconeo II, clausula Reiziana.

492—94 ὦ Πανὸς θακήματα καὶ
παραυλίζουσα πέτρα
μυχώδεσι Μακραῖς,

quorum ordinum primus est glyconeus III, alter ex enhoplio genere, tertius Reizianus.

1084—86 δίνας χορευόμεναι,
τὰν χρυσοστέφανον κόραν
καὶ ματέρα σεμνάν.
= 1100—02 παίδων ἀμνημοσύναν,
οὐ κοινὰν τεκέων τύχαν
οἴκοισι φυτεύσας,

quorum primus est ordo enhoplii generis, alter glyconeus II, tertius Reizianus.

IphA. 1054—57 παρὰ δὲ λευκοφαῆ ψάμαθον
εἱλισσόμεναι κύκλια
πεντήκοντα κόραι Νηρέως
γάμους ἐχόρευσαν.
= 1176—79 μακάριον τότε δαίμονες
τᾶς εὐπάτριδος γάμον
Νηρήδων ἔθεσαν πρώτας
Πηλέως δ' ὑμεναίους,

ubi consociati sunt ordines glyconeus II, telesillius, glyconeus II, Reizianus.

In his igitur ad Sophoclis exemplum synaphia facta est; contra ex sua ipsius, quantum perspicitur, arte Euripides conformavit

Bacch. 862, 63 ἆρ' ἐν παννυχίοις χοροῖς
θήσω ποτὲ λευκόν.
= 882, 83 ὁρμᾶται μόλις, ἀλλ' ὅμως
πιστόν ⟨τι⟩ τὸ θεῖον.

883 τι add. Nauck. Diaeresi distincti sunt singularis ordo glyconeus II et Reizianus, qui apud Sophoclem caesura colligari debebant, vide ad Ai. 405—09 = 423—27.

Hipp. 532—34 οἷον τὸ τᾶς Ἀφροδί-
τας ἵησιν ἐκ χερῶν
Ἔρως ὁ Διὸς παῖς.
= 542—44 πέρθοντα καὶ διὰ πά-
σας ἰόντα συμφορᾶς
θνατοῖς, ὅταν ἔλθῃ,

constat versus ex ordine enhoplii generis ‒ ‒ ◡ ‒ ◡◡ ‒, glyconeo ‒ ⏓ ‒ ◡ ‒ ◡ ‒ [1]), clausula Reiziana, sed diversa inter singulos ordines synaphia. Nam primus et alter caesura colligati sunt, alterum a clausula diaeresis seiungit; eam quoque componendi rationem a Sophocle alienam esse supra exposuimus.

Ion. 112—15 ἄγ᾽ ὦ νεηθαλὲς ὦ
καλλίστας προπόλευμα δά-
φνας, ἃ τὰν Φοίβου θυμέλαν
σαίρεις ὑπὸ ναοῖς.
= 128—31 καλόν γε τὸν πόνον, ὦ
Φοῖβε, σοὶ πρὸ δόμων λατρεύ-
ω τιμῶν μαντεῖον ἕδραν·
κλεινὸς δ᾽ ὁ πόνος μοι,

qui sunt ordines enhoplii generis ◡ ‒ ◡ ‒ ◡◡ ‒, glyconeus II, glyconeus III, Reizianus. Compositio propria quaedam est eo, quod primus ordo et clausula diaeresi a mediis definiuntur, ipsi, qui medii sunt, glyconei caesura cohaerent.

Quibus peractis recurrere liceat unde exorsa nobis est disputatio. Constituimus certas, quae inter verborum et metrorum fines intercedant, rationes (pp. 251—55). Et communem numerorum usum considerantes duas res invenimus saepe facere, ut verborum finibus metra terminentur, figuras (pp. 255—71) et arsium solutiones (pp. 271—97); unde simul comparebat posse quibusdam in locis numerorum ambiguitatem verbi terminatione diiudicari. Iam proposita quaestione, quaenam ex propria cuiusque generis natura sequerentur incisiones, iambicum numerum ab hac parte pervestigavimus. In quo profecti sumus a tribus iambici metri formis, qui fuerit earum in versibus componendis usus, quamque vim una ad alteram exerceat (pp. 298—328). Cretici et bacchiaci metri duplices extiterunt formae, prout post suppressam thesin sequens arsis cum antecedente aut eodem verbo contineri potest aut diaeresi seiungitur. Ea cretici et bacchei forma, ubi diaeresis est pro suppressa thesi, solvi patitur proximam arsin, altera repudiat. Ac maxime bacchei duae formae

1) Wilamowitz, Hipp. p. 190. Goett. gel. Anz. 1898. p. 151.

usu poetarum inter se discernuntur, quod uberius nobis expositum est. Deinde ad incisiones in iambica compositione observatas pervenimus, incisiones enim fuisse strophae et antistrophi consensus permultis locis demonstrat. Dedimus singula metra diaereseos aut caesurae artificio coniuncta, tam ex integris quam ex decurtatis (pp. 329—359), porro ex ordinum compositione quae huc pertinere videbantur (pp. 359—374). Denique cum alienis numeris et singula metra (pp. 374—382) et ordines (pp. 382—398) ad certam normam consociata ostendimus, qua in re non solum aliquod diaereseos aut caesurae studium, sed magna ex parte etiam legem fuisse. Subiunximus quaedam de Reiziano ordine ad ea comprobanda, quae de iambicis clausulis explicavimus (pp. 399—403).

Hac disputationis via rationes inter verborum et metrorum fines per aliquam — etsi minutam — partem persecuti id certe nobis videmur effecisse, quantum artis in hanc rem contulerint poetae. Habemus iambico numero similia de reliquis observata, quae tamen tractanda in aliud tempus differre cogimur.

DE IOANNIS STOBAEI EXCERPTIS PLATONICIS DE PHAEDONE

SCRIPSIT

ERNESTUS BICKEL

ANTONIO ELTER

Orationis Platonicae pars magna non modo libris qui Platonem ipsum continent, verum etiam illorum scriptorum membranis traditur, qui verba Platonis citaverunt. quamquam autem ex testimoniis, quorum numerus paene infinitus est, exiguum tantum fructum recensioni quae dicitur operum Platonis redundare non nulli existimant[1]), tamen inter omnes constat ad historiam memoriae Platonicae inlustrandam plurimum interesse naturam eorum quoque quae veteres scriptores inspexerunt exemplarium philosophi quam maxime exploratam habere. qui historiam textus Platonici enarrare conantur in duas quaestiones incurrunt quae nisi testimonia scriptorum evolvuntur aliter expediri nequeunt. sed ut in propatulo sit quibus de rebus agatur, disputatio paullo altius repetenda videtur.

inde ab illa aetate qua dialogi academici in vulgus editi sunt usque ad graecitatem cadentem multa eorum exemplaria uni cuique saeculo suppetivisse propter causas gravissimas, quarum non nullas si placet adducam, probabile est. Hermodori bibliopolae velim tibi in mentem veniat.[2]) deinde in testamento Platonis etiam de scriptis eius actum fuisse monere utile est.[3]) cum discipulos philosophi opera magistri sedulo coluisse sumendum sit, tum Philippum Opuntium memoriae Platonis servandae operam navasse traditum habemus.[4]) praeterea inter Alexandrinos grammaticos Aristophanem Byzantium in scriptis Platonicis disponendis edendis versatum esse scimus.[5]) antigrapha Platonica Atticiana in manibus doctorum fuisse Galenus testis est.[6]) inter viros Platonis studiosos etiam Cicero et Plutarchus referendi sunt; paucos eorum memorare satis habeo, plures uni cuique puto succurrent. de illis temporibus dixi quibus dogmata Platonis nemini fere probabantur. iam vero inde ab aetate Calvisi Tauri usque ad tempora Iustiniani quam ampla philosophi divini qui vocabatur memoria fuerit notissimum est.

similiter tunc cum nova academia, illam dico cui Psellus praeerat, condita est[7]), scripta Platonica apud homines litteratos perva-

---

1) cf. Schanz, ed. Plat. I praef. p. 10.

2) cf. Cic. Att. 13, 21 a, 1 dic mihi placetne tibi primum edere iniussu meo? hoc ne Hermodorus quidem faciebat, is qui Platonis libros solitus est divulgare, ex quo λόγοισιν Ἑρμόδωρος.

3) cf. Laert. Diog. 3, 43. 4) cf. ibid. 3, 37. 5) cf. ibid. 3, 61.

6) ad Tim. p. 77 C. cf. Usener, Unser Platontext, Gött. Nach. (1892) p. 207.

7) cf. Überweg-Heinze, Grundriſs d. Gesch. d. Philos.[8] II p. 216.

gata fuisse certum puto, quamvis nullum de nostris libris Platonicis Psello vivo exaratum esse memorandum sit.[1]) at Psellus eiusque sodales non primi inter Byzantinos memoriam Platonis redintegravere. iam nono saeculo p. Chr. n. exeunte traditionem Platonicam Byzantinis variam suppetivisse probari potest. pervenere enim ad nos libri illa aetate scripti Oxoniensis 39[2]) Parisinusque 1807[3]); et quamquam hic alias atque ille tetralogias continet, septima tetralogia neque in *B* neque in *A* legitur, tamen bipertitam Photi temporibus memoriam summae partis operum Platonicorum fuisse vel ex ipsa nostrorum librorum condicione elucet. plerosque enim dialogorum, qui libris *B* et *A* traduntur, etiam recentioribus membranis tradi quae a vetustissimis illis *B* et *A* derivari nequeunt, inter omnes constat.[4]) praecipue autem in iis scriptis quae praeter Venetum *T* aliosque libros recentiores recentissimosque etiam *B* rettulit, codices nostri permultis lectionibus iisque gravissimis inter se discrepant, ita ut complures recensiones sermonis Platonici nobis suppetere dicendum sit.[5]) tamen ad eruendum num plena recentiorum librorum traditio iam Photiana aetate viguerit, etiam altiore indagine opus esse apparet. ita fieri potuit ut codicum recentiorum memoriam tantum non omnem per saecula Photianum excipientia ortam esse Cobetus coniceret[6]), ut Cobeti sententiam Schanzius qui post Bekkerum editionem criticam Platonis curandam suscepit amplecteretur. etiamsi igitur singulis libris Platonis inter se comparatis praeter *B* etiam archetypon alterum codicum nostrorum fuisse evincatur, tamen complures recensiones quas dicimus Photiana aetate dialogorum floruisse hac via demonstrari non posse vides. contra ita quaestionem de fontibus recentiorum librorum Platonis prorsus profligare licebit, ut cum his libris testimonia veterum componamus. ex testimoniis nullo negotio quisquis discere potest proprietates vel recentissimorum codicum Platonicorum plurimas ad antiquitatem ascendere, licentiae scribarum Byzantinorum perperam tribui.

in hac igitur re pars prior lucri quod e scriptorum testimoniis

---

1) scriptura quorundam veluti Tubingensis *C* (cf. Schanz, 'Nov. Comm.' p. 159) Venetorumque *D* et *T* (cf. Schanz, 'Studien' p. 5, 'Platocodex' p. 1) proxime ad Pselli aevum accedit.

2) cui apud Bekkerum nota *A*, apud Schanzium nota *B* est. cf. Nov. Comm. p. 105.

3) de Parisino *A* et ipso nono saeculo scripto cf. Schanz, Studien p. 2.

4) cf. lacunas quibus vetustissimi libri laborant repletas in recentoribus libris. cf. Schanz, Studien p. 87 sq. Plat. I praef. p. 9. II praef. p. 8. Schanzium putare 'in iis dialogis qui Bodleiano et Parisino traditi essent, nobis ipsum archetypum librorum omnium nostrorum servatum esse' temere contendit A. Schaeffer, quaest. Plat. (1898) p. 3.

5) cf. Schanz, Studien p. 46—48.

6) cf. Mnemos. 9 (1860) p. 339 'videmus etiam nunc quum Platonis codices vetustissimos cum recentissimis componimus . . . quantum damni Platonicae orationi saecula quinque vel sex importaverint.'

historiae dialogorum academicorum fit, posita est. ex testimoniis certissime cognoscitur anno 896 quo liber *B* scriptus est, etiam alterum fontem prorsus a *B* alienum tetralogiarum quas *B* continet fuisse. atque simili modo ex testimoniis discendum est, num quibus scriptis libro *A* traditis a vetustissimo illo codice uno omnis lux et salus petenda sit. sola in septima tetralogia, quippe quam nulli libri nisi recentiores[1]) servaverint, ne testimoniis quidem in auxilium vocatis accurate definiri poterit, quaenam ipsa Photiana aetate condicio memoriae fuerit. sed quot libri nostrorum ab aliis non pendeant, in hac quoque tetralogia excerpta scriptorum facile docebunt.

at parum est eo uno consilio testimonia evolvere, ut historia memoriae Platonicae inde ab illis temporibus quibus nostrorum librorum antiquissimi scripti sunt, exploretur; quae ratio inter archetypa Photiana aetate exarata nostrorum librorum et volumina ab antiquis usurpata Platonis intercedat testimoniis erui posse praecipue speramus. antiquis saeculi cuiusvis usque ad interitum sectae neoplatonicae multa exempla dialogorum academicorum prompta fuisse supra nobis veri simillimum visum est; e contrario numerum magnum nostrorum codicum Platonis ad archetypa satis pauca[2]) redire nemo infitias ibit: ergo manifestum videtur permultos libros philosophi ineunte media aetate pessum datos oblitteratos deperditos esse, ea igitur quae nuper Wilamowitzius[3]) de ruina per septimum octavumque saeculum p. Chr. n. in litteras Graecas inrumpenti prolocutus sit, etiam in historiam textus Platonici cadere. sed cum omnium scriptorum labem aeque perniciosam fuisse vix credibile sit, tum Platonis opera, utpote quorum memoriam anno 896 variam fuisse demonstrari possit, dubito an numquam funditus perire[4]) periclitata sint; operum Platonicorum vide ne tot exempla vel post eum quem aevum Photianum excepit, artium situm diuturnissimum a Photio

1) praeter ceteros Veneti append. class. 4 cod. 1 et 189, Vindobonenses suppl. 7 et 55. at in Hippia maiore Marcianus 189 neglegendus et loco eius Vindobonensis 21 adsumendus videtur. cf. Schanz, Plat. IX praef.

2) e magna copia manu scriptorum librorum Platonis sano ac felici iudicio I. Bekkerum suos elegisse eiusque ex adnotatione critica fere totam varietatem scripturae, quae Byzantinis suppetebat, cognosci posse nunc bibliothecis iterum iterumque pervestigatis statui debet. inprimis inter lectiones librorum Stallbaumi paucissimae tantum inveniuntur, quae quamquam memorabiles in nullo codicum Bekkeri recurrant; atque idem valet in codices Rempublicam offerentes a Schneidero conlatos. tamen pauci libri a Bekkero ex parte vel toti neglecti ut Tubingensis Vindobonensis suppl. 7 Venetus append. class. 4 cod. 1 merito post Bekkerum protracti sunt.

3) Aeschylus, Orestie II p. 143.

4) veluti Latinorum scriptorum multi per medium aevum prorsus latuere, donec studiis antiquarum litterarum renascentibus singula eorum exemplaria, omnium nostrorum librorum archetypa ab interitu retracta sunt.

eiusque sociis indagata excussa conlata sint, ut classes librorum diversis generibus antiquorum codicum responderent. num iure docti[1]) archetypon unicum nostrorum exemplarium Platonis media aetate scriptum posuerint, quaerendum est.

hanc quaestionem testimoniis veterum in censum vocatis dirimere licebit. qua tamen in re caute agendum erit; non enim, si excerpta scriptorum propriis lectionibus scatere demonstratum est, idcirco nostros libros Platonis ex uno archetypo mediae aetatis fluxisse apparebit. nimirum in hac quaestione utile est ea memoria tenere quae propter Plautum Leo[2]) dixit: 'zu erkennen ... ob eine Überlieferung einheitlich oder mannigfaltig ist, mufs man die Übereinstimmung der Zeugen untersuchen, nicht ihre Abweichungen von einander.' ut ad profligandam quaestionem quae de archetypo Platonico est inlustrare necessarium videtur, quibus scripturis nostra exemplaria dialogorum inter se congruant, ita statuendum erit num apud scriptores lectiones Platonicae speciem veritatis offerentes nitoreque antiquitatis splendentes obviam fiant, quae a libris qui extant philosophi omnibus alienae sunt. nisi nostros libros Platonicos vitiis lacunis communibus laborare cognitum erit e testimoniis, testimonia libros nostros ad unum fontem redire nemini persuadere poterunt.

haec tibi iis locis rata esse velim, ubi scriptores ab omnibus membranis Platonicis discrepare reperis. iam vero ad illas testimoniorum lectiones accedimus quae in singulis libris Platonicis vel in familiis singulis eorum recurrunt. quibus locis allatis sententiam vulgarem de communi codicum Platonicorum archetypo prorsus refelli posse sperandum est. nam ex testimoniis eas codicum singulorum lectiones ad antiquitatem ascendere sciri poterit quas reliquorum librorum scripturis posthabendas esse pateat. quo in genere monendum est, ubi menda certa singulorum librorum apud scriptores obviam sunt, nostra exemplaria philosophi ex compluribus exemplis antiquis manasse facile perspici. sed ut absurdum videtur, si qui libri rarius cum scriptoribus faciunt, eos malae fidei convictos esse putare, ita etiam ex usu Platonico e conexu sententiarum lectiones a scriptoribus alienas traditioni deberi probandum erit. clarissime vero illis locis nostram memoriam Platonicam ex diversis libris priscis pendere inlustratur, ubi pluribus testimoniis suppetentibus codices nostri in easdem lectiones atque scriptores discedunt.

deinde alteram viam excerpta scriptorum suppeditant qua qui memoriam Platonis simplicem esse volunt refutari possunt. maiore enim copia testimoniorum in medium producta haud alienum videtur quaestionem movere, an excerpta veterum ipsa in diversa genera classibus librorum nostrorum respondentia discernere liceat. ita non

---

1) Schanzium praecipue dico (cf. Studien p. 28 sq.), etiam Schaefferum (cf. l. c. p. 66).

2) Plautinische Forschungen p. 2.

modo generaliter ex testimoniis effici poterit variam priscam traditionem in nostris libris Platonis obviam esse, sed fortasse etiam ipsas recensiones librorum certorum iam antiquitate viguisse probabile videbitur.

eam igitur quaestionem qua antiqui archetyporum librorum Platonis fontes inlustrentur, etiamsi loci scriptorum auxilio arcessantur, contortam et difficilem esse patet; multo facilius testimoniis expeditur, quae ratio inter singulas membranas quae aetatem tulere Platonis intersit. nimirum omnes ad unum illos codices ad antiquitatem ascendere certum est in quibus lectiones scriptorum nullis aliis libris relatae comparent. qui autem codices testes peculiares orationis Platonicae sunt, num ad unum archetypon redeant quod excerptorum Platonis aetate recentius sit, e simplici comparatione testimoniorum cum libris Platonicis non item intellegitur. cum periculum sit, ne omnibus singulorum codicum scripturis quae a testimoniis abhorrent pro noviciis habitis e peculiari quamvis pessima memoria scriptorum concludatur nostros libros ex uno eodemque exemplari fluxisse, ad quaestionem de archetypo Platonico profligandam lectiones scriptorum diligenter ponderare et sua quamque disputatione critica prosequi necessarium est.

historia autem dialogorum academicorum explorata manifestum erit quas leges recensio sequi debeat. praeter quod perspectum habebimus qui codices ex libris deperditis apti sint, etiam patebit num illa quibus recensionem niti oportet exempla in classes distinguere ad textum recte constituendum expediat. libros complures quorum communis fons amissus insigni lectionum consensu indicetur classi certa comprehendere ad recensendum Platonem perutile esse negari nequit; at ut suspicio non abest quin quidam codices Platonis singuli e compluribus fontibus suspensi sint, ita fore ut ea quae ex condicione nostrorum librorum de familiis eorum efficiuntur, testimoniis aut certius probentur aut corrigantur putandum est. etiamsi plurimis locis libri Platonici in easdem partes discedant, tamen ad rem criticam in Platone factitandam distinctio classium nullum usum afferet, nisi singulis libris singularum familiarum inter se consentientibus totam traditionem Platonicam praeberi certum habuerimus. — quantum vero ad priscam Platonis memoriam via ac ratione resuscitandam scire intersit, utrum ex uno an e compluribus exemplis veterum nostri libri pendeant, non est quod explicem.

verum ut quaestio de historia dialogorum Platonis instituta praemunita via ad umbilicum adducatur, porro monendum est suam quemque dialogum disputationem requirere. nam non modo libri et numero et genere diversi diversos dialogos nobis suppeditant, verum etiam eorundem codicum indolem in aliis dialogis aliam esse docti dudum viderunt. Vaticani 225 partem maiorem de Bodleiano

descriptam esse Schanzius detexit[1]); quem tamen librum in quibusdam dialogis ut in Phaedone a *B* solo derivari non posse constat. in toto codice Bessarione possessore nobilitato eadem scriptura speciosa obviam est[2]); fontes libri quam maxime variant.[3]) verendum igitur est, ne qua membrana recentissima, etiamsi in non nullis dialogis utpote a libro servato ducta neglegi debeat, in scriptis ab antiquis praecipue perlectis[4]) memoria lautiore utatur.

neque diu dubius haerebam, a quonam dialogo in comparandis testimoniis cum codicibus Platonis exordium sumerem. nimirum a scriptis libro Oxoniensi traditis incipere par fuit; inter haec autem praeter Erastas Phaedonem id esse constat in quo memoria librorum Platonicorum ipsa maxime variatur.[5]) idcirco non sine causa in hoc dialogo primo quaerendum putavi, quibus potissimum libris singula testimonia astipulentur.

praeter ceteros autem scriptores, qui Platonica suis operibus inseruerunt, excerptorum et numero et amplitudine excellit Ioannes Stobaeus. anthologium Ioannis propter causas complures mihi maxime idoneum visum est, a quo quaestio de historia dialogorum Platonis ordiretur. primum enim scriptorem cadentis graecitatis electum volui; nam quae genera memoriae Platonicae Photi temporibus viguere, ea, si modo priscae originis sunt, apud scriptores exeunte antiquitate florentes potissimum indagari posse putandum est. deinde certae causae suadebant, ut ceteris infimae aetatis excerptoribus Stobaeus anteferretur. philosophos enim neoplatonicos atque scriptores christianos, qui suarum argumentationum verbis verba Platonica intexuerunt, hic illic a memoria quae eis ante oculos erat recessisse, menda scripturae sustulisse suspicio est; at eclogario qui id tantum ageret, ut excerpta in opere recepta titulis accommodata essent quos cuique capiti praefixerat, singulis locis lectionem exemplaris adhibiti recognoscere cura remotior erat. ita fidelissime apud gnomologum priscam Platonis traditionem redditam esse veri simile videtur. nec non ideo in hac quaestione Stobaeum evolvere fas est, quia diversa genera memoriae Platonicae in opere eclogarii obviam fieri merito sumitur.

de Phaedone

priusquam Stobaeanae lectiones Phaedonis[6]) cum lectionibus librorum Platonis componantur, praeter ea quae iam in universum de codicibus

---

1) cf. Studien p. 51. 2) cf. Studien p. 4.

3) cf. Schanz, Platocodex p. 89 sq.

4) traditum est non nullos dialogos a veteribus praeter ceteros tractatos esse. cf. Hermann, Plat. VI p. 219.

5) cf. Schanz, Studien p. 48.

6) tantum non omnes loci Phaedonis a Stobaeo citati in ea parte anthologii quam Wachsmuth et Hense edidere reperiuntur. inter ampliores

Platonicis dicta sunt, etiam non nulla de numero et condicione librorum Phaedonem continentium praemittere necessarium est. Schanziana dialogi recensio libris scriptis quattuor, Bodleiano *B* Crusiano *C* Venetis *D* et *E* nititur, quorum libros *BCD* vinculo necessitudinis artissimo inter se coniunctos esse neminem fallere potest, ita ut hi libri memoriam classis prioris a Schanzio statutae exhibeant. ex altera autem parte unum Venetum *E*, codicem in usum Bessarionis cardinalis, discipuli Gemisti Plethonis scriptum editor sibi quasi exemplar totius familiae sumpsit, eiusque scripturas non minore diligentia adnotavit quam lectiones librorum multo vetustiorum *BCD*. verum nunc Schanzius ne ipse quidem quattuor illos libros, quorum lectiones in adnotatione critica congessit, archetypos omnium librorum Phaedonis esse iudicat. familiae quam dixit priorem praeter *BCD* etiam codices quattuor, quos Bekker notis *ΔΦGs* signavit, attribuit.[1]) deinde ab illis septem libris unius generis Bekkerianos *ΛCEHJL*[2]) maxime discrepare censuit, qui omnes a Veneto *T*[3]) derivati fidelissime memoriam alterius familiae librorum Phaedonis offerrent. simul certo limite duas classes librorum distingui non posse Schanzius concedens non nullos codices in parte priore ab altera familia, in posteriore a priore stare edixit. atque inter huiusmodi libros in libello qui inscribitur 'Ueber den Platocodex der Markusbibliothek'[4]) ipsum Venetum *E* nunc numeravit quem tunc cum Phaedonem edebat, idoneum putabat, qui instar omnium librorum alterius classis imaginem repraesentaret. quae cum ita sint, praeter Schanzianos etiam Bekkerianos libros in censum vocandos esse patet.[5])

earum quas Stobaeus e Phaedone desumpsit eclogarum prima ὡς ἄτοπον . . . ἡδύ (p. 60 B—C) reperitur in libri I capite L (Wachsmuth I p. 477, 22—478, 9) praemisso lemmate Πλάτωνος ἐκ τοῦ Φαίδωνος. differentia scripturae haec est:

---

eclogas unius memoriam (c. 120, 31 βαβαί . . . ἀπαλλάττεσθαι p. 84 D—85 B) ex apparatu Gaisfordiano petivi. — deinde praemitto in constituendis gnomologii verbis lectiones alterius manus codicis Parisini 'Eclogarum' (cf. Wachsmuth, prol. p. 27) plane omittendas esse. eas enim Elter e codicibus Platonicis interpolatas esse mihi affirmavit.

1) cf. Platocodex p. 66.

2) distinguendi sunt Bekkeri *C* (Parisinus 1809) et Schanzi *C* (Tubingensis); item Bekkeri *E* (Parisinus 1811) et Schanzi *E* (Bekkeri Ξ).

3) varias lectiones huius libri nondum publici iuris factas esse sane dolendum est 4) p. 66 et p. 89—108.

5) quia tamen Schanzi notas librorum quoad attulit cum Wachsmutho et Henseo editoribus Stobaei usurpare volui, sigla Bekkeriana uncis saepsi; quo factum est ut nil incommodi habeat quod litterae *C* et *E* alios libros apud Schanzium, alios apud Bekkerum significant. hae igitur sedecim notae in tabellis variarum lectionum obviam erunt *BCDE* (*ΔΦGsΛCEHJLTΓ*). praeterea uno quoque loco invenies notam *v* qua codices reliqui praeter eos quorum propria nota adscripta est comprehenduntur. de *d*[1] quid valeat cf. Schanz, ed. p. 89, 3. Studien p. 5.

p. 60 B = 477,	22 ἔοικεν = d^1 (ΔΦGs)	ἔοικέ τι BCEv
	22 τοῦτο = BCd^1Ev	om. (G)
	24 —— εἶναι = BCd^1Ev	εἶναι καὶ (Δ)
	24 τὸ λυπηρὸν = BCd^1Ev	λυπηρόν (ΦΔEJΥ)
	24 — τῷ ἅμα = Ebd^2v	τὸ ἅμα BCd^1 [1])*)
	24 —— αὐτῷ = BCd^1Ev	αὐτὸ (ΔJ) : om. (s)
	25 — θέλειν = Ev	ἐθέλειν BCd^1 (ΔΦGsC)[2])
	25 — παραγίγνεσθαι = B	παραγίνεσθαι CEd^1 [3])
478,	1 —— ἕτερον = BCd^1Ev	ἕτερον ἕξῃ (J)
	1 καὶ λαμβάνῃ = Bd^1Ev	καὶ καταλαμβάνῃ C
	1 τι = BCd^1Ev	τι αὐτὸν (Δ)
	1 ἀναγκάζεσθαι ἀεὶ = Ev : καὶ pro ἀεὶ (pr. G) : ἀεὶ ἀναγκάζεσθαι (Φs)	ἀναγκάζεσθαι BCd^1 (Δ)
	1 —— ἀναγκάζεσθαι = BCd^1Ev	ἀναγκάζεται (Γ)
	2 ἡμμένῳ = Ed^2v	συνημμένῳ BCd^1 (ΔΦG) : συνηρημμένῳ (s)
	2 ——— δυοῖν τε	δυ' ὄντε BCd^1v : δύω ὄντε E
p. 60 C	5 — ἐπειδὴ = BCd^1Ev	ἐπεὶ (J)[4])
	5 — ἐδύνατο = BEv	ἠδύνατο Cd^1 (ΔΦGsC)[5])
	5 — συνῆψεν = BCEv	ξυνῆψεν d^1 (ΔΦs)[6])
	5 αὐτῶν = Ev	αὐτοῖς BCd^1 (ΔΦs)
	6 ——— ὧν	ᾧ Plat.
	7 —— ὥσπερ οὖν καὶ αὐτῷ = BCd^1Ev	ὥσπερ οὖν καὶ αὖ om (s)
	8 — αὐτῷ μοι = BCd^1Ev	αὐτῷ ἐμοὶ (J)
	8 ἦν ἐν τῷ σκέλει = BCEv	ἐν τῷ σκέλει ἦν πρότερον (Φs): ἦν ἐν τῷ σκέλει πρότερον d^1 (ΔG)
	9 ἀλγεῖν = Ev	ἀλγεινὸν BCd^1 (ΔΦG et rc. ΓC)
	9 —— δὴ = BCd^1Ev	δὲ (J)

varias lectiones quas plurimas locus brevissimus offert, diversum ad quaestionem solvendam valere consentaneum est. qua de re varietatem scripturae in certae rationis tabellam redactam proposui, ita ut uno conspectu lectiones vim similem habentes comprehendantur, dissimiles distinguantur. tota autem lectionis varietas in genera duo dividitur, quorum alterum eos locos complectitur ubi Stobaeus a singulis partibus nostrae memoriae Platonicae discrepat, alterum eos ubi gnomologus ab universa traditione codicum Platonicorum abhorret. deinde prior lectionum classis rursus in tres partes secanda est. eos enim locos ubi Stobaeus a singulis pluribusve libris Platonicis propter menda plana eorum dirimitur a ceteris differentiis eius-

*) Numeri qui in hac sequentibusque tabellis leguntur ad appendicis numeros referendi sunt.

dem classis secernere necessarium est: scripturis quas cuique originis recentissimae esse sumere licebit nullum traditionis discrimen efficitur; cum igitur iam in inlustrando quantum quisque codex Platonis a Stobaeo distet, locorum quos dixi nullam mentionem facere in rem est, tum maxime in processu quaestionis iuvabit, quae menda aperta singularum familiarum codicum Platonicorum propria sunt, ea ab initio extra rationem reliquisse. nam explorato qui codex Platonicus a Stobaeo proxime absit, num pro archetypa huius libri memoria recensio apud eclogarium obvia haberi possit quaerendum erit. quo in genere monendum est libros Stobaeo familiares a memoria apud eum reperta descendisse nullo iure dici, nisi peculiares lectiones, si quae sunt horum librorum tam ab excerptore quam ab aliis codicibus Platonis abhorrentes spurias esse apparuerit. ut igitur codicum qui ante alios cum Stobaeo conspirant proprietates omnes diligenter examinare necesse erit, ita de erratis horum librorum certissima quaeque a principio submovere ex re est. atque etiam illorum librorum menda manifesta qui praeter ceteros a Stobaeo abhorrent, a bonis eorum et dubiis scripturis segregata habere commodum est. cum enim ad illam quaestionem ascenditur, utrum nulla nisi ea librorum Platonis pars cuius memoria gnomologo praecipue probatur a traditione eius prognata sit, an demum post Stobaeum memoria Platonica in classes quae extant discesserit, in singulas lectiones librorum ab eclogario maxime discrepantium inquirendum erit. qua ab quaestione eas scripturas remotas esse expedit quas ultra Stobaeum recedere demonstrari posse sane desperandum est.

verum etiamsi illas memoriae differentias quae ex vitiis planis singulorum codicum Platonis originem trahunt spreveris, tamen ne reliqui quidem loci ubi libri philosophi fluctuant, pariter omnes idonei sunt ex quibus quae ratio inter classes librorum et Stobaeum intersit cognoscatur. nam ubi minutiis codices Platonici inter se discrepant veluti usu formarum[1]) rebusque orthographicis[2]), consensui partis alterutrius eorum cum Stobaeo aut nullum aut parvum pondus inest. et vilissimos quidem illos locos esse patet ubi eclogarius et pars librorum ea forma congruunt quae sola Platone digna, cui quae obstat a scriptore Attico aetatis qua Plato scripsit aliena est.[3]) nimirum formas subditivas paucarum membranarum Platonis proprias item ut singulorum codicum lectiones prorsus insanas e recenti lapsu scribarum ortum trahere sumi debet. eorum autem locorum ubi de formis agitur quibus quae obstant et ipsae Platonicae procul dubio sunt[4]), cautum puto tunc demum rationem habere, cum quid rei sit differentiis gravioribus[5]) explanatum est. maxime vero illi loci inter

1) cf. θέλειν ἐθέλειν, γίγνεσθαι γίνεσθαι, ἐδύνατο ἠδύνατο, σύν ξύν, μοί ἐμοί.
2) cf. τῷ τό. 3) cf. e. g. ἐδύνατο ἠδύνατο. 4) cf. e. g. μοί ἐμοί.
5) inter graviores differentias praecipue numeravi transpositiones verborum, mutata synonyma, verba addita aut neglecta excepto si καί pro τε καί, πάλιν pro πάλιν γε sim. posita inveni.

leniores differentias scripturae memorabiles esse videntur, ubi menda aperta textus Stobaeani in singulis libris Platonis recurrunt. atque hos locos ut ab iis secernerem quibus quasi fundamento quaestionem niti volui, a me impetrare non potui; locis ceteris qui ad res minutas casui atque licentiae scribarum obnoxias spectant classis altera earum lectionum variarum constituitur quas tacite extra disputationem relinqui iustum sit.

has rationes secutus tabellam ita instruxi, ut in fronte eius de lectionibus quae Stobaeo cum singulis partibus nostrae memoriae communes sunt eae quae spuriae videntur omnes, reliquae, dubiae et verae, tantum ex parte legantur; de dubiis eae desunt quibus lenior differentia memoriae subest, de veris eae quae certissimis vitiis singulorum vel paucorum librorum Platonis opponuntur. cui primae classi lectionum Stobaei e dextra columna tabellae scripturas eiusmodi respondere videbis quae singulis libris Platonicis vel familiis singulis eorum traditae aut verae sint aut veritatis speciem quamvis parvam praebeant. una autem lineola a numeris paginarum remotos eos locos invenies, ubi Stobaeus cum quibusdam codicibus Platonis formis rebusque minutis talibus congruit quas aut pateat e stilo Platonis fluxisse aut scripturis obstantibus pares esse. quibus lectionibus in dextra laterculi columna scripturae aut vere ambiguae aut eae quae usu Platonico satis respecto improbandae sunt opponuntur. tertium denique tabellae locum illae Stobaei lectiones obtinent quae ut procul dubio genuinae sunt, sic in plerisque librorum Platonis recurrunt; quibus lectionibus errata plana singulorum pluriumve codicum Platonicorum respondent.

verum cum de locis quibus libri Platonis vacillant haud paucos in hac quaestione contemnendos esse probasse mihi videar, aliquotiens tamen rationem reddere par erit cur hos illos locos in numero neglegendorum recensuerim. his igitur ex adnotationibus appendicem[1]) factam vides, in qua indoles codicum singulorum Platonis tam mendis eorum gravioribus quam orthographia corrupta formis subditivis inlustrata est, deinde quorum verborum formam duplicem Plato adhibuerit, expeditum. quemadmodum autem qua orthographia quibus formis Plato usus sit singulis locis per se spectatis dispici non posse constat, ita ad eum locum quo diversa eiusdem vocabuli scriptura primo se obviam dedit, condicionem generalem unius cuiusque codicis Platonici librorumque Stobaeanorum adumbrare iustum putavi. certarum autem quarundam formarum explicato usu Platonico sic mihi indulsi ut in tabellis differentias ad formas easdem spectantes adnotare desisterem.[2])

---

1) notae in tabellis obviae, numeri per omnes eclogas ordine unico producti ad appendicem spectant.

2) ita semel significasse contentus fui scripturas γίνεcθαι pro γίγνεcθαι, ξυν pro cυν, αὑτοῦ pro ἑαυτοῦ, οὕτω pro οὕτως, δέ pro δαί, ἄν pro ἐάν, τὰ αὐτά pro ταὐτά, item omissionem litterae ν paragogicae.

haec de iis Stobaei lectionibus quae inter se discrepantibus libris Platonis in parte altera obviae, ab altera alienae sunt in classes tres distinguendis dicere habui. restant solius Stobaei scripturae peculiares quas potissimum qui omnia nostra exempla Phaedonis ex uno archetypo post Stobaeum scripto fluxisse probare in animo habent protracturos esse patet. verum huius quoque generis locos aliquot utique spernendos esse vix est quod moneam. ut enim lectiones testimoniorum propriae genuinae videantur oportet, si ex iis nostros libros Platonis artiore necessitudinis vinculo inter se coniunctos esse appariturum est[1]), ita quibus vitiis certis exempla quae exstant operis Stobaeani laborare conclamata res est, ea prorsus silentio praeteriri ratio postulat. huiusmodi igitur peculiaribus scripturis Stobaei seiunctis a reliquis quartum tabellae locum addixi; illas autem proprias lectiones gnomologi quibus qua veritatis species inest, plurimum a numeris paginarum distantes invenies.[2]) qui de his locis pro priscae memoriae Phaedonis vestigiis in nostris libris oblitteratis habendi sint, attento animo quaerere nostrum erit.

qua ratione in comparandis testimoniis cum libris Platonis laterculos variarum lectionum instituendos esse putaverim, exemplo eclogae ὡς . . . ἡδύ inlustratum habes; iam ex excerpti huius primi locis illis quibus momentum inest quid disci possit videndum est.

ac primum quidem quoniam ecloga ὡς . . . ἡδύ nullae propriae lectiones Stobaei offeruntur, eam ad probandam originem communem nostrorum exemplarium Phaedonis nulli usui esse apparet. deinde loci in fronte tabellae inspiciendi sunt quibus libri Platonis variantur. p. 477, 22 pro vulgata lectione ἔοικέ τι legitur in Vaticano (*Δ*) eiusque adseclis (*ΦGs*) ἔοικεν; idem testatur Stobaeus. tamen reliqua memoria peculiaris codicum (*ΔΦGs*) ab excerptore aliena est; discrepant enim hi libri singuli vel universi ab ecloga omisso p. 477, 22 τοῦτο, additis p. 478, 1 αὐτόν p. 478, 8 πρότερον. propius autem a vetustissimis membranis *BC* quam a recentioribus *E* (*ΑCEHJL*) familiam (*ΔΦGs*) abesse monendum est; p. 478, 2 συνημμένῳ libri *BC* (*ΔΦGs*) membranis *E* (*ΑCEHJLΥΓ*) invitis tradunt; similiter p. 478, 1 ἀεί quod in *BC* deest neque in (*Δ*) invenitur neque in (*ΦGs*) a principio fuisse videtur; atque etiam duabus aliis scripturis, p. 478, 5 αὐτοῖς p. 478, 9 ἀλγεινόν, maior pars librorum (*ΔΦGs*) cum *BC* congruit. at ecce omnes eae lectiones quae consensu codicum *BC* (*Δ*) gravissimo probantur, apud Stobaeum desiderantur; nam cum libris *E* (*ΑCEHJL*) testatur gnomologus p. 478, 1 ἀναγκάζεσθαι ἀεί p. 478, 2 ἡμμένῳ p. 478, 5 αὐτῶν p. 478, 9 ἀλγεῖν. ergo horum recentium codicum memoriam

prorsus enotare neglexi differentias prosodiae nec non scripturam ει terminationis ηι (de qua cf. Meisterhans, gramm. inscr.³ p. 39 et 165. Schneider, Plat. Civ. I praef. p. 49 sq.). 1) cf. p. 412.

2) in ecloga ὡς ἄτοπον . . . ἡδύ nullum exemplum huius lectionum classis occurrit.

eclogae simillimam esse patet, plurimum autem ab ea distare Vaticani lectione ἔοικεν (p. 477, 22) respecta libros *BC* dicendum est. Crusianum vero etiam longius quam Bodleianum ab excerpto remotum esse censeas propter lectionem eius p. 478, 1 καταλαμβάνῃ. atque ea quae loci graviores docent comprobantur minutiis; cf. praecipue p. 477, 24 τῷ p. 477, 25 θέλειν. praeter ἔοικεν (p. 477, 22) et παραγίγνεςθαι (p. 477, 25) textus Stobaeanus idem est ac libri *E*.
brevi ecloga funditus eversa sententia Cobeti[1]) est qui peculiarem librorum recentiorum Platonis memoriam post Photium ortam esse voluit. Byzantinos eo quo liber *B* scriptus est anno varia traditione Phaedonis usos esse demonstratum habes. praeter Bodleianum etiam alterum fontem nostrae memoriae Phaedonis tunc extitisse in propatulo est, cuius imago praecipue ex libris *E* (*ΔCEHJL*), deinde ex (*ΔΦGs*) resuscitanda videtur.

perspecto autem nono saeculo p. Chr. n. memoriam Phaedonis in duas classes divisam fuisse quaerendum est ante Stobaeum an post eum discidium traditionis factum sit. quam ad quaestionem expediendam statuere oportebit, num omnes ab ecloga alienas lectiones singulorum librorum Platonis pro noviciis haberi liceat. ac potissimum quidem de iis scripturis agendum erit quae librorum *BC* (*Δ*) testimonio concordanti defenduntur. merito autem hi libri p. 478, 1 ἀεί post ἀναγκάζεςθαι in enuntiato ἐὰν δέ τις διώκῃ τὸ ἕτερον καὶ λαμβάνῃ, cχεδόν τι ἀναγκάζεςθαι λαμβάνειν καὶ τὸ ἕτερον omittere videntur; cf. Soph. 238 D ὁπόταν αὐτὸ ἐπιχειρῇ τις ἐλέγχειν, ἐναντία αὐτὸν αὑτῷ περὶ ἐκεῖνο ἀναγκάζεςθαι λέγειν. p. 261 A cοφιςτὴς φαίνεται ... προςβλημάτων γέμειν, ὧν ἐπειδάν τι προβάλῃ, τοῦτο πρότερον ἀναγκαῖον διαμάχεςθαι. Phileb. 55 B ἀλγοῦντα δὲ ἀναγκάζεςθαι φάναι κακὸν εἶναι τότε, ὅταν ἀλγῇ, κἂν ᾖ ἄριςτος. Protag. 329 E πότερον οὖν ... μεταλαμβάνουςιν οἱ ἄνθρωποι τούτων τῶν τῆς ἀρετῆς μορίων οἱ μὲν ἄλλο, οἱ δὲ ἄλλο, ἢ ἀνάγκη ἐάνπερ τις ἓν λάβῃ ἅπαντα ἔχειν. deinde p. 478, 2 lectio codicum *BC* (*ΔΦG*) ἐκ μιᾶς κορυφῆς cυνημμένω probanda est; cf. Soph. 245 E cυνάπτεται γὰρ ἕτερον ἐξ ἄλλου. item p. 478, 9 ἀλγεινόν libris *BC* (*ΔΦG*) traditum scripturae ἀλγεῖν Stobaei reliquorumque codicum Platonis praeferendum puto, cum quod sequitur adiectivum ἡδύ adiectivo apte opponatur. atque etiam p. 477, 2 ubi Vaticano destituti sunt, antiquissimos libros *B* et *C* verum servasse probabile est. ut enim in sententia ὡς ἄτοπον ... ἔοικέ τι εἶναι τοῦτο ὃ καλοῦςιν οἱ ἄνθρωποι ἡδύ vocula τι valde desideratur, ita collocatio pronominis ab adiectivo suo dirempti nil offensionis habet; cf. p. 65 D φαμέν τι εἶναι δίκαιον αὐτὸ ἢ οὐδέν. p. 73 A ἀθάνατον ἡ ψυχή τι ἔοικεν εἶναι. p. 91 C ἐὰν μέν τι ὑμῖν δοκῶ ἀληθὲς λέγειν. Symp. 174 E καί τι ἔφη αὐτόθι γελοῖον παθεῖν. p. 194 D εἴ τι ἴςως οἴοιο αἰcχρὸν ὂν

1) cf. p. 410 adn. 6.

ποιεῖν. Euthyd. 291 D Protag. 329 A.[1]) pleraeque igitur de proprietatibus librorum *B C* genuinae esse videntur; una tantum eorum lectio p. 478, 5 αὐτοῖς num vera sit dubium relinquo. nam etsi dictio συνῆψεν εἰς ταὐτὸν αὐτοῖς τὰς κορυφάς neque per se displicet et tutores invenit Hermannum Schanzium Wohlrabium qui contulere p. 62 B τοὺς ἀνθρώπους ἓν τῶν κτημάτων τοῖς θεοῖς εἶναι, p. 72 E ἡμῖν ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὖσα, Soph. 216 D τοῦ μέντοι ξένου ἡμῖν ἡδέως ἂν πυνθανοίμην, tamen nusquam perinde atque hoc loco ad συνάπτω vel verbum simile dativum adpositum inveni; immo non nulli loci ut αὐτῶν accipiamus suadent veluti Euthyphr. 4 C ὁ οὖν πατὴρ συνδήσας τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, Polit. 311 C τοῦτο δὴ τέλος ὑφάσματος . . . γίγνεσθαι φῶμεν πολιτικῆς πράξεως τὸ τῶν ἀνδρείων καὶ σωφρόνων ἦθος, ὁπόταν ὁμονοίᾳ καὶ φιλίᾳ κοινὸν ξυναγαγοῦσα αὐτῶν τὸν βίον ἡ βασιλικὴ τέχνη . . . συνέχῃ. iam de iis scripturis quas proprias antiquissimi codices *B C* coniuncti praebent dictum est. ceteris autem locis ubi singulae partes nostrae memoriae Platonis ab ecloga discrepant, libros dissentientes errare apertum puto. p. 477, 22 τοῦτο quod in (*G*) deest ponitur a Platone vel iis locis quibus nobis redundare videtur ut Gorg. 469 C ἐξεῖναι ἐν τῇ πόλει ὃ ἂν δοκῇ αὐτῷ ποιεῖν τοῦτο. p. 478, 1 pronomine αὐτόν quod (*Δ*) inserit opus non esse demonstrat locus quem modo protuli Protag. 329 E. p. 478, 8 πρότερον libris (*ΔΦGs*) traditum glossema est propter ὕστερον (p. 478, 7) adiectum.

etsi igitur multa quae singuli codices Platonis invito Stobaeo adferunt improbanda sunt, tamen quivis puto ex his curis criticis mecum efficiet nostram Phaedonis memoriam eo antiquorum librorum genere quod fuisse ecloga Stobaeana testis est, non solo niti alterumque fontem priscum traditionis dialogi Byzantinis Photianae aetatis suppetivisse cui bona in libris *B C* obvia debeantur. inde nostros libros Phaedonis ex uno codice post Stobaeum in exemplaria plura transcripto fluxisse male sumi evincitur.

haec fere ex ecloga cum libris Platonis comparata discenda esse puto; iam paullisper subsistendum et circumspiciendum est. Schanzium libros Phaedonis in duas classes ita secantem ut priori praeter *B C* etiam (*ΔΦGs*) attribueret, codicibus (*ΛCEHJL*) *E* alteram familiam totam repraesentari vellet, parum firmis rationibus usum esse apparet. nam p. 477, 22 universi alterius classis Schanzianae libri a membranis *B C* stant, codicibus (*ΔΦGs*) alterum genus memoriae cuius ἔοικεν est continetur. quod si ea quae de classium librorum Platonis ambitu et origine haec ecloga docere videtur, comprehendere in animo est, classem priorem nullos libros nisi *B C* complecti, uniuscuiusque familiae archetypon Stobaeo vetustius esse dicendum erit. simul autem nullum inter alterius classis libros *E* (*ΔΦGsΛCEHJLΥΓ*)

1) cf. Schanz, Nov. comm. p. 185.

reperiri quin ex Bodleiano interpolatus sit statuendum est. ergo post illud tempus quo exempla Phaedonis in duas classes discessere, classes illae rursus inter se commixtae sunt; quae res quid incommodi in historiam memoriae Platonicae inquirentibus afferat, priusquam longiora testimonia producta sunt, fusius explicare non convenit.

ut autem supra de ratione inter Stobaeum et codicem *E* intercedenti nil statui potuit nisi hunc librum proxime ab excerptore abesse, ita postquam membranas cum eclogario discordantes et ipsas ad antiquitatem ascendere perspeximus, propinqua cognatione librum *E* cum ecloga ὡς ... ἡδύ coniunctum esse promulgandum erit. et quamquam inter fontes libri Bessarionis etiam Bodleianum esse lectio eius ἔοικέ τι indicat, tamen adeo cum *E* ecloga consentit, ut quam prodit memoriam Stobaeanam, ei nomen *E* indere fas videatur. iam vero eruendum est num etiam aliae eclogae eandem recensionem atque haec praebeant.

locum qui sequitur Ioannes ex Phaedone ἐγὼ γὰρ ... κακοῖς (p. 63 B—C = I p. 430, 27—431, 9) proposuit in capite XLIX quod eodem atque Phaedo Platonis titulo περὶ ψυχῆς[1]) instructum est, una cum aliis permultis Phaedonis excerptis quae partim sine lemmatis copulata tribus locis, primum p. 325, 18—332, 3, deinde p. 333, 20—343, 11, postremo p. 430, 26—444, 29 reperiuntur. has omnes eclogas unius capitis aptum videtur primum cum libris Platonicis deinceps comparare, deinde examinare num quae peculiaris sit ratio singulorum excerptorum diversis locis appositorum. initio capitis coniuncta occurrunt praemisso lemmate λέγει γοῦν ἐν Φαίδωνι[2]) testimonia haec: εἰπόντος ... αὐτῶν (p. 69 E—70 B = I p. 325, 18—326, 13), παλαιός ... πάνυ γε (p. 70 C—71 A = p. 326, 15—327, 16), τί οὖν ... ἔχειν (p. 71 C—72 A = p. 327, 17 —328, 25), ἆρ' οὖν ... οὕτως (p. 78 B—C = p. 328, 27—329, 6), θῶμεν ... Σιμμίᾳ (p. 79 A—80 D = p. 329, 7—332, 3) atque Stobaeus discrepat a libris Platonicis hisce locis:

p. 69 E = 325,	18 — δὴ = *BCDEv*	δὲ (*Δ*) cf. adn. 31
	19 ἔμοιγε δοκεῖ = *BCD*	δοκεῖ ἔμοιγε *Ev*: δοκεῖ ἐμοὶ (*Φ*)
	20 — — — — λέγεσθαι καλῶς	καλῶς λέγεσθαι Plat.
	22 — — οὐδαμοῦ ... σώματος = *BCDEv*	om. (*J*) propter homoeoteleuton
p. 70 A	22 — — — — ἐστι	ἔτι ᾖ *BEv* : ἔτι ἤ * *C* : ἔτι ἡ *D*
	22 — — — — διαφθείρεται	διαφθείρηται Plat.
	22 — — τε = *BCDEv*	τι (*Δ*)
326,	1 — ἀπόλλυται = (*Γ*) et teste Bywater *B*	ἀπολλύηται *Dv* et ut Rühlius scribit *B*: ἀπολλύηται *CE*[7])

1) cf. Plato, epist. 13 p. 363 A ἐν τῷ περὶ ψυχῆς λόγῳ. Cic. Tusc. 1, 11 evolve diligenter eum eius librum qui est de animo.

2) antecedunt Aetii placita.

	26, 1 ᾗ ἂν . . . ἀποθάνῃ = *Ev*	ᾗ . . . ἀποθνήcκει *D* : ᾗ ἂν . . . ἀποθνήιcκει *B*[8])
	1 — ὁ ἄνθρωποc = *BCEv*	ἄνθρωποc *D* : ἅνθρωποc Bekker[9])
	1 εὐθὺc = *BCDEv*	om. (*s*)
	3 — — διαcκεδαcθεῖcα = *BCDEv*	διαcκευαcθεῖcα (*ΔJ*)
	3 — — — — οἴχεται	οἴχηται Plat.
	3 διιπταμένη = (*Φ*): διαπταμένη *Ev*	διαπτομένη *BD* (*sΔCEJΓ*) : διαπτωμένη (*G*) : διαττομένη (*HL*)
	4 — αὑτὴν = *BC*	ἑαυτὴν *Ev* : αὐτὴν *D*[10])
	4 — cυνηθροιcμένη = *BCD*	ξυνηθροιcμένη *Ev* cf. adn. 6
	5 — — — κακῶν νῦν	ὧν ins. Plat.
	5 — — — — νῦν cὺ	cὺ νῦν Plat.
	5 διῆλθεc = *Ev*	δὴ διῆλθεc *b* : ἂν διῆλθεc *CD* et ut vid. *B*
	6 — — — πολὸν	πολλὴ Plat.
	6 — — — — εἴη ἐλπὶc	ἐλπὶc εἴη Plat.
	6 καὶ καλὴ = *BCDEv*	om. (pr. *G*)
B	7 — — δὴ ἴcωc = *BCEv*	caφῶc ins. *D* (*Φs*)[11])
	8 — — τε = *BCDEv*	τι (*E*)
	8 — ἡ = *BCD* (*ΔΦGsC*)	om. *Ev* cf. adn. 30
	11 — — ποιῶμεν = *BDEv*	ποιοῦμεν *C*[12])
	11 — — τούτων = *BCDEv*	τοῦτο (*Δ*)
	12 — εἴτε μή = *BCDEv*	ἢ μή (*Φ*)[13])
	12 — ἐγὼ γοῦν: ἔγωγ' οὖν *Ev*	ἔγωγε οὖν *BCD*
	12 — — ὁ = *BCDEv*	ὦ (*L*) (sic etiam *P* Stobaei)
	13 — — — ἀκουcαίμην τίνα	ἀκούcαιμι ἥντινα Plat.
	13 — — ἔχειc = *BCDEv*	ἔχηc (pr. *Γ*)

C

ἐν ταὐτῷ

	26, 15 τιc = *BDEv*	om. *C*
	15 λόγοc οὗτοc = *E* (*ΦLYΓ*) Olymp. p. 48, 13 (Finckh) : ὁ λόγοc οὗτοc *v* Olymp. p. 44, 19	λόγοc *BCD* (*s*)
	16 — ἀφικόμεναι = *BCDEv*	ἀφικνούμεναι (*Δ*)
	16 — — ἐκεῖ = *BCDEv*	ἐκεῖcε (*L*)[14])
	16 — πάλιν γε = *BCDEv*	πάλιν (*ΦsJ*)
D	19 — — — ἢ ἐὰν	ἢ εἶεν ἂν *BCEv* : εἶεν ἂν *D* : δὴ ἢ εἶεν ἂν (*Δ*)
	19 ἡμῶν αἱ ψυχαί = *Ev*	αἱ ψυχαὶ ἡμῶν *BCD*
	21 — γένοιτο = (*ΔΦs*)	γίγνοιτο *BCDEv*
	23 — — — ἀρχύτου	ἄν του *BDEv* : ἄν που *C*
	25 — — — εἶδοc	ἦ δ' ὃc Plat.
	25 μόνον τοῦτο = *BDEv*	τοῦτο μόνον *C*

	326, 26 ῥᾷον = *BCD*	ῥάδιον *Ev*
	26 ἀλλὰ καὶ = *BCDEv*	ἀλλὰ (pr. *Γ*)
	26 — — φυτῶν = *BCDEv*	φοιτῶν (*Δ*)
	327, 1 ὅσα περιέχει = *C*	ὅσαπερ ἔχει *BDEv* : ὅσα παρέχει (*s*)
	1 περὶ = *BCDEv*	om. (*G*)
	1 — ἴδωμεν = (*Φ*pr.*Γ*) Olymp. p. 106	εἰδῶμεν *BCDEv* [15])
	2 — οὑτωςὶ = *BCDEv*	οὕτως (*Δs*) : οὕτω (*Φ*) [16])
	2 — ἅπαντα = *Ev*	πάντα *BCD* (*ΔΦGs*)
	2 οὐκ = *BCDEv*	καὶ οὐκ (*ΔC*)
p. 70 E	4 — — τῷ = *BCDEv*	τὸ (*H*)
	4 δίκαιον = *BCDEv*	τὸ δίκαιον τῷ (*Γ*)
	5 — — — ἔχε	ἔχει Plat.
	5 τοῦτο οὖν = *BCD* (*ΔΦGs*)	om. *Ev*
	5 ἆρα = *BCDEv*	ὅτι (*Γ*)
	6 — — ὅσοις = *BCDEv*	ὅσον (*L*) [17])
	6 — — τι = *BCDEv*	om. (*ΔΦs*)
	6 — — αὐτὸ = *BCDEv*	ἑαυτῶ (*ΔΦGs*) : om. (*L*)
	7 — — — τῶ αὐτοῦ	τοῦ αὐτῷ Plat.
	7 μεῖζόν τι = *BCDEv*	τι μεῖζον (*Γ*)
	8 — — ἔπειτα — . . πρότερον = *BCDEv*	om. (*JE*) propter homoeoteleuton
p. 71 A	11 ἔφη οὕτω = *Ev*	οὕτω ἔφη *BCD*
	11 γε = *Ev* Olymp. p. 49	om. *BCD* (*ΔΦGs*)
	13 — δὲ = *CDv* : δ**B*	δαὶ *E* (*ΥΓCH*) [18])
	13 — — χεῖρον = *BCDEv*	om. (*JE*)
	13 — — οὐκ = *BCDEv*	om. (*E*)
	13 — καὶ ἐὰν = *Ev*	καὶ ἂν *BCD* (*Δs*) [19])
	14 δικαιότερον = *BCDEv*	τι δικαιότερον (*Δ*)
	14 οὐκ = *Ev*	om. *BCD* (*ΛCEHJLΥΓ*)
	15 — οὖν = *BCDEv*	γοῦν (*ΔΦs*)
	15 — — ὅτι . . . πράγμαματα = *BCDEv*	om. (*G*)
	15 — — γίγνεται = *BCDEv*	γίγνηται (*Δ*)
p. 71 C	lemma	deest
	=327, 17 τὸ ἐγρηγορέναι = (*Δ*)	τῷ ἐγρηγορέναι *BCDEv*
	18 — — τί . . . ἔφη = *BCD Ev*	om. (*Φ*) propter homoeoteleuton
	19 τε = *BCDEv*	om. (*G*) : τι (*Δ*)
	20 — ἐςτὶ καὶ = *CE*	ἐςτὶν καὶ erat in *BD* [20])
	20 — — καὶ αἱ = *BCDEv*	αἱ om. (pr. *Δ*) [21])
	20 — αὐτοῖν = *BCD* (*ΔΦGs*)	αὐτῶν *Ev*
	21 ὄντων = *C*	ὄντοιν *BDEv*
	21 — — γὰρ οὐ = *BCDEv*	om. (*L*)

27, 23 —— δέ = *BCDEv*	δή (*L*)
24 —— τὸ δὲ = *BCDEv*	δὴ τὸ (*ΦL*) : δὴ τὸ δὴ τὸ (*s*)
24 —— ἐγρηγορέναι καὶ ἐκ τοῦ καθεύδειν = *Ev*	om. *BCD*, praeterea *C* om. post καθεύδειν v. 25 τὸ
25 ——— τοῦ ἐγρηγορέναι	τὸ ἐγρηγορέναι Plat., sed *C* om. τὸ
25 —— καὶ ἐκ τοῦ ἐγρηγορέναι = *BCDEv*	om. (pr. *Γ*)
26 —— τὸ καθεύδειν = *BCD Ev*	om. (*Δ*)
1 D 26 ———— αὐτῶν	αὐτοῖν Plat.
28, 1 —— ἀνεγείρεσθαι = *BCD Ev*	ἀναγείρεσθαι (*Δ*)
2 — ἔφην = *v*	ἔφη *BCDE* (*GΦsCEHJΓ*)[22])
2 καὶ σύ μοι = *Ev*	μοι καὶ σὺ *BCD*
3 οὕτω = *BCDEv*	om. (*G*)
3 μὲν = *BCDEv*	om. (*E*)
4 —— τῷ = *BCDEv*	τὸ (*Δ*)
4 εἶναι = *BCDEv*	om. (*G*)
6 ——— τί δὲ . . . ὁμολογεῖν om.	hab. Plat.
7 ———— ζῆν	ζῶν Plat.
8 ——— ὁ	ὦ Plat. cf. p. 326, 12
8 — τε καὶ = *BCDEv*	καὶ (*G*)
1 E 9 εἰσὶν ἄρα = *Ev*	ἄρα εἰσὶν *BCD*
9 ἔφη = *BCDEv*	om. (*G*) ante αἱ ψυχαὶ
10 — τοῖν (bis) = *BCDEv* (*GΦsΓ*)	ταῖν (bis) *v* : τοι . . . τὴν (*Δ*)[23])
11 ——— γενέοιν	γενεσέοιν Plat.
11 —— περὶ = *BCDEv*	πρὶν (*H*)
11 —— ἑτέρα = *BCDEv*	ἑτέρῳ (*H*)
12 —— τὸ = *BCDEv*	τι (*Δ*)
13 ——— οὐκ ἀνταποδώσομεν om.	hab. Plat.
14 —— ταύτῃ = *BCDEv*	ταῦτα (*Δ*)
15 ——— ὑποδοῦναι	ἀποδοῦναι Plat.
15 ———— ἐναντίαν	ἐναντίαν τινὰ Plat.
17 —— οὐκοῦν . . . ἀναβιώσκεσθαι = *BEv*	om. *CD* (*s*) propter homoeoteleuton
17 —— ἀναβιώσκεσθαι = *CEv*	ἀναβιόσκεσθαι *B* (ter) *D* (bis)
2 A 18 ——— ἂν εἴη . . . τῶν τεθνεώτων om.	hab. Plat., sed v. 18. 19 ἐκ . . . ἀναβιώσκεσθαι om. (*H*) propter homoeoteleuton
21 —— γεγονέναι . . . ζώντων = *BCDEv*	om. (*G*) propter homoeoteleuton

328, 22	— — ἐδόκει = *BCD* (*ΔΦ GsC*)	om. *Ev*
23	— — τὰc . . . ἀναγκαῖον = *BCDEv*	om. (*Δ*) propter homoeoteleuton
23	— δή = *BCDv*	δεῖ *E* (*C*)[24]
24	— γίγνεcθαι = *BCDEv*	γίγνονται (*G*)
25	— — ὡμολογημένων = *BC DEv*	ὁμολογημένων (*J*)
25	οὕτωc ἔχειν = *BCDv*	om. *E*
	ἐν ταὐτῷ	
p. 78 B = 328, 27	— — — — τῷ	τῷ μὲν Plat.
27	— — cυντεθέντι = *BCEv*	cυντιθέντι *D* (*L*)
p. 78 C 27	— τε καὶ = *BDEv*	καί *C*
= 329, 2	— ταῦτα = *BCD* (*ΔΦGs*)	τὰ αὐτὰ *Ev*[25]
2	ἧπερ = (*G*)	εἴπερ *BCDEv*
3	οὕτωc ἔχειν = *BCDEv*	ἔχειν οὕτωc (*G*)
3	— ἅπερ = *BCDEv*	ὅcαπερ (*G*)
5	— — τὰ δὲ . . . cύνθετα = *BDEv*	om. *C* (*L*) propter homoeoteleuton
5	— — — — κατὰ ταῦτα cύνθετα	κατὰ ταὐτὰ ταῦτα δὲ cύνθετα *BD* : κατὰ ταὐτὰ ταῦτα δὲ εἶναι τὰ cύνθετα reliqui; sed *E* om. δὲ, (*s*) hab. εἰδέναι pro εἶναί, (*ΑCEHJΓ*) om. τὰ
	lemma deest	
p. 79 A = 329, 7	βούλει = *BCDEv* Euseb. praep. ev. p. 551 c	εἰ βούλει (*ΔΦGs*)
7	— — τὸ μὲν . . . τὸ δὲ = *BCDEv*	τὸν μὲν . . . τὸν δὲ (*Δ*)
9	— — — — ἀειδὲc	ἀειδὸc ἀεὶ Plat., sed ἀεὶ post ἔχον ponit (*Δ*) : ἀειδὲc ἀεὶ Euseb.
11	ἄλλο τι ἡμῶν αὐτῶν ἢ = (*Φ ΕΓ*) ut videtur: ἢ hab., sed post τι ponit (*Δ*)	ἄλλο τι ἡμῶν αὐτῶν *BCDE* (*GsΑCHJLΓ*) : ἄλλο δὴ *C FG* Eusebii : ἄλλο τι δὴ *J* Eusebii
p. 79 B 11	cῶμά ἐcτι τὸ δὲ ψυχή = *BCDEv* Euseb.	cῶμα τὸ δὲ ψυχή ἐcτιν (*Φs*)
12	— — ποτέρῳ = *BCDEv*	ποτὲ (*L*)
12	— ποτέρῳ . . . τῷ εἴδει = *BCDEv* Euseb.	ποτέρῳ . . . εἴδει (*Δ*)[26]
13	φαμὲν ἂν εἶναι = *Ev* : φαμὲν ἂν εἶναι ἂν (*Γ*)	φαῖμεν ἂν εἶναι *BCD* (*ΦsC*) Euseb. Olymp. p. 64, 18
16	μὴν = *Ev* Euseb.	om. *BCD* (*G*)
17	— ἐλέγομεν = *Ev*	λέγομεν *BCD* Euseb.[27]

329, 17	φύσει ἐλέγομεν = *BCDEv* (at λέγομεν *BCD*) Euseb.	ἐλέγομεν φύσει (*ΔΦGs*)
18	— λέγομεν = *BCD* Euseb.	ἐλέγομεν *Ev* cf. adn. 27
18	ὁρατὸν ἢ ἀόρατον εἶναι = *BCD* (*ΔΦGs*) Euseb.	ὁρατὸν εἶναι (*ΔCJ*) : ὁρατὸν οὖν (*HLΥ*) : ὁρατὸν εἶναι ἢ οὐχ ὁρατόν *Ev* : ὁρατὸν εἶναι ἢ (*Γ*)
20	— — σώματός = *BCDEv*	σώματός τε (*Δ*)
20	— ἐστι = *BCDEv*	ἔσται (*G*)
79 C 23	— — προσχρῆται *BCDEv*	προσχῆται (*Δ*)
23	τι = *BDEv* Euseb.	om. *C*
23	— — τι . . . σκοπεῖν = *BCDEv*	om. (*L*) propter homoeoteleuton
25	τὸ δι' αἰσθήσεως = *Ev*	τὸ δι' αἰσθήσεων *BD* : τὸ δὲ δι' αἰσθήσεων *C* : ἢ τὸ δι' αἰσθήσεως (*Υ*) : om. Euseb.
25	τὸ = *BCD*	τότε *Ev* Euseb. : ὅτε (*s*)
330, 1	— — ὑπὸ = *BCDEv*	ἀπὸ (*ΔEJ*)
1	— — εἰς τὰ = *CDEv*	αὐτὰ *B*
1	— — κατὰ ταὐτὰ = *BCDEv*	κατ' αὐτὰ (*E*) : κατὰ ταὐτὸν (*C*)
79 D 6	— — ἔχον . . . ὡσαύτως = *BDEv*	om. *C* propter homoeoteleuton
6	— — — — καὶ συγγενὴς	ὡς ins. Plat. Euseb.
6	— — — — αὐτοῦ οὖσα	οὖσα αὐτοῦ Plat. Euseb.
6	— — τε γίγνεται = *Ev* Euseb.	ἐγγίγνεται *D* et ut vid. *B* : *C* deest
7	— γένηται = *BCDEv*	γίγνηται (*ΔΦs*) : γίνηται *CFG* Eusebii
8	— πέπαυται = *BCDEv*	παύεται (*Γ*)
8	— τε = *BCDE* Euseb.	γε (*ΔΦGsCJ*)
11	— ἀληθῆ = *BCDEv*	ἀληθῶς (*ΔGsJ*)[28])
12	— πρόσθεν = *Ev* Euseb.	ἔμπροσθεν *BCD*[29])
79 E 14	— — — πᾶσα	πᾶς ἂν Plat. Euseb.
14	— ἔμοιγε = *Ev* Euseb.	μοι *BCD*
14	— — δοκεῖ = *BCDEv*	δοκῇ (*Γ*)
14	ἦ δ' ὅς = *BCDEv* Euseb.	om. (*G*)
16	— ψυχὴ = *BCDEv*	ἡ ψυχὴ (*E*)[30])
18	— δὲ = (*ΔΦGs*)	δὴ *BCDEv* Euseb. Olympiod. p. 65, 29[31])
80 A 21	— ταῦτα = *Ev* Euseb.	αὐτὰ *BD*[32])
22	— — — — ἢ πότερον	καὶ πότερον Plat. Euseb.
23	οἷον ἄρχειν τε = *BCDEv* Euseb.	ἄρχειν οἷόν τε (*Φs*)
24	— τε καὶ = *BCDEv*	καὶ (*Δ*)
24	— — — — ἔοικε	ἔμοιγε Plat. Euseb.

	330, 26 — δή = *BDE*	δέ (*G*) cf. adn. 31
	27 — — ὦ = *BCDEv*	ὁ (*ΔJ*)
	27 — — ἡμῖν = *BCEv*	ὑμῖν *D*
p. 80 B	28 καὶ νοητῷ = *BDEv* Euseb.	om. (*J*) : καὶ θνητῷ *C*

inde ab καὶ ἀδιαλύτῳ p. 331, 1 liber *F*(arnesinus) solus excerptum servavit

	331, 1 — — — — ἀεὶ	καὶ ἀεὶ Plat. Euseb.
	1 — — ἀεὶ . . . διαλυτῷ = *B CDEv*	om. (*Δ*) propter homoeoteleuton
	1 κατὰ = *BCD*(*ΦGs*) Euseb.	καὶ κατὰ *Ev*
	2 — — — — ὁμοιότερον	ὁμοιότατον Plat. Euseb.
	2 ψυχή = *BCD*(*ΦGsΔCEH*)	ψυχήν *Ev* Euseb.
	3 ἀνοήτῳ καὶ πολυειδεῖ = *Ev* Euseb.	πολυειδεῖ καὶ ἀνοήτῳ *BCD*
	3 — — — ἀδιαλύτῳ	διαλυτῷ *BEv* Euseb. : εὐδιαλύτῳ (*Φs*) : * διαλύτῳ *CD*[33])
	3 — — κατὰ . . . αὖ = *BCD Ev*	om. (*Γ*)[34])
	4 — — ταὐτὰ = *BCDv*	αὐτὰ *E*
	4 — αὖ = *BCDEv*	ἂν (*Δ*)
	4 εἶναι cῶμα = *BCDEv* : εἶναι τὸ cῶμα Euseb.	cῶμα εἶναι (*Φ*)
	5 — — — — λέγειν ἄλλο	ἄλλο λέγειν Plat., sed (*H*) om. ἄλλο cum praecedentibus παρὰ ταῦτα, (*s*) ins. τι post ἄλλο: ἄλλο λέγειν Euseb.
	5 ὡc = *Ev* Euseb.	ἢ *B* : ᾗ *CD* (*ΔΦGsC*) : ᾗ ὡc (*Γ*)
	6 — — — — οὕτωc ἐχόντων τούτων	τούτων οὕτωc ἐχόντων *BCD Ev* Euseb. : τούτων om. (*ΔE J*) : πάντων pro τούτων hab. (*s*), πάντωc (*Φ*)
p. 80 C	9 ὅτι = *Ev* Euseb.	om. *BCD*
	9 — — ἀποθάνῃ *Ev*	ἀποθάνοι *BD* : ἀποθαν * * *C*
	10 cῶμα = *Ev*	τὸ cῶμα *BCD*, Eusebii plerique
	11 — — — — ὁ	ᾧ Plat. Euseb. (ante προcήκει)
	12 καὶ διαπνεῖcθαι = *Ev* Euseb.	om. *BCD*
	13 — — — γὰρ	μὲν Plat. Euseb.
	14 — — — κεχαριέντωc	καὶ χαριέντωc Plat. Euseb.
	14 τοιαύτῃ = *BCDEv*, Eusebii *CFGJ*	τῇ αὐτῇ (*J*), Eusebii reliqui
	15 — — ὥρᾳ = *BEv* Euseb.	ἡμέρᾳ *CD*
	15 μάλα = *BCDv* Euseb.	μάλιcτα *E* (*TL*)
p. 80 D	19 — — — — ὁμοίωc = Euseb.	ὅμωc Plat.

331, 20 — — — εἰς τὸ	εἰς Plat. Euseb. Stob. p. 431, 11
21 — — — ἑτέρας	ἕτερον Plat. Euseb. Stob. 431, 12 pap(yrus Phaedonis)
22 — — Ἅιδου = *BCDEv*	ἀηδῆ (*L*)
23 — — τῇ = *BCDEv*	ἐν τῇ (*Φ*)
24 — — ἰτέον = *BCDEv*	ἰτὸν (*J*)
24 — — — — δὲ = Euseb.	δὲ δὴ Plat. Stob. 331, 14. 15 pap. ut vid.
332, 1 — — διαπεφύσηται = *BC Dv*	διαπεφύσσηται *E* (*Γ*)
2 ἄνθρωποι = *BCD*E*v* Euseb. Stob. 431, 17	τῶν ἀνθρώπων (*Φs*)
3 φίλε = *BCD* (*ΦsCHLTΓ*) Euseb. Stob. 431, 17	om. *Ev*
3 — — — — καὶ	τε καὶ Plat. Euseb. Stob. 431, 18

harum eclogarum prima saepius et gravius quam quae eam excipiunt ab omnibus libris Platonis dissentit. in illa quae brevissima est totidem locis quot in iis quae restant cunctis verba transposita invenis. cf. p. 325, 20 λέγεσθαι καλῶς pro καλῶς λέγεσθαι, p. 326, 5 νῦν σύ pro σὺ νῦν, p. 326, 6 εἴη ἐλπίς pro ἐλπὶς εἴη, p. 330, 6 αὐτοῦ οὖσα pro οὖσα αὐτοῦ, p. 331, 5 λέγειν ἄλλο pro ἄλλο λέγειν, p. 331, 6 οὕτως ἐχόντων τούτων pro τούτων οὕτως ἐχόντων. verum etiamsi inter memoriam primi excerpti et sequentium aliquid differre videatur, tamen quae in unum congestae leguntur eclogae initio capitis περὶ ψυχῆς, eas Ioannem ex compluribus fontibus petivisse credibile non est. itaque de iis universis tractatu unico agere oportebit. et quoniam primum statuendum est quo hae eclogae discrimine ab omnibus libris Platonis dirimantur, eas laterculo obiter perlustrato indicare iuvabit neque multis neque gravibus locis a cunctis codicibus Platonis distingui. si quis vero in tertia parte excerpti θῶμεν . . . Σιμμία p. 331, 1—332, 3 paullo frequentiores Stobaei proprietates esse observaverit, ad id velim animum attendat, quod hunc locum codex Farnesinus solus rettulit. sed iam singulas lectiones proprias eclogarum intentissima cura ponderare opus est; ex quo enim prisco fonte communi diversa genera nostrorum librorum Phaedonis suspensa sunt itemque excerptum quod iam tractavimus capitis L ὡς . . . ἡδύ ductum est, ad eum etiam has eclogas referre, nisi earum proprias scripturas ut falsas ita recentis originis esse probatum habuerimus, haudquaquam licere monendum est. quattuor autem lectiones peculiares excerptorum e stilo Platonis fluxisse negari non posse censeo. ac primum quidem p. 329, 5 (p. 78 C) verba quae anthologio traduntur τὰ δὲ ἄλλοτ' ἄλλως καὶ μηδέποτε κατὰ ταῦτα σύνθετα, modo prosodia verbi ταῦτα in qua saepissime librarios Stobaei peccasse constat[1]) ταὐτά scribendo

1) cf. append. adn. 25.

corrigatur, et plenam et dignam Platone sententiam efficiunt. libri Platonici vero quo recentiores sunt, eo magis fucatum additamentis locum reddunt, quorum *BD* ταῦτα δὲ, *E* ταῦτα εἶναι τά, (*ΔCEH JΓ*) ταῦτα δὲ εἶναι, (*ΔΦG*) ταῦτα δὲ εἶναι τά ante σύνθετα inserunt. deinde p. 331, 19 (p. 80 D) ὅμως codicum nostrorum reiecto ὁμοίως quod praeter Stobaeum etiam Eusebius praep. evang. p. 553 b praebet Platoni vindicandum est. in ὅμως Vermehrenum[1]) quamvis nullam scriptorum rationem habuerit, haesisse memorabile videtur qui ὅλως proposuit; qua coniectura spreta quod Stobaeus et Eusebius tradunt, id verum esse toto loco paucis inlustrato probari posse speramus. pro certo igitur cum Heindorfio habeo p. 80 C in sententia ἐὰν μέν τις καὶ χαριέντως ἔχων τὸ σῶμα τελευτήσῃ καὶ ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ καὶ πάνυ μάλα et ὥρᾳ de eximia iuvenilis aetatis specie accipiendum esse et apodosin iam a verbis καὶ ἐν τοιαύτῃ ordiri. nam qui pone ὥρᾳ distinguunt quomodo particulam γάρ in enuntiato subsequenti explicent non habere monendum est[2]); contra concesso sententias καὶ ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ ἐπιμένει σῶμα χρόνον συχνόν et συμπεσὸν γὰρ τὸ σῶμα μένει ἀμήχανον ὅσον χρόνον inter se opponi particulam suum locum tueri quisquis videt; ut autem verbis συμπεσὸν γὰρ τὸ σῶμα . . . μένει ἀμήχανον ὅσον χρόνον perpetuitatem cadaveris humani Plato monstrare aggressus est, ita cum addit ἔνια δὲ μέρη τοῦ σώματος . . . ἀθάνατά ἐστιν argumento e moribus Aegyptiacis petito alterum gravissimum subnectit. similiter enim ut Aegyptiorum corpora medicata atque condita etiam cuiusvis cadaveris partes certas fere inmortales esse dicit. adverbium ὁμοίως igitur dictiones ὀλίγου ὅλον μένει ἀμήχανον ὅσον χρόνον et ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀθάνατά ἐστιν conectere eaque ratione apte positum esse apparet. tertia vero lectionum Stobaei quas germanas esse veri simile videtur obviam fit p. 331, 24 (p. 80 D), ubi Eusebio (p. 553 b) adsentiente eclogarius δή quod in libris Platonicis post δέ legitur omittit. denique p. 325, 22 (p. 70 A) excerptorem proxime ad genuinam scripturam Platonis accedere credo; quo tamen loco vestigia veri ne in nostris quidem exemplis philosophi plane oblitterata sunt. indicativi enim ἐστί διαφθείρεται ἀπόλλυται qui post dictionem ἀπιστίαν παρέχειν in anthologio leguntur, quorum unum ἀπόλλυται etiam Coislinianus (*Γ*) Platonis testatur, ne verissimi sint valde verendum est. nempe a verbis quibus vis similis atque dictioni ἀπιστίαν παρέχειν inest saepius apud Platonem indicativum pendere videmus[3]),

1) Platonische Studien (Leipzig 1870) p. 24.
2) cf. Schanz, Studien p. 41.
3) in censum vocare nolo Alcib. II p. 139 D ἀλλ' ὅρα . . . μὴ οὐχ οὕτως ταῦτ' ἔχει siquidem, praeter quod dialogus spurius est, ἔχει pro coniunctivi forma per ει scripta haberi potest, velut Crat. 436 B in sententia ἀλλὰ μὴ οὐχ οὕτως ἔχει (sic *B* : ἔχῃ *T*) . . . ἀλλ' ἀναγκαῖον ᾖ lectionem libri *B* coniunctivum esse patet. cf. etiam titulorum et papyri formas coniunctivi in ει exeuntes (Meisterhans, gramm. inscr.[3] p. 166.

cf. Lach. 196 C ἀλλ' ὁρῶμεν μὴ Νικίας οἴεταί (sic *T*: οἴοιται *B*: οἴηται *b*) τι λέγειν καὶ οὐ λόγου ἕνεκα ταῦτα λέγει, Phaed. 84 E ἀλλὰ φοβεῖcθε μὴ δυcκολώτερόν τι νῦν διάκειμαι (διακέωμαι Hirschig), Theaet. 145 B ἀλλ' ὅρα μὴ παίζων ἔλεγεν, Lys. 218 D φοβοῦμαι μὴ ὥcπερ ἀνθρώποις ἀλαζόcιν λόγοις τιcὶν τοιούτοις ἐντετυχήκαμεν. coniunctivi ᾖ διαφθείρηται ἀπολλύηται οἴχηται ᾖ ita in contextum plurimorum codicum Platonis inrepsisse videntur, ut primum glossema οἴχηται διαπτομένη καὶ οὐδὲν ἔτι οὐδαμοῦ ᾖ, petitum ex p. 84 B διαπτομένη οἴχηται καὶ οὐδὲν ἔτι οὐδαμοῦ ᾖ reciperetur, deinde ad has formas verba antecedentia ἐcτί διαφθείρεται ἀπόλλυται adcommodarentur. qua ratione si historiolam loci tibi refinxeris, una et quomodo factum sit ut nunc in eodem enuntiato apud Stobaeum ἐcτι et ᾖ legantur explicatum habebis. ita de lectionibus propriis eclogarum quattuor respui non posse concedendum videtur; de tribus aliis iudicium retinere oportebit (cf. p. 325, 20 λέγεcθαι καλῶc pro καλῶc λέγεcθαι, p. 326, 5 νῦν cύ pro cὺ νῦν, p. 326, 6 εἴη ἐλπίc pro ἐλπὶc εἴη); reliquas omnes improbandas esse aut satis per se patet (cf. p. 327, 26 αὐτῶν pro αὐτοῖν, p. 328, 7 ζῆν pro ζῶν, p. 328, 15 ἐναντίαν pro ἐναντίαν τινά, p. 328, 27 τῷ pro τῷ μέν) aut testimonio Eusebii certissimum fit (cf. p. 329, 9 ἀειδέc pro ἀειδὲc ἀεί, p. 330, 6 cυγγενήc pro ὡc cυγγενήc, ibid. αὐτοῦ οὖcα pro οὖcα αὐτοῦ, p. 330, 22 ἤ pro καὶ, p. 330, 24 ἔοικε pro ἔμοιγε, p. 331, 1 ἀεί pro καὶ ἀεί, p. 331, 2 ὁμοιότερον pro ὁμοιότατον, p. 331, 5 λέγειν ἄλλο pro ἄλλο λέγειν, 331, 6 οὕτωc ἐχόντων τούτων pro τούτων οὕτωc ἐχόντων, p. 331, 11 ὅ pro ᾧ, p. 332, 3 καὶ pro τε καὶ).

pleraeque igitur de peculiaribus scripturis Stobaei quippe quae falsae sint, in causa esse nequeunt, ut qui fons communis nostrorum exemplarium Phaedonis fuit, ex eo etiam haec excerpta ducta esse negemus. sed tamen quibusdam locis gnomologum verum tradere nobis persuasimus, ex quibus locis quamvis paucis efficiendum videtur eclogas capitis περὶ ψυχῆc e diversa traditione atque nostra Phaedonis exemplaria et excerptum quod generi *E* nostrorum librorum addicendum erat capitis L ὡc . . . ἡδύ fluxisse. verum priusquam diiudicetur utrum diversis fontibus an eidem diversorum capitum testimonia attribuenda sint, etiam inter eclogas capitis περὶ ψυχῆc et inter familias singulas codicum Platonis quaenam ratio intersit eruendum erit. quanto quisque liber Platonicus discrimine ab his excerptis distet ut inlustremus proximum est.

primum igitur vetustissimos codices *BCD* ab eclogis longissime remotos esse observandum videtur, qui peculiares scripturas offerunt

---

Usener, Gött. Nachr. 1892. p. 47). item dubito adducere Phaed. 77 B ἐνέcτηκεν . . . τὸ τῶν πολλῶν ὅπωc μὴ . . . διαcκεδάννυται (sic *BCDE*: διαcκεδαννύηται b) et 77 D δεδιέναι . . . μὴ . . . διαcκεδάννυcιν (sic codd.: -νν0cιν Ast). cf. Kühner-Blaſs, gramm. graec. II p. 191.

memorabiles p. 326, 1 ἤ ἀποθνήςκει pro ἤ ἂν ἀποθάνῃ p. 326, 5 ἂν διῆλθες pro διῆλθες p. 326, 15 λόγος pro λόγος οὗτος p. 326, 19 αἱ ψυχαὶ ἡμῶν pro ἡμῶν αἱ ψυχαί p. 327, 11 οὕτω ἔφη pro ἔφη οὕτω p. 328, 2 μοὶ καὶ cύ pro καὶ cύ μοι p. 328, 9 ἄρα εἰcίν pro εἰcὶν ἄρα p. 329, 16 ἀλλά pro ἀλλὰ μήν p. 329, 25 αἰcθήcεων pro αἰcθήcεως p. 331, 3 πολυειδεῖ καὶ ἀνοήτῳ pro ἀνοήτῳ καὶ πολυειδεῖ p. 331, 9 ἔφη pro ἔφη ὅτι p. 331, 10 τὸ cῶμα pro cῶμα p. 331, 12 διαπίπτειν pro διαπίπτειν καὶ διαπνεῖcθαι. praeterea aliquot locis una cum singulis familiis recentiorum librorum vetustissimi *BCD* ab excerptis discedunt, ita praebent *BCD* (*ΔΦGs*) p. 327, 11 ἰcχυροτέρου pro ἰcχυροτέρου γε p. 331, 5 ἤ pro ὡc, *BCD* (*Φs*) p. 329, 13 φαῖμεν pro φαμέν, *BCD* (*ΔCEHJLΥΓ*) p. 327, 14 ἐξ ἀδικωτέρου pro οὐκ ἐξ ἀδικωτέρου. his locis multis et gravibus codices antiquissimi cum Stobaeo discordant; Crusianum vero etiam plus Veneto Bodleianoque ab excerptore abesse indicant propriae eius scripturae p. 326, 15 ἔcτι pro ἔcτι τιc p. 326, 25 τοῦτο μόνον pro μόνον τοῦτο p. 329, 23 cκοπεῖν pro cκοπεῖν τι. sequitur ut codices quorum dux Vaticanus est (*ΔΦGs*) quibus lectionibus ab eclogis distinguantur exponamus. locos ubi una cum vetustissimis membranis *BCD* libri (*ΔΦGs*) vel pars eorum a Stobaeo discrepant iam propositos habes; cf. p. 327, 11 p. 331, 5 p. 329, 13. atque ad hos locos scripturas peculiares codicum (*ΔΦ Gs*) permultas accedere commemorandum est aut in iis universis obvias p. 329, 7 εἰ βούλει pro βούλει p. 329, 17 ἐλέγομεν φύcει pro φύcει ἐλέγομεν aut in singulis, in (*Δ*) p. 327, 2 καὶ οὐκ pro οὐκ p. 327, 14 τὶ δικαιότερον pro δικαιότερον p. 329, 12 εἴδει pro τῷ εἴδει, in (*G*) 326, 6 ἐλπίc pro ἐλπὶc καὶ καλή p. 327, 1 γένεcιν pro γένεcιν περὶ p. 327, 19 ἀλλήλων pro ἀλλήλων τε p. 328, 3 ἔφη pro ἔφη οὕτω p. 328, 4 τεθνάναι pro τεθνάναι εἶναι p. 328, 9 ἄρα pro ἄρα ἔφη p. 328, 24 γίγνονται pro γίγνεcθαι p. 329, 3 ἔχειν οὕτωc pro οὕτωc ἔχειν p. 330, 14 δοκεῖ pro δοκεῖ ἦ δ' ὅc, in (*Φ*) p. 329, 11 τὸ δὲ ψυχή ἐcτιν pro ἐcτὶ τὸ δὲ ψυχή p. 330, 23 ἄρχειν οἷόν τε pro οἷόν τε ἄρχειν p. 331, 4 cῶμα εἶναι pro εἶναι cῶμα p. 332, 2 τῶν ἀνθρώπων pro ἄνθρωποι, in (*s*) p. 326, 1 ἀπαλλαττομένη pro εὐθὺc ἀπαλλαττομένη. deinde discrimen quo familia Vaticani a Stobaeo seiungitur locis iis augetur ubi recentiores libri *E* (*ΔΦGsΔCEHJLΥΓ*) cuncti aut certe eorum gravissimus quisque ab eclogario discedunt; cf. p. 325, 19 δοκεῖ ἔμοιγε pro ἔμοιγε δοκεῖ p. 326, 26 ῥάδιον pro ῥᾷον p. 331, 1 καὶ κατὰ pro κατά p. 331, 2 ψυχήν pro ψυχή p. 332, 3 Κέβηc pro φίλε Κέβηc. his igitur locis etiam codices *E* (*ΔCEHJLΥΓ*) cum excerptore pugnare vides; quorum codicum scripturas ab eclogis diversas in unum componere relicum est. atque remotissimum ex his Coislianum (*Γ*) a gnomologo esse apparet, quippe qui p. 326, 26 ἀλλά pro ἀλλὰ καὶ p. 327, 4 τὸ δίκαιον τῷ pro δίκαιον p. 327, 5 ὅτι pro ἄρα p. 327, 7 τι μεῖζον pro μεῖζόν τι suo periculo exhibeat. codices

E (*ACEHJLΥ*) autem praeter illos locos ubi universa memoria recentiorum librorum a Stobaeana recedit, cuncti tantum bis ab excerptore discrepant; cf. p. 327, 5 σκεψώμεθα pro τοῦτο οὖν σκεψώμεθα p. 329, 18 ὁρατὸν εἶναι pro ὁρατὸν ἢ ἀόρατον εἶναι. itaque communem memoriam horum librorum, quamvis singuli vel plures eorum etiam aliis locis ab anthologio dissentiant (cf. p. 327, 14 ἐξ ἀδικωτέρου pro οὐκ ἐξ ἀδικωτέρου p. 328, 3 ἐναντίον pro ἐναντίον μέν p. 328, 25 ἀναγκαῖον pro ἀναγκαῖον οὕτως ἔχειν p. 330, 28 ἀθανάτῳ pro ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ p. 331, 14 τῇ αὐτῇ pro τοιαύτῃ p. 331, 15 μάλιστα pro μάλα), propius quam reliquas familias codicum Platonicorum ab his eclogis abesse statuendum est.

simillime igitur his capitis XLIX testimoniis atque ecloga ὡς... ἡδύ proprias lectiones recentium librorum *E* (*ACEHJLΥ*) plurimas probari valde memorabile est. attamen horum excerptorum cum membranis *E* (*ACEHJLΥ*) consensum illam quae inter eclogam ὡς . . . ἡδύ et familiam *E* intercedit cognationem adaequare adhuc dubito dicere. in his enim excerptis amplam sane partem Phaedonis continentibus etiam loci satis multi ubi Stobaeus a classi *E* discrepat, cum aliis libris Platonis conspirat occurrerunt; cuius generis loci in illa capitis L ecloga paucissimi tantum se obviam dedere.[1]) nihilo minus tamen vide ne altiore indagine firmari liceat cognatione plane eadem has eclogas atque eclogam ὡς . . . ἡδύ cum peculiari memoria codicum *E* (*ACEHJLΥ*) cohaerere. nempe consentaneum videtur, etiam si textus Stobaeanus ad idem exemplar priscum Phaedonis cum familia *E* nostrorum librorum ascendat, tamen communis fontis imaginem neque libris anthologii neque Platonis *E* (*ACEHJLΥ*) integram servari. itaque nunc traditionem librorum *E* (*ACEHJLΥ*) in antiquiorem statum restituere conandum erit. si vero circumspicimus, quas lectiones classis *E* tamquam novicias abicere fas sit, id quidem postulandum esse monuerim, ut quod quaeque stirps recens p r i s t i n a e traditionis *E* (sive Stobaeus sive nostra classis *E*) secum fert peculium, id prorsus vile sit neve cuiquam ceterorum testium qui Phaedonem tradunt probetur. ergo ubi hae eclogae cum aliis libris Platonis atque cum *E* (*ACEHJLΥ*) faciunt, ibi *E* (*ACEHJLΥ*) penitus falli nobis demonstrandum erit. nisi saltem plerasque graviores propietates familiae *E* novicias esse planum fecerimus simulque inlustraverimus illam traditionem priscam Phaedonis, quam ab excerpto ὡς . . . ἡδύ alienam libris *BCD* inesse invenimus, contineri scripturis a Stobaeo diversis codicum *BCD* etiam in ea parte Phaedonis quam hae eclogae complectuntur: capitis περὶ ψυχῆς testimonia ex eodem fonte atque eclogam ὡς . . . ἡδύ manasse dici nequit. ita rem in eo esse patet, ut exploremus quas proprietates classis *E* spurias esse probabile sit. deinde vero quaecumque lectiones singulorum codicum Platonicorum a Stobaeo alienae

1) sicuti p. 477, 22 ἔοικεν.

ex antiquitate ortum trahere videntur, iis in unum congestis intuendum erit, num fontes prisci quales refingi debent, classibus quae extant librorum Platonicorum respondeant.

plurimas autem lectiones quas libri recentiores Platonis Stobaeo invito praebent, veritatis specie carere concedendum est. veluti dubitari nequit quin p. 325, 19 (p. 69 E) collocatio δοκεῖ ἔμοιγε quae pro ἔμοιγε δοκεῖ in libris *E* (*ΔCEHJLΥΓΔΦGs*) reperitur respuenda sit. ἔμοιγε δοκεῖ quam saepe in Platone occurrat commode intellegitur perlectis paucis Cratyli paginis 416 A 421 E 423 E 424 A 425 C 429 C 430 C 435 D 439 D. ubi vero pronomen personale verbo δοκεῖ postposuit, semper formam breviorem μοι nisi quid me fugit Plato usurpavit.[1]) deinde p. 326, 26 (p. 70 D) ῥᾴδιον quod codices Platonici praeter antiquissimos *BCD* pro ῥᾷον suppeditant spurium esse censeo, cum quomodo ῥᾴδιον ex ῥᾷον tam hoc loco quam p. 115 E et Crat. 392 B in libris quibusdam ortum sit facillime explicetur. nimirum papyro Gorgiae[2]) in non nullis antiquis exemplis Platonicis ι adscriptum quod dicitur neglectum fuisse inlustratum habemus; quam litteram, si forte aderat, librarios offendisse consentaneum est. quo facilius Α male iterato ex ΡΑΙΟΝ ΡΑΔΙΟΝ fieri potuit. item p. 332, 3 (p. 80 D) φίλε cur in libris *E* (*ΔGΑEJ*) expunctum sit causa patet. nempe φίλε attributum, duobus vocativis Κέβης τε καὶ Σιμμία praemissum, uni tantum vocativo accommodatum est[3]); qua in re scribas haesisse probatur p. 82 C ubi libri (*ΔΦGs*) ἑταῖρε in verbis ὦ ἑταῖρε Σιμμία τε καὶ Κέβης omittunt, lectio reliquarum membranarum papyro defenditur. iam gravissimas scripturas a Stobaeo alienas librorum recentiorum falsas esse nobis persuasimus. ut igitur archetypon vetus codicum *E* (*ΔCEHJLΥ*) opera eclogarii restitui posse magis et magis speramus, ita nunc in fontium priscorum ex quibus nostra Phaedonis memoria manavit alterum inquirere conveniet. cum vero id exemplar Phaedonis vetus, cui codicum *BCD* scripturas ab ecloga ὡς . . . ἡδύ abhorrentes deberi voluimus, etiam in ea parte dialogi quam haec capitis περὶ ψυχῆς excerpta complectuntur delineare in animo sit, iam quae ab his excerptis lectiones alienae singulorum pluriumve codicum Platonis ad antiquitatem ascendere videantur erui oportet. primum igitur p. 326, 1 (p. 70 A) dissuadente Stobaeo in enuntiato ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ . . . ᾗ ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ cum *BD* ἀποθνῄσκει scribendum, cum *D* uno ἂν delendum esse moneo. nam librariorum studium coniunctivum cum ἂν pro indicativo ponendi ex Crit. 50 B ἐκείνην τὴν πόλιν . . . ἐν ᾗ (sic *BCD* Hermann : ᾗ ἂν *Ev*) αἱ γενόμεναι δίκαι μηδὲν ἰσχύουσιν (sic *D* : ἰσχύωσιν *BCE*), ἀλλὰ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἄκυροί τε γίγνονται (sic *BCD* : γίγ-

1) cf. e. g. Crat. 423 B 438 E. Asti lexicon δοκεῖ ἔμοιγε non offert.
2) cf. Wessely, Mitteilungen a. d. Samml. Rainer 1887 II. III p. 76 sq.
3) cf. Schanz, Comm. Plat. p. 117.

νωνται *E*) καὶ διαφθείρονται (sic *BCD* : διαφθείρωνται *E*) cognitum habemus. ubi autem enuntiati sensus coniunctivum flagitat, membranas inter se consentire animadvertendum est; cf. Crit. 44 A τῇ γάρ που ὑςτεραίᾳ δεῖ με ἀποθνῄςκειν ᾗ ἂν ἔλθῃ τὸ πλοῖον. deinde p. 329, 13 (p. 79 B) praebent *E* (*ΔEHJLΥΓΔG*) cum Stobaeo φαμὲν ἂν εἶναι, quod germanum esse equidem non negaverim conlatis p. 82 A ποῖ ἂν ἄλλοςέ φαμεν (sic *BCDEv* : φαῖμὲν *G* Euseb.) τὰς τοιαύτας ἰέναι et p. 103 C οὐκ ἄν ποτέ φαμεν (sic *BCDv* : φαῖμεν *E*) ἐθελῆςαι; sed φαῖμεν ἂν εἶναι codicum *BCD* (*ΦsC*) et ipsum ad antiquitatem redire Eusebius (p. 551 d) et Olympiodorus (p. 64, 18) testes sunt. praeterea p. 331, 3 (p. 80 B) ex collocatione verborum πολυειδεῖ καὶ ἀνοήτῳ quam codices *BCD* offerunt horum librorum memoriam cum ultra tempora Stobaei tum etiam Eusebii (cf. p. 552 d) recedere conligendum est. quamquam sinceram Platonis orationem hoc loco ne *BCD* quidem servasse iudico. satis autem peculiarem traditionem antiquam in familia *B* obviam esse inlustratum fore censeo, si verba καὶ ἀνοήτῳ, quorum collocatione haec familia a reliquis testibus abhorret, pro additamentis spuriis habenda esse apparuerit. atque prorsus inepte καὶ ἀνοήτῳ dictioni quae praecedit καὶ νοητῷ opponi fatendum est. nusquam enim apud Platonem ἀνόητος verbum ab eo frequentatum id quod ratione non capitur significat; quae res neque interpretes nostri aevi praeteriit, e quibus Hermannus[1]) αἰςθητῷ pro ἀνοήτῳ se exspectare professus est, neque commentatores antiquos quorum Olympiodorus νοητῷ active dictum esse voluit.[2]) at vide ne καὶ ἀνοήτῳ deleto omnis difficultas remota sit. nam quod verbis τῷ μὲν θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεῖ καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχοντι tantum quinque dictiones opponuntur, id nil offensionis habere alio loco Phaedonis clarissime probatur p. 83 B ψυχὴ . . . ἀπέχεται τῶν ἡδονῶν τε καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ λυπῶν καὶ φόβων λογιζομένη ὅτι ἐπειδάν τις cφόδρα ἡcθῇ ἢ φοβηθῇ ἢ ἐπιθυμήcῃ (sic *BCD* : ἢ λυπηθῇ ins. post φοβηθῇ *Ev* : post ἡcθῇ Iamblich. : καὶ λυπηθῇ post ἡcθῇ *ΔΦGs* papyr.). sicuti p. 83 B λυπηθῇ quod substantivo λυπῶν responderet, item p. 80 B ἀνοήτῳ quod νοητῷ opponeretur lectores Phaedonis antiquissimi suo periculo supplevisse existimandi sunt. etsi autem p. 80 B additamentum vel in libros *BCD* inrepsit, tamen ex eius positione singularem memoriam his libris inesse evincitur. similiter p. 331, 5 (p. 80 B) quod codices *BCD* (*ΔΦGsC*) in enuntiato ἔχομέν τι παρὰ ταῦτα ἄλλο λέγειν . . . ᾗ οὐχ οὕτως ἔχει tradunt ᾗ pro ὡς librorum *E* (*ΔEH JLΥ*) Stobaei Eusebii (p. 552 d), id optimo iure Schanzium recepisse locis quibusdam veluti Phaed. 85 C Theaet. 184 C Leg. 963 D demonstratur. item p. 331, 12 (p. 80 C) membranas *BCD* ex puriore

1) cf. ed. praef. p. 15.
2) cf. Wyttenbachi adn. ad l.

fonte quam reliquos testes memoriam hausisse apparet. nam verbum διαπνεῖcθαι quod a *BCD* solis abest, in *E* (*ΛCEHJLΥΓΔ ΦGs*) apud Stobaeum et apud Eusebium (p. 553 a) legitur, Xenophon et Aristoteles inter philosophos primi usurpaverunt. denique p. 331, 10 (p. 80 C) ubi articulum τό ante cῶμα libri *BCD* ponunt, *E* (*ΛCEHJLΔΦGs*) cum Stobaeo omittunt, discidium traditionis Stobaeo vetustius esse ex Eusebii testimonio (p. 553 a) cognoscitur. postremo vide ne etiam p. 329, 25 (p. 79 C) ubi anthologio verba eadem atque membranis *E* (*ΛCEHJLΓΔΦGs*) traduntur τοῦτο γάρ ἐcτιν τὸ διὰ τοῦ cώματος τὸ δι' αἰcθήcεως cκοπεῖν τι codicibus *BD* τὸ δι' αἰcθήcεων, Tubingensi *C* τὸ δὲ δι' αἰcθήcεων, Vindobonensi *Υ* ἢ τὸ δι' αἰcθήcεως pro τὸ δι' αἰcθήcεως exhibentibus, quibus variis fontibus nostra memoria Platonis nitatur apte inlustretur. quo loco Eusebium qui (p. 552 a) τὸ δι' αἰcθήcεως omittit genuinam Platonis scripturam servasse opinor; nam in sententia ἡ ψυχὴ ὅταν μὲν τῷ cώματι προcχρῆται εἰc τὸ cκοπεῖν τι ἢ διὰ τοῦ ὁρᾶν ἢ διὰ τοῦ ἀκούειν ἢ δι' ἄλλης τινὸς αἰcθήcεως verbis ἢ διὰ τοῦ ὁρᾶν ... ἢ δι' ἄλλης τινὸς αἰcθήcεως notionem τῆς cκέψεως τῆς ψυχῆς τῷ cώματι προcχρωμένης planius describi, parenthesi autem quae sequitur τοῦτο (i. e. τὸ cκοπεῖν διὰ τοῦ ὁρᾶν κ. τ. λ.) γάρ ἐcτι τὸ διὰ τοῦ cώματος cκοπεῖν τι id dogma quod in enuntiato ἡ ψυχὴ ὅταν μὲν τῷ cώματι προcχρῆται εἰc τὸ cκοπεῖν τι ἢ διὰ τοῦ ὁρᾶν κ. τ. λ. latet, diserte efferri apparet. nullum igitur locum dictioni τὸ δι' αἰcθήcεως esse videmus. ut autem apud Stobaeum item atque in plurimis libris Platonis glossema in contextum orationis infarsum reperis, ita particulae δέ Crusiani ἤ Vindobonensis verba suspecta glossatori deberi certum affirmant. — his igitur locis haud ita paucis qua memoria Phaedonis Stobaeus usus est, ea in parte maiore nostrorum librorum recurrit, singuli autem pluresve codices vetusti alteram priscam traditionem praebent. iam vero locos quosdam ubi Bodleiani memoria in parte maiore librorum Platonis comparet, gnomologus cum singulis paucisve membranis proprie congruit occurrere dicendum est; quorum locorum plerisque de leniore differentia traditionis agitur. p. 326, 3 (p. 70 A) forma a Platone aliena praesentis διιπταμένη tam in libris scriptis Stobaei quam in Platonis Vindobonensi (*Φ*) invenitur; ubi genuinam lectionem nullos libros nisi eos qui διαπτομένη tradunt, servasse liquet, quoniam ne διαπταμένη quidem codicum quorundam Platoni impertire fas est.[1]) praeterea lectiones pravas p. 327, 17 (p. 71 C) Vaticani (*Δ*) τό pro τῷ, p. 329, 2 (p. 78 C) Parisini (*G*) ἤπερ pro εἴπερ in anthologio recurrere adnotaverim. deinde p. 329, 11 (p. 79 A) ἤ particula quae in interrogatione ἄλλο τι ἡμῶν αὐτῶν ἢ τὸ μὲν cῶμά ἐcτι, τὸ δὲ ψυχή responso οὐδὲν ἄλλο sequente Stobaeo cum libris (*ΦEΓ*) communis est, in

1) cf. Schanz, ed. Plat. XII praef. p. 18. Moeris p. 207.

Vaticano (*Δ*) autem post τι legitur, interpolatori debetur, antiquissimam vero traditionem pars maior librorum Platonis duce Bodleiano reddit. nimirum locum quem tutores[1]) particulae attulere Theaet. 170 B τί ἄλλο φήσομεν ἢ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἡγεῖσθαι ...; : : οὐδὲν ἄλλο huc non quadrare atque rationibus Heindorfi et Schanzi[2]) ἢ improbantium plurimum tribuendum esse censeo. denique p. 330, 18 (p. 79 E) ubi Stobaeus cum paucis libris (*ΔΦGs*) δέ exhibet, lectionem Bodleiani reliquorumque codicum cum eclogario pugnantium δή et ipsam ab antiquitate originem trahere Eusebius (p. 552 c) confirmat. ac iam ii loci ubi vetustissimos libros *BCD* a traditione Stobaeana non pendere aut certum aut probabile est in medium producti sunt. sed ut omnes lectiones priscas Stobaeo ignotas singularum partium nostrae memoriae Platonicae in unum componere propositum habemus, ita nunc pauciens ipsis antiquissimis codicibus cum excerptore conspirantibus discrepantes membranas recentiores ad antiquitatem ascendere commemorandum est. p. 329, 25 (p. 79 C) legitur apud Stobaeum ut in *BCD* pessime τό pro τότε et p. 331, 2 (p. 80 B) testantur *BCD* (*ΦGsΔCE*) adstipulante eclogario ψυχή, cum scripturam reliquorum librorum ψυχήν Eusebius (p. 552 d) praebeat.

quaestionum criticarum quas inire oportuit calculis subductis evincitur harum eclogarum textum minime ita ex diversis familiis librorum Platonis constitutum esse, ut quas quaeque familia veras lectiones secum fert, eae in eclogis recurrant. praeter recensionem Stobaei etiam traditionem ab eo alienam in nostra memoria Phaedonis deprehendere contigit. et quoniam qui libri recensioni *E* eclogae ὡς ... ἡδύ ut peculiares testes orationis Platonicae opponi debuerunt *BCD*, ex iis ipsis praeter duos locos[3]) minoris momenti p. 329, 25 p. 331, 2 etiam illa quae ab his eclogis abhorret prisca memoria Phaedonis refingitur, ceterum alienas ab his excerptis librorum *E* (*ΔCEHJLΥ*) proprietates graviores a recenti lapsu scribarum ortum trahere probatum est, iam his testimoniis capitis περὶ ψυχῆς plane eandem rationem atque eclogae ὡς ... ἡδύ cum singulis familiis librorum Platonis intercedere apparet. ac ne eo quidem haec excerpta ab ecloga ὡς ... ἡδύ differunt quod cum aliis libris atque cum *E* (*ΔCEHJLΥ*) congruunt talibus locis paucis ubi velut p. 326, 3 p. 327, 17 p. 329, 2 p. 329, 11 p. 330, 18 hi libri cum Bodleiano ad antiquitatem ascendere videantur; nam huius quoque generis locus in ecloga ὡς ... ἡδύ obviam fuit p. 477, 22.[4]) quae cum ita sint Ioannem testimonia capitis περὶ ψυχῆς ex eodem fonte atque excerptum capitis L sumpsisse iudicandum est.

verum si libros *E* (*ΔCEHJLΥ*) cum eclogis Stobaeanis artius

1) cf. Hermann, ed. Plat. I praef. p. 15.
2) cf. Nov. Comm. p. 152.
3) de his cf. p. 439. 4) cf. p. 422.

quam cum reliquis codicibus Platonis cohaerere dicimus, quod maculas quasdam diversis familiis librorum Platonicorum inter se communes esse ipsa Stobaei excerpta docuere[1]) nunc nos fugisse credas. si e stirpe ad quam extremam omnia nostra exempla Phaedonis revocari debent, etiam ille liber ex quo excerpta anthologii ducta sunt prognatus est, qui fiat ut eaedem falsae lectiones in omnibus codicibus Platonis, non apud Stobaeum compareant, expediri non posse putes. tamen vel huius rei explicationem in promptu habere mihi videor. nullam enim lacunam e Stobaeo supplendam aut sententiam quam intellegi posse desperandum esset nisi excerptor succurreret, in nostro textu Platonico occurrere observandum est; ubi scriptura communis librorum Platonis defendi nequit, aut additamenta e libris expelluntur veluti p. 329, 5 (p. 78C) ταῦτα δέ p. 331, 24 (p. 80 D) δή aut lectiones corruptae, quae ut falsa veritatis specie splendent, ita in numerum mutationum consulto et emendandi causa factarum referendae sunt ut p. 325, 22 (p. 70 A) διαφθείρηται p. 331, 19 (p. 80 D) ὅμως, in integrum restituuntur. talis autem cum indoles vitiorum sit quibus libri Platonici consentiunt, hic consensus vide ne ab re eadem repetendus sit quae pro causa habenda est cur locis quibusdam veluti p. 477, 22 p. 326, 3 p. 327, 17 p. 329, 2 p. 329, 11, p. 330, 18 codices Stobaeo cognati *E* (*ΔCE HJLΥ*) libros *BCD* sequantur, membranae (*ΔΦGs*) quae plerumque ab eclogario discrepant solae eius memoriam reddant. monuimus supra[2]) ex huiusmodi locis non modo apparere ad memoriam Stobaei refingendam praeter libros qui ab excerptore proxime absunt *E* (*ΔCEHJLΥ*) familiam (*ΔΦGs*) adhibendam esse, verum etiam unum quemque de codicibus *E* (*ΔCEHJLΥΓΔΦGs*), quos una classi comprehendi par fuit, e Bodleiano interpolatum esse. cum igitur omnibus libris qui recensionem Stobaeanam tuendam accepere lectiones Bodleiani inmixtas esse constet, ut excerptoris recensio locis quibusdam e nostra memoria Platonica penitus expulsa sit non mirum videbitur.

ita e mixta memoria cum librorum (*ΔΦGs*) tum familiae *E* propria explicatum habemus, cur quamvis discidium traditionis Platonicae ante Stobaeum factum sit, tamen qui post eum libri scripti sunt nostri omnes communi necessitudinis vinculo cohaereant. atque diversorum rivulorum memoriae Platonicae confusioni, qualis adhuc in codicibus *E* (*ΔCEHJLΥΓΔΦGs*) probata est, nunc insistamus oportet, quippe in qua fines consistant ultra quos in explorando, quae ratio inter fontes priscos nostrorum exemplarium et inter memoriam a Stobaeo usurpatam Phaedonis interfuerit, progredi non licet. etsi enim propinqua cognatione codices *E* (*ΔCEHJLΥ*) recensionem Stobaeanam attingere demonstratum habemus, tamen descendisse ab una excerptoris memoria ne libri *E* (*ΔCEHJLΥ*)

1) cf. p. 431. 2) cf. p. 421.

quidem merito praedicantur, nisi forte cum ceteris eorum proprietatibus etiam eas quae in traditione Bodleiani recurrunt p. 477, 22 p. 326, 3 p. 327, 17 p. 329, 2 p. 329, 11 p. 330, 18 novicias esse evincitur. et ne tum quidem archetypon familiae *E* et textus Stobaeani peculiare cogitare liceret; immo si lectiones quae libris *E* (*ΔCEHJLΥ*) cum codice Oxoniensi communes sunt velut p. 477, 22 ἔοικέ τι spuriae essent, ipse vetustissimus liber *B* a memoria *E* penderet. concesso vero non modo ab excerptoris recensione, verum etiam a traditione Bodleiani libros *E* (*ΔCEHJLΥ*) descendisse, rursus nisi *E* (*ΔCEHJLΥ*) p. 477, 22 p. 326, 3 sq. iisdem vitiis atque Clarcianum occupatos esse firmatum erit, memoriam *E* post Stobaeum e codice *B* interpolatam esse pro certo dici nequit. etiamsi enim codicum *E* (*ΔCEHJLΥ*) cum excerptore consensus plurimis locis gravissimis probatus lectiones ab eclogis alienas horum librorum ab eorum archetypo afuisse omnes ad unam ut sumamus suadeat, tamen proprietates eiusmodi quae ut p. 477, 22 ἔοικέ τι ad ipsum Platonem redire videantur, recensioni archetypae *E* relinquere ratio postulat. utrum igitur ex uno eodemque exemplari antiquo diversae nostrorum codicum familiae in quibus scripturae anthologii comparent suam quaeque partem memoriae Stobaeanae petiverint, an recensio qua excerptor usus est ipsa e variis fontibus constituta fuerit, in ambiguo relinquendum esse acriter moneo.

ut autem dubitari debet num recensio Stobaeana pro fonte habenda sit ex quo mixto cum traditione Bodleiani recensiones librorum *E* (*ΔCEHJLΥ*) et (*ΔΦGs*) ortae sint, sic id quidem certum esse adhuc nobis visum est in definita parte codicum Platonicorum, in codicibus *BCD* nullas Stobaei peculiares lectiones occurrere; cum traditio *B* etiam in reliquis libris Platonis, modo in his modo in illis, obviam esset, tamen ex *BCD* solis quaequmque a gnomologo aliena memoria Phaedonis ad nos pervenit, eam plenam cognosci posse. at nunc valde verendum esse dicamus oportet, ne *BCD* item memoriae Stobaeanae atque *E* (*ΔCEHJLΥΓΔΦGs*) traditionis *B* participes sint. nisi casu Stobaeus cum *BCD* p. 329, 25 lectione corrupta τό, p. 331, 2 ubi Eusebius cum libris plerisque ψυχήν exhibet, lectione ψυχή congruit, etiam recensio *B* e compluribus libris antiquis conflata est. sic vide ne quamvis testimoniis Stobaeanis dilucide perspectum habeamus varia memoria antiqua nostram memoriam Phaedonis niti, tamen quae exemplaria dialogi media aetate scripta sunt, ea in duas classes duabus priscis recensionibus respondentes Stobaeo consulto secare frustra temptemus.[1]) immo si modo traditione apud Stobaeum obvia certus fons nostrae memoriae Phaedonis repraesentatur, etiam si ad duos libros veterum nostri omnes redirent, nostros libros in duas classes dividi omnino non posse demonstratum est.

---

1) ita corriguntur quae p. 421 dicebantur.

sed satis probabile esse e pluribus quam duobus libris veteribus varias familias codicum Platonicorum exortas esse modo[1]) ediximus. librorum *E* (*ΔCEHJLΥ*) recensionem item a libris (*ΔΦGs*) ut classem *E* (*ΔCEHJLΥΓΔΦGs*) a membranis *BCD* iam ante Stobaeum distinctam fuisse admodum veri simile nobis visum est. trium autem recensionum Phaedonis uni cuique variam traditionem priscam inesse fusius inlustrare adhuc satis fuit et commodum; ut in communibus librorum *E* (*ΔCEHJLΥ*) lectionibus recensio Stobaeana, in libris *BCD* traditio excerptori ignota clarissime deprehenditur, ita scriptura totius familiae (*ΔΦGs*) propria praeclarum et insigne exemplum conflatae memoriae est, quam omnes libros Platonicos qui acrius intuuntur prae se ferre perspiciunt. at iam quot peculiares in partes libri nostri discedant nos nondum accurate exploratum habere in eo est ut moneamus. cum adhuc instar testis unius codices *BCD* item atque libros (*ΔΦGs*) et *E* (*ΔCEHJLΥ*) habuerimus, clarissimum esse nunc statuere interest unum archetypon refingere ne ex iis quidem qui saepissime inter se proprie conspirant codicibus licere, nisi ubicumque iidem libri secum discordant, ibi altera pars eorum menda recenti laborat. ita dicamus necesse erit, etiamsi *BCD* aeque ac (*ΔΦGs*) et *E* (*ΔCEHJ LΥ*) peculiaribus scripturis plurimis inter se congruant, tamen nec *BCD* nec (*ΔΦGs*) aut *E* (*ΔCEHJLΥ*) ab una stirpe totos tractos videri. ac primum quidem cum loci obviam sint qualis legitur p. 326, 3 ubi de libris (*ΔΦGs*) unus (*Φ*) cum Stobaeo διπταμένη exhibet, (*ΔGs*) cum aliis membranis Platonis ad antiquitatem ascendere videntur, libros singulos familiae (*ΔΦGs*) e variis fontibus constitutos esse indicatum habemus. deinde quamvis multis lectionibus gravissimis libri *BCD* a reliquis omnibus Platonis distinguantur, et eum locum occurrere fatendum est ubi ipse *B* una cum *C* memoriam Stobaeo probatam classis *E* (*ΔCEHJLΥΓΔΦGs*) sequitur, *D* unus verum rettulit[2]), et eum ubi *BD* a fonte antiquo pendere eclogarius confirmat, attamen librum *C* ipsum quoque traditione prisca uti veri simillimum est.[3]) denique cum ad memoriam Stobaeanam e nostris libris refingendam praeter codicem *E* etiam libros (*ΔCEHJLΥ*) adhibere necesse fuerit, tamen p. 327, 14 de familia *E* (*ΔCEHJLΥ*) unus *E* lectionem excerptoris οὐκ ἐξ ἀδικωτέρου tradit, codicum (*ΔCEHJLΥ*) scriptura ἐξ ἀδικωτέρου et veritatis specie splendet et in Oxoniensi libro recurrit.

quo plures autem recensiones propriae Phaedonis, quarum quaeque cum Stobaeo comparata variam traditionem priscam secum ferre videtur, nobis suppetunt, eo minus earum omnium originem a duobus tantum libris veteribus repetere opinor fas erit. et praesertim cum

1) p. 439. 2) cf. p. 326, 1 ἢ . . ἀποθνῄσκει. vide p. 434.
3) cf. p. 329, 25 τὸ δὲ δι' αἰσθήσεων. vide p. 436.

plane eodem iure quo nos codices *E* (*ΛCEHJLΥ*) ad librum priscum a Stobaeano diversum revocare voluimus, etiam recensionem (*ΛC EHJL*) a recensione *E* iam antiquitate secretam fuisse quis dicturus sit, ne de aetate singularum recensionum quid certi praedicemus cavendum est.

contenti igitur inlustravisse eas quae ineunte capite περὶ ψυχῆς p. 325, 18—332, 3 leguntur eclogas item atque eclogam capitis L ὡς . . . ἡδύ a libris *E* (*ΛCEHJLΥ*) multo propius quam a reliquis libris Platonis abesse ad cetera testimonia Stobaeana Phaedonis transibimus. quid vero excerptis adhuc tractatis in historia memoriae Platonicae exploranda profecerimus, quid pluribus eclogis comparatis melius intellegi posse sperandum sit, breviter comprehendere libet. e compluribus libris veteribus nostram traditionem Phaedonis aptam esse planum factum videtur; sed adhuc certum nescimus quot tandem Phaedonis exemplaria nec de servatis transcripta nec e servatis constituta sint, itemque ancipites haeremus utrum qui ad antiquitatem ascendunt libri certis libris veteribus respondeant, an pro recensionibus recens factis haberi debeant. ceteris igitur longis et multis testimoniis collatis ut codices omnes qui lectiones priscas soli servarunt, indicentur ad lucem protrahantur fore speramus; simul si quorum librorum proprietates non nullas in certis quibusdam eclogis recurrere videbimus, acriter intueamur necesse erit, num hi libri adeo cum solo gnomologo congruant ut ipsam eorum peculiarem recensionem priscae originis esse fatendum sit. tamen non iam recensionem aliquam apud Stobaeum obviam cum certo genere codicum nostrorum ex eadem stirpe descendisse ita firmare temptabimus, ut lectiones a Stobaeo diversas illius librorum familiae tamquam spurias abiciendas esse probemus. nam perspecta ratione quae inter singula genera nostrae memoriae Platonicae et inter traditionem superiorum eclogarum intercedat, si familiam aliquam codicum Platonicorum cum excerptis quibusdam sequentium peculiariter conspirare inveniemus, in familia librorum eadem etiam alteram ab his excerptis alienam traditionem Phaedonis deprehendemus, minime mirabimur. quae igitur eclogae sequentes similiter atque superiores eclogae generis *E* modo cum his modo cum illis libris Platonicis faciunt, eae a qua familia nostrorum librorum proxime absint, statuere satis habebimus. ut autem fons primarius librorum qui e diversis exemplaribus constituti sunt, si modo proditur, apertis scripturae vitiis inlustratur, sic si quae lectiones lacunosae insanaeve libris Stobaei cum singulis codicibus Platonis communes sunt, ex his locis potissimum discendum erit quae ratio inter familias nostrorum codicum et inter quamque Stobaei eclogam intercedat.

cum igitur ad reliquam quaestionem absolvendam minus expedire pateat libris Platonicis inter se discrepantibus quae scripturae ger-

manae, quae falsae sint curis criticis investigare, tamen in pretium earum lectionum variarum quibus ab universa nostra memoria Platonica Stobaeus abhorret diligenter inquirere pergendum erit. quorum excerptorum peculiares scripturae spuriae esse inveniuntur, eorum memoriam e stirpe eadem ac quae adhuc nobis innotuere recensiones Phaedonis originem petere sumi debet. si vero alicuius eclogae proprias lectiones complures e stilo Platonis fluxisse negari non poterit, sedulo dispicere oportebit, utrum quae nova deteguntur codicum Platonicorum vitia communia similiter atque corruptelas eorum superioribus eclogis proditas ab antiquariorum arbitrio[1] repetere liceat, an ex his vitiis concludi necesse sit quotcumque exemplaria vetera Phaedonis ad Byzantinos pervenere, ea omnia ex uno eodemque fonte maculoso pendere. ceterum eo magis testimonium concordans codicum Platonicorum veritatem praestare nobis persuasum erit, quod e compluribus libris veteribus nostros prognatos esse praegressa disputatione expertum habemus.

inter locos permultos Phaedonis quos Stobaeus per totum opus dispersit, etiam alia genera memoriae atque traditionem eclogarum quas adhuc tractavimus, quam *E* appellari voluimus[2], nobis obviam fore putandum est. praesertim si in eodem anthologii capite locis diversis testimonia Phaedonis leguntur, ea non omnia ex eodem fonte petita esse probabile videtur. in capite περὶ ψυχῆς eclogas quas absolvimus loci e Cratylo et Phaedro Platonis atque ex Herodoto desumpti secuntur, quos excipit pars altera eclogarum Phaedonis quas Ioannes in caput περὶ ψυχῆς congessit. et horum quidem excerptorum primum est excerptum πότερον . . . ἐξευρήϲειν (p. 91 E—95 A = p. 333, 21—338, 23) cuius memoria tabella hac inlustretur:

p. 91 E		
= 333,	21 — ἔμπροϲθεν = *CDv*	ἔμπροϲθε *BE* (*Υ*)[35]
	22 — — τοὺϲ . . . οὗ = *BCDEv*	om. (*ΦsΓ*) propter homoeocatarcton
	23 — — ἐφάτην = *Ev*	φάτην *BCD*
	24 — — λέγετε = *Ev*	λέγεται *B* (*Υ*) et ut vid. pr. *CD*[36]
	24 — ἔφαμεν = *BCDEv*	φαμὲν (*G*)[37]
	25 ἀλλό τι = *BCD*(*G*): ἄλλοθι (*ΛEHJLΓ*)	ἄλλοθί που *Ev*
	25 — — πρότερον = *BCDEv*	πότερον (*Δ*)
p. 92 A	26 — — — — ἐντεθῆναι	ἐνδεθῆναι Plat.
334,	1 — — — ὧ	ὁ Plat.
	1 — — — — θαυμαϲτῶϲ	θαυμαϲτῶϲ ὡϲ Plat.
	3 — — — — πάνυ γε	πάνυ Plat.
	4 — — — — θαυμάϲαιμι	θαυμάζοιμι Plat.
	4 — — — ἐμοὶ	εἴ μοι Plat., sed (*L*) om.

[1] cf. p. 438. [2] cf. p. 422.

334,	4 — ἄλλα = *BCD*(*Φ*)	ἄλλο *Ev*
	4 ἔτι = *v*: ἐπι (*J*)	om. *BCDE*(*ΔΦs*)
	6 — ἄλλο = (*G*)	ἄλλα *BCDEv*
	6 δόξαι = *v*	δοξάcαι *BCDE*(*ΔΦGsΥ*)
	6 — — ἄνπερ μείνῃ = *v*: ἐάνπερ μείνῃ *BDE* (*ΔΦsΥ*)	ἐὰν περιμείνῃ *C*
	6 ἥ δε = *BCDv*	om. *E*
	8 ἐκ τῶν = *BCDEv*	ἐκ δὲ τῶν (*J*)
	8 — ἐντεταμένων = *BCDEv*	ἐκτεταμένων (*J*): ἐντεταγμένων (*L*)[38])
	9 — — οὐ . . . cυγκειμένη = *BCDEv*	om. (*G*)
	9 — — που = *BCDEv*	πω (*L*)
	9 — cαυτοῦ = *BEv*	αὑτοῦ *CD*(*G*): αὐτοῦ c[39])
2 B	10 — — — ἐκεῖνο	ἐκεῖνα Plat.
	11 — — — — οὐδαμοῦ	οὐδαμῶc Plat.
	12 ὅτι = *BCDE*(*ΔCEHLGs ΥΓ*)	ὅτι οὐ *v*
	14 — — — — εἶδοc καὶ	τε ins. *Ev*: γε *BCD*
	16 — ᾧ = *Ev*	ὃ *BCD*(*Υ*)[40])
	17 — — — ἀράρμοcτοι	ἀνάρμοcτοι Plat.
2 C	20 — — — — ξυναινέcεται	ξυνᾴcεται *v*: ξυνέcεται *BCDE*: ξυνίγεται (*s*)
	23 — — coὶ οὐ = *Ev*	οἵου *BCD*: οὐ (*G*)
	25 ψυχὴν = *Ev*: ψυχὴ *BCD*	τὴν ψυχὴν (*Φs*)
	26 ἐκεῖνον ἔφη = *v*: ἐκεῖνο ἔφη *C*	ἔφη ἐκεῖνον *E* (*Υ*): ἔφη ἐκεῖνο *BD*: ἐκεῖνον (*G*)
2 D	27 — — εὐπρεπείαc	ἀπρεπείαc (*Δ*)
335,	2 — — — φυλάττοιται	φυλάττηται Plat. Stob. II p. 24, 22
	3 — — — — καὶ τοῖc	ἐν ins. Plat.: Stob. II 24, 23 hab. ἐν, om. τοῖc
	3 — — — — πᾶcιν	ἅπαcιν Plat. Stob. II 24, 23
	4 — — — ὑποδέcεωc	ὑποθέcεωc *BCDEv*: ὑποδέξεωc (*Φs*)
	5 — ἐρρήθη = *BCDv*	ἐρρέθη *E* (*ΔΦsΥ*)[41])
	6 — — — — πρὶν ἥ	πρὶν Plat.
	7 — — — οὕτωc	ὥcπερ Plat.
	8 τοῦ = *BCDEv*	τούτου (*Δ*)
2 E	9 ἀποδέδειγμαι = (*ΔJLΓ*)	ἀποδέδεγμαι *BCDEv*
	10 — — — — ὡc . . . ὡc	om. Plat.
	10 — — μήτε ὡc ἐμαυτοῦ = *BCDEv* (sed om. ὡc)	om. (*EJL*)
	11 — ψυχὴ = *BBDEv*	ἡ ψυχὴ (*Δ*) cf. adn. 30
	11 — — ὦ . . . προcήκειν = *BCDEv*	om. (*J*)
	12 τίδέ . . . τίδέ = *C*	τίδέ...τῆδε *BCDEv*: τῆδε om. (*Δ*)

335,	13 ἔχει = (*J*)	ἔχειν *BCDEv*
p. 93 A	13 ἂν ἐκεῖνα *BCDE*(*ΔΦGsΥ*)	ἐκεῖνα ἂν *v*
	13 — — ἔχῃ = *BCDEv*	ἔχοι (*ΔE*)
	13 — — ἐξ = *BCDEv*	τὰ ἐξ (*Δ*)
	15 παρ' ὃ = *C*	παρ' ἃ *BEv*: παρ' *D*
	15 — — ἐκεῖνα = *BCDEv*	ἐκεῖνο (*ΥE*): ἐκεῖνος (*J*)
	17 ἁρμονία = (*ΔEHJLG*)	ἁρμονίαν *BCDEv*
	18 — — δεῖ *BCDEv*	δὴ (*Δs*)
	18 — — ἐναντία *BCDEv*	ἐναντίαν (*Δs*)[42]
	18 — — γε = *BDEv*	γὰρ *C*: γε ἄρα (*G*): om. (*L*)
	18 ἁρμονία = *CD*(*ΦGΛCEH JLΓ*)	ἁρμονίαν *BE*(*Υ*)
	19 — — — — ἂν	om. Plat.
	19 τι ἄλλο = *BCDEv*	ἄλλο τι (*Δs*)
	20 — — αὐτῆς *BDEv*	αὐτοῖς *C*
	20 — — — μέντι	μέντοι Plat.

huc usque memoria Stobaei ex *F* solo hauriebatur, inde a πέφυκεν p. 325, 21 etiam *P* excerptum habet

	21 — — ὡς ἂν ἁρμοσθῇ = *BC DEv*	om. (*s*)
	23 — — καὶ = *BCDEv*	om. (*ΛHJΦ*)
p. 93 B	23 — — εἴπερ = *BCDEv*	ἥπερ (*Δ*)
	24 — — ἂν = *BCDEv*	om. (*ΛCEJLΓ*)
	25 ἥττων = *BCDEv*	ἧττον (*Γ*)
	26 εἰ = *BCD*(*J*): ἢ εἰ (*Υ*)	ἢ *Ev*
	26 τοῦτο = *BCDEv*	τοῦτο καὶ (*Δ*)
	26 κατὰ = (*Δ*)	καὶ κατὰ *BCDEv*
	26 τὸ = *BCDEv*	om. (*CEHJL*)
336,	1 — — — — ψυχὴν	ψυχῆς Plat.
	1 ἐπὶ = *BCDEv*	om. (*Φs*)
	2 — — αὐτὸ = *BCDEv*	καὶ τὸ (*s*)
	3 δή, ἔφη = *BCDEv*	δή (*ΛCEHLΔΦsΓ*) Stob. I p. 310, 22
	4 τε = *BCDEv* Stob. p. 310, 23	om. (*CEHJLΔΦGsΓ*)
p. 93 C	6 — — τῶν . . . ἁρμονίαν εἶναι = *BCDEv*	om. (*Γ*)
	6 — τιθεμένων = *Ev*	θεμένων *BCD*[43]
	7 — ψυχὴν = *BCDEv*	τὴν ψυχὴν (*E*) cf. adn. 30
	7 τί τις = *BDEv*	τις τί (*ΔΦGs*): τι τί *C*: τίνα τις (*L*): τις (*ΓC*)
	7 — — — φύσει	φήσει *BCDEv*: φησι (*GsJ*)
	8 ταῖς ψυχαῖς = *BCDEv*	τῇ ψυχῇ (*J*)
	8 πότερα = (*ELΓ*)	πότερον *BCDEv*

336,	9	αὖ τινα = *BCDE*(*ΔΦsΥ*)	τινὰ αὖ *v*: αὖ (*G*)
	9	ἄλλην = *BCDv*	ἄλλην καλὴν, sed καλὴν punctis notatum *E*: ἄλλην καλεῖν (*G*)
	10	— — — — τῇ	om. Plat.
	11	— — — τήν τε	τὴν δὲ Plat.
	11	— — καὶ = *BCDEv*	ὡς (*Γ*)
	12	— — — — ἔγωγε φηςὶν	ἔγωγ' ἔφη Plat.
	12	— — ὁ = *Ev*	ὦ *BCD*
	13	— — Σιμμίας *BEv*	Σιμμία *CD*
	13	— δὲ = *BCDEv*	δὴ (*Φ*)
	13	τοιαῦτ' ἄττ' = *BCDEv*	τοιαῦτ' (*ΔEJ*)
	13	— — ἂν = *BCDEv*	om. (*G*)
93 D	15	— — ἑτέρας = *BDEv*	om. *C*
	17	— — ἑτέρας = *BCDEv*	om. (*Φ*)
	17	ἁρμονίας = *BCDEv*	om. (*C*)
	18	μηδὲν = *BCDv*	μὴ *E*
	20	εἰ = *BCDE*(*TL*)	ἢ *v*
	21	— μήτε = *BCDEv*	μηδ' (*ΔΦs*)
	22	— — ἧ = *BCDEv*	ἣ ἡ (*H*)
	22	— — τὸ ἴcον (ante οὐκοῦν) = *BCDEv*	ἴcον (*Φ*)
	22	— — ψυχὴ	ψυχὴ ἐπειδὴ Plat.
	22	— — οὐδὲν = *BCDEv*	om. (*Φs*)
	23	— — ἄλλη . . . ἧττον = *BCDEv*	om. (*Δ*) propter homoeoteleuton
93 E	24	— — ἥρμοςται = *BCDEv*	ἡρμόςθαι (*Γ*)
	26	— — — ἂν	μετέχοι ἂν Plat.
337,	2	— — — ἀναρμοςτίας	ἀναρμοςτία Plat.
94 A	4	ψυχὴ = *BCDEv*	om. (*Δ*)
	5	— — ἐςτὶν ἁρμονία = *BCDEv*	om. (*s*) propter homoeoteleuton
	7	παντελῶς ψυχὴ = *BCDEv*	ψυχὴ παντελῶς (*Φ*)
	8	τε = (*ΔJ*)	γε *BCDEv*
	9	πάντων = *BDEv*	πάντων τῶν *C* (*G*)
	10	ὁμοίως ἀγαθαὶ = *BCDEv*	ἀγαθαὶ ὁμοίως (*G*)
	11	— τοῦτο = *E* (*EJ*)	τοῦτο τὸ *BCDv*[44])
	11	— — — — εἶναι ψυχαί	ψυχαί, εἶναι Plat.
	11	ἔφη = *BCDEv*	om. (*G*)
	11	— — ὦ = *BCDEv*	ὁ (*J*)
	12	καὶ καλῶς = *BCEv*	καλῶς *D*
	13	— — — — ἂν	om. Plat.
94 B	13	— — εἰ = *BCDEv*	ἢ *D*
	13	— ἡ = (*ΦsCHLΓ*)	om. *BCDEv*[45])
	16	— — — — ἀρχὴν	ἄρχειν Plat.
	17	— — — πρότερον	πότερον Plat.
	17	κατὰ τὸ = *BCDEv*	κατὰ (*Γ*)

337, 17	παθήμασιν ἢ καὶ ἐναντιουμένην = (*ΔΦs*)	πάθεσιν ἢ καὶ ἐναντιουμένην παθήμασιν *v*: πάθεσιν ἐναντιουμένην παθήμασιν *BCD*: πάθεσιν ἢ καὶ ἐναντιουμένην τοῖς παθήμασιν *E*
18	τὸ = *BCDEv*	om. (*ΦL*)
18	οἷον = (*ΔΦGsΛCEJLΓ*)	ὡσεὶ *BCDEv*
19	— — τὸ = *BDEv*	τοῦ *C* (*Φ*)
20	που μυρία = *C* (*G*)	μυρία που *BDEv*
21	— — — — ἐροῦμεν	δρῶμεν Plat.
p. 94 C 22	— — οὐκοῦν = *BCEv*	om. *D* (post οὖν)
22	— — αὖ = *BCDEv*	ἂν (*ΔE*): om. (*G*)
23	— πρόσθεν = *BCDv*	ἔμπροσθεν *E* (*ΔΦGsT*) cf. adn. 29
23	μήποτε ταύτην = *BCD*	μήποτ' ἂν αὐτὴν *Ev*
23	— — — τε	γε Plat.
24	— — — — ψάλλοιτο	πάλλοιτο *BCDEv*: ἀπόλλοιτο (*H*): om. (*G*)
25	— τυγχάνει = *BCDEv*	τυγχάνοι (*Γ*)[46]
27	νῦν = *BCDEv*	om. (*Φs*)
338, 1	φαίνεται ἡμῖν = (*Δ*)	ἡμῖν φαίνεται *BCDEv*
2	— φησί = *BCDv*	φήσει *E*[47]
3	— — ἐναντιουμένη = *BDEv*	ἐναντιουμένην *C*
p. 94 D 4	— — χαλεπώτερον = *BCDEv*	χαλεπώτερα (*G*)
4	— — κολάζουσα = *BCDEv*	κομίζουσα (*L*)
5	— — τε = *BCDEv*	δὲ (*Φ*)
5	τὴν ἰατρικήν = *BCDEv*	ἰατρικήν (*ΔΦGs*)
9	— — οὗ = *BCDEv*	οἷ (*G*)
10	— κραδίην = *BCDEv*	κραδίαν (*Γ*): καρδίαν (*J*): om. (*L*)
10	— ἠνίπαπε = *Ev*	ἠνείπαπε *BCD*(*ΔG*): ἐνίπαπε (*E*)[48]
11	— — δὴ = *BCDEv*	om. (*s*)
p. 94 E 12	— — ποιῆσαι = *BCDEv*	ποιῆσαι καὶ (*Γ*)
13	παθημάτων = (*ΔΦGsΛCEJLΓ*)	παθῶν *BCDEv*
14	— — — ταύτας	ταῦτα Plat.
15	τινὸς ἢ = (*ΛCEHJLΓ*)	τινὸς ἢ πράγματος *BCDEv*
16	— ἔμοιγε = *BCD*(*ΔΦGs*)	ἐμοὶ (*ΛEHJLΓ*): οὐκ ἔμοιγε *Ev*
17	ἡμῖν = *BCDEv*	om. (*G*)
17	— οὐδαμῇ = *BCDEv*	οὐδαμῶς (*G*): οὐδὲ μὴ (*L*)
p. 95 A 19	— — — ὁμολογοῦμεν	ὁμολογοῖμεν Plat.
19	— — οὔτε = *BCDEv*	οὔτε γὰρ (*Δ*)

338, 19 — ἔχει = (*ΦsΓ*)	ἔχειν *BCDEv*
20 — — — ἓν	εἶεν Plat.
20 — — — ὦ Σώκρατες	ὁ Σωκράτης Plat.
22 — — ὦ . . . ἔφη = *BCD Ev*	om. (*s*) propter homoeoteleuton
22 — ἱλασόμεθα = *BCDEv*	ἱλασώμεθα (*Δ*)

si quis attento animo lectiones Stobaei proprias quae in hac ecloga occurrunt perlustraverit, paucas inveniet quibus qua veritatis species inesse videatur. p. 333, 26 (p. 92 A) quod pro ἐνδεθῆναι librorum Platonis in anthologio legitur ἐντεθῆναι doctrinae philosophicae quae Phaedone propagatur minus conveniens esse affirmant loci ut p. 81 E αἱ ψυχαί . . . ἐνδεθῶσιν εἰς σῶμα. ἐνδοῦνται . . . εἰς τοιαῦτα ἔθη. p. 334, 1 (p. 92 A) ὡς in flosculo θαυμαστῶς ὡς ἐπείσθην apud excerptorem desideratur; at notandum est non modo altero adiectivo vel adverbio sequente sicut Crat. 395 D θαυμαστῶς ὡς συμφώνως, Phaed. 102 A θαυμαστῶς . . . ὡς ἐναργῶς, 96 A θαυμαστῶς . . . ὡς παρὰ δόξαν pone θαυμαστῶς adverbium ὡς obviam fieri, verum exemplis simillimis Phaed. 96 A (Stob. I 339, 5) θαυμαστῶς ὡς ἐπεθύμησα, p. 99 D ὑπερφυῶς . . . ὡς βούλομαι, Gorg. 496 C ὑπερφυῶς ὡς ὁμολογῶ (sic *B*: ὡς om. *T*), Symp. 173 C ὑπερφυῶς ὡς χαίρω (ὡς om. *DKp*) locutionem θαυμαστῶς ὡς ἐπείσθην comprobari. deinde p. 335, 6 (p. 92 D) dictionem πρὶν ἢ Stobaeo traditam a Platone abiudicandam esse, quamquam ea p. 104 C vel in libris *B C* invenitur, nemo infitias ibit.[1]) item p. 335, 10 (p. 92 E) lectio eclogarii ὡς ἐμαυτοῦ . . . ὡς ἄλλου ἀποδέχεσθαι λέγοντος comparato p. 92 A ἀποδέξει γε σαυτοῦ λέγοντος suspecta videtur. praeterea p. 337, 24 (p. 94 C) propria citharistarum vox ψάλλειν pro πάλλειν apud Stobaeum obvia quin librario male docto debeatur nullus dubito; post ἐπιτείνεσθαι quod idem atque ψάλλεσθαι valet, ψάλλεσθαι inepte, commode πάλλεσθαι dici patet; neque iure quis Lys. 209 B οὐ διακωλύουσί σε οὔτε ὁ πατὴρ οὔτε ἡ μήτηρ ἐπιτεῖναί τε καὶ ἀνεῖναι ἣν ἂν βούλῃ τῶν χορδῶν καὶ ψῆλαι καὶ κρούειν τῷ πλήκτρῳ in censum vocaverit, ubi adulescentuli licentiam coacervatione synonymorum ἐπιτεῖναι ψῆλαι κρούειν illustrare auctori dialogi in animo est. denique p. 334, 20 (p. 92 C) ξυναινέσεται anthologii insitivum esse ultro patet; tamen haec lectio unde originem traxerit pluribus explicare in rem est. tenendum enim erit Platonem ξυνάισεται libris (*ΔΦGΔCEHJLTΓ*) traditum scripsisse, sed iam in priscis aliquot Phaedonis exemplis crebra dipthongi αι cum vocali ε commutatione[2]) ξυνέσεται quod codices *BCDE* praebent exaratum fuisse. lectioni autem corruptae ξυνέσεται si syllaba αι superscribebatur, verbum apud Stobaeum inventum ξυναινέσεται facile

1) cf. Krueger, gramm. graec. 69, 58 adn.
2) cf. append. adn. 36. inprimis vide Tim. 26 D ἀπαισόμεθα corr. *Δ*: ἀπεσόμεθα Tub.

oriri potuit.[1]) postremo p. 335, 3 (p. 92 D) scripturas καὶ τοῖς et πᾶσιν pro καὶ ἐν τοῖς et ἅπασιν in anthologio occurrentes spurias esse testimonio Stobaei ipsius eundem locum iterum laudantis vol. II p. 24, 22 evincitur. ita plerasque proprietates eclogae πότερον ... ἐξευρήσειν respuendas esse apparet. uno tantum loco excerpto soli incolumem Platonis scripturam acceptam ferri fatendum est. p. 337, 13 (p. 94 A) enim ἄν post πάσχειν libri Platonici omittunt, libri anthologii exhibent, ubi nemo nisi unus Vermehren[2]) scripturam codicum Platonis defendere ausus est, qui καλῶς etiam ad πάσχειν referendum esse putavit. ut autem merito editores Platonis ἄν recepisse censeo, ita causam iustam suppetere opinor, cur consulto a librariis ἄν expunctum esse sumamus. duas enim sententias inter se satis multum abhorrentes ἦ καὶ καλῶς δοκεῖ οὕτω λέγεσθαι; et ἦ ἔπασχεν ἂν ταῦτα ὁ λόγος εἰ ὀρθὴ ἡ ὑπόθεσις ἦν; una structura Plato copulavit. de improviso praeter λέγεσθαι etiam enuntiatum irreale a δοκεῖ suspenditur, cum infinitivo praecedenti sequentem responsurum esse facile quis speret.[3])

igitur hanc eclogam πότερον ... ἐξευρήσειν, quoniam illo loco ubi verum praebet, traditionem codicum Platonicorum a scribis diversis emendandi causa extersam esse putare licet, ceterae autem eiusdem eclogae peculiares lectiones reici debent, eodem discrimine atque eclogas generis *E* ab universa memoria nostrorum exemplarium Phaedonis distare apparet.[4]) relinquitur ut inter singulos libros Platonicos et hoc excerptum quae ratio intersit eruamus. codicem *E* quem ab eclogis superioribus proxime abesse videbamus, ab hoc excerpto saepius quam reliquos libros Platonis dissentire ante omnia puto memorabile est. cum universae eae lectiones quas vetustissimus liber *B* a Stobaeo alienas exhibet etiam in *E* recurrunt ut p. 334, 4 ποτέ pro ποτὲ ἔτι p. 334, 6 δοξάσαι pro δόξαι p. 334, 26 ἔφη ἐκεῖνον pro ἐκεῖνον ἔφη p. 335, 17 ἁρμονίαν pro ἁρμονία p. 335, 18 ἁρμονίαν pro ἁρμονία p. 337, 18 ὡσεί pro οἷον p. 338, 13 παθῶν pro παθημάτων p. 338, 15 τινὸς ἢ πράγματος pro τινὸς ἤ, tum praecipue nulla de peculiaribus scripturis libri *E* quales sunt p. 333, 25 ἄλλοθί που pro ἄλλοθι, p. 334, 6 ἥδε ἡ pro ἡ p. 336, 9 ἄλλην καλήν pro ἄλλην p. 336, 18 μή pro μηδέν hac ecloga probatur. itaque aliter recensionem huius excerpti, aliter superiores eclogas constitutas esse indicatum habemus. nec vereor ne quis mihi obiciat ideo hanc eclogam a superioribus diversam videri, quia liber *E* inde a p. 85 novum fontem secutus cum recensione codicum *BCD* cohaereat.[5]) nam ut hoc verum sit,

1) quae explicatio scripturae Stobaeanae si recta est, hoc loco quae infra p. 450 de cognatione librorum *BCD* cum hac ecloga exponuntur egregie confirmantur.
2) Plat. Studien p. 28 sq.
3) de ἄν a librariis saepius omisso cf. p. 486 adn. 5.
4) cf. p. 442.
5) cf. Schanz, Platocodex p. 66.

certe tamen postulandum est ut cum illis libris qui per totum Phaedonem maxime a *BCD* discrepant (*ΛCEHJL*), quibuscum similiter atque cum *E* supra insigniter conspirabat[1]), etiam nunc Stobaeus peculiariter faciat. verum plurimis locis haec ecloga etiam a libris (*ΛCEHJL*) singulis vel cunctis abhorret; cf. p. 335, 13 ἐκεῖνα ἄν librorum (*ΛCEHJLΓ*) pro ἂν ἐκεῖνα p. 335, 26 cμικρότατον librorum (*CEHJL*) pro τὸ cμικρότατον p. 336, 3 δή librorum (*ΛCEHLΔΦsΓ*) pro δὴ ἔφη p. 336, 4 νοῦν librorum (*CEHJLΔΦGsΓ*) pro νοῦν τε p. 336, 9 τινὰ αὖ librorum (*ΛCEHJLΓ*) pro αὖ τινα p. 336, 13 τοιαῦτ' librorum (*ΛEJ*) pro τοιαῦτ' ἄττ' p. 334, 8 ἐκ δέ libri (*J*) pro ἐκ p. 336, 8 τῇ ψυχῇ pro ταῖc ψυχαῖc p. 336, 17 ἁρμονίαν libri (*C*) pro ἁρμονίαν ἁρμονίαc. hi igitur loci excerptum a traditione libris (*ΛCEHJL*) potissimum repraesentata satis longe remotum esse demonstrant. codex (*Γ*) autem plerumque a familia (*ΛCEHJL*) stat, complura a Stobaeo aliena peculiaria veluti p. 335, 25 ἧττον pro ἥττων p. 337, 17 κατά pro κατὰ τό praebet, una tantum in re minuta p. 336, 8 πότερα pro πότερον cum gnomologo proprie consentit; quocirca ne (*Γ*) quidem eclogae cognatus videtur. sequitur ut codices (*ΔΦGs*) cum excerpto comparemus, qui una cum *BCD* quattuor locis ab eo discedunt; cf. p. 334, 4 ποτέ pro ποτὲ ἔτι p. 334, 6 δοξάcαι pro δόξαι p. 335, 17 ἁρμονίαν pro ἁρμονία p. 338, 15 τινὸc ἢ πράγματοc pro τινὸc ᾖ. praeterea libri (*ΔΦGs*) duabus lectionibus quae iis cum familia (*ΛCEHJL*) communes sunt p. 336, 3 et p. 336, 4, quas iam supra citavimus, ab ecloga seiunguntur. de iis vero scripturis quae peculiares librorum (*ΔΦGs*) inveniuntur, duas gravissimas p. 337, 17 παθήμαcιν ᾖ καὶ ἐναντιουμένην pro πάθεcιν ᾖ καὶ ἐναντιουμένην παθήμαcιν p. 338, 1 φαίνεται ἡμῖν pro ἡμῖν φαίνεται in hoc excerpto recurrere sane memorabile est; tamen quoniam item eclogis generis *E* aliquae proprietates librorum (*ΔΦGs*) probantur[2]) in consensu cum (*ΔΦGs*) huius excerpti indolem peculiarem consistere dici nequit. ceterum unusquisque codicum (*ΔΦGs*) differentiis multis ab ecloga distinguitur; cf. p. 336, 7 τιc τί librorum (*ΔΦGs*) pro τί τιc p. 338, 5 ἰατρικήν pro τὴν ἰατρικήν p. 334, 12 ὅτι οὐ librorum (*ΔΦ*) pro ὅτι p. 335, 19 ἄλλο τι librorum (*Δs*) pro τι ἄλλο p. 335, 8 τούτου libri (*Δ*) pro τοῦ p. 335, 26 τοῦτο καί pro τοῦτο p. 337, 4 οὐδεμία pro οὐδεμία ψυχή p. 334, 25 τὴν ψυχήν librorum (*Φs*) pro ψυχήν p. 337, 27 οὖν pro οὖν νῦν p. 337, 7 ψυχὴ παντελῶc libri (*Φ*) pro παντελῶc ψυχή p. 337, 18 τοιόνδε pro τὸ τοιόνδε p. 337, 10 ἀγαθαὶ ὁμοίωc libri (*G*) pro ὁμοίωc ἀγαθαί p. 337, 11 δοκεῖ pro δοκεῖ ἔφη p. 338, 17 ἄριcτε pro ἄριcτε ἡμῖν. ita explorata ratione quae inter familiam (*ΔΦGs*) et excerptum intercedat de libris *BCD* ut agamus superest. praeter quattuor illos locos ubi *BCD* (*ΔΦGs*) universi a Stobaeo discrepant communes codicum *BCD* lectiones tantum duae p. 337, 18 ὡcεί pro οἷον p. 338, 13 παθῶν

---

1) cf. p. 433. 2) cf. p. 438.

pro παθημάτων gnomologo improbantur. contra recurrit in anthologio librorum *BCD* vitium gravius p. 337, 23 μήποτε ταύτην pro μήποτ' ἂν αὐτὴν. ut autem vel hoc loco eclogam πότερον ... ἐξευρήcειν ad id genus nostrae memoriae Platonicae quod libris *BCD* praecipue repraesentatur referendam esse admodum veri simile fit[1]), ita nunc accipe peculiarem libri *C* recensionem propinqua cognatione hoc excerpto attingi. primum enim bis Tubingensis a traditione Bodleiani recedit, cum ecloga facit; cf. p. 334, 26 ἐκεῖνον ἔφη pro ἔφη ἐκεῖνον p. 335, 18 ἁρμονία pro ἁρμονίαν. deinde *C* quem ab eclogis superioribus propter peculiares scripturas longissime remotum videbamus[2]), etiam in ea parte Phaedonis quam haec ecloga complectitur aliquotiens a reliquis codicibus Platonicis discrepat; at in hac ecloga proprietates Crusiani (praeter unam p. 337, 9 πάντων τῶν pro πάντων) recurrunt; cf. p. 335, 12 τί δέ pro τῇδε p. 335, 15 παρ' ὅ pro παρ' ἅ p. 337, 20 που μυρία pro μυρία που.

si autem firmatum habemus hanc eclogam aliam atque superiores memoriam secum ferre, testimonia Platonica Stobaei revera e compluribus fontibus ortum trahere demonstratum est. et cum excerpti πότερον . . . ἐξευρήcειν proprietas eo contineatur quod lectiones peculiares libri *C* in eo recurrunt, alterum genus traditionis Platonicae apud excerptorem obvium memoriam *C* appellabimus. ex quibusnam vero diversis fontibus Stobaeus testimonia Phaedonis haurire potuerit, antequam ea omnia percensuerimus, dicere non attinet. interim pergamus in inlustranda memoria excerptorum quae e Phaedone sumpta Ioannes in medio capitis περὶ ψυχῆc composuit. quorum excerptorum primum comparatum est cum libris Platonicis; subsecuntur tria alia ὁ οὖν ... χρῆμα (p. 95 E—96 C = p. 338, 25—339, 20), τὸ γάρ ... οὐ cφόδρα (p. 99 B—100 A = p. 339, 22—341, 4), ἀποκρίνου ... Ἅιδου (p. 105 C—107 A = p. 341, 6—343, 11) titulis ἐν ταὐτῷ, Πλάτωνος, ἐν ταὐτῷ inducta:

p. 95 E = 338,	27 —— δεῖ = *BCDEv*	δὴ (*ΔΦΑLΓ*)
p. 96 A = 339,	1 τί coι χρήcιμον = *BCDEv*	χρήcιμόν τί coι (*J*)
	2 —— φαίνηται = *BCDEv*	φανεῖται (*ΔCEHL*) : φανῆται (*JΓ*)
	2 περὶ = *BCDEv*	om. (*s*)
	2 λέγειc = *Ev*	ἂν λέγῃc *BCD*(*s*) : λέγηc (*Δ*)
	2 —— βούλομαι . . . Κέβηc *CDEv*	om. *B* propter homoeoteleuton
	4 ὡc ἐροῦντοc = *BCDEv*	ἐροῦντοc (*H*) : ὥcπερ ἐροῦντοc (*Φs*)
	4 —— ὦ = *BCDEv*	ὁ (*ΔJE*)

1) cf. etiam p. 448 adn. 1. 2) cf. p. 420 et 432.

	139, 6 ὑπερήφανον = *v* Euseb. praep. ev. p. 26 b	ὑπερήφανος *BCDE*(*ΔGΔCE ΥΓ*)
	7 — — — ἐδόκει εἰδέναι εἶναι	ἐδόκει εἶναι εἰδέναι *Ev* : ἐδόκει εἶναι *BCD* : εἶναι ἐδόκει εἰδέναι Euseb.
	7 αἰτίας = *BCDEv*	ἱστορίας (*ΔCEHJLΓ*)
	8 — — — — πολλάκις	πολλάκις ἐμαυτὸν Plat. (sed *J* ponit ἐμαυτὸν post μετέβαλλον) Euseb.
	9 ἄνω κάτω = *BCDE*(*ΔsΔ CEHJΥ*)	ἄνω καὶ κάτω *v*
6 B	9 — μετέβαλλον = *BCDEv*	μετέβαλον (*JLΓ*)
	9 πρῶτον = *Ev* Euseb.	om. *BCD*
	10 τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν = *Ev* Euseb.	τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν *BD*(*Δ*) : τὸ θερμὸν τὸ ψυχρὸν *C*
	11 — — τότε = *BEv*	τάτε *CD*(*ΥG*)
	13 — — ὁ *BCDEv*	οὐ (*J*)
	13 ὁ τὰς *BDEv* Euseb. Stob. p. 482, 22	om. *C*
	14 — — — — καὶ τοῦ	καὶ Plat. Stob. p. 482, 23
	16 — — κατὰ = *BCDEv*	καὶ (*ΔHJ*)
	17 φθορὰς = *BCDv*	φορὰς *E*, Eusebii *F*
6 C	18 — τε καὶ = *Ev* Euseb.	καὶ *BCD*(*ΔEHJ*)

Πλάτωνος

9 B	139, 22 τί ἐστι = *BCDEv*	ἐστί τι (*ΔCH*) : ἐστι (*EJL*)
	23 — — ἐκεῖνο ἄνευ οὗ = *BCDEv*	ἐκεῖνο ὃ ἄνευ οὗ (*ΔCEHJL ΦsΓ*) : ἐκεῖνο οὗ ἄνευ (*Δ*)[49]
	23 ἐστι τὸ αἴτιον = *BCDEv*	ἐστι αἴτιον (*G*)
	24 — — — εἶναί τι ὂν	εἴη αἴτιον Plat.
	25 — σκότει = *BCDEv*	σκότῳ (*ΔΦGsHJL*)[50]
	25 ὀνόματι = *E* (*GΔCEHJL Γ*) Simpl. in Arist. phys. p. 388 Diels	ὄμματι *BCDv*
	27 — — δὴ = *BCDEv*	δεῖ (*H*) : δεῖν (*J*)
	28 ποιεῖν = (*HJ*)	ποιεῖ *BCDEv*
	28 — — καρδόπῳ = *BCDEv*	τῇ μαίστρᾳ τοῦ ἀλεύρου καρδόπῳ (*H*)[51]
	28 πλατείᾳ = *BCDEv*	om. (*G*)
	140, 1 ἀέρα = *BCDEv*	ἀέρα κάτω (*ΔΦGsC*)
9 C	1 βέλτιστα αὐτὰ = (*HΓ*) Euseb. praep. ev. p. 752 d Simpl.	αὐτὰ βέλτιστα (*ΔGs*) : βέλτιστον αὐτὰ *BCDE*(*Γ*) : βέλτιστα αὐτοῦ *v*
	3 — — — ἔχει	ἔχειν Plat. Euseb.
	4 ἄν ποτε Ἄτλαντα = *v* Euseb.	Ἄτλαντα ἄν ποτε *BCDE*(*Υ*)
	5 — — καὶ ὡς = *BCDEv* Euseb.	τὸ δὲ καὶ ὡς (*Φs*) : τὸ δὲ ὡς (*Δ*)

340,	6 ———— ϲυνιδεῖν καὶ ϲυνδέειν	ξυνδεῖν καὶ ϲυνέχειν Plat. (sed pro ξυνδεῖν hab. *Φ* ϲκοπεῖν, pro ϲυνέχειν *Δ* ξυνέχον, ϲυνέχειν om. *ΔEJ*) Euseb.
	7 τῆϲ τοιαύτηϲ = *BCDE*(*Δ GsΥ*): τοιαύτηϲ *v*	τῆϲ αὐτῆϲ (*ΔCEHJLΓ*)
	7 —— ἔχει = *BCEv*	ἔχειν *D*
	9 αὐτὸϲ = *BCDE*(*ΔΦGsC HLΥΓ*)	ἂν αὐτὸϲ *v*
p. 99 D	11 ᾗ = *BCD*(*ΦGsΔCEHJL Γ*)	ἦν *Ev*
	12 ποιήϲομαι = *BCD*(*ΦGΔC EHJLΓ*)	ποιήϲωμαι *Ev*
	12 μὲν οὖν = *BCDEv*	μὲν (*ΦGs*)
	14 ——— ἀπειρήκει	ἀπείρηκα Plat.
	14 ϲκοπῶν = *BCDEv*	ϲκοπῶν ζητῶν (*Δ*)
	14 —— εὐλαβηθῆναι = *BCD Ev*	εὐλαβηθέντα (*J*)
	15 — ἐκλείποντα *BBDEv*	ἐκλιπόντα (*Γ*)
	16 πάϲχουϲι = *v*	om. *BCDE*(*Υ*)
	16 διαφθείρονται γάρ που ἔνιοι τὰ ὄμματα = *BCDEv*, sed pro ἔνιοι τὰ hab. (*ΔGs CH*) ἐνίοτε	ἔνιοι. τὰ ὄμματα διαφθείρονται γάρ που (*Γ*)
	17 —— ἐν = *BCDEv*	om. (*ΦE*)
	17 τινι = *BCDE*(*ΔΦGsΥ*)	ἔν τινι *v*
p. 99 E	18 — τοιοῦτον = *BCDEv*	τοιοῦτο (*G*)[52]
	21 — δὴ = *BCDEv*	δὲ (*H*) cf. adn. 31
	21 —— εἰ τοὺϲ λόγουϲ = *BC DEv*	om. (*G*)
	23 ὡϲ = *BCDEv*	ᾧ (*G*)
p. 100 A	24 ——— τὸ	τὸν Plat.
	24 ἐν = (*ΔΦGsΔCEHJLΓ*)	ἐν τοῖϲ *BCDE*(*Υ*)
	24 λόγοιϲ = *BCDEv*	λόγῳ (*L*)
	24 ϲκοπούμενον = *BCDEv*	ϲκοποῦντα (*J*)
	24 ἐν εἰκόϲι = *BCDEv*	εἰκόϲι (*ΔΦs*)
	26 —— ὂν = *CEv*	om. *BD*
	27 ἐρρωμενέϲτατον = *BCDEv*	ἐρρωμενέϲτερον (*L*)
	28 ὄντα = *BCDEv*	εἶναι (*L*)
341,	1 περὶ = *BCDEv*	om. (*ΔΦGsJ*)
	1 ———— πάντων	ἁπάντων Plat.
	1 ἃ = *v*	ὄντων ἃ *BCDE*(*ΔΦGsΥ*)
	2 —— δέ ϲοι = *BCDEv*	δέοι (*H*)
	2 ϲαφέϲτερον = *BCDEv*	ϲαφέϲτατα (*J*)
	4 οὐ = *BCDEv*	om. (*Δ*)

05 C		ἐν ταὐτῷ
341,	6 δὴ = BCEv	om. D
	6 — — ᾧ = Ev	ὃ BCD(Υ)
	6 ἐγγένηται = BCDEv	ἂν γένηται (Δ)
	7 ζῶν = BCDEv	ζῶον (Γ)
	7 — — ᾧ = Ev	ὃ BCD(Υ)
	7 — — ᾧ ἂν ψυχή, ἔφη = B CDEv	ᾧ ἂν ψυχή, ἔφη, ἔσται (ΔEH JL)
	7 ἀεὶ τοῦτο = BCDEv	τοῦτο ἀεὶ (L)
05 D	8 — ἡ = BCD pr. Ev	om. (ΔEHJL) cf. adn. 30
	9 αὐτὴ = BCDEv	αὐτὸ (ΓE) : αὐτῷ (ΔHL)
	9 — κατάσχῃ = BCDEv	κατάσχοι (C)
	9 — — ἐπ' ἐκεῖνο = BDEv	ἐπ' ἐκεῖνο ἐπ' ἐκεῖνο C
	10 — — πότερον . . . ἔφη = B CDEv	om. (s) propter homoeoteleuton
	10 δ' = BCDEv	om. (Δ)
	11 — — ἢ . . . ἐναντίον = BC DEv	om D (H) propter homoeoteleuton
	12 — ψυχὴ = BCE(Υ)	ἡ ψυχὴ v cf. adn. 30
	14 σφόδρα ἔφη = BCDEv	ἔφη σφόδρα (Φs)
	15 νῦν δὴ = BCDEv	δὴ νῦν (Δ)
	15 δὴ = Ev	δὴ ταῦτα BCD
	15 ὀνομάζομεν = (ΔΦ)	ὠνομάζομεν BCDEv : ὡμολογήσαμεν (CEHJL) : ὡμολογήσωμεν (Δ)
05 E	18 — — δέχηται = BCDv	δέχεται E
	19 — ψυχὴ = (ΔΦGsCHLΥ)	ἡ ψυχὴ BCDEv cf. v. 12
	20 ἄρα = BCDEv	οὖν (ΔEJ) : ἐστι (HL)
	20 — ψυχὴ = (ΔsCHL)	ἡ ψυχὴ BCDEv cf. v. 12
	22 — — ὧ = BCDEv	ὁ (Φ)
	23 ἀναρτίῳ = BCEv	περιττῷ (GΓ) : ἀρτίῳ D
	23 ἀνωλέθρῳ = BCDEv	ἀνώλεθρον (GΓJΥ)
06 A	23 ἢ τὰ τρία = (GΓ)	τὰ τρία ἢ BCv : τὰ τρία * E : τὰ τρία D(ΔEHJ)
	25 θερμὸν = BCDE(ΔCEH JLΦΥ)	ψυχρὸν (GΓs) et corr. (Δ) : ἄθερμον e
	25 — — ἀνώλεθρον = BCDEv	ἀνωλέθρῳ (Φ)
	26 ἐπάγει = (ΔΓ)	ἐπαγάγοι BDE : ἐπάγοι C(ΦG ΔCEHJ) : ἐπάγῃ L
	26 — — — ὑπεξῄει = BCDEv	ἐπεξῄει (Ls)
	26 — — — — μένουσα ἄτηκτος	οὖσα σῶς καὶ ἄτηκτος Plat.
	27 γέ = BCDv	om. E
	27 αὖ = BCDEv	ἂν (ΔGΓ)
	27 — — — ἐδέξετ'	ἐδέξατο Plat., sed (H) hab. ἐδέξαιτ'

	341, 28 — ὡς δ' αὔτως = *v*	ὡσαύτως *BCDE*[53])
	342, 1 — — — ἢ	εἰ Plat.
	1 — — — — ψυχρὸν	ἄψυκτον Plat.
	2 — — ἐπῄει = *BCDEv*	ἐποίη (*Δ*)
	2 ἀποσβέννυτο = *D*(*CJ*)	ἀπεσβέννυτο *BCEv*
	2 ἀπόλλυτο = *D*(*ΔΑLΓ*)	ἀπώλλυτο *BCEv*
	3 — σῷον = (*GΓ*)	σῶν *BCDEv*: σὸν (*Δ*)[54])
	3 ἂν = *BCDEv*	om. (*GΓ*)
	4 — — — οὖν	οὐκοῦν Plat.
p. 106 B	4 θανάτου = (*GΓ*)	ἀθανάτου *BCDEv*
	4 εἰ μὲν = (*ΑCEHJL*)	εἰπεῖν εἰ μὲν *BCDEv*
	5 — — τὸ = *BCDEv*	τὸ μὲν (*L*)
	6 ἐπ' αὐτὴν = *BCDEv*	om. (*GΓ*)
	7 δὴ = *BCEv*	om. *D*
	9 — — — — γοῦν τὸ	γ' αὖ τὸ *BCDEv*: γ' ἂν τὸ (*Δ*): γ' αὐτὸ τὸ (*L*)
	9 τὸ πῦρ = *v*	πῦρ *BCDE*
	12 — ἀπολλυμένου = *v*	ἀπολομένου *BDE*(*CΥ*): ἀπολουμένου *C*: ἀπολυομένου (*HJ*)
p. 106 C	13 — διαμάχεσθαι = *BCDEv*	διαμαχέσασθαι (*ΔΦsΑCJ*): διαμαχήσασθαι (*L*)
	14 — — ἀνάρτιον = *BCDEv*	ἄρτιον (*L*)
	15 — ὡμολογεῖτο = (*ΑCEH JLGΓ*)	ὡμολόγητο *BCDEv*
	15 — — διεμαχόμεθα = *BCEv*	ἐμαχόμεθα *D*: διεχόμεθα (*s*)
	16 τὰ = *BCDEv*	om. (*Φ*)
	18 — — διεμαχόμεθα = *BCD Ev*	διαμαχώμεθα (*GΓΑË*): διαμαθώμεθα (*J*)
	19 — — — θανάτου	ἀθανάτου Plat.
	19 ἡμῖν = *BCDEv*	om. (*ΔΦGsΓ*)
	19 — ὁμολογεῖται = *BCDEv*	ὡμολογεῖτο (*GΓ*)
	20 — — καὶ = *BDEv*	κἂν *C*
	20 εἶναι = *BCDEv*	om. (*Φs*)
	20 — — ψυχὴ = *BCDEv*	ψυχὴν (*J*)
	20 — — τῷ = *Ev*	τὸ *BCD*(*J*)
p. 106 D	21 — — δέοι = *BCDEv*	δέοιτο (*E*)
	22 δὴ = (*GΓ*)	δεῖ *BCDEv*
	23 τό τε = (*LΓ*)	γε τὸ *BCDE*(*Υ*): τό γε *v*
	23 ἀθάνατον ἀίδιον ὂν = *BCD E*(*Υ*)	ἀθάνατον καὶ ἀίδιον *v*
	24 — δέξεται = *BCDE*(*ΔΥ*)	δέξαιτο *v*
	343, 2 ἐστι = *BCDEv*	om. (*H*)
	3 μέντοι = *BCDEv*	μὲν (*GΓL*)
	3 νὴ Δί' ἔφη ἀνθρώπων = *B CDEv*	ἀνθρώπων νὴ Δί' ἔφη (*GΓ*)
	3 τέ γε = *BCDE*(*Υ*)	τε (*GΑCEHJL*): γε *v*

343,	4 ἔτι = *BCDEv*	om. (*EJ*)
	5 ἀδιάφθορον = *BCDEv*	ἀδιάφορον (*Δ*)
06 E	5 — — — — ἄλλο τι ἡ ψυχὴ εἰ	ἄλλο τι ἡ ψυχὴ ἢ εἰ (*ΔΦs*): ἄλλο τι ψυχὴ ἢ εἰ *BCE*(*Γ*): ἄλλο τι ψυχὴ εἰ *D*(*ΔEHJL*): ἄλλο τι ψυχὴ (*GΓ*) cf. adn. 30 et 45
	7 τὸ μὲν θνητόν = *BCD Ev*	τὸ ἀνθρώπινον (*L*): τὸ μὲν οὖν θνητόν (*s*)
	10 ἄρα ἔφη = *BCDv*	ἔφη (*GΓ*): ἔφη ἄρα *E*
	10 — — ὦ = *BCDEv*	ὁ (*L*)
07 A	11 — — — — Κέβης	Κέβης ψυχὴ ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον καὶ τῷ ὄντι Plat.

quamquam hae eclogae cum illa quam modo tractavimus πότερον . . . ἐξευρήσειν in medio capite περὶ ψυχῆς coniunctae occurrunt, tamen earum memoria ab excerpto antecedenti diversa est. cum ecloga πότερον . . . ἐξευρήσειν propius quam a reliquis libris Platonicis a codice Tubingensi absit, in his excerptis p. 339, 10 et p. 339, 13 proprietates Crusiani τό pro καὶ τό et αἰσθήσεις pro ὁ τὰς αἰσθήσεις frustra quaeruntur. deinde quae lectiones libro *C* cum codicibus *BD* vel *BD*(*ΔΦGs*) communes sunt p. 339, 2 ἂν λέγῃς pro λέγεις p. 339, 9 σκοπῶν pro σκοπῶν πρῶτον p. 339, 25 ὄμματι pro ὀνόματι p. 340, 4 Ἄτλαντα ἄν ποτε pro ἄν ποτε Ἄτλαντα p. 340, 16 σκοπούμενοι pro σκοπούμενοι πάσχουσι p. 340, 24 ἐν τοῖς pro ἐν p. 341, 1 ὄντων ἃ pro ἃ p. 341, 15 δὴ ταῦτα pro δή p. 342, 9 πῦρ pro τὸ πῦρ, earum nulla in anthologio recurrit. ut igitur eclogae ὁ . . . χρῆμα, τό . . . σφόδρα, ἀποκρίνου . . . Ἅιδου discrimine magno a Crusiano separantur, sic eas ne ad memoriam *E* quidem quae nobis prima apud Stobaeum obviam fuit referre licebit. primum enim lectiones quinque a Stobaeo alienae librorum *BCD* p. 340, 4 p. 340, 16 p. 340, 24 p. 341, 1 p. 342, 9 etiam in *E* comparent, deinde peculiares scripturae libri *E* non modo ambiguae et falsae p. 339, 17 φοράς pro φθοράς p. 340, 11 ἦν pro ᾗ p. 341, 27 ἀπώλετο pro ἀπώλετό γε p. 343, 10 ἔφη ἄρα pro ἄρα ἔφη, verum etiam quae verissima est p. 340, 12 ποιήσωμαι pro ποιήσομαι a gnomologo absunt. tamen eclogis generis *E* similior quam excerpto πότερον . . . ἐξευρήσειν novissimarum trium eclogarum recensio videtur; nimirum qui libri (*ΔCEHJL*) cum excerptis generis *E* praeter ipsum codicem *E* saepissime congruunt, quibuscum libris iisdem in inferiore parte Phaedonis codex *E* minus constanter facit[1]), eorum proprietates non nullae his eclogis probantur. quod p. 342, 4 (*ΔCEHJL*) cuncti pessime omittunt εἰπεῖν etiam apud Stobaeum deest, nec non partes singulae familiae (*ΔCEHJL*)

1) cf. p. 448 adn. 5.

p. 339, 6 libri (*HJL*) p. 339, 28 (*HJ*) p. 342, 2 (*CJ*) vitiis planis ὑπερήφανον pro ὑπερήφονος, ποιεῖν pro ποιεῖ, ἀποςβέννυτο pro ἀπεςβέννυτο cum anthologio consentiunt. at cave credas codices (*ΔCEHJL*) inter omnes libros Platonicos his eclogis familiarissimos esse. primum enim (*ΔCEHJL*) plurimis locis singuli pluresve ab excerptis discrepant; cf. e. g. libri (*J*) proprietates p. 339, 1 p. 340, 9 p. 340, 24, p. 341, 2 p. 343, 4; deinde cuncta familia (*ΔCEHJL*) letionibus gravissimis p. 339, 7 ἱςτορίας pro αἰτίας p. 339, 22 ἐςτί τι pro τί ἐςτι p. 340, 7 αὐτῆς pro τοιαύτης p. 340, 17 ἕν τινι pro τινι p. 341, 20 οὖν pro ἄρα p. 342, 23 ἀθάνατον καὶ ἀίδιον pro ἀθάνατον ἀίδιον ὄν p. 343, 3 τε pro τέ γε a Stobaeo seiungitur. artius autem quam (*ΔCEHJL*) codex Coislinianus (*Γ*) cum his eclogis cohaeret, quem usque ad p. 102 a classe (*ΔCEHJL*) stare, inde ab hac pagina e Parisino (*G*) ductum esse Schanzius demonstrasse sibi visus est.[1]) hic igitur liber omnibus iis locis ubi antiquissimi codices *BCD* ab anthologio abhorrent, locos supra[2]) citavimus, cum eodem congruit; quas autem scripturas septem familiae (*ΔCEHJL*) proprias a Stobaeo alienas modo adnotavimus, earum quinque p. 339, 7 p. 340, 7 p. 340, 17 p. 342, 23 p. 343, 3 etiam in (*Γ*) legi concedi sane debet, tamen duae p. 339, 22 (p. 99 B) ἐςτί τι p. 341, 20 (p. 105 E) οὖν a (*Γ*) absunt. praecipue vero peculiares lectiones Coisliniani, quales etiam in illa Phaedonis parte quae excerptis superioribus generis *E* et generis *C* continetur deprehendimus[3]), in his eclogis multas recurrere memorabile est. quamvis nullo loco (*Γ*) solus cum eclogario congruat, tamen aliis locis alii libri Coislinianum comitantur; in quo non modo lectiones ambiguae Stobaei (cf. p. 340, 1 p. 99 C βέλτιςτα αὐτά librorum *ΓH* pro αὐτὰ βέλτιςτα p. 341, 23 p. 106 A ἢ τὰ τρία librorum *ΓG* pro τὰ τρία ἤ), verum etiam menda eius haud pauca comparent; cf. p. 341, 26 (p. 106 A) ἐπάγει librorum (*ΓΔ*) pro ἐπαγάγοι p. 342, 2 (p. 106 A) ἀπόλλυτο librorum (*ΓΔAL*)*D* pro ἀπώλλυτο p. 342, 4 (p. 106 B) θανάτου librorum (*ΓG*) pro ἀθανάτου p. 342, 22 (p. 106 D) δή pro δεῖ p. 342, 23 (p. 106 D) τό τε librorum (*ΓL*) pro γε τό. et quandoquidem Coislinianus (*Γ*) in ecloga τό ... cφόδρα paginas 99 B—100 A continenti (ubi *Γ* nondum a Parisino *G* suspensum esse, immo ab archetypo codicum *ΔCEHJL* pendere Schanzius vult) p. 340, 1 (p. 99 C) a plerisque librorum (*ΔCEHJL*) recedens cum Stobaeo lectione βέλτιςτα αὐτά proprie consentit, nec non codex (*G*) in infimo excerpto paginas 105 C—107 A complectenti ἀποκρίνου ... Ἅιδου tribus locis p. 341, 26 (p. 106 A) p. 342, 2 (p. 106 A) p. 342, 23 (p. 106 D) a membranis cum Stobaeo et (*Γ*) discordantibus stat: correctis Schanzi opinionibus peculiarem recensionem Coisliniani per totum Phaedonem nobis suppetentem proxime ab his eclogis abesse merito edicemus. tamen memoriam (*Γ*) in inferiore dialogi

1) cf. Platocodex p. 67. 2) cf. p. 455. 3) cf. p. 432 et p. 449.

parte inde a p. 102 aliquot proprietates cum (*G*) communes habere harumque scripturarum non nullas p. 341, 23 (p. 106 A), p. 342, 4 (p 106 B), p. 342, 22 (p. 106 D) etiam apud Stobaeum legi neminem fugiet; simul autem recensionem (*G*) foeda licentia factam esse, quamvis p. 340, 23 (p. 99 E) sola verum ᾧ pro ὡc servaverit[1]), scripturis quibusdam ut p. 341, 23 περιττῷ pro ἀναρτίῳ p. 341, 25 ψυχρόν pro ἄθερμον dilucide perspicitur. quod quoniam in eclogis ὁ . . . χρῆμα et τό . . . cφόδρα paginas 95 E—96 C et 99 B—100 A continentibus, ubi nulla necessitudo inter (*G*) et (*Γ*) intercedit, (*Γ*) rarissime tantum veluti p. 339, 9 p. 340, 16 peculiaria Stobaeo improbata secum fert, in postrema autem ecloga ἀποκρίνου . . . Ἅιδου iis scripturis quae cum (*G*) codici (*Γ*) communes sunt p. 341, 23 p. 341, 25 p. 341, 27 p. 342, 3 p. 342, 6 p. 342, 19 p. 343, 3 p. 343, 10 discrimen magnum efficitur inter Stobaeum et codicem (*Γ*): haud absonum videtur conicere, nisi (*Γ*) e traditione (*G*) inde a p. 102 interpolatus esset, ut libri (*Γ*) cum novissima memoria Stobaeana cognatio etiam evidentius compareat futurum esse.

restat ut in lectiones ab omnibus libris Platonicis alienas horum excerptorum inquiramus. proprietates Stobaei p. 339, 8 (p. 96 A) πολλάκις pro πολλάκις ἐμαυτόν p. 340, 6 (p. 99 C) cυνιδεῖν καὶ cυνδέειν pro ξυνδεῖν καὶ cυνέχειν diserto Eusebii testimonio (cf. praep. ev. p. 26 b et p. 752 d) refelluntur. p. 339, 14 (p. 96 B) τοῦ in ecloga ὁ . . . χρῆμα additum invenitur, sed abest ut a libris Platonicis etiam ab excerpto ὁ . . . ἐπιςτήμην vol. I p. 482, 23. p. 106 A de lectione ἡ χιὼν οὖcα cῶc καὶ ἄτηκτος pro qua Stobaeus p. 341, 26 ἡ χιὼν μένουcα ἄτηκτος offert, monendum est feminini formam cῶc praeter cῷα et cᾶ scriptores Athenienses in usu habuisse.[2]) p. 342, 1 (p. 106 A) id quod libri Platonici tradunt ἄψυκτον verbo in ecloga obvio ψυχρόν praeferendum esse praecedentibus vocabulis ἀνάρτιος et ἄθερμος certum fit. cum igitur a communi memoria librorum Platonicorum haec excerpta nullis nisi iis lectionibus distinguantur quae pro noviciis haberi debent, ex quo fonte vetusto diversae familiae codicum Platonicorum una cum superioribus recensionibus Stobaei *E* et *C* ductae sunt, ex eo tertiam quoque recensionem excerptoris quam (*Γ*) vocare libet manasse patet. quae res etiam eo firmatur quod vitium vetus quo libri Platonici p. 106 A omnes foedantur, scriptura θερμόν pro ἄθερμον, in ecloga ἀποκρίνου . . . Ἅιδου p. 341, 25 recurrit.

haec ad inlustrandam memoriam excerptorum ὁ . . . χρῆμα, τό . . . cφόδρα, ἀποκρίνου . . . Ἅιδου sufficere censeo. iam absolutis illis eclogis quae in medio capite περὶ ψυχῆς p. 333, 21 — 343, 11 leguntur, ad eas pervenimus quae in fine capitis p. 430, 26

---

1) de vetustate recensionis (*G*) cf. p. 487 et 488 adn. 3.
2) cf. Kühner-Blass, gramm. graec. I p. 542.

— 444, 29 obviam sunt a superioribus diremptae testimoniis e Porphyrio e Platonis Timaeo et Civitate ex Iamblicho aliisque desumptis. et inter eclogas tertio loco capitis περὶ ψυχῆϲ a Stobaeo e Phaedone propositas prima occurrit ecloga ἐγώ . . . κακοῖϲ (p. 63 B—C = p. 430, 26—431, 9) praemisso lemmate Πλάτωνοϲ ἐκ τοῦ Φαίδωνοϲ. hanc excipit cum titulo ἐν ταὐτῷ amplior altera ἡ . . . φιλομαθεῖ (p. 80 D—82 C = p. 431, 11—434, 3), quam una cum antecedenti nunc tractare in animo est.

p. 63 B		
= 430, 28	— — θεοὺϲ *BCDEv*	τοὺϲ (*J*)
29	— — καὶ = *BCDEv*	om. (*Γ*)
29	— — — — ἔπειτα	ἔπειτα καὶ Plat.
431, 2	— — — — ἴϲτε	ἴϲτε ὅτι Plat.
p. 63 C 3	— — — διιϲχυριϲάμην	διιϲχυριϲαίμην Plat.
4	τὸ = (*ΔG*)	ὅτι *BCDEv*
4	πάνυ ἀγαθοὺϲ ἥξειν = *BCDEv*	ἀγαθοὺϲ ἥξειν πάνυ (*Φ*)
6	— ἀγανακτῶ = *BCDEv*	ἀγανακτῶν (*Δ*) cf. adn. 14
7	— — — εἰμι	εἰμι εἶναί τι Plat.
8	— — γε = *BCDEv*	τε (*Φs*) : τιϲ (*L*)
8	— — λέγεται = *BCDEv*	λέγεται καὶ (*Δ*)

ἐν ταὐτῷ

p. 80 D		
= 431, 13	— — Ἅιδου = *BCDEv*	ἀηδῆ (*L*)
14	— — — — αὐτίκα = pap. ut vid.	αὐτίκα καὶ Plat. Euseb. praep. ev. p. 553 b Stob. p. 331, 23
14	— — τῇ = *BCDEv*	ἐν τῇ (*Φ*)
14	— — ἰτέον = *BCDEv*	ἰτὸν (*J*)
16	— — διαπεφύϲηται = *BCDv*	διαπεφύϲϲηται *E* (*Γ*)
17	ἄνθρωποι = *BCDEv* Euseb. Stob. 332, 2	τῶν ἀνθρώπων (*Φs*)
p. 80 E 17	φίλε = *BCD* (*ΦsCHLTΓ*) Euseb. Stob. 332, 3	om. *Ev*
21	αὐτὴ εἰϲ αὕτην = *Ev* Euseb.	om. *BCD*
p. 81 A 23	τεθνάναι μελετῶϲα = *BCDEv* Euseb.	μελετῶϲα τεθνάναι (*Γ*)
24	οὐ = *BEv* Euseb. pap.	om. *CD*
24	— — — — εἴη ἡ	εἴη Plat. Euseb. pap. cf. adn. 45
26	ἀειδὲϲ = *BCDE* (*ΔΦGsΓ*) Euseb. : αιδεϲ pap.	θεῖον *v*
27	— οἷ = *BCDEv* Euseb.	οὗ (*L*) cf. adn. 64
27	— ἀφικομένῃ *BCDEv* Euseb. pap.	ἀφικνουμένῃ (*J*)
27	— εὐδαίμονι = *BCDEv* Euseb.	εὐδαίμονα (*L*)[55]

431, 28	— ἀνοίας = *BCDEv* Euseb. pap.	ἀγνοίας (*G*)[56])
29	— ἀνθρωπείων = *Bv* Euseb.	ἀνθρωπίνων *CDE* (*L*) pap.[57])
432, 1	— — κατὰ = *BCDEv*	καὶ τὰ (*ΥL*)
1	— — — — τὸ λοιπὸν	τὸν λοιπὸν χρόνον Plat. Euseb. pap.
2	θεῶν = *Ev* Euseb. pap.	τῶν θεῶν *BCD*
2	διάγουσα = *BCDEv* Euseb. pap.	ἄγουσα (*Φ*)
2	ὦ Κέβης = *BCDEv* Euseb. pap.	om. (*L*)
81 B 4	— — — ἀπηλάττηται	ἀπαλλάττηται Plat. Euseb.
6	γεγοητευμένη = *Ev* Euseb.: γεγοητευομένη *BD*	γοητευομένη *C* pap.
6	ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν = *BCDEv* Euseb. pap.	ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν (*ΔΦGs*)
7	— δοκεῖν = *BCDEv* Euseb.	δοκεῖ (*AJ*)
8	πίοι καὶ φάγοι = *BCDEv*, Eusebii aliquot, pap.	φάγοι καὶ πίοι (*ΔΦGs*), Eusebii *CFG*
11	— — — τὸ δὲ εἰθισμένον	τοῦτο δὲ εἰθισμένη Plat. Euseb.
12	οἴει ψυχὴν = *BCDEv* Euseb.	ψυχὴν οἴει (*G*)
81 C 13	— ἀπαλλάξεσθαι Stobaei *F* = *BCEv* pap.	ἀπαλλάξασθαι Stobaei *P* = *D* (*GL*) Euseb.
13	ἀλλὰ = *Ev* pap.	ἀλλὰ καὶ *BCD*
13	— — διειλημμένην = *BEv* pap.	διειλημμένη *CD*(*G*)
14	— — — αὕτη ὁμολογία	αὐτὴ ἡ ὁμιλία Plat.
15	— τε καὶ = *BCDE* pap.	καὶ (*Φs*)
16	— — — ἣν ἐποίησε	ἐνεποίησε Plat.
17	δέ γε = *BCDEv* pap.	om. (*L*): δέ om. (*J*)
17	ὦ φίλε τοῦτο = *BCDEv*	τοῦτο ὦ φίλε (*GL*) pap.
17	οἴεσθαι = *BCDEv* pap.	οἴεσθαί γε (*ΔΦGs*)
18	δὴ καὶ = *BCDEv*	δὴ (*ΔΦGsHJL*)
18	ἡ = *BCEv* pap.	om. *D*
20	— — — δὲ	τε Plat.
81 D 21	— κυλινδουμένη = *BCDE* (*ΔΦGsCHJLΥΓ*)	καλινδουμένη *v*[58])
22	— — — ὤφθη καὶ	ὤφθη Plat.
22	σκιοειδῆ = *BCDEv*	σκοτοειδῆ (*G*): om. pap.
22	φάσματα = (*EG*)	φαντάσματα *BCDEv* pap.
23	— — — — περιέχονται	παρέχονται Plat.
24	— ἀπολυθεῖσαι = *BCD—Ev*	ἀπολειφθεῖσα (*Δ*)

432,	25	εἰκὸϲ ... Κέβηϲ *BCDEv* pap.	om. (*Υ*)
	25	— — — — μέντοι γε	μέντοι Plat. pap.
	26	— — καὶ = *BCDEv*	ὡϲ (*L*)
	26	— οὔτι = *BCDEv*	οὔτοι (*Φ*) [59])
433,	1	— — — τῆϲ ... πλανῶνται om. propter homoeoteleuton	hab. Plat.
	2	— — τῇ = *BCDEv*	τὴν *D*
p. 81 E	4	ἐνδεθῶϲιν = *BCDEv* Euseb. p. 697 a	ἐνδυθῶϲι (*L*)
	4	δὲ = *BCDEv* Euseb.	οὖν (*L*)
	5	τοιαῦτα = *BE* (*CLΥΓ*)	τὰ τοιαῦτα *CDv* Euseb.
	5	— — — ἄττα	ἄττ' ἂν Plat.
	5	— μεμελετηκυῖαι = *BCEv* Euseb.	μεμελετηκῦαι *D* [60])
	5	— τύχωϲιν = *BCDEv* Euseb.	τυγχάνωϲιν (*G*)
	7	γαϲτριμαργίαϲ = *BCDEv* Euseb.	γαϲτριμάργουϲ (*L*)
	7	φιλοποτίαϲ : φιλοποϲίαϲ *BC DE* (*ΔΦGsΓΛ*) Euseb.	φιλοτηϲίαϲ *v*, Eusebii *D*
	8	— διευλαβουμένουϲ = *BC DE* (*ΔΦsΛCHLΥ*) Euseb.	διευλαβημένουϲ *v* [61])
	9	θηρίων = *BCDE* Euseb.	om. (*ΛCEHJLΥ*)
p. 82 A	11	γε = *BCDEv* Euseb.	om. (*ΔΦGs*)
	11	— τε καὶ = *BCDEv*, Eusebii *FG*	καὶ (*H*), Eusebii reliqui
	11	— — — — ἔρειϲ πάϲαϲ	ἁρπαγὰϲ Plat. Euseb.
	11	τυραννίδαϲ καὶ ἔρειϲ πάϲαϲ : τ. κ. ἁρπαγὰϲ *BCDEv* Euseb. pap.	ἁρπαγὰϲ καὶ τυραννίδαϲ (*Δ*)
	12	— τε καὶ = *BCDEv* Eus. pap.	καὶ (*Φs*)
	13	— — — ἀλλ' ὅϲα	ἄλλοϲε Plat. Euseb.
	13	— φαμεν = *BCDEv*	φαῖμεν (*G*) Euseb. cf. p. 435
	13	— — ἴεναι = *Ev* Euseb.	εἶναι *BCD* (*ΦG*)
	14	— — — οὐκ ἦν	οὐκοῦν Plat. Euseb.
	15	ᾗ = *BCDv* Euseb.	οἷ *E* cf. adn. 66
	15	— ἕκαϲτα = *BCD* (*ΦG*)	ἑκάϲτῃ *v* Euseb. : ἕκαϲτον (*Δ*) [62])
	15	— — — ἐοικότα τὰϲ τῶν	ἴοι κατὰ τὰϲ Plat. Euseb.
	18	— — δημοτικήν = *BCDEv* Eus.	δηλωτικήν (*Δ*)
	18	— τε καὶ = *Ev*	καὶ *BCD* Euseb.
p. 82 B	20	— — — — καὶ	τε καὶ Plat. Euseb.
	20	— τε καὶ = *BCDEv* Euseb.	καὶ (*L*)

433, 21	πῇ δή = *BCDv* Euseb.	πῶς δὴ *E*: πῇ δὲ (*Δ*)
21	— — — — εὐδαιμονέστατοι	οὗτοι εὐδαιμονέστατοι Plat. Euseb. pap.
22	— — ὅτι = *Ev* Euseb.	ὅτι οὐ *BCD*
22	— — — — τούτοις	τούτους Plat. Euseb.
22	— — — — τὸ τοιοῦτον	τοιοῦτον Plat. Euseb.
23	— καὶ = *Ev* Euseb.	τε καὶ *BCD* (*ΔΦGs*)
23	— — ἤ που . . . γένος = *BDEv* Euseb. pap.	om. *C* (*J*) propter homoeoteleuton
24	— — ἢ καὶ = *BCDEv* Euseb.	καὶ (*ACEHLYΓ*)
24	— ταὐτόν = *BCDEv*	ταὐτό (*L*) cf. adn. 52
24	— — — τε	γε Plat. Euseb. pap. ut vid.
434, 1	— — — ὧν	θεῶν Plat. pap.
1	— — μὴ = *BCDEv*	καὶ μὴ (*Δ*)
82 C 2	ἄλλῳ = *Ev* Iamblich.	ἀλλ' *BCD*

verba ἡ . . . Σιμμία quibus p. 431, 11—18 altera ecloga ἢ . . . φιλομαθεῖ incipit iam supra in fine excerpti θῶμεν . . . Σιμμία p. 331, 20—332, 3 nobis occurrerunt.[1]) verum eiusdem loci memoria diversis Stobaei locis plane diversa est. in ecloga ἢ . . . φιλομαθεῖ omittitur p. 431, 14 καί quod etiam in papyro defuisse videtur, cum excerptum superius p. 331, 23 item atque exempla Phaedonis media aetate scripta καί praebeat. contra quae a superiore excerpto p. 331, 24 ut ab Eusebio p. 553b aliena est particula δή libris Platonis tradita[2]), ea comparet in testimonio inferiore p. 431, 15. praeterea lectio καί pro τε καί quae p. 332, 3 eclogae superioris propria inveniebatur excerpto novissimo p. 431, 18 improbatur. cum igitur in scriptura eiusdem loci sibi minime constet, Stobaeum ex alio fonte excerptum ἡ . . . φιλομαθεῖ, ex alio eclogam θῶμεν . . . Σιμμία petivisse concludendum est. quam sententiam eo magis amplectemur, quod in eodem capite anthologii verba ἡ . . . Σιμμία iterantur. quis enim in capite uno eodemque Ioannem, nisi complures fontes adhibuisset, locum eundem bis prolaturum fuisse credat?

iam vero firmabimus excerpta ἐγώ . . . κακοῖς et ἡ . . . φιλομαθεῖ ab alia stirpe atque eclogas generis *E* originem trahere eo, quod quos libros Platonicos a testimoniis *E* proxime abesse vidimus *E* (*ACEHJL*), iis nullam cum his excerptis cognationem intercedere probamus. revera neque libri *E* peculiares lectiones p. 433, 15 οἷ pro ᾗ p. 433, 21 πῶς pro πῇ neque codicum (*ACEHJL*) proprietates p. 431, 26 θεῖον pro ἀειδές p. 433, 7 φιλοτησίας pro φιλοποτίας p. 433, 9 τοιούτων pro τοιούτων θηρίων in his eclogis recurrunt. igitur memoriae *E* testimonia ἐγώ . . . κακοῖς

---

1) cf. p. 429. 2) cf. p. 430.

et ἢ . . . φιλομαθεῖ addici non posse demonstratum est. sed ea ne recensioni *C* quidem eclogae πότερον . . . ἐξευρήϲειν p. 333, 21—338, 23 nec traditioni (*Γ*) excerptorum quae p. 338, 25—343, 11 leguntur tribuere fas erit. libri *C* proprias scripturas p. 432, 6 γοητευομένη pro γεγοητευμένη p. 433, 5 τὰ τοιαῦτα pro τοιαῦτα ad antiquitatem redire papyrus Eusebiusque p. 697 a testes sunt; at utroque loco Stobaeus Crusiano refragatur. similiter p. 431, 24 liber *C* οὐ omittit, excerptor a reliquis libris Platonicis οὐ praebentibus stat. praeterea Tubingensis quattuor aliis lectionibus quae ei cum Oxoniensi et Veneto *D* communes sunt p. 431, 21 ϲυνηθροιϲμένη pro ϲυνηθροιϲμένη αὐτὴ εἰϲ αὑτήν p. 432, 2 τῶν θεῶν pro θεῶν p. 432, 13 ἀλλὰ καί pro ἀλλά p. 434, 2 ἀλλ' pro ἄλλῳ ab his eclogis dirimitur. item codex Coislinianus (*Γ*) nusquam proprie cum his excerptis congruit; quae peculiaris eius scriptura p. 431, 23 occurrit μελετῶϲα τεθνάναι pro τεθνάναι μελετῶϲα, ea Stobaeo refellitur. contra duabus in rebus minutis librum Parisinum (*G*) cum his testimoniis insigniter conspirare memorandum est; p. 431, 4 in anthologio perinde atque in (*G*) τό pro ὅτι scribitur, ita ut particulae ὅτι iunctura cum infinitivo evitetur quae tamen legitima est[1]); p. 432, 22 ut saepius in libris Platonicis[2]) φάϲμα cum φάνταϲμα in (*G*) permutatum vides, atque codici (*G*) adstipulatur gnomologus. verum tamen artiore necessitudinis vinculo ne cum (*G*) quidem haec excerpta coniunguntur, siquidem idem (*G*) scatet scripturis a Stobaeo alienis aut in (*G*) uno obviis p. 432, 12 p. 432, 17 p. 432, 22 aut in cuncta familia (*ΔΦGs*) p. 432, 6 p. 432, 8 p. 432, 17 p. 432, 18 p. 433, 11. praecipue p. 432, 17 lectio τοῦτο ὦ φίλε libri (*G*) pro ὦ φίλε τοῦτο quam priscae originis esse papyrus confirmat in anthologio desideratur.

ita in quartum genus memoriae Phaedonis apud Stobaeum nos incurrisse patet, quam memoriam a certa quadam familia propius quam a reliquis familiis librorum Platonicorum abesse statui nequit. id autem quarti generis excerpta cum superioribus omnibus commune habent, quod iis nulla lacuna vel vitium gravius nostri textus Platonici detegitur. immo ex his eclogis quarum summam partem Eusebius, magnam papyrus tradit perspicue cognoscitur quanta fides testimonio concordanti nostrorum exemplarium Phaedonis insit. nulla enim peculiaris lectio harum eclogarum papyro Eusebiove probatur; cf. p. 431, 24 p. 432, 1 p. 432, 25 p. 433, 11 p. 433, 20 p. 433, 21 p. 433, 22 p. 433, 22.

iam postremum excerptorum quae in capite περὶ ψυχῆϲ Stobaeus proposuit ἀλλά . . . ἑαυτῷ (p. 107 B—114 D = p. 434, 5—444, 29) tractandum suscipimus, quod titulo ἐν ταὐτῷ inductum excerpta modo comparata subsequitur. eclogae longissimae variae lectiones hae sunt:

---

1) cf. Heindorf ad p. 63 C. 2) cf. Symp. 179 D Soph. 232 A 266 B.

07 B			
434,	5	— — — — τό γ'	τόδε γ' *BCD* (*ΔCEHJLΥ*): τόδ' *Ev*
07 C	6	ἀθάνατοϲ = *BCD* (*ΔCEH JL*) Iambl. protr. p. 70, 17 P.	ἀθάνατόϲ ἐϲτιν *Ev* (at ἀθάνατον *Φ*)
	6	— — δὴ = *BCDEv*	δὲ (*H*)
	7	ᾧ = *BCDEv* Iambl.	ᾧπερ (*ΔΦGsΓ*)
	8	— — τοῦ = *BCDEv*	om. (*L*)
	8	δὴ καὶ = *BCDEv* Iambl.	δὴ (*GCΓ*)
	8	δόξειεν ἂν = *BCD* (*ΦGsΔ CEHJLΓ*) Iambl.	δόξειεν ἂν μάλιϲτα *Ev*: μάλιϲτα δόξειεν ἂν (*Δ*)
	9	— ἀμελήϲει = *BCD* Iambl.	ἀμελήϲειεν *Ev* [63])
	10	— — — ἦν	ἂν ἦν Plat. Iambl.
	11	— — — κακῶϲ	κακοῖϲ Plat. Iambl.
	12	— — μετὰ τῆϲ ψυχῆϲ = *B CDEv*	om. (*L*)
07 D	14	— τε καὶ = *BDEv* Iambl.	καὶ *C* (*Γ*)
	15	εἰϲ Ἅιδου ἡ ψυχὴ = *BCD Ev* Iambl.	ἡ ψυχὴ εἰϲ Ἅιδου (*L*)
	16	τροφῆϲ = *BCDEv* Iambl.	φρονήϲεωϲ (*GΓ*)
	16	— — δὴ = *BCDEv*	δὲ (*H*)
	17	λέγεται μέγιϲτα = *v* Iambl.	μέγιϲτα λέγεται *BCDE* (*Υ*)
	18	— — εὐθὺϲ . . . τελευτήϲαντα = *BCDEv*	om. (*H*) propter homoeoteleuton
	20	ὥϲπερ = *C* (*Δ*)	ὅϲπερ *BDEv* Proclus in Alcib. p. 340, 35 Cous.
	20	ζῶντα εἰλήχει = *BCDEv*	εἰλήχει ζῶντα (*Φs*)
	21	οὕτωϲ = (*Δ*)	οὗτοϲ = *BCDEv*
	21	— οἷ = *BCDEv*	οὗ (*L*) [64])
	21	δὴ = (*L*)	δεῖ *BCDEv* cf. adn. 24
07 E	23	— ἐνθένδε = *BCDEv*	ἐνθάδε (*ΔEHJLs*) [65])
	23	— ἐκεῖϲε = *BCDEv*	ἐκεῖ (*L*) [66])
	23	— — πορεῦϲαι = *BCDEv*	πορεύεϲθαι (*ΔCEHJL*)
	23	— — — ἐκεῖνον	ἐκεῖ ὧν *v*: ἐκείνων ὧν *BCDE* (*ΔΦGsCΥΓ*)
	23	δὴ = (*C*)	δεῖ *BCDEv*
	24	δεῦρο πάλιν = *BCDEv*	πάλιν δεῦρο (*GΓ*)
	25	χρόνου = *BCDv*	χρόνων *E* (*Υ*)
	26	ἄρα ἡ πορεία = *BCDEv*	ἡ πορεία ἄρα (*L*)
08 A	26	— — ὡϲ ὁ = *BCDEv*	ὡϲ (*E*)
435,	1	— — ἁπλῆν = *BEv*	ἁπλῆ *CD*
	3	— — — — οὐδὲν	οὐδὲ *BCDEv*: οὐ (*Γ*)
	3	ἂν ἡγεμόνων ἔδει = *BDEv*	ἡγεμόνων ἔδει ἂν (*ΔCEHJL*): ἡγεμόνων ἔδει *C* (*GL*)
	3	οὐ = *BCD* (*ΔCEHJL*)	οὐδὲ *Ev*

435, 4 ἁμάρτοι = (*ΔΦGsΛCEH JLΓ*)	διαμάρτοι *BCDEv*
4 — — — οὐδ' ὁμόσε	οὐδαμόσε Plat.
4 — — — — οὔσης ὁδοῦ	ὁδοῦ οὔσης Plat. (sed *Δ* hab. οὖσι)
4 — — σχίσεις = *BCDEv*	σχέσεις (*H*)
5 θυσιῶν = *Ev*	ὁσίων *BCD* (*GΓT*) γρ. (*C*)
5 — τε καὶ = *BCDEv*	καὶ (*ΔΦGsΛCEHJL*)
6 νομίμων = *BCDEv*	ὁσίων (*H*)
6 οὖν = *Ev*	om. *BCD*
7 — κοσμία τε καὶ = *BCDv*	κοσμία καὶ *E*
9 — ἔμπροσθεν = *BCDE* (*Δ ΦGsT*)	πρόσθεν *v* cf. adn. 29
9 — — ἐκεῖνο = *BCDEv*	ἐκεῖνον (*G*)
p. 108B 10 — — — — ἄλλα	πολλὰ Plat.
10 — ἀντιτείνασα = *BCDEv*	ἀντιτείνουσα (*ΔΓ*)
11 καὶ πολλὰ παθοῦσα = *BC DEv*	om. (*L*) : καὶ παθοῦσα (*ΛCEH J*)
11 — μόλις = *v*	μόγις *BCDE* (*ΔΦGsT*) [67]
12 — — — ἀφικομένη	ἀφικομένην Plat.
12 — δέ = *BCDEv*	δή (*G*)
13 — — — — ἄλλαι	αἱ ἄλλαι
13 — — τι = *BCDEv*	τοι (*s*) : om. (*Φ*)
14 — τοιοῦτον = *BCDEv*	τοιοῦτο (*Φs*) cf. adn. 52
14 ἄττα τοιαῦτα = *BCDEv*	τοιαῦτα ἄττα (*GΓ*) : τοιαῦτα (*J*)
16 — — τυγχάνει = *BCDEv*	τυγχάνειν (*L*)
16 — — — — ὑποκρύπτεται	ὑπεκτρέπεται Plat.
p. 108C 19 ἐλθόντων = *BCDv*	ἐξελθόντων *E*
20 πρέπουσαν = *BCDEv*	προσήκουσαν (*Φs*)
21 καὶ ξυνεμπόρων = *BCDEv*	om. (*E*)
22 — — θεῶν = *Ev*	ὅσων *BCD*
22 — — αὐτῇ = *BCDEv*	αὐτόν (*s*)
23 — — προσήκοντα = *BCD Ev*	προσίοντα (*H*)
23 εἰσὶ δὲ πολλοὶ = *BCDEv*	πολλοὶ δέ εἰσι (*E*) : εἰσι καὶ πολλοὶ (*H*)
23 καὶ = *BCDEv*	om. (*Δ*)
25 τῶν = *BCDEv*	τῶν τὰ (*GΓ*)
25 — — — δὲ	om. Plat.
p. 108D 27 γῆς = *BCD*	τῆς γῆς *Ev*
27 πολλὰ δὴ ἀκήκοα = *BDEv*	δὴ πολλὰ ἀκήκοα (*GΓs*) : πολλὰ ἤδη ἀκήκοα (*Φ*) : πολλὰ διακήκοα *C*
436, 1 οὖν = (*GΓ*)	οὖν ἂν *BCDE* (*T*) : ἂν οὖν *v*
2 τέχνη γέ μοι = *BCEv* Eus. p. 564 d	γέ μοι τέχνη (*ΔΦGs*) : τέχνη *D*

436,	3 — — γέ μοι . . . τέχνην = *BCEv*	om. *D*
	3 — — — — ἅ τε	ἅ γ' *Ev* Euseb.: δέ γ' *BC*: ἃ (*L*)
	5 οὐδ' ἂν = *BCDEv* Euseb.	οὐκ ἂν (*ΔΦGsΓ*)
	7 ὦ Σιμμία τῷ μήκει = *BCD Ev* Euseb.	τῷ μήκει ὦ Σιμμία (*s*)
	7 — — — — οὐκ = Euseb.	τοῦ λόγου οὐκ Plat.
	7 — ἐξαρκεῖν = *Ev* Euseb.	ἐξαρκεῖ *BCD*(*Υ*)[68])
08 E	9 — — — — λέγειν κωλύει	κωλύει λέγειν Plat. Euseb.
	10 τοίνυν = *BCDEv* Euseb.	om. (*Δ*)
	10 — — — — γῇ	εἰ Plat. (sed *GΓ* om.) Euseb.
	11 — — — — τοῦ οὐρανοῦ	τῷ οὐρανῷ Plat. Euseb.
	11 — — περιφερῆς = *BCDEv*	περιφερὲς *E*
	11 — — αὐτῇ = *BCDEv*	δ' αὐτῇ (*Γ*)
09 A	13 ἱκανὴν = *BCD* (*ΔΦsΛCE HJL*) Euseb.	ἱκανήν γε *Ev*: ἱκανήν τε (
	13 αὐτὴν = *BCDv* Euseb.	αὐτήν τε *E* (*ΛJLΓ*): (*G*)
	13 ὁμοιότητα = *BCDEv* Euseb.	ὁμοιότητά τε (*Δ*)
	14 τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ = *BC DEv* Eus.	αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ (*GΓ*)
	14 αὐτῆς = *BCDEv*	αὐτὴν (*ΛCJL*) Euseb.
	15 — — — τὴν	τὴν ἰσορροπίαν Plat. Euseb.
	16 — — τεθὲν = *BCDEv*	τεθέντος (*G*)
	16 — — — ἕξειν ἄλλον	ἕξει μᾶλλον Plat. Euseb.
	16 κλιθῆναι = *BCDEv*	τεθῆναι (*Φ*)
	17 μὲν = *BCDEv*	μὲν τοίνυν (*ΔΦGsΛEHJLΓ*): μὲν δὴ Euseb.
	18 ἦ δ' ὃς τοῦτο πέπεισμαι = *BCDEv* Euseb.	τοῦτο πέπεισμαι (*ΔΦGsΓ*): το πέπεισμαι ἦ δ' ὅς (*Λ HJL*)
	19 — — — πᾶν μέγα	πάμμεγα Plat. Euseb.
	19 — — τι = *BCDEv*	τε (*Δ*)
	20 — — οἰκεῖν = *BCDEv*	om. (*GΓ*)
	20 — μέχρι = *BCD* (*ΔΦGs ΛCHJΓ*), Eusebii *FGJ*	μέχρις *Ev*, Eusebii reliqui[69])
09 B	20 — — στηλῶν = *BCDEv*	στυλῶν (*J*)
	21 — — — — μικρῷ = Euseb.	σμικρῷ Plat.
	21 — — — — ἐπὶ	περὶ Plat. Euseb.
	22 — θάλατταν = *BDv*, Eusebii libri praeter *CFG*	θάλασσαν *CE*, Eusebii *CFG*[70])
	23 — πολλοῖς = *BCDEv* Euseb.	πολλοῖσι (*ΛEHJL*): om. (*Φs*)[71])
	23 τοιούτοις τόποις = *BCD Ev* Euseb.	τόποις τοιούτοις (*GΓ*)

436, 24	— παντaχῇ = *BCDEv*, Eusebii *FGD*	πανταχοῦ (*J*), Eusebii reliqui
28	— — ὃν . . . ὀνομάζειν = *BCDEv*	om. (*Γ*): in (*G*) lacuna est
p. 109 C 28	— — — πολλοὺς τοὺς	πολλοὺς τῶν Plat. Euseb.
28	περὶ = *BCDEv*	om. (*Γ*) Euseb.
28	ταῦτα = *E*	τὰ τοιαῦτα *BCDv* Euseb.
437, 1	— — — ὃν	οὗ Plat. Euseb.
3	— — — — γῆς	τῆς γῆς Plat. Euseb.
5	— — — — οἴοιτο	οἴοιτό τε Plat. Euseb.
6	— — τὴν = *BCDEv*	καὶ τὴν (*Δ*)
8	— — μηδεπώποτε = *BCDEv*	οὐδεπώποτε (*ΔΦGsΓ*)
p. 109 D 8	— θαλάττης = *BCDEv*	θαλάσσης (*Δ*) cf. adn. 70
10	— — — — ὅσον	ὅσῳ Plat. Euseb.
12	— τοῦτο = *BCDEv* Euseb.	τούτῳ (*ΔACHL*)[72])
15	— — χωροῦντα = *BCDEv*	χωροῦντος (*EH*)
p. 109 E 16	— οἵους τε = *BCDEv* Euseb.	οἵους (*Δ*)
17	— — ἔσχατον = *BDEv*	ἐσχάτων *C*
17	— — — — ἀέρα	τὸν ἀέρα Plat. Euseb.
17	ἄκρα = *BCDEv* Euseb.	ἄκρον (*ΔΦGsΓC*)
17	— — ἔλθοι = *BCDEv*	ἔλθῃ (*Φ*)
18	— — — γενάμενος	γενόμενος Plat. Euseb.
18	— — — — οἱ	om. Plat. Euseb.
19	— — οἱ . . . ἐνθάδε *BCEv*	om. *D* propter homoeoteleuton
21	— — — — ἦν	εἴη Plat. Euseb.
21	— ἀνασχέσθαι = *v*	ἀνέχεσθαι *BCDE* (*TL*) Euseb.
21	— — — θεωροῦσαι	θεωροῦσα Plat. Euseb.
22	ὁ = *BCDEv* Euseb.	om. (*ACEHJL*)
22	ἀληθῶς = *BCDv*	ἀληθινὸς *E*
22	ἀληθινὸν = *v* Euseb.	ἀληθῶς *BCDE* (*T*)
p. 110 A 23	ἤδε = *CDEv* Euseb.	ἤδη *B*
24	— — καταβεβρωμένα = *BDEv*	κατα *C*
25	— — ὑπὸ . . . θαλάττῃ = *BEv*	om. *C* propter homoeoteleuton: bis scripsit *D*
26	ἄξιον λόγου οὐδέν = *v* Euseb.	οὐδὲν ἄξιον λόγου *BDE* (*T*)
27	— — σήραγγες = *BCD* Eus.	σήριγγες *E*
28	— βόρβοροί *BCDEv* Eus.	βόρβορός (*Δ*)
28	— — — — ἂν	ἂν καὶ Plat. Euseb.
28	ἡ = *BCDEv* Euseb.	om. (*ΔC*)
438, 1	— — — κάλλη . . . ἡμῖν om. propter homoeoteleuton	hab. Plat. Euseb.
2	— — πολὺ = *v* Euseb.	πολλοῦ *BCDE* (*AEHJT*)[73])

38,	2 —— ἂν = *BCDEv* Euseb.	om. (*ΔC*)
	2 — πλέον = *BCDEv*	πλεῖον (*ΔGΓ*) Euseb. : πλείω (*Φs*)[74]
0B	3 —— εἰ = *BCDEv*	οὐ (*L*)
	3 — γὰρ = *BCDEv* Euseb.	γε (*Δ*)
	3 ———— δὴ = Euseb.	δεῖ Plat.
	3 καλόν = *Ev* Euseb.	om. *BCD*
	3 ἄξιον = *BCDv* Euseb.	καὶ ἄξιον *E* (*ΦGsΓΥ*)
	4 —— οἷα = *BCDEv*	οἱ (*GΓ*)
	4 ———— γῆϲ	τῆϲ γῆϲ Plat. Euseb.
	4 ——— τῶν οὐρανῶν	τῷ οὐρανῷ Plat. Euseb.
	6 —— λέγεται = *BCDEv*	λέγε (*Δ*)
	8 ἡ = *BCD*	εἰ *Ev* Euseb.
	8 θεῷτο = *v* Euseb.	θεῷτο αὐτὴν (*ΔΦGsΥΓ*): θεῷτο ἂν *BCD*: om. *E*
	8 —— δωδεκάϲκυτοι *BCD Ev*	δωδεκάϲτατοι (*Γ*)
	8 —— ϲφαῖραι *BCEv*	ϲφαίρα *D*
	9 ποικίλη χρώμαϲι = *BCDEv*	om. (*GΓ*) : ποικίλοιϲ χρώμαϲι (*J*)
	10 εἶναι χρώματα = *BCDEv* Euseb.	χρώματα εἶναι (*GΓ*)
	10 ———— χρώματα	χρώματα ὥϲπερ δείγματα Plat. Euseb.
0C	10 —— ἐκεῖ = *BCDEv*	ἔοικε (*GΓ*)
	11 —— πολὺ = *BCDEv*	πολλοὶ (*H*)
	12 — ἁλουργῆ = *BCDEv* Eus.	ἁλουργῆν (*GΓL*)[75]
	13 καὶ = *BCDEv*	om. (*ΔCEHJLΓ*) Euseb.
	14 ἢ = *BCDEv*	καὶ (*Γ*) Euseb.
	14 χιόνοϲ = *BCDEv*	χιόνων (*GΓ*)
	15 —— ἔτι = *Ev*	ἐπὶ *BCD*
	15 ——— καλλιόνων	καὶ καλλιόνων Plat. (sed *G* hab. καλλίων) Euseb.
	16 ——— αὐτὸϲ	αὐτὰ Plat. Euseb.
	17 — ἔκπλεα = *BD* (*ΦGsC E*), Eusebii *CFG*	ἔμπλεα *CEv*, Eusebii reliqui[76]
	18 —— τι = *BCDEv*	τε (*H*)
	18 ———— παρὰ τὸ εἶδοϲ	om. Plat. Euseb.
	18 παρέχεται = *BCD*	παρέχεϲθαι *Ev* Euseb.
0D	20 φαντάζεϲθαι = *BCDEv* Euseb.	θαυμάζεϲθαι (*ΔGsΓ*)
	20 ———— τοιαύτῃ οὔϲῃ τοιαῦτα	ταύτῃ οὔϲῃ τοιαύτῃ Plat. Euseb.
	21 ἄνθη = *BCDEv* Euseb.	ἄλϲῃ (*ΔΦGsΓ*)
	24 —— εἶναι *BCDEv*	εἴη (*Φs*)
	25 ——— ταῦτα	ταῦτα τὰ Plat. Eusebii plerique

p. 110 E	25	— — ἰάσπιδας = *BDEv*	ἄσπιδας *C*
= 439,	1	οὐδὲν ὃ μὴ τοιοῦτον : οὐδὲν ὅτι μὴ τοιοῦτον *Ev*	οὐδὲν ὅτι οὐ τοιοῦτον *BCD* (*ΔCEHJL*) : οὐδὲν ὁτιοῦν τοιοῦτον οὐκ Euseb.
	2	καλλίω = *BCDEv* Euseb.	κάλλιον (*Γ*)
	2	— — τούτου = *BCDEv*	τοιούτους (*GΓ*)
	3	καθαροί εἰσι = *v* Euseb.	εἰσὶ καθαροὶ *BCDE*
	3	— — — — κατεδηδομένοι	κατεδηδεσμένοι Plat. Euseb.
	4	— — — — οὔτε	οὐδὲ Plat. Euseb.
	4	ὑπὸ = *BCDEv* Euseb.	ὑπὸ τῆς (*Γ*)
	5	ξυνερρυηκότων = *BDEv* Euseb.	ἐξερρυηκότων *C*
	5	— — — καὶ (ante λίθοις)	ἃ καὶ Plat. Euseb.
	6	λίθοις καὶ γῇ = *BCDE* Euseb.	τοῖς λίθοις καὶ τῇ γῇ (*ΔΦGsΓ*)
	7	— — κεκοσμῆσθαι = *BCD Ev*	κεκοσμεῖσθαι (*J*)
	8	— ἅπασι = *BCDEv* Euseb.	πᾶσι (*ΔCEHJL*)
	8	— τε καὶ = *v* Euseb.	καὶ *BCDE* (*Υ*)
	9	— — αὖ = *BCDEv*	ἂν (*Δ*)
p. 111 A	9	— — τοιούτοις = *BCEv*	om. *D*
	10	— — — — πλήθη = Eus.	πλήθει Plat.
	10	πολλαχοῦ = *BCDE* (*Υ*) Euseb.	πανταχοῦ *v* : πανταχῇ (*L*)
	11	θέαμα = *BCDEv* Euseb.	θέαν (*Γ*)
	11	— — — — εὐδαιμόνων	εὐδαιμόνων θεατῶν Plat. Euseb.
	11	— δ' = *BEv*	τ' *CD*
	12	αὐτῆς = (*Δ*)	αὐτῇ *BCDE* (*Υ*) : αὐτὴν *v*
	13	— μεσογαίᾳ = *BDEv*	μεσογαίῳ *C* : μεσογείᾳ (*E*) [77]
	13	ὥσπερ = *BCDEv*	ὡς (*Γ*)
	14	— θάλατταν = *BCDv*	θάλασσαν *E* cf. adn. 70
	14	— — — νόσοις	νήσοις Plat.
	14	— — — πρὸς	om. Plat.
	15	— — ὅπερ = *BCDEv*	ὥσπερ (*GΓ*)
	16	τὸ = *BCDEv*	καὶ (*GΓ*)
	16	— καὶ = *C* (*ΔΦGsAHJL Γ*)	τε καὶ *BDEv*
	17	ἐκεῖ = *BCDEv*	ἐκείνοις (*Γ*)
p. 111 B	17	ἀήρ = *BCDEv*	ὁ ἀήρ (*s*)
	17	ἐκείνοις = *BCDv*	τοῦτο ἐκεῖ *E* (*E*)
	18	αὐτοῖς = *v*	αὐτῆς *BCDE* (*ΔΦGsCΥΓ*)
	18	— — — ἔχει	ἔχειν Plat.
	18	— — — ὥσπερ	ὥστε Plat.
	21	— — ἡμῶν = *BCDEv*	ἡμῖν (*Δ*)
	21	— — ἧπερ = *Ev*	εἴπερ *BCD*
	22	— καθαρότητα = *BCDEv*	καθαριότητα (*GΓ*) [78]

439, 23	ἄλcη = *BCDEv*	ἕδη (*ΔCEHJL*) Tim. lex. Hermann. Plat. VI p. 401 : τεμένη (*Γ*) : in (*G*) lacuna
23	καὶ ἱερὰ αὐτοῖc = *BCDEv*	αὐτοῖc καὶ ἱερὰ (*GΓ*)
24	— — — — φήμαc	φήμαc τε *BCDEv* : φήμαc τινὰc (*J*)
11 C 26	— γε = *BCDEv*	τε (*Υ*) : om. (*GΓs*)
26	ὁρᾶcθαι = *BCDEv*	θεωρεῖcθαι (*ΔΦGΓ*) : θεωρῆcθαι (*s*)
27	— — αὐτῶν = *BCDEv*	αὐτὸν (*Δ*)
440, 1	τούτων = *BCDE* (*ΔΦGs ΥΓ*)	om. *v*
1	δὴ = *BCDEv*	om. (*Γ*)
2	— — καὶ = *BCDEv*	om. (*C*)
2	τὴν = *BCDEv*	om. (*Γ*)
2	ἐν αὐτῇ = *BCDEv*	om. (*E*)
3	— — — καὶ	κατὰ Plat.
3	— — τοὺc . . . οἰκοῦμεν = *BCEv*	om. *D* propter homoeocatarcton
4	— — — ἀναπεπλαμένουc	ἀναπεπταμένουc Plat.
5	— — αὐτοὺc = *BDEv*	αὐτῶν *C*[79])
6	— — οὓc = *BCDEv*	οὗ (*EHJL*)
11 D 7	— — τῷ . . . πλατυτέρουc = *BCDEv*	om. (*s*)
8	γῆν = *BCDEv*	τὴν γῆν (*Δ*)
8	— — — ἄλληλα	ἀλλήλουc Plat.
9	— — — τὰ	κατὰ *BCDEv* : κατὰ τὰ (*GΓ*)
9	— cτενώτερα = *CDEv*	cτενότερα *B*[80])
9	— — καὶ εὐρύτερα = *BCDEv*	om. (*Δ*)
10	— — ἀλλήλουc = *BCDEv*	ἄλλουc (*GΓ*)
11	— — καὶ = *CDEv*	ἐξ (*Υ*) *B* (in ras.)
11	— ἀεννάων = *CDE*	ἀενάων *B* : ἀενέων (*s*)[81])
13	— — — δὲ πυρὸc	δὲ πῦρ Plat.
13	— — — — πολλὰ	πολλοὺc Plat.
13	— δὲ = *BCDEv*	τε (*ΔGΓ*)
14	— — καθαρωτέρου = *BCDEv*	καθαρωτάτου (*C*)
14	ἐν = *BCDEv*	οἱ ἐν (*ΔCEHJL*)
11 E 15	πρὸ = *BCDEv*	ὑπὸ (*Γ*)
15	πηλοῦ = *BCDEv*	πηλοῦ πολλοῦ (*Δ*)
15	ῥέοντεc = *BCDEv*	ῥέοντοc (*Δ*)
16	καὶ = *BCDEv*	om. (*Φs*)
16	— — — — ἑκάcτουc	ἑκάcτουc τοὺc Plat.
16	— — — — ὡc	ὧν Plat.
16	— — ἂν = *BCEv*	om. *D*

440, 17	— — ἑκάcτοιc = *BCDEv*	ἑκάcτουc (*Γ*)
17	— — τύχῃ = *BCDEv*	τύχοι (*E*)
17	— — — — περιρροή	ἡ περιρροὴ Plat. (**sed** ***L*** **ponit** ἑκάcτοτε **post** ἡ περιρροὴ)
18	ἐνοῦcαν = *BCDEv*	οὖcαν (*GΓ*)
19	ἐν = *BCDEv*	om. (*Δ*)
19	δὲ αὕτη = (*J*)	δὲ ἄρα αὕτη *BCDEv*: δὲ αὕτη ἄρα (*Φ*)
19	— — αἰώρα = *BCDEv*	μιώρα (*H*)
20	— — ἄλλωc . . . γῆc = *BC DEv*	om. (*J*) propter homoeoteleuton
20	τε = *BCDEv*	om. (*Γ*)
21	— — τετρημένον = *BCDv*	τετρημμένον *E*
p. 112 A 23	— — — τηλέμαχ'	τῆλε μάλ' Plat.
24	καὶ ἄλλοθι καὶ = *BCDEv*	ἄλλοθι καὶ (*Φ*): καὶ ἄλλοθι (*s*): ἄλλοθι (*Δ*)
24	πολλοὶ = *BCDEv*	om. (*ΔJ*)
25	γὰρ = *BDEv*	γάρ τοι *C*
26	τε = *BCDEv*	om. (*ΔGsΓ*)
26	— — — — πάλιν πάντεc	πάλιν *BCDv*: πάντεc *E* sed γρ. πάλιν supra versum additum
441, 1	— — ἐκρεῖν = *BCDv*	ἐκρρεῖν *E*
p. 112 B 2	πάντα = *BCDEv*	ταῦτα (*Δ*)
3	— — βάcιν = *BCDEv*	βᾶcι (*Δ*)
3	— δὲ = *C* (*Δ*)	δὴ *BDEv*
4	καὶ ὁ = *BDEv*	ὁ *C*
5	— — — — αὐτὸ	αὐτῷ Plat.
5	τῆc γῆc = *BCDEv*	γῆc (*Γ*)
6	— — — ἔπειτα δὲ	ἐπὶ τάδε Plat.
6	— — — — ὥcπερ ἐπὶ	ὥcπερ Plat.
7	— — ἀεὶ = *BCDEv*	ἀεὶ καὶ (*ΔEJ*)
7	— — — ἐκπνεῖται	ἐκπνεῖ τε Plat. (**sed** ***Δ*** **hab.** ἐμπνεῖ τε)
7	— — — — τὸ πνεῦμα ῥέον	ῥέον τὸ πνεῦμα Plat. (**sed** εἰcρέον pro ῥέον ***Φ***)
8	— — — οὕτω . . . πνεῦμα om. propter homoeot.	hab. Plat. (sed καὶ . . . πνεῦμα om. *Δ*)
9	— — δεινοὺc = *BCDEv*	νέουc (*Δ*)
9	ἀνέμουc καὶ = *BCDEv*	ἀνέμουc (*s*)
10	— — — — δὲ	τε Plat.
10	— — οὖν = *BCDEv*	οὐδ' (*GΓ*)
p. 112 C 10	ὑποχωρήcῃ = *BCD* (*ΔEH JL*)	ὁρμῆcαν ὑποχωρήcῃ *Ev*
11	— — — τὸ	τὸν Plat.
11	— — — — τῆc	διὰ τῆc Plat.
12	— — — — καὶ	τε καὶ Plat.

	441, 12 — — — — ὥϲπερ	ὥϲπερ οἱ Plat.
	12 — — ἐπαντλοῦντεϲ = *BC Ev*	ἐπατλοῦντεϲ *D*
	13 — τε = *BCDEv*	δὲ (*ΔΦGsΓC*)
	13 — — ἐκεῖθεν = *BDEv*	ἐκεῖθεν ἐκεῖθεν *C*
	13 — — — — ἐκεῖθεν	ἐκεῖθεν μὲν Plat.
	13 — ἀπολίπῃ = *BCDEv*	ἀπολείπῃ (*GΓ*)
	13 — — — — δὴ	δὲ Plat.
	13 — ἐνθάδε = *BCDEv*	ἐνθένδε (*CHJL*) cf. adn. 65
	14 καὶ διὰ = *BCDEv*	om. (*ΔGsΓ*)
	15 — — ἕκαϲτα = *BCDEv*	ἕκαϲτοϲ (*L*)
	16 — — — — ἑκάϲτοιϲ	ἑκάϲτουϲ Plat.
	16 — — — ὁδοποιῆται	ὁδοποιεῖται Plat. (sed *s* hab. εἰδοποιεῖται)
	16 θάλατταν = (*E*)	θαλάτταϲ *BCDEv*
	17 — — — — πάλιν	πάλιν δυόμενα Plat.
	17 τῆϲ γῆϲ = *BCDv*	γῆϲ *E*
112 D	18 καὶ πλείουϲ = *BCDEv*	om. (*GΓ*)
	19 — — ἐλάττουϲ = *BCDEv*	ἐλάττω (*ΔΦG*)
	19 — — βραχυτέρουϲ = *BCD Ev*	βραδυτέρουϲ (*ΔCEHJ*)
	19 — — τάρταρον = *BCDEv*	τέταρτον (*Δ*)
	20 — — — κατωτέρων	κατωτέρω ἢ *BCDEv* : κατωτέρω ἢ εἰ (*Φs*)
	20 — ἐπηντλεῖτο = *BCDv*	ἐπηντλῆτο *E*[82])
	21 — — ὀλίγον = *BCDEv*	ὀλίγα (*J*)
	22 — — — — ἐξέπεϲεν	εἰϲρεῖ ἐξέπεϲεν Plat.
	23 δὲ = *BCDEv*	δὲ καὶ (*GΓ*)
	442, 1 καθέντα = *BCDv*	καμφθέντα *E* : καμφέντα (*L*)
	2 δ' ἐϲτὶν = *BCDv*	ἐϲτὶν *E*
112 E	2 καθιέναι = *BDEv*	κατιέναι *C*
	2 — πέρα = *BCDEv*	πέραν (*L*)[83])
	3 — — ἄναντεϲ γὰρ = *v*	ἄναντεϲ πρὸϲ γὰρ (*ΔGsΓ*) : ἀνατϲεϲ γὰρ πρὸϲ *BCDE*(*Γ*)[84])
	3 — — τὸ = *BCDEv*	om. (*L*)
	4 — — τὰ = *BCEv*	om. *D*
	4 — — — — μὲν	μὲν οὖν Plat.
	4 — — ἄλλα = *BCDEv*	δῆλα (*GΓ*)
	5 — — ἐϲτι = *BCDEv*	εἰϲί (*Δ*)
	6 τέτταρα = (*ΔCEHJL*)	τέτταρ' ἄττα *BCEv* : τέτταρ' ὄντα (*GΓ*) : τετταράτα *D* : τέτταρ' ἄττα τὰ (*Δ*)
	6 μὲν = *BCDEv*	om. (*Γ*)
	7 — — — — τὰ	om. Plat.
	8 ἐϲτι, τούτου δὲ = *BCDEv*	ἔϲτι δὲ τούτου (*GΓ*) : ἐϲτι, τούτου δὴ (*E*)

442,	8 — ἐναντίωϲ = *CDv*	ἐναντίοϲ *BE* (*ΥΦΛΓ*)
	9 τε = *BCDv*	om. *E*
	9 τόπων = *BCDEv*	om. (*L*)
	9 δὴ καὶ = *DEv*	δὴ *BC* (*L*)
p. 113 A	10 ἀφικνεῖται τὴν Ἀχερουϲιάδα = *BCDEv*	τὴν Ἀχερουϲιάδα ἀφικνεῖται (*Φ*)
	11 — — τετελευτηκότων = *B Cv*	τελευτηκότων *DE*
	12 εἱμαρμένουϲ = (*G*)	εἱμαρμένουϲ χρόνουϲ *BCDEv*
	13 — — — πάλιν	αἱ δὲ βραχυτέρουϲ πάλιν Plat.
	13 τὰϲ τῶν = *BCDv*	om. *E*
	14 τούτων = *BCDEv* Euseb. p. 567 c	διὰ τούτων (*ΔΦs*)
	15 — — μέϲον = *BCEv*	μέϲων *D*
	17 καὶ = *BCDEv* Euseb.	om. (*Δ*)
p. 113 B	19 τῇ γῇ = *BCDEv*	τὴν γῆν (*GΓ*): om. Euseb.
	19 — — ἄλλοϲέ τε = *BCDEv*	ἄλλοϲ ἕτεροϲ (*GΓ*)
	19 — — — — Ἀχερουϲίαϲ	Ἀχερουϲιάδοϲ Plat. Euseb.
	21 δὲ = *BDEv* Euseb.	om. *C* (*Γ*)
	21 — — — κατωτέρου	κατωτέρω Plat. Euseb.
	21 — — ταρτάρου = *BCDEv*	τάρου (*Δ*)
	22 ἐπονομάζουϲι = *v* Euseb.	ἔτι ὀνομάζουϲι *BCDE*: ὀνομάζουϲι (*ΔCEHJLΦGΥ*)
	24 — — αὖ = *v*	αὐτοῦ *BCDE* (*Υ*)
	24 — — ὁ = *BCDv*	δὲ ὁ *E* sed δὲ punctis notatum
	24 τάρταροϲ = *C* (*Δ*)	τέταρτοϲ *BDEv* Euseb.
	25 — — — — χρῶμα	χρῶμα δὲ Plat. Euseb.
	26 — — — κύαμοϲ	κυανὸϲ Plat. (sed κυανοῦϲ *Φ*: ὠκεανὸϲ *HE*: ὁ ὠκυανὸϲ *J*)
p. 113 C = 443,	1 λίμνην = *BCDEv* Euseb.	λίμνην ἣν (*ΦJ* et rc. *Γ*) Theodoret.
	1 — ἐμβάλλων = *BDEv*	ἐμβαλὼν *C* Euseb.: ἐκβάλλων (*G Γ*)
	3 — — δὺϲ = *BCDEv*	δὶϲ (*Γ*)
	3 — — κατὰ = *BCDEv*	καὶ (*GΓ*)
	3 — ἐναντίωϲ = *Dv* Eus.	ἐναντίοϲ *BCE* (*GΦCHΥΓ*)
	4 — — — — Ἀχερουϲίᾳ = Euseb.	Ἀχερουϲιάδι *BCDEv* : Ἀχαιρουϲία (*s*)
	5 — — ἐναντίαϲ = *BDEv*	αντίαϲ *C*
	5 — — τὸ = *BCDEv*	om. (*GΓL*)
	7 — ἐναντίωϲ = *v* Euseb.	ἐναντίοϲ *BCDE* (*GΔCHLΥ*)
	8 λέγουϲι = *BCDv* Euseb.	φάϲκουϲι *E*
p. 113 D	11 καλῶϲ καὶ ὁϲίωϲ = *BCDEv*	ὁϲίωϲ καὶ δικαίωϲ (*L*) Euseb. (καλῶϲ καὶ ὁϲίωϲ καὶ δικαίωϲ Eusebii *C* ut vid.)
	12 — — μέϲωϲ = *BCDEv*	ἀμέϲωϲ (*C*): ἀμέμπτωϲ (*L*)

	443, 12 — — ἐπὶ = *BCDEv*	ἀπὸ (*L*)
	13 ἀναβάντες = *BCDEv* Eus.	καὶ ἀναβάντες (*Φ*)
	13 — — ὀχήματα = *BCDEv*	ὄχημα (*H*)
	14 — τε καὶ = *BCDEv* Eus.	καὶ (*ΔΦGs*)
	16 τίς τι = *BCDEv* Euseb.	τί τις (*L*)
	16 — ἠδίκησεν = *Cv*	ἠδίκηκεν *BDE* (*ΔΦGsCEHJΥΓ*) Euseb.
113 E	18 ἢ = *Ev* Euseb. p. 568 b	om. *BCD* et Eusebii *FG* p. 699 b: ἢ καὶ (*EJ*)
	18 — — πολλὰς = *BDEv*	πολὰς *C*
	19 — — — — ἐξεργασάμενοι	ἐξειργασμένοι Plat. Euseb.
	20 τοιαῦτα τυγχάνει ὄντα = *BDE*(*ΔCHJLΥ*) Euseb.	τυγχάνει τοιαῦτα ὄντα *C* (*GΓ*): τυγχάνει ὄντα (*Φs*): τυγχάνει ὄντα τοιαῦτα *v*
	21 — — — προσήκουσα	ἡ προσήκουσα Plat. Euseb.
	21 οὔποτε = *BCDEv* Euseb.	οὐδέποτε (*GΓ*)
	22 — — μὲν = *BCDEv*	om. (*GΓ*)
	23 οἷον = *BCDEv* Euseb.	ἢ (*s*)
	24 — — — ὑπὸ σιγῆς	ὑπ' ὀργῆς Plat. Euseb.
	24 — — — μεταμέλλον	μεταμέλον Plat. Euseb.
114 A	25 — βιῶσιν = *BCDEv* Euseb.	βιώσωσιν (*GΓ*)[85]
	25 ἢ = *BCDEv* Euseb.	ἢ καὶ (*Δ*): ἢ οἳ (*G*)
	25 — — — ἀνδροφόνῳ	ἀνδροφόνοι Plat. Euseb.
	26 τούτους = *BCDEv*	τούτοις (*ΔCEHL*) Euseb.: τοὺς (*GΓ*)
	444, 1 — — — — ῥεῦμα	κῦμα Plat. Euseb.
	2 — — πατραλοίας = *BEv*	πατρολοίας *CD*: πατραλῴας Euseb.
	2 — — μητραλοίας = *Ev*	μητρολοίας *BCD*: om. Euseb.
114 B	7 μὲν = *BCDEv* Euseb.	om. (*JL*)
	7 ἀποβαίνουσι = *BCDv*	ἐκβαίνουσι *E* (*ΔΦsΥ*) Euseb.
	8 — — — — καὶ = Eusebii *G*	τε καὶ Plat., Eusebii reliqui
	10 ταῦτα = *BCDEv* Euseb.	αὐτὰ ταῦτα (*ΔΦGsΓ*)
	11 — ἠδίκησαν = *BCDEv* Euseb.	ἠδικήκασιν (*Φs*)
	12 δὴ = *BCDEv* Euseb.	om. (*J*)
	12 πρὸς τὸ = *BCDEv* Euseb.	om. (*Δ*)
	13 — βιῶναι = *BCDEv* Euseb.	βεβιωκέναι (*s*)
	13 — τῶν = *BCDEv* Euseb.	om. (*H*)
	13 τόπων = (*GΓ*)	τόπων τῶν *BCDEv* Euseb.
	14 — τε καὶ = *BCDEv* Euseb.	καὶ (*ΔΦGΓ*)
	15 — — — δὲ σωτηρίαν	δεσμωτηρίων Plat. Euseb.
114 C	15 — ἀφικνούμενοι = *BCDEv* Euseb.	ἀφικόμενοι (*Φs*)
	16 — — — — τῆς = Euseb.	om. Plat.

444, 17	τε = *BCDEv* Euseb.	om. (*ΔΦGsΓ*)
19	τούτων καλλίουc = *BCDE v* Euseb.	καλλίουc τούτων (*ΔΦGΓ*)
20	— — — — μὲν	δὴ Plat. Euseb.
21	— — — — χρὴ ἕνεκα	ἕνεκα χρὴ Plat. Euseb.
21	— — ὧν = *BCDEv*	τω (*G*)
21	πᾶν = *BD* (*ΔΦGΛCEHJ LΓ*) Euseb. Iambl. protr. p. 76, 6	πάντα *CEv*
23	— ταῦτα = *Ev*	τοιαῦτα *BCD*
p. 114 D 23	— διιcχυρίcαcθαι = *BCD Ev*	διιcχυρίζεcθαι (*ΔΦGsΓ*)
24	— — — οὖν	νοῦν Plat. (sed *Δ* hab. νῦν).
25	ἣ ταῦτα = *BCDEv*	ταῦτα (*Γ*)
26	— — — — ἀθάνατοc	ἀθάνατόν γε Plat.
27	— μοι = *BCDE* (*ΔΦGs ΥΓ*)	ἐμοὶ *v*
28	— — οἰομένῳ = *BCDEv*	οἰομένων (*G*)
29	τὰ = *BCDEv*	om. (*GΓ*)

plus pars dimidia eclogae longissimae p. 436, 2—439, 11 et p. 442, 14—444, 23 etiam apud Eusebium praep. ev. p. 564 d sq. et p. 567 c sq. legitur, qui non nullas lectiones eclogarii a libris Platonis alienas et ipse praebet. primum p. 438, 3 (p. 110 B) Eusebius (p. 566 a) cum Stobaeo scriptura δή consentit, ubi libri Platonici δεῖ exhibent. δή, nisi p. 438, 3 καλόν quod a libris *BCD* abest Platoni vindicatur, tolerari non posse liquet; e contrario δεῖ respuendum esset si, καλόν sequente, μυθολογεῖν quod apud Eusebium pro μῦθον λέγειν invenitur verum esset. ut autem vel ea quam Eusebius tradit sententia εἰ γὰρ δὴ καὶ μυθολογεῖν καλόν, ἄξιον ἀκοῦcαι (taceo recensiones recentiorum librorum Platonis) sententiae quam codices *BCD* offerunt εἰ γὰρ δεῖ καὶ μῦθον λέγειν, ἄξιον ἀκοῦcαι impar videtur, ita consensum in δή scriptorum casui tribuere in rem erit.[1]) nec magis quam hoc loco p. 439, 10 (p. 111 A) testimonium concordans eclogarii et Eusebii (p. 567 a) verum praestat, ubi πλήθει codicum Platonicorum accipi, πλήθη scriptorum reici oportet. item p. 444, 16 (p. 114 C) nostra Phaedonis exempla sola Platonis vestigia premunt, ubi articulum τῆc ante γῆc apud Stobaeum et Eusebium (p. 569 a) obvium neglegunt. γῆ enim nusquam nisi cum de certa terra agitur articuli indiget[2]); simul vero saepe inserendi

1) dipthongi ει cum vocali η permutatio scribarum vitium creberrimum est. cf. praecipue p. 329, 2 (p. 78 C) ἤπερ libri (*G*) et Stobaei pro εἴπερ, p. 335, 26 (p. 93 B) εἰ librorum *BCD* (*J*) et Stobaei pro ἤ, p. 336, 20 (p. 93 D) εἰ librorum *BCDE* (*T*) et Stobaei pro ἡ, p. 434, 21 (p. 107 D) δή libri (*L*) et Stobaei pro δεῖ, p. 434, 23 (p. 107 E) δή libri (C) et Stobaei pro δεῖ, p. 438, 8 (p. 110 B) ἤπερ librorum *BCD* et Stobaei pro εἴπερ. 2) cf. Krueger, gramm. graec. 50, 2, 15.

articuli studium scribarum apertum deprehenditur.[1]) tres igitur proprietates eclogae, etiamsi apud Eusebium recurrant, improbandas esse patet. sequitur ut duos alios locos proferamus ubi scriptorum inter se conspirantium lectio an librorum Platonicorum vera sit diiudicari nequit. p. 436, 21 (p. 109 B) in omnibus codicibus Platonicis cum Stobaeo tum Eusebio (p. 565 a) refragante forma cμικρός comparet, quam in titulis Atticis raro adhuc inventam[2]) a Platone promiscue cum breviore μικρός adhibitam esse Schneiderus[3]) probavit. perinde autem atque hoc loco etiam p. 443, 4 (p. 113 C) consensus scriptorum ad usum formarum spectat. nostri enim libri Platonici eam adiectivi Ἀχερούσιος formam feminini quae per suffixum -αδ ficta est constanter praebent (p. 113 A 113 B 113 C 114 A); Stobaeus vero exhibet p. 442, 19 (p. 113 B) Ἀχερουσίας p. 443, 4 (p. 113 C) Ἀχερουσίᾳ et Ἀχερουσίᾳ comprobat Eusebius (p. 567 d). restat sextus de locis quibus gnomologus una cum excerptore christiano contra omnes libros Platonicos facit p. 436, 7 (p. 108 D), ubi τοῦ λόγου in anthologio ut in praep. ev. (p. 564 d) desideratur. quo loco haud scio an scriptores orationem sinceram Platonis servaverint. nam fortuito τοῦ λόγου in libris utriusque excerptoris deesse nemini credibile videbitur; verba autem antiquis testibus tradita plenam sententiam efficiunt, cum usus dativi in enuntiato ὁ βίος . . τῷ μήκει οὐκ ἐξαρκεῖ[4]) eum usum adaequet quem exemplis quale est Civ. 548 D ἀμήχανον . . . μήκει ἔργον cognitum habemus.[5])

ita proprietatibus quae excerpto ἀλλά . . . ἑαυτῷ cum Eusebio communes sunt perlustratis vitium commune exemplarium omnium nostrorum Phaedonis unum repertum est. nec non in ea parte eclogae quam Eusebius non refert traditionem Stobaeanam probandam semel esse iudico. quae enim verba p. 441, 22 (p. 112 D) libri Platonici universi suppeditant πάντα δὲ ὑποκάτω εἰσρεῖ τῆς ἐκροῆς. καὶ ἔνια μὲν καταντικρὺ ᾗ εἰσρεῖ ἐξέπεσεν, ea quamvis explicari possunt tamen offensionem praebere Astio et Schanzio concedendum est, qui ordinem verborum εἰσρεῖ ἐξέπεσεν mutatum voluere. cum vero εἰσρεῖ a Stobaeo absit, vide ne hoc verbum quod ex antecedenti enuntiato facillime suppletur, Platoni ipsi omnino non debeatur.

duo igitur additamenta insitiva ecloga ἀλλά . . . ἑαυτῷ e nostro textu Platonico expelluntur. ceterae autem de quibus adhuc non dixi excerpti proprietates omnes ad unam respui debent, quarum pars circiter dimidia improbatur Eusebii testimonio diserto, cf. p. 436, 3. 9. 10. 11. 21 p. 437, 3. 5. 10. 17. 18. 21. 28 p. 438, 4. 10. 18. 20

---

1) cf. p. 108 D (p. 435, 27) p. 109 C (p. 437, 3) p. 110 B (p. 438, 4) p. 112 B (p. 441, 5) p. 112, C (p. 441, 17). 2) cf. Meisterhans, gramm. inscr. Att.[3] p. 89. 3) ad Civ. vol. I p. 287. nota Phaed. 90 A μικρός in *BCD* solis legi, p. 84 C 90 A 91 B 102 C 102 D forman sine c recentiorum codicum propriam esse. 4) de ἐξαρκεῖ scriptura probanda codicum *BCD*(*T*) cf. adn. 68. 5) cf. Krueger, gramm. graec. 48, 15, 15. Kühner-Gerth p. 440, 12.

p. 439, 3. 4. 11 p. 442, 19. 25 p. 443, 19 p. 444, 1. 20. 21. ita ex propriarum lectionum indole[1]) eclogam novissimam plane eodem discrimine ac quaecumque superiora nobis obviam fuere testimonia Stobaeana, ab universa memoria codicum Platonicorum abesse intellegitur.[2])

relicum est ut quae ratio inter singulos libros Platonicos et eclogam ἀλλά . . . ἑαυτῷ intersit expediamus. cuius quaestionis initium capere haud alienum videtur ex iis locis ubi exempla nostra Phaedonis in easdem lectiones atque scriptores veteres discedunt. ac primum quidem recentiorum librorum apud Stobaeum recurrentes scripturas paucas, quibus quae obstant lectiones vetustiorum librorum Eusebio probantur, proferamus. p. 444, 13 (p. 114 B) perinde atque in anthologio in (*GΓ*) τῶν omittitur, cum praep. ev. p. 568 d memoria codicum *BCDEv* defendatur. at τῶν propter homoeoteleuton deest[3]), quocirca an fortuito consensus librorum (*GΓ*) cum ecloga ortus sit dubitabimus. deinde p. 436, 28 (p. 109 C) gnomologus cum uno *E* τῶν περὶ ταῦτα εἰωθότων λέγειν exhibet, ubi Eusebius (p. 565 b) codici (*Γ*) suffragans τῶν τὰ τοιαῦτα εἰωθότων λέγειν praebet, plerique libri Platonici τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εἰωθότων λέγειν suppeditant. praeterea una cum (*ΔΦGsTΓ*) codex *E* p. 439, 1 (p. 110 E) scripturam Stobaeanam μή testatur pro lectione germana codicum *BCD*(*ΔCEHJL*) et Eusebii (p. 566 d) οὐ. denique p. 443, 18 (p. 113 E) universi recentiores libri Platonis cum Stobaeo particulam ἤ offerunt quae tamen abest ut ab antiquissimis libris *BCD* ita a praep. ev. p. 699 b. sed iam omnes loci ubi *BCD* ab ecloga discrepant, etiamsi eorum memoriam ad antiquitatem ascendere scriptore vetere confirmetur, enumerati sunt; quibus locis multo graviores frequentioresque illos esse ubi *BCD* aut soli aut cum aliis libris eclogae adstipulantur, codices autem ab ecloga abhorrentes recentiores cum Eusebio Theodoreto Proclo Timaeo faciunt, statim patebit. primum p. 438, 14 (p. 110 C) libri *BCDEv* ἤ praebentes cum excerpto conspirant, ubi codicis (*Γ*) lectio καί apud Eusebium (p. 566 C) recurrit. idem Eusebius (p. 568 a) comprobat p. 443, 11 (p. 113 D) libri (*L*) scripturam ὁσίως καὶ δικαίως, cum Stobaeus quod codices *BCDEv* habent καλῶς καὶ ὁσίως tueatur. similiter p. 443, 1 (p. 113 C) lectio librorum *BCDEv* λίμνην etiam in anthologio comparet, quo loco Theodoretus eam scripturam quae editoribus Platonis probata est λίμνην ἣν cum libris (*JΦ*) exhibet. deinde p. 444, 7 (p. 114 B) membranae *E*(*ΔΦsT*) ἐκβαίνουσι cum Eusebio (p. 568 d) verissime tradunt, sed in gnomologio falsa codicum *BCDv* lectio ἀποβαίνουσι invenitur. praeterea quattuor loci

1) cf. p. 442. 2) nota in hoc excerpto duas suspectas lectiones librorum Platonis recurrere p. 437, 18 (p. 109 E) ἀνακύψαντα pro ἂν ἀνακύψαντα p. 441, 4 (p. 112 B) αὐτόν pro αὐτό. 3) praecedit τόπων. item propter homoeoteleuton desiderantur in (*G*) ut in anthologio p. 436, 1 (p. 108 D) ἄν pone οὖν p. 442, 12 (p. 113 A) χρόνους post εἱμαρμένους.

praesto sunt ubi familiam (*ΔCEHJL*) ex parte maiore vel totam ab antiquitate repetere memoriam peculiarem ex Eusebio Timaeo discimus, Stobaeus cum libris *BCD*(*ΔΦGs*) facit; cf. p. 436, 14 (p. 109 A Eus. p. 565 a) αὐτήν pro αὐτῆς p. 438, 13 (p. 110 C Eus. p. 566 c) θαυμαστήν pro καὶ θαυμαστήν p. 439, 23 (p. 111 B Tim. p. 401) ἕδη pro ἄλση p. 443, 26 (p. 114 A Eus. p. 568 c) τούτοις pro τούτους. talibus locis veri simile fit eclogae ἀλλά . . . ἑαυτῷ cognationem cum ea traditione Platonica quae libris *BCD* potissimum continetur intercedere. accedit quod p. 438, 18 (p. 110 C) lectio suspecta in nullis libris nisi *BCD* obvia παρέχεται pro παρέχεσθαι quod codices *E*(*ΔCEHJLΓΥΔΦGs*) cum Eusebio (p. 566 c) suggerunt Stobaeo comprobatur. unde excerptum ἀλλά . . . ἑαυτῷ similiter atque eclogam πότερον . . . ἐξευρήσειν (p. 91 E—95 A) quae p. 333, 21—338, 23 legitur constitutum dicas.[1]) ac quemadmodum testimonium πότερον . . . ἐξευρήσειν, praeterquam quod cum universa familia *BCD* proprie congruit, etiam aliquas libri *C* peculiares lectiones testatur, sic ecloga ἀλλά . . . ἑαυτῷ cum Crusiano insigniter conspirat; cf. p. 434, 20 (p. 107 D) ὥσπερ libri *C* et Stobaei pro ὅσπερ librorum *BDEv* et Procli, p. 442, 24 (p. 113 B) τάρταρος pro τέταρτος librorum *BDEv* et Eusebii (p. 567 d).

ita ex locis ubi discidium memoriae Platonicae Stobaeo vetustius esse aliorum scriptorum testimoniis firmatur, naturam excerpti ἀλλά . . . ἑαυτῷ inlustratam habemus. duo longissima testimoniorum quae in capite περὶ ψυχῆς leguntur ab Ioanne ex fonte eodem sumpta esse tenendum erit. et quoniam nunc eclogae omnes capitis περὶ ψυχῆς, quod solum locos plerosque a Stobaeo citatos Phaedonis continet, absolutae sunt, etiam reliquarum recensionum, quae praeter traditionem *C* in illo uno Stobaei capite nobis obviam fuerunt, breviter memoriam repetere iuvabit. excerpta initio capitis posita inde a p. 325, 18 usque ad 332, 3 pertinentia eandem atque ecloga ὡς . . . ἡδύ capitis L (p. 477, 22—478, 9) recensionem libro Bessarionis *E* consimilem prae se ferunt[2]); qui loci in medio capite inde a p. 338, 25 usque ad p. 343, 11 decurrentes excerptum prius generis *C* πότερον . . . ἐξευρήσειν excipiunt, codicem Coislinianum (*Γ*) propinquitate attingunt[3]); denique eclogae quae capite vergente testimonio generis *C* alteri ἀλλά . . . ἑαυτῷ praemissae inde a p. 430, 36 usque ad p. 434, 3 leguntur, ipsae quoque peculiari recensione utuntur.[4]) ita in classes quattuor excerpta capitis περὶ ψυχῆς discedere reperimus; et in has classes quattuor etiam reliquas eclogas Stobaei, quae ex parte summa brevissimae per totum anthologium dispersae sunt, discribere nunc nobis conandum erit. quamquam iudicium de brevioribus eclogis summa cautione faciendum, de brevissima quaque prorsus retinendum

1) cf. p. 450. 2) cf. p. 437.
3) cf. p. 457. 4) cf. p. 462.

esse nemo non videt. hoc vero ordine reliqua excerpta proponam quo ordine in opere Stobaeano inveniuntur.

τούς . . . πλείστους (p. 90 A = p. 301, 10—12) ecloga legitur in capite XLVII περὶ φύσεως ἀνθρώπων aliis Platonicis inserta, lemmate Πλάτωνος ἐκ τοῦ Φαίδωνος inducta. v. 11 hab. (*Δ*) ἢ pro καί.

φέρε . . . λέγεται (p. 93 B = p. 310, 22—24) locum eundem iam intra excerptum maius πότερον . . . ἐξευρήσειν generis *C* p. 336, 3—6 deprehendimus.[1]) quam p. 336, 4 tam 310, 22 τε quod libri (*CEHJLΔΦGsΓ*) omittunt traditur. sed ἔφη excerptor p. 336, 3 cum libris *BCDEv* praebet, p. 310, 22 cum (*ΔCEHL ΔΦsΓ*) neglegit; ideo hanc eclogam ex alio fonte atque longiorem πότερον . . . ἐξευρήσειν originem trahere credo. ceterum hoc excerptum vitiis planis aspersum est p. 310, 23 ἀγαθήν v. 24 κακήν quibus amplior ecloga p. 336, 4 et v. 5 caret.

ὁ . . . ἐπιστήμην (p. 96 B = p. 482, 22—25) verba eadem, quae hic Aetianis decretis et loco cuidam Aristotelico a Didymo petito adnexa occurrunt, iam in excerpto generis (*Γ*) p. 339, 13—17 citata vidimus.[2]) quod p. 339, 14 additur τοῦ ante ὁρᾶν, p. 482, 22 ut in libris Platonis deest.

ἐγώ . . . ἅπασι (p. 92 D = vol. II p. 24, 20—23) haec quoque ecloga iteratur in capite περὶ ψυχῆς et in priore quidem excerptorum *C* πότερον . . . ἐξευρήσειν p. 334, 28—335, 3.[3]) in capite περὶ ψυχῆς codicibus Platonis invitis p. 335, 3 ἐν omittitur, ibid. πᾶσιν pro ἅπασιν scribitur; vol. II p. 24, 23 adest ἐν et ἅπασι legitur. contra articulus τοῖς quem p. 335, 3 Stobaeus cum libris Platonis tradit desideratur II p. 24, 23.

τῷ . . . φοβερόν (p. 67 E = vol. III p. 28, 4—6) praeter quod v. 5 suo periculo τό ante τεθνάναι neglegit, excerptum constanter cum vulgata memoria codicum Platonicorum consentit. verum singuli libri Platonici saepius ut a reliquis ita ab ecloga discedunt; v. 4 omittit *D* οἱ, ibid. transponit (*J*) ἔφη ἄρα, v. 5 (*Φ*) αὐτοῖς ἥκιστα, v. 6 deest in (*Φ*s) ἀνθρώπων.

ἀλλά . . . πλείστους (p. 89 C—90 A = vol. III p, 231, 10—232, 7) ὡς . . . προθυμοῦνται (p. 91 A = p. 232, 9—14) in libri III capite IV cui titulus περὶ ἀφροσύνης est, Ioannes tres eclogas Phaedonis proposuit, quarum duae priores lemmate ἐν ταὐτῷ inter se coniunctae inde a p. 231, 10 usque ad p. 232, 14 leguntur, tertia in fine capitis p. 252, 11 sq. occurrit. duarum superiorum eclogarum variae lectiones hae sunt:

1) cf. p. 444. 2) cf. p. 451. 3) cf. p. 448.

9 C		
31, 10	μὲν = (*L*)	om. *BCDEv*
10	—— μὴ = *BCDEv*	μὲν (*J*)
9 D 13	—— ἔςτιν = *BCDEv*	ἔςται (*s*) : ἔςτ' (*Δ*)
13	τούτου = *BCDEv*	om. (*H*)
17	— τε = *BCDE*(*G*)	γε *v*[86])
20	μάλιςτα = *BCDEv*	om. (*Δ*)
9 E 21	—— δὴ = *BCEv*	τί *D*
22	ἡγεῖται οὐδενὸς = *BCDEv*	οὐδενὸς ἡγεῖται (*G*)
32, 1	———— οὐδὲν ὑγιὲς εἶναι	οὐδὲν ὑγιὲς εἶναι τὸ παράπαν *BCDv* : τὸ παράπαν οὐδὲν ὑγιὲς εἶναι *E*
1	cὺ = *BCDE*(*Υ*)	cύ πω (*G*) : οὔπω *v* : οὔτω πως (*ΔC*) : πάνυ (*Φ*)
1	τοῦτο γιγνόμενον = *BCD Ev*	γιγνόμενον τοῦτο (*Δ*)
4	———— ἐπεχείρει	ἐπιχειρεῖ Plat.
4	ἀνθρώποις = *v*	ἀνθρωπείοις *BCDE*(*ΥG*)
5	ἔχει = *BCDEv*	πρέπει (*Δ*)
5	—— ἂν = *BCDv*	om. *E*
6	καὶ = *BCDEv* Stob. I 301, 10	ἢ (*Δ*)
7	———— τούτων	om. Plat. Stob. I 301, 11
1 A	ἐν ταὐτῷ	
32, 10	—— οἱ = *BCDEv*	om. (*Δ*)
11	— φιλονείκως = *BCDEv*	φιλονίκως (*s*) cf. adn. 48
14	—— καὶ = *BDEv*	om. *C*
41	— ἀμφιςβητῶςιν = *BCDEv*	ἀμφιςβητήςωςι (*ΔΦGsACEH JΓ*)
12	ὅπῃ = *BCDEv*	ὅπως (*L*)
12	—— ἔχει = *BCDv*	ἔχοι *E*
12	—— ὤν = *BCDEv*	om. (*L*)
13	— δόξει = *BCDE*(*ΦGsΑ CHJΥΓ*)	δόξῃ *v*[87])

verba quae eclogam ἀλλά . . . πλείςτους claudunt τούς . . . πλείςτους p. 232, 5—7 iam vol. I p. 301, 11—12 et illic quidem paullo fidelius (cf. p. 232, 7 τούτων) laudata vidimus.[1]) tamen in summa pauca excerpti ἀλλά . . . πλείςτους peculiaria sunt, quod praeter illo quod memoravimus additamento tantum bis ab universis libris Platonis discrepat p. 232, 1 omissione adverbii τὸ παράπαν p. 232, 4 scriptura ἐπεχείρει pro ἐπιχειρεῖ. a plerisque vero libris Platonicis ecloga p. 231, 10 abhorret, cum uno codice (*L*) μέν post πρῶτον tradit. similiter p. 232, 4 excerptum ab antiquissimis libris *BCD* ἀνθρωπείοις praebentibus secedit, scripturam codicum

1) cf. p. 478.

(*ΔCEHJLΓΔΦs*) ἀνθρώποις praestat. unico tantum loco p. **232, 1,** ubi solius codicis (*G*) lectionem σύ πω veram esse cum **Hermanno**[1]) persuasum habeo, ecloga memoriam peculiarem codicum ***BCD*** **tuetur.**

οὐκοῦν ... πεφιλοσοφηκότες (p. 68 B—69 D = vol. III p. **252, 11** — 255, 8) capitis περὶ ἀφροσύνης excerptorum **Phaedonis tertium** quod a superioribus duobus tam aliorum philosophorum locis quam Platonicis testimoniis e Clitoph. Euthyphr. Soph. Tim. Men. **Epist.** Alcib. II desumptis dirimitur, has offert varias lectiones:

p. 68 B = 252,	11 ἔφη = *BCDEv* pap.	ἦ δ' ὅς (*Φs*)
	12 — — μέλλοντα = *BCDEv*	μέλλοντος (*J*)
	13 — — — — αὐτὸς	ὁ αὐτὸς Plat. pap.
	13 — δὲ = *BCDEv*	δὴ (*C*)
p. 68 C	14 — — — τοῦ	που Plat.
	14 — — ὢν = *BDEv*	ὃν *C*: om. pap.
	15 ἦ = *BCDEv* pap.	ἦ καὶ (*Δ*)
	15 — πάνυ = *BCDEv*	πάνυ γ' (*ΔΦs*)
	15 ἔχει = *BCDEv*	om. (*Δ*)
	16 — — — οὐκ ἂν	οὐ καὶ ἡ Plat. pap.
253,	1 — ἀνδρεία = *D* Iambl. protr. p. 65, 22 P.	ἀνδρία *BCE*(*ΔCHJ*), **Stobaei** *Δ*[88])
	1 — — τοῖς = *BCEv*	τοῖ *D*
	2 — — — — που	δή που Plat.
	2 καὶ = *BCDEv* pap.	om. (*Δ*)
	2 ἡ = *BCDEv* pap. Iambl.	om. (*Φs*)
	3 καὶ οἱ πολλοὶ = *BCDEv* Iambl.	οἱ πολλοὶ καὶ (*Γ*)
	3 — — σωφροσύνην = *BCD Ev* pap.	σωφρόνην (*Δ*)
	3 — — τὸ = *BDEv* Stob. III 279, 4 pap.	τε *C*

inde a verbis v. 7 εἰ γάρ eclogam editio **Trincavelliana sola rettulit**

p. 68 D	7 — ἐθέλεις = *BCD*(*CHJΓ*) pap. Iambl.	ἐθελήσεις *Ev* cf. **adn. 47**
	7 — — γε = *Ev* pap. Iambl.	τε *BCD*(*ΔΥΕ*)
	8 — ἀνδρείαν = *v* pap. Iambl.	ἀνδρίαν *BCDE* cf. **v. 1**
	8 δόξῃ σοι : δόξει σοι *BCDEv* pap. Iambl.	δόξει (*Δ*)
	8 — ἄτοπος = *BCDEv*	ἄτοπον (*L*)
	9 — δή = *BCDEv*	δὲ (*J*)

---

1) cf. ed. praef. p. 16.

!53, 9 — — οἶcθα = *BCDv*	ἦcθα *E*[89])
10 μεγάλων = *BCD* pap. Iambl.	μεγίcτων *Ev*
10 κακῶν = *BCD* Iamb. Olympiod.	κακῶν εἶναι *Ev* pap.
12 — — — αὐτὸν	αὐτῶν Plat. pap. Iambl.
12 — — τὸν . . . εἰcι = *BCEv* pap.	om. *D* propter homoeoteleuton
13 — — — δε, ναί; ναί. ἄρα οὖν	δεδιέναι ἄρα καὶ Plat. pap. Iambl.
14 — — πλὴν . . . εἶναι = *BD Ev* pap.	om. *C*
14 ἄλογόν = *BD* pap. Iambl.	ἄτοπόν *Ev*
15 τινὰ = *BCDEv* Iambl.	τινὶ (*Γ*)
15 καὶ *BCDE*(*ΔΦGsΓ*) Iambl.	ἢ *v*
15 — — δειλίᾳ = *BCDEv*	om. (*Φ*)
3 E 16 αὐτῶν = *BCDEv*	τούτων (*Φs*)
16 — — — ὃ	οὐ Plat. Iambl.
16 — — — — ταυτὸ	ταὐτὸν Plat. Iambl. cf. adn. 52
16 — τοῦτο = *BCDEv*	τούτῳ (*L*) Iambl. cf. adn. 72
17 γε = *BCD* Iambl.	γέ που *Ev*
18 — — — — ὅμως	ὅμωc αὐτοῖc Plat. pap. Iambl.
18 — τούτῳ = *BCDEv* Iambl.	τοῦτο (*G*) pap.
18 ὅμοιον = *BCD* Iambl.	ὅμοιον εἶναι *Ev*
21 ὑπ' ἄλλων κρατουμένων : ὑπ' ἄλλων κρατούμενοι *BCD Ev* Iambl. : ὑπ' ἐκείνων κρατούμενοι pap.	κρατούμενοι ὑπ' ἄλλων (*ΔΦGs*)
) A 22 — — ἄρχεcθαι = *BCDEv* Stob. III 292, 5	ἄρξεcθαι (*Δ*)
23 ὑφ' ἡδονῶν = *BCDEv* pap. Iambl.	ὑφ' ἡδονῆc (*Γ*) : ὑπὸ τῶν ἡδονῶν (*L*)
54, 1 τοῦτο = *C*	κρατεῖν ἄλλων ἡδονῶν τοῦτο *BDEv* pap. Iambl.
1 — — — — δὴ	δ' Plat. Iambl.
1 — — — — ὃ = Iambl.	ᾧ *BCDEv* : ἃ (*Φs*)
2 — — δὴ ἐλέγετο = *BCD Ev* : δὴ ἔλεγον Iambl.	διελέγετο (*L*)
2 — — — — τὸ	τῷ Plat. : om. Iambl.
2 — — cεcωφρονίcθαι = *BC DEv*	cεcωφρονῆcθαι (*ΔACEH*) : cεcωφρονεῖcθαι (*JL*)
3 μὴ γὰρ = *BCD*(*ΦGs*)	μὴ *Ev*
4 — ἡ = *BC* : ᾗ *Dv*	ᾗ ἡ *E*(*Δ*) : ἐcτὶν ἡ (praecedente οὐ) Iambl. cf. adn. 45
4 ἀλλ' ἀντὶ : ἀλλαγὴ (*ΔΦsC*) Iambl.	ἀλλὰ *BCD* : om. *Ev*
4 — — — ἡδονὰc	ἡδονὰc πρὸc ἡδονὰc Plat. Iambl. pap.

254,	5 — — — λύπας	λύπας πρὸς λύπας Plat. Iambl. pap. ut vid.
	6 — — — — μείζω = Iambl.	καὶ μείζω Plat.
	7 — — ᾖ = *BCDEv*	εἰ (*Δ*)
	7 — οὗ = *BCDEv*	ὅτου (*Φs*)
	7 ταῦτα πάντα = (*J*)	πάντα ταῦτα *Ev* Iambl.: ἅπαντα ταῦτα *BCD*
	8 — — καταλλάττεσθαι = *B CEv*	καταλάττεσθαι *D*
p. 69 B	9 — — τούτου = *BCDEv*	τούτω (*Δ*)
	10 — — — — ἀνδρεία = Iambl.	ἀνδρία Plat. cf. adn. 88
	10 σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη = *BCDEv* Iambl.	δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη (*Δs*)
	11 — ἀρετὴ = *BEv* Iambl.	ἀπετὴ ᾖ *CD*(*G*): ἀρετὴ καὶ (*Δ*) cf. adn. 45
	11 καὶ = *BCDEv* Iambl.	om. (*Δ*)
	11 — — — προσγινομένη	προσγινομένων *BCD* Iambl.: προσγιγνομένων *Ev* cf. adn. 3
	12 — — — ἀπογινομένη	ἀπογινομένων *BCD* Iambl.: ἀπογιγνομένων *Ev*
	12 — πάντων = *BCDEv* Iambl.	ἁπάντων (*Δ*)
	13 καὶ = *Ev* Iambl.	om. *BCD*
	13 — — ἀλλαττόμενα = *BCDEv*	ἀπαλλαττόμενα (*Δ*)
	14 — — ἀλλήλων = *Ev* Iambl.	ἄλλων *BCD*
	14 — — — — ᾖ	ᾖ ἡ Plat. (sed *G* hab. εἴη ἡ): ἐστιν ἡ Iambl. cf. adn. 45
	14 — — τοιαύτη = *BCDEv*	τοσαύτη (*C*)
	15 — — ὑγιὲς = *Ev* Iambl.	ὑγιὲς εἶναι *BCD*
	16 ἔχῃ = *BDEv*: ἔχει *C*	ἔχουσα (*ΔΦGs*): ἔχειν (*L*)
	16 ᾖ κάθαρσις = *D*	ᾖ κάθαρσίς τις *BCEv*: κάθαρσις ᾖ τις (*ΔΦGs*): ἐστὶ κάθαρσίς τις Iambl.
	17 — πάντων = *BCDEv* Iambl.	ἁπάντων (*G*)
	17 καὶ (prius) = *BCDEv*	om. (*Δ*)
p. 69 C	17 ἡ δικαιοσύνη = *BCDEv* Iambl.	δικαιοσύνη (*E*)
	18 — — — — δικαιοσύνη	δικαιοσύνη καὶ ἀνδρεία *BCD*: δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία *Ev* Iambl.
	18 — — — — ἔτι	om. Plat. Iambl.
	18 — — αὐτὴ = *BCDEv*	αὐτὴ δὲ (*Δ*)
	18 — — καθαρμὸς = *BCDEv*	καθαρισμὸς (*Δ*)
	18 — — τις = *BCDEv*	τι (*G*)
255,	1 — — — — ὡς	καὶ Plat. Iambl.
	1 — κινδυνεύουσι = *D*(*ΔG*) Iambl. Olymp.	κινδυνεύσουσι (*H*): κινδυνεύωσι *BCEv*

55, 2 φαῦλοι = *BCD* Iambl. Olymp.	φαῦλοί τινες *Ev*
3 — — ἀτέλεςτος = *BDEv*	ἀτελέςτατος *C*
4 — — ἐν = *BCDEv*	om. (*s*)
4 — — — κείςεςθαι	κείςεται Plat. Iambl.
4 — τε καὶ = *BCDEv* Iambl.	καὶ (*ΦsE*)
5 — — θεῶν = *BCDEv*	θεὸν (*Δ*)
5 — — — — οἰκήςεται	οἰκήςει Plat. Iambl.
6 ὡς = *BCD*(*ΔΦGs*)	om. *Ev* Iambl.
7 βάκχοι δέ τε παῦροι = *BCDEv* Iambl.	βάκχοι δὲ παῦροι (*L*): παῦροι δέ τε βάκχοι (*s*)
D 8 — — — — πεφιλοςοφηκότες = Iambl.	πεφιλοςοφηκότες ὀρθῶς Plat. Clem. Alex. strom. 1, 19 p. 372 Pott.

locis quattuor libris Platonis adversantibus Iamblichus cum ecloga congruit. primum p. 254, 10 (p. 69 B Iambl. p. 66, 28) forma falsa ἀνδρία in libris nostris legitur, vera ἀνδρεία apud scriptores solos invenitur.[1]) deinde p. 254, 1 (p. 69 A) attractio relativi quam codices Platonici in sententia τοῦτο δὲ ὅμοιόν ἐςτιν ᾧ νῦν δὴ ἐλέγετο τῷ τρόπον τινὰ ... ςεςωφρονίςθαι tradunt, quae defendi potest[2]), quamvis hoc attractionis genus rarum sit, apud Stobaeum et apud Iamblichum (p. 66, 19) desideratur. praeterea quae verba in exemplaribus nostris Phaedonis comparent p. 254, 6 (p. 69 A) καί p. 255, 8 (p. 69 D) ὀρθῶς, ut in gnomologio Stobaei ita in protreptico Iamblichi (p. 66, 23 et p. 67, 16) frustra quaeruntur; tamen lectio librorum καί tutorem invenit Heindorfium[3]), ὀρθῶς vero probatur testimonio Clementis nec non disputatione sequenti p. 69 D εἰ δ' ὀρθῶς προὐθυμήθην et antecedenti p. 67 E οἱ ὀρθῶς φιλοςοφοῦντες, p. 67 D μόνοι οἱ φιλοςοφοῦντες ὀρθῶς, p. 66 B τοῖς γνηςίως φιλοςόφοις, p. 64 E ὅ γε ὡς ἀληθῶς φιλόςοφος, p. 64 B οἱ ὡς ἀληθῶς φιλόςοφοι. ita ne eae quidem quas Iamblichus amplectitur huius eclogae proprietates praeter unam rem minutam (p. 254, 10 ἀνδρείαν) accipi debent. multo saepius autem quam memoriam Stobaeanam traditionem nostrorum librorum Iamblichum tueri moneo; cf. p. 253, 16. 18 p. 254, 1. 18. 18 p. 255, 1. 5 similiter in papyro nullam peculiarem eclogae lectionem recurrere statuendum est; cf. p. 252, 13 p. 253, 18.

sequitur ut perscrutemur a qua familia codicum Platonicorum ecloga οὐκοῦν . . . πεφιλοςοφηκότες proxime absit. ac primum quidem lectionibus duabus a vetustissimis libris *BCD* distinguitur. p. 254, 7 Stobaeus cum codice (*J*) scriptura ταῦτα πάντα consentit, ubi reliqui libri cum Iamblicho (p. 66, 25) πάντα ταῦτα tradunt[4]); p. 254, 13 gnomologus cum universis recentioribus libris

---

1) cf. Schanz, Plat. VII praef. p. 9. 2) cf. Krueger, gramm. graec. 51, 10, 3. 3) in ed. 4) saepe libri Platonici inter πάντα ταῦτα et ταῦτα πάντα fluctuant veluti Phaed. 66 B 74 A Symp. 183 B Polit. 259 D.

E(*ΔCEHJLΥΓΔΦGs*) καί quod supervacaneum esse Schanzius demonstravit[1]) exhibet. sed his locis duobus exceptis ecloga cum antiquissimus codicibus *BCD* constanter facit. una cum familia (*ΔΦGs*) suffragante eclogario libri *BCD* p. 253, 15 καί pro ἤ suppeditant, p. 254, 3 γάρ post μή inserunt. deinde p. 255, 6 (p. 69 C) ὡς *BCD*(*ΔΦGs*) cum Stobaeo offerunt, reliqui libri cum Iamblicho (p. 67, 13) omittunt. atque ad eos locos quibus una cum (*ΔΦGs*) vetustissimi libri eclogae adstipulantur, illi accedunt ubi recensio Stobaeana in nullis codicibus nisi *BCD* obviam est. ita p. 253, 10 (p. 68 D) scriptura Stobaei et Iamblichi (p. 66, 6) κακῶν in *BCD* recurrit, cum reliquarum membranarum Platonis lectio κακῶν εἶναι papyro, in qua αι superest, probetur. praeterea cf. p. 253, 10 μεγάλων librorum *BCD* et Stobaei pro μεγίστων p. 253, 14 ἄλογον pro ἄτοπον p. 253, 17 γε pro γέ που p. 253, 18 ὅμοιον pro ὅμοιον εἶναι p. 255, 2 φαῦλοι pro φαῦλοί τινες. his igitur locis perspicue cognoscitur excerptum οὐκοῦν . . . πεφιλοσοφηκότες consimilis recensionis esse atque eclogas πότερον . . . ἐξευρήσειν (p. 91 E—95 A = vol. I p. 333, 21—338, 23)[2]) et ἀλλά . . . ἑαυτῷ (p. 107 B—114 D = p. 434, 5—444, 30)[3]) quae non modo cum codice Tubingensi *C* proprie conspirant, verum etiam cum tota familia *BCD* necessitudine iunguntur.[4])

ἄριστον δὲ τὸ περί... κοσμίως (p, 68 C = vol. III p. 279, 5—6) verba quae in capitis IV excerpto οὐκοῦν . . . πεφιλοσοφηκότες, quod modo comparavimus, p. 253, 3—4 leguntur[5]) in capite V περὶ σωφροσύνης iterum proponuntur. hic gnomologus Platonis verbis flosculum ἄριστον δέ quasi caput obtrusit.

καίτοι . . . ἄρχεσθαι (p. 68 E = vol. III p. 292, 4—5) haec quoque ecloga intra testimonium οὐκοῦν . . . πεφιλοσοφηκότες recurrit p. 253, 21—22.[6]) memoria Stobaeana locis diversis sibi constat.

βαβαί . . . βίῳ (p. 84 D—E = vol. III p. 336, 8—12) v. 9 ecloga cum plerisque libris Platonis conspirat lectione τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ubi ἀνθρώπους (*s*) omittit, (*Γ*) post πείσαιμι ponit. v. 10 libri (*ΛEHJL*) habent ὅτι pro ὅτε reliquorum Platonis et Stobaei. v. 11 post δυσκολώτερον desideratur in ecloga τι.

οὐκοῦν . . . σώματος (p. 67 D = cap. 118, 18 p. 452 Gaisford) cum *BCDEv* Stobaeus habet τοῦτό γε θάνατος ubi (*ΔΦGs*) θά-

---

1) Nov. Comm. p. 142. 2) cf. p. 450. 3) cf. p. 477. 4) nota omissionem trium verborum p. 254, 1 (p. 69 A) κρατεῖν ἄλλων ἡδονῶν huic excerpto cum uno codice *C* communem esse lacuna ex homoeoteleuto ortum trahente. item nota in ea parte Phaedonis quae hac ecloga continetur inde a p. 68 B usque ad p. 69 D Crusianum, nisi plani scribarum errores in censum vocantur, nusquam a *BD* recedere. 5) cf. p. 480.
6) cf. p. 481.

νατος τοῦτό γε praebent. quod post χωριςμός pessime in *BCD* deest ψυχῆς, ecloga cum *Ev* tradit. articulus τοῦ ante ςώματος in *E*(*TL*) infersus abest ut a *BCDv* ita a florilegio.

βαβαί ... ἀπαλλάττεςθαι (p. 84 D—85 B = cap. 120, 31 p. 471 Gaisford) verba quibus ecloga incipit βαβαί ... βίῳ iam supra III p. 336, 8—12 pro peculiari excerpto Ioannes citavit.[1]) recensio textus utroque loco Stobaeano eadem est, praeter quod in maiore testimonio νῦν ante διάκειμαι male omittitur. reliqua pars eclogae bis ab universa memoria codicum Platonicorum secedit, p. 85 A legitur apud Stobaeum οὔτε pro οὐδέ p. 85 B δεςπότου αὐτοῦ pro δεςπότου. praeterea in excerpto corrupte scribuntur p. 85 A δέος τοῦ ἀνθρώπου μᾶλλον ibid. αὐτὴ ἀηδών. a recentioribus libris Platonicis (*ΔΦGsΛCEHJLΓ*) aliena est eclogae lectio p. 85 C καί pro τε καί. contra ab antiquissimis codicibus *BCD* abhorret excerptum scripturis p. 85 B ἡγοῦμαι pro που οἶμαι ibid. τε pro γε. a maxima parte codicum Platonicorum discrepans Stobaeus p. 85 A cum (*Φs*) solis articulum ὁ ante ἔποψ inserit. ceterae singulorum vel plurium librorum peculiares lectiones Stobaeo refelluntur, ita scripturae libri (*L*) p. 84 *E* ὡς pro καὶ ὡς ibid. ἀποθανεῖν αὐτούς pro αὐτοὺς ἀποθανεῖν p. 85 A μέγιςτα pro μάλιςτα p. 85 B αὐτός pro καὶ αὐτός, libri *C* p. 85 A καί pro καὶ χελιδὼν καί ibid. φαίνεται pro μοι φαίνεται, deinde lectio libri (*s*) p. 85 A λυπῆται λύπην pro λύπην λυπῆται, libri (*G*) p. 85 A ἡ χελιδών pro χελιδών, librorum (*ΔsΛE*) p. 85 A ὅν pro ἅ, libri (*Γ*) p. 85 A μοι ταῦτα pro ταῦτά μοι, librorum (*GEH*) p. 85 B πρόςθεν pro ἔμπροςθεν, libri (*Δ*) p. 85 B χείρων pro χεῖρον.

καί ... καρτερεῖτε (p. 117 E = cap. 120, 32 p. 472 Gaisford) ecloga brevissima cum lemmate ἐν ταὐτῷ excerpto βαβαί ... ἀπαλλάττεςθαι adnexa est. testes inter se consentiunt.

conclusio

postquam omnia excerpta anthologii cum libris Platonicis comparavimus, summam quaestionis facere oportet. absolutis iis eclogis quae a libris *E*(*ΛCEHJL*) proxime absunt, de locis in historia memoriae Platonicae quibusdam iudicium certum fieri potuit, locis aliis reliqua Stobaei testimonia lucem allatura esse sperabamus.[2]) a varia veterum memoria nostram Phaedonis ortum trahere vel ex eclogis generis *E* solis intellegere licuit; sed ut archetypon peculiare Stobaeanae memoriae *E* et certae partis nostrorum librorum refingere frustra temptavimus, ita ne unici quidem fontis prisci nostrorum librorum recensionem accuratius definire contigit. qui igitur libri

1) cf. p. 484. 2) cf. p. 441.

Platonis ad antiquitatem ascendentes recensionem e diversis fontibus recens constitutam secum ferrent, qui a singulis veteribus exemplis stirpem ducerent, plane incertum remansit. atque etiam in eo quaestio de fontibus librorum Platonicorum testimoniis generis *E* comparatis movebatur potius quam ad liquidum perducebatur, quod testimonia *E* proprietates non nullas singulorum codicum recentium necopinato probabant, ad explorandum quot tandem libri pro testibus peculiaribus orationis Platonicae habendi essent, copiis minime sufficientibus. si vero cetera excerpta Stobaei quae post eclogas generis *E* nobis obviam fuere quid expedierint circumspicimus, primum statuendum est: quam supra[1]) promulgavimus sententiam, nostros libros Platonicos ad unum archetypon post Stobaeum in plura exempla transcriptum revocari non posse, eam sequentibus eclogis egregie firmatam esse. tot lectiones aperte vitiosas singularum familiarum codicum Platonicorum apud Stobaeum recurrere, tot locis singulos codices auctoritatem reliquorum gnomologo defensam obruere, totiens nostros libros in easdem scripturas atque scriptores veteres discedere vidimus, ut g r a v i s s i m a m q u a m q u e d i f f e r e n t i a m n o s t r a e m e m o r i a e P l a t o n i c a e a b a n t i q u i t a t e o r i g i n e m p e t e r e sumi debeat. et quod ex locis, quos inde antiquitus varie tradi testimoniis Stobaei expertum habemus, de memoria totius Phaedonis necessario efficitur, id minime illis locis refutatur ubi idem Stobaeus omnia nostra exempla Phaedonis vitio eodem occupari docet. nimirum quod de spuriis scripturis quas excerpta generis *E* comparantes omnium librorum Platonicorum communes deprehendimus[2]), moneri oportuit[3]), idem in reliquas[4]) quoque nostri textus Platonici mendas Stobaeo detectas cadere nemo non videt. ut autem si verum est variis exemplaribus veterum nostram traditionem Phaedonis niti, ne unam quidem sententiam dialogi decurtatam mutilam ad nos pervenisse probabile videtur, ita nunc in eo est ut in toto Phaedone codicum Platonicorum memoriam nulla lacuna aut vitio graviore laborare diserte declaremus.[5])

quae igitur de archetypo media aetate scripto omnium librorum Phaedonis quaestio est, eam eclogis Stobaei funditus diremptam vides.

---

1) cf. p. 421. 2) cf. p. 429 sq. 3) cf. p. 438. 4) cf. p. 448 p. 475 p. 483. 5) utile duxi lectiones componere quae universis libris traditae omnes quoad video editores Phaedonis offenderunt, praeterii tamen additamenta libris cunctis inserta. mutanda igitur putavere editores omnes p. 62 A ἰττίω vel ειττίω in ἴττω (nota *C* τι in ras. habere) p. 87 A ἀντιτίθεμαι in ἀνατίθεμαι p. 91 B ἄνοια in ἄγνοια (cf. append. adn. 56) p. 104 A ὅπερ in οὗπερ (de ο pro ου in priscis libris Platonis obvio cf. Lach. pap. p. 190 E, 17 p. 191 D, 12, Hermathena 19, 1893, p. 310 sq. cf. etiam Crat. 416 B) p. 112 B αὐτόν in αὐτό (αὐτόν etiam Stob. I p. 441, 4 tradit, cf. p. 476 adn. 2). deinde supplenda censuere editores omnes p. 78 B οὐ (cf. de loco Cornarius, eclog. p. 8) p. 83 C τά (τά abest etiam a Iambl. protr. p. 69 et a pap.) praeterea bis particulam ἄν, p. 94 B (cf. p. 448) et p. 109 E (cum libris consentit Stob. I p. 437, 18, cf. p. 476 adn. 2). pars editorum reposuit ἄν etiam p. 62 C p. 72 B p. 84 D.

atque etiam de altero in historia memoriae Phaedonis loco pertractatis testimoniis Ioannis iudicium firmum facere licebit. eos enim libros Phaedonem praebentes qui cum testimoniis veterum proprie conspirant, ad antiquitatem ipsos ascendere certa res est; tantam autem partem dialogi Stobaeus citavit, tot tamque variis generibus memoriae usus est, ut eclogis Stobaeanis codices omnes ad unum qui peculiares testes orationis Platonicae in Phaedone sunt, ad lucem protractos esse credendum sit. ita apographa a libris qui ad edendum Phaedonem adhiberi debent, ratione certa distincta habemus. siquidem vero praeter codices *CE*(*Γ*) quorum quisque cum excerptis certi generis proprietates graviores communes habet, etiam aliorum codicum peculiares lectiones in eclogis Stobaei recurrunt idque in eclogis generum variorum, iam uno ordine libros omnes qui ab exemplaribus deperditis pendent eorumque scripturas Stobaeo probatas percensere iuvabit.

propriae libri *B* traditioni quam Stobaeus praestat, omnes ii loci imputari debent ubi *BCD* soli cum eclogario congruunt, quorum locorum numerus tantus est ut singulos proferre supersedendum sit. codicem Venetum *D* saepius solum memoriam veterem reddere lectionibus cum gnomologio Stobaeano communibus veluti p. 106 A (p. 342, 2) ἀποcβέννυτο et ἀπόλλυτο pro ἀπεcβέννυτο et ἀπώλλυτο non ita certo demonstratur. contra Tubingensis *C* admodum multas scripturas anthologii unus servavit p. 71 C (p. 327, 21) ὄντων pro ὄντοιν p. 92 E (p. 335, 12) τί δέ pro τῇδε p. 93 A (p. 335, 15) ὅ pro ἅ p. 94 B (p. 337, 20) που μυρία pro μυρία που p. 107 D (p. 434, 20) ὥcπερ pro ὅcπερ p. 113 B (p. 442, 24) τάρταροc pro τέταρτοc p. 113 D (p. 443, 16) ἠδίκηcεν pro ἠδίκηκεν. Vaticani (*Δ*) apud Stobaeum recurrunt proprietates p. 71 C (p. 327, 17) τό pro τῷ p. 94 C (p. 338, 1) φαίνεται ἡμῖν pro ἡμῖν φαίνεται p. 107 D (p. 434, 20) οὕτωc pro οὗτοc p. 111 A (p. 439, 12) αὐτῆc pro αὐτῇ; praeterea (*Δ*) locis quibusdam una cum singulis pluribusve libris cognatis excerptori astipulatur, cf. p. 60 B (p. 477, 22) ἔοικεν pro ἔοικέ τι p. 69 A (III p. 254, 4) ἀλλαγή pro ἄλλα p. 94 B (p. 337, 17) παθήμαcιν ἢ καὶ ἐναντιουμένην pro πάθεcιν ἢ καὶ ἐναντιουμένην παθήμαcιν p. 105 D (p. 341, 15) ὀνομάζομεν pro ὠνομάζομεν p. 113 B (p. 442, 22) ἐπονομάζουcι pro ἔτι ὀνομάζουcι. codicis Parisini (*G*) peculiares lectiones Stobaeo firmantur p. 63 C (p. 431, 4) τό pro ὅτι p. 81 D (p. 432, 22) φάcματα pro φαντάcματα p. 92 A (p. 334, 6) ἄλλο pro ἄλλα p. 106 A (p. 341, 23) ἢ τὰ τρία pro τὰ τρία ἤ p. 106 B (p. 342, 4) θανάτου pro ἀθανάτου. Vindobonensem (*Φ*) et ipsum aliquotiens fontem deperditum nobis solum recludere indicare videntur scripturae p. 70 A (p. 326, 3) διιπταμένη pro διαπτομένη p. 79 A (p. 329, 11) αὐτῶν ἤ pro αὐτῶν p. 85 A (IV cap. 120, 31) ὁ ἔποψ pro ἔποψ. codex (*s*) librorum (*ΔGΦ*) adsecla nusquam cum Stobaeo proprie consentit. familiae (*ΛCEHJL*) memoria universa saepe eclogario probatur, cf. p. 92 A (p. 334, 6)

δόξαι pro δοξάcαι p 94 E (p. 338, 15) τινὸc ἤ pro τινὸc ἢ πράγματοc p. 100 A (p. 341, 1) ἅ pro ὄντων ἅ p. 106 B (p. 342, 4) εἰ μέν pro εἰπεῖν εἰ μέν p. 111 B (p. 439, 18) αὐτοῖc pro αὐτῆc p. 112 E (p. 442, 6) τέτταρα pro τέτταρ' ἄττα. codex (*J*) familiae (*ΛCEHJL*) solus cum Stobaeo communes habet lectiones p. 69 A (III p. 254, 7) ταῦτα πάντα pro πάντα ταῦτα p. 92 E (p. 335, 13) ἔχει pro ἔχειν p. 94 A (p. 337, 8) τε pro γε p. 99 B (p. 339, 28) ποιεῖν pro ποιεῖ p. 111 E (p. 440, 19) δὲ αὕτη pro δὲ ἄρα αὕτη, codex (*L*) p. 89 C (III 231, 10) πρῶτον μέν pro πρῶτον p. 96 A (p. 339, 6) ὑπερήφανον pro ὑπερήφανοc. reliquorum familiae (*ΛCEHJL*) librorum memoria peculiaris a Stobaeo aliena est.[1]) Coisliniani (*Γ*) traditionem ad antiquitatem ascendere ex huius codicis scripturis p. 92 E (p. 335, 9) ἀποδέδειγμαι pro ἀποδέδεγμαι p. 93 C (p. 336, 8) πότερα pro πότερον p. 99 C (p. 340, 1) βέλτιcτα αὐτὰ pro αὐτὰ βέλτιcτα p. 106 A (p. 341, 26) ἐπάγει pro ἐπάγοι p. 106 D (p. 342, 23) τό τε pro γε τό intellegitur. liber Bessarionis *E*[2]), qui similiter atque Coislinianus (*Γ*) saepissime cum familia (*ΛCEHJL*) peculiariter conspirat, ab hac familia discrepans p. 71 A (p. 327, 14) οὐκ ἐξ pro ἐξ p. 109 C (p. 436, 28) ταῦτα pro τὰ τοιαῦτα p. 110 E (p. 439, 1) μή pro οὐ cum Stobaeo exhibet.[3])

---

1) libros (*ΛCEHJL*) ex *T* (Ven. app. class. IV cod. I) transcriptos esse Schanzius affirmat (cf. p. 415 adn. 3), et quamvis unum quemque horum librorum e compluribus fontibus constitutum esse ex laterculis variarum lectionum facile cognoscitur (praecipue Parisinus *C* totiens conspirat cum Bodleiano ubi *ΛEHJL* cum Stobaeo faciunt), tamen editori Phaedonis pro libris sex (*ΛCEHJL*) unum *T* usurpare licebit, dummodo quaecumque a Bodleiano diversa memoria vetus singulis libris (*ΛCEHJL*) inest, contineatur omnis codice *T*. contra si iis locis ubi libri (*J*) et (*L*) singuli cum Stobaeo congruunt, *T* cum (*ΛCEH*) a *B* stantibus facit, praeter *T* etiam (*J*) et (*L*) adsumere oportebit. mirum est ut p. 71 E (p. 328, 10) universi (*ΛCEHJL*) bis ταῖν tradant, quamquam Schanzio teste (cf. Plat. XII praef. p. 11) *T* cum *BCDE*(*GΦsΓ*) τοῖν praebet.

2) *E* ex (*T*) Phaedonem petivisse ferunt, cf. Schanz, Platocodex p. 89 sq. etiamsi autem ex antiquiore libro (*T*) memoriam communem (*T*)*E* recuperare fas sit, tamen (*T*) e. g. p. 109 C (p. 436, 28) cum Bodleiano ταῦτα tradere, *E* solum propriam traditionem τὰ τοιαῦτα servare notandum est.

3) quae Stobaei excerpta de memoria peculiari singulorum codicum Phaedonis docent, pluribus modis firmari possunt. primum omnes loci conligendi erunt ubi singuli libri soli verum rettulere, sicuti lectiones unius codicis *D* p. 70 A (p. 326, 1), unius (*G*) p. 89 E (III p. 282, 1) et p. 99 E (p. 340, 23) accipiendas esse nos p. 484 p. 480 p. 457 monuimus. deinde aliorum scriptorum testimonia nec non papyrum Phaedonis cum iisdem membranis atque Stobaeum proprie conspirare monstrandum est. Eusebium p. 109 C (p. 436, 28 = p. 565 b) scripturam libri (*Γ*) τῶν pro τῶν περί p. 113 D (p. 443, 11 = p. 568 a) libri (*L*) ὁcίωc καὶ δικαίωc pro καλῶc καὶ ὁcίωc p. 114 B (p. 444, 7 = p. 568 d) libri *E* ἐκβαίνουcι pro ἀποβαίνουcι comprobare, papyrum p. 81 B (p. 482, 6) cum *C* γοητευομένη pro γεγοητευμένη p. 81 C (p. 482, 17) cum (*GL*) τοῦτο ὦ φίλε pro ὦ φίλε τοῦτο tradere supra memoravimus. praeclarum libro-

postquam libros e quibus varia vetus memoria quae ad nos pervenit Phaedonis resuscitanda est, singulos proposuimus, qui horum librorum traditionem media aetate e pluribus priscis constitutam suppeditent, qui recensionem a simillima vetere ductam praebeant, expedire relicum est. recensionem codicis *E* excerpta quae prima nobis apud Stobaeum occurrere, paene constanter sequi vidimus[1]; attamen inter lectiones ab illis eclogis diversas libri *E* etiam eas inveniri concedendum fuit, quas Oxoniensis codicis auctoritate firmatas veritatis specie splendentes recensioni archetypae libri *E* relinquere ratio postulabat.[2]) ipsum igitur genus *E* nostrae memoriae Phaedonis utrum ab antiquitate ortum traheret, an post Stobaeum e Bodleiani memoria et ex illa quam *E* vocare iuvabat traditione Stobaeana factum esset, diiudicari non potuit. ac ne ceteris quidem excerptis quae praeter eclogas *E* in anthologio nobis obviam fuere, aetatem recensionis cuiusdam nostrarum Phaedonis certo definitam esse concedi debet. quamvis non nullis reliquarum eclogarum cum codice *C* peculiaris ratio intercedat, aliae autem a libro (*Γ*) proxime absint, tamen nec testimonia generis *C* cum codice Tubingensi, neque generis (*Γ*) cum Coisliniano cognatione tam propinqua coniungi quam eclogas *E* cum libro Bessarionis neminem fugere potuit. quod quoniam ne testimonia *E* quidem cum certa familia librorum Platonicorum ad peculiare archetypon revocare contigit, auxilio eclogarum *C* et (*Γ*) priscas recensiones *C* et (*Γ*) refingere omnino non iam temptandum fuisse patet. ut cum eclogis generis *E*[3]), ita etiam cum excerptis *C* et (*Γ*) comparata una quaeque nostrarum recensionum Phaedonis e diversis libris veteribus mixta videtur; quocirca qui omnes quae extant recensiones Phaedonis post antiquitatem exeuntem factas esse volunt, eos certis argumentis refelli non posse apparet.

tamen tenendum erit non modo traditionem plane eandem quae veteribus Stobaei recensionibus continetur, recensionibus nostris subesse[4]), verum etiam alia anthologii excerpta aliis libris Platonicis similiora esse. igitur fac quaeso e codicibus Photiana aetate scriptis paucissimis — atque duos ponere satis est, Bodleianum codicemque alterum — multos illos libros quos ad antiquitatem ipsos ascendere demonstravimus, ductos esse; nonne horum archetyporum codicum recensiones ita inter se mixtas esse, ut libri similiter ac quos Stobaeus usurpavit constituti denuo suborerentur, dicere necessarium erit? ergo quibus recensionibus nostris peculiaris cognatio cum eclogis certis intercedit, eas a consimilibus veteribus

---

rum (*ΔΦGs*) cum papyro consensum (cf. p. 83 B λυπηθῇ ἢ φοβηθῇ pro φοβηθῇ ἢ λυπηθῇ p. 83 D ὁμότροφός τε καὶ ὁμότροπος pro ὁμότροπός τε καὶ ὁμότροφος ibid. καθαρῶς εἰς Ἅιδου pro εἰς Ἅιδου καθαρῶς), familiae (*ΛCEHJL*) cum Plutarcho (cf. p. 58 A = Plut. fat. 7 τί ἦν pro τί οὖν ἦν) obiter indicare libet.

1) cf. p. 420 et 433. 2) cf. p. 439. 3) cf. p. 440. 4) memineris velim quae diversis locis de discrimine dixerim inter universam codicum Platonicorum memoriam et eclogas Stobaei intercedente.

recensionibus originem trahere haud alienum videtur credere. ac praecipue codex Tubingensis *C* undecimo saeculo p. Chr. n. exaratus dubito an exemplar antiquissimum ipse exprimat; de libris *E* et (*Γ*) recentissimis iudicare difficilius videtur, quorum alterum (*Γ*) Venetum *T* inter fontes habere [1]), alterum *E* saltem in dialogis quos praeter Phaedonem continet [2]) quibusdam e libris servatis memoriam petivisse certa res est. tamen vel horum codicum recensiones proprias summam partem ex antiquissimis libris fluxisse probabili coniectura assequimur.[3])

si autem qui media aetate scripti sunt libri Phaedonis ad plus duos veterum libros redeunt, secundum fontes eorum priscos in duas classes codices nostros discerni non posse consentaneum est. nec tamen ab omni ratione duarum classium distinctionem librorum Phaedonis abhorrere nunc explicare oportet. codicum qui extant vetustissimi *B* aliquot lacunas lectionesque sensu carentes etiam in duobus aliis libris, in Tubingensi *C* et in Veneto *D* recurrere monendum est[4]); nisi igitur membranarum *C* et *D* fons primarius ipse Bodleianus est, imago libri cuiusdam ante annum 895 p. Chr. n. exarati refingitur, ex quo *BCD*, quamvis unus quisque eorum etiam ex altero fonte interpolatus sit[5]), summam partem memoriae petiverint. ille autem liber deperditus, quem classis prioris codicum Platonicorum archetypon aliquo iure vocare licebit, in exempla plurima transcriptus esse videtur; nimirum ab eo codices omnes qui nobis Phaedonem servarunt, alii alibi pendent.[6]) ita proprio consensu membranarum *BCD* certus fons deperditus memoriae Phaedonis definiri posse videtur. codicibus autem qui praeter *BCD* ad antiquitatem ascendentes[7]) plurimis locis peculiari familiae *BCD* traditioni coniuncti opponuntur[8]), item certum quoddam genus librorum Phaedonis effici nemo infitias ibit. tamen lacunis lectionibusve aperte vitiosis huius alterius classis libri omnino nullis inter se cohaerent.[9]) non nisi communi codicum recentiorum a familia *BCD* differentia codices recentiores inter se copulantur. itaque quid de discrimine classium librorum Phaedonis statuendum sit, in aperto videtur: ad duo archetypa codices nostri

---

1) cf. append. adn. 34. praeterea cf. p. 456. 2) praebet omnes. 3) similia de libris (*Γ*) et *E* sensit A. Schaeffer, Quaest. Plat. p. 70 sq. 4) ita *BCD* omittunt p. 71 C ἐγρηγορέναι καὶ ἐκ τοῦ καθεύδειν p. 78 C τε p. 96 A εἰδέναι p. 102 E οὐ, praebent p. 78 D καταυτά pro κατὰ ταὐτά p. 82 B ὅτι οὐ pro ὅτι p. 82 D cώματι pro cώματα p. 92 C οἵου pro coì οὐ p. 108 C ὅcων pro θεῶν p. 110 C ἐπί pro ἔτι p. 114 A μητρολοίας pro μητραλοίας. 5) id ex locis concluditur quales ii sunt ubi *C* cum Stobaeo facit, *BD* cum Eusebio. 6) cf. quae libris *BCD* communia sunt menda plana cum exemplis familiae (*ΛCEHJL*) p. 78 B μέν pro μέντ' p. 76 B τόδε pro τί δὲ τόδε p. 90 C πάντα pro πάντα τά p. 104 D ὅτι pro ἃ ὅτι p. 110 A πολλοῦ pro πολύ, familiae (*ΔΦGs*) p. 82 A εἶναι pro ἰέναι p. 86 C ὑποταθῇ pro ἐπιταθῇ p. 96 C ἃ ποτ' ἔμαθον pro ἀπέμαθον p. 112 E ἅναντες γὰρ προς pro ἅναντες γάρ. 7) *TE*(*ΔΦGJLTΓ*). 8) singulos locos adnotare supervacaneum est. 9) criticam Bekkeri adnotationem sis perlustra.

referri non debent, sed quondam a vulgata dialogi memoria recensionem propriam libri illius quem archetypon classis prioris appellari voluimus, secessisse sumendum erit. cum vero indolem recensionis communis classis *BCD* vetustissimo horum librorum maxime inlustrari putandum est, tum codicem *B* inter omnes libros Platonis fidelissime Atticum philosophi sermonem servasse ex adnotationibus, quibus in appendice[1]) differentias memoriae Platonicae ad formas res orthographicas grammaticas spectantes prosecuti sumus, uni cuique cognoscere licet. de aetate autem qua archetypon familiae *BCD* scriptum sit, si verum est quod supra coniecimus, codicem *C* e libro ante Stobaeum exarato solo descendisse[2]), sequitur ut memoria communis classis *BCD* etiam multo ante Stobaeum[3]) constituta sit. contra antiquiorem altero saeculo p. Chr. n. scripturam archetypi librorum *BCD* esse, in quo ᾱῑ pro ε̄ non modo in terminationibus verborum solemniter exaratum fuit[4]) parum probabile videtur.

ita ab historia memoriae Phaedonis causa repetenda est, cur duo traditionis genera distinguamus; tamen ad recensendum dialogum nostros libros in duas classes dividere nil expedire ex iis quae exposuimus apparet. num consensu codicum omnium classis prioris cum plerisque exemplaribus classis alterius universa memoria vetus Phaedonis quae ad nos pervenit suppeditetur, incertum remanet. singularum ad antiquitatem ascendentium membranarum testimonium concordanti testimonio reliquorum librorum ad textum constituendum adhibendorum editorem Phaedonis par putare fas est.

de Platonis Phaedone diximus, dicendum est de Stobaeo excerptore Phaedonis. ac primum quidem diversae originis eclogas Stobaeanas esse certum nos cognovisse statuo. etiamsi omnes nostrae recensiones Phaedonis post Stobaeum compositae essent, dummodo variam veterem memoriam contineant, e mutata ratione, quae inter singulas recensiones et textum Stobaeanum intercedit, novum fontem Ioannem sequi necessario efficitur. propter unicam tantum rem paullisper dubitare licebit, num qualem instituimus distinctionem generum traditionis Stobaeanae, fundamento iusto nitatur: nimirum si in diversis Phaedonis partibus rationes plane diversae singulis Platonis libris cum fontibus priscis intercederent, per totum dialogum dispersa anthologii excerpta ad normam recensionum nostrarum dirigi non posse apparet. sed eclogae quae in finitimis paginis Phaedonis obviam sunt veluti p. 60 B—C ὡς ... ἡδύ[5]) et p. 68 B—69 D οὐκοῦν ... πεφιλοσοφηκότες[6]) quantum inter se distent velim tecum reputes;

1) cf. p. 493 sq. 2) cf. p. 490. 3) de Stobaei aetate cf. K. Praechter, Hierocles der Stoiker (Leipzig 1901) p. 2. 4) cf. append. adn. 36, Kühner-Blass, gramm. graec. I p. 52. Meisterhans, gramm. inscr. Att. p. 34 n. 185. 5) cf. p. 416. 6) cf. p. 480.

praeterea in scriptura locorum bis a se citatorum Ioannem saepissime secum ipsum pugnare meminerimus.[1])

quod si ratione recta species varias memoriae Stobaeanae distinctas esse persuasum habemus, fontibus diversis anthologii nomina imponere conandum est. quae eclogae recensionem codicis *E* secuntur, tam excerptum ὡς ... ἡδύ capitis L p. 477, 22—478, 9 quam eclogae multae capitis περὶ ψυχῆς ineuntis lemmate ἐν ταὐτῷ aut nullo inter se cohaerentes p. 325, 18—332, 3 post placita Aetiana reperiuntur. Aetianis vero solebat Stobaeus Didymea subiungere.[2]) igitur gnomologum excerpta generis *E* ex enchiridio quodam Didymi descripsisse veri simile fit.[3]) atque huic fonti Ioannis etiam ecloga ὁ ... ἐπιστήμην p. 482, 22—25, quippe quae et ipsa pone decreta Aeti posita inveniatur[4]), adscribenda erit. deinde excerpta generum *C* et (*Γ*)[5]) generisque quod deteximus quartum[6]) cum a vetustioribus anthologiis tum ab exemplari quodam ipsius Stobaei Platonico[7]) originem ducere opinabimur. cum autem illud traditionis genus quod eclogarum longissimarum proprium in omni parte anthologii recurrit, peculiare Stobaeani exemplaris Phaedonis fuisse haud absurdum sit putare, classis *C* testimonia πότερον ... ἐξευρήσειν p. 333, 21—338, 23[8]) ἀλλά ... ἑαυτῷ p. 434, 5—444, 29[9]) οὐκοῦν ... πεφιλοσοφηκότες III 252, 11—255, 8[10]) Ioannem e suo Platonis libro transcripsisse credo.[11])

---

1) iterantur apud Stobaeum verba p. 68 C τό ... κοσμίως (cf. p. 484) p. 68 E καίτοι ... ἄρχεσθαι (cf. ibid.) p. 80 D—E ἡ ... Σιμμία (cf. p. 461) p. 84 D—E βαβαί ... βίῳ (cf. p. 485) p. 89 E—90 A τούς ... πλείστους (cf. p. 479) p. 92 D ἐγώ ... ἅπασι (cf. p. 478) p. 93 B φέρε ... λέγεται (cf. ibid.) p. 96 B ὁ ... ἐπιστήμην (cf. ibid.). 2) cf. Elter, de Ioannis Stobaei codice Photiano p. 25. 3) cf. Elter, Ind. schol. Bonn. (1894/95) p. 12. ceterum de huius enchiridii Didymei memoria Platonica planius dici nequit nisi praeter Phaedonem aliis dialogis, Timaeo potissimum et Philebo cum Stobaeo comparatis, Eusebio in censum vocato. 4) cf. p. 478. 5) cf. p. 450. 6) cf. p. 458. 7) cf. Diels, Dox. Graec. p. 75. 8) cf. p. 442. 9) cf. p. 463. 10) cf. p. 480. 11) de Platonis codice Stobaeano, priusquam omnia Platonica anthologii inlustrata erunt, sententia certa proferri non potest. interim coniciemus hunc librum non modo quae neoplatonicis adamabantur (cf. p. 414 adn. 4), verum omnia quae nos possidemus opera Platonis complexum fuisse. laudat enim Ioannes Lyside Hippiis Epinomide exceptis dialogos omnes nostri corporis Platonici novem tetralogiarum atque etiam spuria extra tetralogias relicta scripta Parisino *A* aliis libris tradita praeter Sisyphum Alcyonem. tetralogiarum ordinem Stobaei librum secutum fuisse inde deducas quod gnomologus II p. 35, 25 Ionem cum Hippiis confudit.

Appendix

1) τὸ ἅμα cum Riddellio probavit Schanz p. 91, 1   2) θέλειν hic ferri potest quia μή praecedit. at post consonas nil nisi ἐθέλειν Platonem usurpasse libris scriptis eius titulisque Atticis (cf. Meisterhans[3], gramm. inscr. Att. p. 178) docti sumus. Blaſs et Horna qui nuper (Berichte d. Sächs. Gesellsch. d. W. 1899 p. 162) Usenero θέλειν a Platone abiudicanti (Gött. Nachr. 1892 p. 50) obstitere nil novi attulerunt neglectis iis quae Schanz (Nov. Comm. p. 102) congessit   3) cf. Moeris, ed. Bekker. p. 193. Meisterhans[3] p. 177. — librarius qui *E* exaravit praeter hunc locum etiam ed. Schanz. p. 129, 4. 142, 13 γ omisit. multo saepius vero forma falsa in *BCD* inrepsit, ita p. 101, 16. 106, 9 bis. 108, 20. 124, 16. 175, 9. constantius quam codex Oxoniensis videtur γ offerre Parisinus vetustissimus, cf. Bekker ad Remp. 329 C 'γίγνεται *A* qui nusquam aliter'   4) ἐπεὶ οὐκ ἐδύνατο, συνῆψεν libri (*J*) lectio ab usu Platonis aliena. rarissime apud eum ἐπεί pro ἐπειδή positum invenitur, legitur Parm. 158 B Clit. 406, nota Theag. 126 C ἐπεὶ δὲ δή. similiter inscriptionibus ἐπεί pro ἐπειδή perraro traditur, cf. Meisterhans[3] p. 252. e coniectura igitur non debuit Hermann Civ. 477 A ἐπεί scribere. ceterum ab Attico usu Platonis usus Xenophonteus abhorret, cf. Anab. 1, 3, 5. 1, 3, 6   5) ἠδυνάμην ita ut ἤμελλον ἠβουλόμην tituli Attici non ante Platonem mortuum praebent, cf. Meisterhans[3] p. 169. libri Platonici testantur ἠβούλου in Alcibiade II dialogo spurio p. 144 B. inter veteres grammaticos alii formas cum η augmento sermoni Atheniensi addixere, alii eas ab eo abhorrere iudicarunt. tamen nobiliores η probavere, cf. Herodian II p. 354 Moeris p. 198   6) quae ratio inter formas ξυν et συν in libris *B* et *C* intersit, adcurata Schanzi quaestione (Nov. Comm. p. 156 sq.) exploratum est. de libris Bekkerianis, utpote qui parum diligenter excussi sint, iudicari nequit. *E* praebet ubicumque *BCD* συν habent formam eandem. deinde *E* tribus locis quibus *BCD* ξ testantur ed. Schanz. p. 124, 23. 126, 19. 128, 8 vocabula a σ incipientia suppeditat. at si omnes loci spectantur, scriptura Thucydidea ξυν (cf. Poppo ad Thuc. I p. 209. 399) multo saepius in *E* comparet quam in vetustioribus libris, cf. 104, 4. 8. 114, 22. 122, 17. 127, 20. 133, 2. 7. 9. 135, 21. 136, 14. 26. 140, 2. 7. 144, 5. 11. 24. 25. 145, 1. 2. 4. 6. 146, 7. 8. 12. 148, 12. 153, 12. 155, 10. 14. 15. 17. 156, 16. 17. 157, 14, 18. 158, 1. 8 bis. 160, 3. 23. 161, 13. 162, 26. 28. 164, 5. 165, 18. 19. 169, 22. 173, 23. 174, 1. 175, 9. 178, 10. 186, 9. cum tituli Attici inde a bello Peloponnesiaco confecto in paucissimis tantum certis vocibus ξ praebeant (cf. Meisterhans[3] p. 220), minus probabile est Platonem totiens formam antiquiorem, quotiens ea in *E* legitur, adhibuisse. cf. etiam Diels, D. Litteraturzeitung (1901) p. 3033   7) indicativum ἀπόλλυται defendi p. 430. — alterum λ in ἀπόλλυσθαι omittit *C* etiam ed. Schanz. p. 137, 26. 138, 2, *E* p. 144, 3. 144, 8. 9. 145, 10. 150, 18 Crit. 79, 9. 11. tamen saepius in *E* ut in *B* semper per duas λ ἀπόλλυσθαι scribitur, cf. p. 137, 26. 138, 2. 151, 14. 153, 16. 27. 162, 3. 164, 11. 167, 13. 16. 24

8) Plato in ἀποθνήισκειν ι adscripsit, cf. Usener, Ann. phil. 91 (1865) p. 245 sq. Meisterhans[3] p. 177. praeter papyrum p. 67 E etiam Bodleianus genuinam scripturam servavit, vide ed. Schanz. p. 92, 12. 93, 12. 95, 5. 19. 97, 17. 103, 18. 104, 11. 110, 26. 112, 2. 120, 10. 121, 11. 189, 14. 168, 13 9) de crasi ἄνθρωπος novissimus disputavit Schanz Nov. Comm. p. 98 10) tituli Attici vivo Platone incisi formam αὑτοῦ fere totiens quotiens ἑαυτοῦ praebent, cf. Meisterhans[3] p. 153. codices Platonici in Phaedone modo bisyllabam modo trisyllabam testantur formam, sed inter se plerumque consentiunt. duobus tantum locis ed. Schanz. p. 98, 8. 108, 2 pone καθ' in *E* formam ampliorem, in *BCD* breviorem reperis, duobus aliis p. 129, 11. 17 *BCD* soli longiore utuntur. etiam papyri scriptura variat, p. 83 A ἑαυτήν habet ubi membranae cunctae αὑτήν exhibent, p. 84 A bis αὑτήν ubi illae ἑαυτήν praebent. reliquis locis papyro servatis libri membranei cum papyraceo formam bisyllabam suppeditant p. 127, 17. 130, 17 bis. 130, 18. bisyllaba inde ab Alexandrina aetate rarissima est in inscriptionibus Atticis, apud tragicos et Isocratem tragicos imitantem erat usitatissima, cf. Br. Keil, Anal. Isocr. p. 111 11) σαφῶς pro glossa ad ἴσως apposita habeo; quam qui adiecit ἴσως non urbane ac leniter, sed ita ut p. 67 A in sententia τοῦτο δ' ἐστὶν ἴσως τὸ ἀληθές fortius dictum voluit 12) Heindorf defendebat ποιοῦμεν inepte comparato Civ. 580 D καὶ ἡμεῖς . . . ξυγχωροῦμεν. ἢ πῶς ποιοῦμεν; 13) εἴτε — ἢ interrogationem disiunctivam inducere Leg. 988 B nescio quam membranam secutus Ast lexic. I p. 646 contendit. revera εἴτε — ἢ pro εἴτε — εἴτε i. q. πότερον — ἢ valet C I A. I 40, 5 διαχειροτονῆσαι τὸν δῆμον αὐτίκα πρὸς Μεθωναίους, εἴτε φόρον δοκεῖ τάττειν τὸν δῆμον αὐτίκα μάλα, ἢ ἐξαρκεῖν αὐτοῖς τελεῖν ὅσον τῇ θεῷ ἀπὸ τοῦ φόρου ἐγίγνετο 14) ἐκεῖσε recipere potuerunt Ast et Schleiermacher, quippe qui ἐκεῖ ad ἀφικόμεναι referendum putarent. sed pessime Platoni dictio εἰσὶν ἀφικόμεναι similis Sophocleae Oed. R. 90 προδείσας εἰμί vindicatur. etsi enim apud eum saepius εἶναι cum participio alius verbi coniunctum legitur (cf. Phaedr. 249 D ἔστιν . . . δεῦρο . . . ἥκων. Men. 84 A οὔ ἐστιν . . . βαδίζων. Ast, lexic. I p. 622), tamen aoristi participium nullum ita copulatum occurrit. ne ἔσομαι quidem participio aoristi adiunctum repperi, cuius usus apud reliquos scriptores generis cuiusvis exempla crebra sunt, cf. Krueger, gramm. graec. § 56, 1 sq. — igitur εἰσὶν cum ἐκεῖ coniungemus, lectio libri (*L*) petita videtur ex p. 58 E ἐκεῖσε ἀφικόμενον 15) Schanz et hoc loco et Soph. 245 E a scriptura εἰδῶμεν vetustiorum codicum temere recessit. nam satis constat εἰδέναι non solum i. q. scire, sed etiam i. q. cognoscere significare. cf. Theaet. 202 E ἰστέον δή. Symp. 217 C ἰστέον ἤδη τί ἐστι τὸ πρᾶγμα. Phaedr. 246 C οὔτε εἰδότες (sic *B*, accipi debet: ἰδόντες *T*) οὔτε ἱκανῶς νοήσαντες θεόν. Lys. 204 A: βούλει οὖν ἕπεσθαι ἵνα καὶ εἰδῇς τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Lysias or. 12, 100 οἶμαι δ' αὐτοὺς ἡμῶν τε ἀκροᾶσθαι καὶ ὑμᾶς εἴσεσθαι τὴν ψῆφον φέροντας. — quamquam monendum est εἰδῶμεν (in *B* praecipue) etiam iis locis legi ubi dipthongum licentiae scribarum deberi pateat. vide Crat. 385 E φέρε δὴ εἰδῶμεν (sic *BT*). 424 B εἰδῶμεν *B*: ἴδωμεν *T*. 428 D καὶ δὴ καὶ νυνὶ ἡμεῖς εἰδῶμεν (sic *B*: ἴδωμεν *T*). 435 E ἔχε δὴ εἰδῶμεν (sic *B*: ἴδωμεν *T*). Theaet. 169 D ἀντιλαβώμεθα . . . καὶ εἰδῶμεν (sic *B*: ἴδωμεν *T*). Soph. 223 B ἔτι δὲ καὶ τῇδε εἰδῶμεν (sic *BT*: ἴδωμεν *W*). 257 A εἰδῶμεν δὴ καὶ τόδε (sic *BT*: ἴδωμεν *W*). 260 E ἵνα κατειδῶμεν (sic *T*: κατίδωμεν *B*). Parm. 158 B ὧδε εἰδῶμεν. Lach. 190 C ἀλλὰ . . . εἰδῶμεν (sic *B*: ἴδωμεν *T*). e contrario scribae ει in ι mutarunt e. g. Charm. 155 D ubi ἴδον in *BT* invenis. bene consentiunt in ἴδωμεν *B* et *T* Phaedr. 268 A Gorg. 455 A al. — cf. etiam adn. 48 16) de formis οὕτως οὕτω dixit Schanz Nov. Comm. p. 4 sq.; in uno quoque codice Platonis saepissime ante consonas οὕτως invenitur, itemque οὕτω ante vocales ipsi vetustissimi libri aliquotiens prae-

bent. in media oratione legitur οὕτω vocali sequente in *B*, cui *T* plerumque astipulatur, Euthyphr. 9 E Apol. 22 E Crat. 439 D Theaet. 152 B 159 B 209 C Soph. 245 B Symp. 191 C Phaedr. 257 D Erast. 133 C Protag. 351 C. deinde saepenumero in fine enuntiati, etsi sententia quae sequitur a vocali incipit, οὕτω traditur. in dialogis primo editis Schanz ubique librum *B* expressit, in posterioribus ante vocales nil scripsit nisi οὕτως. cf. Kühner-Blafs, gramm. graec. I 296. — forma οὑτωςίν, de qua cf. Herodian. I 509, in codice *E* ante vocales frequentatur, ita Euthyphr. 4 E Apol. 19 A Phaed. 91 B; similiter reperitur in *E* Apol. 26 E οὑτοςίν ὦ. 33 D οὑτοςίν ἐμός 17) totum enuntiatum in (*L*) ita constituitur: ἆρα ἀναγκαῖον, ὅσον ἔστι τι ἐναντίον, μηδαμόθεν ἄλλοθεν γίγνεσθαι ἢ ἐκ τοῦ αὐτῷ ἐναντίου. quod si αὐτό post ἄλλοθεν deletum, ὅσοις in ὅσον mutatum est, libri (*L*) scribam iudico αὐτό ad ὅσοις referre noluisse. lectio vulgata firmatur loco ab Heindorfio adlato Leg. 667 B δεῖ τόδε γε ὑπάρχειν ἅπασιν, ὅσοις συμπαρέπεταί τις χάρις, ἢ τοῦτο αὐτὸ μόνον αὐτοῦ τὸ σπουδαιότατον εἶναι ἤ τινα ὀρθότητα 18) particula δαί Aristophaneis et Platonicis libris fere solis traditur (cf. Krueger, gramm. graec. § 69, 16) ac iam ne a Platonis quidem editoribus admittitur. — in Phaedone formulam τί δαί recentioribus codicibus traditam Oxoniensi obtrusit corrector ed. Schanz. p. 89, 13. 93, 4. 98, 16. 17. 99, 12. 100, 4. 105, 13. 110, 18. 114, 14. 115, 11. 21. 118, 14. 120, 1. 123, 5. 24. 125, 3. 146, 6. 14. 148, 10. 149, 21. 159, 16. 181, 13. item in aliis haud paucis dialogis nulli libri nisi recentiores δαί praebent, velut Euthyphr. p. 4, 6. 11, 1. 12, 7. 21, 25. 22, 16 Crit. 76, 16. 18. 84, 13 Theaet. 16, 21. 31, 8. 41, 35. 64, 2 Phaedr. 1, 15 Lach. 58, 16 Gorg. 1, 12. 2, 24. 26. 12, 2. 24, 16. 31, 28. 73, 20. in Marciano *T* occurrit δαί e. g. Theaet. p. 9, 23. 32, 13. 59, 6. 77, 26 Soph. 12, 17. 23, 16. 28, 4. 20. 31, 7. 51, 26. 80, 12 Phaedr. 59, 29 Alcib. I 36, 13. 37, 10. 39, 2 Charm. 9, 21 Lach. 40, 29. 54, 16. his igitur locis omnibus libri *B* prima manus τί δέ scripsit. at in Menone manus eadem nil nisi τί δαί exaravit, cf. p. 116, 17. 118, 26. 119, 4. 125, 21. 132, 30. 140, 21. 147, 13. 18. 148, 29. 150, 26. 153, 34. 154, 26. in Parisino *A* legitur τί δαί, sed αι in rasura e. g. Leg. p. 46, 19. 53, 27. 98, 10. 21, τί δέ comparet e. g. p. 22, 6. 28, 32. 31, 21. 46, 17. 69, 26. — haec cum sit librorum scriptorum memoria, Platonem formulas τί δαί et τί δέ promiscue usurpasse Hermanno dissentiente (cf. ed. Plat. I praef. p. 5) Schneiderum secutus (cf. ad Civ. I p. 155. 307) censeo 19) libri Platonis formam triplicem καὶ ἐάν ed. Schanz. p. 169, 2. 179, 27, καὶ ἄν p. 92, 24. 145, 21, κἄν p. 109, 12. 169, 4. 181, 18 testantur. in Phaedone *BCD* saepius quam *E* καὶ ἄν habent, cf. p. 109, 16. 126, 8. eadem forma iam in titulo ante bellum Peloponnesium scripto C I A. IV 1 b, 35 b 18 occurrit. itaque quamquam inscriptiones vivo Platone incisae formam ἄν non praebent (cf. Meisterhans[3] p. 256), tamen post dipthongos philosophum ἄν exarasse dubitari nequit. post consonas in Phaedone duodecies ἐάν reperitur, semel post ς̄ ἄν p. 146, 16. item post brevem vocalem omnes libri semel tantum ἄν habent p. 151, 7. scriptura δὲ ἄν quae bis invenitur, non potest in censum vocari. — cum ea ratio inter formas ἐάν et ἄν in Phaedone intersit, quaerere utile videtur, num etiam in aliis dialogis inter has formas eadem ratio recurrat. praeter Phaedonem igitur Euthyphronem Apologiam Critonem Cratylum Theaetetum inspexi. in his dialogis post ν̄ ἐάν undequadragies legitur Euth. p. 14, 23. 24, 11 Apol. 36, 24. 40, 28. 41, 16. 45, 18. 58, 6. 59, 24. 64, 5 Crit. 68, 2. 70, 23. 75, 15. 79, 19. 83, 6. 84, 18. 85, 8 Phaed. 97, 6. 126, 24. 136, 4. 15. 143, 19. 151, 7 Crat. 3, 16. 17. 6, 30. 11, 25. 18, 22. 48, 4. 65, 6. 75, 31. 76, 23. 78, 25. 81, 9 Theaet. 18, 25. 28. 34, 7. 60, 22. 99, 30. 32, ἄν quinquies Apol. 35, 15 Crat. 75, 11 Theaet. 7, 1. 44, 25. 57, 6; post ς̄ ἐάν vicies bis Euth. 13, 28 Apol. 58, 1 Crit. 80, 17. 82, 23 Phaed. 127, 8. 136, 14. 140, 12. 153, 9. 158, 4. 164, 19 Crat. 25, 13. 55, 29. 56, 8. 75, 23. 76, 6 Theaet.

14, 6. 22, 19. 28, 13. 35, 19. 29. 71, 20. 77, 8, ἄν quater Crit. 84, 6 Phaed. 146, 16 Crat. 53, 14 Theaet. 11, 8. post ρ̄ semel ἐάν reperitur Euth. 7, 14, ἄν bis Crat. 74, 14 Theaet. 6, 34; post κ̄ semel ἐάν Crat. 55, 27. sexies ἀλλ' ἐάν scriptum est Apol. 47, 23 Phaed. 158, 10 Crat. 60, 23 Theaet. 15, 20. 71, 18. 98, 13, semel ἀλλ' ἄν Theaet. 55, 6. post dipthongos et longas vocales ἐάν septuagies quater comparet Euth. 5, 1. 3. 7, 14 bis. 13, 20 Apol. 36, 24. 38, 20. 43, 6. 46, 2. 5. 47, 14. 51, 3. 58, 8. 64, 7. 9 Crit. 67, 11. 68, 11. 17. 73, 8. 74, 16. 79, 20. 21. 80, 15. 84, 19. 85, 7 Phaed. 96, 23. 102, 9. 113, 1. 126, 18. 159, 6. 169, 2. 179, 27 Crat. 7, 3. 9. 20. 11, 24. 17, 13. 15. 19, 25. 26, 7. 27, 22. 30, 1. 38, 25. 43, 7. 53, 10. 70, 7. 72, 30. 75, 28. 78, 26 Theaet. 11, 9. 13, 24. 15, 21. 18, 23. 20, 14. 21, 16. 33, 6. 35, 26. 37, 16. 38, 8. 44, 23. 51, 1. 56, 13. 15. 65, 30. 33. 73, 24. 74, 14. 84, 34. 89, 5. 90, 19. 93, 30. 97, 28. 29. 98, 22, ἄν quater decies Euth. 3, 10. 6, 15 Phaed. 92, 24. 126, 13. 143, 18. 145, 21 Crat. 7, 22. 24, 2. 66, 8. 67, 14. 74, 5, 13 Theaet. 56, 9. 60, 8. post ῑ quattuor locis ἐάν traditur Euth. 22, 20 Apol. 39, 16. 24 Phaed. 101, 23, semel tantum Theaet. 51, 2 omnibus libris ἄν. post ᾱ legitur ἐάν decem locis Euth. 8, 19 Crit. 79, 20. 85, 21 Phaed. 113, 4. 157, 7 Crat. 65, 6. 75, 2 Theaet. 77, 7. 78, 28. 85, 12, ἄν tribus Phaed. 151, 7 Crat. 60, 20. 74, 6, post ō ἐάν bis Crat. 7, 6 Theaet. 85, 22, ἄν semel Theaet. 87, 30. — ex his copiis apparet ἄν libris Platonicis non tantum post eas syllabas tradi, post quas litteram ε̄ propter aphaeresin omissam esse dicere licet. tamen ἐάν adeo crebro reperimus, ut omnibus iis locis, quibus elisio litterae ε̄ in voculis δέ et γέ statuenda an forma ἄν legenda sit incertum est, Platoni ἐάν reddendum videatur. philosophus ipse prosodiis usus non est. itaque nos secundum titulos Atticos scribere par est Apol. 31, 25 μηδ' ἐάν pro μηδὲ ἄν, Phaed. 101, 11 δ' ἐάν pro δὲ ἄν, 109, 15 τί δ'; ἐάν pro τί δέ; ἄν, Crat. 1, 14 οὐδ' ἐάν pro οὐδὲ ἄν, 22, 15 δ' ἐάν pro δὲ ἄν, 28, 14 τοῦτό γ'· ἐάν pro τοῦτο γε· ἄν. similiter dubito an pro μηδ' ἄν Euth. 7, 18 et οὐδ' ἄν Crit. 76, 25 Crat. 17, 17 μηδ' ἐάν et οὐδ' ἐάν restituenda sint. librarii ε̄ elisisse videntur quasi de forma consueta οὐδ' ἄν ageretur 20) ν̄ paragogicum aeque ante consonas atque ante vocales in titulis Atticis comparet, cf. Meisterhans[3] p. 112. inter poetas Athenienses Aeschylus ut positionem quae dicitur efficeret saepius quam Sophocles Euripides Aristophanes illam litteram usurpavit, cf. Br. Keil, Anal. Isocr. p. 121. tamen eadem in recentibus Atticis inscriptionibus multo crebrior est quam in vetustioribus. libri Platonis praeter paucos *BDTA* qui usum titulorum secuntur, ν̄ paragogicum ante vocales exhibent, ante consonas omittunt, normam eandem tenent codices Stobaeani 21) ubi de re iam in medium prolata agitur (cf. p. 71 A δύο γενέσεις), articulus locum suum tuetur 22) ἱκανῶς σοι nullum verbum desiderat, cf. Men. 75 B ἱκανῶς σοι, ἢ ἄλλως πως ζητεῖς; 23) si titulis libroque *B* fides est, forma ταῖν a Platone abiudicari debet; quae tamen saepius vel in codices *T* et *Δ* se insinuavit. cf. Schanz, ed. XII praef. p. 11. Meisterhans[3] p. 123. Kühner-Blaß I p. 604 24) in sententia ὅθεν δὴ πάλιν γίγνεσθαι Heindorf δεῖ pro δὴ voluit, sed cf. Civ. 408 C ὅθεν δὴ κεραυνωθῆναι αὐτόν. infinitivus adhibetur in enuntiato relativo etiam Phaed. 109 B 110 B 111 A. contra δεῖ traditur libris plerisque idque recte p. 107 D (p. 434, 21) ubi (*L*) cum Stobaeo δὴ habet 25) τὰ αὐτά librorum *Ev* quod sententiae vix convenit ex ταῦτα ita natum videtur, ut librarii de ταὐτά agi arbitrati crasin dissolverent, veluti dissolverunt p. 78 C 78 E 79 A, cf. Schanz, Nov. Comm. p. 99. ipsum Platonem saltem in formula κατὰ ταὐτά constanter usum esse crasi veri simile est propter titulos, cf. Meisterhans[3] p. 71. p. 155. — in libris Stobaeanis saepissime falsam prosodiam dictioni contractae ταυτα additam vides, ita p. 329, 4. 329, 9. 329, 10. 330, 1. 331, 4 26) (*Δ*) articulum τῷ in verbis

ποτέρῳ οὖν ὁμοιότερον τῷ εἴδει φαμὲν ἂν εἶναι . . . τὸ σῶμα pessime omittere demonstrant Phaed. 79 D ποτέρῳ . . . τῷ εἴδει. Crat. 439 A ποτέρα . . . ἡ μάθησις (sic codd.: ἡ inducit Hirschig). Politic. 264 E ὁποτέρας . . . τῆς τέχνης (τῆς om. *Δ*). Parm. 149 E ὁποτέρῳ . . . τῷ εἴδει. Phaedr. 263 C ποτέρου . . . τοῦ γένους (sic *BT*: τοῦ om. *Σ*). Gorg. 521 A ἐπὶ ποτέραν . . . τὴν θεραπείαν (sic *BT*: τὴν om. *T*). Men. 87 B ὁποτέρῳ . . . τῷ ονόματι Leg. 663 C τὴν δ' ἀλήθειαν . . . ποτέραν. — cf. Krueger, gramm. graec. § 50, 11. 24 27) ἐλέγομεν quod *Ev* p. 329, 17 cum Stobaeo, p. 329, 18 soli praebent, utroque loco minus apte dicitur. similiter Crat. 398 D male in *T* ἐλέγομεν pro λέγομεν libri *B* scriptum. verum Phaed. 73 C imperfecto quod *BCD* offerunt, locum esse probavit Hermann ed. praef. p. 14. deinde hic moneo ἐλέγομεν p. 79 C omnibus testibus relatum sane retinendum esse, verba τόδε πάλαι ἐλέγομεν spectant ad p. 65 B sq. 28) quod non solum in Platonis membranis (*ΔGsJ*), verum etiam in parte Eusebianarum Praep. ev. p. 552 b obviam est ἀληθῶς librariis videlicet debetur, quos dictio καλῶς καὶ ἀληθῆ offendebat. ἀληθῆ cum adverbio copulatum occurrit etiam Protag, 352 D Ion. 538 E. ἀληθῶς plerumque apud Platonem i. q. revera valet, perraro ut Phaed. 93 B i. q. recte; huius significationis Asti index exempla promit nulla 29) Plato formas πρόσθεν et ἔμπροσθεν promiscue usurpavit. ut hoc loco, ita p. 108 A (435, 9) et Euthyphr. 15 C libri recentiores πρόσθεν, vetustiores ἔμπροσθεν praebent. aliis locis, velut Phaed. 86 E 94 C Crat. 410 D forma brevior in *B* comparet, plenior in vulgata

30) saepissime Plato ψυχή sine articulo dixit, cf. Kühner-Gerth, gramm. graec. I p. 606. tamen testibus inter se dissentientibus quid singulis locis philosophus scripserit aliquotiens difficile est diiudicatu. ed. Schanz. p. 124, 22 (praep. ev. p. 552 d) libri Eusebiani pugnant cum Platonicis Stobaeanisque, p. 125, 2 Eusebiani item atque Platonici inter se ipsi. multis locis recentiores codices Platonis articulum suppeditant, vetustiores omittunt, ita p. 83 C 87 D 95 C 105 D. contra evenit p. 70 B (p. 326, 8) 31) saepenumero pro δή singuli libri δέ vere exhibent. ut hic codicis (*Δ*) scripturam ὅρα δέ Stobaeus probat, ita haud scio an etiam p. 69 E (p. 325, 18) εἰπόντος δὲ τοῦ Σωκράτους ταῦτα unius Vaticani lectio genuina sit, cf. Symp. 212 C εἰπόντος δὲ ταῦτα τοῦ Σωκράτους. similiter Gorg. 450 C 452 B Men. 88 A Phaedr. 229 E δή codicum *BT* Schanz respuit, δέ sive libri (*Δ*) sive (*Γ*) sive aliorum recentiorum accepit. Gorg. 497 E *B* (*Δ*) ἄθρει δέ, reliqui ἄθρει δή habent. Men. 92 E δέ libris plerisque inter quos *BT* sunt pro δή pessime traditur. Crit. 44 B ἔτι δέ defendi potest 32) vide ne scriptura codicum *BD* καὶ κατ' αὐτὰ αὖ πότερόν σοι δοκεῖ Platoni tribuenda sit comparatis Phaedr. 229 E ἐμοὶ δὲ πρὸς αὐτὰ (sic *B*: ταῦτα *T*) οὐδαμῶς ἐστι σχολή. Leg. 820 E θαυμά γε περὶ αὐτά (sic *A*: ταῦτα reliqui) ἐστι. Phaed. 63 B χρή με πρὸς αὐτὰ (sic *G*: ταῦτα reliqui) ἀπολογήσεσθαι 33) εὐδιάλυτος apud Aristotelem primum legitur
34) verba in (*Γ*) neglecta unum versum libri *T* efficere Schanz Platocodex p. 41 statuit 35) ἔμπροσθε pro ἔμπροσθεν saepe Plato ante consonas scripsisse putandus est. nam non modo apud poetas Athenienses ν̄ terminationis -θεν aliquotiens abiectum reperitur, etiam in titulis quarti saeculi occurrunt ἔμπροσθε καθύπερθε sim., cf. Meisterhans[3] p. 146. Kühner-Blass I p. 294. in *B* ἔμπροσθε vel πρόσθε exaratum est Crit. 49 E Theaet. 164 A Politic. 292 E 300 E Gorg. 504 B 508 E, in *A* Leg. 688 C 713 A 755 B 773 E 872 C 917 E 925 A Epist. 325 C 326 D, in *D* Phil. 42 A. de recentioribus libris cf. Schneider ad Civ. I p. 124 sq.

36) ne quis λέγεται librorum *B* (*T*) defendere curet, memoro saepe *B* unum aut cum paucis aliis libris perperam αι̅ pro ε̅ praebere. praeter hunc locum occurrit scriptura vitiosa λέγεται in *B* solo Soph. 243 E, in *B* (*Δ*) Men. 76 C, in *BT* Charm. 154 D. deinde Lach. 201 B antiquissimus

unus αἱρεῖ pro ἐρεῖ habet, una cum *T* suppeditat Lach. 200 E σκέψασθαι pro σκέψασθε, cum *CD* (*T*) Phaed. 102 E αἴτιον pro ἔτι ὄν. in *T* uno Lach. 189 C male μαθήσεσθαι pro μαθήσεσθε exaratum est, in *W* Hipp. 298 E ἀφαιρεῖσθαι pro ἀφαιρεῖσθε. atque idem vitium quod his locis in singulis paucisve libris conparet, occurrit hic illic etiam in plerisque Platonicis, cf. Phaed. 77 D λέγεται. 77 E ἐξιάσηται. 107 B διέληται Euthyd. 278 C ἐνδείξαισθον. Hipp. 298 D λέγεται. rarius librarii αι in ε mutarunt, *B* tradit falso Lach. 198 E ἔσεσθε pro ἔσεσθαι, *B T* Euthyd. 275 A προτρέψετε pro προτρέψαιτε, *BCDE* Phaed. 92 C ξυνέσεται pro ξυνάισεται, *C* Tim. 26 D ἀπεσόμεθα pro ἀπαισόμεθα 37) cf. Civ. 478 B φαμέν *A*: ἔφαμεν reliqui 38) p. 86 B consentiunt libri in ἐντεταμένου 39) cf. Tim. lex. ἑαυτῷ ἐπὶ τρίτου προσώπου· οἱ Ἀττικοὶ δὲ ἐπὶ δευτέρου κέχρηνται. e librorum memoria Schanz ed. Plat. VII praef. p. 12 pluralem tantum numerum pronominis ἑαυτοῦ Platonem in alias personas transtulisse conligit 40) ᾧ probavit Heindorf Civ. 349 D τοιοῦτος ἄρα ἐστὶν ἑκάτερος αὐτῶν οἷσπερ ἔοικεν comparato, ὅ defendit Ast s. v. ἀπεικάζω in indice 41) forma ἐρρέθην occurrit Theaet. 168 B in *B*, Soph. 261 C in *W*, nusquam ut videtur in *A*, saepe in recentioribus libris. cf. Schneider ad Civ. II p. 5 sq. 42) ἐναντία adverbii loco positum est ut p. 94 C, cf. Krueger, gramm. graec. § 46, 5, 4 43) praesens et aoristus verbi τίθημι saepius a librariis inter se confunduntur, vide Crat. 427 A τιθέμενος *B*: θέμενος *T*. Civ. 420 C τιθέντες *A* al.: θέντες reliqui 44) τό retinuit Wyttenbach 45) locos ubi librarii ἤ post alterum ἤ aut addidere, aut neglexere congessit Schanz Studien p. 30. adde Phaed. 69 A αὕτη ἤ *BCDv* Stob. III p. 254, 4: αὕτη ᾗ ἡ *E* (*Δ*). 69 B ἀρετή *BEv* Stob. III p. 254, 11: ἀρετὴ ᾗ *CD* (*G*) 46) τυγχάνοι libri (*Γ*) recepit Bekker. sed indicativum ab usu minime abhorrere monuit Stallbaum ad l. 47) similiter p. 68 D futurum ἐθελήσεις in *Ev*, praesens ἐθέλεις in *BCD* (*CHJΓT*) legitur. quo loco ἐθέλεις, quamvis δόξει sequatur, verum esse Heindorf Crat. 435 B Alcib. I 122 D Protag. 324 A 342 D Men. 71 A in censum vocatis docuit. cf. praeterea p. 109 A μενεῖ *E*: μένει *BCD* 48) scriptura speciosa libri *B* ἠνείπαπε improbanda est. etiam in aliis vocabulis perperam *B* ει pro ι praebet. cf. quod eum saepissime falso testari adn. 15 monebam εἰδῶμεν pro ἴδωμεν. deinde ἀποκτεινύναι in Gorgia libri *B* solemniter scribitur, cum grammatici nil nisi κτεινύειν ἀποκτιννύναι ἀποκτινύναι agnoscant, cf. Schanz, ed Plat. VIII praef. p. 6. Kühner-Blass, gramm, graec. II p. 469. — in non nullis verbis omnes libri ει falso suppeditant, ita in οἰκτείρω, v. Kühner-Blass II p. 498 et in φιλόνεικος, v. Schanz. ed. Plat. VI praef. p. 10. similiter ἀϊδής (quod papyrus Phaedonis pro ἀειδής offert, membranae rarissime velut Crat. 404 B exhibent) Platoni reddendum erit, cf. Usener, Götting. Nachr. (1892) p. 46. ceterum librarii etiam in partem contrariam ει in ι mutando peccarunt, cf. Schanz, ed. Plat. VII praef. § 1 et 7. Meisterhans[3] p. 48—54 49) ἄνευ nomini postpositum invenis apud Xenophontem Demosthenem alios, non apud Platonem, cf. Krueger § 68, 4, 1. Kühner-Gerth I p. 455 50) Platoni utriusque generis ὁ σκότος et τὸ σκότος formae usitatae, cf. Kühner-Blass I p. 514 51) in textum libri (*H*) scholion ab Hermanno ed. Plat. VI p. 233 propositum inrepsit 52) indicem locorum tantum non omnium quibus τοιοῦτον τοιοῦτο τοσοῦτον τοσοῦτο ταὐτόν ταὐτό apud Platonem leguntur, a Schanzio Nov. Comm. § 1 confectum habes, a Schanzio eodem ubi in antiquissimis libris *AB* τοιοῦτο τοσοῦτο ταὐτό occurrant diligenter exploratum est ed. XII praef. § 4. formae exiles a nullo Atheniensium scriptorum plane alienae videntur, quamquam tituli eas non praestant, cf. Kühner-Blass I p. 606. Meisterhans[3] p. 155 53) mirum in modum Wachsmuth ὥς δ' αὕτως lectionem librorum Stobaei plerorumque Platonicorum sprevit. consensu codicum scripsisse Platonem ὥς δ' αὕτως evincitur Phaed. 102 E

Politic. 310 D Leg. 809 E 879 D 910 A. membranae Leg. 728 E variant, sed *A* habet hic quoque ὡς δ' αὔτως 54) ζῷον traditur libris (*GΓ*) Phaed. 106 A 106 E, Vaticano ϱ Tim. 82 B. in ζῶν consentiunt codices Phaed. 87 C Civ. 333 C. utraque forma probatur inscriptionibus, cf. Meisterhans [3] p. 149 55) structura libri (*L*) ὑπάρχει αὐτῇ εὐδαίμονα εἶναι vix digna Platone est, quippe a quo nomen infinitivo additum quod ad dativum spectat dativo exprimi soleat. vide apud Astium structuras verborum ὑπάρχει πρέπει ἐξαρκεῖ ἐγχωρεῖ sim. raro accusativus dativo subiungitur, subiungitur Politic. 274 A τῷ κόσμῳ προσετέτακτο αὐτοκράτορα εἶναι. Symp. 176 D ἄλλῳ συμβουλεύσαιμι . . . κραιπαλῶντα. Civ. 408 E ᾗ οὐκ ἐγχωρεῖ κακὴν γενομένην τε καὶ οὖσαν εὖ τι θεραπεύειν. 414 A Alcib. II 141 A ἐξαρκέσει σοι τύραννον γενέσθαι cf. Krueger, § 55, 2, 7. Meisterhans [3] p. 204 56) haud ita crebro libri inter ἄνοια et ἄγνοια fluctuant, cf. Phaedr. 270 A ἀνοίας *B T*: ἀγνοίας *G*. Criti. 107 B ἄγνοια *AΣ*: ἄνοια *Ξ*. Leg. 794 E ἀνοίᾳ *A* al.: ἀγνοίᾳ γρ. ɧ. maior numerus eorum locorum praesto est ubi libri scripti in ἄνοια conspirent, in editis ἄγνοια inveniatur, v. Phil. 38 A 48 C 49 D Leg. 625 E 688 E 689 B 819 D. quod discrimen inter ἄνοια et ἄγνοια intercedat, commode intellegitur ex Phaed. 93 C λέγεται ψυχὴ ἡ μὲν νοῦν τε ἔχειν . . . ἡ δὲ ἄνοιαν, Theaet. 176 C ἡ δὲ ἄγνοια ἀμαθία, Tim. 86 B νόσον μὲν δὴ ψυχῆς ἄνοιαν ξυγχωρητέον, δύο δ' ἀνοίας γένη, τὸ μὲν μανίαν, τὸ δ' ἀμαθίαν. — ceterum aliquotiens etiam διάνοια cum ἄνοια in codicibus confundi notandum est, v. Phaed. 91 B Phaedr. 270 A Gorg. 464 D 57) ut hoc loco ita Symp. 187 E Alcib. I 103 A Oxoniensis aliis libris repugnantibus formam ἀνθρώπειος praebet. ἀνθρώπειος cum ἀνθρώπινος idem valere, utramque formam Platonem promiscue adhibuisse docuit Stallbaum ad Civ. 497 C. in Phaedone omnibus libris ἀνθρώπειος traditur p. 89 E, ἀνθρώπινος p. 68 A 72 E 80 B 82 B 84 B 85 C 107 A 58) καλινδεῖσθαι etiam Theaet. 172 C Politic. 309 A editionibus propagatur. num codicum auctoritate forma per ᾱ scripta nitatur ex Bekkeri adnotationibus certo non intellegitur 59) cf. p. 82 C οὔτι *D* (*ACH JGΓ*): οὔτοι (*E*). Civ. 331 A οὔτι *AD*: οὔτοι reliqui 60) dipthongus ῡι Athenis quarto saeculo etiam ante vocales in ῡ abiit, cf. Kühner-Blass I p. 136. in formis femininis participii perfecti tituli quinti saeculi ῡι praebent, quarti ῡ, v. Meisterhans [3] p. 59 adn. 505. codicum Platonicorum scriptura solemnis in his formis ῡι est, raro occurrit ῡ, ita legitur in libro *C* Phaed. 86 A διερρωγυῶν, in *A* Leg. 694 E γεγονυῶν, 736 B ξυμβεβηκῦα. saepius quam in participio in υἱός ῑ libri neglegunt, cf. Schanz, ed. Plat. XII praef. p. 8. Sauppe, ed. Protag. (1884) p. 349

61) quia per epexegesin καὶ μὴ διευλαβουμένους antecedenti μεμελετηκότας adnectitur, participium praesentis cum perfecto copulatum nullam offensionem habet, cf. Krueger, gramm. graec. § 56, 15, 3 62) neutrum ἕκαστα Bernhardy gramm. graec. (1829) p. 430 defendit conlatis Leg. 795 A οὐκ ἐν ἀριστερᾷ μὲν τόξον ἀπάγων, ἐν δεξιᾷ δὲ οἰστὸν προσαγόμενος μόνον, ἀλλ' ὁμοίως ἑκατέροις (sic codd.: ἑκατέραις edd.) ἐπ' ἀμφότερα χρώμενος. p. 802 B ταῖς δὲ ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις μὴ ἐπιτρέποντας ἀλλ' ἤ τισιν ὀλίγοις (sic codd. Bekker Ast: ὀλίγαις Hermann) 63) cf. p. 106 D ἂν . . . δέχοιτο εἰ . . . δέξεται. Alcib. I 113 E ἂν . . . ἀμπίσχοιο εἰ . . . οἴσει 64) similiter atque hic unus (*L*) οὗ . . . συλλεγέντας praebent omnes libri Men. 84 A οὗ . . . βαδίζων, ibid. 94 C οὗ . . . δαπανώμενον. cf. etiam adn. 66 65) ἐνθένδε pro ἐνθάδε in sententia τοὺς ἐνθένδε ἐκεῖσε πορεῦσαι de more dictum est. cf. Apol. 40 C μετοίκησις τῇ ψυχῇ τοῦ τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον. Phaed. 112 C (p. 441, 13) τὰ ἐνθένδε (sic *CHJL*: ἐνθάδε reliqui) πληροῖ. Gorg. 472 B ἥντιν' ἂν βούλῃ τῶν ἐνθένδε (sic *EF*: ἐνθάδε reliqui) ἐκλέξασθαι. Crat. 403 D οὐδένα δεῦρο . . . ἀπελθεῖν τῶν ἐκεῖθεν. Leg. 888 E σκεψώμεθα τοὺς ἐκεῖθεν. Politic. 307 E πρὸς τὰς ἔξωθεν πόλεις. — de ὅθεν pro ὅπου obvio cf.

Schneider ad Civ. 489 E 66) ut hoc loco (*L*) ἐκεῖ πορεῦcαι codex *m* Civ. 618 E tradit δc αὐτὴν ἐκεῖ ἄξει. cf. Krueger, gramm. graec. 66, 2, 6. Wohlrab ad Phaed. 82 A 67) in *B* legitur μόγιc Apol. 21 B 27 C Phaed. 108 B Symp. 190 C 213 D Phaedr. 240 E 248 A 254 C Charm. 160 A Lys. 222 B, μόλιc Theaet. 142 B 160 E Euthyd. 282 D. Parisinus *A* testatur μόγιc Civ. 346 C 350 D 502 C Leg. 644 D Epist. 313 C 314 A, μόλιc Tim. 85 C 86 A Epist. 362 B Axioch. 368 B. librorum consensu probatur μόγιc Phaedr. 248 A Civ. 346 C Leg. 644 D, μόλιc Euthyd. 282 D Tim. 85 C Epist. 362 B Axioch. 368 B. ubi libri fluctuant, plerumque vetustiores μόγιc, recentiores μόλιc exhibent ut Apol. 21 B 27 C Phaed. 108 B Symp. 190 C 213 D Phaedr. 240 E 254 C Lys. 222 B Civ. 350 D Tim. 86 A Epist. 313 C 314 A; tamen Theaet. 142 B 160 E Charm. 160 A Hipp. II 364 C Civ. 502 C codices antiquissimi aut saltem satis antiqui μόλιc praestant. cf. Schneider ad Civ. II p. 208 68) structura hic in libris *BCD* obvia μοι δοκεῖ . . . ἐξαρκεῖ recurrit in iisdem libris p. 77 A ἐμοὶ δοκεῖ . . . ἀποδέδεικται, deinde in omnibus libris Protag. 314 C δοκεῖ . . . μοι . . . κατήκουεν. Menex. 236 B μοι δοκεῖ cυνετίθει. Crat. 386 D οἶμαι . . . δοκεῖ. 422 C οἶμαι . . . cυνδοκεῖ. cf. Sauppe ad Protag. 314 C. Schanz, Nov. Comm. p. 130 69) μέχριc a titulis alienum est qui etiam ante vocales nihil exhibent nisi μέχρι, cf. Meisterhans[3] p. 219. similiter nullo loco cunctis codicibus Platonis μέχριc traditur, at singuli binive libri aliquotiens formam cum c̄ ante vocales suppeditant, praeter ceteros Vind. 21 (*T*) in quo Gorg. 487 C μέχριc ὅποι. Hipp. I 281 C μέχριc Ἀναξαγόρου. Menex. 239 E μέχριc Αἰγύπτου. 245 A μέχριc οὗ invenitur. in Veneto *D* Civ. 423 B Bekkero teste μέχριc οὗ exaratum est, praeterea occurrit μέχριc in libris scriptis Theaet. 143 A Symp. 210 E 220 D Phaedr. 268 B Protag. 325 C Civ. 471 B 599 A Leg. 794 A 877 D 878 D 929 B
70) formam θάλαcca, quae oppido raro in codicibus legitur, tamen dubitarunt prorsus a Platone abiudicare et Heindorf ad Euthyd. 279 E et Schneider ad Civ. I p. 21. libri *A* et *B* praeter unum locum Tim. 25 D θάλαττα praebent, recentiores codices a vetustioribus hic illic abhorrent; ita saepe in Menex. Coisliniani (*Γ*) p. 239 E 240 B 241 A 241 D 243 C 246 A nec non pauciens in Phaed. Veneti *E* p. 109 B 111 A in Civ. Ambrosiani *t* p. 332 E 396 B θάλαcca scriptum est. etiam Phaed. 109 C Politic. 298 B Euthyd. 279 E Civ. 371 B Criti. 110 E membranae inter θάλαττα et θάλαcca fluctuant. tituli Attici scripturam per duo τ̄ firmant, cf. Meisterhans[3] p. 101 71) terminatio -ιcι(ν) dativi declinationum primae alteriusque non invenitur in inscriptionibus quarto saeculo incisis, neque eam Platone excepto scriptores solutae orationis Athenienses usurpasse videntur, cf. Meisterhans[3] p. 121. 126. Kühner-Blass I p. 385. Platonicorum librorum praecipue *A* terminationem ampliorem praestat, raro in Civ. p. 388 D 560 E 564 C, et in Tim. p. 74 E, satis frequenter in Leg. p. 625 C 625 D 660 A 687 D 690 E 713 D 714 E 717 A 732 C 744 D 783 A 785 A 789 A 794 A 795 A 806 D 822 C 829 C 848 C 849 A 873 D bis 873 E 880 D 888 B 888 C 910 A 917 B. aliis Legum locis veluti p. 713 D 783 B 806 D 811 D item ut Phaed. 109 B 112 E Symp. 197 D Gorg. 497 D Io. 535 D Civ. 541 A nulli libri nisi recentes formam plenam testantur. Venetus *D* habet Civ. 389 B θεοῖcι, in *B* legitur Phaedr. 240 B ἡδίcτοιcιν. 276 B ἡμέραιcιν. 278 B ἄλλαιcιν. etiam in Polit. libri *B* plenarum formarum vestigia sunt, vide p. 261 E διπλαcίοιc ἤ. 294 E ταcιν. Theag. 131 A tradunt codices cuncti εὐχαῖcι. — cf. Schneider ad Civ. I p. 222 72) pro τούτω libris (*ΔACHL*) relato τούτῳ scribendum est quod ad ταὐτόν referre licebit. cf. p. 68 E (III p. 253, 16) 73) aut πολύ aut πολλῷ comparativo adicitur, cf. Krueger, gr. 48, 15, 10. 11 74) tituli quarti et tertii saeculi in scriptura πλέον sibi constant, πλεῖον forma recentior est, cf. Meisterhans[3] p. 152. at libri Platonici vel antiquissimi quam πλέον tam πλεῖον exhibent, πλεῖον occurrit

in *B* Theaet. 146 B 192 D Soph. 244 B 258 C Alcib. II 148 C Charm. 170 A Euthyd. 300 D Gorg. 488 B, in *A* Civ. 349 B 588 A Leg. 766 C, in *D* Civ. 574 A, in recentioribus codicibus e. g. Civ. 417 B 505 B. tamen πλέον libri multo saepius praebent, ita Euthyphr. 12 C Apol. 19 A Phaed. 93 B 114 E 115 C Crat. 387 A 387 C 428 A Theaet. 161 B 200 C Politic. 262 C 305 B Parm. 154 D Phil. 24 C Symp. 175 E 217 C 222 D Phaedr. 261 B 275 C Alcib. I 106 A II 148 B Lach. 190 C Euthyd. 290 B Gorg. 453 A 483 C 483 D Men. 91 E Hipp. I 282 E bis Io. 535 D Civ. 343 D 349 B 349 C 466 C Criti. 114 E Leg. 689 B 697 D 751 B 774 D 75) tres formae ἀλουργής ἀλουργοῦς ἀλουργός memoria Platonica probantur, cf. Tim. 68 C ἀλουργοῦν codicum *A* al. ἀλουργόν codicum *FSsv*. Civ. 429 D ἀλουργά. ceteri scriptores duas tantum formas ἀλουργής ἀλουργός promiscuo usu adhibuerunt, vide Lobeck ad Phryn. p. 185 76) etiam ἔκπλεως, quamquam alias apud Platonem non legitur, tolerari potest. ἔμπλεως testantur membranae omnes Theaet. 156 E Civ. 411 C 505 C

77) quae forma in recenti libro (*E*) occurrit μεσογείᾳ, ea Attica est. cf. Kühner-Blass I p. 134. 552. Meisterhans[3] p. 128. item Leg. 909 B recentes codices μεσογείων suppeditant, ubi *A* μεσογαίων, sed αι ex correctura habet 78) καθαριότης Epin. 984 A traditur 79) αὑτῶν vel αὐτῶν lectio Crusiani cum sermonis lege pugnat, cf. Krueger 47, 9, 12. αὐτούς ut per epanalepsin dictum accipiendum est 80) comparativum per ο scriptum adiectivi στενός quem *B* offert, grammatici antiqui agnoscunt, cf. Kühner-Blass I p. 558 adn. 2. Tim. 66 D omnes libri στενώτεραι praebent 81) scriptionem ἀένναος Platoni non imputo, recurrit Leg. 966 E in quibusdam libris 82) ἐπήντλητο voluit Hirschig 83) πέραν ubi apud Platonem reperitur eandem vim atque πέρᾳ habet, cf. Tim. 89 C οὐ βίου οὐκ ἄν ποτέ τις εἰς τὸ πέραν ἔτι βιῴη. Leg. 670 A τοὺς ἤδη τριακοντούτας καὶ τῶν πεντήκοντα πέραν (sic *A*) γεγονότας. — de scriptura πέρᾳ monendum est ι adscriptum ut Phaed. 112 E ita Phil. 12 C Gorg. 487 D Civ. 423 B 493 D 559 B 561 A 590 A Tim. 29 D 65 D Criti. 110 D desiderari; adest in *A* Civ. 561 A, in *BT* Phaedr. 241 D 84) πρός tam post ἅπαντες quam pone γάρ redundare patet. ne πρὸς ἅπαντες quidem, quod apud Aristotelem legitur invehentem in hunc Phaedonis locum met. 2, 2 τὸ γὰρ λοιπὸν πρὸς ἅπαντες ἤδη πᾶσιν εἶναι τὴν φοράν, sententiae Platonicae conveniens est

85) cf. p. 113 D βιώσαντες omnibus libris traditum 86) voculam τε in dictione παντάπασί τε ἀληθῆ εἶναι καὶ ὑγιῆ ante ἀληθῆ positam nil offensionis habere ex locis ab Astio lexic. III p. 365 conlectis commode intellegitur 87) paullo inferius ipsi vetustissimi libri *BCD* coniunctivum δόξῃ post ὅπως praebent, item aliis locis ut Symp. 174 E coniunctivus aoristi cum ὅπως copulatur. cf. Krueger 54, 8, 5. Meisterhans[3] p. 254 88) de formarum ἀνδρεία ἀνδρία memoria Platonica disputavit Schanz ed. VII praef. § 7. forma per ει scripta etiam papyro confirmatur p. 68 D. — cf. adn. 48 89) neque imperfecto locus est neque forma ᾖσθα Platoni vindicari debet, de qua cf. Kühner-Blass II p. 242

DE GRAECORVM PRECATIC. _
QVAESTIONES

SCRIPSIT

CAROLVS AVSFELD
DR. PHIL.

In cultu cuiusque gentis, cuiusque aetatis, quae rationes inter homines et deos intercedant, optime illustratur precibus cum publice tum a privatis ad deos missis. Cum vero precibus omnium populorum et quae more maiorum sancita quaeque tempore sollemniter ac rite formulis sacris concepta sunt, per saecula retineantur sacris in caerimoniis ac ritibus et paulatim antiquis formis insinuentur novae rationes, facilius possumus pervestigare atque intellegere, quo ex fonte profectae quaque via progressae sint sententiae illae rituales. Hanc in sententiam tractare mihi proposui preces Graecorum, quorum cultus atque ritus quantum et in rebus publicis et privatis valuerint nemo nescit, quantumque nostris quoque in rebus sacris adhuc vigeant magis magisque intellegimus.

Multi viri docti de precibus Graecorum disputaverunt multaque collegerunt multasque adnotaverunt rationes, quae in precatione respiciendae sunt. Imprimis *Naegelsbach: Homerische Theologie* 1840 de Homericis precibus optime disseruit, *Autenrieth* tertia curata editione 1884 cf. p. 197 sqq. nonnulla notabilia in notis attulit. Idemque *Naegelsbach: Nachhomerische Theologie* 1857 de insequenti aetate multa explicavit atque testimoniis illustravit; itemque *E. v. Lasaulx: Die Gebete der Griechen und Römer*, *ind. lect. Wirceb.* 1842 paucis paginis magnam copiam testimoniorum inter se respondentium congessit multasque rationes gravissimas perstrinxit. Praeterea adhibui *C. Fr. Hermann*: *Lehrbuch der griech. Staatsaltertümer*, tom. II *Die gottesdienstlichen Altertümer der Griechen*. 1846 § 21; *Schoemann: Griech. Altertümer* tom. II[4]. 1902. p. 262 sqq. *Stengel*: *Griech. Cultusaltertümer (Handbuch* V, 2[2]) 1898 p. 71 sqq., ubi summatim multa referuntur exemplisque, quae quidem in promptu sint, explicantur. Planius *L. Schmidt: Die Ethik der alten Griechen*. 1884. tom. I. p. 85 sqq. et II p. 31 sqq. de Graecorum precibus disputat atque eximia affert et de tempore inde a quinto saeculo, cuius ad explicationes saepius recurram. Attamen haud supervacaneum putavi denuo res illas sacras perquirere ita, ut ea, quae viri illi docti passim dispersa et alia ratione collecta atque paucis tantum exemplis illustrata adnotaverunt, uno tenore per nonnulla saecula persequar atque eo consilio illustrem, ut et ex precandi usu eluceat, quo modo paulatim notiones atque sententiae Graecorum ex rudimentis rationum, ut ita dicam, naturalium ad honestiores illas sententias saeculi quinti, quarti seqq. pervenerint. Sed neque omnia Graecorum scripta pervestigare

neque omnia congerere potui; itaque eas potissimum preces, quibus natura ac religio cuiusque aetatis praecipue illustratur, privatas dico, perquirere conatus sum, quae quidem immissae sint dialogis poetarum tragicorum et comicorum. Atque ut exponam rudimenta opinionum plerumque formulis sollemnibus servata, magicas preces adhibui quasi fundamentum, deinde Homericae aetatis preces collegi et quae inveniuntur in Pindari, Bacchylidis aliorumque carminibus insertae preces — hymnis exceptis. Tragicos comicosque poetas perscrutatus sum omniaque exempla eximiarum precum congessi, atque ex historicorum scriptis illius aetatis nonnulla conquisivi. Atque ut explanem, quas ad maiores et honestiores sententias, inde a quinto saeculo vigentes et sensim in preces irrepentes, Graeci petentes pervenerint, utque persequar summas opiniones gravissimasque usque ad preces christianas, rationes et doctrinas philosophorum imprimis Socraticae aetatis, Xenophontis Platonis, adieci et quae mihi exempla ex Stoicorum doctrina occurrebant, adhibui.

Sed priusquam ad precationem ipsam transgrediamur, nonnulla exponenda sunt de generibus precationum, de occasione atque tempore precandi, de diis imprimis advocatis, de usu rituque precandi. Quamquam de his potissimum rebus ab iis, qui de Graecorum precibus generaliter disseruerunt, fusius actum est, tamen exemplis a me collectis praefationis atque expositionis causa denuo illas rationes colligere, demonstrare, emendare, augere studui, ut ea, quae de precibus ipsis exponam, eo clarius intellegi possint. Iam vero primum quidem pauca praemittamus de precationum generibus. Discernuntur primo obtutu preces, quae cum actione quadam sacra coniunctae, cum sacrificiis, libationibus cet., pronuntiantur, ferme publicae, coram coetu quodam ab uno dictae; aliud genus est privatarum, quae temporis momento postulantur quaeque sine ulla actione, quocumque sunt loco, ad deos mittuntur. Sed cum haud semper accurate diversae illae rationes distingui possint, primum sequantur exempla precum, ut ita dicam, ritualium, deinde earum, quae sine actione sacra effunduntur:

Il. I 451: Chryses verba facit in sacrificio Apollini oblato. II 412: Agamemnon Iovi bovem sacrificans precatur. III 276: in iure iurando sacrificatur atque dei ab Agamemnone implorantur. VI 305: Theano Athenae vestimentum dedicans preces effundit. XVI 233: Achilles Patroclo in pugnae discrimen misso Iovem imprecatur: v. 231 cτὰc μέcῳ ἕρκεϊ, λεῖβε δὲ οἶνον οὐρανὸν εἰcανιδών; cf. alia similia: XIX 258. XXIV 308; Odyss. III 55. IV 762; Aeschyl. Choeph. (165) 125, ubi Electra patri mortuo libationem offert. v. 479 orationem illam ab Oreste et Electra in patris tumulo pronuntiatam (cf. Eurip. El. 671, Orest. 1225). Pertinent ad has preces, ut ita dicam, rituales verba ab Oreste in templo Athenae facta: Aeschyl. Eum. 235 sqq. et 287; praeterea conferantur preces apud Sophoclem laudatae: El. 634. In Euripidis fabulis egregia sunt exempla: Hec. 534.

Iph. Aul. 1570, de quibus infra p. 529 copiosius dicam; cf. Hel. 1584. El. 805.[1]) In Aristophanis fabulis huic generi tribuendae videntur preces, quas Dicaeopolis Ach. 247 ad Dionysium ante pompam sacram ineundam dirigit; cf. alias sollemnes precationes: nub. 264. vesp. 868. 875. pac. 974. Thesm. 282. v. Herond. mim. IV 1 sqq.

His exemplis genus illud precationum usitatissimarum sacrificantium satis illustretur, quae preces rituales plerumque coram populo circumstante velut exercitu (cf. exempla ex Iliade allata) coetu sollemni convocato (v. exempla ex Aristophanis comoediis congesta) pronuntiantur atque eae ab uno et qui dignitate et auctoritate antecedit — rex exercitui — sacerdos coetui — et qui sive cum eo, cui sacrificium datur — liberi cum patre mortuo — sive cum ea, quae immolatur (v. Achilles cum sponsa Iph. Aul. l. l.) vinculo quodam coniunctus est. Attamen non semper pro multis preces illae rituales ab uno proferuntur — v. Il. XVI 233 Aeschyl. Choeph. (165) 124. Eurip. El. 805 al. Quibus ab exemplis profecti ad id genus precandi et precantium pervenimus, quo pro se quisque deos adorat plerumque sine ulla sacrali actione, prout temporis momentum postulat, quodque genus praecipue in Homericis carminibus passim invenitur. Ac primum quidem homines omnibus rerum angustiis ad preces impelluntur, quibus iis ob oculos adducitur, quanta ipsi sint infirmitate et quam incerti sint rerum eventus deorum gratia auxiliove, quacumque sit ratione, non conciliatis paratisque[2]) — velut ante pugnam, in certaminis discrimine, ante mortem, post reditum, ante alium quendam conatum: oratores orationes publicas incipientes cf. Lycurg. Leocrat. 1. 2: δίκαιον, ὦ Ἀθηναῖοι, καὶ εὐcεβῆ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τῶν θεῶν τὴν ἀρχὴν τῆc κατηγορίαc Λεωκράτουc τοῦ κρινομένου ποιήcομαι, εὔχομαι γὰρ τῇ Ἀθηνᾷ καὶ τοῖc ἄλλοιc θεοῖc καὶ τοῖc ἥρωcι τοῖc κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἱδρυμένοιc ... Demosthen. de cor. 1. πρῶτον μὲν ... τοῖc θεοῖc εὔχομαι πᾶcι καὶ πάcαιc ... et talia; cf. de Pericle Plutarch. Moral. 803 A; saepius in dialogis Platonicis gravis quaestio initur deorum invocatione: Plat. rep. 4, 432 C Euthyd. 275 D Krit. 108 C. Tim. 48 D. E. legg. 10, 887 C. 893 B.

Atque per saecula paulatim maiore existimatione omnium rerum divinarum per se praevalente certae normae statutae inveniuntur,

1) Accedunt apud eundem poetam preces, quas Helena Hermionae mandat solvendas in tumulo Clytaemnestrae: Orest. 115 μελίκρατ' ἄφες γάλακτος οἰνωπόν τ' ἄχνην, καὶ cτᾶc' ἐπ' ἄκρου χώματος, λέξον τάδε κ. τ. λ. et Iphigeniae verba Iph. Taur. 170 anapaestis lugubribus, qui vocantur, expressa et carmen illud Hippolyti, quo Artemidi coronam dedicat: Hipp. 75 sqq.

2) Sed ne actam rem agam, conferas singulis illis rationibus exemplisque ab aliis congestis: *Naegelsbach, H. Th.*[2] p. 198. *N. H. Th.* p. 212 sqq. 216 sqq. *Schmidt,* l. l. II, p. 31. *Lasaulx,* l. l. p. 9. *Hermann,* l. l. § 21 not. 3 sqq. *Schoemann,* l. l. p. 262. *Stengel,* l. l. p. 73 not. 1—3.

quando quibusque locis semper dei invocandi sint, neque solum temporis momento coacti homines deos precibus adibant. Itaque simulacra, aras, templa cet. deorum praetereuntes ad precandum commoventur non solum ita, ut precaturi illo aspectu impellantur, ut ad certum quendam deum, cuius sacrum in conspectu est, preces dirigant, sed etiam ita, ut quasi lex statuatur, ne quis deorum statuas praetereat nisi precibus effusis: v. Eurip. Hipp. 88 ἄναξ, θεοὺς γὰρ δεσπότας καλεῖν χρεών, ἆρ' ἄν τί μου δέξαιο βουλεύσαντος εὖ; v. 107 τιμαῖσιν, ὦ παῖ, δαιμόνων χρῆσθαι χρεών. Attamen Hippolytus Veneris statuam neglegit, quamquam serva eum admonuit, ut precaretur sicut ipsa v. 522 sqq. et senex v. 107 sqq. fecerunt praetereuntes. Similem in modum in universum postulatur, ut abeuntes atque redeuntes deos adorent: cf. Sophocl. Ai. 823. Electr. 67. Euripid. Heracl. 599, ubi Herculem adhortatur Amphitruo: προσελθὼν νῦν πρόσειπέ θ' ἑστίαν καὶ δὸς πατρῴοις δώμασιν σὸν ὄμμ' ἰδεῖν. — Atque brevi post a Xenophonte et Platone diserte in universum praecipiebatur, ne quid ageretur nisi deis advocatis: cf. speciminis gratia: Xenoph. Oecon. 6, 1 Ἀλλὰ ταῦτα μέν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, καλῶς μοι δοκεῖς λέγειν κελεύων πειρᾶσθαι σὺν θεοῖς ἄρχεσθαι παντὸς ἔργου, ὡς τῶν θεῶν κυρίων ὄντων οὐδὲν ἧττον τῶν εἰρηνικῶν ἢ τῶν πολεμικῶν ἔργων. Plat. Tim. 27 C ἐπὶ παντὸς ὁρμῇ καὶ σμικροῦ καὶ μεγάλου πράγματος θεὸν ἀεί που καλοῦσιν, saepius. Frequentatur illa elocutio σὺν θεοῖς, cuius genuinam vim plane perspicias ex versu Iliaco X 290, ubi de patris rebus Athenae auxilio bene gestis Diomedes dicit: σύν σοι, δῖα θεάων, ὅτε οἱ πρόφρασσα παρέστης. cf. Aeschyl. Ag. 912 τὰ δ' ἄλλα φροντὶς οὐχ ὕπνῳ νικωμένη θήσει δικαίως σὺν θεοῖσιν ἁρμένα. 961 οἴκοις δ' ὑπάρχει τῶνδε σὺν θεοῖς, ἄναξ, ἔχειν. Choeph. 147 ἡμῖν δὲ πομπὸς ἴσθι τῶν ἐσθλῶν ἄνω, σὺν θεοῖσι καὶ γῇ καὶ δίκῃ νικηφόρῳ. Soph. Ai. 383 ξύν τοι θεῷ πᾶς καὶ γελᾷ κὠδύρεται. 764 τέκνον, δόρει βούλου κρατεῖν μέν, σὺν θεῷ δ' ἀεὶ κρατεῖν. 778 ἀλλ' εἴπερ ἔστι τῇδε θἠμέρᾳ τάχ' ἂν γενοίμεθ' αὐτοῦ σὺν θεῷ σωτήριοι. O. R. 145 ἢ γὰρ εὐτυχεῖς σὺν τῷ θεῷ φανούμεθ' ἢ πεπτωκότες. Eurip. frg. 352 N² ὡς σὺν θεοῖσι τοὺς σοφοὺς κινεῖν δόρυ στρατηλάτας χρή, τῶν θεῶν δὲ μὴ βίᾳ. frg. 490 σύν τοι θεῷ χρὴ τοὺς σοφοὺς ἀναστρέφειν βουλεύματ' ἀεὶ πρὸς τὸ χρησιμώτερον. Aristoph. ran. 1199 ἀλλὰ σὺν τοῖσιν θεοῖς ἀπο ληκυθίου σου τοὺς προλόγους διαφθερῶ. vesp. 1085 ἀλλ' ὅμως ἐωσάμεσθα ξὺν θεοῖς, πρὸς ἑσπέραν. Cf. Thucyd. I 86, 5 ξὺν τοῖς θεοῖς ἐπίωμεν πρὸς τοὺς ἀδικοῦντας. Xenoph. Oec. VI 1 v. l. 18. Hipparch. IX 8 σὺν θεῷ πράττειν (opponitur ἄνευ θεῶν v. Epictet. l. c. p. 509 et Trag. frag. adesp. 477 N² ἄνευ θεοῦ γὰρ οὐδὲ εἷς ἀνὴρ σθένει); vectig. VI 3 σὺν γὰρ θεῷ. inst. Cyr. XII 5, 77 θεοὺς χρὴ σὺν ἡμῖν ἕσεσθαι. (cf. quae *Schmidt* et alii ll. ll. afferunt.) Eadem sententia praevaluit inde ab illa aetate apud philosophos deorum cultum laudantes, ut Epictetum:

v. diss. 3, 21, 12 sqq.: ἀλλ' ἀπὸ λιμένος μὲν οὐδεὶς ἀνάγεται μὴ θύσας τοῖς θεοῖς καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς βοηθοὺς οὐδὲ σπείρουσιν ἄλλως οἱ ἄνθρωποι, εἰ μὴ τὴν Δήμητραν ἐπικαλεσάμενοι τηλικούτου δ' ἔργου ἀψάμενός τις ἄνευ θεῶν ἀσφαλῶς ἅψεται καὶ οἱ τούτῳ προσιόντες εὐτυχῶς προσελεύσονται: v. Antonin. ἑ. ἑ. VI 23 ἐφ' ἅπασι δὲ θεοὺς ἐπικαλοῦ. καὶ μὴ διαφέρου πρὸς τὸ πόσῳ χρόνῳ ταῦτα πράξεις· ἀρκοῦσι γὰρ καὶ τρεῖς ὧραι τοιαῦται.

Hoc exemplo laudato progressi sumus ad tempora diei precationi idonea, quae praecipue commemorantur in numero precandi praeceptorum; cf. Plat. legg. X 887 E θεοῖς εὐχαῖς προσδιαλεγομένους καὶ ἱκετείαις, ἀνὰ *ἀνατέλλοντός τε ἡλίου καὶ σελήνης καὶ πρὸς δυσμὰς ἰόντων* προκυλίσεις ἅμα καὶ προσκυνήσεις ἀκούοντές τε καὶ ὁρῶντες ...

Ad id spectant etiam praecepta Hesiodi[1]) op. 338 ἄλλοτε δὲ σπονδῇσι θύεσσί τε ἱλάσκεσθαι, ἠμὲν ὅτ' εὐνάζῃ καὶ ὅταν φάος ἱερὸν ἔλθῃ· cf. de Socrate: Plato Symp. 220 ὁ δὲ εἱστήκει μέχρι ἕως ἐγένετο καὶ ἥλιος ἀνέσχεν. ἔπειτ' ᾤχετ' ἀπιὼν προσευξάμενος τῷ ἡλίῳ.[2])

Sacro illo et magico tempore diei Pindarus quoque Pelopem precem illam praeclarissimam effundentem facit: Ol. I 73 *ἐν ὀρφνᾷ*.[3]) Xenoph. rep. Laced. XIII 2. 3 de Lycurgi temporibus observat: Θύει (ὁ βασιλεύς) μὲν γὰρ πρῶτον οἴκοι ὢν Διὶ ἀγήτορι ... αὖ θύεται Διὶ καὶ Ἀθηνᾷ. ὅταν δὲ ἀμφοῖν τούτοιν τοῖν θεοῖν καλλιερηθῇ, τότε διαβαίνει τὰ ὅρια τῆς χώρας ... ἀεὶ δέ, ὅταν θύηται, ἄρχεται μὲν τούτου τοῦ ἔργου *ἔτι κνεφαῖος*, προλαμβάνειν βουλόμενος τὴν τοῦ θεοῦ εὔνοιαν.[4])

Exempla precationum collectarum perlustranti atque disponenti mirum videtur, quam *paucae* inveniantur *gratulationes*. Quod genus precationum et spectat ad maiorem opinionem consuetudinis inter deos et homines initae et plerumque hymnis et carminibus choriacis explicatur, ut *Naegelsbach* recte *N. H. Th.* p. 214 affert. — Apud Homerum vestigia quaedam, ut ita dicam, exstant: cf. Odyss. XIII 356, ubi Odysseus post reditum nymphas ita precibus adit: 'νύμφαι νηιάδες, κοῦραι Διός, οὔ ποτ' ἐγώ γε ὄψεσθ' ὔμμ' ἐφάμην·

---

1) cf. *Schmidt*, l. l. II p. 31 et al.

2) De Persarum more cf. Herodot. VII 54 ὡς δὲ ἐπανέτελλε ὁ ἥλιος σπένδων ἐκ χρυσέης φιάλης Ξέρξης ἐς τὴν θάλασσαν εὔχετο πρὸς τὸν ἥλιον μηδεμίαν οἱ συντυχίην τοιαύτην γενέσθαι, .. cf. Tac. hist. 3, 24, ubi milites Romani, qui e Syria venerant, secundum eundem morem solem adorant: *orientem solem (uti in Syria mos est) salutavere.*

3) cf. *Usener, G. N.* p. 336 not. 9.

4) cf. *Usener, G. N.* p. 185 not. 24. 187 not. 25. — Wellhausen: *Reste arab. Heidentums.* edit. alt. p. 115: „sie opfern dem Morgenstern das Beste der Beute", sagt Nilus, „. . . am liebsten schöne Knaben, auf zusammengetragenen Steinen, zur Zeit der Morgendämmerung." cf. *Dieterich: Abraxas* p. 159: „Beschwörung am frühen Morgen... bei Sonnenaufgang" . . .

νῦν δ' εὐχωλῆς ἀγανῆςιν χαίρετ'. sequuntur denuo vota et preces.[1])

Inde ab Euripidis aetate saepius laudantur gratiae deis oblatae; precibus illis a redeuntibus effusis (cf. p. 508) sensu quodam gratiae aguntur: v. Heracl. 606 δράςω τάδ' εὖ γὰρ εἶπας... χρόνῳ δ' ἀνελθὼν... οὐκ ἀτιμάςω θεοὺς προςειπεῖν πρῶτα τοὺς κατὰ ςτέγας. Heraclid. 869, ubi Alcmene exclamat: ὦ Ζεῦ χρόνῳ μὲν τἄμ' ἐπεςκέψω κακά, χάριν δ' ὅμως ςοι τῶν πεπραγμένων ἔχω; cf. Elect. 563. 771. Hipp. 1169.[2])

Apud Xenophontem multa exempla praestant, quibus gratias agere iubentur homines, cf. inst. Cyr. IV 1, 2 πρῶτον μὲν τοὺς θεοὺς ἐγώ τ' ἐπαινῶ[3]) ὅςον δύναμαι, καὶ ὑμεῖς δὲ πάντες, οἶμαι· νίκης τε γὰρ τετυχήκαμεν καὶ ςωτηρίας τούτων μὲν οὖν χρὴ χαριςτήρια, ὧν ἂν ἀεὶ ἔχωμεν, τοῖς θεοῖς ἀποτελεῖν. v. VII 5, 32. Ages. XI 2. cf. Herodot. IV 136 θεοῖςί τε καὶ Σκύθῃςι εἰδότες χάριν. Plutarch. Mor. 349 F. et *Naegelsbach, N. H. Th.* p. 214. *Schmidt*, l. l. II p. 38 sqq. Apud oratores item talia inveniuntur, ut *Meuss, Fleckeis. Jahrb.* 139 (1899) p. 464. 65 adnotat: Demosth. I 10. XV 2. prooim. 24. Dein. III 11 (Demosth. XVIII 238 mente quidem, 86, 216 actione). Herond. mim. IV 1 sqq.

In eligendo deum, qui singulis occasionibus invocetur, varia sunt respicienda; primum quidem multum interest, id quod per se intellegitur, cuius ad provinciam pertineant petita:

Ad Apollinem verba faciunt Graeci pestem deprecantes Il. I 351 (cf. I 37 v. p. 515) Odysseus in mari iactatus deum maris invocat. Odyss. V 445. Penelope mortem ab Artemide petit. XX 61 Iupiter, ut signum det, rogatur XX 98. 112; Aeschyl. Sept. 69 Eteocles Iovem et deos urbis cet. imprecatur, ut urbem servent. Choeph. init. (cf. 165. 124 sqq. 479) inferi dei implorantur ulciscendi causa, cf. Eumen. 94. Sophocl. Ai. 831 sqq. Electr. 118. Euripid. Alc. 163 Hestia, ut liberos tueatur. Helen. 1584 Poseidon et Nereides, ut mare prosperum reddant. cf. Iph. Taur. 269 saepius. Itaque planius explicatur, quem ad deum dirigantur, cuiusque in

1) De testimoniis Homericis cf. *Naegelsbach, H. Th.*[3] p. 198. *Hermann*, l. l. § 24 not. 4 (p. 107). *Stengel*, l. l. p. 72 not. 33.

2) His locis addam aliud testimonium: Hel. 1447 κέκληςθέ μοι, θεοί, πολλὰ χρηςτ' ἐμοῦ κλύειν καὶ λυπρὰ . . . librorum lectionibus contra Kirchhoffii, Nauckii, Weckleinii sententias retentis atque hunc in modum explicatis: iam saepe, dei, a me invocati estis, ut et iucunda et tristia audiatis; cum χρηςτὰ vim „utilia" neque ex sententiarum connexu neque ex insequenti voce ἐμοῦ habere possit, et vim per se habere liceat „iucunda", cf. Medea 601 ubi χρηςτὰ et λυπρὰ hac vi opponuntur, concludendum mihi videtur imprecantes gratias egisse deis ita, ut iucunda audirent.

3) De voce ἔπαινος cf. *Schoemann*, l. c. p. 262 not. 2 εὐχαὶ a Platone legg. VII 801 explicantur: παρὰ θεῶν αἰτήςεις, 416 B εὐχή, αἴτηςις ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἢ δοκούντων περὶ θεῶν. cf. Euthyphr. 14 B Xenoph. conviv. 2, 1 ὡς δ' ἀφῃρέθηςαν αἱ τράπεζαι καὶ ἐςπείςαντο καὶ ἐπαιάνιςαν.

rei angustiis. v. Xenoph. Cyneg. VI 13 εὐξαμένῳ τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Ἀγροτέρᾳ ... Arrian. Cyneg. 34.[1])

Praeterea ratio habenda est, quonam cum deo precantes vinculo quodam[2]) coniuncti sint:

velut Odysseus eiusque gens saepe Athenae supplicat: cf. Il. X 278. 460. XXIII 770. Odyss. II 260. IV 762. VI 323. Euripid. Rhes. 608. Cycl. 350; vel filius deum patrem advocat.: Achilles matrem Il. I 352. Cyclops Poseidonem Odyss. IX 528. Theseus eundem deum. Eurip. Hipp. 887. 1169; cf. Pind. Olymp. VI 58 de Iamo: ἐκάλεσσε Ποσειδᾶν' εὐρυβίαν, ὃν *πρόγονον*, καὶ τοξοφόρον Δάλου θεοδμάτας σκοπόν ... Isth. V 41 Heracles Iovem patrem pro Telamone orat. Bacchyl. XVI 53 verba Minos facit ad Iovem: Ζεῦ *πάτερ*, ἄκουσον. εἴπερ μ[ε κούρ]α Φοίνισσα λευκώλενος σοὶ τέκε. Huc spectant preces a sacerdote ad deum, cui servit, effusae: cf. Il. I 37 Chryses ad Apollinem. VI 305 Theano ad Athenam. Eurip. Iph. Taur. 1082. 1398 Iphigenia ad Artemidem. Eundem fere in modum diiudicandum est, quod Glaucus ad Apollinem preces mittit, quasi patrium; venerat enim Glaucus e Lycia, terra illa vera lucis, ubi Apollo imprimis colebatur. cf. *Usener, G.N.* p. 190 sqq. Ita saepius leguntur exempla, quibus illustratur singulos viros cum deo quodam artissime coniunctos esse: cf. Aeschyl. Sept. 448. de Polyphontis et Eurip. Hipp. de Hippolyti amicitia cum Diana inita. Atque Diomedem eiusque maiores cum Pallade arte cohaerere eodem quo Odysseus vinculo privato ex Iliados versibus: V 115. X 284 elucet. Huc quadrant praeterea preces Aeschyli mysteriis initiati ad Cererem datae: Aristoph. ran. 886 et v. 892 Euripidis verba: αἰθὴρ *ἐμὸν βόσκημα*; iudicum ad Lycum heroem cf. vesp. 389 c. schol. et ad *Δία βούλαιον* et Ἀθηνᾶν βουλαίαν cf. Antiph. π. τ. Χορευτ. 45.

Praeterea addam causam haud ita parvi momenti a *Naegelsbacho* et aliis laudatam exemplisque exstructam: sacrum quoddam, quod non multum abest, persaepe ad eligendum deum impellit:

Odysseus invocat nymphas; Odyss. XIII 356 Aegisthus easdem deas Eurip. El. 805. cf. Soph. El. 635. 1376. Eurip. Suppl. init. Hipp. 116. 522 v. p. 508. Eadem de causa Phoen. 1365 ad Heram, βλέψας πρὸς Ἄργος, 1373 ad Athenam (cf. schol.) preces diriguntur. Idem valent verba Herodot. VII 191. VIII 64. Socratis preces ad Panem: Plat. Phaedr. 279 B. C.[3]) Neque omittam aliam rationem apud Graecos vigentem; utebantur saepius, cum dubitabant quem

1) Fusius de illa parte, quis deus imploretur, imprimis *Schmidt*, l. c. II p. 34 sqq. disputat; de exemplis Homericis conferas *Naegelsbach*, l. l. p. 216 sqq. de Euripideis: *Fr. Lübker: Zur Theologie und Ethik des Euripides* (Prg. Parchim 1863) p. 12. 13.
2) cf. *Naegelsbach*, l. l. p. 217.
3) cf. Phileb. 65 B v. p. 515.

ad deum preces dirigerent, oraculis: cf. Herodot. VII 178. 189. Xenoph. Anab. III 1. 6.[1])

Ex normis illis in eligendo deo generaliter statutis satis dilucide apparet, quam multi ac diversi dei in auxilium vocentur. Attamen nonnulla animadverti possunt, qui potissimum dei a singulis scriptoribus singulis temporibus invocati sint. Si preces carminum Homericae aetatis perlustramus, tria illa numina, Iovem Athenam Apollinem, praecipue advocari videmus:

Ζεύς: Il. II 412. III 298. 320. 350. 365. VII 179. 202. VIII 236. XV 372. XVI 233. XVII 645. XIX 270. XXI 273. XXIV 308. Odyss.: VII 331. XX 97. 112.[2]) Ἀθήνη: Il. V 115. VI 304. X 278. 283. 460. XXIII 769. Odyss. II 261. III 380. IV 762. VI 323. Ἀπόλλων: Il. I 37. 451. XVI 513. Qui tres dei in trinitatem, ut ita dicam, coniuncti in formula illa, ut suspicari, licet antiquissima, qua ea, quae optantur, nullo modo fieri posse significatur, apud Homerum usitatissimi sunt: αἲ γὰρ Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον cf. Il. II 371. IV 288. VII 132 saepius[3]), quam formulam *L. Schmidt*, l. l. II 35 legitimum initium sollemnis praecationis fuisse existimat.[4]) Eandem trinitatem quasi legitimam laudat Plat. Euthyd. 302 C. D.: εἶτα τοῖς ἄλλοις, ἔφη, Ἀθηναίοις οὐκ ἔστι Ζεὺς ὁ πατρῷος; οὐκ ἔστιν, ἦ δ' ἐγώ, αὕτη ἡ ἐπωνυμία Ἰώνων οὐδενί, οὐθ' ὅσοι ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως ἀπῳκισμένοι εἰσὶν οὐθ' ἡμῖν, ἀλλ' Ἀπόλλων πατρῷος διὰ τὴν τοῦ Ἴωνος γένεσιν· Ζεὺς δ' ἡμῖν πατρῷος μὲν οὐ καλεῖται, ἕρκειος δὲ καὶ φράτριος, καὶ Ἀθηναίη φρατρία ἀλλ' ἀρκεῖ γε, ἔφη ὁ Διονυσόδωρος: ἔστι γάρ σοι, ὡς ἔοικεν, Ἀπόλλων τε καὶ Ζεὺς καὶ Ἀθηνᾶ. πάνυ ἦν δ' ἐγώ. οὔκουν καὶ οὗτοι σοὶ θεοὶ ἂν εἶεν; ἔφη. Atque apud Demosthenem XXI 198 illa trinitas quasi formula legitima legitur: νὴ τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλω καὶ τὴν Ἀθηνᾶν. Maximus Tyrius in fine capitis undecimi, quo de sententia εἰ δεῖ εὔχεσθαι disputatur,

---

1) cf. *Schmidt*, l. l. II, p. 37. 38.

2) Memoratu dignum videtur, quod plurimae preces et publicae et privatae ad Iovem directae a regibus exclamantur. In brevibus invocationibus per dialogos dispersis, quae quidem non sint exclamationes stupentium vel admirantium, quibus in exclamationibus Apollo appellatur, ut *Wilamowitz, Heracl.*² ad vss. 538 et 821 ad ὦ Φοῖβε adnotat, certae quaedam leges constitutae sunt. Apud Aristophanem tales formulae affirmationis vel admirationis ex sermone cotidiano, ut videtur, desumptae passim laudantur atque scholia normas illas deorum advocandorum accuratius explicant. cf. *Ziebarth, de iure iurando in iure Graeco. Diss. Gotting. 1892* p. 6 sqq., ubi omnes fere loci ad hanc rem pertinentes collecti inveniuntur.

3) cf. *Naegelsbach, H. Th.* p. 108 § 81.

4) In eandem fere sententiam iudicant: *Lasaulx, l. l.* p. 5 not. 13. *Naegelsbach,* l. l. p. 108. *Stengel,* l. l. p. 72 not. 6.

precatur hunc in modum: ὦ Ζεῦ καὶ Ἀθηνᾶ καὶ Ἄπολλον, ἐθῶν ἀνθρώπων ἐπίσκοποι ...[1])

E numero aliorum deorum advocatorum, quos omnes singulos enarrare supervacaneum videtur, et Poseidonem Odyss. III 55. IX 528, Artemidem: Odyss. XX 60 nymphas: Odyss. XIII 355. XVII 240 et rituales illas formulas commemorem, quibus deis advocatis ad longe aliam quandam et genuinam et vulgarem seriem deorum et quasi a ceteris rationibus carminum Homericae aetatis alienam descendimus. Il. III 276 sqq. Ζεῦ πάτερ Ἴδηθεν μεδέων, κύδιστε μέγιστε, ἠέλιος δ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ ἐπακούεις καὶ ποταμοὶ καὶ γαῖα καὶ οἳ ὑπένερθε καμόντας ἀνθρώπους τίνυσθον ὅτις κ' ἐπίορκον ὀμόσῃ. et XIX 258 ἴστω νῦν Ζεὺς πρῶτα, θεῶν ὕπατος καὶ ἄριστος, Γῆ τε καὶ Ἠέλιος καὶ Ἐρινύες, αἵ θ' ὑπὸ γαῖαν ἀνθρώπους τίνυνται, ὅτις κ' ἐπίορκον ὀμόσῃ.[2])

Longe aliter res se habet posteriore aetate, apud poetas, tragicos et comicos quos quidem praecipue adhibeam: permulti dei atque deae invocantur, singuli et coniuncti, sicut argumentis singularum fabularum postulatur. Quo fit, ut apud Aeschylum et Sophoclem plerumque dei inferi et patrii, mortui advocentur:

Sept. 69 ὦ Ζεῦ τε καὶ Γῆ καὶ πολισσοῦχοι θεοί, Ἀρά τ' Ἐρινὺς πατρὸς ἡ μεγασθενής. Choeph. 1 Ἑρμῆ χθόνιε. v. 124. 139 καὶ σύ κλῦθί μου, πάτερ. v. 479. Eum. 115 ὦ κατὰ χθονὸς θεαί. Soph. Ai. 831 Ζεῦ ... πομπαῖον Ἑρμῆν ... ταχεῖαι ποίνιμοί τ' Ἐρινύες ... Ἥλιε ... Θάνατε, Θάνατε ... El. 67 ὦ πατρῷα γῆ θεοί τ' ἐγχώριοι. 110 ὦ δῶμα Ἀΐδου καὶ Περσεφόνης, ὦ χθόνι' Ἑρμῆ καὶ πότνι' Ἀρὰ σεμναί τε θεῶν παῖδες Ἐρινύες. v. O. C. 84.

In Euripidis et Aristophanis fabulis item multi ac varii dei et deae invocantur et maxima et inferiora numina, quae enumerare longum est, quaeque nullo modo certa quadam ratione comprehendi possunt.[3])

Iam vero satis superque mihi dictum videtur in universum de generibus precationum, de occasione precandi, de diis potissimum

---

1) Fortasse hic afferre licet haec: Aeschyl. Eum. 756 καί τις Ἑλλήνων ἐρεῖ, "Ἀργεῖος ἀνὴρ αὖθις ἔν τε χρήμασιν οἰκεῖ πατρῴοις, Παλλάδος καὶ Λοξίου ἕκατι καὶ τοῦ πάντα κραίνοντος τρίτου σωτῆρος, ὃς πατρῷον αἰδεσθεὶς μόρον σῴζει με μητρὸς τούσδε συνδίκους ὁρῶν'. et Iulian. orat. VII (2) 32 C καὶ ὁ νεανίσκος, Ἀλλ' ὦ μέγιστε, εἶπεν, Ἥλιε καὶ Ἀθηνᾶ, σέ τε καὶ αὐτὸν ἐπιμαρτύρομαι τὸν Δία χρῆσθέ μοι πρὸς ὃ με βούλεσθε.

2) Similiter dei coniunguntur: Aesch. Prometh. 88 sqq. cf. *Meuss*, l. l. p. 474. 75. *Ziebarth*, l. l. p. 22 sqq. *Hirzel*, *Der Eid* 127. *Papyr. Oxyrh.* I 48 et 49.

3) Neque, ut ad finem praefationis perveniam, planius de formulis illis, θεῶν τις, θεοὶ πάντες καὶ πᾶσαι neque de similibus sententiis seriem deorum advocandorum continentibus, ut θεοὶ κοινοὶ Herodot IX 90 saepius, disserere mihi proposui. De oratoribus cf. *Meuss*, l. l. p. 460 et appendic. p. 574. 75 et *Kuehnlein, de vi et usu precandi et iurandi formulis apud decem oratores Atticos. Prg. Neustadt a. d. H.* 1882 p. 9. 24. 25. 42. 48.

imploratis; neque copiosius de aliis[1]) rebus ad expositionem pertinentibus explanem nisi de more quodam non satis diserte explanato ab iis, qui de precandi usu disputaverunt: Saepius commemorantur petentes clara voce preces effudisse: cf. Il. I 450 Χρύσης *μεγάλ'* εὔχετο *v.* III 275. VIII 347 μεγάλ' εὐχετόωντο ἕκαστος, v. XV, 369 et Schol. Bekk. ad. I 450 . . . ὅτε κατηρᾶτο, ἡσυχῇ ηὔχετο. Schol. ad I 35 ἀπάνευθε κιών: ἵνα μὴ ἀκούσωσιν οἱ πολέμιοι cet. Odyss. V 444 c. schol. cf. La Rochei editionem ad III 275; cf. verba Aiantis Il. VII 193 ἀλλ' ἄγετ' ὄφρ' ἂν ἐγὼ πολεμήια τεύχεα δύω, τόφρ' ὑμεῖς εὔχεσθε Διὶ Κρονίωνι ἄνακτι σιγῇ ἐφ' ὑμείων, ἵνα μὴ Τρῶές γε πύθωνται . . . quo ex loco minime concludi posse mihi videtur in universum σιγῇ implorari deos, ut *Schoemann*, l. l. p. 265 putat, sed e contrario, etsi me non fugit Il. I 450. III 275 unum pro multis advocata contione verba facere atque ita facilius morem illum clara voce precandi intellegi posse.[2]) Apud Diogenem Laertium IV 171 p. 416 D scriptum legimus praeceptum Pythagoricorum μετὰ φωνῆς εὔχεσθαι, qui locus ita explanatur: ὅτι δικαίας ἐβούλοντο εἶναι εὐχὰς ἃς οὐκ ἄν τις αἰδεσθείη ποιεῖσθαι πολλῶν συνειδότων.[3]) *Stengel* l. l. p. 72 morem illum cognosci posse ex humana ratione atque existimatione deorum putat, idemque fere exstimat *Hermann* l. l. § 21 not. 17. 18. Sed summi momenti mihi esse videtur, quod *Lasaulx* l. l. p. 5 not. 8 vim verborum εὐχή, εὔχεσθαι: *clara voce pronuntiare* explicans perstringit: *„lautes feierliches Sprechen, nach der Ansicht der Alten, dafs im Worte die stärkste Magie liege.“* Immo vero haec genuina vis praecepti clara voce precandi papyris magicis illustratur: cf. *Dieterich*, papyr. mus. Lugd. Bat. πάσῃ φωνῇ. *Abraxas* p. 3. 4. 16. πάσῃ φωνῇ. v. de vi magica vocis clarae: Heim, *incantamenta graeca et latina* p. 465. *Lehmann-Petersen: Aberglaube u. Zauberei* p. 47. Atque ita denuo ad genuinam vim magicam et in precibus pervulgatam descendimus.

Haec satis multis verbis expositionis causa praefatus ad preces ipsas pervenimus; ac primum pauca explicemus de dispositione, quam ut eo facilius perspicias, afferam nonnulla exempla eximia e numero precationum his in quaestionibus tractatarum. Plerumque sunt divisae preces in tres partes, quarum una comprehendit in-

1) De gestibus, de verbis precandi, quorum ex numero praecipue urgeam vocem ἀρᾶσθαι saepe apud Homerum, postea raro usitatam, et verba καλεῖν, ἐπικαλεῖν, προσκαλεῖν, quorum de genuina vi imprimis magica infra p. 519 pauca afferam — cf. *Sittl*, *Gebärden der Griechen und Römer* p. 172 sqq. et viros doctos supra laudatos.

2) cf. praecepta Oedipodi a choro data: l. c. 486 ὥς σφας καλοῦμεν Εὐμενίδας ἐξ εὐμενῶν στέρνων δέχεσθαι τὸν ἱκέτην σωτήριον, αἰτοῦ σύ τ' αὐτός, κ' εἴ τις ἄλλος ἀντὶ σοῦ, ἄπυστα φωνῶν μηδὲ μηκύνων βοήν, ἔπειτ' ἀφέρπειν ἄντροφος.

3) cf. Pers. II 5: *tacita libavit* acerra, Schol. ideo palam non erant, *ne iniqua eorum petitio audiatur*. cf. *O. Jahn*, ad hunc locum in editione commentario instructa.

vocationem, altera semper fere media, si modo ab ceteris partibus accuratius secerni potest, omnia continet, ut generaliter dicam, quae neque ad invocationem neque ad tertiam partem, preces ipsas, pertinent; ut facile tres illas partes cognoscas, hanc precem Homericam, quam infra saepius repetam, conferas: Il. I 37 κλῦθί μοι, ἀργυρότοξ', ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας Κίλλαν τε Ζαθέην, Τενέδοιό τε ἶφι ἀνάσσεις, Σμινθεῦ; pars altera: εἴ ποτέ τοι χαρίεντ' ἐπὶ νηὸν ἔρεψα ἢ εἰ δή ποτέ τοι κατὰ πίονα μηρί' ἔκηα ταύρων ἠδ' αἰγῶν, τόδε μοι κρήηνον ἐέλδωρ; tertia pars: τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν. Huius partitionis rationem secutus postea agam: primum de invocatione, quae dei nomina epithetis et additamentis aucta omnibus temporibus appellantur: cf. infra 521 cf. Soph. El. 110 ὦ δῶμ' Ἀίδου καὶ Περσεφόνης ὦ χθόνι' Ἑρμῆ καὶ πότνι' Ἀρὰ σεμναί τε θεῶν παῖδες Ἐρινύες, αἳ τοὺς ἀδίκως θνῄσκοντας ὁρᾶθ' αἳ τοὺς εὐνὰς ὑποκλεπτομένους ἔλθετ' ἀρήξατε, τίσασθε πατρὸς φόνον ἡμετέρου, καί μοι τὸν ἐμὸν πέμψατ' ἀδελφόν, μούνη γὰρ ἄγειν οὐκέτι σωκῶ λύπης ἀντίρροπον ἄχθος. Aristoph. vesp. 875 ὦ δέσποτ' ἄναξ γεῖτον Ἀγυιεῦ τοὐμοῦ πρόσθεν προπυλαίου, δέξαι τελετὴν καινήν, ὦναξ, ἣν τῷ πατρὶ καινοτομοῦμεν· παῦσον τ' αὐτοῦ τοῦτο τὸ λίαν στρυφνὸν καὶ πρίνινον ἦθος, ἀντὶ σιραίου μέλιτος μικρὸν τῷ θυμιδίῳ παραμίξας . . .

Deinde de altera parte epica, qua multa ac varia continentur, quae etsi infra copiose demonstrabimus, hoc quoque loco non multis testimoniis diffuse proponamus: cf. p. 525. Odyss. III 380 ἀλλά, ἄνασσ', ἵληθι, δίδωθι δέ μοι κλέος ἐσθλόν, αὐτῷ καὶ παίδεσσι καὶ αἰδοίῃ παρακοίτι, σοὶ δ' αὖ ἐγὼ ῥέξω βοῦν ἦνιν, εὐρυμέτωπον ἀδμήτην, ἣν οὔ πω ὑπὸ ζυγὸν ἤγαγεν ἀνήρ, τήν τοι ἐγὼ ῥέξω χρυσὸν κέρασιν περιχεύας. cf. Eurip. Hec. 534. Iph. Aul. 1570 p. 529. Hel. 1441 ὦ Ζεῦ, πατήρ τε καὶ σοφὸς κλῄζει θεός, βλέψον πρὸς ἡμᾶς καὶ μετάστησον κακῶν. ἕλκουσι δ' ἡμῖν πρὸς λέπας τὰς συμφορὰς σπουδῇ σύναψαι. κἂν ἄκρᾳ θίγῃς χερί, ἥξομεν ἵν' ἐλθεῖν βουλόμεσθα τῆς τύχης. ἅλις δὲ μόχθων, οὓς ἐμοχθοῦμεν πάρος . . .; postremo de tertia parte, prece ipsa; atque eam quoque nonnullis exemplis explicationis causa ostendam: cf. Aeschyl. Sept. 69 ὦ Ζεῦ τε καὶ Γῆ καὶ πολλισσοῦχοι θεοί, Ἀρά τ' Ἐρινὺς πατρὸς ἡ μεγασθενής, μή μοι πόλιν γε πρέμνοθεν πανώλεθρον ἐκθαμνίσητε δῃάλωτον, Ἑλλάδος φθόγγον χέουσαν, καὶ δόμους ἐφεστίους· ἐλευθέραν δὲ γῆν τε καὶ Κάδμου πόλιν ζυγοῖσι δουλίοισι μήποτε σχεθεῖν· γένεσθε δ' ἀλκή· ξυνὰ δ' ἐλπίζω λέγειν· πόλις γὰρ εὖ πράσσουσα δαίμονας τίει; et Plat. Phaedr. 279 B. C ὦ φίλε Πάν τε καὶ ἄλλοι ὅσοι τῇδε θεοί, δοίη τέ μοι καλῷ γενέσθαι τἄνδοθεν ἔξωθεν δ' ὅσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναί μοι φίλια. Πλούσιον δὲ νομίζοιμι τὸν σοφόν· τὸ δὲ χρυσοῦ πλῆθος εἴη μοι ὅσον μήτε φέρειν μήτε ἄγειν δύναιτ' ἄλλος ἢ ὁ σώφρων.

I.

His exemplis, ut cuiusque partis precationis et cuiusque aetatis proprietates illustrentur atque in contextu proponantur, laudatis, transeamus nunc ad fusiorem explicationem invocationum deorum. primum quidem agemus de formulis invocationi nominis dei ipsius Ac saepius praemissis aut preces ipsas incipientibus. Quae quidem formulae omnibus temporibus usurpatae hanc fere vim praebent:

audiendi, videndi, veniendi:

κλῦθι: Il. I 37. 451. V 115. X 278. XVI 514. XXIII 770. Odyss. II 262. III 55. IV 762. V 445. VI 324. IX 528. κέκλυθι: Il. X 284. κλύε: Soph. El. 1376. κλύετέ μου: Eurip. Phoeniss. 605. ἄκουσον: Odyss. VI 325. Aeschyl. Choeph. 500. ἄκουε: Soph. El. 643. εἰσάκουσον: Eurip. Orest. 1234 saepius. ἴδοι: Aeschyl. Suppl. 206. ἴδοιτο: 210. ἐπίδοι: Suppl. 1. Sept. 485. ἐπιδέτω: Suppl. 145. θεωρὸς ... γενοῦ: Choeph. 246. βλέψον πρὸς ἡμᾶς: Eurip. Hel. 1442 saepius.[1]) ἐλθέ: Il. XXIII 770 κλῦθι θεὰ ἀγαθή μοι ἐπίρροθος ἐλθὲ ποδοῖιν. ἔλθοι: Aesch. Eum. 297. μολεῖν ἀρωγόν: 289. ἐλθεῖν ἀρωγούς: Soph. O. C. 1012. σωτῆρας... μολεῖν: Phil. 737. v. Eurip. Orest. 1226. ἱκοῦ: 1231. ἔλθετ': Soph. El. 115. ἐλθέ: Eurip. El. 680. cf Hec. 536. Cycl. 602. Heracl. 494. Aristoph. nub. 269. Thesm. 1155 passim. φάνηθι: Eurip. Heracl. 494. Rhes. 370. v. Soph. Ai. 696. Eurip. Bacch. 1017. φάνηθι ταῦρος. Hipp. 528 φανείης.

Quibus exemplis ex ingenti numero invocationum collectis[2]), si consideramus, quae formulae rituales vim maxime genuinam atque minimam deorum existimationem praebeant, primo obtutu elucet formulis audiendi et videndi, quibus deus, ut quasi de caelo animum ad res humanas adhibeat, admonetur, maiorem deorum eorumque naturae opinionem significari quam verbis veniendi.[3]) Atque ut eo clarius edoceamur, quam proprie hae voces veniendi intellectae sint, conferamus preces magicas, quae nobis papyris traditae sunt. His enim formulae antiquissimae, quae omnibus temporibus vigebant, servatae sunt, et vetustissimae opiniones magicae explicantur, quibus deus invocatur, ut intret in precantem atque eo modo petens deus ipse fiat. cf. *Greek Papyri in the Brit. Mus.* ed. *Kenyon* 1893 p. 116 pap. CXXII ad Hermem: [ἐλθ]έ μοι κύριε Ἑρμῆ ὡς τὰ βρέφη εἰς τὰς (τα Pap.) κοιλίας τῶν γυναικῶν, ἐλθέ μοι κύριε Ἑρμῆ σύναγον ... vs. 14 ἐλθέ μοι ... vs. 84 cum alia formula magica[4]) ἤδη ἤδη ταχύ ταχύ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἐλθέ.

1) cf. *Usener, Götternamen* p. 59 not. 7. *Lübcker: Sophocleische Theologie u. Ethik.* I (1851) p. 18 sqq.

2) De his formulis in hymnis usitatissimis v. *Adami: de poet. scaen. graec. hymn. sacr. imitator.* Jahrb. f. cl. Ph. Suppl. XXVI. p. 221 sqq.

3) cf. formulas invocandi supra allatas ἐπικαλεῖσθαι προσκαλεῖν cet. — quarum ad sententiam interpretandam copiosius revertar infra p. 517 sqq.

4) cf. *Adami,* l. c. p. 220 not. 3.

Cf. praeterea *Dieterich*, Papyr. mag. mus. Lugdun. Bat. (Jahrb. f. class. Philol. Suppl. XVI) p. 803, XVIII 6: εἴcελθε, κύριε καὶ χρημάτιcον ... εἰcελεύcεται θεόc. *Abraxas* p. 185, 3 εἴcελθε καὶ ἐπάκουcόν μοι... 5 εἰcελθόντοc δὲ τοῦ θεοῦ μὴ ἐνατένιζε τῇ ὄψει... His formulis non solum petitur, ut veniat, sed etiam deus cogitur: cf. Papyr. Par. (*Wessely*) v. 709 μένε cὺν ἐμὲ (sic!) ἐν τῇ ψυχῇ μου. 3106 ἐλθὲ δέ ποτε, θεὲ, καὶ λέγε ἐν ἀνάγκῃ. v. Papyr. mag. mus. Lugdun. Bat. IV 8 ὁ δὲ ἐπάναγκοc, δεῦρό μοι πήξαc τὸν Δ τῇ cεαυτοῦ δυνάμει.[1]) Eandem vim magicam reperimus in precatione a Pelope ad Poseidonem effusa, quam Pindarus Ol. I 73 memoriae tradit: ἐγγὺc ἐλθὼν πολιᾶc ἁλὸc οἶοc ἐν ὄρφνᾳ ἄπυεν βαρύκτυπον Εὐτρίαιναν. ὁ δ' αὐτῷ πὰρ ποδὶ cχεδὸν φάνη, τῷ μὲν εἶπε.[2])

His formulis praemissis vel additis, quibus iterum ad rem magicam pervenimus, nomen dei appellatur aut nonnunquam nomen „dei certi“[3]) epitheti loco usurpatur vel alio modo deus significatur, ut exempli gratia in carminibus Homericis Athena: Διὸc τέκοc — Ἀτρυτώνη: Il. V 115, X 284. Odyss. IV 762. VI 324. Διὸc τέκοc[4]): Il. X 278. θεά: Il. XXIII 770. ἄναccα: Odyss. III 380. Apollo invocatur: ἀργυρότοξε: Il. I 37. 451. ἄναξ: Il. XVI 514. 523. v. *Usener*, l. c. p. 221 not. 6. Ἀγυιεῦ: Aristoph. vesp. 875. Apud Aeschylum Eum. 115 Erinyes: ὦ κατὰ χθονὸc θεαί; a Sophocle O. C. 84 eaedem deae ὦ πότνιαι δεινῶπεc, v. 106 ὦ γλυκεῖαι παῖδεc ἀρχαίου Σκότου; ab Euripide Hecab. 534 Achilles ὦ παῖ Πηλέωc; Iph. Aul. 1570 Artemis: ὦ παῖ Ζηνὸc ὦ θηροκτόνε[5]) invocantur; eadem dea Iph. Taur. 1398 ὦ Λητοῦc κόρη. Athena: Phoen. 1373 ὦ Διὸc κόρη. Aphrodite: Hel. 1098 κόρη Διώνηc, Κύπρι. Hipp. 117 δέcποινα, Κύπρι, 522. δέcποινα, ποντία Κύπρι. Artemis: Hipp. 74 ὦ δέcποινα. Iph. Taur. 1082 ὦ πότνια. Hestia: Alc. 163 δέcποινα (cf. Schol. a. h. l.).[6]) Quam diligentissime operam navaverint, ut deus, ad quem preces dirigebantur, etsi nomen non appellabatur, recte significaretur, adverti potest etiam ex locis Homericis: cf. Odyss. II 262 c. schol., ubi Telemachus deum vocat verbis: ὃ χθιζὸc θεὸc, ἤλυθεc et Odyss. V 445 imprecatur Odysseus deum, qui mare perturbat, κλῦθι ἄναξ ὅτιc ἐccί. Atque multis aliis exemplis demonstratur, quam sancte riteque servatus sit mos ille nomen rectum afferendi sive nomine

1) De formulis ἐλθέ cet. in omnibus papyris usurpatis cf. indices apud *Dieterich, Suppl. XVI 1888. Abraxas. Wessely, Denkschriften der Wiener Akademie.* 1888. 1893. De ἐπάναγκοc v. *Buresch, Klaros* p. 20.

2) cf. *Usener, G. N.* p. 336 not. 9.

3) cf. *Usener, G. N.* p. 75 not. 3 et 316 sqq.

4) De more illo addendi, unde deus vel dea natus sit, vide infra p. 523.

5) In libris extat Ἄρτεμι, quae vox, cum versui accommodari non possit, eo cognoscitur, quod supra lineam vel ad marginem ad παῖ Ζηνὸc adposita erat. (v. Aristoph. Lys. 341 ὦ θεά: Schol. πρὸc τὴν θεὰν εὔχεται).

6) cf. ad πότνια, δέcποινα cet. *Usener G. N.* p. 222 sqq.

proprio addito sive alio modo potentia dei invocati expressa. Ut facile cognoscas omnibus temporibus morem illum vulgarem fuisse, adiungam nonnulla exempla:

Aeschyl. Ag. 160 Ζεὺϲ, ὅϲτιϲ ποτ' ἐϲτὶν, εἰ τόδ' αὐτῷ φίλον κεκλημένῳ, τοῦτό νιν προϲεννέπω (Chor.). Eur. frg. 912, 2 N.[2] Ζεὺϲ εἴτ' Ἀΐδηϲ ὀνομαζόμενοϲ ϲτέργειϲ. Plat. Phileb. 12 C καὶ νῦν τὴν μὲν Ἀφροδίτην, ὅπῃ ἐκείνῃ φίλον, ταύτῃ προϲαγορεύω. Optime illustratur hic ritus illo loco Platonico: Kratyl. 400 E ἐν ταῖϲ εὐχαῖϲ νόμοϲ ἐϲτὶν ἡμῖν εὔχεϲθαι, οἵτινέϲ τε καὶ ὁπόθεν χαίρουϲιν ὀνομαζόμενοι ταῦτα καὶ ἡμᾶϲ αὐτοὺϲ καλεῖν.[1]) Cf. praecepta quae apud Menandrum *περὶ ἐπιδεικτικῶν . . . περὶ Σμινθιακοῦ* Rhet. gr. III, p. 438 l. 11 sqq. (Spengel) statuuntur: ὦ Σμίνθιε Ἄπολλον τίνα ϲὲ χρὴ προϲειπεῖν πότερον ἥλιον . . . ἢ νοῦν . . . ἢ δημιουργὸν cet. et p. 445 l. 26 ποίαιϲ ϲὲ προϲηγορίαιϲ προϲφθέγξομαι; οἱ μέν ϲε Λύκειον λέγουϲιν, οἱ δὲ Δήλιον, οἱ δὲ Ἀϲκραῖον, ἄλλοι δὲ Ἄκτιον. Λακεδαιμόνιοι δὲ Ἀμυκλαῖον, Ἀθηναῖοι πατρῷον. Cf. Iuliani orat. VII 231 A (Hertlein) ὦ Ζεῦ πάτερ ἢ ὅτι ϲοι φίλον ὄνομα καὶ ὅπωϲ ὀνομάζεϲθαι. Servius ad Aen. II 351 et IV 577 *Pontifices ita precabantur: Iupiter optime maxime sive quo alio nomine te appellari volueris.* Vide praeterea Apul. met. 11, 2 in precatione: *sive tu Ceres . . . seu tu caelestis Venus . . . seu Phoebi soror . . . quoquo nomine quoquo ritu quaqua facie te fas est invocare;* atque denique Arnobius III 42 de invocatione gentili explicat: *usque adeo res exigit propriatim deos scire nec ambigere nec dubitare de uniuscunque vi nominis.*[2])

Itaque summi momenti esse affert scholiasta ad Il. V 114, quae epitheta singulis in causis deis tribuantur, his verbis: οἰκείωϲ δὲ τοῖϲ παθήμαϲι οἱ εὐχόμενοι τοῖϲ θεοῖϲ τὰ ἐπίθετα ποιοῦνται καὶ νῦν μὲν ὁ καταπονούμενοϲ ἀτρυτώνην, ἡ δὲ εὐχομένη τὴν Ἴλιον ϲῴζεϲθαι ἐπικαλεῖται τὴν ἐρυϲίπολιν (VI 305), οἱ δὲ τὴν λείαν λαβόντεϲ ἀνατιθέαϲι τῇ ληϊτίδι (X 460). Eadem de causa Chryses Il. I 37 Apollinem ἀργυρότοξε invocat, ut sagittas pestiferas mittat, atque talia.

Satis superque demonstratum mihi videtur esse summa cura atque diligentia per multa saecula in invocandis deis nomina tractata

---

1) cf. *Schanz: Comment. Platonic. (Festgruss d. 20. Philologenversammlung zu Würzburg 1868)* p. 109. *Lasaulx: Gebet d. Griech. u. Römer (ind. Wirceburg. 1842)* p. 6 not. 18.

2) Formulam illam *Agahdius (Jahrb. f. class. Philol. Suppl. 1898 p. 132) indigitamentis tribuit.* De formula *sive . . . sive* cf. Horat. carm. saec. 15 *sive tu Lucina probas vocari seu Genitalis.* εἴτε . . . εἴτε cf. *Usener G. N.* p. 336 not. 11. Cf. compluria exempla a *Wissowa, Religion u. Cultus d. Römer.* Hdbch. V 4 (1902) p. 33 not. 1. 2. 3. Fortasse huc quadrant versus Aristoph. Ach. 566, ubi chorus Lamachum advocat quasi deum: ἰὼ Λάμαχ' . . . ὦ βλέπων ϲτραπάϲ, βοήθηϲον, ὦ γοργολόφα, φανείϲ· ἰὼ Λάμαχ' ὦ φίλ', ὦ φυλέτα. εἴτ' ἔϲτι ταξίαρχοϲ ἢ ϲτρατηγὸϲ ἢ τειχομάχαϲ ἀνήρ, βοηθηϲάτω τιϲ ἀνύϲαϲ . . . cumulantur epitheta, auxilium petitur.

esse a Graecis. Attamen minime miraberis, quod in precibus illa diligentia servata est, si cognoveris, quanta fuerit vis nominis et in omnibus precationibus antiquissimorum populorum et in rebus magicis. Semper semperque accuratissime vis nominis explicatur, id quod facile cognoscas ex his exemplis, quae speciminis causa, quantum fors mihi obtulit, collegi:

de efficacia nominis apud Indos cf., quae *Oldenberg, Vedareligion* pp. 310. 480/81. 515, 1. 516/17 adnotat. de Arabibus *Wellhausen: Reste arabischen Heidentums*, edit. alt. 1897 p. 213 c. not. dicit: *„für die Götter ist der Name von allerhöchster Wichtigkeit . . . der Name ist der ganze Inhalt ihrer Offenbarung . . . nur wenn man ihren Namen kennt, kann man auf sie wirken und sie anbeten.“* Idem fere de Muhamedanis p. 199. Cf. *Freudenthal, Hell. Stud. II 172.* De Aegyptiis affert *Renouf: Vorlesungen über Ursprung und Entwicklung der Religion, erläutert an der Religion der alten Ägypter (autorisierte Übersetzung. Leipzig 1881)* p. 181 *„. . . an vielen Stellen gründet Osiris seine Ansprüche einfach auf seine Kenntnis der Namen der Götter. . .“ p. 211 ex hymno quodam Aegyptiaco: „Dein Name soll mein Schutz sein.“* Revertamur ad Graecorum papyros magicas. Ubique eandem opinionem invenimus. Ita papyrus, quam *Dieterich, Abraxas* p. 119 sqq. edidit, inscripta est Βίβλος ἱερὰ ἐπικαλουμένη Μονὰς ἢ ὀγδόη Μωυσέως περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου.[1])

Ut eo clarius appareat summam vim magicam positam esse in scientia nominis, id quod semper innumerabili fere exemplorum numero demonstratur quodque, qui papyros perlegerit, facile intelleget, liceat mihi nonnullos locos efficacissimos afferre:

γνῶσις ὀνόματος passim summi momenti esse existimatur: cf. Pap. Berol. II 128 δῶρόν μοι ἐδωρήσω τὴν τοῦ μεγίστου σου ὀνόματος γνῶσιν. Pap. mag. mus. Lugd. Bat. ed. Dieterich, l. c. p. 799 III 196 καὶ ἐδωρήσω τὴν τοῦ μεγίστου ὀν[όματος] σου γνῶσιν ἣν καὶ τηρήσω. cf. Pap. Leid. V, p. III 15.

Atque si quis nomina cognoverat, deos se plane regere atque sua voluntate eorum potentia uti posse sibi persuaserat: cf. Pap. mag. mus. Lugd. Bat. p. 800 IV 11 ἐπάκουσόν μοι, ὅτι μέλλω τὸ μέγα ὄνο[μα] λέγειν. *Abraxas* p. 177 l. 24 ἐπίβλεψόν με . . . τὸν εἰδότα σου τὸ ἀληθινὸν ὄνομα καὶ αὐθεντικὸν ὄνομα, p. 178 l. 11 μέρισόν μοι ἀγαθά, αὔξησόν μοι τὸν βίον ὅτι . . ὕμνησά σου τὸ αὐθεντικὸν ὄνομα καὶ ἅγιον . . .; passim in papyris de nominibus illis magnis atque sanctis disseritur: cf. *Abraxas* 195 l. 4 δεῦρό μοι . . . οὗ ἐστιν τὸν κρυπτὸν ὄνομα καὶ ἄρρητον ἐν ἀνθρώποις . . . Pap. Mag mus. Lugd. Bat. p. 676 οὗτοί εἰσιν οἱ καλούμενοι πολοκράτορες

---

1) Vide *Dieterich, Abraxas* p. 22. 148. 160 not. 1 de deis advocatis, nomine enumeratis; cf. *Tylor, Anfänge der Cultur*, p. 368 sqq. v. p. 524 not. 3.

τοῦ οὐρανοῦ ὡς δεῖ σε ἀσπάσασθαι ὁμοίως ἕκαστον τῷ ἰδίῳ ὀνόματι ... Pap. Paris. ed. *Wessely*, l. c. v. 1189 σὺ εἶ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον καὶ τὸ ἰσχυρὸν τὸ καθηγιασμένον ὑπὸ τῶν ἀγγέλων πάντων ... v. 1609 ἐπικαλοῦμαί σου τὰ ἱερὰ καὶ κρυπτὰ καὶ μεγάλα ὀνόματα, οἷς χαίρεις ἀκούων. Cf. precationem illam supra p. 516 laudatam, ubi Hermes his verbis cogitur v. 20 οἶδά σου καὶ τὰ βαρβαρικὰ ὀνόματα.[1]) Sequuntur nomina illa, quibus deus significatur.

Quoniam satis dictum est de origine illius moris summa diligentia nomen dei invocati afferendi, ad aliam consuetudinem invocandi transgressi sumus, quae ex eodem fonte derivari potest. Ut enim rectum atque legitimum nomen nominetur, appellationes et epitheta deorum cumulantur atque ita πολυωνυμία deorum efficitur, qua dei celebrantur ita, ut quo maior sit numerus epithetorum, eo maiore fruantur honore dei.[2]) Optime illustratur illa consuetudo his locis: Aristoph. Plut. 1164, ubi Carion ad Mercurium dicit: ὡς ἀγαθόν ἐστ' ἐπωνυμίας πολλὰς ἔχειν et precatione illa a Diana ad patrem directa: Callimach. hymn. ad Dian. 7 δός μοι πολυωνυμίαν. Atque apud omnes nationes omnique aetate hic mos pervulgaris erat usque ad id tempus, quo novi ritus statuebantur, secundum quos multa verba fieri in precibus vetabantur.

Renouf, l. l. p. 83: „*in der Litanei des Gottes Ra ... wird derselbe Gott unter 75 verschiedenen Namen angerufen.*“ Cf. *Zimmer, Altindisches Leben* p. 67. v. Lydus, de mensibus p. 118, ubi epitheta superant numerum triginta. Iulian. orat. 5, 179 D in prece ad Magnam Matrem.

Sed ex illis precibus quas ex Homerica aetate usque ad iniens saeculum quartum collegimus, nonnulla specimina, quibus epitheta cumulantur, congerere supervacaneum non erit, ut inde accuratius explicemus de forma ac vi ac ratione illorum epithetorum:

Il. I 37: κλῦθί μοι ἀργυρότοξ' ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας Κίλλαν τε ζαθέην Τενέδοιό τε ἶφι ἀνάσσεις Σμινθεῦ.[3]) Π 412: Ζεῦ κύδιστε μέγιστε κελαινεφὲς αἰθέρι ναίων. Sophocl. Ai. 835: καλῶ δ' ἀρωγοὺς τὰς ἀεί τε παρθένους ἀεί θ' ὁρώσας πάντα τὰν βροτοῖς πάθη, σεμνὰς Ἐρινῦς τανύποδας. Eurip. Iph. Aul. 1570:

1) Cf. *Wünsch, Seth. Verfluchungstafeln* n. 49. 52 ἐξορκίζω ὑμᾶς, ἅγιοι ἄγγελοι καὶ ἅγια ὀνόματα.

2) Dei ipsi πολυώνυμοι appellantur: cf. nonnulla exempla apud *Usener G. N.* p. 334 not. 7. *Adami*, l. c. p. 240: quibus addam ex Papyris magicis haec: Papyr. Paris. vss. 2745. 2765. 2815. 2831; apud *Kenyon*, p. 82 vss. 503. 756. Papyr. 122 vs. 14.

3) Quanti aestimata sit vis illius precationis et quam vulgares versus illi Homerici fuerint, ex eo lucet, quod initium invenimus in prece magica (pap. Anastasi 5), Brit. Mus. XLVII (III saecul. p. Chr.). Cf. *Wessely* (*Gr. Zauberpap.* 1888) p. 9 et p. 149 sqq. *Kenyon*, l. l. p. 82 vss. 30. 31. 36. 37, ubi Κύλλαν extat et ἐπὶ βωμὸν ἔρεψα, quae vox βωμὸν ad verbum ἔρεψα eis, qui adhibebant hanc imprecationem, magis convenire videbatur quam νηόν, quae vox in libris Homericis legitur: cf. Schol. ad h. l.

ὦ παῖ Ζηνός, ὦ θηροκτόνε, τὸ λαμπρὸν εἱλίccουc' ἐν εὐφρόνῃ φάοc. Aristoph. pac. 974: ὦ cεμνοτάτη βαcίλεια θεά, πότνι' Εἰρήνη, δέcποινα χορῶν, δέcποινα γάμων.

Haec fere summatim de more epitheta congerendi praefatus nunc pauca dicamus de forma atque vi epithetorum. Adduntur nomini dei et substantiva, et adiectiva, et participia, et sententiae relativae. Hoc quoque loco, quamquam de eadem consuetudine in hymnis componendis adhibita *Adami* nonnulla collegit l. c. p. 242 mihi liceat ex numero precationum usitatissimas formulas et substantiva et adiectiva et participia et sententias relativas adferre, ut ex formulis collectis vim sententiarum singulis deis tributarum eo facilius eligas; quae a p. 522 alia ratione congeram.

Frequentantur substantiva: ἄνα, ἄναξ, ἄναccα: cf. Il. III 351. XVI 233, Aeschyl. Eum. 235, Soph. El. 645. 1376, Eurip. El. 678, Cycl. 599, Aristoph. pac. 238 av. 295. cf. p. 517. πάτερ. cf. p. 522 ab Euripidis aetate δέcποινα: cf. Eurip. Alc. 163, Hipp. 117. 522, Cycl. 350, Rhes. 608, Aristoph. pac. 271. δέcποτα: Eurip. Iph. Taur. 271, Aristoph. nub. 264, pac. 385. 399, Lysistr. 940; e numero adiectivorum afferam: κύδιcτε μέγιcτε cf. p. 522. πότνια, πότνιε: Soph. O. C. 84, Eurip. Iph. Taur. 1082. Hel. 1093, Phoen. 1365, Aristoph. pac. 271. 975, ran. 337 passim. cf. p. 517. Deinde epitheta illa sollemnia: cεμνόc: Soph. Ai. 837, Aristoph. nub. 291, pac. 974 saepius. πολυτίμητοc: Aristoph nub. 269. 293, vesp. 1001, equit. 1390, av. 667, Thesm. 286, ran. 337 et alia. Participia usitatissima nominentur: μεδέων: Il. III 276 (= 320, VII 202, XXIV 308), Aristoph. Lysistr. 834, equit. 763. ναίων, οἰκῶν: cf. p. 524. Sententiae relativae: ὃc ... ἀμφιβέβηκαc ... ἀνάccειc[1]) Il. I 37. 451; ὃc πάντ' ἐφορᾷc καὶ πάντ' ἐπακούειc: Il. III 277. ὃc ... ἀνάccειc: Odyss. XX, 112. ὃc μέδειc Τρίκκηc καὶ Κῶν γλυκῆαν κήπίδαυρον ᾤκηκαc: Herond. mim. 4, 1. ὃc οἰκεῖc: Eurip. Hel. 962. ὃc ... ἔχειc: Aristoph. nub. 264, ran. 659. εἴτε ... κάθηcθε ... εἴτε ... χορὸν ἵcτατε ... εἴτ' ... ἔχετε. cf. p. 524.

Nunc autem electis atque digestis epithetis quaeramus, qua ratione illa additamenta congesta sint, atque illustremus, quae explicentur his epithetis. Nec vero, ut iam supra exposuimus, negandum est illam vocabulorum adiectionem evidentissime plerumque eo conspirare, ut dei hominum natura iudicati propitii fiant atque eo libentius petita dent.[2]) Utque his epithetis ornatui destinatis omni modo dei celebrentur, primum explicatur potentia eorum atque in universum natura et potestas singulorum deorum; tum saepe additur cognomen, quo ostenditur, unde natus sit deus[3]); deinde

1) cf. *Adami,* l. c. p. 243.
2) cf. *Bergk, Kl. Schriften* p. 708 not. 129.
3) cf. Menandri praecepta: *Rhetor. Graec. III (Spengel)* p. 438. *Adami,* l. l. p. 224 sqq.

nonnunquam adiciuntur loca, sive oppida sive montes, in quibus deus aut natus est aut imprimis colitur aut unde arcessitur.

Haec fere sunt genera epithetorum, quae ex formis illis derivari possunt quaeque, ut res postulat, in precibus minime usurpantur tam copiose quam in hymnis fieri solet, qui longe alia ratione adhibentur atque imprimis in honorem deorum destinati sunt. Iam vero proposita illa genera secundum deos, quibus adplicantur, exemplis eximiis explicemus atque probemus; atque incipiamus ab epithetis ad naturam et potentiam Iovis spectantibus, deinde sequantur alii dei invocati. Quam seriem testimoniorum enarrare non alienum esse mihi videtur, cum dei nominentur non ea ratione, qua p. 521, neque epitheta congerantur ut in Bruchmanni libro de Epithetis deorum edito, sed eo consilio collegi exempla eximia, ut demonstrem numerum epithetorum singulis deis una invocatione additorum, atque ut eorum vis varia ac diversa facilius intellegatur:

Ζεῦ πάτερ: Il. I 503. III 365. VIII 236. XV 372. XVII 645. XIX 270. XXI 273. Odyss. VII 331. XX 98; Ζεῦ πάτερ ἠδ' ἄλλοι μάκαρες θεοὶ αἰὲν ἐόντες: Odyss. XII 371; Ζεῦ πάτερ, ὅς τε θεοῖσιν καὶ ἀνθρώποισιν ἀνάσσεις: Odyss. XX 112; Ζεῦ πάτερ, Ἴδηθεν μεδέων, κύδιστε μέγιστε: Il. III 276. 320. VII 202. XXIV 308; Ζεῦ κύδιστε μέγιστε κελαινεφές, αἰθέρι ναίων: Il. II 412; Ζεῦ κύδιστε, μέγιστε: Il. III 298; Ζεῦ ἄνα: Il. III 351. XVI 233; Ὀλύμπιε μητίετα Ζεῦ: Il. I 508; μητίετα Ζεῦ: XV 377; Ζεῦ πατρῷε καὶ τροπαῖ' ἐχθρῶν ἐμῶν: Eurip. El. 671. Ζεῦ ξένιε: Cycl. 354; Ζεῦ πρόγονε: Orest. 1242; Ζεῦ μεγαβρόντα: Aristoph. vesp. 323. Apollo: ἄναξ: Il. XVI 514. 523; ἄναξ Ἄπολλον: Soph. El. 1376; ὦ Φοῖβ' Ἄπολλον Πύθιε: Aristoph. vesp. 869; ὦ δέσποτ' ἄναξ γεῖτον ἀγυιεῦ: vesp. 875. Athena: πότνι' Ἀθηναίη, ῥυσίπολι, δῖα θεάων: Il. VI 305; θεά: cf. p. 517; ἄνασσ' Ἀθάνα: Aesch. Eum. 235; δέσποιν' Ἀθάνα: Eurip. Rhes. 608; θεά . . . ὦ χρυσολόφα . . . πολιοῦχε: Aristoph. Lysistr. 341. Artemis: Ἄρτεμι, πότνα θεά, θύγατερ Διός: Odyss. XX 61; ὦ παῖ Ζηνός, ὦ θηροκτόνε: Eurip. Iph. Aul. 1571. Aphrodite: δέσποινα Κύπρι: Hipp. 117; δέσποινα ποντία Κύπρι: 522. Demeter: Δήμητερ ἑστιοῦχ': Eurip. Suppl. in.; Δήμητερ ἡ θρέψασα τὴν ἐμὴν φρένα: Aristoph. ran. 886; δέσποινα πολυτίμητε Δήμητερ φίλη: Thesm. 286. Hera: ὦ πότνι' ἣ Δίοισιν ἐν λέκτροις πίτνεις: Eurip. Hel. 1093; ὦ πότνια Ἥρα: Phoen. 1365. Poseidon: Ποσείδαον γαιήοχε: Odyss. III 55; Ποσείδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα: Odyss. IX 528; ὦ πάτερ Πόσειδον: Eurip. Hipp. 887; πότνιε Πόσειδον: Hel. 1585. Hermes: Ἑρμῆ χθόνιε πατρῷ' ἐποπτεύων κράτη: Aeschyl. Choeph. init. Ἑρμῆ χθόνιε μέγιστε τῶν ἄνω καὶ κάτω: 124; χθόνι' Ἑρμῆ καὶ πότνι' Ἀρά: Soph. El. 111; ὦ φίλ' Ἑρμῆ: Aristoph. nub. 1478; ὦ δέσποθ' Ἑρμῆ: pac. 385. Hephaestus:

Ἥφαιστ' ἄναξ Αἰτναῖε: Eurip. Cycl. 599. Dionysus: ὦ Διόνυσε δέσποτα: Aristoph. Acharn. 247. Cf. alia numina invocata: δέσποτα Παλαῖμον: Eurip. Iph. Taur. 271; ὦ Λύκε δέσποτα γείτων ἥρως: Aristoph. vesp. 389; ὦ δέσποτ' ἄναξ ἀμέτρητ' Ἀήρ: nub. 264; αἰθὴρ ἐμὸν βόσκημα: ran. 892. Erinyes: Ἐρινύες, αἵ θ' ὑπὸ γαῖαν ἀνθρώπους τίνυνται: Il. XIX 259; ἐρινὺς ... μεγασθενής: Aeschyl. Sept. 70; καλῶ δ' ἀρωγοὺς τὰς ἀεί τε παρθένους ἀεί θ' ὁρώσας πάντα τὰν βροτοῖς πάθη σεμνὰς Ἐρινῦς τανύποδας: Soph. Ai. 835; ταχεῖαι, ποίνιμοί τ' Ἐρινύες: ibid. 843; σεμναί τε θεῶν παῖδες Ἐρινύες, αἳ τοὺς ἀδίκως θνῄσκοντας ὁρᾶθ': Soph. El. 112; πότνιαι δεινῶπες: O. C. 84; ὦ γλυκεῖαι παῖδες ... Σκότου: ibid. 106. Γαῖ' ἄνασσα: Eurip. El. 678; ὦ νέρτερ' Ἅιδη: Hel. 969; ἠέλιος θ' ὃς πάντ' ... ἐπακούεις: Il. III 277; ὦ φίλτατ' ... Ἡράκλεις: Eurip. Heracl. 490; νύμφαι νηϊάδες: Odyss. XIII 356; κρηναῖαι: XVII 240; πετραῖαι: Eurip. El. 805; πολυτίμητοι Νεφέλαι: Aristoph. nub. 269; ὦ σεμνοτάτη βασίλεια θεά, πότνι' Εἰρήνη δέσποινα χορῶν, δέσποινα γάμων: pac. 974. Νηρέως ἀγάλμαθ'[1]), ὃς τὸν εὐγενῆ ἔτικτε πεντήκοντα Νηρῄδων χορόν: Eurip. Iph. Taur. 273.

Deinde mos est, ut paucis verbis, plerumque adiectivo vel talibus voculis: *παῖ*, *τέκος*, *κόρη*, *θύγατερ*, gens dei advocati explicetur[2]):

Athena: Αἰγιόχοιο Διὸς τέκος: Il. V 115. X 278. 284. Odyss. IV 762. VI 324; Διογενὲς θεά: Eurip. Cycl. 350; ὦ Διὸς κόρη: Phoen. 1373 cf. p. 522; Artemis: Ἄρτεμι πότνα θεὰ θύγατερ Διός: Odyss. XX 61; παῖ Ζηνός: Eurip. Iph. Aul. 1570; Λητοῦς κόρη: Hipp. 1092. Iph. Taur. 1398. Aphrodite: Κόρη Διώνης: Hel. 1098; ὦ παῖ Διώνης: frg. 177 N²; Nymphae: κοῦραι Διός: Odyss. XIII 356. XVII 240; Erinyes: σεμναί τε θεῶν παῖδες: Soph. El. 112; ὦ γλυκεῖαι παῖδες ἀρχαίου Σκότου: O. C. 106; Νηρέως κόραι: Eurip. Hel. 1585; ὦ ποντίας παῖ Λευκοθέας (Palaemon): Iph. Taur. 270; ὦ μελαίνης Νυκτὸς ἐκπαίδευμ' (Somnus): Cycl. 601; παῖ Πηλέως (Achilles mortuus): Hec. 534.[3])

Postremo derivantur epitheta vel additamenta ornantia e loci cuiusdam nomine, ut his exemplis:

Ὀλύμπιε: Il. I 508. XV 375; Ἄπολλον Πύθιε: Aristoph. vesp. 868; Ἥφαιστ' ἄναξ Αἰτναῖε: Eurip. Cycl. 599; Κύπρι: Hel. 1098. Hipp. 117. 522; Τριτογένει': Aristoph. Lysistr. 347; huc spectant: θεοί τ' ἐγχώριοι: Soph. El. 67; ὦ κατὰ χθονὸς θεαί:

1) Hoc exemplum accedat ad exempla ab *Adami* ad Soph. Antig. 1115 p. 241/42 collata; addam Papyr. mag. Paris. (*Wessely*) v. 2789 de Luna: νυκτὸς ἄγαλμα.

2) Cf. de hymnis *Adami*, l. l. p. 226/27.

3) Memoratu dignum mihi videtur plerumque deas esse, quibus gens addatur; quae quidem consuetudo in hymnis et in partibus choriacis ad utrumque genus pari modo quadrat.

Aeschyl. Eum. 115; Φοῖβε προστατήριε: Soph. El. 637; Λύκει᾿ Ἄπολλον: Soph. El. 655. 1379. O. R. 919. Cf. *Usener, G.-N.* p. 213. 214. 234.

Saepe declaratur, ubi dei sint, ubique maxime colantur: Zeus: αἰθέρι ναίων: Il. Π 412. XVI 233; οὐρανὸν ..., ἵν᾿ οἰκεῖς ἀστέρων ποικίλματα: Eurip. Hel. 1095; σύ τ᾿ ὦ φαεννῶν ἀστέρων οἰκῶν ἕδρας: Cycl. 353; ἀλλ᾿ ὦ φαεννὰς οὐρανοῦ ναίων πτυχάς: Phoen. 84; ὦ ναίων ἅλα πόντιε Πόσειδον: Hel. 1584; de mortuis: ὦ γέρον, ὃς οἰκεῖς τόνδε λάϊνον τάφον: Hel. 962; ὦ κάτω γῆς ἀνοσίως οἰκῶν πάτερ: El. 677; ὦ δῶμα ναίων νυκτὸς ὀρφναίας πάτερ: Orest. 1225; ὦ γῆς ὄχημα κἀπὶ γῆς ἔχων ἕδραν: Troad. 884; Ἀὴρ ὃς ἔχεις τὴν γῆν μετέωρον: Aristoph. nub. 264; Ἄπολλον ὅς που Δῆλον ἢ Πυθῶν᾿ ἔχεις: ran. 659; Ποσειδῶν ὁ ἐπὶ Ταινάρῳ θεός: Acharn. 510. Prorsus non rarescit, id quod intellexeris ex nonnullis aliis exemplis: pap. mag. mus. Lugd. Bat. p. 806. VII 5: ὦ θεοὶ οὐράνιοι, ὦ θεοὶ ὑπὸ γῆν, ὦ θεοὶ ἐν μέσῳ κυκλούμενοι; II 28 p. 797: θεοὶ οὐράνιοι καὶ ὑπόγειοι καὶ ἀέριοι καὶ ἐπιχθόνιοι; p. 809. VIII 8: βασιλεύων τῆς ἄνω καὶ κάτω χώρας; p. 799. III 46: σὺ εἶ ὁ μέγας Ἄμμων ὁ ἐν οὐρανῷ ναίων. Pap. Berol. II vs. 101: σὲ καλῶ μέγαν ἐν οὐρανῷ. v. formulas: Ἴδηθεν μεδέων: Il. III 276. 320. VII 202. XXIV 308; ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας Κίλλαν τε ζαθέην Τενέδοιό τε ἶφι ἀνάσσεις: Il. I 37. 451; Δωδωναῖε Πελάσγικε τῆλοθι ναίων, Δωδώνης μεδέων: Il. XVI 233 c. schol.; καλῶ χώρας ἄνασσαν τῆσδ᾿ Ἀθήναιαν: Aeschyl. Eum. 288; σὺ δ᾿ ὦ τὸν αἰπὺν οὐρανὸν διφρηλατῶν ἥλιε: Soph. Ai. 845; Δήμητερ ἑστιοῦχ᾿ Ἐλευσῖνος χθονὸς τῆσδε: Eurip. Suppl. init.; Ἥρα τε βωμῶν ἣ Μυκηναίων κρατεῖς: Eurip. El. 674; Κύπρου καὶ Κυθήρων καὶ Πάφου μεδέους᾿: Aristoph. Lysistr. 833. Cf. p. 521 (Herond.).[1])

Postremo pronuntiantur, — certo quodam ordine nonnunquam[2]) — sedes, unde vocatus deus redeat, vel unde audiat preces effusas.[3])

Hoc loco repetere mihi liceat e precibus Aristoph. nub. 269 sqq. traditis, quibus Orphicorum carmina illudi *Dieterich*, Mus. Rhen. vol. XLVIII p. 275 sqq. explicavit: vss. 269 sqq.: ἔλθετε δῆτ᾿ ... εἴτ᾿ ἐπ᾿ Ὀλύμπου κορυφαῖς ἱεραῖς χιονοβλήτοισιν κάθησθε[4]), εἴτ᾿ Ὠκεανοῦ πατρὸς ἐν κήποις ἱερὸν χόρον ἵστατε Νύμφαις,

---

1) cf. Pap. 122 vs. 13 *(Kenyon)*: οἶδά σου Ἑρμῆ, τίς εἶ καὶ πόθεν εἶ καὶ τίς ἡ πόλις τοῦ Ἑρμοῦ πόλις. — v. Matth. VI 9: ὁ ἐν οὐρανοῖς; XI 25. 26: πάτερ κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς (= Luc. X 21).

2) cf. *Adami*, l. c. p. 229/30.

3) cf. *Tylor*, l. l. p. 368 ... *„der du in dem Himmel bist oder auf der Erde, in den Wolken oder in den Tiefen, höre die Stimme dessen, der dich anfleht."*

4) cf. formulae gratia: Pap. Berol. II 101: σὲ καλῶ ... ὃς καὶ οἰκεῖς ... τὴν ὅλην οἰκουμένην ἐπὶ λωτῷ καθήμενος; Pap. Leid. V p. III vs. 9: ἐπὶ λωτῷ καθήμενος.

εἴτ' ἄρα Νείλου προχοαῖς ὑδάτων χρυσέαις ἀρύεσθε προχοῖσιν, ἢ Μαιῶτιν λίμνην ἔχετ' ἢ σκόπελον νιφόεντα Μίμαντος. Ita ex diversis caeli partibus multisque aliis locis arcessuntur dei, ut *Adami* l. l.: p. 229 sqq. copiose explicat. Attamen eum fugerunt cum hi duo loci e precibus sollemnibus collecti: Π. XVI 514 ... ὅς που Λυκίης ἐν πίονι δήμῳ εἷς ἢ ἐνὶ Τροίῃ et Aeschyl. Eum. 287 versus illi precationis illius maxime ritualis atque legitimae ad Athenam sanctissimis formulis pronuntiatae: καὶ νῦν ἀφ' ἁγνοῦ στόματος εὐφημῶς καλῶ χώρας ἄνασσαν τῆσδ' Ἀθηναίαν ἐμοὶ μολεῖν ἀρωγόν ... vs. 292 ἀλλ' εἴτε χώρας ἐν τόποις Λιβυστικοῖς Τρίτωνος ἀμφὶ χεῦμα γενεθλίου πόρου, τίθησιν ὀρθὸν ἢ κατηρεφῆ πόδα, φίλοις ἀρήγους', εἴτε Φλεγραίαν πλάκα θρασὺς ταγοῦχος ὡς ἀνὴρ ἐπισκοπεῖ, ἔλθοι. κλύει δὲ καὶ πρόσωθεν ὢν θεός ... tum versus illi magici Papyr. Berol. II 101 sqq.: σὲ καλῶ τὸν μέγαν ἐν οὐρανῷ ... ὡς | κατοικεῖς τὴν ὅλην οἰκουμένην ... ἐπὶ λωτ|ῷ καθήμενος καὶ λαμπυρίζων τὴν ὅλην οἰκουμένην. ὁ καταδείξεις ... ζῷα, οὗ τὸ ἱερὸν ὄρνεον ἔχεις | ἐν τῇ στολῇ ἐν το[ῖς πυ]ρὸς ἀπηλιώτην μέρεσι τῆς Ἐρυθρᾶς | θαλάσσης ὡς[τ ... ἔ]χεις ἐν τοῖς πρὸς βορρᾶ μέρεσι μορφὴν | νηπίου παιδὸς ... | ἐν δὲ τοῖς πρὸς νότου μορφὴν ἔχεις τοῦ ἁγίου ἱέρακος ... | 111 ἐν δὲ τοῖς πρὸς λίβα μέρεσιν μορφὴν ἔχων κροκοδίλου .. | .. ἐν δὲ τοῖς | 113 πρὸς ἀπηλιώτην μέρεσι δράκοντα ἔχεις πτεροφυῆ ...[1])

II.

Quoniam satis probe mihi exposita videntur, quae invocatione sollemniter sancteque usurpata contineantur, aggrediamur ad partem alteram precationis, eamque plerumque mediam, ut ita dicam, epicam, qua permulta ac varia tractantur. Atque ut quae volumus summatim disseramus, primum quidem illa parte narratur, qua ratione petentes cum deo coniuncti sint quibusque rebus allatis se impetraturos esse, ut dei succurrant, sperent. Itaque discernendae sunt et eae causae, quae inter deos et petentes, et eae, quae inter deos et petita intercedant. Quas si perlustraverimus, plane ac dilucide inveniemus rudimenta illius opinionis praebere formam pactionis cuiusdam inter homines et deos initae, qua deus officio quodam obligatur donis antea acceptis, ut precantes audiat eorumque preces expleat, tamquam si foedus factum sit, in quo manere ille debeat. Atque illa sententia exprimitur formulis εἴπου ἐγὼ ... νῦν σύ ... et similibus in carminibus Homericis.[2]) Attamen posterioribus quoque

---

1) cf. *Parthey* ad h. l. *Berl. Sitzungs-Berichte 1865 phil. hist. cl. p. 165/66.*

2) De his exemplis infra persequendis cf. *Naegelsbach H. Th.* p. 215 et editio tert. ab *Authenriet* curata p. 197 sqq., ubi in appendice not. 145 ex aliarum gentium moribus testimonia laudantur.

saeculis illa ratio reperitur[1]), etsi rudes, ut icta dicam, opiniones, quae illis formulis de ratione inter homines et deos intercedente proponuntur, in universum maioribus de deorum natura existimationibus cesserant.[2]) Itane vero? immo extant et in hac parte precationis vetustissimae opiniones! Ut in invocatione reliquiae precationis magicae, qua dei coguntur vi verbi atque formulae, ut dicto audientes sint, ita his sententiis ius quoddam, quo dei hominesque coniuncti sint, proponitur atque ita potestas deorum quasi vinculo quodam mortali ligatur. — Forma illa usitatissima optime illustratur versibus illis Homericis Il. I 37 sqq. κλῦθί μευ ἀργυρότοξ'... εἴ ποτέ τοι χαρίεντ' ἐπὶ νηὸν ἔρεψα, ἢ εἰ δή ποτέ τοι κατὰ πίονα μηρί' ἔκηα ταύρων ἠδ' αἰγῶν, τόδε μοι κρήηνον ἐέλδωρ ...[3])

Cf.: Il. I 503 Ζεῦ πάτερ, εἴ ποτε δή σε μετ' ἀθανάτοισιν ὄνησα ἢ ἔπει ἢ ἔργῳ ... Od. XVII 240 εἴ ποτ' Ὀδυσσεύς ὔμμ' ἐπὶ μηρί' ἔκηε, καλύψας πίονι δημῷ, ἀρνῶν ἠδ' ἐρίφων, ... Il. XV 372 εἴ ποτέ τίς τοι ἐν Ἄργεΐ περ πολυπύρῳ ἢ βοὸς ἢ ὄϊος κατὰ πίονα μηρία καίων εὔχετο νοστῆσαι ... τῶν μνῆσαι. Od. IV 763 εἴ ποτέ τοι ... Ὀδυσσεὺς ἢ βοὸς ἢ ὀίος κατὰ πίονα μηρί' ἔκηεν, τῶν νῦν μοι μνῆσαι. v. Callin. εἰς Δία *Bergk. Frg. poet. Lyr.* II p. 5, fr. 2, 2 μνῆσαι δ' εἴ ποτέ τοι μηρία καλὰ βοῶν ... formula legitima omissa illa sententia exhibetur: Il. VIII 240 ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι βοῶν δημὸν καὶ μηρί' ἔκηα, ἱέμενος Τροίην εὐτείχεον ἐξαλαπάξαι. ἀλλά, Ζεῦ, τόδε πέρ μοι ἐπικρήηνον ἐέλδωρ; cf. Aeschyl. Choeph. 255 καίτοι θυτῆρος καί σε τιμῶντος μέγα πατρὸς νεοσσοὺς τούσδ' ἀποφθείρας ... Sept. 179 chor. φιλοθύτων δέ τοι πόλεος ὀργίων μνήστορες ἐστέ μοι. Lysiae II 39 ποῖαι δ' οὐχ' ἱκετεῖαι θεῶν ἐγένοντο ἢ θυσιῶν ἀναμνήσεις.[4])

---

1) v. infra p. 527.

2) De his sententiis atque rationibus primitivis conferas, quae *Ferd. Dümmler, Das griechische Weihgeschenk. Kl. Schriften.* II (1901) p. 189 sqq. congessit: v. p. 206 *„Mitunter tritt das Bewufstsein der Gegenseitigkeit ganz naiv zu Tage: „Dir, o Jungfrau, hat Telesinos auf der Akropolis dies Bild aufgestellt: wenn es dir gefällt, so gewähr' ihm die Mittel, dir bald wieder eins zu weihen" . . . p. 207: „Das Verständnis für die meisten Typen privater Weihgeschenke giebt das Bedürfnis, sich der Gottheit in Erinnerung zu bringen oder im Gedächtnis zu erhalten, als ein zwar Hilfsbedürftiger, der sich aber für geleistete Hilfe wieder erkenntlich erweist."*

3) cf. locos p. 520 not. 3 laudatos, ubi extat χαρίεντ' ἐπὶ βωμὸν ἔρεψα. cf. schol. Bekk. ad ἔρεψα: . . . ἐστέφετο γὰρ κισσῷ et *Ameis-Hentze*: *Anhang* ad h. l. cf. paraphrasin illius precationis: Plato. rep. III 394 A: πολλὰ τῷ Ἀπόλλωνι εὔχετο, τάς τε ἐπωνυμίας τοῦ θεοῦ ἀνακαλῶν καὶ ὑπομιμνήσκων καὶ ἀπαιτῶν, εἴ τι πώποτε ἢ ἐν ναῶν οἰκοδομήσεσιν ἢ ἐν ἱερῶν θυσίαις κεχαρισμένον δωρήσαιτο ὧν δὴ χάριν κατεύχετο τῖσαι τοὺς Ἀχαιοὺς τὰ ἃ δάκρυα τοῖς ἐκείνου βέλεσιν.

4) cf. Sophocl. Electra ed. *Kaibel* ad. v. 1383: *„Gebet und Erhörung verhalten sich wie Leistung und Gegenleistung." v. Naegelsbach. N. H. Th.* p. 215. *L. Schmidt:* l. c. II p. 3.

Summi momenti esse mihi videntur duo loci, qui ad hanc sententiam quadrant, ubi de morte Croesi regis agitur a Bacchylide 3, 35 his verbis: poeta regem in Apollinem invehentem inducit: ὑπέρβιε δαῖμον ποῦ θεῶν ἐστιν χάρις; ποῦ δὲ Λατοίδας ἄναξ, atque Herodotus 1, 87 eandem rem commemorat hanc in sententiam: ἐπιβώσασθαι τὸν Ἀπόλλωνα ἐπικαλούμενον, ἔξ αὐτοῦ ἐδωρήθη παραστῆναι καὶ ῥύσασθαί μεν ἐκ τοῦ παρεόντος κακοῦ. Quid? Nonne his testimoniis demonstratur fuisse pervulgatam sententiam Croesum regem in rogo fumante ad Apollinem precatum esse atque deo obiecisse illum hoc in discrimine succurrere debere, cum antea tot sacrificia accepisset? Etiamsi non satis plane probari potest precem ipsam illis temporibus in promptu fuisse, tamen ex Herodoti verbis elucet sententiam illam atque formulas illas legitimas — ad εἴ τι cf. εἴ που, εἴ ποτε p. 526 de χαρίζεσθαι cf. Il. I 39 εἴ ποτέ τοι χαρίεντ' ἐπὶ νηὸν ἔρεψα, Odyss. XIX 397 τῷ γὰρ κεχαρισμένα μηρί' ἔκαιεν ἀρνῶν ἠδ' ἐρίφων; ὁ δέ οἱ πρόφρων ἅμ ὀπήδει. Aristoph. pac. 386 cf. Xenoph. Hipp. I 1 πρῶτον μὲν θύοντα χρὴ αἰτεῖσθαι θεοὺς ταῦτα διδόναι ... ἀφ' ὧν θεοῖς μὲν κεχαρισμενώτατα ἄρξειας ἂν ... Plato. Euthyph. 14 B ἐὰν μὲν κεχαρισμένα τις ἐπίστηται τοῖς θεοῖς λέγειν τε καὶ πράττειν εὐχόμενός τε καὶ θύων ... republ. 3, 394 A (de Il. I 37 sqq.) ἐν ἱερῶν θυσίαις κεχαρισμένον δωρήσαιτο. Crit. 119 D ἐπευξάμενοι τῷ θεῷ τὸ κεχαρισμένον αὐτῷ θῦμα ἑλεῖν. Plut. Moral. 351 C.

ad δωρεῖσθαι cf. infra p. 531 — aetate illius scriptoris in sermone rituali usitatissimas fuisse. Eadem fere vis inest in verbis Clytaemnestrae ad Erinyes preces dantis: Aeschyl. Eum. 106 ἦ πόλλα μὲν δὴ τῶν ἐμῶν ἐλείξατε, χοὰς δὲ ἀοίνους, νηφάλια μειλίγματα ... καὶ πάντα ταῦτα λάξ ὁρῶ πατούμενα. Sophoclis Electra veniam petens, quod non sacrificet, commemorat sacrificia antea oblata his verbis El. 1377 ἥ σε πόλλα δὴ ἀφ' ὧν ἔχοιμι λιπαρεῖ προύστην χερί. νῦν δὲ. cf. *Kaibel* ad h. l. In Euripidis fabulis haec sententia cognoscitur in precatione a Menelao ad Hadem data atque arrogantem quendam in modum pronuntiata, quasi ut in animos spectantium inducat poeta, quam inepta talia sint: Hel. 969 ὦ νέρτερ' Ἅιδη, καὶ σὲ σύμμαχον καλῶ, ὃς πόλλ' ἐδέξω τῆσδ' ἕκατι σώματα πεσόντα τὠμῷ φασγάνῳ, μισθὸν δ' ἔχεις· ἢ νῦν ... ἀπόδος ... ἢ ... ἀνάγκασον ... Idem fere significatur, etsi de hac quidem re formulae non inveniuntur, iis quae Orestes, Electra, Pylades Agamemnoni mortuo, ut auxilium ferat, narrant: Eurip. Orest. 1235 Or. ἔκτεινα μητέρ' Pyl. ἡψάμην δ' ἐγὼ ξίφους. El. ἐγὼ δ' ἐπεκέλευσα κἀπέλυσ' ὄκνου. Or. σοί, πάτερ, ἀρήγων. El. οὐδ' ἐγὼ προύδωκά σε. Ratione inversa Theseus deum patrem de promisso admonet: Hipp. 887 ἃς ἐμοί ποτε ἀρὰς ὑπέσχου τρεῖς, μιᾷ κατέργασαι τούτων ἐμὸν παῖδ' ... Apud poetas comicos haec: Pherecratis κραπάταλοι frg. 87 (Kock) ὦ δέσποτ' Ἀγυιεῦ, ταῦτά νυν

μέμνηcό μοι. Aristoph. pac. 385 μηδαμῶc εἴ τι κεχαριcμένον χοιρίδιον οἴcθαι παρ' ἐμοῦ γε κατεδηδοκώc, τοῦτο μὴ φαῦλον νόμιζ' ἐν τῷδε τῷ πράγματι.[1])

Quibus exemplis satis mihi illustratum videtur sententiam illam per multa saecula formulis legitimis et usurpatis et omissis genuina opinione durasse in Graecorum precatione neque quisquam ignorabit his quoque temporibus ab hominibus effundi preces, quibus deo merita obiciuntur vel vota promittuntur. Quem morem vota vel aliud quoddam emolumentum deis promittendi, quibus homines deos ad exaudiendas preces commovere vel iure quodam obstringere student, ad eandem genuinam opinionem referre licet. Ut enim exemplis supra allatis dei donis acceptis obligati sunt, ita votis, plerumque secundum temporis seriem preces sequentibus, eis persuadetur donis accipiendis vel alliciuntur, ut succurrant.[2])

cf.: Il. VI 306 ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος, ἠδὲ καὶ αὐτὸν πρηνέα δὸc πεcέειν Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων, ὄφρα τοι αὐτίκα νῦν δυοκαίδεκα βοῦc ἐνὶ νηῷ ἤνιc ἠκέcταc ἱερεύcομεν. X 291 παρίcταο καί με φύλαccε· coὶ δ' αὖ ἐγὼ ῥέξω βοῦν ἦνιν εὐρυμέτωπον ἀδμήτην, ἣν οὔπω ὑπὸ ζύγον ἤγαγεν ἀνήρ· τήν τοι ἐγὼ ῥέξω χρυcὸν κέραcιν περιχεύαc; v. Od. III 382 sqq. XIII 358 ἀτὰρ καὶ δῶρα διδώcομεν, ὡc τὸ πάροc περ, αἴ κεν ἐᾷ πρόφρων με Διὸc θυγάτηρ ἀγελείη αὐτόν τε ζώειν καί μοι φίλον υἱὸν ἀέξῃ. Athena Pandaro suadet, ut Apollini se sacrificium daturum esse polliceatur Il. IV 101: εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι . . . ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν . . . κλειτὴν ἑκατόμβην. Achilles Patroclum mortuum Hectorem traditurus patri his verbis lenire studet: Il. XXIV 595 coὶ δ' αὖ ἐγὼ καὶ τῶνδ' ἀποδάccομαι, ὅcc' ἐπέοικεν. Hymn. Hom. ad Ven. III 100 sqq. Anchises Venerem imprecans dicit βωμὸν ποιήcω, ῥέξω δέ τοι ἱερὰ καλὰ ὥρῃcιν πάcῃcιν. Bacchyl. X 104 Proclus Artemidi promittit: θύcω δέ coι εἴκοcι βοῦc ἄζυγαc φοινικότριχαc. Cf. Aeschyl. Choeph. 483 οὕτω γὰρ ἄν coι δαῖτεc ἔννομοι βροτῶν κτιζοίατ'· εἰ δὲ μή, παρ' εὐδείπνοιc ἔcει ἄτιμοc ἐμπύροιcι κνιcωτοῖc χθονόc· v. 486

1) Scholiasta ad hunc locum advocat Hom. Il. I 39 εἴποτε . . . χαρίεντ' . . . ἔρεψα.

2) De rudimentis illius sententiae adiungere liceat nonnulla alia exempla: Liv. X 19, 17: *dicitur Appius in medio pugnae discrimine ita ut inter prima signa manibus ad caelum sublatis conspiceretur, ita precatus esse: Bellona si hodie nobis victoriam duis, ast ego tibi templum voveo.* Cf. Herodot. II 181 εὔχεται (Ladice) ἐν τῷ νόῳ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἤν οἱ ὑπ' ἐκείνην τὴν νύκτα μιχθῇ ὁ Ἄμαcιc, τοῦτο γάρ οἱ κακοῦ εἶναι μῆχοc, ἄγαλμά οἱ ἀποπέμψειν ἐc Κυρήνην. IV 76 εὔξατο τῇ μητρὶ ὁ Ἀνάχαρcιc, ἢν cῶc καὶ ὑγιὴc ἀπονοcτήcῃ ἐc ἑωυτοῦ, θύcειν τε κατὰ ταυτὰ κατὰ ὥρα τοὺc Κυζικενικοὺc ποιοῦνταc καὶ παννυχίδα cτήcειν. Speciminis causa cf. vota apud Indos usitata, quae laudat *Oldenberg* l. c. p. 306, 2 et apud *Tylor* l. l. II p. 367: *„Habe Mitleid und behüte mein Leben und ich will dir ein Opfer geben . . .“* v. *Dümmler* l. l.

Electra sententiam fratris sequitur κἀγὼ χοάς coι τῆc ἐμῆc παγκληρίαc οἴcω πατρῴων ἐκ δόμων γαμηλίουc· πάντων δὲ πρῶτον τόνδε πρεcβεύcω τάφον.[1]) Eum. 289 Orestes Athenae pronuntiat: κτήcεται δ' ἄνευ δορὸc αὐτόν τε καὶ γῆν καὶ τὸν Ἀργεῖον λεὼν πιcτὸν δικαίωc ἐc τὸ πᾶν τε cύμμαχον. Eandem sententiam praebent verba Eteoclis: Aeschyl. Sept. 76 ξυνὰ δ' ἐλπίζω λέγειν. πόλιc γὰρ εὖ πράccουcα δαίμοναc τίει v. schol. ad h. l. κοινωφελῆ καὶ ὑμῖν νομίζω λέγειν. Soph. El. 1382 v. supra p. 526 not. 4 — 455 . . . Ὀρέcτην . . . ζῶντ' ἐπεμβῆναι ποδὶ, ὅπωc τὸ λοιπὸν αὐτὸν (patrem) ἀφνεωτέραιc χερcὶν cτέφωμεν ἢ τανῦν δωρούμεθα. Cf. Eurip. Orest. 123, ubi Helena se sorori Klytaemnestrae voturam esse per Hermionen pollicetur: ἅπανθ' ὑπιcχνοῦ νερτέρων δωρήματα. Iph. Taur. 1087 Iphigenia precationis vim auget his verbis: καὶ γὰρ ἐνθάδ' οὐ πρέπει ναίειν, παρόν coι πόλιν ἔχειν εὐδαίμονα. Apud Aristophanem vota illa illuduntur hunc in modum: vesp. 394: κοὐ μή ποτέ cου παρὰ τὰc κάνναc οὐρήcω μηδ' ἀποπάρδω. pac. 395 sqq., ubi petentes Hermen plurimis votis fatigant, ut reginam Εἰρήνην apportet. Cf. Thesmoph. 287 sqq. Illa serie innumerabilium votorum Aristophanes consulto consuetudinem votis deos commovendi illusisse videtur. Aristophanem etsi laudator veterum morum existimabatur, tamen a novis illis opinionibus praecipue Socrate auctore gliscentibus rudesque illas sententias consilio in dubium vocantibus novaque norma in iudicandis rebus et publicis et privatis irrepente non alienum fuisse et aliis exemplis infra p. 544 laudatis apparere puto atque spero.

Ut sacrificia antea oblata et vota postea solvenda deum iure quodam obstringere debent, ita pactum illud ipsum quasi ante oculos spectantium, ut ita dicam, initur in sacrificiis cum precibus coniunctis, quibus acceptis deus obligatur, ut munus munere penset. Optime illa genuina sententia sacrificii illustratur exemplis duobus Euripideis maxime egregiis: Hecub. 534 sqq. et Iph. Aul. 1570 sqq.[2]) Neque praetermittendum mihi videtur esse preces illas pronuntiari in immolandis hominibus; altera recitatur in immolanda Polyxena, altera in mactanda Iphigenia; atque inter se formulis sanctis congruunt, ut facile cognoscas:

Hecub. 534:	Iph. Aul. 1570:
ὦ παῖ Πηλέωc, πατὴρ δ' ἐμόc,	ὦ παῖ Ζηνόc, ὦ θηροκτόνε, τὸ
δέξαι χοάc μου τάcδε κηλη-	λαμπρὸν εἱλάccουc' ἐν εὐφρόνῃ

1) Huc spectant illi versus: Choeph. 256, ubi Orestes Electra sorore recognita imprecans liberos Agamemnonis comparat cum aquilis desertis: πόθεν ἕξειc ὁμοίαc χειρὸc εὔθοινον γέραc; — Choeph. 788 (chor.) Ζεῦ . . . φυλάccοιc . . . 792 δίδυμα καὶ τριπλᾶ παλίμποινα θέλων ἀμείψει.

2) Quamquam finis Iphigeniae Aulidensis, quae vocatur fabula, a multis viris doctis in dubium vocatus est, tamen mihi videor fieri non

τηρίους νεκρῶν ἀρωγούς· ἐλθὲ δ' ὡς πίῃς μέλαν κόρης ἀκραιφνὲς αἷμ', ὅσοι δωρούμεθα στρατός τε κἀγώ· πρευμενὴς δ' ἡμῖν γενοῦ. λῦσαί τε πρύμνας καὶ χαλινωτήρια νεῶν δὸς ἡμῖν πρευμενοῦς τ' ἀπ' Ἰλίου νόστου τυχόντας πάντας εἰς πάτραν μολεῖν.

φάος, δέξαι τὸ θῦμα τόδ' ὅ γέ σοι δωρούμεθα στρατός τ' Ἀχαιῶν Ἀγαμέμνων ἄναξ θ' ὁμοῦ. ἄχραντον αἷμα καλλιπαρθένου δέρης καὶ δὸς γενέσθαι πλοῦν νεῶν ἀπήμονα Τροίας τε πέργαμ' ἐξελεῖν ἡμᾶς δορί. —

Venio nunc ad ipsam explicationem illarum, quas attuli, precationum. Deus advocatur ad altaria — quam opinionem iam supra planius exposuimus — ut bibat sanguinem sacrum virginis immolatae. Ad hanc opinionem genuinam, quam plurimis exemplis demonstrare supervacaneum est, spectant formulae in precibus magicis cum sacrificiis coniunctis usurpatae.

Cf. Papyr. Paris. v. 2501 παράσθητί μοι κυρία . . . 2543 δεῦρ' ἴθι . . . δεῦρ' — 2548 δεῦρ' ἴθι . . . 2550 δεῦρ' . . . καὶ μόλε νῦν νύχια . . . 2564 ἐλθ' ἐπ' ἐμαῖς θυσίαις . . . cf. Il. I 335 ubi Artemis Oineum alloquitur: ἄλλοι δὲ θεοὶ δαίνυνθ' ἑκατόμβας . . .[1])

Speciminis causa liceat afferre nonnulla exempla quibus illustretur, quam vulgaris fuerit opinio deos primo sacrificiis ipsis frui:

Cf. *Tylor* l. l. II 366 apud Polynesios: *„Hier ist Speise für viele, verzehre sie und sei uns gnädig um dieser Gabe willen."* v. p. 376 sqq. ubi de sacrificiis eorumque vi generaliter agitur. Kaegi, *Rig-Veda* carm. 7 = 1, 152 vs. 7 *„zur Opferfreude lade ich in Ehrfurcht und herzlich Euch . . ."* 18, 3 = 7, 69 *„kehret helfend zu uns und trinkt den süfsen Trank."* *Usener: Sintflutsagen* pag. 11 vs. 96 *„die Götter rochen den Duft, die Götter rochen den guten Duft, die Götter sammelten sich wie Fliegen um den Opfernden."* pag. 19 (gen. 8, 21 Kautsch) *„als nun Jahve den angenehmen Duft roch, da beschloss er bei sich, ich will künftig die Erde nicht mehr zu Grunde richten . . ."*

Cum vero id praesertim periculum sit, ut deus dona sacrificiis oblata accipiat, persaepe formula illa usurpatur δέξαι.

v. supra v. 534. Eurip. frg. 912 N² χοὴν πέλανόν τε φέρω . . . σὺ δέ μοι θυσίαν ἄπυρον παγκαρπείας δέξαι πλήρη προχυθεῖσαν. Aristoph. nub. 269 sqq. ἔλθετε . . . ἐπακούσατε . . . δεξάμενοι θυσίαν καὶ τοῖς ἱεροῖσι χαρεῖσαι. pac. 977 δέξαι θυσίαν τὴν ἡμετέραν. Lysistr. 204 τὰ σφάγια δέξαι. vesp. 876 δέξαι ὅταν τελετὴν καινὴν — v. Aeschyl. Sept. 700 ἐκ χερῶν θεοὶ θυσίαν

posse, quin concedatur illum finem iam antiquis temporibus additum esse ideoque, si veteres preces perquiramus, adhiberi posse.

1) cf. *Stengel* l. l. p. 86 sqq.

δέχωνται. Xenoph. inst. Cyr. VIII 7, 3 Ζεῦ πατρῷε καὶ Ἥλιε καὶ πάντες θεοί, δέχεσθε τάδε . . . Herod. IV 13 τἀπίδορπα δέξαισθε.

Neque praetermittendum mihi videtur, quia hoc loco in numero earum formularum commemorem verbum δωρεῖσθαι, quod iam supra Herodoti locum citantes p. 527 urgebamus; saepius invenimus illam vocem et de donis deis datis et ab eis acceptis usurpatam in precibus sollemnibus. Utar nonnullis documentis, quae mihi in promptu sunt:

Herodot. I 87. v. p. 527, VII 54 . . . ἐδωρεῖτο; Soph. El. 457 ὅπως . . . ἀφνεωτέραις χερσὶν στέφωμεν ἢ τανῦν δωρούμεθα vs. 1383 v. p. 529. Eurip. Iph. Aul. 1572 Hecab. 537 . . . v. 530, Orest. 117 σὲ ταῖσδε δωρεῖται χοαῖς 123 ὑπισχνοῦ . . . δωρήματα. Aeschyl. Pers. 523, Plato Euthyphr. 14 C οὐκοῦν τὸ θύειν δωρεῖσθαί ἐστι τοῖς θεοῖς, τὸ δὲ εὔχεσθαι αἰτεῖν τοὺς θεούς; Politic. 290 CD καὶ μὴν καὶ τὸ τῶν ἱερέων αὖ γένος ὡς τὸ νόμιμόν φησι, παρὰ μὲν δωρεὰς θεοῖς διὰ θυσιῶν ἐπιστήμόν ἐστι κατὰ νοῦν ἐκείνοις δωρεῖσθαι· rep. 3, 394 A (ad Il. I 34 sqq.) εἴ τι πώποτε . . . ἱερῶν θυσίαις κεχαρισμένον δωρήσαιτο . . . Alc. II 10 ἕτεροι δ' ἀναθήμασι δωρούμενοι τοὺς θεοὺς εὔχονται. praeterea locos quos e papyris erui: pap. mag. mus. Lugd. Bat. III 6 καὶ ἐδωρήσω μοι τὴν τοῦ ὄν σου γνῶσιν. pap. Berol. II 128 δῶρόν μοι ἐδωρήσω τὴν τοῦ μεγίστου σου ὀνόματος γνῶσιν. pap. Par. v. 491 θεοδώρητον (πνεῦμα). δώρημα deorum donum significans invenitur: Eurip. Heracl. 612. Med. 636. Hel. 883. Iph. Aul. 1074. Ion. 1428.

Transeamus ad alias causas, quibus petentes dei gratiam sibi conciliare et auxilium sibi vindicare student: ut exemplis moribusque supra allatis homines et donis antea oblatis et votis postea solvendis et sacrificiis in precatione ipsa datis deos, ut succurrerent, obligari putavisse illustratur, ita e sequentibus apparebit secundum ea, quae ab hominibus aequa atque iusta putarentur, etiam deos mortalium natura et moribus cogitatos acturos esse homines antiquos existimasse. Itaque saepenumero admoneri deos invenimus, ut cum antea auxilium praebuerint, his quoque in angustiis adiuvent. Quae sententia his formulis exprimitur: ἠμὲν δήποτ' . . . εἴ που, εἴποτε . . . καὶ νῦν; πάρος . . . νῦν.[1])

Cf. Il. I 453; XVI 236 ἠμὲν δή ποτ' ἐμεῦ πάρος (XVI 236 ἐμὸν ἔπος) ἔκλυες εὐξαμένοιο . . . ἠδ' ἔτι καὶ νῦν μοι τόδ' ἐπικρήηνον ἐέλδωρ. V 116 εἴποτέ μοι καὶ πατρὶ φίλα φρονέουσα παρέστης . . . νῦν αὖτ' ἐμὲ φῖλαι Ἀθήνη; X 278 ἥ τέ μοι αἰεὶ ἐν πάντεσσι πόνοισι παρίστασαι — νῦν αὖτε μάλιστά με φῖλαι Ἀθήνη. — cf. Eurip. Rhes. 609 ἐν πόνοισι

1) De illa formula nonnulla collegit exempla *Bloomfield* ad Aeschyl. Agam. 503. — *Naegelsbach. H. Th.*[3] p. 200 sqq. N. H. Th. p. 215.

γὰρ παροῦς' ἀμύνεις τοῖς ἐμοῖς ἀεί ποτε — X 285 σπεῖό μοι, ὡς ὅτε πατρὶ ἅμ' ἕσπεο Τυδέϊ δίῳ ἐς Θήβας ... sequuntur quae dea iuvante pater effecit. v. 291 pergit σὺν σοί; δῖα θεά, ὅτε οἱ πρόφρασσα παρέστης. ὣς νῦν μοι ἐθέλουσα παρίσταο καὶ με φύλασσε. Apud Pindarum Heracles Iovem ut Telamoni filium det imprecans exclamat Isth. V (VI) 42 εἴποτ' ἐμᾶν, ὦ Ζεῦ πάτερ, θύμῳ θέλων ἀρὰν ἀκούσας ... νῦν σε νῦν εὐχαῖς ὑποθεσπεσίαις λίσσομαι cf. Aeschyl. Ag. 520 εἴπου πάλαι ... προσείδετ' ... δέξασθε. Soph. O.R. 165 (chor.) εἴ ποτε καὶ προτέρας ἄτας ... ἠνύσατ' ... ἔλθετε καὶ νῦν.[1]) v. Eurip. Iph. Taur. 1082 ἥ περ μ' Αὐλίδος κατὰ πτυχὰς δεινῆς ἔσωσας ἐκ πατροκτόνου χερός σῶσόν με καὶ νῦν. frg. 781 N[2] (Phaet.) vs. 59 σύ θ' ὡς πάρος δέσποινα Δήμητρος κόρη Ἥφαιστέ τ' ἔστε πρευμενεῖς δόμοις ἐμοῖς.[2])

Sed priusquam ad aliam causam transeamus, commemorare liceat et in aliis precibus talia reperiri. Speciminis gratia, quomodo Indi preces auxerint, afferam: cf. *Oldenberg* l. c. p. 436: „*Man unterstützt seine Bitten durch die Erinnerung an den eigenen Eifer, an die alte Freundschaft mit dem Gott und dessen frühere Wohlthaten*“ cf. *Kaegi. R. V.* p. 43. not. 101 et „*70 Lieder*“ 22, 5 = 10, 108.

Eiusdem generis est, quod petentes afferunt se, quia vinculo quodam cum deo invocato coniuncti sint, summo iure sperare eum petita effecturum esse.[3])

cf. Bacchyl. XVI 53 Ζεῦ πάτερ ἄκουσον εἴπέρ μ[ε κούρ]α Φοίνισσα λευκώλενος σοὶ τέκε ... Pind. Ol. VI 58 ἐκάλεσε Ποσειδᾶν ... ὃν πρόγονον. cf. Il. X 278 Rhes. 609 p. 531 laudatos. Philoct. 134 Odysseus de Athena ἣ σώζει μ' ἀεί. Hippol. 887 Theseus ad patrem ὦ πάτερ Πόσειδον. Iph. Taur. 1399 Iphigenia: σῶσόν με τὴν σὴν ἱέρειαν. Phoeniss. 1365 Polyneices ad Heram: σὸς γὰρ εἰμ', ἐπεὶ γάμοις ἔζευξ' Ἀδράστου παῖδα καὶ ναίω χθόνα ... Aeschylus Cererem, ut initiatus, Aristoph. ran. 886 ἣ θρέψασα τὴν ἐμὴν φρένα precatur.

Sed non solum is, qui ipse privato quodam vinculo cum deo coniunctus est, causam illam pronuntiat, ut sibi deorum auxilium paret, sed etiam ab iis, qui, cum in summis angustiis versentur, vinculo illo, ut ita dicam, indigent, a dei filio petunt, ut intercedat.[4]) Cf. ea quae a Diodoro 4, 61, Apollodoro 3, 12, 6. 9, 10 (Bekk.), Pausan. 2, 29, 2 narrantur de Aeaco.: oraculum suasisse in summa angustiarum versantibus, ut Aeacum ... τὸν Διὸς καὶ Αἰγίνης ... ad rogandum adducerent, tamquam si „εὐσεβέστασος“ ille summam auctori-

---

1) De Antig. 1140 v. *Adami* l. c. p. 234. 235 not. 1 locosque ab eo laudatos.

2) Huc referam: Aristoph. equit. 591 δεῖ γὰρ τοῖς ἀνδράσι τοῖσδε πάσῃ τέχνῃ πορίσαι σε νίκην εἴπερ ποτὲ καὶ νῦν.

3) cf. supra p. 511 *Naegelsbach: N. H. Th.* p. 224.

4) cf. *Lasaulx l. c.* p. 9.

tatem deos adeuntium haberet. Quid? Nonne similia ex aliis religionibus comparari possunt?

Sed mittamus hanc gravissimam rem atque transeamus ad reliquas causas, quibus imprecantes officio iustitiae vel aequitatis coactos esse deos adiuvare putaverint. Quibus in rebus deum describentes, quibus angustiis premantur orantes, ad misericordiam movent: Eurip. Electr. 1329 ἔνι γὰρ κἀμοὶ τοῖς τ' οὐρανίδαις οἶκτοι θνητῶν πολυμόχθων. v. *Spengler: Theologum. Euripid. Prg. Köln* 1863. p. 17 not. 47. Itaque haud raro copiose miseriae orantium explicantur; attamen advertendum est in scriptoribus tragicis interpretandis illustrandi causa, expositionis causa nonnunquam multa verba facta esse. Sed ne tritissimam rem repetam, locos tantum verbis non adiectis laudem:

Il. I 506 sqq., XVI 516, XXI 274, Odyss. V 445 sqq., Aeschyl. Choeph. 131/37, 247 sqq. Soph. Ai. 837. El. 118. O.R. 922. O.C. 101/105. Eurip. Alc. 164. El. 672. Hel. 1442. Heracl. 492. Cycl. 351. Aristoph. vesp. 328, 390.[1])

Praeterea, qua sint potentia, dei admonentur atque rogantur, ut adiuvent. Cf. locum a Naegelsbach laudatum: Theogn. 13 εὐχομένῳ μοι κλῦθι κακὰς δ' ἀπὸ κῆρας ἄλαλκε. σοὶ μὲν τοῦτο, θεά, σμικρόν, ἐμοῦ δὲ μέγα. Eiusdem generis sunt hi versus: Aeschyl. Choeph. 262/63 κόμιζ', ἀπὸ σμικροῦ δ' ἂν ἄρειας μέγαν δόμον. Eurip. Hel. 1444 κἂν ἄκρᾳ θίγῃς χερί, ἥξομεν ἵν' ἐλθεῖν βουλόμεσθα τῆς τύχης. Optime illam rem illustrant verba Eurip. Suppl. 65 sqq. ἔχομεν ἔνδικα . . . καί σοί τε πάρεστι σθένος. Quae cum ita sint, dei humano more instituti opem ferre debent. Quibus opinionibus commoti petentes talia proponunt humana: Iphigenia ad Artemin: Eurip. Iph. Taur. 1401 φιλεῖς δὲ καὶ σὺ σὸν κασίγνητον. Aristoph. vesp. 389 Philocleon ad Lycum: σὺ γὰρ οἷσπερ ἐγὼ κεχάρησαι τοῖς δακρύοισιν τῶν φευγόντων ἀεὶ καὶ τοῖς ὀλοφυρμοῖς.[2]) cf. Aeschyl. Choeph. 491 μέμνησο λουτρῶν, οἷς ἐνοσφίσθης κ. τ. λ. Soph. El. 68 auget Orestes precationis vim his verbis: σοῦ γὰρ ἔρχομαι δίκῃ καθαρτὴς πρὸς θεῶν ὡρμημένος. El. 117 τὸν ἐμὸν πέμψατ' ἀδελφόν, μούνη γὰρ ἄγειν οὐκέτι σωκῶ λύπης ἀντίρροπον ἄχθος. O.C. 102 δότε πέρασιν ἤδη καὶ καταστροφήν τινα, εἰ μὴ δοκῶ τι μειόνως ἔχειν, ἀεὶ μόχθοις λατρεύων τοῖς ὑπερτάτοις βροτῶν.

Sed non semper homines quasi animo submisso deos adeunt, sed etiam rati se optime scire, quo tempore modus miseriarum trans-

---

1) cf. de his *Naegelsbach: N. H. Th.* p. 215. — *Kaegi, R. V.* p. 43 ex carminibus laudat: *„wenn ich so viel besäße, wie du, o Gott, ich würde den Sänger nicht der Armut preisgeben."*

2) Huc quadrant in versibus Pind. Ol. I 77 verba Pelopis: φίλια δῶρα Κυπρίας ἄγ' εἴ τι, Ποσείδαον, ἐς χάριν τέλλεται. v. quae Boeckh adnotat ad h. l.

eatur, deos acerba reprehensione perstringunt.[1]) Cf. Herodot. VI 80 Cleomenis verba: ὦ Ἄπολλον χρηστήριε, ἦ μεγάλως μ' ἠπάτηκας φάμενος Ἄργος αἱρήσειν. Aeschyl. Eum. 106 ἦ πολλὰ μὲν δὴ τῶν ἐμῶν ἐλείξατε, χοάς τ' ἀοίνους, νηφάλια μειλίγματα, καὶ νυκτίσεμνα δεῖπν' ἐπ' ἐσχάρᾳ πυρὸς ἔθυον, ὥραν οὐδενὸς κοινὴν θεῶν. καὶ πάντα ταῦτα λὰξ ὁρῶ πατούμενα. Posteriore aetate illa reprehendendi consuetudo rarius invenitur, cum aliae sententiae vigerent.[2])

Sed Euripides reprehensionibus illis prudens ac consilio saepius usus est in precibus; cf. Hel. 1099 ἅλις δὲ λύμης, ἣν μ' ἐλυμήνω πάρος . . . 1102 τί ποτ' ἄπληστος εἶ κακῶν ἔρωτας ἀπάτας δόλιά τ' ἐξευρήματα ἀσκοῦσα φίλτρα θ' αἱματηρὰ δωμάτων; 1446 ἅλις δὲ μόχθων, οὓς ἐμοχθοῦμεν πάρος. Heraclid. 869 χρόνῳ μὲν τ' ἄμ' ἐπεσκέψω κακά . . . frg. 900 N² ὤφειλε δῆθεν, εἴπερ ἔστ' ἐν οὐρανῷ Ζεύς, μὴ τὸν αὐτὸν δυστυχῆ καθιστάναι. cf. Phoen. 86 v. *lin.* 28. — Inde proficiscitur Euripides philosophus et in deorum opiniones vulgares acerrime invehitur, ut iis, qui audiant et labores hominum in scaenam prodeuntium videant, demonstret, quam absurda sit eorum opinio, qui tales esse deos velint, quales homines iisdemque quibus humanam naturam affectionibus obnoxios cogitent. Ac primum quidem homines precantes dubitantes facit, num tales sint dei, quales tradantur: cf. Heracl. 490 ὦ φίλτατ', εἴ τις φθόγγος εἰσακούεται (Wil.) θνητῶν παρ' Ἅιδῃ. Hipp. 890 εἴπερ ἡμῖν ὤπασας σαφεῖς ἀράς. Hel. 1441 ὦ Ζεῦ, πατήρ τε καὶ σοφὸς κλῄζει θεός. Cycl. 354 Ζεῦ ξένι', ὅρα τάδ', εἰ γὰρ αὐτὰ μὴ βλέπεις, ἄλλως νομίζει Ζεύς, τὸ μηδὲν ὤν, θεός. Orest. 1231 ὦ πάτερ ἱκοῦ, δῆτ', εἰ κλύεις εἴσω χθονὸς τέκνων καλούντων.[3]) Phoen. 86 χρὴ δ', εἰ σοφὸς πέφυκας, οὐκ ἐᾶν βροτὸν τὸν αὐτὸν ἀεὶ δυστυχῆ καθεστάναι.

Etsi ante Euripidem iam multi de iis, quae de deorum natura fabulis tradebantur, dubitaverunt[4]), tamen poeta ille clarrissimus novas illas opiniones primus in preces inseruit, cum praesertim eos loquentes fingeret, qui egregiam imaginem tristissimae miseriae praebebant: cf. Hecubam in Troad. dicentem vss. 98/152. 469. 1240. 1280. 1295; et homines in Helena, Hercule, Ione fabulis loquentes.[5]) Sed non solum inanes illas nugas et commenta levia, quae mens in-

---

1) De exemplis Homericis cf. *Naegelsbach*: *H. Th.* p. 200.

2) cf. *Naegelsbach* N. H. Th. p. 224—27; de reprehensione oraculo delphico facta multa exempla afferri possunt. cf. *Nestle, Euripides, der Dichter der griechischen Aufklärung* p. 108 sqq.

3) In prece Hel. 965 generaliter Menelaus mortuos vim quandam habere infitiatur.

4) cf. *Decharme: Euripide et l'esprit de son théâtre* p. 59 sqq. *Schmidt* l. c. I p. 141. *Naegelsbach: N. H. Th.* p. 427 sqq. *Nestle* l. c. p. 87—152.

5) cf. locos a *Lübcker* l. c. p. 5, 11. a *Decharme* l. c. p. 64 sqq. collectos.

culta sibi finxerat, reiecit atque sprevit, sed etiam suam opinionem haud raro explicuit per eos, quos loquentes induxit: ita Amphitruoni preces illas captiosas Heracl. 339/47 pronuntianti Herculem verbis Xenophanis respondentem fingit a v. 1340.[1]) In Troad. cum Andromache et Cassandra tum Hecuba et sententias populares explicant et poetae opiniones proferunt: cf. vs. 914 sqq., ubi elegantissimam illam disputationem inter Helenam in deos transferre malefactorum culpam studentem et Hecubam Euripidis ipsius sententiam promulgantem a v. 969 et fabulas illas Iliacas acerrime refutantem inseruit.[2])

Etiamsi statuere nequeamus Euripidem certos homines, ut tales novas opiniones doceret, elegisse, tamen is, qui hanc partem precationum in Euripidis fabulis traditarum iterum atque iterum pervestigaverit pertractaveritque, qua tam varia et diversa proponuntur, cognoscet eas opiniones, quae minime cum religione populari pugnent et, quae sancta atque venerabilia vulgo habebantur, privent illa sanctitate, effundi per nuntios.[3]) Nuntius in scaenam prodit et oratione recta ad verbum preces cuiusdam recitat, non oratione obliqua ut apud Aeschylum Sept. 639 — uno loco Heraclid. 851/55 excepto —. Quae proprietas a ceteris poetis tragicis aliena summi esse momenti mihi videtur, cum hac ratione eas veteres opiniones, quibus, quamquam veras non putat, tamen carere non potest, nullo ipsius iudicio addito tribuit narrationibus nuntiorum.[4])

In numero earum precum, quae non per nuntios proferuntur, hae tantum reprehensione carentes inveniuntur: Iph. Taur. 1082—1088 preces ab Iphigenia sacerdote ad deam missae, Suppl. init. ab Aethra ad Cererem, quae fabula in universum sollemni quodam tenore scripta est[5]); El. 671: ab Electra et Oreste ad patrem mortuum datae; ceterae preces, quas adhibui, plenae sunt reprehensionis et contemptus deorum vulgarium, ut supra demonstravimus. Sed non solum veterem deorum opinionem contempsit, sed etiam novas de deorum natura sententias pronuntiavit, novos deos imprecatus est — cf. Troad. 884 sqq. et apud Aristoph. ran. 894 — et sanctiores et honestiores; neque ut attingam, quae ad hanc partem precationis pertinent, deos maximis sacrificiis votisque petita dare cogi posse, sed qua mente immolaretur, maxime interesse putabat. cf. frg. 327, 6 ⟨τοὺϲ⟩ θεοῖϲι μικρὰ θύονταϲ τέλη τῶν βουθυτούντων

1) cf. *Heracles* ed. *Wilamowitz*² ad. vs. 340 et 1340 et eiusdem *Griech. Trag.* I p. 288/89.

2) cf. *Steiger*, Philologus (1900) p. 362 sqq.

3) Exempla precum a nuntiis pronuntiatarum: Alc. 163/69. Hec. 532/37, Hel. 1584 sqq. Heraclid. 851 sqq. El. 805 sqq. Hipp. 1190 sqq. Iph. Aul. 1570 sqq. Iph. Taur. 269 sqq. 1398 sqq. Phoen. 1364 sqq. 1372 sqq.

4) Nuntiis omnino agendum non est, sed narrare tantum licet. cf. *Rassow: Quaestiones selectae de Euripideorum nuntiorum narrationibus.* Gryph. Diss. 1883. p. 17/18.

5) cf. Rohde, *Psyche* II² p. 253 not. 4.

ὄντας εὐσεβεστέρους (εἰσορῶ).[1]) *Nestle* l. c. p. 53, 10 c. not. et p. 117 planius de hac re disputat sententiasque illas tribuit Heraclito. Inde ab illo saeculo illam opinionem de sacrificiis eorumque vi semper pervulgatam invenimus: cf. Alcib. II 149 D, ubi contra τὸ θεοὺς θυσίαις τε καὶ εὐχαῖς πείθειν disputatur: cf. Plat. rei publ. 2, 364 B. 3, 399 B. legg. 10, 909 B. 931 BC.[1]) Xenoph. memorab. 1, 3, 3 de Socrate commemoratur: θυσίας δὲ θύων μικρὰς ἀπὸ μικρῶν οὐδὲν ἡγεῖτο μειοῦσθαι τῶν ἀπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ μεγάλα θυόντων.[2]) Apud Stoicos semper urgetur *mens pura* in precibus adhibenda[3]): v. Sen. epist. 95, 50 *vis deos propitiare? bonus esto, satis illos coluit, quisquis imitatus est.* 60, 1 *o quam inimica nobis sunt vota nostrorum!* cet. *sunt vota nostrorum* . . . cf. quae Persius secunda satira explicat, ubi doctrinam stoicam sententiae prioris aetatis de efficacia precum opponit. . . . vs. 3 *non tu prece poscis emaci . . . quae nisi seductis nequeas committere divis.* v. schol. ad. 4 *quia putant impia postulantes promissis votis deorum redimere voluntates.* vs. 48 *et tamen hic extis et opimo vincere ferto intendit.* cf. 73/75 c. schol. cf. Juv. sat. X inde passim talia explicantis. cf. Apoll. Tyan. epist. 26 (Hercher.) Porphyr. de abstinent. 2, 15 ad. Marcell. c. 19. Sed ne longius aberremus a proposito nostro, haec quidem statuamus: Ab Euripidis aetate, secundum doctrinas philosophorum, pervulgari coeptas esse sententias, secundum quas pars illa secunda in precibus tractandis omnino fere usurpari non posset. Non iam homines, ut ex exemplis supra allatis elucet, deos commovere atque iure quodam obstringere nitebantur, ut, quae sibi optabant, momento temporis darent, sed aliae rationes et honestiores adhibebantur. Itaque Euripides in precatione illa celeberrima Troad. 884 sqq.[4]) explicat, deum semper iustitia uti, eiusdemque iustitia confisus Socrates Xenoph. Mem. 1, 3, 2 deis permittit dare quae utilia sint, cum homines nesciant. Quae sententia apud Stoicos vulgaris erat: cf. Epictet. diss. 2, 1, 2, 95. 4, 4, 21 . . . εἰ ταύτῃ τῷ θεῷ φίλον, ταύτῃ γενέσθω atque inde usque ad Christi preces pervenit celeberrimas: cf. Matth. 26, 39 πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Satis superque mihi videtur esse dictum quantam ad existimationem precantes pervenerint paulatim deorum eorumque consuetudinum cum hominibus initarum; attamen sequente parte denuo ad has opiniones revertamur.

---

1) cf. *Zeller: Philosophie der Griechen* II³ p. 785.

2) cf. *Schmidt* l. c. II 43.

3) cf. de Stoicorum precibus: *A. Bonhöffer*: *Die Ethik des Stoikers Epiktet.* 1894. p. 75 sqq. Zeller l. c. III³ p. 311. 313. d. *Dieterich: Necyia* p. 67 de his sententiis.

4) cf. *Nestle* l. c. p. 145: *Die Gottheit des Euripides.*

III.

Nunc denique ad tertiam partem, preces ipsas, descendamus. Ac primum quidem de formulis pauca praefari liceat. Nonnunquam transitur ad preces voce ἀλλά:

cf. Il. X 463 ἀλλὰ καὶ αὖτις· plerumque nomine dei invocati repetito: Il. VIII 242 ἀλλὰ Ζεῦ, τόδε πέρ μοι ἐπικρήηνον ἐέλδωρ. Il. I 503 Thetis ad Iovem precatur et a vs. 508 his verbis ad preces ipsas progreditur: ἀλλὰ σύ πέρ μιν τῖσον, Ὀλύμπιε μητιέτα Ζεῦ. Cf. XVI 523. XIX 273 Soph. O. C. 101 Eurip. Iph. Taur. 1086. Haud raro hac vocula tota precatio initur: cf. Il. XVII 645 Ζεῦ πάτερ . . . ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι. Odyss. III 380 ἀλλὰ ἄνασσ' ἵληθι. Soph. El. 67 ἀλλ' ὦ πατρῴα γῆ. Aristoph. nub. 1478. vesp. 323. Thesm. 282.

Saepius usurpantur formulae νῦν, καὶ νῦν, cf. alterius partis elocutiones: εἴποτε . . . νῦν p. 531 v. Bacchyl. XVI 55 . . . νῦν Aeschyl. Eum. 287 . . . καὶ νῦν, praeterea quae antea exposita sunt, comprehenduntur vocula ταῦτα: cf. Soph. El. 655 ταῦτα, ὦ Λύκει' Ἄπολλον ἵλεως κλύων δός. Aristoph. pac. 1016 ταῦτ' . . . ἡμῖν δίδου. v. Demosth. 20, 49.[1])

Preces ipsae pronuntiantur modo imperativo, optativo, infinitivo, sacra illa forma vetustissima.[2]) Exempla illius infinitivi Homerica contulit *La Roche* ad Il. II 413, quem ad locum et ad alios scholiasta inscius adnotat: λείπει τὸ δός. v. Herodot. V 105 ὦ Ζεῦ ἐκγενέσθαι μοι Ἀθηναίους τίσασθαι. Eurip. Heracl. 500 ἀμύνειν cf. *Wilamowitz, Heracl.* II² a. h. l. Denique forma negativa invenitur passim. v. Aeschyl. Sept. 71 μὴ . . . ἐκθαμνίσητε. Soph. Ai. 844 μὴ φείδεσθε. Eurip. Hel. 1098 μή μ' ἐξεργάσῃ. Aristoph. nub. 1478 μηδαμῶς θύμαινέ μοι, μηδέ μ' ἐπιτρίψῃς; saepius.

Imperativi frequentissimi a verbo διδόναι derivantur: de formula δός apud Homerum cf. *La Roche* ad Il. III 322; accedunt δίδου: Odyss. III 58; δίδωθι: III 380; δότε: Il. VI 476. Apud Aeschylum: δός: Choeph. 140. 480. 490. Soph. El. 646. 656. Eurip. El. 675/76. Hec. 540. Iph. Aul. 1575. Phoen. 85. 1367. 1374. ἀπόδος: Hel. 963. 972. δότε: Soph. O. C. 102. Eurip. Orest. 1243. saepius.

Praeterea saepe usurpatur verbum δέχεσθαι: de testimoniis ad sacrificia spectantibus cf. supra p. 530. v. Aeschyl. Eum. 236 δέχου . . . ἀλάστορα Ag. 517. στρατὸν δέχεσθαι ibid. 521 δέξασθε κόσμῳ βασιλέα πολλῳ χρόνῳ v. Suppl. 29. 219. Soph. O. C. 44. Augentur illae voculae saepius adiectivis vel adverbiis adpositis his: ἵλαος,

---

1) De formulis illis in hymnis usurpatis cf. *Adami*, l. l. p. 234.

2) De infinitivo in hymnis usitato cf. *Adami*, l. l. p. 243, in rebus magicis *C. I. A. app.* ed. *Wünsch* s. v. *D. Devotionum formulae singulis verborum modis conceptae.*

ἵλεως, *εὐμενής*, *πρευμενής*, *πρόφρων*, *εὔφρων*, quae formulae sacrae et sollemnes summo iure dici possunt:

Pind. Pyth. 12, 4 ἵλαος ... cὺν εὐμενείᾳ ... δέξαι. Soph. El. 1376 ἵλεως αὐτοῖν κλύε. 655 ταῦτα ... ἵλεως κλύων δόc. Theogn. 781 ἵλαος ἡμετέρην τήνδε φύλαcce πόλιν. Frg. trag. adesp. N² 164. ἵλεως γενοῦ. Plato. legg. IV 712 B θεὸν πρὸς τὴν τῆς πόλεως καταcκευὴν ἐπικαλούμεθα, ὁ δὲ ἀκούσειε καὶ ἀκούσας ἱλέως εὐμενής τ' ἡμῖν ἔλθοι; saepius.[1]) Herodot. 2, 45 παρὰ τῶν θεῶν καὶ παρὰ τῶν ἡρώων εὐμενείη εἴη. Aeschyl. Suppl. 686 εὐμενὴς δ' ὁ Λύκειος ἔστω. Ag. 951 τὸν κρατοῦντα μαλθακῶς θεὸς πρόσωθεν εὐμενῶς προσδέρκεται. Soph. Antig. 1199 αἰτήσαντες ἐνοδίαν θεὸν Πλούτωνα τ' ὀργὰς εὐμενεῖς κατασχεθεῖν. Frg. 644 N² Ἀσκληπιοῦ παιῶνος εὐμενοῦς τυχών. Eurip. Alc. 791 εὐμενὴς γὰρ ἡ θεός. Bacch. 923 ὁ θεὸς ὁμαρτεῖ πρόσθεν ὢν οὐκ εὐμενής. Andr. 54 εἴ πως ... θεὸν παράσχοιτ' εὐμενῆ; Iphig. Taur. 1086 εὐμενὴς ἔκβηθι βαρβάρου χθονός. Med. 918 τ' ἄλλα δ' ἐξεργάζεται πατήρ τε καὶ θεῶν ὅστις ἐστὶν εὐμενής. Suppl. 630 chor. πόλει μοι ξύμμαχος γενοῦ τῇδε εὐμενής. Suppl. 552 πρός τε γὰρ τοῦ δυστυχοῦς ὡς εὐμενὴς ᾖ, τίμιος γεραίρεται. ibid. 1230 εὐμενοῦς πόλει οὔσης Frg. 26 N² ἡνίκ' ἐστὶν εὐμενής. Aristoph. Lysistr. 204 τὰ σφάγια δέξαι εὐμενής. Cf. Menandr. frg. 616. Plutarch. de superstit. 166 D Antonin. ἑ. ἑ. 9, 10. Epictet. diss. 3, 1, 36 saepius. De papyris cf. indic. apud *Wessely* et al.

Aeschyl. Suppl. 138 τελευτὰς ... πατὴρ ... πρευμενεῖς κτίσειεν. ibid. 210 Ζεὺς ... ἴδοιτο δῆτα πρευμενοῦς ἀπ' ὄμματος. Pers. 609 παιδὸς πατρὶ πρευμενεῖς χοάς. ibid. 685 χοὰς δὲ πρευμενὴς ἐδεξάμην (Darius). Soph. El. 453 αἰτοῦ ... δὲ πρευμενῆ ἡμῖν ἀρωγὸν αὐτὸν ... μολεῖν. Eurip. Hec. 538 πρευμενὴς δ' ἡμῖν γενοῦ. Frg. 781, 60 N² ἔστε πρευμενεῖς δόμοις ἐμοῖς.

Il. VIII 23 ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ ἐγὼ πρόφρων ἐθέλοιμι ἐρύσσαι. ibid. 39 θυμῷ πρόφρονι. XIV 357 πρόφρων νῦν Δαναοῖσι, Ποσείδαον, ἐπάμυνε. Odyss. XIII 359 αἴ κεν ἐᾷ πρόφρων με Διὸς θυγάτηρ ... ζώειν. XIX 398 ὁ δέ οἱ πρόφρων ἅμ' ὀπήδει. Hesiod. opp. 667 εἰ δὴ μὴ πρόφρων γε Ποσειδάων ... Aeschyl. suppl. 216 συγγνοῖτο δῆτα καὶ παρασταίη πρόφρων. Choeph. 1063 σ' ἐποπτεύων πρόφρων θεὸς φυλάσσοι. Soph. El. 1380 γενοῦ πρόφρων ἡμῖν ἀρωγός. Eurip. Alc. 743 πρόφρων σε χθόνιος θ' Ἑρμῆς Ἅιδης τε δέχοιτ'. Aristoph. av. 928 (Pindar) δὸς ἐμὶν ὁ τί περ τεᾷ κεφαλᾷ θέλεις πρόφρων δόμεν ἐμίν τεΐν. Soph. Ai. 702 ἄναξ Ἀπόλλων ὁ Δάλιος εὔγνωστος ἐμοὶ ξυνείη διὰ παντὸς εὔφρων. De formulis ἐλθὲ, ἰδοῦ, ἄκουσον, κλῦθι preces in universum incipientibus supra planius exposuimus; restat, ut commemorem formulas illas Homericas: κρήηνον ἐέλδωρ: Il. I 41. 504 ἐπι-

---

1) cf. *Drexler, Mythol. Beitr.* p. 53 not. 1.

κρήηνον ἐέλδωρ: I 455 VIII 242 XVI 238 κρηήνατ': Odyss. XVII 242. κρῆνον ... ἔπος XX 115.

His formulis enumerandis ad ea, quae rogantur, transgressi sumus, quae quidem planius perlustremus. Quoniam, ut supra exposuimus, occasio precandi secundum ea, quae momentum temporis postulat, captatur, preces quoque variae ac diversae effunduntur. Itaque quae quidem optanda oranti in mentem veniunt, petuntur a deis atque brevi post voluntate versa abrogantur. Cf. Il. I 42 Chryses iratus Apollinem rogat, ut mittat pestiferas sagittas: τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσιν βέλεσσιν et idem v. 456 precatur ἤδη νῦν Δαναοῖσιν ἀεικέα λοιγὸν ἄμυνον. Optime illud genus illustratur exemplis Homericis, cum ex eis, quae carminibus illis continentur, dico discrimina pugnae, planius variae preces deriventur.

cf. Il. V 118 δὸς ... μ' ἄνδρα ἑλεῖν καὶ ἐς ὁρμὴν ἔγχεος ἐλθεῖν. VI 306 ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος ... ἠδὲ καὶ αὐτὸν πρηνέα δὸς πεσέειν. X 281 δὸς δὲ πάλιν ἐπὶ νῆας εὐκλεῖας ἀφικέσθαι. 285 σπεῖο ... 291 παρίσταο καί με φύλασσε. XVI 523 Glaucus violatus Apollinem imprecatur: ἕλκος ἄκεσσαι, κοίμησον δ' ὀδύνας, δὸς δὲ κράτος ... XVII 645 Aias, postquam nebula exorsa conspectum hostium ademit, petit ῥῦσαι ὑπ' ἠέρος υἷας Ἀχαιῶν, ποίησον δ' αἴθρην ... δὸς ... ἰδέσθαι. Odyss. IV 765 Penelope: φίλον υἷα σάωσον, μνηστῆρας δ' ἀπάλαλκε. VI 327 Odysseus: δός μ' ἐς Φαίηκας φίλον ἐλθεῖν ἠδ' ἐλεεινόν. IX 530 Polyphemus: δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι, ἀλλ' ... ὀψὲ κακῶς ἔλθοι.

Multa alia adiungi possunt, sed mittamus exempla, quae Naegelsbach planius congessit[1]); atque nonnulla alia testimonia e precibus tragicorum et posterioris aetatis colligamus, ubi eundem in modum et bona et mala sibi et aliis, prout temporis momento optabilia videntur, orant:

Aeschyl. Sept. 71/77 μὴ ... πόλιν ... ἐκθαμνίσητε ... γένεσθε δ' ἀλκή. Choeph. 19 γενοῦ δὲ σύμμαχος θέλων ἐμοί. ibid. 138 ἐλθεῖν δ' Ὀρέστην δεῦρο. ibid. 142 τοῖς δ' ἐναντίοις λέγω φανῆναί σου, πάτερ, τιμάορον ... Eum. 236 δέχου δὲ πρευμενῶς ἀλάστορα. ibid. 297 ἔλθοι ... ὅπως γένοιτο τῶν δ' ἐμοὶ λυτήριος. Soph. Ai. 826 πέμψον τιν' ἡμῖν ἄγγελον, κακὴν φάτιν Τεύκρῳ φέροντα ... 832 Ἑρμῆν χθόνιον εὖ με κοιμίσαι ... 844 γεύεσθε, μὴ φείδεσθε πανδήμου στρατοῦ ... 846 Ἥλιε ... ἄγγειλον, ἄτας τὰς ἐμὰς μόρον τ' ἐμὸν γέροντι πατρὶ ... 854 ὦ Θάνατε, Θάνατε, νῦν μ' ἐπίσκεψαι μολών. El. 68 δέξασθέ μ' εὐτυχοῦντα ταῖσδε ταῖς ὁδοῖς ... 71 μή μ' ἄτιμον τῆσδ' ἀποστείλητε γῆς, ἀλλ' ἀρχέπλουτον καὶ καταστάτην δόμων. 115 ἔλθετ' ἀρήξατε, τίσασθε πατρὸς φόνον ἡμετέρου καί μοι τὸν ἐμὸν πέμψατ' ἀδελφόν. 645 pravissimas illas preces Clytaemnestrae: ταῦτά μοι ... εἰ μὲν

1) cf. *Naegelsbach, H. Th.*³ p. 199.

πέφηνεν ἐcθλά, δὸc τελεcφόρα, εἰ δ' ἐχθρά, τοῖc ἐχθροῖcιν ἔμπαλιν μέθεc. 1380 γενοῦ πρόφρων ἡμῖν ἀρωγόc τῶνδε τῶν βουλευμάτων. O. R. 920 ἱκέτιc ἀφῖγμαι . . . ὅπωc λύcιν τιν' ἡμῖν εὐαγῆ πόρηc O. C. 102 δότε πέραcιν ἤδη καὶ καταcτροφήν τινα.[1])

Eiusdem generis sunt preces Euripidis: Hecab. 539 λῦcαί τε πρύμναc καὶ χαλινωτήρια νεῶν δὸc ἡμῖν πρευμενοῦc τ' ἀπ' Ἰλίου νόcτου τυχόνταc πάνταc εἰc πάτραν μολεῖν. Cf. Iph. Aul. 1575 καὶ δὸc γενέcθαι πλοῦν νεῶν ἀπήμονα Τροίαc τε πέργαμ' ἐξελεῖν ἡμᾶc δορί· Hel. 1094 ἀνάψυξον πόνων. 1101 θανεῖν δ' ἔαcόν μ'. 963 ἀπόδοc ἀπαιτῶ τὴν ἐμὴν δάμαρτά cε . . . 972 ἢ νῦν ἐκείνουc ἀπόδοc ἐμψύχουc πάλιν. 1442 μετάcτηcον κακῶν. 1586 cώcατέ μ' ἐπ' ἀκτὰc Ναυπλίαc. Heraclid. 851 ἡμέραν μίαν νέοc γενέcθαι κἀποτίcαcθαι δίκην ἐχθρούc. El. 675 νίκην δόc. 679 ἄμυν' ἄμυν' . . . Iph. Taur. 1084 cῶcόν με καὶ νῦν τούcδε τ' . . . 1086 εὐμενὴc ἔκβηθι βαρβάρου χθονὸc. 1399 cῶcόν με τὴν cὴν ἱέρειαν. Phoen. 1367 δόc μοι κτανεῖν ἀδελφόν. 1374 δὸc ἔγχοc ἡμῖν καλλίνικον ἐκ χερὸc εἰc cτέρν' ἀδελφοῦ τῆcδ' ἀπ' ὠλένηc βαλεῖν κτανεῖν θ' ὃc ἦλθε πατρίδα πορθήcων ἐμήν.

Apud Aristophanem multa testimonia eiusdem generis exstant. cf. sub voce δέξαι p. 538 cf. Ach. 247 κεχαριcμένωc cοι . . . ἐμὲ πέμψαντα καὶ θύcαντα μετὰ τῶν οἰκετῶν ἀγαγεῖν . . . τὰc cπονδὰc . . . καλῶc ξυνενέγκειν. vesp. 393 ἐλέηcον καὶ cῶcον νυνὶ τὸν cαυτοῦ πληcιόχωρον. 870 τὸ πρᾶγμ' ὃ μηχανᾶται ἔμπροcθεν οὗτοc τῶν θυρῶν, ἅπαcιν ἡμῖν ἁρμόcαι παυcαμένοιc πλάνων. Accedunt preces quibus in risus deflexit homines qui audiunt: vesp. 324 ἤ με ποίηcον καπνὸν ἐξαίφνηc, ἢ Προξενίδην, ἢ τὸν Σέλλου τοῦτον τὸν ψευδαμάμαξυν . . . (cf. schol. ad h. l.). Thesm. 287 πολλὰ πολλάκιc μέ cοι θύειν ἔχουcαν, εἰ δὲ μάλλὰ νῦν λαθεῖν. καὶ τὴν θυγατέρα χοῖρον ἀνδρόc μοι τυχεῖν πλουτοῦντοc, ἄλλωc τ' ἠλιθίου κἀβελτέρου, καὶ πρὸc θάληκον νοῦν ἔχειν μοι καὶ φρέναc. Ach. 816 negotiator Megaricus dicit: Ἑρμᾶ 'μπολαῖε, τὰν γυναῖκα τὰν ἐμὰν οὕτω μ' ἀποδόcθαι τάν τ' ἐμαυτοῦ ματέρα. equit. 766 (Kleon.) ὥcπερ νυνὶ μηδὲν δράcαc δειπνεῖν ἐν τῷ πρυτανείῳ. Lysistr. 742 ἐπίcχεc τοῦ τόκου ἕωc ἂν εἰc ὅcιον μόλω 'γὼ χωρίον. Eccl. 369 ὦ πότνι' Εἰλείθυια, μή με περιίδῃc διαρραγέντα μηδὲ βεβαλανωμένον ἵν' μὴ γένωμαι cκωραμὶc κωμῳδική. Nugae illae cumulantur aliis locis: cf. pac. 991 sqq. Thesm. 295 sqq. Sed his precibus non solum ad risum vertere voluisse ille poeta mihi videtur hominum animos, sed etiam ut supra contendimus et infra p. 544 exponemus ad maiora spectasse illudendo veterum suaeque aetatis mores.

Atque priusquam de petitis honestioribus atque decorioribus disseramus, nonnullis verbis de precibus in universum editis dicamus, quibus homines auxilium, misericordiam, gloriam talia assequi student: cf. Odyss. V 450 ἐλέαιρε. Aeschyl. Choeph. 130 ἐποίκτιρον;

---

1) Talia saepius in precibus magicis Papyr. mus. Lugd. Bat. IX 26 τέλει τελείαν τελετήν. VIII 11 τέλεcόν μοι τήνδε πρᾶξιν. Papyr. Paris. *(Wessely)* 2565 πρᾶγμα τέλεcον. 2868 καί μοι τόδε πρᾶγμα ποίηcον.

ibid. 502 οἴκτιρε; Soph. O. C. 109 οἰκτίρατ'; cf. exempla supra sub formulis p. 537 sqq. laudata. Il. XXIV 592 μή μοι... σκυδαινέμεν. Soph. El. 1382 δεῖξον ἀνθρώποισι τἀπιτίμια τῆς δυσσεβείας οἷα δωροῦνται θεοί. Eurip. El. 805 πολλάκις με βουθυτεῖν καὶ τὴν κατ' οἴκους Τυνδαρίδα δάμαρτ' ἐμὴν πράσσοντας ὡς νῦν, τοὺς δ' ἐμοὺς ἐχθροὺς κακῶς. Hipp. 523 σύνεργος εἴης. τἄλλα δ' οἷ' ἐγὼ φρονῶ, τοῖς ἔνδον ἡμῖν ἀρκέσει λέξαι φίλοις. Il. VII 203 δὸς νίκην Αἴαντι καὶ ἀγλαὸν εὖχος ἀρέσθαι. Odyss. III 57 κῦδος. ibid. 380 κλέος ἐσθλόν. Il. I 505 τίμησόν μοι υἱόν ... Il. VI 476 Hector pro infante filio haec petit: Ζεῦ ἄλλοι τε θεοί, δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι παῖδ' ἐμόν, ὡς καὶ ἐγώ περ, ἀριπρεπέα Τρώεσσιν, ὧδε βίην τ' ἀγαθὸν καὶ Ἰλίου ἶφι ἀνάσσειν· καί ποτέ τις εἴποι πατρός γ' ὅδε πολλὸν ἀμείνων ἐκ πολέμου ἀνιόντα φέροι δ' ἔναρα βροτόεντα κτείνας δήιον ἄνδρα, χαρείη δὲ φρένα μήτηρ.[1]) Eiusdem generis mihi videtur esse oratorum Atticorum consuetudo initio orationis deos summatim imprecandi: cf. *Meuss*, l. c. p. 460. De eodem more Periclis cf. Plutarch. Pericl. 8, 3. Moral. 803. Quint. inst. 12, 9.[2])

Neque praetermittendum mihi videtur esse a deis et peccatorum veniam peti non in universum, sed eorum, quae in eos ipsos commissa sunt: cf. Simonidis frg. 22. Bergk P. L. G. II p. 241 vs. 15 μεταιβολία δέ τις φανείη, Ζεῦ πάτερ, ἐκ σέο, ὅτι δὴ θαρσαλέον ἔπος, εὔχομαι [καὶ νόσφιν] δίκας, σύγγνωθί μοι. Herodot. VI 86, 4 ταῦτα ἀκούσας ὁ Γλαῦκος συγγνώμην τὸν θεὸν παραιτέετο αὐτῷ σχεῖν τῶν ῥηθέντων. Soph. Antig. 65 ἐγὼ (Ismene) μὲν οὖν αἰτοῦσα τοὺς ὑπὸ χθονὸς ξύγγνοιαν ἴσχειν, ὡς βιάζομαι τάδε, τοῖς ἐν τέλει βεβῶσι πείσομαι. Eurip. Hipp. 117 χρὴ συγγνώμην ἔχειν, εἴ τις σ' ὑφ' ἥβης σπλάγχνον ἔντονον φέρων μάταια βάζει. Iph. Taur. 1400 κλοπαῖς σύγγνωθ' ἐμαῖς. Idem fere valent verba, quae Andromache de Neoptolemo Delphos profecto profert: Eurip. Andr. 54 sqq. εἴ πως τὰ πρόσθε σφάλματ' ἐξαιτούμενος θεὸν παράσχοιτ' εἰς τὸ λοιπὸν εὐμενῆ, (cf. frg. 645 N.[2] συγγνώμονάς τοι θεοὺς εἶναι δόκει, ὅταν τις ὅρκῳ θάνατον ἐκφυγεῖν θέλῃ ...). Aristophanes Strepsiadem ad veteres deos reversum precantem facit ad Hermen nub. 1478: μηδαμῶς θύμαινέ μοι, μηδέ μ' ἐπιτρίψῃς, ἀλλὰ συγγνώμην ἔχε μου παρανοήσαντος ἀδολεσχίᾳ. vesp. 1001 veniam petit Philocles a deis, quod reus quidam absolutus est ἀλλ' ὦ πολυτίμητοι θεοί, ξύγγνωτέ μοι· ἄκων γὰρ αὔτ' ἔδρασα κοὐ τοὐμοῦ τρόπου. Cf. Xenoph. Mem. 2, 2, 14 σὺ οὖν, ὦ παῖ, ἂν σωφρονῇς, τοὺς μὲν θεοὺς παραιτήσῃ συγγνώμονάς σοι εἶναι, εἴ τι παρημέληκας τῆς μητρός. cf. p. 547.

Iam vero ad aliam seriem precum transgrediamur, quae cum artissime cum humanae vitae necessitatibus cohaereant, ita pervulgares sunt, ut quasi ad formulas congestae ab omnibus cuiusque gentis hominibus precantibus effundantur. Quid enim facilius in-

---

1) cf. *Naegelsbach*, *H. Th.*[3] p. 199.
2) v. *L. Schmidt*, l. c. II p. 31 sqq.

tellegi potest quam ab eis, quorum maxime res ad vitam optime vivendam necessarias interest impetrare, divitias, fecunditatem agri et pecoris, bonam valetudinem peti? cf. Odyss. VII, 148 τοῖcι θεοὶ ὄλβια δοῖεν ζωέμεναι, καὶ παιcὶν ἐπιτρέψειεν ἕκαςτος κτήματ' ἐνὶ μεγάροιcι γέρας θ' ὅ τι δῆμος ἔδωκεν. XVII 354 Ζεῦ ἄνα, Τηλέμαχόν μοι ἐν ἀνδράcιν ὄλβιον εἶναι, καί οἱ πάντα γένοιτο, ὅcα φρεcὶν ᾗcι μενοινᾷ. Eurip. Hipp. 1111 εἴθε μοι εὐξαμένᾳ θεόθεν τάδε μοῖρα παράcχοι, τύχαν μετ' ὄλβου καὶ ἀκήρατον ἄλγεcι θυμόν. Saepius coniunguntur preces fecunditatis agri, mulierum, talium, quae homines sibi rogant, inimicisque abrogare student: cf. Soph. O. R. 269 ubi Oedipus formula quasi rituali pronuntiat contra eos, qui non summopere conantur Laii interfectorem explorare: καὶ ταῦτα τοῖc μὴ δρῶcιν εὔχομαι θεοὺc μήτ' ἄροτον αὐτοῖc γῆc ἀνιέναι τινὰ μήτ' οὖν γυναικῶν παῖδας, ἀλλὰ τῷ πότμῳ τῷ νῦν φθερεῖcθαι κἄτι τοῦδ' ἐχθίονι. Idem fere Danaides Argivis optant apud Aeschyl. Suppl. 630 sqq. v. vs. 674 τίκτεcθαι δὲ φόρους γᾶς ἄλλους [τ'] εὐχόμεθ' ἀεὶ Ἄρτεμιν θ' Ἑκάταν γυναίκων λόχους ἐφορεύειν. vs. 689 καρποτελῆ δέ τοι Ζεὺc ἐπικραινέτω φέρματι γᾶν πανώρῳ. πρόνομα δὲ βοτὰ τοῖc πολύγονα τελέθοι. Huc quadrant preces Electrae: Soph. Electr. 648 καὶ μή με πλούτου τοῦ παρόντος εἴ τινες δόλοιcι βουλεύουcιν ἐκβαλεῖν, ἐφῇc . . . Eurip. Alc. 165 τέκν' ὀρφανεῦcαι τἀμά, καὶ τῷ μὲν φίλην cύζευξον ἄλοχον, τῇ δὲ γενναῖον πόcιν. μηδ' ὥcπερ αὐτῶν ἡ τεκοῦc' ἀπόλλυμαι θανεῖν ἀώρους παῖδας, ἀλλ' εὐδαίμονας ἐν γῇ πατρῴᾳ τερπνὸν ἐκπλῆcαι βίον. Aristoph. pac. 1321 πλοῦτον . . . κριθάc . . . πολλάc . . . γυναῖκας τίκτειν ἡμῖν (cf. Isaei περὶ Κίρωνος κληροῦ. 16 ηὔχετο ἡμῖν ὑγίειαν διδόναι καὶ κτῆcιν ἀγαθήν. v. commentar. *Schoemanni* editionis p. 387. cf. Isocrat. 8, 16 ὑγίειαν καὶ κτῆcιν ἀγαθήν).

Quibus cum petitis optime comparare licet, quae Xenophon Oecon. 11, 8 explicat: οὕτω δὴ ἐγὼ ἄρχομαι μὲν τοὺc θεοὺc θεραπεύειν, πειρῶμαι δὲ ποιεῖν, ὡc ἂν θέμις ᾖ μοι εὐχομένῳ καὶ ὑγιείας τυγχάνειν καὶ ῥώμης cώματος καὶ τιμῆc ἐν πόλει καὶ εὐνοίας ἐν φίλοιc καὶ ἐν πολέμῳ καλῆc cωτηρίας καὶ πλούτου καλῶc αὐξαμένου; cf. frg. com. 163 Kock. II p. 525 αἰτῶ δ' ὑγίειαν πρῶτον, εἶτ' εὐπραξίαν, τρίτον δὲ χαίρειν . . . Menandr. Κολακ. frg. 292. Kock III p. 83 . . . διδόναι cωτηρίαν, ὑγίειαν, ἀγαθὰ πολλά, τῶν ὄντων δὲ νῦν ἀγαθῶν ὄνηcιν πᾶcι ταῦτ' εὐχόμεθα; cf. Plutarch. Moral. 1, 166 D: de *superstitione* παρ' ὧν (θεῶν) αἰτούμεθα πλοῦτον εὐπορίαν ὁμόνοιαν, ὄρθωcιν λόγων καὶ ἔργων τῶν ἀρίcτων. Antonin. ἑ. ἑ. 9, 11 καὶ οἱ θεοὶ δὲ εὐμενεῖc τοῖc τοιούτοιc εἰcίν. εἰc ἔνια δὲ cυνεργοῦcι εἰc ὑγίειαν, εἰc πλοῦτον, εἰc δόξαν. οὕτωc εἰcὶ χρηcτοί. Eadem fere petuntur in precibus magicis: cf. Papyr. Mimarit. 270 sqq. ζωήν, ὑγίειαν, cωτηρίαν, πλοῦτον, εὐτεκνίαν...[1])

1) cf. *Dieterich, Abraxas* p. 151 not. 3.

cf. *Dieterich, Abraxas* p. 196/97 l. 22 sqq. ὑγίειαν ... cωτηρίαν ... εὐπορίαν ... cf. *Dieterich*, Papyr. mag. mus. Lugd. Bat. VIII 8 cὺ δίδειc πλοῦτον, εὐτυχίαν, εὐτεκνίαν, ἰcχύν, τροφάc.[1]) saepius.

Quam usitata illa petita apud omnes gentes fuerint, facile cognoscas ex his exemplis:

cf. *Kaegi, 70 Lieder d. Rigveda* X = 1, 41 ad Aditiam v. 6: „der Sterbliche gelangt durch Euch zu jedem wünschenswerten Gut, zu *Kindersegen* unverletzt." XL = 17, 102: „er (Pargánja) suche unsere Felder heim, er ist, der *Samen giebt dem Kraut, der Kuh u. Stute ihre Tracht, des Mannes Weibe Fruchtbarkeit.*" cf. *Kaegi, R. V.* p. 44. — *Oldenberg*, l. c. p. 434 citantur preces, quibus orantur: „Glück ... Nachkommenschaft ... fruchtbar die Weiber ... Regen zu aller Zeit ... fruchtbar reife das Korn." Cf. *Taylor* de Samoanis l. c. II p. 366: „möge Überfluss herrschen an Nahrung, lasst ein zahlreiches Volk für Euch in diesem Lande sein." p. 368 de Africanis: Kuh ... „Kinder, Vieh ... Glück ... Kinder ..." inter petita reperiuntur. ibid. p. 370 de Asianis: „Lass unsere Heerden so zahlreich werden, daſs wir sie nicht mehr beherbergen können, gieb uns einen so reichen Kindersegen, dass die Sorge um sie ihren Eltern zu schaffen macht." v. *Buecheler, Umbrica* p. 50, 19, p. 67 not. 10 ad VI B 4. I A 16; cf. Cato, de re rust. apud Gellium 3, 21: *„Mars pater, te precor quaesoque, uti sies volens propitius mihi, domo familiaeque nostro, ut tu morbos ... prohibearis defendas averuncesque, utique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandire beneque evenire sinas, pastores pecuaque salve servassis duisque bonam salutem valetudinemque mihi domoque familiaeque nostrae."*

Satis superque mihi tractata videntur petita ad vitae necessitates pertinentia; at non semper talia rogantur sola, sed cum his coniunguntur virtutes, ut res optabiles: cf. Callimach. hymn. ad Iovem in extremo: δίδου δ' ἀρετήν τ' ἄφενόc τε. οὔτ' ἀρετῆc ἄτερ ὄλβοc ἐπίcταται ἄνδραc ἀέξειν οὔτ' ἀρετὴ ἀφένοιο· δίδου δ' ἀρετήν τε καὶ ὄλβον· quas formulas in hymnis saepius invenies. cf. Pind. Ol. 2, 58. Pyth. 5 initio. Hom. Hymn. 15, 9. 20, 8.

At vero et in precibus, ut ita dicam, privatis honestiora atque decora inveniuntur petita ab hominibus cuiusque generis. Cum quinto a. Chr. n. saeculo viri clarissimi, Socrates, Euripides, tales, qui in maiorum leges et instituta moresque in dies magis magisque invehebantur, ut novam normam res cum publicas tum privatas iudicandi inducerent, novas illas sententias palam pronuntiarent atque in Atheniensium animos insinuarent, magna mutatio existimationum earum rerum, quae ad mores hominum eorumque rationem, qua cum deis coniuncti erant, pertinebant, exorsa est. Ut iam supra p. 540 de maiore illa existimatione deorum diximus, qua

1) cf. *L. Schmidt*, l. l. I p. 86/87 et locos ab eo laudatos.

urgebatur alia aestimatio sacrificiorum, ita et preces ab eis, qui divinam maiestatem non iam humana illa condicione tractabant, longe alia ratione adhibebantur. Hominibus maior vis sibi ipsis nullo auxilio adiutis bona quaerendi atque parandi tribuebatur, atque dei, ut ita dicam, longius a rebus humanis amovebantur. Summa virium contentione sibi quaerant homines, quae velint, neve deorum auxilio freti quiescant! — ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα βίον δύναιτ' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου. v. Eurip. El. 80 quae sententia saepius statuitur: cf. frg. Trag. adespot. N.[2] 527 θεὸς δὲ τοῖς ἀργοῦσιν οὐ παρίσταται. cf. frg. Eurip. N.[2] 286, 13. Xenoph. inst. Cyr. 1, 66. Plut. Moral. 239, 29. *saepius* — neve petant quae ipsi sine deorum auxilio assequi possint quaeque indigna sint, quae a deis omnino petantur![1]) Itaque Aristophanes locis illis supra laudatis multitudini illi innumerabili rerum parvarum et pravarum, quibus morem antiquum et a sua aetate non alienum illudere studet, Thesm. v. 310 addit ταῦτ' εὔχεσθε καὶ ὑμῖν αὐταῖς τἀγαθά et v. 331 usque ad v. 350 ταῖς δ' ἄλλαισι ὑμῖν τοὺς θεοὺς εὔχεσθε πάσαις πολλὰ δοῦναι κἀγαθά. Atque inde ab illis temporibus passim ea, quae antea petebantur, repudiantur atque alia praecipiuntur; imprimis a Platone et Xenophonte talia memoriae tradita sunt praecepta a Socrate instituta. Attamen prioribus quoque temporibus preces honestiores effunduntur a privatis hominibus, ut a Solone frg. 13, 1 P. L. Gr. (Bergck) II p. 423. Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἀγλαὰ τέκνα, Μοῦσαι Πιερίδες, κλῦτέ μοι εὐχομένῳ· ὄλβον μοι πρὸς θεῶν μακάρων δότε καὶ πρὸς ἁπάντων ἀνθρώπων αἰεὶ δόξαν ἔχειν ἀγαθήν· εἶναι δὲ γλυκὺν ὧδε φίλοις, ἐχθροῖσι δὲ πικρόν, τοῖς μὲν αἰδοῖον, τοῖσι δὲ δεινὸν ἰδεῖν κ. τ. λ.[2]) Atque praecipue a Pindaro, cuius in carminibus praeclarissima atque honestissima inveniuntur. cf. Ol. XIII 115 Ζεῦ τέλει' αἰδῶ δίδοι καὶ τύχαν τερπνῶν γλυκεῖαν. Nem. VIII 35 εἴη μή ποτέ μοι τοιοῦτον ἦθος, Ζεῦ πάτερ, ἀλλὰ κελεύθοις ἁπλόαις ζωᾶς ἐφαπτοίμαν, θανὼν ὡς παισὶ κλέος μὴ τὸ δύσφαμον προσάψω. χρυσὸν εὔχονται, πεδίον δ' ἕτεροι ἀπέραντον· ἐγὼ δ' ἀστοῖς ἁδὼν καὶ χθονὶ γυῖα καλύψαιμ', αἰνέων αἰνητά, μομφὰν δ' ἐπισπείρων ἀλιτροῖς. cf. Xenoph. Mem. 1, 3, 2 καὶ εὔχετο δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς ἁπλῶς τ' ἀγαθὰ διδόναι, ὡς τοὺς θεοὺς κάλλιστα εἰδότας ὁποῖα ἀγαθά ἐστιν . . . τοὺς δὲ εὐχομένους χρύσιον ἢ ἀργύριον ἢ τυραννίδα ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν διάφορον ἐνόμισεν εὔχεσθαι ἢ εἰ κυβείαν ἢ μάχην ἢ ἄλλο τι εὔχοιντο τῶν φανερῶς ἀδήλων ὅπως ἀποβήσοιτο[3]); cf. quae Socratem ipsum

---

1) cf. exempla a *Schmidt, Ethik* II 34 collecta, et *Naegelsbach, N. H. Th.* p. 216.

2) Quomodo Crates hanc precem cynice verterit, v. Poet. Graec. frg. III 1, poet. Philosoph. frg. ed. Diels Crates, frg. 10 (1 B).

3) cf. Val. Max. 7, 2, ext. 1 (de Socrate) *etenim densissimis tenebris involuta mortalium mens, in quam late potentem errorem caecus precationes tuas spargis! divitias adpetis, quae multis exitio fuerunt: honores concu-*

petentem facit Plato in Phaedri 279 B. C. cf. p. 515. cf. Alcib. III 148 A: Alcibiades ad Socratem dicit: ἀλλὰ μάργον τέ μοι δοκεῖ εἶναι καὶ ὡς ἀληθῶς πολλῆς φυλακῆς, ὅπως μὴ λήσει τις αὑτὸν εὐχόμενος μὲν κακά, δοκῶν δὲ τὰ ἀγαθά, ἔπειτ' ὀλίγον ἐπίσχων ὅπερ καὶ σὺ ἔλεγες, παλινῳδῇ ἀνευχόμενος ἅττ' ἂν τὸ πρῶτον εὔξηται. cf. 138 B idem 142 E laudat poetae cuiusdam verba: φρόνιμός τις εἶναι ἐκεῖνος ὁ ποιητής, ὃς δοκεῖ μοι φίλοις ἀνοήτοις τισὶ χρησάμενος, ὁρῶν αὐτοὺς καὶ πράττοντας καὶ εὐχομένους ἅπερ οὐ βέλτιον ἦν, ἐκείνοις ἐδόκει, κοινῇ ὑπὲρ ἁπάντων αὐτῶν εὐχὴν ποιήσασθαι. λέγει δέ πως ὡδί· Ζεῦ βασιλεῦ, τὰ μὲν ἐσθλά, φησί, καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις ἄμμι δίδου, τὰ δὲ δεινὰ καὶ εὐχομένοις ἀπαλέξειν κελεύει.[1]) cf. 149 B. C: οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι Ἕλληνες οἱ μὲν χρυσοκέρως βοῦς παραστησάμενοι, ἕτεροι δ' ἀναθήμασι δωρούμενοι τοὺς θεοὺς εὐχόμενοι ἅττ' ἂν τύχῃ ταῦτα, ἄν τ' ἀγαθὰ ἄν τε κακά. Quae sententia opponitur eis, quae a Lacedaemoniis rogantur: cf. 148 C ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἑκάστοτε παραπλησίαν εὔχονται τὰ καλὰ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τοὺς θεοὺς διδόναι κελεύοντες αὖ σφίσιν αὐτοῖς. πλεῖον δ' οὐδεὶς ἂν ἐκείνων εὐξαμένων ἀκούσειε.[2]) Plutarch. Moral. 238 f. de eisdem: εὐχὴ δ' αὐτῶν, διδόναι τὰ καλὰ τ' ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πλέον οὐδέν. Aristotel. ethic. 5, 2 1129^{b} 4 (Bekk.) δεῖ δ' οὔ εὔχεσθαι μὲν τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ καὶ αὐτοῖς ἀγαθὰ εἶναι, αἱρεῖσθαι δὲ τὰ αὐτοῖς ἀγαθά. cf. Demosth. 20, 161 ἀλλὰ χρή γ' ἀνθρώπους ὄντας τοιαῦτα καὶ λέγειν καὶ νομοθετεῖν, οἷς μηδεὶς ἂν νεμεσῆσαι, καὶ τἀγαθὰ μὲν προσδοκᾶν καὶ τοῖς θεοῖς εὔχεσθαι διδόναι, πάντα δ' ἀνθρώπιν' ἡγεῖσθαι. In eandem fere sententiam Stoici iudicant, qui quamquam docebant providentia et fato res humanas regi, tamen preces non repudiabant[3]); cf. ea, quae inde alii de precibus disseruerunt: Max. Tyr. diss. XI et quae Persius secunda satira exposuit. In eandemque sententiam Iuvenalis satira decima dixit. cf. Antonini ἐ. ἑ. 5, 7 Ἤτοι οὐ δεῖ εὔχεσθαι ἢ οὕτως ἁπλῶς καὶ ἐλευθέρως. cf. 9, 40 Epictet. diss. 2, 16, 13. 2, 16, 42. Epictet. sententiae codicis Vaticani 1144, 4

---

piscis, qui complures pessumdederunt: regna tecum ipsa volvis, quorum exitus saepenumero miserabiles cernuntur: splendidis coniugiis inicis manus; at haec ut aliquando inlustrant, ita nonnunquam funditus domos evertunt. Socrates ... nihil ultra petendum a diis immortalibus arbitrabatur, quam ut bona tribuerent, quia ii demum scirent, quid unicuique esset utile, nos autem plerumque id votis non impetrasse melius foret ...

1) Antholog. Palat. X 108. Eadem precatio invenitur in codice quodam Harleiano 1752, ut *A. Dieterich* me docet.

2) cf. Plato, Krit. 106. legg. 7, 801 A. B. ... 931 B. sqq. Politici 290 C. D. ad h. l. *Lobeck, Aglaoph.* I 11. 12. Sen. epist. 31, 2 saepius. cf. *Schmidt,* l. c. II 32 sqq., ubi planius de hac re agitur multaque exempla laudantur.

3) Speciminis causa precem illam in hymno Cleanthis traditam conferas: ἄγου δέ μ' ὦ Ζεῦ καὶ σύ γ' ἡ Πεπρωμένη ὅποι ποθ' ὑμῖν διατεταγμένος ὡς ἕψομαι ἄοκνος, ἢν δὲ μὴ θέλω, κακὸς γενόμενος οὐδὲν ἧττον ἕψομαι. v. Epictet. manual. 52. Diss. 4, 1, 131. Sen. epist. 107. 11.

(Schenkl, p. 479) Μέμνηϲο περὶ τῶν μεγάλων αἰτεῖν τὰ μεγάλα. μικρὰ γὰρ οὐκ ἂν δοῖεν. οὐδὲν θεοῦ μεῖζον καὶ ὑψηλότερον. εὐχόμενοϲ τοιγαροῦν θεοῖϲ αἴτει τὰ θεῖα, ὧν οὐδὲν ϲάρκινον καὶ γήινον ψαύει πάθοϲ. Cf. Porphyr. ad Marcell. cap. 12 et 24. Atque ubi enumerantur, quae digna sint, quae petantur, laudantur *mens bona, fama, fides:* Pers. 2, 8; *pura casta mens:* Plin. paneg. 3; *roga bonam mentem, bonam valetudinem animi;* Sen. epist. 10, 4; ἀρετὴν ψυχῆϲ καὶ ἡϲυχίαν βίου καὶ ζωὴν ἄμεμπτον καὶ εὔελπιν θάνατον, τὰ θαυμαϲτὰ δῶρα, τὰ θεοῖϲ δοτά: talia Max. Tyr. diss. XI p. 207 precanda secundum Socratis morem praescribit atque talia plurima in doctrinis philosophorum reperimus.[1])

His exemplis aetate quidem preces illius religionis praeteriimus, quae summam existimationem dei et commercium ab eo cum hominibus initum assecuta est, christianae. Itaque liceat mihi, ut disputationem ad finem perducamus brevibus verbis complectendo atque comparando considerare, a quo initio profectae quaque via et ratione progressae preces pervenerint usque ad eam orationem, quam vocamus dominicam.

Incipiuntur preces cuiusque aetatis ab invocatione nomine facta, cui adiciuntur epitheta additamentaque. Testimoniis satis illustravi, quanta vi magica fuerit γνῶϲιϲ nominis et quam sancte riteque servata sit omnibus temporibus illa consuetudo nomen appellandi idque, ne quid omittatur, plurimis epithetis ornantibus cumulandi. Celebratur his additamentis potentia dei, narratur, quibus parentibus natus sit, quo loco domicilium habeat, ubi imprimis colatur, quo vinculo petentes cum deo invocato coniuncti sint: omnia haec partim copiosius partim brevius explicantur omnibus temporibus atque quasi formulae liturgicae usque ad hanc memoriam servata sunt: cf. Matth. 6, 9 πάτερ[2]) ἡμῶν, ὁ ἐν οὐρανοῖϲ[3]), ἁγιαϲθήτω τὸ ὄνομά ϲου. Etsi hoc loco vox ὄνομα (hebraice שֵׁם) et aliam vim atque nomen ipsum habeat, tamen hic commemoranda videtur vis illa antiquissima nominis in precatione.[4])

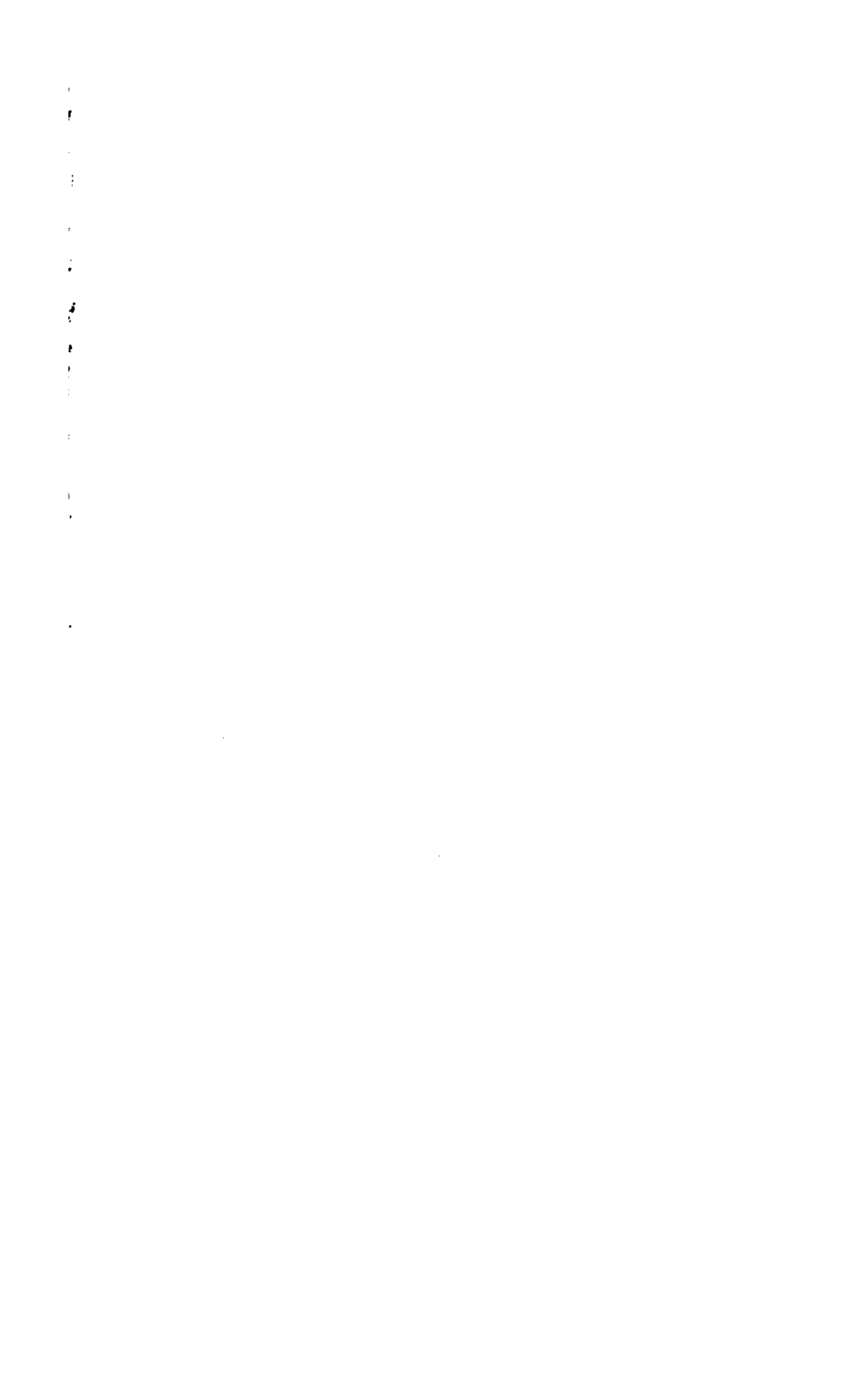
1) cf. *Zeller, Philosophie d. Griech.* II.[8] v. de ratione precum christianiarum locos a *v. d. Goltz, Geb. in d. ältest. Christenheit.* 1901. p. 150 sqq. ex Origenis tractatu *περὶ εὐχῆς* laudatos et p. 272 sqq.

2) De formula illa usitatissima v. p. 522. cf. *v. d. Goltz,* l. l. p. 11 sqq.

3) cf. p. 524 et Matth. 21, 25. 26 = Luc. 10, 21 πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆϲ.

4) De oratione dominica cf. *v. d. Goltz,* l. l. p. 40 sqq. de vi nominis praeterea cf. p. 128 sqq. *„Der Name des Gekreuzigten war ein wirksames Schreckmittel zur Verscheuchung der Dämonen (vgl. Act. 19, 13; Luc. 9, 49), wie uns dies auch Justin z. B. in seiner zweiten Apologie (c. 6) erzählt. Origenes spricht mehrfach von dem erprobten Gebrauch heiliger Namen, besonders des Namens Jesu, der . . . viel gegen die Dämonen vermöge . . .“* cet., cf. p. 29 sqq., ubi nonnulla de vi quadam magica nominis, quam supra p. 519 exposuimus, ex illis quoque temporibus adferuntur; sic saepius. cf. *Giesebrecht, die alttestamentliche Schätzung des Gottesnamens* cet. Königsberg, 1901, passim, praecipue cf. p. 88 sqq.

Pertractando primam partem, invocationem, quasi infimam sententiam, rudimenta opinionis, quae ratio inter deos et homines intercedat, res magicas in precibus magicis optimo consilio, ut sanctissimas formulas rituales, posteriore aetate adhibitas invenimus. Aliae opiniones significantur altera, media, epica parte: Antiquissimis formulis demonstratur deos et homines sacrificiis antea oblatis, votis postea solvendis, momento precandi ipso datis iure quodam officioque coniunctos, obstrictosque esse, ut dent; deinde nobis occurrunt sententiae homines ratos se optime scire, quid sibi utile sit, secundum suam ipsorum naturam et eam consuetudinem, quam cum diis habeant, deos intellegentes, eosque quanta sint potestate atque potentia commovere studere, ut hominum voluntati obsecuti petita praebeant. Tales sententiae permixtae inveniuntur usque ad eam aetatem, qua Socratis auspiciis nova existimatio deorum pervulgari coepta est, quae et ex Euripidis et ex Aristophanis fabulis eruere conati sumus. Inde ab illis temporibus confitentur homines minime se scire, quae utilia sint, sed deis esse remittendum, quae ipsis dent. Itaque causae quae plerumque media parte explanatae sunt, irritae factae sunt, neque quidquam restabat nisi sententia illa iam Socratica γενηθήτω τὸ θέλημά cου cf. Matth. 6, 10. — Similem in modum de precibus ipsis diiudicare licet secundum rationem, qua homines se cum deis coniunctos esse putaverint. Primo orantur, quae temporis momento postulantur, et nugae et res pravae; omnibus temporibus ea, quae ad vitam humanam pertinent, petuntur a deis: liberi, fruges, divitiae, atque talia reperiuntur in oratione dominica: Matth. 6, 11 τὸν ἄρτον ἡμῖν τὸν ἐπιούcιον δὸc ἡμῖν cήμερον. Postea reprehenditur illa consuetudo omnes vitae necessitates precibus deis explicandi et in universum postulatur, ut honestiores preces ad deos dirigantur, — neque desunt exempla veniae petendae cf. p. 541 quibuscum conferantur, etsi latiore sensu, Matth. 6, 12 καὶ ἄφεc ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῖν — eisque permittatur, quae nobis dent.

UNTERSUCHUNGEN ÜBER DIE
DER HYMNEN DES AMBROSIUS

VON

AUGUST STEIER

DR. PHIL.

HERRN

Dr. phil. CARL WEYMAN

A. O. PROFESSOR FÜR KLASSISCHE PHILOLOGIE
AN DER UNIVERSITÄT MÜNCHEN

ZUGEEIGNET.

Inhalt.

Kap. 1.

Die Geschichte der Echtheitsfrage.

Die Frage nach der Echtheit der von Aurelius Ambrosius, Bischof von Mailand von 374 bis 397, verfaſsten lateinischen Kirchenhymnen ist keineswegs etwa ein Problem, das die philologische Erforschung der lateinisch-christlichen Litteratur gezeitigt hat, sondern schon der Humanist Dionysius der Karthäuser (1402—1471), der nach Angabe der Mauriner[1]), allerdings nur auf sein subjektives Urteil gestützt, eine Liste der Hymnen des Ambrosius aufgestellt hat, muſste sich der Aufgabe unterziehen, die echten Hymnen des Mailänder Bischofs von den Nachahmungen zu sondern. Fragt man sich, wie es möglich war, daſs die Dichtungen eines Mannes, dem nach seinem eigenen Zeugnis[2]) von seinen Gegnern der Vorwurf gemacht wurde, daſs er durch seine Hymnen das Volk bezaubere, uns nicht mit seinem Namen überliefert sind, so findet man, daſs gerade der Erfolg, den Ambrosius mit seinen Hymnen hatte[3]), daran schuld ist, daſs wir über diese Frage im Unklaren sind. Denn gerade wegen dieses Erfolges fand die Dichtungsart des Ambrosius schon bald nach seinem Tode so viele Nachahmer, daſs die Bezeichnung 'hymnus Ambrosianus' bald nicht mehr bloſs „ein von Ambrosius verfaſster Hymnus“, sondern auch „ein nach dem Muster des Ambrosius verfaſster Hymnus“ bedeutete.[4])

---

1) Sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi opera. Editio monachorum O. S. Benedicti, e congregatione S. Mauri. tom. I. Parisiis 1686; tom. II. Parisiis 1690. Dortselbst heiſst es tom. II p. 1215: 'Dionysius Carthusianus hymnorum, quos Ambrosianos existimavit, catalogum texuit; sed cur eosdem Doctori nostro adiudicarit, praeterquam de hymno 'Deus creator omnium' rationem nullam in medium profert, nisi quod Ambrosii phrasin et characterem in quibusdam ab se cognosci testificatur.'

Auf diese Ausgabe der Mauriner beziehen sich alle in der Abhandlung vorkommenden Citate aus den Prosaschriften des Ambrosius, soweit es nicht anders bemerkt ist. So habe ich in Citaten, die aus Schriften stammen, welche Schenkl in die Ambrosiusausgabe des Wiener 'Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum' vol. XXXII aufgenommen hat, den Text, welchen Schenkl bietet, zu Grunde gelegt.

2) ep. 21 (sermo contra Auxentium) 34.

3) Dies bezeugt Augustin, conf. IX 7, 15; ibid. 6, 14; ibid. 12, 32.

4) Isidor. Hisp. de eccl. offic. I 6: 'hymni ex eius (Ambrosii) nomine Ambrosiani vocantur.' Aus Isidor schöpft Rabanus Maurus de inst. cler. II c. 49 p. 157 ed. Knipflor.

Infolgedessen ist es nicht angängig, einen Hymnus, den Autoren wie Beda Venerabilis und Hincmar von Rheims als 'hymnus Ambrosianus' bezeichnen, auf Grund dieses Zeugnisses dem Ambrosius zusprechen zu wollen, da es meist unentschieden bleiben mufs, welche der beiden oben gegebenen Übersetzungen die richtige ist. Nachdem also die Bezeichnung 'hymnus Ambrosianus' zwei so sehr verschiedene Deutungen zuläfst, ist es leicht erklärlich, dafs sich in den auf die Liste des Dionysius des Karthäusers folgenden Ausgaben der Werke des Ambrosius bald mehr bald weniger Hymnen als von Ambrosius herrührend verzeichnet finden. So weist Johannes Gillot in seiner 1568 in Paris erschienenen Ausgabe dem Ambrosius 16 Hymnen zu, die 1585 zu Rom gedruckte Ausgabe zählt 34 'echte' Hymnen auf[1]), in der von dem Kardinal Thomasius 1685 veranstalteten Ausgabe sind sogar alle im cod. Vat. Reg. 11 (nach dem bei Biraghi[2]) mitgeteilten Urteil von de Rossi die älteste Handschrift ambrosianischer Hymnen) enthaltenen Hymnen dem Ambrosius zugeschrieben. Eine auf kritischer Basis beruhende Scheidung haben erst die Mauriner in ihrer oben erwähnten Ausgabe (tom. II p. 1215) vorgenommen, indem sie nur Hymnen aufnahmen, für deren Echtheit sich das Zeugnis verlässiger Autoren erbringen liefs. Auf Grund dieses Verfahrens sprachen die Mauriner dem Ambrosius 12 Hymnen zu. Da aber verschiedene von den Maurinern aufgenommene Hymnen an den von ihnen zum Beweise angeführten Stellen als 'hymni Ambrosiani' bezeichnet sind, kann mit Rücksicht auf die Zweideutigkeit dieses Ausdruckes der von ihnen aufgestellte Hymnenkanon keinen Anspruch auf Glaubwürdigkeit machen.

Nachdem also die Echtheitsfrage trotz mehrfacher Versuche eine auch nur einigermafsen befriedigende Lösung keineswegs gefunden hatte, müfste füglich angenommen werden, dafs es überhaupt zwecklos sei, sich weiterhin mit diesem Problem zu beschäftigen, wenn nicht durch ein gütiges Geschick vier Hymnen überliefert wären, die durch unbestreitbare Belege als Hymnen des Ambrosius bezeugt sind. Es sind dies die Hymnen I, II, III, IV des Kanons, den ich als Anhang I der Abhandlung beigegeben habe. Für diese vier Hymnen lassen sich folgende Zeugnisse anführen.

hymn. I 'Aeterne rerum conditor' ist beglaubigt durch Augustin (also einen Zeitgenossen des Ambrosius) retract. I 21, 1: 'In quo dixi in quodam loco de apostolo Petro, quod in illo tamquam in petra fundata sit ecclesia; qui sensus etiam cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosii, ubi de gallo gallinaceo ait:

> hoc ipsa petra ecclesiae
> canente culpam diluit' (Str. 4 V. 3, 4).

---

1) ed. Maur. tom. II p. 1215.

2) Luigi Biraghi, Inni sinceri e carmi di Sant' Ambrogio. Milano 1862. S. 26.

hymn. II '*Iam surgit hora tertia*' ist beglaubigt durch Augustin, de natura et gratia 63, 74: 'Quem Spiritum memoratus episcopus (Ambrosius) etiam precibus impetrandum admonet, ubi in hymno dicit:

votisque perstat sedulis
sanctum mereri Spiritum' (Str. 2 V. 3, 4).

hymn. III '*Deus creator omnium*' ist beglaubigt durch Augustin, conf. IX 12, 32[1]): 'Deinde dormivi et evigilavi et non parva ex parte mitigatum inveni dolorem meum: atque ut eram in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosii tui: tu es enim

Deus creator omnium
polique rector, vestiens
diem decoro lumine
noctem sopora gratia,

artus solutos ut quies
reddat laboris usui
mentesque fessas allevet
luctusque solvat anxios' (Str. 1 u. 2).

hymn. IV '*Intende, qui regis Israel*' ist beglaubigt durch Augustin, serm. 372 de nativ. Domini 4, 3: 'Hunc nostri gigantis excursum brevissime et pulcherrime cecinit beatus Ambrosius in hymno, quem paulo ante cantastis; loquens enim de Christo Domino sic ait:

Egressus eius a Patre,
regressus eius ad Patrem,
excursus usque ad inferos,
recursus ad sedem Dei' (Str. 6).

Da jedoch die Echtheit dieser Predigt Augustins angezweifelt wird[2]), kann dieses Zeugnis nicht als absolut beweiskräftig gelten; allein der Hymnus ist in der Rede, welche Papst Cölestin auf einem Konzil zu Rom im Jahre 430 gehalten hat, als Hymnus des Ambrosius bezeichnet: 'Recordor beatae memoriae Ambrosium in die natali Domini nostri Jesu Christi omnem populum fecisse una voce canere:

Veni, redemptor gentium,
ostende partum virginis,
miretur omne saeculum,
talis decet partus Deum.'[3])

---

1) Da sich diese Worte auf den Tod der Mutter des Augustin, Monika, beziehen, die i. J. 387 gestorben ist (vgl. Rauschen, Jahrbücher der christlichen Kirche unter dem Kaiser Theodosius d. Gr., Freiburg i. Br. 1897, S. 275), so ist die Abfassungszeit des Hymnus Ende 386 oder Anfang 387 anzusetzen.

2) Siehe A. Ebert, Geschichte der christl.-lat. Litteratur von ihren Anfängen bis zum Zeitalter Karls des Grofsen. I², S. 172.

3) Labbe III (ed. Venet. 1728), col. 555.

Ein weiteres Zeugnis aus dem 5. Jahrhundert bietet der Brief des Faustus von Riez an Gratus diaconus (p. 203 Engelbrecht): 'Accipe etiam in hymno sancti antistitis et confessoris Ambrosii, quem in natale Domini catholica per omnes Italiae et Galliae regiones persultat ecclesia:

Procede de thalamo tuo . . .
geminae gigas substantiae' (Str. 5 V. 1 u. 3).

Dafs diese vier Hymnen wirklich von Ambrosius verfafst sind, wird auf Grund der völlig einwandfreien Zeugnisse allgemein anerkannt, und wenn von Hymnen des Ambrosius die Rede ist, so sind diese darunter verstanden. Jedoch wird sich, wenn man sich an die oben erwähnten Stellen aus Augustin erinnert, die den Erfolg bezeugen, den Ambrosius mit seiner Hymnendichtung hatte, wenn man ferner bedenkt, dafs andere kirchliche Schriftsteller durch die Dichtungen des Ambrosius zur Nachahmung angeregt wurden[1]), sofort die Überzeugung aufdrängen, dafs Ambrosius mehr als vier Hymnen verfafst haben mufs. Für diese Annahme spricht ferner eine Stelle in den Akten des Konzils zu Toledo vom Jahre 633, aus welcher deutlich hervorgeht, dafs Ambrosius Hymnen auf Gott, auf Apostel und Martyrer gedichtet hat.[2])

Da aber keiner der oben erwähnten vier Hymnen, die ich der Kürze halber als Hymnengruppe A bezeichnen will, zum Preise von Aposteln und Martyrern verfafst ist, so waren Mone[3]) und Daniel[4]) berechtigt, nach echten Hymnen des Ambrosius zu suchen, in denen Apostel und Martyrer verherrlicht sind. Allein die Argumente, welche für Mone und Daniel bestimmend waren, einige solche Hymnen dem Ambrosius zuzusprechen, haben nicht überzeugt, da sich beide viel zu sehr von ihrem subjektiven Ermessen leiten liefsen. Somit war die Entwickelung der Echtheitsfrage auch durch die Hymnensammlungen Mones und Daniels nicht über den Stand hinaus gediehen, den sie schon zur Zeit des Dionysius des Karthäusers eingenommen hatte.

In ein neues Stadium trat die Frage durch die gründlichen Untersuchungen, welche Luigi Biraghi in seinem Buche 'Inni sinceri

1) Ich nenne Prudentius und Ennodius, der es carm. I 6, 39 (p. 6 ed. Vogel) selbst ausspricht, und Gelasius, von dem Gennadius 'de scriptoribus eccl. c. 96' sagt: 'fecit et hymnos in similitudinem Ambrosii.'

2) conc. Tolet. IV can. 13 (Labbe VI [Venet. 1729] 1455): 'Nonnulli hymni humano studio in laudem Dei atque apostolorum et martyrum triumphos compositi esse noscuntur, sicut hi, quos beatissimi doctores Hilarius atque Ambrosius ediderunt.' Auf diese Stelle verweist auch Guido M. Dreves S. I., Aurelius Ambrosius, der Vater des Kirchengesanges. Stimmen aus Maria-Laach. Erg.-Heft 58. Freiburg i. Br. 1893, S. 54.

3) F. J. Mone, Lateinische Hymnen des Mittelalters. I—III. Freiburg i. Br. 1853.

4) Daniel, Thesaurus hymnologicus. I. Halis 1855.

e carmi di Sant' Ambrogio' (Milano 1862) angestellt hat. Nach seinen Ausführungen hat Ambrosius aufser den vier Hymnen der Gruppe A vierzehn weitere Hymnen verfafst, deren Echtheit Biraghi nachzuweisen versucht hat. Da ich auf diese grundlegende Arbeit Biraghis im folgenden oft Bezug nehmen werde, möchte ich hier kurz auseinandersetzen, auf welchem Wege Biraghi dazu gekommen ist, für die achtzehn Hymnen des von ihm aufgestellten Kanons die Autorschaft des Ambrosius in Anspruch zu nehmen Biraghi hat die echten Hymnen des Ambrosius da gesucht, wo sie einzig mit Sicherheit zu finden sind, nämlich in der Liturgie der Mailändischen Kirche. Denn was liegt näher als die Annahme, dafs sich die Hymnen, die der Mailänder Bischof zum Gebrauche seiner Kirche verfafst hat, in ebendieser Kirche am besten erhalten haben? Deshalb stellte Biraghi an einen echten Hymnus des Ambrosius mit Recht die Forderung, dafs er ständig der Liturgie der Mailändischen Kirche angehört habe. Biraghi hat indes nicht übersehen, dafs in die Liturgie der Mailändischen Kirche, so konservativ sie auch im allgemeinen war, im Laufe der Jahrhunderte auch Nachahmungen der Hymnen des Ambrosius Eingang gefunden haben[1]), und er ist deshalb nicht so weit gegangen, alle 'hymni Ambrosiani', die in der Mailänder Tradition enthalten sind, als von Ambrosius herrührend zu bezeichnen. Jedenfalls aber hatte er, indem er an der richtigen Fundstätte suchte, eine feste Grundlage für seine Untersuchungen gewonnen, von der aus er zwischen den Hymnen seines Kanons und den Schriften des Ambrosius Vergleiche anstellte, welche die Echtheit dieser Hymnen darthun sollten.

Trotz der Ausführungen Biraghis konnte sich seine Ansicht über die Echtheit der von ihm dem Ambrosius zugesprochenen Hymnen keine Geltung in der Wissenschaft erringen. Zwar erwähnen Bähr[2]), Huemer[3]), Spiegel[4]), Teuffel[5]) und Jülicher[6]) das Buch Biraghis, ohne jedoch die von ihm gewonnenen Resultate anzunehmen oder seine Argumente zu würdigen. In anderen Werken und Abhandlungen, die sich mit ambrosianischen Hymnen beschäftigen, ist von der Arbeit Biraghis überhaupt keine Notiz genommen. So sagt Ebert in seiner Litteraturgeschichte, deren erste Auflage[7]) 12 Jahre nach der Ab-

1) Vgl. Dreves, a. a. O. S. 17.

2) Bähr, Die christlichen Dichter und Geschichtschreiber Roms.[2] Karlsruhe 1872. S. 60 f.

3) Joh. Huemer, Untersuchungen über den jambischen Dimeter bei den christlich-lateinischen Hymnendichtern der vorkarolingischen Zeit. Prgr. des k. k. Obergymnasiums Wien. IX. Bezirk. 1876. Desselben Verfassers „Untersuchungen über die ältesten lateinisch-christlichen Rhythmen". Wien 1879.

4) Nic. Spiegel, Untersuchungen über die ältere christliche Hymnenpoesie. Prgr. des alten Gymnas. Würzburg. I. Teil. 1896. II. Teil. 1897.

5) Teuffel-Schwabe, R. L.[5] S. 1110.

6) Jülicher bei Pauly-Wissowa, s. v. „Ambrosius".

7) Auch in der 2. Auflage des 1. Bandes (1889) nimmt Ebert noch diesen Standpunkt ein.

handlung Biraghis erschienen ist: „Unter den uns erhaltenen ambrosianischen Hymnen sind nur vier, von welchen die Autorschaft des Ambrosius wirklich sicher dokumentiert ist.“ Dieses Urteil Eberts oder wie es Dreves (a. a. O. S. 11 f.) nennt, „die Ebertsche Erblehre“ ist in verschiedenen textlichen Variierungen in die meisten Arbeiten übergegangen, in denen die Echtheitsfrage berührt ist.[1])

Nur hie und da stöfst man auf eine Vermutung über die Echtheit des einen oder anderen Hymnus, der nicht der Gruppe A angehört. So sagt Joh. Kayser, Beiträge zur Geschichte und Erklärung der ältesten Kirchenhymnen. I.[2] Paderborn 1881. S. 194, dafs er geneigt wäre, aus der grofsen Zahl der 'hymni Ambrosiani' am ersten die beiden Hymnen 'Splendor paternae gloriae' und 'Aeterna Christi munera' für echte Hymnen des Ambrosius zu halten, ohne jedoch einen Grund für seine Ansicht anzugeben. Ferner äufsert sich Theodor Förster, Ambrosius, Bischof von Mailand (Halle 1884), S. 264: „Unter den 'hymni Ambrosiani', deren eine erhebliche Zahl überliefert ist, darf am meisten Anspruch auf die Autorschaft des Ambrosius machen der bekannte, ihm vielfach zugeschriebene 'Splendor paternae gloriae', ein Morgenlied, das schon zu Anfang des 6. Jahrhunderts weithin bekannt war. Doch ist es erst Beda und nach ihm Hincmar gewesen, welche Ambrosius als Verfasser nennen. Dagegen liefsen sich innere Gründe hierfür geltend machen: die kräftige, einfache Sprache, die Zahl der Strophen, die den echten Hymnen ähnliche Rhythmik, das Fehlen jeden Reimes und die innere Verwandtschaft mit 'Aeterne rerum conditor', soferne die Szenerie in beiden die nämliche ist.“ Eine Würdigung dieses Urteils verschiebe ich auf die Erörterungen über den Hymnus 'Splendor paternae gloriae' und füge hier nur noch bei, dafs sich Förster auch in seinem Artikel in der Realencyklopädie für protest. Theol. und Kirche. I.[3] 1896. S. 447 geneigt zeigt, diesen Hymnus dem Ambrosius zuzuschreiben, im übrigen aber, wie Weyman sagt[2]), „trotz der Ausführungen von Biraghi-Dreves auf seiner unfruchtbaren Exklusivität verharrt und glaubt: Mehr als 4—5 (Hymnen) werden als unzweifelhaft echt kaum anzunehmen sein“.

So hat zwar die Frage nach der Echtheit der Hymnen des Ambrosius auch während der Zeit, in der das Buch von Biraghi unver-

---

1) Ebenso wie Ebert nehmen (aufser den S. 557 citierten Werken) nur die Hymnen der Gruppe A als echt an: Max Ihm, Studia Ambrosiana, Jahrb. f. class. Philol. von Fleckeisen. XVII. Supplementband. Leipzig 1890. M. Manitius, Geschichte der christl.-latein. Poesie. Stuttgart 1891. Unerwähnt bleibt Biraghi ferner bei Trench, Sacred Latin Poetry (3rd ed. London 1874) und in John Julians Dictionary of Hymnology. Von den Metrikern, die lateinisch-christliche Hymnen untersucht haben, nennen Biraghi nicht: Lucian Mueller, de re metrica (ed. altera 1894), der p. 95 von den Hymnen des Ambrosius spricht, und John J. Schlicher, The origin of Rhythmical Verse in late Latin. (Inaug. diss. Chicago 1900.)

2) Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft von Bursian. Bd. 93. Jahrg. 25. 1897. S. 170 ff.

dientermaſsen der Vergessenheit anheimgefallen war, nicht ganz geruht, allein sie hat keine Förderung erfahren, da man es nicht für nötig gehalten hat, die von Biraghi erbrachten Beweise zu prüfen und auf der von ihm gezeigten Bahn weiterzuschreiten. Deshalb hat Guido M. Dreves der Wissenschaft einen Dienst geleistet, wenn er in seinem oben erwähnten Buche mit Nachdruck auf die Arbeit Biraghis hingewiesen und eine (teilweise verkürzte) Übertragung derselben in die deutsche Sprache geliefert hat.[1])

Es kann indes nicht entgehen, daſs Biraghi nur für einzelne in den Hymnen seines Kanons vorkommende Stellen, die ihm besonders geeignet erschienen, Parallelen aus den prosaischen Schriften des Ambrosius angeführt hat, und daſs es ihm nicht so sehr darum zu thun war, die Echtheit der Hymnen aus dem Sprachgebrauche des Ambrosius als vielmehr durch inhaltliche und sachliche Gründe zu erweisen. Deshalb habe ich mir die Aufgabe gestellt, den von Biraghi aufgestellten Kanon von 18 Hymnen, die nach seinem Urteil alle von Ambrosius verfaſst sein sollen, hinsichtlich des Sprachgebrauches nachzuprüfen und so wennmöglich die von Biraghi-Dreves erbrachten meist sachlichen Echtheitsgründe durch eine eingehende sprachliche Untersuchung zu stützen.

Um eine sichere Grundlage zu gewinnen, will ich im ersten Teile der Abhandlung zuerst die Sprache der Hymnen der Gruppe A untersuchen und sie mit der Sprache der Prosawerke des Ambrosius vergleichen; sodann sollen die 14 übrigen (Gruppe B) mit der Hymnengruppe A und mit der Prosa zusammengehalten werden. Im zweiten Teil soll zuerst eine metrische Untersuchung sämtlicher Hymnen folgen, der sich eine Erörterung über die Verwendung des Reimes und der Alliteration anschlieſsen wird; auch hier werden die Hymnen der Gruppe A denen der Gruppe B vorangehen.

Den Untersuchungen ist der Text der Hymnen zu Grunde gelegt, wie ihn Biraghi bietet. An den Stellen, wo sich textliche Verschiedenheiten ergeben, habe ich auf die im Anhang II beigefügten textkritischen Erörterungen verwiesen. Leider war es nicht möglich, den von Biraghi gebotenen Text überall genau zu prüfen, da er selbst nur an wenigen Stellen die Lesarten der Handschriften mitteilt; auch Dreves bietet, obwohl er die vatikanischen und mailändischen Handschriften eingesehen hat (vgl. a. a. O. S. 17—25) nur wenig mehr als Biraghi. Deshalb muſsten sich die textkritischen Be-

---

1) Als einen erfreulichen Erfolg der von Dreves veröffentlichten Abhandlung darf man es bezeichnen, daſs Bardenhewer, Patrologie² 1901 (der in der 1. Auflage seines Buches [1894] noch auf dem Standpunkte Eberts steht) S. 386 schreibt: „Eine Reihe anderer Hymnen (des Ambrosius) sind an der Hand der mailändischen Tradition unter Zuhilfenahme innerer Kriterien von Biraghi und Dreves als echt erwiesen worden."

merkungen auf die Stellen beschränken, zu denen Biraghi und Dreves die Lesarten der Handschriften mitgeteilt haben.

Die von Biraghi-Dreves gefundenen Parallelstellen aus der Prosa des Ambrosius habe ich der Vollständigkeit halber aufgenommen und durch Beisetzung des Namens (Bir. und Drev.) gekennzeichnet. Jedoch habe ich jene Stellen, die Biraghi und Dreves aus zweifelhaften Schriften des Ambrosius als Belege für die als echt zu erweisenden Hymnen angeführt haben, weggelassen, da solche Hinweise keine Beweiskraft besitzen, sondern nur als Vergleiche zu den Hymnen der Gruppe A zulässig sind.

Kap. 2.

Die vier Hymnen der Gruppe A.

Wenn man die Sprache der vier Hymnen des Ambrosius, welche allgemein als echt anerkannt sind, mit der Ausdrucksweise vergleicht, der sich der Bischof in seinen prosaischen Werken bedient, so fällt es sofort auf, dafs sehr häufig der poetische und prosaische Ausdruck übereinstimmt. Besonders zeigt sich diese Annäherung der prosaischen an die poetische Diktion in den zahlreichen Predigten, in denen sich die mit rhetorischen Mitteln aller Art reichlich geschmückte Sprache oft zu höchstem Pathos erhebt.[1]) Diese Übereinstimmung möge im einzelnen der folgende Vergleich beweisen.

Kap. 2. § 1. hymn. I: 'Aeternae rerum conditor'[2])

Str. 1. V. 1: 'Aeterne rerum conditor.'

Wie im Sprachgebrauche der Vulgata[3]), so ist bei Ambrosius die Bildung von Verbalsubstantiven auf 'tor' sehr beliebt; 'conditor' wird „Gott" genannt: de virginib. III 6, 34 te rerum conditor precamur, deus; ep. 73, 5 *deus creator et conditor;* de Tobia 16, 55 conditor mundi huius; de Elia 9, 32 ab ipso mundi conditore didicimus; de Noe 17, 61 nec sine auctore Deo . . . et conditore;

1) Vgl. E. Norden, Die antike Kunstprosa II, der S. 810—870 die Entstehung der Hymnenpoesie und des Hymnenreimes aus der christlichen Predigt nachgewiesen hat.

2) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 108—112; Kayser, a. a. O. S. 149—169; ich verweise ferner auf „Stimmen aus Maria-Laach." 1896. Bd. 51. S. 86—97, woselbst G. M. Dreves nach dem Urteil Weymans (in Bursians Jahresber. üb. d. Fortschr. d. klass. Altert. Wissensch. Bd. 98. Jahrg. 25. [1897] S. 170) eine treffliche Übersetzung und Analysierung dieses Hymnus gegeben hat.

3) Vgl. Rönsch, Itala und Vulgata. S. 55 ff.

Str. 1. V. 2 u. 3: 'noctem diemque qui regis
et temporum das tempora.'[1])

„Schöpfer und Lenker der Zeiten" wird Gott genannt: In Ps. 43, 6: Cum igitur omnes dies Deus fecerit; de fide II 11, 94: nam quomodo posset diem nescire, qui dies fecit et tempora; de fide I 5, 36: Dei Filium, cum conditor ipse sit temporum[2]); ibid. 9, 58: cum Filius temporis auctor sit et creator.

Str. 1. V. 4: 'ut alleves fastidium.'

Denselben Gedanken spricht Ambrosius aus: de Elia 9, 32: ab ipso mundi conditore didicimus saepe diversitatibus cumulari gratiam.

Zur Verbindung 'allevare fastidium' lassen sich vergleichen: de Noe 22, 80 allevet ... aerumnas; ibid. 29, 111: infirmitatem allevat; In Ps. 37, 42: dolorem allevet; In Ps. 35, 8: allevet omne delictum.

Str. 2. V. 1 u. 2: 'Praeco diei[3]) iam sonat
noctis profundae pervigil.'[4])

'pervigil' wird, obwohl der Genetiv 'profundae noctis' davon abhängig ist, hier als Adjektiv zu fassen sein. Wenigstens läfst sich 'pervigil' als substantivisch gebrauchtes Adjektiv in der Prosa des Ambrosius nicht nachweisen. Für diese Annahme spricht auch der Umstand, dafs V. 1 und 3 der Hahn mit den *Substantiven* 'praeco' und 'lux', V. 2 und 4 mit dem Adjektiv 'pervigil' und dem Partizip 'segregans' bezeichnet ist, dafs also die Konzinnität gewahrt wird. Übrigens ist die Verbindung des Adjektivs 'pervigil' mit dem Genetiv nicht ohne Analogien, vgl. Auct. ad Her. II 29: persequentissimus iniuriarum; s. Otto zu Cic. de fin. Lips. 1831 p. 100.

Str. 2. V. 3: 'nocturna lux viantibus.'

Das Verbum 'viare' wird von Quintilian[5]) eine unglückliche Wortbildung genannt. Im Spätlatein findet es sich jedoch häufig[6]), bei Ambrosius ist es sogar mit Vorliebe verwendet; deshalb hat Biraghi recht, wenn er (a. a. O. S. 108) das Wort 'un vocabulo favorito di Ambrogio' nennt, obgleich er es nur an vier Stellen

1) Die Erklärung dieser Stelle, die von Dreves nicht klar gefafst ist, lautet vielleicht 'temporibus tempora (Tag und Nacht) assignas.'

2) Wie diese und die folgende Stelle zeigt, kann man mit Pauly, hymni p. 19 (vgl. Kayser, a. a. O.) unter 'conditor' recht wohl auch Christus verstehen.

3) Wohl mit Anlehnung an diesen Vers wird der Hahn Prudent. cath. I 1: 'ales diei nuntius' genannt.

4) Vgl. Plin. hist. nat. X 24: 'Proxime gloriam sentiunt hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus rumpendoque somno natura genuit.'

5) Quintil. inst. orat. lb. VIII 6, 33: 'Sed hoc feliciter evaluit; at contra *vio* pro *eo* infelicius.'

6) S. Rönsch, It. u. Vulg. S. 162, woselbst Beispiele aus Apul. Solin. Amm. Marc. u. a. angeführt sind; vgl. inviare = envoyer.

gefunden hat; thatsächlich kommt es viel öfter vor, nämlich: hex. III 9, 38; ibid. V 10, 29; ibid. V 16, 53; ibid. VI 4, 16; de Tobia 1, 5; de Abrah. II 2, 6; de Ioseph 13, 78; In Ps. 36, 47; In Ps. 118, 5, 2. 3. 5; ibid. 6, 5; ibid. 8, 43; ibid. 13, 16; ibid. 11, 9; ibid. 12, 50; ibid. 22, 5; ep. 6, 16; ep. 27, 11.

Str. 2. V. 4: 'a nocte noctem segregans.'

Wie hier, so sagt Ambrosius vom Hahne, dessen Ruf die Teile der Nacht voneinander trennt, auch ep. 69, 3: Quam canora vox galli, nocturnis vicibus solemne munus ad excitandum et canendum ministrans?

Str. 3. V. 1 u. 2: 'Hoc excitatus lucifer
solvit polum caligine.'

'polus' = Himmelsgewölbe gebraucht Ambrosius: hex. I 6, 20: micans fulgentibus stellis polus; ibid. I 8, 29: ornando enim polo caeli; ibid. I 8, 32: includit autem caeli polus;

Str. 3. V. 3 u. 4: 'hoc omnis erronum[1]) chorus
vias nocendi deserit.'[2])

Ähnlich sagt Ambrosius de Cain et Abel II 8, 26: latro diem refugit.

Zur Verbindung '*vias* deserere' vgl. ep. 78, 2: qui *vias* eius deserant (Deut. 9, 12: deseruerunt velociter viam; Deut. 9, 16: deseruisse ... viam).

Str. 4. V. 2: 'pontique mitescunt freta.'

'fretum = das (flutende, brandende) Meer'; so gebraucht Ambrosius das Wort *a) wörtlich:* hex. II 3, 12: Tyrrheni aequoris freta scindens; ibid. II 3, 14: quod ea (aqua), quae fluviis in freta influat; ibid. III 2, 8: in freta currunt flumina; ibid. V 10, 27: mare infunditur, ut insulas faciant, ut possideant freta; de Elia 19, 70: latius pelagi fudit aequora (deus), certe ut freto includeret terras; ep. 63, 92: si quis bene gubernat navigium, cito transit fretum. *b) bildlich:* de Noe 17, 59: caro nostra ... freti modo fluctuat passionibus; hex. I 4, 14: saeculi huius freta; de interp. Iob I 9, 30: in hoc saeculi ... freto; de interp. Dav. II 9, 34: sicut insulae in istius mundi freto; de fide I 6, 46: sed quos in illo impietatis suae freto miseros inter naufragia fidei reperit fluctuantes; ep. 2, 1: inter tot mundi freta: ep. 59, 3: in medio versamur omnium molestiarum freto. 'mitescere' findet sich in ähnlicher Verbindung In Luc. IV 69: fluctus mitescunt saeculi (bildl.); de fide resurr. II 74: verbo unda mitescat.

---

1) Zum Texte s. Anhang II § 1.

2) Vgl. Damasus 27, 2 sq. (ed. Ihm): Carnificumque *vias* pariter tunc mille *nocendi* vincere quod potuit, monstravit gloria Christi. Vgl. Archiv IX. 181. 183.

Str. 4. V. 3 u. 4: 'hoc ipse[1]), petra ecclesiae,
canente culpam diluit.'

'petra ecclesiae' wird nach Matth. 16, 18 Petrus genannt: ep. 2, 1: ecclesia domini tamquam supra apostolicam aedificata petram; in Ps. 40, 30: Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam; ubi ergo Petrus, ibi ecclesia.

Zur Verbindung 'culpam diluere' vgl. In Ps. 40, 5: culpa diluitur; de off. III 19, 116: sanguine suo ... diluere notam; In Ps. 39, 17: Filium hominis tradis, qui venit, ut in sanguine suo omnium peccata dilueret.

Str. 6. V. 2: 'aegris salus refunditur.'

Zu 'refundere' bemerkt Biraghi (a. a. O. S. 63): 'verbo tanto caro ad Ambrogio'; den Beweis für die Richtigkeit dieser Behauptung werde ich im Exkurs Kap. 4 zu erbringen suchen.

Str. 6. V. 3: 'mucro latronis conditur.'

Mit der nämlichen Synekdoche findet sich 'mucro' gebraucht de virginib. I 2, 7: nunc furentis mucroni militis totum offerre corpus.

Str. 7. V. 1: 'Iesu, paventes[2]) respice.'

'respicere' wie hier mit bloſsem Akkusativ findet sich: hex. V 25, 89: respice nos quoque domine Iesu; hex. III 12, 50: respexit eam Iesus; in Ps. 38, 28: respice ergo nos; In Luc. X 89: quos Iesus respicit; ibid. 90 respicit te.

Str. 7. V. 3: 'si respicis, lapsus cadunt'

Zum Plural lapsus vgl. den Exkurs Kap. 4, § 5; Ambrosius gebraucht dieses Wort wie hier im Plural: Apol. Dav. 9, 46: lapsus quis intelliget (aus Ps. 18, 13); ep. 70, 23: confitentibus nobis lapsus nostros.

Str. 8. V. 1: 'Tu lux refulge sensibus.'

Die Bezeichnung *lux = Christus* ist Ambrosius sehr geläufig; vgl. in Luc. II 12 et ipse (Christus) lux vera (nach Sap. 7, 26; Ioh. 1, 9); In Luc. IV 43: quis est enim lux magna nisi Christus? In Luc. VIII 36: lux, Dei Filius; de Spir. sanct. I 14, 161: lux autem et Filius; ibid. lux autem vera est Dei Filius; ibid. I 14, 162: quia Filius Dei lux est.

Str. 8. V. 2: 'mentisque somnum discute.'

'somnum discutere'[3]) findet sich in keiner der unzweifelhaft echten Schriften des Ambrosius, wohl aber in der als unecht geltenden Ab-

---

1) Zum Texte s. Anhang II § 1.
2) Zum Texte s. Anhang II § 1.
3) Vgl. Ammian. Marc. 19, 6, 8: discusso somno; Apul. met. 10, 11 p. 188, 31: sopore discusso (= Curt. 8, 6 (23), 26); Prop. 3, 10, 13: somnum discute.

handlung[1]) Apol. Dav. altera 3, 18: somnum mentis tuae discute. In ähnlichen Verbindungen steht 'discutere' in Ps. 118, 3, 25: velamen discuteret; de bono mortis 9, 42: lux non recipit tenebras, nam statim discutit.

Str. 8. V. 3: 'te nostra vox primum sonat.'

'sonare aliquem' (poetisch) findet sich in Ps. 118, 6, 3: Iesum Christum sonat; de Ioseph. 10, 56: ut, quem tenebat animus, vox sonaret; ep. 39, 3: nobilitatem . . . sonans.

Die bedeutendste Parallelstelle, welche auch ohne andere Zeugnisse die Echtheit dieses Hymnus zu beweisen imstande wäre, ist in hex. V 24, 88 sq. gegeben[2]); schon die Mauriner haben in der Anmerkung zu dieser Stelle darauf aufmerksam gemacht, daſs sich hier fast der ganze Hymnus in Prosa aufgelöst wiederfindet. Um einen Vergleich zu ermöglichen, schreibe ich den Text hier aus: 'Est enim galli cantus suavis in noctibus, nec solum suavis sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator et dormitantem excitat et sollicitum admonet et viantem solatur processum noctis canora significatione protestans. Hoc canente latro suas relinquit insidias, hoc ipse lucifer excitatus oritur caelumque illuminat, hoc canente maestitiam trepidus nauta deponit, omnisque crebro vespertinis flatibus excitata tempestas et procella mitescit, hoc <canente> devotus affectus exsilit ad precandum, legendi quoque munus instaurat, hoc postremo canente ipsa[3]) ecclesiae petra culpam suam diluit, quam, priusquam gallus cantaret, negando contraxerat. Istius cantu spes omnibus redit, aegri relevatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis, Iesus titubantes respicit, errantes corrigit. Denique respexit Petrum; et statim error abscessit; pulsa est negatio, secuta confessio. ibid. 25, 89: Respice nos quoque, domine Iesu, ut et nos propria recognoscamus errata, solvamus piis fletibus culpam, mereamur indulgentiam peccatorum.

---

1) Vgl. Ihm, Studia Ambrosiana p. 72; C. Schenkl in den prolegomena zur Ambrosiusausgabe im Corp. script. eccl. lat. Vindobon. vol. XXXII pars 1.

2) Die Abfassung des Hexaemerons fällt sicher in die Zeit nach 386 (vgl. Ihm, l. c. p. 14); nach Rauschen, a. a. O. S. 491 f., schrieb Ambrosius das Hexaemeron „frühestens i. J. 389, wahrscheinlich erst in den folgenden Jahren" (Kellner, Der hl. Ambrosius, Bischof v. Mailand, als Erklärer des Alten Testamentes, Regensburg 1893, S. 78 nimmt das Jahr 389 oder 390 an). Da der Hymnus bei Abfassung des Hexaemerons schon vorlag (vgl. Rauschen, a. a. O. S. 492 und Ihm, l. c. p. 14 und 59 sq.), so dürfte die Entstehung des Hymnus in die Zeit von 386 bis 390 zu setzen sein.

3) So liest Schenkl und bemerkt: ipsa *P* et *m 2 V* ipsae *C𝔄M'* et *m 1 V* ipse cet. Zum Texte des Hymnus s. Anhang II § 1.

Kap. 2. § 2. hymn. II: 'Iam surgit hora tertia.'[1])

Str. 1. V. 1 u. 2: 'Iam surgit hora tertia,
qua Christus ascendit crucem.'

'*ascendere crucem*'[2]) statt 'ascendere *in* crucem' findet sich bei Ambrosius: In Ps. 118, 5, 25 (Christus) ascendit crucem; de interp. Iob I 5, 14: ubi ascenderit crucem; de inst. virg. 96: crucem ascendit; in Ps. 118, 16, 36: ut pro nobis crucem ascendas; in Luc. X 107: non enim suam sed nostram crucem Christus ascendit; ibid. 108: ascensurus crucem.

Str. 1. V. 4: 'intendat affectum precis.'

Wenn Kayser diesen Vers übersetzt „der Geist erstrebe die Stimmung des Gebetes“, so ist das dem Sinne nach richtig; jedoch ist zu beachten, daſs Ambrosius übereinstimmend mit dem Sprachgebrauch der Vulgata[3]) 'intendere mit Akkus. oder Dativ' = 'intueri, aspicere, ἀτενίζειν' gebraucht; so

a) mit Akkusativ:

in Ps. 118, 10, 25: sermonem intendere; de inst. virg. 89: mysteria intendas; ibid. 113: Christum intendas; In Luc. VIII 61: distantiam intende verborum; In Ps. 118, 8, 48: haec diligenter intende; hex. I 1, 1: deum . . . ideam intendentem fecisse mundum; de parad. 5, 26: domini unitatem semper intendas.

b) mit Dativ:

in Ps. 118, 2, 5: intendere seniorum praeceptis, prophetarum oraculis, apostolorum magisteriis; ibid. 7, 26: cantatores sibi fecit verus Salomon, qui toto spiritu inquirendae cognitioni divinitatis intenderent; ibid. 10, 24: ille, cui intendit dominus Iesus; de Iacob I 5, 17: mens bona est, quae . . . intendit sapientiae disciplinis; ibid: mens itaque bona, si rationi intendat.

In der Bedeutung „nach etwas streben, etwas erstreben“ setzt Ambrosius bei 'intendere' 'in' oder 'ad'; so: In Ps. 40, 5: intendamus in ipsum venerabile sacramentum; In Ps. 47, 14: ad dei intendimus gratiam. Jedoch kommt auch in dieser Bedeutung der bloſse Akkusativ vor: hex. I 7, 25: qui emissâ sagittâ in locum, quem iaculator intendit, incisus aer in se ipsum resolutus est.

Str. 2. V. 1: 'Qui corde Christum suscipit'

Ähnlich sagt Ambrosius ep. 37, 22: qui Christum recipit; de fuga saec. 9, 56: si geras Christum.

---

1) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 117—120; Kayser, a. a. O. S. 184—192; auch diesen Hymnus hat Dreves übersetzt und erklärt (Stimmen a. Mar. Laach. 1898. Bd. 54. S. 273—282).

2) Über den Gebrauch des Akkusativs s. den Exkurs Kap. 4 § 3.

3) Vgl. Rönsch, It. u. Vulg. S. 371 f.

Str. 2. V. 2: 'innoxium sensum gerit'

'gerere' = 'habere' steht wie hier in Verbindung mit 'sensum' oft mit animum, mentem, affectum, so: de off. II 15, 68: sobrium gerere animum; in Ps. 36, 51: constantem animum gere; ep. 19, 32: insuperabilem gessit animum; de Iacob I 7, 32: alienum ... animum gerit; ibid. II 7, 30: pacificum affectum gerebat; ibid. II 10, 41: inflexibilem mentem gerebat.

'*innoxius*' heifst wie hier bei Ambrosius gewöhnlich '*sine culpa*'; so: in Ps. 118, 7, 17; ibid. 7, 20; ibid. 8, 25; ibid. 8, 51; ibid. 20, 22. Jedoch findet sich '*innoxius*' auch = '*sine noxa*'[1]); so: In Luc. VI 7: ignis innoxius; de fide I 4, 33: innoxia flamma; In Ps. 118, 19, 23: fructus innoxius; dafür gebraucht Ambrosius auch 'innocuus'; so: in Ps. 118, 6, 13: Bonus cervus in medio viperarum innocuus pascebatur.

Str. 2. V. 3 u. 4: 'votisque perstat[2]) sedulis
sanctum mereri Spiritum.'

'perstare' steht in dieser Bedeutung (Bir.) In Luc. VI 80: Ergo isti, qui septem aluntur panibus, triduo perstiterunt.

Str. 3. V. 1 u. 2: 'Haec hora, quae finem dedit
diri veterno criminis'

'*finem dare alicui rei*' (wofür häufiger 'finem facere' gebraucht wird) steht: In Ps. 40, 37: ut ... finem libro daret; de virginib. I 4, 15: qui virginitati finem dederunt; ep. 6, 9: lux finem intemperantiae dedit.

'*veternus, i*' (Schlaf, Erstarrung, Ohnmacht)[3]) findet sich bei Ambrosius nur einmal: In Ps. 118, 13, 14: Sed novit, quibus se praeferat senioribus inveteratis scilicet in peccato et *veterno* impietatis atque senio perfidiae delirantibus.

Str. 4. V. 1 u. 2: 'Hinc iam beata tempora
coepere Christi gratiâ'

diesen Gedanken spricht Ambrosius aus: In Ps. 118, 6, 25: passus est Christus et *omnia coeperunt novae gratiae* foecundare germinibus.

Str. 4. V. 3 u. 4: 'fidei replevit veritas
totum per orbem ecclesias.'

Zu '*fidei veritas*' vgl. de interp. Iob III 4, 15: qui fidei non habet veritatem; In Ps. 38, 34: fidei veritate; ep. 21, 12: fidei veritatem;

---

1) Vgl. zu diesem Gebrauche O. Hey, Semasiologische Studien (XVIII. Supplementbd. d. Jahresbb. f. Philol. S. 199) und Weyman, Studien zu Apuleius, S. 368 ff.

2) Vgl. Cic. de fin. 2, 107: si perstiteris ad corpus ea, quae dixi referre.

3) Vgl. Verg. Georg. 1, 124: 'nec torpere gravi passus sua regna *veterno*'; Cael. apud Cic. fam. 8, 6, 4: nisi ego cum aquariis et tabernariis pugnarem *veternus* civitatem occupasset.

das Kompositum 'replere' (vgl. gallisch reimplere = remplir) verwendet Ambrosius in der nämlichen Verbindung wie hier im Hymnus: In Ps. 43, 17: qui totum repleret orbem terrarum; In Ps. 118, 2, 15: ut repleatur totus orbis terrarum; de Cain et Abel I 6, 22: quo totus repletus orbis est; de Abrah. II 10, 77: ecclesiae, quae totum orbem fidei hereditate possedit.

Str. 5. V. 1: 'Celso triumphi vertice'

'vertex' wie hier bildlich gebraucht: In Luc. VII 66: virtutum ... vertice; ibid. VII 184: sublimem suae verticem potestatis effudit; ibid. VIII 39: excelsorum vertice possis eminere meritorum; de virginit. 9, 49: pro meritorum verticibus.

Das Kreuz nennt Ambrosius „den Triumph Christi"[1]: In Luc. X 109: Dei triumphus ... crux Domini; ibid. VII 5: qui crucem triumphum putat; de fide IV 1, 8: triumpho crucis.

Str. 6. V. 1 u. 2: 'Praetenta nuptae foedera
alto docens mysterio.'

Zu '*nupta*' = '*Maria*' vgl. In Luc. II 7: discamus mysterium. Bene desponsata (Maria) sed virgo; ... et ideo fortasse sancta Maria alii nupta, ab alio repleta.

Die Verbindung '*mysterium altum*' findet sich: de Cain et Abel I 9, 37: alta mysteria; In Luc. III 35: mysterii altioris; vgl. ferner: de myst. 9, 56: altitudinem ... mysteriorum; ebenso In Luc. VI 30; de off. I 50, 260: non enim omnes vident alta mysteriorum. Der Ausdruck 'mysterium docere' steht ep. 18, 7: caeli mysterium doceat me deus ipse.

Str. 6. V. 3 u. 4: 'ne virginis partus sacer
matris pudorem laederet.'

Auf die dem Ambrosius eigentümliche Auffassung, in den Worten Christi am Kreuze „Weib, sieh da deinen Sohn!" ein Zeugnis für die Jungfräulichkeit Marias zu erblicken, hat Biraghi, a. a. O. S. 119 hingewiesen und dazu als Parallele In Luc. X 129 angezogen; Dreves hat die gleiche Auffassung auch ep. 63, 109 und de inst. virg. 7, 46 gefunden. Zur Ergänzung seien noch folgende Stellen mitgeteilt: In Luc. II 4: Et Dominus ipse in cruce positus manifestavit (Mariae virginitatem), cum dixit matri: 'Mulier, ecce filius tuus'; deinde discipulo: 'ecce mater tua'; In Luc. II 1: Maluit autem Dominus aliquos de suo ortu quam de matris pudore dubitare; de inst. virg. 6, 42: Quod autem fuit desponsata connubio, licet alibi plenius dixerimus, ut ab his, qui Mariam gravi utero cernerent, non adulterium virginitatis, sed desponsatae partus legitimus crederetur. Maluit enim Dominus aliquos de sua generatione quam de matris pudore dubitare.

1) Vgl. Damas. epigr. 8, 7 (ed. M. Ihm): 'gaudent Christi portare triumphos.'

ibid. 7, 47: Dignum quippe erat, ut qui latroni veniam donabat, matrem dubio pudoris absolveret. Dixit enim ad matrem: 'Mulier, ecce filius tuus', dicit ad discipulum: 'Ecce mater tua.' Ipse est discipulus, cui mater commendatur.

ibid. 7, 48: . . . audite, quid Christus loquatur. Testatur de cruce Dominus Iesus et paulisper publicam differt salutem, ne matrem inhonoram relinquat . . . Legatur matri pudoris defensio, testimonium integritatis: legatur et discipulo matris custodia, pietatis gratia. Derselbe Gedanke wird genau in derselben Weise ausgeführt ep. 56, 4 und 6 (de causa Bonosi), in einem Briefe, dessen Echtheit schon die Mauriner (ed. Maur. tom. II p. 1008) angezweifelt haben.[1]) Da die Autorschaft des Ambrosius für diesen Brief nicht feststeht, habe ich mich mit dem blofsen Hinweis begnügt, ohne die Stelle auszuschreiben.

Str. 7. V. 3: 'nec credidit plebs impia.'

Unter 'plebs impia' sind die Juden zu verstehen; von diesen sagt Ambrosius: in Ps. 43, 6: In veritate viderunt Iudaei (Christum) et non crediderunt; In Ps. 1, 33: non Iudaeis, qui non crediderunt.

Str. 7. V. 4: 'qui credidit, salvus erit.'

Dieser Vers ist wörtlich aus Marc. 16, 16: 'qui autem crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit' (Sabatier, Bibliorum sacrorum versiones antiquae, III 249) entnommen. Ambrosius citiert diese Stelle hex. VI 6, 38: qui crediderit . . . hic salvus erit.

Str. 8, V. 1: 'Nos credimus natum Deum.'

'*credere aliquid*' = „*an* etwas glauben" findet sich: ep. 22, 21: qui Trinitatis . . . virtutem non crederet; In Luc. I 6: qui non crediderunt Dei Filium, nec Filium virginis crediderunt; ibid. I 46: quia religiosum credidit partum; ibid. X 2: quia non credunt Filium Dei.

Str. 8. V. 2: 'partumque virginis sacrae.'

'partus' ist hier, wie der in V. 3 folgende Relativsatz 'peccata qui mundi tulit' zeigt, als „Leibesfrucht = Christus" zu fassen. In dieser Bedeutung gebraucht Ambrosius das Wort: Apol. Dav. 5, 22: (Christus) qui erat *virginis partus;* de inst. virg. 8, 55: sine dispendio claustrorum genitalium *virginis partus* exivit.

Str. 8. V, 3: 'peccata qui mundi tulit.'

Dieser Vers ist Joh. I 29: 'qui tollit peccatum mundi' entnommen. Die Pluralform 'peccata' ist jedenfalls aus metrischen Rücksichten gewählt (pecca*tum* würde einen Spondeus im zweiten Fufse verursachen), indes findet sich das Citat in der nämlichen Fassung wie im Hymnus *einmal* auch in der Prosa: In Ps. 118, 3, 26: 'tulit peccata mundi'; daneben de fuga saec. 9, 54: qui tulit peccatum

1) Vgl. Ihm, l. c. p. 58.

mundi. An anderen Stellen zieht Ambrosius statt 'tulit'[1]) die gebräuchlichere Perfektform von 'tollere' 'abstulit' vor, so: In Ps. 40, 1: peccatum totius mundi abstulit; Apol. Dav. 15, 73: qui peccatum mundi abstulit; de fuga saec. 4, 24: qui mundi peccatum abstuli; de Joseph 3, 18: quibus abstulit peccatum mundi. Aufserdem findet sich das Citat in der Fassung: ep. 72, 18: ut tolleret peccata mundi; ep. 7, 12: ut tolleret peccatum mundi; ebenso ep. 46, 12; de Iacob II 9, 38.

Kap. 2. § 3. hymn. III: 'Deus creator omnium.'[2])

Da dieser Hymnus von Augustin, conf. IX 12, 32 (s. Kap. 1 S. 555) als echter Hymnus des Ambrosius beglaubigt ist, dürfte es unnötig sein, nach weiteren Zeugnissen für seine Echtheit zu suchen; indes seien der Vollständigkeit halber die Stellen angegeben, an denen Augustin, allerdings ohne den Namen des Ambrosius zu nennen, Verse aus diesem Hymnus citiert: August. de beata vita n. 35; de musica VI 2, 2; ibid. 9, 23.

Str. 1. V. 1: 'Deus creator omnium.'

Zum Verbalsubstantiv 'creator' vgl. hymn. I*1, 1: 'conditor'; Gott wird '*creator omnium*' genannt: de virginib. III 1, 3: quia creator est omnium; hex. I 3, 11: creatori omnium; ibid. II 2, 5: de creatore omnium; ibid. III 3, 15: creator omnium; de Spir. sancto II 5, 36: omnium creatorem; ibid. II 5, 32: sicut Pater et Filius creator est omnium; de parad. 9, 42: omnium creatori.

Str. 1. V. 2: 'polique rector[3])

'creator omnium' und 'rector' wird Gott genannt: de Cain et Abel I 1, 4: Altera, quae tamquam operatori et *creatori omnium* deo defert et eius tamquam parentis atque *rectoris* subdit omnia gubernacula.

'*polus*' ist hier in weiterem Sinne als hymn. I 3, 2 (s. Kap. 2. § 1 S. 562) nämlich gleich '*mundus*' zu fassen; vgl. hex. I 8, 28: quid (esset rerum species) sine aquarum congregatione, quibus ante demersa *poli huius* habebantur exordia?

Str. 1. V. 2 u. 3: 'vestiens
diem decoro lumine'

'vestire' gebraucht Ambrosius gerne im Bilde[4]); so: In Luc. V 28: novoque indumento gratiae vestire; hex. III 11, 47: ita hic nemoribus terra vestita est; ibid. 12, 49: pampinis vestit; ibid. 12, 52: vestitur ... vinea pampinis; ibid. 16, 65: ripae se vestire myrtetis;

1) Das Perfekt 'tulit' von 'tollo' steht bei Prisc. 10, 34 und öfters bei Sueton (in der Redensart filium, liberum ex aliqua tollere).
2) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 125—127. Kayser, a. a. O. S. 134—147.
3) Vgl. Ovid. met. 1, 331: mulcet aquas *rector* pelagi. Ovid. met. 2, 60: vasti quoque *rector* Olympi.
4) Vgl. Verg. Aen. 6, 640: 'largior hic campos aether et *lumine vestit.*'

ibid. 17, 51: arborum, quae ... frondibus vestiuntur; ibid. V 1, 1: vestita diversis terra germinibus virebat omnis.

'*decoro lumine*'; wie 'decorum' hier zu fassen ist, erhellt aus de off. I 46, 231: Est igitur decorum, quod praeeminet; ibid. 233: Habes hoc decorum generale, quia fecit Deus mundi istius pulchritudinem. Habes et per partes, quia cum faceret Deus lucem et diem noctemque distingueret, cum conderet caelum, cum terras et maria separaret, cum solem et lunam et stellas constitueret lucere super terram probavit singula. Ergo *decorum hoc, quod in singulis mundi partibus elucebat*, in universitate resplenduit.

In ähnlicher Weise wie hier im Hymnus drückt sich Ambrosius aus: ep. 34, 7: *caeli lumina* ... creaturae sunt ... *servientes dispositioni creatoris aeterni,* ministrantes *splendorem, quo vestiuntur* atque die nocteque emicant.

Str. 2. V. 3: 'mentesque fessas allevet.'

Zur Verbindung 'mentes fessas allevare' vgl. hymn. I 1, 4: 'ut alleves fastidium' und die dort (S. 561) angeführten Stellen.

Str. 2. V. 4: 'luctusque solvat anxios.'

Zum Plural 'luctus' vgl. hymn. I 7, 3: 'lapsus', sowie den Exkurs Kap. 4, § 5.

Str. 3: 'Grates peracto iam die
et noctis exortu preces,
voti[1]) reos ut adiuves,
hymnum canentes solvimus.'

'*grates*' = '*gratias*' in feierlicher Rede besonders als „Dank gegen die Götter" auch im klass. Latein sehr gebräuchlich, findet sich de exc. Sat. 15: quas grates, quae munera referam tibi?

Nicht selten ist die Verbindung 'grates solvere', hingegen ungewöhnlich 'preces solvere', das hier als zeugmatische Verbindung 'grates et preces solvimus' zu erklären ist; übrigens ist in dem Ausdruck 'preces solvere' die Grundbedeutung von 'solvere' vollständig festgehalten, da der Christ zu 'preces' = „Bittgebeten" ebenso „verpflichtet" ist wie zu 'grates' = „Dankgebeten". Der Gebrauch von 'solvere' ist bei Ambrosius sehr ausgedehnt[2]); vgl. hymn. I 3, 1 und 8, 4; ferner in diesem Hymnus 2, 4; aufserdem: de obit. Val. 2: solvamus ... lacrimas; In Ps. 118, 20, 52: antelucanum solvere Domino canticis et hymnis obsequium; de Cain et Abel I 7, 26: ut ei reverentiam debitam solvas.

---

1) Bei Dreves steht nach voti ein sinnstörendes Komma.

2) So tritt auch bei Ambrosius (wie es Weyman, Studien zu Apuleius, S. 373 für andere Autoren des Spätlateins nachgewiesen hat) 'poenam exsolvere' für 'poenas dare' ein: de Elia 9, 30: poenam suae ebrietatis exsolvit.

Den in V. 2 ausgesprochenen Gedanken giebt Ambrosius wieder: In Ps. 118, 8, 48: Domini, cui in occasu diei precem fuderis.

V. 3: 'voti reos ut adiuves'

'voti reus'[1]) = „einer, dessen Gebet, das er durch ein Gelübde unterstützte, erhört worden ist, der also schuldig ist, das Gelübde einzulösen." Die Redensart 'voti reus' konnte ich in der Prosa des Ambrosius nicht finden.

Str. 4. V. 1: 'Te cordis ima concinant.'

'*cordis ima*'; der Gebrauch eines substantivierten Adjektivs im Plural des Neutrums mit abhängigem Genetiv[2]) ist bei Ambrosius sehr beliebt; da ich hierüber im Exkurs Kap. 4, § 1 handle, mögen hier wenige Beispiele genügen: ep. 50, 15: occulta cordis; ebenso hex. VI 8, 44: de interp. Dav. II 4, 15: in intima cordis secreta.

Zu '*concinere aliquem (aliquid)*' vgl. ep. 21 (sermo contra Aux.) 20: vident pueros Christi *gloriam concinentes;* ep. 23, 22: *gloriam* Patris et Filii et Spiritus maiestatem individuam *concinentes;* In Ps. 1, 5: ut *salutem* suam . . . *concinentem* avidius mundus audiret.

Str. 4. V. 4: 'te mens adoret sobria.'

'*mens sobria*' ist bei Ambrosius ein beliebter Ausdruck: ep. 27, 8: sobriam mentem; de Noe 11, 38: mens enim sobria passiones omnes cohibet; de Elia 9, 30: Dominus enim gratiam sobriae mentis augebat; ferner findet sich 'sobrietas mentis': de exc. Sat. I 51; de Noe 11, 38.

Str. 5. V. 1 u. 2: 'Ut cum profunda clauserit
diem caligo noctium.'

Zu der sonst nicht häufigen Verbindung '*caligo noctium*' (zum Plural s. den Exkurs Kap. 4, § 5) verweise ich auf: ep. 22, 6: nulla caligo noctis; de obitu Val. 64: noctis caligine; In Ps. 118, 7, 31: caliginem noctis; ähnlich findet sich: In Ps. 36, 21: caligo tenebrarum[3]); ebenso hex. I 8, 32.

Str. 5. V. 3: 'fides tenebras nesciat.'

'tenebrae' ist wie hier bildlich gebraucht: de Cain et Abel II 4, 16: Nec mirum, si noctis tenebras habebat (Iudas), qui Christum deserebat; ep. 59, 4: in istius mundi tenebris; In Ps. 118, 13, 16: malignum est, quidquid admiscet malitiae tenebras veritati.

Der Gebrauch von '*nescire* = οὐκ εἰδέναι, *nicht kennen*'[4]) *mit*

---

1) Vgl. Verg. Aen. 5, 236 sq.: 'taurum constituam ante aras *voti reus* . . .'

2) Darüber spricht Draeger, Syntax und Stil des Tacitus[3] S. 30.

3) Vgl. Quintil. decl. mai. 18, 7: caligo tenebrarum.

4) Hierüber sprechen Rönsch, Itala u. Vulg. S. 373 (woselbst auf Plaut. Aul. prol. v. 30 illa illum nescit hingewiesen ist), und Draeger, historische Syntax[2] II S. 303 f. (der u. a. auf Plaut. Pers. 762: beneficium reddere nescit verweist).

Akkusativobjekt läfst sich aus jeder Schrift des Ambrosius nachweisen; deshalb führe ich nur einige Stellen an: de off. II 7, 38: timor ... nescit diuturnitatis custodiam; In Ps. 118, 7, 31: nescis illam caliginem noctis; ibid. 2, 24: qui fidem nescit; ep. 37, 5: Sapiens ... varios animi casus nescit; ep. 73, 4: fraudem nescit. de Abrah. I 5, 39: dolum nesciat. Ebenso häufig findet sich '*nescire*' in der nämlichen Bedeutung *mit Infinitiv:*[1]) In Ps. 35, 29: nescit stare; In Ps. 37, 14: nescit errare; Apol. David 9, 48: nescit ... committere; de interp. Iob III 4, 14: nescivit succumbere; de fuga saec. 4, 23: nescit agnoscere.

Str. 5. V. 4: 'et nox fide reluceat.'

Ähnlich sagt Ambrosius In Ps. 37, 21: ut fides luceat; ebenso de obit. Theod. 48.

Den in diesem Vers ausgesprochenen Gedanken giebt Ambrosius in der gleichen antithetischen Fassung wieder: in Ps. 36, 32: ergo sibi dies est iustus in tenebris; *quia et lux in tenebris* ... habes ergo, *quod in te luceat,* si iustitiam sequaris. Splendet tibi dies, *lucet tibi nox; quia fideli et nox sicut dies illuminabitur* (Ps. 138, 12).

Str. 6. V. 1: 'Dormire mentem ne sinas.'

Hierzu vgl. de Tobia 7, 26: dormire non sinit; ibid. 20, 73: non est, qui sinat eum dormire.

Str. 6. V. 2: 'dormire culpa noverit.'

'*novi mit Infinit. = ich kenne*' ist nicht so häufig von Ambrosius gebraucht wie 'nescio' in der negativen Bedeutung, wofür sehr oft 'non novi' eintritt. 'novi' (positiv) findet sich: In Ps. 48, 1: qui noverit peccata donare; In Ps. 38, 12: qui se exaltat, novit se humiliare; et qui se humiliare novit, etiam exaltare se novit. Viel gebräuchlicher ist der negative Ausdruck '*non novi*' *mit Infinitiv;* aus der grofsen Zahl mögen einige Beispiele genügen: de Iacob II 9, 35: pulchritudine, quae marcescere non novit; de Nabuthe 4, 16: ieiunare nisi ex necessitate non novit; ibid. 6, 28: quod nisi mortem dives inferre non noverit; ibid. 7, 33: recte destruit, qui sapienter aedificare non novit; ibid. destruit horrea, qui non novit sua frumenta dividere, sed claudere. Apol. Dav. 9, 47: non novit inflectere.

Str. 6. V. 3 u. 4: 'castos fides refrigerans
somni vaporem temperet.'

'*refrigerare aliquem*'[2]) = recreare, reficere (ἀναψύχειν τινά; ital. rifrigerare; französ. rafraîchir = readfraichir) findet sich bei Ambrosius: de off. III 18, 105: Iesus corda ... quasi fons refrigerabat; de Isaac 8, 77: caritatis flamma eos refrigerabat; de Iacob I 1, 4; fervorem ... refrigerare; de myst. 3, 13: refrigeravit incendia passio-

1) Vgl. S. 571 A 4. 2) Vgl. Rönsch, a. a. O. S. 378.

num; ep. 53, 3: refrigerasti animum; In Ps. 118, 4, 19: hos Domini crux refrigeret. '*somni vaporem*'; vapor = aestus, libido; in dieser Bedeutung steht das Wort: exh. virg. 30: corporei vaporis incendia; ibid. 48: vapor corporis, ebenso ep. 63, 26; de poen. I 14, 68: vapore carnis; de Cain et Abel II 3, 11: edaci libidinum vapore consumi.

Den Gedanken der beiden letzten Verse giebt Ambrosius: exh. virg. 58: ut nihil eis (membris) somnus caloris infundat, nullos excitet motus; . . . quam nulli vapores carnis exagitant; ähnlich heifst es In Ps. 36, 18: ne veniat ille (diabolus), qui *calefactum corporis* somno excitare consuevit; und In Ps. 118, 8, 46: calor soporis.

Str. 7. V. 1 u. 2: 'Exuta sensu lubrico
te cordis alta[1]) somnient'.

'*exutus aliqua re*' = „*frei von etwas*" ist eine bei Ambrosius ständige Konstruktion; vgl. ep. 18, 23: exutae . . . tenebris terrae; in Luc. X 110: nodo mortis exuta; in Ps. 43, 61: exuta omnibus impedimentis, ebenso de interp. Dav. II 2, 6; In Ps. 118, 10, 11: exuti . . . ornamento; ibid. 11, 9: curis exutus saecularibus.

Daneben kommt vor 'exutus *ab* aliqua re' in der gleichen Bedeutung, so: In Luc. VIII 64: exutus a culpa; In Ps. 43, 63: a nexu exutus; und 'exutus aliquid' (sogen. griech. Akkusativ): de Isaac 4, 16: quasi exuta vinculis pedem (mit diesem Ausdruck lehnt sich Ambrosius wohl an Verg. Aen. 4, 518: 'unum exuta pedem vinclis . . .' an; vgl. auch Mart. V 7, 3: 'taliter exuta est veterem nova Roma senectam.')

'*lubricus*' findet sich in derselben Bedeutung wie hier = „schlüpfrig, sündhaft": de fide II 16, 142: mens lubrica; de off. II 6, 26: tentatio lubrica; ep. 19, 13: lubricae libidinis consuetudinem; de Ioseph 5, 23: lubrica . . . est libido; de fuga saec. 4, 21: lubricae mentis imperio;

Str. 7. V. 3 u. 4: 'nec[2]) hostis invidi dolo
pavor quietos suscitet'

Zu '*hostis invidus*' = '*diabolus*' vgl. de interp. Dav. II 7, 28: sit porta nostri oris et cordis clausa diligentius, ne *hostis* introeat.

Dem Gedanken, dafs der Teufel über den schlafenden Menschen Gewalt zu bekommen suche, giebt Ambrosius öfters Ausdruck; so: In Ps. 36, 27: adversarius et malignus arcum extendit, ut *quietis animis* moveat tempestates, excitet flatus; In Ps. 35, 25: quia *nocte* advenit inimicus et adversarius, *quando somno sensus tenetur.* In Ps. 36, 18: ne . . . veniat ille, qui *calefactum corporis somno excitare* consuevit.

---

1) Zum substant. Adjektiv mit abhängigem Genetiv vgl. den Exkurs Kap. 4. § 1 und Str. 4. V. 1: 'cordis ima' S. 571.
2) Zum Texte s. Anhang II, § 3.

Str. 8. V. 3: 'unum potens per omnia.'

Das Neutrum 'unum' gebraucht Ambrosius zur Bezeichnung der Wesensgleichheit der göttlichen Personen ausschliefslich: de Spir. sancto III 16, 117: quia unum dixit sumus, non unus sumus; ibid. III 19, 144: Itaque sicut Pater et Filius unum sunt . . . ita et Spiritus unum est cum Patre et Filio; de fide I 2, 16: Filius . . ., quia unum cum Patre.

Zu 'potens per omnia' vgl. de off. III 2, 11: iustus per omnia.

Str. 8. V. 4: 'fove precantes Trinitas.'

'fovere aliquem' = *„jemanden begünstigen, unterstützen"* findet sich: ep. 45, 16 (Deus) creatum fovit; ep. 59, 2: fovet illa, quae pacis sunt; In Ps. 118, 19. 39: (Christus) illum tamen fovet; de bened. patr. 11, 47: (Ioseph) zelum incidit ab iis, quos magis fovebat.

Kap. 2. § 4. hymn. IV: 'Intende, qui regis Israel.'[1]

Wie in Kap. 1 S. 555 f. dargethan wurde, ist dieser Hymnus durch einwandfreie Zeugnisse beglaubigt und wird allgemein als echter Hymnus des Ambrosius anerkannt; trotzdem sei noch auf einige Stellen hingewiesen, an denen die Autorschaft des Ambrosius bezeugt ist. Wie Dreves mitteilt, erwähnt *Facundus* von Hermiana in Afrika (6. Jahrh.) diesen Hymnus mit folgenden Worten: 'Unum de Trinitate credidi Dominum Iesum Christum . . . qui Patris exsistens unigenitus factus sit unigenitus matris, ut *geminae gigas substantiae, sicut intellexit et cantavit Ambrosius,* utriusque verae nativitatis proprietate credatur (Migne LXVII 540). Ebenfalls aus dem 6. Jahrh. und zwar aus dessen erster Hälfte stammt das Zeugnis des *Cassiodorius,* der In Psalm. 8, 11 concl. (Migne LXX 79) schreibt: *Beatus Ambrosius hymnum natalis Domini* eloquentiae suae pulcherrimo flore *compinxit,* ut pius sacerdos festivitate dignum munus offerret. Ait enim:

Procedat de thalamo suo,
pudoris aula regia
geminae gigas substantiae,
alacris ut currat viam (Str. 5)

et cetera, quae supra humanum ingenium vir sanctus excoluit.' Denselben Hymnus erwähnt *Cassiodorius,* In Psalm. 71, 6 (Migne LXX 509): 'Hinc Ambrosius ille, quaedam ecclesiae candela, mirabili fulgore lampavit dicens:

'Veni redemptor gentium
ostende partum virginis,
miretur omne saeculum
talis decet partus Deum.'[2]) (Str. 2)

---

1) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 49—54. Dreves, Stimmen aus M. L. Erg. Heft 58. S. 33 ff. und S. 63 f.

2) Auf diese beiden Stellen aus Cassiodorius machen schon die Mauriner aufmerksam (ed. Maur. tom. II p. 1218).

Schliefslich sei noch erwähnt, dafs *Augustin* Str. 5. V. 3: 'geminae gigas substantiae' citiert (August. tract. in ev. Ioann. LIX 3), worauf Weyman (Miszellanea zu lateinischen Dichtern, Freiburg i. d. Schweiz, Oeuvre de St. Paul 1898. S. 10 f. [Compte rendu du quatrième congrès scientifique international des catholiques. Section VI. p. 146 f.]) hingewiesen hat. In Bursians Jahresber. über die Fortschr. d. klass. Altertumswissensch. Bd. 105. Jahrg. 28 (1900). S. 58 fügt Weyman noch bei, dafs eben diese Stelle Leporius bei Cassian. contra Nestor. I 5, 8 p. 244, 25 f. P citiert.

Nachdem ich die wichtigsten Zeugnisse für die Echtheit des Hymnus aufgeführt habe, wende ich mich zur sprachlichen Untersuchung.

Str. 1: 'Intende, qui regis Israel,
super Cherubim qui sedes,
appare Ephrem coram excita
potentiam tuam et veni.'

Die ganze Strophe ist die fast wörtliche Wiedergabe des Psalms 79, 2, 3: 'Qui regis Israel, intende: qui deducis velut Ioseph. qui sedes super cherubin appare. 3. coram Ephrem, et Benjamin et Manasse' (nach Sabatier, II 163). Ambrosius, der sonst überaus häufig Psalmverse citiert, erwähnt nur einmal einen Teil dieser beiden Verse, nämlich de fide V 6, 85: Supra Cherubim Dominus sedet; sicut habes: 'Qui sedes super Cherubim, appare.'

Die Mauriner, welche diesen Hymnus in ihren Kanon aufgenommen haben, lassen die erste Strophe weg, sodafs der Hymnus dort mit 'Veni redemptor gentium' beginnt. Da aber cod. Vat. Reg. 11 die erste Strophe enthält, und der Hymnus im Gegensatze zu den bisher behandelten Hymnen nur 7 Strophen hätte, so ist keine Veranlassung gegeben, die erste Strophe zu streichen.[1]) Als Grund, weshalb diese Strophe ausgefallen ist, hat Dreves (Stimmen aus M. L. Erg. H. 58. S. 63) richtig die Häufung der Elisionen erkannt, die im Gesange unbequem wurden.

Str. 2. V. 1 u. 2: 'Veni, redemptor gentium,
ostende partum virginis.'

Unter 'partus virginis' ist wie in hymn. II 8, 2: 'partumque virginis sacrae' Christus zu verstehen. vgl. S. 568.

V. 3: 'miretur omne saeculum.'

Mit der gleichen Metonymie sagt Ambrosius de Spir. sancto III 4, 22: totus orbis iure miratur.

---

1) Auch Huemer, Untersuchungen über den jambischen Dimeter. S. 9, Anm. 1 stimmt mit Mone (a. a. O. I S. 42) gegen Daniel (l. c. I p. 12) mit Rücksicht auf die gerade Strophenzahl und die Handschrift für die Beibehaltung der Strophe.

Str. 3. V. 1, 2 u. 3: 'Non ex virili semine,
sed mystico spiramine
verbum Dei factum est caro.'

Mit Vers 1 lehnt sich Ambrosius an Joh. 1, 13 an: 'qui non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis neque *ex voluntate viri,* sed ex Deo nati sunt' (Sabatier III 388).

Dieselbe Modifizierung des in der Bibelstelle ausgesprochenen Gedankens wie im Hymnus findet sich: de inst. virg. 6, 44: An vero Dominus Iesus eam sibi matrem eligeret, quae *virili semine* aulam posset incestare caelestem? ibid. 16, 98: Inoperata est ergo et caro Christi, quem ut Maria virgo conciperet, inusitato quodam novoque incarnationis mysterio *sine ulla virilis seminis admixtione* divinae gratia dispositionis, quod erat carnis, adsumpsit ex virgine; de fide I 12, 77: Dic, quemadmodum sit natus ex Maria . . . quomodo *sine semine viri* partus.

V. 2: 'mystico spiramine.'

'spiramen', ein im Sprachgebrauch der Vulgata häufiges Wort[1]), gebraucht Ambrosius: In Luc. VII 168: aerio spiramine; ibid. IX 32: sereno . . . spiramine; de virginit. 15, 94: leni spiramine flatuque.

V. 3 ist aus Joh. 1, 14: 'verbo caro factum est' (Sabatier III 388) entnommen. Diese Stelle citiert Ambrosius: In Luc. II 40; de virginib. I 3, 11; In Ps. 1, 33; In Ps. 36, 34; In Ps. 37, praef. 4;

Str. 3. V. 4: 'fructusque ventris floruit.'

Diesen Gedanken führt Ambrosius aus: In Luc. II 24: Ipse fructus ventris (Ps. 131, 11) est . . . flos Mariae Christus, *qui velut* bonae arboris *fructus* pro nostrae virtutis processu nunc *floret.*

Str. 4. V. 1: 'Alvus tumescit virginis.'

Hierzu ist zu vergleichen: ep. 5, 11: tumescit alvus et incedentem foetus sui onera gravant; In Luc. I 43: tumescere alvum.

Str. 4. V. 2: 'claustrum pudoris permanet.'

Der Ausdruck '*claustrum pudoris*'[2]) kehrt auch in der Prosa des Ambrosius wieder: ep. 5, 9: *pudoris claustra;* exh. virg. 5, 29: quo meliores afferat fructus *claustro pudoris* septa virginitas.

Desselben Bildes bedient sich Ambrosius mit unwesentlichen Änderungen ep. 44, 4: partus claustra; exh. virg. 6, 35: Quid tam verum quam intemerata virginitas, quae signaculum pudoris et claustrum integritatis genitale custodiat? de virginib. 8, 45: pudor clau-

---

1) Vgl. Vulg. 'spiramen dei'; Rönsch, It. u. Vulg. S. 26; spiramen zuerst bei Lucan. 6, 90: spiramine, 10, 247: spiramina im fünften Fuſs.

2) Mone, a. a. O. I S. 44 verweist auf das Menaeum zum 22. August: 'οὐδαμῶς παρεσάλευσε παρθενίας σου τὰ κλεῖθρα.' Möglicherweise schwebte dem Dichter Cant. 4, 12: 'hortus clausus soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus' vor.

ditur; ep. 5, 10: laxatis uteri genitalibus claustris (Drev.); de inst. virg. 8, 52: Mansit intemeratum septum pudoris; ibid. 9, 58: Audi, virgo . . . clauso pudore; ibid. 9, 60: hortus clausus es, filia, nemo auferat sepem tui pudoris; ibid. 9, 62: clausit pudorem tuum; ibid. 17, 111: ut teneat claustra pudicitiae; ep. 63, 33: Qui cum ex Mariae nasceretur utero, genitalis tamen septum pudoris et intemerata virginitatis conservant signacula; ep. 42, 6: Quae autem est illa porta, . . . quae manet clausa . . . nonne haec porta Maria est? ibid. 7: Quid autem incredibile, si contra usum originis naturalis peperit Maria et virgo permanet?

Str. 4. V. 3: 'vexilla[1]) virtutum micant.'

'vexillum' gebraucht Ambrosius bildlich: (Drev.) de inst. virg. 5, 35: Egregia igitur Maria, quae signum sacrae virginitatis extulit et *integritatis vexillum* erexit; (Drev.) de virginib. II 2, 15: Quantae in una virgine species virtutum emicant? Secretum verecundiae, *vexillum fidei*, devotionis obsequium; ep. 63, 70: vexillum confessionis; de fide II 16, 143: fideique tuae vexilla; de fide V 10, 128: vexilla Dominicae passionis; In Luc. VII 64: vexilla fidei; In Luc. IX 13: vexilla iustitiae; de obit. Theod. 43: vexilla salutis.

Str. 4. V. 4: 'versatur in templo Deus.'

Maria wird wie hier als '*templum*' bezeichnet: ep. 63, 33: ut esset etiam corporale Dei templum, in qua corporaliter, ut legimus, habitavit plenitudo divinitatis; de Spir. sancto III 11, 80: Maria erat templum Dei; In Ps. 45, 13: Admirabile templum Dei (Maria); ep. 30, 3: ut in utero virginis (Mariae) sacra reperiretur aula, in qua Rex habitaret caelestium, et corpus humanum *Dei templum* fieret; de inst. virg. 5, 33: Non de terra utique, sed de caelo vas sibi hoc, per quod descenderet, Christus elegit et sacravit *templum pudoris* (Mariam); ibid. 17, 105: in qua (Maria) esset . . . Dei templum.

Str. 5: 'Procedat e[2]) thalamo suo,
pudoris aula regia,
geminae gigas substantiae
alacris ut currat viam.'

Die ganze Strophe ist mit unverkennbarer Anlehnung an Ps. 18, 6: 'et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo: exsultavit ut gigas ad currendam viam'; (Sabatier II 38) gebildet.[3]) Ambrosius citiert diesen Psalmvers In Ps. 43, 28; de inst. virg. 1, 6; de incarn. 5, 35. Wie Str. 4. V. 4: 'templum', so wird *Maria* hier

---

1) Vgl. Stat. silv. 4, 2, 42 f.: summittentemque modeste *Fortunae vexilla suae;* Ammian. XIV 1, 10: velut *contumaciae* quoddam *vexillum* altius erigens.
2) Zum Texte s. Anhang II. § 4.
3) Dies bemerkt auch Kayser, a. a. O. S. 176.

'*aula regia*' genannt, eine Bezeichnung die in der Prosa des Ambrosius sehr beliebt ist: vgl. (Drev.) de inst. virg. 12, 79: habitavit in nobis, quasi rex sedens *in aula regali* uteri virginalis: ibid. aula regalis est virgo; ibid. 17, 105: caelestis aulam virginis: ep. 30, 3: ut in utero virginis *sacra* reperiretur *aula*: ep. 42, 7: in novo Testamento virgo regis, *aula caelestis*, electa est ad salutem: ep. 63, 110: aut fortasse quia cognoverat per filii mortem mundi redemptionem *aula regalis* (Maria): dieselbe Stelle auch In Luc. X 132; exh. virg. 4, 27: quis non venerabitur *aulam pudoris* (Mariam)? de poenit. I 1, 4 (David): cuius posteritas *aula caelestis* (Maria) est; In Ps. 45, 13: admirabile templum et *aula caelestis* (Maria).

V. 3: 'geminae gigas substantiae.'

Bei Erörterung des Psalmverses bedient sich Ambrosius desselben Ausdruckes wie im Hymnus, um Christus als „Gottmenschen“ zu bezeichnen: In Ps. 118, 10, 18: Hic (Christus) est ergo *homo geminae substantiae*; (Bir.) de incarn. 5, 35: Quem quasi *gigantem* sanctus David propheta describit, eo quod *biformis geminaeque naturae* unus sit, consors divinitatis et corporis; de bened. patr. 11, 51: *geminam* igitur Propheta in Christo *substantiam* declaravit, divinitatis et carnis; de fide III 8, 65: *geminam* in Christo *substantiam*; ep. 30, 10 (Iesus) in utriusque idem naturae diversitate dividuae, unius Filii Dei veritatem *gigas salutaris* implevit.

In der nämlichen Weise wie hier Ps. 18, 6 variiert Ambrosius gen. 10, 9: 'tamquam Nembroth gigas venator ante Dominum.' In Erörterung dieser Stelle sagt er ep. 55, 5: et ideo tamquam Nembroth gemini gigas nominis, venator egregius super terram.

Der Gebrauch von '*geminus* = *zweifach*' ist bei Ambrosius viel häufiger als der von 'duplex'; vgl. In Luc. I 8: gemina virtus; In Ps. 40, 41: Et quia geminum psallendi officium demonstravit, geminam quoque vocem esse Scriptura edocuit; In Ps. 43, 60: geminum intellectum; de fide 12, 153: geminam Filio, geminam Patri facitis iniuriam; ep. 7, 20: geminam habens redemptionem.

Str. 5. V. 4: 'alacris ut currat viam.'

Das 'exsultavit' des Psalmverses ist hier mit 'alacris' gegeben, das Ambrosius synonym mit 'laetus, exsultans' gebraucht; so In Luc. V 27: sequebatur enim iam laetus 'alacer et exsultans.'

Die Form 'alacris' für das Maskulinum[1]) ist in der Prosa des Ambrosius nicht gebräuchlich.

1) Vgl. Verg. Aen. 5, 380:
'ergo *alacris* cunctosque putans excedere palma
Aeneae stetit ante pedes . . .'
ibid. 6, 685:
'*alacris* palmas utrasque tetendit.'

Str. 6: 'Egressus eius a Patre,
Regressus eius ad Patrem,
Excursus usque ad inferos,
Recursus ad sedem Dei.'[1])

Wie die vorige Strophe an Ps. 18, 6, so lehnt sich diese Strophe an Ps. 18, 7: 'a summo coelo egressio eius, et occursus eius usque ad summum eius' (Sabatier II 38) an.

Auch dieser Psalmvers findet sich in einer Modifikation, wie sie Vers 1 der Hymnenstrophe aufweist, in der Prosa des Ambrosius: de Isaac 3, 10: quia currit Dei Verbum et non est alligatum. Denique exsultat tamquam gigas ad currendam viam. Et quia *egressus eius* a summo coelo et occursus eius usque ad summum eius.

Ambrosius hat in dieser Strophe nicht nur den Inhalt des Psalmverses übernommen, sondern auch die Einkleidung der Gedanken beibehalten, welche sich als „hebräischer Satz- und Gedankenparallelismus" darstellt. Vgl. E. Norden, a. a. O. II S. 816 ff.

Str. 7. V. 1: '*Aequalis aeterno Patri.*'

Mit Recht bemerkt Kayser (a. a. O. S. 179), dafs dieser Vers (wie Strophe 4 und 5) gegen den Arianismus Front mache. Auch in seinen Prosaschriften verteidigt Ambrosius das in diesem Verse ausgesprochene Dogma öfters; so bemerkt er, bei der Besprechung des von Palladius aufgestellten Satzes 'pater maior est Filio' ausdrücklich: ep. 8 (gesta concilii Aquileiensis) 37: 'Filius . . . secundum divinitatem aequalis est Patri'; denselben Gedanken spricht er aus: de bened. patr. 4, 18: ne quis, cum audiret aequalem Patri, non putaret Filium; In Ps. 43, 13: quia (Filius) aequalis est Patri; ep. 48, 4: Filium itaque coaeternum Patri suscepisse carnem . . . aequalem Patri secundum divinitatem.

Str. 7. V. 2: '*carnis trophaeo*[2]) *cingere.*'

'cingere' ist natürlich Imperativ Präsens vom medialen „cingi sich gürten"[3]), nicht wie Mone (a. a. O. I S. 45) meint, „historischer Infinitiv mit dem Particip (firmans V. 4), gleich dem griechischen Aorist." 'accingi' in medialer Bedeutung findet sich: de virginib. I 8, 46: Accingere itaque virgo et . . . claude; In Ps. 118, 10, 9: In adiumentum accingere, qui accinctus es, ut creares'; In Luc. II 70: ad omne accingamur obsequium caelestium praeceptorum. Das verbum simplex 'cingi' läfst sich in medialer Bedeutung bei Ambrosius nicht erweisen.

---

1) Biraghi, a. a. O. S. 51 verweist auf: In Ps. 118, 6, 6, woselbst Ambrosius den Gedankengang dieser Strophe in derselben brachylogischen Weise wiedergiebt; dort heifst es: Salit de caelo in virginem, de utero in praesepe, de praesepio in Iordanem, de Iordane in crucem, de cruce in tumulum, in caelum de sepulcro.

2) Zum Texte s. Anhang II. § 4.

3) Noch nicht bei Verg. und Ovid.

Str. 7. V. 3 u. 4: 'infirma nostri corporis
virtute firmans perpeti.'[1])

Statt des Substantivums 'infirmitas' gebraucht Ambrosius das substant. Adjektiv 'infirmus' im Neutrum mit abhängigem Genetiv[2]): ep. 36, 4: infirmum carnis meae; de parad. 3, 12: infirmum ... naturae; de incarn. 5, 41: infirmum doloris humani. Vgl. hierzu hymn. III 4, 1: 'cordis ima', und 7, 2: 'cordis alta.'

'perpes, etis = perpetuus' (vgl. Rönsch, It. u. Vulg. S. 121) ist auch der Prosa des Ambrosius nicht fremd; er gebraucht es: de obit. Theod. 1: perpeti horrens caligine; In Luc. I 8: virtute perpeti[3]); de fide res. II 20: perpes in voluptatibus; de obit. Theod. 5: perpetem firmitatem.

Str. 8. V. 1: 'Praesepe iam fulget tuum.'

Der Form 'praesepe, is' (Neutrum) giebt Ambrosius in seinen Prosaschriften vor 'praesepium, ii' weitaus den Vorzug[4]); dafs er für die Form 'praesepe' eine gewisse Vorliebe hatte, erhellt aus In Luc. II 42: agnovit enim bos possessorem suum et asinus *praesepe*[5]) (Schenkl praes*ae*pe obwohl B praes*e*pe liest) domini sui (Esai. 1, 3), immo *praesepium* dixerim, sicut scripsit, qui transtulit; nihil enim apud me distat in verbo, quod non distat in sensu. Wenn auch Ambrosius hier ausdrücklich sagt, dafs er auf die Wortform kein Gewicht lege, so beweist doch gerade der Umstand, dafs er am Bibeltexte diese rein formale Änderung vorgenommen hat, und dafs er es für nötig hält, darüber (unter Hinweis auf Cic. orat. 27) zu sprechen, dafs ihm eben die Form 'praesepe' näher lag. Die Bevorzugung dieser Form läfst sich übrigens an zahlreichen Beispielen erweisen, von denen hier einige genügen mögen: ep. 63, 93: quae non refugit praesepe Christi; de obit. Theod. 42: praesepe Domini; de virginit. 15, 96: ad Domini praesepe ducuntur; In Luc. VII 82: agnovit asina praesepe Domini sui; In Luc. IX 6: non praesepe, non alimenta.

Str. 8. V. 2: 'lumenque nox spirat novum.'

'lumen novum'[6]) ist jedenfalls aus Apoc. 21, 1 und 22, 5:

---

1) Diese beiden Verse sind, wie Mone (a. a. O. I S. 242) bemerkt, in den Hymnus 'Veni creator Spiritus' übergegangen.

2) Diese Erscheinung findet sich noch nicht in klass. oder silb. Latinität; vgl. den Exkurs Kap. 4, § 1.

3) Zu dieser Stelle bemerken die Mauriner: 'nec perpeti' pro verbo, sed pro adiectivo sumenda est.'

4) Charisius (p. 59, 11 Keil) billigt beide Formen; der Ursprung der Neubildung ist im Plural 'praesepia' zu suchen.

5) Zur Schreibweise 'praesepe' vgl. Georges, Lexikon der latein. Wortformen S. 550: „Die Schreibung 'praesepe' ist die fast aller Handschriften und auch inschriftlich bezeugte (Orelli inscr. 4377).“

6) Sowohl Mone (a. a. O. I S. 45 f.) als Kayser (a. a. O. S. 180 f.) fassen lumen als „das Licht der Offenbarung“, und zwar als ein neues Licht, im Gegensatz zum Lichte der Offenbarung im alten Bunde.

'erit mihi caelum novum et terra nova et novum lumen' entnommen; diese Stellen citiert Ambrosius In Ps. 38, 18.

'lumen spirare' nach Analogie von 'odorem spirare' gebildet; diese Verbindung ist gebraucht: de vid. 5, 30: odorem fidei, quem ... mentis spiret affectus; de virginit. 9, 49: odorem ... spirant; ibid. 12, 72: spirabunt odorem; vgl. In Luc. IX 32: fides spirat.

Str. 8. V. 3: 'quod nulla nox[1]*) interpolet.'*

Der ganze Vers, teilweise mit unwesentlichen Änderungen, kehrt häufig in der Prosa wieder: In Ps. 118, 12, 13: qui desiderant fulgoris perpetui claritatem, quam n u l l a n o x i n t e r p o l a t; ibid. 13, 8: lumen sine defectu, quod n u l l a e t e n e b r a e n o c t i s i n t e r p o l e n t; ep. 22, 6: Ecce veri dies, quos n u l l a c a l i g o n o c t i s i n t e r p o l a t; (Bir.) hex. IV 5, 22: Magna lux divinitatis, quae n u l l a u m b r a mortis i n t e r p o l a t.

Str. 8. V. 4: 'fideque iugi luceat.'

Hierzu vgl. hymn. III 5, 4: 'nox fide reluceat.'

'iugis, e' = „immerwährend", wie im späteren Latein überhaupt[2]), so auch bei Ambrosius sehr häufig; vgl. ep. 11, 6: iugi continuatione; ep. 8, 6: fonte iugi ac perpetuo; ep. 54, 1: iugis successio; de Abrah. II 5, 22: laetitia iugis; ibid. II 8, 57: iugi flatu; ibid. II 10, 76: exercitio iugi; de off. I 18, 74: iugis properatio; hex. I 2, 7: perseverantiae iugis; hex. V 15, 52: iugis labor; hex. VI 9, 71: iugis fames.

Hiermit habe ich die Untersuchung der Hymnengruppe A hinsichtlich der sprachlichen Erscheinungen abgeschlossen. Wenn ich dabei etwas weiter ausgeholt habe, so geschah es deshalb, weil ich untersuchen wollte, ob die Sprache der Hymnen eine so weitgehende Übereinstimmung mit der Ausdrucksweise der Prosa des Ambrosius zeigt, dafs man berechtigt ist, auch von den vierzehn weiteren Hymmen (Hymnengruppe B), für deren Verfasser nach den Ausführungen von Biraghi-Dreves Ambrosius zu halten ist, diese Übereinstimmung zu fordern. Diese Frage kann ich auf Grund des angestellten Vergleiches in folgender Weise beantworten:

I. Die Sprache der vier Hymnen der Gruppe A weist eine sehr bedeutende Übereinstimmung mit der prosaischen Diktion des Ambrosius auf. Abgesehen von dem erbrachten Nachweise gleicher sprachlicher Verbindungen im einzelnen war es möglich, eine Stelle aufzuzeigen, an welcher sich ein Hymnus in Prosa aufgelöst wiederfindet, und zwar in einer Darstellung, die sich in nichts mehr von der poetischen Diktion unterscheidet (vgl. hymn. I bezw. hex. V 24, 88 S. 564).

---

1) 'nox' erklärt Kayser a. a. O. als „Nacht des Unglaubens."
2) Vgl. Rönsch, It. u. Vulg. S. 118 u. 150.

II. Ferner zeigte die Untersuchung, dafs Ambrosius, wie er auch in seinen prosaischen Schriften überaus häufig zu thun pflegt, Bibelcitate in seine Hymnen aufgenommen hat. Diese Bibelcitate treten nicht selten (besonders beachtenswert ist in dieser Hinsicht hymn. IV) in einer Variierung auf, die sich auch in der Prosa des Ambrosius nachweisen liefs.

Somit darf behauptet werden, dafs die Sprache der Hymnen wohl geeignet ist, ein Kriterium für die Echtheit der Hymnen zu bilden, und man ist berechtigt, an einen echten Hymnus des Ambrosius die Forderung zu stellen, dafs er sprachliche Übereinstimmungen mit der Prosa aufweist.

Kap. 3.

Die Hymnen der Gruppe B.

Kap. 3. § 1. hymn. V: 'Splendor paternae gloriae.'[1])

Wie ich oben (Kap. 1 S. 558) bemerkt habe, neigen Kayser und Förster der Ansicht zu, dafs dieser Hymnus, wenn wir auch ein nach ihrer Ansicht glaubwürdiges Zeugnis für seine Echtheit nicht besitzen, Ambrosius zum Verfasser habe und stützen sich auf innere Kriterien. Um eine Beurteilung der Zeugnisse, die sich aus Autoren erbringen lassen, zu ermöglichen, stelle ich sie hier zusammen.

1. Beda, de arte metrica (Keil VII 255): 'Sed et Ambrosiani eo maxime currunt: 'Deus creator omnium'; 'Iam surgit hora tertia'; 'Splendor paternae gloriae'; 'Aeterne rerum conditor' et ceteri perplures.'

Dieses Zeugnis besitzt, obwohl hier Beda den Hymnus zusammen mit drei *echten* Hymnen nennt, keine Beweiskraft, da, wie ich in der Einleitung (S. 553 f.) erwähnt habe, 'hymnus Ambrosianus' nicht „von Ambrosius herrührend" zu bedeuten braucht.

2. Unzweideutig schreibt Hincmar von Rheims diesen Hymnus dem Ambrosius zu de non trina deitate (edit. Sirmond vol. I p. 528): 'Aliquando Ambrosius totos tres sanctae trinitatis personas afferens unius deitatis sanctam trinitatem esse demonstrat, dicens: Splendor paternae gloriae etc.' Es folgen die *drei* Anfangsstrophen des Hymnus.

Allein Hincmar ist, wie Dreves (Stimmen aus M. L. Erg. Heft 58 S. 27 und 36) zeigt, kein einwandfreier Zeuge, da er dem Ambrosius manchen Hymnus zuschreibt, der nicht von ihm sein kann. Schon die Mauriner legten auf sein Zeugnis nur geringen Wert.[2])

1) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 113—116; Dreves, Stimmen aus Maria-Laach. Erg. H. 58. 1893. S. 30 ff. Der Hymnus ist übersetzt und erklärt von Dreves, Stimmen aus Maria-Laach, Bd. 51 [1897] S. 241—243.

2) ed. Maur. tom. II p. 1218: 'Nonum, decimum atque undecimum (hymnum) nobis indicavit Hincmaris Remorum episcopus, cuius auctoritatem hac in re sequendum eo usque ducimus, quatenus vel hymni tanto nomine digni videntur, vel nulla ratio, ut ab eius recedamus sententia, animum impellit.'

3. Wichtiger ist die von Biraghi (a. a. O. S. 113) mitgeteilte Stelle aus einem Briefe des Fulgentius, Bischofs von Ruspe (468—533) an Ferrandus diaconus: 'Ipsum enim (Filium) apostolica praedicat auctoritas splendorem gloriae et figuram substantiae dei (Hebr. 1, 3); quod sequens *beatus Ambrosius in hymno matutino splendorem paternae gloriae Filium esse pronuntiat.*'[1]) Aus demselben Briefe führt Dreves (Stimmen aus M. L. E. H. 58 S. 30) eine weitere Stelle an: 'Hanc ebrietatem bibemus, dum accepto Spiritu sancto perfectae caritatis, quae foras mittit timorem, gratiam possidebimus. Hinc est, quod *beatus Ambrosius in hymno matutino* huius nos postulare gratiam ebrietatis edocuit, dum dicimus: Laeti bibamus sobriam ebrietatem Spiritus.'[2])

Gestützt auf das völlig einwandfreie Zeugnis des Fulgentius will ich im folgenden untersuchen, ob die Sprache des Hymnus zu der Annahme berechtigt, daſs Ambrosius sein Verfasser ist.

Str. 1. V. 1: 'Splendor paternae gloriae.'

Schon Fulgentius bemerkt, daſs sich dieser Vers an Hebr. 1, 3: 'qui est splendor gloriae et imago substantiae eius' (vgl. Sabatier, Bibliorum sacrorum latinae versiones antiquae III 907) anlehnt.[3]) Diese Bibelstelle citiert Ambrosius oft, nicht selten variiert.

In Ps. 35, 22: Idem (Christus) est *splendor gloriae Dei Patris;* ep. 29, 7: quis autem lumen vultus Patris nisi *splendor gloriae* et imago invisibilis Dei; de Abrah. II 6, 40: *splendorem gloriae,* cuius heres primus factus est . . . Dei Filius Iesus Christus. Exh. virg. 57: quoniam *Filius splendor gloriae Patris* et imago substantiae eius est; de Spir. sancto I 14, 163: *Patris* aeterni *splendor est Filius;* de virginib. I 8, 46: quia (Christus) *patris splendor;* de vid. 5, 31: (Christus) *splendor gloriae* eius et imago substantiae; In Ps. 38, 24: Imago autem Dei *Christus, qui est splendor gloriae* et imago substantiae eius; In Ps. 40, 35: Patrem . . ., *cuius splendor est gloriae* (Christus); In Ps. 43, 12: *Vultus* quoque *paterni splendor est Christus;* et ideo ait: Qui me videt, videt et Patrem; quasi *splendor gloriae eius;* In Ps. 118, 19, 38: de Deo dubitas, quod ubique fulgeat *splendor gloriae eius;* hex. II 5, 19: Imago est enim invisibilis Dei Filius. Omnia patris quasi imago exprimit, omnia eius quasi *splendor gloriae* illuminat; hex. VI 7, 42: Illa anima bene picta est, in qua est *splendor gloriae et paternae* imago *substantiae.*

---

1) epist. XIV ad Ferrandum n. 10 (Migne LXV 401).
2) ibid. n. 42 (Migne l. c. 430).
3) Mit Recht erinnert Biraghi (a. a. O. S. 113) auch an Sap. 8: 'Claritas Dei . . . candor lucis aeternae.' Auf diese Stelle nimmt Ambrosius Bezug: In Luc. X 49: Christus . . . propter expressam in se paternae claritudinis; de fide I 7, 49: Splendor; quod claritas paternae lucis in Filio sit; ibid. 13, 79 (Filius) quasi splendor lucis aeternae.

Genau in derselben Weise modifiziert wie im Hymnus findet sich die Bibelstelle:

(Drev.) de fide IV 9. 108: unde et apostolus *splendorem paternae gloriae* Filium dixit, quia splendor paternae lucis est Filius; hex. I 5, 19: est enim *splendor gloriae paternae* atque eius imago substantiae[1]); ep. 35, 11: quia (Christus) *splendor est gloriae paternae* et imago substantiae eius; In Ps. 47, 18: et omnis *gloriae paternae Filium splendorem* esse cognoscas et eius characterem substantiae.

Der häufige Gebrauch des Bibelcitates macht es erklärlich, daſs Ambrosius de virginib. II 2, 7 Christum ohne Nennung des Namens und ohne jeden Zusatz 'Splendor' nennen kann: 'quid nobilius Dei matre? quid castius ea, quam *Splendor* elegit?

Str. 1, V. 2: 'de luce lucem proferens.'

Denselben Gedanken drückt Ambrosius aus In Luc. II 12: et ipse (Christus) lux vera et *genitor lucis aeternae.*

Str. 1. V. 3: 'lux lucis et fons luminis.'

Sehr häufig wird *Christus 'lux'* genannt; so hymn. I 8, 1: tu *lux* refulge sensibus'; ep. 44, 17 (Christus): *lux* saeculi; ep. 29, 20: est enim (Christus) *lux* mundi; In Ps. 1, 56: *lux* enim Christus est; In Ps. 39, 19: aeterna *lux* (Christus); de bono mortis 12, 57: ego (Christus) sum *lux;* In Luc. IV 43: qui est enim *lux magna,* nisi Christus? In Luc. VIII 36: *lux,* Dei Filius; de Spir. sanct. I 14, 161: *lux* autem et Filius; ibid.: *lux* autem *vera* est Dei Filius; ibid. 162: quia Filius Dei *lux* est.

Ebenso oft wird *Christus 'lumen'* genannt; so: In Ps. 37, 41: *verum lumen* (Christus); de bono mortis 12, 53: dominus enim erit . . . *lumen verum;* de virginibus III 1, 2: (Christus) *lumen ex lumine;* Exh. virg. 9, 57: *lumen Filius est*, lumen et Pater; ibid. 12, 81: vos . . . filiae (estis) eius, qui non transfiguratur in angelum lucis, sed *verum lumen,* qui de vero est lumine; de Spir. sancto I 14: 160: etiam *Filius lumen.*

Str. 1. V. 4: 'diem dies illuminans.'[2])

Zu *dies* = *Christus* ist zu vergleichen: (Drev.) In Ps. 118, 12, 26: Sunt quibus semper dies est, illis utique, quibus Christus adest . . . *Hic est dies,* quem vidit Abraham, dies remissionis peccatorum; In Ps. 40, 35: Nox in te (Christo) nulla est, *quia totus es dies;* In Ps. 43, 6: *hic ergo est dies*, quem illuminavit sol ille iustitiae; In Ps. 118, 2, 9: in tenebris ambulo, quia *diem Christi* nescio; ibid. 12, 25: (*Christus) dies* omnibus lucet; hex. V 24, 86: habentes in proximo

---

1) Auf diese Stelle hat Weyman aufmerksam gemacht in Bursians Jahresb. Bd. 93. Jahrg. 25. [1897] S. 170.

2) Zum Texte s. Anhang II, § 5.

diem Christi et lumen ecclesiae; de Isaac 4, 37: *dies caelestium est* Christus.

Str. 2. V. 1: 'verusque sol, illabere.' [1])

Wie in der 1. Strophe 'splendor, lux, lumen, dies', so wird hier *Christus* '*sol*' genannt, jedenfalls in Anlehnung an Malachias 4, 2: 'et orietur vobis, qui timetis nomen meum, Sol iustitiae' (Sabatier II 1011). Im Anschlufs an diese Bibelstelle bezeichnet Ambrosius Christum gern als '*sol iustitiae*', so: In Ps. 43, 6: Hic ergo est dies, quem illuminavit *sol ille iustitiae;* In Ps. 118, 2, 9: ideo fusca sum, quia *sol* me reliquit *iustitiae,* qui ante me illuminare consueverat; ibid. 8, 51: meridies est ei, cui *iustitiae sol* refulget; ibid. 8, 57: mysticus autem *sol ille iustitiae* omnibus ortus est; de interp. Iob. I 5, 14: festino ergo, ut illum possim videre *solem iustitiae* illuminantem animos universorum; ep. 26, 10: significabatur enim esse venturus *sol iustitiae;* (Drev.) hex. IV 1, 2: si tam gratus est sol consors et particeps naturae, quam bonus est *sol ille iustitiae;* (Drev.) ibid. 2, 5: Filius fecit solem. Dignum enim erat, ut solem mundi faceret *sol iustitiae.*

Auch ohne den Zusatz 'iustitiae' wird *Christus* '*sol*' genannt: In Ps. 118, 12, 25: sed omnes in Christo unum sumus. *Sol* omnibus fulget, dies omnibus lucet; ibid. 12, 13: occurre *soli lucis aeternae,* quae illuminat omnem hominem; (Drev.) In Ps. 118, 19, 18: ut, dum oras nocte, *veri solis* pectori tuo splendor irradiet; quia omnis anima, quae Christum cogitat, in lumine semper est.

Str. 2. V. 2: 'micans nitore perpeti.'

Zum Gebrauch von 'micare' vgl. hymn. IV 4, 3: 'vexilla virtutum micant' und die dort (S. 577) angeführten Stellen.

'*nitor*' in derselben Bedeutung wie hier: de Ioseph 1, 2: splendet *nitor gratiae;* ep. 34, 7: caeli lumina etsi praeclara fulgent *nitore.*

Das Adjektivum *perpes, etis = perpetuus* gebraucht Ambrosius hymn. IV 7, 4: virtute perpeti. (vgl. S. 580.)

Str. 2. V. 3: 'iubăr, ăris. n.'[2]) findet sich: hex. IV 1, 1: procedit sol magno *iubare* diem, magno mundum complens lumine; de parad. 3, 23: secundum Christum, qui *iubar* quoddam lucis aeternae effudit; ep. 18, 27: fideique *iubar* emicuisse; Biraghi verweist ferner auf Verg. Aen. IV 130: 'it portis *iubare* exorto delecta iuventus.' Den Einflufs, welchen die Lektüre Vergils auf die Sprache des Ambrosius ausgeübt hat, haben, wie die zahlreichen Anmerkungen zeigen, schon die Mauriner bemerkt. Ausführlicher hat darüber Max Ihm (a. a. O. S. 80 ff.) und Weyman im Liter. Centralbl. 1897 Sp. 687 f. 1691 ff. gehandelt.

---

1) Vergl. Verg. Aen. 3, 89: 'da, pater, augurium atque animis *illabere* nostris.'

2) Zur Quantität der Silbe ăr, die im Hymnus gelängt ist, vgl. Kap. 5, § 3.

Str. 2. V. 3 u. 4: 'iubarque Sancti Spiritus
infunde nostris sensibus.'

Zur Konstruktion 'infundere[1]) aliquid *alicui rei*' vgl. den Exkurs Kap. 4, § 2, woraus hervorgeht, daſs Ambrosius diese Konstruktion der mit 'in' oder 'ad' weitaus vorzieht. *Hier* führe ich nur einige Beispiele an: In Ps. 118, 6, 9: ut *infundat sensibus*, quod invenire posse difficile videbatur; In Ps. 43, 87: ita et hoc praeclarum sancti apostoli, qui vere interpres est Christi, ut aptiore eum sensu et sermone *nostris infunderet mentibus;* de off. II 19, 96: qui sensum *visceribus infudit;* ep. 37, 7: Iacob ubertatem disputationis huius omnium *pectoribus infudit;* ep. 73, 2: legem, quam Deus creator *infudit . . . pectoribus;* de inst. virg. 75: *infundebat* calorem *pectoribus;* de fuga saeculi 3, 16: *infundens se omnibus;* In Luc. I 34: *cui* Spiritus sanctus *infunditur.*

Str. 4. V. 1: 'informet actus strenuos'

'*informare = bilden, gestalten*' gebraucht Ambrosius: hex. IV 4, 13: Et quomodo Dominus aut bonis praemia proposuit aut improbis poenas, si facit necessitas disciplinam et conversationem stellarum *cursus informat?* hex. III 13, 53: levi materia *usum* manus puerilis *informat;* In Ps. 36, 64: atque ad ea, quae complaceant Deo, *suum informet affectum;* In Luc. IV 50: sed quamvis simplex expositio *moralem informet affectum;* In Luc. IV 13: Nunc in deserto Christus est, agit hominem, instruit, *informat*, exercet, ungit oleo spiritali. Ähnlich ist der in diesem Vers ausgesprochene Gedanke wiedergegeben: In Luc. VII 152: ab improbo liberemur actu.

Zur Verbindung '*actus informare*' vgl. In Ps. 1, 12: ad superiorum intuitum vitam nostram *actusque formare.* ibid. 43: qui . . . vitam suam *actusque formarent.*

Str. 4. V. 2: 'dentem retundat invidi.'

'invidus' wird hier der Teufel genannt, wie hymn. III 7, 3: 'hostis invidus' (vgl. Kap. 2, § 3). '*invidus*' als substantiviertes Adjektiv = *der Teufel* findet sich: In Ps. 37, 21: ut ureretur *invidus* et humani generis adversarius.

'*dens invidi*' ist *„der Zahn des Teufels“* (invidus = malignus); bei diesem Ausdrucke schwebte dem Dichter wohl das Bild der Schlange im Paradiese vor.[2]) Diese Auffassung stützen folgende Stellen: In Ps. 48, 8: Alia est iniquitas nostra, alia calcanei nostri, in quo Adam *dente serpentis* est vulneratus; de bened. patr. 7, 32: Hoc est enim mordere equi calcaneum, ut veneni suffusione equus

---

1) Die Bemerkung Biraghis (a. a. O. S. 63), daſs 'refundere' ein Lieblingswort des Ambrosius sei, darf man auch auf 'infundere' beziehen. Vgl. Kap. 4, § 2. Ammian. 23, 6, 33: infundere sensibus.

2) Deshalb erscheint mir der Hinweis Kaysers (a. a. O. S. 207) auf Hor. carm. IV 3, 16: 'et iam dente minus mordeor invido' und Cic. Balb. 26, 27: 'dens malignus' nicht passend.

saucius et vulneratus *dente serpentis;* de Abrah. II 8, 59: quia princeps mundi huius (diabolus) et volucres caeli, spiritualium nequitiae, quae sunt in caelestibus, eos, qui mundana sollicitudine curaque divisi sunt, gravi motu incessant et velut cadavera mortuorum dilacerent *dente aspero.*

Str. 4. V. 3: 'casus secundet asperos.' [1])

'secundare aliquid' = „etwas zum Guten wenden" findet sich in der Prosa des Ambrosius nicht; intransitiv ist 'secundare' gebraucht: de interp. David IV 6, 15: video illis omnia commoda secundare.

Str. 5. V. 1: 'mentem gubernet et regat'

'gubernare et regere' [2]) ist ein bei Ambrosius häufiges Hendiadyoin. de inst. virg. 14: gubernat et regit; hex. I 2, 7: per quem omnia reguntur et gubernantur; de Abrah. II 3, 9: omnia regi et gubernari; de bono mort. 10, 44: ab eo (Deo) regitur et gubernatur; ep. 77, 6: qui regere se non potest et gubernare; die von diesen Verben abgeleiteten Substantiva gebraucht Ambrosius In Ps. 43, 4: gubernator et rector.

Str. 5. V. 3: 'fides calore ferveat.'

Zur Verbindung *'fides fervet'* vgl. de Cain et Abel II 6, 20: significat *fidem* tuam . . . sancto *fervere* Spiritu; ibid. 21: debeat *fides* nostra *fervere;* ferner ist zu vergleichen de Isaac 5, 49: fides . . . ferventior; In Ps. 118, 2, 24: Frigidus est enim, qui fidem nescit: *calidus,* qui *Spiritus sancti fervore* succensus est. Qui ergo *calorem fidei* non habet etc.

Str. 5. V. 4: 'fraudis venena nesciat.'

Zur Konstruktion *'nescire aliquid'* verweise ich auf hymn. III 5, 3: 'fides tenebras nesciat' (Kap. 2. § 3 S. 571 f.). Hier füge ich noch bei: de parad. 13, 63: quod *amictum fraudis* natura *nesciret;* ep. 73, 4: *fraudem nescit.*

Unter *'fraudis venena'* mufs nicht, wie Biraghi (a. a. O. S. 114) will, die Häresie verstanden werden; sondern m. E. bleibt der Dichter im einmal gewählten Bilde und spricht hier vom „Gift der Teufelsschlange." Diesem Gedanken giebt Ambrosius Ausdruck: Apol. Dav. 3, 11: quia verus crucifigendus generi annuntiabatur humano, qui *serpentis diaboli venena* vacuaret; ibid. 17, 80: quo vacuata sunt *venena serpentis;* In Luc. V 19: Venite omnes, qui incurristis peccatorum varias passiones, utimini peregrino medicamento, quo *venenum serpentis* excluditur; In Ps. 37, prol. 5: Facta enim erat *fraude et veneno* infusa *serpentis* caro nostra, caro peccati; ibid. 8: *malitiae*

1) Kayser (a. a. O. S. 208) verweist auf Verg. Georg. IV 397: 'eventusque secundet.'

2) Vgl. Cic. nat. deor. 1, 52: qui regat, qui gubernet; Cic. ad Att. 16, 2, 2: regito, gubernato; pro Sulla 78: gubernat-moderatur-regit.

tuae venena deponas; ibid. 9: Serpens ille paradisi prior feminam ad culpae adulterium provocavit: sed ubi *venenum* eius effusum est in hunc mundum, soboles illius feminae circumventione parentis et *fraude* multa *serpentis* armis eum suis exuit et caput illius amputavit; In Ps. 48, 8: unde Dominus discipulis pedes lavavit, ut *lavaret venena serpentis;* ep. 45, 10: *venenum* in dentibus habet (diabolus); ibid. caput autem nostrum Christus est. Hoc maneat incolume, *ut serpentis venena nobis non possint nocere;* In Luc. IV 11: qui contereret laqueum *fraude diaboli* praeparatum.

Str. 6. V. 1: 'Christusque nobis sit cibus.'

Dieser Vers sowie V. 2: 'potusque noster sit fides' ist nach Joh. 6, 56: 'Caro enim mea, vere est cibus: et sanguis meus, vere est potus' (Sabatier III 418) gebildet. Zu V. 1 ist zu vergleichen: ep. 77, 5: Bonus *cibus* omnium *Christus* est; In Ps. 43, 36: *Dominus noster sit cibus;* In Ps. 118, 5, 9: Ergo *cibus* suavis est *Christus;* ibid. 18, 26: *Christus mihi cibus;* de parad. 9, 42: *hic (Christus)* est enim *cibus*, in quo vita definitur aeterna.

Es dürfte nicht ohne Belang sein, darauf hinzuweisen, dafs Ambrosius die Verbindung '*cibus et potus*' in der Prosa dem Ausdruck 'victus et potus' (In Luc. X 49) vorgezogen hat. Er gebraucht 'cibus et potus' In Luc. VII 64; In Luc. VIII 51; ibid. 56; de virginibus I 8, 53; de bono mortis 5, 20.

Str. 6. V. 3 u. 4: 'laeti bibamus sobriam
ebrietatem[1]) *Spiritus.'*

Das äufserst scharfsinnig geprägte Oxymoron '*sobriam ebrietatem*' dürfte ein Neubildung des Ambrosius sein[2]), der es in Prosa mit Vorliebe gebraucht. Als Vorlage mag für den Ausdruck die de Noe 29, 111 citierte Bibelstelle Ephes. 5, 18: 'Inebriamini non vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto' (Sabatier III 805) gedient haben. Folgende Stellen mögen zum Vergleiche herangezogen werden: de fuga saec. 8, 47: *sobriam* illam iucunditatis *ebrietatem;* de Ioseph 11, 60: a principio inebriatur *ebrietate,* sed *sobria;* de Iacob II 1, 3: a luxuriae omnis *ebrietate sobrius;* In Ps. 1, 33: bona *ebrietas,* quae *sobriae* stabiliret mentis incessum; ep. 63, 31: ut sit in te *sobrietatis ebrietas;* (Drev.) de Cain et Abel I 5, 19: sed haec *ebrietas sobrios* facit.

Von dem Zustande der 'ebrietas', welchen der hl. Geist hervorruft, spricht Ambrosius: In Luc. IX 24: *musti* sancto fervente Spiriritu; ibid. *ebrii* . . ., quibus Spiritus sanctus inundabat.

Zur Verbindung '*ebrietatem bibere*' vgl. de Isaac 6, 50: Audiens haec anima *hausit* mysteriorum *ebrietatem* caelestium.

---

1) Zur Längung des 'i' in 'ebrietatem' vgl. Kap. 5, § 3.

2) Möglicherweise ist eine Anspielung auf den Hymnus zu erblicken: August. conf. V 23: Ambrosium, cuius tunc eloquia strenue ministrabant . . . *sobriam* vini *ebrietatem* populo tuo.

Str. 7. V. 2: 'pudor sit ut diluculum.'

Das schöne Bild 'Bella immagine!' sagt Biraghi (a. a. O. S. 115): 'Il pudore sia in noi simile al rossore dell aurora' ist der Bibelstelle Cant. 6, 9: 'quaenam est haec prospiciens *tamquam diluculum*' (Sabatier II 385) entnommen. Dies zeigt de Isaac 7, 62: 'eius anima fulget *ut diluculum,* de qua dicitur: 'Quaenam haec est prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna?' (Cant. 6, 9). Diese Stelle citiert Ambrosius auch de bened. patr. 10, 45, und auf sie Bezug nehmend sagt er von Valentinian de obitu Val. 64: Videor mihi te videre fulgentem, videor audire dicentem: Diluculum mihi est, pater.

'Str. 7. V. 3: 'fides velut meridies.'

Auch mit diesem Bilde lehnt sich der Dichter an eine Bibelstelle an Ps. 36, 6: 'Et educet iustitiam tuam tamquam lumen et iudicium tuum *sicut medium diem*' (So ist die Lesart der versio antiqua nach Sabatier II 72; dort ist ausdrücklich bemerkt, dafs Ambrosius immer 'sicut *meridiem*' (also wie im Hymnus) liest; so In Ps. 36, 14 und 45: 'sicut *meridiem*'; In Ps. 118, 2, 11: tamquam *meridiem;* ferner (bei Sabatier nicht erwähnt) hex. IV 3, 8: sicut *meridiem*; de Ios. 10, 52: sicut *meridiem*. Denselben Vergleich gebraucht Ambrosius in der Prosa (Bir.): In Ps. 118, 2, 11: Illis luces, illis refulges, illis calet gratia tua *sicut meridies;* (Drev.) hex. IV 5, 22: in meridiano pascis, hoc est in ecclesiae loco, ubi fulget iudicium *sicut meridies.*

Das in den Versen 2, 3 und 4 ausgeführte Bild findet sich In Ps. 118 prol. 1: centesimum vero et octavum decimum psalmum, velut pleni luminis solem *meridiano ferventem calore,* in processa libri constituit (David) aetate, ut neque *matutini ortus* semiplena exordia neque *vespertini occasus* quidam senilis defectus claritati aliquid perfecti splendoris decerperent.

Zu V. 4 vgl. in diesem hymnus Str. 5, 4: 'fraudis venena nesciat' und hymn. III 5, 3: fides tenebras nesciat.' (s. S. 571 f. u. 587.)

Str. 8. V. 1: 'cursus.'

Zu diesem Plural vgl. den Exkurs Kap. 4. § 5.

Str. 8. V. 2. Die Bezeichnung 'Christus = Aurora' findet sich in der Prosa des Ambrosius nicht.

Str. 8. V. 3 u. 4: 'in Patre totus Filius
et totus in verbo Pater.'

Die beiden Verse sind fast wörtlich zu lesen: In Ps. 47, 18[1]): (Filius) 'qui ita expressit Patrem, ut *in eo totus sit Pater sicut in Patre totus est Filius;* In Ps. 36, 37: *Pater Deus totus in Filio est et Filius in Patre;* In Luc. II 12: *quia Pater in Filio et Filius in Patre.*

---

1) Dreves citiert die Stelle irrtümlich In Ps. 48, 18.

Wenn ich die auf Grund der angeführten Belege gemachten Beobachtungen über diesen Hymnus in Kürze zusammenfasse, so gelange ich zu folgenden Resultaten: 1. In dem Hymnus finden sich (wie in den Hymnen der Gruppe A) Verse, die nach Stellen der hl. Schrift gebildet sind (vgl. Str. 1. V. 1; Str. 6. V. 1, 2, 3, 4; Str. 7. V. 2, 3) und zwar so, daſs die Bibelstelle im Hymnus *in gleicher Weise,* wie häufig in den prosaischen Schriften des Ambrosius geändert ist. 2. Fast alle Gedanken, die im Hymnus ausgesprochen sind, lieſsen sich teilweise sogar in wörtlicher Treue, in der Prosa des Ambrosius, und zwar in den verschiedensten Schriften, nachweisen. 3. Der Hymnus ist also so beschaffen, daſs er sowohl sprachlich als auch inhaltlich die denkbar gröſste Übereinstimmung mit der Prosa des Ambrosius aufweist.[1]) 4. Nimmt man dazu noch das unverfängliche Zeugnis des Fulgentius (um von Beda und Hincmar ganz abzusehen), und erinnert man sich daran, daſs der Hymnus, genau so wie wir es in der Prosa des Ambrosius finden, Ausfälle gegen die von Ambrosius energisch bekämpften Arianer[2]) enthält, und daſs das Lied als Bestandteil der mailändischen Liturgie[3]) bis in die älteste Zeit, welche festzustellen möglich war, hinaufreicht, so sind das Gründe, die wohl berechtigen, den Ambrosius für den Verfasser dieses Hymnus zu halten, zumal da nicht *ein* Grund gegen die Autorschaft des Mailänder Bischofs vorgebracht ist. Denn daſs der Gedanke festgehalten werden könnte, man habe es hier mit einem Nachahmer zu thun, halte ich schon deshalb für ausgeschlossen, weil sich der Hymnus nicht etwa an *eine* oder *zwei* Schriften des Ambrosius anlehnt, sondern sich aus Gedanken zusammensetzt, die in den verschiedensten Werken des Ambrosius wiederkehren.

Kap. 3. § 2. hymn. VI: 'Illuminans altissimus.'[4])

Dieser Hymnus wurde schon von den Maurinern dem Ambrosius zugesprochen[5]) auf Grund einer Stelle bei Cassiodorius, In Ps. 74, 8: 'Vinum in divinis scripturis significat coeleste mysterium, sicut in illis hydriis factum est, quas Dominus aqua fecit impleri, ut latices fontium ruborem vini mutata qualitate susciperent, quem natura non habuit. Unde *beatus Ambrosius in hymno sanctae Epiphaniae* mirabiliter declamavit splendidissima luce verborum.' Es ist jedoch nicht angängig, den Hymnus deshalb dem Ambrosius zuzuerkennen, da aus

1) Somit ist das Urteil Försters über die Sprache des Hymnus richtig.

2) Das ist sicher für Str. 8 (vgl. Biraghi a. a. O. S. 116) und möglich für Str. 5. V. 4. (vgl. S. 587.)

3) Biraghi (a. a. O. S. 116) Lo stile, i passi paralleli, e l'usu perpetuo della Chiesa ambrosiana ampiamente lo confermano.

4) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 55—62; Dreves, Stimmen aus Maria-Laach, Erg. H. 58 [1893] S. 36—42 und S. 67 f.; auch Ebert, a. a. O. S. 382 ist geneigt, den Hymnus dem Ambrosius zuzusprechen.

5) ed. Maur. tom. II p. 1218.

der angeführten Stelle nicht hervorgeht, ob Cassiodorius von dem in Frage stehenden Hymnus 'Illuminans altissimus' spricht, oder ob er einen anderen, allerdings unbekannten Epiphanie-Hymnus des Ambrosius meint. Jedenfalls aber beweist die Stelle, dafs Ambrosius einen Epiphanie-Hymnus verfafst hat, und man wäre, wenn sich andere Anhaltspunkte für die Autorschaft des Ambrosius finden lassen, berechtigt, die Ausführungen des Cassiodorius auf den Hymnus 'Illuminans altissimus' zu beziehen. Deshalb will ich im folgenden untersuchen, inwieweit die Sprache des Hymnus Beweise für seine Echtheit zu bieten vermag.[1])

Str. 1. V. 1: 'Illuminans altissimus.'[2])

'illuminans' bezieht m. E. mit Unrecht Mone (a. a. O. I S. 76) auf die Taufe Christi; der Sinn ist vielmehr (vgl. auch hymn. V 1, 4: 'diem dies illuminans') „Christus ('lux lucis' hymn. V 1, 3) erhellt die Gestirne."

Ähnlich sagt Ambrosius In Luc. VIII 46: Christus sicut fulgur . . . luminis sui globos spargit.

Unter '*altissimus*' ist *Christus* verstanden; so: de fide III 2, 9: Quis autem neget *Christum* esse *altissimum* significatum? . . . Sed hinc dubitari non potest, quod *altissimus Christus* sit. . . . *Qui altissimus? Dei Filius.* Ergo, qui *altissimus Deus, Christus est.*

Str. 1: V. 2: 'micantium astrorum globos.'[3])

Diesen Ausdruck gebraucht Ambrosius mit Vorliebe, nämlich: (Bir.) de Spir. sancto II 5, 36: stellarumque micantium globos; (Bir.) de fide res. II 10: stellarum micantium globis; de fide II 2, 24: stellarum lucentium . . . globi; hex. I 8, 28: tolle caelis stellarum globos; hex. IV 6, 27: stellarum globi; In Ps. 45, 2: stellarum globos; In Ps. 118, 12, 9: stellarum nitentium rutilat globus.

Dafs im Hymnus 'astrorum' statt 'stellarum' gewählt ist, dürfte aus metrischen Rücksichten (Elision der Silbe 'um' in 'micantium') zu erklären sein.

Str. 1. V. 3: 'pax, vita, lumen, veritas.'

Der Vers lehnt sich an Joh. 14, 6 an: 'Ego sum via et veritas et vita' (Sabatier III 458), ein Citat, das Ambrosius oft Anlafs zur Erörterung giebt; so: de Abrah. I 4, 29; de bono mort. 6, 24; 5, 21; 12, 54; 12, 55; 12, 57; In Ps. 38, 1; In Ps. 118, 3, 18.

---

1) Die gegen die Echtheit des Hymnus vorgebrachten Einwände, dafs zur Zeit des Ambrosius die im Hymnus erwähnten drei Festbeziehungen auf die Epiphaniefeier noch nicht bestanden hätten (s. Kraus, Realencyklopädie der christl. Altertümer, I 494, s. v. „Feste"; Kayser, a. a. O. I 368 ff.; Daniel, l. c. I p. 12 sq.) hat Dreves, Stimmen aus M. L. Erg. H. 58 [1893] S. 37 ff. zurückgewiesen.

2) Zum Texte s. Anhang II § 6.

3) Vgl. Cic. rep. 6, 16: '*Stellarum* autem *globi* terrae magnitudinem facile vincebant.'

Zu *Christus* = *lumen* verweise ich auf hymn. V 1, 3 (Kap. 3. § 1 S. 584).

Zu *Christus* = *pax* vgl. ep. 63, 4: 'ubi enim pax, ibi Christus, *quia pax Christus*'; In Ps. 1, 33: bibe *Christum*, *quia pax est;* ep. 29, 6: hic *(Christus)* est *pax* nostra. Unter Modifizierung der Bibelstelle Joh. 14, 6 wird *Christus* '*pax, veritas, vita*' genannt: In Ps. 36, 65: cum de *pace* loquimur, ipse (Christus) est; cum de *veritate et vita* et redemptione loquimur, ipse est.

Str. 2: 'Seu mystico baptismate
fluenta Iordanis retro
conversa quondam tertio
praesente sacraris die.'[1])

Die Formen baptisma, atis und baptismum, i[2]) gebraucht Ambrosius ohne Unterschied nebeneinander, z. B. In Ps. 118, 3, 14: Non unum est baptisma . . . Est et aliud baptisma . . . sed sit hoc baptismum passionis . . . Est etiam baptismum . . . Culpa coepit et baptismum coepit; ferner finden sich beide Formen: In Ps. 118, 16, 19; ibid. 18, 30.

Vers 2 und 3 haben zur Vorlage Ps. 113, 3: 'mare vidit et fugit: Jordanes conversus est retrorsum' (so lautet versio antiqua nach Sabatier II 224). Diese Stelle verwendet Ambrosius häufig, so: hex. III 1, 2: mare vidit et fugit, *Iordanes*[3]) *conversus est retrorsum;* de myst. 9, 51: *Iordanes retrorsum conversus* contra naturam in sui fontis revertit exordium; de fide res. II 74: quod *retrorsum fluenta vertuntur,* maria fugiunt? Sic enim propheta testatur: Mare vidit et fugit, *Iordanes conversus est retrorsum;* In Ps. 61, 32: *Solus Iordanes retrorsum conversus est;* In Luc. I 37 sicut dicit scriptura: *Iordanes conversus est retrorsum;* hex. III 1, 6: quasi boni *Iordanis fluenta* revertimini mecum in originem; ep. 42, 7: atque in fontem suum *Iordanis fluenta* remearunt.

Str. 3: 'Seu stella partum virginis
coelo micans signaverit
et hoc adoratum die
praesepe Magos duxerit.[4])

Zu '*partum virginis*' vgl. hymn. II 8, 2: 'partum virginis'; hymn. IV 2, 2: 'partum virginis.' Die Betonung der 'virginitas

1) Das von Biraghi vor 'retro' und nach 'tertio' gesetzte Komma ist leicht entbehrlich. 2) Vgl. Rönsch. Itala und Vulgata, S. 270.

3) In der Ausgabe der Mauriner findet sich als Nominativ die Form *Iordanis,* welche ein Teil der Handschriften bietet (vgl. Georges, lat. Wortformen S. 363). Schenkl hat den Nominativ *Iordanes* aufgenommen, in Übereinstimmung mit dem sonstigen Gebrauch (vgl. Tac. hist. 5, 6; Plin. nat. hist. 5, 71; Lact. 4, 15, 2). Vulgata liest (nach Sabatier II 224) in Ps. 113, 3: '*Iordanis*' als Nominativ, was auch Jos. 3, 15 (vers. ant. und Vulg. nov. nach Sabatier I 402) steht.

4) Zum Texte s. Anhang II. § 6.

Mariae' 'entspricht ganz der Art des Ambrosius, der fast in jeder Schrift Veranlassung nimmt, dieses Dogma nachdrücklich zu verteidigen. Zum *blofsen Ablativ 'coelo'* vgl. hymn. II 2, 2: 'qui *corde* Christum suscipit', ibid. 5, 1: 'celso triumphi *vertice*.'

V. 3 u. 4: 'adoratum . . . duxerit'; das Supinum auf 'um' bei Verbis der Bewegung gebraucht Ambrosius: ep. 20, 10: inde domum cubitum me recepi; ep. 62, 3: misi diaconum . . . memoratum; de virginib. III 4, 18: cubitum pergimus; ibid. 19: priusquam cubitum iret; hex. V 12, 36; cum eunt cubitum; passivisch: ep. 54, 2: curatum venit.

Zu '*praesepe*' vgl. hymn. IV 8, 1: 'praesepe.' Auch hier ist die Form gewählt, von der ich Kap. 2. § 4 nachgewiesen habe, dafs sie Ambrosius der Form 'praesepium' vorzieht. (s. S. 580.)

Die *Anbetung der Weisen* aus dem Morgenlande erwähnt Ambrosius: In Ps. 47, 11: Sic eum Magus adoravit . . . Non ergo quaerebat, quem de caelo fulgens stella monstrabat; dafs hier 'Magus' für den Plural steht, zeigt In Luc. II 43: quod Magi adorant; ibid. 44: Magi ex oriente venientes . . . adorant; ibid. 45: Stella ab his (Magis) videtur . . . et viam monstrans.

Str. 4: 'vel hydriis plenis aquae
vini saporem infuderis.
Hausit minister conscius,
quod ipse non impleverat.'

Zur *Metonymie 'hydriis . . . vini saporem infuderis'* vgl. hex. VI 2, 5: aut poculum bibitur, quod diverso colore atque odore in alienos mutetur sapores; In Ps. 1, 33: poculum bibe; In Ps. 118, 21, 4: hic calix inebriat gentes; de Spir. sancto I 16, 184: bibit calicem (Jerem. 49, 12; Ezech. 23, 32; Matth. 20, 22; I Cor. 11, 26).

In allen Fällen ist wie im Hymnus das Gefäfs für den Inhalt gesetzt.

'*plenis aquae.*' Um die Behauptung Biraghis (a. a. O. S. 57) 'il geni di Ambrogio inclinava a questi genitivi' zu prüfen, habe ich den Gebrauch des Genetivs und Ablativs bei 'plenus' untersucht und bin zu dem Resultate gekommen, dafs Ambrosius in 85 von 100 Fällen den Genetiv vorzieht. (Quint. 9, 3, 1 hält den Genetiv für klassisch, den Ablativ für modern.) Zur Konstruktion '*infundere aliquid alicui rei*' vgl. hymn. V 2, 4: 'infunde nostris sensibus' (S. 586) und den Exkurs Kap. 4. § 2.

Zu *Str. 4—8* hat Biraghi (a. a. O. S. 59 f.) auf eine treffliche Stelle In Luc. VI 84 sq. verwiesen; um einen Vergleich zu ermöglichen, setze ich den Text der vier letzten Strophen des Hymnus hierher und lasse dann die Prosastellen folgen.

Str. 5: 'Aquas colorari videns
inebriare flumina,
elementa mutata stupet
transire in usus alteros.

Str. 6: Sic quinque milibus virum[1])
dum quinque panes dividis[2]),
edentium sub dentibus
in ore crescebat cibus.

Str. 7: Multiplicabatur magis
dispendio panis suo.
Quis haec videns mirabitur
iuges meatus fontium?

Str. 8: Inter manus frangentium
panis rigatur profluus,
intacta, quae non fregerant,
fragmenta subrepunt viris.'

Ambrosius schreibt In Luc. VI 84: Iam illud divinum, quemadmodum quinque panes quinque milibus populi redundaverint; non enim exiguo, sed *multiplicato cibo* populum liquet esse satiatum. ibid. 85: Videres inconprehensibili quodam *rigatu inter dividentium manus, quas non fregerint, fructificare particulas* et *intacta frangentium digitis* sponte suâ *fragmenta subrepere.* Qui haec legit, quemadmodum *iuges aquarum miretur*[3]) *meatus* et liquidis fontibus stupeat continuos fluere successus: quando etiam panis exundat et naturae solidioris *rigatus* exuberat? ibid. 86: hic panis, quem frangit Iesus, ... *qui dum dividitur, augetur*; ... panis ... dum frangitur, dum dividitur, *dum editur, sine ulla dispendii* conprehensione *cumulatur.*

ibid 87: Nec dubites vel quod *in manibus ministrantium* vel *in ore edentium cibus crescat;* ... Sic in nuptiis ex fontibus *vina* ministris operantibus *colorantur* et *ipsi, qui impleverant hydrias aqua, vinum, quod non detulerant, hauriebant,* ... Hic edentibus populis *crescunt* suis *fragmenta* dispendiis ... illic in alienam speciem *vertuntur elementa,* ... quin etiam melior est *mutati vini* natura quam nati; quia in arbitrio creatoris est et quos *usus* velit adsignare naturis et quas naturas inpertire gignendis ... *dum aquam minister infundit,* odor transfusus *inebriat*, *color mutatus* informat, fidem quoque sapor haustus adcumulat.

ibid. 88: *nam et cibus edentium in ore crescebat.*[4])

Nur zur Vervollständigung des Vergleiches seien noch folgende Belege angeführt.

---

1) Zum gen. plur. 'virum' vgl. Wölfflin, Archiv f. lat. Lexikogr. IV 2—4; Neue-Wagener, Formenlehre, Bd. I³, S. 166 f. und 176.

2) Zum Texte s. Anhang II. § 6.

3) Zu beachten ist die Fragewendung, mit der der gleiche Gedanke im Hymnus gegeben ist (Str. 7. V. 3 u. 4.)

4) Da die Abfassungszeit des Lukaskommentars in die Zeit von 385—387 fällt (vgl. Schenkl, Ambrosii op. Corp. script. eccl. lat. Vindob. vol. XXXII. pars IV. praef. p. Vsqq. und Rauschen, a. a. O. S. 495), so dürfte auch der Hymnus in dieser Zeit entstanden sein.

Zu Str. 5. V. 3 u. 4: de myst. 9, 52: non valebit Christi sermo, ut ***species mutet*** *elementorum;* hex. III 2, 9: *usumque elementi* imperio dei esse conversum; In Ps. 1, 47: *in aliam* videtur saepe *transire naturam;* ep. 76, 7: Quis enim *naturam mutare* potest, nisi qui creavit naturam? In Ps. 118, 19, 9: ut . . . *elementa mutaret;* de inst. virg. 34: ***in usus*** *alteros mutaretur.*

Zu Str. 7. V. 4: '*iuges*[1]) *meatus fontium*' vgl. de fide II 1, 2: a fontis meatu; de Spir. sanct. I prol. 7: meatusque suos fons; In Ps. 36, 39: meatus fluminum; ebenso ep. 45, 2.

Str. 8. V. 2: '*profluus.*'

Die Form 'profluus' bebraucht Ambrosius ausschliefslich für 'profluens'; so: de off. I 36, 181; de off. III 50, 260; de exc. Sat. I 52; de interp. Dav. IV 7, 21; In Ps. 35, 1; ep. 73, 3; de Spir. sanct. I 8, 94.

Auf Grund des angestellten Vergleiches komme ich zu folgenden Resultaten:

1. Mehr als die Hälfte des ganzen Hymnus findet sich in der Prosa fast wörtlich wieder. Dieser Umstand spricht umsomehr für die Autorschaft des Ambrosius, als er einen anderen, unbestritten echten Hymnus (vgl. hymn. I und hex. V 24, 88. s. Kap. 2. § 1 S. 564) in seiner Prosa wiedergegeben hat.

2. Die Sprache des Hymnus deckt sich nicht nur mit dem Ausdruck, der an der Hauptbeweisstelle In Luc. VI 84 sqq. gewählt ist, sondern es liefsen sich in den verschiedensten Schriften des Ambrosius zahlreiche sprachliche Übereinstimmungen, darunter auch zwei im Hymnus und in der Prosa in gleicher Weise variierte Bibelcitate (Str. 1. V. 3 und Str. 2. V. 2 und 3) aufzeigen.

Auf Grund dieser Beobachtungen glaube ich auch, das für sich allein nicht beweiskräftige Zeugnis des Cassiodorius auf diesen Hymnus beziehen zu dürfen, und halte mit Biraghi und Dreves den Ambrosius für den Verfasser des Hymnus.

Kap. 3. § 3. hymn. VII: 'Grates tibi, Jesu, novas.'[2])

Diesen Hymnus hat Biraghi in seinen Kanon aufgenommen, auf Grund der Schilderung, welche Ambrosius ep. 22 (ad sororem Marcellinam) von der Auffindung bezw. Translation der Leiber des hl. Protasius und Gervasius giebt. Dort erfahren wir, dafs Ambrosius selbst diese Leiber aufgefunden hat[3]); nachdem aber auch der Verfasser des Hymnus von sich sagt, dafs er die Leiber dieser Heiligen

---

1) Zum Adjectiv 'iugis, e' vgl. hymn. IV 8, 4: 'fide iugi' (Kap. 2. § 4).

2) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 81—85; Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 72 ff.

3) Die Auffindung dieser Heiligen erwähnt auch August. serm. 286 n. 4; conf. IX 7; Paulinus in der vita Ambrosii c. 14 und 15.

aufgefunden habe (er nennt sich Str. 1. V. 2 'repertor'), so liegt der Schlufs sehr nahe, dafs der Autor des Hymnus mit Ambrosius identisch ist.[1]) Mit Recht sagt daher Dreves (Stimmen a. M. L. Erg. Heft 58. S. 73): „Wer hätte je singen, je von sich sagen können: *Ich* singe dir ein neues Danklied, o Herr, weil *ich* ein neues Kleinod entdeckt, weil *ich* die Leiber der Heiligen Gervasius und Protasius aufgefunden habe?", und Bardenhewer, Patrologie[2] bemerkt S. 386: „Ein fünfter Hymnus (aufser den vier Hymnen der Gruppe A) auf Gervasius und Protasius beurkundet selbst seine Abfassung durch Ambrosius; durchschlagend ist das Wort 'repertor' Str. 1. V. 2."

Nachdem also sachliche Gründe schwerwiegendster Natur gegeben sind, die für die Autorschaft des Ambrosius sprechen, will ich die Sprache des Hymnus einem Vergleich mit der den prosaischen Schriften und den bisher behandelten Hymnen eigenen Diktion unterziehen.

Str. 1: 'Grates tibi, Iesu, novas
novi repertor muneris
Protasio, Gervasio
martyribus inventis cano.'

Zur Form '*grates* = *gratias*'[2]) vgl. hymn. III 3, 1: 'grates peracto iam die.' In ähnlicher Weise wie der Hymnus beginnt das von Ambrosius anläfslich der Invention der Heiligen gehaltene Dankgebet ep. 22, 10: 'Gratias tibi, domine Iesu, quod hoc tempore tales nobis sanctorum martyrum spiritus excitasti.'

Str. 1. V. 2: '*repertor.*'

Zum Verbalsubstantiv '*repertor*' vgl. hymn. I 1, 1: 'conditor'; hymn. III 1, 1: 'creator.'

Die Auffindung der Leiber erwähnt Ambrosius ep. 22, 1: scias etiam sanctos martyres *a nobis* repertos; ibid. 11: Invenimus enim hoc, quo videamur praestare maioribus.

Wie im Hymnus wird die Auffindung der Leiber '*munus*' genannt: ep. 22, 3: Cum ... considerarem ... divinae gratiae munera, quae in sanctis martyribus refulserunt, imparem me, fateor, *huic muneri* iudicabam.

Str. 2. V. 1: '*Piae latebant hostiae.*'

ep. 22, 7 heifst es von Gervasius und Protasius: Deus, qui *latentes* sub ignobili caespite *reliquias sanctorum martyrum* suae ecclesiae revelavit.

---

1) Der Versuch Mones, das Lied einem italienischen Humanisten des 15. Jahrhunderts zu vindicieren, der mit Benützung der Prosastelle (ep. 22) den Hymnus verfertigt habe, ist von Biraghi (a. a. O. S. 85) gründlich zurückgewiesen worden, da der Hymnus schon in Handschriften aus dem 12., 11. und 10. Jahrh. steht.

2) Vgl. Damasus, carm. 62, 1 (ed. Ihm): 'Grates ⟨Christe⟩ tibi refero ...'

Str. 2. V. 2: 'sed non latebat fons sacer.'

Denselben Umstand erwähnt Ambrosius ep. 22, 2: ossa omnia integra, *sanguinis plurimum;* ibid. 12: *Sanguine tumulus madet,* apparent *cruoris triumphalis* notae.

Str. 2. V. 3: 'latere sanguis non potest.

Der Ausdruck 'aliquid latere non potest' ist bei Ambrosius sehr beliebt; er gebraucht ihn ep. 20, 17: sed latere non poterat, ebenso de Abrah. I 2, 4 und In Ps. 40, 16; de Iacob II 7, 33: sed latere non potuit, ebenso de Ioseph 5, 25; de interp. Iob III 5, 20: quia latere non possunt; In Ps. 1, 52: quae latere non potest.

Str. 2, V. 4: 'qui clamat ad Deum Patrem.'

Der Vers hat als unverkennbare Vorlage gen. 4, 10: 'Vox sanguinis fratris tui ad me clamat.' Diese Stelle variiert Ambrosius oft in der Weise, daſs mit Auslassung von 'vox' *als Subjekt* '*sanguis*' gesetzt wird, was auch im Hymnus der Fall ist. Vgl. de interp. Dav. II 9, 32: sanguis clamabat ad Dominum; In Ps. 118, 19, 44: quia sanguis hominis ad Deum clamat; ep. 22, 23: Et hîc sanguis clamat coloris indicio, sanguis clamat operationis praeconio, sanguis clamat passionis triumpho; de Cain et Abel I 9, 37: clamet sanguis tuus, sicut sancti Abel; de obit. Theod. 21: Novit Deus et sanguinem audire . . . Clamavit (sanguis) in martyrio.

Str. 3. V. 1 u. 2: 'Coelo refulgens gratia
artus revelavit sacros';

Der bloſse Ablativ 'coelo' ist hier gebraucht wie hymn. II 5, 1: 'vertice' und hymn. VI 3, 2: 'coelo.'

Zu '*re*fulgens gratia' vgl. In Ps. 43, 75: coelestis gratia refulgebat; ep. 63, 67: quibus aeterni luminis gratia refulgebat; in den Hymnen begegnen solche mit der Silbe 're' gebildete Komposita hymn. I 8, 1: 'refulge'; hymn. III 5, 4: 'reluceat.'

Den in den beiden Versen ausgesprochenen Gedanken giebt Ambrosius ep. 22, 7: Deus, qui . . . reliquias sanctorum martyrum revelavit; das Verbum 'revelare' in der im Hymnus zutreffenden Bedeutung findet sich ferner: In Ps. 118, 6, 16: Celebramus enim diem sanctorum, quo *revelata sunt* populis *corpora* sanctorum martyrum.

Str. 3. V. 3 u. 4: 'nequimus esse martyres,
sed reperimus[1]) martyres.'

Seine Sehnsucht nach dem Martyrertode und das Bedauern, daſs es ihm nicht beschieden war, als Blutzeuge für seinen Glauben zu sterben, bringt Ambrosius zum Ausdruck: ep. 22, 12: et quia ipse martyr esse non mereor, hos vobis martyres (Gervasium et Pro-

1) Gegen das Versmaſs verstöſst die Lesart bei Biraghi und Dreves 'repperimus.'

tasium) acquisivi; In Ps. 118, 21, 9 ruft er aus: Utinam ego talis (martyr) esse merear!

Str. 4: 'Hîc quis requirat testium
voces, ubi factum est fides?
Sanatus impos mentium
opus fatetur martyrum.

Die Heilung von Besessenen anläfslich der Auffindung der Leiber der Heiligen erzählt Ambrosius ep. 22, 9: Cognovistis, immo vidistis ipsi multos a daemoniis purgatos. ibid. 16: cum tormenta daemonum ipsorum voce probentur et beneficia martyrum remediis sanatorum et absolutorum indiciis declarentur; darin, dafs an diesen Stellen von vielen Geheilten die Rede ist, während es im Hymnus heifst: 'sanatus impos', kann kein Widerspruch gefunden werden; denn die dichterische Freiheit, den Singular für den Plural zu gebrauchen, darf auch für den Verfasser des Hymnus in Anspruch genommen werden (vgl. auch hymn. VI 3, 4: 'Magos', woselbst ein Beispiel angeführt ist, aus dem erhellt, dafs Ambrosius 'Magus = Magi' gebraucht; s. Kap. 3. § 2. S. 593) und überdies wird im Hymnus Str. 7. V. 1 u. 2 von einer „Schar" von Besessenen gesprochen, die geheilt worden sind.

Ambrosius erwähnt ep. 22, dafs die Arianer nicht an die Wunder, welche bei der Auffindung der Leiber geschahen, geglaubt haben; ep. 22, 16 sagt er: atque in tantum amentiae prodeunt, ut *negent martyrum merita*, quorum opera etiam daemones confitentur; ibid. 17: Isti beneficium negant, qui factum negare non possunt. Diese Bemerkungen stehen m. E. in innigem Zusammenhang mit V. 1 und 2 dieser Strophe; denn wenn die Frage: 'Hic quis requirat testium voces, ubi factum est fides? auch eine rhetorische ist, wie sie Ambrosius in seiner Prosa fast im Übermafse verwendet (vgl. auch hymn. VI 7, 3 und 4, Kap. 3. § 2), so liegt in den Worten doch eine Spitze gegen diejenigen, welche die Wunder angezweifelt hatten. Dieser Umstand deutet aber auf eine Zeit, in der diese Zweifel noch lebendig waren, also auf die Zeit kurz nach der Invention.[1]) Wäre das Gedicht in späterer Zeit entstanden, so wäre wohl diese Frage als zwecklos unterblieben, während sie zur Zeit des Ambrosius sehr am Platze war.

Str. 5: 'Caecus recepto lumine
mortis sacrae meritum probat.
Severus est nomen viro,
usus minister publici.'

Auch dieses Wunder, die Heilung des blinden Severus, berichtet Ambrosius ep. 22, 2: caecus sanatus est; ibid. 17: Negant caecum

1) Da die Auffindung der Leiber im Juni des Jahres 386 stattgefunden hat (vgl. Rauschen, a. a. O. S. 243 f.), so wird der Hymnus kurze Zeit hernach verfafst sein.

illuminatum, sed ille non negat se sanatum. Ille dicit: Video, qui non videbam. Ille dicit: Caecus esse desivi et *probat facto* . . . Notus homo est, *publicis*, cum valeret, *mancipatus obsequiis*, *Severus nomine*, lanius ministerio.

Wie *V. 1:* '*lumen* = *das Licht der Augen*' so gebraucht Ambrosius das Wort: In Ps. 35, 15: caecis refundi lumen; In Ps. 36, 24: oculorum lumen eripuit.

Zu V. 2: '*mortis sacrae meritum probat.*'

Von dem Verdienst, das sich Gervasius und Protasius durch den Martyrertod erwarben, spricht Ambrosius ep. 22, 3: martyrumque sanctorum merita proferamus; ibid. 19: ab istis martyribus, quorum merita iam dudum rigent; ibid. 22: ut negent martyrum merita; ibid. 23: beneficiis suis sacra passio comprobetur.

Str. 6: 'Ut martyrum vestem attigit
et ora tersit nubila,
lumen refulsit illico,
fugitque pulsa caecitas.'

Fast mit denselben Worten beschreibt Ambrosius diesen Vorgang ep. 22, 17: Clamat (Severus), quia, *ut contigit* fimbriam *de veste martyrum*, qua sacrae reliquiae vestiuntur, *redditum sibi lumen sit*.

Die Heilung von Blinden schildert Ambrosius in Worten, die sich fast wörtlich mit V. 3 u. 4 dieser Strophe decken, In Ps. 36, 30: *tetigit* caecorum oculos et *caecitate depulsa lumen refulsit oculorum;* zur Verbindung 'pulsa caecitas' ist ferner zu vergleichen: In Ps. 39, 21: expulit caecitatem; hex. VI 4, 19: caecitatem repellit.

Str. 7: 'Soluta turba vinculis,
spiris draconum libera,
emissa totis urbibus
domum redit cum gratia.'

Unter '*dracones*' sind die bösen Geister zu verstehen, die hier bildlich als Schlangen gedacht sind; dieselbe Vorstellung wurde für hymn. V 4, 2: 'dentem invidi' und 5, 4: 'fraudis venena' (vgl. Kap. 3. § 1. S. 586 u. 587) nachgewiesen. Mit dem gleichen Bilde sagt Ambrosius ep. 28, 5: serpentium, qui venenato lapsu corporis sese trahunt atque *in spiram* nequitiae sese colligunt[1]); In Luc. IV 61: quasi *serpentinis spiris revinctus*.

Zur Verbindung '*soluta vinculis*' vgl. In Ps. 118, 20, 11: soluti vinculis captivitatis; ibid. 20, 25: vinculis solvi postulavit.

---

1) Schon die Mauriner verweisen hierzu auf Verg. Georg. 2, 154: 'squameus *in spiram* tractu se colligit anguis.' Vgl. ferner Verg. Aen. 2, 217: 'spirisque ligant.'

Str. 8: 'Vetusta saecla vidimus
iactata semicinctia
tactu[1]) et umbra corporum
aegris salutem redditam.'

Wie in Vers 1 sagt Ambrosius mit Bezug auf die Auffindung des Gervasius und Protasius ep. 22, 9: reparata sunt *vetusti temporis* miracula. Dafs die Heilungen, wie in Vers 3 dieser Strophe erwähnt ist, 'tactu et umbra' vor sich gegangen seien, versichert Ambrosius ep. 22, 9: *umbra* quadam *sanctorum corporum* plerosque sanatos cernitis; ibid. quanta indumenta super reliquias sacratissimas (iactitantur) et *tactu ipso* medicabilia reposcuntur; ibid. plurimos etiam, *ubi vestem sanctorum manibus contigerunt,* iis quibus laborabant debilitatibus, absolutos.

Zu V. 4: '*aegris salutem redditam*' ist in Parallele zu bringen hymn. I 6, 2: 'aegris salus refunditur.'

Schliefslich seien noch jene Stellen aus der vita Ambrosii des Paulinus mitgeteilt, die sich auf das im Hymnus besungene Ereignis beziehen: vita Ambr. cap. 14: Sed ubi sanctorum martyrum (Gervasii et Protasii) corpora sunt levata et in lecticis posita, multorum ibi satanae aegritudines perdocentur. Caecus etiam Severus nomine, qui nunc usque in eadem basilica, quae dicitur Ambrosiana, in quam martyrum corpora sunt translata, religiose servit. Obsessa etiam corpora a spiritibus immundis curata, *summa cum gratia domum repetebant.*

Während sich Paulinus sonst an die Darstellung des Vorganges hält, wie sie Ambrosius ep. 22 giebt, bringt er im letzten Satz ein Moment, das ep. 22 nicht, wohl aber im Hymnus Str. 7. V. 4 (domum redit cum gratia) fast mit den nämlichen Worten erwähnt ist. Es drängt sich deshalb die Vermutung auf, dem Paulinus sei bei der Abfassung der vita der Hymnus bekannt gewesen, eine Vermutung, die an Wahrscheinlichkeit gewinnt, wenn man liest, wie Paulinus einen Vorgang, der ep. 22, 9 nur allgemein (plurimos etiam, ubi vestem sanctorum manibus contigerunt, iis quibus laborabant debilitatibus, absolutos), im Hymnus (Str. 8. V. 2, iactata semicinctia) genauer und anschaulicher dargestellt ist, gelegentlich der Mitteilung vom Tode des Ambrosius (vita Ambr. cap. 48) fast mit denselben Worten, wie sie im Hymnus zu lesen sind, berichtet. Auch an der Leiche des Ambrosius sind, wie Paulinus, vita Ambr. cap. 48, sagt, wunderbare Heilungen erfolgt: '*iactabant* enim *turbae* virorum ac mulierum oraria vel *semicinctia sua,* ut corpus Sancti (Ambrosii) aliquatenus ab ipsis contingeretur.'

Wenn ich aus der Untersuchung die Resultate ziehe, so ist zunächst zu bemerken, dafs für die Echtheit dieses Hymnus *sachliche* Gründe

1) Zum Texte s. Anhang II. § 7.

vorliegen, wie sie für keinen anderen Hymnus der Gruppe B zu Gebote stehen, Gründe, welche Biraghi (a. a. O. S. 84) zu dem Ausdrucke veranlassen: 'Basta leggere e confrontare.' Aber auch die sprachliche Vergleichung hat nicht nur aus ep. 22, sondern auch aus anderen Schriften, zum Teil auch aus Hymnen, so viele Parallelen ergeben, dafs der Hymnus in Ansehung dieser Gründe zweifellos unter die echten Hymnen des Ambrosius aufgenommen werden mufs. Um indes einem ähnlichen Einwand zu begegnen, wie ihn Mone gegen die Echtheit des Hymnus erhoben hat (vgl. S. 596. Anm. 1) und wie er vielleicht mit Rücksicht darauf, dafs im Hymnus ein Nebenumstand erwähnt ist (Str. 8. V. 2: 'iactata semicinctia'), der ep. 22 nur allgemein angedeutet ist, geltend gemacht werden könnte, möchte ich auf die Beobachtung verweisen, dafs Ambrosius den hymn. I: 'Aeterne rerum conditor' in hex. V 24, 88 in Prosa aufgelöst hat (vgl. Kap. 2. § 1. S. 564). Wie ein Vergleich dieser Prosastelle mit dem hymn. I zeigt, fehlen aber in der Prosastelle *zwei* Strophen (1 und 8) des Hymnus ganz, ebenso Teile von Str. 2, 3 und 4. Ebensowenig wie daraus der Schlufs gezogen werden darf: „Der Hymnus enthält zwei Strophen und einige Verse, welche an der Prosastelle nicht stehen, kann also nicht von Ambrosius sein", ebensowenig könnte aus dem Grunde, dafs der in Frage stehende Hymnus die Schilderung eines Vorganges bietet, der ep. 22 nur angedeutet ist, ein Zweifel an dessen Echtheit berechtigt erscheinen.

Kap. 3. § 4. hymn. VIII: 'Apostolorum supparem.'[1])

Der von Biraghi für die Echtheit dieses Hymnus erbrachte Beweis stützt sich vornehmlich auf die Schrift des Ambrosius de off. I 41, 214—216, woselbst Ambrosius das Martyrium des hl. Laurentius, das den Gegenstand des Hymnus bildet, schildert. Ferner erblickt Biraghi in der 74. Homilie (de Sanctis) des Maximus von Turin: 'Nec immerito eum (Laurentium) Apostolorum supparem praedicamus' ein Citat des Anfanges des Hymnus; wenn auch aus der Stelle kein Schlufs auf die Autorschaft des Ambrosius gezogen werden kann, so wird durch sie doch das hohe Alter des Hymnus bezeugt.

Meine Aufgabe soll es sein, zu untersuchen, inwieweit sich die Darstellung des Martyriums des hl. Laurentius im Hymnus und an der Prosastelle deckt, und inwieweit sprachliche Übereinstimmungen aus dieser Stelle, sowie aus anderen Prosaschriften und Hymnen des Ambrosius aufgezeigt werden können.

---

1) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 93—96. Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 76 f. Pio Franchi de Cavalieri, S. Lorenzo e il supplicio della graticola (Röm. Quartalschrift. 14 (1900) S. 159 ff.)

Str. 1. V. 1: 'Apostolorum supparem.'

Das ziemlich selten vorkommende Wort '*suppar*' = „*ziemlich gleich*" verbindet Ambrosius mit dem Genetiv: (Bir.) de incarn. 4, 26: virginis enim supparem negasti esse, non temporis. Ego autem et supparem virginis secundum susceptionem corporis non negabo. Mit dem Dativ ist 'suppar' verbunden: (Bir.) de fide res. II 115: suppares meritis.

Absolut gebraucht findet sich 'suppar': (Bir.) In Ps. 37, 54: (woselbst Ambrosius über die Bedeutung der Präposition 'sub' in der Zusammensetzung spricht) Quanta vis verbi in unius syllabae adiectione, ut *sub*secutum se diceret iustitiam, non secutum! Propior est enim, qui *sub*sequitur, quam ille, qui sequitur, et *suppar* quam impar[1]), et *suc*cessio heredis magis quam accessio nuncupatur; ep. 15, 5: aetate supparem, non imparem spiritu; de virginib. III 4, 16: (bei Bir. irrtümlich de inst. virg.) ut magistra suppari servetur aetate.

Str. 1. V. 3 u. 4: 'pari coronâ martyrum
Romana sacravit fides.'

Mit 'pari corona' ist wohl Bezug genommen auf das Martyrium des hl. Petrus und Paulus (vgl. hymn. X. Kap. 3. § 6). Von der „*Krone des Martyriums*" spricht Ambrosius, zunächst in Bezug auf Laurentius: de off. II 28, 141: Laurentius . . . sacram martyrii accepit coronam; ferner allgemein: de virginib. II 5, 35: corona martyrii; ep. 63, 5: Christus stabat paratus, ut coronaret suum martyrem.

Str. 2: 'Xystum sequens hic martyrem
responsa[2]) vatis retulit:
Moerere, fili, desine,
sequeris me post triduum.'

Die Verbindung 'responsum referre = ferre, auferre, eine Antwort bekommen' findet sich in der Prosa des Ambrosius nicht; eine Analogie bietet In Luc. III 8: responsum . . . accepit.

Zu '*vates*' (= *sacerdos, pontifex*) bemerkt Biraghi (a. a. O. S. 89): 'è voce da Ambrogio introdotto'; er vermag indes nur *ein* Beispiel als Beleg seiner Behauptung erbringen, nämlich aus dem sogen. Hegesippus I 14: obsequia vatum, also aus einer Schrift, die nicht zu den zweifellos echten Werken des Ambrosius gezählt wird.[3]) In den echten Schriften konnte ich das Wort in der im Hymnus

---

1) Die auf den ersten Blick bestechende Emendation der editio Romana für 'impar' 'par' zu lesen, haben schon die Mauriner zurückgewiesen, da 'suppar' keinen höheren Grad von 'par' bezeichnet, sondern weniger sagen will als 'par', aber doch mehr als 'impar.'

2) Zum Plural vgl. den Exkurs Kap. 4. § 5.

3) Vgl. Bardenhewer, Patrologie[2] S. 372. Realencykl. f. prot. Theol. s. v. Ambrosius von Mailand. S. 446. Neuerdings ist für die Echtheit mit guten Gründen eingetreten Landgraf, Archiv XII 465 ff. (1902).

zutreffenden Bedeutung nicht finden. Deshalb erscheint die den Ausführungen Biraghis entnommene Behauptung Dreves' (Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 75): „Aus Ambrosius hat jedenfalls Ennodius das Wort (vates), das bei ihm ein ums andere Mal vorkommt", unbegründet.

Den in dieser Strophe geschilderten Vorgang stellt Ambrosius dar: de off. I 41, 214: Non praetereamus etiam sanctum *Laurentium, qui cum videret Xystum episcopum suum ad martyrium duci, flere coepit* non passionem illius, sed suam remansionem. Auf die Bitten des Laurentius, mit Xystus das Martyrium teilen zu dürfen, antwortet dieser: (Bir.) ibid. 215: 'Mox venies, *flere desiste, post triduum me sequeris'*, also mit denselben Worten wie im Hymnus.

Str. 3: 'Nec territus poenae metu
haeres[1]) futurus sanguinis
spectavit obtutu pio,
quod ipse mox persolveret.'

Zu *V. 2* ist in Parallele zu bringen (Bir.) de off. I 41, 215, wo Xystus zu Laurentius sagt: 'Quid consortium passionis meae expetis? Totam tibi *hereditatem* eius dimitto.'

V. 3: 'obtutus, us' ist ein von Ambrosius gern gebrauchtes Wort; vgl. de off. I 10, 32: vigilanti . . . obtutu, ebenso de Tobia 7, 27; de myst. 2, 7: directo . . . obtutu; de Noe 7, 17: profundo obtutu.

Str. 4: 'Iam tunc in illo martyre
egit triumphum martyris
successor aequus, syngraphum[2])
vocis tenens et sanguinis.'

V. 3: 'successor aequus'; im Anschlufs an die oben citierten Worte fährt Xystus de off. I 41, 215 fort: 'Tibi ergo mando nostrae virtutis *successionem*.' In ähnlicher Weise sagt Ambrosius in der Trauerrede auf seinen Bruder Satyrus von sich selbst, de exc. Sat. I 15: Quid agam mei *successor heredis?*

Str. 5: 'Post triduum iussus tamen
census sacratos prodere
spondet pie nec abnuit
addens dolum victoriae.'

Dafs der in der folgenden Strophe geschilderte Vorgang *drei* Tage nach dem Tode des Xystus sich abspielte, sagt Ambrosius de off. I 41, 216: *tamen* et ipse *post triduum* . . .; nicht ohne Bedeutung ist die in beiden Fällen gleiche Einführung mit 'tamen.'

---

1) Zur Schreibung h*aeres* vgl. Inscr. Neap. 2823.
2) Zum Texte s. Anhang II. § 8.

V. 3: 'spondet pie nec abnuit.'

Dieser pleonastischen Ausdrucksweise bedient sich Ambrosius de fide II 13, 122: fateor . . . non abnuo; ep. 85, 2: sequamur ergo Iesum semper nec desinamus; de obit. Theod. 37: prosequor . . . nec desinam. In allen Fällen ist der Gedanke wie im Hymnus zuerst positiv dann negativ gegeben.

Str. 6: 'Spectaculum pulcherrimum!
Egena cogit agmina
inopesque monstrans praedicit:
Hi sunt opes ecclesiae.'

Die Figur der 'Exclamatio' wendet Ambrosius häufig an; einige Beispiele mögen genügen: de virginib. II 2, 17: quae pompa illa! ebenso ibid. 4, 30; In Ps. 39, 14: et tamen quanta pietas!

V. 2: 'egena cogit agmina.'

'*agmen* = die Schar, die sich bewegende Menge' findet sich: In Ps. 61, 20: videt agmina persequentium; In Ps. 118, 1, 11: agmina hostium non timebat; ep. 24, 8: barbarorum stipatus agminibus.

Zur Verbindung '*agmina cogere*' bietet eine Analogie ep. 20, 11: *coetum, quem* Ambrosius *cogeret.*

Die Schilderung des in der Hymnenstrophe erzählten Vorganges lautet (Bir.) de off. II 28, 140 sq.: Tale aurum sanctus martyr Laurentius Domino reservavit, a quo cum quaererentur thesauri ecclesiae, promisit se demonstraturum. Sequenti die pauperes duxit. Interrogatus ubi essent thesauri, quos promiserat, *ostendit pauperes dicens: 'Hi sunt thesauri ecclesiae.'*

Str. 7: 'Verae[1]) piorum, perpetes
inopes profecto sunt opes.
Avarus illusus dolet
flammas et ultrices parat.

Zu '*perpes* = *perpetuus*' vgl. hymn. IV 7, 4: 'virtute firmans perpeti' (S. 580) und hymn. V 2, 2: 'micans nitore perpeti.'

In Fortsetzung der eben citierten Stelle (de off. II 28, 140) heifst es: *Et vere thesauri,* in quibus Christus est, in quibus fides est . . . Quos meliores Iesus habet thesauros, quam eos, in quibus amat videri; ibid. 141: *Hos thesauros demonstravit Laurentius* et vicit, quod eos nec persecutor potuit auferre.

Der Inhalt der Verse 3 und 4 dieser Strophe ist von Ambrosius de off. I 41, 216 in folgender Weise dargestellt: *tamen* et ipse (Laurentius) *post triduum, cum illuso tyranno* impositus super craticulam exuretur: 'Assum est, inquit, versa et manduca!' Ita animi virtute vincebat ignis naturam.

1) Zum Texte s. Anhang II. § 8.

V. 4: '*ultrix*' gebraucht Ambrosius in der im Hymnus zutreffenden Bedeutung: ep. 34, 10: poenis ultricibus; In Ps. 35, 8: offunditur enim nobis ultrix nostri imago peccati; die gleiche Auffassung bekundet: In Ps. 36, 26: ministros autem impietatis *ultor ignis* exuret (vgl. Ovid. met. 1, 230: vindice flamma).

Str. 8: 'Fugit perustus carnifex
suisque cedit ignibus;
'Versate me', martyr vocat,
'Vorate, si coctum est', iubet.'[1])

'perustus' läſst sich in der Prosa des Ambrosius nicht nachweisen.

Fast dieselben Worte, welche dem hl. Laurentius in V. 3 und 4 dieser Strophe in den Mund gelegt werden, läſst ihn Ambrosius sprechen: de off. I 41, 216: assum est, inquit, versa et manduca! ferner ep. 37, 37: quod ille verbis gloriatus est, sanctus Laurentius factis probavit; ut vivus exureretur et flammis superstes diceret: Versa, manduca!

Was zunächst die inhaltliche Übereinstimmung dieses Hymnus mit den aus der Prosa des Ambrosius angezogenen Stellen anlangt, so ist, wie die Untersuchung darthut, der im Hymnus geschilderte Vorgang von Ambrosius an drei Stellen seiner Schrift de officiis[2]) mit allen Einzelheiten[3]) dargestellt. Es konnte aber auch gezeigt werden, daſs sich an mehreren Stellen die Sprache des Hymnus mit der der Prosa vollkommen deckt. Wenn sich daneben wenige Wörter fanden, deren Gebrauch in den Schriften des Ambrosius nicht erweislich war, so kann diese Erscheinung keine Bedenken hinsichtlich der Autorschaft des Ambrosius erwecken, wenn man die zahlreichen sprachlichen Parallelen dagegenhält, die sich aus den verschiedensten Schriften darboten, und wenn man bedenkt, daſs die Ausdrucksweise des Dichters durch den Zwang des Metrums notwendigerweise beeinfluſst ist. Die sachlichen und sprachlichen Gründe, die für die

---

1) Biraghi (a. a. O. S. 95) erblickt mit Recht serm. 135 des Petrus Chrysologus von Ravenna (406—450) [Migne LII 566] ein Citat dieser Strophe: '*Irrisum* se *dolens tyrannus avarus* . . . *flammas parari* praecepit . . . *Iam me versate et, si una pars cocta est, vorate.*' Jedenfalls ist die Stelle, gleich der Bemerkung des Maximus von Turin (s. die einleitenden Bemerkungen zu diesem Hymnus), ein Zeugnis für das hohe Alter des Hymnus.

2) Da für die Abfassungszeit dieser Schrift nur ein terminus post quem, nämlich das Jahr 386 festgestellt werden kann (vgl. Ihm, l. c. p. 26 sq. und Rauschen, a. a. O. S. 247, A. 1), so läſst sich auch die Entstehungszeit des Hymnus nicht genauer bestimmen.

3) Nach der prosaischen wie nach der poetischen Darstellung stirbt Laurentius auf dem Rost, eine Todesart, von der allerdings Cavalieri a. a. O. nachweist, daſs sie ungeschichtlich ist, was aber für die Echtheitsfrage ohne Bedeutung bleibt.

Echtheit des Hymnus erbracht werden konnten, erscheinen mir demnach genügend, um mit Biraghi und Dreves Ambrosius für den Verfasser des Hymnus zu halten.

Kap. 3. § 5. hymn. IX: 'Victor, Nabor, Felix pii.'[1]

Biraghi spricht diesen Hymnus, dem wie allen Hymnen des von Biraghi aufgestellten Kanons seine Zugehörigkeit zur Liturgie der mailändischen Kirche als Zeugnis zur Seite steht, zunächst aus dem Grunde dem Ambrosius zu, weil Str. 1. V. 4: 'terrisque *nostris* advenae' auf einen mailändischen Dichter hinweist, ferner, weil nach der Mitteilung des Paulinus (vita Ambrosii cap. 14: sed sancti martyres Nabor et Felix celeberrime frequentabantur) die Heiligen Nabor und Felix in hoher Verehrung standen. Es könnte auffallen, dafs Paulinus nur von Nabor und Felix spricht, wenn nicht Ambrosius selbst die *drei* Martyrer *mit Namen* anführte; In Luc. VII 178: Granum sinapis martyres nostri sunt *Felix, Nabor et Victor*[2]; habebant odorem fidei sed latebat. Venit persecutio, arma posuerunt, colla flexerunt, contriti gladio per totius terminos mundi gratiam sui sparsere martyrii.

Dafs in der Notiz des Paulinus nur von Nabor und Felix die Rede ist, erklärt sich daraus, dafs diese beiden Martyrer, wie Ambrosius ep. 22, 2 mitteilt, ein gemeinsames Grab hatten (eo loci, qui est ante cancellos sanctorum Felicis et Naboris), während Victor in der Basilica di Fausta (vgl. Biraghi, a. a. O. S. 78 und 139) ruhte, wohin auch nach Angabe eines wohl von Ambrosius selbst verfafsten Epitaphiums der Bruder des Ambrosius, Satyrus, vom Bischof selbst bestattet wurde. Vgl. Buecheler, carm. epigr. 1421:

'Uranio Satyro supremum frater honorem
Martyris ad laevam detulit Ambrosius'

und Merkle, die ambrosianischen tituli; römische Quartalschrift X. 1896, S. 185).

Nachdem also sachliche Gründe gegeben sind, die für die Autorschaft des Ambrosius sprechen, soll im folgenden die Sprache des Hymnus untersucht werden.

Str. 1. V. 1 u. 2: 'Victor, Nabor, Felix pii
Mediolani martyres.'

---

1) Vgl. Biraphi, a. a. O. S. 74—80; Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 72. Mone, a. a. O. III 551.

2) So lesen die Mauriner und bemerken: 'ita mss. fere ad unum. Omnes tamen editiones subiungunt, Gervasius et Protasius et Nazarius.' Die Richtigkeit der Lesart 'Felix, Nabor et Victor' bestätigt Schenkl (Ambrosii op. Corp. script. lat. Vindob. vol. XXXII pars IV praef. p. VI), 'In duobus tantum classis χ libris, E et Υ, post Victor haec inserta leguntur Gervasius et Protasius et Nazarius, quae cum in vetustissimo huius classis exemplo, in libro Sancti Galli G, non exstent, non ante saec. X inserta esse adparet.'

Als mailändische Martyrer werden die drei Heiligen von Ambrosius bezeichnet In Luc. VII 178: martyres *nostri*, sunt Felix, Nabor et Victor.

Str. 1. V. 3: 'solo hospites, Mauri genus.'

'*hospes*' wird der hl. Sebastian genannnt, der nach Rom gekommen war, wo er den Martertod erlitt: In Ps. 118, 20, 44: Itaque illic, quo *hospes* advenit, domicilium immortalitatis perpetuae collocavit.

'*Mauri genus*'[1]; obwohl Ambrosius die Konstruktion des sogen. griechischen Accusativs nicht selten gebraucht (vgl. de fide res. II 78: ligatus pedes; In Ps. 118, 7, 36: exutus est pallium; ibid. 14, 12: indutus vestimenta), findet sich diese Verbindung nicht; er gebraucht den Abl. limit. ep. 24, 8: Transrhenanus genere.

Str. 1. V. 4: 'terrisque nostris advenae.'

'advena' findet sich in der Prosa des Ambrosius in dem Citat aus Ps. 119, 5: 'Advena sum *in* terra hac' und Deut. 28, 43: 'advena qui est *in* te'; stets werden diese Stellen in der gleichen Fassung, nie ohne 'in', das in dem Hymnenvers fehlt, citiert, so de Abrah. II 4, 14: 'advena sum *in* terra hac', ebenso ibid. II 9, 62; In Ps. 38, 36; de Cain et Abel I 6, 24: qui *in* hac terra velut advena fuit.

Zum Plural terrae vgl. den Exkurs Kap. 4. § 5 und Paul Maas, Poetischer Plural. Archiv XII 479 ff.

Str. 2: 'Torrens arena quos dedit
anhela solis aestibus
extrema terra finium
exsulque nostri nominis.

Unter '*torrens arena*' ist Mauritanien zu verstehen; das Land erwähnt Ambrosius de virginib. I 10, 59: Ex ultimis infra ultraque Mauritaniae partibus deductae virgines hic sacrari gestiunt.

V. 2: 'anhela solis aestibus.'[2]

Das verbum 'anhelare' (vgl. Thesaurus l. l. II 86 sqq.) allerdings bildlich gebraucht Ambrosius de Abrah. II 9, 67: quibusdam desideriorum anhelat ignibus.

Zum Plural 'aestibus' vgl. den Exkurs Kap. 4. § 5; immer findet sich der Plural 'aestus' im bildlichen Ausdruck, so: In Ps. 118, 19, 1: Maiores enim . . . aestus fervoresque; ibid. 19, 5: aestus . . .

---

1) Vgl. Ovid. fast. 4, 66: Graecus uterque genus und Archiv f. lat. Lexikogr. XII 478. Wenig besagt die Bemerkung Biraghis: (a. a. O. S. 75) 'Mauri genus', piu elegante che 'Mauri genere.'

2) Mit Recht bemerkt Biraghi, daſs Ennodius, Hymn. Vesp. diesen Vers nachgebildet hat, wenn er sagt: 'anhela lucis aestibus.' Über Ennodius als Nachahmer des Ambrosius vgl. Kap. 1 und Baumgartner, Geschichte der Weltliteratur. IV. Bd. S. 205 f.

cupiditatum; In Luc. IV 65: aestusque, quos sibi ... animus circumdedit; In Luc. VII 175: ut Iudaicus ... sitim corporis aestusque ... deponat.

V. 4: 'exsulque nostri nominis.'

Die Konstruktion *'exsul alicuius rei'* = *expers, „einer Sache beraubt, ohne etwas"* verwendet Ambrosius: ep. 71, 2: exsul enim paradisi; In Luc. IV 66: paradisi exsules, ebenso In Luc. VII 164 und In Luc. X 45; de fide res. II 2: tantae exsules pietatis et gratiae; In Ps. 118, 11, 6: exsules aeternorum; de Spir. sancto I prol. 17: fidei exsules, ebenso In Luc. VII 134: de poen. II 11, 101: exsules atque peregrini limitum paternorum.

Str. 3. V. 1 u. 2: 'Suscepit hospites Padus
mercede magna sanguinis.'[1])

Die Wendung *'merces sanguinis'* gebraucht Ambrosius: de Iacob I 6, 22: sanguinis sui mercedem; ibid. II 11, 49: redde mercedem pii sanguinis; de off. III 3, 19: mercedem sanguinis.

Str. 3. V. 3 u. 4: 'sancto replevit Spiritu
almae fides ecclesiae.

Zu 'fides replevit hospites' vgl. hymn. II 4, 3 sq.: *'fidei replevit veritas ... ecclesias'* (Kap. 2. § 2. S. 566 f.). *'replere'* gebraucht Ambrosius in der gleichen Verbindung wie im Hymnus: de obit. Theod. 18: sancto repleta Spiritu (Luc. 1, 15); ep. 42, 25: ego te ... replevi Spiritu; ep. 76, 11: repletos Spiritu sancto; In Ps. 39, 5: repleti Dei Spiritu.

Zu *'fides ecclesiae'* vgl. hymn. VIII. Str. 1, 4: 'Romana sacravit fides.' Ferner: de Abrah. I 9, 87: ecclesiae fides; ebenso de Abrah. II 10, 74; de Iacob II 7, 33; In Ps. 43, 9.

Str. 4. V. 3. u. 4: 'castrisque raptos impiis[2])
Christo sacravit milites.'

Zum bloſsen Ablativ 'castris impiis' vgl. hymn. VII 3, 1: 'coelo refulgens gratia' und die dort (Kap. 3. § 3. S. 597) angeführten Stellen. Zur Metonymie vgl. hymn. VIII 6, 2: 'egena cogit agmina.'

'sacrare' findet sich in der hier zutreffenden Bedeutung und Konstruktion: In Ps. 43, 12: ipsi Moyses, ipsi Aaron, ipsi etiam patres *sacrabant* universa, quae generant.

---

1) In ganz ähnlicher Weise sagt Damasus, 46, 1—4 (ed. Ihm):
'Incola nunc Christi, fuerat Carthaginis ante,
tempore, quo gladius secuit pia viscera matris,
sanguine mutavit patriam nomenque genusque
Romanum civem sanctorum fecit origo.'
Damas. 52, 2: *'sanguine mutasti patriam.'*

2) Vgl. Damas. 8, 5: (ed. Ihm) 'ducis *impia castra* relinquunt' (das Gedicht berührt sich überhaupt mit dem Hymnus).

Str. 5. V. 1: 'Profecit ad fidem labor.'

Die Konstruktion *'proficit aliquid ad aliquid'* ist bei Ambrosius die weitaus häufigere, so: hex. III 14, 60: proficit ... *ad* iniuriam repellendam; hex. III 16, 65: quod *ad* usum medendi proficerent; hex. V 7, 20: cum *ad* institutionem utrumque proficiat; In Ps. 1, 49: *ad* nullos usus proficit; de Noe 22, 80: quia vindicta legis *ad* timorem proficit; de Abrah. I 3, 20: *ad* corrigendum minus proficit; de exc. Sat. I 7: *ad* tuorum proficeret usum; de fide res. II 13: *ad* luxum ... proficiat.

Viel seltener ist die Konstruktion 'proficit aliquid alicui rei'; vgl. hex. III 2, 8: imperio proficere non potuit; ep. 18, 17: quia usui omnium proficere coepit, quod proficiebat commodis sacerdotum.

Str. 5. V. 2, 3 u. 4: 'armisque docti bellicis
pro rege vitam ponere,
decere pro Christo pati.'

Zur Konstruktion *'doctus' mit Infinitiv*[1]) vgl. de exc. Sat. I 22: difficilis progredi, verecundus videri et redire properans; In Ps. 118, 9, 7: potens est Deus ... inserere.

Der Wendung *'pro Christo pati'* bedient sich Ambrosius: ep. 21 (sermo contra Aux.) 8: pro Christo patiar; ep. 29, 1: non solum ut Christum annuntiarent, sed etiam *pro illo paterentur.*

Str. 6. V. 1 u. 2: 'Non tela quaerunt ferrea,
non arma Christi milites'[2]),

Den nämlichen Gedanken führt Ambrosius aus: In Ps. 43, 9: Non ergo pugnavit militaribus *armis et ferreis telis* populus ecclesiae; de off. I 41, 211: siquidem illi armati, *isti sine armis vicerunt;* In Luc. VII 178: Venit persecutio, *arma posuerunt.* Von den *„Streitern Christi"* spricht Ambrosius: de virginib. II 4, 28: habet et Christus milites suos; In Ps. 38, 35: verum Christi militem; de bono mort. 6, 24: bonus miles Christi; de Iacob I 3, 10: militem elegit Christus; de bened. patr. 11, 56: bonos Christi milites; ep. 22, 10: milites Christi.

Str. 6. V. 3 u. 4: 'munitus armis ambulat
veram fidem qui possidet.'

'munitus' findet sich *bildlich* gebraucht: In Ps. 118, 1, 11: munitus est spiritalibus turmis; de Elia 6, 16: munitus armis ieiunii; ibid. 9, 29: his armis munita; *'ambulare'* (in Anlehnung an die Ausdrucksweise der Psalmen 88, 21 und 118, 1) steht bei Ambrosius: de off. II 3, 8: beati immaculati in via, qui ambulant in lege Do-

---

1) Vgl. Draeger, histor. Syntax² II. S. 371.
2) Ähnlich sagt Ennodius, carm. I 6:
'qui bella Christi militat
nudus timetur ensibus.'

mini; ibid. 7, 35: ambulans in simplicitate; ibid. quis enim in sanctitate cordis . . . ambulavit; ep. 29, 13: ipse fide ambulans; In Ps. 1, 31: ambulare in tenebris.

Str. 7. V. 1: 'Scutum viro[1]) sua est fides.'

'*scutum est fides*' geht zurück auf Ephes. 6, 16: sumentes *scutum fidei*' und ist eine von Ambrosius gerne gebrauchte Metapher; vgl. de virginib. II 4, 29: scutum fidei; de fide II 16, 136: scuto fidei septus; In Ps. 36, 24: scutum fidei und scuto fidei; In Ps. 45, 22: scutum fidei permanet; In Luc. IV 17: scutum fidei; Biraghi vergleicht ferner: hex. V 10, 31: armis fidei semper et scuto devotionis accinctus.

Str. 7. V. 2: 'et mors triumphus . . .'

Hierzu vgl. hymn. II 5, 1: 'celso triumphi vertice' (Kap. 2. § 2. S. 567); wie dort der Kreuzestod der Triumph Christi, so ist hier das Martyrium der Triumph der Martyrer genannt; der gleiche Gedanke wird ausgesprochen: de fide res. II 45 (martyres) vicerunt mortui, victi persecutores sunt.

Str. 7. V. 2, 3 u. 4: '. . . quem invidens
nobis tyrannus ad oppidum
Laudense misit martyres.'

Die Konstruktion '*invidere alicui aliquid*' findet sich bei Ambrosius: de Cain et Abel II 3, 12: Nemo enim invidere debet alteri laudem; de Nabuthe 11, 46: Pauperi ipsam dives invidet sepulturam; ep. 22, 10: Horum etiam illis ipsis, qui mihi eos (martyres) invident, opto praesidia; ep. 24, 10: poterit igitur credi, quod ei non invideris vitam, cui etiam sepulturam invides? In Luc. VII 239: cui frater . . . beneficium . . . invidit.

'*tyranni*' = „*die Mächtigen*", welche die Christen verfolgen[2]); diese Bezeichnung findet sich: In Ps. 118, 14, 35; ibid. 20, 45; de off. I 41, 216. Die nämliche Bedeutung hat das in der nächsten Strophe V. 3 folgende 'principes'; vgl. In Ps. 1, 37: adversus principes mundi; In Luc. II 3: principes . . . saeculi.

Str. 8. V. 2, 3 u. 4: 'Rapti quadrigis corpora,
revecti in ora principum
plaustri triumphalis modo.'

'rapti . . . corpora, revecti' faſst Biraghi (a. a. O. S. 77f.) als Konstruktion mit dem sogen. griechischen Akkusativ und bemerkt: 'Forma elegante latinissima: e significa che essi martiri 'rapti fuerunt quadrigis' quanto ai loro corpi, rapti, revecti. Ambrogio amava queste forme. hex. V 17, 57: hirundinum pulli suffossi oculos caecitate etc. (die Stelle lautet wörtlich: quod si qua pulli eius fuerint caecitate

---

1) Zum Texte s. Anhang II. § 9.
2) So auch bei Damasus 8, 2; 18, 6; 27, 1; 37, 1; 40, 4; 43, 2; 48, 6.

suffossi oculos sive compuncti); de exc. Sat. I 52: Satyrus virginali verecundia suffusus ora (wörtlich: Itaque velut quadam virginali verecundia suffusus ora).' Wenn auch thatsächlich die Konstruktion mit dem sogen. griechischen Akkusativ der Beziehung bei Ambrosius beliebt ist, so könnte hier vielleicht auch an eine Konstruktion nach dem Sinne (rapti ... revecti (sunt) martyres = martyrum corpora) gedacht werden.

'*plaustrum, i*' fand ich bei Ambrosius nur einmal ep. 20, 12 (bildlich); an eben dieser Stelle steht auch die Form plaustra, ae (Wagen), ein Wort das sonst (nach Angabe von Georges) nur Sidon. carm. 5, 282 sq. (der Wagen als Gestirn) vorkommt (vgl. Ovid. met. 10, 447: flexerat obliquo *plaustrum* temone Bootes). ep. 20, 12 heifst es: nonnulli etiam Gothi, quibus ut olim *plaustra* sedes erat, ita nunc *plaustrum* ecclesia est.

'*modo*' = „*nach Art, wie*" gebraucht Ambrosius mit dem Genetiv: In Luc. VII 113: modo passerum; ibid. 217: siliquae modo; de Noe 17, 59: freti modo.

Abgesehen von triftigen sachlichen Gründen, die auf Ambrosius als den Verfasser dieses Hymnus hinweisen, konnten auch zum sprachlichen Ausdruck des Hymnus zahlreiche Belege aus der Prosa erbracht werden; deshalb glaube ich mit Biraghi und Dreves an der Echtheit dieses Hymnus festhalten zu dürfen.

Kap. 3. § 6. hymn. X: 'Apostolorum passio.'[1])

Der sachliche Grund, der Biraghi zur Aufnahme des Hymnus in seinen Kanon veranlafste, ist die Erwähnung des Umstandes, dafs das Fest des Petrus und Paulus an *drei* Plätzen in Rom

(Str. 7. V. 3 u. 4: '*trinis* celebratur viis
festum sacrorum martyrum)

stattfand; schon Prudentius, der ca. 403 nach Rom kam, spricht von *zwei* Orten, an denen dieses Fest begangen wurde. (Prud. peristeph. XII 57: 'Adspice, per *bifidas* plebs Romula funditur plateas.')

Es würde den Rahmen meiner Arbeit weit überschreiten, wenn ich untersuchen wollte, ob thatsächlich der Gebrauch, das Fest der Apostelfürsten an drei Plätzen zu feiern, der ältere ist, und ich mufs daher die Verantwortung für die Richtigkeit dieser Behauptung Biraghi und Dreves überlassen. Hingegen will ich prüfen, ob es die Sprache des Hymnus gestattet, Ambrosius für seinen Verfasser zu halten.

Str. 1: 'Apostolorum passio
diem sacravit saeculi,

---

1) Vgl. Biraghi a. a. O. S. 86—92; Dreves, Stimmen aus M. L. Erg. H. 58. S. 74—76.

Petri triumphum nobilem[1]),
Pauli coronam praeferens.'

'*sacrare*' findet sich in der gleichen Bedeutung hymn. VIII 1, 4: 'Romana sacravit fides'; hymn. VI 2, 4: 'praesente sacraris die.'

'*Pauli coronam*' ist jedenfalls entnommen aus 2. Tim. 4, 7: 'Reposita est mihi corona ... quam reddet mihi iustus iudex.' Auf diese Stelle nimmt Ambrosius Bezug: In Ps. 36, 42 (Paulus) coronam invenit; ibid. 54: Paulus... esset iam proximus ad coronam; ibid. 56: (Paulus) qui etiam coronam ... accepit; In Ps. 38, 19: Paulus ... ad coronam pervenit; de parad. 12, 55: Et ideo quasi bonus athleta (Paulus) ad coronam meruit pervenire; de obit. Theod. 20: (Pauli) corona iustitiae.

Str. 2. V. 1 u. 2: 'Coniunxit aequales viros
cruor triumphalis necis'

'*cruor triumphalis*'; der gleiche Ausdruck findet sich (Bir.) ep. 22, 12: Apparent *cruoris triumphalis* notae; ibid. 13 werden Gervasius und Protasius 'victimae triumphales' genannt.

'*nex, necis*' *prägnant gebraucht für den Martyrertod:* ep. 21 (sermo c. Aux.) 29: obtulerunt se *neci* pro fide Christi; de off. III 12, 81: quae virginitatem eius praedestinatam *neci* pio affectu prosequerentur.

Str. 2. V. 3 u. 4: 'Deum secutos praesulem
Christi coronavit fides.'

'*praesul*' (bei Kirchenschriftstellern sonst Beiwort eines Bischofs) gebraucht Ambrosius von *Gott*[2]): (Bir.) ep. 10, 12: ut et vos Deo praesule triumphetis; (Bir.) ep. 22, 14: Est enim praesul Dominus; (Bir.) ep. 43, 94: praesule Domino; de obit. Val. 34: ubi praesul est (Christus); de Isaac 4, 11: quia praesul Dominus adest; ibid. 4, 18: summum Deum praesulem poscat; ibid. 8, 65: Cui Pater Deus praesul sit; In Ps. 118, 6, 14: Deum praesulem acquirit; exh. virg. 94: quotidianus praesul (Deus).

Zu '*Christi fides*' vgl. ep. 21 (sermo c. Aux.) 29: fide Christi.
Zu '*fides coronavit*' vgl. hymn. IX 4, 1: 'et (fides) se coronavit.'

Str. 3: 'Primus Petrus apostolus,
nec Paulus impar gratiâ,
electionis vas sacrae,
Petri adaequavit fidem.'

'*impar*' *mit dem Abl. limit.* findet sich: ep. 21, 2: nec munere impar sit; de exc. Sat. I 16: non impar officiis.

---

1) Vgl. Venant. Fort. II 6, 28: (im gleichen Metrum) 'plaudi *triumpho nobili*.'

2) Vgl. Archiv XII p. 8 sq. (1900) Der Papst Gelasius als Latinist von Wölfflin.

'vas electionis' wird *Paulus* genannt nach Act. 9, 15: 'Vade, quoniam *vas electionis* est mihi.'

Dieser ehrende Beiname wird Paulus von Ambrosius oft gegeben, mehrmals sogar mit Weglassung des Eigennamens: de Noe 8, 25: (Paulus) vas electionis factus; de Abrah. II 6, 27: quando ipse apostolus (Paulus), vas electionis Dominicae, dicit; de bono mort. 12, 55: sicut vas electionis tuae Paulus testificatus est; In Ps. 36, 17: Ille (Paulus) vas electionis; In Ps. 37, 36 führt Ambrosius ein Citat aus Rom. 8, 26 an und fährt fort: 'ut vas electionis adseruit; In Ps. 43, 92: Ideo (Paulus) vas electionis esse promeruit; In Ps. 118, 3, 18: Ipse Paulus ait: 'Ex parte enim cognoscimus' (I Cor. 13, 9). Ipse, vas electionis, cui . . .; ibid. 6, 32: (Paulus) vas electionis *aeternae;* ibid. 14, 24: (Paulus) vas electionis *divinae,* ebenso ibid. 20, 16. Wie die letzten drei Beispiele zeigen, hat Ambrosius auch diese Bibelstelle modifiziert (vgl. hymn. V 1, 1: 'splendor paternae gloriae' [Kap. 3. § 1. S. 583]), indem hier wie im Hymnus ein Adjektiv zu 'electionis' tritt.

Der *nämliche Vergleich,* wie er in *V. 4* dieser Strophe *zwischen Petrus und Paulus* gezogen ist, wird ausgeführt: (Bir.) de Spir. sancto II 13, 158: *Nec Paulus inferior Petro,* quamvis ille ecclesiae fundamentum . . . *nec Paulus,* inquam, indignus apostolorum collegio, *cum primo quoque facile conferendus* et nulli secundus. Nam qui se *imparem nescit, facit aequalem.*

Str. 4: 'Verso crucis vestigio
Simon honorem dans Deo
suspensus ascendit, dati
oraculi non immemor.'[1])

Von dieser eigentümlichen Kreuzigung des Petrus spricht Ambrosius: (Bir.) de interp. Iob I 1, 2: Nam de Petro quid loquar, qui *crucem suam . . . inverso suspendi poposcit vestigio,* ut aliquid passioni suae adderet; (Bir.) In Ps. 118, 21, 21: Non fuit opprobrio Petro *crux* Christi, quae tantum ei gloriae dedit, ut *inversis* Christum honoraret *vestigiis.* Hegesipp. III 2: 'poposcit, ut *inversis vestigiis* cruci affigeretur.' Zur Konstruktion von 'suspensus' vgl. ferner: In Luc. X 110: iugo fidei suspensa omnia.

Dafs mit '*dati oraculi non immemor*' auf Joh. 21, 18 Bezug genommen ist, bemerkt Biraghi (a. a. O. S. 87). Ambrosius citiert diese Stelle: In Ps. 36, 60: *cum* autem *senueris* (Petrus), extendes manus tuas et *alius te cinget et ducet, quo non vis.* Hoc autem dixit *significans,* qua morte clarificaturus esset Deum; In Luc. X 177: 'Cum esses (Petrus) iunior cingebas te et ambulabas, ubi volebas; *cum* autem *senueris,* extendes manus tuas et *alius te praecinget et ducet, quo non vis*'; ibid. 178: Ergo et Petrus etsi paratus erat animo

1) Zum Texte s. Anhang II. § 10.

subire martyrium, tamen ubi periculum advenit, constantiam mentis inflexit . . . Ergo et *Petrus videtur nolle,* sed parat vincere. Et quid mirum, si *Petrus nolit* . . . Dementsprechend heifst es in der nächsten Strophe:

Str. 5: 'Praecinctus, ut dictum est, senex
et élĕvatus ab altero,
quo nollet ivit, sed volens
mortem subegit asperam.'

Mit Vers 3 und 4 darf wohl aufser den eben angeführten Stellen noch in Zusammenhang gebracht werden ep. 21 (sermo contra Aux.), 13: Nocte (Petrus) muros egrediens coepit et videns sibi in porta Christum occurrere urbemque ingredi ait: 'Domine, quo vadis?' Respondit Christus: 'Venio iterum crucifigi.' Intellexit Petrus ad suam crucem divinum pertinere responsum . . . Intellexit ergo Petrus, quod iterum crucifigendus esset in servulo. Itaque *sponte* remeavit . . . per crucem suam honorificavit Dominum Iesum. Hier wie im Hymnus wird gesagt, dafs sich Petrus zunächst dem Martyrium nicht unterziehen wollte; an der Prosastelle berichtet Ambrosius, dafs sich Petrus erst auf die Erscheinung des Herrn hin entschlofs, dem Martyrertod nicht zu entfliehen, und *freiwillig* nach Rom zurückging, um den Tod zu erleiden *(sponte remeavit).* Diese Stelle aber weist m. E. deutlich auf das '*sed volens*' in V. 3, das durch einen Vergleich mit der Prosastelle erst vollkommen verständlich wird; denn 'volens' hat Petrus den Martertod erst erlitten, nachdem ihm durch die Erscheinung Christi klar geworden war, dafs er sich dem Martyrium nicht entziehen dürfe.

Die Prosastelle ist aber noch in anderer Hinsicht beachtenswert. Die Mauriner erwähnen nämlich in einer Fufsnote zu ep. 21, 13, dafs von dieser Erscheinung des Herrn aufser an der angezogenen Stelle nur noch im 3. Buche des sogen. Hegesippus und in den Erörterungen zum 4. Bufspsalm von [Gregor d. Gr.] berichtet ist, während sich in den Werken der anderen Kirchenväter der älteren Zeit keine Darstellung dieses Vorganges finde.[1]) Als Verfasser des sogen. Hegesippus ist nach den Ausführungen von Landgraf (Archiv f. lat. Lexikogr. XII. S. 465 ff.) Ambrosius anzunehmen[2]), während es von Gregor keinen unzweifelhaft echten Hymnus giebt.[3]) Somit kann

1) Ceterum huius Petro factae Christi apparationis praeter Hegesippum lb. III, Ambrosium hoc loco et Gregorium in Ps. IV Poenit. vix alium ex antiquis reperias, qui meminerit. Indes ist diese 'apparitio Christi' erwähnt in den apokryphen Petrusakten; vgl. Belser, Einleitung in das Neue Testament. Freiburg 1901. S. 816.

2) Es ist übrigens für die vorliegende Frage ohne Belang, ob die Schrift de bello Iudaico von Ambrosius stammt oder nicht, da der Verfasser derselben, falls er nicht Ambrosius sein sollte, für die Abfassung von Hymnen nicht in Betracht kommen kann.

3) Vgl. Baumgartner, Geschichte der Weltliteratur, IV. Bd. S. 236.

für den Hymnus nur Ambrosius herangezogen werden. Dafs zwischen ep. 21, 13 und V. 3 und 4 der 5. Strophe des Hymnus ein Zusammenhang besteht, habe ich oben zu erweisen versucht und glaube, mit diesem Hinweis ein weiteres Moment beigebracht zu haben, das für die Echtheit des Hymnus spricht.

Zum *subjektiven Konjunktiv* '*nollet*' ist zu vergleichen: de inst. virg. 11: ne id ageret, quod *nollet*, atque id faceret, quod *adisset;* In Ps. 40, 26: videtur hoc loco ipse signari, quod mordere *haberet* calcaneum equi, quo Christus Dominus vehebatur.

Zu V. 4: '*mortem subegit*' vgl. de Isaac 3, 7: passiones corporis subigit.

Str. 6. V. 1 u. 2: 'Hinc Roma celsum verticem
devotionis extulit'

'*hinc*' gebraucht Ambrosius *von der Zeit:* hymn. II 4, 1: 'hinc iam beata tempora.'

'*vertex*' findet sich *bildlich* hymn. II 5, 1: 'celso triumphi vertice', ferner vgl. zur Verbindung '*verticem extollere*' de virginit. 9, 50: hi excelsum verae *cacumen fidei extulerunt;* ibid. 9, 52: *verticem* divinitatis *adtollere;* In Luc. IX 24: *verticem* . . . legis *adtollens;* In Ps. 47, 6: (Petrus et Paulus) praecelsi quasi culmina, qui *verticem* eius (ecclesiae) turribus suae virtutis *erexerint.*

'*devotio*' findet sich besonders in Verbindung mit 'fides' bei Ambrosius überaus häufig, sodafs Biraghi (a. a. O. S. 89) berechtigt ist, es 'un vocabulo famigliarissimo ad Ambrogio' zu nennen. Aus der grofsen Zahl von Stellen will ich nur einige anführen: Apol. Dav. 3, 9; ibid. 17, 84; In Ps. 1, 9; In Ps. 35, 23; ep. 79, 1; de Elia 17, 62; de off. III 10, 69; de virginib. I 2, 5; ibid. I 11, 66; hex. IV 4, 13.

In Verbindung mit '*fides*' steht 'devotio': de Noe 15, 52; de Cain et Abel II 5, 17; de Isaac 4, 21; ibid. 6, 54; ibid. 7, 57; de Abrah. I 5, 32; ibid. I 5, 37; hex. I 6, 21; hex. IV 2, 7; hex. V 10, 31; hex. V 21, 68; ep. 29, 21; ibid. 23; de obit. Val. 5; de obit. Theod. 51.

Str. 6. V. 3 u. 4: 'fundata tali sanguine
et vate tanto nobilis.'

'*fundatus*' verwendet Ambrosius *im Bilde:* In Ps. 43, 37: usu periculorum . . . *fundatus est* populus; ibid. 62: quia verbo Domini fundata est; de virginit. 9, 53: fides fundata fuerit; In Ps. 118, 6, 34: vitâ fundatus et verbo; ibid. 11, 18: stabilitate fundatus; ibid. 12, 21: bene fundata radice virtutum.

Die gleiche Auffassung wie *V. 3* zeigt In Ps. 47, 6: Petro, Paulo . . . qui velut *fundamenta* et culmina sunt ecclesiae. Zu 'vates' vgl. hymn. VIII 2, 2 (S. 602 f.).

Str. 7. V. 1 u. 2: 'Tantae per urbis ambitum
stipata tendunt agmina.'

Zu '*per urbis ambitum*' vgl. hex VI 1, 2: toto eos circumducit urbis ambitu; In Ps. 118, 22, 37: ambitum totius urbis.

'*stipatus, a. um*', gebraucht Ambrosius *nicht absolut* in der Bedeutung „dicht gedrängt"[1]), sondern in der Bedeutung „umgeben, umringt von" mit Ablativ: ep. 24, 8: barbarorum stipatus agminibus; ep. 27, 11: tali comitatu stipatus; de obit. Theod. 56: imperatorem stipatum exercitu; in Ps. 118, 3, 42: iudices autem sedentes in tribunalibus stipati officiis; ibid. 19, 10: innumeris Aegyptiorum stipatus curribus. Zur Bedeutung von '*agmen*' s. hymn. VIII 6, 2: 'egena cogit agmina' (Kap. 3. § 4).

Str. 8: 'Prodire quis mundum putet,
concurrere plebem poli;
electa! gentium caput!
sedes magistri gentium!'[2])

Zur Bedeutung von '*polus*' vgl. S. 569. 'polus' ist hier metonymisch wie hymn. IV 2, 3: 'miretur omne saeculum' gebraucht; vgl. ferner hymn. VIII 6, 2: 'egena cogit agmina.'

'*caput gentium*' = „Rom als Hauptstadt des Erdkreises und Sitz der weltlichen Macht" wird in Gegensatz gesetzt zu „Rom, die Hauptstadt der Christenheit, Sitz des Petrus.'[3]) Der gleichen Auffassung entspringt (Bir.) ep. 11, 4: tamen totius orbis Romani *caput*, Romanam ecclesiam, atque illam sacrosanctam apostolorum fidem. Unter '*magister gentium*' kann hier nur Petrus (und seine Nachfolger auf dem päpstlichen Stuhle) verstanden werden; *Rom* ist wie im Hymnus als '*sedes Petri*' bezeichnet (Bir.) de poen. I 7, 33: non habent enim Petri hereditatem, qui *Petri sedem* non habent (so lesen die besseren Handschriften; einige haben fidem statt sedem). Der Beiname des *Petrus* '*magister gentium*' scheint dem des Paulus '*doctor gentium*' nachgebildet zu sein; so wird Paulus nach Rom. 11, 13 genannt: In Ps. 36, 17; In Ps. 37, 28; de fide res. II 64; ep. 39, 6; de virginib. II 3, 21; de Abrah. I 9, 94; de fide I 16, 105; ähnlich heifst Paulus 'virtutum magister' ep. 63, 62.

Wie die Untersuchung zeigt, liefsen sich zahlreiche sprachliche Belege für den Hymnus aus der Prosa, zum Teil auch aus anderen Hymnen erbringen, und für manche Stellen war es möglich, sogar wörtliche Übereinstimmung nachzuweisen. Nimmt man dazu, dafs

---

1) So gebraucht es Verg. Aen. 11, 12 sq.:
'tum socios (namque omnis eum *stipata* tegebat
turba ducum) sic incipiens hortatur ovantis.'

2) So interpungiert Biraghi; unrichtig ist die Interpunktion von Dreves: electa gentium caput, sedes magistri gentium.

3) Den Primat des röm. Bischofs erkennt Ambrosius ausdrücklich an ep. 42 (ad Siricium papam).

die Gedanken, aus denen sich der Hymnus zusammensetzt, alle in den prosaischen Schriften des Ambrosius zu finden sind, so wird man Biraghi und Dreves Recht geben müssen, wenn sie, insbesondere gestützt auf einen sachlichen Grund (vgl. die einleitenden Bemerkungen zu diesem Hymnus), Ambrosius für den Verfasser des Hymnus halten.

Kap. 3. § 7. hymn. XI: 'Hic est dies verus Dei.'[1]

Die Zeugnisse, welche sich für die Echtheit des Hmnus erbringen lassen, sind nur spärlich. Denn dafs der Hymnus von Hincmar als ein Lied des Ambrosius erwähnt wird (de non trina deitate ed. Sirmond I p. 548), ist ohne Belang (vgl. Kap. 3. § 1). Wenigstens ein Beweis für das Alter des Hymnus ist in der Regel des Aurelian von Arles gegeben, woselbst der erste Vers citiert ist (Regula ad virgines § 11: 'Hymnum '*hic est dies verus Dei*' per totum Pascha ad Matutinum et ad Vesperas psallere debetis). Daraus geht hervor, dafs das Lied am Anfange des 6. Jahrhunderts im Gebrauch war. Nachdem also kein sicheres Zeugnis für die Autorschaft des Ambrosius vorliegt, kann sich der Echtheitsbeweis nur auf die Sprache des Hymnus stützen.

Str. 1. V. 1: 'Hic est dies verus Dei.'

Dieser Vers hängt unverkennbar mit Ps. 117, 24: '*Hic est dies*, quem fecit Dominus' zusammen. Daraus hat Dreves folgenden Schlufs gezogen: „Dieser Psalmvers lautet in dem nachhieronymianischen Psalter stets '*haec* dies, quam fecit Dominus.' Das '*hic* dies' weist also auf eine Zeit, wo die Korrektur des Hieronymus noch nicht im Gebrauch war.“ Dazu ist jedoch zu bemerken, dafs nach Sabatier II 230 auch versio antiqua lautet '*haec* est dies, quam fecit Dominus', dafs also der Psalmvers schon vor Hieronymus in der Form '*haec* est dies . . .' citiert wurde; (nach Sabatiers Angabe lesen nur Cyprian und Augustin 'hic dies'). Deshalb kann aus dem Umstande, dafs 'dies' im Hymnus als Maskulinum gebraucht ist (in der Fassung 'haec est dies *vera* dei' würde der Vers übrigens einen metrischen Verstofs enthalten), nicht der Schlufs gezogen werden, den Dreves daraus zieht, wenn auch eine Übereinstimmung zwischen diesem Vers des Hymnus und der Ausdrucksweise des Ambrosius insofern vorliegt, als Ambrosius den Psalmvers *durchaus* in der Form '*hic est dies, quem fecit Dominus*' citiert, also 'dies' hierbei *stets* als Maskulinum gebraucht. Sonst ist 'dies' bei Ambrosius bald Maskulinum, bald Femininum.[2]) Den Psalmvers citiert Ambrosius: (Bir.) In Ps. 43, 6: In ipso enim die Christus hominibus resurrexit

1) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 63—68; Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. Heft 58. S. 70 f. Mone, a. a. O. I S. 223 f.
2) Über das Geschlecht von 'dies' vgl. Neue-Wagener, Formenlehre I³ S. 1011 ff.

et ideo specialiter de eo dictum est: '*Hic est dies,* quem fecit Dominus'; In Ps. 118, 12, 26: *Hic est dies,* quem vidit Abraham, dies remissionis peccatorum, de quo legis: '*Hic est dies,* quem fecit Dominus, exsultemus et laetemur in eo'; In Luc. VII 79: Quis est iste alter dies, nisi forte ille Dominicae resurrectionis, de quo dictum est: '*Hic est dies,* quem fecit Dominus'? ep. 23, 4: Aliud vero est... intendere in eum diem, de quo scriptum est: '*Hic est dies,* quem fecit Dominus.' ibid. 11: Die autem Dominic*a* exsultandum Propheta docet dicens: '*Hic est dies,* quem fecit Dominus.'

Str. 1. V. 2: '*sancto serenus lumine.*'

Dafs unter '*lumen*' *Christus* zu verstehen ist, hat Mone, a. a. O. I S. 223 richtig bemerkt; vgl. dazu hymn. I 8, 1: 'lux' (Kap. 2. § 1. S. 563); hymn. V 1, 3: 'lumen' (Kap. 3. § 1. S. 584); hymn. VI 1, 3: 'lumen' (Kap. 3. § 2).

Str. 1. V. 3 u. 4: 'quo diluit sanguis sacer
probrosa mundi crimina.'

Zu '*diluit crimina*' vgl. hymn. I 4, 4: 'culpam diluit'; ferner In Ps. 39, 17: Filium hominis tradis, qui venit, ut *in sanguine suo omnium peccata dilueret;* In Ps. 118, prol. 3: passio Domini . . ., quae *mundum* hunc *diluit;* de bened. patr. 4, 24: in passione . . . *diluit gentes suo sanguine.* Wenn Dreves auf Ambr. carm. I 9 sq. hinweist, wo die Wendung '*probrosa crimina*' sich findet

'Hic quicumque volunt *probrosa crimina vitae*
ponere, corda lavent, pectora munda gerant',

so ist zu bemerken, dafs Biraghi an dieser Stelle (a. a. O. S. 136) 'probros*ae* crimina vitae' liest, wodurch der Sinn so ver ändert wird, dafs die Stelle nicht als Vergleich herangezogen werden kann. Da weder Biraghi noch Dreves die Quelle für ihre Lesarten angeben, ist eine Prüfung derselben nicht möglich; übrigens ist der Hinweis ziemlich belanglos, da die Echtheit der versifizierten Inschriften bestritten ist.

Str. 2. V. 1 u. 2: 'fidem refundens perditis
caecosque visu illuminans.'

Unter '*caeci*' versteht Mone, a. a. O. die Katechumenen, die an Ostern getauft wurden (illuminare). Gegen die Erklärung ist nichts einzuwenden, jedoch heifst bei Ambrosius '*caecos illuminare*' = „die Blinden sehend machen“ (in der eigentlichen Bedeutung), so de bened. patr. 2, 9: mortuos suscitatos, caecos illuminatos; hex. II 1, 3: cum . . . leprosos curaret, caecis visum refunderet. ep. 26, 6: illuminabat caecos, redimebat captivos.

Str. 2. V. 3 u. 4: 'Quem non gravi solvit metu
latronis absolutio?'

Die Begnadigung des Schächers erwähnt Ambrosius: In Ps. 39, 17: Ideo ... *latro* crucifixus *absolvitur,* quia ille Christum in suppliciis agnovit suis ... quia in cruce sua regnum Domini conspexit ... *Nemo est, qui possit excludi, quando receptus est latro;* In Luc. X 121: Ille enim rogabat, ut memor esset sui Dominus, cum venisset in regnum suum. Dominus autem ait illi: Amen, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso (Matth. 27, 44; Luc. 23, 43; Marc. 15, 32).

Str. 3: 'Qui praemium mutans cruce
Iesum brevi quaesit[1]) fide
iustusque praevio gradu
pervenit in regnum Dei.'[2])

Vom Schächer sagt Ambrosius In Ps. 40, 22: *Latro ipse nequitiam suam proposito meliore mutavit.*

'praemium' wird die Begnadigung des Schächers genannt[3]): de fide V 10, 125: Domine Iesu, cui qui credidit ... merita latronis exuit, *praemia* innocentis emeruit; In Ps. 37, 18: Tardius votum precantis (latronis), quam remunerantis est *praemium.*

Zu *'brevi fide'* ist zu vergleichen: In Luc. VI 58: Dei munus est congregatio nationum, quae etiam *brevi fide* misericordiam inclinat aeternam.

Zu V. 3: 'praevius' findet sich bei Ambrosius: ep. 63, 87: si fides praevia sit; ep. 78, 8: fides velut praevia; de off. I 24, 111: in satisfactione praevius; hex. IV 6, 27: praevia aura.

'iustus' wird *der Schächer* genannt: de Nabuthe 8, 38: Avaro nox semper est, dies *iusto,* cui dicitur: Amen, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.

'regnum' ist (für das aus metrischen Gründen unverwendbare paradisum der Bibelstelle) in der Prosa des Ambrosius im nämlichen Zusammenhang wie im Hymnus gebraucht: In Ps. 39, 17: quia in cruce sua regnum Domini conspexit; In Luc. X 121: cum venisset in regnum suum; de fide III 12, 99: An negamus in regno Dei prophetas esse, cum et latroni dicenti: 'Memento mei, cum veneris in regnum tuum', responderit Dominus: 'Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso'? Aut quid est esse in regno Dei, nisi aeternam nescire mortem? Qui nesciunt aeternam mortem, vident Filium hominis venientem in regnum suum.

Str. 4. V. 1: 'Opus stupent et angeli.'

Zur Konstruktion *'stupere aliquid'*[4]) vgl. hymn. VI 5, 3: 'elementa mutata stupet', ferner: de fide IV 1, 10: qui stuperent ...

1) Zu 'quaesit = quaesivit' s. Neue, Formenlehre III³ S. 445 f.
2) Zum Texte s. Anhang II. § 11.
3) So noch in der Oration des Gründonnerstags und Charfreitags in der römischen Liturgie.
4) Vgl. Amm. Marc. XVI 12, 57: spumans cruore barbarico decolor alveus *insueta stupebat augmenta.*

novam pompam; ibid. 2, 26: mysterium Christi, quod stupuerunt et angeli; ep. 18, 21: quis ... vices stupeat annorum? ep. 18, 23: terrae stupuere solem; hex. III 16, 68: quis ... non stupeat tantam ... artem? Ebenso gebraucht ist '*obstupere*': de fide IV 1, 5: obstupuerunt et angeli caeleste mysterium.

Str. 4. V. 3: 'Christoque adhaerentem reum.'

'*reus*' hier prägnant „*der Sünder*" wie ep. 26, 20: reus und rea.

Die Wendung '*Christo adhaerere*' ist jedenfalls I Cor. 6, 17: 'qui autem adhaeret Deo' (bezw. Deuteron. 4, 4, cf. Thesaur. I 636) entnommen und ist bei Ambrosius häufig; so: In Ps. 43, 86: adhaereamus Domino Iesu; de Abrah. I 2, 4: adhaerere Christo, ebenso In Ps. 118, 1, 5; ibid. 2, 9: Christo adhaerentes; ibid. 11, 5: ut adhaereat Christo; de obit. Theod. 7: Christo se adhaerere; hex. VI 8, 45: Christo adhaeret; de Cain et Abel I 2, 5: Christianus adhaerens Deo.

Str. 4. V. 4: 'vitam beatam carpere.'

Die Redensart '*vitam carpere*' findet sich: In Luc. VII 39: vitam carpet aeternam; In Ps. 118, 3, 17: vitam carpebat aeternam; de interp. Iob. III 5, 18: vitam carpit aeternam; *ähnlich:* In Ps. 47, 23: requiem illam carpat aeternam; In Ps. 36, 20: fructum aeternae carperet vitae; de Spir. sanct. II 7, 67: vitae odorem carpebat aeternae.

Str. 5. V. 1 u. 2: 'Mysterium mirabile,
ut abluat mundi luem.'

'*lues*' ist wie hier *in übertragener Bedeutung* gebraucht: In Ps. 1, 27: Intimis enim concepta visceribus *lues* culpae, processu temporis coacervatur; ibid. 28: Omnis postremo mundi huius corruptela pestilentia est. Ne ergo tetigeritis, ne adtaminaveritis eam. *Lues* est, contaminat: morbus est, polluit. In Ps. 39, 8: *luem* mortis; In Luc. VI 107: mundum ... quasi *luem* caves.

Zu V. 3: 'peccata tollat omnium' vgl. hymn. II 8, 3: peccata qui mundi tulit.' (Kap. 2. § 2. S. 568.)

Str. 5. V. 4: 'carnis vitia mundans caro.'

Zu '*carnis vitia*' vgl. In Ps. 37, 5: se a *carnis vitiis* abluendo.

'*mundare*' gebraucht Ambrosius (im Wechsel mit diluere, abluere, peccata tollere), um den Vorgang der Erlösung zu bezeichnen: de Iacob I 5, 17: ut totus *mundus* eius *mundaretur* sanguine; In Ps. 43, 17: *mundi* totius peccatum suo cruore *mundavit*[1]); de bened. patr. 4, 24: (Christus) nostra, quae fecimus, peccata mundavit;

1) Zu beachten ist an diesen beiden Stellen das Wortspiel '*mundus — mundare*', das auch im Hymnus unverkennbar ist (vgl. Str. 5. V. 2 und 4). Ein ähnliches Wortspiel führt Reignier, de la latinité des sermons de S. Augustin (Paris 1886) S. 116 aus Augustin an: '*o munde immunde.*'

ibid. 25: Dominus ab omni peccatorum labe mundavit; ep. 65, 10: mundavit sanguine delicta universorum; de off. III 18, 103: mundat peccata nostra.

'*caro*' (sc. Christi) findet sich: In Ps. 35, prol. 3: beata *caro Domini,* qui victum omnibus ministravit; In Ps. 36, 36: *Caro* ergo est, quae in Christo apparuit vel Christus in carne; (Bir.) de incarn. 6, 56: Nam quae erat causa incarnationis, nisi ut caro, quae peccaverat, per se redimeretur? . . . Hoc enim in se obtulit Christus, quod induit.

Str. 6: 'Quid hoc potest sublimius,
ut culpa quaerat gratiam
metumque solvat caritas
reddatque mors vitam novam?'

Zur *Fragewendung* vgl. in diesem Hymnus Str. 2. V. 3 u. 4: 'quem non gravi solvit metu latronis absolutio?' ferner hymn. VI 7, 3 und 4: 'Quis haec videns mirabitur iuges meatus fontium?' und hymn. VII 4, 1 und 2: 'Hic quis requirat testium voces, ubi factum est fides?'; aufserdem aus der Prosa: ep. 37, 38: Quid autem sublimius sanctâ Pelagiâ . . .? In Ps. 118, 16, 8: quid enim Christi odore sublimius? de interp. Iob I 1, 2: Quid sublimius Paulo? (vgl. ferner S. 598.)

Dem in *V. 2* dieser Strophe ausgesprochenen Gedanken giebt Ambrosius Ausdruck: In Ps. 40, 1: redemptio, quomodo hominem renovaret *a culpa:* quasi sanctificatio, quomodo eum sanctificaret *ad gratiam;* ep. 37, 9: *culpa* autem *gratiam fecit.*

Unter *caritas* (*V. 3*) versteht Ambrosius (nach Joh. 4, 16: 'caritas est Deus') *„Christus“*, so: In Ps. 36, 66: caritas Christus est; In Ps. 40, 32: quia Christus est caritas. Der Inhalt dieses Verses findet sich: ep. 75, 5: Timor ergo ad libertatem perducit, libertas ad fidem, *fides ad caritatem: caritas acquirit adoptionem*, adoptio hereditatem; ep. 78, 10: quia caritas timorem excludit foras.

Zu dem in *V. 4 dieser Strophe*

und V. 3 u. 4 von Str. 7: 'moriatur vita omnium
resurgat vita omnium',

sowie *V. 1 u. 2 von Str. 8:* 'cum mors per omnes transeat,
omnes resurgant mortui'

in der *Form der Antithese* ausgesprochenen Gedanken vgl. ep. 44, 14: omnes in illo (Christo) mortui sumus, ut vivamus Deo; de off. I 37, 185: moriatur caro nostra, ut in ea omnis culpa moriatur et quasi ex mortuis viventes novis resurgamus operibus ac moribus; (Bir.) de fide res. II 46: Itaque *mors* eius (Christi) *vita est* omnium; (Bir.) In Ps. 36, 36: ipsius (Christi) *mors vita est*[1]); In Luc. X 126: caro moritur, ut resurgat.

1) Dieselbe Antithese findet sich bei Florus: (I 13 = I 18, p. 24 Jahn) 'et in ipsa morte ira vivebat.' Ambrosius hat, wenn er auch in der

Str. 7. V. 1 u. 2: 'Hamum sibi mors devoret
suisque se nodis liget.'

Zu '*hamum devorare*' vgl. de virginit. 18, 119: O si mihi liceret illum *hamum vorare!*

Derselben bildlichen Ausdrucksweise wie in *V. 1 u. 2* (wobei mors = diabolus, hostis invidus ist) bedient sich Ambrosius: In Luc. IV 61: innodatus *diaboli laqueis;* In Luc. X 110: *nodo mortis* exuta; In Ps. 39, 19: Ideo . . . adversarius (= diabolus) deicitur in incendium, *catenis quoque* perpetuis *alligatur.*

Wie die Untersuchung darthut, lassen sich zur Sprache des Hymnus zahlreiche Parallelstellen aus der Prosa des Ambrosius erbringen. An zwei Stellen (Str. 1. V 1 und Str. 5. V. 3) konnten Bibelcitate nachgewiesen werden, die sich in der gleichen Variierung in den prosaischen Schriften finden, eine Erscheinung, die als Argument für die Echtheit des Hymnus gelten darf, da Ambrosius in manche Hymnen (vgl. insbesondere hymn. IV) Bibelcitate aufgenommen hat. Mithin pflichte ich Biraghi und Dreves bei, wenn sie Ambrosius für den Verfasser des Hymnus halten.

Kap. 3. § 8. hymn. XII: 'Agnes, beatae virginis.'[1])

Diesen Hymnus hat Biraghi in seinen Kanon aufgenommen, da Ambrosius in seiner Schrift de virginibus I cap. 2[2]) das Martyrium der hl. Agnes zum Gegenstand einer Betrachtung macht, die viele sachliche und sprachliche Übereinstimmungen mit dem Hymnus aufweist, oder wie Dreves sagt, im Hymnus „in Verse umgesetzt ist.“ In neuester Zeit hat jedoch Pio Franchi de' Cavalieri (S. Agnese nella tradizione e nella legenda. Rom 1899. X. Supplementheft der römischen Quartalschrift p. 3—9) gegen die Autorschaft des Ambrosius verschiedene sachliche Gründe vorgebracht, welche Dreves (Innsbrucker Zeitschrift f. kath. Theol. 25. Jahrg. 1901. Heft 2 S. 356—365) zu widerlegen versucht hat. Deshalb muſs ich, ehe ich auf die sprachliche Untersuchung eingehen kann, die für und wider die Echtheit des Hymnus geltend gemachten Argumente prüfen.

Cavalieri behauptet, daſs das Martyrium der hl. Agnes in der Schrift de virginibus ganz anders dargestellt sei als im Hymnus[3]), und zwar in folgenden Punkten:

Theorie für einen einfachen, schmucklosen Stil auftrat, gerade die Antithese praktisch sehr gerne verwendet (vgl. E. Norden, Antike Kunstprosa II S. 529 ff.).

1) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 69—72; Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 69 f. Mone, a. a. O. III S. 177 ff.

2) Diese Schrift ist i. J. 377 entstanden; vgl. Ihm, a. a. O. p. 27 u. Rauschen, a. a. O. S. 564.

3) Cavalieri, a. a. O. S. 6: 'Ora è un fatto, di cui il Dreves non mostra neppure di essersi accorto, che l'inno ci descrive il martirio in un modo non solo, nella sua maggior brevità, più particolareggiato, che nel 'de virginibus', ma intieramente *diverso.*'

1. Es fehlt an der Prosastelle der in Strophe 3 des Hymnus erwähnte Vorgang: Die Bewachung der hl. Agnes durch ihre Eltern und die Flucht der Martyrerin aus dem elterlichen Hause.

2. Die der hl. Agnes in der 5. und 6. Strophe des Hymnus in den Mund gelegten Worte lauten an der Prosastelle anders.

3. Die Art des Todes der hl. Agnes ist der Angabe der Prosastelle zufolge eine völlig andere als nach der Darstellung des Hymnus.

Was zunächst die beiden ersten Behauptungen anlangt, so mufs deren Richtigkeit zugegeben werden, ohne dafs deshalb die Schlufsfolgerung berechtigt ist: „Ambrosius hat Vorgänge, welche im Hymnus dargestellt sind, an der Prosastelle nicht erwähnt, also waren ihm diese Vorgänge unbekannt, und der Hymnus kann nicht von ihm verfafst sein.“

Zum Beweise dafür, dafs diese Folgerung Cavalieris unrichtig ist, verweise ich auf hymn. I: 'Aeterne rerum conditor' und die in Kap. 2 § 1. S. 564 beobachtete Erscheinung, dafs sich der Hymnus hex. V 24, 88 in Prosa aufgelöst findet, ohne dafs dort der Vorwurf des Hymnus mit *allen* Einzelheiten und Nebenumständen dargestellt ist. (Vgl. auch die Schlufsbemerkung zu hymn. VII. Kap. 3. § 3. S. 601.) Da hymn. I durch die besten Zeugnisse als echter Hymnus des Ambrosius beglaubigt ist (s. Kap. 1), so ist nur der eine Schlufs möglich: Ambrosius hat den hymn. I: 'Aeterne rerum conditor' an der Prosastelle nur teilweise wiedergegeben, ohne sich sklavisch an den Hymnus zu binden. Wenn das aber für hymn. I zugegeben wird, was sollte dann zwingend sein, für den Agneshymnus nicht das Gleiche anzunehmen und zu sagen: Ambrosius hat de virginibus das Martyrium der hl. Agnes als Beispiel herangezogen, ohne deshalb den ganzen Vorgang mit allen seinen Nebenumständen (und ein Nebenumstand ist der in Str. 3 erwähnte Vorgang) zu erzählen?

Zu dem gleichen Resultate kommt Dreves in seiner Entgegnung, mit dem ich auch hinsichtlich der Bemerkung zu dem zweiten von Cavalieri erhobenen Einwand übereinstimme: „Ambrosius läfst Agnes anders reden vor Jungfrauen zum Lobe der Jungfräulichkeit und zum Lobe des Märtyrertums.“ Ich möchte ferner beifügen, dafs zu bedenken ist, dafs man es im Hymnus mit einem Gedichte, dessen einziger Zweck im Lobe der hl. Agnes besteht, zu thun hat, während de virginibus der Vorwurf, welcher den Gegenstand des Hymnus bildet und diesen ausfüllt, nur beispielsweise gestreift ist; somit waren für den Dichter andere Rücksichten mafsgebend als für den Prediger.

Während also die beiden ersten Einwände den Glauben an die Echtheit des Hymnus nicht zu erschüttern vermögen, ist der dritte Einwurf Cavalieris geeignet, ernste Bedenken zu erwecken:

Ambrosius sagt de virginibus I 2, 9 von Agnes: 'stetit, oravit, *cervicem inflexit.*' Im Hymnus lesen wir: Str. 7. V. 1: '*Percussa* quam pompam tulit!' Diese beiden Stellen — es sind die einzigen,

an denen vom Tode der Agnes die Rede ist — geben nun Cavalieri (a. a. O. S. 6 f.) zu folgender Argumentation Anlafs: 'L' inno, da ultimo, non fa perire Agnese decollata, ma trafitta, o meglio, iugulata. Ora s. Ambrogio non poteva ignorare che presso i Romani al tempo dell' impero l' esecuzione capitale 'per gladium' consisteva sempre nel *taglio della testa*, e che la 'iugulatio' ed il trafiggimento erano soltanto adoperati, come colpo di grazia, con chi avesse sostenuto altri supplizî, quali le fiere o le fiamme. Non par quindi credibile che egli siasi indotto a mutare *la decollazione della vergine* in altra pena cosi improbabile, contradicendo apertamente al proprio raconto.'

Cavalieri findet also einen Widerspruch zwischen 'cervicem inflexit' und 'percussa', weil 'cervicem inflectere' nichts heifsen könne, als „den Nacken *zur Enthauptung* beugen"; nach der Darstellung des Hymnus aber wird Agnes nicht enthauptet, sondern durchstochen (percussa).

Es mufs natürlich zugegeben werden, dafs für den Hymnus die Todesart der Enthauptung, obwohl der Ausdruck 'percussa' nicht dagegen spräche, deshalb nicht angenommen werden kann, weil sonst die in den beiden letzten Strophen geschilderten Vorgänge — Agnes bedeckt, nachdem sie den Todesstreich empfangen hat, im Fallen *das Gesicht* mit der Hand (Str. 8. V. 2: vultumque texerat manu) — sinnlos wären. Allein der Ansicht Cavalieris, Ambrosius sage de virginibus I 2, 9, Agnes sei enthauptet worden, kann ich nicht beipflichten. Der Ausdruck 'cervicem inflectere' kann wohl oft heifsen „den Nacken zur *Enthauptung* beugen", allein die Phrase kann auch bedeuten „den Martertod erleiden", ohne dafs damit etwas über die Todesart gesagt werden soll. So erwähnt Ambrosius das Martyrium des Viktor, Felix und Nabor In Luc. VII, 178 mit den Worten 'colla flexerunt' = „sie liefsen sich töten", und Damasus gebraucht eine ähnliche allgemeine Redensart, um auszudrücken, dafs Christen den Martertod erlitten haben: Damas. 13, 4: 'Militibus missis populi tunc *colla dedere*', ferner Damas. 17, 3: 'tunc *colla dedere*', ebenso ibid. 43, 3.

Nimmt man dazu, dafs Ambrosius über das Martyrium der Agnes nur mangelhaft unterrichtet war, was auch Cavalieri (a. a. O) erwähnt, und was daraus erhellt, dafs de virginib. I 2, 7 die Erzählung vom Martertode der Agnes mit 'traditur' eingeführt wird, so wird man umsomehr zugeben, dafs Ambrosius de virginib. I 2, 9 in einer allgemein gehaltenen Wendung vom Tode der Agnes spricht. Im Hymnus dagegen hat der Dichter seinen Stoff selbständig gestaltet[1])

---

1) Die Unsicherheit der Überlieferung geht auch daraus hervor, dafs Damasus 40 (de S. Agnete martyre) seine Darstellung mit 'fama refert' einleitet und das Martyrium der Agnes ganz anders schildert wie Ambrosius.

und eine Todesart angenommen, welche für die dramatische Schlufswirkung des Gedichtes die passendste war.

Ich kann also keineswegs den von Cavalieri entdeckten Widerspruch finden und somit auch seine Hypothese, dafs ein Nachahmer des Ambrosius mit Benutzung der Prosastelle de virginibus I cap. 2 den Hymnus verfafst habe, nicht annehmen[1]), zumal da die Sprache des Hymnus, wie die folgende Untersuchung zeigen soll, zahlreiche Übereinstimmungen mit der Prosa des Ambrosius aufweist[2]), die sich nicht blofs auf de virginib. I cap. 2, sondern auf die *verschiedensten* Schriften erstrecken. Gerade den zuletzt erwähnten Umstand halte ich für ein wichtiges Argument gegen die Hypothese Cavalieris. Doch ich will zuerst Beweise erbringen und dann Schlüsse ziehen,

Str. 1. V. 1 u. 2: 'Agnes, beatae virginis
natalis est, . . .'

Die Form '*Agnes' als Genetiv*[3]) gebraucht Ambrosius ausschliefslich statt 'Agnetis': (Bir.) de virginib. I 2, 5: natalis est sanctae Agnes; dementsprechend sagt er auch ep. 37, 37: Agnem; de off. I 41, 213: de sancta Agne. Mone (a. a. O. III S. 177) bemerkt hierzu: „Agnes. Ambrosius gebraucht diesen griechischen Genetiv, um den Namen der Heiligen (ἁγνή) nicht mit dem lateinischen 'agna' zu verwechseln[4]); später wurde 'Agnes' für den

---

1) Jedoch stelle ich mich nicht auf den Standpunkt von Dreves, der in seiner Entgegnung (Innsbrucker Zeitschrift a. a. O.) sagt: „Wenn ein Widerspruch vorhanden wäre, so würde ich annehmen, dafs Ambrosius in der Zeit, die zwischen der Rede über Agnes (vor 377) und im Hymnus auf dieselbe (nach 386) verstrichen ist, erfahren habe, dieselbe sei nicht, wie er früher geglaubt, mit dem Schwerte enthauptet, sondern mit dem Schwerte durchstochen worden." Diese Argumentation erscheint mir bedenklich, besonders deshalb, weil zwar für die Schrift de virginibus als Abfassungszeit das Jahr 377 angenommen wird, wogegen die Zeit der Entstehung des Hymnus keineswegs feststeht. Warum Dreves behauptet, der Hymnus sei „nach 386" entstanden, ist mir nicht erklärlich, es müfste denn sein, dafs er aus August. conf. IX 7: 'tunc hymni et psalmi, ut canerentur secundum morem orientalium partium, . . . institutum est', den Schlufs zieht, dafs erst in der Osterzeit dieses Jahres (386) anläfslich der bekannten Einschliefsung des Ambrosius und seiner Gemeinde im Dome die ersten Hymnen entstanden seien; damit würde er sich aber in Widerspruch zu der Ansicht setzen, die er selbst (Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 95) mit Recht verteidigt.

2) Auch Cavalieri giebt zu, dafs die sprachliche Übereinstimmung eine auffallende ist. Eigentümlich mufs es indefs erscheinen, dafs er die sprachlichen Parallelen aus Dreves (Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 69 f.) entnimmt, während er das Buch seines Landsmannes Biraghi, aus dem doch die von Dreves angeführten Stellen stammen, nicht einmal nennt.

3) Vgl. Damas. 84, 4: Agnes (als Genetiv).

4) Thatsächlich bringen die Mauriner in der Anmerkung b zu de virginib. I 2, 6 'Agnes' mit 'agnus' in Zusammenhang.

Nominativ gehalten und 'Agnetis' dekliniert." Indes weist Cavalieri (a. a. O. S. 4. A. 2) schon für das Jahr 354 im Feriale ecclesiae Romanae den Genetiv 'Agnetis' nach.

'*natalis*' in Weiterentwickelung der Bedeutung „Jahrestag" gleich „Jahrestag des Todes", gebraucht Ambrosius wie im Hymnus als Substantiv[1]): (Bir.) de virginib. I 2, 5: Hodie natalis est virginis ... Natalis est martyris .. Natalis est sanctae Agnes; In Ps. 118, 20, 44: Sebastiani martyris, cuius hodie natalis est; als Adjektiv: de fide res. II 5: Nos quoque ipsi natales dies defunctorum obliviscimur et eum, quo obierunt, diem, celebri solemnitate renovamus. Zugleich ein Beweis dafür, dafs solche Tage feierlich von der Kirche begangen wurden. Zu diesem Anlafs wird also das Lied gedichtet sein.

Str. 1. V. 2, 3 u. 4: '... quo spiritum
coelo refudit debitum
pio sacrata sanguine.'

Zu '*refundere*' vgl. hymn. I 6, 2: 'aegris salus refunditur' (S. 563); hymn. XI 2, 1: 'fidem refundens perditis'; ferner den Exkurs Kap. 4. § 2.

Zu '*sacrata*' vgl. hymn. VIII 1, 3 und 4
'pari corona martyrum
Romana sacravit fides.'

Str. 2. V. 1 u. 2: 'Matura martyrio fuit
matura nondum nuptiis.'

(Bir.) de virginib. I 2, 8 sagt Ambrosius: Nondum idonea poenae *et iam matura victoriae;* 'victoria' ist aber gleich 'martyrium', vgl. hymn. IX 7, 2: 'et mors triumphus.'

Str. 2. V. 3 u. 4: 'nutabat in viris fides
cedebat et fessus senex.'

'*nutare*' gebraucht Ambrosius vom Schwanken im Glauben: In Luc. VII 111: fides sola *nutabat;* In Luc. X 11: quatitur mobilis animi *nutantis* affectus; In Ps. 40, 22: *iusti plerique nutabant.* Derselbe Gedanke wie im Hymnus ist ausgesprochen: In Ps. 47, 9: *etiam fortes viri trepidabant.*

Str. 3. V. 1 u. 2: 'Metu parentes territi
claustrum pudoris auxerant.'

Der Ausdruck '*claustrum pudoris*' ist eine beliebte Wendung des Ambrosius[2]); vgl. hymn. IV 4, 2: 'claustrum pudoris' (Kap. 2. § 4. S. 576 f.)

---

1) Über den subst. Gebrauch von 'natalis' vgl. Rönsch, It. u. Vulg. S. 104, der aber fälschlich einen Nominativ '*natale*' annimmt.

2) 'è forma da Ambrogio assai spesso ripetuta' sagt Biraghi (a. a. O. S. 70), und Cavalieri (a. a. O. S. 4) bemerkt: 'così la espressione 'claustrum pudoris' è tutta Ambrosiana.'

St. 3. V. 3 u. 4: 'solvit fores custodiae
fides teneri nescia.'

'*foris, is*' gebraucht Ambrosius bildlich: de virginit. 12, 72: fores tui cordis; ibid. 13, 81: labiorum fores tuorum.

Zur Bedeutung von '*nescius*' vgl. hymn. III 5, 3: 'fides tenebras nesciat'; hymn. V 5, 4: 'fraudis venena nesciat.' (S. 571 f. u. S. 587.)

'*nescius*' findet sich wie hier *mit Infinitiv* konstruiert[1]): de virginib. I 2, 7: mori adhuc nescia; ibid. II 2, 9: prodire domo nescia; ibid. II 4, 23: puella fugere nescia.

Str. 4. V. 1 u. 2: 'Prodire quis nuptum putet
sic laeta vultu ducitur',

Zum *Supin* '*nuptum*' vgl. hymn. VI 3, 3 und 4: '*adoratum* . . . Magos duxerit' (S. 593). V. 1 ist fast wörtlich zu lesen hymn. X 8, 1: '*prodire quis mundum putet.*'

Genau so wie hier im Hymnus sagt Ambrosius von Agnes: (Bir.) de virginib. I 2, 8: *Non sic ad thalamum nupta properaret, ut ad supplicii locum laeta successu, gradu festina virgo (Agnes) processit.* Zu beachten ist die in beiden Fällen gleiche Konstruktion des Ablat. limit. 'laeta vultu' und 'laeta successu.' Denselben Gedanken führt Ambrosius bei der Schilderung des Martyriums der hl. Pelagia aus: (Bir.) de virginib. III 6, 34: Fertur *nuptialem induisse vestem, ut non ad mortem ire diceres, sed ad sponsum.*

'*ducitur*' (sc. ad mortem) gebraucht Ambrosius *prägnant:* de Nabuthe 5, 21: Vidi ego pauperem duci.

Str. 4. V. 3 u. 4: 'novas viro ferens opes
dotata censu sanguinis.'

'*census, us*' findet sich *in übertragener Bedeutung:* ep. 31, 7: censu pio dives; ep. 38, 7: censum bonitatis tuae; de Iacob II 5, 20: censu fidei.

Mit dem *in V. 4* gewählten Bilde sagt Ambrosius: hex. III 13, 56: Ecclesia . . . Christi cruore dotata; de Isaac 5, 48: Laudant etiam munera animae, quae missa sunt a sponso, quibus dotata veniebat; ep. 31, 7: misericordiae quoque dotata patrimonio.

Str. 5. V. 1 u. 2: 'Aras nefandi numinis
adolere taedis cogitur.'

'*aras taedis adolere*' ist wohl eine Reminiscenz an Verg. Aen. 7, 71: castis *adolet* . . . *altaria taedis.*[2]) Den Ausdruck gebraucht Ambrosius: de off. III 17, 100: quo *adolerent altaria;* de Ioseph 3, 17: thymiama, quo *adolent altaria* piae mentis; In Luc. I 28: utinam nobis quoque *adolentibus altaria* . . .; ep. 4, 3: cum spiritu *adoles* aureum illud *thymiamaterium.*

---

1) Vgl. zu dieser Konstruktion Draeger, histor. Syntax² II S. 372.
2) Vgl. Tacitus hist. II 3 altaria adolentur.

Zu beachten ist, dafs *Vers 1* die Eigenart, unter dem Plural 'arae' *einen* Altar zu verstehen, mit de virginib. I 2, 7 gemeinsam hat, wo es von Agnes heifst: vel si *ad aras* invita raperetur. Die gleiche Erscheinung zeigt Lucret. I 89 (ed. Brieger) ante aras; Verg. Aen. 3, 545: ante aras; ibid. 4, 219: arasque tenentem; Ovid. met. 7, 74: Ibat ad antiquas Hecates Perseïdos aras; Curt. 8, 11, 24: (ed. Stangl S. 337) arae Minervae Victoriae (= Altar der Ἀθηνᾶ Νίκη).

Einen genauen *Unterschied* macht Ambrosius *zwischen 'ara' und 'altaria, ium'* [1]), indem er unter 'ara' den heidnischen, unter 'altaria' den christlichen Alter versteht [2]); so ist im Hymnus und de virginib. I 2, 7 (ad aras), ara vom heidnischen Altar gebraucht; diese Unterscheidung zeigt sich ferner: In Luc. IX 20: *ara deicitur, ut erigantur altaria;* de virginib. III 6, 33: iam enim sacrilegas aras praecipitata subvertam.

Str. 5. V. 3 u. 4: 'respondet: Haud tales faces
sumpsere Christi virgines;

Str. 6: Hic ignis extinguit fidem,
haec flamma lumen eripit;
hîc hîc ferite, ut profluo
cruore restinguam focos.'

Zu '*profluus*' vgl. hymn. VI 8, 2: 'panis rigatur profluus' und In Ps. 118, 17, 32: sanguinis proflua.

Die hier der Agnes in den Mund gelegten Worte finden sich de virginib. I cap. 2 nicht (vgl. die einleitenden Bemerkungen zu diesem Hymnus), jedoch dürfen die Worte 'quid percussor moraris?', welche Agnes de virginib. I 2, 9 an den Henker richtet, in Parallele gebracht werden. Auffallende Ähnlichkeit mit Vers 4 zeigt die Rede der Pelagia: (Bir.) de virginib. III 7, 33: Iam enim sacrilegas aras praecipitata subvertam et *accensos focos* [3]) *cruore restinguam.* Ferner ist zu vergleichen: In Luc. IX 33: *incendia proprio cruore restinxerit;* de Iacob II 11, 47: Manabat e vulneribus *cruor* et effossis vulneribus *sanguis effusus ipsos flammarum exstinguebat globos.*

Str. 7. V. 1: 'Percussa quam pompam tulit'!

Derselbe Ausruf beim Anblick einer Martyrerin findet sich: (Bir.) de virginib. II 2, 17: *quae pompa illa!* ibid. II 4, 30: *quae pompa illa!*

---

1) 'altaria, ium' findet sich bei Ambrosius wie in der klassischen Zeit nur als plurale tantum (vgl. Neue, Formenlehre I² S. 689 u. 882) u. Maas, Poet. Plural, Archiv XII 479 ff.

2) Diesen Unterschied macht z. B. Damasus nicht. Vgl. Damas. 58, 1: '*hanc aram Domini* servant Paulusque Iohannes.'

3) Bei 'focos' braucht hier ebensowenig an Metonymie gedacht zu werden wie im Hymnus, da, wie Wölfflin (Sitzungsber. der bayr. Akad. d. Wissensch. 1881. Bd. II. Heft 1 S. 39) mitteilt, „schon bei Volcatius (vita Avid. Cass. 4, 3) focus an die Stelle von ignis getreten ist."

Str. 7. V. 2, 3 u. 4: 'Nam veste se totam tegens
curam pudoris praestitit,
ne quis retectam cerneret.'

Hiermit stimmt überein, was Ambrosius de off. I 50, 255 von Agnes sagt: *castitatem protexit.* Von den Schwestern der Pelagia heifst es de virginib. III 6, 35: suspensu paululum in cinctum sinu, *quo pudorem tegerent*; und von Pelagia selbst: (Bir.) ep. 37, 38: Quid autem sublimius sancta Pelagia, quae vallata persecutoribus, priusquam tamen in eorum conspectum veniret, aiebat: Volens morior, nemo me continget manu, nemo oculo protervo violabit virginem, *mecum feram pudorem*, mecum incolumem verecundiam.

Str. 8: 'In morte vivebat pudor,
vultumque texerat manu,
terram genu flexo petit[1])
lapsu verecundo cadens.'

Zur *Antithese* '*in morte vivebat*' vgl. hymn. XI. Str. 6, 7 u. 8 (Kap. 3. § 7. S. 621 und die dortselbst Anm. 1 aus Florus angeführte Stelle: 'et in ipsa morte ira vivebat'). Ebenso wie hier wird auf das Schamgefühl der Agnes hingewiesen de virginib. I 2, 9: Habetis igitur in una hostia duplex *martyrium pudoris* et religionis.

Schon Biraghi (a. a. O. S. 72) hat auf die Ähnlichkeit der in den beiden letzten Strophen geschilderten Scene mit Eurip. Hec. v. 568—570 (Tod der Polyxena) aufmerksam gemacht:

'ἡ δὲ θνήσκουσ' ὅμως
πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχήμως πεσεῖν,
κρύπτουσ' ἃ κρύπτειν ὄμματ' ἀρσένων χρεών.'

Ähnlich schildert Ovid. fast. 2, 833 sq. den Tod der Lucretia:

'tunc quoque iam moriens, ne non procumbat honeste,
respicit, haec etiam *cura cadentis* erat.'

Ich glaube somit durch den angestellten Vergleich zwischen der Diktion des Hymnus und der Ausdrucksweise, der sich Ambrosius in seinen prosaischen Schriften bedient, Belege erbracht zu haben, welche berechtigen, diesen Hymnus mit Biraghi und Dreves, trotz der Ausführungen Cavalieris dem Ambrosius zuzusprechen.

Kap. 3. § 9. hymn. XIII: 'Amore Christi nobilis.'[2])

Für die Echtheit dieses Hymnus giebt es kein älteres, glaubwürdiges Zeugnis; Biraghi hat ihn in seinen Kanon nur als Bestand-

1) Vgl. Lucret. I 92: (ed. Brieger) '*terram genibus summissa petebat*'; Verg. Aen. 3 93: *summissi petimus terram.*'

2) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 97—102; Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. Heft 58. S. 64—67.

teil der Liturgie der mailändischen Kirche aufgenommen. Deshalb kann sich der Echtheitsbeweis nur auf die Sprache des Hymnus stützen.

Str. 1: 'Amore Christi nobilis
et filius tonitrui
arcana, Iohannes, Dei
fatu revelavit sacro.'

Die beiden ersten Verse deuten auf Marc. 3, 16: '*filii tonitrui*' (Sabatier III 197). Hiernach werden Johannes und Jacobus von Ambrosius häufig 'filii tonitrui' genannt; so: ep. 22, 5: caeli erant Iacobus et Iohannes: denique filii tonitrui nuncupantur; et ideo quasi coelum Iohannes Verbum apud Deum vidit; de Iacob. II 11, 46: (Schenkl 49) caeleste resultat oraculum sicut in Iohanne et Iacobo tonitrui filiis resultabat; In Luc. VII 5: Nec Iacobus et Iohannes mortui Filii tonitrui ... sed subiacent; In Luc. IX 35: Imago Caesaris non reperitur in Iacobo vel Iohanne, quia filii tonitrui sunt; In Ps. 45, 2: filii tonitrui Iacobus et Iohannes.

'*revelare*' = „*enthüllen, offenbaren*" bei Ambrosius sehr häufig; so de Noe 8, 26: revelavit mysterium; in der gleichen Bedeutung: de Elia 21, 77 und 80; de Iacob II 7, 30; ibid. 9, 39; de Abrah. II 1, 1; In Ps. 37, 22; In Ps. 39, 24; ep. 64, 7 und 8; ep. 65, 4; In Luc. V 105; In Luc. VI 8.

Zum *subst. Gebrauch von* '*arcanum*' (Thesaurus II 434) vgl. de obit. Val. 75: arcana ecclesiae ... secreta mysterii; Apol. Dav. 12, 58: secreta et arcana sapientiae; In Ps. 118, 2, 28: arcana sapientiae.

'*fatus, us*' = „*Rede*" findet sich de fide I 16, 106: visu incomprensibilis, *fatu* ininterpretabilis, sensu inaestimabilis.

Den in dieser Strophe ausgesprochenen Gedanken giebt Ambrosius: de inst. virg. 7, 46: iste (Iohannes) dilectus Domini, qui e pectore eius hauserat secreta sapientiae et piae voluntatis *arcana;* ep. 65, 4: Sapientia autem Dei Christus, in cuius pectore recumbebat Iohannes, ut de principali illo secretoque sapientiae hausisse divina proderetur mysteria.

Str. 2: 'Captis solebat piscibus
patris senectam pascere,
turbante dum nutat[1]) salo
immobilis fide stetit.

'*senecta, ae*' = '*senectus, utis*' findet sich bei Ambrosius nur: de virginit. 7, 39: morum senectam (also in übertragener Bedeutung).

Zur *Metonymie* '*patris senectam pascere*' vgl. hymn. IX 4, 3: 'castrisque raptos impiis' und hymn. VIII 6, 2: 'egena cogit agmina.'

1) Zum Texte s. Anhang II. § 13.

'turbare' = *„in Aufregung, Unruhe sein", (reflexiv)*[1]) gebraucht Ambrosius nicht; bei ihm ist 'turbare' stets transitiv.

Zu *'nutat'* (das Biraghi für das handschriftliche 'natat' emendiert hat) vgl. hymn. XII 2, 3: 'nutabat in viris fides'; jedoch ist 'nutare' dort in übertragener, hier in eigentlicher Bedeutung gebraucht.

'salum, i' = *„das bewegte Meer"* findet sich de Cain et Abel I 10, 42: in salo maris; ep. 2, 1: adversum impetus saevientis sali; daneben ist *'salum' bildlich* verwendet in Verbindungen wie In Ps. 118, 5, 33: in salo saeculi huius, ebenso In Ps. 47, 10; de interp. Dav. IV 5, 19: in istius salo vitae, ebenso de bon. mort. 4, 15; so auch in diesem Hymnus Str. 4, 2.

'stare' (prägnant) = *„unerschütterlich feststehen"*, so ep. 21 (sermo c. Aux.) 12: non enim recesserat Dei servulus, sed *steterat* timoris ignarus.

Zur Verbindung *'immobilis fide stetit'* vgl. In Ps. 35, 29: sed *fide stabat;* In Ps. 61, 18: *Immobilis* ergo *fide* Stephanus immobilem Christum videbat.

Str. 3. V. 1 u. 2: 'Hamum profundo merserat,
piscatus est Verbum Dei.'

'hamum mergere' ist bei Ambrosius nicht gebräuchlich; er gebraucht dafür nach Matth. 17, 26: 'mitte hamum' (Sabatier III 103), hamum mittere, so In Luc. IV 73: mitte hamum.

'mergere' ist hier nach Analogie von 'demergere' (In Ps. 37, 20: Aegyptiorum . . . populos Rubri maris demersit profundo) *mit Dativ* (profundo) konstruiert; so gebraucht es Ambrosius: In Ps. 118, 18, 29: qui veri illius Aegyptii regis stravit exercitum et abyssi *mersit profundo;* In Ps. 118, 20, 2: totum uratur corpus incendiis, *mergatur profundo;* In Luc. IV 51: Cur mystico *numero mergere* iubetur?

Der in *Vers 2* ausgesprochene Gedanke findet sich: de virginit. 18, 119: Quis enim thesaurus in nobis est nisi *Dei Verbum? Dei ergo et retibus et hamo piscatur;* hex. V 7, 17: Evangelium est mare, *in quo piscantur Apostoli,* in quo mittitur rete; de Isaac 5, 40: Transivit Iohannes, *qui Verbum apud Patrem invenit.*

Str. 3. V. 3 u. 4: 'iactavit undis retia,
vitam levavit omnium.'

In der Verbindung mit 'retia' gebraucht Ambrosius nicht das verbum intensivum[2]), sondern iacere; so de off. III 11, 71: ubi numquam ante iaciebant retia. 'iactare' findet sich ep. 64, 3: iactare in mare; ep. 76, 12: in scopulos iactetur procellâ.

---

1) So gebraucht es Verg. Aen. 6, 800: 'et septemgemini turbant trepida ostia Nili' und Aen. 6, 857: 'turbante tumultu.'
2) Vgl. Cels. dig. 19, 1, 12: iactare rete.

Den Inhalt dieser und z. T. der vorigen Strophe giebt Ambrosius (Bir.) de virginit. 20, 131: Vide, quid piscator etiam iste (Iohannes) profecerit. *Dum in mari lucrum suum quaerit, vitam invenit omnium.* Lembum deseruit, *Deum reperit;* scalmum reliquit, *verbum invenit* . . . *Hic ergo piscator, dum ipse turbato agitatur salo, mobili mentes statione nutantes fundavit* in petra; ähnlich heifst es de incarn. 3, 15: (Iohannes) *quasi piscator affectus, qui iam non pisces caperet, sed homines vivificaret.*

Str. 4: 'Piscis bonus pia est fides[1])
mundi supernatans salo,
subnixa Christo pectore
sancto locuta Spiritu.'

Zu '*salum, i*' *(bildlich)* vgl. die zu Str. 2. V. 3 angeführten Stellen.

'*supernatare*' = „*oben darüber, daraufschwimmen*" konstruiert Ambrosius *mit Dativ*[2]): (Bir.) hex. V 11, 32: Quae si quando supernatant fluctibus; (Bir.) de exc. Sat. I 43: resolutam tabulam, cui supernatans iuvaretur. Dazu fand ich noch: hex. III 2, 9: ferrum aquae supernatavit; hex. V 22, 74: quo melius aquis possint supernatare; de Spir. sancto II prol. 14: quae fluctibus supernatant mundi.

Die Konstruktion '*subnixus aliqua re*' „*gestützt auf etwas, im Vertrauen auf etwas*" gebraucht Ambrosius gerne; so: In Ps. 43, 24: auctoritate subnixus; In Ps. 118, 3, 35: dote subnixus; de obit. Theod. 56: subnixum viribus; de fide res. II 59: subnixam . . . remigio; ep. 37, 26: Regali enim subnixus fastigio; ep. 61, 6: tanta sit humilitate subnixa; de fuga saec. 4, 17: fidei suffragio subnixi; de Iacob I 8, 36: nulla veritate subnixus; de Abrah. II 8, 57: subnixa geminatis subsidiis; de myst. 3, 9: subnixum prophetico testimonio; de off. II 20, 99: divinâ subnixus gratiâ.

Zu V. 4: '*sancto locuta Spiritu*' verweist Biraghi (a. a. O. S. 99) auf ep. 11, 4: cum et alius vir *sancto locutus Spiritu* dixerit declinantes huiusmodi bestias nec salutatione recipiendas, und bemerkt 'Sottintendesi, verso e allusione a tutti noti dell' Inno noto'; diese Annahme, der auch Dreves beipflichtet, geht m. E. zu weit, da Ambrosius auch an anderer Stelle eine ähnliche Wendung gebraucht, ohne dafs hier an eine Anspielung auf diesen Vers zu denken ist: ep. 63, 31: ut Esaias *Spiritu divino locutus* est.

Str. 5: 'In principio erat Verbum
et Verbum erat apud Deum,
et Deus erat Verbum; hoc erat
in principio apud Deum:
Str. 6. V. 1: Omnia per ipsum facta sunt.'

1) Über die Anspielung auf das altchristliche Symbol ΙΧΘΥΣ spricht Biraghi (a. a. O. S. 98 f.) ausführlich und zieht daraus mit Recht einen Schlufs auf das Alter des Hymnus.

2) Vgl. Apul. met. 6, 29: arieti supernatasse.

Diese Verse stellen sich als den Anfang des Johannesevangeliums dar und sind wörtlich in den Hymnus übernommen.[1]) Mit Recht leitet Biraghi daraus einen Beweis für die Echtheit des Hymnus ab, da Ambrosius Joh. I 1 sqq. oft als Widerlegung der von den Arianern angefochtenen Lehre verwendet; so citiert er de fide I 8, 57 diese Verse und fährt fort: Omnes haereses hoc capitulo brevi Piscator noster exclusit . . . Arius conticescat . . . Sabellius obmutescat. Noch deutlicher spricht Ambrosius aus, warum er an dem Texte Joh. I 1 sqq. ohne jede Änderung festhält, wieder im Kampfe gegen die Arianer: In Luc. I 13: Tinea haereticus est, tinea Photinus est, tinea tua Arius est. Scindit vestimentum, qui separat a Deo Verbum. Scindit vestimentum, cum legit: '*In Principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat.*' *Integrum enim vestimentum est, si legas:* '*Et Deus erat* Verbum.' Danach erscheint es begreiflich, wenn er gerade diese Stelle, obwohl er sonst (vgl. hymn. IV und hymn. V) Bibelstellen gerne zu variieren pflegte, stets in der gleichen Form, die auch die Verse des Hymnus aufweisen, citiert. Dies ist der Fall: In Ps. 118, 14, 23; In Luc. II 40; In Luc. X 118; de interp. Iob. I 9, 31; de interp. Dav. II 4, 15. Vers 1 der 6. Strophe allein findet sich gleichlautend mit dem Texte des Hymnus: hex. I 4, 15; In Ps. 36, 35. Zum Vergleiche sei noch darauf hingewiesen, dafs Ambrosius in hymn. IV den Anfang des 79. Psalmes fast unverändert aufgenommen hat (vgl. Kap. 2. § 4. S. 575).

Str. 7. V. 2: '*cruorque delictum lavans.*'

Die Verbindung '*delictum lavare*' gebraucht Ambrosius: In Luc. II 41: mea lacrimae illae delicta laverunt; In Luc. VI 18: lavare delictum, ebenso In Luc. X 89; de poen. II 8, 71: lavare delicta; de Ioseph 10, 59: ut . . . delicta lavaret; de exc. Sat. I 5: eius delicta lavarunt.

Str. 7. V. 3 u. 4: 'hoc morte praestat martyrum,
quod fecit esse martyres.'

Zu 'hoc' (Ablativ des subst. Pronomens im Neutrum) vgl. In Luc. V 67 per hoc. Der echt vulgärlateinischen Konstruktion '*facere*' *mit Akkus. mit Inf.*[2]) = bewirken, efficere, curare (französ. faire mit Infinitiv) bedient sich Ambrosius: In Ps. 40, 35: Fecisti terram esse, quod coelum est; In Ps. 118, 19, 29: diabolus tentans fecit ascendere Salvatorem; In Luc. X 109: Unus Dei triumphus fecit omnes prope iam homines triumphare.

---

1) Über die metrischen Licenzen, die dadurch entstehen mufsten, s. Kap. 5. § 3.

2) Vgl. Rönsch, It. u. Vulg. S. 366 f.; Thielmann in Wölfflins Archiv III 180; Dräger, histor. Syntax § 442; Kaulen, Handbuch der Vulgata S. 236.

Der in den beiden Versen ausgesprochene Gedanke findet sich: In Ps. 36, 57: (Johannes), qui ante omnes ad Christi agonem *fidei testis* . . .; bonus praeco, *qui ad certamen alios excitabat.*

Str. 8: 'Vinctus tamen ab impiis
calente olivo dicitur
tersisse mundi pulverem,
stetisse victor aemuli.'

Zu dieser Strophe hat Biraghi auf eine sehr gute Parallelstelle aufmerksam gemacht: In Ps. 118, 2, 8: Haec ergo mirantibus aliis respondit anima Iohannis: 'Fusca sum et decora, filiae Hierusalem' (Cant. 1, 4); fusca per culpam, decora per gratiam. Dicit et caro: 'Fusca sum et decora'; fusca *pulvere saeculari*, quem certando collegi, decora oleo spiritali, quo *mundi huius pulverem* squaloremque *detersi.* Fusca per vitium, sed decora iam per lavacrum, quod abluit omne delictum. Was hier von Johannes gesagt ist, wird ep. 42, 20 von den Martyrern ausgesprochen: Hoc ergo oleo ungit ecclesia cervices suorum, ut suscipiant iugum Christi: hoc oleo unxit martyres, *ut saecularem ab eis pulverem detergeret.*

'stetisse' ist hier in der gleichen Bedeutung gebraucht wie Str. 2. V. 4.

Es mufs zugegeben werden, dafs der Hymnus in vielen Stücken Übereinstimmungen mit den prosaischen Schriften des Ambrosius aufweist. Immerhin ist nicht zu verkennen, dafs die sprachlichen Parallelen, die sich für den Hymnus erbringen liefsen, keineswegs so auffallende sind, wie sie vielfach für die bisher behandelten Hymnen nachgewiesen werden konnten; für nicht wenige Verse des Hymnus war es überhaupt unmöglich, Beweisstellen in der Prosa aufzufinden. Deshalb möchte ich den Hymnus nicht mit der gleichen Sicherheit, wie Biraghi und Dreves es gethan haben, dem Ambrosius zusprechen, wenngleich manche Momente auf ihn als den Verfasser des Hymnus deuten.

Kap. 3. § 10. hymn. XIV: 'Aeterna Christi munera.'[1])

Diesen Hymnus bezeichnet Beda (de arte metrica cap. 11) zusammen mit hymn. I, II, III und V als 'hymnus Ambrosianus.' Wenn auch, wie ich in Kap. 1 dargelegt habe, diese Notiz keineswegs berechtigt, Ambrosius für den Autor des Liedes zu halten, so folgt daraus doch nicht, dafs man, wie es Mone (a. a. O. I 144) gethan hat, deshalb dem Ambrosius den Hymnus absprechen müsse. Nachdem also auch für die Echtheit dieses Hymnus ebensowenig wie für

1) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 103—107; Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. Heft 58. S. 78 f.; Kayser, a. a. O. S. 219—242, der für diesen Hymnus die Echtheit aufrecht erhält.

den vorigen Zeugnisse vorliegen, ist man bei einer Untersuchung der Echtheitsfrage auf den sprachlichen Ausdruck des Hymnus angewiesen.

Str. 1: 'Aeterna Christi munera
et martyrum victorias
laudes ferentes debitas
laetis canamus mentibus.'

'*munera*' ist hier im gleichen Sinne gebraucht wie hymn. VII 1, 2, wo die Auffindung des Gervasius und Protasius 'munus' genannt wird (vgl. Kap. 3. § 3. S. 596). In ähnlicher Weise sagt Ambrosius de Isaac 5, 46: Haec magni est corona certaminis, hoc praeclarum *munus* sponsalium Christi, *sanguis eius et passio.*

Zu '*martyrium victorias*' vgl. hymn. IX 7, 2: 'mors triumphus'; hymn. XIII 8, 4: stetisse victor aemuli.

Den Gedanken dieser Strophe giebt Ambrosius: de fide III 17, 142: prosequamur sanctum martyrem laudibus.

Zu '*laudes debitas*' vgl. hymn. XII 1, 2 und 3: 'spiritum . . . debitum'; ep. 45, 7: si . . . Deo nostro debitos cultus deferamus; ep. 62, 2: deferrem debitum obsequium; de Cain et Abel I 1, 4: reverentiam Deo debitam; ibid. I 7, 26: reverentiam debitam.

Str. 2: 'Ecclesiarum principes
belli triumphalis duces,
coelestis aulae milites
et vera mundi lumina.'

'*principes*' nennt Ambrosius *die Martyrer* (Bir.) ep. 22, 7: *Principes populi* (Christiani) *quos alios nisi sanctos martyres aestimare debemus?* ibid. 10 heißt es: (martyres) 'non saeculi milites, sed milites Christi', wozu hymn. IX 6, 2: 'Christi milites' zu vergleichen ist.

'*coelestis militia*' werden die Martyrer in ihrer Gesamtheit genannt: de virginib. I 3, 13; ibid. I 8, 51; In Ps. 36, 58; ep. 18, 7.

Zu '*lumina*' verweist Biraghi auf ep. 22, 6, wo Ambrosius von den Martyrern Gervasius und Protasius sagt: Ecce veri *dies pleni luminis* et fulgoris aeterni.

Str. 3: 'Terrore victo saeculi
poenisque spretis corporis
mortis sacrae compendio
lucem [1]) beatam possident.'

Der in *V. 1* ausgesprochene Gedanke findet sich: (Bir.) In Luc. X 12: Quod indicio est *victores saeculi* principibus anteferri. Denique mortuis regibus in perpetuum martyres regnum caelestis gratiae honore succedunt. de exc. Sat. I 50: invicto quodam contemptu saeculi huius.

1) Zum Texte s. Anhang II. § 14.

'*mors sacra*' sagt Ambrosius vom Tode der Martyrer In Ps. 118, 20, 10: *sacrae mortis* corona; vgl. auch hymn. VII 5, 2: '*mortis sacrae* meritum.'

'*compendium*' (*sc. viae*) = „der abgekürzte Weg" gebraucht Ambrosius *in Verbindung mit* '*mortis*': de off. III 20, 121: compendium mortis; de Nabuthe 6, 30: mortis compendia.

Str. 4: 'Traduntur igni martyres
et bestiarum dentibus;
armata saevit ungulis
tortoris insani manus.'

In ähnlicher Weise beschreibt Ambrosius die Verfolgung der Martyrer: (Bir.) In Ps. 118, 9, 2: Quam pulchre etiam de martyribus dicitur, qui vere militant Christo, qui persecutiones, ungulas, gladios, incendia non timentes, infestis se regibus obtulerunt. Timorem etenim, quem poterant habere poenarum, excluserunt amore martyrii. Das Marterwerkzeug '*ungulae*' nennt Ambrosius In Ps. 118, 20, 10: exaratum ungulis. '*saevire*' findet sich vom „Wüten der Verfolger gegen die Gläubigen": de Iacob II 11, 44: pardalicis feritatibus saeviebant.

Str. 5: 'Nudata pendent viscera
sanguis sacratus funditur;
sed permanent immobiles
vitae perennis gratiâ.

'*viscera*' gebraucht Ambrosius als „*Körperteile*"[1]) ep. 44, 13: est etiam in visceribus nostris hebdomadis explorata gratia. Häufiger findet sich das Wort in der Bedeutung „*das Innere*" in geistiger Beziehung; so: In Ps. 37, 42: secreta mentis viscera, ebenso ep. 29, 6; ep. 53, 3: animi visceribus; ep. 87, 1: summâ gratiâ se meis visceribus infudit.

Der Gedanke der beiden letzten Verse findet sich: ep. 22, 4: Non enim eos (martyres) saecularis illecebra, sed *divini operis gratia* ad firmamentum *sacratissimae passionis* evexit . . . quod adversus lubricum huius saeculi *stabiles permanserunt.*

Zur Verbindung '*immobilis permanere*' vgl. hex. I 6, 22: immobilem permanere; In Ps. 37, 21: Iob immobilis in sua fortitudine *permansit;* In Ps. 118, 5, 21: *immobilis . . . permaneat.*

Str. 6. V. 1: '*Devota sanctorum fides.*'

Während die Verbindung 'fides et devotio' bei Ambrosius sehr häufig ist (vgl. hymn. X 6, 2: 'devotionis' Kap. 3. § 6. S. 615), und sich auch 'fida devotio' findet (ep. 22, 13; hex. V 21, 68; de Ioseph 9, 51), kommt gerade der Ausdruck 'devota fides' nicht vor.

---

1) Vgl. dazu Kayser, a. a. O. S. 233 f.

Str. 6. V. 2: 'invicta spes credentium.'

'*credentes*' = „*die Gläubigen*“ gebraucht Ambrosius dem Sprachgebrauche seiner Zeit entsprechend als Substantiv [1]) fast in jeder Schrift.

Str. 6. V. 3: 'perfecta Christi caritas.'

Die Wendung '*perfecta caritas*' findet sich: ep. 78, 5: Si non credit omnia, non videtur caritas esse perfecta. Ergo perfecta caritas omnem fidem habet; ibid. 6: perfectam caritatem; de obit. Theod. 38: perfecta caritate.

Str. 6. V. 4: 'mundi triumphat principem.'

'*mundi princeps*' = *diabolus* ist Ambrosius (wohl in Anlehnung an Joh. 14, 30: 'venit enim princeps huius mundi et in me non habet quidquam' und Joh. 16, 11: princeps huius mundi iam iudicatus est) sehr geläufig. Ich führe aus den vielen Stellen nur einige an: In Ps. 118, 4, 28; ibid. 8, 52; ibid. 16, 12; In Luc. II 3; In Luc. X 109; de Abrah. II 9, 62; de fuga saec. 5, 25; Apol. Dav. 3, 14; ibid. 5, 20.

'*triumphare aliquem*' [2]) = „*jemand völlig besiegen*“ findet sich: de interp. Dav. II 7, 26: qui triumphaverunt populum Iudaeorum; (Bir.) In Ps. 118, 3, 34: In se voluit (Christus) principem mundi fallere, in discipulis triumphare.

Str. 7: 'In his paterna gloria,
in his voluntas Spiritus,
exsultat in his Filius,
coelum repletur gaudio.'

Zu '*paterna gloria*' vgl. hymn. V 1, 1: 'Splendor paternae gloriae' (Kap. 3. § 1. S. 583 f.). *Vers 3* lehnt sich wohl an Ps. 118, 162: 'laetabor ergo super eloquia tua' an, wozu Sabatier II 248 bemerkt, dafs so die 'versio antiqua' laute, dafs hingegen Ambrosius lese: 'exsulto ergo in verbis tuis'; so citiert Ambrosius die Stelle In Ps. 118, 21, 10.

'*replere*' hat hier die gleiche Bedeutung wie hymn. II 4, 3: 'replevit' (Kap. 2. § 2. S. 567) und hymn. IX 3, 3: 'replevit.'

Str. 8: 'Te nunc, redemptor, quaesumus,
ut martyrum consortio
iungas precantes servulos
in sempiterna saecula.'

Biraghi verweist auf ein ähnliches Gebet: de inst. virg. 17, 104: Nunc ad te . . . Pater gratiae vota converto, . . . te quaeso, ut tuearis hanc famulam tuam.

---

1) Über den Gebrauch der substantiv. Particip. s. Rönsch, It. u. Vulg. S. 107 f.

2) Vgl. zur Konstruktion Tac. Germ. 37: 'triumphati magis quam victi sunt.'

Der Ausdruck '*martyrum consortium*' findet sich de poen. I 11, 49: martyrum consortia. In ähnlichen Verbindungen steht 'consortium': ep. 50, 19: consortia iustorum, ebenso de Noe 18, 64; In Ps. 1, 16: consortio beatorum; de fide res. II 100: hominum consortia.

Die Konstruktion '*iungere aliquid alicui rei*'[1]) bevorzugt Ambrosius; nur vereinzelt kommt 'iungere aliquid cum aliqua re' vor. Den Beweis hierfür werde ich im Exkurs Kap. 4. § 4 erbringen.

Die Deminutivform '*servuli*' = „Diener (Gottes)" ist bei Ambrosius überaus häufig; einige Stellen mögen genügen: ep. 21 (sermo c. Aux.) 12; ibid. 13; ibid. 14; ibid. 36; ep. 29, 6; ep. 40, 19; In Ps. 1, 33; In Ps. 36, 25; ibid. 46; In Ps. 37, 21; ibid. 50.

Wie die Untersuchung zeigt, konnten zur Sprache des Hymnus manche Belege aus der Prosa des Ambrosius erbracht werden; auch die Gedanken, die im Hymnus ausgesprochen sind, liegen im Kreise der Ideen des Ambrosius. Trotzdem möchte ich für diesen Hymnus nicht mit Bestimmtheit die Autorschaft des Ambrosius aufrecht erhalten, da infolge der allgemein gehaltenen Fassung des Liedes der Nachweis besonders charakteristischer Vergleichsstellen, die mit Sicherheit auf Ambrosius deuten, nicht möglich war.

Kap. 3. § 11.

Es erübrigt noch, über die Hymnen, welche Biraghi unter No. XIV, XV, XVI und XVIII (in dem von Dreves, Stimmen aus M. L. Erg. Heft 58, beigegebenen Anhang No. IV, V, VI und XVIII) in seinen Kanon aufgenommen hat, zu sprechen. Was zunächst den hymn. XVIII: 'Iesu corona virginum'[2]) anlangt, so ist zu bemerken, dafs sich der Beweis, den Biraghi für dessen Echtheit zu erbringen versucht, auf die Schrift 'de lapsu virginis consecratae' stützt, deren Echtheit schon die Zweifel der Mauriner erweckt hat (ed. Maur. tom. II p. 302 sq.), und die auch von der heutigen Kritik nicht zu den zweifellos echten Schriften des Ambrosius gerechnet wird.[3]) Der Verfasser dieser Schrift sagt cap. 7, 29: 'Frustra hymnum virginitatis exposui, quo et gloriam propositi et observantiam pariter decantares.' In dieser Stelle erblickte Biraghi einen Hinweis auf den Hymnus und schlofs daraus, dafs Ambrosius einen hymnus virginitatis verfafst habe, der uns in dem Liede 'Iesu corona virginum' vorliege.

Indes wäre es m. E., selbst wenn die Schrift 'de lapsu virginis consecratae' von Ambrosius stammte, unberechtigt, auf Grund dieser

1) Vgl. dazu Landgraf, Beiträge zur histor. Syntax d. lat. Sprache. (Progr. d. Wilhelmsgymn. in München 1899.) S. 17 ff.

2) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 128—131; Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 80—83.

3) Vgl. Ihm, a. a. O. p. 73 sq.; Bardenhewer, Patrologie[2] S. 384; Realencykl. f. prot. Theol. s. v. Ambrosius von Mailand S. 447.

Stelle zu behaupten, Ambrosius habe einen hymnus virginitatis gedichtet. Denn das Wort 'exposui', auf dessen Bedeutung es hier ankommt, legt jedenfalls die Übersetzung „ich habe erklärt, auseinandergesetzt" viel näher als die Deutung, welche ihm Dreves in Übereinstimmung mit Biraghi gegeben hat, wenn er sagt 'exposui' sei hier gleich 'composui' zu nehmen und mit „ich habe verfafst" zu übersetzen.[1]) Einen Beweis für diese Behauptung hat Dreves ebensowenig erbracht, wie ihn Biraghi versucht hat. Denn der Hinweis Dreves' auf Hildemar, der im *achten* Jahrhundert 'expositus = compositus' gebraucht [vita et regula s. P. Benedicti III (Ratisb. 1880) 296: 'Ambrosianus i. e. ab Ambrosio expositus (hymnus)] kann doch für den Sprachgebrauch des Ambrosius keine Beweiskraft beanspruchen, und die weitere Bemerkung 'cfr. Cic. Or. I 53' (ohne Anführung des Wortlautes) ist ebenfalls hinfällig, da an der bezeichneten Stelle bei Cicero 'exponere' überhaupt nicht steht, wogegen es an der Stelle, welche Dreves zu meinen scheint: Cic. de orat. I cap. 53 (§ 227), eben nicht die Bedeutung von 'componere' hat. (Cic. de orat. I § 227: cum M. Cato, Galbae gravis atque acer inimicus, aspere apud populum Romanum et vehementer esset locutus, quam orationem in 'Originibus' suis *exposuit* ipse.)

Doch auch wenn aus der in Frage stehenden Stelle 'de lapsu virginis consecratae' hervorgehen könnte, dafs der Verfasser der Schrift einen 'hymnus virginitatis' gedichtet habe, entbehrt doch die Beweisführung Biraghis, da die Autorschaft des Ambrosius für diese Schrift nicht feststeht, jeglicher sicheren Grundlage. Ich möchte deshalb nicht einmal wie Dreves, der im übrigen über die Echtheit des Hymnus viel zurückhaltender urteilt als Biraghi, behaupten, „dafs die Abfassung dieses Hymnus durch Ambrosius an sich nicht unwahrscheinlich ist." Denn aufser den bisher geäufserten Bedenken spricht gegen die Echtheit des Hymnus auch die Zahl seiner Strophen — während sowohl die Hymnen der Gruppe A als die der Gruppe B (hymn. V—XIV) *acht* Strophen aufweisen, zählt dieser Hymnus nur *vier*[2]) — und ferner das auch von Dreves bemerkte häufigere Zusammenfallen von Wort- und Versaccent[3]); aufserdem

---

1) Wenn auch nicht die Stelle selbst, so doch 'exposui' ist richtig übersetzt von Wilpert, Die gottgeweihten Jungfrauen (Freiburg i. Br. 1892) S. 13: „Umsonst habe ich dir den Hymnus der Jungfräulichkeit auseinandergesetzt, worauf du die Formel der Weihe (!) hersagtest und das Gelobte zu halten beteuertest (!)" (decantares!). Jedenfalls das Wort 'exposui' hat die Mauriner veranlafst, an dieser Stelle nicht an einen eigenen Hymnus zu denken, sondern sie auf Ps. 44 zu beziehen; vgl. ed. Maur. tom. II p. 312, annotatio.

2) Der Versuch Dreves', diese Vierzahl der Strophen daraus zu erklären, dafs der Hymnus nicht für den liturgischen Gebrauch geschrieben sei, ist eine sehr unwahrscheinliche Hypothese.

3) Über das Metrum der Hymnen siehe Kap. 5. § 1.

sind die von Biraghi angeführten sprachlichen Parallelen viel zu spärlich, als dafs sie einen Stützpunkt des Echtheitsbeweises bilden könnten. Ich habe zwar auch diesen Hymnus hinsichtlich der Sprache mit den prosaischen Schriften des Ambrosius verglichen, allein das Resultat war ein negatives.

Der Hauptgrund, weshalb ich mich nicht entschliefsen konnte, Ambrosius für den Verfasser der Hymnen No. XIV, XV, XVI des von Biraghi aufgestellten Kanons zu halten, ist ihre Strophenzahl. Jeder dieser Hymnen zählt nur zwei Strophen zu acht Versen. Man ist aber wohl berechtigt, für einen Hymnus, der von Ambrosius gedichtet sein soll, die Zahl von acht Strophen zu je vier Versen zu verlangen, da sämtliche Hymnen der Gruppe A, für deren Echtheit wir zufällig einwandfreie Zeugnisse besitzen, diese Strophenzahl aufweisen. Im übrigen ist die sprachliche Übereinstimmung dieser drei Gedichte mit den Hymnen und den prosaischen Schriften keine derartige, dafs Biraghi zu dem Ausspruch berechtigt wäre 'e per verità ne hanno tutto il carattere.' Biraghi selbst hat für den Hymnus No. XVI nur zu einem einzigen Wort (successibus Str. 1. V. 4) zwei Stellen aus der Prosa des Ambrosius erbringen können. Ich habe zwar zu den drei Hymnen für mehrere sprachliche Erscheinungen Parallelen gefunden, allein sie erschienen mir zu unbedeutend, als dafs ich daraufhin auch nur den Versuch eines Echtheitsbeweises hätte wagen wollen.

Schliefslich kann ich es mir nicht versagen, eine Ansicht auszusprechen, die sich mir bei der wiederholten Lektüre des Hymnus XV: 'Rector potens, verax Deus' aufgedrängt hat. Dieser Hymnus zeigt m. E. bedenkliche Ähnlichkeit mit einem „Hymnus", den Mone (a. a. O. I S. 243. No. 185) mitteilt, der aber, wie Mone richtig erkannt hat, nichts anderes ist, als ein Lückenbüfser, den man zur Ausfüllung anderer Hymnen gebraucht hat. Es ist bezeichnend, dafs sogar dieser „Hymnus" den Titel 'Ambrosius in hymno versus' trägt. Um einen Vergleich zwischen diesem „Hymnus" und dem von Biraghi dem Ambrosius zugesprochenen zu ermöglichen, lasse ich beide Texte hier folgen:

Mone, No. 185.

Str. 1: Da gaudiorum praemia,
da gratiarum munera,
dissolve litis vincula,
astringe pacis foedera.

Str. 2: Illumine cor hominum,
absterge sordes mentium,
resolve culpae vinculum,
everte moles criminum.

Biraghi, Inno XV.

Str. 1: Rector potens, verax Deus,
qui temperas rerum vices,
splendore mane instruis
et ignibus meridiem.

Str. 2: Extingue flammas litium,
aufer calorem noxium,
confer salutem corporum
veramque pacem cordium.

Wer die beiden Texte vergleicht, wird zugeben, dafs besonders Str. 2 des hymn. XV, deren allgemeine und vage Fassung in scharfem Gegensatze zu der Ausdrucksweise der Hymnen des Ambrosius steht, ebensogut im „Hymnus" No. 185 stehen, wie umgekehrt jeder Vers dieser von Mone angeführten Strophen in die 2. Strophe des hymn. XV eingesetzt werden könnte.

Kap. 4. Exkurs.

Wenn ich an manchen Stellen des ersten Teiles der Abhandlung auf diesen Exkurs verwiesen habe, so geschah es deshalb, weil sich die dort aufgestellten Behauptungen nur auf Grund eines umfangreichen statistischen Materials erweisen lassen. Da ich aber fürchtete, durch längere Aufzählung von Stellen den Gang des Vergleiches zu stören, und da es sich um sprachliche Erscheinungen handelt, welche in mehreren Hymnen in gleicher Weise auftreten, habe ich es für geeigneter gehalten, die Stellennachweise hier folgen zu lassen.

§ 1. In einigen Hymnen findet sich das Neutrum eines Adjektivs mit abhängigem Genetiv substantivisch gebraucht. (vgl. hymn. III 4, 1: cordis ima; ibid. 7, 2: cordis alta; hymn. IV 7, 3: infirma corporis; hymn. XIII 1, 3: arcana . . . Dei.) Diese Erscheinung läfst sich auch in der Prosa des Ambrosius nachweisen, wie folgende Stellen zeigen: occulta cordis, ep. 17, 2; ep. 50, 15; In Ps. I 51; mentis occulta, Apol. Dav. 10, 52; ibid. 12, 58; occulta sapientiae, de interp. Dav. IV 7, 20; ep. 37, 29; peccatorum occulta, In Ps. 37, 26; occulta hominum, de Nabuthe 10, 45; hominis occulta, Apol. Dav. 15, 74; occulta mysteriorum, Apol. Dav. 1, 1; caeli alta, ep. 43, 15; caeli altissima, de fuga saec. 7, 37; in caeli altissimis, de Cain et Abel I 5, 21; alta vulneris, in Ps. 118, 2, 22; alta sensuum, In Ps. 118, 15, 12; altiora naturae, In Ps. 1, 18; alta sapientiae, de interp. Iob. I 9, 29; secreta mentium, ep. 29, 20; secreta sapientiae, In Ps. 36, 41; de interp. Iob. I 9, 29; Apol. Dav. 12, 58; secreta domus, de Elia 18, 66; secreta naturae, In Ps. 1, 2; secretum orationis, In Ps. 38, 11; forensia hominis, In Ps. 40, 7; infirmum Dei, ep. 50, 3; interna pectoris, ep. 57, 7; interiora hominis, In Ps. 37, 22;

intimum mentis, ep. 14, 1; dura exilii, de Iacob II 1, 1; dura laborum, de Iacob II 1, 3; ep. 33, 2; certaminum dura, In Ps. 35, 18; incerta navigii, In Ps. 118, 9, 2; lubricum verbi, In Ps. 38, 2; elationis lubricum, In Ps. 36, 42; lubrico erroris, de interp. Dav. IV 3, 5; lubricum delinquendi, de Noe 22, 81; profunda sapientiae, de interp. Iob I 9, 31; in tenebrarum profundo, de interp. Dav. II 8, 30; in sacramentorum profundo, de interp. Iob III 4, 15; ex ... mysteriorum profundo, de interp. Dav. IV 2, 3; divitiarum superflua, ep. 2, 15; ciborum superflua, de Noe 9, 27; summum aquarum, de Noe 15, 51; otii secura, de Iacob II 1, 3; abscondita cogitationum, Apol. Dav. 10, 52; Dei abscondita, In Ps. 37, 27; splendida ... saeculi ... vera et utilia ... vitae, ep. 27, 10; arcana sapientiae, Apol. Dav. 12, 58; concava rupium, praerupta montium, densa silvarum, In Ps. 1, 24; gravia periculorum, ep. 33, 2; in arido vitae, de virginit. 8, 44.

§ 2. Zum Beweise für die Behauptung, dafs 'refundere' ein von Ambrosius gern gebrauchtes Wort ist, und dafs es wie in den Hymnen [vgl. hymn. I 6, 2; hymn. XI 2, 1; hymn. XII 1, 3] stets mit dem Dativ konstruiert wird, mögen folgende Stellen dienen: nobis refunditur, ep. 54, 1; mihi refundatur gratia, ep. 4, 7; nobis pax et concordia ita sit refusa, ep. 12, 2; animae refusam esse virtutem, de Noe 13, 42; vigor animae se refundit, de Noe 17, 59.

Häufiger noch ist der Gebrauch von 'infundere', das wie in den Hymnen (vgl. hymn. V 2, 4; hymn. VI 4, 1 u. 2) fast durchweg mit dem Dativ (alicui aliquid) konstruiert wird, auch wenn an ein rein örtliches Verhältnis gedacht ist. Dies zeigen folgende Stellen: oculis color alter infunditur, de virginib. I 6, 29; iam sole terris infuso, hex. IV 3, 11; infusus terris humor, hex. I 8, 28; rorem infusum floribus, hex. V 21, 69; id ... visceribus infundis internis, hex. VI 4, 28; suavitatem infundas auribus, ep. 2, 5; hanc infunde humilitatem ... animis, ep. 2, 25; se fulgor ... humanis pectoribus infudit, ep. 44, 4; quae fidelium pectoribus infunditur, hex. II 1, 3; gratiam humanis pectoribus infundens, de Noe 27, 102; fidem infuderunt mentibus, ep. 47, 6; tranquillitatem infundit sensibus, ep. 59, 2; ut ... fides infunderetur infidelibus, hex. I 7, 27; quod infunditur prudentioribus, ep. 8, 5; ex eo, quod humano usui ... Deus infuderit, ep. 43, 2; ceteris venerationem sui infudit, ep. 43, 16; et mentem ei nostram infundimus, ep. 47, 4; cui se ... infundit, de Iacob I 8, 35; internis quoque medicamentum infundit ulceribus, hex. V 21, 70; antequam lumen huic mundo Dominus infunderet, hex. I 8, 28.

§ 3. Zum Gebrauche des blofsen Akkusativs[1]) [vgl. hymn. II 1, 2: 'ascendit crucem'] ist zu bemerken, dafs Ambrosius bei den mit 'in' zusammengesetzten Verben auf die Frage wohin? die Kon-

1) Vgl. Draeger, hist. Syntax², I S. 378.

struktion des bloſsen Akkusativs der mit 'in' oder 'ad' weitaus vorzieht, was folgende Stellen bezeugen: incidisset laqueos, In Ps. 118, 18, 47; incidit iram, In Ps. 37, 19; incidat sacrilegium, In Ps. 39, 16; aerumnam incideret, ep. 19, 29; inciderat impedimentum, ep. 22, 17; incidit deformitatem, ep. 81, 12; culpam incidit, ep. 73, 5; tenebras incidamus, In Ps. 43, 7; laqueos incidamus, de fide res. II 95; peccatum incidamus, In Ps. 118, 5, 42; incidi opprobrium, In Ps. 118, 5, 42; Christus naturam incidit, In Luc. VIII 1; videte quid incidant, de fide IV 3, 27 und 29; incurrat aerumnam, In Luc. IV 10; crimen incurrat, In Luc. IV 33; ne . . . incurreremus errorem, de fide I 3, 26; ne . . . peccatum incurras, In Ps. 37, 42; ne quid gravioris offensionis incurrant, In Ps. 38, 4; ut offensam incurram Dei, ep. 40, 33; poenam incurrat, de fide res. II 40; offendiculum incurrerit et ceciderit, In Ps. 36, 51; notam incurrit, In Ps. 118, 4, 12.

§ 4. Wie in hymn. XIV 8, 2 u. 3: 'consortio . . . iungas' ist 'iungere' in der Prosa des Ambrosius viel häufiger mit dem Dativ (alicui aliquid) als mit cum und Ablativ (aliquid cum aliqua re) verbunden. Dies zeigen folgende Stellen: iungens delicta peccatis, Apol. Dav. 8, 43; animas sibi iunxit, de Isaac 5, 46; iungat ei dolores, de interp. Iob. III 1, 2; si iuncta fuerit alteri viro, In Ps. 43, 61; qui . . . se iungit meretrici, de Abrah. I 4, 25; cui ista iungantur, de Abrah. II 4, 17; iungebatur patruo, de Abrah. II 6, 25; iungere nos . . . mandato, de parad. 12, 56; ut pulmo . . . cordi finitimo . . . iungeretur, hex. VI 9, 69; quae Deo iungitur, hex. VI 8, 45; virtutem . . . menti iungebat, In Ps. 37, 40; quae nos . . . Angelis iungit, In Ps. 61, 21; Deo iungi, In Ps. 118, 10, 7; iungat . . . honorificentia Patri Filium, de fide I 9, 61.

§ 5. An einigen Stellen der Hymnen findet sich der Plural für den Singular gebraucht[1]) [vgl. hymn. I 7, 3: 'lapsus'; hymn. III 1, 4: 'luctus'; hymn. III 5, 2: 'noctium'; hymn. VII 4, 3: 'mentium'; hymn. VIII 2, 2: 'responsa'; hymn. IX 1, 4: 'terris': hymn. IX 2, 2: 'aestibus']. Dieselbe Erscheinung zeigt sich an folgenden Stellen aus der Prosa des Ambrosius: infusus terris humor, hex. I 8, 28; iam sole terris infuso, hex. IV 3, 11; sitire aquas (sitire aquam 2 Esdr. 9, 15), In Ps. 118, 16, 21; harum fontem aquarum, de Spir. sancto I 15, 175; quia et aquis humore . . . coniungitur, hex. III 4, 18; arborum, quae . . . *frondibus* vestiuntur, hex. III 17, 51; solvamus piis *fletibus* culpam, hex. V 24, 89; qui potest imperare *naturis*, In Luc. VII 160; Maiores . . . *aestus* fervoresque, In Ps. 118, 19, 1; stellarum *cursus* informat, hex. IV 4, 13; anni *cursus* et stellarum dispositiones, de fide res. II 31; *terrae* stupuere solem, ep. 18, 23.

---

1) Vgl. dazu Draeger, histor. Syntax² I S. 10 ff. und S. 19 und P. Maas, Poetischer Plural, Archiv XII 479 ff.

Kap. 5.

Das Versmafs in den Hymnen des Ambrosius.

§ 1. Die folgende Untersuchung über das Versmafs der Hymnen habe ich nicht in dem Glauben angestellt, als ob sich durch sie die Echtheit eines Hymnus erweisen liefse, sondern es sollte nur geprüft werden, ob nicht etwa einer der Hymnen, dessen Echtheit ich aus dem Sprachgebrauche nachzuweisen versucht habe, metrisch so beschaffen ist, dafs er dem Ambrosius nicht zugesprochen werden kann.

Ehe ich der Sache selbst näher trete, ist es notwendig, die Frage zu erörtern: Hat Ambrosius rhythmisch oder metrisch gedichtet? Diese Frage darf man gestützt auf die Urteile von Forschern, die sich mit der Metrik lateinischer Hymnen befafst haben, dahin beantworten, dafs Ambrosius seine Hymnen metrisch, also nach dem Prinzip der *Quantität der Silben,* nicht rhythmisch, also nicht in Rücksicht auf betonte und unbetonte Silben gedichtet hat.[1]) Diese Ansicht hat zuerst Biraghi (a. a. O. S. 29—32: 'del Metro e della Prosodia di Ambrogio') ausgesprochen, und Joh. Huemer gelangt in seinen „Untersuchungen über den jambischen Dimeter bei den christlich-lateinischen Hymnendichtern der vorkarolingischen Zeit" (Progr. des k. k. Obergymnasiums in Wien. IX. Bezirk. 1876) zu dem gleichen Ergebnis.

Huemer hält seine Meinung, dafs Ambrosius metrisch gedichtet habe, auch in einem weiteren hier zu nennenden Buche „Untersuchungen über die ältesten lateinisch-christlichen Rhythmen" (Wien 1879) aufrecht, umsomehr, als ihm die Kritik seiner erstgenannten Arbeit[2]) durchaus beistimmt. In demselben Sinne wie Huemer äufsert sich Ebert (a. a. O. I S. 173), „Die allgemein verbreitete Ansicht, dafs die christlich-lateinische Lyrik mit Gedichten beginne, die das Metrum, die Quantität vernachlässigen, ist also eine grundfalsche, die sogleich eine durchaus schiefe Auffassung der ganzen Geschichte dieser Dichtungsart giebt." Ebendort heifst es Anm. 2: „So ist die Darstellung Westphals, Griech. Metrik² S. 59 ff. ganz falsch geworden, da er ohne litterarisch-historische Kritik 'hymni Ambrosiani' mit den Hymnen des Ambrosius identifizierte." Mit Beziehung auf Huemer stimmt dessen Ansicht auch bei Th. Förster, Ambrosius, Bischof von Mailand, S. 266: „Quantitierend zeigt sich von Anfang an auch die christliche Hymnendichtung, welche sich also keineswegs in urwüchsiger Formlosigkeit frei machte von den Regeln der klassischen

---

1) Hingegen hat für die *griechischen* kirchlichen Poesien Christ (Christ und Paranikas: Anthologia graeca carminum christianorum 1871) und Pitra (Analecta sacra spicilegio Solesm. parata, 1876; und Hymnographie de l'église grecque) das Gesetz erwiesen, dafs diese Lieder nicht metrisch, sondern rhythmisch gebaut sind.

2) Vgl. Zeitschrift f. österr. Gymnasien 1877 S. 942 ff., Bursians Jahresber. 1878. H. 2. S. 83; Jenaer Litteraturblatt 1879 Nr. 15.

Metrik, sondern sich anlehnend an die klassische Kunstdichtung den Gesetzen der Quantität durchaus fügte." Die Behauptung, dafs die Poesie des Ambrosius quantitierend und nicht accentuierend ist, hat in neuester Zeit Bestätigung erhalten durch Nic. Spiegel, Untersuchungen über die ältere christliche Hymnenpoesie. Progr. des alten Gymnasiums in Würzburg 1896 I. Teil; 1897 II. Teil, und durch John J. Schlicher, The Origin of Rhytmical Verse in late Latin. Inaug. diss. Chicago 1900.

Wenn nun auch zugegeben werden mufs, dafs Ambrosius metrisch gedichtet hat, so darf man doch bei der Beurteilung der Gesetze, nach denen seine Verse gebaut sind, nicht den gleichen Mafsstab anlegen, wie etwa an die Dichtungen aus der augusteischen Zeit, und Ebert urteilt (a. a. O. S. 181) nicht richtig, wenn er sagt: „Was von gröfster Bedeutung, das Metrum ist mit aller Sorgfalt beobachtet, die Quantität genau gewahrt, der Hiatus durchaus vermieden, selbst der Spondeus nur an erster und dritter Stelle zugelassen." Das Richtige hat hierüber m. E. Spiegel (a. a. O. II. Teil S. 72) gesagt, wenn er schreibt: „Des Ambrosius Hymnen weisen denn auch das Kennzeichen der Kunstdichtung auf, die metrische Form. Freilich ist seine Art, die Silben zu messen, in etwas verschieden von der antiken Metrik, und seine Lieder stehen der accentuierenden Poesie weit näher als die Dichterwerke des klassischen Altertums, allein das ist nur eine Folge der veränderten Zeitumstände." Hier ist zu bemerken, dafs in den Hymnen des Ambrosius Wort- und Versaccent zwar öfters zusammenfällt, als dies durchschnittlich bei klassischen Dichtern der Fall ist, dafs jedoch der Widerstreit zwischen Wort- und Versaccent noch viel häufiger ist als in späteren Hymnen, in denen „der Zwiespalt zwischen Hochton und Vershebung allmählich seltener wird, bis im Laufe der Zeit die Vershebung ganz und unbedingt an den Hochton gebunden und die Tondauer der Silben dem Hochton erlegen ist."[1] (Huemer, Unters. über d. jamb. Dimeter, S. 23.) In den Hymnen meines Kanons ergeben sich für den Widerstreit zwischen Wortaccent und Versictus nach der von Schlicher (a. a. O.) angestellten Berechnung folgende Zahlen:

	⏑̲ –	⏑ –	⏑̲ –	⏑ ⏑̲
hymn. I. II. III.[2]) IV. V. XIV:	74	17	35	50
hymn. VI.	8	4	11	12
hymn. VII.	15	4	7	9
hymn. VIII.	11	5	8	9

1) Vom Übergang der quantitierenden in die accentuierende Hymnenpoesie handelt Huemer aufserdem in seinen „Unters. über d. ältesten lat. christl. Rhythmen" S. 5, 18, 59.

2) Abzüglich der letzten Strophe, die Schlicher für eine Doxologie hält.

		⏓ –	⏑ –	⏓ –	⏑ ⏓
hymn.	IX.	10	5	6	9
hymn.	X.	15	2	9	13
hymn.	XI.	9	8	13	14
hymn.	XII.	12	2	14	14
hymn.[1]	XIII.	10	2	8	7

Auf Grund dieser Statistik[2]) darf behauptet werden, **dafs alle Hymnen des Ambrosius nach dem Quantitätsprinzip gebaut sind.**

§ 2. Nachdem ich diese wichtige Vorfrage besprochen habe, wende ich mich zur metrischen Untersuchung der Hymnen. Das Metrum der Hymnen ist der akatalektische jambische Dimeter; vier solche Dimeter bilden eine Strophe, deren jeder Hymnus acht zählt.

Es ist selbstverständlich, dafs sich Ambrosius wie jeder Dichter poetische Freiheiten in der Behandlung des Versmafses gestattet hat.[3]) So tritt auch (um zunächst nur von den Hymnen der Gruppe A zu reden) bei ihm, wie häufig in den Epoden des Horaz, *an den ungeraden Stellen* des Verses statt des reinen Jambus ein anderer Versfufs ein.

1. Der Jambus wird ersetzt durch einen Spondeus; dies ist so oft der Fall, dafs ich nur einige Beispiele anführe:

hymn. I 1, 3: ēt tēmporum dās tēmpora
hymn. I 1, 4: ut alleves fāstīdium
hymn. IV 2, 2: ostende partūm vīrginis
hymn. IV 3, 4: frūctūsque ventrīs flōruit.

2. Der Jambus wird ersetzt durch einen Anapäst:

hymn. IV 1, 1: Intende, qui rĕgĭs Īsrael
hymn. IV 5, 1: procedat e thălămō suo
hymn. IV 5, 3: gĕmĭnāe gigas substantiae.

3. Endsilben werden durch die Kraft der Arsis gelängt:

hymn. II 7, 4: qui credidit salvūs erit
hymn. III 4, 3: te diligat castūs amor.

Eine Endsilbe, die in der Thesis steht, wird durch Position nicht gelängt:

hymn. II 2, 1: qui cordĕ Christum suscipit.

---

1) Schlicher teilt diesem Hymnus nur 27 Verse zu; er hält merkwürdiger Weise Str. 5 und 6, 1 für eine Doxologie.

2) Mit diesen Resultaten befindet sich Schlicher im Einklang mit O. Brugman, Quemadmodum in iambico senario Romani veteres verborum accentus cum numeris consociarint. Bonnae 1874. p. 22, der beobachtet hat, dafs „im jambischen Trimeter der älteren Dichter jener Widerstreit vor allem im ersten und letzten Fufs begünstigt ist.“ (s. Huemer, jamb. Dimeter, S. 23 f.)

3) Vgl. Biraghi, a. a. O. S. 29 ff.

Eine Silbe im Innern des Wortes wird durch folgende muta cum liquida gelängt, wenn sie in der Arsis steht, bleibt jedoch kurz in der Thesis[1]):

hymn. I 4, 3: hoc ipsĕ, pētra ecclesiae
hymn. I 6, 3: mucro lătronis conditur
hymn. II 4, 3: fidei rĕplevit veritas
hymn. III 5, 3: fides tenēbras nesciat.

Aufserdem sind folgende Messungen zu bemerken: hymn. III 5, 2: căligo (vgl. Huemer, jamb. Dimeter S. 9 und 18); hymn. I 2, 1: praecō; hymn. I 6, 3: mucrō.

Wenn Huemer dazu sagt, Ambrosius vermeide es „auslautendes o in die Senkung zu setzen“, so ist zu bemerken, dafs hymn. III 5, 2: caligo steht, also das o in der Thesis vorkommt.

hymn. III 5, 3: tenēbras; hierzu vergleicht Huemer: Prudent. Cath. I 17: tenēbrae, Ennod. I 14: tenēbras, Beda I 10: tenēbras; hymn. IV 5, 4: alăcris; hymn. II 7, 1: cūī; dazu sagt Huemer „cui wird von Seneca, Juvenal und Martial pyrrhichisch gemessen; seit Albinus (3.—4. Jahrh.) wird es jambisch gemessen“; aufser an dieser Stelle bei Ambrosius findet sich cūī bei „Prudent. Cath. II 90; XII 67; Fortun. I 29, 58: eine Messung, die der ursprünglichen, etymologischen Form des Wortes zunächst entspricht.“[2]) (Huemer, jamb. Dimeter S. 21.)

Für den Hiatus bieten die Hymnen der Gruppe A nur *eine* Stelle, hymn. III 7, 3: ne hostis, was alle Handschriften aufser der ältesten Vat. Reg. 11 lesen. Die Lesart der letzteren Handschrift 'nec hostis' hat Biraghi in seinen Text aufgenommen, wohl deshalb, weil sie dem Sinne der Stelle besser entspricht. Dadurch ist der Hiatus in den Hymnen der Gruppe A beseitigt, ohne dafs damit das Gesetz aufgestellt werden dürfte, Ambrosius habe den Hiatus überhaupt vermieden.[3])

Die Elision (oder wie die alten Grammatiker die Erscheinung nennen die Synaloephe oder Synaerese) ist in den Hymnen I—IV neunmal beachtet. Schlicher findet nur sieben, Spiegel acht Elisionen, was auf die Verschiedenheit der Texte zurückzuführen ist, nach welchen ihre Aufstellungen gemacht sind.

---

1) Huemer, jamb. Dimeter S. 16.

2) Vgl. Luc. Müller, de re metrica², p. 318 sq.: 'cui et huic cum non sit dubium ita esse orta, ut ad stirpes nominum, quae sunt qu vel h, accederet dativi terminatio oi. . . . hinc apparet Albinum, rerum Romanorum scriptorem, quem, ut alia aeque futilia omittam, quidam Caesaris Augustive assignarunt temporibus, vixisse tertio quartove post Ch. n. saeculo, cum bis iambice adhibuerit voculam 'cui' versibus hisce:
ille '*cui*' ternis Capitolia celsa triumphis
sponte deum patuere, *cui* freta nulla repostos
abscondere sinus, non tutae moenibus urbes.

3) Vgl. Huemer, jamb. Dimeter, S. 18 f. Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. Heft 58. S. 47.

§ 3. Die Hymnen der Gruppe B weisen folgende metrische Freiheiten auf:

1. Der reine Jambus ist ersetzt durch einen Anapäst: a) im 1. Fuſs: hymn. VI 5, 3: ĕlĕmēnta; hymn. VIII 6, 3 und 7, 3: ĭnŏpēs; hymn. XI 7, 3: mŏrĭātur; hymn. XII 5, 2: ădŏlēre. b) im 3. Fuſs: hymn. VII 5, 2: mĕrĭtūm; hymn. VIII 1, 2: archĭdĭāconum; hymn. IX 7, 3: tyrannŭs ăd ōppidum; hymn. XII 2, 1: martўrĭō.

2. Im 2. Fuſs steht statt des Jambus ein Spondeus: hymn. V 4, 1: informēt āctus; hymn. IX 1, 2: Mĕdīōlāni; da die Licenz in einem Eigennamen auftritt, die von allen Dichtern frei behandelt werden, muſs sie entschuldigt werden; (vgl. Huemer, jamb. Dim. S. 12 f.) hymn. XI 7, 3 u. 4: moriatūr vīta omnium, resurgāt vīta omnium. Biraghi und Dreves wollen diesen metrischen Verstoſs mit dem Hinweis entschuldigen, daſs V Konsonant aber auch Vokal sein kann. hymn. XII 5, 3: respondēt: haūd; dazu ist zu bemerken, daſs nach 'respondet' eine direkte Rede beginnt, daſs also naturgemäſs eine Pause eintritt.

3. Die Länge der Arsis wird durch zwei Kürzen ersetzt: hymn. VII 1, 4: martўrĭbus; hymn. VIII 5, 3: et dĕŭs.

4. Ein kurzer Vokal wird durch die Kraft der Arsis gelängt: a) sehr häufig im Wortende, so hymn. V 2, 3: iubār (vgl. Huemer, jamb. Dim. S. 18); hymn. XIII 5, 1, 2, 3: erāt; ibid. 6, 1: omniā; ibid. 8, 1: tamēn; ibid. 5, 2: apūd. b) im Innern des Wortes: hymn. V 6, 4: ebrīetatem; hymn. IX 1, 2: Medīolani (in einem Eigennamen).

5. Synizese findet sich: hymn. XI 5, 4: vitia (vgl. Huemer, jamb. Dim. S. 20 f. Huemer, Rhythmen S. 35); hymn. XIII 5, 1 und 4: principio; ibid. 6, 1: omnia.

6. Mit Synkope ist zu lesen: hymn. X 5, 2: et elevatus (vgl. Huemer, Rhythmen S. 28 und 35 f. Schuchardt, Vok. d. Vulgl. II 412).

7. Die Elision ist gewahrt: hymn. VI dreimal (1, 2; 4, 2; 5, 4); hymn. VII dreimal (4, 2; 6, 1; 8, 3)[1]; hymn. VIII zweimal (1, 2; 8, 4); hymn. IX viermal (1, 3; 7, 1; 7, 2; 8, 3); hymn. X einmal (5, 1); hymn. XI zweimal (2, 2; 4, 3); hymn. XII einmal (6, 3); hymn. XIII viermal (4, 1; 5, 2; 5, 3; 8, 2).

8. Der Hiatus findet sich: hymn. X 3, 4: Petri adaequavit, bei einem Eigennamen (vgl. Luc. Müller, de re metr.[2] p. 375; Huemer jamb. Dim. S. 12 f.); hymn. XI 7, 3 u. 4: vita omnium, vita omnium (diese beiden Hiaten vermerkt Spiegel nicht, da er dem von Mone geänderten Texte folgt); hymn. XIII 5, 1: principio erat; ibid. 5, 4: principio apud.

Während sich in den Hymnen I—IV der Hiatus nicht bezw. einmal (s. S. 647), die Elision neunmal findet, zeigen die Hymnen V—XIV im ganzen fünf Hiaten, von denen einer durch den Eigen-

1) Nach der Lesart einiger Handschriften 'tactu et' entsteht ein Hiatus.

namen entschuldigt wird, während die beiden Hiaten des hymn. XIII die natürliche Folge der Aufnahme des Anfangs des Johannesevangeliums sind (vgl. S. 633). Die Elision ist in den Hymnen V—XIV im ganzen zwanzigmal beachtet, eine Zahl, die im Verhältnis der für die Hymnen I—IV entspricht. Auch die sonstigen Licenzen, welche die Hymnen der Gruppe B aufweisen, sind nicht derart, dafs man gezwungen wäre, einen dieser Hymnen aus metrischen Gründen dem Ambrosius abzusprechen.

Kap. 6. § 1.

Reimverwendung.

Was die Verwendung des Reimes in den Hymnen anlangt, so ist es unleugbar, dafs sich in den Hymnen der Gruppe A Verse mit gleichem Ausgang finden, und es ist deshalb die Frage zu erörtern, ob Ambrosius den Reim als bewufstes Kunstmittel angewendet hat, oder ob man in dem Vorkommen des Reimes einen Zufall zu erblicken hat.

Huemer[1]) beantwortet sie, da er in den Hymnen I—IV (= 128 Versen) 42 Reime gefunden hat, folgendermafsen: „Daraus ersehen wir, dafs mit Rücksicht auf den Vokalreim unter 32 Strophen 2 durchgereimt sind, 6 Strophen 3 Zeilen, 22 Strophen 2 Zeilen reimen, nur 2 Strophen scheinbar reimlos sind, dafs der Reim von Ambrosius angestrebt, wenn auch noch nicht als ein notwendiger Bestandteil der Strophe betrachtet wurde." Jedoch scheint mir eine derartige Behauptung in Hinsicht auf die Art der Reime (beinahe die Hälfte derselben entsteht nämlich durch gleiche Flexionsendungen) zu gewagt zu sein, und ich stimme mit E. Norden (a. a. O. S. 865 Anm.), der ebendort S. 810—870 eine umfassende Darstellung der Geschichte des Reimes giebt, der Ansicht bei, die Dreves (Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 49) ausgesprochen hat: „Indes ist doch nicht zu übersehen, dafs Reime, wie die des Ambrosius, sich im Latein zu Dutzenden von Malen wie von selbst ergeben, ohne dafs es nötig wäre, sie eigens anzustreben; es wäre im Gegenteil eher ein besonderes Streben nötig, wenn man sie vermeiden wollte, ein Streben, das sich durch Gezwungenheit verraten und rächen würde. Dieses Bestreben war Ambrosius fremd. Der Wahrheit dürfte wohl am meisten die Annahme entsprechen, der Reim sei Ambrosius gleichgiltig gewesen, er habe denselben weder absichtlich gesucht noch auch absichtlich vermieden." Auch Spiegel kommt auf Grund seiner über Reimverwendung angestellten Statistik (a. a. O. I S. 35) zu der Ansicht: „Reime in unserem Sinne (d. h. als die absichtlich erstrebte Wiederkehr des Gleichklanges mehrerer Silben an bestimmten Stellen des Verses) finden wir zum ersten Male als Spielerei bei Commodian und Augustin. Als poetisches Schmuckmittel jedoch oder gar als Erfordernis der Dicht-

---

1) Jamb. Dimeter S. 29.

kunst wurde der Reim von beiden nicht empfunden. Auch die ältesten Hymnendichter hatten kein Verständnis für den Reim." S. 36 fährt Spiegel fort: „Wo sich in alten Gedichten der Gleichklang der Vokale auf die beiden letzten Silben der Zeile erstreckt, haben wir den Zufall anzunehmen." Schliefslich sagt Spiegel sogar, dafs Menge oder Reinheit oder Gleichmäfsigkeit des Reimes in den ersten Jahrhunderten der christlichen Hymnologie ein Gedicht hinsichtlich seines Alters nur verdächtig machen und stellt damit für diese Zeit, also auch für Ambrosius die bewufste und absichtliche Reimverwendung, die seit dem 6. Jahrhundert besonders mit dem allmählich erfolgenden Übergang der quantitierenden in die accentuierende Hymnendichtung zur Regel wird, in Abrede.

Um nun einen Vergleich zwischen der Reimverwendung in den Hymnen der Gruppe A und denen der Gruppe B zu ermöglichen, setze ich die Ergebnisse der Spiegelschen Untersuchungen in Prozenten ausgedrückt hierher. Hierbei ist zu bemerken, dafs die oben angegebenen Resultate von Huemer mit denen Spiegels differieren, was neben der Verschiedenheit der Texte seinen Hauptgrund darin hat, dafs Spiegel im Gegensatz zu Huemer Reime wie hymn. II 5, 1, 2: vertic*e* — su*ae* nicht zuläfst, also die Möglichkeit eines Reimes *e* — *ae* in Abrede stellt. Den Belegen, die Huemer (jamb. Dim. S. 15) für seine Annahme beibringt, ist m. E. Beweiskraft nicht abzusprechen: „Dafs schon in ältester Zeit e für ae in der Volkssprache gesprochen wurde, zeigt Corssen,Usspr. Vok. I² p. 325. Varro bezeugt es für seine Zeit (de ling. Lat. IV 19). In den Inschriften der Kaiserzeit ist überaus häufig ae mit e vertauscht, s. Corssen, II², 940. Th. Mommsen sagt vom Cod. Liv. Ver., den er ins 4. Jahrhundert setzen will: 'Ex soloecismis nullus tam late patet quam *e* vocalis et *ae* diphthongi permutatio' (Abh. der Berliner Akad. 1868). Lachm. Comm. Lucr. p. 25. In der spätlateinischen Volkssprache war e für ae gesprochen und geschrieben an allen Stellen des Wortes (Schuchardt, Vok. d. Vulgl. I 224 ff., Riese, A. L. pr. 42)." In der Annahme, dafs der auf den reimenden Vokal folgende Schlufskonsonant für den Reim gleichgiltig sei, dafs also verschiedene Schlufskonsonanten den Reim nicht stören oder aufheben, sind Spiegel und Huemer einig.

Die von Spiegel für die Reimverwendung gefundenen Zahlen sind: hymn. I 34,4%; hymn. II 50%; hymn. III 31,3%; hymn. IV 37,5%; hymn. V 25%; hymn. VI 50%; hymn. VII 31,3%; hymn. VIII 18,8%; hymn. IX 18,8%; hymn. X 37,5%; hymn. XI 37,5%; hymn. XII 25%; hymn. XIII 18,8%; hymn. XIV 25%.

Wie die Tabelle ausweist, ist die Reimverwendung in den Hymnen der Gruppe B (V—XIV) prozentual keine höhere als in den Hymnen der Gruppe A (I—IV). Im Gegenteil erreicht nur ein Hymnus der Gruppe B 50%, zwei Hymnen zeigen 37,5%, einer 31,3%, drei 25%, drei 18%. Mithin kann auch die Reimverwendung kein Argument gegen die Echtheit der Hymnen der Gruppe B bilden.

Kap. 6. § 2.

Alliteration.

Unter den rhetorischen Schmuckmitteln der Hymnen räumt Huemer (jamb. Dimeter S. 41 ff.) der *Alliteration* einen hervorragenden Platz ein. Allein nach dem heutigen Stand der Forschung über die Verwendung der Alliteration im Lateinischen[1]) kann in den Hymnen des Ambrosius von bewufster Anwendung dieses Kunstmittels keine Rede sein. Die Stellen, welche Huemer aus den Hymnen I—IV gesammelt hat, zeigen auf den ersten Blick, dafs man es hier nur mit einem Spiel des Zufalls zu thun hat. Betrachtet man solche „Alliterationen" z. B. hymn. II 2, 3: *p*erstat *s*edulis, hymn. III 4, 2: *c*anora *c*on*c*repet; ibid. 4, 1: *c*ordis *c*on*c*inant, hymn. IV 2, 4: *d*ecet *d*eum, ibid. 3, 4: *f*ructus *f*loruit, ibid. 4, 3: *v*exilla *v*irtutum, ibid. 5, 3: *g*eminae *g*igas, so erkennt man, dafs es sich hier weder um Alliteration in syntaktisch koordinierten Gliedern noch um Alliteration in ungleichen Redeteilen, die durch die Alliteration verbunden werden sollen, handeln kann. Ebensowenig läfst sich in den Hymnen der Gruppe B eine Absicht erkennen, die den Dichter zur Verwendung von Wörtern, die mit gleichem Vokal oder Konsonanten anlauten, veranlafst haben sollte.[2])

Anhang I.

Hymnus I.

Ad galli cantum.

1. Aeterne rerum conditor
noctem diemque qui regis
et temporum das tempora,
ut alleves fastidium.

2. Praeco diei iam sonat,
noctis profundae pervigil,
nocturna lux viantibus,
a nocte noctem segregans.

3. Hoc excitatus lucifer
solvit polum caligine,
hoc omnis erronum chorus
vias nocendi deserit.

4. Hoc nauta vires colligit
pontique mitescunt freta,
hoc ipse, petra ecclesiae,
canente culpam diluit.

---

1) Vgl. Wölfflin, Über die alliterierenden Verbindungen der lat. Sprache. Sitzungsber. d. bayr. Ak. d. Wiss. 1881. Bd. II. Heft I und die Rezension dieser Arbeit von Thielmann, Blätter f. d. bayr. Gymnschulw. XVIII. Bd. S. 43—47; Wölfflin, Archiv für lat. Lexikogr. I S. 131—132, III S. 443—457, IX S. 567—573.

2) Anders ist es in der Prosa des Ambrosius, woselbst sich besonders „alliterierende Verbindungen" häufig finden. Einige Stellen mögen genügen: *l*uxuriae atque *l*asciviae, In Ps. 118, 12, 47; *v*irtute et *v*eritate, In Luc. III 24; *f*loris et *f*oeni, In Luc. VII 125: *m*itis atque *m*ansuetus, In Luc. V 54; *p*lenus et *p*erfectus, In Luc. VII 154; *a*marior et *a*crior, In Luc. VII 182; *a*litur et *a*ugetur, In Ps. 118, 11, 3; *t*remit atque *t*urbatur, In Luc. X 19; intro*sp*icere et *sp*eculari, de inst. virg. 3, 18.

5. Surgamus ergo strenue,
gallus iacentes excitat
et somnolentos increpat,
gallus negantes arguit.

6. Gallo canente spes redit,
aegris salus refunditur,
mucro latronis conditur,
lapsis fides revertitur.

7. Iesu, paventes respice
et nos videndo corrige;
si respicis, lapsus cadunt,
fletuque culpa solvitur.

8. Tu lux, refulge sensibus
mentisque somnum discute,
te nostra vox primum sonet
et ora solvamus tibi.

Hymnus II.

Ad horam tertiam.

1. Iam surgit hora tertia,
qua Christus ascendit crucem,
nil insolens mens cogitet,
intendat affectum precis.

2. Qui corde Christum suscipit,
innoxium sensum gerit
votisque perstat sedulis
sanctum mereri Spiritum.

3. Haec hora, quae finem dedit
diri veterno criminis
mortisque regnum diruit
culpamque ab aevo sustulit.

4. Hinc iam beata tempora
coepere Christi gratia,
fidei replevit veritas
totum per orbem ecclesias.

5. Celso triumphi vertice
matri loquebatur suae:
En filius, mater, tuus,
apostole, en mater tua.

6. Praetenta nuptae foedera
alto docens mysterio,
ne virginis partus sacer
matris pudorem laederet.

7. Cui fidem coelestibus
Iesus dedit miraculis,
nec credidit plebs impia;
qui credidit salvus erit.

8. Nos credimus natum Deum
partumque virginis sacrae,
peccata qui mundi tulit
ad dexteram sedens Patris.

Hymnus III.

Ad horam incensi.

1. Deus, creator omnium
polique rector, vestiens
diem decoro lumine,
noctem soporis gratia.

2. Artus solutos ut quies
reddat laboris usui
mentesque fessas allevet
luctusque solvat anxios.

3. Grates peracto iam die
et noctis exortu preces,
voti reos ut adiuves,
hymnum canentes solvimus.

4. Te cordis ima concinant,
te vox canora concrepet,
te diligat castus amor,
te mens adoret sobria.

5. Ut, cum profunda clauserit
diem caligo noctium,
fides tenebras nesciat
et nox fide reluceat.

6. Dormire mentem ne sinas,
dormire culpa noverit;
castos fides refrigerans
somni vaporem temperet.

7. Exuta sensu lubrico
te cordis alta somnient,
nec hostis invidi dolo
pavor quietos suscitet.

8. Christum rogemus et Patrem,
Christi Patrisque Spiritum,
Unum, potens per omnia,
fove precantes, Trinitas.

Hymnus IV.

In natali Domini.

1. Intende, qui regis Israel,
super Cherubim qui sedes,
appare Ephrem coram, excita
potentiam tuam et veni.

2. Veni, redemptor gentium,
ostende partum virginis;
miretur omne saeculum;
talis decet partus Deum.

3. Non ex virili semine,
sed mystico spiramine
verbum Dei factum est caro,
fructusque ventris floruit.

4. Alvus tumescit virginis,
claustrum pudoris permanet,
vexilla virtutum micant,
versatur in templo Deus.

5. Procedat e thalamo suo,
pudoris aula regia,
geminae gigas substantiae
alacris ut currat viam.

6. Egressus eius a Patre,
Regressus eius ad Patrem,
Excursus usque ad inferos,
Recursus ad sedem Dei.

7. Aequalis aeterno Patri,
carnis trophaeo cingere,
infirma nostri corporis
virtute firmans perpeti.

8. Praesepe iam fulget tuum
lumenque nox spirat novum,
quod nulla nox interpolet
fideque iugi luceat.

Hymnus V.

In Aurora.

1. Splendor paternae gloriae,
de luce lucem proferens,
lux lucis et fons luminis,
diem dies illuminans,

2. Verusque sol, illabere
micans nitore perpeti,
iubarque sancti Spiritus
infunde nostris sensibus.

3. Votis vocemus et Patrem,
Patrem perennis gloriae,
Patrem potentis gratiae,
culpam releget lubricam.

4. Informet actus strenuos,
dentem retundat invidi,
casus secundet asperos,
donet gerendi gratiam.

5. Mentem gubernet et regat
casto, fideli corpore,
fides calore ferveat,
fraudis venena nesciat.

6. Christusque nobis sit cibus
potusque noster sit fides,
laeti bibamus sobriam
ebrietatem Spiritus.

7. Laetus dies hic transeat,
pudor sit ut diluculum,
fides velut meridies,
crepusculum mens nesciat.

8. Aurora cursus provehit,
Aurora totus prodeat,
in Patre totus Filius
et totus in Verbo Pater.

Hymnus VI.

In Epiphaniis Domini.

1. Illuminans altissimus
micantium astrorum globos,
pax, vita, lumen, veritas,
Iesu, fave precantibus.

2. Seu mystico baptismate
fluenta Iordanis retro
conversa quondam tertio
praesente sacraris die;

3. Seu stella partum virginis
coelo micans signaverit
et hoc adoratum die
praesepe Magos duxerit.

4. Vel hydriis plenis aquae
vini saporem infuderis.
Hausit minister conscius,
quod ipse non impleverat;

5. Aquas colorari videns
inebriare flumina,
elementa mutata stupet
transire in usus alteros.

6. Sic quinque milibus virum
dum quinque panes dividis,
edentium sub dentibus
in ore crescebat cibus.

7. Multiplicabatur magis
dispendio panis suo.
Quis haec videns mirabitur
iuges meatus fontium?

8. Inter manus frangentium
panis rigatur profluus,
intacta, quae non fregerant,
fragmenta subrepunt viris.

Hymnus VII.

In inventione ss. Gervasii et Protasii.

1. Grates tibi, Iesu, novas
novi repertor muneris
Protasio, Gervasio
martyribus inventis cano.

2. Piae latebant hostiae,
sed non latebat fons sacer;
latere sanguis non potest,
qui clamat ad Deum Patrem.

3. Coelo refulgens gratia
artus revelavit sacros;
nequimus esse martyres,
sed reperimus martyres.

4. Hic quis requirat testium
voces, ubi factum est fides?
Sanatus impos mentium
opus fatetur martyrum.

5. Caecus recepto lumine
mortis sacrae meritum probat;
Severus est nomen viro,
usus minister publici.

6. Ut martyrum vestem attigit
et ora tersit nubila,
lumen refulsit illico
fugitque pulsa caecitas.

7. Soluta turba vinculis,
spiris draconum libera,
emissa totis urbibus,
domum redit cum gratia.

8. Vetusta saecla vidimus,
iactata semicinctia,
tactu et umbra corporum
aegris salutem redditam.

Hymnus VIII.

In sancti Laurentii.

1. Apostolorum supparem
Laurentium archidiaconum
pari corona martyrum
Romana sacravit fides.

2. Xystum sequens hic martyrem
responsa vatis retulit:
Moerere, fili, desine,
sequeris me post triduum.

3. Nec territus poenae metu
haeres futurus sanguinis
spectavit obtutu pio,
quod ipse mox persolveret.

4. Iam tunc in illo martyre
egit triumphum martyris
successor aequus, syngraphum
vocis tenens et sanguinis.

5. Post triduum iussus tamen
census sacratos prodere
spondet pie nec abnuit
addens dolum victoriae.

6. Spectaculum pulcherrimum!
Egena cogit agmina
inopesque monstrans praedicat:
Hi sunt opes ecclesiae.

7. Verae piorum, perpetes
inopes profecto sunt opes.
Avarus illusus dolet
flammas et ultrices parat.

8. Fugit perustus carnifex
suisque dedit ignibus;
Versate me, martyr vocat,
vorate, si coctum est, iubet.

Hymnus IX.

In ss. Victoris, Naboris, Felicis.

1. Victor, Nabor, Felix, pii
Mediolani martyres,
solo hospites, Mauri genus
terrisque nostris advenae.

2. Torrens arena quos dedit,
anhela solis aestibus,
extrema terrae finium
exsulque nostri nominis,

3. Suscepit hospites Padus
mercede magna sanguinis,
sancto replevit Spiritu
almae fides ecclesiae;

4. Et se coronavit trium
cruore sacro martyrum,
castrisque raptos impiis
Christo sacravit milites.

5. Profecit ad fidem labor;
armisque docti bellicis
pro rege vitam ponere,
decere pro Christo pati.

6. Non tela quaerunt ferrea
non arma Christi milites;
munitus armis ambulat,
veram fidem qui possidet.

7. Scutum viro sua est fides [dens
et mors triumphus, quem invi-
nobis tyrannus ad oppidum
Laudense misit martyres,

8. Sed reddiderunt hostias.
Rapti quadrigis corpora,
revecti in ora principum
plaustri triumphalis modo.

Hymnus X.

In ss. Petri et Pauli.

1. Apostolorum passio
diem sacravit saeculi,
Petri triumphum nobilem,
Pauli coronam praeferens.

2. Coniunxit aequales viros
cruor triumphalis necis,
Deum secutos praesulem
Christi coronavit fides.

3. Primus Petrus apostolus,
nec Paulus impar gratia,
electionis vas sacrae,
Petri adaequavit fidem.

4. Verso crucis vestigio
Simon honorem dans Deo
suspensus ascendit, dati
oraculi non immemor.

5. Praecinctus, ut dictum est, senex
et elevatus ab altero,
quo nollet, ivit, sed volens
mortem subegit asperam.

6. Hinc Roma celsum verticem
devotionis extulit
fundata tali sanguine
et vate tanto nobilis.

7. Tantae per urbis ambitum
stipata tendunt agmina,
trinis celebratur viis
festum sacrorum martyrum.

8. Prodire quis mundum putet,
concurrere plebem poli;
electa! gentium caput!
sedes magistri gentium!

Hymnus XI.

In die Paschae.

1. Hic est dies verus Dei,
sancto serenus lumine,
quo diluit sanguis sacer
probrosa mundi crimina,

2. Fidem refundens perditis
caecosque visu illuminans.
Quem non gravi solvit metu
latronis absolutio?

3. Qui praemium mutans cruce
Iesum brevi quaesit fide
iustusque praevio gradu
pervenit in regnum Dei.

4. Opus stupent et angeli
poenam videntes corporis
Christoque adhaerentem reum
vitam beatam carpere.

5. Mysterium mirabile,
ut abluat mundi luem,
peccata tollat omnium
carnis vitia mundans caro.

6. Quid hoc potest sublimius,
ut culpa quaerat gratiam
metumque solvat caritas
reddatque mors vitam novam?

7. Hamum sibi mors devoret
suisque se nodis liget;
moriatur vita omnium,
resurgat vita omnium.

8. Cum mors per omnes transeat,
omnes resurgant mortui,
consumpta mors ictu suo
perisse se solam gemat.

Hymnus XII.

In sanctae Agnes virginis martyris.

1. Agnes, beatae virginis,
natalis est, quo spiritum
coelo refudit debitum
pio sacrata sanguine.

2. Matura martyrio fuit,
matura nondum nuptiis;
nutabat in viris fides,
cedebat et fessus senex.

3. Metu parentes territi
claustrum pudoris auxerant,
solvit fores custodiae
fides teneri nescia.

4. Prodire quis nuptum putet,
sic laeta vultu ducitur,
novas viro ferens opes
dotata censu sanguinis.

5. Aras nefandi numinis
adolere taedis cogitur;
respondet: Haud tales faces
sumpsere Christi virgines;

6. Hic ignis extinguit fidem,
haec flamma lumen eripit,
hic, hic ferite, ut profluo
cruore restinguam focos.

7. Percussa quam pompam tulit!
Nam veste se totam tegens
curam pudoris praestitit,
ne quis retectam cerneret.

8. In morte vivebat pudor,
vultumque texerat manu,
terram genu flexo petit
lapsu verecundo cadens.

Hymnus XIII.

In sancti Iohannis.

1. Amore Christi nobilis
et filius tonitrui
arcana Iohannes Dei
fatu revelavit sacro.

2. Captis solebat piscibus
patris senectam pascere,
turbante dum nutat salo,
immobilis fide stetit.

3. Hamum profundo merserat,
piscatus est Verbum Dei;
iactavit undis retia,
vitam levavit omnium.

4. Piscis bonus pia est fides
mundi supernatans salo,
subnixa Christi pectore,
sancto locuta Spiritu:

5. In principio erat Verbum
et Verbum erat apud Deum,
et Deus erat Verbum, hoc erat
in principio apud Deum:

6. Omnia per ipsum facta sunt.
Sed ipse laude resonet
et laureatus Spiritu
scriptis coronetur suis.

7. Commune multis passio
cruorque delictum lavans;
hoc morte praestat martyrum,
quod fecit esse martyres.

8. Vinctus tamen ab impiis
calente olivo dicitur
tersisse mundi pulverem,
stetisse victor aemuli.

Hymnus XIV.

In natali martyrum.

1. Aeterna Christi munera
et martyrum victorias
laudes ferentes debitas
laetis canamus mentibus.

2. Ecclesiarum principes,
belli triumphales duces,
coelestis aulae milites
et vera mundi lumina,

3. Terrore victo saeculi
poenisque spretis corporis
mortis sacrae compendio
lucem beatam possident.

4. Traduntur igni martyres
et bestiarum dentibus,
armata saevit ungulis
tortoris insani manus.

5. Nudata pendent viscera,
sanguis sacratus funditur,
sed permanent immobiles
vitae perennis gratia.

6. Devota sanctorum fides,
invicta spes credentium,
perfecta Christi caritas
mundi triumphat principem.

7. In his paterna gloria,
in his voluntas Spiritus,
exsultat in his Filius,
coelum repletur gaudio.

8. Te nunc, redemptor, quaesumus,
ut martyrum consortio
iungas precantes servulos
in sempiterna saecula.

Anhang II.

Im Anschlusse an die Texte der Hymnen lasse ich einige textkritische Erörterungen folgen, die sich aus den S. 559f. angeführten Gründen nur auf Bemerkungen zu einzelnen Stellen erstrecken können. Immerhin glaubte ich die Lesarten der Handschriften[1]), soweit sie mir erreichbar waren, mitteilen zu müssen, da ein erschöpfender textkritischer Apparat zu den Hymnen bislang fehlt, und die Kenntnis der handschriftlichen Varianten zur Beurteilung mancher Stellen nötig ist.

§ 1. hymn. I 3, 3: erronum chorus; Biraghi: 'chorus' in tutti i mss., non mai 'cohors'; 'errorum' liest zwar Vatic. 82, wofür jedoch Biraghi im Hinblick auf hex. V 24, 88 (vgl. Kap. 2. § 1. S. 564) mit Recht 'erronum' emendiert hat.

4, 3: ipse, petra ecclesiae; Schenkl liest an der Parallelstelle 'ipsa', Biraghi bemerkt jedoch 'nelle antiche (1475, 1487, ecc.) e ne' codici Milanese migliori 'ipse.' Für die Lesart ipse spricht auch Ambr. In Ps. 118, 3, 18, wo es von Paulus heifst: 'ipse, vas electio-

---

1) Über die in Betracht kommenden Handschriften und deren Stellung vgl. Dreves, Stimmen a. M. L. Erg. H. 58, S. 17—25, und Biraghi, a. a. O. S. 1—45.

nis'; es ist also auch hier das Pronomen auf die Person bezogen. Vgl. ferner Paul. Nol. ep. XXXII 10 (Corp. script. eccl. lat. Vindob. vol. XXIX 1, p. 286, 19) 'ipse, petra ecclesiae.' Der Sinn wird durch die verschiedenen Lesarten nicht beeinflufst.

5, 4: negantem, Vatic. 82. Biraghi und Dreves lesen, wohl wegen des vorhergehenden 'iacentes' und 'somnolentos', 'negantes' und verbessern damit m. E. einen Fehler der Handschrift.

7, 1: paventes respice; so Vatic. 82 und sämtliche mailändischen Handschriften, aufser C 273 inf., welche 'labentes' liest. Biraghi emendiert mit Hinweis auf hex. V 24, 88, wo an der Parallelstelle 'titubantes' steht, 'labantes'; 'labantes' liest aber keine Handschrift und Ambrosius gebraucht für „das Wanken im Glauben" nicht 'labare' sondern 'labi', so In Ps. 39, 2; In Ps. 61, 10; ibid. 18; ibid. 19. In Ps. 118, 2, 5; In Luc. I 38; In Luc. X 89. Wollte man also das handschriftliche 'paventes', das einen guten Sinn giebt, nicht annehmem, so ist nur die Emendation 'labentes' nicht aber 'labantes' zulässig.

7, 3: lapsus cadunt lesen sämtliche Codices der Ambrosiana, lapsos Vatic. 82, labes keine.

§ 2. hymn. II 2, 3: perstat, nicht praestat, lesen die Handschriften in Übereinstimmung mit Vatic. Reg. 11.

6, 3: partus sacer; Biraghi: Onde bene 'sacer'; e così hanno tutti i mss. Ambros., il Vatic. Reg. 11.

8, 1: natum Deum liest Biraghi, bei Dreves steht 'Dei', was wohl, da er keinen Grund für die Lesart anführt, als ein Versehen zu betrachten ist.

§ 3. hymn. III 1, 4: soporis gratia, so Vatic. Reg. 11, Vatic. 82; in dem Citat bei August. conf. IX 12 steht 'sopora gratia'; dazu bemerkt jedoch Biraghi: I codici di questa Biblioteca delle 'confess.' molti e preziosi, hanno 'soporis gratia.'

3, 3: voti reos lesen Vatic. Reg. 11 und Vatic. 82.

4, 2: canora liest Dreves, Mone, Daniel und Huemer; Biraghi: sonora. Da die Lesart der Handschriften nirgends mitgeteilt ist, mufs die Richtigkeit des Textes dahingestellt bleiben.

7, 3: nec hostis, Vatic. Reg. 11; wie Dreves S. 141 bemerkt, liest so auch Vatic. 82. Die Angabe steht jedoch im Widerspruch zu seinen früheren Ausführungen, wonach Vatic. Reg. 11 die einzige Handschrift ist, welche 'nec hostis' liest, während alle anderen 'ne hostis' haben.

§ 4. hymn. IV 2, 4: talis decet partus Deum. So ist die Wortstellung bei Biraghi, Mone und Dreves. Wie Huemer (jamb. Dimeter S. 9) mitteilt, wird diese Stellung auch bestätigt durch die Wiener Handschr. Nr. 1903; die gleiche Stellung findet sich Vatic. Reg. 11.

4, 3: virtute micant, Vatic. Reg. 11 und Vatic. 82. 'virtutum' liest Biraghi und Dreves ohne Angabe von Gründen; indes wird die Emendation durch die von mir Kap. 2. § 4. S. 577 erbrachten Stellen gestützt.

5, 1: procedat e liest cod. Vatic. Reg. 11. Biraghi: I più de' codici hanno 'procedens' (in Anlehnung an die Bibelstelle Ps. 18, 6), il che è disdetto dalla prosodia; qualche codice più recente 'procedit.' Ma 'procedat' concorda colla prosodia, e meglio con 'veni, miretur, cingere' e non muta 'suo' e 'currat.'

7, 2: carnis trophaeo; Vatic. Reg. 11 tropeo. 'tropeum' ist in den Handschriften oft Variante für 'trophaeum' (vgl. Georges, lateindeutsch. Wörterbuch 7. Aufl. s. v. tropaeum). Über die m. E. ganz unnötigen Versuche, die zur Verbesserung der Stelle gemacht wurden, s. Dreves (Stimmen a. M. L. Erg. H. 58. S. 141). Die Wendung 'carnis trophaea' findet Bestätigung de virginib. III 4, 16: ubi domiti trophaeum corporis virgo sustulerit, moderandum labori; In Luc. X 170: Talem sibi Pater ad dexteram locat, trophaea nostrae salutis (Christi vulnera) amplectens. de fide II 16, 143: fidei trophaea.

8, V. 1—4. Die offenkundigen Fehler des cod. Vatic. Reg. 11: 'fulgentium' (woselbst über das i ein u korrigiert ist), 'sperat' und 'interp*ulit*' hat Biraghi richtig in 'fulget tuum', 'spirat' und 'interpolet' verbessert. (Zur Emendation vgl. die Kap. 2. § 4 angeführten Belege.)

§ 5. hymn. V 1, 4: diem dies illuminans; Vatic. Reg. 11 und Vatic. 82 lesen 'diem dierum illuminans.' Wie die Kap. 3. § 1. S. 584f. angeführten Stellen zeigen, entspricht die Lesart 'dies' (= Christus), welche sich bei Biraghi und Dreves findet, dem Sinne viel besser als 'dierum', da mit 'dies' die Konzinnität (vgl. Christus = splendor, lux, fons, dies, sol) gewahrt bleibt.

3, 3: patrem potentis gratiae lesen Vatic. Reg. 11 und Vatic. 82. Biraghi: pater.

8, 1: provehit; Biraghi liest 'provehit' und bemerkt: Molti codici Ambrosiani 'provehat.' Ma il C 273 inf., ed altri 'provehit'; fra' quali il prezioso Vatic. Reg. 11.

§ 6. hymn. VI 1, 1: altissimus; Biraghi: Così in quasi tutti i codici milanesi antichi; auch Vatic. Reg. 11 liest 'altissimus', andere 'altissime.'

2, 3 u. 4: tempore, praesentem sacraris diem liest Vatic. Reg. 11.

3, 2: signaverit, nicht signaveris, lesen Biraghi, Dreves und Mone (a. a. O. I 75), obwohl letzteres Ambros. T 103 sup., Vatic. 82, Ambros. I 27 sup. bieten. Dann erfordert aber der Sinn 3, 4 'duxe*rit*' und nicht 'duxer*is*', (was Ambros. T 103 sup. und I 27 sup. bieten). 'signaverit' und 'duxerit' lesen Vatic. Reg. 11 und Vatic. 82.

4, 1: plenis aquae, nicht aqua lesen Vatic. Reg. 11 und Vatic. 82.

5, 3: mutata elementa lesen die Handschriften; aus metrischen Gründen stellt Biraghi wie Mone 'elementa' voraus.

6, 2: dividis haben Biraghi und Dreves nach der Lesart des Vatic. Reg. 11 und der besseren mailändischen Handschriften, besonsonders Ambros. T 103 sup. als dem Sinne am besten entsprechend aufgenommen; Vatic. 82 bietet 'dividunt.'

§ 7. *hymn. VII 8, 3:* tactu et umbra; Biraghi: Alcuni codices hanno 'tactu et umbra.' Ma i codices migliori del Capit. Metrop. e il Mozarabo hanno 'tactuqu.' M. E. hat das 'que', das sichtlich nur eingeschoben ist, um den Hiatus zu vermeiden, keine Berechtigung.

§ 8. *hymn. VIII 4, 3:* syngraphum lesen nach Biraghi die besten Handschriften, einige haben 'syngrapham.' 'syngraphum' ist bei Ambrosius einmal belegt, de poen. II 9, 80: tamquam ex syngrapho; sonst findet sich syngrapha, so de Tobia 8, 29: syngrapham obligationis; ibid. 12, 40: syngrapham; ibid. 12, 53: syngrapha.

7, 1: verae lesen Ambros. A 1 sup.; F 36 sup.; Y 18 sup.

§ 9. *hymn. IX 7, 1: viro* sua est fides; einige Handschriften bieten 'vero', da sie die alte Abkürzung $\overline{vo}$ unrichtig auflösen (vgl. Biraghi, a. a. O. S. 77).

8, 2: rapti quadrigis; Biraghi: Alcuni codd. hanno 'rapt*is*', senza sentimento.

§ 10. *hymn. X 1, 2:* sacravit saeculi; Biraghi: 'diem saeculi' i codici vetusti; non 'saecul*is*' come in alcuni codici recenti. Dreves verweist auf Cypr. de orat. domin. 35: 'Sole ac die saeculi recedente . . .'

4, 4: non immemor oraculi; Biraghi stellt aus metrischen Gründen 'oraculi non immemor', während alle Handschriften die erstere Stellung bieten. Ein zwingender Grund zur Umstellung ist nicht vorhanden, da die metrische Licenz (Längung der Silbe or in der Arsis) auch anderweitig in den Hymnen des Ambrosius vorkommt (vgl. Kap. 5. § 2. S. 646).

§ 11. *hymn. XI 3, 1:* praemio mutans crucem liest Vatic. Reg. 11; die anderen besseren Handschriften lesen nach Biraghi 'praemium mutans cruce.'

3, 3: iustusque bieten Vatic. Reg. 11 und Vatic. 82, sowie Ambros. I 55; A 1 inf. Die beiden letzten lesen mit den besseren mailändischen Handschriften auch '*per*venit', während Dreves ohne Angabe eines Grundes '*prae*venit' aufgenommen hat.

§ 12. *hymn. XII 4, 3:* viro; einige Handschriften, auch Vatic. 82, lesen vero. vgl. das zu hymn. IX 7, 1 Gesagte.

7, 2: tegens liest Ambros. T 103 sup., Vatic. 82; 'tegit' Ambros. I 27 sup., I 55 sup.

§ *13. hymn. XIII 2, 3:* nutat ist eine vollkommen berechtigte Emendation Biraghis für das handschriftliche '*natat*', der auch Dreves beipflichtet (vgl. Kap. 3. § 9. S. 632, woselbst ich die ausschlaggebende Stelle de virginit. 20, 131 (nutantes) citiert habe).

3, 4: levavit omnium lesen die besseren Handschriften, auch Vatic. 82; andere hominum.

§ *14. hymn. XIV 3, 4:* lucem; Biraghi: lucem, le prime edizioni e quella di s. Carlo e del Card. Tomasi; i codd. I 55 sup.; X 22. Wie Dreves mitteilt, lesen 'lucem' (nicht vitam) die meisten mailändischen Handschriften.

QUAESTIONES R.
SELECTAE

SCRIPSIT

LUDOVICUS SCHILLING
DR. PHIL.

Conspectus libelli.

Cap. I. De Georgio Mono.

Cap. II. De Syriani arte rhetorica.

Cap. III. De Eustathio.

Cap. IV.
De ceteris rhetoribus quorum mentio apud Georgium occurrit.

Praefatio.

Walzius in edendo Rhetorum Graecorum volumine septimo libros manu scriptos adhibuit Parisinos 1983 et 2977 membranaceos, saeculo decimo exaratos. Atque continentur volumine W VII (p. 104—655) Ἀνωνύμου σχόλια εἰς στάσεις; sequuntur (p. 655) Georgii cuiusdam rhetoris ab editore falso Diaeretae appellati capita nonnulla, quae eadem in alio commentario εἰς τὰς στάσεις exstare Walzius dicit, scilicet in codice Mediceo Plut. LVII 5, ex quo in codicem Vindobonensem transscripta ea esse. Sunt autem capita illa excerpta e commentario in Hermogenem condito, qui fere integer servatus est codice Parisino 2919, cuius libri primus Walzius (VI 503) mentionem fecit neque tamen in edendis rhetoribus Graecis rationem habuit. Eundem in librum cum vere anni 1895 etiam R. Reitzensteinius incidisset, locos complures et doctrina oratoria et crebritate rhetorum laudatorum insignes excerpsit excerptosque Brunoni Keilio obtulit, qui tunc temporis huic provinciae oratoriae imprimis operam navavit. Qui postquam librum ad augendam artis rhetoricae scientiam et historiam alicuius esse pretii cognovit, et ipse aestate 1895 Lutetiam profectus librum inspexit, capitum titulos exscripsit, locos singulos excerpsit. Quo facto cum accuratius libri virtutes perspexisset, dignum eum esse statuit, cui aliquid laboris et studii impenderetur. Sed aliis rebus occupatus cum ipse hunc laborem recusare coactus esset, anno 1899 auctor mihi factus est, ut libro operam darem; quare mense Augusto eiusdem anni Lutetiam me contuli, ut in ipsa Bibliotheca Nationali librum Parisinum 2919 integrum describerem et exemplum descriptum meum iterum cum libro Parisino conferrem. Hunc igitur librum quaestionum mearum fundamentum ieci vel potius fontem ita feci, ut inde quae ad illustrandam artis rhetoricae aevi imperatoris historiam idonea mihi videbantur esse, excerperem eaque virorum doctorum sub oculis ponerem et pro viribus illustrarem. Tribus autem capitibus, altero tertio quarto, quae his rebus atque quaestionibus repleta sunt, par erat primum proponere, quo de Georgio Mono commentarii Parisini auctore dicerem.

Moneo autem hunc meum libellum ad finem fere perscriptum fuisse, priusquam Gloeckneri Quaestiones Rhetoricae (Bresl. Phil. Abh. VIII, 2) optimae frugis plenissimae mihi innotuissent. Vellem

licuisset mihi tertium meum de Eustathio rhetore caput ad exemplum eorum, quibus Gloecknerus Minuciani doctrinam illustravit, excolere atque perpolire: sed res meae obstabant, quippe quae flagitarent, ut finem quaestionibus imponerem. Spero autem me collectis omnibus quae mihi innotuerunt Eustathii fragmentis doctrinam huius rhetoris in pleniore luce posuisse, quem posteriores auctoritate graviorem quam adhuc putabatur habebant.

Grato animo hoc loco commemoro viros doctissimos praeceptores carissimos, quorum consiliis in conficiendo libello uti mihi licuit, cum Ricardum Reitzensteinium tum Brunonem Keilium, qui pro sua illius in quam me contuli provinciae rhetoricae arduae atque adhuc incultae cognitione dux mihi fuit indefessus.

I. De Georgio Mono.

§ 1. De libro Parisino Graeco 2919.[1])

Liber Parisinus Graecus 2919 (P) est saeculi decimi membranaceus formae quadratae ita, ut singulae paginae versus tricenos binos contineant; totus ab uno scriba exaratus est minusculis quae dicuntur elementis eisque pulcherrimis uso. Maiuscula idem adhibuit in perscribendis et summariis, quae margini per totum librum adpinxit, et totius operis titulo quem tradit: Σχόλια cὺν θεῷ εἰc τὴν διαίρεcιν ἀπὸ φωνῆc τοῦ αὐτοῦ Γεωργίου τοῦ Μόνου, cοφιcτοῦ Ἀλεξανδρείαc. Incipit liber: Ἀρχόμενοι cὺν θεῷ τῆc διαιρέcεωc φέρε δὴ πρό γε πάντων ζητήcωμεν, τί ὅλωc ἐcτὶ διαίρεcιc, ἵνα μὴ περὶ ἀγνοουμένων τοὺc λόγουc ποιήcωμεν. Ἰcτέον τοίνυν κτλ., desinit: ἀποδείκνυται τὸ ζητούμενον (cf. Rh. Gr. VII 695, 36 Walz). Subscriptio legitur in folio 245v: Ἐπληρώθη cὺν θεῷ | καὶ ἡ διαίρεcιc + | εὐτυχῶc Ζήνωνι | cχολαcτικῷ +, quam et ipsam scriba ex exemplo suo descripsit; nam ἐπληρώθη ἡ διαίρεcιc — cχολαcτικῷ non tam librarii subscriptio quam scholastici est, qui est homo artis oratoriae disciplinis imbutus: quare Zeno hic discipulus Georgii fuisse videtur, qui magistri doctrinam litteris complexus est. Totum igitur volumen Georgii Moni completur commentario in Hermogenis librum περὶ cτάcεων, cui Hermogenis arti fuisse qui περὶ διαιρέcεωc inscriberent satis constat.[2]) Liber qualis nunc est folia 246 continet[3]); continebat primitus fortasse 270, nam post fol. 24 unus, post fol. 215 duo quaterniones periisse videntur. Atque priore lacuna et sextae πράξεωc pars extrema et initium septimae hausta sunt, quem lacunae ambitum ratione certissima definire licet. Hiat enim sententia inter folia 24 et 25, id est post quaternionem tertium; et magnum esse detrimentum ex ipsius auctoris verbis concluditur; dispositionem enim sextae πράξεωc accurate, ut assolet, auctor perscripsit fol. 23r 9: φέρε δὴ λοιπὸν ἡμεῖc ἐπὶ τὰ ἕτερα δύο μετέλθωμεν κεφάλαια· ἓξ γὰρ ὑπεcχόμεθα ζητῆcαι (cf. fol. 18r 32), ὧν τέccαρα ἡ προλαβοῦcα πρᾶξιc ἐξήταcεν. ἔτι τοίνυν πέμπτον

1) Omont, Inv. somm. des man. gr. de la bibl. nation. tom. III p. 61.
2) Gloeckner l. c. p. 41.
3) Numerantur in libro folia tantum 245, numero 159 male iterato; distinxi fol. 159 et 159ª.

κεφάλαιον ἡ ἐργασία τῆς τῶν ἐλέγχων ἀπαιτήσεως· τοῦτο γὰρ ἔφαμεν εἶναι μέγιστον ἐν τοῖς κεφαλαίοις, τὸ ζητεῖν τὰ περὶ τῆς ἐργασίας αὐτῶν. ἡ τοίνυν τοῦ προκειμένου κεφαλαίου ἐργασία ποικίλη πώς ἐστιν· γίνεται γὰρ δι' ἑπτὰ ἐπιχειρημάτων ὧν πρῶτόν ἐστι .... Primum hoc epicheirema finitur fol. 24v 31. 32: καὶ ἐν τούτοις τὸ πρῶτον ἐπιχείρημα τὸ[1]) ἀπὸ τῶν περιστατικῶν, καθ' ὃ ‖. Iam cum fol. 25r incipiat: οὐκ ἦν οὖν αὐτῷ ἰσχυρὰ τῆς δυνάμεως ἐξέτασις· ἐν δὲ ταῖς δικαιολογίαις ταῖς ἀσθενέσιν οὐ χρηστέον ἀπολογίᾳ· σιγᾶν γὰρ μᾶλλον ἄμεινον ἢ λέγειν τὰ προὖπτον ἔχοντα τὸν ἔλεγχον· ὡς οὖν εἴρηται, καθ' ὅλου δεῖ νοεῖν ὅτι ἐν οἷς ἔνδοξόν ἐστι καὶ δυνατὸν τὸ πρόσωπον, οὐκ ἐμπίπτει ἡ δύναμις ἀπὸ τοῦ φεύγοντος· εἰ γὰρ εὐπορήσει[2]) τιθέναι καὶ τὴν δύναμιν, οὐδὲ ἔνδοξον χρὴ τὸ τοιοῦτο καλεῖν πρόσωπον· ἐκεῖνο γὰρ ὀνομάζειν πρόσωπον ἔνδοξον τὸ οἷόν τ' ὂν κατορθοῦν[3]) τὸ ἐπιφερόμενον αὐτὸ[4]) ἔγκλημα. ἐν τούτοις τοίνυν καὶ τὸ δεύτερόν ἐστι κεφάλαιον· τρίτον δὲ ἔστι κεφάλαιον τοῦτο· ζητοῦμεν γάρ, πότε μᾶλλον ἰσχύει ταῦτα ἐν τοῖς λόγοις τὰ κεφάλαια, τὴν βούλησίν τέ φημι καὶ τὴν δύναμιν ...., sequitur deesse sextae πράξεως loci quinti sex epichiremata et sextum locum integrum; praeterea septimae, quae περὶ βουλήσεως καὶ δυνάμεως est πράξεως locum primum totum et secundum praeter paucos versus extremos quos exscripsi. Quos tantos locos ad tractandos Georgio non minus foliis octo opus fuisse patet; et doleo, quod quaternionum dinumerationem non enotavi: neque enim dubito, quin ipsis numeris nostra de lacunae ambitu coniectura confirmata esset.

Eadem condicio alterius lacunae est. Verba, si solam enuntiati constructionem spectas, inde a fol. 215v ad 216r rite percurrunt: φαμὲν οὖν ‖ ὅτι εἰ ἐπὶ κτλ. At et commentarii partitio, quam accurate auctor explicavit, et manca quae nunc est sententiarum rerumque tractatio demonstrant multa inter fol. 215 et 216 deesse. Agitur de capitibus in statu negotiali adhibendis; professus est auctor fol. 215v 29 περὶ ἑκάστου τῶν κεφαλαίων διαλαβεῖν, quae capita paulo ante (fol. 214v 20) dixerat sibi νόμιμον ἔθος δίκαιον συμφέρον δυνατόν esse.[5]) Atque statim pergit: καὶ πρῶτόν γε περὶ τοῦ νομίμου, περὶ οὗ τέσσαρα κεφάλαια ζητοῦμεν, ὧν ἐστι πρῶτον τοῦτο, πῶς ἂν αὐτὸ ἐργασόμεθα. φαμὲν οὖν ‖ 216r, ita ut pagina finiatur, priusquam de prima quaestione primi capitis legitimi verba facta sunt; incipientis autem folii 216r argumentatio

---

1) τά P. 2) εὐπορήσοι P. 3) καθορθοῦν P.
4) αὐτὸ supra lineam P; aut del. aut αὐτῷ scrib.
5) Qua in re ab Hermogenis doctrina recessit; duo enim quae hic adscivit capita interpres noster epichiremata esse vult fol. 214v: περὶ γὰρ τοῦ ἐνδόξου τε καὶ ἐκβησομένου ὕστερον ἐροῦμεν (i. e. 218r 25 sqq.) δεικνύντες, ὅτι οὐ κεφάλαια τυγχάνουσιν ὄντα, ἐπιχειρήματα δὲ μᾶλλον τοῦ συμφέροντος κεφαλαίου.

in capite de possibili versatur quinto, quod interpreti est ultimum, cuius altera quaestio — sex autem de hoc instituit (218r 22: ἐν τούτοις καὶ ἡ τοῦ δυνατοῦ ἐξέτασις, ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐξ γενομένη κεφαλαίοις· οὕτως δὲ πληρώσας καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ μέτειςι κτλ.) — ad finem fere est perducta: fol. 216r 19 ἐν τούτοις καὶ τὸ δεύτερον κεφάλαιον· τὸ δέ γε τρίτον ἐστίν, πῶς ἂν ἐργασόμεθα τὸ δυνατόν. Desiderantur igitur tractationes capitum quattuor legitimi, convenientis, iusti, utilis et initium possibilis, quibus explicandis interpretem pro verbositate sua multum chartae consecravisse per se patet. Et conveniunt tractationum numeri; in titulis πρᾶξιν μς̄ statim excipit πρᾶξις μθ̄, ita ut duo tituli desint. Interciderunt igitur inter fol. 215 et 216

tractationis XLVI. (περὶ τῶν κεφαλαίων τῆς πραγματικῆς) pars posterior

tractatio XLVII. cum inscriptione ἔτι περὶ τῶν κεφαλαίων

tractatio XLVIII. cum inscriptione ἔτι περὶ τῶν κεφαλαίων.

Itaque duarum tractationum ambitu lacuna finitur. Nunc velim reminiscaris propter falsam foliorum dinumerationem folium numero 215 insignitum, post quod lacuna altera hiat, revera folium 216 esse: ultimum ergo est eius quaternionis, qui folia 209—216 complectitur. Quod si est, sequitur hoc quoque loco integrum quoddam foliorum volumen intercidisse; neque vero unum tantum quaternionem amissum dolemus. Nam cum apud rhetores tractatio status negotialis statuum omnium uberrima esse soleat, verisimile est Georgium, qui omnium ferme copiosissimus interpres est, duo, non unum quaterniones dissertationibus replevisse, quae in duas πράξεις divisae erant et ad plus quattuor capita status negotialis spectabant.

§ 2. De divisione et ratione scholiorum libri Parisini.

Commentarius omnis divisus est in tractationes quinquaginta quattuor:

⟨fol. 1r:	Ā	πρᾶξις:	τί ὅλως ἐστι διαίρεσις⟩ [1])
„ 3v:	B̄	„	⟨περὶ τοῦ στοχασμοῦ⟩ [2])
„ 10r:	Γ̄	„	περὶ τοῦ παραγραφικοῦ
„ 13v:	Δ̄	„	ἔτι περὶ τοῦ παραγραφικοῦ
„ 18r:	Ē	„	περὶ τῆς τῶν ἐλέγχων ἀπαιτήσεως
„ 22v:	S̄	„	ἔτι περὶ τῆς τῶν ἐλέγχων ἀπαιτήσεως
⟨	Z̄	„	περὶ τῆς βουλήσεως καὶ δυνάμεως⟩ [3])

1) Primam hanc inscriptionem propter titulum totius libri proxime antecedentem scriba P omisit.
2) Haec quoque verba desiderantur in P.
3) Cf. quae in § 1 de hac libri parte disputavi.

fol. 26v: Η πρᾶξις: ἔτι περὶ τῆς βουλήσεως καὶ δυνάμεως
„ 33r: Θ „ περὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους
„ 39r: Ι „ ἔτι περὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους
„ 43r: ΙΑ „ περὶ ἀντιληπτικοῦ
„ 48r: ΙΒ „ περὶ τῆς μεταλήψεως
„ 51v: ΙΓ „ περὶ τῆς μεταθέσεως τῆς αἰτίας
„ 54v: ΙΔ „ ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου
„ 58r: ΙΕ „ ἔτι περὶ τοῦ χρώματος
„ 62v: ΙS „ περὶ τῆς πιθανῆς ἀπολογίας
„ 66r: ΙΖ „ περὶ κοινῆς ποιότητος
„ 74r: ΙΗ „ περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ στοχασμοῦ
„ 79v: ΙΘ „ περὶ τῶν συνεζευγμένων εἰδῶν
„ 85r: Κ „ περὶ τοῦ προκατασκευαζομένου
„ 90v: ΚΑ „ ἔτι περὶ τοῦ συγκατασκευαζομένου
„ 96v: ΚΒ „ περὶ ὅρου
„ 99r: ΚΓ „ περὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ ὅρου
„ 103v: ΚΔ „ περὶ ὅρου καὶ ἀνθορισμοῦ
„ 107v: ΚΕ „ περὶ τοῦ συλλογισμοῦ
„ 111v: ΚS „ περὶ τῆς γνώμης τοῦ νομοθέτου
„ 115v: ΚΖ „ περὶ τῆς πηλικότητος
„ 119r: ΚΗ „ περὶ τοῦ πρός τι
„ 122v: ΚΘ „ περὶ τῆς ἀντιθέσεως
„ 130v: Λ „ περὶ τῆς ποιότητος καὶ τῆς γνώμης
„ 135r: ΛΑ „ περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ ὅρου
„ 140r: ΛΒ „ περὶ τοῦ κατὰ σύλληψιν
„ 144v: ΛΓ „ περὶ τοῦ κατὰ ἀμφισβήτησιν καὶ τοῦ ἐμπίπτοντος καὶ τοῦ καλουμένου δύο ὅροι
„ 149r: ΛΔ „ περὶ τῆς ἀντιλήψεως
„ 152v: ΛΕ „ ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ
„ 156v: ΛS „ περὶ τῶν ἑξῆς
„ 161r: ΛΖ „ περὶ τῶν ἄλλων κεφαλαίων
„ 165v: ΛΗ „ περὶ τῶν λοιπῶν κεφαλαίων
„ 173r: ΛΘ „ ἔτι περὶ ἀντιλήψεως
„ 178r: Μ „ περὶ τῶν ἀντιθέτων
„ 183v: ΜΑ „ περὶ τῶν λοιπῶν κεφαλαίων
„ 191v: ΜΒ „ περὶ τοῦ πρός τι καὶ ἑτέρων
„ 197r: ΜΓ „ περὶ τῶν λοιπῶν κεφαλαίων
„ 201r: ΜΔ „ περὶ τῆς πραγματικῆς

fol. 207r: $\overline{\text{ΜΕ}}$ πρᾶξις: περὶ τῶν ὑπὸ Μητροφάνους προστεθέντων εἰδῶν τῆς πραγματικῆς
„ 213r; $\overline{\text{ΜS}}$ „ περὶ τῶν κεφαλαίων
< $\overline{\text{ΜΖ}}$ „ ἔτι περὶ τῶν κεφαλαίων>[1])
< $\overline{\text{ΜΗ}}$ „ ἔτι περὶ τῶν κεφαλαίων>[1])
„ 220r: $\overline{\text{ΜΘ}}$ „ περὶ τῆς μεταλήψεως
„ 224v: $\overline{\text{Ν}}$ „ ἔτι περὶ μεταλήψεως
„ 228r: $\overline{\text{ΝΑ}}$ „ περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας
„ 232v: $\overline{\text{ΝΒ}}$ „ περὶ ἀντινομίας
„ 239r: $\overline{\text{ΝΓ}}$ „ περὶ τοῦ συλλογισμοῦ
„ 242r: $\overline{\text{ΝΔ}}$ „ περὶ τῆς ἀμφιβολίας.

Primo iam aspectu commentarii auctorem et interpretandi ratione et divisionis arte a ceteris Hermogenis interpretibus multo differre apparet. Neque enim pro rhetorum usitata atque solemni ratione λήμμασιν, ut Graeco vocabulo utar, sed integris sententiis ex Hermogenis libro exscriptis et explicatione continua illustratis quaestiones vel tractationes proprias et rotundas condidit, quibus novam quandam eamque amplificatam doctrinam ad Hermogenem auctorem suum proferret. Atque cum tractationibus πράξεων nomen inscripsit, titulis non minus quam ipsa rerum tractatione professus est, se rationem interpretandi eam sequi voluisse, quam seriores scholae Alexandrinae commentatores Platonici vel Aristotelici amplexi sunt; exempla sunt Olympiodori commentarii in Platonis Gorgiam[2]) et in Aristotelis meteora.[3])

Sed iam unam integram πρᾶξιν exscribam; neque enim via est nec ratio, quibus plenius atque accuratius rhetoris illius interpretandi genus illustremus:

fol. 107v: Σὺν θεῷ $\overline{\text{ΚΕ}}$ πρᾶξις περὶ τοῦ συλλογισμοῦ.

'Ὁ συλλογισμὸς συνάγει ἄμφω· μηδὲν γὰρ ἀλλήλων διαφέρειν ἀγωνιεῖται ὁ τὴν δωρεὰν δηλαδὴ αἰτῶν (Sp. II 153, 27—29).' διαλεχθεὶς (scil. ὁ τεχνικὸς) περί τε προβολῆς καὶ ὅρου καὶ ἀνθορισμοῦ, μέτεισι νῦν ἀκολούθως καὶ ἐπὶ τὸν συλλογισμόν καὶ χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἑπτὰ ζητοῦσι περὶ τοῦ συλλογισμοῦ κεφάλαια, ὧν πρῶτόν ἐστιν ἡ ἐργασία. γίνεται τοίνυν ἡ ἐργασία τοῦ συλλογισμοῦ οὕτως· τοῦ γὰρ ὅρου ἐκ τῶν παρειμένων λαμβανομένου καὶ τοῦ ἀνθορισμοῦ ἐκ τῶν πεπραγμένων ἕπεται λοιπὸν ὁ συλλογισμός, εἰς 2

1) Cf. § 1 sub fine.
2) Cf. 'Archiv für Philol. und Pädag.' Suppl. 14 p. 108 ff.: Σχόλια σὺν θεῷ εἰς τὸν τοῦ Πλάτωνος Γοργίαν ἀπὸ φωνῆς Ὀλυμπιοδώρου, τοῦ μεγάλου φιλοσόφου.
3) Cf. Commentaria in Aristotelem Graeca vol. XII (Berol. 1902). Ut hic Olympiodori liber in πράξεις, ita eiusdem auctoris commentaria in Aristotelis categorias (l. c.) in θεωρίας divisa sunt.

ταὐτὸν συνάγων τὰ παρειμένα τοῖς πεπραγμένοις, τοῦτ' ἔστιν τὸ [1]) ἀτελὲς τῷ τελείῳ, καὶ πειρᾶται δεῖξαι, ὅτι τὸ πεπραγμένον ὑπὸ τοῦ φεύγοντος ταὐτόν ἐστι τῷ ἐγκλήματι· οἷον ὁ φεύγων ὁρίζεται λέγων, ὅτι ὕβρις ἐστὶ τὸ πλῆξαι, ὁ δὲ κατήγορος ἀνθορίζεται φάσκων, ὅτι τὸ ἐπανατείνασθαι ὕβρις ἐστίν. λοιπὸν ἕπεται τούτοις ὁ συλλογισμός, συναινῶν μὲν τῷ τοῦ φεύγοντος ὅρῳ, συνάγων δὲ εἰς ταὐτὸν τῷ ἀνθορισμῷ· οἷον 'ἀληθὲς ὅτι ὕβρις ἐστὶ τὸ πλῆξαι, ταὐτὸν δέ ἐστι καὶ τὸ ἐπανατείνασθαι [2]) ἐφ' ὕβρει, ὥστε ταὐτὸν ἂν εἴη τὸ ἐπανατείνασθαι τῷ ὑβρίσαι, τοῦτ' ἔστιν τῷ πλῆξαι.' καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τὸ αὐτό· οἷον 'ταὐτόν ἐστι (fol. 108r) τὸ ὑφελέσθαι ἐξ ἱεροῦ χρήματα ἰδιωτικὰ τῷ ἱεροσυλῆσαι', 'ταὐτόν ἐστι τὸ καταπαῦσαι τυραννίδα τῷ τυραν-
3 νοκτονῆσαι'. λυσιτελήσει δὲ ἡμῖν ἐνταῦθα τὸ κατὰ τὸ τέλος ἐπιχείρημα, φημὶ δὲ τὸ κατὰ τὸ ἀποβαῖνον· δεῖξαι γὰρ πειρώμεθα ὅτι ἐξ ἀμφοῖν τὸ αὐτὸ ἐκβαίνει τέλος, τοῦτ' ἔστιν ἔκ τε τοῦ πεπραγμένου καὶ τοῦ ἀτελοῦς. [3]) οἷον ἐκ τῆς τυμβωρυχίας καὶ ἐκ τοῦ διορύξαι τάφον τὸ αὐτὸ γίνεται τέλος· ὅ τε γὰρ τυμβωρύχος ἀδικεῖ τὴν ὁσίαν τοῦ τετελευτηκότος, ὅ τε διορύττων τάφον ὁμοίως τὴν ὁσίαν ἀδικεῖ τοῦ τετελευτηκότος· ἔτι ἐκ τῆς ἱεροσυλίας καὶ ἐκ τοῦ ὑφελέσθαι ἐξ ἱεροῦ ἰδιωτικὰ χρήματα τὸ αὐτὸ ἀποβαίνει τέλος· ἄμφω γὰρ ἀσεβοῦσι περὶ τὸ δαιμόνιον. ἔτι ἐκ τοῦ ἀποκτεῖναι τὸν τύραννον καὶ ἐκ τοῦ καταπαῦσαι τυραννίδα τὸ αὐτὸ ἀποβαίνει τέλος· ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ ἐλευθερία περιγίνεται τῇ πόλει· ὅ τε γὰρ ἀποκτείνων τύραννον ἐλευθεροῖ τὴν πόλιν δουλείας, καὶ ὁ πείθων ἀποθέσθαι τὴν δουλείαν ὡσαύτως ἐλευθεροῖ τὴν πόλιν δουλείας. τὸ αὐτὸ ἐπὶ πάντων εὑρήσομεν, ὅτι ἐξ ἀμφοῖν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἀποβαίνει τέλος. ἐρεῖ καὶ τοῦτο ὁ τὴν δωρεὰν αἰτῶν, ὅτι εἰ τυραννοκτονῆσαί ἐστι τὸ τύραννον ἁπλῶς ἀποκτεῖναι, καὶ πᾶς ἄρα φονεὺς τυραννοκτόνος ἀκούσει. δῆλον οὖν ὅτι τυραννοκτόνος ἐστὶν ὁ παύων τυραννίδα.
4 εἶτα μετὰ τοῦτο ἐκφράσει χρησόμεθα, καὶ ἐκφράσομεν τὰ πεπραγμένα ἐκ τῶν περιστατικῶν ἐξετάζοντες, οὐδὲν αὔξοντες, ἀλλ' ἀποδεικνύοντες, ἐφ' ὅσον ἂν ἡμῖν λυσιτελεῖ πρὸς ἀπόδειξιν. (108r) ἐκφράσωμεν τοίνυν ἐπὶ τοῦ κρινομένου ἱεροσυλίας οὕτως· ὅτι νύκτωρ ἐπετήδευσεν εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἱερόν, ὅπως ῥᾳδίως ἐν σκότῳ δυνηθείη τὸν σκοπὸν διανῦσαι, ὅτι δὲ παρεφυλάττετο, μή τις αὐτὸν ἴδοι [4]) τῶν ἱερέων ἢ τῶν νεωκόρων, πῶς ἐξέτεινε τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸ ἀφελέσθαι. εἰ δὲ ἰδιωτικὰ συνέβη εἶναι τὰ χρήματα, οὐδὲν ἐκ τούτου ἀπολυθήσεται· τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἐποίει, καὶ εἰ ἱερὰ ἦσαν τὰ χρήματα. τοῖς γὰρ αὐτοῖς τούτοις χρώμενος ἕτερος ποιεῖ τὴν ἱεροσυλίαν. ἔτι κἀπὶ τοῦ κατ' ἀμφισβήτησιν ὅρου τὸ αὐτό· ἐκφράσομεν γάρ, πῶς ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐγχειρίδιον ἐπιφερόμενος, πῶς περιεσκόπει, μή τις αὐτὸν ἴδοι τῶν

---

1) τῷ P. 2) ἐπανατείνεσθαι P.
3) τελείου P: corr. Keil. 4) ἴδῃ P.

δορυφόρων, πῶς ἐπέδραμεν ὡς ἀναιρήσων αὐτόν, πῶς ἰδὼν αὐτὸν ἐπερχόμενον ὁ τύραννος ᾤχετο φεύγων. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τὸ αὐτὸ ἐκφράσει τῶν πεπραγμένων χρησόμεθα, ἐκ τῶν περιστατικῶν ἐξετάζοντες. καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐργασία τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τὸ πρῶτον κεφάλαιον.

Δεύτερον δέ ἐστι κεφάλαιον ἐν ᾧ ζητοῦμεν, τίνι διαφέρει συλλογισμὸς ἀνθορισμοῦ. ἔχουσι γάρ τινα κοινωνίαν, τῷ[1]) ἄμφω λύσιν εἶναι ὅρου ⟨καὶ⟩ τῷ[1]) ἄμφω τοῦ κατηγόρου εἶναι κεφάλαια.[2]) ἀλλὰ διαφέρουσιν πρῶτον, ὅτι τὸ μέν, ὡς ἔφαμεν, δύναμιν ἔχει ἐνστάσεως, ὁ ἀνθορισμός, τὸ δὲ ἀντιπαραστάσεως, ὁ συλλογισμός· δέχεται γὰρ ⟨τὰ τοῦ ὅρου⟩[3]) καὶ εἶθ' οὕτως ἀνατρέπει. δεύτερον δέ, ὅτι ὁ μὲν ἀνθορισμὸς ἐκ μόνων λαμβάνεται τῶν πεπραγμένων, ὁ δὲ συλλογισμὸς ἐξ ἀμφοτέρων, ἔκ τε τῶν πεπραγμένων φημὶ καὶ τῶν παρειμένων. (109r) τοιγαροῦν καὶ ἀμφότερα συνάγει, ταὐτὸν ἀποδεικνύων τὰ πεπραγμένα τοῖς παρειμένοις. καὶ τοῦτο ἤδη φθάσαντες ἀκριβῶς ἐδηλώσαμεν (§ 2). 5

Τρίτον ἐστὶ κεφάλαιον, πῶς φαμὲν ἀντικεῖσθαι τὸν συλλογισμὸν τῷ ὅρῳ, εἴ γε δέχεται τὰ τοῦ ὅρου. τοῦ γὰρ φεύγοντος ὁριζομένου ἐκ τῶν παρειμένων καὶ λέγοντος ὅτι 'ὕβρις ἐστὶ τὸ πλῆξαι', ὁ συλλογισμὸς συναινεῖ. πῶς οὖν μάχεται, εἴ γε δέχεται; φαμὲν δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι τῷ μὲν ῥήματι δέχεται, τῷ δὲ σκοπῷ μάχεται. δοκεῖ γάρ, ὡς εἴρηται, τῷ ῥήματι δέχεσθαι τὰ τοῦ ὅρου, ἀλλὰ μάχεται τῷ σκοπῷ, εἴ γε ὁ μὲν ὅρος χωρίζει τὸ πεπραγμένον τοῦ ἐγκλήματος, ὁ δὲ συλλογισμὸς τοὐναντίον συνάπτει καὶ εἰς ταὐτὸν ἄγειν βούλεται ἀμφότερα· τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ καὶ πᾶσα κατὰ ἀντιπαράστασιν λύσις οὐ διοίσει τῆς ἀντιθέσεως, εἴ γε δέχεται τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ μάλιστα ὅτε κατὰ συνδρομὴν αὐτὴν ποιούμεθα τὴν ἀντιπαράστασιν δεχόμενοι ὡς ἀληθὲς τὸ λεγόμενον. ἀλλὰ χρὴ καθ' ὅλου λέγειν, ὅτι δέχεται μὲν τῷ λόγῳ, μάχεται δὲ τῷ σκοπῷ. ἐν τούτοις καὶ τὸ τρίτον κεφάλαιον. 6

Τὸ δὲ τέταρτόν ἐστιν ζήτησις, εἰ ἀεὶ ὁ συλλογισμὸς ἐμπίπτει. καὶ φαμὲν ὅτι ἐμπίπτει μὲν διὰ παντός, ἀλλὰ ποτὲ μὲν αὐτὸς εὑρίσκεται καθαρῶς, ποτὲ δὲ μετὰ παραμυθίας τινός. ἡ δὲ παραμυθία γίνεται διχόθεν. ἀνάγομεν γὰρ ἐπὶ τὰ καθ' ὅλου τὰ μερικὰ καὶ συνάγομεν οὐκέτι ταὐτόν, ἀλλὰ τὸ ἀδιάφορον. ἡνίκα μὲν καὶ προσφυὲς ὑπάρχει τὸ πεπραγμένον τῷ ἐγκλήματι καὶ συγγενές, τότε αὐτῷ καθαρῶς χρησόμεθα τῷ συλλογισμῷ· εἰ δὲ λίαν ἀπᾷδον εὑρεθείη καὶ ἀπεμφαῖνον τὸ πεπραγμένον 7

---

1) τὸ P. Verba 'τὸ ἄμφω τοῦ κατηγόρου εἶναι κεφάλαια' delere vult Keilius. Reitzensteinius scribendum putat: τῷ ἄμφω τοῦ κατηγόρου εἶναι . . . comparatis iis, quae infra p. 678 sequuntur verbis: ὡς ἀντιττάτεσθαι δύνασθαι τοῖς εἰρημένοις δύο τοῦ κατηγόρου κεφαλαίοις. Equidem utrumque tenendum putavi.
2) Aliter sentit Syrianus II 104, 3 et 106, 16 Rabe.
3) Haec verba adiecit Keil.

πρὸς τὸ ἔγκλημα (109v), τότε εὐλόγως παραμυθησόμεθα τὸν συλλογισμόν, ὡς προείρηται, ἀνάγοντες ἐπὶ τὰ καθ' ὅλου τὰ μερικὰ καὶ συνάγοντες ἐξ αὐτῶν οὐκέτι τὸ ταὐτόν, ἀλλὰ τὸ ἀδιάφορον.[1]) ἄτοπον γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀπίθανον ἐπὶ τῶν οὕτω διεστώτων συνάγειν τὸ ταὐτόν. τοῦ μὲν οὖν προτέρου παράδειγμα τοῦτο· τὸ τύμβον διορύξαι ταὐτόν ἐστι τῇ τυμβωρυχίᾳ· ἐνταῦθα γὰρ τὸ ταὐτὸν συνάγομεν, ἐπειδὴ προσφυές ἐστι τὸ πεπραγμένον πρὸς τὸ ἔγκλημα. καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπανατείνεσθαι συνεχῶς ὁμοίως προσφυὲς τὸ πεπραγμένον ἐστὶ πρὸς τὸ ἔγκλημα· ταὐτὸν οὖν κἀνταῦθα συνάγομεν. καὶ ἐπὶ τοῦ πείσαντος φιλοσόφου τὴν τυραννίδα ἀποθέσθαι συνάγομεν ταὐτόν· προσφυὲς γὰρ τὸ πεπραγμένον πρὸς τὸ ἔγκλημα. τοῦ δὲ δευτέρου ὑπόδειγμα τοῦτο· πρεσβευτὴς ἐξιὼν εἰς πρεσβείαν παρεκατέθετο τὴν θυγατέρα τινὶ παρθένον οὖσαν· ὁ δὲ λαβὼν ἐβιάσατο. νόμου ὄντος τὸν μὲν βιάσαντα κόρην χιλίας ἐκτίνειν[2]), τὸν δὲ δημοσίᾳ ἀδικήσαντα τεθνάναι, ὁ μὲν ἀξιοῖ ὡς βίαιος χιλίας ἐκτίνειν[2]), ὁ δὲ ὡς δημοσίᾳ ἀδικήσαντα τεθνάναι αὐτὸν ἀξιοῖ. ἐνταῦθα οὐκέτι προσφυές ἐστι τὸ πεπραγμένον πρὸς τὸ ἐπαγόμενον ἔγκλημα. ποία γὰρ συγγένεια τὸ κόρην βιάσασθαι πρὸς τὸ τείχη καθελεῖν; ταῦτα γὰρ δημόσιον εἶναί φαμεν ἀδίκημα, τὴν καθαίρεσιν τῶν τειχῶν, τὴν καταγωγὴν τῶν τριήρων, τὸ συμμάχους προδοῦναι· οὐκ ἂν οὖν εἴη προσφυὲς τὸ κόρην βιάσασθαι τῷ τείχη καθελεῖν ἢ τοῖς ἄλλοις. τοιγαροῦν ἐνταῦθα παραμυθησόμεθα (110r) τὸν συλλογισμόν, διχῶς ἀνάγοντες ἐπὶ τὸ καθ' ὅλου τὰ μερικὰ καὶ συνάγοντες οὐκέτι ταὐτόν, ἀλλὰ τὸ ἀδιάφορον. οὕτως οὖν ποιήσομεν· 'τὸ κόρην βιάσασθαι πρεσβευτοῦ[3]) ἀδίκημά ἐστιν· τὸ τείχη καθελεῖν ἀδίκημά ἐστιν· οὐδὲν δὲ διαφέρει, ἄν τ' ἐπὶ σμικροῖς ἄν τ' ἐπὶ μεγάλοις τις ἀδικήσῃ[4]) τὴν πόλιν· ἑκατέρωθεν γὰρ ἡ πόλις ἀδικεῖται'. ὡς οὖν εἴρηται, ἂν προσφυὲς ᾖ καὶ συγγενὲς τὸ πεπραγμένον πρὸς τὸ ἔγκλημα, καθαρῶς χρησόμεθα τῷ συλλογισμῷ, ἂν δὲ ᾖ ἀπεμφαῖνον τὸ πεπραγμένον πρὸς τὸ ἔγκλημα, τότε παραμυθησόμεθα διχῶς, ὡς προείρηται, τὸν συλλογισμόν.

Πέμπτον ἐστὶ κεφάλαιον, ὅτι συμβάλλεται λίαν ἡμῖν ἡ τῶν ὀνομάτων χρῆσις, ὅπως τὰ μὲν καθ' ἡμῶν μετρίοις καὶ εὐφορωτέροις προφέρωμεν ῥήμασι, τὰ δὲ κατὰ τοῦ κρινομένου βαρέσι καὶ χαλεποῖς λέξωμεν ὀνόμασιν. οὕτως γοῦν ὁ κρινόμενος ἱεροσυλίας αὐτὸς μὲν τὸ καθ' αὑτοῦ[5]) μετρίοις προβαλεῖται ῥήμασιν πανταχοῦ τὸ πεπραγμένον λέγων 'τὸ καθ' ἡμῶν ὑπὸ τοῦ κατηγόρου προφερόμενον', καὶ τοιούτοις ἑτέροις καὶ ἔτι γε εὐφημοτέροις χρήσεται ὀνόμασιν. ὁ δὲ κατήγορος οὐδὲν ἀνέξεται μέτριον εἰπεῖν, ἀλλὰ βαρέσι καὶ χαλεποῖς χρήσεται προσρήμασιν, 'ἱεροσυλίαν' ὀνομάζων καὶ 'πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβειαν'. ταύτῃ δὲ καὶ Δημοσθένης ἐχρήσατο τῇ μεθόδῳ ἐν τῷ ὀγδόῳ λόγῳ τῶν

1) τὸ διάφορον P: corr. Keil. 2) ἐκτείνειν P. 3) πρεσβύτου P. 4) ἀδικήσει P. 5) αὐτοῦ P.

Φιλιππικῶν. τοῦ γὰρ Διοπείθους λαβόντος ἐκ τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων χρήματα (110 v) ὁ μὲν κατ' αὐτοῦ λέγων ληστείαν τὸ τοιοῦτο καὶ ἁρπαγὴν καὶ τριήρων καταγωγὴν καὶ ἐπήρειαν καὶ συμμάχων ἀδικίαν ἐπονομάζει, Δημοσθένης δὲ τὸν ὑπὲρ ἐκείνου λόγον ποιούμενος μετρίοις συνεσκίασε ῥήμασι τὸ γεγονός· οὕτως γάρ φησι· 'Ἀλλ' ἐξ ὧν ἀθροίζει καὶ προσαιτεῖ καὶ δανείζεται, ἐκ τούτων ἀποτρέφει.'[1]) τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ Πλάτων 12 ἐποίησεν ἐν Κρίτωνι τῷ διαλόγῳ. εἰσάγει γὰρ ἐκεῖσε Σωκράτην ἐν φρουρᾷ ὄντα, ὅτε δὴ κατακριθεὶς ἤμελλε δέξασθαι τὸ κώνειον· καὶ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι πρὸς αὐτὸν εἰσῄεσαν φίλοι παραμυθοῦντες, εἰσῆλθε δὲ καὶ ὁ Κρίτων· καὶ βουλόμενος αὐτῷ εἰσηγήσασθαι φυγεῖν, ἐδεδίει[2]) τοῦτο ἀπαρακαλύπτως εἰπεῖν, γινώσκων τὸ φιλοσόφου ἐκείνου ἦθος καὶ ὡς οὐκ ἀνέξοιτό ποτε ἐγχειρῆσαι τὸ τοιοῦτο διαπράξασθαι, ὥστε μὴ καταφρονῆσαι τοῦ τεθνάναι· συγκεκαλυμμένως οὖν τὸ τοιοῦτο ἑτέροις εἰσηγήσατο ῥήμασιν, ἀναχώρησιν τοῦτο καλῶν καὶ ψυχῆς σωτηρίαν. ὁ δὲ Σωκράτης βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι αἴσχιστόν τι συμβουλεύει αὐτῷ διαπράξασθαι, δρασμὸν καὶ φυγὴν ἀποκαλεῖ (cf. 50 A 52 D 53 D) τὸ ὑπ' ἐκείνου εἰσηγούμενον. δέδεικται ἄρα, πῶς λυσιτελεῖ ἡμῖν ἡ τῶν ὀνομάτων χρῆσις καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα διαφόροις προσφωνήσομεν ῥήμασιν, ἕκαστος πρὸς τὸ λυσιτελὲς ἑαυτῷ[3]) ποιῶν, ὁ μὲν βαρύνων, ὁ δὲ συστέλλων καὶ ὥσπερ συσκιάζων.

Ἕκτον ἐστὶ κεφάλαιον, τί ἄρα διαφέρει ὁ συλλογισμὸς τὸ 13 κεφάλαιον[4]) τοῦ συλλογισμοῦ τῆς στάσεως· δοκοῦσι γὰρ κοινωνεῖν καθ' ὃ ἀμφότεροι δύο τινὰ εἰς ταὐτὸν ἀλλήλοις (111 r) συνάγουσιν. ἀλλ' ἔχουσι διαφοράν, εἴ γε ἐν μὲν τῷ κεφαλαίῳ ἀτελές τι τελείῳ εἰς ταὐτὸν συνάγομεν, ὡς εἴρηται (§ 2), ⟨οἷον⟩[5]) τὸ διορύξαι τάφον ταὐτόν ἐστι τῷ τυμβωρυχῆσαι· καὶ τὸ μὲν διορύξαι τάφον ἀτελὲς ὅσον γε πρὸς τὸ ἔγκλημα, τὸ δὲ τυμβωρυχῆσαι τέλειον. ἔτι τὸ ἐπανατείνασθαι τὴν χεῖρα ταὐτόν ἐστι τῷ καὶ πλῆξαι· καὶ τὸ μὲν ἀτελὲς τὸ ἐπανατείνασθαι, τὸ δὲ τέλειον τὸ πλῆξαι· καὶ ἐπὶ πάντων τὸ αὐτό. ἐν δὲ τῷ συλλογισμῷ τῇ στάσει τέλειον 14 τελείῳ εἰς ταὐτὸν συνάγομεν· οἷον νόμος τὸν ἐκ πόρνης μὴ λέγειν· ἐκ πόρνου τις κωλύεται λέγειν. συνάγομεν δὲ κἀνταῦθα τὸ αὐτὸ τέλος, ὅτι ἀναιδὴς ὁ ἐκ πόρνης καὶ ἐκ πόρνου γενόμενος. δῆλον οὖν ὅτι τέλειον τελείῳ εἰς ταὐτὸν συνάγομεν· τό τε γὰρ ἐκ πόρνης εἶναι τέλειον, καὶ τὸ ἐκ πόρνου εἶναι τέλειον· τοιγαροῦν οὐδέτερον αὐτῶν δεῖταί τινος πρὸς τὸ τέλειον. δέδεικται ἄρα αὐτῶν ἡ διαφορά· καὶ τὸ ἕκτον ἐν τούτοις κεφάλαιον.

Ἕβδομον δέ ἐστι κεφάλαιον ζήτησις περὶ τὸ κείμενον, τί 15 ἄρα βούλεται δηλοῦν ὁ τεχνικὸς εἰρηκὼς 'καθ' ὅλου, ὃν τρόπον ἔφαμεν τὴν ἀντίληψιν τῇ μεταλήψει μάχεσθαι, τὸν αὐτὸν καὶ ὁ συλλογισμὸς τῷ ὅρῳ πανταχοῦ.' οἱ μὲν οὖν φασιν οὕτως·

1) Cf. Demosth. VIII 26; ἀποτρέφει pro διάγει Dem.: cf. Eustath. ad Il. p. 1, 14: διάγειν παρ' αὐτῷ καὶ . . . ἀποτρέφεσθαι. 2) ἐδεδείει P. 3) αὐτὸ P. 4) τοῦ κεφαλαίου P. 5) οἷον add. Keil.

ὥςπερ ἡ μετάληψις τῷ κατὰ ἀντιπαράςταςιν τρόπῳ ἕπεται λύουςα τὴν ἀντίληψιν, οὕτως καὶ ὁ ςυλλογιςμὸς τὸν ὅρον ἐπιλύεται ὥςπερ κατὰ ἀντιπαράςταςιν· δέχεται γὰρ τὰ ἐν τῷ ὅρῳ καὶ εἶθ' οὕτως ἀνατρέπει. ἀλλὰ πρὸς τοῦτο λέγομεν, ὡς οὐκ ἀεὶ ἀληθὴς ὁ λόγος· πολλάκις γὰρ ἡ μετάληψις καὶ ἐνςτατικῶς λαμβάνεται, ὥςτε οὐ διήκει διὰ παντὸς ὁ λόγος. (111 v) ἄμεινον οὖν οὕτως ἐκλαβεῖν· ὥςπερ ἡ ἀντίληψις μεταλήψει λύεται καὶ ὅπου ἂν χρήςεταί[1]) τις τῇ ἀντιλήψει, πάντως ὁ ἕτερος τῇ μεταλήψει χρήςεται, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ ὅρου καὶ τοῦ ςυλλογιςμοῦ· πάντως γὰρ ὁ ὅρος τῷ ςυλλογιςμῷ λύεται, καὶ ὅπου δ' ἂν[2]) ὁ εἷς τῷ ὅρῳ χρήςεται, πάντως ὁ ἕτερος τῷ ςυλλογιςμῷ. καὶ τὸ τοιοῦτο οὐκέτι μόνης τῆς ὁρικῆς ςυμβαίνει ςτάςεως, ἀλλὰ καθ' ὅλου ἐπὶ πάςης ςτάςεως, ἔνθα ἂν ὁ ὅρος ἐμπίπτει[3]) καὶ ὁ ςυλλογιςμός. καὶ ἐνδέχεται μὲν πολλάκις τὸν ἀνθοριςμὸν ἐκλιπεῖν, εἰ βίαιος εὑρεθείη, ςυλλογιςμὸν δὲ ἐκλιπεῖν ἀδύνατον, ἔνθα ἂν ὅρος ἐμπέςοι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ τεχνικὸς ἔφη 'καθ' ὅλου' καὶ 'πανταχοῦ'· τὸ γὰρ εἰρημένον διήκει ἐπὶ πάςης ςτάςεως. καὶ καλῶς εἶπεν ὁ τεχνικός, ὅτι ὃν τρόπον μάχεται ἡ μετάληψις τῇ ἀντιλήψει, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ςυλλογιςμὸς τῷ ὅρῳ μάχεται. καὶ ἐν τούτοις καὶ ἡ τοῦ ςυλλογιςμοῦ διδαςκαλία.

Haec sufficiant ad illustrandam commentarii nostri naturam et indolem. Iam de ipso auctore dicendum est.

§ 3. De Georgiis Hermogenis interpretibus.

Γεώργιος Μόνος appellatur Parisini auctor in ipsa libri manu scripti inscriptione. Fuerunt qui propter cognominis Moni insolentiam „Monachum“ vel „Diaeretam“ esse vellent Georgium nostrum. Ac Monachum (qui est saeculi noni) aetate multo inferiorem esse Georgio Mono ex iis, quae de huius aetate paulo post disputaturus sum, intelleges. Diaeretam Walzius Georgium nostrum falso nominavit cum vol. VII 655 adn. 1, tum VI 505, ubi haec praecipit: 'De Georgio Diaereta quae scimus ea omnia continentur titulo Parisini 2919 ... quocum consentit titulus a Leone Allatio Diatr. de Georgiis p. 321 ed. Paris. commemoratus: Γεωργίου τοῦ Μόνου ςοφιςτοῦ Ἀλεξανδρέως ςχόλια εἰς τὴν διαίρεςιν. ἔςτι δὲ ῥητορικὸν τὸ

1) Cf. fol. 215 v 216 r πῶς ἂν χρηςόμεθα (supra p. 668 ἂν ἐργαςόμεθα).
2) i. e. δὴ ἄν. Cf. Usener in Fleck. Jahrb. 117 p. 66.
3) Sed cf. quae paulo infra sequuntur verba: ἔνθα ἂν ὅρος ἐμπέςοι. Iam ante Georgii Moni aetatem optativum pro coniunctivo usurpatum invenimus. Cf. Callin. de vita S. Hypatii (edd. seminarii philologorum Bonnensis sodales 1895) 97, 15: ὡς ἄν τις ἴδοι. Praeterea Anon. Christ. Hermipp. (edd. Kroll. et Viereck. 1895) p. 3, 24: ὅπως ... δύναιντ' ἂν μόλις ἐφάπτεςθαι. 9, 28: ... περιόδους αὐτῶν ἀριθμεῖ καὶ ὅ τι περ ἂν ἀποτελεῖν δύναιντο. 44, 7: ... μέχρις ἂν μέςου τοῦ οὐρανοῦ γένοιτο; idem 56, 5 et 60, 28. In Ioannis Philoponi de opificio mundi libris saepissime occurrit illud ἂν ad optativum additum.

βιβλίον. Fuit igitur Alexandrinus, sophista, monachus [μόνου enim est compendium scribendi pro μονάχου]. A commentario, quem in διαίρεσιν scripsit, Diaeretae cognomen accepit.' Diaeretam illum esse non posse H. Graeven iam demonstravit (Cornuti artis rhet. epit. p. XI adn. 1). Accedit, quod Georgius Diaereta auctor est commentarii cuiusdam in Hermogenis artem „de inventione" compositi, cui inscribitur: Προλεγόμενα εἰς τὸ περὶ εὑρέσεως Ἑρμογένους τοῦ Διαιρέτου Γεωργίου (W. VI 507 sqq.), quem librum ab eo Georgio, qui Parisini 2919 auctor est, non conscriptum esse patet.

Tertius denique occurrit Georgius[1]), qui Hermogenem est commentatus, in quem Tzetzes (scholia in Hermog. Cramer. Anecd. Oxon. vol. IV) nonnullis locis invehitur (l. c. p. 12, 26; p. 13, 25 et 28; p. 23, 28); sed ne hic quidem Georgius Monus esse potest: nam id, quod Tzetzes Georgio illi Hermogenis commentatori opprobrio dat, ipsi nostro commentatori non probatur. Immo Georgium Monum idem sentire ac Tzetzem ex hisce locis colligitur:

Tzetzes l. c. p. 13 v 27—30: ἡ τοῦ προσώπου[2]) δὲ ταὐτὸν καὶ ἕν ἐστι τῇ γνώμῃ ὡς ἂν κἂν[3]) τούτῳ δώσομεν Γεωργίῳ τι λέγειν. ἐπεὶ καὶ τῆς ποιότητος προσώπου πρὸς τὴν γνώμην διαφορὰ καθέστηκεν, ἥνπερ τὸ πρὶν εἰρήκειν.	Georgius fol. 134 r 31: (Ἀθανάσιός φησι μὴ δεῖν τὴν γνώμην ἰδίᾳ μερίζειν· τελεῖ γὰρ ὑπὸ τὴν ποιότητα. εἴ γε ἐν τῇ ποιότητί φαμεν ἐξετάζεσθαι τὴν γνώμην, ὅτε ἐλέγομεν ποίᾳ γνώμῃ ἐπέδωκεν ὁ Μειδίας τὴν τριήρη. οὐ χρὴ οὖν, φησίν, ἰδίᾳ μερίζειν τὴν γνώμην, συμπλέκειν δὲ μᾶλλον τῇ ποιότητι, ὡς ὑπ' αὐτὴν τελοῦσαν. οὕτω μὲν Ἀθανάσιος.) ἰστέον δέ, ὅτι οὐ καλῶς λέγει. ἡ γὰρ ἐν τῇ ποιότητι ἐξεταζομένη γνώμη οὐκ ἔστιν ταὐτὸν ταύτῃ τῇ γνώμῃ. ἐκεῖ μέν γὰρ ἐξωτικῆς πράξεως ἐξετάζομεν γνώμην· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ περὶ τοῦ προκειμένου ζητοῦμεν, ποίᾳ ἄρα γνώμῃ ἐπανετείνατο[4]) τυχὸν ὁ πλούσιος τῷ πένητι τὴν χεῖρα· καὶ ἐπὶ τοῦ διώκοντος, ποίᾳ ἄρα γνώμῃ κατηγόρει· ὥστε οὐκ ἔστιν ἡ αὐτή.

Hinc apparet, utrumque, et Tzetzem et Georgium Monum, sententiam illam refellere, qua Athanasius rhetor et alter ille Georgius τὴν γνώμην τῇ ποιότητι συμπλέκειν dixerunt. Atque ipso ex Athanasii exemplo προσώπου ποιότητα hunc locum praebere intelleges: ποίᾳ γνώμῃ ἐπέδωκεν ὁ Μειδίας τὴν τριήρη; secundum Georgium nostrum, ut Tzetzis verbis utar, τῆς ποιότητος προσώπου πρὸς τὴν γνώμην διαφορὰ καθέστηκεν; dicit enim: ἰστέον δέ, ὅτι οὐ καλῶς λέγει

1) A Cramero „Diaereta" in indice dictus.
2) Scil. ποιότης. Antecedit p. 12, 26: οἴεται δὲ Γεώργιος ποιότητα καὶ γνώμην ὑπάρχειν μοι καὶ τὸ αὐτόν, ἀλλ' ἁμαρτάνει πλεῖστον.
3) κἂν Keil: κ' ἂν Cramer. 4) ἐπανατείνατο P.

(ὁ Ἀθανάσιος). ἡ γὰρ ἐν τῇ ποιότητι ἐξεταζομένη γνώμη οὐκ ἔστι ταὐτὸν ταύτῃ τῇ γνώμῃ.

§ 4. De commentarii Georgii Moni apud alios Hermogenis interpretes vestigiis obviis.

Exstant commentarii rhetorici in Hermogenem, quorum auctores e Georgii Moni commentario hauserunt. In Nili rhetoris[1]) libro saepius laudatur Georgius quidam, quem nostrum esse his locis inter se collatis facile tibi persuadebis.

Nilus[2]) fol. 99 v (antecedit „ἐρείδοντο"): ὁ δὲ Εὐστάθιος μᾶλλον Μινουκιανῷ συναινεῖ λέγοντι μᾶλλον ἐμπίπτειν ἐν τῇ μεταλήψει τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. τὰ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, φησίν, ἐκ τῶν περιστατικῶν λαμβάνεται, καὶ ἡ μετάληψις δὲ οὐχ ἑτέρωθεν ... tum sequitur apud Nilum: ὁ δὲ Γεώργιος μηδέτερον οἴεται καλῶς λέγειν· οὐ γάρ, φησί, δεῖ ταὐτολογεῖν, ὥς φησιν Ἑρμογένης, οὐδὲ δεῖ μετατάξαι τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους πρὸς ἃ ἐμπίπτει προταγεῖσα ἡ ἀντίληψις, ὥς φησι Μινουκιανὸς καὶ Εὐστάθιος.

Georgius fol. 159ᵃv 29: Εὐστάθιος δὲ Μινουκιανῷ κατακολουθῶν φησιν ὡς ἐν τῇ μεταλήψει θετέον τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. ἡ γὰρ μετάληψις, φασίν, ἐκ τῶν περιστατικῶν ἔχει τὴν ἐργασίαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐκ τῶν αὐτῶν ἔχουσι τὴν ἐργασίαν· οὐκοῦν ἁρμόσει ἐν τῇ μεταλήψει μᾶλλον τάττειν· οὕτως μὲν διαφωνοῦσιν οἱ μὲν τὴν προβολὴν φάσκοντες δεῖν ἀπαναλαμβάνειν, οἱ δὲ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐν τῇ μεταλήψει τάττοντες. ἰστέον δέ, ὅτι ἑκατέρων ὁ λόγος διελέγχεται. οὔτε γὰρ τὴν προβολὴν ἐπανελάβομεν[2]), ἐπεὶ μηδὲν αὐτῆς δεόμεθα, οὔτε ἐν τῇ μεταλήψει τακτέον αὐτά. εἰ γὰρ πρὸς αὐτὰ φέρεται ἡ ἀντίληψις, πῶς ἐν τῇ μεταλήψει θετέον αὐτά, λύσει οὔσῃ τῆς ἀντιλήψεως κτλ.

Facile intelleges Nilum fol. 43 v (Gloeckner l. c. p. 81) paucis id complecti, quod apud Georgium nostrum legitur[3]):

Nil. fol. 43 v: ταύτην δὲ τὴν ἐργασίαν, ἣν ἔφαμεν, πιστοῦται Γεώργιός τε καὶ Εὐστάθιος· φησὶ[4]) γὰρ

Georg. fol. 104 v 1: δεύτερον δέ ἐστιν ἡ ἐργασία τοῦ ὅρου. ἐπεὶ γὰρ ἡ προβολὴ οὕτως πλατεῖα οὖσα τοῦ κατηγόρου ἐστίν, ἔτι δὲ καὶ ὁ ἀνθορισμός, χρὴ τὸν φεύγοντα πλατύνειν πάνυ τὸν ὅρον, ὡς ἀντιτάτ-

---

1) Eadem ratione, qua ego Parisino 2119 operam navavi, Gloecknerus l. c. codicem Parisinum Suppl. Graec. 670, qui Nili commentarium in Hermogenem continet, suae dissertationis fundamentum iecit.

2) ἐπαναλάβομεν P.

3) Utrumque tamen ad Eustathium redire puto.

4) Numerus singularis indicat Nilum Eustathium solum sequi.

οὕτως· τοῦ κατηγόρου προβολῇ πλατείᾳ χρωμένου καὶ πίστιν ἐμποιοῦντος τῇ ἑαυτοῦ ἀνθορισμῷ, οὐδ' ὁ φεύγων ἀρκεῖται τῷ ψιλῶς ὁρίσασθαι, ἀλλὰ κέχρηται οὕτως. πρώτην τίθησιν ἔνστασιν παραγραφικὴν λέγων, ὅτι οὐδεὶς ἐπὶ τῷ τοιούτῳ πράγματι ὕβρεως ἐκρίθη· καὶ πιστοῦται τοῦτο, εἰ μὲν εὐπορήσει, ἀπὸ νόμου, εἰ δὲ μή, ἀπὸ ἔθους, ἔθους δὲ ἐκ παραδειγμάτων ἢ οἰκείων ἢ ξένων· εἶτά φησιν ἐκ τούτου ὁδοποιεῖ ἑαυτῷ πρὸς τὸ ὁρίσασθαι· ὡς γάρ τινος λέγοντος εἰ οὐ λέγεις ἐπανατείνασθαι ὕβριν εἶναι, ὁρίζεται, ὅτι ὕβρις ἐστὶ καὶ τὸ τύψαι. εἶτα μετὰ τὸ ὁρίσασθαι κέχρηται τῇ ἀντεμφάσει, λέγων, ὅτι ἐὰν τὸ τύψαι ὕβρις ἐστί, δῆλον ὅτι καὶ τὸ μὴ τύψαι οὔκ ἐστιν ὕβρις. κέχρηται δὲ καὶ τῷ ἀνακολούθῳ καὶ τῷ ἀκολούθῳ, τὸ μὲν ἀκόλουθον ἀπονέμων τῷ οἰκείῳ ὅρῳ, τὸ δὲ ἀνακόλουθον τῷ τοῦ ἐναντίου, λέγων, ὅτι ἀκόλουθόν ἐστι τῷ ὑβρίζοντι καὶ τὸ τύψαι, ἀνακόλουθον δὲ καὶ

τεσθαι δύνασθαι τοῖς εἰρημένοις δύο τοῦ κατηγόρου κεφαλαίοις. ἐργασόμεθα τοίνυν τὸν ὅρον οὕτως· πρῶτον ἐν στάσει κεχρήμενοι παραγραφικῇ ἀπὸ τοῦ δικαίου· οἷον οὐ δίκαιόν ἐστιν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις κρίνεσθαι ἱεροσυλίας· καὶ πάλιν οὐ δίκαιον μὴ κρίνεσθαι ὕβρεως. ἐπάξομεν δὲ καὶ τὸ νόμιμον, εἰ εὐπορήσομεν· ὅτι νόμος οὐ παρακελεύεται τὸν τοιοῦτον ἱεροσυλίας κρίνειν. εἰ μὴ εὐποροῦμεν δὲ τοῦ νομίμου, χρησαίμεθα ⟨ἂν⟩[1]) ἀντ' αὐτοῦ τῷ ἔθει, καὶ τοῦτο πιστοίμεθα[2]) ἐκ παραδειγμάτων οἰκείων ἢ ξένων, ὡς Μειδίαν[3]) πεποίηκεν ὁ Δημοσθένης (XXI 32—41) πιστούμενον· ἔφη γὰρ ὅτι ὁ θεσμοθέτης καὶ πρόεδρος δημόσια ὄντα πρόσωπα ἐτύφθησαν, καὶ ὅμως δημοσίου οὐ κατηγόρησαν ἀδικήματος τοῦ τύψαντος. οὕτω μὲν οὖν πιστωσόμεθα καὶ τὸ ἔθος. μετὰ δὲ τοῦτο χρησόμεθα καὶ ὑποθετικῷ ἐπιχειρήματι ἐκ τοῦ ὁμοίου ἐναντίου. τί ἂν ἐποίησεν ὁ κατήγορος, εἰ ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις ἐκρίνετο· 'εἴ σου μηδὲν φόνου δεδρακότος κατηγόρει τις φόνου, οὐκ ἂν ἠγανάκτεις, ⟨εἴπερ⟩[4]) ἐφ' οἷς οὐ φόνον εἶ[5]) πεποιηκώς, ἐκρίνου φόνου; τὸν αὐτὸν οὖν λόγισαι καὶ ἐπὶ ἐμοῦ τρόπον· εὐλόγως γὰρ ἀγανακτῶ, εἴπερ οὐκ ἐκδύσας νεκρὸν τυμβωρυχίας νῦν κρίνομαι.' εἶτα ἐκ τούτων, ὥσπερ προοδοποιήσας ἑαυτῷ εἰς τὸν ὅρον, ὁρίζεται. αὐτοῦ γὰρ λέγοντος, ὅτι οὐ χρή με κρίνεσθαι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις· οὐ γὰρ τυμβωρυχία τοῦτό γε. ἐρεῖ τις πρὸς αὐτόν· 'ἀλλὰ τί νομίζεις εἶναι τυμβωρυχίαν;' καὶ εὐλόγως τότε ἐπάξει τὸν ὅρον, ἐκ τῶν παρειμένων ὁριζόμενος, οἷον τυμβωρυχία ἐστὶν τὸ ἐκδῦσαι νεκρόν. ὁριζόμενος δὲ ἐκ τῶν παρειμένων κέχρηται μετὰ ταῦτα καὶ τῇ ἀντεμφάσει οὕτως· 'εἰ τυμβωρυχία ἐστὶ τὸ ἐκδῦσαι νεκρόν, τὸ μὴ ἐκδῦσαι ἄρα νεκρὸν οὐκ ἔστι τυμβωρυχία. πάλιν εἰ ὕβρις ἐστὶ τὸ καὶ προσθεῖναι πληγάς, τὸ μὴ

1) ego adieci. 2) πιστούμεθα P: corr. Keil.
3) μηδείαν P.
4) εἴπερ adiec. Keil. 5) ᾖ P.

τῷ ὑβρίζοντι τὸ μὴ τύψαι. καὶ ταῦτα μὲν ὧδε οὗτοι. cf. W. VII 410, 25—412, 16.

προcθεῖναι ἄρα πληγὰς οὐκ ἔcτιν ὕβρις.' καὶ ἐπὶ πάντων μετὰ τοῦτο χρηcόμεθα καὶ τῷ ἀκολούθῳ τε καὶ ἀνακολούθῳ. ⟨καὶ⟩[1]) τὸ μὲν ἡμέτερον ἀκόλουθον, τὸ δὲ τοῦ ἐναντίου ἀνακόλουθον· οἷον 'ὁ τυμβωρύχος κέρδους ἕνεκα τὸ τοιοῦτο διαπράττεται· ὀρύττει γὰρ τάφον, ἵνα ἐκδὺς τὸ ἱμάτιον κέρδος ἐκ τούτου ἑαυτῷ περιποιήσηται.[2]) ὥστε οὖν εἰκότως ἐγὼ ὡρισάμην τυμβωρύχον εἶναι τὸν ἐκδύοντα νεκρόν· οὕτως γὰρ μᾶλλον ὁρίσασθαι ἀκόλουθον. σὺ δὲ μᾶλλον ἀπροσφόρως ἔφης, ὡς τυμβωρύχος ἐστὶν ὁ διορύττων τάφον'. οὕτως οὖν ὡς εἴρηται ἀποδείκνυσιν τὸ μὲν ἑαυτοῦ ἀκόλουθον, τὸ δὲ τοῦ ἐναντίου ἀνακόλουθον. καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐργασία κτλ.

De loco quem teneat oportet γνώμη νομοθέτου, status definitivi caput, fusius egit Georgius Monus fol. 111v 27—112v 31; eam ut post „syllogismum", ita omnino ante αὐξητικὰ κεφάλαια (i. e. πηλικότητα et πρός τι) poni vult. Vehementer invehitur in eos rhetores, qui αὐξητικὰ κεφάλαια ante γνώμην νομοθέτου ponenda esse dicunt. Hunc locum Nilus quamquam (l. c. p. 82) sine dubio e Georgio Mono exscripsit[3]), tamen auctoris sui sententiam non recte interpretatus est; quod facile Georgii ipsius verbis allatis perspicitur. (fol. 111 v 27—112 r 12): Καὶ ἤδη μὲν εἴρηται καὶ ἡ τάξις τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ὡς εὐλόγως μετὰ τὸν συλλογισμὸν τέτακται (scil. ἡ τοῦ νομοθέτου γνώμη). ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα γενόμενοι οἱ τεχνικοὶ πλατύτερον εἰρήκασι περὶ αὐτοῦ, φέρε καὶ ἡμεῖς ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὰ περὶ τοῦ κεφαλαίου. πέντε τοίνυν ζητεῖται κεφάλαια περὶ τῆς γνώμης τοῦ νομοθέτου, ὧν πρῶτον ὑπάρχει τὸ περὶ τῆς τάξεως. φασὶ γὰρ ὅτι, εἰ τὰ πρὸ αὐτῆς[4]) πιστοῦται καὶ βεβαιοῖ ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου, ἐχρῆν ἄρα καὶ τὴν πηλικότητα καὶ τὸ πρός τι προτετάχθαι αὐτῆς, ἵνα καὶ ταῦτα σὺν τοῖς ἄλλοις πιστώσηται τὰ κεφάλαια. καὶ κατὰ τοῦτό τινες ἠξίουν προτάττεσθαι τῆς γνώμης τοῦ νομοθέτου τὴν πηλικότητα καὶ τὸ πρός τι· ἀλλὰ πρός γε τοῦτο διχῶς ἀπαντήσομεν κτλ.

Nec minus quam in Nili scholiis laudari Georgium nostrum in Christophori commentario in Hermogenis status (de quo egit H. Rabe in Mus. Rhen. 1895 L p. 241) his locis collatis apparebit:

1) ego adieci. 2) περιποιήσεται P.
3) Neque enim credo Nilum Georgii Phoibammonis Eustathii sententias complexum esse. Ceterum Eustathium et Phoibammonem αὐξητικὰ κεφάλαια ante γνώμην νομοθέτου posuisse e Georgii verbis cum Nili comparatis colligi potest. 4) αὐτῆς P.

Christoph. l. c. p. 246: ὁ δὲ Γεώργιος 'κοινωνεῖ', φησίν, 'τῷ ὅρῳ ἡ ἀντίληψις, καθ' ὃ ἐν ἑκατέρῳ αὐτὸ τὸ πεπραγμένον ἀδίκημα λέγει εἶναι ὁ κατήγορος. διαφέρει δέ, καθ' ὃ ἐν μὲν τῷ ὅρῳ ὁ φεύγων ὁμολογεῖ πᾶν ὡς ὑπεύθονον, ἐπεὶ πῶς ἐξουσίαν προβάλλεται; πάλιν δὲ διαφέρει, καθ' ὃ ἐν μὲν τῷ ὅρῳ ἀντίληψις οὐκ ἐμπίπτει ...

Georg. fol. 151 v 13: (τοῦτο γὰρ ὁρᾶται καὶ ἐν στοχασμῷ καὶ ἐν ἀντιλήψει, τὸ ὁμολογεῖν τὸν φεύγοντα τὸ πεπραγμένον ἀνεύθυνον) ἐν μέντοι γε ὅρῳ, ἔνθα καὶ ὁ φεύγων τὸ πεπραγμένον ὑπεύθυνον εἶναί φησιν, οὐκ ἐνδέχεται ἐμπεσεῖν τὸ ἀντιληπτικόν. πῶς γὰρ προβάλλεται ἐξουσίαν ἐφ' οἷς καὶ αὐτὸς ὑπεύθυνος εἶναί φησιν.

Denique in rhetorum Graecorum volumen septimum a Walzio editum aliquot loci e Georgii Moni commentario excerpti delati sunt; quorum verba cum saepius a textu libri Parisini discrepent, e re duxi de duorum testium memoria discordi referre.

Sunt autem loci hi:

I. Paris. fol. 1 r 1 — fol. 3 r 25 = W VII 245, 7—250, 13.

Scripturae discrepantiae (collato Walziano contextu):

VII 246, 2 ἔχον ὅρος ἐστὶν ἡ διαίρεσις P 3 om ἐστί ante τομή P 6 λόγῳ P pro ὅρῳ.

247, 10 οὕτω P 11 αὐτοῦ P pro τοῦ 19 ὁμολογήσαντα P (cf. ipsum Sopatrum W VIII 33, 19) pro ἐξειπόντα 26 στοχασμός om P 29 ὑγίανεν P.

248, 2 ὁριστικόν P 7 λέγεται κεφάλαιον P 8 post γὰρ add ὁ διαιρέτης P 9 τῶν ἐνταῦθα P 12 φημὶ δὲ τὸ μέρος P 13 φέρε νῦν P 16 τὸ στασιάζεσθαι P 18 ἐχρῆν ἂν — post γίνεσθαι add καὶ ἀπογίνεσθαι P 22 ὅλως ἔτι ζήτημα P 23 τί ἔσται P λοιπὸν P 24 τῶν ζητημάτων P 25 αὐτὴν γὰρ P 27 ὡς P pro ὥσπερ 31 εἶδος ποιήσασα P.

249, 4 τὸ ante ἀποτελούμενον om P 9 τὰ μεθοδευθέντα κεφάλαια P 13 καὶ μόνη P 17 εἰς κεφάλαια P 19 εἰς κεφάλαια P 20 ὄργανα P 21 εἴτε τὸ θρόνιον — σκέπαρνόν τε P 23 οὐδὲ μὴν P 28 τὰ κεφάλαια P 31 διελέγξαντες P.

250, 3 καὶ ὁ τεχνικὸς P 8 καὶ ante ὁ τεχνικὸς om P 10 αὐτῷ P 12 εἰς ante τὰ λεγόμενα om P.

II. Paris. fol. 77 r 10 — fol. 79 v 24 = W VII 357, 23—362, 32.

VII 357, 23 διπλᾶ γ' οὖν P 31 τοιοῦτο P.

358, 1 ποιότης διάφορος P 2 τότε πάντως P pro τὸ λοιπόν 5 τοῦ φόνου P 7 ἐλέγχων P 16 ηὐπόρει P 17 ηὑρίσκετο P 19 ἐστὶν et ὅτι om P 20 οἷον ἐβούλου P 25 αἰσχύνης P.

359, 3 εἰκῇ P τὸν μὲν Δημοσθένην P 8 ἐχρώμεθα P 10 λόγον P 11 ἐδόκεις P 13 ἄπορος — ηὑρίσκετο P εἰ ante ἔλεγεν om P 16 ηὐπόρει P 18 κατορύττειν ἔφη λόγον περὶ παραπρεσβείας P 20 ἀκόλουθον δὲ P 23 πρῶτον P.

360, 1 οὕτως P 2 συστῆσαι P 6 κεφάλαιον κεφαλαίῳ ἀντιτιθέντας P 11 ἀπ' ἀρχῆς P 13 τι ἡμῶν P 14 καὶ τις ἦν P 20 πρὸς κεφαλαίῳ P 21 προφέροντα P 25 αὐτοῖς δεδιότες P.

361, 6 οὕτως γ' οὖν P 11 βραχέα pro ὀλίγα P 13 τοίνυν in marg. pro μὲν οὖν P 14 ἧττον — ἐπήρθη P 15 εὔθυνον P 19 post ἀνάγκης add λοιπὸν P 26 τὰ καθόλου P 28 πιστώσονται P τούτοις καὶ P.

362, 4: χρυσίον P 8 καὶ ἡ δύναμις P 9 διαιρεθήσεται pro ἐξετασθήσεται P 13 ἔχων μητρυιὰν P 15 ἡ βούλησις καὶ δύναμις P 20 ἀτελῆ ἐπὶ (ἐκ supra ἐπὶ script.) P 26 ἄλλως τε δὲ.

III. Paris. fol. 232v 15 — fol. 238v = W VII 655—665.

VII 655, 5 Paris. ἡ ἀντινομία ἐστὶν μὲν οἷον διπλοῦν ῥητὸν καὶ διάνοια, ὡς κἂν τῇ μετόδῳ καθ' ἣν ἐπιγνωσόμεθα τὰς στάσεις ὡρισάμην, καὶ τοῖς τε πλείστοις κεφαλαίοις κοινωνεῖ τῇ στάσει ταύτῃ διπλοῖς δηλαδὴ γινομένοις, ἔχει δέ τι καὶ ἴδιον, ὡς φανεῖται (cf. Hermog. II 169, 1—6).

655, 7 δεύτερον καθ' ἓν ἕκαστον P 21 ἐποίησεν P 25 καὶ τὴν διάνοιαν P 26 τεταγμένων P.

656, 6 προέταξεν P 7 ἐποίησεν P 8 τὴν διάνοιαν P 9 κέχρηνται διαιρέσει P 13 ἐπιφέρεσθαι εὐθὺς τὴν ἀντινομίαν τὴν τὰ αὐτὰ ἔχουσαν P 16 διάνοιαν ἡ ἀντινομία ἐστίν P 18 ἐστὶν P 19 διπλοῦν αὐτὸ εἶναι εἶδος P 24 ἐπιδέχονται P 27 ἐν τῇ ἀντινομίᾳ P 28 καὶ περιεχόμενον P.

657, 2 ἐχυρόν — ἐν τοῖς διπλοῖς κεφαλείοις P 5 οὖν ἑτέρως P 6 ἐστὶν P 11 τὸν αὐτὸν P 18 καὶ ῥητὸν ἔχοντα P 22 ante ἀπόδειξις om ἡ P.

658, 1 post οἷον add P: ἀποκήρυκτος μὴ μετεχέτω τῶν πατρῴων καὶ ὁ ἐπιμείνας χειμαζομένῃ νηὶ δεσπότης ἔστω τῆς νεὼς 8 μέτεισιν P 30 ἔπραξεν P 32 οἷον pro εἴγε P.

659, 2 εἶχεν P 10 ἰτέον om P 11 ἐνταῦθα ἐξέλιπεν P 14 τοιοῦτο P 15 post νόμον add P: ἔτι ὁ φεύγων ἐξετάζει τὴν διάνοιαν τοῦ ἑτέρου νόμου, ὁ ἀποκήρυκτος μὴ μετεχέτω τῶν πατρῴων πρὸς τοῦτό φησιν· τότε λέγει μὴ μετέχειν τῶν πατρῴων ὁ νόμος, ὅταν τις ὡς κληρονομήσων προσέρχεται· πρὸς τοῦτο λοιπὸν τὸ ἀπροσδιόριστον, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτο προσδιώρισεν ὁ νόμος. 23 ἐπήγαγεν — τοῦτ' ἔστιν P 26 τοιοῦτο — post φύσεως add P: καὶ τοῦ ῥητοῦ καὶ τῆς χρήσεως 30 φησὶν P.

660, 2 ἐδέξαντο P 10 post πρὸς om διωρίσθαι P 23 ἵνα καθ' 25 βλακίαν P 28 ἵνα δὴ λιπαροῖεν P 29 ἂν φησιν εὑρίσκωσιν P 30 ὁ ἐπιμείνας καὶ ἡ ναῦς in marg. P 31 φησὶν P.

661, 1 ὡς ante εἴπερ om P 3 ἐκ τούτων P 4 ἀφ' ἑκατέρου P 9 ἄξιος ἀποστερεῖσθαι P 17 ἐστίν — μόνου P 21 οὐδέποτε P 23 ἐστὶν ἡ μετάληψις πάλιν P 25 ἀπὸ χρόνου P 29 ἐπὶ τοῖς τοιούτοις P.

662, 2 τὸν νόμον P 7 ὁ μὲν ἡμέτερος P 12 ὅτι τούτου μὲν λυθέντος P 15 ἐστὶν P 24 συστήσει ῥητὸν P 25 ἐστὶν 27 ἐστὶν P.

663, 1 μετὰ τὸ P 3 ὑφ' ἑκατέρου P 6 ᾔδεσαν P 8 τὸν ἐμὸν γὰρ P 9 τὸν τούτου P 12 περὶ αὐτοῦ P, 17 καὶ μὴν τὰ ἄλλα P 19 γίνονται P 20 τυγχάνουσιν P 22 ἔτι μᾶλλον P 27 ἐν ἀλλήλοις P.

664, 6 εἰσὶν P 8 ὁ σὸς νόμος P 19 ἐρεῖ pro αἱρεῖ P 20 γήμῃ P 28 ἐμπεριέχεται P 29 παραβαίνεται προ παραλαμβάνεται P.

665, 4 ἀλλ' ὡς — λαμβάνων in marg. P 7 ἐπαναλαμβανόμενος P 8 πρὸς pro ὅρος P 10 λέγει P.

IV. Paris. fol. 238v—241v = W VII 676—682.

VII 676 Paris. σὺν θεῷ ΝΓ πρᾶξις περὶ τοῦ συλλογισμοῦ. „Ὁ συλλογισμὸς διαιρεῖται προβολῇ πράγματος, τῷ ῥητῷ, τῷ συλλογισμῷ, ὅρῳ, γνώμῃ νομοθέτου, πηλικότητι, εἶτα ὅρῳ βιαίῳ, τῷ πρός τι, ἀντιθέσει ἔστιν ὅτε, ἥτις εἰ ἐμπέσοι εὑρεθήσεται καὶ μετάληψις, ᾗ ἕπεται πάντως ἡ ἀντίληψις, εἶτα ποιότητι καὶ γνώμῃ (cf. Hermog. II 171, 21—25).

677, 16 ὑπῆρχεν — ἐλέγετε P 17 τὸ τοιοῦτο — δὲ μὴ P 21 καὶ ταῦτα μὲν περὶ P 25 ἐπ' αὐτὸ P 22 τοῦτο — δὲ λοιπόν P 26 προβολὴ P 27 αὐτοπροσώπους P 33 ὅτε ὁ κατήγορος P.
678, 1 ἔσται P 9 αὐτοπροσώπους P 10 ζητοῦσιν P 19 περιέχω in περιέχον corr. P 20 αὐτοπροσώπους — εἰσήνεγκα P, 22 ὑφ' αὐτοῦ P 23 ἐκ τούτου λοιπὸν P 25 ἀποχωρίζουσιν P 26 τοῦτο ἤδη P.
679, 2 αὐτοπροσώπους P 7 ταῦτα μὲν P 9 φησίν P 12 αὔξομεν μέν ἀπὸ P 14 ἐργασόμεθα δὲ P 16 post κωμῳδούμενοι add P: καὶ αὐτοπροσώπους εἰσάγομεν τοὺς κωμῳδουμένους, ἵνα γνωσθῶσιν οἱ κωμῳδούμενοι 20 διαφέρουσιν P 21 διαχωρίσωμεν P 23 ὡς om P post συλλογισμὸς 27 τὸ om P post βουλόμενος 28 ὅντινα οὖν P 31 ἐπιστρέφεσθαι P.
680, 1 καταλιπέσθαι P 2 ἐβούλετο — διὰ τοῦ P 3 συνέβαινεν P 6 διὰ τῶν προσώπων P 11 ὅλος τοῦτο P 12 ἐστιν P 17 ἐνθυμηματικώτερον ὄντα 18 οὖν om P post ἐστὶν.
681, 2 λαμβάνει σημαινομένου P 5 ἔλαβεν P 11 τὸ pro τῷ P 12 τῷ pro τὸ P 16 ἐστιν P 21 χρησιμεύσει P 22 μὴ om ante ἐναντίον P 22 παλιλλογία usque ad 31 ἀντιστρέφον om P 32 ἀποκτεννύναι P.
682, 5 ἀπέκτεινεν P 6 δέδωκεν P 7 οὗτοί εἰσιν P.

V. Paris. fol. 242r—245r = W VII 690, 25—695, 36.

Paris.: σὺν θεῷ NA πρᾶξις περὶ τῆς ἀμφιβολίας· Ἡ ἀμφιβολία διαιρεῖται μὲν προβολῇ ῥητοῦ, ἑτέρᾳ τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ προβολῇ, κατὰ τὸ ἀμφίβολον, διανοίᾳ τοῦ νομοθέτουν, τῷ περιέχοντι καὶ περιεχομένῳ, ἀντιθέσει, μεταλήψει, θέσει, ποιότητι καὶ γνώμῃ.
VII 690, 27: μέτεισι P 28 στάσιν P.
691, 6 εἰδέναι δὲ P 9 τὸ pro πότε-γίγνεται P 14 εἶπεν P 15 post τεχνικὸς add P: ὅτι οὐ δύναται καθ' αὐτὴν ὑφίστασθαι, ἀλλὰ τοῦτό φησιν ὅτι καθ' αὐτὴν 22 φησὶν P 24 οὕτως P 27 συγκροτεῖν δικαστήριον P.
692, 1 ἐζητοῦσιν — ποτε om P 3 ἔλεγεν P 6 ἐστὶ P 13 κατ' ὀμ. P 14 ἐστίν P 14 ἐστίν P 16 πᾶσιν P 20 πᾶσιν — φησὶν P 22 ἐφ' ἴσης P 23 ἐν om P ante ἑτέροις 32 εὑρίσκετο P.
693, 4 ἡ δὲ P 5 γέγονεν P 11 post τῇ προβολῇ add. P: ἀντιδιηγούμενος καὶ αὐτός· ἐπὶ δὲ τῆς ἀμφιβολίας οὐχ οὕτως· ἀεὶ γὰρ ἐνταῦθα καὶ ὁ φεύγων κέχρηται προβολῇ τοῦ αὐτοῦ. 16 ἀντιπροβάλλεσθαι P 19 παρὰ τὸν τόνον P 25 ὑπέλαβεν P 27 οὕτως — ὑπ' ἀμφοῖν P.
694, 4 κυρώσεται P 5 παραβαίνετε — καὶ om P ante ὁ μὲν 6 ποιήσεται — ἔσται P 8 δημοσίων γινομένων P 9 παραβαίνεται P 12 δίκην ἡ ἑταῖρα P 24 γὰρ om P post ἀμφιβολία 25 ὥσπερ — ἐστὶν P 28 ἔσχεν P 31 γὰρ συστήσαντος ἐν αὐτῷ τὸν οἰκεῖον P.
695, 1 ὁρῶντες P 3 εἰ τὸ αὐτοῦ P 4 παραβαίνουσιν P 9 ἀλλ' ἔχουσί γε P 10 μὴ ὁμοίας εἶναι P 13 ταύτην ἐστὶν ἡ P 15 τὰς ἑταίρας ἐλεητέον P 17 καὶ γνώμη P 20 σμικροί τινες P 23 πλέονά γε P 24 ὁ μὲν διώκων P 26 λέγει P.

Accuratius perlustrata congerie lectionum, quas ad quinque locos Georgianos adscripsi, facile perspicitur ei, qui Georgii Moni commentarium ad librorum fidem edere et recensere studebit, minime in unica Parisini libri fide acquiescere licere. Nam quamvis et vetustus et bonus hic liber sit, tamen inter lectiones librorum Laurentiani et Vindobonensis inveniuntur eae, quae Parisini lectionibus potiores videantur esse. Accedit quod duabus illis maximis lacunis, quae in Parisino post fol. 24 et 215 hiant, supplementa ex aliis libris integris repetere necesse est.

§ 5. De Georgii Moni scriptis et doctrina.

Ex Georgii Moni scriptis solus exstat commentarius in Hermogenis status. Cum vero in ipsa libri Parisini inscriptione legatur cχόλια ... τοῦ αὐτοῦ Γεωργίου atque in fine libri ἐπληρώθη ... καὶ ἡ διαίρεσις, apparet Georgium Monum aliorum quorundam librorum auctorem fuisse, quorum nullus ad nos pervenit. Ex uno igitur commentario in Hermogenem composito iudicium nostrum de viri eruditione et doctrina pendet.

De sermone hoc generatim dictum esto: eum nullo modo a sermone rhetorum Syriani aequalium recedere. Singula haec refero.

Colorem dictionis Atticae litteris ττ geminatis fere ubique[1]) affectare studet, cum in sermone illius aetatis cotidiano cc unice audiretur.

In nominum et verborum formationem bonis litteris probatam peccasse non videtur; nam quae communia tertii a. Chr. saeculi sunt, in censum non veniunt; dico accusativos Σωκράτην alia.[2]) Dativi παρ' Ἑρμογένῃ καὶ Μητροφάνῃ et παρὰ Δημοσθένῃ (fol. 49r 20; cf. p. 745) in verbis a Menandri arte repetitis inveniuntur neque Georgio opprobrio verti possunt. Verborum formas immanes ut ἡρήσατο pro εἵλετο (p. 757) operariorum inscitiam non Georgi cognitionem grammaticam redolere censui.

Syntaxin Georgius secutus eandem quam suae aetatis homines articulum sine ratione modo posuit modo omisit; negationes οὐ vel μή pro libidine usurpavit; particula ἄν fusius quam rectius usus est; modum coniunctivum vel optativum aeque ac genera verbi activum et medium (παραμυθοῦντες sup. p. 675; cf. W. I 603, 10) promiscue adhibuit.

Copia verborum exilitatis fere horribilis est, eaedem voces eaedemque dictiones paene unaquaque in pagina recurrunt, ita ut mireris in tanta sermonis siccitate in memoriam Homericam (Γ 108) te incidere fol. 58v 8: τὸ γὰρ ἐλεεῖν καὶ συμπάσχειν τοῖς ταλαιπωροῦσιν οὐ νέων ἐστίν, ὧν ʽαἱ φρένες' κατὰ τὸ ποιητικὸν ʽἠερέθονται', ἀλλὰ μᾶλλον τῶν πρεσβυτέρων καὶ πολυπείρων[3]), nec dubito quin corvus hic pavonis alicuius pennas arripuerit. Eadem fortasse res est in voce perquam rara σύσπονδος[4]), quae fol. 59v 16 invenitur: εἰ γὰρ οἶδε τὴν γνώμην τῶν πολεμίων, πάντως που

---

1) Maior pars scriptionum cc operario tribuenda videtur.

2) Velut ἐγκαλέσαι fut., καταλιμπάνειν, infra 726, 738.

3) Hoc πολύπειρος e scholio quodam deperdito sumpsisse videtur Georgius; invenitur etiam in schol. Theocr. XV 48. Cf. quae Sext. Emp. adv. math. VII 323 adhibita voce eadem illa rara πολύπειρος: διὰ γὰρ τὸ πολύπειρον τῶν πρεσβυτῶν ἔδοξαν οἱ νεώτεροι λείπεσθαι κτλ.

4) Haec quae sequuntur Georgii verba Keilius Aeschinis illud (II 163) dictum spectare iure dicit: ἔπειτα ἐγὼ μὲν διὰ ταῦτα ἀνηλεής τις εἰμὶ ἄνθρωπος, σὺ δὲ εὐσεβὴς ὁ τῶν συσπόνδων καὶ συσσίτων κατήγορος; ubi pro συσπόνδων scribi vult ὁμοσπόνδων Blassius codices aliquos et Cobetium secutus. Nos συσπόνδων tenendum putamus.

διείλεκται αὐτοῖϲ καὶ ϲύϲπονδοϲ αὐτοῖϲ γέγονεν. Vocibus e sermone infimae aetatis repetitis velut ξενοφωνεῖϲθαι[1]) (p. 764) et ϲυϲτομίζεϲθαι (p. 726) Georgius ferme abstinuit.

Scio equidem sermonis siccitatem atque exilitatem aliquid excusationis ex ipsa rerum tractatarum ariditate habere; nec vero tantum haec defensio valet, ut omni culpa Georgius liberetur. Novimus Syriani Sopatri Marcellini aliorumque commentarios: Georgii languori cedunt omnes.

Atque augentur haec duabus causis. Altera argumentationis ratio est, qua verbosius latius diffusius cogitari nihil potest: eodem capite et ineunte et medio et exeunte eadem argumenta eadem disputandi obtusa verbositate repetuntur; altera in nimia illa anxietate et morositate consistit, qua Georgius cavere studebat, ne quis ullo temporis momento haereret, quonam in dispositionis loco argumentatio versaretur. Non solum capiti unicuique sed etiam cuivis capitis particulae partitionem proposuit neque unquam ab uno loco ad insequentem transire ausus est, quin et qui prioris numerus esset quique insequentis et quid disputavisset quidque disputaturus esset, indicavisset. Nescio taedio potius an somno afficiant transitiones istae usque repetitae: καὶ ἐν τούτοιϲ τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ἐν ᾧ . . . δεύτερόν ἐϲτι κεφάλαιον κτλ.

Tenes hominis ingenium: doctrina rhetoris melioris notae est; immo ea videtur esse, ut mireris in isto homine tantum scientiarum fuisse; nec refragantem me habebis, si Georgium dices maximam partem eorum quae protulit ab aliis auctoribus mutuatum esse.

Ex antiquis scriptoribus ab eo laudantur:

1. Aeschines
   I 1, fol. 17r (ἐν τῷ κατὰ Τιμάρχου)
   fol. 220v (τὸν κατὰ Τίμαρχον)
2. Andocides
   I fol. 96r (ὁ περὶ μυϲτηρίων λόγοϲ — cf. sub Hyperide a).
3. Antiphon
   fol. 67v (αἱ τετραλογίαι Ἀντιφῶντοϲ — cf. sub Lysia c).
4. Demosthenes
   or. II. fol. 218r (ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ὀλυνθίων)[2])
   VII. fol. 204v (ὁ ἕβδομοϲ λόγοϲ τῶν Φιλιππικῶν — quem nos περὶ Ἁλοννήϲου)[3])
   VIII. fol. 110r (ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν Φιλιππικῶν — quem nos περὶ τῶν ἐν Χερρονήϲῳ).
   XI. fol. 204v (ὁ ἑνδέκατοϲ τῶν Φιλιππικῶν λόγοϲ — quem nos πρὸϲ τὴν ἐπιϲτολὴν τὴν Φιλίππου).

---

1) Eundem sensum hoc ξενοφωνεῖϲθαι praebere ac apud Eusebium in Dem. ev. p. 137 C apparet verbo ἀκούειν utroque loco adiecto. Significat enim: alicuius dicto turbatus.

2) Cf. Hermog. II 165, 13—15 (Demosth. II 17).

3) Cf. Blass. Att. Bereds.² III 1 p. 55.

or. XVIII. fol. 16r, 70v, 106r, 154r.
§ 18 fol. 91v (ἐν τῷ περὶ τοῦ cτεφάνου).
§ 25 fol. 78r (ἐ. τ. π. τ. cτ.).
§ 40 fol. 114r (ἐ. τ. π. τ. cτ.).
§ 112 fol. 115r (ἐ. τ. π. τ. cτ.).
§ 114 fol. 114v (ἐ. τ. π. τ. cτ.).
§ 129 fol. 28r (ὁ Δημοcθένηc).
§ 196 fol. 15v (ἐ. τ. π. τ. cτ.).[1])
§ 258 fol. 28v (ἐ. τ. π. cτ.).
§ 297 fol. 71r (ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ ὑπὲρ cτεφάνου).
XIX. fol. 11v[2]), 26r, 41r, 56r, 56v, 70r, 73r, 189r.
§ 127 fol. 65v (ἐν τῷ κατ' Αἰcχίνου).
§ 177 fol. 71v (ἐν τῷ τῆc παραπρεcβείαc).
§ 182 fol. 47v (ἐ. τ. κ. Αἰ.).
§ 234 fol. 38v (ἐ. τ. κ. Αἰ.).
§ 278 fol. 72r (ἐ. τ. κ. Αἰ.).
§ 333 fol. 72v (ἐ. τ. κ. Αἰ.).
XX. fol. 68v.
§ 45 fol. 118v (ἐν τῷ πρὸc Λεπτίνην).
§ 74 fol. 121v (ἐ. τ. π. Λ.).
XXI. fol. 106r, 117v, 119r, 119v, 120v, 133v.
§ 41 fol. 130r (ἐν τῷ κατὰ Μειδίου).
§ 143 fol. 134r (ἐ. τ. κ. Μ.).
XXII. fol. 49r, 67v, 204r.
XXIII. fol. 68v, 204r, 231r.
§ 1 fol. 135r (ἐν τῷ κατ' Ἀριcτοκράτουc).
§ 188 fol. 17v (ἐ. τ. κ. Ἀ.).

5. Hyperides.

a) fol. 96r 22: ἢ γὰρ κατ' ἑνὸc προcώπου διάφορα φέρεται ἐγκλήματα, ὥcπερ ἐcτὶν ὁ περὶ τῶν μυcτηρίων λόγοc **Ἀνδοκίδου**· ἐκεῖcε γὰρ διάφορά εἰcι καθ' ἑνὸc τὰ ἐγκλήματα, εἴ γε κρίνεται ὡc ἐξειπὼν τὰ μυcτήρια καὶ περιτεμὼν τοὺc Ἕρμαc. οὕτωc ἔχει καὶ ὁ ὑπὲρ Φρύνηc **Ὑπερίδου** λόγοc· κρίνεται γὰρ ἡ Φρύνη ὡc τὰ μυcτήρια διαπαίξαcα καὶ ὡc περὶ τὰ ἱερὰ ἀcεβήcαcα καὶ ὡc εἰcπηδήcαcα ἐπὶ τὰ γυμνάcια τῶν ἀνδρῶν, ὅπερ νόμοc ποιεῖν τὰc γυναῖκαc ἐκώλυεν.[3])

---

1) Cf. W IV 319.

2) Georg. fol. 11 v 25: ὥcπερ ἐν τῷ κατ' Αἰcχίνου cυγγνωμονικῶc τὴν μετάθεcιν τῆc αἰτίαc ὁ Αἰcχίνηc ἐργάζεται. Pro hoc ὁ Αἰcχίνηc scripsi ὁ Δημοcθένηc.

3) Haec comparat Keilius cum verbis Anonymi, cuius artem Graeven sub Cornuti nomine edidit (§ 215). Quorum quae tanquam ipsius oratoris, nempe adversarii Hyperidis, verba proferuntur, cum nuper P. Foucart Rev. d. phil. 1902 XXVI p. 216 e genuina accusatoris oratione deprompta esse sumpsisset atque conatus esset ex iis causam Phrynes illustrare, ea nunc iam constare e declamatione contra Hyperidis orationem celeberrimam a sophista quodam composita originem ducere.

b) Georg. fol. 69v 3: λυσιτελοῦσιν ἡμῖν καὶ τὰ σχήματα, εἰ σχηματισόμεθά πως πρὸς συμπάθειαν κινοῦντες τοὺς δικαστάς. οὕτως γοῦν καὶ Ὑπερίδης ἐν τῷ ὑπὲρ Φρύνης πεποίηκεν. ὡς γὰρ ἤμελλον αὐτῆς καταψηφίσασθαι οἱ δικασταὶ καὶ οὐδὲν αὐτῷ ἤνυον οἱ λόγοι, εἰσάγει, φασίν, αὐτήν (ἦν δὲ τὴν ὄψιν εὐπρεπής) μελανείμονα· καὶ περιρρήξασα τὴν ἐσθῆτα ἔπαιε τὸ στῆθος πυκνά· καὶ ὁρῶντες οἱ δικασταὶ ἠλέησάν τε τὸ γύναιον καὶ παραυτίκα αὐτῆς ἀπεψηφίσαντο καὶ ἀπέλυσαν· καὶ ὅπερ οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος οὐκ ἐποίησαν, τοῦτο σχῆμα γυναικὸς ῥᾳδίως κατώρθωσεν.[1])

Blass. fr. 178: Ὁ δὲ Ὑπ. συναγορεύων τῇ Φρύνῃ, ὡς οὐδὲν ἤνυε λέγων ἐπίδοξοί τε ἦσαν οἱ δικασταὶ καταψηφιούμενοι, παραγαγὼν αὐτὴν εἰς τοὐμφανὲς καὶ περιρρήξας τοὺς χιτωνίσκους, γυμνά τε τὰ στέρνα ποιήσας, τοὺς ἐπιλογικοὺς οἴκτους ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἐπερρητόρευσε δεισιδαιμονῆσαί τ' ἐποίησε τοὺς δικαστὰς (καὶ) τὴν ὑποφῆτιν καὶ ζάκορον Ἀφροδίτης ἐλέῳ χαρισαμένους μὴ ἀποκτεῖναι.

c) Georg. fol. 70v 31: πολλαὶ μὲν οὖν εἰσι καὶ διάφοροι αἱ τῶν ἀνακεφαλαιώσεων μέθοδοι, ἃς ῥᾴδιον καταμαθεῖν τοῖς ἐντυγχάνουσι ῥητόρων λόγοις. ὅμως ὧν γε οἱ τεχνικοὶ ἐμνήσθησαν πέντε εἰσίν· καὶ ἔστι πρῶτον τὸ κατὰ πλάσμα γινόμενον σχῆμα, ᾧτινι καὶ Ὑπερίδης ἐχρήσατο ἐν τῷ κατὰ Δημάδου λόγῳ. βουλόμενος γὰρ τὰ λεχθέντα ἀνακεφαλαιώσασθαι ἐπλάσατο ψήφισμα λέγων· εἰ τἀληθῆ Δημάδης ἐβούλετο περὶ Εὐθυκράτους εἰπεῖν, τοιοῦτον αὐτὸν ἔδει ψήφισμα γράψαι. οὕτω γοῦν φησιν ἐπὶ λέξεως Ὑπερίδης· 'ἐπειδὴ δὲ οὗτος οὐκ εἶχεν ἐν τῷ ψηφίσματι πρόφασιν[2]) γράψαι, δι' ἣν Εὐθυκράτην πρόξενον ἐποίησεν, ἐγὼ τὰ πεπραγμένα αὐτῷ, ἐπιγράψας τὸ τούτου ὄνομα, ἀναγνώσομαι'. καὶ πλάττεται τοιοῦτο ψήφισμα 'Δημάδης

Apparere enim Georgium ipsam Hyperidis orationem novisse. Alia apud Cornutum alia apud Georgium criminum capita legi. Praeterea ἐκθέσμους θιάσους plane a iure Attico abhorrere, cui unicum παρανόμους conveniret. Omnino noviciam esse vocem ἐκθέσμους.

1) Pergit Georgius: τὸ αὐτὸ δὲ πεποίηκε καὶ Καλλίξενος· ἐκεῖνος γὰρ κρίνων παρ' Ἀθηναίοις τοὺς ἐν Ἀργεννούσαις (sic) δέκα στρατηγοὺς ὡς μὴ ἀνελομένους τῶν ἐκεῖσε πεπτωκότων τὰ σώματα. ἠδυνάτει πεῖσαι τοὺς δικαστὰς καταψηφίσασθαι αὐτῶν· τῶν γὰρ ἄλλων εὐεργεσιῶν αὐτῶν μεμνημένοι οἱ δικασταὶ ἀνεδύοντο καταψηφίσασθαι αὐτῶν. εἰσάγει γοῦν καὶ αὐτὸς τοὺς πατέρας καὶ συγγενεῖς καὶ παῖδας τῶν τετελευτηκότων μελανειμωνοῦντας καὶ πένθιμον ἐσθῆτα περιβεβλημένους, σκυθρωπόντε καὶ (-τες P: corr. Keil) κατηφὲς ἔχοντας πρόσωπον. καὶ ὁρῶντες οἱ δικασταὶ τὸ τοιοῦτο σχῆμα, εὐθέως πρὸς ἔλεον ἐκινήθησαν καὶ κατεψηφίσαντο τῶν δέκα στρατηγῶν· ὥστε λυσιτελήσουσι τῷ φεύγοντι καὶ τὰ σχήματα. Hoc exemplum, quod vel propter Callixeni mentionem exscribendum putavi, argumentationi scriptoris adversatur; temere ergo Georgius auctorem suum compilavit.

2) εἶχεν ἐν ᾧ ἔγραψεν ψηφίσματι πρόφασιν P: corr. Keil.

Δημέου [1]) Παιανιεὺς εἶπεν· ἐπειδὴ Εὐθυκράτης προὔδωκε τὴν αὑτοῦ πατρίδα Ὄλυνθον καὶ αἴτιος ἐγένετο τὰς πόλεις τὰς Χαλκιδέων οὔσας τετταράκοντα ἀναστάτους γενέσθαι' καὶ τὰ ἑξῆς. διὰ γοῦν τοῦ πεπλασμένου ψηφίσματος ἁπάντων ἡμᾶς τῶν προειρημένων ὡς ἐν κεφαλαίῳ ὑπέμνησεν.

6. Isaeus.

fol. 204r 1: ὥσπερ ἔχουσιν οἱ κληρικοὶ λόγοι Ἰσαίου.[2])

7. Isocrates.

a) [I] 32 fol. 65v 20: καὶ παροίσεις τὸ Ἰσοκρατικόν, ὅταν γὰρ ὁ νοῦς — τῆς διανοίας.[3])

b) XXI fol. 78v 25 Ἰσοκράτης ἐν τῷ ἀμαρτύρῳ: 'οἶμαι δὴ πάντας εἰδέναι, ὅτι συκοφαντεῖν ἐπιχειροῦσι μάλιστα οἱ λέγειν μὲν δεινοί, βραχέα δὲ κεκτημένοι, τοὺς ἀδυνάτους μὲν εἰπεῖν, ἱκανοὺς δὲ χρήματα τελεῖν. Νικίας τοίνυν[4]) Εὐθύνου πλείονα μὲν ἔχει, ἧττον δὲ δύναται λέγειν, ὥστε οὐκ ἔστι δι' ὅτι ἂν ἐπῄρθη ἐπ' Εὐθύνου ἐλθεῖν'.[5])

8. Lysias.

a) Georg. fol. 19r 11: πολλάκις ἔνιοι τῶν ῥητόρων καὶ τὸν νόμον παραβαίνουσι τῆς τέχνης, πρὸ τῶν ἀγώνων ἐν τῇ καταστάσει παραφέροντες μάρτυρας. οὕτως γοῦν καὶ Λυσίας ἔν τισι τῶν λόγων αὐτοῦ ποιεῖ· διαιρεῖ γὰρ ὥσπερ εἰς μέρη τὴν κατάστασιν, καὶ πληρῶν τὸ πρῶτον μέρος πιστοῦται πρῶτον αὐτὸ ἐκ μαρτύρων· καὶ τότε πάλιν ἐπάγει τὸ λοιπὸν τῆς καταστάσεως, ὥστε μεταξὺ τίθησι τῆς καταστάσεως τὴν τῶν ἐλέγχων παραγωγήν· καὶ ταῦτα μὲν εἰ μαρτύρων εὐπορήσει ὁ κατήγορος κτλ.

b) or. I §§ 14 et 17 Georg. fol. 39v 29: ὡς καὶ Λυσίας φησίν· 'ἔδοξέ τέ μοι ἐψιμυθιῶσθαι τὴν ὄψιν τἀδελφοῦ[6]) τεθνηκότος οὔπω τριάκοντα ἡμέρας, καὶ πάντα ταῦτα εἰσῄει μοι λογίσασθαι, καὶ μεστὸς ἦν ὑποψίας'.[7])

c) Georg. fol. 67v 29: ἔστι πρῶτον αὐτῆς (scil. δευτερολο-

---

1) Δημάδου P: corr. Keil.

2) Georgius postquam ut ἄγραφον πραγματικήν in publicis causis ita et ἔγγραφον πραγματικήν in privatis causis esse dixit, pergit fol. 203v 29: τοῦ μὲν οὖν προτέρου ὑπόδειγμα ἔστωσαν οἱ πλείονες τῶν Φιλιππικῶν λόγων· περὶ δημοσίων γὰρ πραγμάτων τυγχάνοντες ἀγράφου πραγματικῆς ὅμως ὑπάρχουσιν. τοῦ δὲ δευτέρου ὑπόδειγμα ἔστωσαν αἱ περὶ κλήρου δίκαι, ὥσπερ ἔχουσιν οἱ κληρικοὶ λόγοι Ἰσαίου· ἰδιωτικὴ μὲν γὰρ ἡ ὑπόθεσις, ἀλλ' ἡ στάσις πραγματικὴ ἔγγραφος· περὶ ῥητοῦ γὰρ ἡ ζήτησις. Si cum his Georgii verbis illas quae traduntur Isaei orationum ὑποθέσεις comparaveris, plurimas illius oratoris orationes in statu coniecturali invenies versari, decimam solam in πραγματικῇ ἐγγράφῳ, undecimam omnino in statu negotiali.

3) ὑπὸ μέθης — ταὐτὸν — ἀποβάλλουσι (vulg. Is.) — διαμαρτάνοντα τῶν εὐθυνόντων (vulg. Is.). 4) τοίνυν in margine pro μὲν οὖν P.

5) Cf W VII 361 et 364; Georgii lectiones congruunt cum VII 361.

6) τ' ἀδ P.

7) Cf. Lys. I § 14: ἔδοξε δέ μοι, ὦ ἄνδρες, τὸ πρόσωπον ἐψιμυθιῶσθαι, τοῦ ἀδελφοῦ τεθνεῶτος οὔπω τριάκονθ' ἡμέρας· § 17: ταῦτά μου πάντα εἰς τὴν γνώμην εἰσῄει, καὶ μεστὸς ἦν ὑποψίας.

γίας) σημαινόμενον τοῦτο· ὅτε τοῦ αὐτοῦ μένοντος προσώπου καὶ πράγματος δύο γίγνονται λόγοι, ὥσπερ ἔχουσιν αἱ τετραλογίαι Ἀντιφῶντος· τοῦ γὰρ αὐτοῦ μένοντος προσώπου τε καὶ πράγματος δύο γεγόνασι κατηγορίαι τε καὶ ἀπολογίαι· κατηγορεῖ γὰρ ὁ διώκων καὶ ἀπολογεῖται ὁ φεύγων· εἶτα πάλιν κατηγορεῖ ὁ διώκων ἀνασκευάζων τὴν ἀπολογίαν καὶ πάλιν ὁ φεύγων ἀπολογεῖται πρὸς τὴν δευτέραν κατηγορίαν. οὕτως δὲ ἔχει καὶ ὁ Λυσίου λόγος ὁ περὶ τοῦ <παιδὸς τοῦ> διαφθαρέντος <τὸν> ὀφθαλμόν· ἠναγκάσθη γὰρ καὶ ἑτέραν ποιήσασθαι κατηγορίαν πρὸς ἀνασκευὴν τῆς ἀπολογίας. Hoc alterum accedit unico fragmento, quod lexico Patmiaco (Bull. corr. hell. I 150; cf. Blass. Att. Bereds.[2] I 369; Thalheim fr. 36a) servatum est, unde Keilius Georgii verba correxit[1]); idemque docuit, ex eis quae Georgius de oratione Lysiaca traderet, mirum illud exordium καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν μαρτυριῶν (quod esse initium lexicographus testatur) facillimam explicationem habere: talia optime oratori convenire deuterologiae exordium instituenti.

d) Georg. fol. 59v 30: ἔσθ' ὅτε γὰρ τῆς κρίσεως ἀφ' ὧν ἕτερος ἐποίησεν οὐ πολλοῖς χρησόμεθα χρώμασιν, ἀλλ' ἑνὶ καὶ μόνῳ· ὥσπερ καὶ ὁ Λυσίας ἐν τῷ κατὰ Μικίνου[2]) λόγῳ· ἐκεῖ γὰρ ὁ Μικίνης κρίνεται ἀφ' ὧν ἕτερος εἶπεν, καὶ ὅμως μίαν εἶπεν ὁ φεύγων μετάθεσιν αἰτίας, ὅτι ἐχθρός.

e) Georg. fol. 65v 5: αὕτη δὲ ἡ ἄγνοια τοῦ συμφέροντος λογισμοῦ κατασκευάζεται πολλαχῶς, ἐξ ὀργῆς, ἐκ μέθης, ἐξ ἐπιθυμίας, ἐκ θεοβλαβίας· ἐκ μὲν ὀργῆς, ὥσπερ ἐστὶ παρὰ τῷ Λυσίᾳ· κρίνεται γάρ τις παρ' αὐτῷ φόνου ἀφ' ὧν προηπείλησεν εἰς φιλονεικίαν καταστάς· σημεῖον, φησίν, ὅτι σὺ αὐτὸν ἀπέκτεινας, ἐπειδὴ προηπείλησας ἀποκτεῖναι· καὶ μήν, φησίν, εἴ γε ἤθελον ἀποκτεῖναι οὐκ ἂν προηπείλησα, ἵνα μὴ καταφανὴς γένωμαι. τοῦτο οὖν ἐπιλυόμενος ὁ κατήγορος φήσει· ὅτι ὀργή σου ἐπεκράτησεν καὶ ἠγνόεις τὸ συμφέρον, καὶ ὡς ὀργισθεὶς προεῖπες. Ad ignotam orationem haec dicta.

Rerum scriptores:

1. Thucydides
   - I 70, 2 fol. 217v (ἐν τῇ Κορινθίων πρὸς Λακεδαιμοίους δημηγορίᾳ).
   - II 60, 4 fol. 14v (ἐν τῇ Περικλέους δημηγορίᾳ).
   - II 60, 4 fol. 162v (ἐκεῖνο τὸ Περικλεῖον).
   - IV 28, 4 fol. 206v.
2. Xenophon
   - fol. 158r.
   - Hell. I 7, 1 fol. 10v.

---

1) At rectius Georgius περὶ pro ὑπὲρ lexici; cf. Blass l. c.
2) Or. Att. II 196 Turr.; Lys. ed. Thalheim fr. 63 sqq.; Blass Att. Bereds.[2] I 361.

Philosophi:

1. Aristoteles

Georg. fol. 67r 26: ... ὅτι ἐκ τῶν οἰκείων μερῶν τὸ ὅλον ὁριζόμεθα· ἐπεὶ καὶ Ἀριστοτέλης οὕτως ἐχρήσατο λέγων· οἰκία ἐστὶ λίθοι καὶ ξύλα; verba ipsa apud Aristotelem non inveni.

2. Plato

p. 17D. fol. 15r 14 (ἐν τῇ τοῦ Σωκράτους ἀπολογίᾳ).
p. 34C. fol. 70v 2 (ἐ. τ. Σ. ἀ.).
p. 50A. (cf. supra p. 675) fol. 110v 8 (ἐν Κρίτωνι τῷ διαλόγῳ).
p. 84E. fol. 90v 29 (ἐν τῷ περὶ ψυχῆς).

Rhetores recentiores, quorum nomina Georgius sententiis adposuit, hi sunt:

nomina rhetorum qui laudantur	in Parisini 2919	in huius libri
Ἀθανάσιος	fol. 20r	cap. IV § 2, 1.
	„ 21r	
	„ 37v	„ IV § 2, 2.
	„ 125v	„ IV § 2, 3.
	„ 134r	„ III § 2, 6.
	„ 146r	„ IV § 2, 5.
	„ 164r	„ IV § 2, 6.
	„ 216r	„ IV § 2, 7.
Ἀκύλας	„ 11v	
	„ 24r	
	„ 36r	
	„ 56r	
	„ 101r	„ II § 1.
	„ 117r	
	„ 117v	
	„ 158v	
Ἀναστάσιος	„ 143r	„ IV § 1.
ὁ ἀνεπίγραφος	„ 21r	„ IV § 3, 1.
	„ 31v	„ IV § 3, 2.
	„ 44r	„ IV § 3, 3.
	„ 46v	„ III § 1A, 4.
	„ 101r	„ II § 1.
	„ 125r	„ IV § 3, 6.
	„ 130v	„ IV § 3, 7.
	„ 134v	„ IV § 3, 8.
	„ 156r	„ IV § 3, 9.
	„ 216r	„ IV § 3, 10.
Ἁρποκρατίων	„ 116r	„ IV § 4, 1.
	„ 179v	„ IV § 4, 3.

nomina rhetorum qui laudantur	in Parisini 2919	in huius libri
Εὐστάθιος	fol. 9r	cap. III.
	„ 36v	
	„ 46v	
	„ 49r	
	„ 93v	
	„ 119v	
	„ 125r	
	„ 126v	
	„ 129v	
	„ 141v	
	„ 145v	
	„ 157r	
	„ 159ᵃv	
	„ 181v	
	„ 219v	
Μαΐωρ	„ 10v	„ II § 3.
	„ 12v	„ II § 3.
	„ 30r	„ IV § 5, 2.
Μένανδρος	„ 2r	„ IV § 6, 1.
ὁ διαιρέτης	„ 49r	„ IV § 6, 2.
	„ 55v	„ IV § 6, 3.
	„ 140r	„ IV § 6, 4.
Μητροφάνης	„ 11v	„ II § 3.
	„ 124r	„ IV § 7, 2.
	„ 131r	„ IV § 7, 3.
	„ 180r	„ IV § 7, 4.
	„ 182r	„ IV § 7, 5.
	„ 207r	„ II § 3.
	„ 185v	„ IV § 7, 5.
	„ 214v	„ IV § 7, 6.
	„ 226r	„ IV § 7, 6.
Μινουκιανός	„ 48r	„ IV § 8, 1.
	„ 131r	„ IV § 8, 2.
	„ 156v	„ IV § 8, 3.
	„ 159ᵃv	„ IV § 8, 4.
	„ 162v	„ IV § 8, 5.
	„ 198v	„ IV § 8, 6.
	„ 200r	„ IV § 8, 7.
	„ 203v	„ IV § 8, 8.
Οὐλπιανός	„ 12v	„ II § 3.
	„ 21v	„ IV § 11, 2.
	„ 60v	„ IV § 11, 2.
Πορφύριος	„ 214v	
Σώπατρος	„ 1v	„ IV § 9.

nomina rhetorum qui laudantur	in Parisini 2919	in huius libri
Τύραννοϲ	fol. 11r	cap. IV § 10, 1.
	„ 37r	„ IV § 10, 2.
Τύραννοϲ	„ 54v	„ IV § 10, 3.
	„ 67r	„ IV § 10, 4.
	„ 75r	„ IV § 10, 5.
	„ 125r „ 126r „ 126v „ 127r	„ IV § 10, 6.

Omnes horum rhetorum vel interpretum Hermogenianorum libros Georgium ipsum inspexisse neminem fore confido qui putet. Habuit sine dubio Anepigraphi Eustathii Metrophanis in Hermogenem commentarios itemque Metrophanis monobiblon περὶ τῶν τῆϲ πραγματικῆϲ εἰδῶν. Habuisse videtur Athanasii Aquilae Tyranni libros Sopatrique librum περὶ διαιρέϲεωϲ ζητημάτων, qui etiam nobis fere integer servatus est (W VIII). Contra e priorum commentariorum copiis excerpsit quas Anastasii Harpocrationis Maioris Minuciani Menandri Porphyrii sententias attulit.

Vides aliqua quidem laude Georgii doctrinam dignam esse; nec reticebo alterum, quod iure de eo praedices. Cum plurimi illius aetatis interpretes temere in Hermogenis verba iurare omniaque quae ille docuerat quibusvis disputandi artificiis usi defendere conarentur, Georgius liberum iudicium sibi servare studebat: compluribus enim locis eum auctoritati Hermogenis gravissimae obloquentem deprehendimus: cf. e. g. fol. 55r 1 (ad stat. 146, 25): δεῖ δὲ πρό γε πάντων εἰδέναι, ὅτι οὐ καλῶϲ ὁ τεχνικὸϲ ἀντιδιαϲτέλλει τοῖϲ πράγμαϲι τὰ πάθη κτλ. fol. 59v 29 (ad stat. 147, 18): ταῦτα μὲν οὖν ὁ τεχνικόϲ· οὐ πάντωϲ δὲ τὸ τοιοῦτο ἀληθέϲ κτλ. fol. 199v 21 (ad stat. 163, 20—30): καὶ ἴϲωϲ ταῦτα οὐ καλῶϲ (scil. ἔλεγεν ὁ τεχνικόϲ). fol. 204v 17 (ad stat. 164, 4—9): ἔϲτι δὲ καὶ αὕτη οὐκ ἀληθὴϲ ἡ διαφορά. Aliis praeterea eisque sat multis in ipso hoc libello occurres locis, quibus ab Hermogene se dissentire Georgius libere professus est.

§ 6. De Georgii Moni aetate.

Denique quod attinet ad Georgii Moni aetatem, haec fere erui possunt. Liber manu scriptus cum saeculi decimi sit atque Nilum e Georgio hausisse constet, hunc ante saeculum decimum fuisse necesse est. Sopatrum laudat Georgius, ex quo colligitur, ante saeculum quintum Georgium non vixisse. Contra Syriani, clarissimi illius philosophi Atheniensis, quem omnes qui in litteris versabantur novisse consentaneum est, mentionem non facit: ergo Georgium aut Syriani aequalem fuisse aut non multo post illum vixisse puto, ut, cum

Aegypti rhetoricam profiteretur, Syriani scholia adhibere nondum posset. Praeterea cum absit a christiana ratione Georgius neque Marcellinum, clarissimum Hermogenis commentatorem noverit, saeculo quinto post Christum fuisse videtur. Σοφιστῆς Ἀλεξανδρείας nominatur in libri inscriptione, neque dubito, quin philosophorum illius disciplinae Alexandrinae particeps fuerit, quae quarto saeculo sub Ammonio floruit, ineunte septimo evanuit. Cui aetati bene conveniunt et quae de sermone Georgii explicavimus et quae modo de Georgio a Hermogenis auctoritate iudicium suum defendente praedicavimus; nam inde ab ineunte saeculo sexto quot interpretes tot laudatores splendore nominis Hermogenis quasi occaecati fuerunt. Denique ipsa commentarii ordinatio, qua totus liber in πράξεις dividatur, ad illius aetatis philosophorum Alexandrinorum consuetudinem optime quadrat, quod Olympiodori exemplo supra probavimus; neque est, quin sciat a philosophis arduam technologiae rhetoricae artem tunc temporis minime spretam esse; etenim inde a saeculo tertio post Christum natum inter ipsos philosophos celeberrimi rhetores fuerunt: Longini Porphyrii Metrophanis Euagorae Aquilae Syriani scripta rhetorica aut nos etiamnunc manibus tenemus aut aliorum scriptorum testimoniis instructi bene cognita habemus.

II. De Syriani arte rhetorica.

§ 1. De Syriano et Aquila.

Syriani liber cui inscribitur Σχόλια εἰς τὴν Ἑρμογένους τέχνην divisus est in partes duas, quarum posterior (II p. 55 sqq. R.) est propria ars de statibus. Nam Syrianus cum in tractanda parte priore (σχόλια εἰς τὰ μέχρι στοχασμοῦ τῆς Ἑρμογένους τέχνης) Hermogenem sit secutus, in explicandis ipsis statibus Aquila et Euagora [1]) ducibus usurum se esse ipse profitetur II 56, 16: μέχρι μὲν οὖν τῶν ἐνταῦθα τοῖς Ἑρμογένους ἀκολουθητέον τεχνικώτατα καὶ σαφέστατα εἰρημένοις. ἐπειδὴ δὲ τοὺς τῶν στάσεων ὅρους ὑπογραφικωτέρους μᾶλλον ἤπερ τελείως ἔχοντας ἀποδέδωκεν, ἀναγκαῖον ἂν εἴη πρὸς τὰ λοιπὰ τοὺς ἀρίστους φιλοσόφους Εὐαγόραν τε καὶ Ἀκύλαν μεταγενεστέρους μὲν ὄντας, ἐπιστημονικώτατα δὲ περὶ τούτων διεξελθόντας συλλήπτορας ἡμῖν τῆς ἀκριβοῦς περὶ τῶν στάσεων γνώσεως γίνεσθαι παρακαλεῖν.[2]) Qua autem ratione Aquilae libro usus sit Syrianus, adhuc erui nondum potuit, quia aliunde nulla de Aquila notio ad nos pervenerat. Nunc vero apud

1) „φιλόσοφοι“: cf. Syrian. II 35, 2; 55, 6; 56, 21; 128, 23.
2) Nescio cur Gloecknerus l. c. p. 61. tot locos afferat, quibus Syrianum a Hermogenis doctrina differre probet. Nam cum Syrianus in tractandis statibus se Hermogenem non secuturum esse libere ipse professus sit, ii potius loci commemorandi sunt, quibus ille cum Hermogene consentit, quos ego hoc capite attuli.

Georgium Monum complures invenimus locos, quos hic in Aquilae commentario fuisse disertis verbis testatur; quorum in numero eos quoque referendos censeo — qua de re alias dicendum erit —, qui non simplici Aquilae nomine instructi, sed quasi obelo notati sunt, dico locos 11r et 101r, quibus adscriptum legitur: ἐν ἀνεπιγράφῳ τινὶ τέχνῃ, ἣν εἰς Ἀκύλαν ἀναφέρουσιν, vel ἐν τῇ εἰς Ἀκύλαν ἀναφερομένῃ τέχνῃ.

Aquilae doctrinam ex ipso Syriano eruere ea de causa dificillimum fuit, quod nullo fere loco Syrianus Aquilae sententiam se afferre aperte dicit.[1]) Cum autem Georgius nonnullorum praeceptorum, quae in Syriani commentario inveniuntur, Aquilam auctorem nominet, illa quidem praecepta ex Aquilae libro Syrianum hausisse apparet. Alii praeterea ex Aquilae compendio occurrunt loci apud Georgium, qui in Syriani libro aut omnino desiderantur aut a Syriano aliter tractantur atque ab Aquila. Ex quo intellegitur Syrianum Aquilae doctrina ita usum esse, ut quae probaret reciperet, quae non probaret reiceret. Quod ut demonstremus, primum videndum erit nobis, quae sit ratio inter eos locos, quos et Syrianum et Georgium ex Aquilae libro sumpsisse diximus, deinde quaerendum, qua de causa loci illi ex Aquila repetiti, quos ut apud Georgium invenimus, ita apud Syrianum desideramus, ab hoc reiecti sint.

In eo capite, quo περὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ ὅρου (de capitibus status definitivi) agit Georgius, primum locum ἡ προβολή (intentio [2]) criminis secundum ordinem a Hermogene institutum tenet. Vocis προβολῆς variae exstant interpretationes, quarum nonnullas afferam:

Sopater W IV 489, 9: εἴρηται δὲ ἡ προβολὴ διὰ τὸ τὴν πρότασιν ἔχειν τοῦ πράγματος, καὶ ὥσπερ προτείνειν τοῖς δικασταῖς, περὶ οὗ αὐτοὺς δεῖ κρῖναι.

Anepigraphus ap. Georg. Mon. fol. 101r 25: ὁ μὲν ἀνεπίγραφός φησιν, ὅτι προβολὴ ἐκλήθη ὡς ἐκ μεταφορᾶς τῶν προβεβλημένων πετρῶν· ἔστι γὰρ ὡς ἐν προβόλου μοίρᾳ πρὸ τῶν ἄλλων κειμένη κεφαλαίων, ἢ ὅτι προβάλλεται εἰπεῖν καὶ διηγεῖται πάντα τὰ ἐν τῇ ὑποθέσει.

Similia fere profert Eustathius Thessalonicensis in scholiis in Homeri Odysseam p. 1405 (in fine): καὶ ὄνομα ἐκ τούτου ἡ προβολή, προβάλλειν δὲ οὐ μόνον τὸ προαφιέναι, ἀλλὰ καὶ τὸ προτιθέναι . . . καὶ προβλὴς πέτρα ἡ προβεβλημένη τῆς θαλάσσης . . . . ἐκ τοῦ προβάλλειν δὲ καὶ τὸ ῥητορικὸν πρόβλημα καὶ τὸ κεφάλαιον ἡ προβολή.

1) Iis locis, quibus Syrianus Aquilam nominatim laudat, aut cum aliis rhetoribus eius mentionem facit (cf. II 60, 24) aut in universum eum laudibus effert (cf. II 128, 23).

2) I. e. accusatio, qua crimen intendit orator, alias „propositio“ dicta.

Aquila vero summo iure vocabulum illud deduxit ab usu forensi Atheniensium; secutus est eum Syrianus:

Georgius fol. 101r 30: ἐν δὲ τῇ εἰς Ἀκύλαν ἀναφερομένῃ τέχνῃ ἄλλη τις εἴρηται αἰτία. κέκληται γάρ φησι τοῦτο τὸ ὄνομα τῆς προβολῆς ἐκ τοιαύτης αἰτίας· ʻπροβολή ἐστιν ὄνομα δίκης κατὰ τῶν ἀσεβούντων περὶ τὴν ἑορτήν. Δημοσθένης οὖν Μειδίαν προεβάλλετο ὡς περὶ ἑορτὴν ἀσεβήσαντα. καὶ τοιαύτης οὔσης τῆς δίκης ἐχρήσατο ἐν αὐτῇ ὁ ῥήτωρ τῷ τοιούτῳ εἴδει, φημὶ δὲ τῇ μετ' αὐξήσεως διηγήσει. εἶτα περαίνων τοῦτο τὸ εἶδος περὶ τὸ τέλος ἔφη· „τὰ μὲν οὖν εἰς ἐμὲ ἠσεβημένα πάντα, ἐφ' οἷς αὐτὸν προὐβαλόμην, ταῦτά ἐστιν". καὶ ʻἰδού, φησίν[2]), αὐτὸ ὠνόμασεν ὁ ῥήτωρ προβολήν, φημὶ δὲ τὴν μετὰ διηγήσεως αὔξησιν, καὶ ἐξ ἐκείνου λοιπὸν ἐπέμεινε τὸ κεφάλαιον προβολὴ καλούμενον'.

Syrianus II 101 11: ... . τὴν προβολήν, ἥτις ὠνόμασται μὲν ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς Ἀθήνησι δίκης οὕτω καλουμένης κατὰ τῶν ἐν ταῖς ἑορταῖς ἀδικούντων, ὡς καὶ Δημοσθένης φησὶν ἐν τῷ κατὰ Μειδίου ʻκαὶ προὐβαλόμην ἀδικεῖν τουτονὶ περὶ τὴν ἑορτήν'[1]) τοῦτ' ἔστι τῇ προβολῇ κατ' αὐτοῦ ἐχρησάμην, ὥσπερ καὶ ἡ ἔνδειξις καὶ ἡ εἰσαγγελία καὶ ἡ ἐξούλης ὀνόματα δικῶν ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς. παραλαμβάνεται δὲ ἀντὶ διηγήσεως· ὁ γὰρ ὅρος διήγησιν οὐκ ἐπιδέχεται τῷ τὸν φεύγοντα, ὡς καὶ Μινουκιανός φησιν, ὁμολογεῖν τὸ πεπραγμένον, ἡ δὲ προβολὴ αὔξησιν περιέχει τῶν πεπραγμένων.

Syrianus igitur Aquilae doctrinam in suam rem convertit auctoris nomine non addito: at accuratius Aquilam excripsit quam Georgius, quin etiam Aquilae ipsius verbis eum usum esse putaverim; neque enim Demosthenis verba recta oratione attulisset, nisi in exemplo suo legisset: καὶ προὐβαλόμην ἀδικεῖν τουτονὶ περὶ τὴν ἑορτήν.

In tractanda „πηλικότητι", capite τοῦ ὅρου (status definitivi) eo, quo rei magnitudo demonstretur, Georgius Aquilae mentionem facit, qui τὴν πηλικότητα et τὸ πρός τι (ad aliquid) non κεφάλαια ἀγωνιστικά (i. e. capita ad argumentationem pertinentia), sed κεφάλαια ἐπιλογικά esse dixerit:

Georgius fol. 117r 10: Ὁ Ἀκύλας φησὶν ὅλως μὴ εἶναι ταῦτα (sc. τὴν πηλικότητα καὶ τὸ πρός τι) κεφάλαια ἀγωνιστικά, ἀλλ' ἐπιλογικά, καὶ οὐ ξένον φησίν, εἰ ἐν μέσῳ τῶν κεφαλαίων εὑρίσκεται, ἐπεὶ πολλάκις ἐπιλογικὰ τίθενται μεταξὺ τῶν ἀγώνων. καὶ μάρτυς τούτου Δημοσθένης, καθ'

Syrian. II 111, 12: ἔστι δὲ τὸ κεφάλαιον (sc. ἡ πηλικότης — Georg. καὶ τὸ πρός τι) ἐπιλογικὸν καὶ θαυμάζειν οὐ χρή,

---

1 Dem. XXI 1. 2) φασιν P.

ἕκαστον σχεδὸν κεφάλαιον ἐπιλογιζόμενος.[1]) οὕτως ὁ Ἀκύλας ἐδόξασεν αἰτίαν οὐ δούς, δι' ἣν ἐπιλογικὰ βούλεται μᾶλλον τὰ παρόντα εἶναι κεφάλαια, καὶ ἴσως εἰς τοῦτο ἀφορῶν ἐπιλογικὰ λέγειν αὐτὰ ἐπεχείρησεν, ἐπεὶ αὐξητικά ἐστι μᾶλλον, ὅπερ ἐν ἐπιλόγοις εὑρίσκεται. εἰ δὲ πρὸς τοῦτο σκοπῶν εἶπεν, 'φαμὲν ὅτι οὐχ ὁμοία ἐστὶν ἡ ἐν ἐπιλόγοις αὔξησις καὶ ⟨ἡ⟩[2]) ἐν τοῖς προκειμένοις κεφαλαίοις. ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἐπιλόγοις ἁπλῶς ἐστιν αὔξησις, ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις κεφαλαίοις ἡ αὔξησις πρὸς ἀπόδειξιν ὁρᾷ καὶ τοῦτο κέκτηται τέλος· αὔξομεν γὰρ τὸ πρᾶγμα, ὅτι μέγα καὶ ὅτι ἔλαττον ἢ προσῆκεν ἐγκαλοῦμεν ἀδίκημα, δεικνύντες ὅτι οὐ κατὰ συκοφαντίαν ἢ ἐπήρειάν τινα τὴν κατηγορίαν πεποιήμεθα[3]), εἴγε ἐξὸν ἡμῖν καὶ μεῖζον ἐπιφέρειν ἀδίκημα οὐκ ἠνεσχόμεθα. ἄλλως τε δὲ εἰ ἐπιλογικὰ εἴη, πῶς ἔτι κεφάλαια κληθήσονται; οὐκ ἄρα οὖν ἐπιλογικά.'

εἰ καὶ ἐν μέσοις τοῖς ἀγῶσιν ἐπιλογίζεσθαι δεῖ· καὶ γὰρ ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Ἀριστοκράτους πρῶτον θεὶς τὸ νόμιμον ἐπιλογίζεται, εἶτα τὸ δίκαιον ἐξετάσας καὶ ἐπιλογισάμενος, πάλιν τὸ πρέπον διεξελθὼν ἐπιλογίζεται. ἔξεστιν οὖν καὶ κατὰ κεφάλαιον ἐπιλογίζεσθαι, καὶ μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἀγώνων ἐπάγειν τοὺς ἐπιλόγους, ὡς ἐν τῷ κατὰ Τιμοκράτους ὁ ῥήτωρ ποιεῖ.

Iure ac merito Aquila „αὐξητικά" haec capita esse dicit. „Αὐξητικά" enim sunt, et quae ad augendam laudem aut amplificandum vitium valent[4]) et omnia, quibus aliquod novum pondus accedit ad res tractandas. Atque in epilogo ponendae sunt haec orationis partes; quin etiam „ἐπίλογος" ipsa αὔξησις nominatur a nonnullis rhetoribus. Nihil tamen impedit oratorem, quominus in fine uniuscuiusque argumentationis epilogum faciat, quod Demosthenem in Aristocratea et Timocratea fecisse apud Syrianum legimus. At negat Georgius capita illa esse ἐπιλογικά, cum dicat: ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις κεφαλαίοις ἡ αὔξησις πρὸς ἀπόδειξιν ὁρᾷ κτλ., quasi vero ulla exstet oratio, in qua epilogus non ad argumentationem pertineat. Syrianus Aquilae sententiam probat, huius nomine non allato. Fusius autem Georgio illum exscripsit, neque dubito, quin illae Demosthenis orationes (Aristocratea et Timocratea), quibus sententiam suam illustrat Syrianus, iam ab Aquila fuerint allatae. Iam si Aristocrateam solam Aquila attulisset, non dubium est, quin Georgius ex sua consuetudine verbis suis καὶ μάρτυς τούτου Δημοσθένης additurus fuerit ἐν τῇ κατ' Ἀριστοκράτους. Nunc vero cum duos ex Aquila afferat Demosthenis orationes Syrianus, Georgium his paucis verbis Aquilae doctrinam complexum esse apparet: καὶ μάρτυς τούτου Δημοσθένης, καθ' ἕκαστον σχεδὸν κεφάλαιον ἐπιλογιζόμενος.

---

1) Cf. etiam fol. 67 v. 2) om. P: addidi. 3) ἐποιήμεθα (σα) alt. m. P.
4) Cf. etiam Arist. Rhet. I 9.

In eodem Georgii capite agitur de „ἐργαςίᾳ“ τῆς πηλικότητος, i. e. quo studio et qua arte haec orationis pars pertractari debeat; quam ἐργαςίαν Georgius effici vult ἀπὸ τῆς ποςότητος[1] (ex quantitate), ἀπὸ τῆς ποιότητος (constitutione quae diversa est a generali, in qua quaeritur de genere facti), praeterea ἀπὸ ἐνδόξου καὶ ἀδόξου[2]. Syrianus, qui brevissime de hoc egit, hanc distinctionem non facit. Ipsos locos proponam:

Georgius fol. 117v 21: μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ποιότητος ἐργαςόμεθα τὴν πηλικότητα· τὴν δὲ ποιότητα ἐκ τῶν περιςτατικῶν καταςκευάςομεν, ἀπὸ τόπου, χρόνου, προςώπου, τρόπου, αἰτίας[3], ὡς ἐν τῷ κατὰ Μειδίου ὁ Δημοςθένης· ἀπὸ τόπου, ὅτι ἐν θεάτρῳ, ἀπὸ χρόνου, ὅτι ἐν πανηγύρει Διονυςίων[4] τελουμένων, ἀπὸ προςώπου, ὅτι χορηγὸν ὄντα αὐτὸν ἔτυπτεν, καὶ ἀπὸ[5] τῶν λοιπῶν ὁμοίως. ἐνταῦθα δὲ πάλιν ὁ Ἀκύλας φηςίν, ὅτι ἐν τῇ ἐργαςίᾳ τῆς ποιότητος παροπτέον ἔνια τῶν περιςτατικῶν, ἐπεὶ μὴ δεῖ πάντα ἐξετάζειν. ταῦτα δέ φηςιν ὁ ἀνὴρ οὐκ εἰρηκὼς αἰτίαν, δι' ἣν ἡμᾶς ἀπείργει πᾶςι χρήςαςθαι τοῖς περιςτατικοῖς· ἡδέως δ' ἂν ἐροίμην αὐτόν, τίνος χάριν παροπτέον ἔφη τινὰ τῶν περιςτατικῶν. ἆρα διὰ τὸ μὴ λυςιτελεῖν ἡμῖν τινα ἐξ αὐτῶν πολλάκις πρὸς ἐξέταςιν; εἰ διὰ τοῦτο, ςυναινοῦμεν καὶ ἡμεῖς τῷ δόγματι· ἐπὶ πάντων γὰρ καθ' ὅλου καὶ οὐκ ἐπὶ μόνων τῶν περιςτατικῶν, ἐάν τι βλάπτῃ ἡμᾶς, οὐ χρηςόμεθα αὐτῷ, ἀλλὰ παρορῶμεν .... εἰ μέντοι πάντα λυςιτελοῦςιν ἡμῖν ἐξεταζόμενα, πᾶςι χρηςόμεθα. εἰ δὲ παροπτέον φηςὶν ἔνια τῶν περιςτατικῶν διὰ τὸ μὴ[6] διηγηματικώτερον ἐργάςαςθαι τὴν πηλικότητα — τὰ γὰρ περιςτατικὰ διήγηςιν ἐμποιοῦςι — φαμὲν καὶ πρὸς τοῦτο ʽἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς αὐξήςεως οἷόν τέ ἐςτιν ἐκλύειν τὴν διήγηςιν'. οὐ γὰρ εὑρίςκεται ςυνεχὴς ἡ διήγηςις, ὑπὸ τοῦ μεγέθους ἐκλυομένη τῆς αὐξήςεως.[7] ἄλλως τε δὲ καὶ οἷόν τέ ἐςτι μεταλλάςςειν τὴν τάξιν καὶ τάττειν τὰ πρῶτα δεύτερα καὶ τὰ δεύτερα πρῶτα. καὶ οὕτως διελύετο τῆς διηγήςεως ἡ ςυνέχεια, ὥςτε οὐδὲ τοῦτο κωλύςει ἔνια παρεμπίπτειν τῶν περιςτατικῶν.

Syrianus II 109, 26: οὐ πᾶςιν οὖν τοῖς περιςτατικοῖς μορίοις ἐπεξελεύςεται (sc. ἡ πηλικότης).

Apparet igitur Syrianum in ἐργαςίᾳ τῆς πηλικότητος Aquilam in summa re secutum esse; in singulis vero ab eodem recessisse Georgio adscito facile probatur. Etenim Syrianus πηλικότητα in partes non divisit, diviserat Aquila, siquidem apud eum ποιότης, sicut apud Georgium, caput πηλικότητος erat, quod dubitari nequit. Nam quod Georgius ποιότητος praecepta exponens dicit: ἐνταῦθα

1) Georg. fol. 117v 5 sqq. 2) ὁ μὲν γὰρ ὅτι ἄδοξον τὸ πεπραγμένον καὶ αἰςχύνην φέρον ἐρεῖ, ὁ δὲ ὅτι ἔνδοξον. Georg. fol. 118r 27.
3) Deest igitur sextum περιςτατικόν Hermog. et Syriani „πρᾶγμα“
4) Διονυςείων P. 5) ἐπὶ P. 6) I. e. ne reddamus.
7) I. e. quia solvitur exaggerationis sublimitate.

πάλιν ὁ Ἀκύλας κτλ., huius πάλιν explicatio nulla invenitur, nisi qua sumimus iam priore quodam artis loco Aquilam illud praeceptum dedisse, quem locum de πηλικότητος legibus fuisse et Syriani testimonio et ipsa re probatur. Ergo duobus locis Aquila de circumstantium usu in oratoris arbitrio posito dixerat: priorem, qui erat de πηλικότητι, Syrianus in artem suam recepit, alterum de ποιότητι, πηλικότητος capite, Georgius.

Hi, quos adhuc tractavimus loci, quibus Syrianus cum Aquila consentit, omnes ex iis capitibus proveniunt, quae sunt partes status definitivi, unde sequitur Syrianum in tractando statu definitivo omnino Aquilam secutum esse.

Unus restat Aquilae locus apud Georgium, quem etiam apud Syrianum invenimus. Agitur de eo capite στοχασμοῦ (status coniecturalis), quod τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους a technicis nominatur.[1] Syrianus εἰκότα vocat illam orationis partem II 76, 11: καλεῖται δὲ καὶ εἰκότα, διότι περὶ τὴν τοῦ ἐνδεχομένου φύσιν ἐξετάζεται. In hoc quoque capite tractando Syrianus Aquilam auctorem adhibuit:

Georgius fol. 36 v 2: οὕτως καλῶς ἀναμεμερισμένης εἰς ἀμφοτέρους τῆς ὑποθέσεως ἐπεχείρησάν τινες [cf. Ἀκύλας in fine] εἰπεῖν, ὅτι ἔστιν εὑρεῖν πολλάκις ἐν ᾧ τοῖς αὐτοῖς σημείοις[2]) ὁμοίως κέχρηνται ἀμφότεροι, ὅ τε κατήγορος καὶ ὁ φεύγων, ὡς εἶναι διαστολήν τινα ἐν οἷς κοινὰ εὑρίσκεται τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. ὁτὲ μὲν γὰρ διάφορα εὑρίσκεταί φασι τὰ σημεῖα, ὁτὲ δὲ[3]) τὰ αὐτά. ὅτι γὰρ καὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις ἔστιν εὑρεῖν σημεῖα, δῆλον ἐκ τούτου· συνεχῶς τις τοῖς τῶν ἀνδροφόνων καθαρσίοις χρώμενος κρίνεται φόνου. ἐνταῦθα γάρ, φασί, καὶ ὁ διώκων καὶ ὁ φεύγων τὰ αὐτὰ παραλήψεται ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. ὁ μὲν διώκων οὕτως· 'ἐφόνευσας ἐπεὶ συνεχῶς τοῖς τῶν ἀνδροφόνων κέχρησαι καθαρσίοις· οὐ γὰρ οὕτως συνεχῶς ἤμελλες καθαίρεσθαι, εἴπερ μὴ ἐφόνευσας'. ὁ δὲ φεύγων πάλιν τοῖς αὐ-

Syrian. II 77, 3: κοινὰ δὲ γίνεται ἀμφοῖν (sc. τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους) ὡς ἐπ' ἐκείνου συνεχῶς τις καθαιρόμενος τοῖς τῶν ἀνδροφόνων καθαρσίοις κρίνεται φόνου· ὅ τε γὰρ κατήγορος ἐρεῖ 'ὅτι συνεχῶς τοῖς ἐπὶ φόνῳ καθαρμοῖς καθαιρόμενος συνειδέναι τί μοι δοκεῖς σαυτῷ κακόν', ὅ τε φεύγων ἀπολογούμενος λέξει, ὡς 'τοσοῦτον ἀπέχω τῆς ἀνδροφονίας ὥστε καὶ συνεχῶς καθαρσίοις προσιέναι θεοῖς πα-

---

1) Syr. II 76, 9. . . . . τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἅπερ ὠνόμασται μὲν οὕτως, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ζητήματος μέχρι τέλους ταὐτά ἐστιν τὰ ἐξεταζόμενα. Georg. fol. 33 v 22: ἐπεὶ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ λόγου ἄχρι τοῦ τέλους ἐξετάζεται.

2) Georgius fol. 33 r 25: καὶ γὰρ σημεῖα καλεῖται (sc. τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους) καὶ τεκμήρια. Quod apud Georgium legimus ἐν ᾧ τοῖς αὐτοῖς σημείοις ὁμοίως κέχρηνται κ. τ. λ. significat: τοῖς αὐτοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. 3) τε P.

τοῖς χρήσεται· 'οὐκ ἐφόνευσα, καὶ δῆλον ἐκ τοῦ συνεχῶς με καθαίρεσθαι. οὐκ ἂν γὰρ ἐπεχείρουν φονεῦσαι ὅ γε συνεχῶς καθαιρόμενος καὶ ἀεὶ βουλόμενος εἶναι καθαρός'. ταῦτα μέν φασί τινες, ὧν ἐστι καὶ Ἀκύλας.

λαιῶν ἀσεβημάτων ἐμαυτὸν ἐξάντη καθιστάς. φόνων δὲ συνεχείᾳ καὶ καθαρμοῖς μυρίοις κοινὸν οὐδὲ ἕν'.

Fuit igitur de hoc loco quaestio inter rhetores, possintne accusator et reus iisdem ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους uti. Erant qui reum solum illa adhibere vellent, cum constaret inter plurimos, accusatoris praecipue id esse caput. Quam quisque habuerit sententiam, iam videamus:

Hermogenes ipse II 145, 15: Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐστὶ μὲν ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ κατηγόρου . . . ἐὰν δὲ κοινὰ ᾖ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους (εὑρίσκεται γάρ ποτε καὶ οὕτως ἔχων στοχασμός), et infra: μόνου δὲ τοῦ φεύγοντος γενέσθαι τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἀδύνατον. Idem Hermogenis sententia allata dicit

Georgius fol. 36r 2: ταῦτα (sc. τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους) γὰρ μόνου τοῦ κατηγόρου εὑρίσκεται. ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ κοινὰ ἀμφοῖν, τοῦ τε κατηγόρου φημὶ καὶ τοῦ φεύγοντος· μόνου δὲ τοῦ φεύγοντος οὐχ εὑρίσκεται.

Aquila et Syrianus τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους κοινά inveniri non negant. Numquid etiam reum solum iis uti posse dicunt? — Syrianus II 76, 24: ἔστι δὲ τῶν ἀεὶ ἐμπιπτόντων ἐν τῷ ἁπλῷ τελείῳ στοχασμῷ ἐκ μόνου τοῦ κατηγόρου κινούμενα, ποτὲ δὲ καὶ κοινὸν ἀμφοῖν γίνεται, σπανίως δὲ μόνου τοῦ φεύγοντος (exemplum huius doctrinae sequitur p. 77, 26). Idem in Aquilae libro exstitisse credo; minime enim puto Georgium scripsisse: ἐπεχείρησάν τινες εἰπεῖν, ὅτι ἔστιν εὑρεῖν . . . . . καὶ ὁ φεύγων, quoniam Hermogenem idem dixisse constat illiusque sententiam ipse Georgius se sequi profitetur, nisi eos rhetores sequi voluisset, qui reum solum capite illo uti contendunt. Plura enim de illis est dicturus

Georgius fol. 37r 14: τινὲς δὲ (eosdem hos esse puto atque eos, quos supra laudaverat, „ὧν ἐστὶ καὶ Ἀκύλας") καὶ τὸ μεῖζον ἐπεχείρησαν εἰπεῖν, ὅτι πολλάκις ὁ φεύγων μόνος κέχρηται τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ὡς ἐπὶ τούτου·

πρεσβύτης, τριῶν ἀριστέων πατήρ, τῶν μὲν δύο τελευτησάντων, τοῦ δὲ ἑνὸς νοσοῦντος καὶ τεθνάναι μέλλοντος . . .[1]), ἑαυτὸν προσαγγέλλει· τοῦ δὲ παιδὸς ἀναστάντος[2]) καὶ ἀντειπόντος, αὖθις ἱεροσυλίας γενομένης

Syrian. II 77, 26: γίνεται σπανίως καὶ μόνον τοῦ φεύγοντος (sc. τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους) ὡς ἐπ' ἐκείνου· τρεῖς τις ἔχων παῖδας ὀλυμπιονίκας, τοὺς δύο ἀπο-

1) Hoc loco verba ἱεροσυλίας γενομένης desiderantur; cf. paulo post „αὖθις ἱεροσυλίας γενομένης"; eadem in Syriani exemplo.

2) ἀντιστάντος P.

ἑαυτὸν ἐπ' αὐτῇ προςαγγέλλει, ὡς ἐπινοςοῦντος αὐτῷ τοῦ παιδός. ἐνταῦθα γάρ, φαςί, τοῦ φεύγοντός ἐςτι μόνου τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἐπεὶ καὶ μόνος ἔχει τὴν ἐκ τούτων καταςκευήν. φήςει γὰρ μὴ εἶναι τὸν πρεςβύτην ἱερόςυλον, ἀλλὰ τοῦ θανάτου ἐρᾶν καὶ διὰ τὴν περὶ τοῦ παιδὸς λύπην ἑαυτὸν προςηγγελκέναι [1]), ἐπεὶ καὶ πρότερον ἤδη ἑαυτὸν προςήγγειλεν. ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο εὔηθες [2]) λίαν.

βαλὼν ἦλθεν ἐπὶ βρόχον· μέλλοντα αὐτὸν ἀποπνίγεςθαι ὁ νεώτερος καθεῖλεν· ἱεροςυλίας γενομένης ἔφηςεν ὁ πατὴρ ἑαυτὸν ἱεροςυληκέναι καὶ ὁ παῖς ἀντιλέγει· ὁ γὰρ παῖς, τοῦ φεύγοντος ἔχων τὴν τάξιν, τοῦ πατρὸς τὴν ςυμφορὰν διηγήςεται καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐπιβουλεῦςαι ἑαυτῷ θέλει.

His ex locis apparet Syrianum Aquilam esse secutum. Praeterea exempla omnia, quae et apud Syrianum et Georgium invenimus, in Aquilae compendio fuisse verisimile videtur. Supra iam demonstratum est, iisdem Syrianum exemplis atque Aquilam τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους κοινά illustravisse, quae ad Hermogenem redire puto. Illud, quod Hermogenes adhibet πρόβλημα ad communia ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, etiam apud Syrianum legimus:

Hermog. II 145, 23: παράδειγμα τοῦ κοινὰ ἔχοντος τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους· ἀπέκειτο κατά τινος γραφὴ τυραννίδος ἐπιθέςεως· μετεώρου τῆς δίκης οὔςης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀριςτεύςας ᾔτηςεν εἰς τὸ γέρας τὴν ἀναίρεςιν τῆς γραφῆς καὶ ἔλαβεν. ἐτυράννηςεν ἐκεῖνος καὶ καθελὼν αὐτὸν οὗτος ςυνειδότος φεύγει. τῇ μὲν γὰρ ἀναιρέςει τῆς γραφῆς καὶ τοῖς περὶ ταῦτα ὁ κατήγορος χρήςεται, τῷ δὲ ἀπεκτονέναι καὶ τοῖς περὶ τοῦτο ὁ φεύγων, καὶ δεῖ ἀμφοτέρους λῦςαι τὰ ἀλλήλων.

Syrian. II 77, 12: γίνεται δὲ καὶ ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων κοινὰ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, οἷον ἐγράψατό τις τυραννίδος ἐπιθέςεώς τινα, μετεώρου τῆς δίκης οὔςης ὁ τοῦ φεύγοντος ἀδελφὸς ἀριςτεύςας ᾔτηςεν ἀναίρεςιν τῆς γραφῆς· ἔλαβε· μετὰ ταῦτα τυραννοῦντα τὸν ἀδελφὸν ἀπέκτεινε καὶ κρίνεται ὁ ἀριςτεύςας ςυνειδότος. ὁ μὲν οὖν κατήγορος ἐρεῖ ὅτι 'ςυνῄδεις αὐτῷ τὴν τυραννίδα, διὰ τοῦτο γὰρ ἁλίςκεςθαι μέλλοντα ἐξῃτήςω καὶ μικρὸν ὕςτερον ἀνεῖλες ἐκποδὼν καταςτῆςαι ςπεύδων τὸν ἔλεγχον', ὁ δὲ φεύγων ἀπολογήςεται ὅτι 'πρότερον, μὲν ςυκοφαντεῖςθαι τὸν ἀδελφὸν νομίζων εἰς τὸ γέρας τῆς ἀριςτείας ᾔτηςα τὴν ἀναίρεςιν τῆς γραφῆς, ὕςτερον δὲ περιφανῶς τυραννοῦντα καταμαθὼν οὐδὲ κρίςεως ἄξιον ἐπὶ τηλικούτοις ἡγούμην'.

Hermogenis verba τῇ μὲν γὰρ ἀναιρέςει γραφῆς κτλ. Syrianus fusius exposuit: ὁ μὲν γὰρ κατήγορος ἐρεῖ ὅτι ςυνῄδεις αὐτῷ κτλ., neque dubito, quin hoc in Aquilae libro legerit, qui ipse Hermogenis

---

1) προςεγγελκέναι P 2) εὐήθει pr. m. εὐήθῃ alt. m. P: corr. Keil.

exemplo usus erat.[1]) Id denique afferam exemplum, quod apud Georgium et Syrianum solos exstat:

Georg. fol. 34v 4: ὑπώπτευσέν τις τὸν οἰκέτην ἐπὶ τῇ γυναικί, δήσας αὐτὸν ἀπεδήμησεν, τῆς τῶν θεσμοφορίων ἐνστάσης ἑορτῆς, νόμου κελεύοντος μηδένα εἶναι τηνικαῦτα δεσμώτην, ἀπέλυσε τὸν οἰκέτην ἡ γυνή· ὁ δὲ λυθεὶς ἀπέδρα. εὑρέθη ὁ ἀνὴρ ἐπ' ἐρημίας νεκρὸς ἀσκύλευτος, καὶ κρίνεται ἡ γυνὴ συνειδότος.

Syrian. II 76, 17: ὑπώπτευσέ τις τὸν οἰκέτην ἐπὶ τῇ γυναικί, δήσας ἀπεδήμησε, θεσμοφορίων ἐπιστάντων νόμου κελεύοντος ...[2]), ἔλυσεν αὐτὸν ἡ γυνή· ὁ δεσπότης ἐπανιὼν εὕρηται νεκρὸς ἀσκύλευτος, ἀφανὴς γέγονεν ὁ παῖς, καὶ κρίνεται συνειδότος ἡ γυνή.

Quod exemplum Aquilae esse puto, quia apud Hermogenem non invenitur.

Quod attinet ad ἐργασίαν τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, dicit Georgius fol. 39v 4: ἔτι δὲ δεύτερόν ἐστιν ἐπιχείρημα, ἀφ' οὗ γίνονται ἔκ τε λόγων καὶ πεπραγμένων (sc. τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους). τινὲς δὲ (sunt certo iidem „τινές", quos iterum atque iterum in hoc capite laudavit Georgius, quorum in numero Aquila est) προστιθέασι καὶ 'παθῶν', διὰ τὸ πρόβλημα τῆς γυναικὸς τῆς συνεχῶς νύκτωρ δακρυούσης καὶ μοιχείας κρινομένης· τὸ γὰρ δακρῦσαι, φασίν, παθεῖν ἐστιν. Apud Syrianum in ἐργασίᾳ τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους hoc ipsum invenimus exemplum (II 78, 10 sqq.) idque unicum.

Haec habui, quae dicerem de locis ex Aquilae arte a Georgio servatis, quibuscum Syrianus consentit. Alii praeterea in Georgii commentario occurrunt loci ex Aquila excerpti, quibus probatur Syrianum aliter sensisse atque Aquilam. Quaerat ideo quispiam, quomodo factum sit, ut non omnes Aquilae loci, quos exhibet Georgius, apud Syrianum exstent, quamquam Aquilam et Euagoram se velle sequi Syrianus initio libri sui ipse professus est.

Videamus igitur, qui sint loci illi, quid valeant, num quadrent ad Syriani doctrinam: quo facto apparebit Syrianum non solum ex Aquila et Euagora, sed etiam ex aliorum rhetorum libris hausisse.[3])

---

1) Accusatorem semper τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους uti quoniam inter omnes constabat, neque Hermogenes neque alius quisquam exemplum dedit. Georg. fol. 36r 6: τὸ μὲν οὖν διδόναι νῦν παράδειγμα ἐν ᾧ τοῦ διώκοντος μόνον ἐστὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους περιττὸν διὰ τὸ λίαν σαφές. ἔνθεν γὰρ καὶ ὁ τεχνικὸς παρῆλθεν μὴ δεδωκὼς ἡμῖν τοῦ τοιούτου παράδειγμα· πρόδηλον γὰρ ὡς ἐπὶ παρεστηκότος τῷ νεοσφαγεῖ σώματι κτλ.; brevissime etiam Syrian. II 76, 12: ἐνδέχεται γὰρ τὸν παρεστῶτα τῷ νεοσφαγεῖ σώματι κτλ.

2) Desiderantur hic: μηδένα εἶναι τηνικαῦτα δεσμώτην (ut apud Georgium).

3) Syrianum e Minuciano sua hausisse iam demonstravit Gloeckner l. c. p. 60 sqq.

Ac primum quidem demonstratur, Syrianum spreta Aquilae sententia Hermogeni se accinxisse.

§ 2. De Syriano et Hermogene.

Est status coniecturalis caput μετάθεςις αἰτίας sive χρῶμα, quo alia de causa factum aliquid esse affirmat reus, quam adversarius intendit.[1] 'Τὸ χρῶμα ἀεὶ ἐμπίπτει κατὰ μίαν τῶν ἀντιθετικῶν'[2], i. e. semper adhibetur ad 'relationem causae' expoliendam unum genus ex quattuor illis, quae τῆς ἀντιθέςεως[3] sunt:

1. ἀντίςταςις (genus comparativum)[4], 2. μετάςταςις (translatio)[5],
3. ἀντέγκλημα (criminis relatio)[6], 4. ςυγγνώμη (concessio).[7]

In his quattuor formis aliquid opponitur, quo se reus contra adversarium defendit. Aquila non solum hos ἀντιθετικάς in μεταθέςει αἰτίας adhibitas voluit, sed etiam τὴν ἀντίληψιν, defensionem quandam, qua ipsum factum, quod obicitur, dicimus honestum esse[8]:

Georgius fol. 56v 21: ὅτι μὲν οὖν κατὰ μίαν τῶν ἀντιθετικῶν ἡ ἐργαςία γίνεται τῆς μεταθέςεως τῆς αἰτίας, δεδήλωται. μηδεὶς δὲ οἰέςθω, ὡς καθ' ἕκαςτον πρόβλημα μίαν μόνην ἐμπίπτειν τῶν ἀντιθετικῶν εἰς ἐξέταςιν· ἔςθ' ὅτε γὰρ καὶ δύο ἐμπίπτουςιν καὶ τρεῖς πρὸς ὅπερ χορηγήςει ἡ ὕλη.[9] Ἀκύλας δὲ οὐ μόνας ἔφαςκε τὰς ἀντιθετικὰς ἐμπίπτειν εἰς ἐργαςίαν τοῦ χρώματος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίληψιν, ὡς εἶναι τὰς δικαιολογικὰς πάςας. εἴποι γάρ, φηςίν, ὁ παρεςτηκὼς τῷ νεοςφαγεῖ ςώματι, ὅτι 'καὶ ἔξεςτί μοι παρεςτάναι'. οὐ πειςτέον δὲ τούτῳ· ςυγχέει γὰρ ταῦτα, ςυμμιγνὺς τὴν ἀντίληψιν τὸ κεφάλαιον ⟨καὶ⟩[10] τὴν μετάθεςιν τῆς αἰτίας. τὸ γὰρ εἰπεῖν ὅτι 'ἔξεςτί μοι παρεςτάναι' ἀντιληπτικόν ἐςτι, καὶ τοῦτο[11] κεφάλαιον τοῦ ςτοχαςμοῦ. καὶ ταῦτα

1) Hos terminos technicos ut verterem et explicarem, plerisque locis usus sum Ernesti Lex. techn. Graec. rhet.

2) Georg. fol. 56v et 57v.

3) Hoc et ἀντίθετον vocatur. Quint. 9, 2, 101: „... quod non universa universis, sed singula singulis opponuntur ... idque ἀντίθετον vocat". 9, 3, 81: Contrapositum autem, vel, ut quidam vocant, contentio (ἀντιθέτου dicitur) non uno fit modo. Nam et fit, si singula singulis opponuntur e. q. s.

4) Quint. 7, 4, 12: „hoc genus ἀντίςταςις graece nominatur, comparativum nostri vocant". — Inest in utilium rerum comparatione et commodorum aut incommodorum comparatione (E.).

5) ... (et comparationem) et translationem, cuius adhuc novum nomen inventum est μετάςταςις" — Ea est forma defensionis, qua in aliam rem alienam culpa transfertur.

6) Quint. 7, 4, 8: ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat eius accusatione, qui vindicatur.

7) Est genus defensionis, qua reus fatetur quidem crimen, sed invitum et imprudentem se fecisse contendit. — Ad Her. II 23: concessio est, per quam nobis ignosci postulamus.

8) Quint. 7, 4, 4. 9) Cf. Syrian. II 85.

10) καὶ adieci. 11) Scil. ἐςτι.

μὲν ὅταν ἐν λόγοις ᾖ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους· εἰ δὲ ἐν πράγμασιν εἴη, φησίν (Hermog. II 147, 1), θετικῶς ἐξεταστέον τὸ χρῶμα.[1]) ἰστέον δὲ ὅτι καὶ τοῦτο καθολικόν ἐστιν ἐπὶ πάσης μεταθέσεως αἰτίας· πλατύνομεν γὰρ ἔτι τὴν ἐργασίαν θετικῶς ἐπὶ τὸ καθ' ὅλου συνάγοντες, καὶ οὐ μόνον . . .[2]) τοῦτο πολλάκις ἐκ τοῦ ἐναντίου κατασκευάσομεν, καὶ ἔτι τοῖς τελικοῖς χρησόμεθα κεφαλαίοις, οἷον δικαίῳ, συμφέροντι, νομίμῳ, οἷον ἐπὶ τοῦ παρεστηκότος τῷ νεοσφαγεῖ σώματι. εἴποι γὰρ ὅτι 'προνοητέον τῶν σωμάτων τῶν ἀτάφων καὶ τῆς ὁσίας τῶν τετελευτηκότων. οὐ γὰρ χρὴ περιορᾶν τὰ ἄταφα σώματα. σκόπει γὰρ οἷα πάσχουσι δεινὰ οἱ τούτων ἀμελοῦντες· τοὺς ἀλιτηρίους ἔχουσιν δαίμονας, εὐμενὲς οὐ κέκτηνται τὸ δαιμόνιον, ὅλως οὐκ εὖ πράττουσιν'. εἶτα καὶ τὰ τελικὰ ἐπάξομεν κεφάλαια, λέγοντες ὅτι 'δίκαιον τοὺς τετελευτηκότας θάπτειν, καὶ συμφέρον, καὶ ὅσα ἂν ἁπλῶς ἑτέρων εὐπορήσομεν. οὕτως οὖν ἐργαστέον τὴν μετάθεσιν τῆς αἰτίας. καὶ γὰρ ἄτοπον ἂν ὑπῆρχεν, εἰ τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους τοσαύτην ἐχόντων ἰσχὺν καὶ τοσοῦτον πλάτος ἐργασίας τὴν φερομένην πρὸς αὐτὰ μετάθεσιν τῆς αἰτίας οὕτω ψιλῶς καὶ συντόμως προσεφέρομεν[3]), λέγοντες ἁπλῶς ὅτι 'παρέστην οὐχ ὡς φονεύσας, ἀλλ' ὡς θάψαι βουλόμενος'. ἀναγκαῖον οὖν ἦν ἄρα καὶ τὸ χρῶμα τοσούτοις ἐπιχειρήμασι ποικίλλεσθαί τε καὶ πλατύνεσθαι. ἔτι φησὶν ὁ τεχνικός, ὡς ἐὰν ἐν πάθεσιν ᾖ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας μεταστατικῶς ἐξετάζεται ἢ συγγνωμονικῶς[4]), ὡς ἐπὶ τῆς νύκτωρ συνεχῶς δακρυούσης γυναικὸς καὶ μοιχείας κρινομένης. μεθίστησι γὰρ τὴν αἰτίαν ἐπὶ τὴν σύνοικον, ὡς αὐτὸς εἴη τῶν τοιούτων αἴτιος, ἁπλῶς αὐτῇ προσιὼν καὶ ἐνοχλῶν καὶ θλίβων καὶ μηδεμίαν αὐτῇ παρέχων τέρψιν. ὅμως δὲ καὶ τοῦτο φθάσαντες διελέγξαμεν· οὐ γὰρ ἀποδίδοται τοῦτο τοιᾷδε[5]) μεταθέσει αἰτίας, ἀλλὰ καθ' ὅλου πᾶσα μετάθεσις αἰτίας κατὰ μίαν ἐξετάζεται τῶν ἀντιθετικῶν. τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς αἰσθόμενος ὁ Ἑρμογένης (l. c. 9) ἐπήγαγε λέγων· 'πάντα δὲ ἐν πᾶσιν ἐμπίπτει πλὴν ὅτι πλεονάζειν χρὴ ἕκαστον ἐν τῷ οἰκείῳ', ἵνα τὸ μὲν κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν ἐν λόγοις πλεονάσωμεν, τὸ δὲ θετικὸν ἐν τοῖς πράγμασιν, τὸ δὲ μεταστατικὸν καὶ συγγνωμονικὸν ἐν τοῖς πάθεσιν'. οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀληθές· πλεονάζειν γὰρ ἕκαστον χρή, ἔνθα ἂν εὐπορήσωμεν.[6])

Si ἀντίληψις adhibetur, δικαιολογία κατ' ἀντίληψιν fit[7]), quae longe diversa est a δικαιολογίᾳ κατ' ἀντίθεσιν, cuius est μετάθεσις

---

1) Cf. Syrian. II 84, 3 sqq.

2) Lacunam ind. Keil, qui desiderat e. q. καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ πολλάκις . . . 3) Sic Keil: προφέρομεν P.

4) Hermog. 147, 5 om. μεταστατικῶς et ἤ.

5) τοιᾷδε Keil. τοιάδε P Interpretare: singulare illud exemplum (τοῦτο) quod attulit, scilicet feminae lacrimantis, non quavis μεταθέσει αἰτίας solvitur, sed unicuique exemplo propria est μετάθεσις, quam κατὰ μίαν τῶν ἀντιθετικῶν effici iam vidimus. 6) εὐπορήσομεν P.

7) I. e. constitutio iuridicialis absoluta. — Quint. 7, 4, 4.

αἰτίας; haec autem δικαιολογία cum illa coniungi nequit. Quare summo iure Georgius Aquilam refellere conatur („οὐ πειστέον δὲ τούτῳ" — Georg.). Hic enim ad sententiam suam confirmandam exemplo parum idoneo est usus: comprehensus homo quidam apud corpus hominis interfecti caedis accusatus: „licet mihi", inquit, „ibi versari." Plane ineptum hoc defensionis genus esse nemo est qui neget. Revera improbavit Syrianus illud Aquilae dictum; nullam enim ἀντιλήψεως mentionem fecit. Quid? quod in hunc ipsum locum dicta videntur esse quae posuit Syrianus in tractanda **ἀντιλήψει** II 134, 6: τὴν δὲ ἀντίληψιν ὁ φεύγων οὐκ ἀνέδην εἰσάξει, ἀναίσχυντον γὰρ τὸ λέγειν ὡς 'ἔξεστιν ἅπερ ἄν τις βούλοιτο διαπράττεσθαι.' Igitur in hoc capite Syrianus (non minus quam Georgius) Hermogenem secutus est. Ipsos locos subiciam:

Hermogenes II 146, 25: Ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας πρὸς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους γίνεται, ἐκεῖνα δὲ ἤτοι ἐν λόγοις ἐστὶν ἢ ἐν ἔργοις ἢ ἐν πάθεσι. κἂν μὲν ἐν λόγοις ᾖ, κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας εἰσάγεται, οἷον νέος πλούσιος νύκτωρ κωμάσας εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐβόησε· 'θαρρεῖτε, ὦ δεσμῶται, οὐκ εἰς μακρὰν λυθήσεσθε', καὶ φεύγει τυραννίδος ἐπιθέσεως. ἐνταῦθα γὰρ ὁμολογῶν εἰρηκέναι, τίνι διανοίᾳ εἶπε, σκοπεῖν ἀξιοῖ. ἐὰν δὲ ἐν ἔργοις ᾖ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας θετικῶς ἐξετάζεται, οἷον πεφώραταί τις ἐπ' ἐρημίας θάπτων νεοσφαγὲς σῶμα καὶ φεύγει φόνου. θέσιν γὰρ περανεῖ. ἐρεῖ γάρ, ὅτι καλὸν τὸ τοὺς ἀτάφους θάπτειν· ἐὰν δὲ ἐν πάθεσι, συγγνωμονικῶς ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας γίνεται, οἷον συνεχῶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν νέος πλούσιος ἀφορῶν δακρύει καὶ φεύγει τυραννίδος ἐπιθέσεως. ἐλεήσας γὰρ φήσει τοὺς τυραννουμένους οὕτω διετέθην. εἰδέναι δὲ δεῖ, ὅτι ταῦτα μὲν πάντα ἐν πᾶσι στοχασμοῖς εὐ-

Syrian. II 83, 22: **ἔστι δὲ καὶ** ἄλλη τεχνικωτέρα τῶν χρωμάτων εὕρεσις τοιάδε· τῶν γὰρ ἀπ' **ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἢ ἐν** λόγοις ὄντων **ἢ ἐν ἔργοις ἢ** ἐν πάθεσι, γνωστέον ὅτι, ἐὰν μὲν ᾖ ἐν λόγοις τὰ ἀπ' **ἀρχῆς** ἄχρι τέλους τὸ χρῶμα **κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν** ὑπάρξει, ὡς ἐπὶ Ἀλκιβιάδου τοῦ **παρελθόντος νύκτωρ τὸ δεσμωτήριον καὶ βοήσαντος· 'θαρρεῖτε, ὦ δεσμῶται'**· τὸ γὰρ εἰρημένον οὐχ οἷός τε ὢν ἀρνεῖσθαι ἐπί τινα εὔλογον χωρεῖ διάνοιαν, ἀφ' ἧς προηνέγκατο τὸν λόγον, ὡς 'τὸν δῆμον αἰτεῖν ὑπὲρ **τῆς λύσεως τῶν δεσμωτῶν** ἐβουλόμην.' **ὅταν δὲ ἐν ἔργοις ᾖ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους**, τὸ χρῶμα **κατὰ θέσιν** ἔσται, ὡς ἐπὶ τοῦ **θάπτοντος ἐν ἐρημίᾳ** τὸ **νεοσφαγὲς σῶμα, ἐρεῖ γὰρ** ⟨ὡς⟩ 'ὅσιον ἡγούμην **θάπτειν** τὸν οἰχόμενον' **καὶ διὰ τῶν θετικῶν** τόπων **κατασκευάσει τὴν περὶ τοὺς τεθνεῶτας ὁσίαν**, ὡς ἀναγκαία καὶ **φυλαττομένη** μὲν ἀγαθῶν αἰτία **ταῖς πόλεσι**, περιορωμένη δὲ **πανωλεθρίαν** ἐπάγει τοῖς **ῥαθυμοῦσι καὶ τὰ** τοιαῦτα. **ὅταν δὲ ἐν πάθεσιν ᾖ** τὰ ἀπ' ἀρχῆς **ἄχρι τέλους, συγ-**

ρίσκεται, πλεονάζειν δὲ ἕκαστον ἐν τῷ οἰκείῳ.

γνωμονικὸν ὑπάρξει τὸ χρῶμα, ὡς ἐπὶ τῆς δακρυούσης νύκτωρ γυναικός· ἐρεῖ γὰρ ὡς 'οἰκτείρουσα τὴν ἀνθρωπίνην ἀτυχίαν ἐδάκρυον καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ κακῶν οἱ κλύδωνες ἐπὶ σχολῆς εἰς μνήμην ἰόντες κινοῦσι πρὸς θρῆνον'.

Per deprecationem[1]) effici relationem causae uterque vult, si in affectibus constiterint illa 'ab initio ad finem'; quodsi alio exemplo Syrianus hanc illustrat doctrinam atque Hermogenes, illum non Hermogenis ipsius libro, sed alio quodam compendio, quod ad Hermogenem redire necesse est, usum esse apparet.

In eodem Syriani capite occurrunt loci duo, quibus iisdem probatur eum Aquilae Hermogenem praetulisse, cf.

Hermogenes II 147, 19: ἐὰν δὲ ἀφ' ὧν αὐτὸς πεποίηκε κρίνεταί τις, ἢ ἕν τι ἐρεῖ ἢ καὶ πλείονα, ἀλλ' ἀκόλουθά γε ἀλλήλοις, οἷον νύκτωρ τις μεταιτῶν λῃστείας φεύγει. ἐρεῖ γὰρ διὰ τοῦτο νύκτωρ, ὅτι αἰσχύνεται, καὶ ὅτι οὐ βούλεται δυσοιώνιστος εἶναι μεθ' ἡμέραν προσαιτῶν τοῖς ἐντυγχάνουσι, καὶ ὅτι μᾶλλον τηνικαῦτα διδόασιν οἱ ἄνθρωποι ἀνειμένοι ἤδη τῇ γνώμῃ, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· ταῦτα γὰρ πολλὰ ὄντα οὐκ ἐναντιοῦνται ἀλλήλοις.

Syrian II 85, 5: ἰστέον οὖν ὅτι, ὅταν μὲν ᾖ τὰ ἐν τοῖς ζητήμασι πράγματα ἅπερ αὐτοὶ πεπράχαμεν, <ἓν> ἐμπίπτει χρῶμα ἑνὸς ὄντος τοῦ τεκμηρίου, ὡς ἐπὶ τοῦ παρεστῶτος τῷ νεοσφαγεῖ σώματι, ἐνίοτε δὲ πλείω ἀκόλουθα μέντοι, ὡς ἐπὶ τοῦ νύκτωρ προσαιτοῦντος καὶ κρινομένου λῃστείας, ἐρεῖ γὰρ ὡς 'ᾐδούμην μεθ' ἡμέραν προσαιτεῖν' καὶ ἄλλο 'νύκτωρ γὰρ μᾶλλον οἰκτείρουσιν ἄνθρωποι' καὶ ἄλλο 'συνελάμβανέ μοι πρὸς τὸ λανθάνειν τὸ σκότος.'

Conferas denique

Hermogenis II 147, 11: ἔτι ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας, ἂν μὲν ἀφ' ὧν ἕτεροι πεποιήκασιν ἡ κρίσις γίνηται, ἔσται καὶ πεπλανημένη καὶ ἐναντία πως ἑαυτῇ, οἷον τρισαριστέως εἰκόνα ἔστησαν οἱ πολέμιοι, καὶ φεύγει

Syriani II 86, 1: ὅταν δὲ ἄλλων πραξάντων ἄντικρυς εἰς ἡμᾶς ἀναφέρηται, πλείω τὰ χρώματα ἐμπίπτει καὶ ἀνακόλουθα, ἅπερ καὶ πεπλανημένα καλοῦσιν οἱ τεχνικοί· εἰκότως, εἰ γὰρ ἀκόλουθα λέγομεν, συνει-

1) Cf. C. Iulius Victor (rhet. lat. min. ed Halm) p. 381: κατὰ συγγνώμην est, cum et factum confitemur, quod intenditur, et culpam esse concedimus, et eam in alium transferre non possumus et commodum nullum ex ea probare conamur, sed omissis omnibus veniam precamur aut ignoratione aut necessitate aut casu, ut est Marci Tullii pro Ligario sententia.

προδοςίας. ἐρεῖ γὰρ θαυμάζοντας αὐτὸν ἐκείνους ςτῆςαι, ἢ προτρέποντας τοὺς πὰρ' αὐτοῖς, ἢ ἐξιλεουμένους αὐτόν, ἢ ἄλλως φθόνον κινῆςαι βουλομένους· ταῦτα γὰρ πάντα εἶναι ἀληθῆ οὐ δύναται· διό φαμεν καὶ πεπλανημένα χρώματα ἐν τῷ τοιούτῳ ςτοχαςμῷ εὑρίςκεςθαι.	δέναι τοῖς πεποιηκόςι δόξομεν, οἷον ὡς ἐπὶ τοῦ τριςαριςτέως, οὗπερ εἰκόνα ἔςτηςαν οἱ πολέμιοι· ἐρεῖ γὰρ ὡς 'θαυμάζοντες τῆς ἀνδραγαθίας ἔςτηςαν' καὶ πάλιν 'ἀλλὰ φθονοῦντές μοι τῆς παρ' ὑμῶν τιμῆς εἰκόνος δωρεᾷ διαβεβλήκαςιν' καὶ πάλιν 'ἀλλὰ πρᾶον αὐτοῖς ἔςεςθαί με διὰ ταύτης ὑπώπτευςαν.' καὶ πάλιν 'ἀλλ' ἴςως ἐπ' ἀρετὴν προτρέψαι τοὺς παρ' ἑαυτοῖς ςπεύδοντες τὸν πλεῖςτα χαλεπὰ δράςαντα τετιμήκαςιν εἰκόνι.'

His locis allatis Syrianum in tractanda causae relatione, quae est status coniecturalis, Hermogenem secutum esse neque Aquilam respexisse satis constat.

Ille, ad quem nunc accedimus, ex Aquila locus ἀντιλήψεως[1]) est, status qualitatis absolutae, de quo hoc Syrianus II 127, 17: οἱ τὴν ἀρίςτην τῶν ςτάςεων ποιηςάμενοι διαίρεςιν μετὰ τὸν ὅρον τάττουςι τὴν ἀντίληψιν. Horum rhetorum in numero etiam est Hermogenes; tamen hunc se sequi nolle brevi post addit Syrianus; etenim Minuciani Hermogenisque finitiones τῆς ἀντιλήψεως affert allatasque reicit II 128, 15: οὗτος ⟨δὲ⟩ ὁ ὅρος (sc. Ἑρμογένους) τὸ μὲν ἴδιον τῶν ἀντιληπτικῶν προβλημάτων μηνύει, ἀτελὴς δέ ἐςτιν· οὔτε γὰρ ἐκ γένους ἐςτὶ καὶ διαφορῶν, ὥςπερ οὐδὲ ὁ τοῦ Μινουκιανοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ κατηγόρου γνωρίζει τὴν ἀντίληψιν καίτοι γε πάντων ὡς εἰπεῖν τεχνογράφων ἀπὸ τοῦ φεύγοντος αὐτὴν χαρακτηριζόντων; quamvis improbaret, tamen se illorum sententias attulisse Syrianus dicit, quod optimi habebantur rhetores usque ad Aquilae et Euagorae aetatem; interiectis deinde summis Aquilae et Euagorae laudibus sic pergit: ὁ δὲ τελείως ἔχων τῆς ἀντιλήψεως ὅρος ἐςτὶν οὗτος κτλ., ut certum sit, hoc loco Aquilae definitionem status qualitatis absolutae tradi. Quamquam autem definitionem ab Aquila mutuatus est, Syrianus in singulis huius status capitibus non tam Aquilam quam Hermogenem ducem sequi maluit. Nam quod in status qualitatis absolutae divisione paululum a Hermogenis praeceptis rhetor recedit[2]) — cf.

1) „qualitatis absolutae", cf. C. Julius Victor l. c. p. 380, 20: absoluta qualitas fit, quotiens de facti tantummodo qualitate contenditur, ipsaque res, quae in iudicium vocatur perniciosa non esse fere monstratur recteque facta et iure, quoniam frustra est paene licitum quid esse, nisi sit et bonum atque iustum, aut ita tamen, ut secundum iustum non vetetur.

2) Caput de generibus qualitatis absolutae (τρόποι ἀντιλήψεως) quod exstat apud Syrianum (II 129, 17 sq.), apud Hermogenem non in-

Syrianus II 132, 8: Διαιρεῖται δὲ ἡ ἀντίληψις κεφαλαίοις τούτοις· προβολῇ, μορίοις δικαίου, προσώπῳ, ὅρῳ, ἀνθορισμῷ, συλλογισμῷ, γνώμῃ νομοθέτου, πηλικότητι, πρός τι, ἀντιλήψει, μεταλήψει, γνώμης ἐρωτήσει, χρώματι ἐκ τῶν ἀντιθετικῶν κινουμένῳ· ἔξωθεν δὲ πολλάκις ὁρικαί τε καὶ στοχαστικαὶ ἐμπίπτουσιν ἀντιθέσεις κτλ.

Hermogenes II 157, 7: Ἡ δὲ ἀντίληψις διαιρεῖται προβολῇ, μορίοις δικαίου, προσώπῳ, ὅρῳ καὶ τοῖς ἑπομένοις τῷ ὅρῳ μέχρι τοῦ πρός τι, αὐτῇ τῇ ἀντιλήψει, μεταλήψει, ἀντιθέσει, ἑτέρᾳ μεταλήψει, θέσει, ποιότητι καὶ γνώμῃ —,

nullius momenti est, quia in ipsa capitum tractatione eundem quem Hermogenes et numerum capitum et explicationis modum praebet. Videmus igitur Syrianum praecepta sua ex Hermogenis et ex Aquilae artibus compilasse.

Hic etiam apte quaeritur, quanam ratione Syrianus de πηλικότητι et de πρός τι egerit, quoniam de his capitibus Aquilae sententia exstat apud

Georgium fol. 158v 14: τοσαῦτα εἴχομεν καὶ περὶ τῆς πηλικότητος εἰπεῖν· μετιτέον δὲ καὶ ἐπὶ τὸ πρός τι. καὶ ζητήσομεν ἐν αὐτῷ τέσσαρα κεφάλαια, ὧν τὸ πρῶτόν ἐστιν ὡς πρὸς τὸ προειρημένον ἀκόλουθον. φασὶ γὰρ ὅτι ὡς οὐ τῇ πηλικότητι οὐδὲ τῷ πρός τι χρήσεται ὁ φεύγων· οὐ γὰρ δέον μειῶσαι τὸ πεπραγμένον· καθ' ὃν οὖν λόγον, φασίν, οὐ κέχρηται τῇ πηλικότητι, κατὰ τὸν αὐτὸν οὐδὲ τῷ[1]) πρός τι· ἄμφω γὰρ αὐξητικά. ἰστέον δὲ ὡς ὁ Ἀκύλας φησίν, ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς πηλικότητος ἀληθὴς ἡ σημείωσις, ἐπὶ δὲ τοῦ πρός τι οὐκέτι· τῇ γὰρ πρὸς ἕτερον παραθέσει δείξει ὁ φεύγων ὅτι ἀνεύθυνον τὸ πεπραγμένον· οὐ γὰρ μειῶσαι σκοπὸς ἐν τῷ πρός τι, ἀλλὰ δεῖξαι ὅτι ἀνεύθυνον, οἷον 'πολλοὶ τούτου μεῖζον ποιήσαντες οὐκ ἔδοξαν ἀδικεῖν· οὐκοῦν πολὺ μᾶλλον καὶ τοῦτο ἀνεύθυνον'. καὶ ἀπὸ τοῦ ἴσου, ὅτι 'ἴσον τις τούτῳ πεποιηκὼς οὐκ ἔδοξεν ἀδικεῖν· τοιγαροῦν καὶ τοῦτο ἀνεύθυνον'. καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ὅτι 'τοὐναντίον τις ἐπιχειρήσας[2]) ποιεῖν ἔδοξεν ἀδικεῖν· οὐκοῦν τὸ προκείμενον οὐκ ἀδίκημα'. καὶ χρὴ σημειώσασθαι, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος τόπου οὐκ ἐπιχειρήσομεν· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ ἐλάττονος ἀποδείξομεν, ὅτι τὸ πεπραγμένον ἀνεύθυνον. δέδεικται τοίνυν, ὅτι χρήσεται καὶ ὁ φεύγων τῷ πρός τι· οὐ γὰρ μειώσει τὸ πεπραγμένον, ἀλλὰ τῇ πρὸς ἕτερα παραθέσει δείξει τὸ πεπραγμένον ἀνεύθυνον.

Aquila igitur cum reum τῇ πηλικότητι uti neget, τῷ πρός τι uti eum vult. Syrianus autem utrumque, et reum et accusatorem, caput

venitur; caput de figuris (εἴδη) eiusdem status multo differt ab eodem capite Hermogenis (Syrian. II 131, 8 sqq. — Hermog. II 158, 26 sqq.). Haec capita ut in Aquilae libro invenerit Syrianus, fieri potest.

1) corr.: τὸ P 2) ἐχειρήσας P

illud adhibere posse contendit, in quo Hermogenem secutus esse videtur:

Syrianus Π 133, 21: Ἡ δὲ γνώμη τοῦ νομοθέτου πηλικότης τε καὶ πρός τι κοινὰ ὄντα παρ' ἑκατέρων πρὸς τὸ τῷ λόγῳ συμφέρον μελετηθήσεται ἐπὶ μὲν τῆς γνώμης τοῦ νομοθέτου κτλ.

Hermog. Π 157, 29: γνώμῃ νομοθέτου, εἰ ἐμπίπτοι, χρήσεται ἑκάτερος πρὸς τὸ λυσιτελοῦν. ἡ πηλικότης, ὅτι μέγα τὸ γεγονὸς ... ἐν δὲ τούτοις, λέγω τῇ πηλικότητι καὶ τῷ πρός τι, τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐμπίπτει ἀναγκαίως, κτλ. („Ab initio ad finem" autem communia esse supra iam vidimus).

Ex his colligitur Syrianum in tractando statu qualitatis absolutae aliqua quidem ex parte Hermogenem secutum Aquilaeque doctrinae adversatum esse.

Inter eos Aquilae locos, quos apud Syrianum exstare adiuvante Georgio invenimus, unus erat quem non, ut ceteros, verbis 'ὁ Ἀκύλας φησίν', sed 'ἐν τῇ εἰς Ἀκύλαν ἀναφερομένῃ τέχνῃ' instruxerat Georgius. Artem illam rhetoricam ad Aquilam redire vel propterea puto, quod locus iste (Georg. fol. 101 r 30) status definitivi est, in quo tractando Syrianum omnino ex Aquila pendere supra (p. 698) demonstravimus.

Occurrunt praeterea ex Aquilae arte loci duo, quos Syriani liber non exhibet, quorum alter nullius est momenti.

Georgius fol. 24 r 9: ἰδοὺ φανερῶς ὁ τεχνικὸς βοᾷ ὡς γίνεται ἡ ἐργασία τῆς τῶν ἐλέγχων ἀπαιτήσεως καὶ ἐξ αἰτίας. ἕτεροι δὲ τῶν τεχνογράφων φασὶν ὅτι οὐ χρηστέον τῇ αἰτίᾳ ἐν τῇ τῶν ἐλέγχων ἀπαιτήσει, ἀλλὰ φυλακτέον αὐτὴν τῇ βουλήσει, ἔνθα καὶ τὴν οἰκείαν ἔχει δύναμιν· ταῦτα γὰρ εἴρηται ἐν τῇ τέχνῃ τῇ ἀνεπιγράφῳ, ἣν εἰς Ἀκύλαν τινὲς ἀναφέρουσιν. τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων εὑρίσκομεν ὅτι δοκοῦσι διαφωνεῖν πρὸς ἀλλήλους ὅ τε δῆθεν Ἀκύλας καὶ ὁ Ἑρμογένης. ὁ μὲν γὰρ τάττει αὐτὴν μετὰ τῶν λοιπῶν περιστατικῶν ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῆς τῶν ἐλέγχων ἀπαιτήσεως, ὁ δὲ φυλακτέον αὐτήν ⟨φησι⟩[1]) τῇ βουλήσει. — Aliter in hac re sentit Aquila atque Hermogenes. Hic αἰτίαν quoque simul cum aliis circumstantibus in ἐλέγχων ἀπαιτήσει (testimoniorum postulatione)[2]) adhibendam esse putat; Aquila autem βουλήσεως eam esse dicit. Syrianum in ἐλέγχων ἀπαιτήσει eam esse voluisse ex eius verbis colligi potest. Legimus enim ap. Syrian. Π 70, 25: τοῖς δὲ περιστατικοῖς μορίοις (sc. πλατύνεται ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις ὑπὸ τοῦ φεύγοντος) οἷον προσώπῳ, ... χρόνῳ, ... τόπῳ, ... καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστῳ[3]) παραπλησίως κατὰ τὴν χρείαν. In

1) φησι Keil: om. P.
2) Quam defensor instituit, si quid accusator intenderit.
3) ἕκαστον P: Keil. scrips. ἑκάστῳ (sc. πλατύνεται ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις); quorum etiam est ἡ αἰτία.

capite περὶ βουλήϲεωϲ (II 75, 5) Syrianus diligenter de αἰτίαϲ loco explicat, ut eum Hermogenis vestigia anxie pressisse appareat. De altero loco proxima paragrapho erit disserendum.

§. 3. De Syriano et Metrophane.

Metrophanes, ὁ Ἑρμογένουϲ ἐξηγητήϲ, saepissime laudatur in Syriani libro de statibus.[1]) Sed quamquam nullo loco Syrianus illum se sequi profitetur, tamen demonstrare conabor Syrianum ex Metrophanis libro hausisse.

Atque primum quidem agam de iis, quae sunt status coniecturalis, cuius primum est caput τὸ παραγραφικόν, quod solius rei fit; qui cum hoc utitur capite, id agit, ut demonstret se iniuria reum factum esse, sive quod facinoris non sit coargutus, sive quavis alia de causa. Quattuor παραγραφικοῦ τρόποι (genera) inveniuntur apud Hermogenem (II 143, 7: τὸ παραγραφικὸν γίνεται κατὰ τρόπουϲ τέϲϲαραϲ, ἤτοι ἀπὸ τοῦ λείποντοϲ, . . . ἢ ἀπὸ τοῦ ὑπερβάλλοντοϲ, . . . ἢ ὅτι ἀφ᾽ ὧν ἕτεροι πεποιήκαϲιν, οὐ δεῖ κρίνεϲθαι, . . . ἢ κατὰ χρόνον . . .); quibus Metrophanes quintum addidisse παραγραφικοῦ τρόπον traditur a Georgio fol. 11r 29: ἰϲτέον δὲ ὅτι τινὲϲ μέν φαϲιν, ὅτι ἐλλιπεῖϲ[2]) εἰϲὶν οἱ τρόποι (sc. τοῦ παραγραφικοῦ), τινὲϲ δὲ τοὐναντίον ὅτι πλεονάζουϲιν· ἀλλὰ φέρε δὴ πρῶτον ἐξετάϲωμεν, πῶϲ αὐτούϲ φαϲιν ἐλλείπειν. Μητροφάνηϲ τοίνυν πέμπτον αὐτοῖϲ προϲτίθηϲι τρόπον, ἡνίκα τιϲ κρίνεται ἐφ᾽ οἷϲ ἄξιον[3]) τοὐναντίον τιμᾶϲθαι. ὡϲ ἐπὶ τοῦ ʽϲτρατηγὸϲ ἐν πολέμῳ τοῖϲ οἰκείοιϲ τέκνοιϲ κέχρηται μόνοιϲ καταϲκόποιϲ καὶ κρίνεται προδοϲίαϲ.᾽ διαβάλλει γὰρ τὴν κρίϲιν ὁ ϲτρατηγὸϲ καὶ ʽθαῦμά γε᾽ φηϲί ʽμέγιϲτον, εἰ κριθήϲομαι, ἐφ᾽ οἷϲ ἐχρῆν με τιμᾶϲθαι, ὅτι τηλικοῦτο πρᾶγμα τοῖϲ οἰκείοιϲ ᾤμην δεῖν καταπιϲτεύειν μόνοιϲ᾽. τοῦτο μὲν ὁ Μητροφάνηϲ παρατίθεται τὸ πρόβλημα. οὐκ ἀγνοοῦμεν δὲ ὅτι ἐν ἀνεπιγράφῳ τινὶ τέχνῃ, ἣν εἰϲ Ἀκύλαν ἀναφέρουϲιν, ἀνατροπή ἐϲτιν τοῦ προβλήματοϲ καὶ τοῦ τρόπου τοῦ Μητροφάνουϲ. φηϲὶ γὰρ ἐν αὐτῇ ὁ ϲυγγραψάμενοϲ, ὅτι ʽοὐ ϲυϲτήϲεται ὁ πέμπτοϲ τρόποϲ. ὃ γὰρ εἶναί φηϲιν ὁ Μητροφάνηϲ παραγραφικόν, τοῦτο μετάθεϲίϲ ἐϲτιν αἰτίαϲ. "οὐ γὰρ ὡϲ προδότηϲ, φηϲίν, καταϲκόποιϲ ἐκεχρήμην τοῖϲ παιϲίν, ἀλλ᾽ ὡϲ τὸ ϲυνοῖϲον τῇ πόλει ϲκοπῶν". καὶ οὕτωϲ εἰπὼν ἐκεῖϲε παρῆλθεν.᾽ φέρε δὴ νῦν ἡμεῖϲ ἰϲχυροποιήϲαντεϲ πρῶτον τὴν ἀπορίαν, εἶθ᾽ οὕτωϲ ἐπιλυϲώμεθα. ἡ τοίνυν μετάθεϲιϲ τῆϲ αἰτίαϲ κατὰ μίαν γίνεται τῶν ἀντιθετικῶν, ὡϲ προϊόντεϲ εἰϲόμεθα, τοῦτ᾽ ἔϲτιν ἢ κατὰ ἀντίϲταϲιν ἢ ἀντέγκλημα ἢ μετάϲταϲιν ἢ ϲυγγνώμην, ὥϲπερ ἐν τῷ κατ᾽ Αἰϲχίνου ϲυγγνωμονικῶϲ τὴν μετάθεϲιν τῆϲ αἰτίαϲ ὁ Αἰϲχίνηϲ[4]) ἐργάζεται. ʽοὐχ ὡϲ προδότηϲ, φηϲίν, ἀπήγ-

1) Nonnullis locis una cum Hermogene (II 55, 5; 60, 11; 139, 1).
2) ἐλλείπειϲ in rasura P.
3) ἄξιοϲ con. Keil. 4) cf. p. 686 adn. 2.

γειλα τὰ ψευδῆ, ἀλλ' ὡς ἀγνοήσας', καὶ καταφεύγει ἐπὶ συγγνώμην· συγγνώμης[1]) γὰρ ἡ ἄγνοια. κἂν τῷ οὖν παρόντι προβλήματι ἀντιστατικῶς τὴν μετάθεσιν τῆς αἰτίας ποιήσεται ὁ στρατηγός. 'οὐ γὰρ ὡς προδότης, φησί, κατασκόποις μόνοις τοῖς οἰκείοις ἐκεχρήμην παισίν, ἀλλ' εὐεργετῶν ἐκ τούτου τὴν πόλιν, εἰ πρᾶγμα τηλικοῦτο μὴ κατεπίστευον ξένοις ἀνθρώποις'. τὸ δὲ εὐεργεσίαν προβάλλεσθαι τῆς πόλεως ἀντιστατικόν ἐστιν, εἰ πᾶν[2]) οὖν, ὡς λέγουσι, μετάθεσις αἰτίας, ὅπερ ἐνόμισεν εἶναι παραγραφικὸν ὁ Μητροφάνης, καὶ οὕτως οὐ συστήσεται ὁ ὑπ' αὐτοῦ πέμπτος προστεθεὶς τρόπος. ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι κτλ.

Aquila igitur Hermogenem secutus Metrophanem refellere conatur, qui quintum instituerat translationis genus hoc: ἐφ' οἷς ἔδει τιμᾶσθαι ἐπὶ τούτοις καὶ εὐθύνεσθαι. Syrianus autem Metrophane non laudato illius sententiam in suam rem convertit:

Syrianus II 66, 19: ἐμπίπτει δὲ (sc. τὸ παραγραφικόν) κατὰ πέντε τρόπους, κατὰ τὸ λεῖπον, κατὰ τὸ περιττεῦον, κατὰ τὸ ἀπὸ χρόνου, ἀφ' ὧν ἄλλοι ἐποίησαν, ἐφ' οἷς ἔδει τιμᾶσθαι, ἐπὶ τούτοις καὶ εὐθύνεσθαι.[3]) Metrophanes quintum illud genus illustrat exemplo imperatoris cuiusdam, qui ipsius cognatis exploratoribus usus, proditionis est accusatus. At ille: non solum non sum puniendus, inquit, sed contra honoribus afficiendus, quod tantum munus nemini nisi cognatis mandandum existimavi. Syrianus (II 68, 1 sqq.) exemplo a Metrophanis haud diverso utitur: apud Periclem mille inveniuntur armaturae; qui ut rerum cupidus accu-

1) Corr. Reitzenstein: συγγνώμη P. 2) i. e. „prorsus."

3) Priorum quattuor generum προβλήματα in Syriani libro eadem inveniuntur atque in Hermogenis, quae etiam in Metrophanis commentario fuisse verisimile est. Alterum genus (κατὰ τὸ περιττεῦον vel ἀπὸ τοῦ ὑπερβάλλοντος) reiecit Maior rhetor testibus Syriano II 67, 1 et Georgio fol. 10v 18: ὁ δὲ Μαΐωρ ἄριστά γε σκοπήσας φησὶν ὅτι οὐ καλῶς παρήγαγεν ὁ τεχνικὸς τὸ προκείμενον πρόβλημα (sc. τοῦ τρόπου ἀπὸ τοῦ ὑπερβάλλοντος). δέκα γὰρ ὑπέθετο νέους καὶ μία ἐστὶν ἐπ' αὐτῶν ποιότης. ὥστε ἀνάγκη πάντας ὡσαύτως ἐξετάζεσθαι, καὶ ὅπερ ἐρεῖ τις περὶ ἑνός, τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν. καλῶς δ' ἂν ἔσχε τῷ τεχνικῷ ὁ λόγος, εἰ ὑπέθετο πρόσωπα ὡρισμένα· τότε γὰρ διάφορος εὑρίσκετο ἐπ' αὐτῶν ἡ ποιότης τῶν πράξεων, οἷον εἰ ὑπέθετό τις ἐν Ἀργεννούσαις (sic!) δέκα στρατηγούς, ὧν τὰ ὀνόματα λέγει ὁ Ξενοφῶν· τότε γὰρ ἕκαστος αὐτῶν εἶχε λέγειν ὅτι 'οὐ χρή με σὺν ἑτέροις κρίνεσθαι καὶ ταῖς ἑτέρων συγκινδυνεύειν πράξεσιν'. Addit Georgius: ὁ Μαΐωρ — καλῶς ἐπέσκεψεν. Syrianus eum refellit II 67, 19. Maior etiam sextum proposuit παραγραφικοῦ genus, cf. Georg. fol. 12v 1: ἔτι δὲ ὁ Μαΐωρ ἕκτον προστίθησι τρόπον, . . . ἡνίκα δύο προσώπων ὑποκειμένων ὑπευθύνων τὸ ἕτερον ἀφανές ἐστιν, ὡς ἐπὶ τούτου· γυνὴ νύκτωρ συνεχῶς δακρύουσα κρίνεται ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς μοιχείας κτλ. Septimum denique παραγραφικοῦ genus occurrit apud Ulpianum rhetorem. Cf. Georg. fol. 12v 14: Οὐλπιανὸς δὲ πάλιν ἕβδομον προστίθησι τρόπον, ἡνίκα φησὶ παραγράφεται καὶ διαβάλλει τὸν ἀγῶνα, ἐφ' οἷς περὶ τοῦ αὐτοῦ δὶς κρίνεται. ὡς ἐπὶ τούτου· στρατηγὸς δεδωκὼς τῆς στρατηγίας εὐθύνας, εἶτα πάντα ἃ ὦφλεν ἀποδέδωκε καὶ κρίνεται δωροδοκίας κτλ. — Ad Maioris sententiam a Georgio servatam cf. W VII 324, 13 sqq.

satus sic causam dicit: has ego comparavi armaturas ad rem publicam defendendam; neque puniendus est qui hoc sibi proposuit, immo laudandus. Syrianus ipse dicit II 66, 15: τὸ μὲν παραγραφικὸν ὠνόμασται μὲν ἀπὸ τοῦ παραγράφειν καὶ ἐκβάλλειν τὴν γραφήν. In quinto vero παραγραφικοῦ genere exemplisque a Metrophane et Syriano allatis τὸ παραγράφειν minime invenies, sed uterque μετάθεσιν αἰτίας (causae relationem) potius illustrasse videtur. Nam et imperator ille et Pericles non poena, sed laude digna se gessisse contendunt, quod quidem optime quadrat ad id, quod Syrianus ipse in finienda μεταθέσει αἰτίας dicit II 83, 8: καλεῖται δὲ μετάθεσις αἰτίας, διότι τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα ἐπί τι ἀνεύθυνον ἢ ἐπαίνου ἄξιον μετάγειν πειρᾶται ὁ φεύγων διὰ τοῦ κεφαλαίου τούτου. Pugnantia hic Syrianus quamquam locutus esse videtur, tamen eius verba explicari possunt. Τῷ παραγραφικῷ enim cum omnino accusationem intendi posse neget reus, τῇ μεταθέσει τῆς αἰτίας, ut culpam a se removeat atque in alium quendam deferat, utitur. Inde capita illa communia quaedam genera habere apparet, ita ut illud „ἐπαίνου ἄξιον" in παραγραφικῷ significet: 'Me accusari nefas, digna enim sunt laude quae gessi'; contra in μεταθέσει τῆς αἰτίας sic reus contendet: 'Non poena, immo laude sum dignus.' Georgii sententiam, qua et παραγραφικὸν et μετάθεσιν αἰτίας illud esse dicit, hic afferre longum est, praesertim cum inepta sit locutus. Eustathius quintum Metrophanis genus noverat; sed de hoc alias (cf. p. 732).

Hermogenes in capite septimo libri περὶ τῶν στάσεων, quod est περὶ πραγματικῆς, duo dicit esse status negotialis figuras II 164, 3: ἔστι δὲ ἡ μὲν ἔγγραφος πραγματική, ἡ δὲ ἄγραφος. Quae partitio cum nimis restricta visa sit illis, qui Hermogenem sunt commentati, aliam apud nonnullos rhetores invenimus πραγματικῆς divisionem, ut in Anonymi W VII[1]) et Georgii Moni commentariis, quam ad Metrophanem redire constat; cf.:

W V 337, 23: ἰστέον δέ, ὡς Ἑρμαγόρας ὁ νεώτερος καὶ Μητροφάνης ἰδίᾳ περὶ πραγματικῆς μονόβιβλον ἑκάτερος συντάξαντες ὡς γένη παραλαμβάνουσι τὸ ἔγγραφόν τε καὶ ἄγραφον. εἰς εἴδη γὰρ ἑτέραν τομὴν ἐποιήσαντο· ἀλλ' ὁ μὲν Ἑρμαγόρας οὐ μέχρι πολλῶν,	Georg. fol. 207r 15: ὁ μὲν γὰρ Ἑρμογένης δύο ἔφη τῆς πραγματικῆς εἴδη, τὸ ἔγγραφόν τε καὶ ἄγραφον. ἕτεροι δὲ τῶν τεχνικῶν οὐ μέχρι τούτου περιιστᾶσιν τὸν λόγον· βούλονται δὲ μᾶλλον καὶ ταῦτα ὑποδιαιρεῖσθαι τὰ εἴδη εἰς ἕτερα πλείονα εἴδη, καὶ παραδιδόασιν ἡμῖν τῆς μὲν ἐγγράφου πραγματικῆς ἑπτὰ ἕτερα εἴδη, τῆς

1) Anonymi huius commentarii auctorem medii fere saeculi V rhetorem fuisse Keilius me docuit. Moneo autem magnam commentarii anonymi partem a Maximo Planude excriptam esse, quam nunc in Walzii vol. V legi.

ὁ δὲ Μητροφάνης ἄχρι πέντε καὶ εἴκοσι προῆλθεν εἰδῶν, περὶ ὧν ἤδη λεκτέον, ὡς καὶ τῶν Ἑρμαγόρου ἐν αὐτοῖς περιεχομένων. Διεῖλε τοίνυν τὴν μὲν ἔγγραφον εἰς εἴδη ἑπτά, τὴν δὲ ἄγραφον εἰς ὀκτωκαίδεκα.

δὲ ἀγράφου δέκα καὶ ὀκτὼ κτλ. v 27: τῆς εἰρημένης τοίνυν δόξης γέγονε Μητροφάνης τε καὶ Ἑρμαγόρας ὁ νέος[1]), καὶ μᾶλλον ὁ Μητροφάνης πλατύτερον ἐξήτακε· γέγραπται γὰρ αὐτῷ ἰδίᾳ περὶ τῶν τῆς πραγματικῆς εἰδῶν μονόβιβλον, ἐν ᾧ καὶ παραδείγματα ἑκάστου δίδωσιν εἴδους . . . fol. 207 v 10: ὁ τοίνυν Μητροφάνης τῆς μὲν ἐγγράφου πραγματικῆς ἑπτὰ ἡμῖν παραδίδωσιν εἴδη[2]) . . . fol. 209 r 13: τῆς δὲ ἀγράφου εἰσὶν ταῦτα.[3])

Quinque et viginti figuras illos hic afferre longum est. Satis habeo dixisse et Georgii πράξει XLV., cui inscribitur περὶ τῶν ὑπὸ Μητροφάνους προστεθέντων εἰδῶν τῆς πραγματικῆς (fol. 207 r), et Anonymi W VII Planudisque commentariis illud Metrophanis μονόβιβλον περὶ τῶν εἰδῶν τῆς πραγματικῆς contineri. — His praemonitis iam ad Syriani de statu negotiali doctrinam accedamus, qui ut ἐγγράφου ita ἀγράφου πραγματικῆς septem figuras esse voluit. Licet aequandi ratione hoc loco sit inductus, iure tamen ac merito nonnullas τῆς ἀγράφου πραγματικῆς figuras delevit. Metrophanis autem libellum de status negotialis figuris manu illum tenuisse ex eo colliges, quod omnes fere Metrophanis exempla apud Syrianum quoque exstant.[4])

τὰ τῆς ἐγγράφου πραγματικῆς εἴδη

Syrianus.		Metrophanes (testibus Georgio et Anonymo).
1. κατὰ νόμου εἰσφορὰν II 162, 23—26	=	W V 338, 14—16 Georg. fol. 207 v 12 sqq.
2. κατὰ νόμου παλαίου κύρωσιν καὶ ἀναίρεσιν II 162, 26—163, 2	=	W V 340, 1—5 Georg. fol. 209 r 4 sqq.
3. κατὰ πρόσθεσιν ἐν νόμῳ μέρους τινός II 163, 2—9	=	W V 338, 16—339, 7 Georg. fol. 207 v 20 sqq.

1) Fortasse νεώτερος.

2) Sequuntur eaedem VII figurae atque apud Anonymum.

3) Sequuntur eaedem XVIII figurae atque apud Anonymum.

4) Fieri potest, ut Hermagorae potius doctrinam Syrianus sit secutus. Tradunt enim Hermagoram in libello de figuris status negotialis non usque ad XXV figuras esse provectum ut Metrophanem, cuius XXV figuris Hermagorae figuras contineri verisimile est.

4. κατὰ ψηφίcματοc εἰcαγωγήν II 163, 9—25	=	W V 339, 16—17 Georg. fol. 208 v 6 sqq.	Hermogenis exemplum τῆc ἐγγράφου πραγμ.
5. κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν II 163, 25—164, 4	=	W V 339, 17—21 Georg. fol. 208 v 16 sqq.: ψηφίcματοc εἰcφορὰ μετὰ προcκοπῆc ἐγγράφου δίχα ἀναιρέcεωc.	
6. κατὰ ἀντινομίαν [1]) II 164, 4—9			
7. κατὰ αἴτηcιν δωρεᾶc II 164, 9—14			

τὰ τῆc ἀγράφου πραγματικῆc εἴδη

Syrianus.		Metrophanes.	
1. κατὰ ἀμφιcβήτηcιν II 164, 21—24	=	W V 342, 12 sqq. Georg. fol. 210r 26	aliud exemplum atque apud Syrianum.
2. κατὰ ἀποκήρυξιν II 164, 24—165, 1	=	W V 346, 1 et Georg. fol. 212r 27 (non Metrophanis haec figura, sed alius cuiusdam eorum rhetorum, qui plures Metrophane invenerant figuras; cf. W V 345, 18 et Georg. fol. 212r 23: ὅτι μὲν τρία προcτιθέαcι τοῖc εἰρημένοιc εἴδη . . . δεύτερον τὸ κατὰ ἀποκήρυξιν).	
3. κατὰ δοκιμαcίαν II 165, 1—2	=	W V 343, 7—8 Georg. fol. 210v 17	
4. κατὰ προcαγγελίαν II 165, 2—3	=	W V 344, 14 et 20 Georg. fol. 211 v 22 sqq.	
5. κατὰ τίμηcιν καὶ ἀνθυποτίμηcιν II 165, 3—6	=	W V 343, 8—17 Georg. fol. 210v 20	
6. κατὰ cυμβουλὴν περὶ μελλόντων II 165, 6—8			
7. κατὰ ἀξίωcιν II 165, 8—11			

Syrianus ergo in numero eorum rhetorum est habendus, quos Metrophanis figuras restrinxisse dicunt Anonymus et Georgius, sed

1) Quae figura apud Metrophanem non fuit; cf. W VII 595, 6: ἔτι προcτιθέαcι καὶ ἕτερα εἴδη, ἃ γίνεται ἐκ τῆc τῶν ἄλλων cτάcεων cυμπλοκῆc, οἷον πραγματικὴν κατὰ ἀντινομίαν, καὶ πραγμ. κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν.

ita restrinxit, ut nullas reciperet nisi eas, quae ad finitionem τῆς ἐγγράφου atque ἀγράφου πραγματικῆς quadrarent. Omnia ἐγγράφου πραγματικῆς exempla Syriani sunt ἀπὸ ῥητοῦ[1]), i. e. in legibus decretisque versantur. Ἄγραφος πραγματική cum μὴ ἀπὸ ῥητοῦ sit, iterum errare Metrophanem apparet, utpote qui κατὰ νόμον et κατὰ ψήφισμα putet figuras esse τῆς ἀγράφου πραγματικῆς, quas reiecit Syrianus. Neque vero figuras (εἴδη), sed exempla (προβλήματα) illa status negotialis partes nominat Syrianus, idque summo iure. Hic Georgii sententiae accedere placet, ut qui dicat:

Georg. fol. 212v 20: οὕτως μὲν οὖν ὅ τε Μητροφάνης φησὶ καὶ οἱ προστιθέντες καὶ οἱ ἀφαιρούμενοι. ἡμεῖς δὲ ἐπικρίνοντες λέγομεν, ὅτι μάταιόν ἐστι ταῦτα τὰ εἰρημένα λαμβάνειν εἴδη, ἐπεὶ μὴ διαφέρουσι κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν κεφαλαίων. ταῦτα δὲ γινώσκειν ἔφαμεν τὸν τεχνικὸν εἴδη διάφορα τὰ διαφέροντα κατὰ τὴν τῶν κεφαλαίων διαίρεσιν. καλῶς δὲ μᾶλλον εἴρηται τῷ τεχνικῷ, ὅτι δύο εἰσὶν τῆς πραγματικῆς εἴδη, τὸ ἔγγραφόν τέ φημι καὶ τὸ ἄγραφον. ὅσα γὰρ προσέθηκεν ἕτερα ὁ Μητροφάνης προβλήματά εἰσιν ὑπὸ ταῦτα τὰ εἴδη ἀναγόμενα.

Constat igitur Syrianum e Metrophanis libro, qui erat de figuris status negotialis, hausisse. Sed in aliis quoque statibus tractandis aliqua quidem ex parte Metrophanem est secutus, e. g. cum egit de statu coniecturali, unde suspicari licet Syrianum iam Hermogenis librum περὶ στάσεων Metrophanis scholiis instructum manu tenuisse.

Qua ratione Syrianus in conscribenda arte usus sit, nunc iam in pleniore luce positum esse confido. Pro fundamento posuit Aquilae et Euagorae libros, quos in definiendis statibus omnino secutus est. Sed aliorum praeterea adhibuit compendia, ut Hermogenis, quamvis se eius rationem nullam habiturum esse professus esset, Minuciani (quod demonstravit Gloeckner l. c.), Metrophanis. Neque dubium est, quin multorum aliorum doctrinas in suam rem converterit, quae ex eius arte propterea erui nequeunt, quod illius quae Syriano antecessit rhetorum aetatis perpauca fragmenta ad nos pervenerunt. Syrianum igitur nullius unius disciplinae rhetoricae legibus se adstrinxisse, sed ita ex aliorum rhetorum libris hausisse apparet, ut nihil nisi quod ad suam doctrinam quadraret, reciperet. Verisimile autem est, eandem iam eius auctoris rationem fuisse, quem Syrianus in summis rebus secutus est, Aquilam dico.

---

1) Hermogenes II 164, 4: ἔγγραφος μὲν ἡ ἀπὸ ῥητοῦ τὸ ζήτημα ἔχουσα, . . . ἄγραφος δὲ μὴ ἀπὸ ῥητοῦ κτλ.

III. De Eustathio.

§ 1. De commentarii Eustathiani forma et capitibus.

In Christophori commentario in Hermogenis librum περὶ στάσεων (de quo egit H. Rabe in Mus. Rhen. vol. L p. 241 sqq.) saepissime Eustathii cuiusdam rhetoris mentio occurrit, quem Carolus Fuhrius (in Mus. Rhen. vol. LI p. 45 sqq.) eundem esse voluit atque Eustathium archiepiscopum Thessalonicensem saec. XII p. Chr. n., qui Homerum est commentatus. In magno errore se versatum esse quamquam cognovit (l. c. p. 164), tamen mirum in modum non omnes illius commentarii de Eustathio locos ad vetustiorem illum Eustathium redire concessit; quasi vero in eodem libro duo diversi Eustathii auctores adhibiti essent, nullo personarum discrimine facto. Praeterea omnibus Eustathii locis inter se comparatis intellegitur uni eidemque libro eos esse adscribendos, qui est Eustathii illius rhetoris in Hermogenis status commentarius. Itaque voluminis VII W quae ad Eustathium Thessalonicensem redire dicit Fuhrius scholia, ad rhetorem illum saeculi quinti referenda esse dico. — In Nili quoque commentario εἰς τὰς στάσεις Eustathius rhetor saepissime laudatur (Gloeckner l. c. p. 78 sqq.); nonnullis locis una cum Georgio nominatur, quem ex Eustathii libro hausisse supra (p. 678) diximus. — Denique Georgius Monus plurimis locis Eustathii rhetoris mentionem facit nec raro acriter in eum in vehitur (λίαν εὔηθες τὸ λεγόμενον — οὐ καλῶς λέγει — οὐ πειστέον δὲ τούτῳ).

His ergo rhetoribus Eustathius inter auctores fuit; contra neque in Syriani libro neque in ullo commentario Georgii temporibus superiore laudatur: ergo ea aetate eum fuisse necesse est, quae intercedit inter Syrianum et Anonymum W VII, qui idem aequalis aemulusque Eustathii fuisse videtur.

Ut igitur Eustathii doctrinam resuscitemus, adeundi erunt Christophori Nili Georgii commentarii, quorum testimoniis collectis qualis illius rhetoris liber fuerit videbimus.

Atque Eustathii librum non propriam artem rhetoricam, sed commentarium fuisse colligi potest ex locis hisce:

Georg. fol. 49r 2: ἔφη γὰρ (scil. ὁ τεχνικός) ἡ μετάληψις ἀεὶ ἐναντία ἐστὶ τῇ ἀντιλήψει[1]) (Hermog. II 146, 8). καί φησιν ὁ Εὐστάθιος, ὡς οὐκ ἐχρῆν εἰπεῖν 'ἀεὶ' κτλ.

Georg. fol. 125r 22: ὁ δέ γε Εὐστάθιος ἄλλως μετασχηματίζει τὸ πρόβλημα οὕτως κτλ.

Georg. fol. 36v 24: καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος οὕτως ἀνασκευάζει τὸν λόγον.

Georg. fol. 129v 30: ὁ μὲν οὖν Εὐστάθιός φησι μὴ εἶναι τὸν λόγον ἀληθῆ ἐπὶ τῆς μεταλήψεως.

---

1) μεταλήψει P.

Georg. fol. 141 v 3: τοιαύτης οὔσης τῆς ἀπορίας οὕτως Εὐστάθιος ἐπιλύεται κτλ.

Georg. fol. 181 v 20: πρὸς τοῦτο δοκεῖ πως ἀντιλέγειν Εὐστάθιος οὕτως κτλ.

Cum Eustathius Hermogenem commentari sibi proposuisset, illius disponendi ratione uti debebat; quare numerums tatuum a Hermogene institutorum egressus non est. Ut enim Hermogenes, ita secuti illum Georgius Eustathiusque status qualitatis adsumptivae (ἀντιθέσεως) genera omnia quae traduntur, ἀντίστασιν μετάστασιν ἀντέγκλημα συγγνώμην, in capite περὶ ἀντιθετικῶν, ut ἀντιθέσεως genera, tractaverunt. Apud Syrianum aliosque technographos iam totidem status quot genera evaserunt.

Numerus fragmentorum e commentario Eustathiano servatorum maximus est; itaque e re duxi eos status Hermogenianos et statuum capita ea, ad quae scholia Eustathiana exstant, sub unum conspectum comprehendere; quo facto non solum materiae dispositionem facilius perspicies, sed etiam commentarii partes et quae exstent et quae desiderentur accuratius percipies.

Στοχασμός.

κεφάλαια: μετάθεσις αἰτίας
πιθανὴ ἀπολογία
τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους
ἀντιληπτικὸν κεφάλαιον
εἴδη: ὁ συγκατασκευαζόμενος στοχασμός
ὁ ἀπὸ γνώμης στοχασμός.

Ὅρος.

κεφάλαια: προβολή
γνώμη νομοθέτου
πηλικότης
πρός τι
ἀντίθεσις
ποιότης καὶ γνώμη
εἴδη: ὁ ἀντονομάζων ὅρος
ὁ κατὰ σύλληψιν ὅρος
ὁ κατ' ἀμφισβήτησιν ὅρος.

Ἀντίληψις.

κεφάλαιον: γνώμη νομοθέτου.

Αἱ ἀντιθετικαί.

κεφάλαια: μετάληψις
συγγνώμη
παραγραφικόν.

Πραγματική.

εἴδη: ἔγγραφος καὶ ἄγραφος πραγματική.

Plurima ergo fragmenta e scholiis ad duos primos status servata sunt, pauciora vel pauca ad proximos tres, nulla ad status μεταλήψεως ἀντινομίας συλλογισμοῦ ἀμφιβολίας. Nimirum commentatores languescente diligentia versus operae suae finem auctores priores aut rarius adhibebant aut rarius auctorum nomina adscribebant. Quod commune omnium scholiastarum vitium etiam in Georgio, cui tot fragmenta Eustathii debemus, deprehenditur; ultimas enim tractationes nullo fere appellato auctore perscripsit, et iure dolemus, quod interpretibus ceteris ut arte ita inertia aequalis esse voluit: pro certo enim habemus haud pauca fragmenta Eustathiana in extremis istis partibus libri Georgiani latere, quae nunc non iam erui possunt.

§ 2. Ad Hermogenis prooemium (Sp. II 133—138).

Christoph. fol. 49v (Mus. Rhen. 50 p. 244): ὁ δὲ Εὐστάθιος ἀνατρέπει τοῦτο λέγων, ὅτι ἰδίᾳ περὶ τοῦ ἀπιθάνου εἶπε δι᾽ ὧν προσέθηκε (Hermog. 135, 21) 'καὶ τοὺς ἐξ ἑκατέρου μέρους λόγους σὺν τῷ πιθανῷ.' λέγει δὲ ὁ αὐτὸς λύων ἰδίαν, ὅτι ἀνωτέρω οὐ περὶ ἀσυστάτων ἔλεγεν ἀλλὰ περὶ συνεστώτων. οὐκ εἴ τι δὲ μὴ συνέστηκε, τοῦτο εὐθέως ἀσύστατον ἀλλὰ καὶ ἐγγὺς ἀσυστάτου. ἀνωτέρω οὖν διέλαβεν ὁ τεχνικὸς περὶ τῶν συνισταμένων, μίξας δὲ τὰ ἀσύστατα πάντῃ καὶ τὰ ἐγγὺς ἀσυστάτων ἀσύστατα εἰκότως ὠνόμασε· τὰ γὰρ μὴ συνεστῶτα διεῖλεν εἰς ἀσύστατα καὶ ἐγγὺς ἀσυστάτων, καὶ κοινῷ μὲν ὀνόματι καὶ τὰ ἐγγὺς ἀσυστάτων καὶ τὰ πάντῃ ἀσύστατα ἀσύστατα καλεῖ ὡς καὶ τούτων κἀκείνων προτάσεων.

Doxopater cod. Vind. 130 fol. 87v ad Sp. II 133, 7 sq. (Gloeckner l. c. p. 85): μέμφεται δὲ ὁ Εὐστάθιος καὶ αὐτῷ τῷ τεχνικῷ τὸ πανταχοῦ εἰρηκότι.

— fol. 95r ad II 134, 8: καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος λέγει, ὅτι πάντα ζητήματα καὶ πράγματα καὶ πρᾶγμα καὶ πρόσωπον ἔχοντα κτλ.

— fol. 101 r ad II 135, 20—22: λέγουσι δέ τινες, ὧν εἷς ἐστι καὶ ὁ Εὐστάθιος, ὅτι τὸ ἕτερον ἐπὶ ὡρισμένον δύναται νοεῖσθαι (W VII 139, 12).

— fol. 101v ad II 135, 22 sq.: δεῖ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τριῶν τούτων εὑρισκομένων ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ὥς φησιν Εὐστάθιος, τῶν λεγόντων προσώπων καὶ τῶν ἀκροωμένων καὶ τοῦ πράγματος κτλ.

— fol. 101 v ad II 135, 26: ἕτεροι δὲ πάλιν, ὧν ἐστι καὶ ὁ Εὐστάθιος, τὸ εἰρήσεται δὲ κατ᾽ εἶδος καὶ περὶ ἀμφοτέρων τῶν τε συνεστώτων καὶ ἀσυστάτων εἰρῆσθαι ἐνόμισαν.

§ 3. Ad Hermogenis partitionem statuum (Sp. II 138—142).

Doxop. fol. 112v ad II 139, 5 sq. καὶ ἡμεῖς μὲν λέγομεν καὶ πρὸς τοῦτο, ὃ καὶ πρὸς τὸ ἀνώτερον εἰρήκαμεν, ὁ δὲ Εὐστάθιος λέγει διὰ τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἐνταῦθα τοῦ ῥητοῦ προ-

τετάχθαι, διότι περὶ τοῦ ῥητοῦ μὲν ἀναβάλλεται τέως εἰπεῖν· περὶ δὲ τῶν κατὰ τὸ πρᾶγμα λέγειν βούλεται, ἵνα πρὸς τὸ τελευταῖον τὴν διδασκαλίαν ποιήσεται (W VII 189, 25 sq.).

— fol. 112 r ad II 139, 2 sq.: ὁ δὲ Εὐστάθιος λέγει διὰ τοῦτο τὸ πρᾶγμα τοῦ ῥητοῦ προτετάχθαι, διὰ τὸ καὶ προτιμότατα τὰ πράγματα καθεστάναι τῶν νόμων (W VII 189, 20).

— fol. 116 r ad II 139, 22 sq.: τινὲς δέ φασιν, ὅτι οὐκ εἰκότως αὗται μόναι ἀντιθετικαὶ ὀνομάζονται, εἴγε καὶ πᾶσα στάσις ἐξ ἀντιθέσεως γίνεται· οἷον ἐφόνευσας· ἀντίθεσις· οὐκ ἐφόνευσα· πρὸς ὅ φησιν ὁ Εὐστάθιος, ὅτι οὐκ ἀκριβῶς κατενόησαν τὴν φύσιν τῆς ἀντιθέσεως· ἐν ταύτῃ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ τρόπον τινὰ ὁ κατηγορούμενος ἀντι⟨τί⟩θησιν· ὥστε εἶναι καὶ ἀντίθεσιν σχεδὸν τὴν μὲν τοῦ κατηγόρου, τὴν δὲ αὐτοῦ τοῦ κατηγορουμένου, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντι⟨τί⟩θησι τῷ δέχεσθαι τὸ ἔγκλημα (W VII 200, 7).

Christoph. (l. c. 245, 248) fol. 66 v: ἀπολογεῖται δὲ ὁ Εὐστάθιος πρὸς τοὺς ἐπιλαμβανομένους οὕτως, ὅτι δύο ὄντων ἐν παντὶ ζητήματι, τοῦ τε ἀποδεικνύντος καὶ τοῦ ἀποδεικνυμένου, κυριώτερον τὸ ἀποδεικνύμενον. πρὸς οὖν τοῦτο καὶ τὰς στάσεις λαμβάνομεν· ἐὰν μὲν νόμος ᾖ ὁ ἀποδεικνύμενος, νομικὴν καλοῦμεν τὴν στάσιν, ἐὰν δὲ πρᾶγμα ἁπλῶς, λογικὴν εἶναι τὴν στάσιν ἐκδεξόμεθα, κἂν κύριοι νόμοι πρὸς κατασκευὴν αὐτοῦ λαμβάνωνται. ἐὰν δὲ ὁ Εὐστάθιος τὸ ἕτερον μέρος, ὥς φησιν Γεώργιος (οὐ γὰρ δύνανται εἰπεῖν, ὅτι διὰ τοῦτο λέγεται λογικόν, διότι περὶ λόγου ἔχει τὴν ζήτησιν), ἀνατρέψαντες τὰς φαύλας ἀπολογίας οἰκείαν ἡμῖν ἐκτιθέμεθα κτλ.

— fol. 131 r: ὁ μὲν οὖν τεχνικὸς (II 142, 6) λέγει τὴν παραγραφὴν κατὰ μίαν τῶν νομικῶν ἔχειν τὴν ἐργασίαν, ὁ δέ γε Εὐστάθιός φησιν, ὅτι κατὰ στοχασμὸν καὶ ὅρον καὶ δύο τῶν νομικῶν, ῥητὸν ⟨καὶ⟩ διάνοιαν λέγω καὶ ἀμφιβολίαν[1]. καὶ κατὰ στοχασμόν φησιν ὡς κατὰ Τιμάρχου. κακῶς δὲ λέγει.

§ 4. **Ad statum coniecturalem** (Sp. II 143—153).

Στοχασμός.

A. Κεφάλαια.

a) Μετάθεσις αἰτίας. — b) πιθανὴ ἀπολογία.

Quod attinet ad ordinem, quo collocari status coniecturalis capita debent, Eustathius τὴν μετάθεσιν τῆς αἰτίας (causae remotionem) anteponendam τῇ πιθανῇ ἀπολογίᾳ esse dicit; consentit cum Hermogene Georgio Anonymo (W VII 258, 4—10); cf.:

1) Syrianus in hac re Hermogenem secutus esse videtur. Nam eo loco, quo exponit, quibus ἡ παραγραφή et τὸ παραγραφικόν different (II 69, 22) dicit: . . . ὅτι ἡ μὲν (sc. παραγραφὴ) στάσις ἐστί . . . . καὶ πάντως νόμον ἔχει προσκείμενον κτλ.

Georgius fol. 9r 27: εἶτα μετὰ τὴν μετάληψιν τέτακται ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας, πρό γε τῆς πιθανῆς ἀπολογίας. ὁ μὲν οὖν Εὐστάθιος τοιαύτην πειρᾶται λέγειν αἰτίαν.[1]) ἡ μετάθεσίς φησι τῆς αἰτίας δέχεται μὲν τὸ λεχθέν, ἀλλὰ δεχομένη αἰτίαν τοῦ πεπραγμένου δίδωσιν εὔλογον· οἷον 'παρέστην μέν, φησίν, ἀλλ' οὐχ ὡς φονεύς, ὡς θάψαι δὲ μᾶλλον βουλόμενος'. καὶ ἰδοὺ εὔλογον αἰτίαν τοῦ πεπραγμένου ἀποδέδωκεν. ἡ δὲ πιθανὴ ἀπολογία τελέως ἀρνεῖται· 'καίτοι, φησίν, εἰ ἐφόνευσα[2]), οὐκ ἂν παρέστην, ἵνα μὴ καταφανὴς γένωμαι'. ὥστε, φησίν, εἰκότως προτέτακται ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας τῆς πιθανῆς ἀπολογίας, ἐπεὶ ἡ μὲν παραδέχεται, ἡ δὲ ἀρνεῖται. κρεῖττον δέ φησι τὸ παραδέχεσθαι τοῦ ἀρνεῖσθαι. ταῦτα μὲν ὁ Εὐστάθιος. ἔστι δὲ λίαν ἠλίθιον τὸ λεγόμενον· τοὐναντίον γὰρ ἐν ἀπολογίᾳ κρεῖττον τὸ ἀρνεῖσθαι τοῦ παραδέχεσθαι. διὰ τοῦτο γὰρ προτέτακται ὁ στοχασμὸς τῶν ἄλλων στάσεων, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ ὁ φεύγων ἀρνεῖται τὸ ἔγκλημα, ὥστε ὅσον γε κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἔδει μᾶλλον προτάττεσθαι τὴν πιθανὴν ἀπολογίαν. ἄλλως τε οὐδὲ ἀρνεῖται ἐν τῇ πιθανῇ ἀπολογίᾳ ὁ φεύγων, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ καταδέχεται· 'παρέστην γάρ, φησί, καὶ δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι οὐκ ἐφόνευσα· οὐ γὰρ ἂν φονεύσας παρέστην'. ὥστε οὖν, εἰ τὴν φύσιν σκοπήσομεν τῆς πιθανῆς ἀπολογίας, μᾶλλον καταδέχεται καὶ ἐξ αὐτοῦ[3]) ἀνασκευάζει. ἐκεῖνος δὲ πρὸς τὴν 'οὐ' προσέχων ἀπόφασιν, ἔλεγεν ὅτι ἀρνεῖται. ἔχει γὰρ δῆθεν οὕτως· 'καίτοι γε εἰ ἐφόνευσα[2]), οὐκ ἂν παρέστην'. οὐ καλῶς οὖν εἶπεν ὁ Εὐστάθιος (cf. W VII l. c.).

c) ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους.

Quaestionem illam (de qua supra p. 699 egi), possintne accusator et reus eadem εἰκότα adhibere, sic solvere conatur Eustathius: Georgius fol. 36v 24: καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος οὕτως ἀνασκευάζει τὸν λόγον· οὐκ ἔστι ταῦτα, φησί, τὰ ἐκ τοῦ φεύγοντος ἀντιπροτεινόμενα ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἀλλὰ πιθανὴ ἀπολογία. ἐκείνη γὰρ ἀντιπεριτρέπει τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους εἰς τοὐναντίον· 'καὶ μὴν εἴπερ ἐφόνευσα, οὐκ ἂν παρέστην, ἵνα μὴ κατάδηλος γένωμαι'. οὕτως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος ἀπολογήσεται ὁ φεύγων· 'καὶ μὴν εἴπερ ἐφόνευσα, οὐκ ἂν ἐκεχρήμην συνεχῶς καθαρσίοις, ἵνα μὴ κατάδηλος γένωμαι'. ἀλλ', ὡς εἴρηται, τὴν πιθανὴν ἀπολογίαν ἐκεῖνοι (sc. Aquila aliique) μετεσχημάτισαν εἰς σημεῖον. οὕτως μὲν αὐτοὺς ἀνατρέπει ὁ Εὐστάθιος.

d) ἀντιληπτικὸν κεφάλαιον.

Hermogenes caput quoddam status coniecturalis ἀντίληψιν nominavit, unde Georg. fol. 43r 28: ἀλλὰ πρό γε τῶν ἄλλων τοῦτο γινώσκειν χρή, ὅτι ὁ τεχνικὸς ὁμωνύμως τῇ στάσει ἐκάλεσεν τὸ κεφάλαιον. τὸ γὰρ ἀντιληπτικὸν κεφάλαιον ἀντίληψιν ὠνόμασεν ὥσπερ καὶ τὴν στάσιν. Qui eum commentati sunt, ut quid interesset

---

1) ἀπολογίαν pr. m. P. 2) Corr. Keil: εἰς φονεῦσα(ι) P.
3) I. e. ἐκ τοῦ καταδέχεσθαι τὸ λεχθέν.

inter has orationis partes intellegeretur, caput status definitivi τὸ ἀντιληπτικὸν κεφάλαιον, statum ipsum ἀντίληψιν appellabant. Praeterea iidem quaerebant, num omnino inter se differrent τὸ ἀντιληπτικὸν κεφάλαιον et ἀντίληψις ἡ στάσις. Eustathius atque qui dicitur ὁ ἀνεπίγραφος quaestionem illam sic solvere conati sunt (Georgius fol. 46 v 18): ἀπορία δέ τις ἡμῖν ἐκ τούτου γενήσεται· εἰ γὰρ ἐκ τῶν αὐτῶν κατασκευάζονται ἐπιχειρημάτων ἥ τε ἀντίληψις ἡ στάσις καὶ τὸ ἀντιληπτικὸν κεφάλαιον, δῆλον ὅτι τὰ αὐτὰ ἔσονται καὶ κατ' οὐδὲν ἀλλήλων διοίσουσιν. φαμὲν δέ, ὅτι ἔστιν αὐτῶν διαφορά. Εὐστάθιος γὰρ καὶ ὁ ἀνεπίγραφος τοιαύτην ἔχειν αὐτά φασι διάκρισιν, ὅτι τὸ ἀντιληπτικὸν πρὸς τὸ σημεῖον φέρεται, ἡ δὲ ἀντίληψις πρὸς τὸ ἔγκλημα. In quos vehementer invebitur Georgius: ἔστι δὲ τοῦτο λίαν εὔηθες· οὐ γὰρ ἐν ἀντιλήψει ἐπὶ τῷ ἐγκλήματι προβάλλεται τὴν ἐξουσίαν ὁ φεύγων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ πεπραγμένῳ[1]), ὅπερ ἕτερόν τί ἐστι παρὰ τὸ ἔγκλημα, ὡς δῆλον ἐκ τούτου· νόμος τὸν καταλαβόντα μοιχὸν ἐπὶ τῇ γυναικὶ ἐξεῖναι ἀποκτεῖναι. καταλαβών τις τρισαριστέα μοιχὸν ἐπὶ τῇ γυναικὶ ἀπέκτεινεν, καὶ κρίνεται δημοσίων ἀδικημάτων. ἐνταῦθα τὸ πεπραγμένον ὁ φόνος, ἔγκλημα δέ ἐστι τὸ δημοσίᾳ ἀδικῆσαι. προβάλλεται οὖν ὁ φεύγων τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῷ πεπραγμένῳ, οὐκ ἐπὶ τῷ ἐγκλήματι· 'ἔξεστί μοι φονεῦσαι μοιχόν'. οὐ γὰρ εἴποι 'ἔξεστί μοι δημοσίᾳ ἀδικῆσαι'. ὥστε ἐν ἀμφοτέροις, ἔν τε τῷ ἀντιληπτικῷ φημι καὶ ἐν τῇ ἀντιλήψει, ἐπὶ τῷ πεπραγμένῳ γίνεται ἡ προβολὴ τῆς ἐξουσίας· ὡς τίκτεσθαι μὲν ἐκ τούτου κοινωνίαν αὐτῶν, οὐ διάκρισιν. ἄμεινον οὖν λέγειν, ὅτι εἰ καὶ ἐν ἑκατέρῳ ἐπὶ τῷ πεπραγμένῳ γίνεται ἡ προβολὴ τῆς ἐξουσίας, ἀλλ' οὖν γε τὸ πεπραγμένον ἐν αὐτοῖς διαφέρει. ἐν μὲν γὰρ τῷ ἀντιληπτικῷ τὸ πεπραγμένον σημεῖόν ἐστι τοῦ ἐγκλήματος καὶ οὐκ ἄν ποτε ὡρισόμεθα αὐτὸ ἔγκλημα· ἐπὶ δὲ τῇ ἀντιλήψει τὸ πεπραγμένον ὁ κατήγορος ταὐτὸν ὁρίζεται τῷ ἐγκλήματι, οἷον τὸ φονεῦσαι τρισαριστέα δημοσίᾳ ἐστὶν ἀδικῆσαι. οὐ μέντοι γέ φαμεν τὸ παρεστάναι φονεῦσαί ἐστιν. διὰ τοῦτο ἐν μὲν στοχασμῷ ὑφ' ἑκατέρου ὡμολόγηται τὸ σημεῖον ἀνεύθυνον [ἤτοι τὸ πεπραγμένον][2]), ἐν δὲ τῇ ἀντιλήψει οὐκέτι. εἰ γὰρ καὶ ὁ φεύγων ἀνεύθυνον τὸ πεπραγμένον εἶναί φησι διὰ τὸ προβάλλεσθαι ἐπ' αὐτῷ[3]) ἐξουσίαν, ἀλλ' ὁ κατήγορος οὐ συγχωρεῖ· ὁρίζεται γὰρ αὐτὸ ταὐτὸν τῷ ἐγκλήματι.

Aliam exhibet differentiam ἀντιληπτικοῦ et ἀντιλήψεως Syrianus II 80, 18 sqq., cum Anonymus W VII 290, 20—25 ad verbum fere cum Eustathio consentiat.

e) μετάληψις:

Hermogenes II 146, 8: Ἡ μετάληψις ἀεὶ ἐναντία ἐστὶ τῇ ἀντιλήψει. Neque aliter sentire Georgium apparet, qui illud τεχνικοῦ dictum non ad ἀντίληψιν στάσιν atque μετάληψιν στάσιν, sed ad

1) Corr. Keil: τὸ πεπραγμένον P. 2) delevit Keil. 3) αὐτό pr. m P.

sola status coniecturalis capita pertinere dicit, quae ἀντίληψιν et μετάληψιν Hermogenes nominaverat. Eustathium Menandrum alios Georgius impugnat, qui diversam doctrinam proferre ausi erant:

Georgius fol. 49r 1: τί δήποτε τὸ „ἀεὶ" προσέθηκεν ὁ τεχνικός; ἔφη γὰρ 'ἡ μετάληψις ἀεὶ ἐναντία ἐστὶ τῇ ἀντιλήψει'[1]. καί φησιν ὁ Εὐστάθιος ὡς οὐκ ἐχρῆν εἰπεῖν „ἀεί". πολλάκις γὰρ εὑρίσκομεν μὴ οὖσαν μετάληψιν ἐναντίαν ἀντιλήψει. εἰ γὰρ ἐν ὑποθέσει εὑρεθείη ἡ κατηγορία ἀντιλήψεως, οὐκ ἂν γένοιτο μεταλήψεως ἡ ἀπολογία. ἄτοπον γάρ, ἐπεὶ ἀνάγκη τῆς αὐτῆς εἶναι στάσεως τήν τε κατηγορίαν καὶ τὴν ἀπολογίαν. οὐ χρὴ οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἀεὶ ἐναντία ἐστὶν ἡ μετάληψις τῇ ἀντιλήψει. οὕτως μὲν ὁ Εὐστάθιος. οὐ καλῶς δὲ λέγει. ὁ γὰρ λόγος νῦν τῷ τεχνικῷ οὐ περὶ στάσεων εἰπεῖν ἀλλὰ περὶ κεφαλαίων. ἀεὶ δὲ ἐν τοῖς κεφαλαίοις ἡ μετάληψις[2] ἐναντία ἐστὶ τῇ ἀντιλήψει, λύσις γὰρ αὐτῆς ὑπάρχει· ὥστε καλῶς εἶπεν ὁ τεχνικός· ἔστι δὲ ἕτερον ἐφεξῆς ῥητὸν τοιοῦτο 'καὶ ἐὰν τὸ ἕτερον μέρος τῶν ἀντιδίκων ὁποτερῳοῦν χρήσηται[3], τῷ ἑτέρῳ πάντως τὸ ἕτερον χρήσεται.' οὕτως μὲν ὁ Ἑρμογένης (cf. II 146, 10). χρὴ δὲ πρῶτον ἐπισημήνασθαι ὅπερ ὁ Μένανδρος ἐν τῇ διαιρέσει[4] τῶν δημοσίων· φησὶν γάρ, ὅτι οὐκ ἀρραγὲς τὸ παρ' Ἑρμογένῃ καὶ Μητροφάνῃ ἐπικρατῆσαν δόγμα (reliqua cf. cap. IV § 6, 2) . . . et item fol. 49v 20: ἕτεροι δὲ ἄλλως φασίν, οἳ καὶ μάλιστα πιθανώτερον ἐξηγήσαντο. φασὶ γάρ, ὅτι οὐ πρόκειται τῷ τεχνικῷ περὶ τῶν ἐμπιπτόντων ἐν στοχασμῷ μόνων ἀντιληπτικῶν καὶ μεταληπτικῶν εἰπεῖν, ἀλλὰ καθ' ὅλου, ὅπου δ' ἂν[5] εὑρίσκωνται. καὶ τοῦτο γὰρ εἰδέναι χρή, ὅτι πολλάκις ἑτέρας κεφάλαια στάσεως ἐν ἄλλαις ἐμπίπτουσι στάσεσιν, ἀλλ' οὐκέτι ὡς κεφάλαια, ὡς ἐπιχειρήματα δὲ πρὸς κατασκευὴν τῶν ἐκεῖσε κεφαλαίων, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς Φιλιππικοῖς πραγματικῆς οὔσης τῆς στάσεως βούλησις ἐνέπεσε καὶ δύναμις, ἀλλ' ὡς εἴρηται, οὐχ ὡς κεφάλαια τῆς πραγματικῆς, ἐπιχειρήματα δὲ μᾶλλον. ἐπεὶ οὖν καὶ ἀντιληπτικὸν πολλάκις καὶ μεταληπτικὸν ἐμπίπτει ἐν ἑτέρᾳ στάσει, ὡς ἐπιχειρήματα ἐνδέχεται τὸν κατήγορον τῇ ἀντιλήψει χρήσασθαι ἤτοι τῷ ἀντιληπτικῷ ἐπιχειρήματι, καὶ τὸν φεύγοντα τοὐναντίον τῷ μεταληπτικῷ· ὥστε οὖν καλῶς εἶπεν ὁ τεχνικὸς 'ὁποτερῳοῦν χρήσεται.' ἐνδέχεται γὰρ πολλάκις τὸν κατήγορον, ὡς εἴρηται, καὶ ἀντιληπτικῷ χρήσασθαι καὶ τὸν φεύγοντα μεταληπτικῷ. ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι. ἄμεινον δὲ λέγειν, ὅτι οὐ χρεία τῶν τοιούτων πιθανολογιῶν. εὑρήσομεν γὰρ τὸν τεχνικὸν ἀκόλουθα λέγοντα ἑαυτῷ, ἐὰν ἀναμνησθῶμεν τῶν ἀνωτέρω αὐτῷ εἰρημένων ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. ἔφη γὰρ (Hermog. II 145, 20), ὅτι ἐὰν ὦσι κοινὰ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους,

---

1) μεταλήψει P: correxi. 2) ἀντίληψις P: correxi. 3) χρήσεται P. 4) ἀναιρέσει P: corr. Keil. 5) = δὴ ἄν. cf. Usener in Fleck. Jahrb. 117 p. 66.

κοινὰ ἔσται καὶ τὰ ἑξῆς πάντα κεφάλαια. ὥστε ἡνίκα εἰσὶ κοινὰ τὰ κεφάλαια, εὑρεθήσεται ἑκάτερος τῶν ἀντιδίκων καὶ ἀντίληψιν ἔχων καὶ μετάληψιν, καὶ ὁποτέρῳ αὐτῶν χρήσεται, πάντως ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ χρήσεται· οἷον προβάλλεται ἀντίληψιν ὁ κατήγορος· ἐπιλύεται αὐτὴν μεταλήψει ὁ φεύγων· εἰ δὲ προβάλλεται μετάληψιν, ἀντιλήψει[1]) αὐτὴν ἐπιλύσεται ὁ ἕτερος. καλῶς οὖν εἴρηται τῷ τεχνικῷ τὸ προκείμενον ῥητόν.

B. εἴδη.

a) ὁ συγκατασκευαζόμενος στοχασμός.

Eustathius τὴν δύναμιν in στοχασμῷ, qui dicitur συγκατασκευαζόμενος, hunc locum tenere contendit:

(Georgius fol. 93v 24) ἡ δὲ δύναμις ἐμπίπτει κατά γε τὸν Εὐστάθιον. οὕτω γοῦν ἐκεῖνός φησιν, ὅτι κατασκευάσει τὴν δύναμιν ὁ κατήγορος. 'ἠδύνω γάρ, φήσει, φονεῦσαι, ὡς συνδιαιτωμένη τῷ παιδὶ καὶ πλείστην ἔχουσα ἄδειαν'. ὁ μέντοι φεύγων οὐ χρήσεται, φησί, τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ· οὐ γὰρ ἕξει λέγειν ἡ μητρυιά, ὅτι 'οὐκ ἠδυνάμην', ὡς εἴρηται, συνδιαιτωμένη τῷ νεῷ καὶ μεγίστην ἄγουσα σχολήν. οὕτω μὲν οὖν ὁ Εὐστάθιος, οὐ παραδεκτέον δὲ τοῦτο.

b) ὁ ἀπὸ γνώμης στοχασμός.

Quod attinet ad exemplum illud, quod Hermogenes II 152, 30 sqq. ad illustrandam status coniecturalis figuram, quae dicitur ἀπὸ γνώμης στοχασμός, Eustathius atque Georgius illum secutus in illo τὸ παραγραφικὸν ἀπὸ αἰτίας adhibendum esse dicunt (Gloeckner l. c. p. 85 mm):

Nilus fol. 143v: ὁ μέντοι Εὐστάθιος καὶ ὁ Γεώργιος καὶ παραγραφικόν φασιν ἐμπίπτειν ἐν τῷ τοιούτῳ ζητήματι· ἐρεῖ γάρ, φησίν (sc. ὁ Εὐστάθιος), ὅτι οὐδεὶς ἐπὶ μανίᾳ κρίνεται, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεεῖται. δεῖ μέντοι εἰδέναι κτλ.

Georgius fol. 93v 8: ἐμπίπτει μὲν οὖν αὐτῷ τῷ προειρημένῳ (sc. ἀπὸ γνώμης στοχασμῷ) τῆς μητρυιᾶς προβλήματι παραγραφικὸν ἀπὸ αἰτίας· οἷον 'οὐ δεῖ με κρίνεσθαι ἐπὶ τοιαύτῃ, φησίν, αἰτίᾳ, ἐπὶ τῷ μεμηνέναι'. ἐλέγχων δὲ ὅλως οὐ δύναται ἐμπίπτειν ἀπαίτησις. οὐ γάρ τις μάρτυς γνώμης ἀλλοτρίας γίνεται.

§ 5. Ad statum finitivum (Sp. 153—157).

Ὅρος.

A. Κεφάλαια.

a) προβολή.

Nilus[2]) fol. 41v (Gloeckner l. c. p. 80): antecedunt verba ταῦτά ἐστιν = VII 408, 28: τούτοις δὲ ὁ λόγιος Εὐστάθιος ἀνα-

1) μεταλήψει pr. m P.
2) Eosdem Midianae (§ 1 et 19) locos praebet atque Georgius, Syrianus, Aquila; cf. supra p. 679.

τρέπει λέγων οὕτως, ὅτι ἐν τῷ κατὰ Μειδίου κατάστασίς ἐστιν· εἰ γὰρ καὶ διὰ τριῶν ἐτῶν ἔγνωστο τὸ πρᾶγμα τοῖς δικασταῖς, ἀλλ' οὖν ἐπιλαθόμενοι ἦσαν διὰ τριῶν ἐτῶν εἰσαχθείσης τῆς δίκης, ὡς αὐτὸς ὁ ῥήτωρ φησίν (cf. p. 722 adn. 2)· 'ἐπειδὴ γὰρ οὐ καθεστηκότος χορηγοῦ τῇ Πανδίονι φυλῇ τρίτον ἔτος τουτί'. καὶ εἰκὸς ἐπιλελησμένους τοὺς δικαστὰς χρήζειν τῆς ἄνωθεν διηγήσεως. κακῶς δὲ λέγει κτλ. ... λέγει δὲ καὶ ἕτερον λόγον ὁ Εὐστάθιος, ὅτι εἰ καὶ ἔγνωστο τοῖς δικασταῖς τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' οὖν πρὸς τὸ συμφέρον ἑαυτοῦ τὰ πεπραγμένα σχηματίζοντος[1]) ἑκάστου διηγουμένου καταστάσει χρησόμεθα· οὐ τοίνυν οὐδὲ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον περιττὴ ἂν ἡ διήγησις ἐτύγχανεν οὖσα. κακῶς δὲ λέγει κτλ. λέγει δὲ ὁ Εὐστάθιος καὶ ἕτερον λόγον, ὅτι πολλὰ ἔξωθεν διηγησάμενος φαίνεται, ἅπερ οὐκ ἐν τῷ θεάτρῳ ἐπράχθη οὐδὲ ἦν τοῖς δικασταῖς γνώριμα· οἷον τὸ τοῦ χρυσοχόου καὶ τὸ[2]) περὶ τὸν αὐλητὴν καὶ ὅσα τοιαῦτα. πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ἤγουν τῆς προβολῆς τοῦ ὀνόματος, ὅτι καὶ ὁ ῥήτωρ προβολὴν αὐτὸ ἐκάλεσε, φησίν, ὅτι καθάπαξ ἐπισυμπλέκεσθαι δεῖ τῇ διηγήσει τὴν προβολήν. τί οὖν θαυμαστόν, εἰ κἀνταῦθα τῆς προβολῆς ἐπισυνημμένης τῇ διηγήσει ὁ ῥήτωρ εἶπεν· 'ἐφ' οἷς αὐτὸν προὐβαλλόμην'.

Nil. fol. 43v (l. c. p. 81): ταύτην δὲ τὴν ἐργασίαν ἣν ἔφαμεν πιστοῦται[3]) Γεώργιός τε καὶ Εὐστάθιος κτλ. (cf. supra p. 678).

b) γνώμη νομοθέτου.[4])

Cum apud Hermogenem ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου intercedat inter συλλογισμόν et πηλικότητα, Eustathius eam τῷ συλλογισμῷ καὶ τῇ πηλικότητι καὶ τῷ πρός τι postponi vult, teste Nilo fol. 53r (Gloeckner l. c. p. 82 — ad stat. 154, 2): περὶ τῆς γνώμης τοῦ νομοθέτου ἔχομεν ζητῆσαι κεφάλαιον καὶ πρῶτον περὶ τῆς τάξεως· ὁ γὰρ ἀνεπίγραφος καὶ ὁ Γεώργιος Φοιβάμμων τε καὶ Εὐστάθιος ἔφασαν, ὅτι ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου ὡς καλῶς εἴη μετὰ τὸν συλλογισμὸν τεταγμένον, δεῖ δὲ καὶ μετὰ τὴν πηλικότητα καὶ πρός τι ταγῆναι[5]) δύο λόγους, πρῶτον ὅτι ἔδει τὴν γνώμην τοῦ νομοθέτου, ὥσπερ πιστοῦται τὰ προλαβόντα κεφάλαια, οὕτω πρὸς πίστιν ἄγεσθαι καὶ τῆς πηλικότητος καὶ τοῦ πρός τι, ἵνα καὶ ταῦτα ἐπιρρώσῃ τε καὶ ὥσπερ ὁμολογούμενα καταστήσῃ· κακῶς δὲ λέγουσι κτλ.

c) πηλικότης.

Nilus fol. 127r (Gloeckner l. c. p. 84): ὁ Εὐστάθιός φησιν δεῖν σημήνασθαι, ὅτι ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἐμπίπτουσιν ἐπιλογικά. τοῦτο

---

1) σχηματίζων Nilus: corr. Gl. 2) τὸν Nilus: corr. Gl.
3) Ob singularem πιστοῦται Gloeckner putat unum Georgium auctorem secutum esse Nilum. Cum autem Georgium ex Eustathio hausisse constet, utrumque, et Nilum et Georgium, hoc loco Eustathium exscripsisse apparet, Georgium tamen accuratius quam Nilum.
4) Cf. p. 708.
5) <κατὰ> δύο λόγους scribendum esse videtur.

δὲ Γεώργιός τις οὐκ ἀποδέχεται. Ad hoc cf. quod p. 695 huius libri attuli ex Aquilae libro fragmentum (Georg. fol. 117 r 10). Verbis τοῦτο δὲ Γεώργιός τις οὐκ ἀποδέχεται Nilus et ipse Georgium ex Eustathio pendere dicit.

d) πρός τι.

Caput „ad aliquid" hisce fit modis: ἀπὸ τοῦ μείζονος, ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος, ἀπὸ τοῦ ἴσου, ἀπὸ τοῦ ἐναντίου. Quomodo his τοῦ πρός τι generibus accusatori reoque utendum esset, exposuit Eustathius teste

Georgio fol. 119 v 25: Ὁ Εὐστάθιός φησιν, ὅτι τῷ ἀπὸ τοῦ μείζονος τόπῳ μόνος κέχρηται ὁ κατήγορος, τῷ δὲ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος οὐδέποτε, καὶ ἔμπαλιν ὁ φεύγων τῷ μὲν ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος κέχρηται, τῷ δὲ ἀπὸ τοῦ μείζονος οὐδέποτε. ʽκαὶ τοῦτο, φησίν, εὐλόγως· ὁ μὲν γὰρ κατήγορος ὅτι μεῖζον τὸ πεπραγμένον βούλεται ἀποδεῖξαι καὶ μείζονος ἑτέρου [1]) ἄξιον ἐγκλήματος. εἰ δὲ χρήσεται τῷ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος τόπῳ, εὑρεθήσεται τἀναντία οἷς βούλεται κατασκευάζων, λέγων ὅτι ἔλαττόν ἐστι τὸ πεπραγμένον ἢ κατὰ τὸ ἔγκλημα. ὥστε οὐχ οἷόν τέ ἐστι τὸν κατήγορον χρήσασθαι τῷ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος τόπῳ. οὐδὲ μήν, ὡς προείρηται, ὁ φεύγων τῷ ἀπὸ τοῦ μείζονος χρήσεται τόπῳ. εὑρεθήσεται γὰρ ἑαυτῷ τἀναντία φθεγγόμενος λέγων, ὅτι μεῖζον τὸ πεπραγμένον, βούλεται δὲ μᾶλλον μειῶσαι τὸ ὑπ᾿ αὐτοῦ γεγονός᾿. ταῦτα μὲν ὁ Εὐστάθιος, ἀποδιδοὺς μὲν τῷ κατηγόρῳ τὸν ἀπὸ τοῦ μείζονος τόπον, μόνῳ δὲ τῷ φεύγοντι τὸν ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος. ἰστέον δέ, ὅτι περὶ τῶν τόπων τοῦ πρός τι οὐκ ἐνταῦθα μόνον ἁμαρτάνει ὁ Εὐστάθιος, ἀλλ᾿ ἤδη καὶ ἀνωτέρω, τὸν συλλογισμὸν ἐξετάζοντες, δόξαν Εὐσταθίου προεφέρομεν [2]), ὅτι τὸν ἀπὸ τοῦ ἴσου τόπον ταὐτὸν νομίζει τῷ συλλογισμῷ, φησί ʽτὸ πεπραγμένον εἰς ταὐτὸν συνάγομεν τῷ ἐγκλήματι. οὕτως καὶ ἐν τῷ ἀπὸ τοῦ ἴσου τόπῳ τοῦ πρός τι. ἴσον γὰρ καὶ ταὐτὸν τὸ [3]) πεπραγμένον δείκνυμεν τῷ ἐγκλήματι᾿. οὕτως μὲν ὁ Εὐστάθιος.

e) ἀντίθεσις.

Ad id, quod nunc tractaturi sumus Eustathii fragmentum conferas quae Nilus tradidit fol. 62 r (Gloeckner. l. c. p. 82), ubi quaeritur πότε ἐμπίπτει ἀντίθεσις. Eundem ex Eustathii commentario locum praebet Georgius atque Nilus. Georgius tamen accuratius hoc quoque loco exemplum suum exscripsit:

---

1) Sic Keil.: ἕτερον P.

2) In illa, quae antecedit tractatione περὶ συλλογισμοῦ (fol. 107 sqq.), Eustathius non laudatur. Tamen Georgius fol. 109 r 25 sqq. sententiam quandam refellit, quam nunc demum Eustathii esse dicit. Verba sunt fol. 109 r 25: ἡ δὲ παραμυθία γίνεται διχόθεν· ἀνάγομεν γὰρ ἐπὶ τὰ καθ᾿ ὅλου τὰ μερικὰ καὶ συνάγομεν οὐκέτι ταὐτόν, ἀλλὰ τὸ ἀδιάφορον· ἡνίκα μὲν καὶ προσφυὲς ὑπάρχει τὸ πεπραγμένον τῷ ἐγκλήματι καὶ συγγενές, τότε αὐτῷ καθαρῶς χρησόμεθα τῷ συλλογισμῷ κτλ. cf. p. 673.

3) τῷ P: correxi.

Georgius fol. 126 v 17: ὁ δὲ Εὐστάθιος ἑτέραν πάλιν ἡμῖν παραδίδωσι μέθοδον ἤτοι διάκρισιν. ἐπισκήπτειν δεῖ, φησί, πρὸς τὴν ὕλην καὶ τὴν τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων ὑπόθεσιν· ἢ γὰρ καθ' αὑτὴν εὑρίσκεται ἡ ὁρικὴ στάσις ἢ συμπλοκὴν ἑτέρων ἔχουσα στάσεων. εἰ μὲν οὖν εὑρεθείη καθ' αὑτήν, οὐχ ἕξει ἐμπίπτουσαν ἀντίθεσιν, εἰ δὲ συμπέπλεκται, ἐπισκοπεῖν χρὴ τὰς συμπλακείσας αὐτῇ στάσεις, κἀκείνων εὑρήσεις ἐμπίπτοντα τὰ ὁμώνυμα κεφάλαια. οἷον εἰ συμπέπλεκται ἀντίστασις, ἀντιστατικὸν εὑρήσεις ἐμπῖπτον κεφάλαιον, εἰ μετάστασις, μεταστατικόν, εἰ ἀντίληψις, ἀντιληπτικόν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. ἐν γ' οὖν τῷ προκειμένῳ τοῦ εὐνούχου προβλήματι συμπέπλεκται τῇ ὁρικῇ ζητήσει ἀντέγκλημά τε καὶ ἀντίληψις· διόπερ τὰ τούτων ἐνέπεσον ὁμώνυμα κεφάλαια, τό τε ἀντεγκληματικὸν καὶ τὸ ἀντιληπτικόν. 'αὕτη οὖν, φησίν, ἂν εἴη διάκρισις τοῦ ἐμπίπτειν τὴν ἀντίθεσιν ἐν τῷ ὅρῳ καὶ μή'. καὶ ταῦτα μὲν ὁ Εὐστάθιος. ἔστι δὲ τριχῶς τὸν ἐκείνου λόγον ἀνασκευάσαι. πρῶτον μὲν οὕτως· ἐν ταῖς συμπλοκαῖς τῶν στάσεων ἢ πασῶν εὑρίσκομεν τὰ ἰδιώματα φυλαττόμενα ἢ οὐδεμιᾶς. ἐν γ' οὖν τῷ προκειμένῳ προβλήματι τὰ μὲν ἴδια τοῦ ὅρου φυλάττονται, τὸ ἀτελῶς πεπρᾶχθαι τὸ πρᾶγμα, φημὶ δὲ τὴν μοιχείαν, τὸ ἔλαττον ὁμολογεῖν ἀδίκημα τὸν φεύγοντα, τῶν δὲ λοιπῶν στάσεων οὐ φυλάττονται τὰ ἴδια· τοῦ γὰρ ἀντεγκλήματος ἴδιον τὸ πεπρᾶχθαι τέλειον τὸ πρᾶγμα, τὸ τέλειον ὁμολογεῖν ἀδίκημα τὸν φεύγοντα, ἅπερ ἐν τῷ προκειμένῳ οὐχ εὑρίσκομεν προβλήματι. οὔτε γὰρ τέλειον πέπρακται πρᾶγμα οὔτε τὸ ἀδίκημα ὁ φεύγων ὁμολογεῖ ὅπερ ὁ κατήγορος. ἔτι τῆς ἀντιλήψεως ἴδιον τὸ προβάλλεσθαι ἐξουσίαν ἐπὶ τῷ πεπραγμένῳ καὶ ὁμολογεῖν ὅτι οὐκ ἀδίκημα, ἅπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐχ εὑρίσκομεν προβλήματος. οὐκ ἂν οὖν εἴησαν αὗται ἐνταῦθα συμπεπλεγμέναι αἱ στάσεις, ἔνθα τὰ ἰδιώματα αὐτῶν οὐχ εὑρίσκομεν φυλαττόμενα. ἔφαμεν δὲ ὡς χρὴ ἢ ὅλων ἐν ταῖς συμπλοκαῖς φυλάττεσθαι τὰ ἴδια ἢ μηδεμιᾶς. νυνὶ δὲ τοῦ μὲν ὅρου φυλάττεσθαι τὸ ἴδιον, τῶν δὲ ἄλλων οὔ. καὶ αὕτη ἂν εἴη ἡ πρώτη τοῦ λόγου ἀνατροπή. δεύτερον δὲ ἐπιχείρημα τοῦ αὐτοῦ ἀνασκευαστικόν ἐστι τοῦτο· ἐν πολυύλῳ καὶ ποικίλῳ πεπλασμένῃ ὑποθέσει οὐδὲν κωλύει κατὰ συμπλοκὴν ἐμπίπτειν ἀντέγκλημα καὶ ἀντίληψιν, ἔνθα πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο οἷόν τέ ἐστιν ἐγχωρεῖν τό τε ἀντέγκλημα καὶ τὴν ἀντίληψιν, καὶ μὴ ἐφ' ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἐξετάζεσθαι. ἐν μέντοι ἁπλουστέρᾳ ὑποθέσει, ἔνθα περὶ ἕν τι ἡ πᾶσα εἱλεῖται ζήτησις, οὐχ οἷόν τε ἀμφοτέρας ἐμπίπτειν. συναχθήσεται γὰρ ἀντίστασις, εἴ γε ἐν μὲν τῇ ἀντιλήψει τὸ πεπραγμένον ἀνεύθυνον· πῶς οὖν δυνατὸν τὸ αὐτὸ λέγειν ὑπεύθυνον καὶ ἀνεύθυνον; ὡς εἴρηται γάρ, ἀντίστασις εὑρεθήσεται ἐναντία τοῦ αὐτοῦ κατηγοροῦσα. ὥστε οὐ [1]) δυνατὸν εἰπεῖν ὅτι συμπέπλεκται ἐνταῦθα ἀντέγκλημα καὶ ἀντίληφις. καὶ

---

1) οὐ Keil: οὖν P.

ἐν τούτοις τὸ δεύτερον ἐπιχείρημα. τρίτον δέ ἐστιν ὅτι πλανᾶται ὁ Εὐστάθιος καὶ τὴν λύσιν τῆς μεταλήψεως, φημὶ δὲ τὴν ἀντίληψιν, εἰς συμπλοκὴν λαμβάνων. ὡς γὰρ καὶ αὐτὸς ἐρεῖ ὁ τεχνικός, πρὸς τὴν ἀντίθεσιν ἕπεται μετάληψις, λυτικὴ αὐτῆς οὖσα, καὶ πρὸς τὴν μετάληψιν φέρεται ἡ ἀντίληψις, λύουσα αὐτήν. τὴν οὖν ἀντίθεσιν ὁ Εὐστάθιος τὴν λύσιν ἐνταῦθα οὖσαν[1]) κυρίως ἔλεγεν στάσιν κατὰ συμπλοκὴν ἐνταῦθα ὑπάρχουσαν. εἰ δὲ τὰς λύσεις εἰς συμπλοκὰς λάβωμεν, εὑρισκόμεθα ποιοῦντες πᾶσαν ἀντίθεσιν, εἴτε καθ' αὑτὴν εἴτε κατὰ συμπλοκὴν οὖσαν, πάντως ἔχειν συμπεπλεγμένην ἀντίληψιν, ὅπερ ἄτοπον. οὐ χρὴ οὖν λέγειν συμπεπλέχθαι ἐνταῦθα τῇ ὁρικῇ ζητήσει τὴν ἀντίληψιν· οὐ γὰρ λαμβάνεται νῦν ἡ ἀντίληψις ὡς στάσις, ἀλλ' ὡς λύσις τῆς μεταλήψεως. ἀνατέτραπται τοίνυν καὶ ὁ Εὐσταθίου πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλαχῶς λόγος. τί οὖν ἔχομεν ἡμεῖς εἰπεῖν; οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο, ὡς ὅτι τοῦ ἐμπίπτειν τὴν ἀντίθεσιν καὶ μὴ οὐδέν ἐστιν αἴτιον εἰ μὴ μόνη ἡ ὕλη· εἰ γὰρ ἐπιχορηγήσει ἡ ὕλη τῆς ὑποθέσεως, ἐμπίπτει ἡ ἀντίθεσις, εἰ δὲ μὴ χορηγῇ ἡ ὕλη, οὐκ ἐμπίπτει, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερόν τι αἴτιον ἢ τοῦτο. οὐ χρὴ οὖν κανονίζειν τὴν ὕλην καὶ κανόνας ἐπὶ αὐτῆς λέγειν· τοῦτο γὰρ ἀδύνατον. — Quibus verbis respondent haec Nili (l. c. p. 82): ὁ μὲν Μητροφάνης καὶ ὁ ἀνεπίγραφος θέλοντες κανόνα παραδοῦναι τοῦ πότε ἐμπίπτει κτλ. Illum κανόνα Metrophanis et Anepigraphi praebet Georgius fol. 124 r 1 sqq.[2]) Metrophanes hoc posuerat: εἰ μὲν ἐπ' αὐτὸ φέρεται τὸ ἔγκλημα ἡ ὁρικὴ ζήτησις, οὐκ ἐμπίπτει ἡ ἀντίθεσις, εἰ δὲ μὴ ἐπ' αὐτό, ἀλλ' ἐφ' ἕτερον, τότε πάντως ἐμπίπτει. Impugnat eum Georgius, atque quomodo Eustathius hanc quaestionem solverit, exponit fol. 125 r 22: ὁ δέ γε Εὐστάθιος ἄλλως μετασχηματίζει τὸ πρόβλημα οὕτως· ἐκ κενοταφίου τις φιάλην ὑφείλετο καὶ κρίνεται τυμβωρυχίας. τοῦτο τὸ πρόβλημα, ὡς εἴρηται, οὐκ ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος ἔχει τὴν ζήτησιν καὶ ὅμως οὐκ ἔχει μίαν ἐμπίπτουσαν τῶν ἀντιθετικῶν. οὔτε γὰρ ἀντίστασις, ἐπεὶ οὐκ ἔχει τι[3]) ἀντιστῆσαι τῷ ἀδικήματι εὐεργέτημα, οὔτε ἀντέγκλημα, πῶς γὰρ ἀντεγκαλέσει τινί; οὔτε μετάστασις, ἐπεὶ οὐκ ἔχει ἐφ' ἕτερον μεταστῆσαι τὴν αἰτίαν· οὔτε συγγνώμη, οὐ γὰρ ἕξει τι λέγειν τῶν τὴν συγγνώμην ἐμποιούντων. δῆλον ὅτι οὐκ ἀληθὴς ὁ λόγος ὁ λέγων ἐμπίπτειν μίαν τῶν ἀντιθετικῶν, ἡνίκα οὐκ ἐπ' αὐτοῦ γίνεται τοῦ ἐγκλήματος ἡ ζήτησις· ἀλλ' οὔτε μὴν τὸ ἕτερον πάντως ἀληθές· εὑρίσκομεν γὰρ πρόβλημα, ἐν ᾧ ἐπ' αὐτὸ φέρεται τὸ ἔγκλημα ἡ ὁρικὴ ζήτησις καὶ ὅμως ἔχει μίαν τῶν ἀντιθετικῶν, ὡς ἐπὶ τούτου· Δημοσθένης ἐγκωμιαστικὸν λόγον ἐπὶ Φιλίππου λέγων συνεστομίσθη καὶ ἐξέπεσε τοῦ λέγειν, καὶ κρίνεται ὑπὸ Αἰσχίνου δειλίας. ἐνταῦθα γὰρ περὶ αὐτοῦ ἐστιν τοῦ ἐγκλήματος ἡ ὁρικὴ ζήτησις· ζητοῦμεν γὰρ

1) Construe: τὴν οὖσαν λύσιν . . .
2) De hoc eo loco erit disserendnm, quo Metrophanis fragmenta tractabuntur p. 747. 3) τ' P.

τί ἐστι δειλία καὶ εἰ[1]) τὸ πεπραγμένον δειλία· ὁρίζεται γὰρ ὁ Δημοσθένης δειλίαν εἶναι, ἡνίκα τις καταπεπτηχὼς φεύγει, 'ἐγὼ δέ, φησίν, οὐχ ὑπὸ δειλίας τοῦτο πέπονθα, ἀλλ' ὑπὸ Φιλοκράτους ἐκκρουόμενος', καὶ μεθίστησι τὴν αἰτίαν ἐπὶ τὸν Φιλοκράτην, ὡς αἴτιον τοῦ συμβάντος δεινοῦ· καὶ σκόπει, πῶς περὶ αὐτοῦ γίνεται τοῦ ἐγκλήματος ἡ ὁρικὴ ζήτησις, καὶ ὅμως ἐμπέπτωκεν ἡ ἀντίθεσις· μία γὰρ τῶν ἀντιθετικῶν, ὡς ἐμάθομεν, ἡ μετάστασις. — καὶ ἐκ τούτου δῆλον ὅτι ἀνατέτραπται πᾶσα ἡ Μητροφάνους μέθοδος ἤτοι διάκρισις. πᾶν γὰρ τοὐναντίον ἐδείξαμεν πρὸς τὴν ἐκείνου διαστολήν.

Hermogenes (stat. 154, 6 sqq.) ubi unum circumstantium genus adhibetur, ibi semper μετάληψιν quoque usurpari vult. Eustathius aliter sensit ac Hermogenes; cf.

Georgi fol. 129 v 29: ὁ μὲν οὖν Εὐστάθιός φησιν μὴ εἶναι τὸν λόγον ἀληθῆ ἐπὶ τῆς μεταλήψεως. οὐ γὰρ μιᾶς ἐμπιπτούσης τῶν ἀντιθετικῶν ἀναγκαίως ἡ μετάληψις ἕπεται. ἰδοὺ γὰρ ἐν τῷ κατὰ Μειδίου μία ἐμπέπτωκε τῶν ἀντιθετικῶν, ἡ συγγνώμη, καὶ μετάληψις οὐχ ἕπεται. καταφεύγει γὰρ ἐκεῖσε ὁ Μειδίας (§ 41) ἐπὶ συγγνώμην, φάσκων ὅτι 'ὀργή μου ἐπεκράτησεν, οὐ γὰρ βουλόμενος ἔτυψα'. καὶ τοιαύτης οὔσης τῆς ἀντιθέσεως ἡ λύσις οὐκ ἔστιν μεταληπτική, ἀλλὰ κατὰ προσδιορισμόν. προσδιορίζεται[2]) γὰρ τί τὸ ἐξ ὀργῆς ποιεῖν καὶ τί τὸ ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ προνοίας. οὕτω γάρ φησιν ἐπὶ λέξεως· 'ὀργὴ νὴ Δία (καὶ γὰρ τοῦτο τυχὸν λέξει). ἀλλ' ἃ μὲν ἄν τις ἄφνω τὸν λογισμὸν φθάσας ἐξαχθῇ πρᾶξαι, κἂν ὑβριστικῶς ποιήσῃ, δι' ὀργήν γ' ἔνι φῆσαι πεποιηκέναι· ἃ δ' ἂν ἐκ πολλοῦ συνεχῶς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας παρὰ τοὺς νόμους πράττων τις φωρᾶται, οὐ μόνον δήπου τοῦ μὴ μετ' ὀργῆς ἀπέχει, ἀλλὰ καὶ βεβουλευμένος[3]) τοιοῦτος ὑβρίζων ἐστὶν ἤδη φανερός'. οὕτως μὲν οὖν ὁ Εὐστάθιος. ἰστέον δὲ ὅτι οὐκ ἐνόησεν τὸ κείμενον ὁ ἀνὴρ τοῦ ῥήτορος, ἐπεὶ κἀκεῖσε μεταληπτικὴν ποιεῖται τὴν λύσιν τῆς συγγνώμης. καὶ ἔστιν ἀπὸ τρόπου κατὰ προσδιορισμὸν τοῦ πότε μέν τις μετ' ὀργῆς ὑβρίζει καὶ πότε ἐκ προνοίας. ἀλλ' ἐπλανᾶτο ἴσως ἐκ τοῦ κατ' ἔνστασιν γίνεσθαι τὴν μετάληψιν, ὅπερ σπάνιον εὑρεῖν. μᾶλλον γὰρ κατὰ ἀντιπαράστασιν πέφυκε γίνεσθαι ἡ μετάληψις. ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου, ὡς εἴρηται, ἐνστατικῶς εἰσῆκται ἡ μετάληψις, ὅπερ ἐνεποίει τῷ ἀνδρὶ τὴν πλάνην. Τοῦ γὰρ Μειδίου λέγοντος ὀργῇ πεποιηκέναι, ὁ Δημοσθένης φησίν 'ψεύδη· οὐ γάρ ἐστι τὸ τοιοῦτο μετ' ὀργῆ σφῆσαι πεπραχέναι'. ἠλέγχθη τοίνυν ὁ Εὐσταθίου λόγος, καὶ καλῶς ἔφη μᾶλλον ὁ Ἑρμογένης ἀναγκαίως ἕπεσθαι πρὸς μίαν τῶν ἀντιθετικῶν τὴν μετάληψιν.

f) ποιότης καὶ γνώμη.

Nilus fol. 69 v ad stat. 154, 23 (Gloeckner l. c. p. 83): περὶ τῆς γνώμης ζητοῦμεν δύο κεφάλαια, πρῶτον ὅτι φησὶν ὁ τεχνι-

1) εἰ Keil: εἰς P. 2) προδιορίζεται P. 3) Blass βεβουλευμένως ὁ.

κός, ἡ γνώμη ὡσαύτως ἐπ' ἀμφοῖν ἐξετασθήσεται. φησὶν ὁ Εὐστάθιος καὶ ὁ Γεώργιος, ὅτι περιττὸν ἐποίησεν ὁ τεχνικὸς διαλαβὼν ἐνταῦθα περὶ γνώμης· ἤδη γὰρ ἐν τῇ ποιότη⟨τι⟩ ἔγνωμεν αὐτὴν ἐμπίπτουσαν ζητοῦντες, ὁποίᾳ γνώμῃ πεποίηκε. καλῶς δὲ ἄμφω λέγουσι κτλ. — Verba „καὶ ὁ Γεώργιος non quadrant ad id, quod apud ipsum Georgium legimus. Hic enim, quam Eustathio attribuit Nilus, sententiam impugnat eamque Athanasii esse contendit [1]):

Georgius fol. 134r 30: Ἀθανάσιός φησι μὴ δεῖν τὴν γνώμην ἰδίᾳ μερίζειν, τελεῖ γὰρ ὑπὸ τὴν ποιότητα, εἴ γε ἐν τῇ ποιότητί φαμεν ἐξετάζεσθαι τὴν γνώμην, ὅτε ἐλέγομεν ποίᾳ γνώμῃ ἐπέδωκεν ὁ Μειδίας τὴν τριήρη· οὐ χρὴ οὖν, φησίν, ἰδίᾳ μερίζειν τὴν γνώμην, συμπλέκειν δὲ μᾶλλον τῇ ποιότητι, ὡς ὑπ' αὐτὴν τελοῦσαν. οὕτω μὲν Ἀθανάσιος. ἰστέον δὲ ὅτι οὐ καλῶς λέγει κτλ.

B. Τὰ τοῦ ὅρου εἴδη.

ὁ ἀντονομάζων

Nilus fol. 83r ad stat. 154, 30 (Gloeckner l. c. p. 88): αὕτη ἡ διαφορὰ λύει τὴν παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ προφερομένην ἀπορίαν τὴν λέγουσαν, διὰ τί μὴ καὶ ἐν τῷ ἀντονομάζοντι ἑκατέρων τῶν ἀντεγκλημάτων φαμὲν αὐτὸν καθεστάναι ὑπεύθυνον· ἀποροῦσι δέ τινες, ὅτι εἰ φύσει ἐν τῷ ἀντονομάζοντι ἀκολουθεῖ τῷ μείζονι ἐγκλήματι τὸ ἔλαττον, διὰ τί μὴ μᾶλλον αὐτὸ συλλαμβάνει. πρὸς τοῦτο ὁ μὲν Εὐστάθιός φησιν, ὅτι ὡς ὁμολογούμενον αὐτὸ λαβὼν παρέρχεται καὶ οὐ συλλαμβάνει· οἶμαι δὲ οὐ καλῶς.

b) ὁ κατὰ σύλληψιν

Sex Georgius (fol. 140v) enumerat modos, quibus ὁ ἀντονομάζων [2]) ὅρος atque ὁ κατὰ σύλληψιν [3]) ὅρος inter se differunt. Quintum modum affert hunc:

Georgius fol. 141r 19: ἔτι πέμπτη ἐστὶ διαφορά, ὅτι ἐν μὲν τῷ ἀντονομάζοντι πάντως ἕπεται τῷ μείζονι ἐγκλήματι τὸ ἔλαττον· τῇ γὰρ ἱεροσυλίᾳ πάντως ἕπεται ἡ κλοπή. εἴ γε, ὡς καὶ αὐτός φησιν ὁ τεχνικός (II 156, 2), 'ὁ ἱερόσυλος ἱερῶν ἐστι δήπου κλέπτης χρημάτων', ἔνθα οὖν ἱεροσυλία, πάντως κλοπῆς προηγεῖται.[4]) οὕτως μὲν ἐν τῷ ἀντονομάζοντι. ἐν δὲ τῷ κατὰ σύλληψιν οὐκέτι· οὐ γὰρ τοῖς δημοσίοις ἀδικήμασιν ἕπεται ἡ βία·

---

1) Nimirum Nilum, cum Georgium exscriberet, effugit a Georgio hunc locum Athanasio esse adscriptum.

2) ἀντονομάζων, quia habet ἀντωνυμίαν, contentionem et conflictionem duorum nominum, vel divisionem generis et speciei, ut si docetur, quomodo fur et sacrilegus differant (Ernesti).

3) ὅρος κατὰ σύλληψιν vel συμπλοκήν dicitur, cum pugna generis et speciei, quod affirmata specie etiam genus affirmatur, ut: qui sacrilegus est, etiam est fur, sed non omnis fur, idem et sacrilegus (Ernesti). cf. Syrian. II 116 sqq.

4) κλοπῆς Keil: κλοπὴ P — προηγηται pr. m. P.

δυνατὸν γάρ τινα δημοσίᾳ μὲν ἀδικεῖν, μὴ βίαιον δὲ εἶναι. ἀλλὰ πρός γε ταύτην τελευταίαν διαφορὰν ἀπορία τις γίνεται, εἴπερ ἕπεται πάντως ἐν τῷ ἀντονομάζοντι τῷ μείζονι τὸ ἔλαττον, τί μὴ καὶ ἐν αὐτῷ συλλαμβάνει ἀμφότερα ὁ διώκων; καὶ μᾶλλον ⟨ἂν⟩[1]), ἐνταῦθα ἥρμοζεν ἥπερ ἐν τῷ κατὰ σύλληψιν, εἴ γε καὶ ἡμῶν μὴ συλλαμβανόντων ἐξ ἀνάγκης ἕπεται τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ. τοιαύτης οὔσης τῆς ἀπορίας οὕτως Εὐστάθιος ἐπιλύεται· εἰκότως, φησίν, οὐ συλλαμβάνομεν ἐν τῷ ἀντονομάζοντι, συγγενῆ γάρ εἰσι τὰ ἐγκλήματα καὶ τῇ φύσει ἀλλήλοις παρακολουθοῦντα καὶ ὥσπερ τῇ συγγενείᾳ συλλαμβανόμενα. οὐκοῦν περιττὸν ἂν ἦν συλλαμβάνειν τῷ λόγῳ τὰ τῇ φύσει συλλαμβαμόμενα καὶ τῇ συγγενείᾳ συνεπόμενα. ταῦτα μὲν ὁ Εὐστάθιος, ἔστι δὲ λῆρος τὸ λεγόμενον κτλ. (cf. etiam v. 19 — 20: οὐκοῦν οὐκ ἐχυρὸς ὁ Εὐσταθίου λόγος, ἀλλὰ καὶ λίαν γελοῖος).

c) ὁ κατ' ἀμφισβήτησιν ὅρος.

Georgius fol. 145 v 17: τρίτον δέ ἐστι κεφάλαιον ἐργασία τοῦ προκειμένου εἴδους καὶ ὁ μὲν τεχνικὸς οὕτως φησίν· 'καὶ τοῦτον (sc. τὸν κατ' ἀμφισβήτησιν ὅρον) δὲ παραπλησίως διαιρήσεις, κεφάλαιον ἀντιτιθεὶς κεφαλαίῳ' (II 156, 19). οὐ προσδιέστειλεν δὲ ποίοις διπλοῖς χρησόμεθα καὶ ποίοις οὔ. καλῶς τοίνυν Εὐστάθιός φησιν, ὅτι ὅρῳ καὶ ἀνθορισμοῖς διπλοῖς οὐ χρησόμεθα, δύναμιν μέντοι γε ἔχουσι διπλῶν. λαμβάνεται γὰρ ὁ μὲν ὅρος ἐκ τῶν παρειμένων, ὁ δὲ ἀνθορισμὸς ἐκ τῶν πεπραγμένων. ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ ἀμφισβήτησιν τέλειον πέπρακται πρᾶγμα ὑπὸ δύο τινῶν, ἑκατέρου μέρος ποιήσαντος. ὃ οὖν πέπρακται τῷ ἑνί, τοῦτο λείπει τῷ ἑτέρῳ, καὶ ὅπερ τῷ ἄλλῳ λείπει[2]), τῷ ἑτέρῳ πέπρακται. εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, σκοπῶν εὑρήσεις, ἑκάτερον διπλοῦν, ὅρον τέ φημι καὶ ἀνθορισμόν, πρὸς ἄλλο μέντοι καὶ ἄλλο[3])· καθ' ὃ μὲν γὰρ ἐκ τῶν παρειμένων λαμβάνεται, ὅρος εὑρίσκεται, καθ' ὃ δὲ ἐκ τῶν πεπραγμένων, ἀνθορισμός. οἷον 'τὸ καθᾶραί τινα τυραννικοῦ ἀξιώματος, τυραννοκτονῆσαί ἐστιν'. τοῦτο ἀμφότερά ἐστιν, ὅρος τε καὶ ἀνθορισμός· ἔχει γὰρ τὰ τῷ ἑνὶ πεπραγμένα καὶ τὰ τῷ ἑτέρῳ παρειμένα. ὁ γὰρ ἕτερος οὐ τυραννικοῦ καθεῖλεν ἀξιώματος, ἀλλ' ὡς ἰδιώτην ἀπέκτεινεν. πάλιν ὁ ἕτερος οὕτως ἐπιχειρεῖ· τὸ ἀποκτεῖναι μᾶλλόν ἐστι τυραννοκτονία, οὐ τὸ διῶξαι. καὶ τοῦτο ὁμοίως ὅρος ἐστὶ καὶ ἀνθορισμός, ἔχων τὰ πεπραγμένα καὶ τὰ παρειμένα. ὡς οὖν εἴρηται, οὐ διπλοῖς τούτοις χρησόμεθα τοῖς κεφαλαίοις, ἀλλ' ἁπλοῖς, δύναμιν μέντοι ἔχουσι διπλῶν. καὶ τοῦτο μὲν εὖ γε εἴρηται τῷ Εὐσταθίῳ. ὃ δέ φησιν ἐφεξῆς, οὐ καλῶς ἔχει· ἔφη γὰρ μηδὲ τὸ πρός τι διπλοῦν ἐμπίπτειν ἐν τῷ κατὰ ἀμφισβήτησιν[4]), μηδένα λόγον δοὺς μηδὲ μιᾷ ἀποδείξει χρησάμενος.

1) adiecit Keil. 2) πέπρακται pr. m. P.
3) I. e. εἰ εἰς παρειμένα, ὅρον, εἰ εἰς πεπραγμένα, ἀνθορισμόν.
4) ad hoc cf. etiam Gloeckner l. c. p. 83 t.: φησὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Γεώργιος· ἄλλως πως οὐκ ἔστιν ἐξετάσαι ἢ διπλῶς . . .

ἄμεινον δὲ λέγειν, ὅτι διπλοῦν ἐμπίπτει τὸ πρός τι τῇ παραθέσει τινὸς τῶν ἔξωθεν ἑκατέρου τῶν ἀμφισβητούντων καὶ τὸ οἰκεῖον αὔξοντος καὶ τὸ τοῦ ἐναντίου μειοῦντος. καὶ αἱ μὲν Εὐσταθίου σημειώσεις τοιαῦται.

§ 6. Ad statum qualitatis iuridicialis absolutae
(Sp. 157—161).

Ἀντίληψις.

Quibus differre dixerit Eustathius ἀντίληψιν et ὅρον (cf. Rabe Mus. Rhen. 50 p. 246), legimus apud

Christophorum fol. 75v (ad stat. 139, 20): ἐπιλαμβάνονται δύο τινὲς τοῦ ὅρου, Εὐστάθιος καὶ ὁ σημειογράφος. καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος ἐπιλαμβάνεται οὕτως· ἡ ἀντίληψις ἐκ τοῦ φεύγοντος χαρακτηρίζεται, ὁ δ᾽ ὅρος οὐ περιλαμβάνει εἰ μὴ τὸν κατήγορον. καὶ ἀπολογεῖται μὲν λέγων οὕτως, ὅτι ὑπογραφή ἐστι καὶ οὐ πάντα φυλάσσει· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ὑπογραφαῖς ὑποσημῆναι μόνον τὸ ὑποκείμενον ὁπωσοῦν βουλόμεθα.

Aliter de hoc iudicavit Syrianus II 130, 17.

Quod Sopater (V 95, 28 W) affert ἀντιλήψεως παράδειγμα Eustathius ad ἀντίληψιν non pertinere contendit; cf.

Christoph. (l. c. p. 246) fol. 79r: δέκατον τὸ κατὰ σοφισμόν, οἷον τελευτῶν τις ἔχων νόθον καὶ γνήσιον εἶπεν ἐξ ἴσου κληρονομεῖν τοὺς παῖδας· νόμου — — καὶ ὁ μὲν Τύραννος ἀντιλήψεως λέγει τὸ πρόβλημα, ὁ δὲ Εὐστάθιος μὴ συνίστασθαι λέγει, ἀλλ᾽ ἑτερορρεπὲς εἶναι.

a) γνώμη νομοθέτου.

Hermogenes II 157, 29: γνώμη νομοθέτου, εἰ ἐμπίπτοι, χρήσεται ἑκάτερος πρὸς τὸ λυσιτελοῦν. Non semper igitur adhibetur illa orationis pars; quaestionem Hermogenis verbis motam, quando debeat orator ea uti, alii rhetores aliis modis solvere conati sunt:

Georgius fol. 157r 9: τινὲς οὖν φασιν, ὅτι ἡ κυρίως γνώμη τοῦ νομοθέτου ἐν τῇ ἀντιλήψει οὐκ ἀεὶ ἐμπίπτει, ἀλλ᾽ ἡνίκα μόνον ἀπὸ νόμου εἴη ἡ προβολὴ τῆς ἐξουσίας, τότε καὶ γνώμην ἐξετάσομεν νομοθέτου· ἐπὶ γὰρ τῶν ἄλλων, ἔνθα μὴ πρόκειται νόμος, οὐδὲ γνώμην ἐξετάσομεν νομοθέτου. οὕτω μὲν οὖν τινες. Εὐστάθιος δὲ καλλίστην ἡμῖν σημείωσιν παραδίδωσι λέγων, ὅτι ἐπὶ τῶν ἄλλων κἂν μὴ κυρίως γνώμη ἐμπίπτοι νομοθέτου, ἀλλ᾽ ἕτερόν τι ἐμπεσεῖται ἀναλογοῦν αὐτῇ. ἀνατρέχομεν γὰρ ἐπὶ τοὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ πρᾶγμα καταδείξαντας. οἷον εἰ ἀπὸ ἔθους[1]) ἡ προβολὴ γίνοιτο τῆς ἐξουσίας, ἐξετάσομεν τὴν γνώμην τοῦ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἔθος καταδείξαντος. εἰ ἀπὸ τέχνης γένοιτο τῆς ἐξουσίας ἡ προβολή, ἐξετάσομεν γνώμην τοῦ ⟨τὴν⟩[2])

1) ἔθνους P. 2) τὴν adiecit Keil.

τέχνην ἐπινοήcαντος· εἰ ἐκ τοῦ μὴ κεκωλυμένου, ὁμοίως γνώμην τῶν οὐ κωλυcάντων ἐξετάcομεν· τρόπον γάρ τινα τεθείκαcι νόμον οἱ μὴ κωλύcαντες. ἐπὶ δὲ τῆς φύcεως οὐκέτι γνώμην ἐξετάcομεν, ἐπεὶ ἡ φύcις οὐδὲν μὲν ἀλόγως ποιεῖ, ὅμως δὲ αὐτὴ τοὺς λόγους οὐκ οἶδεν· οὐδὲ ἡμεῖς οὖν εὐπορήcομεν ὑπὲρ αὐτῆς δοῦναι λόγον, ἀλλ' ἐπὶ τὰς φυcικὰς ἀναδραμοῦμεν[1]) ἀνάγκας, ὅτι εἰcί τινα λέγοντες φυcικὰ ἐξ ἀνάγκης, ἅπερ ἄκοντες ποιοῦμεν, οἷον τὸ γελᾶν, τὸ δακρύειν καὶ ὅcα τοιαῦτα. οὕτως οὖν ἐπὶ ἑκάcτου ἐξετάcομεν, καὶ ἔcται τὸ τοιοῦτον ἀναλογοῦν γνώμῃ νομοθέτου. καὶ οὕτως μὲν Εὐcτάθιος. ἕτεροι δὲ τὸ 'εἰ ἐμπίπτοι' ἄλλως παραδέχονται οὕτως· ἡ γνώμη, φαcί, τοῦ νομοθέτου ἀπὸ μὲν τοῦ φεύγοντος ἀεὶ ἐμπίπτει, ἀπὸ δὲ τοῦ κατηγόρου οὐ πάντως. εἰ γὰρ εἴη τὸ ῥητὸν ὁμολογουμένως ὑπὲρ τοῦ φεύγοντος καὶ μηδεμιᾶς δεόμενον cαφηνείας ἢ ἐξηγήcεως, τότε οὐ χρήcεται αὐτῷ ὁ κατήγορος οὐδὲ ἐξετάcει νομοθέτου γνώμην. πῶς γὰρ χρήcεται τῷ ῥητῷ τῷ καθ' αὐτοῦ[2]); ὡς οὖν πρὸς τὸν κατήγορον cκοπῶν ὁ τεχνικὸς ἔφη 'εἰ ἐμπίπτοι', τοῦτ' ἔcτιν εἴπερ ἐγχωρεῖ αὐτὴν ὑπ' ἀμφοτέρων ἐμπεcεῖν.[3])

b) τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους.

Georgius et Nilus Eustathium τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους non in ἀντιλήψει, sed in μεταλήψει adhibenda esse contendere testantur[4]):

Georg. fol. 159ᵃv cf. sub Minuciani fragmentis, p. 754 fr. 4. Agitur de μεταλήψει.

§ 7. Ad genera status qualitatis adsumptivae (Sp. 161—163).

Αἱ ἀντιθετικαί.

Κεφάλαια.

a) μετάληψις — cυγγνώμη.

Christoph. (l. c. p. 247) fol. 101r: ὁ δὲ Πορφύριος τοιαύτην λέγει διαφοράν, ὅτι, εἰ μὲν εἴη τὸ ἀδίκημα οἷον ἐνδεχόμενον μὴ γεγενῆcθαι ἀλλὰ θεραπείας τετυχηκέναι τινός, μετάcταcις γίνεται, οἷον ὡς ἐπὶ τοῦ πρεcβευτοῦ· δυνατὸν γὰρ ἦν ἀλλαχόθεν αὐτὸν λαβόντα ἐφόδια πρεcβεῦcαι· ἐὰν δὲ ᾖ μὴ ἐνδεχόμενον ἑτέρως γεγενῆcθαι ἀλλὰ πᾶcα ἀνάγκη πραχθῆναι τὸ πραχθέν, cυγγνώμην ποιεῖ, ὡς ἐπὶ τῶν μὴ ἀνελομένων δέκα cτρατηγῶν τὰ τῶν πεcόντων cώματα τοῦ χειμῶνος διαλαβόντος· οὐ γὰρ ἦν δυνατόν τινα θεραπείαν προcαγαγεῖν τῷ ἐκ τοῦ χειμῶνος κωλύματι. ταύτῃ cυνήνεcεν Εὐcτάθιος.

---

1) ἀναδράμομεν P. 2) κατ' αὐτοῦ P.
3) Horum rhetorum sententiam cum Eustathii commiscuit Anonymus W VII 490, 9 sqq.
4) de hoc iam in primo huius dissertationis capite egi (p. 678).

b) τὸ παραγραφικόν.

Iam supra vidimus (p. 709) **Metrophanem quintum παραγραφικοῦ** genus instituisse hunc: ἡνίκα τις κρίνεται ἐφ' οἷς **ἄξιον** τοὐναντίον τιμᾶσθαι, quod etiam ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς adhiberi vult teste Georgio[1]) fol. 181 v 8: . . . ὅτι φησὶν ὁ Μητροφάνης χρηστέον κἂν ταῖς ἀντιθετικαῖς τῷ παραγραφικῷ ἐκείνῳ τῷ ξένῳ, ὅπερ ἔφασκεν ἐμπίπτειν αὐτὸς ἐν στοχασμῷ, ἡνίκα παραγραφόμενος ὁ φεύγων ἐρεῖ· 'οὐ δεῖ με κρίνεσθαι ἐφ' οἷς ἀξιῶ τιμᾶσθαι'. Eustathius illud παραγραφικόν in antithetica incidere negavit:

Georgius fol. 181 v 19: πρὸς τοῦτο δοκεῖ πως ἀντιλέγειν Εὐστάθιος οὕτως· ὅτι ἐν μὲν στοχασμῷ, ἔνθα τὸ πεπραγμένον ἀνεύθυνον, εἰκότως τουτὶ ἐμπίπτει τὸ παραγραφικόν. ἐν μέντοι ταῖς ἀντιθετικαῖς, ἔνθα τὸ πεπραγμένον ἀδίκημα, οὐκ ἔχει χώραν ἐμπίπτειν. ἀναιδὲς γὰρ τὸν ὁμολογοῦντα ἠδικηκέναι λέγειν ὡς οὐ χρή με κρίνεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον τιμᾶσθαι· ταῦτα μὲν καὶ ὁ Εὐστάθιος.

c) Georgius fol. 186r — cf. p. 750. Agitur de antitheticis.

§ 8. Ad statum negotialem (Sp. 164—166).

Πραγματική.
Εἴδη.

a) ἔγγραφος καὶ ἄγραφος πραγματική.

Nilus (Gloeckner l. c. p. 84) fol. 141v: ἄλλοι δέ φασιν, ὧν εἷς ἐστι καὶ Εὐστάθιος, ὅτι οὐχ ἁπλῶς (VII 594, 11 sqq. W) εἶπεν (164, 4) 'ἀπὸ ῥητοῦ', ἀλλὰ προσέθηκε τὸ 'ζήτημα ἔχουσα', τουτέστιν αὐτὸ τὸ στασιαζόμενον καὶ ζητούμενον, ὅταν τὸ στασιαζόμενον ῥητὸν ᾖ· ὥστε ἔγγραφος μέν ἐστιν ἡ ἀπὸ ῥητοῦ τὴν ζήτησιν ἔχουσα, ἄγραφος δὲ ἡ μόνον ἀρχομένην ἢ καὶ μηδόλως ἔχουσα ῥητόν.

Nilus (l. c. p. 84) fol. 142r (cf. VII 594, 18—26 W): ὁ Εὐστάθιος ὑπὸ τὸ ἀπίθανον ἀνάγει τὸ πρόβλημα λέγων, ὅτι ἀπίθανόν ἐστιν ἄνθρωπον ὄντα θείας προσηγορίας ἐρᾶν καὶ ἐφίεσθαι. καὶ ἀπολογοῦνταί τινες, ὅτι τὸ παράδειγμα ἐκ Περικλέους, ὃς Ὀλύμπιος ὠνομάζετο· ἀπορούμενος δὲ ὁ Εὐστάθιος, διὰ τί οὖν καὶ ὁ Περικλῆς ἐκλήθη Ὀλύμπιος, φησίν, ὅτι οὐκ αὐτὸς ᾔτησε τῆσδε τυχεῖν τῆς προσηγορίας, ἀλλ' ὁ δῆμος τοῦτο ἐποίησεν· εἶτα ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ τεχνικοῦ λέγων, ὅτι οὐκ ἀπίθανον εἶναι τὸ τὸν Κλέωνα ὡς ἐπαιρόμενον, τοιοῦτος γὰρ ἦν, ἐρᾶν τῆς τῶν θεῶν προσηγορίας κτλ.

Secundum Eustathium οὐδέποτε ὁ φεύγων κέχρηται τῷ ῥητῷ, cf.

Christoph. (l. c. p. 248) fol. 109r: ὁ δὲ Εὐστάθιος σπου-

1) Cf. etiam Gloeckner l. c. p. 84 x.

δάζει δεῖξαι, ὅτι οὐδέποτε ὁ φεύγων κέχρηται τῷ ῥητῷ. ἐπιχειρεῖ δὲ οὕτως· ἀεὶ πρὸς τὸ ῥητὸν ὥρμηται ἡ διάνοια· τοῦ ῥητοῦ οὖν μὴ προηγησαμένου πῶς ἀπαντήσει πρὸς τὸ ῥητὸν ἡ διάνοια;

Sub finem πράξεως περὶ τῆς πραγματικῆς haec ex Eustathii libro hausta nobis tradit

Georgius fol. 219v 14: ἓν δὲ τὸ λοιπὸν εἰρηκότες κεφάλαιον τὴν προκειμένην συμπεραιώσομεν πρᾶξιν, ἅμα δὲ αὐτῇ καὶ τὴν πραγματικήν. Εὐστάθιος γάρ φησιν, ὅτι καθ' ὅλου χρὴ τοῦτο ποιεῖν· ἡνίκα μὲν ἐγκωμιάζειν τινὰ βουλόμεθα, πρὸς ἐλάττονα χρὴ ποιήσασθαι τὴν ἀντιπαράθεσιν, εἰ δὲ ψέξαι, πρὸς μείζονα. οὕτως γὰρ κεχρημένοι ἢ κατορθοῦμεν πάντως τὸν σκοπὸν ἢ οὐκ ἀποτυγχάνομεν. οἷον εἰ τὸν Ἀχιλλέα ἐξᾶραι σπουδάσομεν, ποιησόμεθα ἐγκώμιον Πατρόκλου· δῆλον γὰρ ὅτι ἀνδρειότερος Πατρόκλου ὑπῆρχεν Ἀχιλλεύς. ὅσα οὖν δείξομεν ἔχοντα τὸν Πάτροκλον ἀγαθά, διὰ μεθόδου τὸν Ἀχιλλέα δείξομεν διπλασίονα ἔχοντα ἀγαθά, ὅσον που καὶ ἀνδρειότερος· εἰ δὲ ψευσθῶμεν ἐπὶ Πατρόκλου τῆς ἐλπίδος καὶ μὴ ἀποδείξωμεν ἐπ' αὐτοῦ πλεῖστα ἀγαθά, οὐ τοῦτό που διελέγξει τὸν σκοπόν. οὐ γὰρ εἰ[1]) οὐκ ἀγαθὸς ὁ Πάτροκλος, ἤδη που καὶ Ἀχιλλεὺς κακός. οὕτως μὲν οὖν εἰ βουλοίμεθα ἐγκωμιάζειν. εἰ δὲ τοὐναντίον ψέξαι, ἀπὸ τῶν μειζόνων ἐπιχειρήσομεν. οἷον εἰ πρόκειται ἡμῖν εἰς ψόγον Ἀλέξανδρος, καταβαλοῦμεν τὸν Ἕκτορα, δεικνύντες αὐτὸν οὐδὲν ἔχοντα ἀρετῆς, ἀλλ' ὅτι δειλός, ἄπειρος πολέμου, ἄβουλος, ἀσθενὴς καὶ ὅσα τοιαῦτα. καὶ δῆλον ὅτι ὅσα λέξομεν ἐπὶ Ἕκτορος, διπλασίονα λέγειν ἁρμόσει ἐπὶ Ἀλεξάνδρου· ἀσθενέστερος γὰρ Ἕκτορος δήπουθεν ὁ Ἀλέξανδρος. καὶ πάλιν εἰ σφαλῶμεν ἐπὶ Ἕκτορος, οὐκ ἤδη που καὶ τοῦ σκοποῦ ἐσφάλημεν. οὐ γὰρ εἰ μὴ κακὸς ὁ Ἕκτωρ, ἤδη που καὶ Ἀλέξανδρος οὐ κακός. οὕτως ἄρα χρὴ ἐπὶ πάντων ποιεῖν τῶν κεφαλαίων. οἷον εἰ τὸ δυνατὸν ἐξετάσαι βουληθείημεν, τουτέστιν ὅτι οὐ δύνανται Ἀθηναῖοι Φιλίππῳ πολεμεῖν, ἀναδραμοῦμεν[2]) ἐπὶ τοὺς προγόνους, ὅτι οἱ πρόγονοι ὑμῶν, λέγοντες, οἱ τοσαύτην ἔχοντες δύναμιν, ἠδυνάτουν ἁμιλλᾶσθαι πρὸς Φίλιππον· εἰ δὲ ἐκεῖνοι, πολὺ μᾶλλον ἡμεῖς.[3]) καὶ οὕτως ἐπὶ πάντων ποιήσομεν τῶν κεφαλαίων.

IV. De ceteris rhetoribus, quorum mentio apud Georgium occurrit.

§ 1. De Anastasio.[4])

Anastasius rhetor Ephesius ex iis erat, qui iam apud veteres orationem, quam nos nunc inter Demosthenicas Philippicam

1) trai. Reitzenstein: εἰ γὰρ οὐ P.
2) ἀναδράμωμεν P; cf. p. 731, adn. 1. 3) ὑμεῖς P, sc. ἀδυνατοῦμεν.
4) Desideratur Anastasius apud Westermann, Griech. Bereds.; neque

quartam numeramus, spuriam esse iudicarent. Meminit et hominis et iudicii unus Iohannes Siciliota in commentario in Hermogenis librum περὶ ἰδεῶν compilato (Rh. Gr. VI 253 W), cum ad locum Demosthenicum (X 6) ab Hermogene (II 297, 31 Sp.) laudatum de voce μανδραγόραν haec commentatur: Ἀναστάσιος δὲ ὁ Ἐφέσιος καί τινες τῶν τεχνογράφων ἐκ τῆς λέξεως ταύτης νοθεύουσι τὸν λόγον [1]), quae ex antiquo quodam scholiorum Demosthenicorum corpore repetita esse apparet. Unico huic testimonio alterum nostrum accedit idque gravissimum, quippe quo scientia nostra et de aetate et de scriptis Anastasii egregie augeatur. Nam cum priore testimonio id tantum constaret, Anastasium Iohanne Siciliota undecimi saeculi foetu superiorem esse, nunc firmum ratumque est eum vel Georgium Monum aetate superare, quem saeculum tulit quintum. Georgius enim eos se impugnare profitetur, qui iam ante ipsum contra Anastasium scripsissent. Atque cum ex Iohannis verbis nihil concludere liceret nisi de Demosthene scripsisse Anastasium, nunc integram συναγωγὴν προβλημάτων eundem condidisse compertum habemus; atque bene recogitanti verba, quae Georgius e collectione illa attulit, Anastasi liber et indole et rerum tractatione consimilis fuisse tibi videbitur Sopatri compilationi „διαίρεσις ζητημάτων“ inscriptae, quae ad nostram aetatem pervenit.

In status finitivi genere composito altera figura Hermogeni (II 155, 7—9 Sp.) est ὅρος ὁ κατὰ σύλληψιν ὀνομαζόμενος, ὅταν τοῦ φεύγοντος ἀντονομάζοντος ὁ διώκων καὶ τούτῳ κἀκείνῳ ὑπεύθυνον αὐτὸν εἶναι λέγῃ τῷ ὀνόματι. Ad haec verba Georgius quaestionem XXXII. composuit, quam quinque capitibus distinxit, quorum ultimum in recensenda Anastasi sententia totum versatur. Primum Anastasi ipsa verba affert

Georgius fol. 143r 26: Ἀναστάσιος γὰρ ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν προβλημάτων τοιαύτην ἡμῖν παραδίδωσι σημείωσιν· 'ἐπειδὴ γὰρ τῶν κατὰ κρίσιν ἔφαμεν εἶναι τὸ κατὰ σύλληψιν εἶδος, χρὴ σημειώσασθαι, ὅτι ξένον τι εὑρίσκομεν περὶ δωρεῶν ὄντα τὸν κατὰ σύλληψιν, ὡς ἐπὶ τούτου· νόμος τὸν τυραννοκτόνον μείζονι δωρεᾷ τιμᾶσθαι ἢ τὸν ἀριστέα· ἀνῆλθέν τις εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὡς ἀναιρήσων τὸν τύραννον· εὑρὼν ἐδίωξεν· ἀπελθὼν ὁ τύραννος συνήθροισεν δύναμιν ὡς πολιορκήσων τὴν πόλιν· οἱ δὲ ἐξελθόντες ἀντεστρατεύοντο πρὸς τὸν τύραννον· ἐν τῇ συμπλοκῇ περιτυχὼν τῷ τυράννῳ ὁ πρότερον διώξας ἀπέκτεινεν καὶ τὴν τῶν τυραννοκτονούντων αἰτεῖ δωρεάν· ἕτερος δὲ ἀντιλέγει, φάσκων αὐτὸν ἀριστέα μᾶλλον εἶναι· ὁ δὲ καὶ ἀριστεὺς εἶναί φησι καὶ τυραννοκτόνος. τοῦτο κατὰ σύλληψίν ἐστιν. τοῦ γὰρ ἀντιλέγοντος ἀντονομάζοντος τὸ πεπραγμένον, ὁ αἰτῶν ἄμφω συλ-

---

in Encyclopaedia, quam Wissowa restaurandam curat, locus ei concessus est.

1) cf. Blass. Att. Bereds.[2] III 382.

λαμβάνει 'ὅτι καὶ ἀριστεύς εἰμι καὶ τυρραννοκτόνος.' ὥσπερ καὶ ἐκεῖσέ[1]) φησιν 'ὅτι καὶ βίαιος εἶ καὶ δημοσίᾳ ἠδίκησας.' ταῦτα μὲν Ἀναστάσιος. — Tum Anastasi adversarios refellere studet, denique ipse suum profert iudicium fol. 144r 30: ἡμεῖς δέ φαμεν, ὅτι εἰ σκοπήσομεν ἀκριβῶς, ὅλως οὐ συνίσταται τὸ πρόβλημα· πέπρακται γὰρ ἡ τυραννοκτονία τελείως καὶ ὑφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ αὐτὸς ἔπραξεν τήν τε ἀρχὴν καὶ τὸ πέρας· καὶ εἰσερχόμενος[2]) ἐρεῖ ὅτι 'τυραννοκτόνος εἰμί· ἐγὼ γὰρ καὶ ἐδίωξα τὸν τύραννον καὶ ἀπέκτεινα'· καὶ οὐδεὶς αὐτῷ ἀντειπεῖν δυνήσεται· ἀληθῆ γὰρ λέγει. εἰ δὲ τελείως πέπρακται ἡ τυραννοκτονία, πρόδηλον ὅτι ἀσύστατος ἔσται, ἐπεὶ μηδὲν ἔχει ζητούμενον.

§ 2. De Anepigrapho.[3])

1. Georg. fol. 21r 31 (de ἐλέγχων ἀπαιτήσει) cf. sub Ulpiani fragmentis p. 763 fr. 2.

2. In tractando status coniecturalis capite, cui est nomen βούλησις, novam quandam huius capitis ediderat speciem ὁ ἀνεπίγραφος auctore Georgio fol. 31v 30: ὁ δὲ ἀνεπίγραφος ἐν τῷ ἑαυτοῦ ὑπομνήματι καὶ ἀκούσιον ἡμῖν εἰσφέρει βούλησιν. φησὶ γὰρ ὅτι ἔστι, καὶ[4]) παράδοξον, εὑρεῖν βούλησιν ἀκούσιον, ἡνίκα φαμὲν 'ἠβούλου τύψαι, ἐμέθυες γάρ· ἠβούλου ὑβρίσαι, ὠργίζου γὰρ καὶ ὁ θυμός σου ἐπεκράτησεν.' οὕτως μὲν ἐκεῖνος. ἰστέον δὲ ὅτι τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἴη εἰπεῖν βούλησιν ἀκούσιον.

3. Technici quidam posuerant hoc (Georg. fol. 44r 7): οὐ χρησόμεθα ἀντιλήψει (scil. τῷ κεφαλαίῳ τοῦ στοχασμοῦ) ἐὰν μισῆται[5]) παρὰ τοῖς δικασταῖς τὰ σημεῖα καὶ διαβάλλεται, ὡς ἐπὶ τούτου· νέος πλούσιος ἐκ δημοκρατουμένης πόλεως ὑπάρχων ἐξ ἀστυγείτονος τυράννου κόρην ἐμνηστεύσατο καὶ κρίνεται τυραννίδος ἐπιθέσεως. ἐνταῦθα τὸ πεπραγμένον ἄγαν μισεῖται παρὰ τοῖς κριταῖς καὶ διαβάλλεται <διὰ>[6]) τὸ ἐκ δημοκρατουμένης ὄντα πόλεως, ἐν ᾗ μισοῦσι τὸ δουλεύειν καὶ τοὺς τυράννους ἀποστρέφονται, μνηστεύσασθαι τυράννου θυγατέρα. τοιγαροῦν οὐ προβάλλεται ἐνταῦθα ἐπὶ τῷ πεπραγμένῳ ἐξουσίαν λέγων 'ἔξεστί μοι τυράννου κόρην μνηστεύσασθαι.' Quod impugnat ὁ ἀνεπίγραφος teste Georgio fol. 44r 20: τοῦ τοιούτου καλῶς ἔχοντος ὁ ἀνεπίγραφός φησιν ὅτι τοὐναντίον[7]) ἐπὶ τῶν τοιούτων, τῶν μισουμένων, χρηστέον τῇ ἀντιλήψει, ἵνα τὸ δοκοῦν εἶναι καθ' ἡμῶν

---

1) Ergo Anastasius in eis, quae paulo ante disputaverat, etiam πρόβλημα tritissimum illud tractaverat.
2) sc. εἰς τὸ δικαστήριον.
3) Apud Walz. saepius occurrit. — Gloeckner l. c. p. 7.
4) καὶ (= καὶ εἰ), pro εἰ καὶ secundum serioris aetatis sermonem Keil: καὶ P.
5) μισεῖται P. 6) om. P. 7) τουναντίων pr. m P.

διὰ τῆς προβολῆς τῆς ἐξουσίας ἀπολυσώμεθα· ἐν τοῖς **γὰρ** τοιούτοις, φησίν, τὰ σημεῖα σχεδὸν ὑπεύθυνα εὑρίσκεται **καὶ δέονται** τῆς ἐκ τῆς ἀντιλήψεως ἐπικουρίας, ὡς ἐπὶ τοῦ τοὺς **ἀποκηρύκτους** τρέφοντος· ἐνταῦθα σχεδὸν τὸ πεπραγμένον **ὑπεύθυνον**, τοῦ κατηγόρου λέγοντος, ὅτι ʻοὓς οἱ νόμοι ἀπεκήρυξαν, **τρέφεις** καὶ ὧν οἱ δικασταὶ κατέγνωσαν, ὥστε καὶ τοὺς **νόμους ἀδικεῖς** καὶ τοὺς δικαστάς.ʼ διὰ τοῦτο, φησίν, χρησόμεθα **μάλιστα ἀντιλήψει**, ἵνα διὰ τοῦ προβάλλεσθαι ἐξουσίαν δείξωμεν τὸ **ἀνεύθυνον**. ταῦτα μὲν ὁ ἀνεπίγραφος. ἔστι δὲ πρὸς **τοῦτο** εἰπεῖν, ὅτι ὡς ἔοικεν ὁ ἀνεπίγραφος ὅτι μὲν ἐνδέχεται ἐμπεσεῖν ἐπὶ τούτων ἀντίληψιν ἐσκόπησεν· τί δὲ ἀποβήσεται ἐκ **τούτου τῷ** κεχρημένῳ οὐκ ἐλογίσατο κτλ.

4. Georgius fol. 46 v 24 sqq. cf. supra p. 720 (**Εὐστάθιος καὶ** ὁ ἀνεπίγραφος). De ἀντιληπτικῷ et ἀντιλήψει.

5. Georgius fol. 101r 25 de προβολῇ cf. p. 694.

6. Georgius ut Metrophanis praeceptum (quod **infra** p. 747 fr. 2 exscriptum invenies) refellat, haec disputatur fol. 125 r 1: **ἔστι δὲ** ῥᾳδία τῶν λεγομένων ἡ ἀνατροπή· δείξομεν πᾶν **τοὐναντίον**, ἐν ᾧ (i. e. ubi) πρὸς αὐτὸ φέρεται τὸ ἔγκλημα ἡ **ζήτησις, ἀλλʼ** ἐφʼ ἕτερον μετερχόμεθα. τοῦ μὲν οὖν προτέρου τοιοῦτόν **ἐστι** παράδειγμα· κενοτάφιόν τις διορύξας κρίνεται **τυμβωρυχίας. τοῦτο** γὰρ τὸ πρόβλημα ὁ ἀνεπίγραφός φησιν ἔχειν **τὴν ὁρικὴν ζήτησιν**. οὐ πρὸς τὸ ἔγκλημα, ἀλλʼ ἐφʼ ἕτερόν τι **μεταφέρομεν τὴν** ζήτησιν, οὗ ἀποδειχθέντος συναποδείκνυται καὶ τὸ **ἔγκλημα· τὸ** γὰρ ἔγκλημά ἐστιν ἡ τυμβωρυχία· γίνεται δὲ οὐ **περὶ τούτου ἡ** ζήτησις, ἀλλὰ περὶ ἑτέρου. ζητοῦμεν γὰρ εἰ τὸ **κενοτάφιον τύμβος**. μετὰ δὲ τὴν τούτου ἐξέτασιν ἤτοι ἀπόδειξιν **ἑκάτερος τὸ οἰκεῖον** συνάξει, ὁ μὲν φεύγων οὕτως· ʻεἰ δέδεικται ὅτι τὸ **κενοτάφιον** οὐ τύμβος[1]), δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐγὼ τυμβωρύχος.ʼ ὁ **δὲ κατήγορος** οὕτως· ʻεἰ δέδεικται ὅτι τύμβος τὸ κενοτάφιον, **δῆλον ὅτι καὶ σὺ** τυμβωρύχος.ʼ ὁ δέ γε Εὐστάθιος ἄλλως κτλ. (cf. **supra p. 726**).

7. Hermogenes docuit in statu finitivo caput **quodlibet antitheticorum** dilui μεταλήψει, μετάληψιν rursus ἀντιλήψει **p. 154, 11:** τούτῳ (sc. capiti ἀντιλήψεως) δὲ ἕπεται ἀναγκαίως **ἡ μετάληψις** et 154, 13: μεταλήψεως δὲ εὑρεθείσης πάντως τις **ἔσται καὶ ἀντίληψις**; ex quibus prius illud occupaverat **Eustathius** (cf. **p. 727**), cuius reprobata sententia Georgius ad **Anepigraphum se convertit**, qui de membro posteriore dubitationes moverat; cf.

Georg. fol. 130 r 31: ἠλέγχθη τοίνυν ὁ **Εὐσταθίου λόγος** καὶ καλῶς ἔφη μᾶλλον ὁ Ἑρμογένης ἀναγκαίως **ἕπεσθαι πρὸς** μίαν τῶν ἀντιθετικῶν τὴν μετάληψιν. ὁ **δὲ ἀνεπίγραφος πρὸς** μὲν τὴν μετάληψιν (quae sequitur τὴν ἀντίθεσιν, **status definitivi** caput) οὐκ ἐνίσταται, ἀλλʼ ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως **μᾶλλόν φησι μὴ**

---

1) ὅτι οὐ τὸ κενοτάφιον τύμβος P: corr. Keil.

εἶναι τὸν λόγον ἀληθῆ· οὐ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀντιθετικῶν οἷόν τέ ἐστιν ἐμπίπτειν ἀντίληψιν ὡς ἐπὶ τούτου· συνεχῶς τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ τεῖχος καταφευγόντων ὁ στρατηγὸς τὸ τεῖχος διέρρηξεν· ἀπελθόντες οἱ στρατιῶται ἐνίκησαν καὶ κρίνεται ὁ στρατηγὸς δημοσίων ἀδικημάτων· ἡ ἀντίθεσις 'ὅτι τὸ τεῖχος διέρρηξας.' 'ἀλλ' ἐνίκησα,' φησίν· πρὸς τοῦτο ἕπεται μετάληψις 'ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν τοῦτον τὸν τρόπον εὐεργετῆσαι τὴν πόλιν.' λοιπὸν οὐχ οἷόν τε, φησίν, ἐστὶν ἀντίληψιν ἐπάγειν. πῶς γὰρ ⟨ἂν⟩[1]) εἴποι ὁ στρατηγὸς ὅτι ἔξεστι τὸ τεῖχος διαρρῆξαι; ὥστε, φησίν, ἐπὶ τῶν ἀντιθετικῶν οὐχ οἷόν τε ἐμπίπτειν ἀντίληψιν· οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ ἀδικήματι ἐξουσίαν προβάλλεται ὁ φεύγων ἔνθα καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ τὸ ἀδίκημα. ταῦτα μὲν ὁ ἀνεπίγραφος. ἰστέον δὲ ὅτι οὐ καλῶς λέγει, ἐπεὶ μὴ φέρεται ἡ ἀντίληψις πρὸς τὸ ἀδίκημα, ἀλλὰ πρὸς τὴν μετάληψιν. ἐκείνου γὰρ λέγοντος 'ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν κατὰ τοῦτον εὐεργετῆσαι τὸν τρόπον τὴν πόλιν' ἐπιφέρει ὁ φεύγων πρὸς αὐτὸ[2]) τὴν ἀντίληψιν 'ἔξεστί μοι καθ' ὃν ἂν βούλωμαι τρόπον εὐεργετῆσαι τὴν πόλιν.'

8. Doctrinam suam de γνώμῃ, quae inter status definitivi capita numeratur, Georgius tribus quaestionibus complexus est, quarum prima cum Eustathio confligit (cf. supra p. 727 sq.), altera Anepigrapho se addicit:

Georgius fol. 134v 14: δεύτερόν ἐστι κεφάλαιον, ὅ φησιν ὁ ἀνεπίγραφος. ἐκεῖνος γὰρ ἔφη, ὅτι ἡ γνώμη μετάθεσίς ἐστιν αἰτίας. τοῦ γὰρ κατηγόρου λέγοντος αἰτίαν 'ὅτι ἐπανετείνω τὴν χεῖρα ἐφ' ὕβρει', ὁ φεύγων ἑτέραν μετατίθησι λέγων 'οὐκ ἐφ' ὕβρει, ἀλλὰ σωφρονίσαι αὐτὸν βουλόμενος, ἐπεὶ προπετής ἐστιν.' λέγομεν δὲ καὶ ἡμεῖς, ὅτι ἀληθῆ λέγει ὁ ἀνεπίγραφος. μετάθεσις γάρ ἐστιν αἰτίας, ἀλλ' ἐμπίπτει ἐνταῦθα οὐχ ὡς κεφάλαιον, ἀλλ' ὡς ἐπιχείρημα. τοῦτο μέντοι χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἔν τισιν οὐχ εὑρίσκει εἰπεῖν αἰτίαν ὁ φεύγων. λοιπὸν ἐξ ἀπορίας διασυρεῖ[3]) τὸν λόγον οὕτως· ὅτι ἄτοπόν ἐστιν ⟨ἐπὶ⟩[4]) τὴν γνώμην καταφεύγειν καὶ ἀδήλους ἐρευνᾶν αἰτίας, ἐξὸν ἐκ τῶν πεπραγμένων καὶ προδήλων ποιεῖσθαι τὰς ἀποδείξεις. οὕτω γοῦν διασύρας τὸν λόγον παρέρχεται καὶ μέτεισιν ἐπὶ ἕτερον. ἐν τούτοις καὶ τὸ δεύτερον κεφάλαιον· ⟨τρίτον δέ ἐστι κεφάλαιον⟩[5]) τοῦτο· χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ἡ γνώμη ἐπιλογική ἐστιν κτλ.

9. In fine quaestionis XXXV., quae est de ἀντιλήψεως capitibus, haec exhibet

Georgius fol. 156r 19: λοιπὸν ζητήσωμεν, πῶς ὁ τεχνικὸς ἀνωτέρω μὲν ἐν τῇ ψιλῇ ἀπαριθμήσει τῶν κεφαλαίων καὶ τὸν ἀνθορισμὸν ἔταττεν λέγων (stat. 157, 6) 'ὅρῳ καὶ τοῖς ἑπομένοις τῷ ὅρῳ μέχρι τοῦ πρός τι', ἐνταῦθα δὲ ἐν τῇ κατὰ μέρος ἐργασίᾳ οὐκ ἔταξεν τὸν ἀνθορισμόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅρου μετέβη ἐπὶ

---

1) add. Keil. 2) 'contra id'. 3) διασύρει P. 4) add. Keil.
5) lacunam explevit Keil.

τὸν cυλλογιcμόν (stat. 157, 24). ἢ οὖν ἐκεῖcε κακῶc λέγει ἢ ἐνταῦθα. ὅμωc δὲ πιθανώτερον ἐπενεχθῆναι μετὰ τὸν ὅρον τὸν cυλλογιcμόν. ἀντίκεινται γάρ, εἴ γε ὁ μὲν ὅροc διαχωρίζει, ὁ δὲ cυλλογιcμὸc cυνάπτει. οὕτωc τοῦ τεχνικοῦ εἰπόντοc διαφωνία τιc ἐγένετο παρὰ τοῖc τεχνικοῖc.[1]) οἱ μὲν γάρ φαcιν, τουτέcτιν ὁ ἀνεπίγραφοc, ὅτι ἀεὶ ἐμπίπτει ὁ ἀνθοριcμὸc ἐν τῇ ἀντιλήψει· ὁ δὲ Μινουκιανὸc τὴν ἐναντίαν βαδίζων ὁδόν φηcιν, ὅτι οὔτε ἀνθοριcμὸc ἐμπίπτει οὔτε cυλλογιcμόc. ἀλλ' ἐκείνοιc οὐ πειcτέον, ἅτε ἀναποδείκτωc τὰ οἰκεῖα προφέρουcι δόγματα κτλ.

10. Georg. fol. 216r 7 de legitimo in statu negotiali cf. sub Athanasio fol. 215v sq. p. 742 fr. 7).

§ 3. De Athanasio.[2])

1. Num ipsa testium productione in statu coniecturali res profligaretur, cum alii rhetores quaesiverunt tum Georgius et Athanasius; atque cum Athanasius docuisset testimonia non ad ipsum crimen refellendum, sed ad indicia confirmanda, utpote quibus solis applicari possent, adhiberi, ita ratiocinatur

Georgius fol. 19v 14: τρίτον δέ ἐcτιν, ὡc ἔφαμεν, κεφάλαιον, εἰ παραγομένων μαρτύρων ἔτι μένει ἡ cτοχαcτικὴ ζήτηcιc· εἰ γὰρ πάρειcι, φαcί, μάρτυρεc καὶ ἐλέγχουcι τὸν κρινόμενον, οὐδὲν ἔτι ζητοῦμεν, ὁμολογούμενον γὰρ ἔcται τὸ πρᾶγμα. λέγομεν δὲ πρὸc τοῦτο, ὅτι εἰ παραγομένων τῶν μαρτύρων cυνῄνει τοῖc λεγομένοιc καὶ μηδὲν εἶχεν ἀντειπεῖν, ἀληθὲc ὅτι ἀζήτητον τὸ λοιπὸν κατελίμπανε τὸ πρᾶγμα. νυνὶ δὲ εὐπορήcει τι λέγειν ὁ φεύγων πρὸc τοὺc παραγομένουc μάρτυραc· διαβάλλει γὰρ αὐτοὺc οὐκ ἀληθῆ μαρτυρήcανταc, ὡc ἐχθρούc, ὡc χρήματα εἰληφόταc καὶ ὅcα τοιαῦτα. εἰ δὲ καὶ ἡ τῶν μαρτύρων παραγωγὴ ἐπιδέχεται ἀντιλογίαν, εὔδηλον ὅτι οὐδὲν λυμαίνεται τὴν cτοχαcτικὴν ζήτηcιν ἡ τῶν ἐλέγχων παραγωγή, ἐπεὶ μὴ πάντῃ ποιεῖ τὸ πρᾶγμα φανερόν· μαρτυρήcει δὲ τῷ λόγῳ καὶ ἡ τοιαύτη πλοκὴ κτλ. . . . fol. 20r 17: ἐδείχθη τοίνυν, ὡc οὐκ ἀπόχρη πρὸc τὴν κρίcιν ἡ τῶν μαρτύρων παραγωγή, οὐδὲ ἱκανή ἐcτιν διαφθεῖραι καὶ διαλῦcαι τὴν cτοχαcτικὴν ζήτηcιν. Ἀθανάcιοc δὲ ἐφίcτηcιν ἐνταῦθα λέγων, ὅτι 'πῶc γὰρ ὅλωc ἤμελλεν ὁμολογουμένην ποιῆcαι τὴν ζήτηcιν ἡ τῶν μαρτύρων παραγωγή, ἔνθα πρόcειcιν οὐ πιcτουμένη τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ cημεῖα; καὶ δῆλον ἐκ τοῦ Λυcίου (-ία P)· τῶν γὰρ cημείων παραφέρει μαρτυρίαc· εἰ δὲ τὰ cημεῖα πιcτοῦνται οἱ μάρτυρεc, εὔδηλον ὅτι μένει πάλιν ἀμφιβαλλόμενον τὸ ἔγκλημα.' ταῦτα μὲν ὁ Ἀθανάcιοc. ἀλλὰ πρόc γε τοῦτο ἴcωc τιc ἀπορήcειεν κτλ. . . . fol. 21r 15: ὁμοίωc δὲ οὐκ ἠβουλόμεθα τὸν Ἀθανάcιον εἰπεῖν, ὡc μόνοc τοῖc cη-

1) cf. W V 317, 22; VII 488, 16; Syrian. II 133, 18.
2) Westermann, Gesch. d. Bereds. I § 54, 4 et 104, 12; Gloeckner l. c. p. 90 sqq.; Walz IV 359, V 353, VII 432. 611. 612. 619. 921.

μείοις προσέρχονται αἱ μαρτυρίαι καὶ ἐγκλήματα γὰρ πολλάκις πιστοῦνται αἱ μαρτυρίαι.

2. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους si communia[1]) essent, accusatori neque ἀντίληψιν neque πιθανὴν ἀπολογίαν adhibendam esse docuit Athanasius teste

Georgio fol. 37v 11: 'εἰ δὲ κοινά ἐστιν τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, καὶ τὰ ἑξῆς κεφάλαια ἔσται κοινά.' ταῦτα καλῶς τοῦ τεχνικοῦ (II 145, 20 Sp.) εἰρηκότος, ὁ Ἀθανάσιος καινόν τι ἡμῖν εἰσάγει λέγων, ὅτι δεῖ γινώσκειν, ὡς οὐ χρήσεται ὁ κατήγορος οὔτε ἀντιλήψει οὔτε πιθανῇ ἀπολογίᾳ, ἡνίκα κοινὰ ὦσι[2]) ταῦτα τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ὡς εἶναι μόνην κοινὴν τὴν μετάθεσιν τῆς αἰτίας. καὶ ταῦτα εἰπὼν παρῆλθεν, λόγον ὅλως μὴ δούς. ἔστι δὲ εὔηθες τὸ λεγόμενον. πρῶτον μὲν γὰρ ἡ πιθανὴ ἀπολογία ἢ αὐτὴ πάντως εὑρίσκεται ἢ τὸ ἀντ' αὐτῆς· ἔστι δὲ ⟨τὸ⟩[3]) ἀντ' αὐτῆς τὸ καλούμενον παρὰ φιλοσόφοις μὴ ἀντιστρέφον . . . fol. 38r 27: δέδεικται τοίνυν, ὅτι κέχρηται ὁ διώκων τῇ πιθανῇ ἀπολογίᾳ ἢ τῷ ἀντ' αὐτῆς· ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς ἀντιλήψεως ἔφασκεν ὁ Ἀθανάσιος, ὅτι οὐ χρήσεται αὐτῇ ὁ διώκων, ἰστέον ὅτι τὸ τοιοῦτο μέθοδος τεχνικὴ οὐ κωλύει, ἀλλὰ ἐκ τῶν φερομένων προβλημάτων ἐτεκμαίρετο, ἐπεὶ μὴ εὗρεν ἐν αὐτοῖς τὸν διώκοντα κεχρημένον τῇ ἀντιλήψει· ἡμεῖς δὲ λέγομεν, ὅτι οὐδὲ τὰ ἄλλα κεφάλαια πάντως ἐμπίπτουσιν· ἔσθ' ὅτε γὰρ ἡ ὕλη οὐκ ἐπιχορηγεῖ ἀεὶ χρήσασθαι. Quod postquam probare studuit, Georgius capiti finem imposuit hunc: (fol. 39r 5): δέδεικται τοίνυν, ὅτι καὶ ὁ διώκων χρῆται τῇ ἀντιλήψει, εἰ ἐπιχορηγήσει ἡ ὕλη, τουτέστιν εἰ σημείοις χρήσεται ὁ φεύγων. ἀφ' ὧν ὁ κατήγορος ἔπραξεν.

3. Dissertationem XXIX περὶ τῆς ἀντιθέσεως inscriptam in quattuor quaestiones Georgius digessit, quarum alteram voluit esse, num ἀντίθεσιν ubique adhibere liceret (εἰ ἀεὶ ἐμπίπτει); atque postquam Metrophanis (cf. p. 747) et Anepigraphi (p. 736) sententias magno, ut assolet, strepitu verborum impugnavit, ad Athanasium se convertit:

Georgius fol. 125v 25[4]): Ἀθανάσιος δὲ ἑτέραν ἡμῖν διάκρισιν ἀποδέδωκεν, ὡς ἀπὸ τῶν τοῦ τεχνικοῦ στοχαζόμενος· ἔφη γὰρ οὕτως ἐν τῷ κειμένῳ ὁ Ἑρμογένης (II 154, 6 Sp.)· 'ἡ δὲ ἀντίθεσις ἐνταῦθα μὲν οὐκ ἐμπέπτωκεν, ἐπὶ δὲ ἄλλων εὑρίσκεται ζητημάτων πολλάκις.' ἐνταῦθα μέν, φησίν, οὐκ ἐμπέπτωκεν, τουτέστιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁρικοῦ προβλήματος — φημὶ δὲ τὸ τοῦ φιλοσόφου τοῦ πείσαντος τὸν τύραννον ἀποθέσθαι τὴν τυραννίδα καὶ αἰτοῦντος τὴν δωρεάν — ἐπὶ τούτου φησὶν ὁ τεχνικὸς τοῦ προβλήματος οὐκ ἐμπίπτει ἀντίθεσις, ἐπὶ δέ γε ἑτέρων

---

1) i. e. ab accusatore et reo adhiberi possunt.

2) Coniunctivum nolui corrigere, quamquam Georgius coniunctioni ἡνίκα indicativum subiungere solet; sunt enim haec Athanasi verba.

3) add. Keil. 4) cf. etiam cap. II § 2.

ζητημάτων ἐμπίπτει πολλάκις. ταῦτα τοῦ Ἑρμογένους εἰρηκότος ὁ Ἀθανάσιος ὥσπερ ἐκ τῶν τοῦ τεχνικοῦ στοχαζόμενος πλέκει τὸν κάνονα ἤτοι τὴν μέθοδον καί φησιν, ὅτι ἐν ταῖς μὲν περὶ δωρεῶν ὁρικαῖς ζητήσεσιν οὐκ ἐμπίπτει ἡ ἀντίθεσις, ἐν δὲ ταῖς κατὰ κρίσιν μᾶλλον. εἶτα καὶ λόγον ἀποδίδωσι φάσκων, ὅτι ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς ἀδίκημα πάντως ἐστίν, ὥστε οἰκειότερον ἐμπίπτειν τὴν ἀντίθεσιν ἐν ταῖς κατὰ κρίσιν ζητήσεσιν, ἐν αἷς ἀδίκημα ἐξετάζεται· οὐ γὰρ ἐν ταῖς περὶ δωρεῶν, ἐν αἷς οὐκ ἔστιν ἀδίκημα. ἀλλ' ἔστι καὶ τὸν Ἀθανασίου λόγον ῥᾳδίως ἀνατρέψαι.[1]) τὸ μὲν πρῶτον, ὅτι ἤδη δέδεικταί τινα κατὰ κρίσιν[2]), ἐν οἷς οὐκ ἐμπίπτει ἀντίθεσις, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ κρινομένου ἱεροσυλίας καὶ τοῦ κρινομένου τυμβωρυχίας· ἐν τούτοις ἀπεδείξαμεν, ὡς οὐκ ἐμπίπτει μία τῶν ἀντιθετικῶν. φέρε δὲ νῦν καὶ τὸ ἕτερον ἀνασκευάσωμεν σκέλος[3]) δεικνύντες, ὡς καὶ ἐν ταῖς περὶ δωρεῶν εὑρίσκεται ἐμπίπτουσα μία τῶν ἀντιθετικῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ πολεμίων ἐπελθόντων ἐχειροτόνησε πόλις δύο στρατηγούς, τὸν μὲν ἐπὶ τῇ φυλακῇ τῶν τειχῶν, τὸν δὲ ἕτερον ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου· συμβαλὼν ἡττήθη· ἐπανῆλθεν εἰς τὸ τεῖχος, ἀνοίγειν αὐτῷ τὰς πύλας τὸν ἕτερον αἰτούμενος. ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀνέῳξεν, ἀλλὰ καὶ ἐβόησε πρὸς αὐτὸν 'ἀπελθὼν μάχου'· καὶ ἐπελθὼν αὖθις τοῖς πολεμίοις, ἐνίκησεν· καὶ ἀμφισβησοῦσι τῆς δωρεᾶς ὅ τε ἐπὶ τῶν τειχῶν στρατηγὸς καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου. ἐνταῦθα ὁρικὴ συνέστηκε ζήτησις κατὰ ἀμφισβήτησιν δωρεᾶς καὶ ἐμπίπτει ἀντιστατικόν. εἴποι γὰρ ὁ ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου στρατηγός 'εἰ καὶ ἠδίκησα δραπετεύσας τὸν πόλεμον, ἀλλ' ὠφέλησα τὴν πόλιν· ἐκ τούτου γὰρ διεσπαρμένοις τοῖς πολεμίοις ἐπελθὼν ἐνίκησα.' οὐ μόνον δὲ οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου ἀντιστατικὸν ἐμπίπτει. ἐρεῖ γὰρ καὶ αὐτός 'εἰ καὶ ἠδίκησα ἐν ἀνάγκῃ τῷ στρατηγῷ μὴ ἀνοίξας τὰς πύλας, ἀλλ' οὖν γε τὴν πόλιν εὐεργέτησα· τοῦτο γὰρ αὐτὸ τῆς νίκης γέγονεν αἴτιον.' ὥστε οὐκ ἀληθὴς ὁ Ἀθανασίου λόγος· ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐν ὅρῳ περὶ δωρεῶν ἐμπίπτει ἀντίθεσις.

4. Georgius fol. 134 r 30 de γνώμῃ; cf. p. 728.

5. In capite XXXIII. Georgius tertio loco de **expolitione** et usu eius figurae agit, quae in statu definitivo κατ' ἀμφισβήτησιν audiebat fol. 145 v 18: καὶ ὁ μὲν τεχνικὸς οὕτως φησίν (II 156, 19) 'καὶ τοῦτον δὲ παραπλησίως διαιρήσεις, κεφάλαιον ἀντιτιθεὶς κεφαλαίῳ' οὐ προσδιέστειλεν δέ, ποίοις διπλοῖς χρησόμεθα καὶ ποίοις οὔ. καλῶς τοίνυν Εὐστάθιός φησιν (sf. supra p. 729) ... fol. 146 r 25: Ἀθανάσιος δὲ ἑτέραν καλλίστην ἡμῖν παραδίδωσι σημείωσιν· οὐ χρησόμεθα γὰρ ἐν τοῖς κατὰ ἀμφισβήτησιν, φησίν, ὅλως συλλογισμῷ· καὶ ἡ αἰτία αὕτη· ὁ συλλογισμὸς σκοπὸν ἔχει εἰς ταὐτὸν ἄγειν τὰ πεπραγμένα τοῖς λείπουσιν, καὶ τὸ παρει-

---

1) Cf. etiam Gloeckner l. c. p. 82 sq. et p. 91 g.

2) Scil. ὁρικαὶ ζητήσεις.

3) Ad schol. rec. Aeschyl. Sept. 91 (p. 318 De.) τὸ μὲν ἓν σκέλος εἶπεν κτλ. provocat Keil.

μένον ἐστὶ μᾶλλον τὸ ὁμολογούμενον καὶ καιριώτατον[1]), διόπερ ὡς αὐτοῦ καιρίου ὄντος τοῦ παρειμένου σπουδάζομεν παραπλήσιον αὐτῷ[2]) δεῖξαι τὸ πεπραγμένον, ὡς ἐκ τούτου θηρώμενοι τὴν τοῦ ζητουμένου ἀπόδειξιν· καὶ ἀγαπητὸν ἡγούμεθα, εἰ δυνησόμεθα ὅμοιον ἀποδεῖξαι τὸ πεπραγμένον τοῖς παρειμένοις, οἷον ἱεροσυλία ἐστὶ τὸ ὑφελέσθαι ἐξ ἱεροῦ χρήματα· ὁ δέ φησιν 'ἱεροσυλία ἐστὶ τὸ ἱερὰ ὑφελέσθαι χρήματα'. λοιπὸν τούτου καιρίου ὄντος καὶ ὁμολογουμένου, σπεύσει ὁ κατήγορος ταὐτὸν ἀποδεῖξαι τὸ πεπραγμένον τοῖς λείπουσιν. εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, οὐκ χρήσεται οὐδέτερος τῶν ἀμφισβητούντων τῷ συλλογισμῷ· βλάψει γὰρ τὸν[3]) κεχρημένον, ἐπεὶ δείξει τὸ τοῦ ἑτέρου μέγιστον, σπεύδων τὸ ἑαυτοῦ ἴσον ἀποδεῖξαι τῷ τοῦ ἑτέρου· ὃ γὰρ αὐτῷ πέπρακται, τοῦτο τῷ ἄλλῳ παρεῖται. οἷον τὸ τυραννοκτονῆσαι ἔστιν τὸ καθελεῖν τινα τυραννικοῦ ἀξιώματος· ὁ δέ φησιν 'οὔ, ἀλλὰ τὸ ἀποκτεῖναι τὸν τύραννον'. λοιπὸν εἰ συλλογισμὸς ἐνέπιπτεν, οὕτως ἂν ἐχρώμεθα· ἀλλὰ ταὐτόν ἐστι τὸ[4]) καθαραί τινα τυραννικοῦ ἀξιώματος τῷ ἀποκτεῖναι. εἰ δὲ τοῦτο ἔλεγεν, σκόπει τὴν βλάβην· τὸ γὰρ τοῦ ἐναντίου δείκνυσιν[5]) μεῖζον τοῦ οἰκείου, ἀγαπητὸν νομίζων, εἰ δυνηθείη δεῖξαι τὸ ἑαυτοῦ τῷ τοῦ ἐναντίου παραπλήσιον. εὐλόγως οὖν οὐ κέχρηται οὐδέτερος αὐτῶν τῶν ἀμφισβητούντων[6]) τῷ συλλογισμῷ.

6. Hermogenes hoc fecit initium capitis de ἀντιλήψεως statu (II 157, 7): Ἡ δὲ ἀντίληψις διαιρεῖται προβολῇ, μορίοις δικαίου, προσώπῳ, ὅρῳ καὶ τοῖς ἑπομένοις τῷ ὅρῳ μέχρι τοῦ πρός τι, αὐτῇ τῇ ἀντιλήψει, μεταλήψει, ἀντιθέσει, ἑτέρᾳ μεταλήψει, θέσει, ποιότητι καὶ γνώμῃ. Qua in expolienda dispositione cum de duobus quae exhibet μεταλήψεως capitibus paucissima haec ediderit verba (158, 7): εἶθ' ἡ μετάληψις ἐνστάσει μὲν εἰ ἐγχωροίη, ὅτι οὐδὲ ἔξεστιν, ἀντιπαραστάσει δὲ ὅτι εἰ καὶ ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτοις, οὐδὲ τοιαῦτα et (158, 13) ἑτέρα μετάληψις, ἄλλως ἔδει συμβουλεύειν, rhetores qui eum commentati sunt, accuratius quaerere instituerunt, quibus nominibus ἡ μετάληψις et ἡ ἑτέρα μετάληψις inter se differrent; qua de quaestione haec habet Georgius fol. 163 v 6: καὶ λέγομεν, ὅτι διαφέρουσι (scil. duae illae μεταλήψεις) κατὰ δύο τρόπους· πρῶτον ὅτι ἡ ἀνωτέρω μετάληψις πρὸς αὐτὸ φέρεται τὸ πρᾶγμα, τουτέστιν πρὸς τὴν ἀντίληψιν, οἷον 'ἔξεστί μοι φονεῦσαι μοιχόν', 'ἀλλ' οὐ τρισαριστέα'· πρὸς αὐτὸ οὖν τὸ πεπραγμένον φέρεται. ἡ δὲ δευτέρα μετάληψις οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ πρὸς τὸ πεπραγμένον ἁπλῶς φέρεται, ἀλλὰ πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ πεπραγμένου· ἡ γὰρ ἀντίθεσις ποιότητα τοῦ πεπραγμένου παρίστησιν· οἷον 'εὐεργέτησα μᾶλλον τοὺς ἐμπόρους'· οὐ γὰρ ἁπλῶς τὸ πρᾶγμα ὑπαγορεύει,

---

1) καιριότατον P. 2) corr. Keil: αὐτοῦ P. 3) corr. Keil: τὸ P.
4) scripsi: τῷ P. 5) δείκνυσιν Keil: ἐδείκνυμεν P.
6) τῶν ἀμφισβ. susp. Keilio.

ἀλλὰ τὴν ποιότητα τοῦ πεπραγμένου, πρὸς ἣν φέρεται καὶ ἡ μετάληψις· 'ἄλλως ἐχρῆν εὐεργετῆσαι τοὺς πλέοντας'. φέρεται τοίνυν ἡ μὲν ἀνωτέρω μετάληψις πρὸς τὸ πεπραγμένον, ἡ δὲ παροῦσα νῦν πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ πεπραγμένου. δευτέρα δὲ εἴη διαφορὰ αὕτη, ὅτι ἐν μὲν τῇ ἀνωτέρω μεταλήψει, ὡς αὐτὸς ἔφη ὁ τεχνικός (158, 7), ἐγχωρεῖ ἐμπίπτειν καὶ ἔνστασιν, ἐν ταύτῃ δὲ οὐδέποτε. καὶ ἡ αἰτία πρόδηλος· ἡ ἀνωτέρω μετάληψις πρὸς τὴν ἀντίληψιν φέρεται, ὅπερ καίριόν ἐστι κεφάλαιον [ὂν][1]) καὶ συνέχον τὴν στάσιν, εἴ γε ἐν αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν ὁ φεύγων προβάλλεται. λοιπὸν μέγιστον ἡγούμεθα εἶναι, εἰ δυνηθείημεν ἐνστάσει κεχρῆσθαι καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐδὲ ἐξουσία δέδοται. ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ νυνὶ μεταλήψει, ἥτις πρὸς τὴν ἀντίθεσιν[2]) φέρεται, οὐκ ἦν ἀνάγκη χρήσασθαι ἐνστάσει· οὐ γὰρ περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ὁ ἀγών, ἀλλὰ περὶ τῆς ποιότητος αὐτοῦ· οὐδὲν οὖν ὑπῆρχε τὸ κατεπεῖγον βιαίᾳ[3]) τινὶ χρήσασθαι λύσει, εἰ μὴ περὶ καιρίου ὄντος τοῦ πράγματος, ἐξὸν τῇ πιθανῇ μᾶλλον καὶ εὐπροσδέκτῳ χρήσασθαι, φημὶ δὲ τῇ ἀντιπαραστάσει. ἐδείχθη τοίνυν, ὡς οὐκ ἀναγκαία ἡ χρῆσις τῆς ἐνστάσεως ἐν τῇ προκειμένῃ μεταλήψει, φημὶ δὲ τῇ φερομένῃ πρὸς τὴν ἀντίθεσιν. αὕτη δὲ ἡ σημείωσις Ἀθανασίου ἐστίν.

7. In statu negotiali Georgio Hermogenem aliosque secuto primum caput est τὸ νόμιμον, cuius de tractatione et perpolitione dicturus sic ille orditur fol. 215 v 28: ἀκόλουθον οὖν λοιπὸν περὶ ἑκάστου τῶν κεφαλαίων διαλαβεῖν, καὶ πρῶτόν γε περὶ τοῦ νομίμου, περὶ οὗ τέσσαρα κεφάλαια ζητοῦμεν, ὧν ἐστι πρῶτον τοῦτο· πῶς ἂν αὐτὸ ἐργασόμεθα· φαμὲν οὖν, ὅτι εἰ περὶ τυράννου ἡ σκέψις ἔσται[4]), πλεονάζειν χρὴ τοῖς ἀπὸ τῆς ψυχῆς μάλιστα ἐπιχειρήμασιν, οἷον ὅτι ἄπιστος ὁ τύραννος, ἀσεβής, βίαιος καὶ ὅσα τυράννῳ προσήκει ἕτερα. δῆλον γάρ, ὅτι ἀσθενὴς ἔσται καὶ εὐάλωτος, ἀσεβὴς ὑπάρχων καὶ τὸ θεῖον οὐκ εὐμενὲς κεκτημένος· οὕτως μὲν Ἀθανάσιος. ὁ δὲ ἀνεπίγραφός φησιν· εἰ περὶ πολέμου ἡ σκέψις εἴη, πλεονάζειν χρὴ μάλιστα τοῖς ἀπὸ τῶν ἐκτός, ὡς εἴρηται· ὅτι χρημάτων οὐκ εὐπορεῖ, οὐ φίλους ἔχει καὶ ὅσα πρὸς τούτοις εἴρηται ἕτερα. ταῦτα μὲν οὖν ἐκεῖνοι· ἔστι δὲ ἀμφοτέρων μερικώτερος ὁ λόγος.

§ 4. De Harpocratione.[5])

1. Hermogenes in enumeratione status finitivi capitum πηλικότητα capiti ei, quod πρός τι vocatur, praeposuerat. Iam disseruerunt

1) del. Keil. 2) pr. m. ἀντίληψιν.
3) βιαίᾳ Keil: βίᾳ P. 4) ἔσεται P.
5) Westermann l. c. I §§ 61, 4 et 104, 11. Graeven passim in prolegomenis ad Cornutum. Gloeckner l. c. p. 6. 65. 95. — Walz IV 298. 519; V 270. 328. 410; VII passim.

technici, iustusne hic ordo esset necne. Contra Hermogenem disputavit Harpocratio teste

Georgio[1]) fol. 116 r 24: Ἁρποκρατίων δέ φησιν φυσικὴν αὐτὰ (scil. πηλικότητα et πρός τι κεφάλαια) μὴ ἔχειν τάξιν, οἰκονομικὴν δέ. ἡ δὲ κατ' οἰκονομίαν αὐτῶν τάξις τοιαύτη ἐστίν. τὸ πρός τι ἢ πιθανὸν εὑρίσκεται ἢ ἀπίθανον· καὶ εἰ μὲν πιθανόν, προταχθήσεται, εἰ δὲ ἀπίθανον, ὑποταχθήσεται. καὶ πιθανὸν μὲν εὑρίσκεται ὡς ἐπὶ τούτου· φιλόσοφος ἔπεισεν τύραννον ἀποθέσθαι τὴν τυραννίδα, καὶ αἰτεῖ δωρεάν· ἐνταῦθα σκόπει, πῶς πιθανώτερον συναντᾷ τὸ πρός τι· 'μεῖζον γάρ, φήσει, τῷ λόγῳ καταπαῦσαι τυραννίδα ἤπερ τὸ δι' αἱμάτων καὶ μάχης· ὥστε τὸ πεπραγμένον μεῖζον ἢ κατὰ τὸ τυραννοκτονῆσαί ἐστιν'. ἀπίθανον δὲ εὑρίσκεται ὡς ἐπὶ τούτου· ἐξ ἡρῴου τις φιάλην ὑφείλετο, καὶ κρίνεται ἱεροσυλίας· ἐνταῦθα ἀπίθανόν ἐστι τὸ λέγειν, ὅτι 'τὸ ἐξ ἡρῴου ὑφελέσθαι μεῖζόν ἐστι τοῦ ἐξ ἱεροῦ ὑφελέσθαι'. πῶς γὰρ οὐκ ἀπίθανον, εἴ γε μᾶλλον ἀσεβεῖ ὁ περὶ τοὺς θεοὺς ἀσεβὴς ἤπερ ὁ περὶ τοὺς ἥρωας· ἡρῷον δέ φαμεν τὸ ἱερὸν τοῦ ἥρωος. οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἁρποκρατίων. In haec Georgius ita animadvertit: ἰστέον δέ, ὅτι οὐ περὶ τῆς κατ' οἰκονομίαν τάξεως πρόκειται νῦν ὁ λόγος — ἐπεὶ καὶ ὅλα τὰ κεφάλαια ὅσον κατὰ τὴν οἰκονομίαν πολλὰς ἔχουσι καὶ διαφόρους τάξεις —, ἀλλὰ περὶ τῆς φυσικῆς· ταύτην γὰρ ἡμῖν ὁ τεχνικὸς καὶ παραδίδωσιν κτλ.

2. Hermogenes (II 161, 16) in divisione τῶν ἀντιθετικῶν etiam τὸν ὅρον nominavit: αἱ ἀντιθετικαὶ πᾶσαι διαιροῦνται προβολῇ, ὅρῳ ἔστιν ὅτε καὶ τοῖς ἑπομένοις τῷ ὅρῳ κτλ., quae verba varie commentati sunt rhetores; cf.

Georg. fol. 179 v 3: τοῦ γὰρ τεχνικοῦ εἰρηκότος 'ὅρῳ ἔστιν ὅτε' διαφωνία γέγονε παρὰ τοῖς τεχνικοῖς· ὁ μὲν γὰρ ἔφη ἀεὶ ἐμπίπτειν ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς τὸ ὁρικόν, οἱ δὲ ἐκ τοὐναντίου φασὶν ὅτι οὐδέποτε. ἦν δὲ ὁ βουλόμενος ἀεὶ τὸ ὁρικὸν ἐμπίπτειν ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς Ἁρποκρατίων, καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐπιχείρησις αὐτοῦ τοιαύτη[2])· ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς, φησίν, οὕτως κατασκευάσει τὸν ὅρον ὁ φεύγων· 'ὁ ἀδικῶν βλάπτει, ὁ βλάπτων οὐκ ὠφελεῖ, ὁ ἀδικῶν ἄρα οὐκ ὠφελεῖ'· λοιπὸν συνάγει· 'ἀλλὰ μὴν[3]) ἐγὼ ὠφέλησα, οὐκ ἄρα ἠδίκησα'. καὶ οὕτως φησὶν ἀεὶ τὸ ὁρικὸν ἐμπίπτει ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς. fol. 179 v 32: ἡ μὲν γὰρ προειρημένη Ἁρποκρατίωνος ἐπιχείρησις τὴν τῶν ἀντιθετικῶν ἀναιρεῖ φύσιν, ἐπειδὴ ποιεῖ τὸν φεύγοντα μὴ ὁμολογεῖν ἀδίκημα, ὅπερ παρὰ τὴν φύσιν ἐστίν, ὡς εἴρηται, τῶν ἀντιθετικῶν. κοινὸν γὰρ τοῦτο πάσαις παρέπεται ταῖς ἀντιθετικαῖς, τὸ τὸν φεύγοντα ὁμολογεῖν ἀδίκημα. σφαλερὸν ἄρα τὸ ὑπὸ τοῦ Ἁρποκρατίωνος εἰρημένον. ὁ δέ γε Μητροφάνης κτλ. (cf. p. 749 fr. 4.).

---

1) cf. etiam W IV 519, 27.
2) cf. W VII 547, 31 sq.
3) μὴν Keil μὴ P.

§ 5. De Maiore.[1])

1. Georgius fol. 10v 18 et fol. 12v 1 (de παραγραφικῷ) cf. p. 710 adn. 3.

2. De status coniecturalis capite, quod βούληcις καὶ δύναμις vocatur, cum Hermogenes brevissime, ut solet, doctrinam suam adumbravisset potius quam explicavisset haec praecipiens (stat. 144, 24): ἡ βούληcις καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῶν παρακολουθούντων τῷ προcώπῳ γίνεται, δηλονότι τῶν ἐγκωμιαcτικῶν ..... (145, 1) τοιαῦτα, technici in singula illa ἐγκωμιαcτικά multifariam operam contulerunt, ut quomodo essent perpolienda docerent. Atque Georgius de 'fortuna' ita disserit:

fol. 29v 19: τὴν δὲ τύχην διαιροῦμεν· ἢ γὰρ πλούcιόc ἐcτιν ὁ κρινόμενος ἢ πένηc· καὶ εἰ μὲν πλούcιοc, κατηγορήcομεν οὕτωc· 'ἠδύνω τυραννῆcαι χρήματ' ἔχων, ἀκολούθουc κεκτημένοc πολλούc, κολάκων πλείcτων εὐπορῶν, φίλουc ἔχων πολλούc, καὶ πάντα ἁπλῶc τὰ πρὸc τυραννίδα ἐπιτήδεια'. ἀπολογήcεται δὲ ὁ πλούcιοc πρὸc μὲν τὸ δύναcθαι οὐδέν· οὐ γὰρ οἷόν τε πλούcιον ὄντα λέγειν ὅτι 'οὐκ ἠδυνάμην'· ἀπίθανον γὰρ τοῦτό γε. πολὺc οὖν ἔcται ὁ πλούcιοc ἐπιχειρῶν καὶ ἀναcκευάζων τὴν βούληcιν· τοῦτο γὰρ αὐτῷ καὶ πρὸc ἀπολογίαν μᾶλλον ἰcχυρόν, τὸ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἠβούλετο· εἰ δὲ πένηc ᾖ ὁ κρινόμενοc κτλ. Coronidem autem disputationi subiecit Maioris sententiam (fol. 30r 12) καλλίcτην δὴ cημείωcιν ἡμῖν ἐνταῦθα παραδίδωcιν ὁ Μαΐωρ· φηcὶ γάρ, ὅτι τὰ τοιαῦτα θετικῶc ἐξεταcτέον· οἵουc εἴωθεν τοὺc ἄνδραc ἡ πενία ποιεῖν, καὶ πάλιν οἵουc εἴωθεν ὁ πλοῦτοc τοὺc ἔχονταc ποιεῖν. ἐν τούτοιc καὶ ἡ τῆc τύχηc ἐργαcία.

§ 6. De Menandro Diaereta.[2])

1. Georgius cum de usu ac vi termini technici „κεφάλαιον" prima quaestione disputat, Menandrum inducit testem, ut κεφάλαιον non solum de artis capitibus integris dici probet, sed etiam de iis argumentationis partibus, quae τελικὰ κεφάλαια nuncupabantur:

Georgius fol. 2r 6: Μένανδροc γὰρ ὁ διαιρέτηc διαίρεcιν τῶν λόγων ποιούμενοc 'ἐπληρώθη, φηcίν, μέχρι τῶν ἐνταῦθα κτλ. = W VII 248, 8—11.

2. Georgium rhetores quosdam, qui Hermogenis verba (stat. 146, 8) ἡ μετάληψιc ἀεὶ ἐναντία ἐcτὶ τῇ ἀντιλήψει refellere conati erant, impugnare studuisse, supra iam diximus (p. 721). Quorum in numero etiam Menander erat; cf.

1) Westermann l. c. §§ 96, 17 et 98, 21. Gloeckner l. c. p. 96. — Walz IV 304 not. 324.

2) Westermann l. c. §§ 57, 4; 104, 7, 12, 15, 18; 106, 20. Gloeckner l. c. p. 6. — Walz III 572, VI 382, VII 248, 374, 850, 1080, 1184.

Georg. fol. 49 r 20: χρὴ δὲ πρῶτον ἐπισημήνασθαι, ὅπερ ὁ Μένανδρος ἐν τῇ διαιρέσει[1]) τῶν δημοσίων.[2]) φησὶ γάρ, ὅτι οὐκ ἀρραγὲς τὸ παρ' Ἑρμογένη καὶ Μητροφάνη[3]) ἐπικρατῆσαν δόγμα, φημὶ δὲ τὸ καὶ τὴν μετάληψιν πάντως ἀντιλήψει λύεσθαι. ὅτι μὲν γὰρ ἡ ἀντίληψις μεταλήψει λύεται δῆλον, τὸ δὲ ἕτερον οὐ πάντως ἀληθές. οὐ γὰρ ἡ μετάληψις ἀεὶ ἀντιληπτικῷ ἐπιλυθήσεται, ἀλλ' ἔστιν ὅτε τὴν μετάληψιν τὸ ὁμοιογενὲς ἐπιλύεται μεταληπτικόν[4]), ὥσπερ παρὰ Δημοσθένῃ ἐν τῷ κατ' Ἀνδροτίωνος· ἔστι γὰρ ἐκεῖσε μεταληπτικὴ ἀπὸ τρόπου ἀντίθεσις· 'εἴπερ, φησίν, ἐποφείλω[5]) τῷ δημοσίῳ, ἐχρῆν σε ἐνδεῖξαί με καὶ οὐ παρὰ νόμον κατηγορεῖν'. οὕτως οὔσης μεταληπτικῆς τῆς ἀντιθέσεως, καὶ ἡ λύσις ὁμοίως μεταληπτική ἐστιν, ἀπό τε χρόνου καὶ τρόπου· 'καὶ τοῦτο, φησίν, τότε[6]) ποιήσομεν, οὐ μὰ Δία νῦν, ὅτε χρή σε ὑπὲρ ὧν ἀδικεῖς δοῦναι λόγον'. τοῦτο οὖν λέγει ὅτι 'ἐνδείξομέν σε μετὰ ταῦτα' δέδεικται τοίνυν, ὅτι οὐ πάντως ἡ μετάληψις ἀντιληπτικῷ[7]) λυθήσεται, ἀλλ' ἔστιν ὅτε τῷ ὁμοιογενεῖ μεταληπτικῷ.

3. In statu coniecturali τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους refelli a reo adhibita μεταθέσει technici docebant atque Hermogenes generalem hanc doctrinam singularibus praeceptis ita excoluerat, ut pro tripertita natura — ἐν λόγοις, ἐν ἔργοις, ἐν πάθεσιν — indiciorum illorum, quae τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους audiebant, triplicem argumentationis μεταθετικῆς rationem indicaret. In his Menandrum adversarium nactus est; cf.

Georg. fol. 55 v 11: Μένανδρος γὰρ ὁ διαιρέτης φησίν, ὅτι οὐκ ἐχρῆν κατ' ὅλου εἰπεῖν τὸν τεχνικόν, ὅτι ἡνίκα ἐν λόγοις εὑρεθῇ[8]) τὸ σημεῖον (stat. 146, 27), ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας κατὰ ῥητὸν γίνεται καὶ διάνοιαν· ἔδει γὰρ προσθεῖναι, ἡνίκα ἀσαφὲς

---

1) corr. Keil. ἀναιρέσει P.

2) scil. λόγων. Ergo apud Menandrum duas operis partes, λόγων δημοσίων et λόγων ἰδιωτικῶν, fuisse patet.

3) Ἑρμογένη — Μητροφάνη P; cf. p. 684. In P post Ἑρμογένη deletum ἐπὶ; cf. ἐπι(κρατῆσαν).

4) cf. etiam fol. 197 r 25: ἐδείξαμεν ἤδη ἐν τῇ μεθόδῳ, ὡς ὅτι Μένανδρος ὁ διαιρέτης ἐν τῷ κατ' Ἀνδροτίωνος τὸ μεταληπτικὸν ἑτέρῳ ἐπιλύεται μεταληπτικῷ. 5) ἐπωφείλω P.

6) Demosth. XXII 33 Blass: τοῦτό τε γὰρ ποιήσομεν, οὐ μὰ Δί' οὐχὶ νῦν, ἡνίκα δεῖ σ' ἑτέρων ὧν ἀδικεῖς δοῦναι λόγον κτλ. Nescio, qua re commotus Blassius haec verba correxerit. Traditum est enim in Demosthenis libris manu scriptis AF τότε γάρ, vulgata praebet lectionem hanc: τότε γὰρ τοῦτο; illi autem quod sequitur οὐχὶ νῦν respondere debet τότε. Praeterea ad nostrum Georgi locum conferre licet, quod legitur in scholiis (Dind. vol. IX, Oxonii 1861) p. 690, 2: ταύτης τῆς ἀντιθέσεως μεταληπτικῆς οὔσης καὶ ἡ λύσις ἐστὶ μεταληπτικὴ ἀπὸ χρόνου καὶ ἀπὸ τρόπου· καὶ ἀπὸ χρόνου μέν, τότε ποιήσομεν, οὐ μὰ Δί' οὐχὶ νῦν κτλ.

7) μεταληπτικῷ, supra lineam ἀντιλη P.

8) Hermogenes: ἐὰν μὲν ἐν λόγοις ᾖ. Quapropter coniunctivum εὑρεθῇ servavi contra usum Menandri, quem coniunctioni ἡνίκα optativum subiungere solere eis quae insequuntur probatur.

εἴη τὸ ῥητόν· εἰ γὰρ μὴ εἴη τὸ ῥητὸν ἀσαφές, τότε μεταστατικῶς ἢ συγγνωμονικῶς ἐξεταστέον τὴν μετάθεσιν τῆς αἰτίας. τοῦ μὲν οὖν ἀσαφῶς[1]) ἔχοντος τὸ ῥητὸν ὑπόδειγμα τοῦτο· νέος πλούσιος ὤμοσεν ἐν συμποσίῳ τυραννήσειν, καὶ κρίνεται τυραννίδος ἐπιθέσεως· ἐνταῦθα γὰρ ἀσαφοῦς ὄντος τοῦ ῥητοῦ ἐξηγήσεται αὐτὸς ὁ πλούσιος κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν φάσκων ὅτι 'τυραννήσειν εἶπον, τουτέστι κατὰ φρόνησιν τῶν ἄλλων πλεονεκτήσειν πολιτῶν, καὶ ὅτι ἔσομαι προὔχων τῶν ἄλλων καὶ περιφρονῶν αὐτῶν τῷ φρονήματι'. οὕτως οὖν, ἡνίκα ἀσαφὲς εἴη τὸ ῥητόν, ἐξηγητέον αὐτὸ κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν· εἰ δὲ μὴ εἴη ἀσαφὲς τὸ ῥητόν, ἐργασόμεθα τὴν μετάθεσιν τῆς αἰτίας συγγνωμονικῶς ἢ μεταστατικῶς, ὡς ἐν τῷ κατ' Αἰσχίνου.[2]) τοῦ γὰρ Δημοσθένους λέγοντος 'σημεῖον ὅτι ἀπώλεσας τοὺς Φωκεῖς, ἐπειδὴ ἀπήγγειλας τὰ ψευδῆ', ὁ Αἰσχίνης τὴν μετάθεσιν τῆς αἰτίας συγγνωμονικῶς τε καὶ μεταστατικῶς ἐποίησεν, συγγνωμονικῶς μὲν ἐφ' οἷς ἔφασκεν, ὅτι ἠπατήθην, ὅπερ συγγνώμης ἐστίν, μεταστατικῶς[3]) δὲ ἐν οἷς ἐπὶ τὸν Φίλιππον τὴν αἰτίαν μεθίστησιν λέγων ⟨ὅτι⟩[4]) ἐκεῖνος αἴτιος. ταῦτα μὲν καὶ ὁ Μένανδρος.

4. Sex Georgium ex Eustathi arte modos attulisse iam supra (p. 728) diximus, quibus τὸν ἀντονομάζοντα et τὸν κατὰ σύλληψιν ὅρον, status definitivi figuras, inter se differre docuerunt technographi. Sextum, qui est Menandri, non recipit

Georgius fol. 140 v 9: φέρε νῦν εἴπωμεν, οἵαν ἔχει πρὸς ἄλληλα τὰ εἴδη (scil. ὁ ἀντονομάζων ὅρος καὶ ὁ κατὰ σύλληψιν ὅρος) διαφοράν. πέντε τοίνυν ἀληθεῖς ἔχουσι διαφοράς. ἡ γὰρ ἕκτη οὐκ ἀκριβής, ὡς προιόντες εἰσόμεθα. fol. 142 r 10: ἔστι δὲ καὶ ἕκτη διαφορά, ἥν φησιν ὁ Μένανδρος, τοιαύτη· ἐν τῷ ἀντονομάζοντι οὐ συλλαμβάνομεν τὰ ἐγκλήματα, ἐπειδὴ τὰ αὐτῶν ἐπιτίμια κατὰ πολὺ ἀλλήλων διεστήκασιν. τῆς γὰρ ἱεροσυλίας τὸ ἐπιτίμιον θάνατος, τῆς δὲ κλοπῆς ἐπιτίμιον τὸ διπλᾶ ἐκτίνειν.[5]) ἐπεὶ οὖν οὐ παραπλήσιον τὸ τίμημα τῶν δύο ἐγκλημάτων, εἰκότως οὐ συλλαμβάνονται. ἐν δὲ τῷ κατὰ σύλληψιν τῶν δύο ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον σχεδὸν τὸ αὐτό ἐστιν· τοῦ γὰρ δημοσίου ἀδικήματος τὸ ἐπιτίμιον ὥριστο θάνατος, καὶ ὁ βίαιος δὲ μυρίας ⟨εἰ μὴ⟩[6]) παρεῖχεν, λοιπὸν ἄτιμος ἐγίνετο, ἄχρι οὗ ἂν παρεῖχεν ἃ ὤφειλεν τῷ δημοσίῳ· τὸ δὲ ἄτιμον εἶναι ἴσον ἐστὶ τῷ θανάτῳ. εὐλόγως οὖν ἐνταῦθα συλλαμβάνομεν τὰ δύο· τὰ ἐπιτίμια γὰρ αὐτῶν παραπλήσιά εἰσιν. οὕτως μὲν ὁ Μένανδρος. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο

1) ἀσαφοῦς P.

2) Dem. XIX 29 sqq. cf. εἴπερ οὗτος ἐβουλήθη αὐτὸν ἐξαπατᾶν ὑμᾶς κτλ. Ad hoc cf. scholia (Dind. vol. VIII p. 356 A) p. 357: μετέβη πάλιν ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ κεφάλαιον, οὗπερ ἦν ἐξ ἀρχῆς τὸ προοίμιον, λέγω δὴ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. ἄρχεται δὲ ἐκ μεταληπτικοῦ κτλ.

3) Hoc μεταστατικῶς respicit ad Aesch. II 118. Quorsum verba συγγνωμονικῶς — ἠπατήθην spectent, minus facile perspicitur; fortasse de § 123: καὶ Φίλιππος εἴ τι τὴν πόλιν ἐξηπάτα rhetor cogitavit.

4) ὅτι adieci. 5) ἐκτείνειν P. 6) add. Keil.

γελοιῶδες· τούτῳ γὰρ τῷ λόγῳ καὶ ἐν τῷ ἀντονομάζοντι ἐχρῆν συλλαμβάνεσθαι τὰ δύο ἐγκλήματα, ἐπεὶ κἀκεῖσε εὑρίσκονται πολλάκις ἴσα τῶν δύο ἀδικημάτων τὰ ἐπιτίμια. εἰ γὰρ εὑρεθείη τις κεκλοφὼς μυρίας, ἀνάγκη αὐτὸν ἑτέρας ἐκτίνειν[1]) μυρίας. λοιπὸν εὑρίσκεται ἄτιμος, ἄχρι ἂν ἀναποδῷ[2]), καὶ ἔσται καὶ οὗτος ὥσπερ θανάτῳ ζημιούμενος. οὐκ ἐχυρὸς ἄρα ὁ Εὐσταθίου λόγος.

§ 7. De Metrophane.[3])

1. Georg. fol. 11 v 1 de παραγραφικῷ cf. p. 709.

2. Hermogenes adhibito celebri illo problemate 'τύραννον ἔπεισε φιλόσοφος ἀποθέσθαι τὴν τυραννίδα καὶ αἰτεῖ τὸ γέρας' cum explicare studet, qui sit singulorum status definitivi capitum usus, antitheticarum in hoc exemplo usum nullum esse dicit (154, 7). In hac causa haec habet

Georgius fol. 123 v 22: ὁ γὰρ τεχνικὸς ἔφη οὕτως· 'ἡ δὲ ἀντίθεσις ἐνταῦθα μὲν οὐκ ἐμπέπτωκεν, ἐπὶ δὲ ἄλλων εὑρίσκεται ζητημάτων πολλάκις.' ταῦτα τοίνυν εἰρηκότος τοῦ τεχνικοῦ, ὅτι μὲν οὐκ ἀεὶ ἐμπίπτει, ἔγνωμεν· τὴν δὲ μέθοδον δι' ἣν ποτὲ μὲν ἐμπίπτει, ποτὲ δὲ οὔ, ταύτην ἡμᾶς ὁ τεχνικὸς οὐκ ἐδίδαξεν. δεῖ οὖν ἡμᾶς ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κεφαλαίων μεθόδους ἐκθέσθαι, δι' ἃς πότε μὲν ἐμπίπτει, πότε δὲ οὔ, μαθησόμεθα. Μητροφάνης τοίνυν τοιαύτην ἡμῖν παραδίδωσι μέθοδον· 'ἐν τῷ ὅρῳ, φησίν, ἢ περὶ αὐτὸ τὸ ἔγκλημα ἡ ὁρικὴ φέρεται ζήτησις, ἢ ἐπ' αὐτὸ μὲν οὐ γίνεται τὸ ἔγκλημα ἡ ζήτησις, ἀλλ' ἀναχωροῦμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐφ' ἕτερον, οὗ ἀποδειχθέντος συναποδείκνυται καὶ τὸ ἔγκλημα. τοῦ μὲν οὖν προτέρου ὑπόδειγμα[4]) τὸ 'ἐξ ἱεροῦ τις ὑφείλετο χρήματα ἰδιωτικά, καὶ κρίνεται ἱεροσυλίας'. ἐνταῦθα ἐπ' αὐτὸ τὸ ἔγκλημα γίνεται ἡ ὁρικὴ ζήτησις· ζητοῦμεν, εἰ ἔστι τὸ πεπραγμένον ἱεροσυλία ἢ οὔ. τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ συνεχῶς ἐπανατεινομένου πένητι τὴν χεῖρα καὶ κρινομένου ὕβρεως· περὶ τὸ ἔγκλημα γὰρ κἀνταῦθα ἡ ζήτησις· ζητοῦμεν, εἰ ὕβρις τὸ πεπραγμένον. τοῦ δὲ ἑτέρου παράδειγμα τὸ τῷ τεχνικῷ (l. c.) εἰρημένον· εὐνοῦχόν τις εὑρὼν ἐπὶ τῇ γυναικὶ ὡς μοιχὸν ἀνεῖλεν, καὶ φεύγει φόνου. ἐνταῦθα οὐκ ἐπ' αὐτὸ τὸ ἔγκλημα γίνεται ἡ ζήτησις, ἀλλ' ἀναχωροῦμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐφ' ἕτερον. τὸ μὲν γὰρ ἔγκλημα ὁ φόνος ἐστίν, τὴν δὲ ζήτησιν οὐ περὶ τούτου ποιούμεθα, ἀλλ' ἀνατρέχομεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ζητοῦμεν, εἰ ἐμοίχευσεν, οὗ ἀποδειχθέντος συναποδείκνυται καὶ τὸ ἔγκλημα· ἀποδεικνύων γὰρ ὁ φεύγων, ὅτι μοιχὸς ὁ εὐνοῦχος, συνάγει λοιπόν·

---

1) ἐκτείνειν P.
2) ἀναποδῶ P: corr. alt. m. addito ἂν supra lineam.
3) Westermann l. c. § 104, 11. 15. 18; Graeven. l. c. p. XXIX; Gloeckner l. c. p. 6. — Walz passim.
4) correxi: ὑποδείγματος P.

οὐκοῦν οὔκ εἰμι φονεύς, ὅ γε κατὰ νόμους πεφονευκώς.' καὶ ὁ κατήγορος δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου συνάξει· 'εἰ μὴ μοιχὸς ὁ εὐνοῦχος, οὐκοῦν σύ γε φονεὺς ὑπάρχεις, ἀναιτίως φονεύσας τὸν οὐ μοιχεύσαντα.' τούτων οὕτως ἐχόντων τοιαύτην λοιπὸν λέγει ὁ Μητροφάνης διάκρισιν, ὡς ἐπὶ μὲν τῶν ἐχόντων ἐπ' αὐτὸ τὸ ἔγκλημα τὴν ζήτησιν οὐχ εὑρίσκεται ἀντίθεσις ἐμπίπτουσα, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ κρινομένου ἱεροσυλίας· οὐδεμία γὰρ τῶν ἀντιθετικῶν ἐμπίπτει, οὐκ ἀντίστασις, ἐπεὶ μὴ παρίστησι τῷ ἀδικήματι εὐεργέτημα, οὐκ ἀντέγκλημα, ἐπεὶ οὐκ ἀντεγκαλέσει τῷ θεῷ ὡς ἀξίῳ παθεῖν, οὐ μετάστασις, οὐ γὰρ ἔχει ἐφ' ὅ τι[1]) μεταστήσει τὴν αἰτίαν, οὐ συγγνώμη[2]), οὐδὲν γὰρ εὐπορήσει λέγειν, ἐξ ὧν ἡ συγγνώμη γίνεται. οὕτως ἔχει καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ συνεχῶς ἐπανατεινομένου πένητι τὴν χεῖρα καὶ κρινομένου ὕβρεως. κἀκεῖσε γὰρ ὁμοίως οὐδεμία τῶν ἀντιθετικῶν ἐμπέπτωκεν· οὔτε γὰρ ἀντίστασιν εὐπορήσει λέγειν, οὐκ ἀντέγκλημα, οὐ μετάστασιν, οὐ συγγνώμην. ἐπὶ τούτων μὲν οὐχ εὑρίσκεται ἀντίθεσις· ἐπὶ δὲ τῶν ἑτέρων, ἐφ' ὧν οὐ πρὸς αὐτὸ τὸ ἔγκλημα ἡ ὁρικὴ φέρεται ζήτησις, ἀλλ' ἀναχωροῦντες ἀπὸ τοῦ ἐγκλήματος ἐφ' ἕτερόν τι μεταφέρομεν τὴν ζήτησιν, οὗ ἀποδειχθέντος συναποδείκνυται καὶ τὸ ἔγκλημα, ὥσπερ ἐλέγομεν ἔχειν τὸ τοῦ εὐνούχου πρόβλημα· ἡ γὰρ ζήτησις ἐκεῖσε γίνεται οὐ περὶ τοῦ φόνου, ἀλλὰ περὶ τοῦ εἰ μοιχὸς ὁ εὐνοῦχος ἢ οὔ. τοιγαροῦν σκόπει, πῶς ἐν αὐτῷ μία τῶν ἀντιθετικῶν ἐμπίπτει· ἔχει γὰρ ἀντεγκληματικὸν ἐν οἷς ἀντεγκαλεῖ αὐτῷ ὡς ἀξίῳ παθεῖν· 'τί γάρ, φησίν, ἐπειρᾶτο τῆς γυναικός, καὶ τὰς θεραπαίνας ὑπέφθειρεν καὶ τἄλλα ἐποίει, ὅσα ποιεῖν οἱ μοιχεύοντες εἰώθασιν'; ὡς[3]) οὖν ἔστιν εἰπεῖν 'εἰ μὲν ἐπ' αὐτὸ φέρεται τὸ ἔγκλημα ἡ ὁρικὴ ζήτησις, οὐκ ἐμπίπτει ἡ ἀντίθεσις, εἰ δὲ μὴ ἐπ' αὐτὸ ἀλλ' ἐφ' ἕτερον, τότε πάντως ἐμπίπτει', καὶ τοιαύτην ἡμῖν ὁ Μητροφάνης παρέδωκε μέθοδον. ἐστὶ δὲ ῥᾳδία τῶν λεγομένων ἡ ἀνατροπή . . . fol. 125 v 22: καὶ ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι ἀνατέτραπται πᾶσα ἡ Μητροφάνους μέθοδος ἤτοι διάκρισις.

3. Differebant inter se rhetores in definiendo status definitivi capite, quod ποιότης audit; cf. Georg. fol. 131 r 3[4]): ταύτης τοίνυν τῆς ποιότητος διάφορος γέγονε δόξα. ὁ μὲν γὰρ Μινουκιανὸς ἐπιλόγους φησὶν εἶναι τὴν ποιότητα, ὥσπερ καὶ ἡ κοινὴ ποιότης. καὶ ταῦτα εἰρηκὼς παρῆλθεν οὐ δοὺς αἰτίαν τοῦ ἐπιλόγους εἶναι τὴν ποιότητα. ὁ δὲ Μητροφάνης ἀγωνιστικόν φησιν εἶναι κεφάλαιον· λυσιτελεῖ γὰρ πρὸς ἀπόδειξιν, ἐπεὶ καὶ δι' αὐτοῦ πιστούμεθα· εἰ γὰρ ἀποδείξομεν ὅτι καὶ ἄλλοτε ἐφόνευσεν, οὐδὲν ἀπεικός φαμεν καὶ νῦν αὐτὸν πεφονευκέναι· ἔτι εἰ δείξομεν, ὅτι

1) ὅ τι Keil: ὅτου P; cf. Syrian. II p. 144, 12.
2) correxi: συγγνώμην P.
3) Pendet ex: καὶ τοιαύτην . . . παρέδωκε μέθοδον, quae infra leguntur.
4) Eadem excerpta invenies in W VII 443 sqq.

καὶ πρὸ τούτου ὑβριστικῶς διαγέγονεν, συνάγομεν λοιπὸν πιστούμενοι, ὅτι οὐδὲν ἀπεικὸς τοῦτον καὶ νῦν ὑβρίσαι· ὥστε, φησί, καὶ ἡ ποιότης πρὸς ἀπόδειξιν ἀφορᾷ. καὶ οὕτω μὲν ὅ τε Μινουκιανὸς καὶ ὁ Μητροφάνης. ἰστέον δέ, ὅτι οὐδετέρῳ δεῖ πειθαρχεῖν· οὔτε[1]) γὰρ ἐπίλογοι ἡ ποιότης, οὔτε μὴν ἀγωνιστικὸν κεφάλαιόν ἐστιν· ἀλλὰ τῶν μὲν ἐπιλόγων ἐστὶν ἀγωνιστικωτέρα, τῶν δὲ ἀγώνων ἐπιλογικωτέρα, ἐπειδὴ ἔχει τι ἀμφοτέρων· οὔτε[1]) γάρ ἐστιν ἐπίλογοι, ἐπεὶ ἔχει τι καὶ ἀποδείξεως, ὥς φησιν ὁ Μητροφάνης, οὔτε μὴν ἀγωνιστικόν ἐστι κεφάλαιον, ἐπεὶ μὴ κυρίως ἀποδείκνυσι[2]) τὸ προκείμενον, ἀλλ' ἔξωθεν ἐπισύρεται τὴν πίστιν.

4. Harpocrationem supra (p. 743 fr. 2) cognovimus docuisse, caput definitivum ubique in antitheticis adhiberi posse (ἐμπίπτειν τὸ ὁρικον [κεφάλαιον] ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς). Huic Metrophanem adversatum esse Georgius testatur, qui eius doctrinam ipsi Harpocrationis sententiae proxime subiecit; cf.

Georg. fol. 180r 7: ὁ δέ γε Μητροφάνης τοὐναντίον (scil. τῷ Ἁρποκρατίονι) βούλεται μηδέποτε ὁρικὸν ἐμπίπτειν ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς. καὶ ἦν αὐτῷ ἡ ἐπιχείρησις τοιαύτη· ὁ ὅρος, φησίν, ἐμπίπτων ἢ τὸ ἀτελὲς ὡς τέλειον παρίστησιν, ὥσπερ ἐν ὅρῳ τῇ στάσει, ἢ τὸ πεπραγμένον διαχωρίζει τοῦ ἐπαγομένου ἐγκλήματος δεικνύς, ὅτι ἐπ' ἄλλοις προσήκει τὸ ἔγκλημα, οὐκ ἐπὶ τῷ προκειμένῳ· λοιπὸν ἐκ τούτου συνάγει, ὅτι τὸ πεπραγμένον ἀνεύθυνον. τοιοῦτος οὖν ὁ ὅρος· ἀλλ' ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς οὐκ ἔχει χώραν ἐμπίπτειν· οὔτε γὰρ τὸ πεπραγμένον ἀτελές, ἵνα ὡς τέλειον αὐτὸ ὁρισωμεθα[3]), οὔτε μὴν διαχωρίζοντες αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ἐπαγομένου ἐγκλήματος σπεύσομεν δεῖξαι τὸ πεπραγμένον ἀνεύθυνον· τοὐναντίον γὰρ ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς, ὡς εἴρηται[4]), ὁμολογεῖ ὁ φεύγων ἀδίκημα. τοιαύτη καὶ ἡ Μητροφάνους ἐπιχείρησις ἀνασκευάζουσα δῆθεν, ὅτι ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς οὐκ ἐμπίπτει ὅρος. ἀλλ' ἡ ἐπαγομένη ἐπίκρισις διελέγξει καὶ τὴν Μητροφάνους δόξαν.

5. Metrophanes quintum quod ipse invenerat παραγραφικοῦ genus ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς adhiberi vult teste Georgio, cuius quae de hac re leguntur verba supra (p. 732) attulimus.

6. Docuit Hermogenes (161, 22 sqq.) in tractandis antitheticis primum locum προβολήν tenere, quae est facti commemoratio cum exaggeratione rerum vel causarum (cf. p. 694); hanc sequi definitivum caput (ὅρον vel τὸ ὁρικόν), cui si quando in accusatoris oratione locus non esset, προβολήν excipere τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους (cf. Hermog. 161, 18—30). Haec Metrophanes ita impugnavit: et προβολήν et τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους esse capita, quorum expolitio in exaggeratione rerum vel causarum posita esset;

1) οὐ P: corr. Keil; cf. quae proxime sequentur fr. 4.
2) corr. Keil ad usum Georgi: ἀποδεικνύει P. 3) ὁρισόμεθα P.
4) Hoc ὡς εἴρηται e Metrophanis contextu Georgium recepisse apparet.

quare si quis Hermogenis praeceptum sequeretur, eum facere non posse, ut indicia (vel notas proprias) προβολῆς servaret (φυλάξει sc. ὁ ῥήτωρ), immo eum redacturum esse προβολήν ad simplicis narrationis rationes; duorum enim capitum exaggeratione excultorum alterum alteri adiungi nequire; cf.

Georgi[1]) fol. 182r 24: ὁ Μητροφάνης γὰρ τοιαύτην παραδίδωσι σημείωσιν, ὡς ὅταν μετὰ τὴν προβολὴν εὑρίσκηται τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἅτε μὴ τοῦ ὁρικοῦ ἐμπίπτοντος, χρὴ γινώσκειν, ὅτι τότε οὐ φυλάξει[2]) τὰ τῆς προβολῆς γνωρίσματα· ψιλὴ γὰρ μόνον εὑρίσκεται διήγησις μηδὲν ἔχουσα αὐξητικόν. ταῦτα εἰρηκὼς καὶ τὴν αἰτίαν δῆθεν ἐπιφέρει· ἄτοπον γὰρ δύο εἶναι κεφάλαια ἐκ προοιμίων, φησίν, αὔξησιν ἔχοντα, ἐπεὶ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους αὔξησιν ἔχει μετὰ διηγήσεως, καὶ ἡ προβολὴ δὲ ὁμοίως· οὐκοῦν τὸ ἓν εὑρεθήσεται περιττόν· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο διαφόρως ἀπαντήσωμεν. πρῶτον ὅτι εἰ ψιλὴ διήγησις, οὐκοῦν οὐκέτι προβολή, οὐκέτι κεφάλαιον ἀγωνιστικόν· καὶ πῶς αὐτὴν ὁ τεχνικὸς προβολὴν ὠνόμασεν; δεύτερον, εἰ καὶ ἄμφω αὐξητικὰ τὰ κεφάλαια, ἀλλ' ἔχουσί τι διαλλάττον εἴ γε ἀμφότερα διήγησιν ἔχει καὶ αὔξησιν· ἀλλ' ἐν μὲν τῇ προβολῇ τῆς αὐξήσεως μᾶλλον ὁρᾶται ἡ διήγησις, ἐν δὲ τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους τοὐναντίον πλέον τῆς διηγήσεώς ἐστιν ἡ αὔξησις· οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς μετὰ τὴν ἐν τῇ προβολῇ σύμμετρον αὔξησιν ἐπιφέρεσθαι τελείαν αὔξησιν· ἐν γὰρ τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους αὐτὰ τὰ καίρια τῶν πεπραγμένων ἐκλέγοντες, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ πηλικότητι. τρίτον ὅτι οὐδὲ ἐφεξῆς ἔσται ἡ προβολὴ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους· κατὰ γὰρ αὐτὸν τὸν Μητροφάνην μετὰ τὴν προβολὴν ἐκεῖνο ταχθήσεται τὸ ξένον παραγραφικόν, ὥστε οὐχ εὑρίσκονται ἐφεξῆς τὰ αὐξητικά, ἀλλ' ἔχουσί τι μεσολαβούμενον. τοσαῦτα ἦν εἰπεῖν καὶ περὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους.

7. Hermogenes (stat. 162, 9) docuit: ὅλως τε πᾶσαι αἱ ἀντιθετικαὶ ἀλλήλαις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμπλέκονται, καὶ οὐ μόνον ἀλλήλαις, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις στάσεσιν. Ad hoc

Georgius[3]) fol. 185v 15: τοῦ δὲ Ἑρμογένους οὕτως ἀπροσδιορίστως εἰρηκότος, ὅτι αἱ ἀντιθετικαὶ ἐπισυμπλέκονται ἀλλήλαις, ὁ Μητροφάνης φησί· 'χρὴ σημειώσασθαι, ὅτι ἐν μὲν ἀντεγκλήματι ἐμπίπτει ἀντιστατικόν, οὐκέτι δὲ καὶ ἐν ἀντιστάσει ἀντεγκληματικόν'· καὶ τὴν αἰτίαν πειρᾶται δῆθεν εἰπεῖν· 'ἐν ἀντιστάσει, φησίν, ἢ ἄψυχον εὑρίσκεται τὸ πεπονθὸς ἢ ἄλογον, ἢ εἰ καὶ λογικὸν ἀλλ' ἀναμάρτητον· πῶς οὖν ἐγκαλέσει[4]) τις ὡς ἀξίῳ παθεῖν ἢ ἀψύχῳ ἢ ἀλόγῳ ἢ ἀναμαρτήτῳ; εἰ γὰρ μηδὲν πεπλημμέληκεν, πῶς ἔτι φήσομεν, ὡς ἄξιος ἦν παθεῖν; εὐλόγως οὖν, φησίν, οὐκ ἐμπίπτει ἐν ἀντιστάσει ἀντεγκληματικόν'. ἀλλὰ φέρε δὴ καὶ τὰ παραδείγματα εἴπωμεν· τοῦ μὲν οὖν προτέρου ὑπό-

---

1) Cf. W VII 551, 25 sqq. et 556, 7 sqq. 2) φυλάξειν P.
3) Cf. W VII 561, 28 sqq. 4) ἐγκαλέσοι P.

δειγμα τοῦτο· συνεχῶς τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ τεῖχος καταφευγόντων ὁ στρατηγὸς τὸ τεῖχος διέρρηξεν· ἐξελθόντες νενικήκασιν, καὶ κρίνεται ὁ στρατηγός. ἐνταῦθα τὸ τεῖχος πέπονθε, πρᾶγμα ἄψυχον· καὶ πῶς τῷ τείχει ἐγκαλέσει ὁ στρατηγὸς ὡς ἀξίῳ παθεῖν; τοῦ δὲ δευτέρου ὑπόδειγμα τοῦτο· ἵππος τὸν δεσπότην συνεχῶς ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐξέφερεν[1]· παραστάτης τις ἰδὼν αὐτοῦ κατηκόντισεν, καὶ κρίνει αὐτὸν ὁ τοῦ ἵππου δεσπότης βλάβης. ἐνταῦθα τὸ πεπονθὸς ἵππος ἐστί, ζῷον ἄλογον· καὶ πῶς ἐνῆν ἐγκαλέσαι τῷ ἀλόγῳ; ἔτι τοῦ τρίτου ὑπόδειγμα τοῦτο· τύραννος ἐξ ἀστυγείτονος πόλεως ὡραῖον ᾔτησε μειράκιον, πόλεμον ἀπειλῶν, εἰ μὴ λάβοι· εἵλετο μᾶλλον ὁ δῆμος ἐπιόντα τὸν πόλεμον· ὁ δὲ πατὴρ τὸ μειράκιον ἀναγαγὼν ἐπὶ τοῦ τείχους ἀπέσφαξεν· ὁ τύραννος ἰδὼν ἀνέζευξε, καὶ κρίνεται δημοσίων ἀδικημάτων ὁ πατήρ. τὸ πεπονθὸς ἐνταῦθα μειράκιον οὐδὲν ἡμάρτηκεν· πῶς οὖν ἐγκαλέσομεν δικαίως τῷ γε μηδὲν ἡμαρτηκότι; ταῦτά φησι Μητροφάνης συνάγων, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἐν ἀντιστάσει ἐμπεσεῖν ἀντεγκληματικόν. συναινεῖ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ Εὐστάθιος καὶ μᾶλλον ἀποθαυμάζει τὸν ἄνδρα, ὡς ἐστοχάσατο λίαν ἀκριβῶς τοῦ δέοντος. ἀλλ' ἔστι τὸ λεχθὲν οὐκ ἀληθές· εὑρίσκομεν γάρ τινα προβλήματα τὸν λόγον ἐκφεύγοντα.

8. De illis, quas Metrophanes instituerat status negotialis (πραγματικῆς) figuris (Georg. fol. 207 sqq.) iam supra (p. 711 sqq.) diximus.

9. Magnas turbas movit Hermogenis divisio status negotialis (164, 2), cum capita aliis iusto plura, aliis pauciora enumerasse videretur. Atque haec Georgius de istis contentionibus fol. 213 r 18: τινὲς ἔλεγον, ὅτι περιττὰ εἶπεν ὁ Ἑρμογένης κεφάλαια, ἕτεροι δέ φασιν, ὅτι τοὐναντίον παρέλιπέ τινα τῆς πραγματικῆς κεφάλαια. οἱ μὲν οὖν φασι δύο καὶ μόνα[2]) εἶναι τῆς πραγματικῆς κεφάλαια, τό τε δίκαιον καὶ συμφέρον· τὰ γὰρ ἄλλα ὑπὸ ταῦτα ἀνάγονται, ... fol. 214 r 20: ἕτεροι δὲ πλείονα τῶν τοῦ τεχνικοῦ λέγουσιν εἶναι τὰ κεφάλαια· καὶ προστιθέασι τῷ μὲν συμφέροντι τὸ ἀναγκαῖον, τῷ δὲ δυνατῷ τὸ ῥᾴδιον, τῷ δὲ νομίμῳ τὸ σαφές .... fol. 214 v 5[3]): ἄλλοι δὲ ὧν ἐστι καὶ Μητροφάνης τε καὶ Πορφύριος[4]) ἐμπίπτειν φασὶν ἐν τῇ πραγματικῇ τὰ αὐξητικὰ δύο κεφάλαια, τὴν πηλικότητά τέ φημι καὶ τὸ πρός τι. ἀλλὰ λέγομεν, ὅτι οὐκ ἐμπίπτουσιν ἐν τῇ πραγματικῇ ταῦτα ὡς κεφάλαια, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιλόγοις ⟨ὡς⟩[5]) αὐξητικά. ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις, ἔνθα τὸ πεπραγμένον ἔγκλημα ὁριζόμεθα, ἐκεῖ ἐμπίπτουσι τὰ αὐξητικὰ κεφάλαια· χρὴ γὰρ αὔξειν τὸ πεπραγμένον

---

1) ἐξέφερον P. 2) μόνον P. 3) cf. W VII 596, 15.
4) Πορφύριος nullo alio loco apud Georgium Monum occurrit. Quamobrem Georgium Porphyri librum manu non tenuisse, immo Metrophanem solum secutum esse putaverim, qui ipse e Porphyrio hauserat.
5) om. P.

καὶ μέγα δεικνύναι ὅπερ ὁρίcαcθαι μέλλομεν ἔγκλημα. ἐν δὲ τῇ πραγματικῇ, ἔνθα τὸ πεπραγμένον οὐχ ὁριζόμεθα ἔγκλημα, οὐ χρεία τῶν αὐξητικῶν ἐcτι κεφαλαίων· ἀλλ' ἐν τοῖc ἐπιλόγοιc αὐξητικὰ εὑρίcκονται ἐπιχειρήματα ὥcπερ καὶ ἐν πάcαιc ταῖc cτάcεcιν. ἄμεινον οὖν εἰπεῖν, ὅτι κεφάλαια τῆc πραγματικῆc ταῦτά ἐcτιν· νόμιμον, ἔθοc, δίκαιον, cυμφέρον, δυνατόν· περὶ γὰρ τοῦ ἐνδόξου τε καὶ ἐκβηcομένου ὕcτερον ἐροῦμεν δεικνύντεc, ὅτι οὐ κεφάλαια τυγχάνουcιν ὄντα, ἐπιχειρήματα δὲ μᾶλλον τοῦ cυμφέροντοc κεφαλαίου. ἐν τούτοιc τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ἐν ᾧ τὰc τῶν ἑτέρων ἀνετρέψαμεν δόξαc, μόνην δὲ τὴν τοῦ τεχνικοῦ ἐδεξάμεθα. Quorum quae extrema dixit, eum mentitum esse apparet. Hermogenes enim τὸ ἔνδοξον et ἐκβηcόμενον τῷ cυμφέροντι non subiunxit, sed adiunxit, ita ut integra capita essent status negotialis. Ceterum sententiam suam Georgius explicavit fol. 218 r 25—219 v 14, quae hic excribere longum est.

10. Hermogenes in unoquoque statu tractando primo loco statum in capita dividere, deinde singulis capitibus ex ordine ab ipso instituto expositis ad status illius figuras (εἴδη), si quae fuerint, se convertere solebat. Sed cum iam in statu negotiali perpoliendo ab ipsis figuris orsus esset, in status μεταλήψεωc quoque expositione (161, 17 sqq.) primo loco de figuris egit. Igitur qui eum commentati sunt quaesiverunt, qua re commotus Hermogenes ab usitata ac solemni ratione discessisset. Atque etiam maiore iure in μεταλήψει quam in πραγματικῇ Hermogenem id fecisse contendit Georgius fol. 220 v 7: καὶ λέγομεν, ὅτι καθ' ὃν λόγον ἐν τῇ πραγματικῇ τὰ εἴδη παρέδωκε πρότερον, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον κἀνταῦθα τὰ εἴδη προέταξεν· καὶ μᾶλλον τοῦτο εὐλογώτερον ἐν τῇ μεταλήψει ἤπερ ἐν τῇ πραγματικῇ, ἐπειδὴ ἐκεῖ μὲν κοινὴ [1]) τῶν εἰδῶν ὑπῆρχεν ἡ διαίρεcιc, καθ' ἓν μόνον κεφάλαιον ἐναλλάττουcα, φημὶ δὲ κατὰ τὸ νόμιμον. τοῦτο γὰρ ἐν τῇ ἐγγράφῳ μόνῃ ἐcτίν, ἐν δὲ τῇ μεταλήψει οὐχ οὕτωc· πάντῃ γὰρ ἄμφω τῶν εἰδῶν ἐνήλλακται ἡ διαίρεcιc· οὐκοῦν ἐχρῆν προλαβεῖν τὰ εἴδη, ὅπωc εὔδηλον ᾖ, ποίου τῶν εἰδῶν ἐcτιν ἡ λεγομένη τῶν κεφαλαίων διαίρεcιc. Et revera qui nimis restrictam illam et iusto breviorem Hermogenis de μεταλήψει expositionem legerit, intelleget apud Hermogenem non solum ἐγγράφου atque ἀγράφου capita immutari ut dicit Georgius, sed etiam τῆc ἐγγράφου μεταλήψεωc divisionem omnino non exstare. Unicum enim invenies caput illud παραγραφήν nonnullis argumentationibus (ἐπιχειρήμαcιν) ab Hermogene illustratum. Quod iure ac merito vituperat Georgius fol. 223 v 29: οὐκ ἐχρῆν δὲ περὶ διαιρέcεωc κεφαλαίων ὄντοc τοῦ cκοποῦ ἐπιχειρημάτων μνηcθῆναι. Quae cum ita essent, primus Metrophanes divisionem quandam τῆc ἐγγράφου μεταλήψεωc facere est conatus; cf.

---

1) κοινὸν P.

Georg. fol. 224r 17: ὁ Μητροφάνης δὲ δύο φηςὶν ἔχειν ἰδικὰ τὴν παραγραφὴν[1]) κεφάλαια. ἀπὸ μὲν τοῦ κατηγόρου τὸ ἐπαγγελτικόν· ὑπιςχνεῖται γὰρ ὁ κατήγορος τοῖς δικαςταῖς τάδε· 'εἴπερ μὴ δέξεςθε[2]), φήςει, αὐτὸν παραγραφόμενον, ἀλλ' ἀνέξεςθέ[3]) μου κατηγοροῦντος, εὔελπίς εἰμι πολλὰ τὴν πόλιν ὠφελῆςαι· δείξω γὰρ αὐτὸν πλεῖςτα ἠδικηκότα τὴν πόλιν'. οὕτως μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ κατηγόρου τὸ ἐπαγγελτικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ φεύγοντος τὸ ἀποβηςόμενον· φήςει γὰρ ὁ παραγραφόμενος· 'εἰ τοῦτον ςυγχωρήςετε ἐπ' ἐξουςίας κατηγορεῖν, οὐδὲν κωλύςει λοιπὸν τοὺς ἠταιρηκότας δημηγορεῖν καὶ πολιτεύεςθαι καὶ πάντας ἁπλῶς, οἷς οὐκ ἔξεςτι λέγειν· καὶ λοιπὸν ἄτοπόν τι ἀποβήςεται τῇ πόλει'. ταῦτα μὲν ὁ Μητροφάνης. ἰςτέον δέ, ὅτι οὐκ ἀγωνιςτικά εἰςι ταῦτα κεφάλαια, ἀλλὰ τελικά, ἐν ἐπιλόγοις εὑριςκόμενα. τὰ δὲ τελικὰ κεφάλαια κοινά εἰςι πάςης ςτάςεως· ἔφαμεν γάρ, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἐν τῷ τέλει ἑκάςτης εὑρίςκεται ὑποθέςεως, ἐν τοῖς ἐπιλόγοις, καὶ ἐμπίπτουςι τὰ κεφάλαια αὐτῆς τελικά· καὶ ταῦτα δέ, ἅπερ ἔφη Μητροφάνης, τῆς παραγραφῆς δύο κεφάλαια, τῆς πραγματικῆς εἰςι μᾶλλον ὡς τελικὰ ἐνταῦθα ἐμπεςόντα, τό τε ἐπαγγελτικόν φημι καὶ τὸ ἀποβηςόμενον.

§ 8. De Minuciano.[4])

1. Hermogenes inter capita status coniecturalis μετάληψιν receperat; iam rhetores quaesiverunt, quo iure ille id, quod integri status nomen esset, ad appellandum singulum coniecturalis status caput adhibuisset, cum Minucianus negasset[5]) μετάληψιν nomen esse capitis. Hac de re Georgius primo capite tractationis duodecimae explicavit fol. 48r 7: 'Ἡ μετάληψις ἀεὶ ἐναντία ἐςτὶ τῇ ἀντιλήψει, οὐκ ἐν ςτοχαςμῷ μόνον, ἀλλ' ὅλως ἔνθα ἂν εὑρίςκηται (stat. 146, 8).' διαλεχθεὶς ὁ τεχνικὸς περὶ ἀντιλήψεως μέτειςι νῦν ἀκολούθως καὶ κατὰ τὴν εἰρημένην τάξιν (143, 5) καὶ ἐπὶ τὴν μετάληψιν. καὶ χρὴ τοῦτο πάλιν πρό γε ἁπάντων ςημειώςαςθαι, ὅτι καὶ τὸ κεφάλαιον μετάληψιν καλεῖ ὁμωνύμως τῇ ςτάςει. τέςςαρα δὲ ζητεῖται καὶ περὶ τῆς μεταλήψεως κεφάλαια, ὧν γε πρῶτόν ἐςτι τοῦτο· ἄξιον γὰρ ζητῆςαι, εἰ ὅλως τακτέον ἐν κεφαλαίοις τὴν μετάληψιν. ἀφορμὴν δὲ τούτου Μινουκιανὸς ἡμῖν παρέςχεν· ἐκεῖνος γὰρ ἐν τῷ περὶ αὐτῆς λόγῳ 'οὐκ ἔςτι, φηςίν, ἡ μετάληφις κεφάλαιον, λύςις γὰρ ὑπάρχει τῆς ἀντιλήψεως· εἰ δὲ καὶ τὰς λύςεις τάξομεν ἐν κεφαλαίοις, εἰς

1) i. e. τὴν ἔγγραφον μετάληψιν. cf. Hermogen. II 166, 17: καὶ ἡ μὲν ἔγγραφος (sc. μετάληψις) τελεία τέ ἐςτι παραγραφή.
2) δέξηςθε P. 3) ἀνέξηςθε P.
4) Westermann l. c. §§ 95, 10. 98, 15. 104, 16. Graeven l. c. p. XIX et XXIX. Volkmann (J. Müller Handb. II 3) p. 15. Gloeckner l. c. cap. I, II, III. — Walz II 683, 684; IV passim; VIII 18.
5) De differentia, quae intercedit inter τὸ κεφάλαιον ἡ μετάληψις et ἡ ςτάςις ἡ μετάληψις, cf. Syrian. II 80, 18 Rabe.

ἀπέραντον προαχθήcεται τὰ τῶν κεφαλαίων'. ταῦτα μὲν ἐκεῖνοc. φαcὶ δὲ πρὸc αὐτόν τινεc, ὅτι τὸ τοιοῦτο οὐκ ἐπὶ μόνηc ἐχρῆν ζητῆcαι τῆc μεταλήψεωc, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κεφαλαίων, ἐπεὶ καὶ ἡ μετάθεcιc τῆc αἰτίαc λύcιc ἐcτὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc καὶ ἡ πιθανὴ ἀπολογία καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίληψιc· ἐχρῆν οὖν καὶ ἐπὶ τούτων τὸ αὐτὸ τοῦτο ζητεῖν· κατὰ γὰρ τοῦτον τὸν λόγον οὐδὲ ἐκεῖνα ἐν κεφαλαίοιc τακτέον. ἕτεροι δὲ καὶ πιθανώτερον ἀνατρέπουcι τὸν λόγον· 'οὐ μόνη, φηcίν[1]), ἡ μετάληψιc λύcιc ἐcτὶ τῆc ἀντιλήψεωc, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντίληψιc ὁμοίωc λύcιc ἐcτὶ τῆc μεταλήψεωc. ἀλλήλων γάρ εἰcι ταῦτα λυτικὰ τὰ κεφάλαια. ποία οὖν ἀποκλήρωcιc[2]), τὴν μὲν ἀντίληψιν ἐν κεφαλαίοιc τάττειν, τὴν δὲ μετάληψιν οὐκέτι; ἐχρῆν γὰρ ἢ ἀμφότερα λύcειc εἰπεῖν ἢ ἀμφότερα κεφάλαια'. οὕτωc μὲν ἀπαντῶcι πρὸc Μινουκιανόν.

2. Georgius fol. 131 r 4 cf. sub **Metrophanis fragmentis** p. 748 fr. 3. Agitur de ποιότητι, capite status definitivi.

3. Georgius fol. 156 v 1: de capitibus τῆc ἀντιλήψεωc. cf. sub Anepigraphi fragmentis p. 737 fr. 9.

4. Hermogenes ubi praecipit, quomodo causa ad rationem status qualitatis absolutae (ἀντιλήψεωc) tractanda sit (stat. 158, 1—7) in iis capitibus, quae πηλικότηc et πρόc τι vocantur, necessario adhiberi dicit indicia (τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc); infringi autem haec adhibita ἀντιλήψει, qua reus demonstrare studeret, licuisse sibi facere quod fecisset neque esse legem, quae id prohiberet. Contra haec μεταλήψει pugnare accusatorem, probantem reo illud non licuisse; quod caput statim refutari a reo e ratione ἀντιθέcεωc, cuius is est finis, ut reus demonstret, se probo usum consilio egisse. Atque cum τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc iam in primo προβολῆc[3]) capite adhibenda esse consentaneum sit, erant qui dubitarent, num technicus προβολήν repeti (ἐπαναλαβεῖν) iussisset, cum τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc in duobus capitibus — et πηλικότητι et πρόc τι dico — necessario adhiberi diceret. Contra Eustathius, antiquius Minuciani praeceptum secutus, τοῖc ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc locum nullum in duobus illis capitibus concessit, sed ad μεταλήψεωc caput relegavit: ex circumstantibus enim μετάληψιν aeque ac τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc expolitionem suam accipere. De hoc

Georg. fol. 159ᵃ v 15: 'ἐπὶ[4]) δὲ τούτοιc, λέγω τῇ πηλικότητι καὶ τῷ πρόc τι, τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc ἐμπίπτει ἀναγκαίωc· πρὸc ἃ ἡ ἀντίληψιc (stat. 158, 4—6)'. ζητοῦμεν οὖν, πῶc ἐνταῦθα ἐμπεcεῖται τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc. οἱ μὲν οὖν

---

1) φηcίν corrigere veritus sum, quamquam ad τινέc refertur; singulari enim numero usus Georgius prodit, sub illo τινέc unum solum latere auctorem.
2) Keil proposuit ποῖα . . . ἀποκληρώcειc.
3) de προβολῇ cf. p. 694. 4) ἐν Hermog.

λέγουσιν, ὅτι ἐπαναληπτέον ἐνταῦθα τὴν προβολήν, ταύτην γάρ φησιν ὁ τεχνικός ⟨τὰ⟩[1] ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους· διήγησις γάρ ἐστι μετὰ αὐξήσεως· πρὸς ταῦτα δὲ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους φέρεται ἡ ἀντίληψις. τοῦ γὰρ κατηγόρου διηγουμένου καὶ λέγοντος ὅτι δεινὸν τὸ πεπραγμένον, ὁ φεύγων λοιπὸν χρήσεται τῇ ἀντιλήψει 'ὅτι ἔξεστί μοι, φησίν, καὶ ὁ νόμος μοι τοῦτο ποιεῖν δίδωσιν'. τὴν προβολὴν οὖν φασί τινες δέον ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνειν. Εὐστάθιος δὲ Μινουκιανῷ κατακολουθῶν φησιν, ὡς ἐν τῇ μεταλήψει θετέον τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. ἡ γὰρ μετάληψις, φασίν, ἐκ τῶν περιστατικῶν ἔχει τὴν ἐργασίαν et fol. 160r. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐκ τῶν αὐτῶν ἔχουσι τὴν ἐργασίαν· οὐκοῦν ἁρμόσει ἐν τῇ μεταλήψει μᾶλλον τάττειν. οὕτως μὲν διαφωνοῦσιν οἱ μὲν τὴν προβολὴν φάσκοντες δεῖν ἐπαναλαμβάνειν, οἱ δὲ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐν τῇ μεταλήψει τάττοντες. ἰστέον δέ, ὅτι ἑκατέρων ὁ λόγος διελέγχεται.

5. Modo diximus, qualem locum ac finem Hermogenes in status ἀντιλήψεως causis capiti ἀντιθέσεως concesserit. Cum vero Hermogenes nihil de usu huius capitis cavisset, quaesitum est, semperne id esset adhibendum necne. Movit autem dubitationem Minucianus, quippe qui ante Hermogenem edixisset, ἀντίληψιν aut ponendam aut omittendam esse, prout causae ratio et condicio ferret. Atque scholio, cui Sopatri nomen adscriptum est IV 617, 11 W, pauca haec traduntur: Ὁ μὲν οὖν Μινουκιανὸς βούλεται ἐκλείπειν ἔσθ' ὅτε τὴν ἀντίθεσιν, accuratiora scholio illo anonymus W VII 503, 30: οὐ γὰρ δὴ προσεκτέον Μινουκιανῷ εἰπόντι, ποτὲ μὲν ἐμπίπτειν ἀντιθετικήν, ποτὲ δὲ γυμνὸν καθεστάναι τὸ ἀντιληπτικὸν ἀντιθέσεως· ἀεὶ γάρ, ὡς ἔφην, κατὰ μίαν τῶν ἀντιθετικῶν προιέναι χρὴ τὴν ἀντίληψιν κτλ.[2]), optima Georgii verbis fol. 162 v 28: ... ζητήσομεν, εἰ ἀεὶ ἐμπίπτει ἡ ἀντίθεσις. ὁ μὲν οὖν Μινουκιανός φησιν, ὅτι οὐκ ἀεὶ ἐμπίπτει, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐπιχορηγοῦσαν ὕλην τῆς ὑποθέσεως καὶ ἐμπεσεῖται καὶ οὔ. οἱ δέ γε ἀκριβέστεροι τῶν τεχνογράφων ἀεί, φασίν, ἐμπίπτει ἐν ἀντιλήψει ἡ ἀντίθεσις ἀναγκαίως. πρῶτον ὅτι κτλ.

6. Conclamatus apud scholiastas est locus, quo Hermogenes tecte, ut assolet, in Minucianum invehitur duo ei peccata exprobrans, et quod libro suo, cuius summa continebatur sola statuum divisione, generalem 'τέχνης ῥητορικῆς' titulum inscripsisset, et quod ἀντιθετικὰς in genera divisisset differentiis usus, quibus non tam statuum capita quam controversiae distinguerentur.[3]) Quae de priore vituperationis loco tradit Georgius copiis iis, quas Gloecknerus (p. 41) congessit, accedunt. In alterius loci explicatione Georgius fere ad verbum cum eo scholio congruit, quod nunc Syriani nomine inscriptum legitur IV 684, 25—685, 27 W. Quod ut accuratius

1) om. P. 2) Cf. Gloeckner l. c. p. 40 sub cc.
3) Cf. Gloeckner l. c. p. 42 sub ii.

perspiciatur, utrumque locum integrum exscribam. Erit enim ei haec congruentia alicuius momenti, qui in genuitatem lemmatum scholiorum Walzianorum quarto volumine editorum inquisiturus erit:

Georgius[1]) fol. 198r 1: τοὐναντίον μὲν οὖν ἀνατρέπει (scil. ὁ τεχνικὸς — stat. 163, 5 sqq.) τοὺς πειραθέντας εἰπεῖν ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς εἴδη· οὕτω γὰρ ἔφη· 'ἐπειράθηcαν δέ τινες τῶν ἐπιγραψαμένων τέχνην ῥητορικὴν τὸ περὶ διαιρέσεως μέρος αὐτῆς εἴδη τινὰ εἰπεῖν ἀντιστάσεων, καὶ νὴ Δία γε τῶν ἄλλων ἀντιθετικῶν στάσεων'. ταῦτα πάντα πρὸς Μινουκιανὸν αἰνίττεται λέγων· ἐκεῖνος γὰρ ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς εἴδη ἔλεγεν εἶναι. καὶ πρῶτόν γε μέμφεται αὐτῷ εἰς τὴν ἐπιγραφήν, ὅτι τὸ περὶ διαιρέσεως μέρος τέχνην ἐπέγραψε ῥητορικήν, τῷ κοινῷ ἐπὶ τοῦ μέρους χρησάμενος ὀνόματι. καὶ ἀναφαίνεται ἡμῖν ἐντεῦθεν πόρισμα· ἐλέγομεν γάρ, ὅτι τινὲς καὶ τὸ προκείμενον τοῦ Ἑρμογένους σύγγραμμα τέχνην ἐπέγραψαν ῥητορικήν. καὶ ἐλέγομεν ἡμεῖς, ὅτι καλλιγράφων ἐστὶ βλάβη· οὐ γὰρ αὐτὸς οὕτως ὁ Ἑρμογένης ἐπέγραψεν, ὡς ἐντεῦθεν δείκνυται· πῶς γὰρ ἂν οὕτως ἐπέγραψεν ὁ τοὺς ἄλλους μεμφόμενος; ἐπιλαμβάνεται δὲ ⟨δεύτερον⟩[2]) αὐτοῦ, καθ' ὅ τι εἴδη ἔλεγέν τινα εἶναι ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς. ὁ γὰρ Μινουκιανὸς τρία ἐδόξαζεν εἴδη εἶναι ἐν ταῖς ἀντιθετικαῖς· ἢ γὰρ δημόσιον, φησίν[3]), ἔχουσιν ἀδίκημα, ἢ ἰδιωτικὸν ἢ μικτόν· δημόσιον μὲν οὖν, ὡς ἐπὶ τοῦ τὸ τεῖχος κατασκάψαντος στρατηγοῦ καὶ δημο-

W. IV 684, 25: **Συριανοῦ.** εἰς Μινουκιανὸν **αἰνίττεται· αὐτὸς γὰρ εἶπεν εἴδη ἀντιστάσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀντιθετικῶν, οὐχὶ τῇ τῶν κεφαλαίων ἐναλλαγῇ ἢ τῷ πλεονασμῷ τὴν τῶν εἰδῶν ἀποτελοῦντα διαφοράν· ἀλλὰ τῷ δημοσίῳ καὶ ἰδιωτικῷ καὶ τῷ ἐκ τούτων μικτῷ, ὅπερ ἀδικημάτων διαφορά, ἀλλ' οὐχὶ στάσεως εἴδη· εἰ δέ τις ἐρεῖ, πῶς οὖν αἱ ἀντιθετικαὶ τοῖς αὐτοῖς τεμνόμεναι κεφαλαίοις διαφορὰν ἔχουσιν εἰδῶν, ἡ μὲν γὰρ στάσις αὐτῶν ἀντίστασις, ἡ δὲ ἀντέγκλημα καὶ ἑξῆς, ἐροῦμεν, ὅτι κἂν τοῖς αὐτοῖς τέμνωνται κεφαλαίοις, ἀλλ' οὖν ἔχουσι καὶ παραλλάττον ἑκάστη τούτων κεφάλαιον πρὸς τὴν πρὸ αὐτῆς, τὸ καὶ τὴν στάσιν χαρακτηρίζον. ἡ μὲν ἀντίστασις τὸ ἀντιστατικόν, ἡ δὲ ἀντέγκλησις τὸ ἀντεγκληματικὸν καὶ ἑξῆς ὁμοίως. Οἱ μέντοι εἴδη διάφορα τὸ ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον καὶ τὸ μικτὸν φάσκοντες ἰδιωτικὸν μὲν λέγουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ τὸν ἵππον τὸν ἴδιον δεσπότην ὑπεξαγαγόντα τοῖς πολεμίοις ἀποσφάξαντος καὶ κρινομένου βλάβης· δημόσιον δέ, ὡς ἐπὶ τοῦ κατασκάψαντος στρατηγοῦ τὸ τεῖχος· μικτὸν δέ, ὡς ἐπὶ τούτου· τύραννος ἐξ ἀστυγείτονος πόλεως μετεπέμψατο μειράκιον ὡραῖον, ἀπειλῶν πόλεμον εἰ μὴ λάβοι· οὐκ ἔδωκεν ἡ πόλις, ἐστράτευσεν ὁ τύραννος· πολιορκίας οὔσης ὁ πατὴρ**

1) Cf. etiam W VII 579, 25 sqq.
2) add. Keil secundum Georgi consuetudinem. 3) φαcιν P.

σίων κρινομένου ἀδικημάτων· ἰδιωτικὸν δέ, ὡς ἐπὶ τοῦ συνεχῶς ἐξάγοντος εἰς τοὺς πολεμίους τὸν δεσπότην ἵππου, ὃν παραστάτης τις ἰδὼν κατηκόντισε καὶ κρίνεται βλάβης· ἐνταῦθα γὰρ ἰδιωτικὸν ὑπάρχει τὸ ἀδίκημα· τοῦ δὲ μικτοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ τύραννος ἐξ ἀστυγείτονος πόλεως ὡραῖον ᾔτησεν, πόλεμον ἀπειλῶν εἰ μὴ λάβοι (189 v)· εἵλετο[1]) μᾶλλον ἡ δῆμος τὸν πόλεμον· πολιορκουμένης τῆς πόλεως ἀνελθὼν ἐπὶ τὸ τεῖχος ὁ πατὴρ ἀπέσφαξε τὸ μειράκιον· ἰδὼν ὁ τύραννος ἀνέζευξεν, καὶ κρίνεται ὁ πατήρ· ἐνταῦθα διττόν ἐστι τὸ ἀδίκημα καὶ δυνατὸν κρίνειν τὸν πατέρα καὶ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου ἀδικήματος. τοιαύτην τοίνυν ὁ Μινουκιανὸς ἐποιεῖτο εἰς τὰ εἴδη τῶν ἀντιθετικῶν διαίρεσιν, ὅτι τῶν ἀντιθετικῶν αἱ μὲν περὶ ἰδιωτικοῦ εἰσιν ἀδικήματος, αἱ δὲ περὶ δημοσίου, αἱ δὲ μικταί.

σφάξας τὸν παῖδα ἔρριψε πρὸ τοῦ τείχους· θεασάμενος ὁ τύραννος ἀνεχώρησε, καὶ μετὰ ταῦτα κρίνεται ὁ πατὴρ δημοσίων· αὕτη μικτὴ τυγχάνει· ἔχει γάρ τι καὶ ἴδιον ἀδίκημα, τὸν φόνον τοῦ παιδός, καὶ δημόσιον, ὅτι τὴν πόλιν ἠδίκησεν· ὑπὲρ οὗ γὰρ εἵλετο πόλεμον ἡ πόλις, καθάπερ ἆθλον αὐτὸν ποιουμένη, τοῦτον παρὰ γνώμην τῆς πόλεως ἐφονεύσεν· καὶ τὸ ἀντιθετικὸν κεφάλαιον τοιοῦτον, ὅτι καὶ τῇ πόλει συνήνεγκεν τὸ τελευτῆσαι τὸ μειράκιον — ἀπήλλακται γὰρ πολέμου καὶ πολιορκίας —, καὶ αὐτῷ τῷ παιδί. ταῦτα μὲν οὖν οὐ βούλεται εἴδη ὁ Ἑρμογένης κτλ.

7. Hermogenis finitionem συγγνώμης et μεταστάσεως (II 163, 19 sqq.) commentatus est

Georgius 199 v 11: μέτεισι δὲ πάλιν ὁ **τεχνικὸς καὶ ἐπὶ** τὴν διαφοράν, ἣν ἔχει ἡ μετάστασις πρὸς συγγνώμην **καί φησιν** ὅτι 'ἔτι τὴν συγγνώμην ἀπὸ τῆς μεταστάσεως οὐ τῷ **ἀνευθύνῳ** καὶ ὑπευθύνῳ ἐχώρισάν τινες, **ἀλλ' ἁπλῶς τὰ μὲν εἴς τι τῶν** ἔξωθεν μεθιστάντα τὸ ἀδίκημα πάντα μεταστατικὰ **εἰρήκασιν εἶναι,** ἐάν τε χειμών, ἐάν τε βάσανος[2]), **ἐάν τε ἄλλο τι τοιουτότροπον** ᾖ, τὰ δὲ εἰς ἴδιόν τι πάθος ψυχῆς **μόνα συγγνώμης εἶναι ὡρίσαντο,** ἔλεον ἢ ὕπνον[3]) ἤ τι τοιοῦτον, **καὶ ἴσως ταῦτα οὐ κακῶς'.** ταῦτα μὲν ἐνταῦθά φησιν ὁ τεχνικός· **ἐν δὲ τῇ μεθόδῳ,** ὅτε περὶ αὐτῶν διελέγετο, ἔφη **(140, 3—8), ὅτι μετάστασις καὶ** συγγνώμη τῷ ἀνευθύνῳ καὶ ὑπευθύνῳ **διαφέρουσιν· 'εἰ δέ τις** ἡμῖν περὶ τούτου ἀμφισβητεῖ, **ἐν τῷ περὶ ἀντιθέσεως ἀκριβέστερον** λελέξεται' (140, 13).[4]) **καὶ ἐλθὼν ἐνταῦθα, ταῦτα ἃ προεί-**

---

1) εἵλετο scripsi: ᾑρήσατο P; cf. p. 684. 2) **βάσανοι Hermog.**
3) ὡρίσαντο, οἷον ἔλεον ἢ οἶκτον Hermog.
4) Hermog.: εἰ δέ τις ἡμῖν **περὶ τούτων ἀμφισβητεῖ, συγγνώμης λέγω** καὶ μεταστάσεως, ἀκριβέστερον ἐν τῷ **περὶ ἀντιθέσεως λελέξεται. — Si ea, quae**

πομεν [1]) λέγει. καὶ φαίνεται φανερῶς, ὅτι ἀντίφαςις αὐτῷ ςυνάγεται, ἐπεὶ ὅςα μέν ἐςτιν ὑπεύθυνα, ὁμολογουμένως μεταςτάςεώς εἰςιν, ὅςα δὲ πάθη ψυχῆς, ταῦτα πάλιν ὁμολογουμένως ςυγγνώμης· ἔνια δέ εἰςι μέςα, μήτε ὄντα ὑπεύθυνα μήτε μὴν πάθος ψυχῆς ὑπαγορεύοντα, οἷον χειμών, βάςανος καὶ τὰ παραπλήςια· ταῦτα τοίνυν τὰ μέςα. ἐν μὲν τῇ μεθόδῳ τῆς ςυγγνώμης ἐδίδου λέγων, ὅςα ἀνεύθυνα, ςυγγνώμης εἶναι (stat. 140, 6—8)· ἐνταῦθα δὲ αὐτὰ τὰ μέςα τῇ μεταςτάςει δίδωςιν. ςυναινεῖ γὰρ Μινουκιανῷ λέγοντι 'τὰ μὲν εἴς τι τῶν ἔξω μεθιςτάντα τὸ ἀδίκημα πάντα μεταςτατικά, ἐάν τε χειμών, ἐάν τε βάςανος, ἐάν ⟨τε⟩ [2]) ἄλλο τοιουτότροπον· τὰ δὲ εἰς ἴδιόν τι πάθος ψυχῆς μόνα ςυγγνώμης'. ὥςτε φαίνεται τὰ μέςα ἀποδιδοὺς τῇ μεταςτάςει. καὶ ἔςτιν, ὡς εἴρηται, φανερὰ ἀντίφαςις κτλ. Hoc Georgii testimonium docet, quam arte Hermogenes Minuciani verbis se adstrinxerit; neque enim ulla causa est, cur scholiastam verba, quae Minuciani esse dicit, ex Hermogene sibi conflasse sumamus; unde iam de ceteris testimoniis, quae Gloeckner p. 42 attulit, iudicium ferre licet.

8. Georgio XLIV. dissertationis tertium caput de statu negotiali est, quo quaerit, quaenam ratio intercedat inter πραγματικὴν ἔγγραφον et ἄγραφον; cf.

Georg. fol. 203 v 10: . . . . . κατὰ τί ἄρα διαφέρουςιν ἀλλήλων τὰ δύο τῆς πραγματικῆς εἴδη, τὸ ἔγγραφόν τέ φημι καὶ τὸ ἄγραφον· πλεῖςται γὰρ περὶ τούτου διαφωνίαι γεγόναςιν. παραθηςόμεθα δὲ πέντε αὐτῶν διαφοράς, ὧν τέςςαρας μὲν ἀναςκευάςομεν, μίαν δὲ καὶ μόνην δεχόμεθα. Μινουκιανὸς τοίνυν ταύτην αὐτοῖς ἀπένειμε διαφοράν, ὅτι 'τὸ μὲν ἔγγραφον, φηςίν, ἐν πολιτικοῖς εὑρίςκεται πράγμαςι, τὸ δὲ ἄγραφον ἐν ἰδιωτικοῖς [3])· καὶ πρῶτον μέν, εἴ τις ἀψιμαχεῖν βούλοιτο, οὐ φυςική τις αὕτη τυγχάνει διαφορά. δείκνυςι γὰρ μόνον ἡμῖν τὸ περὶ τί ἑκάτερον αὐτῶν παραγίνεται· καὶ μᾶλλον ἂν εἴη τοῦτό γε τόπου διάκριςις τὸ λέγειν, ὅτι τὸ μὲν ἐνταῦθα, τὸ δὲ ἐνταῦθα ἐμπίπτει· εἰ δὲ [4]) καὶ ὑποθώμεθα φυςικὴν αὐτὴν ὑπάρχειν διαφοράν, δειχθήςεται οὐκ ἀληθής, ἐπειδὴ εὑρίςκομεν καὶ τὴν ἄγραφον πραγματικὴν περὶ δημόςια καταγινομένην πράγματα καὶ ἔμπαλιν τὴν ἔγγραφον περὶ ἰδιωτικά. τοῦ μὲν οὖν προτέρου ὑπόδειγμα ἔςτωςαν οἱ πλείονες τῶν Φιλιππικῶν λόγων· περὶ δημοςίων γὰρ πραγμάτων τυγχάνοντες ἀγράφου πραγματικῆς ὅμως ὑπάρχουςιν· τοῦ δὲ δευτέρου ὑπόδειγμα ἔςτωςαν αἱ περὶ κλήρου δίκαι, ὥςπερ ἔχουςιν οἱ κληρικοὶ λόγοι Ἰςαίου· ἰδιωτικὴ μὲν γὰρ ἡ ὑπόθεςις, ἀλλ' ἡ ςτάςις πραγματικὴ ἔγγραφος· περὶ ῥητοῦ γὰρ ἡ ζήτηςις'. διέψευςται ἄρα τοῦ Μινουκιανοῦ ἡ διαφορά.

Georgius e Minuciano attulit verba, cum Hermogenis II 163, 20 ἀλλ' ἁπλῶς — κακῶς compararveris, illum ad verbum fere Minucianum exscripsisse intelleges. Atque revera Hermogenem pugnantia locutum esse dicit Georgius.

1) προείπωμεν P. 2) τε add. Keil. 3) ἰδικοῖς P: corr. Keil. 4) δὲ post ὑποθ. P.

§ 9. De Sopatro.[1])

Sopatro auctore utitur Georgius in tractanda διαιρέcει τῶν cτάcεων: Georg. fol. 1 v 5 sqq. (= W VII 247, 10 sqq.) e Sopat. W VIII 32, 26—33, 4 et 54, 12—16. Scripturae discrepantias attuli p. 681.

§ 10. De Tyranno.[2])

1. Hermogenes (II 143, 12) tertium quod instituerat genus τοῦ παραγραφικοῦ, capitis status coniecturalis, quod est 'ἀφ' ὧν ἕτεροι πεποιήκαcιν, οὐ δεῖ κρίνεcθαι', exemplo illo notissimo illustravit viri fortissimi, qui ter palmam ob strenuitatem obtinuerat, cuius statuam hostes ab illo victi posuerunt. Hoc ipso problemate usus Tyrannus rhetor demonstrare conatus est τὸ παραγραφικόν non semper primum locum tenere, quem Hermogenes ei in status coniecturalis divisione assignavisset, immo τοῖc ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc interdum postponi posse; cf.

Georg. fol. 11 r 7: ὁ δὲ Τύραννοc καλλίcτην ἡμῖν ἐνταῦθα παραδίδωcι cημείωcιν· 'δεῖ γάρ, φηcίν, ἐπιcκῆψαι, ὡc οὐκ ἀεὶ προτάττεται τὸ παραγραφικὸν ἁπάντων τῶν κεφαλαίων· ἔcθ' ὅτε γὰρ χρεία τιc αὐτὸ κατεπείγει μετατάccεcθαι[3]) τῶν ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc, ὥcπερ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντοc προβλήματοc. φήcει γάρ που ὁ κατήγοροc· "cημεῖον ὅτι παρέδωκαc, ἐπειδὴ εἰκόνα cου ἔcτηcαν οἱ πολέμιοι, καὶ δῆλον ὅτι ὡc προδότου". ὁ δὲ πρὸc τοῦτο ἐπάγεται[4]) παραγραφικὸν λέγων· "ἀλλ' οὐ κρίνομαι ἐφ' οἷc οἱ πολέμιοι ἐποίηcαν". οὕτωc μὲν οὖν καὶ τὸ ἀφ' ὧν ἕτεροι ἐποίηcαν.

2. Ad quaestionem de qua iam supra disserui (p. 699 et 719), num possint accusator et reus eadem ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc adhibere, e Tyranno haec adfert

Georgius fol. 37r 5: ὁ δέ γε Τύραννοc ἄλλωc καταcκευάζει τὸν λόγον καὶ μᾶλλον αὐτὸc πιθανώτερον· 'εἰ τοῖc αὐτοῖc, φηcίν, χρήcαιντο cημείοιc ὅ τε διώκων καὶ φεύγων, δῆλον ἔcται, ὡc ἐξιcάζει τὸ λεγόμενον· εἰ δέ γε ἐξιcάζει, οὐκ ἐξεταcθήcεται· οὐ γὰρ ἐρεῖ τιc ὅπερ ἀκούcεται· οὐκ[5]) ἄρα οὖν ἐνδέχεται τοῖc αὐτοῖc κεχρῆcθαι ἀμφοτέρουc cημείοιc, ἀλλὰ πάντωc ἔcται τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc, ὅτε κοινά, διάφορα· καὶ ταῦτα μέν, ὅτε κοινὰ τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc κτλ.

---

1) Westermann l. c. §§ 103, 2. 104, 8. 15. 16. Graeven l. c. p. XVIII. Volkmann l. c. p. 15. — Walz VI 456. VII passim VIII 55. 620. 627.

2) Gloeckner l. c. p. 89. — Walz VI 31. 617. V 592. VI 39. VII 357 (Tyrannus sophista in indice dictus).

3) Quamquam Attica ratione utitur Georgius, hoc μετατάccεcθαι corrigere nolui. Illud, quod antecedit προτάττεται potius corrigendum videtur, quoniam Tyranni verba haec sunt. 4) ἐπάγετο P. 5) οὐ P.

3. Georgius, cum uberiore disquisitione status coniecturalis caput q. e. μετάθεσις τῆς αἰτίας explicat, quarto loco (cf. ad Ulpiani fr. 3, p. 763 sqq.) haec disputat:

fol. 54 r 25: φησὶ γὰρ ὁ τεχνικός, ὅτι ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας γίνεται πρὸς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους (Π 146, 25). καὶ ἀποροῦσι πρὸς τοῦτο λέγοντες· 'πῶς ἐπὶ μόνης εἶπε τῆς μεταθέσεως τῆς αἰτίας, ὅτι γίνεται πρὸς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους; καὶ μὴν καὶ τὰ ἄλλα κεφάλαια πρὸς τὰ σημεῖα φέρονται, ἀντίληψίς τε φημὶ καὶ πιθανὴ ἀπολογία· ἐχρῆν οὖν καὶ ἐπὶ ἐκείνων εἰπεῖν, ὅτι γίνονται πρὸς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους'. τοῦτο δὲ ὁ Τύραννος ἐπιλυόμενός φησιν, ὅτι ἔμφασιν ἡμῖν ἐκ τούτου δίδωσιν ὁ τεχνικὸς τῆς μιᾶς διαφορᾶς, ἣν ἔφαμεν (cf. fol. 52 r) ἔχειν τὴν μετάθεσιν τῆς αἰτίας πρὸς τὴν βούλησιν, ὅτι ἡ μὲν βούλησις πρὸς αὐτὸ φέρεται τὸ ἔγκλημα, ἡ δὲ μετάθεσις τῆς αἰτίας πρὸς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, τουτέστι πρὸς τὰ σημεῖα τοῦ ἐγκλήματος. τοῦτο δὲ οὐ πιθανόν· οὐ γὰρ πρόκειται νῦν τῷ τεχνικῷ κοινωνίας εἰπεῖν καὶ διαφορὰς τῶν κεφαλαίων. ἄμεινον οὖν ἐκλαβεῖν τὸ 'γίνεται' οὐκ ἐπὶ τοῦ 'φέρεται'. τοῦτο γὰρ κοινόν ἐστιν, εἴ γε καὶ τὰ ἄλλα κεφάλαια, ὡς εἴρηται, πρὸς τὰ σημεῖα φέρεται· 'ἀλλὰ γίνεται, φησίν, οἱονεὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους'.

4. Verba, a quibus Hermogenes ultimi capitis status coniecturalis explicationem incipit, 148, 24: Ἡ κοινὴ ποιότης οἱ ἐπίλογοί εἰσι καὶ αἱ δευτερολογίαι magnas interpretibus turbas moverunt; de tota quaestione diligentissime Gloeckner p. 34 egit. Ex iis, qui Hermogenem impugnabant, Tyrannum fuisse iam e Nili testimonio constabat (Gloeckner p. 89 sub f.): τοῦ δὲ 'ποιότης' αἰτίαν ἀποδίδωσιν ὁ Τύραννος τοιαύτην· φησὶ γάρ, ὅτι κατεχρήσατο ὁ τεχνικὸς τῷ 'ποιότης'. οὐκ εἰσὶ γὰρ οἱ ἐπίλογοι ποιότης, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς ποιότης προσώπου ἐξετάζεται· ἐν γὰρ τῷ κοινῷ τόπῳ ποιότητα προσώπου ἐξετάζομεν μοιχοῦ ἢ προδότου. ἡμεῖς δὲ λέγομεν κτλ. Eadem Georgius his verbis refert

fol. 67 r 20: φησὶ[1]) δὲ ὁ Τύραννος, ὅτι οὐκ ἐχρῆν οὕτως εἰπεῖν τὸν τεχνικόν, ὅτι ἡ κοινὴ ποιότης ἐπίλογοί εἰσιν, ἀλλ' οὕτως μᾶλλον 'ἡ κοινὴ ποιότης ἐν τοῖς ἐπιλόγοις ἐμπίπτει'. φαμέν, ὅτι οὐδὲ τὸ τοῦ τεχνικοῦ καλῶς ἔχει· ἔφη γὰρ τοὺς ἐπιλόγους εἶναι κοινὴν ποιότητα καὶ δευτερολογίαν· καὶ τοῦτο πολλάκις εὑρίσκομεν, ὅτι ἐκ τῶν οἰκείων μερῶν τὸ ὅλον ὁριζόμεθα[2]), ἐπεὶ καὶ Ἀριστοτέλης οὕτως ἐχρήσατο λέγων· οἰκία ἐστὶ λίθοι καὶ ξύλα.[3]) οὕτω δὲ καὶ ὁ τεχνικὸς τοὺς ἐπιλόγους ἐκ τῶν μερῶν ὡρίσατο.

5. Res est de coniecturalis status generibus; qua in causa Tyrannum Hermogeni adversantem adfert

1) φασί P.
2) ὁρισόμεθα P. 3) cf. p. 690.

Georgius fol. 75r 16: φαcì γάρ τινες εἶναι ἁπλοῦν ἀτελῆ cτοχαcμὸν ἀπὸ προcώπων μόνον καὶ παραφέρουcι τοῦτο τὸ πρόβλημα πρὸς παράδειγμα. ἀcώτου πατὴρ ἀφανὴc γέγονεν, καὶ φεύγει φόνου. τούτουc δὲ ἐλέγχων ὁ τεχνικόc φηcιν ὅτι (II 150, 3) 'πρῶτον μὲν οὖν ἐρήcομαι αὐτούc, εἰ οὐκ ἔcτιν ἐνταῦθα τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc. καὶ μὴν ἔcτι τὸ ἐκποδὼν εἶναι τὸν πατέρα. τοῦτο δὲ οὐ τοῦ προcώπου ἀλλὰ τοῦ πράγματόc ἐcτιν. ἀλλὰ μετάθεcιν αὐτὸν τῆc αἰτίαc οὐκ ἀπαιτήcομεν; ἀλλὰ καὶ τοῦτο. εἰ δὲ μή, τίc ἔcται ἡ ἀπολογία; πῶc οὖν εἴ γε μὴ ἔνι πράγματι; τῇ δὲ [1]) πιθανῇ ἀπολογίᾳ οὐ χρήcεται; οἶμαι καὶ τοῦτο. πῶc οὖν ἀτελὴc ὁ τοιοῦτοc;' ταῦτα τοῦ τεχνικοῦ εἰπόντοc ἐνίcταται ὁ Τύραννοc λέγων, ὅτι λαβὼν ὁ Ἑρμογένηc τὸ ἀμφίβολον ὡc ὁμολογούμενον ἐξ αὐτοῦ τὰ λοιπὰ κατεcκεύαcεν· ἔφη γὰρ ἔχειν τὸ τοῦ ἀcώτου πρόβλημα ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc, καὶ τοῦτο λαβὼν ὁμολογούμενον cυνελογίcατο λοιπὸν ἐξ αὐτοῦ τὴν μετάθεcιν τῆc αἰτίαc καὶ τὴν πιθανὴν ἀπολογίαν, ὅπερ οὐκ ἔcτιν· ὃ γὰρ λέγει εἶναι τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc, οὔκ εἰcι φανερά· δεῖ δὲ ἐν cτοχαcμῷ τὰ cημεῖα φανερὰ εἶναι. καὶ ταῦτα εἰπὼν ὁ Τύραννοc παρῆλθεν. ἐρηcόμεθα δὲ αὐτόν, τί βούλεται εἰπεῖν, ὅτι χρὴ ἐν cτοχαcμῷ τὰ cημεῖα εἶναι φανερά· πότερον ὅτι φανερῶc ἀποδεικνύουcι τὸ ἔγκλημα; ἀλλὰ τοῦτο οὐδενὶ παρέπεται εἴδει τῶν cτοχαcμῶν· εἰ γὰρ φανερῶc ἀποδεικνύουcι τὰ cημεῖα τὸ ἔγκλημα, οὐκοῦν ἀcύcτατον περιλείπεται εἶναι τὸν cτοχαcμόν· τί γὰρ ἔτι ζητήcομεν, ὁμολογούμενον ἔχοντεc ἐκ τῶν cημείων τὸ ἔγκλημα; ἀλλ' ἄρα φανερὸν λέγει, ὅτι δεῖ αὐτὸ προφανὲc εἶναι καὶ ὁμολογούμενον τὸ πεπραγμένον, ἀφ' οὗ κρίνομεν τὸν φεύγοντα; τοῦτο παντὶ ἁρμόζει cτοχαcμῷ· ἐν παντὶ γὰρ cτοχαcμῷ δεῖ ὁμολογούμενον εἶναι τὸ cημεῖον, ὥcπερ καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ προβλήματι· τὸ γὰρ ἀφανῆ γενέcθαι τὸν πατέρα, ἀφ' οὗ καὶ κρίνομεν τὸν ἄcωτον φόνου, φανερόν ἐcτιν ὅτι πέπρακται. ἀλλ' ἄρα ἀφανὲc αὐτὸ λέγει, ὅτι ἀcθενέcτερον πρὸc ἀπόδειξιν; τοῦτο καὶ ὁ τεχνικὸc ἔλυcεν εἰρηκώc, [εἰ δὲ λέγουcιν][2]) ὅτι (II 150, 10) 'ἧττον ἰcχύει τὰ πράγματα ἐνταῦθα ἢ ἐν τῷ θάπτοντι τὸ νεοcφαγὲc cῶμα, καὶ γὰρ ἐν πᾶcι cτοχαcμοῖc ἧττον ἰcχύει τὰ ἀπ' ἀρχῆc ἄχρι τέλουc, ὅταν ἀφ' ὧν ἄλλοι πεποιήκαcι κρίνηταί τιc, ἄλλωc τε καὶ ὅταν μὴ εἰc αὐτὸν ἄντικρυc ἀναφέρηται [3]), ὡc καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀρχιδάμου τοῦ κρινομένου δώρων, ἐπειδὴ ἔγραψεν ὁ Περικλῆc εἰc δέον ἀνηλωκέναι πεντήκοντα τάλαντα ἐν τοῖc λογιcμοῖc'. ὥcτε δέδεικται ψευδὴc ἐν τούτοιc ὁ Τύραννοc. εἶτα καὶ ἑτέρωθεν ἐπιχειρεῖ διελέγξαι τὸν Ἑρμογένη καί φηcιν, ὅτι καὶ αὐτὸc δὲ cυναιcθόμενοc ὁ τεχνικὸc καὶ ἀπορῶν εἰπεῖν, ποία ἐcτὶ μετάθεcιc αἰτίαc καὶ πιθανὴ ἀπολογία ἐν τῷ προκειμένῳ προβλήματι, ἐcοφίcατο καὶ τῷ κατ' ἐρώ-

1) ἐνι πραγματι· τῇ δὲ πιθανῇ P, gravissimam lectionis discrepantiam testans: πῶc οὖν ἀγωνιεῖται μὴ ἔχων πρᾶγμα; τί δαί, τῇ πιθανῇ Hermog. 2) del. Keil. 3) ἀναφέρεται P pr. m.

τηςιν ἐχρήςατο ςχήματι. ἐρωτηματικῶς ⟨γὰρ⟩[1]) προφέρει τὸν λόγον φάςκων οὕτως 'ἀλλὰ μετάθεςιν αὐτὸν τῆς αἰτίας οὐκ ἀπαιτήςομεν;'· εἶτα καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ἐδίςταςεν εἰρηκὼς ἐπὶ τῆς πιθανῆς ἀπολογίας 'χρήςεται δὲ οἶμαι καὶ τούτῳ'. καὶ πρὸς τοῦτο δὲ λέγομεν, ὅτι οὐχ ὡς ἀπορῶν οὐκ εἶπε τὴν μετάθεςιν τῆς αἰτίας καὶ τὴν πιθανὴν ἀπολογίαν, ἀλλ' οὐχ ἡγεῖτο ἐπὶ τοςοῦτόν τινα ὑπάρχειν ἠλίθιον, ὥςτε νομίζειν μὴ ἔχειν τοῦτο τὸ πρόβλημα ταῦτα τὰ εἰρημένα κεφάλαια. τοιγαροῦν ἐροῦμεν ἡμεῖς μετάθεςιν αἰτίας ταύτην, ὅτι 'γέγονεν ἀφανὴς ἴςως δι' ἐμπορίαν ἢ ςωφρονιςμὸν ἡμέτερον, ἵνα παύςωμαι τῆς ἀςωτίας'. εἰ δὲ μὴ ἐμπίπτει ἡ πιθανὴ ἀπολογία ἐνταῦθα, ἀλλὰ τὸ ἀντ' αὐτῆς ἐμπεςεῖται, φημὶ δὲ τὸ μὴ ἀντιςτρέφον, οὕτως 'πᾶς μὲν ὁ φονεύων ςπεύδει καὶ ἀφανῆ ποιεῖςθαι[2]) τὸν πεφονευμένον· οὐ πᾶς δὲ γενόμενος ἀφανὴς ἤδη καὶ πεφόνευται'· ὥςτε καὶ ἡ πιθανὴ ἀπολογία οὕτως ἐμπεςεῖται· πρόδηλα δὲ τὰ ςημεῖα· 'ςημεῖον γὰρ ὅτι ἐφόνευςας, ἐπεὶ ἀφανὴς ὁ πατὴρ γέγονε'· καὶ οὐ πάνυ τι τοῦτο ἰςχύει· ἔςτι γὰρ ἀφ' ὧν ἕτερος ἔπραξε· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄντικρυς εἰς αὐτὸν ἡ αἰτία οὐκ ἀναφέρεται· τοῦτο γὰρ ἴδιον τῆς τρίτης ποιότητος· ἐπειδὴ δέ φηςιν ὁ τεχνικὸς ἐν τῷ κειμένῳ (II 150, 7) 'εἰ δὲ μή τις ἔςται ἡ ἀπολογία', καὶ πρὸς τοῦτο ἐνίςταται ὁ Τύραννος λέγων, ὅτι οὐκ ἐκ μόνης τῆς μεταθέςεως τῆς αἰτίας εὐπορήςει δικαιολογεῖςθαι ὁ φεύγων οὐδὲ μόνον ἐκ τοῦ χρώματος περιλείπει αὐτῷ ἀπολογία, ἀλλ' ἕξει καὶ ἐκ τῶν τοῦ προςώπου κεφαλαίων δικαιολογεῖςθαι ὁ ἄςωτος· οἷον ὅτι 'οὐκ ἠβουλόμην τὸν ἐμαυτοῦ πατέρα ἀποκτεῖναι' καὶ ὅτι 'οὐκ ἠδυνάμην'. 'τί οὖν, φηςί, περικλείει[3]) τὰ τῆς ἀπολογίας εἰς τὴν μετάθεςιν τῆς αἰτίας'; φαμὲν δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι εὐλόγως ὁ τεχνι-

---

1) γὰρ add. Keil. 2) ποιεῖται P: corr. Keil.

3) περικλεῖ ει P περικλείει (sc. Hermog.) Keil, qui comparat fol. 58 v 22 εἰς ςτενὸν αὐτῷ . . . περικλείςει τοῦ χρώματος et inter se conferri iubet Georg. fol. 58 v 16: ἰςτέον δέ, ὅτι οὐ μόνον διαβαλεῖ (scil. ὁ κατήγορος) τὴν αἰτίαν ὡς ἀπίθανον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐκθέςει τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἀναίρεςιν ποιήςεται τῶν αἰτιῶν καὶ πειράςεται ἢ καθάπαξ πάςας ἀνελεῖν τὰς αἰτίας καὶ μηδεμίαν εἰ δυνήςεται καταλιπεῖν τῷ φεύγοντι, ἢ κἂν ὀλίγας ἐάςῃ, εἰς ςτενὸν αὐτῷ κομιδῇ περικλείςει τοῦ χρώματος· ὥςπερ ἐπὶ τῆς νύκτωρ δακρυούςης γυναικός· ποιήςεται γὰρ ὁ κατήγορος ἀναίρεςιν τῶν αἰτιῶν λέγων ὅτι 'καὶ μὴν παῖδας οὐκ ἀπέβαλες· οὐ πατήρ ςου τέθνηκεν· οὐκ ἔνδεια ςε πιέζει (ἐνδείας ἐπιέζει P, si recte enotavi) χρημάτων· οὐ νόςῳ κεκράτηςαι. οὐκ ἄλλο τί ςε κατέχει τῶν λυπηρῶν. τί οὖν δακρύεις, εἰ μὴ ὅτι ἐμοιχεύθης; δέδεικται τοίνυν, πῶς γενήςεται πιθανὴ ἡ μετάθεςις τῆς αἰτίας κτλ.

W IV 399, 20: προλύων πρὸ καιροῦ τὰς ἀντιθέςεις, ἔςτιν ἐκβολὴ χρωμάτων καὶ ἡ τῶν αἰτιῶν ὑπεξαίρεςις· προαναιροῦμεν γὰρ τὰ ἄλλα πάντα, ἵνα εἰς ἓν περικλείςωμεν τὸν ἀντίδικον· οἷον ὡς ἐπὶ τῆς κρινομένης μοιχείας, ἐπειδὴ νύκτωρ ἐδάκρυεν, ἐρεῖ ὁ κατήγορος· οὐ πατήρ ςοι τέθνηκεν, οὐκ ἀδελφός, οὐ παῖδες κτλ.

Patere Georgium hic aut e Porphyri arte pendere, aut una cum Porphyrio ad eundem auctorem redire.

κὸς οὕτως εἶπεν· ἀφορμῇ γὰρ πρὸς τὸ πιθανὸν τῆς ἀπολογίας, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ χρώματι· ἔφαμεν γὰρ ἤδη, ὅτι ἰσχυρόν ἐστι κεφάλαιον τῷ φεύγοντι ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ χρωννύουσα τὴν ἀπολογίαν· ὥστε καλῶς εἶπεν ὁ τεχνικός, ὅτι εἰ μὴ ἐμπίπτει μετάθεσις αἰτίας, ποία περιλείπεται δικαιολογία τῷ φεύγοντι;

6. **Georgius** fol. 77r 15 sqq. = W VII 357, 26 sqq. Tyrannus explicavit verba Hermog. II 150, 26; cf. Gloeckner p. 89 e.

§ 11. De Ulpiano.[1])

1. De septimo illo παραγραφικοῦ genere, quod invenerat **Ulpianus**, iam egi p. 710 adn. 3: Georg. fol. 12v 14.

2. De status coniecturalis capite, quod ἐλέγχων ἀπαίτησις nuncupabatur, **Georgius** quarta dissertatione egit, cuius quartus locus est quo quaeritur

fol. 21r 31: εἰ ἀεὶ ἐμπίπτει ἐν στοχαστικῇ ζητήσει ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις. Οὐλπιανὸς τοίνυν καὶ ὁ ἀνεπίγραφός φησιν, ὅτι ἐν τοῖς κατ᾽ ἀμφισβήτησιν στοχασμοῖς οὐκ ἐμπίπτει μόνοις, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ὁ στοχασμὸς ἐμπίπτει πάντως. λέγουσι δὲ κατὰ ἀμφισβήτησιν στοχασμόν, ὅτε περί τινος ἀμφισβητοῦσί τινες, εἴτε δωρεᾶς εἴτε ἐγκλήματος. κοινῷ οὖν ὀνόματι εἰρηκότες συμπεριέλαβον τούς τε ἀντεγκληματικοὺς στοχασμοὺς (ἐκεῖ γὰρ ἐγκλήματός ἐστιν ἀμφισβήτησις) καὶ τὰς κατ᾽ ἀμφισβήτησιν δωρεὰς καί φασιν, ὅτι ἐν τούτοις οὐκ ἐμπίπτει ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις, ἐπειδὴ ἐξισάζει· οἷον δύο νέοι πεφώρανται κατ᾽ αὐτὸν[2]) ἐκ τῶν ἀλλήλων οἰκιῶν ἐξιόντες καὶ ἀντεγκαλοῦσιν ἀλλήλοις μοιχείας. ἐνταῦθα ἐκλιμπάνει ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις· ὃ γὰρ ἐρεῖ ἑκάτερος[3]) αὐτῶν, τὸ αὐτὸ ἀκούσει· 'τίς μου καταμαρτυρεῖ, ὅτι ἐμοίχευσα'; ἀλλὰ καὶ ὁ ἕτερος τὸ αὐτὸ λέξει· 'τίς μου καταμαρτυρεῖ, ὅτι ἐμοίχευσα'; ἰστέον δέ, ὅτι παντελῶς ὁ λόγος αὐτῶν διέψευσται· οὔτε γὰρ μόνοις τοῖς κατ᾽ ἀμφισβήτησιν τὸ τοιοῦτο παρακολουθεῖ, φημὶ δὲ τὸ μὴ ἔχειν τὴν τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησιν ἐμπίπτουσαν, οὔτε πᾶσιν παρακολουθεῖ τὸ ἐξισάζειν. ἐχρῆν γὰρ οὔτε εἰπεῖν, ὡς ὅτι ἐν τοῖς κατ᾽ ἀμφισβήτησιν τότε οὐκ ἐμπίπτει ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις, ἡνίκα ἐξισάζει κτλ.

3. Status coniecturalis caput, quod μετάθεσις αἰτίας vel χρῶμα[4]) vocabatur, Georgius tribus quaestionibus (XIII.—XV.) ita tractavit, ut totam materiam novem partibus describeret, quarum prima de duplici capitis illius nomine, octava de eius usu explicaret.

---

1) **Westermann** l. c. §§ 103, 3. 104, 13. — Walz VII 1030 (= Max. Plan. V 508; 1052. — VIII 647.

2) κατὰ ταὐτὸν, i. e. rebus iisdem circumstantibus, ci. Keil.

3) ἑκάστερος P.

4) χρῶμα Hermagorae fortasse est terminus (cf. Thiele, Hermagoras p. 61) teste Porphyrio W IV 397, 14: ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας, ὃ χρῶμα προσαγορεύουσιν οἱ Ἑρμαγόρειοι.

Atque ut prima contra Syrianum disputavit [1]), ita octava illius a ratione recessit. Hic enim cum docuisset (II 83, 5): **καὶ διὰ πάσης μὲν αὐτὸ τιθέναι προσήκει τῆς ἀπολογίας ἰσχυρότατον ὄν, κεφαλαιωδῶς μέντοι, τὴν δὲ πλατυτέραν αὐτοῦ κατασκευὴν ἐν τούτῳ χρὴ φυλάττειν τῷ τόπῳ** (scil. **τῇ μεταθέσει τῆς αἰτίας**). Georgius Ulpiani contrariam sententiam nulla adscita correctione vel exceptione excerpsit. Georgii autem vituperandi et corrigendi libidinem quo quis melius noverit, eo magis persuasum habebit consentire illum, cum tacet. Sunt autem Georgii verba haec

1) Georg. fol. 51 v 20: εὐλόγως τοίνυν καλεῖται μετάθεσις αἰτίας, ἐπειδὴ τὴν λεγομένην ὑπὸ τοῦ κατηγόρου ἐν τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους αἰτίαν εἰς ἑτέραν αὐτὸς (corr. Keil: αὐτὴν P; sc. ὁ φεύγων) μετατρέπει τε καὶ μετατίθησιν οἷον . . . ὥστε τὴν αἰτίαν τοῦ κατηγόρου εἰς ἑτέραν μετέθηκεν εὔλογον ὁ φεύγων καὶ εἰκότως ἐκλήθη μετάθεσις αἰτίας. (omittit igitur notiones summi momenti quae sunt ἀνεύθυνον et ἐπαίνου ἄξιον) καλεῖται δὲ ὡς εἴρηται καὶ χρῶμα· καὶ οἱ μέν φασιν, ὅτι κατὰ **μεταφορὰν** τῶν σωμάτων οὕτως ὠνομάσθη, ὥσπερ ἐκ τῶν **χρωμάτων κρίνομεν τὴν** τῶν σωμάτων ἀπρέπειαν καὶ δυσμορφίαν· παρὰ γὰρ τὸ καλὸν **χρῶμα** καὶ κακὸν γίνεται καὶ τὸ σῶμα εὐπρεπές τε καὶ ἀπρεπές· οὕτω καὶ **τὴν ἀπολογίαν** ἐκ τῆς μεταθέσεως τῆς αἰτίας γινώσκομεν, εἴτε **εὔλογος εἴτε καὶ** οὐχί· ἡ γὰρ μετάθεσις τῆς αἰτίας χρώννυσί πως καὶ **χρωματίζει τὴν ἀπολογίαν**· εἰ γὰρ μὴ εὔλογον δῶμεν αἰτίαν τοῦ πεπραγμένου, **οὐκ ἂν γένοιτο** ἡ ἀπολογία εὔλογος. διὰ τοῦτό τινες χρῶμά φασι **καλεῖσθαι τὸ κεφάλαιον**, ἐπεὶ δίκην χρωμάτων πρόσεστι τῇ ἀπολογίᾳ.

Syrian. II 88, 8: **καλεῖται δὲ ⟨καὶ⟩** (add. Keil) μετάθεσις αἰτίας, **διότι τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα ἐπί τι ἀνεύθυνον ἢ ἐπαίνου ἄξιον μετάγειν πειρᾶται ὁ φεύγων διὰ τοῦ κεφαλαίου** τούτου.

ἕτεροι δὲ αἰτίαν ἄλλην εἰρήκασιν· τὸ χρῶμά φασιν διὰ παντὸς διήκει τοῦ σώματος· οὕτως δὲ καὶ ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας διὰ παντὸς διήκει τοῦ λόγου· καὶ ἔνθεν τὴν προσηγορίαν εἴληφε ταύτην καὶ καλεῖται χρῶμα. εἶτα καὶ ἐπάγουσι λέγοντες, ὡς εὐλόγως διὰ παντὸς διήκει τοῦ λόγου· δεῖ γὰρ τὸν μελετῶντα καὶ ἐν προοιμίοις σπέρματα τιθέναι τῆς μεταθέσεως τῆς αἰτίας καὶ **ἐν τῇ καταστάσει**, ἵνα πιθανὴ ᾖ λεγομένη ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ· οἱ γὰρ **δικασταὶ οὐ** ξενοφωνοῦνται ἀκούοντες λοιπόν, ἐὰν συνεθισθῶσι (corr. οὐν **ἐθισθῶσι P**), περὶ ἡμῶν ὡς τοιούτων ὄντων, οἷον χρὴ ἀπὸ προοιμίων **λέγειν, ὅτι** 'ἐλεήμων εἰμὶ καὶ συμπάσχω τοῖς ὑποπίπτουσι συμφοραῖς, καὶ **οὔποτε περιορᾶν** δύναμαι σῶμα ἀτιμαζόμενον'. λοιπὸν ἐν τῇ μεταθέσει τῆς αἰτίας **γινόμενος** 'ὡς ἐλεήσας, φημί, παρέστην, ἵνα θάψω τὸ σῶμα'· **καὶ ἔσται τὸ λεγόμενον** πιθανόν, ὡς ἤδη μου δεδωκότος τοῖς δικασταῖς **ἔμφασιν, ὅτι ἐλεήμων** εἰμί· ὥστε δικαίως δι' ὅλου διήκει τοῦ λόγου. ἀλλὰ καὶ **ἕτερον ἐπάγουσιν** εἰκός· εἰκότως δέ φασι καὶ διὰ παντὸς διήκει τοῦ λόγου· **φέρεται γὰρ πρὸς** τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους (cf. contra W VII 313, 10: **ἔφασαν δέ τινες, ὡς** λυτικὰ εἴη τῆς μεταθέσεως τῆς αἰτίας τὰ ἀπ' ἀρχῆς **ἄχρι τέλους**), **ἅπερ** ἐδείξαμεν, ὅτι τοιαύτην εἴληφε προσηγορίαν, ἐπειδὴ ἀπ' **ἀρχῆς τοῦ λόγου** μέχρι τοῦ τέλους τίθεται· εἰ δὲ πρὸς αὐτὰ φέρεται **τὸ χρῶμα, ἔδει καὶ** αὐτὸ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ λόγου **μέχρι** τέλους τίθεσθαι. **Quae impugnat Georgius** iis, quae subsequuntur.

Syrian. II 82, 22: **τὸ δὲ χρῶμα** ὠνόμασται **μὲν οὕτως ἀπὸ μεταφορᾶς** τῶν ἐν τοῖς σώμασι **χρωμάτων· ὥσπερ** γὰρ ἐκεῖνα δι' ὅλων **διήκει τῶν ὑποκειμένων — διὰ μὲν τῆς χιόνος ἡ** λευκότης, **διὰ δὲ τοῦ κόρακος ἡ μελανία —, οὕτω καὶ καὶ τοῦτο τὴν** πᾶσαν τοῦ φεύγοντος **χρώννυσιν ἀπολογίαν**.

fol. 60 v 4: ἔτι ὄγδοόν ἐστι κεφάλαιον, ὃ καὶ λίαν χρειῶδες, τοῦτο· ἐπειδὴ γὰρ κοινὴ παρὰ πᾶσι κεκράτηκε δόξα, ὅτι ἰσχυρότατόν ἐστι κεφάλαιον τῷ φεύγοντι ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας — αὕτη γάρ, ὡς ἔφαμεν (cf. fol. 51 v), χρώννυσι τὴν ἀπολογίαν —, φησὶν Οὐλπιανός, ὅτι πολλάκις τοῖς ἄλλοις μᾶλλον κεφαλαίοις ἰσχυρίζεται ὁ φεύγων ἤπερ τῷ χρώματι· ἐν ἐνίοις γὰρ οὐ πάντως ὁ φεύγων ἀναγκασθήσεται αἰτίαν εἰπεῖν τοῦ πεπραγμένου, ἢ καὶ λέγων ὑποπτεύεται πλάττεσθαι. ἀλλ' ἐπειδὴ πάντως δεῖ λέγειν αἰτίαν, οὔτε τελείως σιωπᾷ ὁ φεύγων, οὔτε μὴν προφανῶς αὐτὴν καὶ ὡρισμένως λέγει ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ συγκεκαλυμμένως πως καὶ λεληθότως, ἀνάγων ἐπὶ τὰ καθ' ὅλου καὶ πολλὰς αἰτίας καὶ διαφόρους ἀπαριθμούμενος· καὶ δίδωσιν ἐκ τούτου συνάγειν τοῖς δικασταῖς, ὅτι οὐδὲν ἄτοπον καὶ ἐπ' αὐτὸν μίαν τοιούτων ἐπακολουθῆσαι αἰτιῶν· ὡς ἐπὶ τούτου· πένης ὡραίαν ἔχων γυναῖκα ἀπεδήμησε καὶ πλούσιος ἐπανελθὼν κρίνεται προαγωγίας. ἐνταῦθα ὁ φεύγων τοῖς ἄλλοις μᾶλλον ἰσχυρίζεται κεφαλαίοις, οἷον παραγραφικῷ· 'δείξεις[1]) πρῶτον, φήσει, τίς ὁ μοιχεύσας, καὶ ταῦτα ὅτι οὐχ ἐνί με λέγεις προαγωγεῦσαι τὴν γυναῖκα ἀλλὰ πολλοῖς'· ἐλέγχων ἀπαιτήσει· 'τίς μου, φησί, καταμαρτυρεῖ; πολλοὶ γὰρ οἱ πειρῶντες καὶ πολλοὶ λέγουσι καταπλαττόμενοι ἑαυτῶν μή τι γε μὴν καὶ ποιήσαντες'· βουλήσει· 'καὶ πῶς ἐγὼ τὴν ἐμαυτοῦ γυναῖκα ἐβουλόμην μοιχεύεσθαι;' 'ἀλλ' ἐπανήεις (fol. 61 r), φησί, πλούσιος'· λοιπὸν ὁ φεύγων ἐρεῖ· 'ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη με λέγειν, πόθεν ἐπλούτησα· οὐδεὶς γὰρ τῶν πλουσίων λόγον ἀπέδωκεν ὑπὲρ οὗ ἐπλούτησεν[2])· τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸ τῆς τύχης εὐμετάβλητον; ὅτι τὸν ἐν πενίᾳ πολλάκις ἀπέδειξεν ἐξαίφνης πλούσιον καὶ ἔμπαλιν τὸν αὐχοῦντα χρήμασιν ἀπέδειξεν αὖθις πενόμενον· πολλαί τε προφάσεις ὑπάρχουσιν, ἐξ ὧν πλουτοῦσί τινες· οἱ μὲν γὰρ θησαυρῷ περιτυχόντες ἀπεδείχθησαν πλούσιοι· ἕτεροι δὲ ἐξ ἐμπορίας[3]) ηὐπόρησαν· ἕτεροι κλήρου καταλειφθέντος[4]) αὐτοῖς ἐκτήσαντο πλῆθος χρημάτων· ἄλλοι ἀριστεύσαντες ἐν πολέμῳ γεγόνασιν ἐκ λαφύρων πλούσιοι· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν πολλαί εἰσι προφάσεις, δι' ὧν τὸ πλουτεῖν τοῖς ἀνθρώποις προσγίνεται· καὶ ταῦτα λέγων ἔμφασιν δίδωσι τοῖς δικασταῖς συνάγειν παρ' ἑαυτοῖς, ὡς οὐδὲν ἄτοπον, εἰ καὶ αὐτὸς ἐκ μιᾶς τούτων ἐπλούτησε τῶν αἰτιῶν. οὐ γὰρ βούλεται εἰπεῖν ὡρισμένην τινὰ αἰτίαν, ἐπεὶ δόξει πλάττεσθαι, οἷον 'ἐξ ἐμπορίας ἐπλούτησα'. 'καὶ πόθεν δῆλον;' φησὶν ὁ κατήγορος. ἐν ἀλλοτρίᾳ γὰρ τοῦτο συνέβη αὐτῷ· καὶ λοιπὸν ἡ πρόφασις ἄδηλος καὶ οἵαν δ' ἂν εἴποι αἰτίαν, ὑποπτεύεται καταπλάττεσθαι. καὶ οὐκ ἂν εἴποις ὅτι[5]) τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ παρεστηκότος τῷ νεοσφαγεῖ σώματι·

---

1) corr. Keil: δείξει P.
2) i. e. ὑπὲρ τοῦ πλουτῆσαι. 3) ἐμπορείας P.
4) καταλειφθέντος Keil: καταληφθέντες P.
5) susp. Keilio.

εἰ γὰρ εἴποι, ὅτι 'ἐλεήσας παρέστην', οὐκ[1]) ἐρεῖ ὁ κατήγορος 'καὶ πόθεν δῆλον ὅτι ἠλέησας;' ἐνταῦθα γὰρ γνώμη ἐστί, καὶ οὐχ οἷόν τε γνώμης διδόναι ἀπόδειξιν. ἐν δὲ τῷ τοῦ πλουτήσαντος προβλήματι, εἰ ἀποδώσει ὡρισμένην τοῦ πεπραγμένου αἰτίαν, ἀναγκασθήσεται πάντως ἀ(fol. 61 v)ποδεῖξαι, ἐπειδὴ ἐν ἀλλοτρίᾳ γέγονε χώρᾳ· εἰ γὰρ ἐν τῇ πατρίδι ἐπλούτησε, πάντως ἂν ὡμολόγητο ἡ αἰτία καὶ ζήτησίς τις οὐκ ἂν ἔτι περὶ τούτου συνίστατο. δέδεικται τοίνυν ὡς οὐκ ἀεὶ τῇ μεταθέσει τῆς αἰτίας ἰσχυριζόμεθα.

1) οὐ P.

I. Index locorum.

A. Georgius Monus.

Parisini 2919 fol.	p.
114r	686
114v	684
115r	686
115v	670
116r	690
116r 24	743
117r	690
117r 10	695, 724
117v	686, 690
117v 5	697
118r 27	697
118v	686
119r	670, 686
119v	686, 691
119v 25	724
120v	686
121r 25	694
121v	686
122v	670
123v 22	747
124r	691
124r 1	726
125r	690, 692
125r 1	736
125r 2	736
125r 22	715, 726
125v	690
125v 25	739
126r	692
126v	691, 692
126v 27	725
127r	692
129v	691, 736
129v 29	727
129v 30	715
130r	686
130r 30	736
130v	670, 690
131r	691
131r 3	748
131r 4	754

Parisini 2919 fol.	p.
133v	686
134r	686, 690
134r 30	728, 740
134r 31	677
134v	690
134v 14	737
135r	670, 686
140r	670, 691
140v	728
140v 9	746
141r 19	728
141v	691
141v 3	716
142r 10	746
143r	690
143r 26	734
144r 30	735
144v	670
145v	691
145v 17	729
146r	690
146r 25	740
149r	670
149v 32	743
151v 13	681
152v	670
154r	686
156r	690
156r 19	737
156v	670, 691
156v 1	754
157r	691
157r 9	730
158r	689
158v	690
158v 14	707
159r	667
159*r	667
159*v	678, 691, 731
159*v 15	754

Parisini 2929 fol.	p.
160r	755
161r	670
162v	689, 691
163v 6	741
164r	690
165v	670
173r	670
178r	670
179v	690
179v 3	743
180r	691
180r 7	749
181v	691
181v 8	732
181v 19	732
181v 20	716
182r	691
182r 24	750
183v	670
185v	691
185v 15	750
186r	732
189r	686
191v	670
197r	670
197r 25	745
198r 1	756
198v	691
199v	757
199v 21	692
200r	691
201r	670
203v	691
203v 10	758
204r	685, 686
204r 1	688
204v	685
204v 17	692
206v	689
207r	671, 691
207r—213v	712

Parisini 2919 fol.	p.
207r 15	711
207v	712
210r	713
210v	713
211v	713
212r	713
212v	714
213r	671
213r 18	751
214r 20	751
214v	668, 691
214v 5	751
215r	668
215v	738
215v 28	742
216r	668, 690
216r 7	738
216r 19	669
217v	689
218r	685
218r 22	669
218r 25	668, 752
219v	691
219v 14	738, 752
220r	671
220v	685
220v 7	752
223v 29	752
224r 17	753
224v	671
226r	691
228r	671
231r	686
232v	671
232v 15-238v	682
238v—241v	682
239r	671
242r	671
242r—245r	683
245v	667

B. Hermogenes.

(Spengel vol. II)

stat. p.	p.
133	717
133, 7	717
134, 8	717
135, 20	717
135, 22	717
135, 26	717
138	717
139, 2	718
139, 5	717
139, 20	730
139, 22	718
140, 3—8	757
140, 6—8	758
140, 13	757
143, 5	753
143, 7	709
143, 12	759
143—153	718
144, 25	744
145, 1	744
145, 15	699
145, 20	739
146, 23	700
146, 8	715, 720, 744
146, 10	721
146, 25	692, 704
146, 27	745
147, 11	705
147, 19	705
148, 24	760
150, 7	762
150, 10	761
150, 26	763
152, 30	722
153—157	722

C. Syrianus.

(ed. Rabe; vol. II)

D. Rhetores Graeci.

(ed. Walz)

II. Index Nominum.

*) Verba tradita p. 687, 2 nunc Keilius tuetur.

III. Index lectionum rhetoricarum et memorabilium.

Jahrbücher für classische Philologie. Herausgegeben von Dr. A. Fleckeisen, Professor in Dresden. XXVIII. Supplementband. 1. Heft. gr. 8. geh. ℳ 12.—

Immisch, O., philologische Studien zu Plato. Zweites Heft: De recensionis Platonicae praesidiis atque rationibus. [IV u. 112 S.] gr. 8. geh. ℳ 3.60.

Kaerst, J., Geschichte des hellenistischen Zeitalters. Erster Band: Die Grundlegung des Hellenismus. [X u. 433 S.] gr. 8. geh. ℳ 12.—, geb. ℳ 14.—

—— die antike Idee der Oekumene in ihrer politischen und kulturellen Bedeutung. Akademische Antrittsvorlesung. [IV u. 31 S.] gr. 8. geh. ℳ 1.20.

Leo, Fr., die griechisch-römische Biographie nach ihrer literarischen Form. [III u. 329 S.] gr. 8. geh. ℳ 7.—

Lexicon Plautinum conscripsit G. Lodge. Vol. I. Fasc. II. (alius — anfugio.) [96 S.] Lex.-8. geh. ℳ 7.20.

Lexikon, ausführliches, der griechischen und römischen Mythologie. Im Verein mit vielen Gelehrten herausgegeben von W. H. Roscher. Mit zahlr. Abb. 49/50. Liefg. (Bd. III Liefg. 13/14.) Pedia—Phalaritis. [Sp. 1921—2240.] Lex.-8. Jede Liefg. geh. ℳ 2.—

Noack, F., homerische Paläste. Eine Studie zu den Denkmälern und zum Epos. Mit 2 Tafeln und 14 Abbildungen im Text. gr. 8. geh. n. ℳ 2.80.

Roemer, A., Studien zu Aristophanes und den alten Erklärern desselben. I. Teil: Das Verhältnis der Scholien des Cod. Rav. u. Venet. Nebst Beiträgen zur Erklärung der Komödien des Aristophanes. Auf Grund unserer antiken Quellen. [XIV u. 196 S.] gr. 8. geh. ℳ 8.—

Schreiber, Th., Studien über das Bildnis Alexanders des Großen. Ein Beitrag zur alexandrinischen Kunstgeschichte mit einem Anhang über die Anfänge des Alexanderkultes. Mit 13 Tafeln und 36 Textabbildungen. Lex.-8. geh. n. ℳ 12.—

Stoicorum veterum fragmenta collegit Ioannes ab Arnim. Vol. II. Chrysippi fragmenta logica et physica. [VI u. 348 S.] gr. 8. geh. ℳ 14.—

Wächter, A., der Verfall des Griechentums in Kleinasien im XIV. Jahrhundert. [IV u. 70 S.] gr. 8. geh. ℳ 2.40.

Sammlung wissenschaftlicher Commentare zu griechischen und römischen Schriftstellern.

Aetna. Erklärt von S. Sudhaus. [X u. 230 S.] gr. 8. geh. ℳ 6.—, in Leinwand geb. ℳ 7.—

Lucretius De rerum natura Buch III. Erklärt von R. Heinze. [VI u. 206 S.] gr. 8. geh. ℳ 4.—, in Leinwd. geb. ℳ 5.—

Sophokles Elektra. Erklärt von G. Kaibel. [VIII u. 310 S.] gr. 8. geh. ℳ 6.—, in Leinwand geb. ℳ 7.—

P. Vergilius Maro Aeneis Buch VI. Erklärt von E. Norden. gr. 8. geh. ℳ 12.—, geb. ℳ 13.—

Schulausgaben griechischer und lateinischer Klassiker mit deutschen Anmerkungen. [gr. 8.]

Aeschylos, die Schutzflehenden. Mit Einleitung und Anmerkungen von N. Wecklein. [IV u. 120 S.] geh. ℳ 1.60, geb. ℳ 2.—

—— Sieben gegen Theben. Mit erklärenden Anmerkungen von N. Wecklein. [100 S.] geh. ℳ 1.20, geb. ℳ 1.60.

Homers Odyssee. Für den Schulgebrauch erklärt von K. F. Ameis. Bd. I, Heft 1 (Gesang I—VI). 11. berichtigte Aufl., besorgt von C. Hentze. [XVIII u. 208 S.] geh. ℳ 1.50, geb. ℳ 2.—. Band II, Heft 2 (Gesang XIX—XXIV). 9. berichtigte Aufl., besorgt von C. Hentze. [179 S.] geh. ℳ 1.40, geb. ℳ 1.80.

—— Anhang. 4. Heft (zu Gesang XIX—XXIV). 3. umgearb. Aufl., besorgt von C. Hentze. Mit 2 Reg. [141 S.] geh. ℳ 2.10, geb. ℳ 2.60.

